התקופה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

העורך: דוד פרישמן   המוציא: אברהם יוסף שטיבל

ניסן–סיון תרע"ח

ספר שלישי

מהדורה שלישית

הוצאת א. י. שטיבל ח' בע"מ
ברלין-שרלוטנבורג
תר"ץ

Printed in Poland

תוכן הענינים.

ספורים:

מאמרים:

תרגומים:

שירים:

בקורת:

נדפס בבית הדפוס „ראם" ווילנא
(לפנים האלמנה והאחים ראם)

Sp. Akc. Wydawn. Druk. „ROM" Wilno Cerkiewna № 2

הנפשות הפועלות:

שומר הסף א׳ }
שומר הסף ב׳ } הממונים על שער ארמונו של הנסיך
שומר הסף ג׳ }

רעֵבים.

אִלְמים.

פסְחים וקִטְעים.

גִדְמִים.

חֵרְשִׁים.

גִבְנִים.

מצורעים.

מנגנים.

עלמות מחוללות.

איש גבה קומה.

צעירים, כעשרים במספר, תלמידיו.

המון אנשים, נשים וטף מן העיר אשר בשפלה.

משרת אלם בארמון.

ביבליוגרפיה:

מתקופה לתקופה:

מערכה ראשונה.

על הר מחוץ לעיר עומד ארמון עתיק. מעל גגו מתנשא מגדל גבוה, שראשו בשמים. כתלי הארמון והמגדל אפורים־כהים. בסדקים ובחרכים צץ אזוב ירוק. שער הברזל הסגור מכוסה כולו חלודה מרוב ימים. תריסים שחורים, מוגפים מבפנים, מכסים את לוחות החלונות ואין לראות ואין לשמוע כלום ממה שנעשה שם.

לפני הארמון מגרש גדול ורחב ידים.

כתלי הארמון מבחוץ והמגרש שלפניו מקושטים: דגלי משי ורקמה, זרי פרחים, מקלעות של עלים ירוקים. לפני השער ובאמצע המגרש עומדות שתי קתדראות, מרופדות ארג אדום ומקושטות ככתלי הארמון. לפניהן, על הקרקע, שטיחים ומרבדים: – ח ג ה נ ס י ך.

מרחוק, בעמק, עיר גדולה. מעשנות של בתי חרושת, בתי חומה גבוהים, גגות ברזל. מן העיר, אל שער הארמון, עולה, דרך המגרש, מסלה כבושה, משני עבריה אילנות ענפים.

צהרים. המגרש מלא אדם: אנשים, נשים וטף.

על ספסל עץ נמוך, על יד השער, יושבים שומרי הסף, שלשה זקנים גבהי קומה, מדיהם שחורים, ארוכים, רחבים ונקיים, דומים במקצת לכהנים קתוליים.

על הבמה שוררת ערבוביא של קולות ותנועות, האנשים מהלכים אילך ואילך, מסתכלים, משוחחים. ניכר בהם, שהם מחכים לאיזה דבר.

מזמן לזמן עיניהם מורמות מאליהן אל המגדל שבראש הארמון, שומר הסף א׳ מתרומם ממושבו ועיני הקהל פונות אליו.

הקהל.

– הנה!

– הנה הוא מתחיל.

– הביטו, הביטו!

– ראש שומרי הסף קם.

– הנה מתחיל החג.

– הרואים אתם?

– עוד מעט ויתחיל החג.

– כמו אשתקד.

– הכל יהיה כמו אשתקד?

הקהל.

— הכל כדאשתקד.
— לא. אשתדא נתרבה מספר החצוצרות.
— וגם מספר התופים.
— גם הקהל רב ועצום היום.
— ואין המגרש מכיל את כולו.
— ראו נא, הדרך עד העיר כולה מלאה אדם.
— מה טוב שהקדמנו לבוא! אלמלי אחרנו, לא היינו רואים דבר.
— אשתקד אחרתי ולא שמעתי אפילו את הנאומים. לפיכך הקדמתי היום.
— מה יפה מזג האויר!
— ביום חג הקוסם האויר יפה תמיד.
— איני זוכר שירד גשם ביום הזה מעולם.
— גם אני.
— גם אני.
— הקוסם מצוה על השמים, שיהיו טהורים ביום הזה.
— הבאמת?
— הרי אין דבר נמנע ממנו.
— וגם על השמים יש ביכלתו לצוות?
— על הכל! על הכל!
— ואני זוכרת כי לפני חמשים שנה, בעודי ילדה קטנה, ירד גשם ביום החג.
— גם לי ספר אבי כזאת.
— ודאי הכעיסו אז יושבי השפלה את הנסיך, כי השבית את חגם.
— אותה שנה הרבו ודאי יושבי העיר לחטוא לו.
— גם היום, לפני עלות השחר, נראה ענן ברקיע.
— ויעבור.
— עכשיו טהורים השמים כיריעת תכלת חדשה.
— אשתקד היה עדיין בעלי חי ונשא בידיו את הדגל הירוק ההוא עם רקמת הזהב.
— עכשיו מחזיק הנפח הזקן מרחוב המורד את הדגל הירוק בידו.
— מה יפים קשוטי הארמון היום!
— ולי נראה כי אשתקד היו יפים עוד יותר.
— לא, לא, ראו נא את המקלעות הללו. נדמה כי העלים הם של משי.
— של קטיפה.
— לא, של משי. נוצצים הם, כאלו זה רק רוחצו בטל.
— מי קשט את הכתלים?
— האם שלשה הזקנים הללו?
— וכי מעטים הם המשרתים בארמון?
— אבל איש לא ראה אותם בעבודתם.

— כן, כן, הכל.
— ועד הלילה ימשך החג?
— עד חצות.
— ואפשר גם עד הבוקר.
— לא, עד הבוקר לא יארך.
— הסו! הסו!
— הביטו נא, הביטו!

שומר הסף א׳ נותן אות במקל הקטן שבידו, ובתוך הארמון, מאחרי השער הסגור, מתחיל הומה פעמון נחושת גדול. כזה שבבתי התפלה הנוצרים. הקהל זוקף אזניו ומקשיב מתוך חרדת קודש. אין פותח פה.

ראש שומרי הסף מרים שוב את מקלו והפעמון מחריש. שני השומרים האחרים קמים אף הם ועומדים מימינו ומשמאלו של הראשון. הוא מרים עוד פעם את מקלו ובתוך הארמון תוקעים בשופרות. לאחר רגע נוספות על השופרות חצוצרות אחדות. הקהל מקשיב.

על הדרך נראית תהלוכת חג, בעלותה מן העיר שבעמק. דגלים, מרכבות מקושטות, המון רב לבוש בגדי חג.

הקהל מפנה דרך לתהלוכה. במדה שזו מתקרבת, מתגברת תרועת החצוצרות. לבסוף נלוים אליה גם תופים אחדים, התהלוכה עוברת את המגרש, מסביב לקתדרא, ומתעכבת. בטורות האחרונות גדול הדחק: צר המקום לאוכלוסי העיר המרובים. החצוצרות והתופים מחרישים.

שומר הסף א׳.

יחי נסיכנו הקוסם!

הקהל (מריע).

— יחי הקוסם, הידד!
— הידד! הידד!

כל הדגלים מוטים כלפי הארמון ונראים כמשתחוים.

הקהל.

— יחי אדוננו הקוסם!
— יחי הנסיך הגדול!
— הידד! הידד!

הארכיסטרה, שקנתה לה בינתים מקום על הקתדרא שבאמצע הבמה, פותחת בנגינה.

נערות מבין הקהל חופנות מלוא חפניהן פרחים מן הסלים וזורקות אל החלונות והשער הסגורים.

פרחים יחידים נתלים בזיזי הכתלים, השאר נופל לקרקע. הארכיסטרה מפסיקה נגינתה.

– וכיצד ידע הקוסם ? הרי לא שמע.
– הוא יודע הכל.
– הרי אינו כאן.
– אל תפטפט. הוא שומע ורואה את הכל.

– מה יהיה עכשיו, אבי ?
– נאומו של ראש שומרי הסף.
– כיצד אתה יודע את הכל, אבי ?
– גם אשתקד היה כך.
– ואני איני זוכר דבר מאשתקד.
– כשתגדל, תזכור.
– ומה יהיה אחר הנאום ?
– הס, הנה הוא עולה על הבמה.
– מי עולה ?
– ראש שומרי הסף.
– איני רואה...
– כשיעלה, תראה.

– הסו ! הסו ! הסו !
– הנה הוא מתחיל.
– הקשיבו...
– ראש שומרי הסף פותח בנאום...
– הנה עלה.
– הסו ! נאום הפתיחה.
– הסו ! הסו ! הסו !

שומר הסף א' עולה על הקתדרא הקטנה שלפני שער הארמון. בקהל קמה תנועה דומה לזו שבתיאטרון עם הרמת המסך. מרגיעים ומשתיקים זה את זה, מסתעלים, מקנחים חטמיהם, מתקנים בגדיהם וכובעיהם על ראשיהם, מוחים את הזעה מעל פניהם.
אחר רגע בהיות הדממה, הוא מתחיל בנאום.

שומר הסף א'.

קהל מאד נכבד ! בשם הנסיך הגדול ועל פי פקודתו הנעלה אני נוטל לי את הכבוד הרב לפתוח את חגיגת היום.

זה שנים רבות שביום זה מתכנסים כל יושבי העיר, נתיניו הנאמנים של הקוסם הגדול, במגרש זה, וחוגגים ברוב פאר והדר את החג, שהוא, ברוב טובו וחסדו, הואיל לתת להם, למען ינוחו יום אחד בשנה מעמלם ועבודתם יום יום ולמען יֵרָאוּ את פניו כולם, אנשים נשים וטף, יודו לו על רוב חסדיו, וברכוהו

— שומרי הסף אומרים כי היציאה מן הארמון אסורה עליהם.
— איך קשטו אפוא את הכתלים מבחוץ?
— ומתי הספיקו לעשות את כל זה?
— אתמול בערב טיילתי כאן עם חתני ועדיין לא היה כלום.
— ואני עברתי פה בלילה. הארמון היה דומם ומחריש כמו תמיד. החלונות היו מוגפים מבפנים ואף ניצוץ אחד של אור לא נראה בו. כאלו ישן.
— הארמון נראה תמיד ישן.
— גם עכשיו.
— מקושט הוא מבחוץ. אולם מבפנים אין בו רוח חיים.
— כאלו מהלכים בו צללים דוממים.
— וגם הם נרדמים ודאי.
— והחצוצרות?
— והפעמון?
— והשופרות?
— שמא תקעו צללים בשופרות?
— מכל מקום אינם ישנים.
— הנסיך אוהב מנוחה.
— זקן הוא.
— המשרתים בארמון — כך סחה לי אמי זקנתי — מהלכים על ראשי בהונות רגליהם.
— ואינם מדברים אלא בלחש.
— לא בלחש אלא ברמזים.
— כצללים ממש.

— אמא, למה נדמו המנגנים?
— עוד ינגנו, בני, כל היום ינגנו.
— ולמה הם מפסיקים?
— כי עיפים הם וזקוקים למנוחה.
— ומי תקע שם בשופרות, אמא? הקוסם?
— איני יודעת, בני, אבל לא הקוסם.
— הוא אינו יודע לתקוע בשופר?
— אל תפטפט, קטני, הנסיך יודע הכל.
— הכל? גם לרקוד על רגלו האחת, כמוני?
— אל תפטפט.
— גם לעמוד על ראשו הוא יכול, אמי? לעמוד על ראשו כצועני הקטן אשר בקרקס?
— חדל, הוא יכעס, הקוסם.
— למה יכעס?
— כי חוטא אתה בדבריך.

אמנם מרובים ביניכם קשי היום, הסובלים והנענים – אליהם, ביחוד אליהם, אני מכון את דברי. יודע אני: אין אדם חוטא מרוב טובה. יזהרו נא, שבעים ושבע יהיו נזהרים על נפשם, שלא יביאם צערם לידי חטא. יבואו הנה, אלי, יתנו לי צרותיהם ויבקשו מלפני הקוסם הגדול, וגם אני אבקש מלפניו על נפשם, ואל יאמרו נואש. יקוו ויוחילו לחסדו הגדול!

שנה על שנה, זה שנים רבות, מחקשטים ביום זה הארמון והמגרש שלפניו וכל העם מקצה ארץ הנסיך ועד קצה בא הנה לחוג את חגו. משנה לשנה הולך הקהל ומתרבה, משנה לשנה הולך וצר המקים במגרש הרחב. אולם אל נא ידאגו העומדים מרחוק, כי אין קרוב ואין רחוק לפני הנסיך הגדול. ממרום מגדלו הוא רואה את כלם, יודע את צרכיהם ואת משאלות לבם, שומע את תודתם וברכתם.

בבואכם הנה קדם את פניכם בתרועת חצוצרות ומצהלות תופים. השמש בגבורתו מאיר ממרום השמים ואדונכם נבט אליכם מראש המגדל ושמח לקראתכם, לקראת בניו היקרים. הוא רואה את הדגלים המתנופפים באויר, את סלי הפרחים בידי הנערות, חעדיים והקשוטים שעל בגדי החג שלכם, את פניכם הצוהלים ועיניכם המזהירות, הוא רואה אתכם, והנה אתם רוחשים לו תודה על טובו הרב והוא מקדם את פניכם בצחוק רצון, צחוק טובה ונדיבות של אב זקן, אשר הקיפוהו בניו האהובים.

אכבדה נא למסור לכם בשם הנסיך הגדול את תודתו על כל הכבוד הרב הזה אשר אתם עושים לו ולהבטיחכם כי עד עולם לא יסיר את חסדו ואמתו מכם. האדמה לא תמנע מכם את יבולה והשמים את גשמי נדבתם.

הוא מרים את ידיו מעל לראשי הקהל ומברך.

– יהיו הימים הבאים לקראתכם ימי שלום ושלוה. יאיר לכם השמש וירעף לכם הטל בעתו. שמחת היום הזה, שמחת החג הגדול, תארך לכם כל הימים ולא תדעו עמל ודאגה.

שאו שלום!

שומר הסף א' מוריד את ידיו. הקהל מריע לעומתו והנערות זורקות פרחים אל הבמה.

הקהל

– הידד! הידד!
– יחי הקוסם הגדול!
– יחי ראש שומרי הסף!
– הידד! הידד!

שומר הסף א'.

עתה, הקהל הנכבד, נתחיל בשעשועי החג!

על הבמה הגדולה, שבאמצע המגרש, מתחילים המנגנים לתקן את כליהם. מתוך הקהל יוצאות ומתקרבות אל הבמה הקטנה שתי

על טובו ויתנו לו את משאלות לבם. כאב רחמן הדואג לבניו הקטנים, כן דואג לכם הקוסם הגדול. כאב רחמן הקורא מזמן לזמן לבנו הקטן ושואלו לחפצו ולרצונו, כן קורא לכם אביכם הגדול. וכמו שהורים רגילים לערוך מזמן לזמן משתה לבניהם ובנותיהם, כן נתן לכם הקוסם הגדול את היום הזה לשמחה ולששון. כל עבודה לא תֵעָשֶׂה ביום הזה. לתפלה והודיה, לשיר וזמר, למאכל ומשתה, למחולות ורקודים נתן לכם היום הגדול והקדוש הזה.

הנה אתם עומדים לפני ארמונו הנהדר. כאשר נטויות עיניכם ברגע הזה אל עמודיו הגבוהים והעתיקים, כן יהיו לבותיכם מפנים כל ימות השנה אל אדוניכם. נתינים נאמנים תהיו לקוסם הגדול למען ייטב לכם כל הימים. כי גם הוא, אדון ארצכם הגדול, היושב בהיכל הזה, איננו יודע מנוח, וכל הגיונותיו רק בכם, בניו האהובים. מן הארמון הוא נשקף אליכם ורואה את כל אשר אתכם. הרואים אתם את המגדל הזה? מראשו הגבוה הוא נבט ורואה את הנעשה בכל רחבי ארצו בכל גבולותיה. אין נסתר מלפניו. יודע הוא את הנעשה בתוך בתיכם פנימה וגם את העולה על לבכם. משם, ממרומיו, הוא שומע את כל בקשותיכם. משם הוא רואה את צרכיכם ומשאלותיכם. מעשיכם הטובים והרעים גלוים לפניו. מחשבותיכם ומאוייכם, צדקתכם ורשעתכם, עונותיכם ותשובתכם, קללתכם ודמעתכם — אליו הם באים. כי הוא אדוניכם!

והוא שופטכם! מאזני המשפט בידו והוא שוקל ומונה אחד לאחד את כל מעשיכם. בספר גדול הם נכתבים ושנה שנה ביום הזה, יום החג הגדול, הוא דן את דינכם. יהיו נא לבותיכם ונפשותיכם טהורים לפניו — כי אשרי האיש היוצא צדיק ביום הדין הגדול. ואוי אוי לו לאומלל אשר יאָמר לו: — רשע.

את מיטב ארצו, מבחר שדותיו וגניו הפורחים, מעינות הבדולח ופרחי העמקים, זוהר השמש וברכת גשמי הקיץ נותן הנסיך להולכים בדרכיו, לשומרים מצותיו והוקותיו. להם הכין את הדגים ביאורות ואת כנפי הרננים ביערות. בניהם ובנותיהם לא ידעו רע ובביתם ישכנו השלום והשלוה. ימיהם יארכו על פני האדמה, אדמת ארצו הרחבה והמבורכת.

וצחיחי שממה, מעינות אכזב, שדות שדפון חליים ומדוים, מארת יום ומגור לילה יהיה גמול הרשעים. ביתם לא ידע שלום ובניהם ובנותיהם ימקו בעון האבות. השמד ישמדו מתחת השמים וזכר לא ישאר להמה.

משפט הנסיך משפט צדק הוא. אולם יש אשר אין אתם מבינים אותו ואת משפטיו. אל נא ירום לבבכם. אל לכם לשכוח כי אין אתם בלתי אם יושבי העיר אשר בשפלה, ולא לכם לרדת לסוף דעתו של האדון הגדול. לא לכם להרבות חקירה בדברים כאלה. כי יש צדק עליון ומשפט גבוה. מה אתם, יושבי העמק, יודעים? והוא, הנסיך הגדול, מביט ממרום המגדל הרם ורואה את אשר לא נתן לכם לראות, שומע את אשר לא נתן לכם לשמוע ויודע את אשר לא ידע איש מכם עד עולם. צדקתו נוקבת תהום ומשפטו עומד לעד.

הזהרו לנפשותיכם ואל תחטאו בלבבכם! אל תתחקו אחרי גזרותיו ואל תרהיבו עוז בנפשכם לחקור את דרכיו. קבלו באהבה את כל הבא לכם מידו — כי על כן יושבים אתם בארצו. הוא נסיככם ואתם נתיניו. הוא אביכם ואתם בניו.

נרפים הם ועצלים ועל כן אינם מוצאים לאכול.
אמללים הם.
אם כך ואם כך טעונים הם רחמים.
אמללים. מחיים כאלה טוב המות.
אולם מה להם כאן?
למה באו להשבית את חגנו?
וכי אנו אשמים ברעבונם?
כלום אנו מונעים לחם מפיהם?
ילכו נא מכאן!
ילכו כלעומת שבאו!

אחד ממחנה הרעבים. (אל שומר־הסף א׳.)

אדוננו, ראש שומרי הסף, רעבים אנו!

שני.

גועים אנו ברעב ככלבים עזובים.

שלישי.

זה שלשה ימים שלא בא כל אוכל אל פי.

רביעי.

בכל ימי חיי לא היה גם יום אחד, שאכלתי בו לחם לשובע.

אשה ותינוק על זרועה.

הילד יונק את דמי ואת לשד עצמותי, ואני זה לי היום השני שלא טעמתי טעם לחם...

זקן.

בימי חיי הארוכים למדתי לשאת רעב וצמא, אך עתה נחר המוח בעצמותי ואין לי כח לשאת עוד.

שאר הרעבים.

עבדים נאמנים אנו לנסיך הגדול. למה הוא מיסר אותנו קשה כל כך על לא עול בכפנו?
זקן אתה ושנה שנה אתה סח לנו על חסדו הרב ועל טוב לבו של הקוסם הגדול — והנה אנו מתים לעיניך.

ילד.

אני מבקש לחם מאמי והיא צובטת את בשרי עד זוב דם...
הרעב לוהט בי ביום, ובלילה אוכלת צנה את בשרי: מעל לראשי אין גג.

חבורות של עלמות בשמלות צחורות וזרי פרחים לבנים בראשיהן. הארכיסטרה נכונה להתחיל בנגינה, הנערות נכונות להתחיל במחולות מקהלה, אינן מחכות אלא לצלילי המוסיקה הראשונים, אולם – עוד לפני כלות שומר הסף את דבריו נראה מרחוק מחנה חדש של בני אדם לבושים סחבות, יחפים ופרועי ראש וזקן. ידיהם הרפות נופלות על מתניהם, עיניהם גדולות ובולטות, תנועותיהם מהירות וקדחתניות. הקהל מקדם את פניהם באיבה גלויה, נרתע מפניהם ומפנה להם מקום כמי שמתרחק מן הטומאה או מחולה במחלה מדבקת.

מעט מעט הם כובשים להם דרך בין ההמון הרב ונגשים עד לבמה, שעומד עליה ראש שומרי הסף, זהו מחנה הרעבים.

הקהל.

– הללו מי הם?
– למה באו לכאן?
– חוצפה כזו לבוא לכאן בבגדים כאלה!
– ויחפים...
– שערות ראשם פרועות...
– וידיהם מסואבות...
– מי הם? מי הם?
– ריח רע נודף מהם.
– מה להם כאן?
– מי הם? מי הם?
– הרעבים. אלו הם הרעבים.
– מה להם פה?
– הגם הם מבקשים לחוג אתנו?
– פניהם זועפים.
– אין זאת כי באו להשבית את החג.
– למה נתנו להם לבוא עד הלום?
– ילכו להם כלעומת שבאו.
– שמא אומרים הם לקבץ כאן נדבות?
– לא זה המקום.
– ולא זו העת.
– הביטו, בשלהם לא התחילו עדיין המחולות.
– מי נתן להם לבוא לכאן?
– מה מרובים הם!
– לא ידעתי כלל, שרבים כל כך הרעבים בשפלה.
– מה היא סבת רעבונם?
– איני יודע.
– גם הם אינם יודעים.

– אין אנו יודעים את אחינו ואת אחיותינו.
– איני יודע את אשתי.
– איני מכירה את בעלי.
– ילד נולד לי ואיני יודעת מי ומה הוא.
– הפקחים מדברים על שמים ושמש: לנו אין שמים ואין שמש.
– להם יש ימים ולילות, ערבים ובקרים: לנו אין אלא לילה אחד שחור וארוך.
– מה זה אביב? חורף? קיץ?
– מה זה: יפה?
– מה משמע: החמה שוקעת?
– גן הדובדבנים פורח?
– הנערה הסמיקה?
– ושדה ירוק? יער כחול? מים שקופים?
– וכוכבים מה הם?
– וארמון הקוסם הגדול מהו?
– והמגדל?
– גם אותך אין אנו מכירים, אדוננו ראש שומרי הסף, רק את שמעך שמענו...
– בתוך עולם ריק ואפל אנו חיים. הומה העולם מסביב לנו ואין אנו מבינים דבר מכל שאונו.
– כל ימינו אנו תלוים בדעתם של אחרים.
– והם מרמים אותנו.
– אנו זקוקים לעזרה!
– אין אנו רואים דבר, אדוננו ראש שומרי הסף!
– אין אנו רואים כלום.
– אין אנו רואים כלום.

ה א ל מ י ם עושים תנועות והעויות משונות בכל אבריהם, מתופפים בידיהם על לבם ועל מצחם, נוהמים, פוערים פיהם, שמים אצבעותיהם לתוכו ומוציאים ממנו הברות מרוסקות הדומות ליללה ורוקעים ברגליהם. תנועותיהם מהירות, זועפות ומלאות יאוש, במדה שהם מרבים „לדבר", הולך וגדול יאושם בראותם שאין מבין להם. בקרב הקהל הם מעוררים סקרנות מרובה.

הקטעים והפסחים.

– ראש שומרי הסף, ראה מה אומללים אנו.
– זוחלים אנו על פני האדמה כרמשים.
– וכל מי שרגליו בריאות דש אותנו בעקבו.
– כל מי שרגליו בריאות מביט בנו מלמעלה למטה.
– זקוקים אנו לעזרתם של בני האדם והם רעים.
– אין אנו מוכשרים לשום עבודה.

– ככלבים מצורעים אנו משוטטים ביום ובלילה ברחובות העיר...
– מיללים אנו כזאבים בלילות החורף.
– בעלי נשתגע מרעב, נשתגע ומת. וגם אני דעתי נטרפת עלי...
– ארצו של הנסיך הגדול גדולה ורחבה, השדות מלאים בר – ואנו מתים לעיניך.
– עבדיו הנאמנים אנחנו — למה הוא מיסר אותנו ככה?
– במה חטאנו לו? במה חטאנו לו?
– מה עול מצא בנו?
– ראש שומרי הסף! רעבים אנו...
– ראש שומרי הסף! רעבים אנו...
– רעבים אנו!
– היינו מחטטים באשפתות ואוכלים את שיירי סעודותיהם של השבעים, אולם מספרנו הולך ורב ואין הפרורים הללו מספיקים.
– החלונו לצוד עכברים ולאכלם — והנה תמו כבר העכברים מן הארץ: מספרנו הולך ורב, הולך ורב.

שומר הסף א' מרים ידו לאות כי רוצה הוא לדבר. הרעבים משתתקים. בקהל דממה.

שומר הסף א'.

אחי הרעבים...

אולם מחנה שני, שהקריב בינתים אל הבמה מן הצד השני, אינו נותן לו להמשיך את דבריו.

גם מחנה זה עלה מן העיר וחצה לו דרך בין הקהל, שנרתע מפניו. זהו מחנה של בעלי מום: עורים, פסחים, קטעים, גדמים, אלמים, מוכי צרעת וגבנים מסודרים שורות שורות כגדוד של צבא. העורים מגששים במקלותיהם, הפסחים והגדמים בקבותיהם, האלמים מוציאים מפיהן מזמן לזמן הברות מקוטעות ומשונות, המצורעים מתגרדים, הגבנים משתעלים.

ברגע שראש השומרים מתחיל את דבריו הם נגשים אל הבמה ועומדים על יד מחנה הרעבים, באופן ששני המחנות מקיפים אותה משני עבריה, ורק הכותל הסמוך לשער הארמון נשאר פנוי.

מחנה בעלי המום במקהלה.

– אדוננו, ראש שומרי הסף, אמללים אנו...
– אמללים אנו, אמללים אנו!

העורים.

– אין אנו רואים כלום, אין אנו יודעים כלום.
– אין אנו יודעים את העולם המקיף אותנו.
– אין אנו יודעים את אבותינו.

— נשימתנו מרעילה את האויר מסביב.
— התולעים אינם נוגעים בנו מיראתם את הרעל.
— הטבע כולו מתאכזר אלינו.
— העולם כולו מתנכר לנו.
— עקרבים של ברזל דשים את בשרנו ביום ובלילה, ביום ובלילה, ביום ובלילה...
— והקדחת אוכלת את נפשנו...
— אנו צועקים ואין שומע לנו.
— אנו נאנקים והרוח לועג לנו.
— אנו קוראים למות והוא אינו בא.
— אנו נושאים בשרנו בשנינו ומתגרדים...
— כל ימי חיינו אנו מתגרדים...
— אולם אין זה מקל את היסורים.

הגבנים.

— גם אנו אמללים, אדוננו ראש שומרי הסף, גם אנו!
— ראה מה קטנים אנו וחלשים.
— והחטוטרת כבדה כהר.
— כסלע היא מעיקה על לבבנו.
— ובני האדם בזים ולועגים לנו...
— זקוקים אנו לעזרתם והם בזים לנו.

כל המחנה.

— החישה לנו עזרה, אדוננו ראש שומרי הסף.
— הנסיך — כך שמענו מפיך — רב חסד הוא: ירפא נא אותנו...
— הרי נתיניו, נתיניו הנאמנים אנחנו...
— במה אנו גרועים משאר בני האדם?
— במה חטאנו לו?
— על מה הוא מיסר אותנו ככה?

מחנה הרעבים ומחנה בעלי המום יחד.

— במה חטאנו?
— ואם חטאנו הרי אמרת כי הוא מרבה לסלוח.
— מה תועלת יש לו בענויינו ומה צורך בצערנו?
— הוא אדוננו ואנו עבדיו: ירחם נא עלינו.
— כי אין לסבול עוד! אין לסבול עוד! אין לסבול עוד!

בשעה שהללו טוענים לפני שומר הסף העומד על הבמה, מתחילה תסיסה בהמון. מעט פה, מעט שם מתלוששים ומשוחחים.

— על פרשת כל הדרכים אנו פושטים יד.
— אין הנשים נשאות לנו.
— אמללים אנו: אין אנו יודעים צחוק ושמחה.
— הכל רצים, נחפזים וממהרים, ואנו לבדנו מפגרים תמיד.
— הכל הולכים לפנים, ואנו נשארים מאחור.
— תמיד מאחור!

הגדמים.

— אדוננו ראש שומרי הסף, אמללים אנו.
— ידינו נכרתו ואין אנו יכולים לעבוד.
— אין לנו דבר.
— מי עוד כמונו זקוק לעזרתם של בני האדם?
— אם לא יאכילונו, נגוע ברעב.
— אם לא ישקונו, נמות בצמא.
— אם לא ילבישונו, נקפא בקור.
— אם לא יסירו בגדינו מעלינו, יבלו על בשרנו.
— אם לא ירחצונו במים, נחנק מחלאה.
— אם לא יחפפו ראשינו, יאכל אותנו הכנם.
— אם לא יגנו עלינו, יטרפונו הכלבים.
— העורבים יאכלו אותנו כאכול פגרים מתים.
— העכברים יכרסמו אותנו בשניהם, ככרסם שק קמח.
— במה נגן על חיינו?
— אמללים אנו, ראש שומרי הסף, אמללים, אמללים...

המצורעים.

— גם אנו, אדוננו ראש שומרי הסף.
— אש אוכלת את בשרנו.
— בעודנו בחיים אנו הולכים ונרקבים.
— חתיכות, חתיכות נושר בשרנו מעלינו.
— אחד אחד נושרים אברינו.
— הצחנה עולה מבשרנו.
— פצעינו שותתים דם שחור ומסריח.
— בזוים ומאוסים אנו על בני האדם...
— נסים מפנינו כנוס מן המגפה...
— מתרחקים מד' אמותינו.
— מי כמונו בודדים בעולם?
— מי כמונו עזובים בעולם?
— גם להושיט לנו ידם לעזרה מפחדים בני האדם.
— בראותם אותנו מרחוק הם נסים ונמלטים על נפשם.

הייתי מהולל ומפורסם בשער בת רבים ועתה נשכחתי מלב.
יפה הייתי ועתה נשחת תארי.
כשרון היה לי — ואיננו.
בני היחיד חולה וסכנה נשקפת לחייו.
אמי גוססת.
אשתי מקשה ללדת.
אמללים אנו! אמללים אנו!

שלשה המחנות יחד.

כולנו אמללים!
כולנו... כולנו... כולנו...
ירחם נא אותנו הנסיך הגדול!
כי במה אנו גרועים משאר יושבי הארץ?
במה אנו גרועים מהללו?
מהללו... מהללו... מהללו...

מאות ידים מורמות כלפי הקהל החוגג, הנערות המחוללות והילדים עם סלי הפרחים שבידיהם.

שומר הסף א'.

אחי האמללים! הזהרו בנפשותיכם ואל תחטאו לאדונכם הנסיך. יודע אני, נפשכם מרה עליכם. נפשכם מרה עליכם מאד! יסוריכם רבים מנשוא. אבל — למה באתם להשבית את חג אדונכם הטוב והמטיב?

ראו נא את המגדל ואת ראשו המתנשא לשחקים! וכי אין הוא מכניס מרפא ומנוחה לתוך נפשותיכם החולות והמעונות? זכרו כי יש עין צופיה והיא מונה אחד לאחד את כל מכאוביכם, אחת לאחת את כל דמעותיכם. קוו ויחלו לחסד הנסיך אשר אם גם יאחר בוא יבוא. בטחו בו, כי בו לבדו ישועתכם. אל תתיאשו ואל תחטאו בלבבכם, אחי הרעבים, החולים והעלובים! נתינים נאמנים אתם, היו נא נאמנים גם בשעת צערכם. מי שאינו בוגד מרוב טובה — היחשב לו הדבר לצדקה? ידוע תדעו כי אין היסורים באים אלא לנסותכם. חזקו ואמצו למען תעמדו בנסיון. העינויים והצרות ימרקו חטאותיכם ובבא יום הדין תעמדו לפני אדונכם ונשיאכם טהורים וזכים כביום הולדכם. אז תפקחנה עיני העורים ושפתי האלמים תאמרנה שירה, קשי היום יצהלו וירונו ונכאי הרוח ימחאו כף.

הנה כלכם עומדים מסביב ונפשכם הוגה נכאים; צער ויאוש נשקפים מעיניכם וכנפי נשמותיכם הרצוצות נופלות. אולם אל נא תאמרו נואש, אחי המסכנים. בטחו בנסיככם כי מושל צדק הוא וממלכתו נכונה על האהבה הגדולה.

שומר הסף ב'.

ועל הצדק.

הקהל.

— השביתו את החג...

— מה מרובים הם!

— למה באו ביום החג?

— גם בינינו, בין הקהל, מרובים בעלי היסורים. מה בכך?

— נצא גם אנו ונבקש...

— שמא אלך ואבקש גם אני?

— גם אני.

— גם אני.

— נלך ונבקש יחד.

— כמוהם.

— כמוהם...

אחד אחד הם יוצאים מבין הקהל, מתיחדים לאגודה ומסתדרים שורות שורות. בן־רגע והנה מחנה חדש מקיף את הבמה מן הצד השלישי.

המחנה השלישי.

— גם אנו אמללים.

— גם אנו! גם אנו!

— יתום אני מאב ואם.

— ואני אם שכולה.

— ואני עקרה.

— חתני מת ביום החתונה.

— אשתי הלכה אחר מאהבה וביתי נשאר שומם.

— בעלי עזבני.

— ובעלי שלי שותה שכור ומכה אותי יום יום לעיני כל השכנים והשכנות.

— אשתי בגדה בי.

— אהובתי נשאה לאחר.

— בתי ילדה לזנונים.

— בני העלם אבד עצמו לדעת.

— ביתי נשרף באש.

— זקן אני ובני גרשוני מביתי.

— רוח רעה מבעתתני בלילות.

— עשיר הייתי וירדתי מכל נכסי.

— גבור הייתי והנה תש כחי וגבורתי נטלה ממני.

— אוצרות של זהב וכסף היו לי, גנים ופרדסים, שדות וכרמים ועתה אין לי כל.

— ספינותי נטרפו בים.

— ברד הכה את כל הקמח אשר בשדותי.

שני.

אשתי היתה שנואה עלי — לפני חודש מתה.

שלישי.

קטע אני והנה תקן לי הרופא רגלים של עץ ואני מהלך ככל האדם.

רביעי.

עני הייתי ועתה יש לי רב.

חמישי.

צר ואויב עמד לי כשטן על דרכי — הרגתיו.

אשה אחת.

הייתי רעבה וערומה ועתה הנה — (מראה את שמלותיה היפות).

שניה.

בגד בי בעלי ועזבני והנה נמצא לי אוהב צעיר.

שלישית.

אשתקד מת בני היחיד והנה אני הרה ללדת.

רביעית.

עקרה הייתי ושוממה — הכניס לי בעלי אסופי לתוך ביתי.

חמישית.

בעל זקן היה לי — וימת.

שומר הסף א׳.

השומעים אתם, אחי האמללים? הרואים אתם? הנה הראיתי לכם בעליל את חסד הנסיך הגדול. הרואים אתם? אב טוב וחנון יש לכם בארמון זה הדואג לכם וחש לעזרתכם בצר לכם. הרגעו נא, חזקו ואמצו, הוחילו לישועתו וקוו! שימו מבטחכם בו, ועזרתו בוא תבוא אם גם תאחר.

ועתה, קהל מאד נכבד, נשוב לחוג את חגנו, חגנו הגדול, אשר לב כל אחד מאתנו מתגעגע אליו כל השנה.

הוא מרים ידו לאות והארכיסטרה פותחת בנגינה. הנערות המחוללות מתכוננות לצאת במחול: נחלקות לשתים ועומדות שורה מול שורה. בידיהן הימניות מצלתים קטנים, והן מורמות, ובידיהן השמאליות, המורדות והנטויות כלפי חיקן, פרחים אדומים ומניפות.

שומר הסף ג'.

ועל האמונה התמימה.

שומר הסף א'.

חזקו ואמצו, אחי הסובלים, ואני אבקש עליכם מלפני הנסיך.

שומר הסף ב'.

גם אני.

שומר הסף ג'.

גם אני.

שומר הסף א'.

והוא יחיש לכם עזרתו.

שלשה המחנות.

— אין כח לשאת עוד...
— אין כח...
— כשל כח הסבל...

שומר הסף א'.

סבלנות, אחי! סבלנות ותקוה. הרואים אתם את הקהל הרב הזה? רבים מהם היו אמללים כמוכם היום, עד אשר הטה אליהם הנסיך את חסדו וישובו להיות מאושרים ושלוים ככל האדם.

מתוך הקהל.

— אני!
— אני!

שומר הסף א'.

מי מכם אשר ראה רעה בימי חייו יבוא ויעיד על חסד הנסיך.

אחד אחד יוצאים אנשים מתוך הקהל ונגשים אל הבמה. כולם יחד אינם אלא כנופיה קטנה.

שומר הסף א'.

— העידו בי כי נכונים דברי.

אחד מן הכנופיה.

— חולה הייתי ואחיה מחליי.

– בימות החמה הוא נוטע ומרכיב עצים בפרדס, מגדל ירקות וחופר בנבכי האדמה.
– בימות הגשמים הוא בונה מכונות שונות ומתיך כל מיני מתכת בכבשן.
– וחוקר את קרקע הים.
– מבתר פגרים של מתים ושאר בעלי חיים.
– מחטט בספרים וגוילים עתיקים.
– ומחבר בעצמו ספרים חדשים.
– יוצא מזמן לזמן לתור את הארץ.
– והללו, תלמידיו, עוזרים על ידו.
– אולם למה באו לכאן ?
– מה לו על הבמה ?
– למה הפסיקו הנערות את מחולן ?
– ולמה החרישו המנגנים ?
– הסו ! הסו !
– נשמע מה בפיו.
– הסו ! הסו !
– העלמות שכחו את מחולן והן מביטות בו.
– אולם מה הוא סח ?

מעט מעט תקום דממה.

האיש גבה הקומה. (אל ראש שומרי הסף)

אדוני ראש שומרי הסף בארמון הנסיך ! שנים רבות אני עוסק בחכמת הרפואה. הרבה עמלתי ויגעתי עד שמצאתי רפואה להרבה ממחלות גופו ונפשו של האדם, יושב העמק הזה. אולם אין להסתפק בזה. חפץ אני למצוא תקנה לגורלו הרע. בקשתי וחפשתי במעמקי האדמה, במצולות הימים, במרחבי העולמות, ולא מצאתי. שאלתי וחקרתי את פי החיים, הצומחים והדוממים, הקשבתי לרחש כחות הבריאה האיתנים ומאום לא העליתי בידי.

אולם לא אמרתי עדיין נואש. גורלם הרע והמר של יושבי הארץ הזאת צריך שתהא לו תקנה, שיבוא לו מרפא.

בארמון זה יושב הנסיך הגדול, אדון הארץ – אליו פני מועדות עתה. בידו גורל כל העם הזה ועליו מוטלת החובה לבוא לעזרתו. ספון הוא הנסיך בהיכלו, עומד הוא על ראש מגדלו הגבוה ואינו שם לב אל הנעשה כאן. נבוא אליו אני ורעי הצעירים ונספר לו את הנעשה כאן, למטה. נסיח לפניו את כל היסורים, הנגעים והפגעים המענים את בניו, את נתיניו הנאמנים. נראה לו את כל המחנה הרב הזה — והוא ידע לרפאם, ידע את אשר עליו לעשות. כי כשל כח הסבל ואין לנשוא עוד.

היום הוא חג הנסיך הגדול. הוא נשקף ממרומיו ולבו טוב עליו למראה

של משי. הקהל מפנה להן מקום ומסתכל בהן מתוך הנאת סקרנות.

אך עם צלילי הנגינה הראשונים ועם תנועות רגליהן הראשונות של המחוללות יוצא מבין הקהל אחד גדל קומה, משכמו ומעלה גבוה מכל ההמון שמסביב, ומכונן צעדיו אל הבמה שלפני שער הארמון, אחריו כעשרים צעירים.

האיש הלז פנים אמיצים ונבונים לו, עינים חודרות ומבט ממושך ונוקב, שפתים צנועות ועקשניות, כתפים רחבות, ידים שריריות וחזקות, צואר גבוה וחסון, צעד רחב ובוטח ותנועות גמישות ומתונות. את מספר ימיו קשה להגדיר: עתים הוא נראה זקן שנשתמר בצעירותו ועתים צעיר שהזקין לפני זמנו. זקנו ספק לא צמח עדיין, ספק נתגלח למשעי. און עלומים, אש נוער וחכמה של בא בימים נתמזגו בו. על ראשו מגבעת שחורה, רחבת שולים ורכה. לבוש בגדי דרך.

בתנועותיהם ובגדיהם של הצעירים הבאים אחריו יש להכיר הרבה מן החקוי לאיש ההולך בראשם.

בתחלה אין מרגישים בהם אלא האנשים הסמוכים אליהם ביותר. אולם בעלות האיש על הבמה ובעמדו לפני ראש שומרי הסף מרגיש בו הקהל כולו ותסיסה חדשה מתחילה. המחול והנגינה נמשכים עוד איזה זמן, אך מעט מעט נפסקים גם הם. אחד אחד משתתקים כלי הזמר שעל הבמה ואחת אחת קופאות המחוללות על מקומותיהן.

הקהל.

– מה אירע שוב ?

– מי הוא זה ?

– מי הוא האיש ?

– שוב מפריעים...

– באמצע המחול...

– מי הוא האיש הזה ?

– ואלה הבאים אחריו...

– מה להם אצל הבמה ?

– מי הם ?

– הרי זהו הרופא !

– הרופא ?

– וכי אינכם מכירים ?

– אמנם זהו.

– הרופא ! הרופא !

– והללו תלמידיו.

– הוא מלמד אותם את תורת הרפואה.

– ועוסק בחקירת הטבע.

– מלקט בהרים עשבים ודשאים.

– בלילה הוא מונה את הכוכבים בשמים.

שומר הסף א׳.

גא ויהיר אתה, לא ישמע לך יושב המגדל. גם הללו, אחי האמללים, לא ישמעו לך: תקוות כוזבות אתה נוטע בלבותיהם.

האיש גבה הקומה.

פתח השער! צערם של הללו – חרפת הנסיך היא. על כרחו ישמע לי. את חרפתו הגדולה אוקיע לעיני השמש.

שומר הסף א׳.

אל תחטא בשפתיך!

האיש גבה הקומה.

אל תחטא אתה לעם הרב הזה העומד כאן לרגליך. אל תשים מכשולים על דרכי, דרך הגאולה. פתח השער!

הצעירים במקהלה.

פתח השער!

שומר הסף א׳.

ובבוא הלילה מי יאיר לך את דרכך? אין אורים בארמון הנסיך.

האיש גבה הקומה.

אבוקה בידי.

שומר הסף א׳.

לא אתה הראשון. כבר נעשו נסיונות כאלה. מזמן לזמן מתפרצים קלי דעת כמוך לתוך הארמון: — אך גם אחד מהם לא שב עדיין.

האיש גבה הקומה.

אינני יודע פחד.

שומר הסף א׳.

וגם אחד מהם לא הגיע עד ראש המגדל.

האיש גבה הקומה.

אני אגיע.

שומר הסף א׳.

איש מהם לא ראה את פני הנסיך.

כל הכבוד הרב הזה, שהשפלה מכבדתו. ביום החג הזה נבוא אליו ונבקש על העם הזה.

תנועת יד כלפי המחנות.

נבקש ונתחנן, נדרוש ונתבע. אי אפשר שלא ישמע לנו. שנה שנה אתה סח לנו על טוב לבו וגודל חסדו. אי אפשר שלא ישים קץ לענויים הנוראים הללו ולא יתן ליושבי ארצו לשבת לבטח ובמנוחה.
אדוני ראש שומרי הסף, פתח לנו את השער ונבוא אל ארמון הנסיך.

שומר הסף א'.

— מה אתה סח, אדוני הרופא? מה אתה מבקש? הטרם תדע כי הכניסה לארמון אסורה לכל איש זר? הטרם תדע כי לא יראה איש את פניו בלתי אם קראהו? והנה זה כמה וכמה שנים שלא קרא לאיש. אף אני איני מרהיב בנפשי לבוא לתוך ההיכל פנימה. מרחוק אני מדבר לפניו את דברי. ומה לך שם? חוטא אתה בשפתיך, אדוני. הנסיך הגדול יודע בעצמו את כל אשר עליו לדעת ואת כל אשר עליו לעשות. מי אתה כי תלמדהו בינה? מי אתה כי באת להשבית את החג הגדול?

האיש גבה הקומה.

את פני הנסיך אני מבקש לראות. פתח לי את שער ההיכל, אדוני ראש שומרי הסף!

שומר הסף א'.

ואם גם אפתח לך — את פניו לא תראה. מרובים החדרים בארמון, אין לספור את הטרקלינים והאולמים, מי יראה לך את הדרך הנכונה? תעה תתעה. קשה ואפלה הדרך אל המגדל וארוכים וצרים, רעועים ומסובבים הסולמות. רחוקה הדרך ומלאה התחתים — לעולם לא תגיע אל ראשו.

האיש גבה הקומה.

פתח לפני את השער, אדוני ראש שומרי הסף!

שומר הסף א'.

ראה מה גבוה המגדל! ראשו מגיע עד לשחקים ושלבי הסולמות קרים חלקלקים — אל תלך שמה.

האיש גבה הקומה.

ראה מה רבים כאן האמללים מסביב, ואת יגונם ראה הנוקב עד תהום והאדמה. פתח לי את שער הארמון! פתח השער! — ואחר תשובו למחולותיכם ולחגכם שהושבת. ועוד טרם יגמר החג, טרם תשובו לבתיכם אשר בשפלה אשוב ואביא לכם את ישועת הנסיך. קץ למכאובים וגאולה אביא לכם מאת הנסיך.

שומרי הסף ב׳ וג׳.

דמך בראשך! דמך בראשך!

שומר הסף א׳ יורד מעל הבמה, מוציא מכיסו מפתח גדול של נחושת, שהעלתה חלודה ירוקה, ושם אותו בחור המנעול. השער נפתח בחריקה.

האיש גבה הקומה.

אחי הנענים! הנה אני הורס לעלות אל ראש המגדל, לעמוד לפני כסא כבודו של הנסיך הגדול ולתבוע ממנו את עלבונכם, עלבון יושבי ארצו האמללים. את הצדק אני הולך לבקש ואת משפט האמת! במהרה, טרם יחלוף הלילה, שוב אשוב אליכם ובשורת הגאולה בפי. חכו נא לי פה לפני הארמון, חכו לי כל הלילה! עם שחר אשוב!

חברי ותלמידי – קדימה!

הוא בא אל הארמון והצעירים אחריו.

ההמון.

יחי האיש גבה הקומה!

יחי! יחי! יחי!

השער נסגר אחריהם. שומר הסף א׳ נועל את הדלת ושם את המפתח בצלחתו.

ההמון.

נמשיך את חגנו!

עד שובו!

עד בואו!

עד שובו!

המנגנים ממשיכים את הנגינה שנפסקה והעלמות סבות למחולן. פני שומרי הסף זועפים.

האיש גבה הקומה.

ואני אראנו ! פתח השער !

הצעירים.

פתח השער! פתח השער!

קולות מבין מחנות האומללים.

פתח השער! פתח השער!

שומר הסף א'.

עצתי נאמנה לך: שוב לביתך ולעבודתך.

ההמון.

— למה זה מתעקש אותו זקן?
— משום מה אינו פותח?
— למה סגרו השער?
— והנסיך למה הוא מסתתר?
— יפתח השער! יפתח!
— יבוא האיש ויעל אל המגדל!
— שמא יביא עזרה...
— ואנו נשבע לחם...
— ועינינו תפקחנה...
— הצרעת תטור מבשרנו...
— היגון יחדל מן הארץ...
— יבוא קץ לדמעות...
— ולדם...
— פתח השער! פתח השער! פתח השער!

האיש גבה הקומה.

פתח השער!

שומר הסף א'.

בפעם האחרונה אני מתרה בך: אל תלך שמה!

האיש גבה הקומה.

פתח השער!

שומר הסף א'.

דמך בראשך!

צעיר א׳.

מפגרים הם. כבר עיפו מרוב הליכה.

צעיר ב׳.

הלא נחכה להם כאן?

האיש גבה הקומה.

כאן נמתין שעה קלה. ננוח מעט. אולם יותר לא אחכה לאיש. שימו נא את הדבר הזה אל לבכם. יותר לא אחכה לאיש. המפגר דמו בראשו! גם החלש, גם החולה, גם מי שנפל ואינו יכול קום — דמם בראשם! הדרך ארוכה והעת קצרה. עלינו למהר! מבחוץ מצפים לבואנו אלפים ורבבות...

הוא עומד בפתח ומאיר את הדרך למפגרים הנכנסים אחד אחד.

צעיר א׳.

גם כאן אין שום רהיטים.

צעיר ב׳.

מבחוץ נראה הארמון מקושט כל כך ונראה כאלו אין קץ לעושר שבתוכו — והנה כל החדרים ריקים.

צעיר ג׳.

ריקים? והעטלפים?

צעיר א׳.

והעכבישים? ושאר השרצים והרמשים למיניהם?

צעיר ג׳.

כמה משונים הם! אינם דומים כלל לבעלי החיים שמתחת בשפלה.

צעיר ב׳.

הראיתם איך משפיע עליהם אור האבוקה?

צעיר א׳.

ראיתי. רובם נסים ונמלטים על נפשם. בורחים ומסתתרים בחורים ובסדקי הכתלים הרבים. אך יש ביניהם גם אוהבי אור. באים הם מכל הזויות ומתאספים מסביב ללפיד הבוער.

צעיר ב׳.

ואת הנחשים ראיתם?

מערכה שניה.

א.

בעלות המסך שולטת על הבמה אפלה גמורה. אין לראות דבר ורק כעבור רגע קל מגיעים מאחורי הקלעים צעדים וקול דברים – כאלו מגששים שם באפלה ומבקשים דלת.

הקולות והצעדים הולכים וקרבים ומימין נפתחת דלת. מתוך סדק הדלת הפתוחה בוקעת ועולה רצועה של אור כהה וקלוש – כאלו הציתו גפרור בשדה, בליל אופל.

בפתח עומד האיש גבה הקומה. בידו לפיד. ברגע ששלהבת האבוקה עולה ומאירה את הבמה נראה חדר מרווח וריק. אין שום רהיטים. צבע הכתלים מטושטש ואין להכיר אם שחורים הם, אם לבנים, אם צהובים. דלתות רבות.

האיש גבה הקומה עובר את החדר מן הקצה אל הקצה, מאירו באבוקה שבידו וסוקרו. אחר כך הוא חוזר אל הפתח שבימין.

האיש גבה הקומה.

לכאן! בואו לכאן!

לאחר רגע.

– מהרו, כאן אפשר לנוח.

מוציא את הלפיד אל מחוץ לדלת להאיר את הדרך לבאים אחריו. הבמה שוב אפלה. קול צעדים.

– מהרו! כאן נגוח ונחליף כח.

הצעדים הולכים וקרבים.

– לכאן! לכאן! וכי אינכם רואים את האור שבידי?

קולות הצעירים וצעדיהם נעשים קרובים מאד.

– לכאן! לכאן!

אחד אחד נכנסים כחמשה־ששה צעירים. מאחורי הדלת מגיע קול צעדיהם הרחוקים של הנשארים.

האיש גבה הקומה.

ואיה הנשארים?

צעיר ה'.

להפגש בכל רגע עם מחנות העכברים.

צעיר ו'.

להסתבך ברשתות העכבישים.

צעיר ב'.

את קורי העכביש אין לפחד אפשר לנתקם. די לנגוע בהם והם נקרעים.

צעיר ג'.

אולם העכברים. הראיתם את מלתעותיהם החדות והגדולות?

צעיר ד'.

הוא הולך וצועק ודאי, הולך וקורא – אולם איש לא ישמע את קולו.

צעיר ה'.

טוב יעשה אם יצעק – ינוסו העכברים.

צעיר ו'.

לא, העכברים הללו אינם יראים דבר.

צעיר א'.

מוטב לו שישתוק; לקולו יבואו הנחשים.

צעיר ב'.

כן, הנחשים מקיצים משנתם וזוחלים על פני רצפת האבן.

צעיר ג'.

מי יודע עוד כמה יצורים יפגשו לו על דרכו.

צעיר ב'.

והרי גם לשוב אינו יכול.

צעיר ג'.

כל תקוה אין לו.

נפתחת דלת משמאל ואיש לבוש מדים כהים וארוכים בא החדרה.

צעיר א׳.

בחדר זה, כפי הנראה, מעטים הם בעלי החיים.

האיש גבה הקומה.

מצאתי כאן מין חדש של תולעים קטנים ולבנים. הביטו, הנה הם זוחלים על פני כל הכתלים. הזהרו מפני התולעים הללו!

נגש אל הכותל ומאיר אותו בלפידו. התלמידים מקיפים אותו ומסתכלים בקיר המואר.

צעיר ב׳.

מה הסכנה הנשקפת לנו מן הרמשים הללו?

האיש גבה הקומה.

כעלוקות הם יונקים את דמו ולשדו של האדם, עד שהוא נופל אין אונים.

צעיר ו׳.

מה מרובות כאן הדלתות? באיזו עלינו לבחור?

האיש גבה הקומה.

הכבר נתכנסתם כולכם? אין איש חסר?

צעיר א׳.

האחד איננו.

האיש גבה הקומה.

היכן הוא?

צעיר א׳.

נשאר מאחרינו, וכפי הנראה תעה מן הדרך בין האולמים הרבים קראנו לו ולא קבלנו תשובה. חכינו לו ולא בא. ודאי שהוא מגשש עכשיו באפלה בחדרים הריקים והשוממים.

צעיר ב׳.

מה נורא הדבר להלך יחידי באפלה, בתוך האולמים הרחבים והריקים!..

צעיר ג׳.

בלי תקוה למצוא את הדרך הנכונה.

צעיר ד׳.

באין אפשרות לדבר עם איש.

הצעירים.

למה לו עבדים אלמים ?

האיש גבה הקומה.

שלא יוכלו לגלות את מצפוניו.

הצעירים.

– למי ?
– הרי אין כאן איש.

האיש גבה הקוֹמה.

אמנם אין כאן איש. אולם מזמן לזמן מתפרצים בני אדם לתוך הארמון במונו היום ומעפילים לעלות אליו ולגלות את תעלומותיו וקסמיו.

הצעירים.

והוא אינו רוצה בכך ?

האיש גבה הקומה.

לא. הרי אז ישתחררו יושבי השפלה מעולו ולא יהיו תלוים עוד בדעתו. על כן הוא שם מכשולים על דרכנו.

הצעירים.

– אולם אנו נוכל להם, לכל המכשולים.
– אנו נגבר על כל הפגעים.
– אנו לא נתע מני דרך.

האיש גבה הקומה.

הלפיד הגדיל בידי !

הצעירים.

– והוא מאיר את דרכנו!
– עלה נעלה ויהי מה !
– את מחצית הדרך הרי עברנו כבר.
– העיקר היא ההתחלה. כיון שהתחלנו – ברי לי שנגמור.
– כל יושבי השפלה יכירו לנו תודה.
– ברחובות ובמגרשים יקימו לנו מצבות ופסלים.
– המשוררים יחברו שירים לכבודנו.
– המנגנים ינגנו לכבודנו את מיטב נגינותיהם.

הצעירים.

הנה איש! יש כאן אנשים!

נגשים אליו ומקיפים אותו.

האיש גבה הקומה.

מי אתה?

האיש במדים הארוכים (מחריש).

האיש גבה הקומה.

מי אתה?

הצעירים.

מי אתה? מי אתה? מי אתה?

אינו עונה. הוא מסתכל בהם רגע והולך לדרכו אל הדלת מימין.

הצעירים.

— למה אינו עונה?
— מי הוא?
— אי מזה בא?
— ולאן פניו מועדות?

האיש גבה הקומה נגש אל הזר במדים הארוכים ומאיר אותו בלפידו. בגדיו של זה דומים לבגדי שומרי הסף.

האיש גבה הקומה.

ממשרתי הנסיך הוא. עבד מעבדיו.

הצעירים.

— ולמה הוא מחריש?
— למה אינו אומר כלום?
— שמא אינו שומע את שפתנו?
— נדבר אליו בשפות אחרות.

האיש גבה הקומה.

אלם הוא.

הזר יצא בינתים בפתח שבימין.

האיש גבה הקומה.

יש לנסיך עבדים אלמים — זהו אחד מהם.

האיש גבה הקומה.

עת ללכת! אלך לבקש את הדרך.

פותח דלת מימין ויוצא בה. הצעירים נשארים באפלה.

האיש גבה הקומה (שב).

לא זו הדרך. מסדרון ארוך מוליך למטה אל איזה מרתף–ועלינו מוטלת החובה ל ע ל ו ת!

יוצא בדלת שניה ושב.

– גם לא זו.

פותח דלת שלישית.

– אף לא זו.

כך הוא עובר על כל הדלתות, יוצא ושב, יוצא ושב.

הצעירים (בהשארם לבדם).

– מה קשה למצוא כאן את הדלת הנכונה.
– מרובים כל כך השבילים והמשעולים.
– ומסובכים כל־כך...
– ועקומים...
– ודומים כל כך זה לזה.
– ואין כל אות, כל ציון.
– ואין את מי לשאול.
– מ׳ה נקל הוא לתעות כאן.
– מה יהיה אם נתע ?
– ושמא כבר תעינו...
– אפשר כי לעולם לא נמצא את הדלת הנכונה.
– ואולי אין דרך נכונה כל עיקר.
– אי אפשר הדבר. מן הנמנע שלא תהיה דרך.
– ואם אפילו אין נתיב – גם אז נבוא אל הנסיך.
– על הכתלים נטפס – ואל ראש המגדל בוא נבוא...
– נפלס לנו נתיב.
– הרי האיש גבה הקומה יוצא לפנינו !
– והלפיד הגדול בידו !
– לפיד האור !
– הלפיד ! הלפיד ! הלפיד !

האיש גבה הקומה בא בדלת קטנה שבזוית החדר.

– הנערות תקלענה לנו זרי פרחים.
– הנשים תאהבנה אותנו.

האיש גבה הקומה.

אולם רב עוד הדרך לפנינו: עוד עלינו לעבור מאות אולמים ולטפס על סולמות אין קץ.

צעיר א׳.

והדרך כולה אפלה?

האיש גבה הקומה.

כן. עד הגיענו למרום המגדל לא יאיר לנו השמש.

צעיר א׳.

ועד בואנו שמה נהיה מהלכים כל העת דרך אולמים ריקים ואפלים מלאים שרצים ורמשים?

האיש גבה הקומה.

עוד רבות החיות הרעות שנפגוש על דרכנו – אולם במדה שנגביה לעלות, ילך מספרם ויקטן.

צעיר ב׳.

ומה נמצא עוד בדרכנו?

האיש גבה הקומה.

בגוילים עתיקים מצאתי כתוב, כי למעלה, בדיוטות המגדל העליונות, מקוננות צפרי זמר. גנים פורחים תלוים שם באויר. טרקליני בדולח יש שם וחדרי יהלום.

הצעירים.

– כנפי רננים!
– גנים?
– עצים? פרחים?
– טרקליני בדולח?...
– האח! מה טוב!
– נמהר נא...
– נמהר, נמהר היו לנו לזרא העכברים המזוהמים.
– הראיתם את ארונות הספרים מלמטה?
– וכי מה?
– העכברים אכלו את כולם. את כל הדפים כרסמו. לא נשארו אלא כריכות הנחושת החזקות.

הצעירים.

– לבדך...
– בחושך ?...
– על רצפת האבן הקרה ?...
– והתולעים ?...

אל האיש גבה הקומה.

– אדוני, וכי אין כל עצה ?
– כלום אי אפשר להחלימו ?

האיש גבה הקומה.

לצערי הגדול – לא. כאן בארמון נטל הכח מן הסממנים שאנו מרפאים בהם בעיר את חולינו.

החולה.

לכו, אל תדאגו לי.

האיש גבה הקומה.

היה שלום, אחי. צר וקשה לנו להפרד מעמך, אולם עכשיו אין אנו יכולים לעשות בשבילך דבר.

צעיר א'.

חברי, נורא יהיה כאן גורלך בלעדינו. גלמוד בין הכתלים הזרים והקרים הללו, בתוך הלילה שאינו פוסק. אני הייתי בוחר במות מבחיים כאלה.

החולה.

למה תדבר כדברים האלה ? הן כל זה יעבור. בעוד איזה זמן הלא תשובו. אני אחכה לכם. תארכנה השעות כחפצן – אני אחכה לשובכם.

צעיר א'.

היה שלום !

לוחץ את ידו.

צעיר א'.

מכל מקום הרי לך זה.

מוציא אקדוח מצלחתו ומוסר לו.

החולה (אינו נוגע באקדוח).

אל נא ! אין לי צורך בכך. איני רוצה בזה. יודע אני : אפשר שיבואו גם

האיש גבה הקומה.

לכאן!

הצעירים.

– המצאת כבר?
– במה הכרת?

האיש גבה הקומה.

מסדרון הזה מצאתי סולם גבוה, גבוה – ודאי שזו היא הדרך. הרי־ עלינו מוטלת החובה לעלות.

הצעירים.

לעלות! לעלות!

האיש גבה הקומה.

נלכה! קדימה!

האיש גבה הקומה הולך בראש וקהל הצעירים, זה אחר זה אחריו.

על יד הדלת קורס אחד מהם ונופל לארץ.

הצעירים.

– מה לך?
– מה היה לך?
– קומה נא, קומה!
– הא לך ידי לעזרה.
– קומה!

הצעיר שנפל.

איני יכול לקום חולה אני...

הצעירים.

מה היה לך?

החולה.

כחותי עזבוני. לכו לכם לדרככם ואני אשאר כאן. ראשי עלי סחרחר, רגלי כושלות – לכו, אל תשימו אלי לב...

האיש גבה הקומה.

ומה יהיה בך?

החולה.

אהיה מוטל כאן עד שתשובו.

– כולם הלכו. ורק אני נשארתי. אני וחברי האמלל, שתעה מן הדרך בין האולמים. הוא תועה שם, הולך ותועה, הולך ותועה, מחדר לחדר, מאולם לאולם, מגשש באפלה ומבקש. מבקש את דרך העולים, דופק על כל הדלתות ואינו מוצא. ואולי ימצא? אפשר שימצא. אז אשאר אני לבדי. בכל הארמון הגדול אהיה לבדי.

מה נלעג הדבר: יחיד אני פה, אין עם מי לדבר – אולם השתיקה קשה עלי ואני מדבר אל עצמי. עד עכשיו הייתי סבור כי מדברים אל עצמם רק אלה שדעתם נחלשה עליהם – והנה אין הדבר כן. גם איש שלם בנפשו ורוחו יכול לשוחח את עצמו. גם עם הכתלים אני מסוגל לשוחח עתה. עם הרצפה, עם הדלת ועם התולעים הרומשים מסביב.

שכחתי: איני בודד כל עיקר. עוד מעט ויבואו העכברים. ודאי שכבר הרגישו בי ועוד מעט ויבואו. מלחמה קשה תהיה לי אתם. מחנות מחנות יתנפלו עלי – הרי כל הדלתות פתוחות. למה השאירו את הדלתות פתוחות? מנהגים משונים שוררים כאן בארמון הקוסם. הנה עבר המשרת האלם – מדוע לא סגר אחריו את הדלת? חושך מסביב – ואיני רואה כלום, ורק על פי הרוחות המנשבות על פני הרצפה אני מכיר כי הדלתות פתוחות כולן.

כן, עוד מעט ויבואו העכברים. מתוך הדממה מגיעה כבר לאזני שריטת צפרניהם על פני אבני הקרקע. עוד מעט ויבואו! וגם הנחשים... הוי, אל נא יבואו הנחשים...

אני מטה אזני אל הרצפה ומקשיב. מחנות מחנות של שרצים הולכים וקרבים. לחש עכסים ושריקת צפעונים מסביב וגם עכבישים ושממיות... משק כנפי עטלפים אני שומע. עטלפים שחורים מעופפים בחלל שמסביב וכנפיהם הכהות וארכות, כנפיהם הדקות רוחשות מעל לראשי. גדודים גדודים יצאו ממאורותיהם, מן החורים והסדקים שבכתלי האבן, מן המרתפים האפלים והטחובים, שוחרים לטרף, רעבים, מזוהמים, לחים, חלקלקים – הנה הם באים, הנה הם באים... והנחשים בראש! טבעותיהם מתגלגלות על פני חלקת הרצפה... בררר!

לרגעים, עם דבריו של החולה, נשמע משק כנפים קל, מרוצת רגלים קטנות וקלות על פני הרצפה ולחש מכוער של נחשים ושרצים.

– בתחלה נראה הארמון ריק, ריק ודומם. בלי אות של חיים, בלי תנועה, בלי ניצוץ של אור. והנה... אמנם אור אין... ורק באפלה מתרחשים כאן מעשים נוראים... הומים כאן חיים איומים... הולכים ונטוים מסביב קורים חזקים ומתוחים, חוטים עבים כעבותות עגלה וכחבלי ספינה – וכח אין לנתקם... יצורים משונים מהלכים עלי אימים מרחוק, כנפים קרות נוגעות בי ואני מתכוץ כולי.

והם הלכו... מי יודע היכן הם בשעה זו? עולים הם... למעלה... למעלה... אפשר כי הגיעו כבר עד הגגים התלוים באויר... אפשר שיצאו כבר מן האפלה הארורה הזאת האוכלת את עיני כעשן והם נהנים מזיו החמה. למעלה... למעלה... ממשלת השרצים חדלה כבר למענם... אינם נושמים עוד אויר מורעל זה שבכאן... לאזניהם אין מגיע יותר רחש מכוער זה... עולים הם. ורק אני, המפגר היחידי, מוטל כאן, אין אונים ומדוכא, טרף לשניהם של העכברים והנחשים למיניהם... הנה הם באים! אויה, אויה, הנה הם באים...

רגעים של יאוש — אל נא יהיה זה תחת ידי איני רוצה לבוא לידי נסיון
לכו לשלום! ואני אחכה לשובכם

האיש גבה הקומה והצעירים לוחצים את ידו ויוצאים.

החולה

אני מחכה לשובכם.

הוא מקשיב לצעדי חבריו המתרחקים בטפסם על סולם האבן מאחורי הקלעים. רגע קטן מגיעה עוד בעד סדק הדלת הפתוחה רצועת אור הלפיד, אולם במדה שהצעדים מתרחקים, מחויר האור, עד העלמו כולו. חושך. אין לראות דבר. מתוך האפלה עולה קולו של החולה.

החולה.

עודני שומע את קול צעדיהם. הם עולים. עולים ומטפסים בסולם האבן, הולכים ומתרחקים ואני נשאר לבדי. לבדי. באותה שעה שחברי הולכים ומגיעים. הולכים וקרבים אל המטרה.

הפסקה.

— כל ימי הייתי בריא וחזק מכולם — ופתאום עזבוני כחותי. בשעה שהיה עלי להיות גבור, לאזור עוז וגבורה — בשעה זו עזבוני כחותי — ואני מוטל לארץ כזקן לפני מותו. ראשי סחרחר והאפלה דוקרת את עיני.

הצעדים הולכים ורחוקים — אני מטה אזני אל הקרקע ומקשיב — כמעט שאיני שומע כלום. היכן הם עכשיו? הנה חדלתי לשמוע לגמרי. הם עולים, צעד אחרי צעד, למעלה, למעלה. לפני שעה הייתי גם אני בתוכם. עד חצי הדרך. עד חצי הדרך נשאוני רגלי, ועכשיו כשלו. הם עולים, מטפסים ומעפילים — ואנכי מוטל כאן, מקשיב לדממה שמסביב, לדממה הנוראה שמסביב...

דממה, דממה — אולם מדומני שאני שומע רחש כאלו איש מתלחש, כאלו דלת נפתחת ונסגרת. מי זה? מה זה?

קול צעדים אני שומע — אולם לא צעדי חברי הם. קול סנדלים, סנדלי לבד על הרצפה. הנה הם באים, הולכים וקרבים. מי כאן? מי זה בא אלי? אני מפחד. עוד מעט ואצעק — מי זה בא לכאן?

בעד הדלת שבימין נכנס המשרת האלם. הוא מכונן צעדיו לדלת שבשמאל.

— מי אתה? מי בא? למה אינך עונה? למה אתה מחריש?

הפסקה.

— הוי, הרי זה ודאי המשרת האלם אחד מעבדיו הנאמנים של הקוסם הזקן — ואני נבהלתי כל כך.

מצחק.

— החושך שמסביב משפיע עלי כל כך.

המשרת האלם יוצא.

צעיר א׳.

כולנו.

האיש גבה הקומה.

מהרו אחרי. קדימה! תמיד קדימה!

הצעירים.

– שמא ננוח איזה זמן?
– עיפנו כל כך.
– הסולם גבוה.
– וארוך עד אין סוף.
– השלבים חלקלקים.
– אנו זקוקים למנוחה.

האיש גבה הקומה.

לא עת לנוח. עוד הדרך רבה.

הצעירים.

– זה כמה שאנו הולכים ומטפסים. רגלי התרגלו כל כך אל השלבים הללו ולא תוכלנה שוב להלך על פני אדמת מישור.
– גם רגלי.
– גם שלי.
– אין קץ לדרך עוד ואנחנו הולכים ומעטים, הולכים ומעטים.
– נשארנו רק חמשתנו.
– הנשארים נשארו מאחורינו. חלשים היו.
– כן נאה להם. כיון שהרגישו כי כח אין להם, לא היה עליהם לצאת לדרך.

האיש גבה הקומה.

הזהר הזהרתיכם: לא יגיע אל ראש המגדל אלא מי שרוח חזקה וגדולה לו ורגלים נאמנות.

הצעירים.

– וכי התרעמנו עליך בכל הדרך הארוכה?
– וכי לא מלאנו אחרי כל דבריך?
– וכי לא הלכנו אחריך בכל אשר הלכת?
– וכי לא עשינו את כל אשר צוית עלינו לעשות?
– וכי לא התענינו בכל אשר ענית אתה את נפשך?
– וכי לא האמנו לכל דבריך?
– ומאמינים גם עכשיו...

מה ארוך הלילה... מה ארוכות שעות הצפיה... מי יודע מתי יגיעו לראש המגדל, מתי יגיעו ומתי ישובו. מה ארוכים הרגעים... אולם אני אחכה. את שארית כחי אאזור ואחכה לשובם. הרי גם אלה שמחוץ לארמון עומדים ומחכים. כולם מחכים, הרעבים, העורים, היתומים והמצורעים ואני ביניהם. אני ביניהם. הם שם — ואני כאן, והללו, מורי וחברי הטובים, עולים, הולכים וקרבים אל ראש המגדל.

חשוב לדעת כיצד יקדם את פניהם הקוסם הזקן. מה יאמר להם? ודאי שיכעס. איך העפילו, איך העיזו לחתור ולבוא אל ארמונו, לעלות ולהתפרץ אל מקום סתרו בראש המגדל הגבוה?... ואולי לא יכעס כלל. אפשר שיקדם פניהם ברצון וחבה — הרי שומרי הסף מהללים ומשבחים השכם והערב את לבו הטוב ואת חסדיו הרבים. אפשר שישמה לקראתם כשמוח אב על בניו.

הוי, אימתי ישובו? אימתי ישובו? רוחי קצרה... רוחי הולכת וקצרה.

וגדודי השרצים התכנסו כבר לתוך האולם. מתוך כל הדלתות... מפנים ומאחור — והם הולכים וקרבים אלי, הולכים ומקיפים אותי... כולם מריחים בי, מריחים ובודקים ועוד מעט ויתנפלו עלי... עוד מעט ויתנפלו... אויה! אויה! חברי, למה עזבתם אותי כאן? למה עזבתם אותי כאן יחידי וחולה?

צועק.

שובו! שובו! השומעים אתם? אתם העולים, המעפילים, הבריאים, החזקים, למה עזבתם אותי כאן, את החלש והחולה? לא היתה לכם שום רשות לעשות כן. לא היתה לכם שום רשות לצאת מכאן בלעדי... מפגר, מפגר... וכי אשמתי היא שאני מפגר? הוי, שובו נא, שובו! קחוני אתכם! שאוני על כפיכם, הרכיבוני על כתפיכם — אולם אל נא תשאירוני כאן לבדי...

הנה הם מתנפלים עלי... הנה הם נושכים, הנה הם עוקצים, הנה הם שורטים — הצילו! הצילו!

אויה! אויה! אנה מהם אמלט? הם מרובים כל כך... ואני אחד, ואני בודד — הצילוני! הצילוני!

זעקת שבר.

ב.

אפלה ודממה.

כעבור איזה זמן מגיע מלמטה אור צהבהב־אדמדם. לאור הזה נראה סולם אבנים ההולך ומהפתל למעלה. בראשו דלת של ברזל. שלבי הסולם רעועים ועקומים. האור מתקרב והולך. נשמע קול צעדיהם של המעפילים.

מלמטה בא האיש גבה הקומה עם הלפיד בידו.

האיש גבה הקומה (למטה).

מהרו! מהרו!

אחד אחד עולים אחריו חמשה צעירים.

האיש גבה הקומה.

כולכם כאן?

– והיונים הצנועות ?
– אי יש כאן שירים וזמר ?
– משק כנפים וצפצוף אפרוחים איה ?
– „כאשר תרבו לעלות, כן ילך מספרכם הלוך ורב" — היו אמריך אלינו.
– „ילוו אלינו גבורי הרוח, שיצאו לדרך לפנינו" — בארת לנו דבריך.
– והנה מספרנו הולך וקטן, הולך וקטן.
– לא פגשנו איש בדרך.
– המסדרונים הארוכים והסולמים הגבוהים ריקים ושוממים.
– אין כל נפש חיה בכל הארמון הענקי והשומם.
– מלבד המשרתים האלמים.
– לא נלוה אלינו איש בדרך.
– ואחד אחד אבדו חברינו...
– אחד אחד נשארו מאחורינו.
– ואנו הולכים ומעטים, הולכים ומעטים.
– אנו כלים והולכים לעיניך.
– לא נשארנו אלא חמשתנו.
– חברינו היקרים אינם אתנו.
– עכברי הארמון הרעבים אוכלים את בשרם.
– מחנות התולעים ערכו להם משתה.
– ורגלינו אנו צבות.
– אף על פי כן עדיין אנו הולכים אחריך.
– בשארית כחותינו.
– כי עוד אנו מאמינים בך.
– למרות הכל !
– למרות הכל !
– והולכים אחריך אל הקוסם הזקן.
– מטפסים אתך על פני הסולמות הרעועים.
– עולים ועולים...
– מטפסים ומטפסים...
– מתענים אתך בכל אשר תתענה אתה.
– תועים אתך בכל הדרכים העקלקלות.
– מחפשים בכל אשר תחפש אתה.
– מבקשים את כל אשר תבקש אתה.
– מקוים ומיחלים לכל אשר תיחל...
– ועולים אתך...
– עולים, עולים ועולים...

האיש גבה הקומה.

אתכם הצדקה, חברי ותלמידי ! ואולם גם אני לא חטאתי לכם ברב או במעט. כי לא אמרתי לכם מראש כי כבדה הדרך ורחוקה ? וכי לא הרביתי דברים

– אף על פי שלא נתקיים אף דבר אחד מדבריך.
– „כאשר נגביה לעלות, כן תרחב הדרך לפנינו" – הלא אלה היו דבריך!
– והסולם הולך וצר, הולך וצר. במדה שאנו מגביהים לעלות, הוא הולך וצר.
– „אור יקרות יגיה עלינו ממרומים" — אלה היו דבריך.
– ועדיין עינינו נמקות בחושך.
– וידינו מגששות במחשכים.
– איש את רעהו לא נראה.
– הזוכר אתה? כשהיינו במרתף ורעדנו מקור, נחמתנו: „בדיוטות העליונות יחם לנו..."
– והקור הולך וחזק. במדה שאנו מוסיפים לעלות, הוא הולך וחזק.
– הדם קפא בעורקי.
– במחטים של ברזל לוהט הוא, דוקר את בשרי.
– הנשימה קשה עלי. האויר הקופא מקפיא את ריאתי.
– „שם במרום פורחים גנים" — היו דבריך אלינו.
– „גנים פורחים תלוים באויר".
– „שושנים וחבצלות".
– „וציצי דובדבן רכים".
– „ופרחי ערבות ריחניים ודומים לשרשראות של זהב וכסף".
– „וריח יער ואחו".
– „ומרחבי שדות וכרים".
– „וצהלת אביב וקיץ".
– ואיה מצאנו את כל אלה?
– איה גני הקסמים?
– ופרחי ההוד?
– ורוח האביב?
– וריחות הבשמים?
– ואור השמש?
– „כנפי רננים ירונו לנו" – היו אלינו דבריך.
– ואני לא שמעה אזני אלא חריקת עכברים.
– ולחש צפעונים.
– ומשק כנפי העטלף.
– וקרקור צפרדעי היבשה.
– וזמזום יתוש בתוך רשת העכביש.
– איה, איה הצפרים המזמרים?
– הזמירים?
– העפרונים?
– והכיכלים?
– והחסידות הלבנות?
– הנשרים הגאים?

אל נא תרגנו עלי, אחי ורעי הצעירים, אל נא תתיאשו. עוד הדרך רבה. עוד הדרך כבדה, עוד הקוסם רחוק — אולם הרי במדה שירחק מאתנו מחוז חפצנו, תגדל שמחתנו בהגיענו שמה. מה רבה תהיה שמחתנו, אחי ורעי הצעירים, עת תדרוך כף רגלנו על שלב האבן האחרון.

אל תחתו, אחי הטובים. קדימה!

הוא מרים את האבוקה ועולה על שלבי האבן הרעועים, הצעירים הולכים אחריו מחרישים ונכלמים. רגעים אחדים של דממה.

האיש גבה הקומה מגיע עד הדלת והנה היא סגורה. הוא מנסה לפתחה בדחיפת ידו ואינו יכול.

הצעירים.

— דלת.

— שוב דלת.

— מה יש שם מאחריה?

— שמא מתחילים מכאן ואילך טרקליני ההיכל המקושטים?

— הנה תפתח ונראה.

האיש גבה הקומה דוחה בדלת אחת ושתים, אבל זו אינה נפתחת.

האיש גבה הקֹומה.

הדלת סגורה.

הצעירים.

— סגורה?

— הדלת סגורה?

— עד כאן היו כל הדלתות פתוחות לפנינו לרוחה.

האיש גבה הקומה.

כן, עד כאן היו כל הדלתות פתוחות לפנינו לרוחה — אך מכאן ואילך מתחילות הדלתות הסגורות. עד כאן היו האולמים ריקים והמסדרונים שוממים ואפלים — על כן היו דלתותיהם פתוחות. לא איכפת לו לקוסם אם יכנס מי־שהוא לחדרים האלה. הניח להם הנסיך לבני האדם שיבואו ויטפסו על הסולמות הללו כרצונם. אוצרותיו הגנוזים, תעלומותיו ומצפוניו נמצאים ממעל והדלתות לשם סגורות.

הצעירים.

— ואיך נבוא שמה?

— מי יפתח לנו?

— איה נמצא מפתח?

— איה מפתח למנעולים העתיקים הללו?

— וכל שוער אין כאן.

באזניכם על המכשולים והמעצורים הרבים ? וכי כסיתי מכם דבר ? כלום לא אמרתי לכם מראש כי סכנות רבות צפויות בדרך לכל מי שאין רוחו חזק דיו ונפשו מוצקה דיה ? מה לכם כי נזעקתם עלי כולכם עתה ? שואלים אתם לגנים הפורחים, לאור ולחום השמש... עוד הדרך רבה לפנינו ! עוד עלינו לעלות ולעלות, עוד מאות ואלפים של שלבים... עוד סולמות לעשרות... כלום שכחתם גובה המגדל מהו ? השכחתם כי ראשו בשמים וממעל לעבים ישגא ? חזקו ואמצו חברי ותלמידי, חזקו ואמצו ! סוף האור לבוא ! לא גנים פורחים ושירת צפרים לבד יש שם מלמעלה. טרקלינים של בדולח וכנורות של זהר נמצאים בארמון הקוסם. עוד תוכינה עיניכם בסנורים משפעת האור והברק. אזניכם תחרשנה מקול הנגינות הרבות והערבות. אי אפשר לכם לקבל תנחומים על אבדן חבריכם — אתכם אני בצערכם, אתכם אני ביגונכם, אבל כלום לא הזהרתיכם כי כל המפגר דמו בראשו ? מתלוננים אתם, נרגנים, מרבים דברים — לא עלי תלונתכם. שבעים ושבע נפלתם בדרך — מי הקימכם ? כמה וכמה פעמים תעיתם מן הדרך הישרה — מי כונן אשוריכם ? ברכיכם ורוחכם כשלו – מי עודד אתכם ? מי חזק ואמץ את נפשכם היגעה ?

הולכים אתם אחרי וחושבים לכם את הדבר לצדקה גדולה — אך מה עליכם לעשות ואין ביכלתכם לשוב ? מי מכם יודע את הדרך לחזור ? כולכם מחרישים. על כרחכם אתם הולכים אחרי, על כרחכם ! לשוב אינכם יכולים. ולהשאר בלעדי, באפלה, אתם מפחדים. את העכברים אתם יראים, את העטלפים ואת משרתי הקוסם האלמים. הן הלפיד בידי הוא. לא אחרי אתם הולכים, כי אם אחרי אור הלפיד הזה. שלהבת האבוקה הזאת היא המוליכה אתכם קדימה.

אולם מבין אני לרוחכם הנכאה, אחי ותלמידי, יודע אני כי עיפתם ורוחכם יגע וכי אין אתם מדברים את כל דבריכם אלא מקוצר רוח ומסבלות הדרך הרחוקה. ואיני כועס עליכם. אין בדעתי להוכיח אתכם. לא לתוכחה זקוקים אתם בשעה זו, כי אם לדברי נחומים. לעודד את רוחכם אני מבקש. אל נא תתיאשו, חברים. אמנם עוד כבדה ורבה הדרך, עוד רב החושך מסביב – אולם סוף האור לבוא. ס ו ף ה א ו ר ל ב ו א למרות הכל. כל צעד, שאנו צועדים, מקרב אותנו אל מטרתנו הגדולה, אל כסא הקוסם הרם והנשא. אמנם סגרו עלינו כתלי המגדל השוממים וסולמות האבן, צר כאן האויר לנשימה, מועדות הרגלים והעינים כואבות מפני הצלמות שמסביב - אך מבעד לצלמות אני חש כבר את מתיקות אור החמה. אישוני עיני מתרחבים לקראת קוי הזהב הלוהטים. ולבי הומה לקראת הרוחות הרעננים המנשבים על ראש המגדל. כי ל מ ר ו ת ה כ ל ע ו ל י ם א נ ו. אמנם שעות ארוכות תעינו בתוך מרתפי הארמון העמוקים והאולמים הריקים, אך עוד מעט ונחדור אל משכנות הקוסם פנימה. היו לנו לזרא שריקות השרצים השורצים מסביב, שתיקת המשרתים האלמים עכרה את רוחנו – עוד מעט ונעמוד לפני כסא כבודו ואזנינו תצהלנה לקראת דבריו, לקראת קולו הערב של הקוסם הגדול. הומות עוד בנפשי קריאות היאוש של מחנות האמללים וגדודי העלובים מתחת – עוד מעט ואת מקומן תקחנה מצהלות הנושעים והנגאלים. בודדים אנו עדיין בדרך הרחוקה הלה – מחנות מחנות יבואו אחרינו, מחנות חדשים של עולים ומעפילים. ראו ! האבוקה בידי — ושלהבתה מאירה לנו את הדרך. שלהבתה קוראת לנו קדימה.

ג.

סולם אבנים צר מתפתל למעלה. השלבים עקומים ורעועים עוד יותר מאלה שלסולם בתמונה הקודמת. מסעד אין. ראשו הולך ואובד במרומי הבמה.

אפלה. קול צעדים.

מלמטה, כמו מתוך מרתף, עולה האיש גבה הקומה וצעיר אחד, תלמידו האחרון. ביד האיש גבה הקומה לפידו. שניהם צועדים בקושי רב ואחר כל צעד הם מרימים ראשיהם ומביטים למעלה. האיש גבה הקומה מרים את לפידו מעל לראשו לראות מה שם: לא נראה כלום מלבד חלל ריק ושחור.

הצעיר.

אין קץ לסולם.

האיש גבה הקומה.

אמנם גבוה הוא הרבה יותר מאשר יכולתי לצייר לי מראש.

הצעיר.

והשלבים רעועים כל כך. אין כל אחיזה לרגלים.

האיש גבה הקומה.

עתיק הוא והנסיך אינו דואג לתקנו.

הצעיר.

והקור אינו פוסק. נעשיתי כולי גלידת קרח.

האיש גבה הקומה.

נשאר לנו רק עוד החלק הרביעי מכל הדרך הארוכה הזאת.

הצעיר.

עיני עששו. אלמלי נגלה עכשיו השמש, ודאי היה מסמא אותן.

האיש גבה הקומה.

להפך. אור החמה ירפא אותן.

הצעיר.

מכל המחנה הרב, שנכנס אתנו לתוך הארמון, לא נשארנו אלא שנינו. מכל חברי נשארתי אנכי לבדי.

האיש גבה הקומה.

איש לא יפתח לנו ואף על פי כן בוא נבוא שמה. כל מפתח אין לנו, אבל למרות כל זאת חדור נחדור לפנים – ויהי מה. רגלינו צבו מרוב הליכה והחושך סמא את עינינו. את מחצית הדרך עברנו כבר, ואולי גם יותר מן החצי, על מכשולים אין מספר גברנו — אנו הולכים וקרבים אל כסא הנסיך, אל הכסא הרם — כלום יוכל מנעול של ברזל, מנעול של ברזל מוחלד, לסגור הדרך בעדנו? שבור נשבור את הדלת הלזו.

הצעירים.

— נשבור? במה?

— ובידינו אין כל.

— גם מקלות אין לנו.

— אין לנו כל מלבד לפיד זה שבידך.

— והדלת עשויה ברזל.

— אין בכחנו לשבור בריחים כאלה.

— לצרה שכזו הרי לא פללנו כלל.

— לא עלה על דעתנו, שהדלתות תהיינה סגורות.

— מפני מה לא עלה דבר זה על דעתנו? כיון שידענו כי הקוסם מסתיר אוצרותיו...

— מאהרי דלת זו מתחילים ודאי הגנים הפורחים, היכלי הבדולח ונגוהות החמה – אבל אנו לא נגיע שמה.

— נדמה לי כי קול צפצוף צפרים אני שומע.

— גם לי.

— ואני איני שומע כלום. אני משרבב את אזני ככלב הציד בהריחו ארנבת, אולם איני מבחין כלום מאחרי הדלת.

— כמה מעליב הדבר!

— כמה מרגיז הוא!

האיש גבה הקומה.

רוחכם נופל שוב? שוב יאוש ויגון? אל נא! עלינו לשבור את הדלת ושבור נשברנה. גם אם חומות ומבצרים יעמדו לנו לשטן על דרכנו – נוכל להם. אלי!

הוא מסדר את הצעירים על יד הדלת באופן שכל אחד מהם יוכל לדחות בה בכתפו השמאלית.

האיש גבה הקומה.

עכשיו יחד! אחת, שתים, שלש! ככה... עוד פעם. יחד: אחת, שתים, שלש! עוד פעם...

האיש גבה הקומה ותלמידיו הצעירים עסוקים בשבירת הדלת. הם דוחים בה בכתפיהם בכל כח. צירי הברזל חורקים והיא מתחילה נעה במסגרותיה.

האיש גבה הקומה.

אחת, שתים, שלש! כולנו יחד... עוד פעם... אחת, שתים...

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

וכי הגיע לעינינו אף קו אחד של אור ?

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

ההגיע לאזנינו אף צליל אחד במשך הלילה הארוך ?

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

וכי לא רדף אחרינו המות למן הרגע הראשון לבואנו לתוך הארמון ועד עתה?

האיש גבה הקומה.

אם אכל היאוש את נפשך כולה, אם לא נשאר בה גם ניצוץ אחד של אמונה — למה אתה ממשיך את הדרך ? למה אתה מכתת את רגליך ?

הצעיר.

האמנם אינך יודע למה ? ולי נראה כי אתה היית הראשון שמצאת את טעם לכתנו אחריך במסדרונות האפלים והשוממים הללו. מכתת אני את רגלי – מפני שמפחד אני להשאר כאן יחידי בלעדיך, בלי לפידך.

האיש גבה הקומה.

רק מטעם זה ?

הצעיר.

רק. וכי אין זה טעם מספיק ? אלו ידעתי את הדרך לחוץ, הייתי חוזר. כולנו היינו חוזרים בהיות עוד חברי בחיים. אבל את הדרך למטה אינני יודע. נדמה לי שגם אתה אינך יודע אותה. ארחות עקלקלות הלכנו. שבעים ושבע תעינו, ועכשיו אין אנו אלא נלכדים בפח. ולהשאר כאן לבדי, באפלה, בין הכתלים השוממים הללו – הרי זהו המות. נורא ממות !

האיש גבה הקומה.

מפחד אתה ?

הצעיר.

כן. מפחד אני. לשבת בדד על שלבי האבן הקרירים והלחים, להקשיב לריקניות שמסביב ולצעדי המות ההולך וקרב, המות המכוער, הממושך המענה... לא ? מוטב ללכת אחריך עד...

האיש גבה הקומה.

כן. טעיתי בתלמידי. חשבתי כי די אמיצים וחזקים הם, והנה אין דרך זו לפי כחותיהם.

הצעיר.

ולי נראה כי אין אלה אלא מטכסיסי הקוסם הזקן. אינו רוצה שיחדור אליו איש מתושבי ארצו, והוא ממיתם בדרך.

האיש גבה הקומה.

לא כן הדבר. הרי אותנו לא המית. הנסיך הוא אב טוב ורחום. וגדול הוא ביותר, גבוה ביותר מלהשתמש באמצעים כאלה.

הצעיר.

ואף על פי כן אני מתירא. נראה לי כאלו עכשיו הגיע תורי. אחד אחד אבדו ממנו חברי, אחד אחד נפלו, אחד אחד מתו – עכשיו הגיע תורי, אחר כך יבוא גם תורך. אל ראש המגדל לא נגיע לעולם...

האיש גבה הקומה.

מתוך חולשה, רפיון רוח ויאוש אתה מדבר את דבריך אלה.

הצעיר.

וכי לא נכזבו כל התקוות?

האיש גבה הקומה.

סימן שהיו תקוותיך קלושות. ואמונתך קטנה...

הצעיר.

וכי לא היו כל האולמים ריקים?

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

כלום לא אמרת כי מאחרי הדלתות הנעולות מתחילים טרקליני הבדולח? הנה פתחנו מאה דלתות – איה הטרקלינים?

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

כלום לא אמרת כי במדה שנוסיף לעלות, תהא דרכנו הולכת וקלה, הולכת וטובה? והנה במדה שאנו מגביהים לעלות, הולכת הדרך וצרה, הולכת וקשה...

הצעיר.

הטעה אותי אור אבוקתך. חשבתי כי יש ביכלתה להאיר את כל העולם...

האיש גבה הקומה.

ועכשיו?

הצעיר.

עכשיו נוכחתי כי אין אורה מספיק אפילו להבריח את הצללים מעל הכתלים.

האיש גבה הקומה.

ספוי תודה! כלום אפשר היה לך להגיע עד כאן בלי אורה של אבוקה זו?

הצעיר.

מה לי כאן? (הפסקה). שם, מתחת, לא שבתו עוד החגים. בכל שנה ושנה צוהלת הארכיסטרה, הנערות מחוללות, פרחים ודגלים מבהיקים בשלל צבעיהם...

האיש גבה הקומה.

על זה אתה מתגעגע?

הצעיר.

אהובתי היפה מחכה לי שם, ואנילא אשוב לראותה.

האיש גבה הקומה.

ואתה היית נמנה על תלמידי?

הצעיר.

יעברו ימים: אותי תשכח, ואחר יקחנה...

האיש גבה הקומה.

אי אפשר הדבר. מנין לי תלמידים כאלה? גלה את האמת: מבני האספסוף אתה?

הצעיר.

עת תרקבנה עצמותי על גבי האבנים הללו – ישכב אחר עם יפתי.

האיש גבה הקומה.

הגידה: מן האספסוף באת ותלך אחרינו ואיש לא קרא לך?

הצעיר.

רמשים ושרצים יאכלו את בשרי והיא תחליק באותה שעה בידה הרכה את שערות ראשו... דומם אשכב ועכבישים ענקיים יטוו לי תכריכי קורים והיא

האיש גבה הקומה.

עד ?

הצעיר.

עד שתמעדנה הרגלים מאליהן ואפול אין אונים למטה.

האיש גבה הקומה.

ולמעלה אינך מתגעגע יותר ?

הצעיר.

למעלה ? הרי לשם לא נגיע לעולם. הקוסם אינו רוצה בכך. צדקו שומרי הסף.

האיש גבה הקומה.

שומרי הסף ? שקר, שקר הדבר ! הזקנים הללו לא צדקו. אני אעלה למרום. אני אעמוד לפני הקוסם ויהי מה.

הצעיר.

כמדומני שגם אתה אינך מאמין בדבריך אלה ואינך אומרם אלא כדי לעודד את עצמך.

האיש גבה הקומה.

הבוז לך ! לא די שרוחך נפלה, לא די שאכל היאוש את נפשך ובשרך, עוד אתה אומר לרפות גם את ידי אני. אולם לא תהיה תפארתך על הדרך הזאת. כלום שכחת את מחנות האומללים מתחת, על יד השער ?

הצעיר.

לא שכחתי.

האיש גבה הקומה.

אלא מה ? סבור אתה כי אין להם כל תקנה וכי עליהם להיות נמקים בענים ? להיות הולכים וכלים, הולכים וכלים לעינינו ולעיני המגדל הזה ?

הצעיר.

איני יודע. אולם איני מאמין, שנביא להם אנו את הישועה והגאולה. אפשר שגם בזה צדקו שומרי הסף. יש רק לבקש, להתפלל.

האיש גבה הקומה.

להתפלל ? וכי מעטות הן התפלות שנשאנו עד היום למרום ? תמוהני ! כיון שאתה נאמן כל כך לשומרי הסף ולתורתם, מה לך אצלי ? כיצד באת אלי, ולמה הלכת אחרי ?

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

כל חכמתך הרבה, מופתיך ומעשי נפלאותיך שם מתחת, בעיר, לא היו אלא אחיזת עינים – ואתה הבטחת לנו עוד כהנה וכהנה...

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

צעירים היינו ותמימים ונאמין לך ולכל דבריך ואתה כחשת לנו ותגנוב את לבבנו.

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

טרקליני זהב וגני קסמים הבטחת לנו במרומים—ואת חיינו על האדמה קפחת...

האיש גבה הקומה.

הס! אל תוסף מלה עוד!

הצעיר.

לא לך לכעוס ולצוות לי. אל השמים קראת לנו ותביאנו אל מגדל שומם וקודר, שאין בו אויר לנשימה...

האיש גבה הקומה.

הס! פחדן אתה, מוג לב וקטן נפש — מה לך כאן?

הצעיר.

מה לי כאן? אנא אמור אתה: מה לי כאן?

מן החוץ, מאחורי כתלי המגדל, מגיעה נהימת רוח. שניהם מקשיבים. כעבור רגע נוהם הרוח שנית.

האיש גבה הקומה.

הרוח! הקול הראשון שהגיע אלינו מן החוץ! הידד! — הידד! —

הצעיר (עומד נבוך ומחריש).

האיש גבה הקומה.

בשורה טובה היא לי נהימת הרוח. אולם אתה – מה לך פה? ל ב ד י אני עולה למעלה.

תתפתל בזרועותיו, עיניה תבהקנה, נשימתה תלהט את כל אשר מסביב ושפתיה, שפתיה היבשות והצורבות תדבקנה אל צוארו ותמצינה...

האיש גבה הקומה.

אוי לאזני שכך שומעות!

הצעיר.

שמע נא: אהובה יש לי שם מתחת, ואני לא אשוב לראותה עד עולם!

האיש גבה הקומה.

תלמידים היו לי, ידידים ורעים, והנה נשארתי לבדי...

הצעיר.

במה חטאתי לך, שבאת והרסת את חיי? במה חטאתי לפניך?

האיש גבה הקומה.

טובים וטהורים היו, נאמנים ושואפים – וימותו. והאחד שנשאר קטן הוא ושפל, נשמה דלה לו ורוח מחוסר שאיפה ומעוף. נשאר האחד, והוא הגרוע שבהם, המכוער והנשחת, ואינו כדאי, שיעלה אתי... ואינו כדאי שתזהיר לו החמה... אינו ראוי לעמוד לפני כסא כבודו של הנסיך...

הצעיר.

למה הדלקת לפיד רמיה זה ותוליכני שולל? אותי ואת חברי?...

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

את דם כולם אני דורש היום מידך!

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

סבבת אותנו במרמה וכחש – ואנחנו האמנו לך ונלך אחריך.

האיש גבה הקומה (מחריש).

הצעיר.

לא היה בידך אלא ניצוץ אחד קלוש ודועך ותבטיח לנו שמשות בשמים... לא היה לך אלא שקר אחד קטן ותדבר אלינו על האמת הגדולה...

מערכה שלישית.

א.

סולם דומה לאלה שבמערכה הקודמת, אלא שלמעלה, מתוך דלת פתוחה או חלון קרוע אל הגג, מסתנן אור בהיר של בוקר. האור מציף בזוהר של כסף את השלבים העליונים ומאיר את חללו של כל המסדרון הצר והכהה. מתחת משתלשל הסולם לתוך חלל השחור והאפל של דיוטות המגדל התחתונות. הכתלים אפורים כהים.

בעלות המסך רואים את ראשו של האיש גבה הקומה בעלותו לאט לאט וידו עם הלפיד נטויה מלפניו. אור הלפיד החויר כלפי אור השמש הזולף מלמעלה והוא דומה לשלהבתה של עששית דולקת ביום.

האיש גבה הקומה (בעלותו).

מרחוק כבר מגיעות לכאן קרני החמה... אור לפידי מחויר ושלבי הסולם מכסיפים. מה צוהל בי הלב! סוף סוף אחר טלטולי הדרך הארוכה והאפלה באין קץ, אני מגיע אל ראש המגדל.

(הפסקה).

— הוי, מה עיפתי! מה עיפתי! אולם כחותי התחילו חוזרים אלי ורגלי נעשות קלות. שוב אני קל ומהיר כתינוק בן שמונה. יכול אני אפילו לצאת במחולות!

(הפסקה).

— מה נמשך הלילה! נדמה כי קץ לא יהיה לו. שנים על שנים. בחוץ באו ועברו לילות וימים, עלה ושקע השמש, עלה ושקע, עלה ושקע — אך כאן מבפנים, בין הכתלים הללו, נמשך לילה אחד באין סוף. והנה — אור שמש! אור בהיר ולבן, נכלם לפידי עם שלהבתו הקטנה והצהובה. אולם אני לא אכבה את האבוקה הלזו! אתי היתה בכל הדרך הנוראה, האירה לי את מחשכי בכל האולמים חריקים, שמשה לי למורה דרך בכל המסדרונים העקומים והקודרים. דרך הלילה השחור והארוך הוציאתני אל אור היום — ברוכה היא לי, ברוכה לי האבוקה!

(הפסקה).

— כמה ימים וכמה לילות עברו מיום בואי אל שער הארמון? מי יגיד לי זאת? אחת אני יודע: הימים רבים, רבים מאד. הנה הבגדים שעלי בלו, הנעלים שברגלי רקבו וזקני צמח וגדל פרע. גלים גלים הוא יורד על לבי והוא לבן כולו. אויה! זקני השחור כזפת, זקני הרך הפך לבן, והנני פתאם איש שיבה. איש שיבה! לא ראיתי ולא ידעתי כיצד היה הדבר — והנה זקנתי ושבתי. ואני

הצעיר (נכלם).

ואני ?

האיש גבה הקומה.

למטה תרד.

קודם שהספיקה לו השעה לצעיר להביט על סביביו חטפו האיש גבה הקומה בערפו וטלטלו בכח למטה. זעקת שבר אחת ושניה והד קול נפילתו מתחת.

רגע עומד האיש גבה הקומה על מקומו בלי נוע. שריקת רוח שלישית.

האיש גבה הקומה.

עכשיו אני ממשיך את דרכי לבדי. מכל המחנה הרב לא נשאר אתי איש. טעות היתה בידי. טעות! אין חברים ובני לויה על הדרך הזאת. העולה — עולה לבדו. לבדי אעלה.

שריקת רוח.

הרוח קוראת לי. הרוח מבשרת ומעודדת. עוד מעט, עוד מעט ואני אגיע אל מחוז חפצי. הקוסם הגדול ודאי ממתין לי כבר. הקוסם הזקן ישמח לקראתי כשמוח אב זקן על בניו שלא בקרוהו ימים ושנים.

עולה לאט לאט למעלה.

קדימה! עוד צעד, עוד צעד. בהיותי לבדי תקל עלי הדרך...

עולה למעלה. הבמה נשארת ריקה.

ממעל נשמע קול צעדיו הכבדים והיגעים.

אולם הדברים אשר בפיהם הם בלי כל ספק אותם הדברים והשקר שבנפשם אותו השקר. ואם גם נמח זכרי מלב כולם – הנה עוד מעט ואשלח להם את דברי מראש המגדל ואבשר להם את הישועה הקרובה, את בוא השחר הגדול.

לבי נתר ממקומו. עוד מעט ויתעלף מרוב ששון וגיל. הן הגעתי כבר אל מחוז חפצי! הן דרכי הארוכה, דרכי המסובכת הגיעה אל קצה. לבדי נשארתי בדרך, לבדי במסדרון אשר אין תכלית לו, על שלבי הסולם ההרוס. תלמידי עזבוני אחד אחד. אחד אחד נשארו מוטלים גופיהם המתים והקרים על רצפת האבנים באולמים השוממים, אחד אחד תעו מן הדרך בארחות העקלקלות. איזו מהם נשארו מוטלים חולים בדיוטות התחתונות, שוכבים וממתינים לשובנו — העודם חיים? העודם ממתינים לנו? מי יודע. אפשר כי היו לברות לשני השרצים הרעבים, אפשר כי נפצו ראשיהם אל כתלי האבן, כאשר ארכה להם העת ואיש לא שב ואיש לא בא אליהם. לבי, לבי לתלמידי הצעירים שלא זכו להגיע עד כאן! לבי, לבי לאלה מהם התועים עוד באפלה, מחפשים ומבקשים את הדרך בלי תקוה למצאה. לבי לאלה המגששים ואינם מוצאים, המכתתים רגליהם על אבני המרצפת הקרה והרטובה, הנופלים וקמים, נופלים וקמים, עד אשר יפלו לבלי קום עוד. כי אבוקה אין בידיהם של המסכנים הללו – ובלעדיה איך ימצאו את הדרך הנכונה? לבי, לבי לאלה שלא זכו להגיע אתי עד הלום! חלשים הם ורפי אונים ואמונתם לא היתה חזקה דיה, רצונם לא היה אמיץ דיו ובטחונם לא היה רב דיו, ועל כן לא זכו לכך, על כן נשארו בדרך, על כן כשלו ונפלו. אולם אני... חזק אני ואמיץ! רוחי עשוי לבלי חת. רצוני ברזל ונפשי חלמיש. רגלי אינן כושלות, ידי אינן רפות. צעיר אני... צעיר הייתי מכולם. צעיר עודני גם עכשיו. גם עכשיו! למרות השיבה שנזרקה בי, למרות השנים שעברו עלי... למרות הכל עוד נשמה צעירה לי – צעירה וגדולה...

(הפסקה).

– איני יכול לשכוח את הצעיר האחרון, שנשאר אתי בדרך ואני השלכתיו לתוך התהום שמתחת. מהיכן בא לכאן? כיצד נלוה אלינו בדרך הזאת? מוג לב שכזה! נפש שהרעלה בתורת שומרי הסף ובמוסר האספסוף, פחדן ושחצן – איך הרס לבוא אל ארמון הקוסם הגדול?

(הפסקה ארוכה).

– מה רבה תהי השמחה בעיר ומה נהדר יהיה החג שיערכו לכבודי בחזירתי אליהם! מה יפים יהיו החיים בחזרי... רואה אני את צחוק ההנאה על שפתי הרעבים כאשר יאכלו לשובע בפעם הראשונה. שומע אני את קריאת ההידד הפרועה של המצורעים בהלבין בשרם, את צחוק הנערות בשוב אליהן אהוביהן הבוגדים. את דמעות השמחה של האמהות בשוב בניהן החולים לאיתנם אני רואה, את חדות העורים כשתפקחנה עיניהם ואת התמהון העב על פני החרשים כשתגיע לאזניהם נגינת העולם שמסביב. שירים חדשים, נגינות גיל וזמירות צהלה אני שומע. לבי רן בי. העולם כולו רן אתי. השלבים הרעועים הללו, הכתלים הריקים הללו — מראה חדש להם. נחשול של רעננות הציף את העולם כולו. קוי השמש הללו הכניסו זוהר לתבל...

(הפסקה).

אמרתי לעבור את הדרך הארוכה הזאת בלילה אחד. עם אור השחר הבטחתי להביא להם את הגאולה, ליושבי השפלה האמללים. והם חכו לי כל הלילה, כל העם הרב והעצום חכה לשובי לילה שלם, ואני לא שבתי. מקצתם חכו מתוך שחוק והוללות חג ומקצתם מתוך דמעות וענויים. בבוקר שבו כולם אל משכנותיהם אשר בעיר במפח נפש. הללו שבו לבתיהם ולעבודת יומם מתוך צחוק של לעג, לעג של בוז לחולם הצעיר. והללו לערמות התבן המגואלות, לרעבונם ולחרפתם מתוך חריקת שנים וקללה לרמאי האכזרי, שידע להעיר בלבבות העלובים תקוות מזהירות, ולמלאותן לא ידע ואולי לא חפץ. כמה אגרופים הורמו שם כנגדי! וכמה גדופים וחרופים נשאו באויר לנפשי!... ושומרי הסף... זקנים מבלי עולם הללו הריעו ודאי תרועה גדולה, נאמו וחזרו ונאמו על האמונה ועל הבטחון ועל ההכנעה ועל הרוח השפלה ועל הקומה הכפופה ועל הברכים הכושלות ועל הידים המבקשות ועל העינים המתחננות והשפתים המפללות והנשמות המפחדות! ושבעים ושבע קללו והחרימו ונדו אותי ואת תלמידי ההולכים בעקבותי, את רוחי השואפת ואת קומתי הזקופה, את מבטי הישר ואת ידי החזקות, ואת רגלי המהירות ואת פי המדבר גבוהה גבוהה ואת נפשי הגאה ואת לפידי הדולק. ביחוד את לפידי הדולק! כיד מליצתם הטובה עליהם, ערמתם הרבה והשקר הגדול שבנפשם המטירו עלי אש וגפרית, והזהירו וחזרו והזהירו שבעים ושבע את נתיניו הנאמנים והמקשיבים של הקוסם הגדול — אשר לא יהין איש ללכת בדרכי ולהעלות את נרו בשלהבת לפידי הארור. והעם הרב אשר מסביב לבמה הקשיב קשב רב והודה מתוך אנחה תפלה, כי אמנם צדקו שומרי הסף החכמים והנבונים הרואים את הנולד ומגידים מראשית אחרית. והארכיסטרה נגנה, השופרות תקעו, הפעמונים המו, העלמות בשמלותיהן הצחורות חוללו את מחולן היפה וההמון קרא פעם אחר פעם: „יחיו שומרי הסף ויחי הנסיך הקוסם!" ואפשר כי האספסוף פתח גם בקריאה חדשה מפרשת היום: „המות למעפילים! הבוז לעולים!" אבל שמחתכם, אדוני שומרי הסף, היתה עד ארגיעה! הנה הגעתי אל ראש המגדל. הנה בא הקץ לנדודי. עוד מעט ואעמוד לפני כסאו הרם של הקוסם הגדול ואשמע את קולו... הנה עוד מעט ואשוב אליכם ובידי כוס הקסמים אשר כל השותה ממנה יחיה מחליו, ישבע מרעבונו, תסור ממנו חרפתו ובתוך אפלת נפשו יזהיר אור יקרות. עוד מעט, עוד מעט ויבוא הקץ לשמחת נצחונכם. יבוא הקץ לממשלתכם ולמצודות השקר אשר הקפתם בהן את עיר הקוסם היפה ושדותיה הרעננים מסביב. הקץ! הקץ! הקוסם בכבודו ובעצמו יבוא וימשול בעמו. כאב את בניו, כאם רחמניה את עולליה, כן ירחם את נתיניו וידאג להם — האמללים יחדלו מן העיר אשר בשפלה ואתם תהיו מוכרחים להתפטר ממשרותיכם הכבודות. כי מה לכם בעיר אשר אין לה אמללים? מה לכם אצל עם אשר גדלה קומתו וחדל להיות עם גמדים? כי גם קומתכם תגדל, אחי בני עמי!

(הפסקה).

— ימים רבים עברו מיום החג ההוא, ואפשר כי נשכחתי כבר מלב העם. אפשר כי שומרי הסף הזקנים אינם עוד בחיים. צעירים וחדשים עומדים במקומם —

ראה אמן בחלומו. ומה מתוקה לאוזן נגינת הרוח, נגינת הדוח ושירת האופקים הרחוקים, הרחוקים... נגינה כזו לא ידעה עוד גם נשמתו של המנגן היותר גדול!

ואני כאן! האח! האח! עליתי... תלאות הדרך נשכחו, נמחו מלבי בן־רגע. הכל, כל מה שעבר, נמח מזכרי. מה ערך יש לכל מה שעבר, אם זכיתי לעלות ולהגיע עד כאן? הידד! הידד!

(מביט על סביבו כמבקש).

— אולם איה הקוסם?

(הפסקה).

— איה הנסיך הגדול? ואיה כסאו?

עומד רגע נדהם ונבוך. עובר פעמים אחדות לארכה ולרחבה של הגזוזטרא. מניח לרגעים את כפו על עיניו ומצחו. ממשש את המעקה שמסביב.

מה זה? היכן הוא הקוסם הגדול? וכי אין אני על ראש המגדל? או שמא נרדמתי ואין זה אלא חלום רע?

מחפש על סביבו, מעביר ידו על חלקת מצחו, לאורך זקנו, מסתכל בלפיד שבידו, בבגדים, שבלו עליו בדרך.

אין איש. א י ן א י ש. אין כאן איש על ראש המגדל הגבוה. אין זה חלום. אין כאן כל קוסם במרומים הללו. לבדי אני עומד כאן. ל ב ד י. אין איש אתי ולשוא באתי לכאן. לשוא היתה העליה כולה.

(הפסקה).

כמה ימים בליתי בדרך? כמה שנים? בגדי בלו. זקני גדל פרע ונהפך לבן. זקנתי ושבתי. קומתי כפופה ואון עלומי אין אתי. ומלמטה מחכים לשובי מחנות מחנות של אמללים. מחנות מחנות של אנשים קשי יום, שהאמינו לי וחזו בי תקוות. מה אומר להם? מה אומר להם? במה אשוב אליהם? במה אשוב אל אחי האובדים, אל אחי הטובים, ואיך אומר להם כי הענין כולו בכדי היה? בכדי! כי אין קוסם על ראש המגדל ואין כל נסיך לעם היושב בשפלה.

באולמים הריקים והאיומים שמתחת, בתוך מרתפי הארמון הטחובים, במערות האפלות והעמוקות, על הסולמות ההרוסים והעתיקים הולכים ותועים תלמידי המפגרים, תלמידי הטובים שאבדה מהם הדרך. תועים הם ומחפשים, מחפשים ואינם מוצאים את הדרך הנכונה. הוי, מה מקנא אני בהם, ב ת ו ע י ם הללו! לו הייתי אני תחתם! לחשוב כי יש דרך וכי רק א נ י תועה ואיני יודע למצוא אותה... לשאוף למרומים מבלי להגיע אליהם... אבל אני הגעתי. להותי הגעתי. הגעתי למען אראה כי אין כאן כלום וכי הגווילים העתיקים, המגלות הבלות והנפלאות רמוני. אותי ואת כל העם אשר מתחת. וגם שומרי הסף. מה הם שומרים שם? הרי בארמון אין נסיך. בשמו של מי הם רודים בעם? ולעם הזה אין אדון ואין אב. ריק הארמון, ריק המגדל, רק מחנות של עכברים מהלכים בו... עטלפים וצללים קודרים שוכנים בתוכו — מה להם לשומרי הסף כאן? בגווילים העתיקים היה כתוב על דבר גנים פורחים תלוים באויר, על טרקליני זכוכית ובדולח, על מקהלות צפרים, על רחמי

— אולם הבה אמהר! הללו מתחת הרי מחכים לי. אם גם שכחוני, אם גם נואשו ממני, אם גם נמח זכרי מלבם — ממתינים הם לי ולגאולה העתידה. מצפים ומקוים מתוך מועקת היסורים. מתוך מכאוביהם וחרפת ענייהם נשא לבם אלי, שלוחה תקותם אלי. הבה אמהר! כל רגע יקר וחשוב היום. כל רגע!
— אני עולה! ברנה וצהלה אני עולה לקראת השמש והשחקים הכחולים. רגלי קלו, שוב קלו. אני עולה!

מזמר חרש נגינת תהלוכה צוהלת ועולה ומספס למעלה בצעדים קלים ומהירים.
בחוץ נושב רוח חזק ומתדפק על כתלי המגדל.

ב.

ראש המגדל.
מעין גזוזטרא מרובעת מוקפת מעקה. מסביב לה מרחב אין קץ. שמים כחולים וגבוהים. שמש בוקר עולה, מלמטה עננים צחורים. אופקים רחבים עד אין שעור. רוח חזקה נושבת.
רצפת דגזוזטרא גבוהה מעט מקרקע הבמה ויש לראות גם את כתלי המגדל האפורים.
הרצפה היא של אבן. בקרן הימנית פתח מרובע למטה. הדלת פתוחה ונשקף מתוכה חלל שחור.
נשמעים צעדי האיש גבה הקומה על פני השלבים וקולו בזמרו. כעבור רגע מתגלה בדלת הפתוחה ראשו הגדול. בעלותו כולו ובעמדו מול קוי אור החמה — הוא נראה זקן ביותר. קומתו הגבוהה כפופה קצת, תנועותיו אטיות ויגעות, שערות זקנו וראשו נהפכו לבנות ומן העינים נטל הברק הקודם אולם היד הימנית אוחזת עדיין בלפיד בבטחון ובכח הקודם.

האיש גבה הקומה.

האח! האח! עליתי...

(רוקד מרוב שמחה).

— מה רב האור כאן! מה רב המרחב...

(מסתכל על סביביו).

— הריני נמצא למעלה מן העננים. למעלה מן העננים. מה כחולים, מה טהורים כאן השחקים! מה זך האויר! בהרים הגבוהים, בשדות הקרח שעל ראשי ההרים אין האויר זך ככה.

(נושם נשימות תכופות).

בערבות הציר הצפוני, בין קרחי עד אין האויר זך ככה. ומה רב האור מסביב! שפע אור כזה לא ראיתי מימי, לא בימי האביב המזהירים וגם לא בימי הקיץ הלוהטים. את העינים מסמא האור, מסמא ומרפא כאחד. ומה מועט המרחק המפריד ביני ובין השמים הטהורים! מה קרוב אני לשחק, ליריעת התכלת הזאת! מה רב כאן היופי מסביב, מה נפלא המראה! יופי כזה לא חזה גם משורר בדמיונו.

קטנה משמאל – מה זה? דגל? כן דגל. אם כך, יום חג הוא היום. כמה שנים עברו מאותו חג? והנה שב העם לחוג את חגו הגדול, את חג הקוסם. את חג השקר הגדול! דגלים מנפנפים. העננים סרו ונתפזרו, ואני רואה המון אדם רב רוחש שם מלמטה. כן, כן, חג להם היום? היראוני גם אותי?

קורע את כנף סודרו, קושר אותה אל קצה האבוקה ומנפנף בה באויר. למטה.

לו רק ראו אותי. הבה אקרא להם, אולי ישמעו את קולי, אולי יגיע קולי אליהם.

ברגע זה בוקעת ועולה מלמטה נגינה רחוקה וקלושה. הנגינה רחוקה מאד מאד.

– הארכיסטרה! המית תופים אני שומע, תופים וחצוצרות. וכנורות. או שמא אני טועה? לא, איני טועה. הרוח מעלה לכאן צלילים בודדים. צלילים קלושים. אם כן אפשר שישמעו גם את קולי.

מניח אגרופו על פיו כשפופרת וקורא בקול רם.

– אחי! אחי! — לא. אחכה עד שתשתתק הארכיסטרה. עכשיו לא ישמעו את קולי, התופים יחרישוהו.

הפסקה ארוכה. מלמטה מגיעים צלילי נגינה יחידים. הוא עמד נשען על דופן המעקה, מביט למטה ומקשיב קשב רב. הצלילים נפסקים. הרוח שורק.

אחי! אחי! השומעים אתם? לשוא אתם חוגגים. חדלו לכם מן החג הזה, כי קוסם אין. אין קוסם בראש המגדל. השומעים אתם? אין כאן איש על ראש המגדל הרם. אין נסיך בארמון. ריקים האולמים הרחבים וריק המגדל הגבוה. ריק... הזוכרים אתם אותי ביום לכתי מכם? צעיר הייתי ואמיץ – הביטו בי עתה – זקן אני ורפה אונים. כל ימי טפסתי על סולמות האבן והברזל – רגלי פצועות והן זבות דם. גבי כפוף, עורי מקומט ויבש – באתי עד הלום – אך את הקוסם לא מצאתי. אין כאן איש. שמעו, אחי אשר בשפלה: א י ן כ א ן א י ש. שמעו נא, אחי הרחוקים: המגדל ריק. ה־מג־דל ריק! שומעים אתם?

– שקר דברו שומרי הסף הערומים. אין לכם נסיך ומושל. אין שליט בארצכם. מבקשים אתם, מתחננים אתם, מרימים עיניכם אל על – אין שומע לכם. א י ן ש ו מ ע ל כ ם! התשמעו? יום אחר יום, שנה על שנה מוליכים אתכם שולל שומרי הסף החנפים. ארמון ריק הם שומרים, ארמון ריק ורקוב. שרפוהו את הארמון הזה, העלוהו על המוקד! ואת השומרים מגרו לפי חרב. הרסו את המגדל הריק והכוזב הלזה. הפילוהו לארץ העלוהו באש הרסוהו עד היסוד ואל ישאר זכר לו. אל נא יתנשא פה לרקיע, ואל יטע תקוות כוזבות ובטחון מאפע בלבות אמללים ועלובים. כי אין תקוה ואין עזר! השומעים אתם? אין לכם תקוה ואין שלומים ליגונכם וצערכם. אין שלומים!

– שמעו אלי הרעבים והחולים. שמעו אלי כל עלובי החיים – א י ן ל כ ם ת ק ו ה. ואם רב יגונכם מנשוא ואין קץ וגבול ליסוריכם – לכו ונפצו ראשיכם אל

אב ורוב גבורתו – בדותא! אין זו אלא בדותא! אחי האמללים מרימים עיניהם אל על, פורשים כפיהם כלפי המגדל – ואין רואה את הידים הללו, אין שם לב אל העינים המתחננות. אלפי רבבות תפלות נשאות לכאן – ושומע אין להן, שומע אין להן לתפלותיהן של גרי השפלה. המגדל הגבוה רמה. ריק הוא! ריק הוא!! וגם הלפיד כזב. שקר ענה בי אורו. שלהבתו הצהובה הוליכתני שולל. בשרה השלהבת וקראה, בשרה ורמזה – ותביאני עד הלום. וכאן אין איש.

(הפסקה).

אין קץ למרחב שמסביב, אבל ריק הוא. שמים ועננים, שמים ועננים — ותו לא. רב האור כאן, חזק אור השמש – אך מה קר הוא. אני רועד מקור. מה חזק הקור כאן! מה חזק הרוח! עוד מעט וישאני ויטלטלני לתהום שמתחת. ומה רב המרחק ביני ובין האדמה. מה רחוקה האדמה ממני! מה נוראה כאן הבדידות! יחיד בין שמים ועננים. יחיד עם הרוח השורק ועם האויר הריק.

אלך לי מכאן. אמלט על נפשי כל עוד יש כח לנוס. כל עוד ישאוני רגלי. כי מה לי כאן במרומים אלה אם הקוסם איננו? מה לי פה במרחבים הקרים, תלוי בין השמים והארץ, רחוק מאחי, ומביתי אשר בשפל?

(מביט עוד הפעם על המרחב שמסביב).

אנוס על נפשי כל עוד לא קפאה בי. אבוא אל העיר ואספר לאחי את אשר ראיתי כאן. את אשר אין תוחלת להם ותקותם מאפע. ידעו כי אין להם נסיך במרום וכי גלמודים הם תחת כפת השמים הרחוקה כמוני כאן. ידעו נא כי אין מרפא למכאוביהם, אין נחמה לצערם ואין שלומים לענים ודמעותיהם.

ואתה, לפידי הכוזב, האירה נא לי את הדרך למטה.

נגש אל הפתח ואומר לרדת. ברגע זה מכבה נשיבת רוח חזקה את האבוקה שבידו.

הוא נשאר על עמדו נדהם. עננה של יגון עולה ומקדירה את פניו, ההולכים ומזדקנים מרגע לרגע. הוא נראה זקן מופלג, תשש כחו, והמות עומד מאחרי גבו.

– כבה הלפיד. נטלה ממני גם האפשרות לשוב ולרדת למטה. בחושך אין למצוא את הדרך אל שער החוץ. על כרחי אני נשאר כאן. זקן אין אונים אני נשאר כאן עם הרוח הרע, עם האבוקה שכבתה ועם הריקניות באין סוף שמסביב.

עומד על יד המעקה ומביט למטה.
הפסקה ארוכה.

מה נעשה שם בשעה זו על גבי המגרש שלפני הארמון? אפשר שהעם חוגג שוב את חג הנסיך...

מקשיב. הפסקה.

הנה מתפזרים מעט מעט העננים. שמש הצהרים מפזרת אותם. מה עמוק התהום שלפני! ראשי עלי כגלגל בהביטי, ראשי עלי סחרחר. אולם אין אני יכול לזוז ממקומי. חפץ אני לראות מה נעשה שם. העננים מתפזרים ומעט פה ומעט שם נגלים לפני כתמי אדמה שחורה, אולם את המגרש שלפני הארמון איני רואה עדיין. שאון קל אני שומע. קול המולה מגיע לאזני. מה נעשה שם? הנה נעה עב

יבוא נא ! ימהר נא לבוא !
ואם לא יבוא, ואם יאחר, אנפץ את ראשי אל אבני הרצפה הקרה הזאת!

דממה.
האיש גבה הקומה יושב כמחכה לבואו של מי שהוא. רגע אחד נדמה כי אותו מי שהוא כבר עומד מאחריו. דממה. הרוח נושב בחזקה.

ג.

המגרש שלפני הארמון. יום חגו של הנסיך.
למן החג שבמערכה הראשונה ועד עתה עברו שנים אחדות, ואפשר גם שנים רבות, אולם כאן כמעט שלא נשתנה כלום.
צהרים. המגרש מקושט כולו. דגלים, פרחים, מרבדים. המון רב, שאין המגרש מכילו. גם הדרך אל העיר מלאה כולה. הבימות מרופדות ארג אדום. על זו שבאמצע המגרש – הארכיסטרה, על זו שלפני השער הכגוו עומד ראש שומרי הסף. שני השומרים הנשארים יושבים על ספסלם הקטן.
שומרי הסף לבושים את מדיהם הרהבים והכהים. שלשתם זקנים, ואין להכיר אם הם אלו שהיו במערכה הראשונה או אחרים שבאו למלא מקומם.
ממרום נשקף המגדל הגבוה, יהיר וכהה. כל העינים נשואות אליו. עם הרמת המסך גומר ראש שומרי הסף את נאומו, נאום הפתיחה.

שומר הסף א'.

יהי לכם היום הזה יום צהלה ותרועה. כי ממרום, מראש המגדל, נשקף אליכם נסיך ארצכם, הקוסם הגדול, וכאב רחמן הוא שמח לקראתכם. ישכחו היום מלבכם יגונכם וצערכם, ענוייכם ויסוריכם יגוזו לבלי שוב – כי חג היום לנסיך ! חג גדול וקדוש ! שאו עיניכם אל על וחסדו הגדול ירעיף לכם תנחומים, אתם הסובלים והנענים כל ימות השנה. נוגה צדקו יאיר את נפשותיכם. אין מקום היום לדמעות ואנחות, אין מקום להתאוננות — לפני המגדל הגבוה, אל פני היכלו הנהדר של נסיככם אתם עומדים.

-- צהלו ורונו, נתיני הקוסם הגדול הנאמנים, צהלו ורונו ! בתרועות וזמירות הודו לו, במחולות ורננות – כי הוא אדון לכולנו !

– יחי אדוננו הנסיך הגדול, הנשקף אלינו ממרום מגדלו ! יחי !

ההמון.

– יחי ! יחי ! יחי !
– הידד ! הידד !

נערות מבין הקהל תופנות מלוא חפניהן פרחים מתוך הסלים שבידיהן וזורקות אותם כלפי החלונות והשער. הסגורים של הארמון. שושנים אחדות נשארות תלויות על זיזי הקירות, הנשארות נופלות לארץ ונרמסות אחר כך ברגלי ההמון.

הסלעים אשר במדבר ואל עמודי האבן אשר על אם הדרכים. שימו קץ לחיים הנואלים מחוסרי הטעם והתכלית. אכזר גורלכם וידו הקשה אינה יודעת רחמים. דעו כי אין לכם מציל מידו. אין איש! בודדים אתם שם בשפלה, בודדים לנפשותיכם, כמוני כאן.

– השומעים אתם ? לא. אינם שומעים. רבה מדי שם התכונה מתחת! אין זאת כי אם ראש שומרי הסף מטיף להם אמרים. אל תשמעו לו, אחי האמללים. אל תשמעו לו, לנביא השקר הלזה! סקלוהו באבנים. הסיעו אבנים מקירות בתיכם ורגמוהו בהן. עפרו בעפר לעומתו כי כל דבריו שקר. דושו את בשרו בשוטים, האכילו את כלבי השוק נבלתו – כי און ומרמה תחת לשונו. ולאלה המהרסים לבוא פנימה, המעפילים לעלות, אמרו כי יחדלו מן הדבר הזה. אין כאן כסא משפט ומלוכה על המגדל הרם ואין שופט מישרים. השומעים אתם ? שרפו את המגדל, שרפו את המגדל! ערוהו! ערוהו עד היסוד!

– למה יעמוד פה ענק זה ? למה ירים ראשו לשמים ? למה ידבר לכם דברים אשר לא היו ולא נבראו ? שרפוהו וראו את האמת הערומה. מתוך עיי מפלתו תצמח לכם האמת האכזריה והערומה. לאור הדלקה תפקחנה עיניכם ותראינה את אשר כסה מכם הארמון הגדול והארור הזה. השומעים אתם אותי ? השומעים אתם ?

– לא, אינם שומעים. קטורת הם מקטירים לכבוד הקוסם הגדול. „הידד" הם קוראים ויוצאים במחולות מקהלות. קולי החלש אינו מגיע אליהם.

מרים קולו.

– שמעו אלי, אחי, אשר בשפלה! שמעו אלי מחנות האמללים אשר בעמק! שמעו אלי! שמעו אלי!

– אין שם אלי לב. מה רב המרחק ביני וביניהם! הוי, מה רחוק אני מן האדמה, מה רחוק!

– צועק אני ואין שומע לי. קולי כקול קורא במדבר. כל עמלי לשוא. אין שומע לי. מדי שנה בשנה ישובו ויתכנסו כאן, עם נגינותיהם ושיריהם, עם זרי הפרחים ותרועות החצוצרות. שנה על שנה, שנה על שנה. ומגדל ארור זה יעמוד עד עולם, עם השקר הגדול אשר בתוכו ועם קריאתו התמידית אל על. ומזמן לזמן יבואו צעירים ואמיצים, גבורי רוח ונפש ויבקשו להרוס אל היכל הקסמים פנימה ויבקשו לעמוד לפני כסא כבודו של הנסיך הגדול. ימים על שנים יתעו באולמים המסובבים כמוני, יכתתו רגליהם כמוני, יבקשו ויחפשו ולא ימצאו דבר. ואם יעלה פעם ביד אחד מהם לעלות לכאן, יהיה פה גלמוד ועזוב כמוני, ישקיף כמוני לתוך הריקניות האיומה שמסביב וכנפי נשמתו תפולנה. יקשיב לדממת המרחב באין סוף, לשריקות הרוח הרע... וכמוני היום יקרא גם הוא לאחיו מלמטה, יקרא עד לאין תכלית, ואיש לא ישמע לו. ואיש לא ישמע לו.

הפסקה ארוכה. האיש גבה הקומה מהלך אילך ואילך והוא רועד מקור. לרגעים הוא מחכך את ידיו כדי לחממן קצת. אחר כך הוא יושב על רצפת האבן.

כאן אשב ואחכה לבוא המות. יבוא נא. ימהר נא לבוא. למה לי חיי עתה ? למה הם לי ? יבוא נא המות ויקח את נפשי צמאת המנוחה. שוב אין לי כל מאויים, כל חפץ, כל תשוקה — לנוח! לנוח!

אליעזר שטיינמאן

סתור סתור

ר ו מ ן

ספר ראשון

סוף החלק השני

שׁ ו מ ר ה ס ף א׳ מרים ידו לאות והמנגנים פותחים בנגינה צוהלת. העלמות המחוללות יוצאות מבין הקהל המפנה להן מקום, מצלתים בידיהן ושושנים אדומות בשערותיהן ולולאות שמלותיהן הצחורות, ועומדות מחנה מול מחנה, נכונות להתחיל במחול. אינן מחכות אלא לפקודתו של שומר הסף.

ההמון הרב חוגג. תרועות החצוצרות בוקעות ועולות, מתגברות והולכות על שאר כלי השיר ורוח של חדוה והתרוממות הנפש שורר על הבמה.

נשים מרימות את עולליהן, אבות את בניהם הקטנים. בתוך אלפי העינים נצתים ניצוצות, הרגלים רוקעות וטפות הזעה מבהיקות כלפי קוי השמש היוקדים.

מעט פה ומעט שם נראים בין הקהל בני אדם לבושים בלואי סחבות, בעלי מום, רעבים ונדכאים. הבעת פניהם חציה תקוה וחציה הכנעה. הם עומדים שקטים ועלובים כאלו הם מצדיקים עליהם את גזר דינו הקשה של הגורל ועיניהם המלאות הכנעה נשאות אל ראש המגדל המתנשא לשחקים בתחנונים אלמים.

שׁ ו מ ר ה ס ף מרים שנית את ידו והעלמות מתחילות את מחולן העז והלוהט. רגלי כל הקהל מתרוממות מאליהן וכפות ידיהם מוחאות זו לזו.

פני שומרי הסף צוהלים.

המסך יורד לאט לאט. גם אחר רדתו נשמעה עוד איזה זמן תרועת החצוצרות ההולכת וחזקה, הולכת וחזקה.

פרק י"ח.

„אֶכָּנֵס!"

מלה זו, שיצאה מפי שליט באותו יום בשעת פטירתו מעם חנקין ברחוב הדדה בלבה של הנערה כל הימים שלאחריו.

„אכנס", „אכנס" — היתה מעלה על מוחה ומזכירה בפיה מרגע לרגע, בכל פעם שהיתה תוקפתה תשוקת גוף ונפש לחזות את פניו. הוא הבטיח — ויעמוד בדבורו. בדבר זה לא היתה מפקפקת אפילו רגע. אלא שעליה להתגבר, להתגבר, לחגור את כל כחותיה, את כל גאותה, ולחכות עד שיקיים את הבטחתו והוא יסור תחלה, שאם לא כך והיא תסור ראשונה לחדרו, תתבזה בעיניו.

כך שדלה חנקין את נפשה והאמינה. האמינה בדבורו. הוא יקיים את הבטחתו. הן הוא חבק אותה באותו בוקר של המאורע, כהבק איש את אהובתו. הן שפתיו רעדו בשעה שנגעו במצחה באקראי. חנקין נזדעזעה מתוך הרהוריה בנגיעה זו. „באקראי" — בעונג השהתה את לבה על מלה זו. „באקראי" — הן כך היה סדר הדברים: היא כפפה את ראשה, שלא בכונה, והשפתים נגעו מאליהן במצח, והמצח נגע מאליו בשפתים, והללו רעדו. אדם שכמותו לא ירמה. הוא יסור לתוך חדרה באחד הימים, יסור וימצאנה יחידה, ויתנצל לפניה. יכרע לרגליה על ברכיו ויתחנן על נפשו. תסלח נא, תסלח נא לו על שצערה כל אותם הימים, על שהעמיד פנים קשים וזרים, על שהוקיר את רגליו מחדרה כל אותם הימים שלאחרי „המאורע". ולמה התנהג כך? לפי — לפי — הן את מבינה לרוחי, יונתי הפתיה. לפי שבקשתי לעשות חשבון נפשי, חשבונם של המעשים והמאורעות. לפי – לפי — כלום לא היו הדברים מחוורים לך מאליהם, פתיה שכמותך? – לפי, שחושד אני לכתחלה בהרגשות. חושד אני בהרגשות בשעת תסיסתן, שבשעה זו יש בהן הרבה מן הקצף, והן אהבתנו מחצבתה הן המצולות... והן אני שואף אל הרגש המתמיד, הקבוע, המזוקק, בלא פחת כל שהוא... כי דרכו של הרגש הן דרכי המעמקים, דרכי העלטה והבדידות... ולפיכך הייתי מתרחק, אהובתי, הייתי כואב ומתרחק, שואף ובורח, כוסף ומסתתר ומתיחד עם זעקת אהבתי... אולם הפעם... הפעם... שבתי אליך... שבתי מזוקק בכור המצוקות... אולם הפעם... הפעם... הנני!...

הוא כורע לרגליה על ברכיו. היא מרימה אותו ומכניסתו אל בין זרועותיה, אל בין זרועותיה הפתוחות...

הוא סר ופניה הזעומים תמיד מעולפים בתוך השערות, והוא אינו מרגיש בלובן הפנים, בכעורם, בהבעה הנלעגה שלהם ובמרה השחורה הנשקפת תמיד מתוך עיניה. היא מתהלכת, מתהלכת, ראשה סחרחר, כל הדברים סובבים ומתלבטים לעיניה מעורבבים ובהולים, וקול פסיעותיו אינו נשמע.

חנקין צנחה על המטה, פשטה את שמלתה. כך תשכב במטה תחת השמיכה, כששערותיה פזורות. היא חולה. דלקת... מחלת הטיפוס... אינפלואנציה קלה... אולם הוא יחוס עליה ולא יעזבנה יחידה ולא יתרחק ממטתה! — כל גופה נזדעזע והיא התכנסה יפה בשמיכה.

בשעה זו דפקו בדלת.

כרגע ירדה מעל המטה, לבשה שמלת השבת, התחילה רצה בחדר מבולבלת, עלתה על המטה, התברבלה בשמיכה וצוחה בקול רם:

— יבוא! יבוא!

הדלת נפתחה בלאט ובזהירות. על האסקופה עמדה המשרתת ובידה מכתב.

— אה? מה? — שאלה חנקין מבולבלת ולא הרגישה כלל במכתב שביד המשרתת.

— מכתב, גברתי! — השיבה המשרתת.

חנקין הראתה מתוך יאוש על הכסא הסמוך למטה. המשרתת הניחה את המכתב על השמיכה ויצאה. חנקין הציצה מרחוק במעטפה והכירה בכתב ידו של קפלן. ואף אמנם קרעה את המעטפה, אולם את המכתב לא הוציאה ממנה. היא לא חפצה להוציא את המכתב משם, כשם שלא היתה חפצה להכניס בשעה זו איש לתוך החדר הזה, שהויתו של שליט מלאה את כל חללו. הרימה את השמיכה וכסתה בה את עיניה, כמבקשת להגין על עצמה מפני המכתב. המכתב צנח על הרצפה. חנקין הסיחה מיד את לבה ממנו. „הוא איננו עוד" — לחשה לעצמה והבטחה שבלבה גדלה והלכה. היא פשטה את שמלתה, התכסתה בשמיכה ולחשה שלש פעמים בקול: עכשיו יכנס, יכנס, יכנס! — בפעם השלישית לא השמיעה את המלה מפורשת, ולפיכך לא הביאה אותה בחשבון והשמיעתה בפעם הרביעית. לא יעברו רגעים מרובים והוא יסור. היא תהיה שוכבת במטתה והוא יזדעזע מדאגה, יניח את ידו על מצחה. המצח חם. עד שיבוא תהיה מתלבטת במטתה, תבכה, תוריד דמעות, עד שיעלה חום. תצחק בקול רם, בצחוק היסטרי, עד לכאב הרקות, עד לכאב החזה — וחומה יעלה. היד על המצח. כמה מעלות החום? — ודאי שלשים ושמונה. — היא ירדה מעל המטה, פסעה ברגליה היחפות על הקרקע, העמידה את כפות רגליה על השיש הצונן של תנור החורף. קצת כבר נצטננה. הפשילה את וילון החלון, התחילה רצה ערומה ויחפה בתוך החדר. אחר כך חשה צמרמורת בגוף וסחרחורת בראש. אחר כך חשה, שמעיניה מטפטפות דמעות. אחר כך צחקה בקול רם וברכה אותו, כשסוככה על ראשה בידיה, כאשה חסודה בשעת הדלקת הנרות. אחר כך התחננה לפניו וגערה בו והתחטאה לפניו ואימה עליו באצבעה. אחר כך צנחה וגעה על המטה ונתנמנמה שעה קלה והרגישה בשעת התרדמה כעין גוף חבוק בין זרועותיה ופתאום נעורה, כשגופה פולט זעה קרה

אכנס! אכנס! —

והיא חכתה. היום או מחר יסור אליה. חכתה לו כל שעות הבוקר, שעות בין השמשות, בערבים ובתוך שנתה בלילות בחלום וחזון. בלילות היתה מתעוררת משנתה ברעידת אברים מפני קול פסיעות שעלה באזניה. היתה מיחלת אליו מעל ארן חלון חדרה, בעד חרכי בית הספר, בקרן זוית של רחוב ובתוך מרכבות הטרם.

בכל פעם שפעמון בית־הספר היה משמיע קול, היתה בת קול עולה מתוך לבה ומרעידה את עצמותיה. אף על פי שברור היה לה, אשר לא יסור לבית הספר. ואולי יסור! — נצנץ פתאום הרהור משונה במוחה — אולי יבוא לבקש ממר רייכל שעורים בשביל נתן. וכשהיתה מתהלכת ברחובות, היתה מחזירה מרגע לרגע את ראשה לכל הצדדים. היו פניה מופנים לצפון, בא לקראתה מצד דרום, נשאה את עיניה למזרח, עלה לנגדה מן המערב.

ועתים היתה מזדרזת לקום משנתה בשעה מוקדמת של בוקר, מתלבשת בבהלה, מורחת פרוסת לחם בדבש, סועדת את לבה ורצה לבית הספר. מתיראת היתה לשבת בחדרה, שלא יסור עם השכמה, בשעה שפייגין מצויה עדיין בחדר. אחר כך היתה עומדת שעה מרובה על יד החלון של בית הספר, המופנה לרחוב, עומדת ברטט ומסתכלת בעוברים ובשבים שלמטה, עד שהתחילה מתרחקת מן החלון בבהלה פתאום, פתחה ספר „האגדה" והתחילה לשנן לעצמה מאמרי התלמוד בקול רם. וכשהתכנשו התינוקות, הפלתה לה אחד מהם והיתה מטפלת בו כאם בתינוק שלה, היתה שוקדת עליו ומחבקתו, עד שהתיגעה ופרשה לה לקרן זוית עם ספר בידה... כך היתה שקועה כל הימים בטפול, בלמוד ובתוחלת... זו היתה תפלה לאלהים על ידי הלמוד והטפול בתינוקות, תפלה לאלהים, שיסור ויפקוד את נוה החכם, הגאה והיפה. היתה מתפללת והיתה בטוחה משום איזו סבה, שאמנם יסור לתוך חדרה, ורק לא היום. מחר או ביום שלאחר זה, ורק לא היום.

אולם בבוקר של אותו יום, מיד אחרי שנעורה משנתה ופקחה את עיניה והציצה בחלון, שטפה פתאום חדוה את לבה. היא לחשה לעצמה:

– היום! היום! — אין ספק: היום! —

אמנם לא יכלה להסביר לעצמה את הבטחה הזאת, ששטפתה כגל, אולם הבטחה לא זזה מתוך לבה. פייגין השכימה היום לקום וכבר עזבה את החדר.

חנקין קמה ממטתה בשיר, התלבשה בשיר, פנתה את החדר, החביאה את חביינת הדבש יפה יפה תחת המטה, לבשה את שמלת השבת, טפלה בתסרוקת השערות יותר מכפי שהיתה רגילה. הלא הן נאות — שערותי הן נאות, כך אמר לה בפירוש פעם אחת. היא החליטה לעשות היום את שערותיה עשיה חדשה לגמרי. לכבודו. ישבה וסלסלה את קווצותיה מסביב לראשה כזר. פזרתן, חזרה ועשתן וחזרה ופזרתן. הן צנחו על כתפותיה, השתלשלו וירדו כמעט על ברכיה. תהיינה פזורות, תהיינה גלים גלים, תתפתלנה כשפיפונים.

קמה ותהי מתהלכת בחדר. תתהלך נא אילך ואילך עד שיבוא. מתהלכת היא לקראתו וראשה סחרחר והיא צונחת אל תוך זרועותיו מתעלפת. הנה

לקבל את פניו, לפי שהיתה עסוקה... בקריאתו של מכתב חשוב אחד היתה עסוקה, ועכשיו באה לחפש אותו. ודאי דבר נחוץ לו אליה. היא מצטערת מאד על שלא הפסיקה בקריאתה, אולם כך טבעה, "קפריזית היא. פעמים נכנס בה רוח שגעון. פעמים נטרפת עליה דעתה... פעמים... פעם אחת היה מעשה... לא, היא לא תתן סדר לדבריה. היא תדפוק בדלת, תדפוק דפיקה יפה ועזה ובטוחה, ואחר כך, ואחר כך, את אשר תשים אהבתה בפיה, את אשר ישימו בפיה כעסה, יאושה, חכמתה הנסתרת, את אשר ישים בפיה צחוקו החונן או מבטו הזועם — אותו תדבר.

פרק יט.

חנקין הקישה על דלת חדרו של שליט פעמים: אחת דפיקה חזקה ועזה והשניה קלושה וצנועה.

— יבוא! — נשמע קולו של שליט אחרי שחנקין כבר פתחה את הדלת והכניסה את ראשה לתוך החדר. הקול צלצל באזניה זר ואכזרי, כזה של אדם, שאינו מחכה בשעה זו לשום איש. „עלי להתחמק" — נצנץ הרהור במוחה, ואולם רגליה הובילוה עד השלחן, שישב אצלו שליט כבוש ראש.

— פסח! — קראה חנקין פתאום קריאה סנטימנטלית של אשת נעורים המדברת עם בחירה בעד שבכה של ברזל. קולה רעד ומבטה המתחנן היה נעוץ בפניו.

— מה שלומך? — שאל שליט בבת צחוק, כדי להבליע את הקריאה האוילית הזאת, ועשה את עצמו כאלו לא הרגיש כלל באותו הרטט שבקולה ובאותם התחנונים שבמבטה.

— כשאדם שואל בשלומו של חברו כלום דרכו לגחך לו בפניו? השיבה חנקין ברוגז.

מי גחך? — שאל שליט בתמיהה של תרעומת כבושה.

היא נעצה בפניו מבט תמה, קובל ומתחנן, כאומרת: המעט שלגלגת, הנה עוד מתמם אתה — ואם לא לגלגת, אדרבא, הגד נא כזאת בפירוש ותחיה את נפשי.

שליט שתק.

— אלא מה? שאלה חנקין אחרי הפסקה ממושכה של צפיה — לא? — לא גחכת? — לא חייכת? —

— אולי... השיב בלא חשק.

— אולי?

— אולי... בכל אופן לא גחכתי.

— הוא אומר „אולי" ו„בכל אופן" — נמצא שכל הענין הזה אינו ברור גם לו.

— איזה ענין? —

— אם הוא גחך או חייך...

— אח, מרת חנקין... כל הענין הזה הוא...

הוא איננו עוד! לחשה לעצמה, כשפקחה את עיניה. חזרה ונתנמנמה ותשה: פתאום, כאלו צפור תחבה בה את חרטומה, נעורה והקשיבה דפיקה בדלת. הוא! הוא! —

חנקין קפצה מעל המטה, הרימה את אוילון, רצה אילך ואילך בתוך החדר באימה ותקוה, שכבה במטה, התכסתה בשמיכה וקראה פעמים:

— יבוא! יבוא!

הדפיקה נשנתה.

— יבוא! סור נא ש... כמעט שהתפרץ מפיה השם עם כל אותיותיו. „זה הוא, הוא" —

הדלת נפתחה.

— אני נתן, אני ולא אחר! — נשמע קול זר ואכזרי.

— הוי, לא, לא! — צעקה חנקין בקול היסטירי והליטה את פניה בשמיכה: תפנפה בידיה באויר כלפי הנכנס, כרוצה לגרש אותו.

חנקין הקשיבה קול פסיעות המתרחק. אחר כך נסגרה הדלת. היא גלתה את פניה, זרקה מעליה את השמיכה, ירדה על הרצפה, ישבה וספקה את כפיה מתוך גניחות עמוקות ודקירות תכופות בחזה:

— וי, וי! — הוי, הוי! — התפרצו מרגע לרגע קריאות נואשות מפיה.

אחר כך הקיפה אותה עלטה. צללים דחופים השתגשגו וצבאו עליה. צל אחד היה מרקד כנגדה, מקפץ ושולח לה לשון. ופתאום הזהיר קצה הצל. פסי אור התחילו מרקדים כלפי עיניה המבולבלות, כאלו אש מעל האח היתה שולחת לשונותיה על פני החדר. הבטחה, שהיתה קבועה עד הרגע הזה בלבה, נעקרה פתאום וצנחה לתוך תהום עמוקה. ודוקא אחר כך חשה, שהוקל קצת לכאבה, כאלו עקרו אחת מהשנים המרובות הכואבות. במקום הבטחה באה ודאיות אחרת ואכזרית. „הוא לא יסור, לא היום ולא מחר ולא באחד מן הימים הבאים". הוא לא יסור מפני הטון הסרקסטי, שבו נאמרו דבריה האחרונים אליו: „אם אני אינני בבית, הרי איש אחר בבית" — זה היה התול גס. היה בו רמז כלפי חשד שבלב, שאין לו שום יסוד, שום יסוד. אותי הוא מבטל, אולם לה הוא בז, בז. ניכר שהוא בז לה. ואני הטלתי עליו רבב. וחוץ מזה הן לא הבטיח לי לסור. רק קודם, קודם לזה, השמיע את הבטחתו. כך הוכיחה לעצמה חנקין, ובמדה שהודאיות השניה והאכזריה נקבעה בלבה, הוקל לה. הן היא חטאה לו ולפיכך — לפיכך עליה להתנצל לפניו. עליה לבקש את סליחתו ולהביא לו קרבן אשם. היא תלך אליו מיד, מיד תסור לחדרו ותגלה לו את האמת כמו שהיא. למה לה הערמומיות? — כל טכסיסי המלחמה הללו לא לפי כחה הם ולא לפי שכלה. היא אינה מבינה את הדרכים הנפתלים הללו. היא לא נולדה להיות גבורה. היא אשה פשוטה, לא חכמה ולא בעלת טכסיסים. הנה היא יורדת מעל מטתה, עושה את שערותיה עשיה רגילה, לובשת את שמלת השבת שלה והולכת אליו לגלות לו את האמת כמו שהיא. היא רצה. היא מדלגת על פני רחובות. היא תכנס אליו לחדרו מתוך אמתלא. באה לשאול למעונו של נתן. לפני שעה קלה דפק בדלתה, אולם היא לא יכלה.

דהיינו, של שרצים, קופים וחיות רעות וקבלו על פי משחק המקרה צורה של אדם... אולם פרצוף פנים רגיל, סתם, יש שאנו מציצים בו הצצה קלה ושפע גדול של אור עולה לקראתנו מתוכו – כי הנה פרצוף זה היה שייך לפני תקופה של כמה וכמה שנים לגוף קטן של תינוק בעל רגלים תפוחות ועקומות, למשל, שהיה מוחא כפיו הקטנות, כשהיו מראים לו סוס של עץ או בובה ואולי בן אדם זה, אפילו עכשיו, הנהו במעמקיו טהור כתינוק – ואחרי תקופה של כמה וכמה שנים יהיו אלו פנים של זקן חולה, המתנהל לאט, עם משענתו וגופו כפוף, או פנים של גוסס או שכיב מרע... והן הפנים האלה, כשהם נתונים לנפשם בחדרי חדרים, יש שהם מזהירים מתוך דמעות... והעיקר: זוג עינים קבועות בתוך הפרצוף הזה והן מציצות לקראתך תמיד, כשאתה מציץ בהן, ועל פי רוב הן משיבות לך חבה ותודה תחת חבתך – וכיצד יהא האדם מציץ בפרצוף פניו של חברו ולא יהא מחייך לנגדו? –

– פסח, מה נאוה ניב שפתיך! – קראה חנקין, תפסה אותו בידו ולחצה את ידו שעה מרובה – הלא חכם אתה... כשאתה מדבר... כשאתה... הוי, הוי, למה עלבת אותי? – תפסה פתאום את עצמה והתחילה להכות באגרופיה על ראשה – למה אני נותנת לבזות את כבודי? – קראה מתוך בכי בקולה – מה אני לך? סתם בן אדם, בעל פרצוף, שזוג עינים קבוע בתוכו?... למה אתה נותן את כבודי לשמצה? – קראה ודמעות נצנצו בתוך עיניה.

– כלום דברתי כדברים אלה? – שאל שליט בתמהון.

– אכן צדקת, אני מבינה, לא אלו היו דבריך. לא סתם בן אדם אני לך, כי אם אדם חביב פחות או יותר... הלא כך היו דבריך... אני מבינה... וכי לא כך, מר שליט?... – קראה מתוך תרעומת ותחנונים.

– מרת חנקין... – השיב שליט מתוך רוגזה קלה – למה? –

– מה? – מה? – הגד נא... דבר... – התחננה חנקין ופשטה את צואר הברבור שלה להיות נכונה לשתות את דבריו. – הלא אני מבינה... הלא אני...

– הנה את אומרת, שאת מבינה, ואני איני מבין – השיב שליט.

– מה אינך מבין? – מה הוא הדבר שאינך מבינו? אנא הגד – אנא – התחננה חנקין.

– בכלל... איני מבין כלום...

– מה? – אמור. גלה... דבר. חוס נא והשמיעני. –

– כל זה... – אמר שליט ונפנף באצבעו באויר, כדי להשתמט מן השיחה המיגעת הזאת.

– כל זה? – אמרה חנקין והורתה באצבעה כלפי עצמה – כל זה אינו מובן? – מה? –

שליט נענע בראשו במקום תשובה.

– ומעציב? שאלה חנקין.

– מה? – מה מעציב? – שאל שליט בתמיהה.

– כל זה! – השיבה חנקין, כשהאצבע היתה עדיין תלויה כלפי גופה – הן כל זה מעציב. כן?

— גיחוך כשהוא לעצמו ?..
— כן.
— ואינו מעציב כלל ? — שאלה חנקין אחרי שתיקה קלה והציצה לתוך עיניו מתוך צפיה של תחנונים.
הוא שתק.
— מה ? — מה ? — שאלה חנקין אחרי צפיה ממושכה.
— מה ? — שאל שליט שעשה את עצמו תם, כאלו דעתו כבר הוסחה מענין השיחה כולה.
— אני שאלתי ! — אמרה חנקין והדקה את שפתיה כאדם שהרבה הוכחות בפיו, אלא שמסתפק לפי שעה במיעוט ותובע תשובה על המיעוט הזה.
— מה שאלת ? —
— הלא שמעת.
— לא שמעתי כלום.
— לא שמעת כלום ו... לא עשית כלום... ולא גחכת לי בפני... אני.. אני מעלילה עליך... — אמרה חנקין בבכי כבוש בקולה.
— אח, מרת חנקין — השיב שליט כמתנצל ומאשים — איני מבין. הנה שאלת. איני מבין... מה שאלת? מה פירושו של זה ? — ולמה פניך נראים כנעלבים, כאלו מי שהוא חטא חטא מות כנגדך. איני מבין. הנה אני מודיע לך בפירוש, שלא גחכתי... אני פשוט הצצתי בפניך... וכשמציצים בפניו של האדם, כשאדם מציץ בפניו של חברו, אפילו כשהחבר הזה זר הוא לו מתמול שלשום, אפילו כשלא ראה את הפנים האלה מתמול שלשום — מכל מקום... ולא כל שכן... כשהחבר הזה אינו זר לו כל כך...
— אינו זר... כל כך... — הפסיקה חנקין את דבריו מתוך העוית פנים של תוכחה — כך...
אולם שליט נמשך אחרי שטף דבריו :
— ולא כל שכן... כשהחבר הזה אינו זר... כשמציצים בפניו של אדם שאינו זר לך... שאין אתה מכיר בו רק מתמול שלשום...
— כי אם משבוע שבועים... — חזרה חנקין והפסיקה אותו בהתול מר.
— אח... למה ?... אני איני מודד את מדת החום של הידידות או הריעות במדת הימים, השבועות או השנים — השיב שליט ופרצופו של דרבקין נצנץ לפניו — אני... פעמים האדם קונה לו רע או ידיד ברגעים... פעמים... אולם אני מדבר בדרך כלל... כשהאדם מציץ בפניו של חברו החביב עליו פחות או יותר... כשהאדם רואה לפניו פרצוף... פרצוף של אדם הנברא בצלם אלהים ובצלמו, ואפילו אם אינו לא רע ולא ידיד, אלא סתם בן אדם...
דיוקן של אדם... אם רק דיוקן זה אינו דוחה את הלב לגמרי, אפילו דיוקן, שאינו משמיע ללבך כלום, אם רק זוהמא אין בו. זוהמא זו, שאנו מוצאים בפרצופים של בני אדם, המביאים אותנו לידי חשד, שפנים אלו הם משורש אחר לגמרי... מסיטרא אחרא... שלא אלהים ברא אותם... שעל פי משחק המקרה בעולם העצמים והאטומים נצטרפו כמה וכמה חומרים אחרים,

– היא תפסה אותו בידו ולחצה את היד. – דבר נא! – הן תשובב את נפשי...– היא הקריבה אליו את הפנים הבוכים, כחולה המגיש לאחות הרחמניה את הפצע החשוף, כדי שתשים עליו את התחבושת, והסירה את מגבעתה.

ברגע זה הקישו על הדלת. חנקין חבשה מיד את מגבעתה על ראשה, עמדה ופניה אל החלון. על האסקופה עמד נתן.

– יש משרה, יש – קרא נתן תיכף לכניסה – בשביל פסח שליט. יש. כבר הלכתי לבשר את „הריבה", מתכון אני למלכה בת אברהם. אצל הסוחר וויינשטיין יש משרה בשביל פסח שליט. מלכה בת אברהם לא נתנה לי לסור לתוך חדרה. היא ודאי חולה, לפי, שבשעה מאוחרת כזו היתה עדיין שוכבת במטה. אה, מלכה בת אברהם! – תפס פתאום נתן את עצמו, שלא הרגיש תחלה בה – ואני סבור הייתי, שאת חולה, לא פללתי. וכבר החלטתי להודיע לפסח שליט על מחלתך ולסדר תהלוכה לביתך לשם ביקור חולים. והנה הקדמת אותי. שלום, מלכה בת אברהם! –

חנקין תקעה לו את כפה, כשפניה טפוחי הדמעות היו עדיין מופנים כלפי החלון.

– מה זה היא לה לגברת מלכה בת אברהם? – שאל נתן בתמימות – היא אינה משיבה לי אפילו שלום.

– ומה היא המשרה? – שאל שליט את נתן, כדי להסיח את דעתו מחנקין, שגניחותיה החרישיות היו נשמעות, אלו שלטה דממה בחדר.

– בביתו של הסוחר וויינשטיין – השיב נתן והתרחק מחנקין.

– בביתו או בבית אחר על פי המלצתו? – שאל שליט.

– זה או זה, ודאי. כן. בביתו, כלומר, על פי המלצתו. ואולי דוקא בביתו. אה?.. מעין זה. כן. ודאי. בביתו או על פי המלצתו. כן. ודאי. – השיב נתן.

– בעיקר הדבר אין שום נפקא מינה – אמר שליט וצחק בקול רם על הודאיות של נתן.

– ודאי. מה שייך? הסוחר וויינשטיין הוא אדם חשוב מאד. זהו סוחר ממדרגה הראשונה. ודאי. כן. עיקר שכחתי. ודאי. זו היא משרה. משרה טובה. אה, מר שליט. עתיד אתה להתעשר. עשיר מופלג תהיה. אה. אה. הם הזמינו אותך לסור לביתם.

– כן? – שאל שליט ואחרי כך שררה שתיקה בחדר. קול מטורף של בכי חרישי נשמע לאזניו של שליט.

– ומה חדש? – שאל שליט, כדי להשתיק בדברים את קול הבכי.

– אין חדש בעולמנו הקטן, חביבי – השיב נתן.

– ובשאר העולמות? – דבר שליט לשם דבור.

– לאיזו עולמות אתה מתכוין? – שאל נתן.

– בעולמות העליונים, למשל...

– אני איני יוצא ונכנס שם. בשר־ודם פשוט אני.

– ועל שום מה יוצא ונכנס הסופר שניאורסון שם? –

אח...

— אנא, השמיעני נא את האמת. גלה נא... חוס נא וגלה לי את האמת. אם לא נלעג הוא, הריהו לכל הפחות מעציב, או שניהם כאחד... גלה נא... למה אתה אכזר כל כך? השמיעני נא...

– מה? — איני מבין... מה אשמיעך? – מה מעציב? — איני מבין – השיב שליט ברוגזה על טרדנותה.

– אינך מבין? — באמת אינך מבין? – באמת? – או אתה משטה בי, בפתיה, בעלמה הפתיה, הרודפת אחרי רוח? אנא גלה נא – פניה של חנקין התעותו מתוך מצוקות – גלה נא ואלך מפניך... לגמרי... לעולם לא תוסף עוד לראות את פני... השמיעני נא רק מלה אחת ואצא מאת פניך... ואמלט מעליך את עצמי — את המשא הכבד. הסבר נא לי את מעמדי כאן, תחת הקורה הזאת במחיצתך. אמור נא, שפתיה אני, שעזות היא מלפני לרדוף אחרי הנאוה בבני אדם, שעזות היא מלפני להמריא אחרי הנשר, כי הן רפת אונים ונכת רוח אני וכחי מה – גלה נא לי ואמלט לתוך אחד היערות או לאחת הפחתים ואשכון עם חית השדה. הסבר נא לי את ענותי, את ההבל שבחיי, את הסכלות שבמשאת נפשי, ואסתום את הגולל על כל תקוותי... אולם הן אתה מחריש, ולפעמים גם מחייך אתה ובת צחוקך נדיבה כל כך וטהורה כל כך. ואני הפתיה נואלתי להאמין, שיגיעו ימים ואתה תתקשר עמי, ואתה תמצא בי מחסה ומשען, ואולי גם אחיזה.. ואלו גם רחוקים הימים האלה, רחוקים כמרחק הזקנה משנות הנוער, מכל מקום יש בי כח להוחיל אליך כל ימי חיי, ובלבד שתתנני ללכת על ידך. ואלו גם תהיה נפשך רחוקה ממני, ובלבד שידך תסמכני.. הן כזו היא ארשת צחוקך... ואולי תתקשר עמי קודם לזה, בשעת הצהרים של חיינו... ואולי נצא מתחת הקורה הזאת ונעבור ביחד את כל דרך חיינו — למה אתה מחשה? – ולמה אתה מחייך אלי באהבה? – הן צחוקך הוא קברי.. וממנו הן אתבע את עלבונם של חיי... אנא, הבינני נא... פקח נא את עיני לראות את מהותי, את אפסותי...

ברגע זה תקפתו התשוקה לגלות לילדה כשרה זו את האמת כמו שהיא, להשמיע לה בפירוש, שכל זה אינו כדאי ואינו הגון, לפי, שבעיקר הדבר, הוא, אמנם, מחבבה מאד מאד, כי יקרה לו נשמה כשרה זו... הוא מכבדה מאד, כי היא בת ישראל כשרה... כי היא לו קרובה ורחוקה כאחות... כי הן לא על הכבוד האדם חי... כל שנותיו הוא רובץ באשפתות... ומהן הוא יונק... כי מאוס על האדם הניצוץ האלהי הטהור והמזוקק הבא אליו בטהרו, ובוחר הוא להיות נובר באשפה ומחפש שם וטורח אחר הניצוץ... ולכן יקרה על כך הזוהמא על האדם... לא כן את, חנקין החביבה, טהורה את יותר מדי!..

כך החליט שליט לדבר לזו, שעמדה כנגדו ופניה התעותו מתוך מצוקות. אולם הוא הניח את ידו על כתפה ואמר בחבה:

– חנקין, את לי אחות... את בת ישראל כשרה... אני מבין...

– אתה מבין? – כן? — דברה חנקין מתוך קול רועד משמחה ודמעות נצנצו בעיניה – אתה אומר, שאתה מבין... הוי, הוי, דבר, אהוב! — דבר נא! —

— העולמות העליונים מרחפים בקרבו.
— מה פירושו של זה?
— בפירוש אמר לסוניה, שהוא נושא בקרבו עולמות, השמעת, מרת מלכה בת אברהם?... אמר נתן והזמין את עצמו לגשת לחנקין. שליט תפסו בידו ואמר:
— ושמא ידוע למר נתן טעמו של חזיון נפלא זה שבעולמנו התחתון, כלומר, טעמו של הדבר, שסוניה, שהאשה מרת רויטר, שהיא, כידוע, חובבת מאד את שירתו של המשורר שימקין, גוזזת את שערותיה?
— חזיון זה שהאשה רויטר החובבת את שירתו של שימקין, גוזזת את שערותיה, באמת כדאי הוא לעמוד עליו! — השיב נתן, שכבר התחיל לדבר בסגנונו של שליט.
— ושימקין זה באמת משורר גדול הוא? הכך הוא, נתן?
— ודאי — השיב נתן — ודאי. וכי זו שאלה? — הלא שניאורסון נשקו במצחו על דבר שיר אחד קטן.
— מה שמו של השיר הזה? —
— „אל בת הנכר".
— באמת? —
— ופינחסוביץ אמר בפירוש, ששיר זה הוא מרגלית, שאינה שכיחה אפילו בספרויותיהן של אומות העולם.
— בפירוש אמר? —
— בפירוש.
— ומנין לך דבר זה? —
— שמעתיו מפיו. הוא סח לי את הדבר בפיו ממש ברחוב המלכים על יד ביתה של הגברת אייזמן, זו, שכבר הסחתי לך עליה...
— היפה?...
— אה, אה, יפה. בטוח אני בך, שאלו הבטת בפניה הבטה כל שהיא, הייתי נאחז ברשת אהבתה ברגע הראשון.
— הקל לב אני כל כך?
— חלילה. אפילו לא קל דעת. וכי לא כך מרת חנקין, גברת מלכה בת אברהם, ששמה היום מאיזו סבה מחסום לפיה, ושאם אינני טועה, היא עצבה קצת?...
— והגברת וויינשטיין מה טיבה? — השיאו שליט לשאלה חדשה.
— הגברת וויינשטיין?... אה?... אני ראיתיה... כן... בעיני ראיתיה... בדבר זה אין ספק. אמת, תחלה, בשעה שסרתי לתוך ביתם, לא ראיתיה. היא כמדומני היתה ישנה. אולם לאחר כך באה לחדר האורחים. ודאי באה. בעיני ראיתיה. כך, לא כלום... חטמה, אם אינני טועה, ארוך קצת מכפי המדה. הפריז קצת על המדה...
— אה, אה... אשה חטמנית... ודאי כל בני ביתה היו חטמניים... ודאי היו לה שמונה אחיות, ששה אחים וכולם היו חטמניים. וגם האב והאם... כולם — כל בני הבית... יש בתים כאלה בישראל...

– שניאורסון משורר גדול הוא ואמן בחסד אלהים. יש בו ממדת קונו: הוא צר צורות.

– ואנו מה? –

– אנו סתם בני אדם.

– כך, כך, נתן – אמר שליט בצחוק של אדם המשמיע דברים של מה בכך, ואולם מימרא זו גרמה לו צער – כך, כך, נתן. בני אדם פעוטים אנחנו. בני אדם סתם. לא משוררים. בני חולין אנחנו. כך, כך, נתן. ובכתב המשוררים, אנשי היצירה ובני העליה, לא יכתב שמנו.

– לא, חביבי, לא. ודאי שלא. וכי מה זו שאלה? – לא, חביבי. אנו מה אנו? – בשר ודם. אנו אוכלים שלש פעמים ביום. בזה אין ספק. אמת, פעמים אין אנו אוכלים רק פת חרבה. אולם משום זה לא נעשינו עדיין למשוררים. לא, חביבי, ודאי לא. וכי זו שאלה? – שניאורסון – זהו ענין אחר לגמרי, לגמרי אחר. ואפילו שימקין – ואפילו שימקין... משורר הוא, שימקין... משורר גדול. אומרים, שעתיד הוא למלא את מקומו של נירנברג. נירנברג מסר לו את קולמסו. הוא יהיה נירנברג השני. כך, חביבי. ועוד זה, חביבי. אנו נמות. הלא גלוי וידוע כי נמות. כן? – הלא סופנו למות. בזה הכל מודים. ואחרי זה – אחרי סתימת הגולל, חביבי – אחרי זה לא כלום. לא כלום. איש לא יעריץ אותנו. ואפילו בלא הספד, חביבי. בלא פ"נ! – וחסל.

הדברים האלה מסכו טפה של מרה בלבו של שליט. הוא קנא, קנא בשימקין. וברגע זה נדמה לו, שהשנאה הקבועה בלבו לשימקין מקורה בקנאה, ולא משום שהוא שונא את השירה המעושה והכוזבה. הוא שנא בשעה זו את נתן על שהשפיל כל כך את כבודו ומתח חוט אחד על שניהם, כאלו אין הוא עולה עליו, על הבחור הזה, ששמו נתן, ועל כל החבריא, כאלו אין הוא עולה עליהם וגבוה מהם כגבוה שמים מעל הארץ. הוא התביש מפני חנקין, שראתה בשפלות כבודו, ובסתר לבו דאג, שמא יקופח על ידי זה ערכו בעיניה ותפגם על ידי כך גם אהבתה. ובכל זה לא פגעו הדברים האלה ברגע הזה פגיעה קשה ביותר בכבודו. הם רק חטטו לשעה קלה באותו הפצע המשריש והתמידי שבלבו. אך רוח העליזות וההלצה לא עזבה אותו.

– כך, כך, נתן – אמר – בודאי שלא שניאורסון אנו. שניאורסון כהן גדול הוא בהיכל השירה. הוא יוצא ונכנס בתוך העולמות העליונים.

– ודאי, ודאי כך. שניאורסון... אי, אי, שניאורסון. הלא הוא נערץ. הלא הוא...

– ואשתו?... שאל שליט.

– של שניאורסון? –

– כן, זו האשה הכרסתנית, השחומה... אף היא?...

– משוררת? –

– כן. אף היא יוצאת ונכנסת בתוך העולמות העליונים?...

– אשתו של משורר כגופו הוא לכל דבר.

– וגם שימקין מרחף בעולמות העליונים? — שאל שליט.

— צחקו נא, רבותי, — קרא נתן — עיקר שכחתי. עיקר העיקרים. חבילה של ספרים הנחתי אצלך, מר שליט. חבילת הספרים, שהזמנתי בשביל בת עירי כחולת העינים. איה החבילה? — דברתי על לבה של בת עירי, שתטריח את עצמה ותסור לכאן לקבל את חבילתה. היא שומעת את דברי, מסתכלה בי בתמהון ומתוך נפש פזורה. ילדה משונה היא בת עירי. תמיד נפשה פזורה. אף היא מרחפת בעולמות העליונים. היא מעריצה מאד את שניאורסון...

— וגם את המשורר שימקין, אם איני טועה — העיר שליט.

— הן. היא מעריצה מאד את השירה. היא בת היגון — אומרת היא — ונפשה אינה מסתפקת לעולם. איה החבילה? — מילא, תהא מונחת לה עד הערב. אני בהול. בערב אסור אליך, בתשיעית אסור ואטול את החבילה ואביאנה ואשאנה אל היפה פייגין, וגם אותך אטול ואשאך לשם, ונבקר שנינו את מרת מלכה בת אברהם ואת בת עירי. מלכה בת אברהם! — סרה מעליך הרוח. עצבה את. גרשי נא מקרבך את רוח העצבות. העצבות היא סיטרא אחרא. אני הבטחתי לבת עירי, אדוני שליט, להביאך אליך היום בערב. היה נכון, שלום, מלכה בת אברהם! — שלום, שליט! —

נתן התחמק, ומפיה של חנקין התפרץ בכי ממושך. היא האהילה בידיה על פניה ובכתה בכי תמרורים. בכתה על חלול כבודה וחלול קדשיה... בעוד כאבה לפניו, הוא נכנס עם אדם זר בדברי ליצנות. בכתה על טמטום לבו, על עריצותו ועל טמטום מבטו, בשעה שהוא מציץ בפניה. בכתה על בדידותה ועל עור פניה המכורכם, על געגועיה על החיים ועל יניקתה מתוך כאב נובע ומסותר השוכן במטמוניותיו של הלב. בכתה על היופי הזה, שעמד לפניה זר ומרוחק, סופו להיות נובל בזרועות זרות של יפהפיות כוזבות כפייגין. בכתה על כבודה, שנפגע על ידי בחור טפש ומפוזר רוח זה, המתלבט תמיד בין הרגלים ומבלבל את המוחות ומשכים לכל הפתחים. נתן. נתן הטפש. הלא הוא אינו מרגיש בו כלל ומדבר בפניה על יפין של אחרות ומפחית את ערכה בפניו של שליט. עד לידי כך נקלתה בעיניו של נתן. ולפיכך גם שונאת היא לו. ולמה בא שליט עם בחור זה במשא ומתן? — ולמה הוא מחייך אליו מתוך צחוק של נדיבות וחבה, צחוק, שהיא לא זכתה אליו אפילו פעם אחת? — והיא בכתה על גורלו של קפלן, האוהב וחרד עליה, האדם הישר, הגוע שם במרחקים. ודרך אגב שתפה לדמעותיה גם את שיינדיל, הנתונה, לפי דבריה במכתבה האחרון, טרף לערבי סתו ארוכים ושוממים, לחלומות בלהות בלילות ולרפש חוצות בימים. היא בכתה והתפללה בלבה על מעין הדמעות שלא יכזב. בקרב רוחה צף זכרונו של נער אחד, יחף ולבוש קרעים, שנקרה לה בשנה שעברה באחד הרחובות שבעירה באחד מימי החורף. כל עצמותיו רחפו מקור, וארשת זו של תחנונים נואשים שבפניו היתה רודפת אחריה תמיד. כמה וכמה פעמים כבר ראתה אותו בחלומה. חלקי הגוף הערום, שהיו מבצבצים מן הקרעים של בגדו הממורטט של הנער, למה היו מצערים כל כך את נפשה? — חלקי הגוף הערום, המבצבצים מן הקרעים של בגד העני, מה הם מושכים כל כך את הלב וצובטים אותו ומקרבים אותו אליהם להתרפק עליהם באהבה וברחמים? — מפני מה יש

— ואני – אמר נתן – הכרתי בבחור אחד, שחטמו היה ארוך ביותר, והיה נוהג לומר על חברו, אדם בעל חוטם ארוך, שחטמו של הלה הוא „עובדה". עובדה הוא, רבותי, היה נוהג הלה לקרוא, עובדה שאין להכחישה... ומה דעתה של הגברת מלכה בת אברהם?...

— ובכן עלי לסור לביתו של ווינשטיין! – אמר שליט.

— ודאי כך, ודאי. אכן לא סוחר אתה, חביבי. לא איש הבקי בהויות העולם. מדברים עליך בעניני עסק ומסחר, ואתה עומד ושואל. חגור, חביבי, חרבך על ירך ורכב ורוץ כאילה, כי תתעשר. שלום לך, עשיר מופלג בישראל. ושלום לך, מלכה בת אברהם. היום חידה את לי. חידה. אולם אני בהול. שלום לכם, רבותי. בהול אני ואין לי פנאי לפתור חידות.

פרק כ.

נתן יצא מן החדר. חנקין נגשה אל שליט. הציצה בפניו שעה מרובה מתוך עבויי נפש, והדמעות עלו בעיניה. היא נצבה על ידו כסימן של שאלה ותמיהה והאשימה אותו: — ברגע כזה... ברגע כזה... אדם עומד ומדבר... דברי ליצנות... והלב, הוי, הלב!...

שליט עמד נבוך ולא ידע מה להשיב. אמנם עשה מה שעשה, כדי להציל את כבודה של חנקין בפני נתן, אולם על פי האמת הן רגע זה לא היה חשוב בעיניו כלל וכלל. הוא רק על כבודה חס, או, מה שקרוב יותר אל האמת, על כבוד אהבתה חס, אולם בצער נפשה לא השתתף. ומפני כך העמיד בה מבט מטומטם.

חנקין קפצה לקראתו כדי פסיעה אחת ונפנפה בידיה, כאדם שכאב שנים מציקלו.

— למה הוא מחשה? — ישיב נא. למה הוא הורגני בשתיקה?

— מרת חנקין הנכבדה, הלא דברתי... הלא הדבר מובן... דברתי מה שדברתי, לפי... הלא הדבר מובן לה...

— אני איני מבינה כלום... אמרה חנקין והנידה את ידיה נדנוד זה הבא תמיד קודם לספיקת כפים וקולה היה רוה בכיה – אני איני מבינה כלום... יגיד נא לי בפירוש... יסביר נא לי... הלא זו עריצות... הלא זה חלול קודש... אפשר שלו אין הדבר קדוש כלל וכלל... אולם לי... לי... – היא תפפה בידיה על לבה — לי...

הוא השיב בנדיבות בקול של מתנצל:

— חנקין... אני תמה מאד... כלום אין את מבינה מאליך, שכל מה שדברתי לא דברתי אלא כדי... הלא את מבינה...

— אני איני מבינה כלום... מה אני מבינה?... אני איני מבינה כלום!... למה דברת מה שדברת?...

נקישה בדלת הפריעה את המשא ומתן. חנקין החזירה את פניה כלפי החלון. על הסף עמד נתן.

– אה, אה, מר שליט מתיר לי להיות דיקנית. אני מכירה לו תודה בעד ההכשר הזה – אמרה בהתול מר.

– הנה בית ספרכם! – קרא שליט בחדוה כמוסה, כי כבר השתוקק להפטר ממנה. – אולם טעיתי. הן הגברת חנקין אינה הולכת עכשיו אל בית הספר, כי אם...

– לא. דבר לי בבית הספר. שלום, אדוני.

– שלום וברכה!

חנקין התחמקה בפסיעות בהולות. אחרי שעברה את כל החצר, חזרה על עקבותיה, נגשה עד השער והביטה אחרי שליט. אולם הוא לא החזיר את ראשו לאחוריו אפילו פעם אחת.

אז הלכה לה לדרכה.

לא עשה שליט פסיעות מרובות ונתקל בשמעון, שכבר היה מתהלך, כנראה, על מדרכה זו שעה מרובה, לפי שפניו הביעו לאות מרובה, כזו של אדם, שהוחיל שעה גדולה לדבר והשקיע בתוחלת זו את כל כחות נפשו, עד שאין בו שום כח לחזור מתוחלתו.

– פסח! – משם? – שאל שמעון והורה באצבעו על האותיות הקטנות הרשומות על השלט של בית הספר העברי.

– לא, שמעון! – השיב שליט ונעץ את מבטו בפניו העיפים של שמעון שעוררו בו רחמים גדולים.

– מן הבית העשרים ושלשה? – מרחוב הברזל? – חזר שמעון ושאל.

– לא, ידידי – השיב שליט.

– הלא אתה הלכת עם ה„ריבה" –

– כן.

– לשם?... שאל שמעון, חזר והורה באצבעו על האותיות הקטנות.

– כן! –

– אה, אה! – אמר שמעון. – רגעים אחדים שתקו שניהם.

– ושם מי? – שאל שמעון אחרי הפסקה קלה והורה באצבעו על עלם ועלמה חבוקי זרוע שעברו ברגע הזה על המדרכה שמעבר השני של הרחוב.

שמעון קמט את מצחו, כאדם שמשתדל להגביר את הראיה שלו ולצמצמו על עצם אחד המרוחק ממנו.

– שם... בני־אדם... זרים... גבר ועלמה — השיב שליט, שקמט גם כן את מצחו.

– אה, אה! – אמר שמעון והניח את ידו בזרועו של שליט שלא כפי ההרגל שלו.

– כן. כן! – גמגם שליט.

– רצונך לטייל עמי שעה קלה, פסח? – שאל שמעון.

– אפילו שעה מרובה.

– נטייל קצת. לכאן. ברחוב המלכים. רצונך? –

– מוטב. נטייל נא ברחוב המלכים, שמעון.

בהם מן הקדושה ומן הטוהר? — מפני מה הם מעלים תמיד על הלב מזבח, קדשים, עולת־תמיד, אש־קדש, נר תמיד ואפר המקלה של קרבנות? — הנער הזה עמד גם עכשו לפני עיני רוחה ומעין הדמעות התגבר. שליט ספג במטפחתו את דמעותיה. היא הטילה את ראשה לתוך זרועותיו, הוא העביר את ידו על שערותיה הדשנות. היא הטילה את ראשה על ידו, שרפרפה באויר, והוא סעד את ראשה בזרועו. היא צנחה על המטה הסמוכה והטיחה את ראשה בכותל פעמים, והוא חצץ בידו בין הכותל ובין ראשה, וישב דרך אגב על הכסא שאצל המטה. היא הזיזה בידה את הכסא והקריבתו אל המטה, אחר כך משכה אותו בשרוולו משיכה צנועה ותכופה, והוא נמשך אחריה. היא הושיבתו על ידה, לפתה את ראשו בזרועותיה, וגופו היה תלוי שעה קלה בין שכיבה לישיבה. אז נלחצה אל גופו, והוא נתן את ידו על ראשה בלטיפה קלה. כפפה את ראשו והטילתו על לבה. צנחו ראשו ושכמו על המטה אצלה, ורגליו היו מתלבטות ותלויות באויר. הזיזה את גופה הזזה כל שהיא אל הכותל, ורגלו השמאלית בצרה לה מקום על המטה. היא נזדעזעה והרתיעה את עצמה מן הכותל. גופה פלט רחש של התרסה, שהיה מכוון, כנראה, כלפי תנועת רגלו השמאלית. הוא הפשיל את הרגל למטה, הזיזה את גופה הזזה מרובה אל הכותל וגופה פלט רחש של הזמנה ותשוקת קורבה. והוא הריב את רגלו באויר. הטילה בידה את רגלו על המטה, ופתאום נעורה מתוך הזדעזעות כל האברים. קפצה מעל המטה, התחילה בודקת בעיניה את שמלתה ולהשה:

— הגיעה השעה...

ואחרי הפסקה קלה גמגמה:

— השמלה!...

— היא נתקמטה — לחש שליט.

— שמלת השבת שלי. היחידה... לחשה חנקין ופניה נראו רגע אחד כמחוצפים — הגיעה השעה. שלום!...

— אף אני הולך! — אמר שליט ולבש את מעילו.

הם יצאו לרחוב והיו מהלכים בשתיקה, כאיש ואשתו, שהלכו אל הרב להתגרש, חזרו בהם רגע אחד קודם קבלת הגט, ועכשיו הם חוזרים לביתם בשתיקה.

— הגם בבוקר מלמדים שעור בבית ספרכם? — שאל שליט.

— בבוקר מלמדים אותנו שעורים מעשיים — השיבה חנקין.

— ובשעה זו? —

— לא. בשעה זו יש לי שעור פרטי בבית אחד.

— אה, אה — אמר שליט, שנעלב קצת על ידי עלמה זו מיושבת הדעת, שמשלה בעצמה ועזבה את חדרו בשעה הראויה, שלא להחמיץ, חלילה, את השעור — ובשעה זו! מרת חנקין היא, כנראה, דיקנית.

— זו היא המדה הטובה היחידה, שאני מצטיינת בה! — אמרה חנקין בתלונה — וגם בה עינו צרה.

— חס וחלילה.

— הלא אנו רואים זה את זה! — השיבה פייגין ופניה העלו פתאם קרום זר.

— לא. ראיה זו אינה כלום — ענה שליט באותו צחוק, שבו הודיע לאשר, ששמו הוא פסח שליט — מתכוין אני לראיה של ממש... ראיה של שיחה... של... — דבר שליט בפנים צוהלים, והציג את רגלו הימנית על מעלת הרכבת — אימתי נכנס בשיחה... בשיחה של...

— על מה?... שאלה פייגין בתמהון.

— כך. סתם... חפץ הייתי להכנס אתך בשיחה... כך... סתם...

— לכשנראה איש אחיו — השיבה פייגין.

— ואימתי נראה איש אחיו? — שאל שליט בעקשנות.

— אימתי, אדוני? — שאלה פייגין ובעיניה נגלו שביבי נצחון ולגלוג.

— מחר! — קרא שליט בקול מחוקק ולבו כבר הכה אותו על עמידתו האוילית. — באיזו שעה?

— היום בערב — אמרה פייגין.

— היום אי אפשר — אמר שליט.

— ובכן ביום אחר.

— מחר? —

— לא. ביום החמישי.

— ובאיזו שעה? —

— ברביעית.

— ברביעית אי אפשר. אני עסוק — אמר שליט. — בשעה אחרת.

— איני יכולה להגביל עתה שעה אחרת. שלום! — אמרה פייגין ורמזה בידה להרכב.

הרכב משך במושכות הסוסים. רגלו של שליט צנחה מעל מעלת הכרכרה. הוא רדף אחרי הכרכרה המתרחקת וקרא בקול, אף על פי שלא היה ברי לו, שיגיע קולו אליה:

— אצלצל בטלפון... לבית הספר...

הכרכרה התרחקה בקשקוש אופנים. רגעים אחדים עמדו שניהם, אשר ושליט, והסתכלו מבוישים זה לתוך עיניו של זה, כשני תינוקות שהעמידו זה כנגד זה שתי לסתות מסוטרות ולוהטות.

פרק כא.

אשר היה הראשון שזז ממקומו, משך לשליט בידו ואמר:

— בוא ונלך!

— נלך? — שאל שליט בתמהון ובדכדוך נפש — להיכן? —

— בוא ונראה להיכן. השמעת את דבר התגוששות האתליטים העתידה להערך? — שאל אשר אחרי שתיקה קלה.

— עתידה?... להערך? — שאל שליט מתוך בלבול דעת — אימתי?

– דרכך ללכת לימין או לשמאל, פסח ? –
– איני מקפיד על זה, שמעון.
– גם אני איני מקפיד על זה, פסח.
– הנה הגן הזקסי ! – אמר שמעון בקול חרישי וחוגג, כאדם המדבר לחברו על אדות איזה ארמון קסמים.
– כך ! – אמר שליט בהתול כבוש.
– לא ראית היום איש ? – שאל שמעון אחרי שתיקה קלה.
– את חנקין ראיתי.
– אותה... גמגם שמעון.
– אותה – השיב שליט.
– רצונך לנטות לצד זה, פסח ? –
– רצוני.

ברגע זה נשמע קשקוש אופנים וקול קורא של אשה. הקול היה קולה של פייגין, שישבה בכרכרה עם אשר.

– שמעון, שמעוני !...

שליט ושמעון הפנו את ראשיהם לעומת הקול.

– שמעון ! – קראה פייגין, שצותה על הרכב לעצור במושכותיו ולעמוד – סלק נא להרכב ארבעים... אין פרוטה בכיסנו... או... רד נא, אשר, ואתה, שמעוני, עלה. — עלה ושב ! — אשר, רד ! – סיימה פייגין בקול מפקד.

אשר ירד מעל הכרכרה ושמעון תפס את מקומו. שליט בקש להתחמק וללכת. אולם אשר, שירד בגאון מעל הכרכרה עם הפורטפיל תחת בית שחיו, תקע לשליט את כפו בהרחבת דעת וקרא בקול :

– אה, שלום ! – אדם ידוע לי מתמול שלשום. מר ש... אם איני טועה, שמו הוא... שליט. הכן ? –

– אם איני טועה שמי הוא פסח שליט ! – השיב שליט מתוך צחוק אוילי.
– אה, שלום מר פסח שליט ! – קרא אשר בשמחה, תפסו בידו והעמידו על יד פייגין – כלום לא ראה את הגברת פייגין ? — כלום לא ראה מר שליט את הגברת פייגין ? הלא מכירים אתם זה את זה.
– שלום, מר שליט ! – קראה אליו פייגין ורמזה לו בידה כמזמינה אותו. הוא נגש בבהלה, כאדם שחרד מאד על הדבר הנתון לו. הוא היה חוגג כולו.
– אה, שלום, גברת פייגין, בעלת כחולת־העינים כפי שקוראים לך...
– אדוני, כנראה, אינו מומחה גדול לצבעים – אמרה פייגין באירוניה – ומה שלומך, מר שליט ? –
– שלום ! – שלום וכל טוב. טוב לי, גברת פייגין ! אני שמח מאד שפגשתיך.
– אתה שמח מאד, מר שליט ? – אמרה פייגין והסתכלה לתוך עיניו בעיניה ההולמות, כאלו ראתה אותו בחלומו.
– כן. אני שמח מאד ! – ענה שליט, שהרהיב אותו מבט עיניה. שמו, שיצא מפיה של פייגין, נסך עליו שכרון ותמהון. – ומתי נראה איש אחיו, גברתי פייגין ? —

תרפ"ט חלקים של יפי העולם היו מאכל תאוה להכעור, לחזירים ולזקנים מנאפים. מין עצב תקף פתאם את שליט, עד כדי להפיל את עצמו על הקרקע בפניהם של העוברים והשבים או עד כדי להטיל את ידו על שכמו של בן־לויתו זה, של אשר המזוהם. עלבון, עלבון צבט את לבו, עלבון סתום ומטומטם, שלא נתפרש לו עדיין כל צרכו. כי מה קרה לו? – מה טיבו של המאורע, שאירע לו לפני שעה קלה, שם, שם, על יד הכרכרה? – מה? – ואולם אותו המאורע היה מוטל מקופל לפי שעה כקפעת סבוכה בצדו של העלבון, והיה מעיק על לבו. אלו היה אחר במקומו של הבחור הזה בעל הפורטפיל, אלו היה אחר מהלך עתה בצדו, ואפילו אלו היה דרבקין האחר הזה, היה מטיל את ידו על שכמו, מציץ לו לתוך עיניו, וסח לו ספור מעשה מעציב. שם באודיסה, ברחוב השוק, יש מחלבה קטנה. וגם מאכלי בשר אתה מוצא במחלבה זו. ובזול. בזול הזול. והאורחים? ביניהם אתה מוצא את כל המינים: סטודנט נצחי. הרגיל אצל קונדיציות, מורה עברי, שכבר עבר עד העבר השני והיה בודאי יוצא מן העולם או, לכל הפחות, מכלל ישראל, אלמלא ספר הספרים, שנתן העם הזה לעולם; סופר ישיש, שכבר יצא שמו מן החיים, ופרחי סופרים, שבאו לחולל מהפכה בספרות, ולפי שעה הם משכימים על כל בתי המערכות ושבים משם עם תיקי כתביהם, לפי שהעורכים הם „חמורים" והמבקרים „כלבים", אולם הם, הסופרים הצעירים, עומדים למעלה מן החיים, ולפיכך נתנו לאחרים את ה„נתח הטוב", ה„חזה והשוק", ולעצמם הניחו את הצפרנים והשערות הארוכות ואת הקיבה המקולקלת; עלמה גזוזת שער, דיירת השכונה הנדחה והסמוכה, שמרננים אחריה, ואיש חיל העובר על יד המחלבה – בשביל כולם מוכנים פה צרכי אוכל. ובזול. בזול הזול. אמת, המפה שעל השלחן היא מלוכלכה, מלאה כתמי־מרק ועשויה ככברה. כמה ידים של אנשי חיל, סטודנטים נצחים ועלמות גזוזות שער, שמרננים אחריהן, כבר משמשו במפות אלו! והנה גם עכבר פלס לו נתיב בתוך ההדר מקרן זוית אחת לחברתה. אולם המאכל הוא בזול. בזול הזול. והנה גם אגודת פרחים, נעוצה בתוך עציץ, על שלחן הממכר אצל המאזנים.

והחדר חדר מצומצם, נמוך, טחוב. שלשה או ארבעה שולחנות קטנים. יש גם כסאות. ואין בכך כלום שהם בעלי מומים. הן גם מקוטעי הרגל, קצוצי הגב ורצוצי המושב מוחזקים תמיד ביד האורחים „המאושרים", שהספיקו לתפוס להם מקום, בשעה שהאחרים עומדים על גבם ומחכים. רק זהירות מועטה והכסא לא יפול. העיקר היא הזהירות. זהירות! זהירות! זו היא המלה המצלצלת תמיד בחללו של החדר הזה, והיא שלוחה מרגע לרגע מפיו של בעל המחלבה לאזני אורחיו, מפיו של ר' יענקיל, שבעיקר אינו אלא מין „קבלן" על פי אומנתו, אלא שבעשרים השנים האחרונות אחז לפי שעה בעסק זה. צריך אדם לדעת איך עליו להתהלך עם כסא רעוע! – רגיל בפיו של ר' יענקיל. כי הכל פה, בבית הזה, רעוע, הכל פה שברים.

ובכל יום באים לכאן גם „השותפים" לאכול את ארוחתם המשותפת – האח והאחות. הוא — הסטודנט הנצחי, בעל הפנים העצובים, והיא, האחות, יפת התואר

– במוצאי השבת הבאה. והאתליט היהודי בראש.

– באמת? — ואיפה תהיה ההתגוששות? שאל שליט, כאלו ענין זה נגע עד לבו.

– בקרקס סולומונסקי.

– כך. כך...

ושוב החרישו שניהם.

– לצחצח... לשפשף!.. קרא נער, שרדף אחריהם והקיש במברשת שבידו על התבה הקטנה.

– ומר שליט לא שמע כלל את דבר...? – שאל אשר.

– את דבר?...

– את דבר התגוששות האתליטים?...

– לא.

– אגורה אחת ותלקכם מזומן לחיי העולם הבא! – קרא אדם חגר, שרדף אחריהם ונפנף בקבו – אדון, אלוף ומרומם, רק אגורה אחת...

– אינך קורא, כנראה, את „ההשקפה"! – אמר אשר.

– פעמים...

ושוב החרישו שניהם.

– מה: פעמים? – פעמים אתה קורא או פעמים אין אתה קורא? – שאל אשר.

– פעמים אני... הבט נא, אשר, באותו הקטע הרודף אחרי האדם הלז...

– חוצפה! – קרא אשר ורמז להקטע באצבע. הקטע התקרב אליו בהיותו מקרטע, וידו וכל גופו היו מתפשטים לעומת הנדבה, כחיה צמאה הפושטת את צוארה לעומת המים. גם השביבים שבתוך עיניו היו כאלו נמשכים אל הנדבה.

— מה? מה? — שאל אשר.

העני הגיש את ידו אל גופו של אשר והיה מחייך בהכנעה. אשר התחיל למשמש בתוך כיסי בגדיו.

— סליחה! – קרא בדאגה – אין לי דמי פרוטות. אולי יש לו למר שליט – פנה אשר לשליט ונגע בקבו של העני בידו.

שורות המטיילים הלכו הלוך וצפוף. העני התחמק בלא תלונה, כרגיל בדברים אלו, ופרש לו לצד אחר לצוד ציד מתוך הקהל הצפוף הזה. תלמידים ותלמידות, נושאים נרתיקים עם ספרים על שכמם, ומתהלכים בחשיבות מיוחדה כשליחי הדעת בעולם, נהרו שורות שורות מבתי הספר. גבירות מקושטות, מדושנות וכחולות עברו נטויות גרון, כאלו היו הולכות על פי צווי של אחד נעלם והיו מזכירות בלי הפסק את הקריאה של הנביא „פרות הבשן". כשהיתה נגלית לעין אשה יפת תואר ויפת קומה, לבושה שמלות שיראין ומעיל פלושין, היתה העין רודפת אחריה עד כמה שהיתה משיגה והלב היה מתגעגע אחריה ומצטער בהעלמה, כלבו של אדם הראשון אחרי החמה, ששקעה עליו ביום הראשון. זו היא! זו! זו! –... אולם רובן היו נשים מכוערות ומעוכות פנים ושרועות גוף, והגוף הזה דוקא היה מקושט בשיראין ובפלושין – ועל זה היה הלב מיצר. גופים מכוערים אלו אינם שוים בנזקם של השיראין והפלושין ההולכים לאיבוד. והן

השנים שלי לא תחת הדגל האדום. אולם... אני... כועס. אני... שונא, אדוני שליט. הנה אביון והנה גברת מקושטה... ולא עליה אני כועס, כי אם על המנוול הזה... יד שרועה ומחותלה של קבצן רודפת תמיד אחרי כל גברת מקושטה, אחרי התפארת... ומנוול זה חי בעולם ומתלבט בין הרגלים... אינו מתביש וחי... ואולי... ואולי אקצץ את היד הזאת ואציגנה על גפי מרומי קרת, על במותיהם של בתי תיאטראות וקרקסאות ובמות להטפה וקתדראות... ואולי טוב לצבור אותם למקום אחד... את כולם... את היד הקצוצה הזאת ואת כולם... את כל הטוענים האלמים, השוכנים כבוד במרתפות, בבורות ובמאורות כלבים, את כל הגופים המזוהמים של תינוקות קבצנים, ישישים בגועי שחפת המתגוללים באשפתות, את כל הנשים מזוהמות הדמות ומכוערות התואר, את כל זב ומצורע ומוכה שחין ונגוע... ואת כל עני ואביון הפושט יד ומבקש עזרה ואינה, אהבה ואינה... את כולם למקום אחד... צבא גדול... בסך... ולכעוס בצבור... כעס גדול... של עבדים המתפרצים... של אביון הקורא תגר על מנתו הזעומה שבתמחוי... ולמחות... אין אנו סולחים! וביניהם גם עבדך... וגם מר... פסח... הבחור שרדף אחרי כרכרה... והכרכרה ברחה לה, לפי שמר, מר פסח, הוא, במחילה, דלפון... דלפון שנאחז בחכה... ואף על פי שהוא כופר בעצם החכה ובעצם החזיון, שהוא בבחינת דג... כשיבוטא זה שנאחז בחכה וכופר בעצם החזיון, חי, חי, מעמיד פנים כאלו... כאלו לא נאחז עדיין והוא עדיין אזרח נאמן בין כל שוכני המים והוא מפרפר... כאלו... חי, חי, „כאלו"... כן. הדגה היא כופרת, מר פסח... היא מעמידה פנים כאלו... היא מפרפרת לה... לצבור את כולם תחת הדגל... אם חיה מזוהמה זו, ששמה אדם, אינה יכולה לפסוע אפילו פסיעה אחת בעולם התחתון הזה בלא סמרטוט על ראשה... חי, חי, חי... אם אתה אומר: דגל! — דוקא דגל! — הרי הדגל השחור... לצבור את כולם תחת הדגל הזה ולדרוש חשבון... לפתוח את פנקס העולם ולדרוש חשבון מסנחריב ומנירון, מקליגולא ומאנטוניוס קיסר, שהיה מלך וכתב ספרי מוסר, רצח ושקר... לדרוש חשבון בעד כל כסאות המלוכה, שנתנו ליחידים בכל דור ולא נתנו לרבוא רבבות הנפשות שנולדו תחת השמש... בעד כל שרביטי המלוכה, שהושטו לכל מיני אסתר ולא לכל שאר יפות המראה ומכוערות התואר, שנולדו, חיו ומתו תחת הכירים בכפר, בעיר ובכרך. בעד כל הכבוד, היקר, קריאות „יחי" ו„הידד", שנתנו למלכים, שרים, חכמים ומשוררים. בעד כבוד אלהים שנתן לבן־האלהים ונמנע מהירוסטרטוס ומיהודה איש קריות וגם מעבדך אשר וממר... מר... פסח שליט... שני חזירים הנוברים באשפת העולם... בעד כל העמודים, שהקדישו כותבי התולדה למשה רבנו, ציצרון, שקספיר וטולסטוי, ולא הוקדשו לי ולך ולנתן החטמוני ולהבחור הטפש דרבקין ולהטמטום שמעון... בעד כל הכסאות, שהוכנו בגן עדן להיינריך הינע, לגאטע, ואולי גם לשניאורסון, ולא כל שכן לנירנברג, משורר התחיה נירנברג... ולא לך ולי ולכל בני חברינו הקבצנים... לצבור כולם למקום אחד, את כל העניים והאביונים, המצורעים והנגועים, הגנבים והרוצחים, הבוגדים והאורבים על פרשת דרכים ולדרוש דין וחשבון.

הגובלת מיום ליום יותר. מראיה כיתומה מבית אביה ואלמנה מבית בעלה. היא יתומת יפיה חיא ואלמנת נעוריו של אחיה. מתוך קערה אחת הם אוכלים את ארוחתם המשותפת העולה להם בזול, בזול הזול. הם אינם באים שניהם בשעה קבועה אחת. האחות מקדימה תמיד לאחיה, ויש שהאחות, יפת התואר, יושבת שעות רצופות בתוך הכעור והשברים שמסביב; על פי רוב היא עומדת ומצפה לאחיה, העסוק בודאי בשעוריו, ואולי יושב הוא בשעה זו על יד אחת העלמות, החולמות והוזות עד שנת העשרים לחייהן, ומסביר לה, שהכל הבל, או שהכל מותר, שהזכות להכח, ובשעה זו עומדת האחות ומצפה לאחיה, שיבוא ויחלק עמה את קערת המקפה ואת נתח הצלי, כי את הלפתן אינם מחלקים ביניהם, אינם מחלקים. שתי מנות להם. שתי מנות. ואני, אדוני דרבקין, אני, אחד מבאי הבית הזה, אחד מחניכיו, שפלטתי אל תוכו את ימי נעורי וינקתי מן היתמות והאלמנות שבו, מטחב כתליו, מקדרות הטפיטים הקרועים שלו, מהשכול שבאורחיו ומכל השברים שמסביב, ספגתי לתוכי גם את המבט של כליון הלב של האחות הזאת, שעיני היתה נתונה עליה ימים רבים. כן, דרבקין — ומפני זה אני עצב לפעמים.

שורות המטיילים הלכו הלוך וצפוף. נתרבו „פרות הבשן" הגועות עם פנות היום משפע החלב ומתאוה. את מאוייהן הן מזילות אל תוך אויר העולם וצודות נפשות. אל תוך המנזרים הרחוקים הן מזילות מאוייהן ואל תוך חדרו הבודד של נזיר־משורר.

— הרואה אתה את כל השפע הזה? — אמר אשר והעביר את ידו בחללו של האויר — כל זה נקנה בכסף.

— לא! — קרא שליט מתוך התמרמרות על אדם זה, השש, כנראה, על חזיון זה. — שקר!

— שוטה! — קרא אשר ונשתתק. נשתתקו שניהם שתיקה ממושכה. שליט כבר פשט את ידו לאשר לשלום. אשר לחץ את ידו של זה, אחר כך הניח בה את זרועו, הורה באצבעו על אשה מקושטת שעברה על פניהם ואמר:

— פסח שליט, הבט, מה אתה רואה? —

— אשה מקושטה — ענה שליט.

אשר נטל את ראשו של שליט, החזירו לצד שני כלפי עני אחד, שהיה רודף אחרי האשה ההיא ומגיש לכל העוברים את הכרטיס שלו — יד שרועה, מעוקמה ומחותלה, כשהוא קורא: צאו וראו!... רחמנים בני רחמנים!...

— פסח שליט, הבט, מה אתה רואה? — שאל אשר.

— אביון — ענה שליט.

— פשיטא! הא כיצד? — שאל אשר בכעס, כשאצבעו הפשוטה היתה תלויה באויר.

— מה? — שאל שליט קצת מתוך תמימות באמת וקצת מתוך תמימות מעושה.

— הא כיצד? אני שואל: הא כיצד? — השיב אשר כמנצח — הלא זו היא סתירה מפורשת. אני אינני נמנה על אותה הכת של המיליונר האשכנזי, שמוצאו מיהודה וביתו בצרפת, אח לחולמי חלומות ומטיף „לכח הברזל". נביא של הסוציאליות ואב ופטרון לפועלי העולם. אני אעשה לי בעולם זה את שבעים

של אשר, ומפני הארס שבהם. הוא הפנה את ראשו לצדדים. בושה תקפה פתאום את כל הויתו. בושה, המפעפעת לתוך כל האברים כריח של נפט. הוא רדף אחרי הכרכרה. רדף, רדף. אשר חבט על שכמו. מרגל זה בא עד מצפוני לבו... מרגל, מרגל... עלבון, עלבון... אוי, אוי, אוי !... קרא שליט בקול, כאדם שאש מלחכת את בשרו הערום, ורץ, רץ. הוא ברח לתוך חדרו. עלה על המטה, כבש את ראשו בכר, התכרבל בשמיכה, כאדם שמפשיל וילון בינו ובין מחזות העולם. לבו היה בוכה בקרבו על גאותו שנתנוולה, על כבודו שחולל ועל מצפוניו שנגלו. יעלם נא הכל מעיניו, הכל. הכתלים, הגגות, ארובות העשן, בתי החומות והמולת הכרך תשתתק. הוא שוכב על הקרקע של בית אכר קטן ונמוך בתוך כפר רחוק. חזיזים וברקים, מבול של גשמים. בית החמר הקטן חותר לנפול. אין פדות. עיניו פתוחות. הוא מביט וצופה, שהמבול יעקור לבסוף את ההלונות, הכתלים והתקרה ואת הגוף הזה המוטל על הקרקע וישטפנו וישאנו ויפילנו לתוך אחת הפחתים.

פרק כב.

דמדומי הערב אפפו את החדר ושליט שכב אין־אונים במטתו. כבר עברו כשלש שעות והוא לא הרגיש כלל בדבר. ראשו וגופו היו מכונסים בשמיכה. הוא צמצם את גופו, כוץ אותו וגמדו, כאלו חפץ לקצר את השטח, שהלה תופס בעולם, עמוד ענן הקיף את הויתו. הוא לא יכול להשהות את מוחו על הרהור כל שהוא. הוא לא חש כלום, חוץ מכאב מטומטם, שהיה נתפס כארס חריף המהלחל לתוך כל האברים. מה אירע? מה? — היה משתדל לתפוס את טיבו של המאורע ולא יכול לתפסו. הנה קרה המאורע. לפני כמה? — כמה?.. להתעמק בו, בהפרטים... בהסדר... בהשתלשלות המאורעות. אה? — מה? — כן. תיכף... אחר כך... אולם החוטים האורגים במוחו של האדם את סדר המעשים נתמזמזו. בושה! בושה! בושה — רק המלים האלה היו מנקשות, ככנפים של צפור פצועה, על הכיסוי של בדיל, שהיה מעיק על מוחו. הוא השהה את מוחו שעה מרובה על ההרהור, שכדאי לו להתהפך על צדו השני. החליט לשכב אפרקדן וראה את עצמו שוכב על כרסו. היה מהדק את מצחו ופניו אל הכר, כדי להשקיע לתוך מצולות הלב את הארס החריף המחלחל ולהעלות מתוך המצולות את הפרטים של המאורע שהיו נתקים תוך כדי רגע מחכת מוחו ומתחמקים. מה? אה? מה? — הוא הרים את ראשו, הגישו אל הכותל, הדק את המצח אל הכותל ואל גלילי הברזל הצוננים של המטה. ישב במטה. שכבת הקרח, שהיתה מעיקה על לבו פקעה משהו ואזנו הקשיבה קשקוש סנפירים של דג, שהיה מפרפר מתחת השכבה — הדג שקצהו משוח בסם.

שטות! שטות! שטות! — קרא בקול והיה משלב את אצבעות ידיו אלו באלו מתוך מצוקות לב. ופתאום צפו פרטי המאורע ועלו על הלב עם כל סדר בלהותיהם. מתי נראה איש את אחיו? — שאל הוא. הלא אנו רואים זה את זה! — השיבה היא. זה היה לגלוג חריף, לעג לאיד, לעג הנצחון. ברגע זה חיה עליו להתחמק, להתחמק מיד, בלא ברכה ובלא הרכנת הראש. מתוך בוז.

לקבוץ את כל חוטבי העצים ושואבי המים, כל השומרים בלילות והמתגלגלים ברידים, הם ונשיהם ועולליהם, ולדרוש דין וחשבון. כך וכך יובלות שנים עמדנו בחוץ תחת גשמים וזועות, ועוללים מפרכסים היו מוצצים שדים צומקים. הכך הוא, פסח שליט? – לצבור את כולם, קופה של כעור וזוהמא, למקום אחד... ואולי אני יורק עליהם – אשר ירק בכעס — קצתי בהם... קצתי... סחי ומאוס... קבצנות... שדים צומקים... יבוא מבול גשמים וישטפם כולם מתחת שמי אדני. יתנונו, ירקבו, יעלו צחנה... ערמות ערמות... אין בי רחמים... אין בי... שקרתי... כזבתי... לבי קשה כסלע... רק נקמות אני שואף... לשנאה אני צמא... לעלות על הר גבוה... על צוקו של הר גבוה... שממנו נשקף על פני כל הכדור... כדורנו הנבזה... ולהכין את עצמי ל... צליפה אחת ארוכה וממושכה על כולם... כל הברואים המתרוצצים בתוכו... ועל זו... המרש... שבתוך הכרכרה... האורבת בעיניה הקטנות לכל בחור לבוש מכנסים... אוי, טפו... שלום! — אתה לימין? – ואני... לשמאל.

– שלום! – השיב שליט והתרחק ממנו. אולם אשר רדף אחריו, הדביקו, העמידו והציץ לתוך עיניו. אחר כך היה חובט שעה קלה בידו על שכמו של שליט ולחש לו לתוך אזנו:

— זה הכלל, מר ש... מר „כאלו", אל תהא שוטה. ואם לאו – נסתחפה שדך. קנה, סלק את מחירך ולך לך. אל תביא בחשבון, ואם לא – נסתחפה שדך. הכל נקנה בכסף. הזדרז גם אתה וקנה. סלק את מחירך ולך לך, ואל תבט לאחוריך, ואם לא — נסתחפה שדך. והעיקר, שאתה שוטה. והעיקר, שהבריות מלגלגים עליך. ואפילו אלו, המעמידים פנים כאלו נתחברו אתך לחפש את בת המלכה — אפילו אלו מלגלגים עליך. ואפילו אלו, המעמידות פנים צנועים ותולות את עיניהן בשמי הדמיונות, כאלו הן בת המלכה – אפילו הן מלגלגות עליך, מר פסח שליט. אל תהא שוטה. דע: על כל הדברים הושם צעיף, כדי שיבוא האדם ויקרע מעליהם את הצעיף הפרוש. וכל הדברים מתגלים כדי שיתנוולו על האדם, כי הגלוי מנוול הוא. ואחרי שנתנוול עליך הדבר, ירוק והסתלק לך ממנו. ולעת מצוא שוב אליו בלא בושת פנים ובלא אמרים וניבים יפים. ואם לא – נסתחפה שדך. והעיקר, שאתה שוטה. הרם את המסך – וזה הוא העיקר. ואל נא תתעכב יותר מדי על ההקדמות והמבואות. כי עלול אתה לפלוט את חייך בתוך הפרוזדור, ואל הפנימיות לא תגיע. פסח שליט, אל תהא שוטה! — כך מדבר אליך אדם, מכר, ואמנם לא ידיד קרוב ולא דורש טובתך, אולם אדם... שעוד... תפגשהו על דרך חייך... עוד תתקל בו... שלום! –

– כך?... אמר שליט והציץ בפניו של אשר מתוך טמטום המחשבות וההרגשות.

— כך! – כך! — אמר אשר והתרחק מתוך פסיעות בטוחות.

שליט ראה את עצמו עומד יחידי ונעזב בגבהו של כרך. הוא הביט אחרי אשר מתוך געגועים. „כך, כך. כזה הוא אשר זה. אולם הוא מנוול, מנוול", קרא לבסוף, כדי להגן על נפשו מפני החלאה, שהיתה מבצבצת מדבריו

נקודה אלא אם כן נקודה שלישית עמדה בין השתים ושתפה את אורן... הסירי נא קודם, מרת נקודה, את הכסיות, הערדלים, והשתחוי יפה יפה — עד שתדמי לפנס ולא לשמש חלילה... ותחלה צריכות הנקודות הללו לברוח אחת מחברתה, לשנוא, לשטום וללגלג. כשהאחת שואפת, למשל, אל השמש, מתפללת השניה אל הלבנה או אל כוכב קטן שבקטנים או אל פנס, שנדמה לה לכוכב. הפנסים עולים במעלה על הכוכבים, למשל, לפי שהם קרובים מאד לעין ונראים ככוכבים, ואילו הכוכבים רחוקים מן העין וצנועים ובישנים ונראים כפנסים... אולם לא על זה אני דן, גברת חשובה, מרת פייגין, בעלת העינים השחורות, המזהירות והלוהטות. העיקר, שהנקודות בורחות אחת מחברתה, כדי להגן, כנראה, על אורה שלא יועם. כשהאחת שואפת להר, אומרת השניה: לבקעה! – וכל אחת חופרת לרגליה כוך או מערה כעין מבצר להסתתר בתוכו... אולם את, מרת נקודה, את, בעלת העינים השחורות, המזהירות והלוהטות, את חזון־לילותי ומשאת־נפשי, מלאכי ושטני, את תלינית שלי, שתהיי מנענעת בתוך עריסה את צלי, אחרי שיסתם עלי הגולל... אנחנו שנינו... הן אנו איש לרעותו מישור, מגרשים שוממים נשקפים במרחקים... הן אנו איש לרעותו צליל מנגינה מתוקה וצליל הזיקים... הן הדרך סלולה... הדרך סלולה... ומסביב אור זרוע... והדרך ארוכה... ויש בך משהו ממה שיש בי... אל חוף הנהר... דרך גנים ופרדסים... אני ואת... שנינו על החוף... את, אהובתי... כן, אגב... הנה יד זו, השלובה הפעם בתוך זרועי, כמה פעמים, אני שואל, כמה פעמים ובתוך כמה זרועות היא כבר היתה שלובה?... אח, שטות! שטות! שטות! עלבון! –

הוא לפת בידיו את ראשו והיה מהדק בהן את הקרקפת, כאילו חשבה להשבר והוא מחזיק בה.

– ועכשיו? – ועכשיו? אה? מה? שאל לעצמו מתוך הגות־רוח קשה, כשידיו מלפתות את ראשו והוא מניע מתוך ישיבה את גופו במטה. לשכב ולכבוש את הנשימה. לרדת, לשבת. להתמתח על הרצפה על־יד שני נרות דולקים. לרוץ, לרוץ. להתפרץ לתוך חדרה של פייגין, לשבת על חביונת־הדבש לרגליה בשתיקה, לספר לה ספורי־הבאי, להכנס עם חנקין בשיחה וללחוש לפייגין דרך אגב כדברים האלה:

– אין לך אדם, שאינו שוטה לכל הפחות פעם אחת בחייו.

או כך:

– גם החכמים הם שוטים, אלא שאינם יכולים ליהנות מפרי שטותם, בשעה שהשוטים עושים את שטותם קרדום לחפור בו.

או כך:

– השטות היא אם כל החכמות. השטות היא טפשות בגלויה וחכמה בשרשה הנעלם. השטות היא כח המעמיד והבונה בחיים. ואלו שאור שכלם אינו כבה לעולם. סריסים הם ומחריבים בפקחותם את חייהם.

או כך:

– נקל לו לאדם לגלגל על עצמו מעשה־עול גדול או מעשה גדול של שטות, המביא אפילו כליה על כל חייו, מלהודות במעשה קטן של שטות.

מתוך העוית פנים, שפירושה בוז. לא: מתוך פנים נוחים, שקטים, ואולי גם מחייכים. שטות! שטות! — הוא לא זז ממקומו. הוא עמד נכנע כנתין, כאוהב, כשוטה, כבנו של שמש בבית המדרש. לא — ענה לה — אולם ראיה ממש, ראיה של שיחה! — אי, טפו! — טפו! — ועמידה זו של הרגל על מעלת הכרכרה. גיחוך! גיחוך! — לבו נוקפו, בקש להשפיל לסופם של המאורעות, אולם לבו רותק אל תחלתם ולא יכול למוש מהם. כך, כך. מתי נראה איש את אחיו? מתי? אה? מה? — ראיה של... של... שטות! — שטות! — עלבון! —

הוא הטיל את ראשו על הכר, נתכוץ בתוך השמיכה ושלח את כל חושיו לתוך הכאב שבלב, כאדם, שחותר לצמצם את כל חושיו בכאב השן החולה... שטות! שטות! — במה חפצתי לשוחח אתה? — מה הם דברי המשא ומתן שביני ובינה? — אה? מה? — מה? — ולמה העמדתי את הרגל על המעלה של הכרכרה? למה? —

כך היה מחטט בלי הפסק במהלך המאורעות, כאדם המחטט באצבעו בפצעו, היה מתעכב על תחלתם של המאורעות כעל מקום טרשים ואינו זז משם. ראה את עמידתו האוילית בפניה על המעלה של הכרכרה, ומשם הסיח את מבטו על עמידתו האוילית בכל הימים בפניהם של כל באי־עולם, כאדם שנכון לקצץ את אצבע ידו בסכין, ובלבד שיסיח לרגעים את לבו מכאבה של שן חולה... הנה... הנה הקן... מחוז חפצים ומאוויים... — לחש שליט לעצמו והורה בידו על החדר האפל והזר, שהוא נתון בתוכו מחמת רגש הרחמנות של שמעון והמלצתו של נתן — הוא והארגז הקטן שבקרן זוית — אלו הם הרכוש שנחל לו אחרי שנים מרובות של טלטולי־חיים. אלו הם הענויים וזה שכרם? — היה מעורר רחמים על עצמו, כדי לבנות את הרחמים חיץ בינו ובין הארס החריף, המחלחל לתוך הלב... אולם הארס היה מחלחל ואינו פוסק. במה בקשתי לשוחח אתה? אה? מה? שאל את עצמו. במחו נסתדרה תכנית של שיחה מחוכמת, שהיה פותח בה, אלו לא היה רודף אחרי הכרכרה, אלו היה פוגע בה ברחוב באקראי ומשלב את ידה בזרועה והם היו מהלכים כאנשים קרובים.

— כך, כך, גברת פייגין, גברת חשובה. כך, כך. החמה זורחת בשמים והלבנה גם כן זורחת והכוכבים גם כן עומדים על משמרותיהם. וכשאין החמה זורחת והלבנה מעוטפת עבים ועקבותיהם של הכוכבים נעלמו — גם כן אין רע, גברת חשובה. אין רע. יש פנסים בעולם, פנסים דולקים. ובין השמים והארץ מתהלכות נקודות קטנות. נקודות... אור זרוע בעולם, מרת פייגין, אור. וכשאין פנסים דולקים, יש עינים לוהטות. עינים, מרת פייגין. יש שהן כחולות כדגניות ויש שהן תכולות כתכלת השמים ויש שהן שחורות ולוהטות ושולחות קרנים ומזהירות כאור שבעת הימים או שאורן מפיל אימה... אלו הן העינים של הנקודות הקטנות המתהלכות בין השמים והארץ, נקודות חשובות. יש שהן נשאות במסתרים, עטופות־עננים. כל נקודה היא עולם מלא... כל אחת מהן היא סוד, שחרש הבורא. כל אחת מהן היא חשובה, כבודה ורמת־המעלה. חלילה לנגוע בכבודה של הכבודה, מרת נקודה... אסור ואסור... והנימוס? וערכה הרם של הנקודה, שנבראה בצלמה של השמש הגדולה... אסור לגשת למרת

וגם מהמכתב לא הסחתי את דעתי אפילו רגע. יצאתי לי לחוך הרחוב ופגעתי בפנס מאיר, עמדתי לי על־יד הפנס בצדו של העמוד וקראתי מכתב בלשון־הקדש, הכתוב מאת החכם הגדול מר קפלן לבת־ישראל הנפלאה בטהר־לבה, ביגון־עיניה וביפי־שערותיה, מרת מלכה בת אברהם. וכיון שהתחלתי לקרוא את המכתב, שוב לא יכלתי לזוז ממנו ולהפסיק. חלילה. הלא זו היא שירה, שירה ומחשבה, יהדות ואנושיות. חכמה נשגבה, עליונה – הרבה והרבה דברים מתוך המכתב סתומים ממני, לפי שהם נעלים, נעלים מאד, נעלים ונשגבים ממני, ואולי גם ממך, פסח. ובסופו של המכתב הוא מודיע למרת מלכה בת אברהם, שכבר ערך על הגליון מאמר גדול בדבר ערכו הספרותי של הסופר הגדול שניאורסון. הוא, אמנם, אינו משפיל כלל וכלל את ערכו של שניאורסון. כך הוא כותב ל„ריבה" – אולם לפי דעתו, לא נגעו המבקרים עדיין בצד אחד חשוב של האישיות הספרותית הזו, ששמה שניאורסון, דהיינו, בדבר ההשפעה, שקלט שניאורסון בנערותו מתוך ספריהם של סופרי אומות העולם, בני חבורה ספרותית ידועה, שערך יצירותיהם אבד כבר במדה ידועה. ומפני טעם זה גם רבים מדבריו של שניאורסון, וביניהם גם רבים חשובים מאד, ריח של זקנה עולה מהם... ולפיכך כדאי שיבואו אחרים, שתגלה פמליה של סופרים צעירים, שירעיפו בשמים רעננים על ספרותנו, שישיגו אותה מתוך צנור חדש וכו' וכו'. כל הדברים האלו הם עמוקים מאד. והן המכתב הוא בכיסו. כן. את המאמר נכון הוא לשלוח למערכת „השקפה" ואם תמצא בו דברי טעם ותתן להם מקום על עמודיה וגם תשלם לו שכר־סופרים, כנהוג, נכון הוא לעלות לו', כרך של חכמים וסופרים ולומדי־תורה, לא להשתקע בתוכו, כי אם לשם ישיבה ארעית, כדי לחזות את פניה של... ואולי יזדמנו לו בינתים שנים או שלשה שעורים וישתקע בכרך. אולם העיקר, שישלחו לפי שעה שכר־הסופרים ויספיק לו בודאי להוצאת־הדרך... אולם גופו של המכתב, דבריו הנשגבים, גודל חכמתו ועושר־הניבים שלו – אלו הם העיקר. והמכתב הזה בכיסי הוא, פסח. רצונך – אקריאנו לך... הקשב ושמע... לא בגינך אני נכון לקראו, כי אם בגיני. מתענג אני מאד כשאני קורא את הדברים המתוקים האלו. כבר הקראתיו פעם אחת. לאשר הקראתיו. בדרך הליכה סרתי לחדרו של אשר והקראתיו.

– כך? – אמר שליט מתוך התמרמרות כבושה על אדם זה, שאינו יודע להבדיל בין אדם ראוי לשאינו ראוי, – כבר הקראת אותו? – לאשר?

– רצונך – אקריאהו לך.

– לא! – השיב שליט מתוך כעס.

נתן נעץ בשליט מבט תמה. שעה מרובה שתק, ואחר כך אמר:

– איני מבין, פסח שליט, אני איני מבין. אתה... אתה... איני יודע, מה אתה ומי אתה? – אתה — חכם אתה, כמדומני, חכם. יותר מדאי. פקח... אתה מציץ, כמדומני, תמיד דרך זכוכית, מגדלת או מקטנת. אתה אינך כמוני, לא. וגם לא כאשר. אתה אוהב, כמדומני, בחור כדרבקין. אמת, דרבקין הוא אדם הגון. ודאי. אולם... אולם הוא... הוא מתהלך... כאופוזיציה... וכך הוא מכריז: פנו דרך. אני, כלומר, האופוזיציה הולכת! – ואתה נוטה אחריו קצת. ניכר הדבר.

ואולי יסור וירצה לפניה את כל פרטיהם של המאורעות. הוא יחלק לעצמו מלקות בפניה. וכך תהיה הפתיחה של שיחתו:

– היום רדפתי כשוטה אחרי הכרכרה.

כך דבר שליט אל לבו ונתכוץ בתוך השמיכה.

הדלת נפתחה פתאום ובפניו של שליט נדלק גפרור. כנגדו עמד נתן, שהספיק בינתים להעלות אור בחדר.

– עצל שבעצלים! – קרא נתן — ליל לבנה וכוכבים ואדם נתון באפל! קום, קום. עולם זרוע אור ואתה נתון בחשכה. קום, קום, שליט. ואולי – נתן הרגיש פתאום בפניו המעונים של שליט – ואולי חולה אתה?

שליט נענע בראשו בשלילה.

– אלא מה, פסח? – שמא חולה־אהבה אתה?–

שליט נענע בראשו בשלילה.

– לא זה ולא זה אם כן העצלות מי התיר לך? – קרא נתן – רד! – הוא משך ברגלו של שליט, דבר שעלב מאד את שליט – רד, בן־אדם הוזה, משורר נסתר. ואי החבילה? – ואי חבילת־הספרים, שהזמנתי בשביל כחולת־העינים? – השמת את לבך אל העינים האלו? – אלו הם ספריו של איבסן. קוריוז! – נשתכח ממני הדבר, שהספרים מונחים בתוך חדרך. סרתי לפייגין בלעדיהם. ואם כן מה לי שם? תיקו! בקיצור: קוריוז! אני סר לתוך החדר. עשיתי מה שעשיתי כשסרתי לתוך חדרך. קודם כל הדלקתי גפרור. אני אקנה לי מדלקת של ברזל. בנזין אקנה לי ואהיה מהלך מבית לבית ואעלה אור. בקצור, הדלקתי גפרור וכאן הוא עצם ה„קוריוז". הריבה מוטלת כמותך מכורבלת בשמיכה – ולא כלום. כשנגשתי אל המטה, פקחה את עיניה, הציצה בי מתוך אותו הלעג שבו מציץ אשר בדרבקין, והתהפכה על צדה השני. ואם כן למה זה אנכי? עמדתי והדלקתי גפרור שני. הריבה אינה זזה. דבר זה הכעיסני קצת. פניתי ללכת. רואה אני: מכתב מתגולל על הרצפה על־יד המטה. הרימותי את המכתב. אני אוהב מאד לקבל מכתבים. הצצתי בכתובת. כתב־יד יפה מאד. אחר־כך הצצתי ב„פנים". כך. דרך רפרוף בלבד. המכתב כתוב בלשון־הקדש. אם כך גם לי יש במדה ידועה חלק בו. יש. מותר לעיין במכתב זר, פסח? מותר או אסור? – ואם היצר משיאך? – ואם אתה חושק מאד בקריאה? – ואם עד שהספקת לישא וליתן עם עצמך כבר חל מבטך על ה„פנים" וכבר נעשית לבן־בית בין שורותיו. אה, מר שליט? – מה דעתך? אסור? – כן? ודאי. אולם הענין כבר היה אחר המעשה, ולשון־הקדש היא צחה. המחבר של המכתב, איש אחד ששמו קפלן, הוא, כנראה, אדם עמקן והוגה־דעות. פילוסוף. יצאתי את החדר על מנת לסור אליך, לקחת את הבחור פסח ואת החבילה ולחזור. בינתים תשוב כחולת־העינים לתוך הבית. היא בפירוש הבטיחה לי היום לשבת בערב בביתה. היא הזמינה אותי לסור לחדרה הערב. היא משתעממת מאד. כך אמרה לי בפירוש. הימים הם לה ימי געגועים גדולים. ואני הבטחתי לה לסור. ודאי אסור. ולחשתי לה גם כן, שגם את הבחור פסח אקח עמי ואביאהו אליה. היא לא אמרה לא הן ולא לאו. מכלל, שהן. בקצור.

ומשאינו ישראל מחקה אחרי כל תנועותיו ומעשיו, כדי לישא חן בעיני העלמות הטפשיות, כדי להיות מוזר. מוטב ישקר לה ולא יהא מגוחך בעיניה. האשה שוטמת את הגבר, שאינו מופיע אליה ככהן גדול, העוטה אפוד וחושן ומקריבה לקרבן. יסור לתוך החדר וישקר. ישקר בדבוריו, בתנועותיו, בצחוקו ובקולו. הוא יסור, ישב על ידה של חנקין וילטף את שערותיה, יתנהג אתה כמו שאָשר מתנהג עם סוניה. השטות שבמעשיו הוא כובד־הראש שבהם.

המתנהג עם העלמות בכובד־ראש יתרה דומה לאדם שבא לחתוך ניר בקרדום או במגל חריף. דומה הוא לאותו האדם שבספורו של גונצרוב, שהיה חוגר סכום כזה של כחות בשעת מזיגת כוס־תה, כסכום הדרוש לפתיחת שער־ברזל. „והעיקר שאתה שוטה" עלו פתאום על לבו דבריו של אשר. שטות! יכנס, ידבר, יצחק בקול. אכנס! — קרא לעצמו בשעת מרוצתו על פני הרחובות — ובשעת כניסתו לתוך החצר ובשעת טפוסו על המדרגות. אכנס! — לא! — קרא לבסוף, כשידו כמעט נגעה בכפתור־הפעמון. הוא ירד בבהלה מעל המדרגות, — החליט לעמוד על־יד השער ולחכות לנתן. וכשיצא נתן יעמיד פנים, כאלו ברגע זה נגש עד השער. נתן ודאי ימסור לו מלה במלה את פרטי השיחה של הערב, את דבריה של פייגין. הן ודאי צפו לו, שתיהן צפו לו. נתן ישיח לו על צפיתן. ופתאום הרגיש בשני צלמים, שהגיחו מתוך החצר. הוא מהר אחריהם. ברור הוא, שזה שיינר עם פייגין. ידיהם משולבות. הוא צעד אחריהן לאט כמרגל, וכמעט ששמע את דברי השיחה שביניהם. הגיעו עד קרן זוית של רחוב־המלכים. פייגין החזירה את ראשה... ודאי הרגישה בו. הה, בושה! הה, כלימה! הוא רץ, עבר על ידם וכמעט נתקל בפייגין. הוא ברח. בקש להתבלבל בין העוברים והשבים. פתאום ראה את עצמו בין פסי־הברזל של מרכבת־הטרם. בקש להתחמק — הדביקה אותו כרכרה, נטה לשמאל — הממה נאקה כבירה את אזניו והשתיקה את מחו. זה היה אבטומוביל, שהשתרע עליו כחיה רעה, רק כפשע היה בינו ובין המות, אולם השופר כון את הרגע ועכב את האַבטומוביל. בינתים השתטח שליט מתוך אימה על הקרקע. כנופיה של אנשים התכנשה סביבו. פניו להטו מבושה. הוא התחמק וברח לתוך החצר שכנגד.

שם עמד שליט, תלה את ראשו למעלה, לקראת האורים הבוקעים דרך החלונות ודבר אל לבו: כך, כך! נצלתי מן המות. נו, ומה? וזהו כל הרכוש? — הנה אורים דולקים. אורים מנצנצים בעד החלונות. שם בתוך המעונות קולות־צחוק של תינוקות, של נגלים, של בנות־זוג אהובות, נשיקות של רוגז ושל תחנונים ושל התחטאות. מחמים רותחים, משרתות מוזגות כוסות, אשת־נעורים מטילה חתיכות־סוכר לתוך הכוסות ואורחים מסבים. מושב־רעים. מתפלפלים בטולסטוי. אחד מדקלם את הינה. כמה חתיכות־סוכר לתוך הכוס? — שתים או שלש? — שואלת בעלת־הבית מתוך בת־צחוק קרובה ונדיבה מאד מאד. ואף על־פי שבת־צחוק זו תרומה היא לכל אחד מהאורחים בשעת זריקת הסוכר, מכל מקום כל אחד מהם מיחד את בת־צחוקה רק לו. זו היתה בת־צחוק מסוג אחר לגמרי... לגמרי... יש אורים בעולם, קולות־צחוק, מבטי־חן, ואני... ואני! — מבחוץ!—

היום סר רוחך, אני רואה. אין לבך פנוי כלל אלי. אני איני נעלב. אני הולך לי. מעולם לא נעלבתי. אני הולך. אין רצונך, כנראה, להלוות אלי ולסור לביתה של בת־עירי ולבקר את חנקין החולה. לא ? – אלך לי לבדי. ומחר אבוא ואבקרך.

– הן ! רצוני ! – כמעט שהשמיע שליט, אולם לבו לא נתנו להודות בפיו. אולי היה מפציר בי לכל הפחות פעמים הייתי מעמיד פנים, כאלו אני הולך בלא־חשק, והייתי הולך מכל מקום – אמר שליט בלבו – אולם עכשיו – לא ! – לא ! –

נתן תקע את כפו לשליט ויצא את החדר. שליט קפץ מעל המטה, ירד וקרא אחריו:

– נתן ! אבוא. אחר כך. אחרי חצי שעה. לבקר את חנקין החולה.

פרק כג.

אחרי שעזב את החדר שכב שליט במטה עוד כחצי שעה. הוא היה מטכס את הליכתו לפייגין כשר־צבא המפלס כל פסיעה ופסיעה. הן נתן יבשר להן תחלה, שעתיד הוא, שליט, לסור היום לחדרן, כדי לבקר את חנקין החולה. אלו היו המלים האחרונות, שהשמיע באזניו של נתן. נתן הוא גרמופון. דרכו למסור מלה במלה. נמצא, שבקורו לא יהיה בלתי צפוי כלל. וגם טעם בקורו יהיה מחוור. שפיר. ואחר־כך... אחר־כך. כן... אופן השיחה... הרצאת הדברים... העיקר, שתהא נוחה ושקטה. לנגוע במאורע ? ודאי... דרך אגב... באופן פקחי. אה ? כן. לא. דבר זה תלוי בהשתלשלותם של עניני השיחה. תלוי במסובים, במחלתה של חנקין. אם, למשל, אשר יהא מסב בשעה זו, לא יזכיר את המאורע אפילו ברמז. נחש ערום זה ידרוש אותו כמין חומר, כדי לנבלו בעיני הבריות. יכנס... מיד יכנס לתוך החדר. את המעיל לא יסיר. ופתאום הרהר חרטה בדבר עצם הבקור. לא כדאי. לא. הן והן. וכדי לעכב בעד החרטה, הזדרז, קפץ מעל המטה. עשה את שערותיו ויצא בבהלה את החדר. חזר והציץ בראי, ושב ויצא. פניו אינם רעים כלל היום. יש בהם צל של... אור גנוז במעמקים.

הוא רץ, רץ על פני רחובות, משסע לו דרך בין מרכבות־הטרם, כרכרות ואבטומובילים. יכנס, יכנס. לא. הן, יגש עד שער הבית, יעמוד על־ידו ולא יכנס, לפי שהוא נרגש מאד, לפי שבבקורו של היום תלוי כל כבוד־חייו... שאם פיו יפלוט היום אחרי אותו מאורע מלה שאינה הגונה, דבור אחד של שטות, מפני התרגשות יתירה, הריהו מאבד כל עולמו בידיו... ואולם מכל מקום יסור... כדי להעמיד על השקר שהשמיעה. היא הודיעה לו בפירוש, שבערב לא תהיה בחדרה. והן הוא ימצא אותה שם. הוא יסור, כדי להעמיד פנים, שכל מה שקרה היום לא היה אלא דבר שבהלצה... עצם הרדיפה אחרי הכרכרה לא היה אלא לשם הלצה בלבד. הוא יאמר לה בפירוש, שרדף אחרי הכרכרה כעשרה רגעים, כרבע שעה, לשם הלצה... לפי שמוזר הוא. לפי שיש בו ניצוץ מנשמתו של נגל, הגבור הידוע של המסן, גבור זה, שכל בחור מישראל

אולי אתה כועס קצת על ארון־הקודש ועל עשרת הדברות. אולי. וזהו סך־הכל. אתה רק. וגם עיניך מתרוצצות תמיד... אתה בורח, כנראה, מפני הדבר שאתה רודף אחריו... כזו היא התמצית. כזה הוא הפרוש, פרוש הענין המכונה שליט... ודאי בעיניהן של נערות טפשיות גם אתה נחשב לגבור... גבור מגבורי־ישראל. בעיקרו של דבר, מה הם מעשיך פה? אני איני מבין – איני מבין כלום. מהיכן ירק זה, למשל, חי? — ובכלל איני מבין. בחור, שמשכנו ברחוב הפושקיני – המ – מתשוטט ברחוב המלכים ומלוה עלמות לבית־הספר... והן בחור זה נולד בדרום. כן? — עמד ועלה משם לכאן, כדי להתשוטט פה ברחוב־המלכים ולרדוף אחרי כרכרות... כל הענין הזה הוא מדרש־פליאה... והעיקר, שלא ימית את עצמו מדעת... לדבר זה לא יסכים, כנראה, בשום אופן. לא? —

אשר עמד נשען על רגל אחת ורגלו השניה נפנפה באויר. הוא הציץ לתוך עיניו של שליט כמחכה לתשובתו. הרגל התלויה באויר נגעה דרך רפרוף ברגלו של שליט. אשר השתחוה לפני שליט ופניו הביעו התנצלות נובעת מלב.

— פרדון! יסלח נא האדון! — שלא במתכוין נגעתי...

אשר חזר ונעץ את מבטו בפניו של שליט וצפה לתשובתו. שליט הציץ רגעים בפניו של אשר מתוך בוז. אחר כך קרא:

— אכן מנוול אתה. אין לי פנאי! —

שליט כבר החזיר את ערפו לאשר ובקש להתחמק ממנו אפילו בלא ברכת־הפטורים. אשר שלב את ידו בזרועו מתוך חבה גלויה, שהחניפה לו ופיסה אותו.

— אדוני שליט — אמר אשר – מבקש הייתי לשאול אותו... אם... אם כבר ראה מימיו... דוכסית? —

שליט נעץ בו מבט תמה ומבולבל.

אשר הבליט את כרסו מתוך הכרת־ערך, הציץ בפניו של שליט ואמר:

— מתכון אני... המבין הוא, מר שליט? — לראיה של ממש... ראיה של שיחה... של שיחה קרובה ושוטפת... כשהפרוש של השיחה הוא לגמרי אחר... כשאצבעה הקטנה והרכה של הדוכסית, כפי מבטאו השנון של נתן החטמני, כשאצבעה הקטנה והסולדת של הדוכסית נתונה בתוך ידך ומבטה מלטף... וראשה של הדוכסית נתון על זרועך... והאולם הוא מרוח ומואר ועל־יד האולם עשרה הדרים פנוים ומוארים... רחבות... רחבות... ומתוך כל החדרים האלו אין נפש חיה... היא בורחת ואתה רודף אחריה. מחדר לחדר... מכסא לכסא... ודרך ענפי האילנות מטפטף אור הירח ויללת־כלבים מגיעה... הן, יללת־כלבים... אין כוס־התענוגים מלאה על כל גדותיה כשאין יללת כלבים מגיעה מן המרחק... הה, חיים! — חיים! — מבין אתה, בחור בית־המדרש? — הה, חיים! – ומסביב משמשים, משמשים, השומרים את הסף ואת השערים. ראשים משתחוים, קומות נכפפות לקראתך – ואתה פוסע כמנצח... עבדים, עבדים – ואתה קוטף פרחים... ואתה רומס, דורס ורומס ורק בתוך קערת־הזהב... הה, נשויי־אושר, נשויי־אשה, נשויי־יין. נשויי־חרב, נשויי־סם־החיים וסם־המות... הה, הרודפים אחרי הכרכרות! הכבר נגעה כף־ידך בידה הרכה והריחנית של דוכסית, שלא חפרה מימיה בעפר ולא כבסה לבנים. הכבר נגעה? — אה? — שאל אשר בלחש.

כך הגה שליט וחבר פרקי־קינה, כשמבטו מטפס על החלונות המוארים, עד שעמד פתאום ויצא את החצר. אחר־כך הרגיש בדבר, שזו היא אותה החצר עצמה, שעל־ידה עמד המשורר שימקין לפני ימים מועטים וצפה לשיינר.

שליט התחיל פוסע על פני המדרכה ומעיין בפניהם של העוברים והשבים. הוא חפש את שיינר ופייגין ומתירא היה לפגש אותם. הוא בקש לראות אותם מאחוריהם, כדי שיהיה ספק בידו להתחמק מהם בכל רגע. הוא חפשם ברחוב־המלכים, רחוב־הטיול בערבים, ובתוך בתי־הקונדיטורין והקפה. עמד כנגד החלונות הגדולים של בתי־הקפה והיה מסתכל בין שורות־השולחנות ובודק בפרצופים. ופתאום תפש את ידו אדם, שחבטו דרך זלזול על שכמו.

שליט החזיר את ראשו.

— אדוני!... פניך הם כפני מרגלים — קרא אשר.

— ופניך כפני רוצח! — השיב שליט, שבקש לעקור מיד ולהתחמק מעיניו של הרשע הזה.

— אולי באמת רצחתי אדם! — אמר אשר ובת־צחוק נוכלת רפרפה על שפתיו.

— למה אתה רץ כל־כך? — שאל אשר בתמימות — אתה בורח, כנראה, מפני מי־שהוא או רודף אחרי מי־שהוא.

— מי? אנכי? — לא. הגם נביא אתה? — השיב שליט מתוך בלבול.

— לא רק שוטה. שמא זקוק מר שליט לשטר בן שלשה? —

— ואתה גם עשיר הנך? —

— קבלתי כסף מאת הדוכסית. והרי מכתבה! —

אשר רפרף אל מול פני שליט בגליון של ניר ורדי.

— והרי שמה ושם משפחתה! — אמר אשר והוציא מתוך הפורטפילה כרטיס־בקור. — הגרפינה לבית ז... אתה רואה? — שאל אשר וחכה לתשובתו של שליט.

— אני רואה! — השיב שליט, נדהם ממראה עיניו.

— אדון שליט, גלה נא את האמת. שמא אתה זקוק לפרוטות? הלא ודאי קבצן אתה — קבצן בן קבצן...

— אדם גס! — קרא שליט מתוך התמרמרות. אשר שלב את ידו של שליט בזרועו.

— למה אתה רץ, אדוני? — שאל אשר בהשתתפות — כחצי שעה אני רץ אהריך. בעקרו של דבר, מה מעשיך פה בו'? — אני איני מבין. כל הענין הזה מוקשה הוא בעיני. הענין המכונה שליט. אני מסתכל בה תמיד... אני מתחקה עליך. יש בך ענין... יש. אתה טפוס... אמת, טפוס ידוע למדי... הטפוס הזה, שהאוריגינליות שבו היא בנלית וידועה מאד מאד. בזרוב הרוסי, נגל הסקנדינבי, פלק הפולני וכו' — כל אלה הם ידועים למדי... ואולי יש בך משהו משלך... גיצוץ מאש אחרת... ממך נודף ריח אחר לגמרי... נדמה לי... אם איני טועה... בכל אופן, הנך יהודי, יהודי מארץ־היהודים, בנה של כנסת ישראל... יהודי בעל לב נשבר... את העולם לא תשנה, הרים לא תעקור חלילה ממקומם. הנך נזהר ודאי עדיין מבשר־טרפה. בכל אופן איש לא תהרוג... חלילה וחלילה.

בקשרים. היה זה מכתב, ששלח אחד אל רעו שישנו או שאינו אלא בדמיון או שאפילו הדמיון כופר בו – ואולי מסתתר הוא בתוך אחת הפחתים שביער עבות או בתוך אחד ממרתפי הבתים. לא היו כאן טרגדיות, אלא טרגדיה אחת צנועה, שימיה כימי השמים על הארץ ומהותה מהות האדם, שכלו פצעים ואת הטפול בפצעיו הוא מכנה בשם יצירת ערכים ואת האיספלניות שעל המכה – השקפות עולם. ומשום שגם ההרגשה הזו, הבזה להשקפות־עולם, לערכים, לשמות ולמושגים, אינה אלא איספלנית מיוחדת במינה, ויש שבני אדם עונדים את ההרגשה הזו, שהיא טרגדית־חייהם, עטרה לראשם, עושים אותם כמין זמר של חייהם ועליה גאותם, לפיכך בא החיוך של לגלוג המרפרף מעל להרגשה ומצחצח אותה ונותן לה פנים שוחקות, כדי להסיח את העין מגוף העיקר, ואותו החיוך, המאפיל על העיקר הוא הוא גופה של הטרגדיה. אולם אחר־כך באה ההכרה, שגם חיוך זה אינו אלא איספלנית מיוחדת במינה, הבאה לשעשע את האדם בצניעות שבו ושחיוך זה נעשה לבסוף תגא שמשתמשים בה לרמז לבריות: הננו, מכי־אלהים, מסתירי־הכאב תחת מסוה החיוך. צנועים אנו בכאב!.. אכן גם הכרה זו, המעריכה את החיוך. היא איספלנית על גבי איספלנית, וכן היא ההכרה, המעריכה את ההכרה הזו – וחוזר הלילה, עד שבאה הבחילה, הבחילה של אדם דכא ושפל־רוח, שנעשה לברות לספקותיו ומצוקותיו, האוכלים אותו כעש וממאסים עליו גם את מכאוביו – בחילה זו המלפפת את כל הענינים והדמויות, כאשת־חיק וכאהובה, המוזגת את הכוס, עושה את המטה, עוצמת את עיניו של אדם, שוקדת על דפיקות־לבו, שומרת את שנתו ואת חלומותיו ואף את רגע יקיצתו. בחילה זו, המטמטמת את לבו של אדם ועושה אותו נכרי למרעיו, לאביו ולאמו וגם לאהובת־לבו. הנה היא... הנה גופה כמות שהוא... היא נצבת נגד עיניו... שכם... צלעות... רגלים... והנה היא מטילה את שתי זרועותיה החשופות על שכמו ומגעת בקבורת־זרועה בצוארו ומגישה את הגוף, את העסיס, את המחתה ואת האש. הנני! – ואין שום ערך... לא כלום... מאווייה נשפכים על פניה כקלוח של רפש וגופה נראה דל כח ורזה וגרום... הרי זו בחילה, שאין אדם בעל נפש יפה משמיעה לחברו לסעודה אלא בלחישה וברמזי רמזים. והאדם מדבר לכאורה על ענינים מן הצד, אלא שה„קרי״ של הדברים מתכון לכך. כזו היתה הרצאת הדברים שבספר קטן זה.

ספר קטן זה נזדמן לידו של המבקר שיינר בבית־המערכת במוצאי שבת זו, שבה חלה התגוששות האתלטים. שיינר ישב אל שלחן־הכתיבה, עמודי־הניר הגזורים היו מסודרים, כוס של קפה שחור היתה מזוגה, – המבקר שיינר לא היה טובל את עטו בדיו אלא אם כן כוס של קפה שחור היתה מוכנה בשבילו – והנער, משולחו של בית־הדפוס עמד וחכה ל„אוריגינל״. גליון של מחר חסר עדיין „מכנסים״ בלשונם של העתונאים, הוא הפיליטון שמתחת לקו. שעה מרובה היה שיינר מעלה ומוריד את העט לתוך הדיותה. הגליון של מחר חסר סכום של אלף שורות בפנים הגליון ושלש מאות שורות בשביל הפיליטון – ובמח אין נדנוד של רעיון.

שיינר הוציא מתוך העמודים הגזורים עמוד אחד, הניחו מן הצד ושרטט

— לא! — השיב שליט בקול מיכני.
— ואני — הכריז אשר בקול סודיי, כשהבליט את כרסו והצביע על חזהו — הן!
— ואתה הנך שקרן? — שאל שליט מתוך רוח שקטה.
— העיקר, שהנך שוטה! — קרא אשר, תקע את כפו לשליט והתרחק ממנו מתוך הדרת־גאות.
„רוצח, רשע, מנול, גס־רוח, ודאי גם שקרן. אולם חזק הוא ודבריו הם חצים שנונים" — נצנץ הרהור במחו של שליט.
אשר כבר היה רחוק. שליט עמד רגעים יחידי, מפנה את מבטיו המבולבלים לצדדים. הוא היה מדוכדך. נדמה לו, שהוא כלו שרוי במים. מי הוא? ומה לו כאן? — ולמה נתגלגל לכאן מן הדרום? — ואיפה היא הדוכסית? זו היד הרכה, הטהורה והריחנית, שלא נגעה בזוהמת העולם? איה? ומהיכן שוטף זרם זה של עוברים ושבים? ולהיכן הוא שוטף? — ומה יקרה אותו בימים הבאים? — מה יקרה אותו ברגעים הבאים? עתידו להיכן? — לילו להיכן? — כעדת עורבים שחורים באו לקראתו ביעף הימים הבאים. — הוא הסתכל בהם כהרף־עין. ענגה כבדה תלתה על ראשו. הוא שרך את דרכו לאט לאט עד שבא לחדרו, הטיל את עצמו בתוך החשכה על המטה, נכנף בתוך השמיכה, שהפשילה כוילון חוצץ בינו ובין העולם ולחש לעצמו:
— אינני! — נסתלקתי. —

פרק כד.

ספר קטן, קובץ של „ספורים וציורים", יצא לאור. שמו של מחברו, הסופר אנדרס, לא היה כלל מן המפורסמים. ציוריו הקטנים והצנועים היו נדפסים, אמנם, מפרק לפרק ב„החיים", ופעמים גם ב„השקפה", אולם שום איש, חוץ מקומץ קטן חברים של המחבר, לא הרגיש בהם, כשם שלא נמשכו גם לבותיהם של הקוראים ושל המבקרים אל הקובץ הקטן הזה.
זו היתה מחרוזת של ספורים, כתובים בסגנון חרישי וענותני, שהיו, כנראה, שעשועים למחבר, כחרוזי הפנינים בידיהן של הנזירות, שנתנו להעסיק אותן, להסיח את לבן מהבלי העולם הזה ולהפנות את מבטן לאביהן שבשמים. לא היה בספר זה כלום מן העממיות הכבושה של שניאורסון ובני חברתו, שהיתה נהוגה בימים ההם, אף לא מעזות־הקצף של המורדים מן המין הידוע, המנענעים את אגרופם כלפי כביכול ומכריזים על עצמם, שהם דורכים בגאות על במות־החיים ובוז יבוזו למורד, ובשעה זו עצמה אזניהם מורכנות וראשם כבוש למטה בכדי לדלות משם מחיאות־כפיהם של דרי המורד...
היה זה ודוי של נשמה נאכלת על־ידי מדורה יתומה, עורגת אל אש הצבור ואינה משיגה אותה. היתה כאן עיפות של נשמה, שנלאתה לשאת את משא עצמה, טרחה וריבה, עיפות של הויה, המתבישת בבדידותה ומואסת

— קולגה, מה השעה?

— חצי הששית! — השיב פישר, כשראשו כבוש וידו מוליכה ומביאה בלי הפסק כמתחלה.

— חצי הששית! — קרא שיינר ולבו נקפו בכח. הוא יאחר, יאחר. הוא, אמנם, התנה עם הגברת אייזמן לסור לביתה בשעה השמינית של ערב, אולם הן החליט בדעתו להקדים ולסור, לכל הפחות, שעה אחת קודם השעה הקבועה, כדי למצוא אותה כשהיא מלובשה עדיין בפניואר שלה, שדרכו משתקפות זרועותיה ורגליה עד הארכובות. כבר היה מעשה זה פעמים רבות. הוא רמה אותה, הקדים את בקורו ומצאה בכך. עוד בהשכמה היה מתכון לסור לביתה, כדי שימצאנה בכך. — שיינר חזר במחו מתוך הנאה על המלים „שימצאנה בכך" — ונתעכב על ידי הזקן שהקריא לו בפעם המאה ואחת את „עולמותיו העליונים". קריאה זו שבשחרית של שבת, שכבר נעשתה למנהג קבוע, כמה קץ בה! הזקן היה היום מרוגז מאד והשתמט מלהלוות לו סך של עשרים וחמשה רובל. הוא השתמט גם מהבטחתו, שהבטיח לו לבוא בדברים עם המו"ל בדבר הוספה על משכרתו. הלא זהו אבסורד! אבטורד! — דבר שיינר בינו לבין עצמו. מאה רובל לחדש — מבקר ממדרגה ראשונה מקבל שכר חדשי מאה רובל. הלא זה מגוחך. מבקר עברי. הספרות העברית — קבצנית היא. קבצנות! עניות ודלות — אי, טפו! —

לא עברו רגעים מרובים ושיינר כבר ישב אל השלחן, ראשו כבוש ועטו עובר ושב. הכל קבל צורה אחרת. קולות וכרוזים ובנות־קולות היו יוצאים מתוך החורבה הגדולה והענקית, ששמה: חיי האומה הישראלית. אלו היו קולותיהם של הצרצר, של הינשוף ובנות־היענה. מה יש לנו? — אין לנו כלום. בפיוט של תפלת יום־כפור יש תפלה נוגה אחת, שכל האומה באלפיה וברבבותיה משמיעה אותה בדחילו ורחימו ביום קבוע ובשעה קבועה על פני כל כדור הארץ, וזה שמה של התפלה: אין לנו! אין לנו לא כהן, לא מזבח, לא מקדש, לא נביא, לא מלך, לא שלמים, לא בית־הבחירה, לא אפוד, לא אורים ותומים. אין לנו כלום. לא עם אנחנו, כי אם עדר. ולא בני חורין אנו, כי אם עבדים. ולא רגש הכבוד לנו, כי אם שפלות, שפלות והכנעה. אין לנו תעשיה גדולה, כי אם תעשיה פעוטה, לא עסקנות גדולה, כי אם עסקנות פעוטה, לא ספרות גדולה, כי אם ספרות פעוטה. כל סופרינו עוסקים בחנונות או במלמדות. כל חנונינו עוסקים במסחר וכל סוחרינו עוסקים בסרסרות. זה הוא המצב. טרגי הוא. הטרגדיה מלוה את האדם מישראל מעריסתו. אומרים אתם: תחיה! — למה אתם מרמים אותנו? למה אתם בוראים לנו יצורי־דמיון, כדי להדאיב את נפשנו בהכזבם? — העם באלפיו וברבבותיו רחוק הוא מן התחיה, כמו שרחוק הוא מהציר הצפוני. אל הבצע תשוקתו. אל הכעור נטיתו. אתם אומרים: יופי! למה אתם לועגים לנו? אל ישמח ישראל אל גיל כעמים.

מחציתו של המאמר כבר היתה ערוכה, אלא שצריך היה להמשיכו בנוסח זה ולחזק את הדברים בראיות ובעובדות מהימים האחרונים, לצאת מזוין במעשים, הצוחים ככרוכיא. לתכלית זו צריך היה לחטט קצת בזכרון, לעבור מתוך רפרוף על הגליונות האחרונים של ה„השקפה".

עליו שמות, שיכולים לשמש לו נושא למאמר. „גלות", „לאומיות", „חצי־האי הבלקני", „לשאלת הלשונות", „תחיה או התבוללות", ה„אני הלאומי", „היחיד והחברה", „כלל ופרט", „האהבה בספרותנו החדשה", „האשה בספוריו של שניאורסון". ילך לו הזקן – כבר קצתי בו! השיב לעצמו שיינר על הרהורו האחרון. „ואלו" נצנץ במחו של שיינר – מאמר, ששמו הוא „ואלו" – שם נאה ואוריגינלי. אך מה יהא תכנו, למשל?. „פעמי־המחשבה" גם שם זה מצלצל ואוריגינלי. אולם שם זה צריך להיות שם הכולל של כמה מאמרים. של סריה שלמה של מאמרים, העוסקים בכמה וכמה ענינים. „התחיה, התחיה"? – כזה יהיה שמו של המאמר הראשון. הוא הכריז בשמחה אל הנער, משולחו של בית־הדפוס:

— מישקה, מזל טוב! רעיון נפלא עלה במחי. „התחיה, התחיה" – כזה יהיה שמו של המאמר.

ברגע זה נכנס לתוך בית־המערכת אחד ממסדרי־האותיות.

— בשבוע שעבר נדפס מאמר בשם זה ב„השקפה" מאת מר פישר – העיר מסדר־האותיות.

— אני משטה! – השיב שיינר וכבש את ראשו על עמודי־הניר.

הוא היה מצר מאד על נושא זה שניטל ממנו. שטף הרעיונות כבר היה מסודר במהו. זה היה פרק של שירה לכבודה של התחיה, המכה גלים אדירים והמתפרצת, לפי הכרתו העמוקה של הכותב, מתוך מעמקיהם של אוכלסי האומה. כלום אין אזניכם מקשיבות את הקולות, את הכרוזים ואת התרועות, היוצאים מתוך נדבכי האומה וקוראים: נהיה ככל הגוים, בית ישראל! – והתשובה: הן! – כך היא התחלתו של המאמר: הן! על אפכם ועל חמתכם, אויבינו בנפש. אתם המתבוללים, אתם הלועגים, אתם קטני־אמנה, השועלים, התנים, גורו לכם מפני גלי התחיה, השוטפים וזורמים בדרכם את כל הרקב לבית יהודה, את כל הזהום והכעור. הוא התכון גם כן להראות באצבע על שביבי התקוה המפוזרים פה ושם, על קולות מבשרים את התחיה ועל חזיונות משמחים, שלכאורה אין להם שום חשיבות לגבי השקפה שטחית. אולם עינו של המסתכל, העין החודרת לתוך מעמקיהם של החיים המתהוים, כלומר, לתוך הדינמיקה של החיים, רק לה נתנה ההבחנה לדעת מראש את הבאות –

כך היה המבקר שיינר רושם על הניר, אילו לא נגזל ממנו שם נאה ומצלצל זה ואילו לא היה נכנס בשעה זו עצמה פישר לתוך המערכת. כי הנה התפרץ פרא־אדם זה, לבלר זה—ונתקפחה הרוח ששרתה עליו. שיינר הציץ בפישר מתוך בוז, קם ותקע לו את כפו מתוך בת־צחוק ואמר:

— ערבא טבא, קולגה! —

— ערבא טבא, אדוני המבקר! – השיב פישר, ישב אל השלחן, טבל את עטו בדיו, והעט התחיל מיד עף ועובר על־פני עמוד־הניר, כאילו היה בעלה נוהג בו מתוך השבעה. פישר קרא בקול אל המסדר:

— הרי מאמר על אירלנדיה, זה המאמר הראשי, – מאה ועשר שורות.

„מה מגושם הוא"! הרהר שיינר, כשהציץ בפניו השבעים והעליזים ובקדקדו המפוטם של פישר. הוא החליט להפסיק את פישר באמצע עבודתו ושאל:

מתוך הספר. הוא דבר על האפיקה והליריקה בכלל, על האפיקה והליריקה של הספרות העברית החדשה בפרט, הטעים את הנשגב של נירנברג ואת המעוף שבשניאורסון — אולם כשהגיע לידי המחבר של הספר התעכב קצת, כאילו עלה על שרטון. „כדאי היה לדחות את הבקרת — נצנץ הרהור בלבו — עד השבת הבאה, אביא את הספר לזקן ואשמע את חות־דעתו". — אולם על דעה זו לא התעכב שעה מרובה. יש פנים לכאן ולכאן. „המחבר שלנו — המשיך המבקר את דבריו — כותב ספורים יפים". יפים? לא. חביבים; מהם חביבים. הוא מחק את המלה „יפים". „יד־אמן כהה — כך אפשר להעיר — לסופר מתחיל זה". בטוי מוצלח. סופר מתחיל זה ודאי בעל כשרון הוא. ודאי? לא. בלי ספק. בעל כשרון? — לסופר מתחיל זה יש ודאי ניצוץ של כשרון. לא. כך; „עדיין ספק בידנו, אם קרא הסופר המתחיל שלנו את הדברים בספרים או חי את הדברים".

בשעה זו נכנס מסדר־האותיות לתוך המערכת, נגש אל השלחן של שיינר, הציץ בספר הקטן ואמר:

— כבר קראתי את הספר הזה! —

— ומה? — שאל שיינר מתוך חיוך אירוני.

— ספר נאה מאד! — אמר המסדר מתוך בטחה — הוא מונח בבית־המערכת זה כחצי שנה.

נגמר דינו של הספר לזכות.

שיינר חזר והציץ בתוך הספר, עבר על אחד הדפים, וכתב: „הרבה דברים יפים אנו מוצאים בספר הקטן הזה, הכתוב ביד סופר מתחיל, שיש בו בלי־ספק ניצוץ של כשרון לירי. — המבקר מחק את שמו של המאמר „האפיקן הצעיר" וכתב תחתיו „הליריקן הצעיר". — „מחברו של הספר הקטן הזה, שדבריו רואים אור בפעם הראשונה". בפעם הראשונה? — אולי אני טועה? — הוא הוסיף: „בחוברת מיוחדה". „שדבריו רואים אור בפעם הראשונה בחוברת מיוחדה" — את המאמר הזה אפשר לפרש לשנים פנים — „כן, סופר מתחיל זה חסר, אמנם, את הטון האפי, שמצטיין בו, למשל, סופר קלסיקן כמשורר הגאוני שניאורסון שלנו, השואב מתוך מעינות העם לוגים לוגים קטנים ומשיב לו דליים של מים חיים צרופים, המשקים את נשמת העם בשעות הצמאון הנוראות". — כאן הקדיש שיינר עמוד שלם לכשרונו הגאוני של שניאורסון, המציץ בחיי האומה וצר מהם צורות ובורא בריות, שתהיינה חיות וקימות לדורי־דורות — שאלו, למשל, היה בא מבול לעולם והיה מציף את כל עם ישראל, את ספריו, תורתו וחכמתו, ולא הניח אלא „בעולמות העליונים" של שניאורסון, היה ההיסטוריון הבא משיב על פיהם לתחית את כל הצורות שבראה האומה הישראלית. מובן, שהמחבר שלנו אינו מגיע גם לקרסוליו של שמשון הגבור שלנו, של וירנברג, שנתן לו גם עוז־הבטוי גם חוש קוסמי, שאין דוגמתו אצל סופר של שום אומה ולשון. מחברו של הספר הקטן הזה בא אלינו מעולם אחר, עולם הנמושות. יש לו מעין אכזב, אולם המעין שלו הוא. „כוסי קטנה היא, אולם אני שותה מכוסי" — כך אמר סופר צרפתי אחד וכך היה יכול להעיד על עצמו מהברנו. — הוא מחק את השורה שלמעלה, שבה היה מפקפק. אם קרא המחבר את הדברים

— מה השעה, קולגה? – שאל שיינר את פישר.

— שלשת רבעי הששית! – השיב פישר מתוך דעה שקטה ומרושלת, כשעטו רץ על פני הניר.

שיינר קם, התחיל מטיל על־פני החדר, שב וישב, עיין בכתב־היד. מחק לכתחלה את המאמר „כל סופרינו עוסקים בחנוניות", שלא להרגיז את הזקן, השרוי בימים האחרונים בכעס. אחרי המחק הזה ניטל הטעם גם משאר המאמרים בדבר החנונים והסוחרים – ומחק גם אותם. גם ההערה בדבר „הספרות הפעוטה" נראתה לו פתאום לעזה מאד, וכדי שלא להרגיז את הזקן, את נירנברג ואת המו"לים מחק גם אותה. המאמר ניטל ממנו עוקצו ואבדה חריפותו. העיקר התוסס, הדבור המפוצץ, המכה גלים, הנעשה אחר־כך לפתגם שגור על הלשון, עיקר זה ניטל – ומפני כך הזיז שיינר את כתב־היד, הניח את עטו מידו והציץ במישה, שעמד על־יד השלחן ועלעל בספר קטן ופניו משעממים מאד. מסדר־האותיות, אמנם, כבר ירד עם כתב־היד של פישר לבית־הדפוס, אולם הן סופו לחזור – ו„המכנסים" אינם.

— מאמר „על אטקסה", בעמוד השלישי, שבעים וחמש שורות! – קרא פישר והושיט את כתב־היד לתוך האויר, כשראשו שקוע על הניר, לפי ששער, שמסדר־האותיות הוא בחדר. – מר שיינר הולך היום לשמוע את ההרצאה? –

— של השוטה? – במה עוסק מישק'ה? – שאל שיינר, שנגש אל מישק'ה והציץ בספר שבידו.

מישקה לא השיב. הוא חטף את כתב־היד מידו של פישר ויצא את המערכת.

עטו של פישר שוב חרק. שיינר עיין מתוך רפרוף בספר הקטן. הרהור נצנץ במחו: מאמר של בקרת בשם „שיחות ספרותיות". כלום כדאי הוא מחבר זה? – שאל המבקר את עצמו והפך בדפי הספר. אנדרס! – מחבר עברי פשפש ומצא לו שם זה. רעיון מוצלח נצנץ במחו. שמו של המאמר יהיה: אנדרס! ובפנים: מאמר על נירנברג. בקשתי לכתוב לכם מאמר על הסופר אנדרס והנה יצא מאליו מאמר על האהבה בשיריו של נירנברג! – כך יכתוב במאמרו. זה יהיה אפקט. אנדרס! – שם זה שמעתי, כמדומני, באחד הימים. ציור זה לא רע! – החליט שיינר, שהספיק בינתים לקרוא תחלתו וסופו של אחד הציורים. זהו אפיקן! החליט שיינר. וכך יהיה שמו של המאמר: האפיקן הצעיר.

„לפני מונח ספר קטן" – רשם שיינר על הניר את השורה הראשונה. התחלה זו בנלית היא יותר מדאי – הרהר שיינר חרטה. „נושא המכתבים הכניס לפני שעה קלה את הספר הקטן הזה" – כך תהיה ההתחלה. – שורות אחדות על האפיקן הצעיר, שהלעג שלהן יהיה כבוש, צנוע וחריף, לעג אריסטוקרטי. ואחרי־כן יעבור אל המומנט של האהבה בשיריו של נירנברג. כן. „נושא המכתבים הכניס לפני שעה קלה לביתי את הספר הקטן הזה. אני יושב בתוך המסב שלי ופני אל החלון הנשקף כלפי הויסלה. הרשרוש החרישי של גלי הנהר והמית־הנכאים – נכאים אלו, אמנם, אינם חרישים כל־כך: מחברנו צעקן הוא יותר מדאי – העולה אלי מתוך הספר הקטן הזה". התחלה יפה ואוריגינלית! החליט שיינר והמשיך את דברי הבקרת, אחרי שקרא מתוך רפרוף דפים מספר

— את, מר שיינר, גלה נא. משום שאיש אחד סח לי... אדם אחד... אדם קרוב סח לי פעם אחת... מי שהיה קרוב... שקרה הגברת אייזמן — סח לי דבר... ונדמה לי עתה משום־מה, שהוא הוא הדבר, שאליו מתכון מר שיינר. אנא, גלה נא.

— מה רצונה של הגברת לדעת? — שאל שיינר, כאלו נכון היה באמת להשיב לה על שאלתה. נעים היה לשיינר מאד להציק לאשה יפת־תואר זו.

— רצוני לדעת... לדעת... — התחטאה הגברת אייזמן.

— אם ליריקה את או...

— גם זה... גם זה... אולם חוץ מזה...

— וחוץ מזה מה? —

— אם... אם...

— אם חכמה את או...

— אכן חכם גדול אתה, אדוני שיינר. באמת לדבר זה נתכונתי. הגד נא. הבאמת אני טפשית כל־כך, כפי שמסביר לי משה שלי? — היא חיכה ובעיניה נצנץ שביב אוילי — אכן חכם גדול אתה, מר שיינר, שכונת לדעתי. מניין לך נבואה זו? אתה ודאי רואה ללבבות. כן? — יש בני אדם שנחנו בחוש כזה... גלה נא, אדוני שיינר.

— אין מה לגלות! — הקשה שיינר את לבו וגם פניו היו נקשים.

— ולא רק זה — אמרה הגברת אייזמן והניחה את ידה על שכמו של שיינר — אני שואלת בכלל... רצוני לדעת: מי אני? מה טיבה של בריה שכמותי? — אני יודעת: אינני מן המכוערות ביותר. — היא חיכה ובעיניה חזרו ונצנצו השביבים האויליים.

„למה השמלות"? — חלף הרהור במחו של שיינר, שהטיל בגברת אייזמן מבט בדקני.

— שיינר הציץ בי — אמרה הגברת אייזמן — ואני אף על־פי שאיני מחוכמה ביותר, מכל מקום הבחנתי בהצצה זו ויודעת אני את פרושה.

ברגע זה חלף הרהור במחו של מר שיינר: למה מציקה לי האשה הזו, הלא היא טפשית!

— וכי לא כך מר שיינר? — זו היא הפעם האחרונה, שאני מציקה לו — התחטאה הגברת אייזמן — הפעם האחרונה. ישמיעני נא בכלל... בכלל... אני... מה אני?... מר שיינר, שחכם הוא...

ההכנעה והמחמאות שבדבריה החניפו לשיינר. לבו נתרכך. הוא אמר:

— הגברת נותנת באמת ממש בדברי? חות־דעתי באמת חשובה היא כל־כך בעיניה?

מר שיינר משטה בי... הלא הוא יודע... — אמרה הגברת אייזמן בתרעומות — אני נותנת ממש בדבריו... הוא רע־לב. אכזר. דבר זה אמת הוא... אולם הן אמת בפיו. תמיד אמת בדבריו.

— אם לאמת... — אמר שיינר מתוך דעה נוחה — אם לאמת...

— כן... רק לאמת... את האמת, מר שיינר... את האמת, אפילו אם מרה היא — אמרה הגברת אייזמן ותפסה לשיינר בידו — הן אני מבקשת רק את האמת, ידבר נא — אמרה מתוך התחטאות של כלה.

בספרים או חי עליהם. — ומימיו של המעין הזה שקופים הם כנפשו של תינוק או של פרח. ומדבר המחבר שלנו כתינוק המפטפט אחרי שנעור משנתו. קולות מבשרים עולים אלינו מתוך הספר הקטן הזה. אושה של מי־מנוחות המפכים לאטם, שיש בהם כדי להפרות את הנפש לרגעים. מנוחה יש בספר זה, הוא עוקר אותנו, ולו גם לרגעים מועטים מתוך שאונם והמונם של החיים. צריך לקראו בלחש. — כך יהיה שמו של המאמר : „בלחש". שם נאה : „בלחש".

הן. יש, אם איני טועה, ניצוץ של כשרון במחברנו, המנסה לתאר את הקרע שבנשמה המודרנית.

כשהגיע שיינר למאמר זה, חש ספוק בנפשו. „הקרע של הנשמה המודרנית" זהו דבר מפוצץ, שישתגר על הלשון. הוא חתם את שמו, לבש בהפזון את מעילו וערדליו, נפטר מפישר ויצא את המערכת.

אולם, כשסר לביתה של אייזמן, מצא אותה כבר כשהיא לבושה בשמלה, התפורה בנוסח אנגלי.

פרק כה.

— שמלתה זו של הגברת אינה מתאימה בשביל הקרקס — אמר שיינר תיכף לכניסתו לחדר־האורחים בהדגישו את המלה „גברת" מתוך חמה כבושה.

— ואיזו משמלותי ? — שאלה בעלת הבית, נגשה לשיינר, זקפה כנגדו את קומתה ועשתה את עצמה כמתחטאת לפניו וכובשת את בכיה ההנוק.

שיינר נרתע לאחוריו משהו בדרך אינסטינקטיבי. אולם כשהכיר בהרתעתו, התקרב אליה מתוך התאמצות־כח. הגברת אייזמן נסוגה אחור, כונה את פניה כלפי האספקלריה והעלתה את צוארון השמלה.

— זו... עם השולים... האפיקה... — השיב שיינר והשתדל לזלף לתוך עיניו עזות.

— חה, חה. האפיקה... אומה משונה הם הסופרים — צחקה בעלת־הבית בקול רם וקול צחוקה התגלגל והתקפל שכבות על שכבות וגבעות על גבעות והלך ועקר מתוך המדות ומבין הגדרים ומעלה על הגבעות, שמעליהן נשקפו מרחקי המותר. — וזו מה היא ? — שאלה, שמטה למטה את צוארון הבלוזה והרחיבה את אפקי המותר.

— זו היא ליריקה — השיב שיינר —

— חה, חה, ואני עצמי מה אני ? — שאלה הגברת אייזמן, כשצמצמה את מבטה בפרצופו של שיינר ופניה הביעו סקרנות.

— את... את... לא אגלה...

— בשום פנים ואופן ?... שאלה הגברת אייזמן והציצה בפניו של שיינר מתוך צפיה, כאומרת : בעד כל הון־העולם לא תגלה ? — ואפילו אם אסביר לך את פני, ואפילו אם אניח את ידי על שכמך ? — אנא, אדוני שיינר — התחילה להתחנן לפניו — גלה נא. ספק נא את סקרנותי.

— דבר זה מענין באמת את הגברת ? — שאל שיינר מתוך פנים קרי־רוח.

– כולנו משתעשעים בבבות! — אמרה הגברת אייזמן מתוך גניחה.
– סימבוליקה!...– העיר שיינר מתוך חיוך סרקסטי.
– מר שיינר מלגלג עלי... כדרכו תמיד... יותר לא אכנס עמו בדברים.
– לעולם לא? –
– לעולם... אלא אם כן...
– אלא אם כן?..
– אלא אם כן יגלה לי מר שיינר...
– טיבה של הגברת?...
– הן.
– הנה... אני מוכן ומזומן... — קרא שיינר.
– אני שומעת...
– בדבר הגברת... קשה לדון... על פי האמת... קשה לדון משום...
– משום מה?
שיינר שתק רגעים וקמץ את שפתיו.
– משום מה? – חזרה ושאלה והציצה לו לתוך עיניו בצפיה.
– משום שהגברת לא... לא בגרה עדיין – הכריז שיינר.
– לא בגרה עדיין? חה־חה. כל הסופרים הם פרדוכסנים? – גם שניאורסון הוא פרדוכסן כזה? אני... אני... חה... חה... כבר מלאו לי עשרים ושמונה שנה. אני אם לילדה בת ארבע... אני... כבר קפצה עלי כמעט הזקנה... והוא אומר: לא בגרה. חה. חה...
– הזקנה? — לאו דוקא.
– מפני מה „לאו דוקא״? –
– לפי שהגברת נוטה עדיין ל... להתאהב... וגם... תת...
– אתאהב? — השמיעה הגברת אייזמן בקול רם ונבהלה מפני קול עצמה והתחרטה מאד על שבטאה בשפתיה את הדבור הזה, שכאלו חשף בפני בן־שיחתה את כל מצפוני־לבה, ואחר־כך הוסיפה — מר שיינר, אמנם, חכם הוא, אולם נביא איננו — וגם... שטות היא, שטות. שטות, שאין לה כפרה – הגברת אייזמן צחקה בצחוק זה, שיש בו זהרורים של צחוק אחר, רם, ממושך, עסיסי, מתפרץ, מרדני, צחוק זה המפעפע בכל האברים ומשומר בשביל אותו האחד, היחיד והמיוחד, שישתתף לצחוק זה ויחדיו יגלגלו אותו על כל הגבעות, הגדרים, המעמקים, האסורים, המוקשים, על כל הדלתות הסגורות ועל המזוזות, על כל באי־עולם ועל זה הראשון, שנואל ובא הראשון וקבל לידו את המפתחות. היא צחקה בצחוק זה, שחשף את מצפונות־לבה. ואחר כך אמרה בקול זר – ולמה אמר מר „שלא בגרה עדיין״. דבור זה, מה פרושו?
– הגברת לא הבינה כהוגן את דברי.
– יסבירני־נא אדוני ה... מבקר.
בלא שם־התואר. בבקשה — אמר שיינר מתוך התמרמרות – יש לי שם־משפחה.
– יסבירני־נא מר שיינר! – אמרה הגברת אייזמן מתוך שלות־רוח.

לבה קצת נוטה אחרי. ודאי. — אמר שיינר בלבו — חריפות־שכלי וכח־הגיוני הכניעוה.

— אם לאמת... — אמר שיינר — על פי האמת... אני... מתקשה מאד להשמיע דבר ברור... יש אמת ויש אמת... יש בגברת... ודאי יש... יש מעין דבר... שאולי אין לו שם... ואולי יש לו כמה וכמה שמות... והעיקר, שיש לו כמה וכמה צורות... וכל צורה שונה מחברתה... ורק לעין החדה נתן הברור... אולם עינו של האדם חדה מלשונו... ומה שנתן לעין לא נתנה ללשונו... ואין אדם דומה לחברו... ומה שאמת לגבי האחד הוא שקר לגבי השני... הענין הוא קצת עמוק... והעיקר שלא כדאי... שהבל הוא... הבל הבלים... והעיקר, שלא עמדתי עדיין על טיבה של הגברת... ודאי לא עמדתי עדיין...

אף על פי שטירדה זו כבר נשמעה על ידי שיינר באזניה פעם אחת, מכל מקום הקשיבה אותה הגברת אייזמן מתוך עיון מרובה, כאדם המקשיב דבר־חכמה עמוק ומקמט את מצחו להבינו וכתינוק, השומע אגדה, שכבר סחו לו פעמים רבות, אולם היא מאזינה מתוך תשומת־לב.

— מר שיינר אמר שלא עמד עדיין על טיבי — אמרה הגברת אייזמן, אחרי שכלה שיינר את דבריו — האדון שיינר אינו משטה בי?

שיינר הניע בראשו: לאו.

— ועל שום מה לא עמד עדיין מר שיינר על טיבי? —

— לפי שאין לך דבר קשה מלעמוד על טיבו של דבר או של ספר, ולא כל שכן על טיבו של אדם, ולא כל שכן על טיבה של אשה, שהיא לנו, הגברים, ספר חתום בשבעים ושבעה חותמות.

— כלום אי־אפשר לעולם לעמוד על טיבו של דבר או של ספר?

— „לעולם" לא אמרתי! — השיב שיינר לקונית.

— ואדוני, הלא הבקרת היא מלאכתו, כי על כן מבקר הוא! —

— אולם לא מבקר על רגל אחת. הבקרת דורשת עיון וטפול מרובה ושקול־דעת ממושך. הבקורת היא דיני־נפשות, גברת! — אמר שיינר בקול של גדול המדבר עם קטן.

— וכלום מר שיינר מכיר את „הנפש" הזו מתמול? —

— נניח, שמשלשום.

— גם לא משלשום... אה... אה... הלא מר שיינר אינו מכיר אותי כל עיקר... שכחתי. הן מר שיינר לא ראה אותי עדיין. וכי לא כך, אדוני? — אמרה הגברת אייזמן מתוך עלבון ותוכחה, השגורה בפיה של אשה, העתידה להעשות אהובה.

— נו, משבועים... — אמר שיינר באירוניה.

— אם איני טועה כבר עברה, לערך, מחצית שנה... — אמרה הגברת אייזמן וקראה — סימקה'ניו, איך? —

— אמא — קראה סימקה — אני בתוך חדרי.

— את מתגעגעת עלי? — קראה הגברת אייזמן — רצונך, הנני אלי —

— לא, אמא, — השיבה הילדה — יש לי בבה.

האדון אייזמן נטל שתי הקופסות: של טבק ושל חלזונות, העמידן על השלחן, ישב, והתחיל לפטם פפירוסה ודבר בנחת:

– אני, אמנם, תמה קצת על דבר זה. אתם אומרים: קרקס! ואני איני מבין מה אתם סחים. פשוט איני מבין. אין מחי תופס. רוצה מר שיינר בפפירוסה? לא? טעיתי. כן... פשוט, אין מחי תופס, קרקס זה, מה פרושו?

– משה'ניו! — השמיעה הגברת אייזמן מתוך התרעמות כבושה, שהיתה מבצבצת גם בשם משה'ניו, שלא היתה נוהגת לבטא אלא בשעת רגז. – ואני – הוסיפה אחרי הפסקה קלה — איני מבינה מה אתה סח.

– אני שואל: קרקס זה, מה פרושו? – דבר אייזמן בנחת, כשהצית פפירוסה – אומרים אתם: קרקס! שמע מינה: הולכים אתם אל הקרקס. ומה תראו שם בקרקס?

– היום התגוששות אתלטים מפורסמים! – השיב שיינר, שהתחיל מתהלך על־פני החדר.

– וביניהם האתלט היהודי המפורט ב', שעתיד לקדש את שם ישראל! – אמרה הגברת אייזמן, שנתכונה להמליץ על עצמה בקדוש שמו של ישראל.

– אה. אה – אמר בעל־הבית – זהו ענין אחר. אולם התינח – השמיע בנגון של גמרא – כשהאתלטים מתגוששים. מבינים אתם: כשהאתלטים מתגוששים — הסביר – באים אנחנו, בני־אדם שאינם אתלטים ואינם מתגוששים וסוקרים באלו, שהם דוקא אתלטים ודוקא מתגוששים. אולם כשאין אתלטים ואין מתגוששים, היכא תמצא, שיהיו בני־אדם עומדים וסוקרים? נעיין נא בדבר...

– כלום אין האדון אייזמן יודע, שהיום התגוששות האתלטים? – אמר לבסוף שיינר ושפתיו חיכו כמעט.

– משה'ניו! – קראה הגברת אייזמן.

– וכלום אין האדון שיינר יודע, שהיום אין התגוששות האתלטים? – השיב אייזמן בנוסחו של שיינר.

– משה'ניו, למה אתה משטה?

– חה. חה – כלום אין אתם יודעים, שהתגוששות האתלטים – נדחתה מפני טעמים טכניים ליום אחר? – השמיע לבסוף האדון אייזמן.

– באמת? – הה, שוד ושבר! – קרא שיינר.

– כלום אין אתם קוראים את ה„השקפה"? — הלא ב„השקפה" נדפסה מודעה רבתי –

— מה אתה סח?

– הוא ששמעתם. הלא „השקפה" מפורשת היא, במחלקה „חדשות הכרך". ולמה, רבותי, אין אתם מהלכים אל הנשף של „השפה והתרבות"?

– אידיאה! אידיאה! – שמחה הגברת אייזמן – אנו הולכים, אנו הולכים. מר שיינר ילוה אלינו? – והאדון אייזמן ילוה אלינו? – עוד לא בקרתי בו' אפילו נשף ספרותי אחד.

– איזה נשף? – שאל שיינר.

– נשף ספרותי! — השיב אייזמן.

— לפי שהגברת – השמיע שיינר לבסוף – לא התאקלמה עדיין כראוי... מבינה היא? חוששני, שדברי... שהגברת לא תרד לדעתי... הגברת היא בת עירה קטנה... והסביבה, שבה נולדה ונתחנכה... איני יודע בברור... אולם משער אני... בקרוב... משער אני... אולם העיקר, שהיא בת עירה קטנה והתישבה בכרך לפני... לפני כמה?

— לפני שנה...

— לפני שנה. אלו הם ימים קצרים. שנה? – חלא צחוק הוא... והכרך הוא ענין אחר לגמרי... לגמרי... איני יודע עד כמה דברי מחורים לגברת. בעירה קטנה הכחות, אם אפשר לומר כך, נרדמים. לא כן הכרך. מניח אני גם השערה זו, שהגברת עצמה לא עמדה עדיין על טיבה, שרק בתוך הכרך נשמתו של האדם מתפצלת לכל ענפיה... מתכון אני... כלומר... יש בני אדם כאלה, ביהוד נשים כאלו, שאוצר בלום של עסיסים נרדם בתוכם, עסיסים יוקדים, שאינם באים לידי תסיסה אלא... בקצור, דברים בטלים. הבל הבלים. וחסל!

— אידיאה אוריגינלית! – צחקה הגברת אייזמן בצחוק זה המלא הריצים, שהמורדות שבו משברים את חוט־השדרה של הצחוק ומהפכים אותו ליללה. — אכן אידיאה אוריגינלית – חזרה על הדברים, אף על פי שידעה, ששום עמקות אין באידיאה זו. – ובכן אל הקרקס, מר שיינר – אל הקרקס.

היא התחמקה לתוך הבודואר ולבשה את ה„אפיקה" כשיצאה משם צלצל פעמון־הדלת.

פרק כו.

לתוך החדר נכנס האדון אייזמן, כשהוא מעשן פפירוסה.

— ערבא טבא, רבותי! – השמיע האדון אייזמן בנחת, ואחרי שתקע את כפו לבעלת־הבית ולשיינר, הזיז אחד הכסאות אל השלחן.

שיינר השיב שלום בשפה רפה והציץ באדון אייזמן מתוך פנים זועפים, כאדם המקבל פניו של אורח בלתי רצוי לו.

— להיכן יהודים מזמינים את עצמם ללכת? – שאל אייזמן, כאדם מן הצד, השואל את אחרים מפני הנמוס, אף על־פי שבעיקר הדבר עליו להתנצל בפניהם על שהוא מתערב בעניניהם.

— אל הקרקס, משה – השיבה הגברת אייזמן – אנו הולכים. כולנו.

— איזה קרקס? – שאל אייזמן בתמיהה מתונה.

— הלא אינך עסוק הערב – אמרה הגברת – וסימקה׳ניו ילדה טובה היא. היא הבטיחה שלא לבכות.

— יפה. יפה. ומכל מקום... הסבירו נא גם לי, קרקס זה, מה טיבו?

— אל הקרקס, משה׳ניו! – השיבה הגברת אייזמן נרגזה קצת.

— לאיזה קרקס, אדוני שיינר? – אדרבא, יסביר נא לי, מר שיינר! – פנה בעל־הבית אל שיינר וכפף את גופו מעל לכסאו של זה.

— אל הקרקס! – השיב שיינר כשמבטו נתון בגברת אייזמן.

— הסופר פינחסוביץ? — שאלה הגברת והציצה בפניו של שיינר מתוך צפיה לתשובתו.

ואחרי שתיקה ממושכה נענע שיינר בראשו בהסכמה.

— וענין ההרצאה? — שאלה הגברת את שיינר.

— „הדרך לאלהים" — השיב אייזמן.

— ודאי גם שניאורסון יבוא אל הנשף — אמרה הגברת — וכי לא כך, מר שיינר? — אני תאבה מאד לראות את פניו.

— ולהיות מוצגה לפניו? — וכי לא כך? — אמר האדון אייזמן — הה, נשים, נשים! — מכירה אני בכן. יכול אני להניח את דעתך. הוא יבוא אל הנשף, יבוא.

— באמת, מר שיינר?

— אני מבטיחך בהן־צדקי — אמר האדון אייזמן — אני אומר: יבוא, שמע מינה: יבוא!

— דבר זה מניין לך? — שאלה הגברת אייזמן מתוך ארשת־פנים קרה וזעומה זו, שהיתה שכיחה הערב על פניו של שיינר.

— דבר זה מניין לי? — התשובה פשוטה: דבר זה ברור לי. פשוט, ברור. ומפני מה? — לפי שראיתי בעיני. ממש בעיני ראיתי — וחסל.

— מה ראית? — שאלה הגברת אייזמן מתוך קצר־רוח גלוי.

— לא מה, כי אם מי — השיב האדון בנחת — בעיני ראיתי את שניאורסון ואת, ואת, אם איני טועה, זהו המשורר שימקין, ראיתי אותם מהלכים שלובי־יד ונגשים אל האולם של החברה „השפה והתרבות".

— את שניאורסון ואת... המשורר שימקין... ושלובי־יד... מענין!... — נפלט מפיה של הגברת אייזמן כמעט שלא מדעתה, כשעיניה התלקחו מחדוה ומהתעוררות.

— הזקן רץ ושימקין רדף אחריו? — העיר שיינר, שהרגיש בעיניה המתלקחות של הגברת — זה היה ודאי מחזה מגוחך מאד.

— אדרבא, זה היה ודאי מחזה נאה מאד. העין נהנית תמיד, כשהיא רואה את הזקנה והבחרות נפגשות יחד... — אמרה הגברת אייזמן — וכן שני הכשרונות, אחד, שכבר הגיע למרום־תקפו ומקסים את הלבבות, והשני צעיר, רענן, הפורש את כנפיו...

— הגברת היא מליצה נשגבה! — העיר שיינר מתוך התול מר.

— מר שיינר הוא רע־לב מאד — אמרה הגברת אייזמן בכובד־ראש, אולם התחרטה מיד על הטון הרציני שבדבריה, שעלול לעלוב את שיינר ולהרחיקו מביתה, העלתה בת־צחוק על שפתיה ושתפה גם את האדון אייזמן לדבריה — משה, וכי לא כך? — הלא הוא רע־לב! — הוסיפה בדרך הלצה — כל הערב הוא מענה אותי, מדבר ברמזים. ליריקה, אפיקה, כרך, עירה — מין דבר, שאין לו עדיין שם, ואולי יש לו... רוחו של מר שיינר, כנראה, עכורה היום ועלי יצא הקצף, אני יראה מפניו. משה, למה מר שיינר כועס עלי היום? — שאלה מתוך התהטאות. — ומה שמלתי זו בעיניך, משה? — שאלה פתאם, לפי שהרגישה, שהאריכה יותר מדי בפני בעלה את הדברים על שיינר.

– איזה נשף ספרותי?

– „נשף ספרותי" פירושו נשף, שבו סופר עברי אחד, ששמו פינחסוביץ, למשל, או סופר אחר, ששמו אינו פינחסוביץ, קורא הרצאה, והשאר, בני אדם, שאינם סופרים או שהם סופרים, אלא שאין שמם פינחסוביץ, למשל, השאר, אם הם רוצים הריהם שומעים. ודוקא בהקשבה הם שומעים. כן.

– והיום הוא נשף ספרותי? – שאל שיינר.

– גם דבר זה אינו ידוע לו? הכיצד? – שאל אייזמן בתמיהה והציץ לתוך עיניו של שיינר מתוך צפיה לתשובה.

– לא ידעתי – השיב שיינר.

– ודאי קראת ב„השקפה" על־דבר הנשף! – אמרה הגברת אייזמן לבעלה, כמבקשת להצדיק אותו בפני שיינר.

– „בהשקפה", ודאי. בעתון העברי הזה, היוצא לאור בכרך ו', שמר שיינר, האורח הנכבד שלנו הוא אחד מעוזריו, כלומר, העמוד התיכון שלו בעתון הזה קראתי על־דבר הנשף.

– ואני לא קראתי – אמר שיינר.

– ואני איני קוראה כלל את ה„השקפה". בימים האחרונים, בכלל, איני רואה בעיני אפילו אות עברית – אמרה הגברת אייזמן מתוך גניחה של צער.

– ומר שיינר באמת לא קרא? – שאל האדון אייזמן ועיין בפניו של האורח, כמתכון לבדוק בו, אם נתפס על דבר־שקר.

הגברת אייזמן עמדה בין בעלה ובין האדון שיינר. היא נתכונה לחצוץ בין האורח ובין המבט הבדקני והחשדני של אייזמן.

– לא הרגשתי כלל בדבר – השיב שיינר.

– אה, אה, מר שיינר – אמרה הגברת אייזמן בתוכחה ואימה עליו באצבעה – מה זה היה לך, מר שיינר? – גם אתה מרחף ב„עולמות העליונים" כידידך ורעך שניאורסון ואינך מרגיש כלל בדברים הנעשים בעולמנו התחתון?

– הלא מתכונת את לעולמנו הקטן, עולם ישראל! – אמר האדון אייזמן.

– כלום באמת נעלם ממר שיינר? – שאלה הגברת, שבקשה למצוא לו זכות – או שמא... מר שיינר... אינו אלא... משטה? יגלה נא מר שיינר את האמת...

– אגלה... לגלות? – שאל שיינר מתוך התחטאות.

– גלה, מר שיינר, גלה... התחננה הגברת בקול רך של אשת־נעורים.

– אני אגלה לכם את האמת, רבותי, אני באמת הייתי משטה! – קרא לבסוף שיינר וצחק בקול רם.

– ערום שכמותו! – קראה הגברת אייזמן ואימה עליו באצבעה.

– וכי מה זו שאלה? – ידעתי למפרע, שהאדון שיינר משטה בנו. הלא הוא אחד העמודים התיכונים – הוא יודע ודאי, מה שנעשה לפנים מן הקלעים. הוא יודע הכל, וודאי קודם שמודיעים לאחרים. ידעתי שהוא משטה – אמר האדון אייזמן – ידעתי.

– ומי יקרא את ההרצאה? – שאלה הגברת אייזמן את שיינר.

– הסופר פינחסוביץ! – השיב האדון אייזמן.

לא – הגה בעונג – אלא, שמקודם תעלה על המזלג זו... חשניה... גזוזת־השערות, מרת רויטר... מתוך הרהורים אלו נתבדחה עליו דעתו. הוא הסביר את פניו ועל שפתיו עלה חיוך קל. הציץ בפני האדון אייזמן ואמר:

– אמת, אני היום נוגה קצת.

– נוגה? אַי, אַי — כלום כדאי? אה? כלום כדאי? נעיין נא בדבר – אדרבא, נעיין נא. כלום כדאי? – מר שיינר, שפקח הוא, מה ראה לשטות זו? – אה? – שאל האדון אייזמן.

שיינר לא השיב. הוא הציץ מתוך חיוך קל בפניה של בעלת־הבית, שחיכה גם היא.

האדון אייזמן תמך את ראשו במרפקו, כאלו שקע בהרהוריו. ואחרי שתיקה קלה אמר:

– ואולי לא תוגת הפרט היא? אה? – ואולי צער הכלל הוא? – הכלל הוא ענין אחר לגמרי. הכלל – דאגות הכלל – דבר זה מובן לי קצת.

„טיב מאד, שטפש זה אינו משמיע כלום על מחלתי, על פני הירוקים והגרומים" — הרהר שיינר, והוא אמר בהתגלות־לב:

– באמת, אדוני אייזמן, הענינים יגעים.

– יגעים? – דבר אייזמן בהתרגשות — יגעים? וכך מדבר סופרנו הנכבד, מר שיינר? כך מדבר אחד מהעמודים התיכונים שלנו? – יגעים?

– כן, אין נחת לישראל – השמיע שיינר.

– כך! — אשרה הגברת אייזמן מתוך גניחה עמוקה.

– כך. כך! – הטעים שיינר.

– ואולי... ואולי אדוני הוא... פסימיסטן! – שאל אייזמן מתוך מורך־לב – ואולי... מר שיינר... אולי הצבעים שחורים דוקא... ברגע זה?... אולי, מר שיינר?

– אולי!... – השיב שיינר באירוניה.

– מכל מקום, אדוני שיינר — הוסיף אייזמן כמתחנן – מכל מקום סבור אני... בשר־ודם פשוט אני... מכל מקום מעיז אני לחשוב ש... שבכלל...

שיינר הוציא את שעונו והציץ בו.

– משה, הלא אנו הולכים! – אמרה הגברת אייזמן, שלבה יד אחת בזרועו של שיינר ויד שניה בזרועו של בעלה.

– לא אנו, כי אם אתם – השיב האדון אייזמן.

– בהחלטה אתה מדבר, משה? אין שעתך פנויה?

– כן, יונתי! בעונג גדול הייתי נלוה אליכם... אולם לצערי... יסלח נא מר שיינר!...

– סלחתי! — השיב שיינר לקונית ותקע את כפו לבעל־הבית. אף הגברת אייזמן נפטרה ממנו בשלום ובתקיעת־כף.

– קחי את הערדלים. קר ברחוב – אמר הבעל.

– אח, למה? — השיבה בתלונה.

הם יצאו לתוך המסדרון. בעל־הבית לוה אותם עד הדלת. וכשהדלת כבר נפתחה, תפס האדון אייזמן בידו של שיינר, נענע אותה ודבר:

— הלא מבקר אסתטי לפניך !... השיב האדון אייזמן על שאלתה והצביע מתוך חגיגיות על שיינר.

— הוא אשר אני שואלת, לפי, לפי... שגם שמלתי אינה מוצאה חן בעיניו.

— מה „גם". מכלל, ש... את אינך מוצאה חן בעיניו וגם השמלה. לדבר זה את מתכונת? כן? אם כך, דברי דברים ברורים.

— מילא אני... אולם דעתו אינו נוחה מהשמלה היפה הזו... דעתו של המבקר... הוא מתבייש להלוות אלינו אל הנשף... הוא מתביש...

— אח, דברי שטות – אמר שיינר והוציא את שעונו – השעה מאוחרת.

— אמת – הסכים האדון אייזמן.

— ובכן... – אמרה הגברת ונטלה את המגבעת – הזדרז נא, משה!

— להזדרז? — אנכי?... מה ענין שמיטה אצל הר־סיני? — שאל האדון אייזמן ונעץ באשתו עינים תמוהות, כאלו השמיעה דבר מופרך ותמוה מאד.

— אם ללכת, הרי... הזדרז! — אמרה הגברת מתוך התמרמרות זו, הנשמעת לפעמים בקולה של בת־זוג לגבי בן־זוגה או להפך, אף על פי שאין בשני שום אשמה כלל, אלא שהויתו של זה באותו רגע היא עצמה חטא הוא לגבי משנהו.

— אני? מי? מה? — מה ענין שמיטה אצל הר־סיני? — שאל האדון אייזמן מתוך אותה תמיהה עצמה.

— משה'ניו!

— אין רצונו של מר אייזמן להלוות אלינו? — שאל שיינר.

— ודאי לא. — השיב אייזמן — ובשום אופן לא. ובשום פנים ואופן לא.

— מפני מה, משה? — אמרה הגברת אייזמן בקול רך והציצה בבעלה מתוך אהבה, אמנם, לא אהבה יוקדת, כי אם של גחלת עוממת – כלום רוחך עכורה היום? — הלא אינך עסוק הערב! — כלום רוחך עכורה, משה? – אה? –

— רוח עכורה? פרושו של דבור זה מהו? — רוח עכורה? רוח? — מה פרושו של זה? – עט, שטות! אנחנו איננו אנשי־המעלה, משוררים וחולמים, החיים על־פי הרוח. אנשים פשוטים אנחנו, בשר ודם, — דבר האדון אייזמן והשמיע את המלה „אנחנו" מתוך התול — אנחנו בני אדם פשוטים. הסופרים הם אנשי־הרוח — והוא כון את מבטו על שיינר – מפני מה הסופרים עצבים היום? — מפני מה רוחם עכורה? — שאל בלשון רבים.

— אמת, אמת — אמרה הגברת אייזמן — רוחו של מר שיינר עכורה היום, הוא משפיע גם עלי מהעצב שלו. אני עצבה מאד. כמעט שאני בוכה.

— מר שיינר חוטא ומחטיא את הרבים – אמר האדון אייזמן — למה עצב היום מר שיינר?

שיינר היה נרגש מדבריה האחרונים של הגברת אייזמן. היא אמרה „הוא משפיע עלי" – מלים אלו חזקו את השערתו. בדבר זה אין ספק: היא נכנעת לו. „אני עושה בה כאדם העושה בתוך שלו" — הרהר שיינר מתוך הנאה ונתן לכח־דמיונו למצות מתוך מימרא זו את כונתה עד הסוף. את סופה של הכונה יחס, כמובן, אל העתיד, הקרוב או הרחוק. לא רחוקים הימים.

פרק כז.

עוד לא עברו כעשר שנים מיום שהמרצה בנשף של היום, הסופר פנחסוביץ, עלה על במת הספרות, וכבר הספיק לקנות לו שם גדול ולעמוד בשורה הראשונה של סופרי התקופה, דבר שלא זכה אליו שום סופר, חוץ מהמשורר נירנברג. הוא נתפרסם בתור סופר מלומד ופייטן, בעל לב רותח וסגנון לוהט, שקלט לתוכו את האור הגנוז של השפלת־אירופה ומלא את כרסו בתורת־ישראל ובא והשכין את יפיפיתו של יפת באהלי־שם. הוא היה העמוד הראשי של „החיים" ושל „השחר", שנוסד לפני שנה ושעל עמודיו נתפרסמה שורה שלמה של מאמרים נשגבים שלו. הוא זכה לשמש בכמה כתרים. זכה לשבת על־יד כמה שלחנות: שלחן התורה והמדע, שלחן ההשכלה והשירה, שלחן היופי והמוסר. רגליו עמדו על הר־סיני ועל הר־אלימפוס. הוא כרך כאחד את לסינג ואת ר' חיים וויטאל, את שופנהויער ואת בעל „מסלת ישרים", את סופוקלס ואת התשב"ץ, את גיטה ואת ר' ישראל בעש"ט. אפלטון, דיקרט, ספנסר, רנ"ק, שד"ל, בעל „חובת הלבבות" ר' ישראל סלנטר, והרב מברדיצ׳וב. רוסו, וולטר, שפילהגן, איבסן, בעל ה„נועם אלימלך", שניאורסון והמשורר נירנברג. הוא כתב מאמרים על תקופת הריניסנס ועל הפסידו־קלסיציסמוס, על השלמה מוסרית ועל שאלת הכלכלה לאורו של הרעיון הציוני — הוא קרא אל הטבע כרוסו וטולסטוי, אל יפי יון ושפרטה כלסינג וגיטה, אל הכח כשטירנר וניטשה, והורה, שעם ישראל נצחי הוא כשמים, ככוכבים, כהרים וכגבעות. הוא העריץ את הפתוס הנשגב של שילר ושל ויקטור הוגו, את ההסתכלות האפית של גיטה, שהיה מציץ בפניה של הנצחיות בעזות־הלב והיה מ„עוללי בלא בר"; את ההתחטאות של הינה, שהיה מתחטא לפני קונו כתינוק והיה משתעשע עם האהבה ועם האלהות, כביכול, כעם חתול חביב; את ההתול המר והנוקב עד תהומה של נפש של זקן־הכופרים וולטר; את החוצפה כלפי שמיא שבניטשה; את האירוניה הדקה, אירונית־המשי, אם אפשר לומר כך, של רנן; את ההכנעה של הדוב הגאוני של העם הרוסי, „המשורר הגדול לארץ רוסיה", הגרף טולסטוי; את החיטוט בפצע, את הגמגום הגאוני, ואת הטרגיות, שכולה הוד ואימה, של דוסטוייבסקי, זה שהחבל היה כבר מופשל על צווארו ושירתו האפלה היא שירת עולה לגרדום; את ההוד והחגיגיות שבויקטור הוגו ואת עשירות־הצבעים של פלובר. כל אלו המלומדים הגדולים והמשוררים הגאונים נבראו בשבילו. אלו היו האילנות של גן־השעשועים שלו. והוא מתהלך בגן, תמיד הוא מתהלך שם. מכלם טעם, כלם מתקו לחכו, ומכלם היה מטעים לקורא. כל אחד מהסופרים, שעמד עליו מר פנחסוביץ ברגע זה, היה גאון־הגאונים, הוד שבהוד, נשגב שבנשגב. והוא שמודיע את גדלו של היוצר וגדלה של נפש האדם, גדלו של היחיד המיוחד היוצר. אמנם ידע הסופר פנחסוביץ את ערכם של ההמונים, זה הגאון האלם, שפה לו ולא ידבר, היוצר בחשאי־חשאין, ולפיכך ידע לכבד ולהוקיר את ערכה של האגדה העממית, בית היוצר לנשמת האומה. לא פעם

— מכל מקום... לא, לא כך... מתכון אני בכלל... כלפי הנחת... בחיינו... קצת יש... ודאי יש... כשנעיין בדבר... לפי שהאופק... איך שיהיה... האופק מטהר... העננים מתחמקים... הלא לכך הם עננים שיתחמקו... מבין הוא: הן דרכם של העננים בכך הוא. כי לכך נוצרו... חי, חי... הנה הישוב בארץ־ישראל... הבנק... הפועל... השומר... הקולוניות ביהודה... והנה הספרות שלנו... שניאורסון, נירנברג... והנה כוכב עולה כשימקין... אני מעכב בעדכם. סלחו לי... השעה באמת מאוחרה היא... איך שיהיה... גם מר שיינר לא יכחיש...

– תסיסה ודאי יש – העיר שיינר.

– ודאי... יש כחות...

– יש תסיסה, אולם נרדמים הם הכחות – העירה הגברת אייזמן.

– אמת — אמר האדון אייזמן — הרבה נרדם בנו. הנה הרומן... איפה הוא הרומן העברי? — שאל בצדק פעם אחת פינחסוביץ — איפה הוא הרומן העברי? – ונירנברג! למה נשתתק קולו של נירנברג בספרותנו? –

– באמת, מר שיינר, למה נשתתק קולו של נירנברג בספרותנו? – למה אין הוא משיב את לבותינו הצמאים במים החיים, היוצאים ממעין שירתו הזך? למה? הלא צמאים אנו ולבותינו עורגים כל כך? – דברה הגברת אייזמן, ודומה היה, כאלו היא מצטערת באמת על דבר זה.

– מכל מקום הייתי מיעץ את הגברת – אמר שיינר מתוך חשיבות – שתחבוש את הערדלים.

– תודה! – ענתה הגברת מתוך חיוך.

האדון אייזמן גחן, נטל את הערדלים וחבשם לרגליה. אחר כך אמר:

– וחוץ מזה, בתיה, עלי להעירך עוד על דבר אחד. הענין הוא כך, כשאדם יוצא מביתו בערב יש דבר, שפעמים הוא נזקק אליו. והדבר הזה: מפתח שמו, כלומר, מפתח־הדלת.

– את, למה? — אמרה הגברת אייזמן מתוך התמרמרות – אני לא אתמהמה בנשף. אחרי שעה או שתי שעות, לכל היותר, אשוב.

– צדקת, בתיה – אמר האדון אייזמן בנחת – מכל מקום... כשאדם יוצא מביתו יש דבר, שפעמים הוא נזקק לו, והדבר הזה: מפתח שמו. אולי תחטפני שנה באחת עשרה. ואולי... אולי תשובי בשתים עשרה. ואולי בחצי הראשונה – ואולי בראשונה. אפשר תהיה ההרצאה ארוכה, ואפשר יהיו אחריה וכוחים – ואפשר לא כדאי לעורר את סימקה'ניו משנתה.

האדון אייזמן תחב בעל־כרחה את המפתח לתוך כפה. שיינר עמד תפוש־מחשבות. הוא נשאה בזרועותיו. את אשת־האיש הזו נשא בזרועותיו. הוא התיחד אתה ביער, בתוך חורשה מוצנעת, והלה, השלישי, היה מוטל על־ידם נרצח. נשמתו כבר פרחה. הוא ואשה זו... הוא ואשה זו... לבו נקפו בכח. הוא נשם בכבדות. צדעי מצחו כאבו.

– באי־אלה הרהורים נשקע מר שיינר? – שאל האדון אייזמן.

שיינר הציץ בעינו האחת כבעל־הבית ובשניה – בגברת, שעמדה חוגגת בכלה, ואמר בלשון שנשמעה לשתי פנים:

– אני מהרהר בתסיסה ש... ש... בחיינו...

שורות למראשותיו של הענק החולה, העם העברי, אף על פי שהיה מקיש גם בקווינסה של התחיה ומצלצל בפעמוניה. הגינירלים המפקדים הללו, אורדנים מרובים על חזיהם — הקנינים הלאומים, צרות האומה, גלות השכינה. המבצר: רוחו של ישראל סבא, מורשת אבות. כלי־התותח – הנביאים, המכבים, הרוגי־מלכות. בימים של פורעניות היה הסופר הזה מכה בפטישו על הלבבות וקורא בכרוכיה על העבדות והשפלות. הה, עצמות יבשות! הה, חציר העם! – הה, המוכים ואינם מכים! – הה, עבדי עולם, אכולי־הרקבון! – את בניכם שוחטים, את נשיכם ובנותיכם מאנסים, את בטן עולליכם מרטשים ואתם אינכם שמים אל לב, ואתם אינכם שבים אל אלהיכם, אל עצמותכם, ואתם אינכם קורעים רקיעים ואינכם מרעישים עולמות, אינכם משתגעים ואינכם מבכים את הגאון ואת התפארת, את היופי, שבלה באדמת הגוים, את יפיו של רוח ישראל סבא. זה הרוח הקדוש, שבשמו היו אבותינו מומתים ונהרגים ונשחטים ונשלכים בכבשונות של אש ופושטים את צוארם לשחיטה ומפריחים את נשמתם ב„אחד".

וכשהיתה נוחה על פנחסוביץ רוח השירה היה משמיע דברים חדים, דברים הנוקבים את הנפש והמרעישים את הלבבות של הקוראים. הוא היה אומר:

„וכשאני מסתכל סביבי ורואה את תהום היאוש ואת בלהות האבדון, שאנו נתונים בהם, את השפטים הנוראים הנעשים בנו, את שפלות כבודנו, את מעוט ערכנו, את רקבוננו הגדול, את עצמותינו היבשות, את השממון הגדול והנורא, המכלה אותנו מנפש ועד בשר, שרק נירנברג הגאון נתן לו שם ודמות, שרק לגאון יוצר כמוהו עלה לגבשו ולממשו, אם אפשר לומר כך, לתת פה לשממון הגדול הזה, דבר שעלה רק לאביה של השירה המודרנית, הוא הגאון הצרפתי בודלר, כשהוא מתאר את יגונו ואת שממון חייו של היחיד; כשאני רואה את בנינו ובנותינו המתנכרים לנו, כפי שהשכיל שניאורסון, זה הסופר הנעלה, שמועטים כמותו גם אצל שאר האומות והלשונות, לברוא לנו את הטפוס הנפלא והשלם של האשה העבריה המתנכרת לעמה, כי נכריה היא מעצם טבעה ובריתה, וזה הוא החדוש הגאוני של שניאורסון, כי הן בעיקרו של דבר, האשה העבריה כבר היתה נושא, שטפלו בו כמה וכמה סופרים אחרים שקדמו את שניאורסון, אולם איש מהם לא מצה את כל עמקותה של הטרגדיה הנוראה הזו, הטרגדיה, המחכה עדיין ליוצרה, שיברא מגלת „איכה" שניה; כשאני רואה את כל היקר והקדוש לנו נרמס ברגל־גאוה, את כל המכות, הפורעניות, את הדם והאש ותמרות העשן ומוראי הגיהנום; כשאני מסתכל בכל המראות הנוראים האלה יש שיתקפני צער עמוק עמוק, צער נוקב ויורד עד דכדוכה של נפש – צער, שהיה ידוע ודאי לשופנהויער יוצרו של הפסימיזמוס המודרני, לבירון וללנוי — בשעה זו אני חובט את ראשי בכתל, מורט את שער ראשי, וכאחד עם ר' לוי יצחק מברדיצ'וב, – זה האוהב הגדול והלוהט של עם ישראל, אישיות מצוינה זו שאין אתם מוצאים דוגמתה אצל שום אומה ולשון ושלצערנו לא שמשה עדיין עד היום הזה נושא לאחד מיוצרנו, אישיות זו לא נצטרפה עדיין על ידי אחד ממשוררינו או מספרינו ולא נעלתה עדיין עד לידי מדרגתה של אישיות חזיונית (דבר, שהוא, ודאי, סימן עניות

העיר ועורר את הסופר העברי לשאוב מהמקורות הראשונים של האומה, מבארות האגדה, ולא פעם אחת שפך את זעמו על הסופר העברי, שכבר ניטל ממנו חוש ההיסטוריה. כי מי כאומה הישראלית מושלת במכמני האגדות הנפלאות הללו, אוצרות כסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות. יש לנו מכרות זהב ואין אנו חופרים בהם. מזלזלים אנו בנשגב ובאבנים הטובות, המשתפכות לעינינו. הנה דוד המלך, האישיות הנשגבה והטרגית הזו, המלאה סתירות וקרעים, ממש כאדם המודרני – והנה שלמה המלך בנו, החכם והמשורר, שכרע ברך לפני אל־היופי – והנה עשרה הרוגי מלכיות — והנה אברבנאל, זה המיוחס הגדול... והנה הרעיון הציוני, רעיון נשגב ומזהיר, שלא היה כמותו מיום היות שמים על הארץ, רעיון גדול ונשגב, שלא זכתה לו שום אומה ולשון, ואין אנו עושים לו נפשות. היכן „ספרטקוס" שלנו ? והיכן „ברנד" שלנו ? – הוא, פנחסוביץ, היה כמגלב לסופר העברי. הוא זרזו לחבק זרועות עולם, לחפש את האלהים, לחדור לתוך ה„קוסמוס". הוא טפל לא רק בשאלות מפשטות, כי אם גם בשאלות מעשיות, בדרכי החיים, בהויות האומה, בתקנת הארץ, בתחית הלשון, בהברה העברית, בצרכיו של הפועל העברי בארץ־ישראל, בנקוד ובסגנון העברי, בשאלת השמד, בשאלת ההתבוללות ובחברות לחסכון ולהלואה, באבטונומיה לאומית ואישית, בשאלת המין, במדיצינה לאומית, בריב הלשונות, במצבו החמרי של הסופר העברי, בחנוך הבנות ובחנוך בכלל, בחקלאות העברית בארץ־ישראל. הוא הטיף לשמירת המצוות המעשיות, כגון תפלה בצבור ואכילת שלש־סעודות בשבתות, והטיף לסדורן של חברות למתעמלים וחברות לשמירת־הבריות. הוא שבח את הפנתיאיסמוס, הביא לו ראיות משיריו של נירנברג וספוריו של שניאורסון, וכרע ברך לפני אלהי ישראל, אלהי התנ"ך, אל קנא ונוקם ; קשר כתרים לאהבה ולסליחה והעריץ את אלהיו של קנט וקלס גם את שד"ל, שאמר, שאלהי קנט הוא הפוכו הגמור של אלהי התנ"ך. שד"ל היה היהודי היותר גדול של המאה הי"ט, אולם גם רנ"ק היה היהודי היותר גדול של אותה המאה. הבטוי היותר נעלה של רוח האומה הישראלית הוא שניאורסון, הוא דוסטוייבסקי שלנו, – ואם רצונכם להכיר את אלהיה של אומה זו, אם רצונכם לדעת את כל ההוד והנשגב, את כל הכעס, הצער והזעם, האהבה והשנאה, החן והגאות, את כל החבוי והתוסס במעמקיה של אומה זו במשך דורות ויובלות, אם רצונכם לשמוע את בת־קולה של האומה ההומה כיונה והשואגת כארי – לכו אל נירנברג, הוא פושקין ולרמונטוב שלנו.

כזה היה הסופר פנחסוביץ שעלה זה לא כבר על במת־הספרות וכבר הספיק לקנות לו שם גדול, הן בין החוגים של הקוראים המובהקים והן בין האוכלסים המרובים. והוא לא היה כלל גבוה בקומתו וגופו לא היה חסון כלל ועיניו לא היו חוצבות להבות. אדרבא, הוא היה בעל קומה בינונית ובעל פנים שכיחים ועיניו היו עוממות ותנועותיו איטיות והוא היה מלובש תמיד פידז'ק. אולם זה היה סופר בעל הצוחה הגדולה, אף על פי שכבר רמז באחד ממאמריו האחרונים על האלמנט של צעקנות, שאנו מוצאים, לצערנו, במשורר נירנברג. זה היה אחד מראשי המפקדים על גייסות האבלים, העומדים שורות

שמחה גדולה בלבו, אולם כנגד זה היה מצר מאד על שאין שניאורסון רואה אותו בכך. הוא היה חושש גם־כן, שמא ילוה אליהם לבסוף גם „החרזן" בעל־הבלורית. בשעת ההפסקה לא אזוז ממקומי – החליט שיינר בלבו — אני אנמק: לעולם אין דרכי להסתובב בשעת ההפסקה עם המסתובבים בתוך הפרוזדור, קצתי בפרצופים. וגם בפני שניאורסון לא אציגנה. – הוא שלב את ידו בזרועה של הגברת אייזמן, כדי להשיא את האחרים אל הרעיון, שזו אשתו. הגברת אייזמן השמיטה את זרועה כמו שלא בכונה. שיינר חזר ואחז בזרועה. ברגע זה הופיע על הבמה המרצה פינחסוביץ לקול רעש של מחיאות־כפים. נלותה גם הגברת אייזמן אל מוחאי־הכף ועקרה את זרועה מתוך ידו.

הנואם פסח את נאומו בפסיעותיו הראשונות של הרוח האנושי על שדה החקירה. הוא הביע את השתוממותו על הרוח האנושי, שאינו יגע, תועה, תועה ומחפש את אלהיו. הוא מחפש את הדרך אל אלהיו. היא מכה אבן באבן, מוציא מהן אש ובאורה של אש זו הוא מחפש את אלהיו. הוא מדליק מדורה, מתחמם כנגדה ומחפש בה את אלהיו. הוא מחפש את אלהיו באור שמשות וכוכבים. בנרות של שעוה ובאור האלקטרון. והרוח האנושי אינו יודע ספוק. צמאון, צמאון־עולם אוכל אותו. תלס, החוקר הראשון, שהניח את אבן־הפנה לפילוסופיה היונית, לפילוסופיה האנושית, אפשר להגיד בברור, החוקר הזה מצא את אלהים במים. אחריו בא אנקסימון ומצא את אלהים באויר. הכל שוטף — אמר הפילוסוף הרקליט. בשטף מצא את אלהים. אחרי הקדמה זו דבר הנואם על מושג האלהות בכלל. על הקרובים לאלהים ועל הרחוקים ממנו. על אלו שיש בלבם אמת רליגיוזית, אם אפשר לומר כך, ועל אלו שאין בלבם אמת זו. על הכופרים ועל המאמינים; על השוללים ועל המחיבים; על הפסימיסטים ועל האופטימיסטים. על יסודי ההשתוממות שבלב האדם ועל הרגשת הנצחיות. כי מדי ירום האדם את ראשו ויביט ברקיע ובכוכבים ובא בלבו רגש של פחד, יראת־הרוממות והערצה. וגם אם יביט האדם למטה ויראה את התהום הפתוחה לרגליו והשתומם ופחד וכרע ברך. השמים הזרועים כוכבים וקול־אלהים שבלב האדם מביאים רעד בעצמותי. כך אמר קנט. זהו רגש קוסמי, רבותי, רגש רליגוזי, שלצערנו, רבים עקורים מתוכו ושלא רבים זוכים לו. אומללים הם, אומללים הם, רבותי, אלו שאין בהם הרגש האלהי הזה, אומללים הם. את רחמינו נגלגל עליהם. על ענין זה בפרטיותו אתעכב, רבותי, בחלק השני של נאומי. שוללים וכופרים ממין זה, מצוים מאד בינינו. ודאי יש הרבה, סבות וגורמים, שהתנו את החזיון המעציב הזה. פיכטה בקש את „האני", הגל בקש את „השכל העולמי", הרטמן בקש את „הבלתי־ידוע". מימות תלס, דיוגנס, הרקליט, אפלטון ואריסטו עד הרמן כהן וברגסון, החוקרים היותר גדולים והיותר עמוקים של זמננו – דרך אגב: שני הפילוסופים הנעלים האלה הם אחינו בני־ישראל ועל זה ודאי יש לנו להתגאות – כן, רבותי, מימות החוקר הראשון שקם לאנושיות עד אחרון החוקרים של זמננו, אנו רואים את האדם, כשהוא, עומד מלא פחד, תמהון והשתוממות, השתוממות, אני מטעים, רבותי, השתוממות בפני החידה הגדולה והנוראה, החידה הסתומה מימות עולם ואולי גם עד נצח נצחים, הרידה, ששמה הויה!–

לספרותנו) – כאחד עם המקונן הנפלא הזה רוצה אני לקרוא: אבינו שבשמים, אלהי אברהם, יצחק ויעקב! למה נפלנו מכל גוי ולשון ולמה בזינו מכל עם? וי וי מעלבונו של עמי, וי וי מעלבונה של השכינה! –"

כך היה קורא פנחסוביץ, כשהיתה שורה עליו רוח השירה – רוח זו, שהיתה שורה עליו לעתים תכופות ושבשמה היה מדבר מעל עמודיו של „השחר" אל אלפי הקוראים.

אולם היו גם שעות של תנחומים לפנחסוביץ. בשעות אלו היו מתפזרים ענני־החשך ולפני עיני רוחו היו מרחפים איי־הזוהר, איי־העתיד. ואז היה כישעיהו בשעתו מדבר דברי נחומים לעמו ומטיף צרי ללבבות. בשעות כאלו כתב את מאמריו, שנתפרסמו ונתחבבו על הקוראים, המאמרים „נחמו נחמו עמי", „נצח ישראל", „אלהי אבותינו", „מעל פסגות יהודה", „ישראל לא יכזב" – מאמרים, שבהם היה קורא תגר על המקוננים, שנתרבו בישראל, כי הן גם זה הוא סימן רקבוננו. יותר מדאי אנו עוסקים בקינות, בתחנות ובסליחות, היינו לעם של „שרה בת טובים". ובמובן זה יש למצוא כתמים גם בשמשות שלנו, במאורותינו הגדולים – הלא הם שניאורסון ונירנברג. יותר מדאי הם מחטטים בפצעי האומה, יותר מדאי הם מורידים דמעות. חסרים הם אותו העוז, אותה העזמה הטבעית, הרעננה, המפכה כמים כבירים, העזמה הזו, שאנו מוצאים ב„אכריו" של ברתולד אברבוך, למשל, בגבוריו של „דז'ק לונדון", זה המספר הנפלא, שרק לחנם לא נמצאו לו מחקים בספרותנו (ולמי אין סופרינו מחקים?), יותר מדאי אנו חסים על גורל אומתנו. כי חי וקים אלהיה של אומה זו! כי הגבעות תמוטינה וההרים ימושו ממקומם ועמי לא יכלה –

כאלו היו דברי התנחומים, שהיה פנחסוביץ משמיע מתקופה לתקופה מעל עמודיו של „השחר" לקוראיו, אחרי שהיה משפיע עליהם קינות ותביעות. כי תמיד היה הסופר פנחסוביץ חוצב להבות, תמיד היה בא בטענה, מטיף, מתלהב, מלהיב, תובע, מתמרמר, צוח, כועס, מניע באגרוף, מאיים, קורא ממעמקים, מרחף על החללים, מעורר את העצמות היבשות, קושר כתרים לאומה הנצחית ומקונן כאחד עם המקהלה של סופרים, שהיו כנור ותנים לישראל. נתחבב שמו של פנחסוביץ ונתפרסם. רבו והלכו חסידיו, רבו והלכו קוראיו של „השחר".

גדלה והלכה גם המשכורת החדשית, שהיה פנחסוביץ מקבל ממו"לי „השחר".

פרק כח.

כשנכנסו שיינר והגברת אייזמן לתוך אולם החברה „שפה ותרבות", היה האולם מלא אדם. חברי הנשיאות כבר היו מסבים בחצי גורן עגולה מאחרי הקתדרא, ובראשם האדון פרנק, שכבר הפריח כמה וכמה פהוקים לתוך חלל האולם. שיינר שמח מאד בלבו על שבא לכאן בין האחרונים והתגאה מאד בפני הקהל באשה יפהפיה זו, שהוא נמצא בחברתה. הוא חש, שכמה וכמה מבטים ננעצים בו ובה חליפות. רבים סבורים ודאי, שזו אשתו. הרהור זה נתן

טרף, יונות בפרסות העיט, דם, דם וכאב, כאב, כאב. תינוקות נעתקים משדי אמותיהם. אכזריות, עריצות ושפלות. שמי־ברזל, ארץ נחושה ולבות־אבן.

– פניו כפני נביא! – אמרה הגברת אייזמן לשיינר.

– כפני אידיוט! – השיב שיינר.

הגברת אייזמן נעצה בשיינר מבט מטומטם. היא שאלה:

– מה? – כלומר? מה? –

שיינר לא השיב כלום.

– ארץ נחושה ולבות־אבן – חזר וקרא הנואם – יתמות ובדידות. חרב, חורב. רעב וצמאון. החזקים מכרסמים את החלשים. צדק מדומה, עול, עול, עול עד סוף כל הדורות. הפקרות! צרעת ממארת ורשע־כסל! כי טובעת קרן־האור בתוך החשכה העמוקה שמסביב. חשכה, מאפליה! כי אלפי תענוגים לא ישוו בצער אחד. „כל ההרמוניה וההשתלמות שבעולם אינן שוות בדמעה אחת של ילדה קטנה" אמר קרמזוב. יש נשמות – היה אומר ר' חיים וויטאל – המגולגלות במים וגלגל־הריחים עובר עליהן. ומה הם חיי האדם? – גלגל־ריחים החוזר מעל לראשנו. אולם כבר אמר שופנהויער, שהממאסים בחיים אינם שוללים את החיים, כי אם מחיבים אותם. נמצא, שגם המנוסה מן החיים אינה אלא רדיפה אחריהם. ובשעות קשות אלו, כשגדולה החשכה מסביב, כשגדולה החשכה, אנו תולים את מבטינו לאבינו שבשמים. אנו חוזרים אליו בתשובה, אנו מחפשים אותו, מבקשים להדבק בו, מבקשים את קרבתו. והיום, רבותי, היום אנו עומדים בתקופה זו, שבה האדם שב אל אלהיו. האדם המודרני, רבותי, בז־ל בכפירה. הכפירה לא נתנה לו את ספוק־הנפש ולא רותה את צמאונו. האדם המודרני מבקש את אלהיו ולבו מלא השתוממות והערצה, השתוממות והערצה – כזה הוא האדם המודרני, רבותי, וכזו היא הספרות של תקופתנו, הספרות, שהיא הראי של החיים, שבו משתקפים כל פרכוסי־נפשו של האדם, כל נדנוד וזיע כל־שהיא של נפש האדם המודרני. הספרות של זמננו, רבותי, היא כלה פרי ההשתוממות. רצונכם להביע בדבור־ קצר וחריף אחד את תכנה, את נשמת־נשמתה, אם אפשר לומר כך, של הספרות של זמננו, אין לכם דבור יותר מוצלח ויותר קולע אל המטרה מהדבור „השתוממות". כן, רבותי. אולם עד כאן בספרות הגוים. אולם ספרות ישראל? המלאה גם היא את תפקידה, תפקיד של ראי נאמן? – הנוכל גם אנחנו להתפאר בה ולאמר: ככל הגוים אנחנו בית־ישראל! – הן ספרות, שאין בה השתוממות, רבותי, הריה כאילו אינה. רצונכם לדעת, עד כמה סופר פלוני או אלמוני מלא רוח־אלהים, צאו ובדקו בו עד כמה יש בו ממדה זו, ממדת־ההשתוממות. וספרות ישראל? – חזר ושאל הנואם מתוך רטט בקולו ובעיניו נצנצו דמעות – אולם התשובה על שאלה זו תשמש תוכן לחצי השני של נאומי, שיבוא אחרי ההפסקה.

מתוך מחיאות־כפים סוערות וממושכות ירד הנואם מעל שלבי הקתדרא. על המדרגה השניה של הקתדרא כבר עָמדה אשתו של הנואם, אשה שחומת־הפנים, גבהת־קומה ודקת־בשר. היא נגשה אליו, תפשה אותו בידו והשיבה על פניו במטפחתה. היא אמרה:

תאדם מתחנן לאלהיו: הגלה נא אלי! הראני נא את כבודך! – האדם מתחנן, מבקש, מתרפס, כורע ברך, תובע, טוען, מתחטא, גוזר, מאיים, חוקר עד כל תכלית, מבקש לקרוע את המסך מעל פני החידה הגדולה והנוראה ומשתומם, רבותי. אני מטעים את ההשתוממות, רבותי, כי גדולה ההשתוממות, המעשירה את נפש האדם, נותנת בלבו חזון ואמונה ומקרבתו לאביו שבשמים, לאלהים הגדול והנורא, לאל מסתתר...

– כמה עמקות וכמה שירה! – לחשה הגברת אייזמן לשיינר.

– הסו! אל תפריעו! – הסו! קרא עלם אחד כנגד הגברת אייזמן.

– הסו, אל תפריעו! – החזיקו אחריו קולות אחרים.

הנואם המשיך את דבריו. הוא הוכיח, שבעיקר הדבר דרך החיים הוא דרך האדם אל אלהיו. הוא הוכיח מדברי־הימים, מן ההגיון ומן הרגש, שהאדם מתקרב לאלהיו ומתרחק ממנו. הוא פוסע פסיעות ספורות לאחוריו ומתרחק מאלהיו, אולם מיד הוא מהרהר חרטה ושב אליו. וזו היא דרך התפתחותו של האדם, שאינו קו ישר, כי אם קו אלכסוני. וכך אנו רואים בחוש: כיון שהתרחק האדם מאלהים לתקופה של כמה שנים, מיד הוא חוזר ומתקרב. כי הפורש מאלהים פורש מן החיים. דרשו נא, רבותי, מעל ספר דברי־הימים וראו. ואם נסתכל בקורות הדורות ונדון מן העבר על העתיד, אנו יכולים לחזות ולהגיד מראש את היום, שבו ישוב האדם אל אלהיו, ממש כעליתם ונסיגתם של מי הים. רק מתוך השקפה זו מתבארים לנו הרבה ענינים תמוהים בתולדה. רק מתוך השקפה זו הכל נעשה ברור לנו ומובן ופשוט: ואחרי שברר הנואם לנאספים את שיטתו, ואחרי שהביא בכור הבקרת את כל ההשקפות המוסריות ואת כל שיטות־ההסתכלות והוציא מתוכן את הסנתיזה, זו הסנתיזה, שהיא היא גופם וטעמם של החיים, ואחרי שהביע שוב את השתוממותו על הרוח האנושי, שאינו עיף ואינו יגע וחוקר לכל תכלית, הכריז פתאום בקול ספוג בכי:

אולם אני, רבותי, אני על הר סיני עמדו אבותי, אני אחד מבני בניהם של אברהם יצחק ויעקב, שבשעה שקפצו לתוך הלהבה ופשטו את צוארם לשחיטה היו קוראים: שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד! –

הפסוק האחרון הטיל סערה גדולה בין הנאספים. רבים מחאו כף, רבים קראו: הידד! אחדים מתוך הקהל השתיקו את המוחאים והקוראים. יושב־הראש צלצל בפעמון והרגיע את הקהל. פנחסוביץ הניע בידו מתוך תנועה של תרעומת כלפי מוחאי־הכף. הוא המשיך את דבריו:

– מתהום החטאים, ממעמקי הקליפות, מתוך הטומאה והסחי, מתוך האכזריות והרשעות, מתוך מעשי היצר הרע, אליו אשאג, אליו אשוע. כי אחרי כל השיטות המוסריות, שנולדו במשך אלפים שנה, שכל אחת מהן נבנית מחורבנה של חברתה, כי אחרי סמני השלמות, שאנו מוצאים במקצועות המדע והתעשיה, אחרי כל פסיעות־הענק, שפסעה האנושיות בדרך השירה, הזמרה והאמנות, כלום זזה האנושיות אפילו כדי פסיעה אחת במקצוע המוסר והשלמת המדות? – לא, לא, לא, רבותי! – צעק הנואם והתמרמר – חמס, שוד,

— את לבי? אני? הלילה וחלילה. הוא נתון לגברת לצמיתות! — השיב שיינר בקול של ספק הלצה.

פניה של הגברת אייזמן הסמיקו ועיניה התלקחו מתוך כעס. היא אמרה מתוך מכאוב־לב:

— הלגלוג מי התיר לו? — הוא אמנם אדם גדול... ואני... מי אני? — מילא... אנו יוצאים?...

שיינר הציץ בפניה המסוכ־קים של בת־לויתו, הקשיב לרטט שבקולת, התענג על הקצף שבעיניה ועקר מתוך היסח־הדעת את רגליו ממקומו, אף על־פי שהחליט תחלה לשבת כל שעת ההפסקה, בכדי להשתמט מהחרזן, בעל־הבלורית ומה... זקן הרודף אחרי נשים.

שניאורסון עבר בשעה זו שלוב־זרוע עם ישפה. שיינר נטה הצדה והעסיק את בת־לויתו בשיחה.

— אי, יפהפיה! — קרא שניאורסון קריאה פראית כחיה פצועה.

שיינר והגברת אייזמן כבר היו רחוקים מהם. ישפה חייך בבת־צחוק של נדיבות.

—אַי, אַי, שניאורסון!... — אמר ישפה מתוך תנועת יד זו, שבה מדברים אל ילד קפריזי וחביב מאד.

— נדלק אחריה! — קרא שניאורסון ומשך את ישפה בידו.

ברגע זה נגש אליהם שימקין. הוא השתחוה לקראת שניאורסון וישפה.

— אה, שלום עליכם! — קרא שניאורסון מתוך התעוררות של חדוה ונענע בכח את ידו של שימקין. ישפה לחץ גם כן את ידו של שימקין מתוך בת צחוק של חבה וחבט על שכמו של שימקין, כששפתיו זזו קצת, מה שהיה ממש סימן, שסופר צעיר זה עתיד לעלות לגדולה

— שלום, מר שימקין! — אמר ישפה.

— שימקין! — קרא שניאורסון — זהו שימקין? — ואני סבור הייתי ש... — זהו שימקין? — הפרצוף ידוע... גם אדוני הוא, כמדומני, מבאי ביתי? —

— היה לי הכבוד! — השיב שימקין מתוך קידה.

— הלא הוא הכותב ציורים קטנים... הוציא לאור קובץ קטן של „ספורים וציורים" — דברים מטורפים... קסרקטין... לא צבעים... בע, מע!...

— לא. מר שימקין כותב שירים! — השיב ישפה וחייך בבת־צחוק זרה ואפורה.

— הצטרף־נא גם אתה אלינו, אברך — קרא שניאורסון — אנו רודפים אחרי יפהפיה.

— בת־לויתו של שיינר — פרש ישפה את דבריו של שניאורסון.

— זו? זו?... — שאל שימקין והצביע על הגברת אייזמן, שהתקרבה עם שיינר אל חבורתם — אם לזו... אָה, אָה! — גמר בקול מרובה המשמעות.

אולם שניאורסון, שהציץ בה, תפש את ישפה בידו, משכו וקרא מתוך יבבה:

— נברח נא... אי, טפו! העזה כזו! — רגליה... רגלים גסות כאלו... העזה כזו! — כיעור, כיעור. העזה כזו! —

– נצא, גרשון — אנחנו עיפים –
– צדקת, נשמתי ! – קרא הנואם.
האשה שחומת־הפנים הוליכה את הנואם, פלסה בשבילו דרך בין השורות הצפופות של הקהל.
– נחיש נא את פסיעותינו, גרשון – אמרה האשה – הם ירדפו אחרינו.
– צדקת, צדקת, נשמתי ! – קרא הנואם.
– לתוך הקבינט, גרשון – אמרה האשה — נתחבא שם עד אחרי הפסקה — הנואם התחמק בלויתה של זוגתו והסתתר מפני הסקרנים המרובים.
– הה, כמה מרובים הסקרנים הבטלים בין צעירי בני־ישראל. הלא אינם נותנים לי מנוח ! – לחש הנואם לאשתו בדרך הליכתו – ודאי גרמו לזה הרבה סבות, התלויות בתנאי־החיים המיוחדים של עמנו
– מה הפלא, גרשון – השיבה לו אשתו – הלא אתה הסופר היותר מפורסם של תקופתנו האחרונה.
– נשמתי, את מגזימה קצת — השיב הנואם.
– גרשון, אתה עניו יותר מדאי.
– הענוה מקרבת את האדם לאלהים – השיב פנחסוביץ.
– ולפיכך אתה קרוב כל־כך, נשמתי, קרוב כל־כך לאלהים.
– את מאמינה, את בטוחה באמת זו ? – אמר פינחסוביץ לזוגתו מתוך קול רועד – נחמת אותי, נשמתי, נחמת אותי.
הוא לחץ את ידה של אשתו באהבה ומתוך הכרת־תודה.
– נחיש נא את פסיעותינו, יקירי – לחשה הגברת פינחסוביץ – הלא הם רודפים אחרינו.
– נחיש נא ! – אמר פינחסוביץ והציץ בחבורה של הצעירים, שהקיפה את שניאורסון. הוא קנא בשניאורסון.
„אני מתרחק מהצעירים ומפני כך אין הם רודפים אחרי" הרהר לעצמו הרהור של נחמה.
הקהל התפרץ חבורות חבורות לתוך אולם הבופט ולתוך הפרוזדורים.

פרק כט.

מחיאות־הכפים הסוערות עוד לא נדמו, הלבבות ההומים של הקהל עוד לא נרגעו, והידים עבדו את עבודתן. שיינר התקנא בלבו בפינחסוביץ. הוא שוטה ומחוסר־כשרון – אמר בלבו – אולם אין ספק בדבר, שמקובל הוא על קוראיו וחביב עליהם. בעיקרו של דבר, אינו אלא משחק, האוחז את עיני הבריות. שיינר העביר במחו את רובי מאמריו של פינחסוביץ ובא לידי החלטה, שהם דלי־הכשרון. אחרי החלטה זו נתבדחה עליו דעתו, והוא הרגיש בבת־לויתו, שעמדה על ידו ופניה כנעלבים.
– האדון שיינר... הסיח, כנראה, את לבו ממני לגמרי... הוא נתון כלו להרהוריו – אמרה הגברת אייזמן מתוך עלבון קל.

נא, רבותי, שמע נא שיינר. הלא אתה הנך מבקרנו המושבע. יושב אני היום בבקר בתוך הקבינט שלי אל שלחן הכתיבה. מכניסים לי את ה„פוסטה" של היום. תרפ"ט מכתבים, כרטיסים מצוירים, כרטיסי־בקור. מי זה יתן את דעתו עליהם? – הבלים. ואין פנאי. עורבא פרח! והרי גם עתונים, וביניהם עתון לועזי. אני מרפרף. מאמרים שונים. כחול הים. גזלה! – והרי מאמר „שניאורסון בתור פנתיאיסטן" – הבלים! לא קראתיו עד תמו. מפטפטים. ודאי ידוע להם טיבי יותר משהוא ידוע לי (בני הכנופיה צחקו). אם הם אומרים: פנתיאיסטן – שמע מינה: פנתיאיסטן! אני כופף את ראשי. נצחוני בני! — עורבא פרח! קליפה של בצל!

— אבל הן בעל המאמר קלע אל המטרה — אמר שימקין – כי על פי האמת, מי כאדוננו שניאורסון פנתיאיסטן? — על פי האמת...

– אח, שטות. אלו הם דברי־שטות — העזה שכזו! אני ופנתיאיסמוס? דברי־שטות! קרא שניאורסון מתוך אותו הקצף, שהיה שכיח בו ושהיה בא, לפי דברי ידידו ישפה, מתוך רתיחה של שירה.

שניאורסון משך לשיינר בידו. שניהם התרחקו מן הכנופיה. שניאורסון העלה מכיסו את פסת הניר של הגליון הלועזי, תחבה לתוך ידו של שיינר וקרא:

— הריהו לך. לי אין בו צורך. הלא אלה הם דברי־שטות. אולי לך, מבקרנו, יהא לפעמים צורך בו. ומה, בני החבריה, הקבצנים, השמעתם את דברי הרצאתו של הפילוסוף שלנו? — פנה פתאם לבעלי הכנופיה של הסופרים המתחילים, שעמדו והמתינו לסופה של השיחה שבין שניאורסון ובין שיינר.

– שמענו! – השיב המספר הצעיר ברוך.

– לא שמענו! — קרא ברגע זה עצמו המשורר הצעיר ריזשין.

— אח, פרחחים! אח, קבצנים! — קרא שניאורסון וחייך מתוך נדיבות־לב, בהעבירו עליהם את מבטו, כרועה המפקד את עדרו. – ישפה, אין? אני מתגעגע עליך. ומה? נהניתם? —

שניאורסון השתמט פתאם ולא שמע את תשובתם של הפרחחים. הללו הציצו אחריו כשהוא מתרחק עם ישפה ומדבר מתוך התעוררות. גם שימקין אמר להטפל לשניאורסון ולישפה, אולם ברוך תפשו בשרולו ואמר:

— מי שעתיד להיות מפורסם — פפירוסה יש?

שימקין העלה מתוך כיסו קופסת הפפירוסות ואמר מתוך תנועת־יד זו של רחבות המצויה בשניאורסון:

— הרי, אברך! —

ברוך חפן מלא קמצו פפירוסות, סלק מהן אחת לריזשין, אחת הצית בגפרורית, את השאר שלשל לתוך כיסו ואמר לשימקין:

– עכשיו אין לנו בך שום צורך. יכול אתה להתחמק.

– עכשיו אין לנו בך... בקש גם המשורר ריזשין להשמיע, אולם שימקין כבר הלך לו.

– הוא נגרר אחרי שניאורסון וישפה כעגל! — רטן ברוך והשיב דרך פיו ונחיריו חוליות של עשן.

— הוא לא יעלה על האלימפוס, כי אם יקפוץ עליו! — העיר ריזשין.

שניאורסון וישפה יצאו לתוך הפרוזדור. גם שימקין נגרר אחריהם. חבורה של צעירים הרגישה בשניאורסון והריעה לעומתו במחיאות־כפים סוערות, שהחזיק בהן מיד כל הקהל.

— יחי שניאורסון! הידד שניאורסון!

ידים מרובות התלכדו, הרימו את שניאורסון ונענעו אותו באויר. ישפה עמד על ידו, כשהוא מחייך ורגליו מזדעזעות כמתרוממות.

— מה קול השאון? — שאלה הגברת אייזמן ומשכה את שיינר בידו — הבה נא, מר שיינר, ונראה.

שיינר שלב את ידו בזרועה. כשנגשו אל הכנופיה, כבר נשתתק הקהל. שניאורסון התפרץ מתוך הכנופיה הצפופה, תקע את כפו לגברת אייזמן והכריז:

— הלא זהו ידידי, מר שיינר, ושמה של גברתי מהו?

— יתכבד נא, מר שניאורסון... זו היא הגברת!.. — גמגם שיינר.

— הגברת אייזמן! — קרא שימקין.

— כיצד? כיצד? — שאל שניאורסון והרכין את אזנו — לא שמעתי כהוגן... חזרו נא והגידו לי, כי עלול אני לשכוח. ואין תימה: אין לך יום, שלא ישמיעו לאזני לכל הפחות תרפ"ט שמות, כל שם שונה מחברו, ומה שקשה מזה, כל שם כמעט דומה לחברו וכולם מתבלבלים במחי. ערבוביה שם... מהומה... גוש בלי צבע... דור־הפלגה. עיפתי... ממש עובד אני עבודת פרך. (העומדים צחקו). וכח־הזכרון, לא עליכם, לקוי קצת. הזקנה... (הכל חזרו וצחקו בקול). טיילתי היום בגן. ממש, חשתי במרפקתי מפני...

שניאורסון הכניס את שפתו התחתונה מבפנים, כדרכו בשעה שהוא מבליע איזה דבור.

— מפני הרכנות־הראש המרובות! — סיים שימקין בעד שניאורסון.

— צדקת, אברך, צדקת. הלא זהו פקח... פקח ממש! — קרא שניאורסון — אה, אה, זהו ידידנו המשורר. —

הגברת אייזמן הציצה בקומתו של שימקין ופניה הסמיקו.

— כך. כך — הוסיף שניאורסון — שמה של הגברת הוא אייזמן, אם אינו טועה? כן? ושמי: שניאורסון.

ישפה חייך.

— הגברת אייזמן שמעה את שמי? —

ישפה חייך. הכל צחקו בקול.

— שמעתי! — השיבה הגברת אייזמן מתוך גמגום ותהיה קלה.

— שואל אני, אם שמי, אם השם שניאורסון ידוע בכלל לגברת? — חזר ושאל שניאורסון.

בני הכנופיה צחקו בצחוק ממושך.

— כך. כך — אמר שניאורסון — זה אני שניאורסון. הפנתיאיסטן. הלא אני פנתיאיסטן. אני לא ידעתי כלל, שמדה זו ישנה בי. והנה באו והודיעו לי, שפנתיאיסטן אני. חי, חי, חי. ומי גלה לי סוד זה? דוקא עתון לועזי. מעשה שהיה. — שניאורסון נעץ את מבטו בשיינר והניח את ידו על שכמו — שמעו

– מכל מקום אלו הגיע כבר בחור שכמותך לכעין זה! – העיר פרנק.
– הלא היית מכבד אותנו בבקבוק של שכר.
– מי היא גברת זו? — שאל ריזשין והצביע על הגברת אייזמן, שעמדה והקשיבה לדבריו של שימקין.
– הלא היא יפהפיה.
– הוא ודאי סח לה על הקובץ שמכר לבעלי ה„טל".
– כדאי היה לראות את איטליה! – העיר פרנק מתוך קול, שהשעמום בצבץ מתוכו.
– מחר עלי לסלק שכר־דירה – קרא פתאם ריזשין.
– אמש סטרתי לשוער על לחיו — אמר פרנק.
– בשל מה? — שאל ברוך וקרץ בעינו לריזשין, כלומר: משקר הוא בחור זה!
– בשל מה? – השיב פרנק – מי יודע? – היד סטרה מאליה. על הלחי סטרה. הלא זה בליעל. הוא מכה את אשתו. בכל לילה הוא מכה את אשתו. תמיד הוא מסנן אי־אלה דברים דרך שפתיו. ביחוד בלילה, כשהוא פותח את השער. הוא ודאי משמיע דברי־וזרוף. החלטתי לסטרו על הלחי. וכן עשיתי.
– והוא מה? — שאל ריזשין מתוך חשד גלוי וקרץ בעינו לברוך.
– הוא? – השיב פרנק בכעס – הוא קבל את שלו והלך לו. עלמה זו הייתי מנשק! – קרא פתאם והצביע על פייגין, שעברה ברגע זה על ידם עם לורברבלט.
– ואני כבר נשקתיה! – העיר לו ברוך דרך אגב, כאדם, שאינו משמיע שום דבר מתמיה ביותר.
פרנק קרץ בעינו לריזשין, כאומר: משקר הוא בחור זה!
– עלמה כעין זו – התלהב פתאום ריזשין ואמר – הייתי מושיב על ספה –
– משכיבה! – העיר ברוך.
– ואחר כך... ואחר כך... – המשיך ריזשין את דבריו – הייתי מפילה מעל המדרגות. יש סוג כזה של נשים, שצריכים להתנהג אתן כן. וגם זו שייכת לסוג זה. אשה מסוג כעין זה, רבותי, אתה משכיב על ברכך, מלטף את שערות ראשה, מתוך שגעון; מתוך שגעון רליגיוזי, כפי מבטאו של פינחסוביץ, אתה מעלה אותה לתוך בית־העליה שלך, מחבקה, מחבקה עד כלות הנשמה, ואחר־כך: דריסה ברגל — וחסל!
– מקודם, מובן, אתה משקה אותה ומאכילה! – העיר ברוך וקרץ בעינו לריזשין, כאומר: מפליג קצת גבור דנן!
ריזשין דבר בהתלהבות:
– כן, רבותי. מקודם אתה מאכילה, משקה, מוזג מכף־התה לתוך פיה, מנענעה, מנענעה כאם את תינוקה, כורע לפניה על ברכך, מתפלל, ואחר־כך... לא אחר־כך – בפעם אחרת. כן. פעם אחת היא סרה לתוך הדרך. השעה היא שעת בין־השמשות. ואתה כועס כעס גדול עליה, על שהיא חיה בעולם, ועל גזרת־גופה אתה כועס. כי למה גזרה זו מתהלכת בעולם דוקא בצורה כעין זו?

— הקראת את שירו החדש „אל בת הנכר״? — שאל ברוך את חברו והציץ לתוך עיניו מתוך צפיה לתשובה – אני לגבי שירים... אולם מה דעתך עליו? —

— קליפה של בצל! דקלם ריזשין — אין צבעים. אפור.

— ודאי.. גם דעתי כך... עורבא פרח! ואין פרספקטיבה. העזה שכזו!

— הקראת את הסמרטוט שלי? — שאל המספר הצעיר פרנק והציץ בפניהם של ברוך וריזשין.

— איזה סמרטוט? — שאל ריזשין.

— את „קרייכנפלד״ שלי. הוא נדפס ב„החיים״.

— מי קרא? — השיב ברוך – רקיקה!

— היית היום בביתו של שניאורסון? — שאל ריזשין את פרנק.

— „קרייכנפלד״ שלי הוא טפוס חדש לגמרי, שכמוהו לא היה עדיין בספרותנו.

— היית היום בביתו של שניאורסון? — חזר על שאלתו.

— אני? — גברת זו מי היא? — שאל ברוך והצביע על הגברת אייזמן.

— זו בעלת הרגלים הגסות!

— תן לי את עיניה של בלונדינית זו! הבו לי את עיניה! — התלהב פתאם המשורר ריזשין ונגרר אחרי עלמה בלונדינית אחת שעברה על־ידם אולם איש־הציד חזר על עקביו בלא צידו.

— צלעותיה עבות הן יותר מדאי! – קרא – מי מכם רעב, רבותי? —

— אם כן, איש מכם לא קרא את „קרייכנפלד״ שלי? — אמר פרנק מתוך עצבות קלושה בקולו.

— כבדני נא בגלוסקא ובכוס חמין! – אמר ברוך לפרנק.

— שניאורסון לא סח לכם כלום על „קרייכנפלד״ שלי?

— לעזאזל עם „קרייכנפלד״ שלך.

— הוא אמר, שיש צבעים.

— ופרספקטיבה? – שאל ברוך.

— פרספקטיבה? יש. ודאי יש. פשיטא!

— כדאי היה לראות את איטליה – הגיע קול שימקין מקרוב.

— ואני הייתי אוכל עכשיו בחשק גדול תפוחי־אדמה על־פי הנוסח של אמי – אמר ריזשין.

— הלוני־נא עשרים אגורות או כבדני־נא בגלוסקא ובכוס חמין – קרא פרנק לברוך.

— שימקין סח לי, שהמבקר שיינר עתיד לכתוב מאמר גדול של בקרת על קובץ שיריו – ספר ריזשין.

— הוא כבר מכר את הקובץ לבעלי ה„טל״? —

— כמה מקבל שימקין בעד קובצו? —

— מאתים רובל! – הכריז ריזשין. עיניו של פרנק התלקחו מקנאה. ריזשין נענע בידו מתוך תנועה של בטול:

— עט, איני מקנא בו!

מפני כל שאר הגברים, וחשה את המבטים המרובים והתצפניים, הננעצים בבשרה ודוקרים אותו. חטא חטאה לבעלה ולבה הכה אותה. משתערים, משתערים הגלים עליה – וגופה רעד. והיא, הן הגידה בלבבה תמיד, שאשה כשרה היא. כשרה במחשבה, בדבור ובמעשה. רק פעמים מתגנב ההרהור... ונחנק. ובכל זאת היא חשה צרך נפשי לשבת מזמן לזמן בחברתו של גבר, של גבר פקח, משכיל, בעל שיחה שוטפת, של גבר פקח כשיינר ובעל־כשרון כשימקין. ובכל זאת... בכל זאת... אח, לא. יותר לא. אולם הם כולם... אח, הנה מבטיהם... כלם להוטים... כלם חמסנים – הרהרה מתוך גועל־נפש וכעסה על שיינר, שעזבה יחידה, וכעסה גם על שניאורסון, שמשך את שיינר הצדה, ובכלל... מה זה? מה זה?... הנה זה שניאורסון! – ובפניו אין... אין מה שיש בספריו... אין... רק רגעים מספר עמדה יחידה ומבטיה שוטטו לצדדים. ופתאם עלה על זכרונה הבחור המשונה, המורה העברי, נתן. על שפתיה עלתה בת־צחוק בשעה שהגתה בשם הזה. אדם משונה – אמרה בלבה – לא ככל השאר... כשיושבים עם אדם זה בשעת בין־השמשות, באפלולית, הרי הוא כאלו אינו. הוא אינו ככל השאר... אלו היה פה בתוך האולם, הייתי נגשת אליו ועומדת על ידו. היא ראתה את שימקין, שעבר על ידה וכמעט שנגע בדרך הליכה בגופה. ידה כמעט שהושטה מאליה לאחוז בזרועו, אולם היא תפשה את עצמה על תנועה זו והתחרטה. הן הוא הרגיש בה ועשה את עצמו מפני גאותנותו כאלו אינו רואה אותה. האמנם הוא אינו מוצא בי ענין ואינו להוט אחרי? – חלף הרהור במחה מתוך קנאת נשים. אולם מיד השיבה, כמנחמת את עצמה: כן. כן! — ואחרי שהחליטה כך בדעתה, חזרה וחפשה בעיניה את נתן ותמהה היתה על שאיננו, וגם על שלא בא עמו אותו הדרומי, ששמו שליט. הן היא השמיעה בפרוש לנתן, שעתידה היא לבקר את הנשף הבא של חברת „השפה והתרבות". הרגשה של תרעומת הלחלה פתאם בלבה. היא התרעמה על העלם הדרומי, שלא ראתה עדיין מימיה, על שלא בא לכאן, אל... הראיון, שקבעה לו על ידי נתן. ופתאם תקפתה תשוקה לשוב לביתה, לראות את משה. גם רחמים תקפוה על בעלה, שנעזב יחידי כתינוק ולא התרעם כלל. היא השתוקקה לשוב לביתה ולראות את פניו של האיש, בעל המזג הנעלה ונדיב־הלב. ומתוך תשוקה זו אמרה לעצמה:

— הלא אני אשה כשרה, כשרה!

ברגע זה ראתה את שיינר נצב על ידה. היא שמחה לקראתו וחיכה לו. היא הכירה לו טובה בשמה ובשמו של משה. היא הניחה את ידה על שכמו וסלקה אותה מיד. היא גמגמה:

– מר שיינר, כבר...

– התגעגעת עלי? – שאל שיינר.

– כן — השיבה בפשטות־לב.

– גם אני התגעגעתי...

– גם אדוני מסוגל להתגעגע? – שאלה והציצה בשיינר מתוך השד. היא חששה, שמא מלגלג הוא לה.

ועל עיניה אתה מתקצף. העינים השוקטות הללו – למה הן תמימות כל־כך?
למה? — קרא ריזשין ורקע מתוך כעס ברגליו – למה? אני שואל, למה? —
ופתאם אתה נוטלה ומשליכה מעל המדרגות.
– תחלה, כמובן, אתה דורסה ברגל – העיר מתוך הלצה כמושה ברוך.
– ודאי, ודאי. תחלה אתה דורסה ברגלך – קרא ריזשין בהתלהבות –
ברגלך הימנית. ואחר־כך אתה מפילה מעל המדרגות. ותהא לה כל הלילה
עומדת מאחורי חלונך ותהא מיבבת כסערה טרופה בין אילנות היער. שאם
לא כך, רבותי, שאם לא כך, אמלל אתה, עבד עבדים אתה, לצמיתות ולדורי
דורות. עבד לשפחה. אני אינני עבד — קרא בקול — בן־חורין אני! כבר היה
מעשה בי. כבר הייתי משועבד – דבר פתאם מתוך ודוי־הלב – לכשעין זו
הייתי משועבד והפקעתי את עצמי מתוכה. שברתי את השלשלאות. הרבה
משירי הקדשתי לה תחלה. אולם אחר כך ירקתי לה בפניה. הן אני אב לילד.
נער כבן שש, אם איני טועה. היא ברחה לאמריקה עם הילד. ואני ירקתי.
זה היה לפני שש או שמונה שנים. אולם אני ירקתי.
– ירקת ו... כתבת שירים! – העיר ברוך.
– אידיוט! – קרא ריזשין, סטר לברוך על לחיו ומיד חבק אותו.
– ומה סגנוני בעיניך? — שאל פרנק את ברוך.
– סגנונך, לדעתי, עדיין קלוש הוא.
– אדם משונה אתה, צר עין או סתם טפש — קרא פרנק בכעס – סגנוני
קלוש? וסגנונך המימי הוא המשובח? – אני, אני בעל הסגנון הקלוש? מנול
אתה. פשוט: מנול! – פרנק נשתתק לשעה קלה, אחר־כך הניח מתוך ידידות
את ידו על שכמו של ברוך ואמר — אני מיעצך, אני אומר לך בתורת עצה
טובה, לטובתך אני מתכון: קרא את „קרייכנפלד" שלי – ובעיון. הלא זו
היא מלאכת־מחשבת. ושים את לבך אל הסגנון. אני מטעים לך: אל הסגנון,
כי חשיבותו של „קרייכנפלד" הוא דוקא סגנונו. וגם אתה, פואטן – פנה
לריזשין – קרא את „קרייכנפלד" שלי ותהנה. היודעים אתם, רבותי, את סודו
של סגנוני המיוחד במינו? – קרא פתאם – אני איני קורא את הספרות החדשה.
אני מעיין רק בספר־הספרים ובספרי הקדמונים. זהו סוד סגנוני.
– מי היא גברת זו? – שאל ריזשין והצביע על עלמה אחת שעברה
על־ידם.
אולם איש מהם לא השיב. שלשת החברים הפנו פתאם זה לזה את ערפם
והשתמטו איש לעברו.

פרק ל.

אחרי שמשך שניאורסון את שיינר הצדה, עמדה הגברת אייזמן שעה
קלה יחידה בתוך פרוזדור־האולם. קשים היו לה רגעים אלו, שעמדה יחידה
בתוך ההמון הצפוף, הגועש סביבה. עמידתה יחידה, בלא חברתו של גבר,
הטעימה לכל הגברים, כך נדמה לה, את הויתה, את גזרת־גופה, את החלקה
החשופה של צוארה. היא ראתה את עצמה עזובה, בלא האחד, שיגן עליה

– אח, מר שיינר, למה ? – סננה הגברת אייזמן מתוך תרעומת כבושה, שיינר נעלב על ידי התלונה שבקולה. הוא החליט לעזבה לנפשה ולהתערב בין הקהל. הוא כבר הפנה אליה את שכמו. ברגע זה עבר על ידם המשורר שימקין. הוא פסע דרך גאות והמספר ברוך נגרר אחריו. המשורר ריזשין היה כרוך אחרי המספר ברוך, מדדה אחריו וחובט לו מרגע לרגע על שכמו. שימקין עשה גם הפעם את עצמו כאלו אינו מרגיש בגברת אייזמן.

— אדוני שימקין ! — קראה הגברת אייזמן.

– אדוני שימקין ! — קרא ריזשין — הנה הגברת...

– אה, שלום עליך, גברתי ! – קרא שימקין בשמחה והשתחוה לקראת הגברת אייזמן.

– שלום עליך, אדוני המשורר. – השיבה הגברת אייזמן.

שיינר התחמק מהם ונתערב בין הקהל.

– גם הגברת פה ? – שאל שימקין בקולו של אדם, הנוהג קלות־ראש בבן־שיחתו.

– ומר שימקין לא הרגיש בי כלל ? – שאלה הגברת אייזמן מתוך עלבון.

– אני ? אדרבא... זה הוא הסופר הצעיר... – אמר שימקין וגמגם בלשונו, כמבקש להשמיע שם שנתעלם ממנו – גם זה הוא סופר ! – סיים מתוך בטול והצביע על המספר ברוך, שנגש ועמד על ידם.

שימקין החזיר את שכמו לברוך, אולם הלה נרתע לפניו, משך גם בידו של המשורר ריזשין והציגו לפני הגברת אייזמן.

– אלו הם פרחי הסופרים ! — אמרת הגברת אייזמן מתוך בת־צחוק של נדיבות־לב.

שימקין לא השיב כלום לא על שאלתה ולא על בת־צחוקה.

– ומה שניאורסון שלנו בעיני הגברת ? – שאל שימקין אחרי דממה ממושכה.

– גם אני מסכים, ששלמה המלך חכם גדול היה ! — השיב תחתיה המשורר ריזשין, בחבטו על שכמו של ברוך.

– אח, שניאורסון ! – קראה הגברת אייזמן מתוך אותה התעוררות של חדוה, שבה השמיעה תחלה את התשובה הזו לשיינר. גם בפעם זו התחרטה מיד על השקר, שהתפרץ מפיה בדרך אינסטינקטיבי, אולם לבה לא הכה אותה כמו בתחלה.

שימקין רמז לגברת אייזמן, שלב ידה בזרועה ומשכה הצדה. המספר ברוך והמשורר ריזשין נשארו מאחריהם.

– שניאורסון שלנו ודאי הקסים את הגברת ! – אמר שימקין והעיף את מבטו הגאה מסביב. „האשה הזו המתהלכת על־ידי – הרהר לעצמו – היא היפה בכל הנשים שבאולם זה. הכל סבורים בלי־ספק, שהיא אהובתי".

– שניאורסון הוא נחמד מאד – השיבה הגברת אייזמן והשתמשה בחצי השני של דבורו של שיינר.

– וכמה חיים בו, כמה תנועה ! – קרא שימקין בהתלהבות ועיניו התלקחו.

ההתלהבות שבשימקין אחזה את הגברת אייזמן. היא דברה מתוך השתוממות והתעוררות :

— עד לשגעון — דקלם שיינר כדרכו.

— מר שיינר מדבר דברי־אמת ? — שאלה הגברת אייזמן מתוך תמימות וחדוה מסותרת.

„היא טפשית — הרהר שיינר — אלא שגופה דשן”.

— דברי אמת — השיב.

הגברת אייזמן הציצה לתוך עיניו של בן־שיחתה ככבשה —

— האמנם יש אנשים, שמתגעגעים עלי ? — השמיעה מתוך אנחה קלה — שאינם מלגלגים לי ?... ומשה שלי אומר, שזה דרך הגברים ללגלג ולנהג קלות־ראש באשה.

— אני איני שייך לסוג זה ! — קרא שיינר מתוך עלבון.

— אני יודעת ! — אמרה כמצדיקה את עצמה בפניו. ובלבה אמרה : מכל מקום, שמא מלגלג הוא לי...

— הגברת אומרת, שהיא יודעת, ומכל מקום היא חושדת בי — אמר שיינר מתוך תלונה, כאדם שנעלב באמת על־ידי חברו.

— כלום אמרתי, שאני חושדת ? — שקרה הגברת אייזמן. — אני, למשל, אומרת כך. אין האדם יודע מה בלבו של חברו.

— עט, דברי־שטות — הפסיקה שיינר — העיקר, שהשמלה הזו... שהגברת מלובשה עכשיו...

— הלא זו ה„אפיקה”... — התנצלה הגברת אייזמן בפני המבקר.

— אולם לא קרקס הוא האולם הזה... ואולי...

— ואולי כן ?... הלא אלה הם דבריו של האדון שיינר ? — שאלה הגברת אייזמן מתוך סקרנות.

— אני לא אמרתי — דבר שיינר מתוך רוגז — נניח־נא... ומה שניאורסון בעיניה של הגברת ?

— אח, שניאורסון ! — קראה הגברת אייזמן מתוך התעוררות של חדוה, אולם קול קריאתה נשתתק באמצע. היא שקרה בדרך אינסטינקטיבי, כי הן על פי האמת, שניאורסון... מוקשה... מוקשה הוא... הכזה הוא שניאורסון ?... הן בפניו אין... אין... פניו חסרים דבר־מה... היא שקעה בהרהוריה והשתדלה למצא את הדבר, ששניאורסון חסר אותו. קשה היה לה לברר לעצמה את טיבו של אותו דבר, ששמו ודאי : רחמים ! או : אהבת־הבריות ! או : התקשרות ! — כל המושגים הללו נצטרפו במחה לגוש של ענן, שכלם כלולים ומעורבבים בתוכו.

— הוא זקן נחמד — האין זאת ? — אמר שיינר מתוך חיוך של נדיבות־לב. החיוך הנדיב הזה לא היה מתאים כלל אל פניו המעוקמים, הגרומים והקנתרנים, ודוקא בשעה ששפתיו היו מחייכות, היו לסתותיו השרועות מתעקמות ביותר ופניו המתעותים והכהולים מרזון ומרשעות־לב מטילים ארס. היה זה מעין אותו החיוך שעל שפתי האינקביזיטור, המראה פנים שוחקות רגע אחד קודם יציאת נשמתו של קרבנו. חיוך זה היה מצוי בין שפתיו של שיינר בשעה שהיה מקלס את מי־שהוא. הגברת אייזמן חשה פתאם במהותו של חיוך זה. צמרמרת קלה חלפה את בשרה.

— תסלח־נא הגברת. זו היתה הלצה. נשיקה זו בדויה היא.

— לא, היא אינה בדויה – אמרה הגברת אייזמן מתוך עקשנות, ובקולה בצבצה תרעומת, תרעומת של אשה, הקובלת על החבר, שמתוך גאות יתרה הוא מסתיר ממנה את נצחונותיו —

— נניח, שאינה בדויה – אמר שימקין בקול, שהיה נשמע לשני פנים.

— לא, היא אינה בדויה – אמרה הגברת אייזמן והציצה בשימקין במבט של הכרת־טובה על שזכה לנשיקה זו – כשרון שכמותו, אין תמה, מעורר ודאי התפעלות של אמן גאוני וחובב־אמנות כשניאורסון.

— אולם אנו הסחנו את דעתנו מן העיקר – הוסיף שימקין – אני ישבתי בחדר־עבודתו של שניאורסון. אני מקריא, שניאורסון מקשיב, אנו שמחים. הלואי לא יתפרץ איש זר! – אומר שניאורסון – וברגע זה עצמו – דפיקה בדלת. אחת, שתים! – ידידי! — קורא אלי שניאורסון כמתחנן — אינני! — והדלת נפתחה – אבדנו! – קורא שניאורסון בקול קורע־לב. על המפתן עומד בחור. שניאורסון עמד שעה זו על־יד השלחן, ראשו כבוש ואזניו מופשלות. כלו שמיעה. שניאורסון מעמיד בי מבט מלא יאוש, כאומר: הצילני, ידידי — והבחור גבה־קומה, גלית הפלשתי. – שימקין הרים את ידו באויר ומדד בה את שעור קומתו של הבחור מתוך תנועת־יד של רחבות זו, המצויה אצל שניאורסון – והבחור פורטפילה תחת זרועו ונעלי־ידיו לבנות. יודע אני את הטפוס הזה. בחור ארוך, שנעלי־ידיו לבנות הן ופורטפילה תחת זרועו — בבחור עברי הכתוב מדבר – חזקה עליו, שסופר הוא — ולא־יוצלח. כיון שסופר עברי הוא, ממילא הוא לא־יוצלח, אולם הלה גם להיות לא־יוצלח לא יצלח. בחורים כאלה מצוים מאד אצלנו. הם צצים ככמהין וכפטריות. וכלם הם גאונים. הנגס שבהם לכל הפחות ניטשה הוא. בחורים אלה צובאים על מערכת ה„השקפה" ביחוד. אחד מהם, מטורף קצת, כנראה, ובעל־חלומות, סר לפני ימים לא־מרובים למערכת ה„השקפה" והתרוצץ שם כמשגע. רץ מבית־הדפוס לחדר העורך, ומחדר־העורך לקונטורה, ומשם שוב לבית־הדפוס. עלמה אחת, עוזרת של קונטורה, סחה לי מעשה זה, עלמה פקחית. היא צחקה בכל פה.

— מה שמו של בחור זה? – שאלה הגברת אייזמן – ודאי פסח שליט...

— אם איני טועה... מכרה אחת הציגה אותו לפני... טפוס תולני... אין ספק... טפוסים אלו מרובים ביחוד אצלנו.

— ביחוד!... – הטעימה הגברת אייזמן מתוך גניחה.

— אצלנו... קצורו של דבר: הבחור שלנו עומד. הפורטפילה פתוחה. והנה המחברת. משקלה – פוד. ארכה – כאורך הגלות, ועביה — תרפ"ט עמוד. מילא, כאשר אבדנו אבדנו! — מהרהר אני ושניאורסון בבת־אחת.

— מה בקשתך, בחור? שואל אני בשמו של שניאורסון, לפי ששניאורסון שלנו עומד מחריש וזועף, כלו כעס ונקמה ומבטו הלוהט נעוץ באורח. אני מתירא מאד מפני כעסו של שניאורסון שלנו. אני מקדים את הרעה.

הבחור זוקף את קומתו, נצב כמשחק על הבמה, מדקלם ואומר:

אח, שניאורסון! הלא הוא נחמד. הלא הוא צעיר, מלא כח־עלומים ואש־הנער. כמה חיים בו, כמה תנועה, כמה תשוקות ומאויים סוערים. אח, שניאורסון! והוא באמת חכם כשלמה. והמעוף שלו!

– שניאורסון — מה שייך? פלא. הוא, פלא! – קרא שימקין מתוך התלהבות עשויה, זקף את קומתו והפשיל למעלה פאה אחת של בלורית דרך חשיבות על־מנת שתצנח מאליה. הפאה, כאלו עשתה עמו קנוניה, נשמעה לו וצנחה מאליה על המצח, באופן שהתסרוקת היתה נראית, כאלו נעשתה לכתחלה מתוך התרשלות. – פלא! פלא! – קרא שימקין בגאוה וחזותו כאלו אמרה: אכן גם אני פלא, אני פלא, המכריז על פלא – וזרועות־ידיו שחו באויר, כחותרות לחצות את הגלים ומגרפות את הפלא השני: פנו דרך לי! פנו דרך! אני דורך לי נתיבה!

– יפה אמר, מר שיינר... סליחה... מר שימקין — אמרה הגברת אייזמן ופניה הסמיקו בשל הטעות — יפה אמר מר – פלא הוא שניאורסון. אכן פלא הוא!

– ודאי, ודאי – דבר שימקין מתוך התלהבותו העשויה והעלה בפניה את שניאורסון, לפי שנוסחתם של דבורי־הקלוסים היה מתאים מאד, לפי השערתו, לתנועות־ידיו ולנענועי־זרועותיו – כאן יש לנו עסק עם אדם, שהוא משכמו ולמעלה... עם אדם, שהוא יוצא מן הכלל... ויוצא גם מן היוצאים מן הכלל – דבור אחרון זה הנאהו מאד, ולפיכך נמשך אחרי שטף דבריו והגביר את קלוסיו – כאן יש לנו עסק עם אישיות נעלה... עם חזיון פלאי... ולפי ששניאורסון הוא פלאי גם דרכיו פלאים הם... ויש, שהם סתומים וגם קצת מוקשים... והרי עובדה אחת אָפיית, שאני הייתי עד־ראיה לה. עובדה אָפיית מאד. פעם אחת אני יושב בחדר־עבודתו של שניאורסון. הקראתי לו את שירי. שניאורסון הקשיב להם בעיון, כשהוא מתהלך, כדרכו, על־פני חדרו. שניאורסון, ניכר היה בחוש, היה שרוי בהתעוררות גדולה.

– התעוררות? ובשל שיריו של מר? – אמרה הגברת אייזמן מתוך השתוממות והתול קל.

– הן. שרוי בהתעוררות – ובשל שירי. ניכר היה בחוש. ביחוד בא שניאורסון לידי התפעלות, כשהקראתי לו את שירי „אל בת־הנכר".

– „אל בת־הנכר"? – הטעימה הגברת אייזמן מתוך הטעמה מיוחדה של אשה, הרגילה לגלות בכל חזיון כללי פנים אישיים – אה, אה! –

– הן, „אל בת־הנכר" – שיר יפה במדה ידועה...

– וגם השיר הזה הביא את שניאורסון לידי התפעלות?

– הוא הוא שחבבני על שניאורסון – והוא הוא שגרם לנשיקה הידועה... – סיים שימקין בקול סודי.

– נשיקה? – שאלה הגברת אייזמן מתוך תמיהה וסקרנות גלויה – זו מה טיבה? — ודאי שניאורסון נשקו מהתפעלות?

– על מצחי.

הגברת אייזמן נעצה בו מבט תמה ומלטף, מבט המצפה לדברים הבאים. שימקין אמר:

פרק לא.

לקול רעם של מחיאות־כפים ירד הנואם מעל הבמה, כשאשתו עולה לקראתו על הבמה ומשיבה על פניו במטפחתה. אחרי־כן עזבו שניהם את האולם. סיעות קטנות של בני־אדם התחילו יוצאות אחריהם, אולם רוב מנינו של הקהל לא זז ממקומו. נפתחו הוכוחים. כל המתוכחים כמעט הסכימו לדבריו של הנואם, אלא... „אלא" זה לא היה ברור כלל למתוכחים עצמם, מכל מקום היו עולים ויורדים בזה אחרי זה, כדי לברר אותו לקהל, היו סותרים את דבריהם של החברים ואת דברי עצמם. הקהל הקשיב לדבריהם המתנגדים זה לזה והיה מוחא כף לכל אחד מהם. העיקר, שכמעט כל המתוכחים הודו פה אחד, שמצבה של האומה הישראלית הוא בלתי נורמלי, ולפיכך מרובה כל־כך החולניות בנו. היהודי גר הוא תחת השמים! — חזרו כל הנואמים על הדברים, שאמר בעל ההרצאה ושבעיקרם כבר נשמעו ונשנו כמה וכמה פעמים מעל עמודי העתונות. היהודי עקור הוא מתוך הטבע, תלוש הוא. על כן הרגשותיו מסורסות הן, מדולדלות ואין בהן שלמות וחיוניות. עניות שולטת בנו. מקוריות אין. אין אנו אלא מחקים. אין אצלנו לא שקספיר ולא דנטה. ואיפה הרומן העברי? – כי הסופר העברי חי על פנת־גג ואין לו מהלכים בין הבריות. הוא חי בדחקות ורחוק מהויות העולם – על כן השגותיו קטנות ומאוייו פעוטים. ומעוף אין ליוצר העברי. כי הספרות היא ראי החיים וחיינו דלים הם. לא פרח ולא אילן נאה ולא שירת הצפור. כך דברו הנואמים וחזרו ודברו את דבריהם בהתלהבות ומתוך הנאה יתרה, כמפרסמים בשורות וישועות. דומה היה, כאלו נהנים הם מאד מהחולניות ומהתלושיות של האומה הישראלית. אולם העיקר, שהכל דברו מתוך בוז גמור ליהודי, ליוצר היהודי, לנשמה היהודית. היה זה בוז בלא כאב. דבר זה צער מאד את הגברת אייזמן, ששמעה את דבריו של הנואם הראשי ושל שאר הנואמים מתוך הקשבה מיוחדה. האמנם? — הגתה בלבה מתוך צער־הנשמה – האמנם? – האמנם גלתה התפארת מישראל? – האמנם אין בנו לא יופי ולא חן ולא גאות ולא אהבת־הטבע ולא התרפקות ולא התקשרות ולא טבעיות ולא חיים? – האמנם אמת בפי הנואמים, המכריזים, שהנוטים אנו, עצמות יבשות, שעבדים אנו, שפלים ונכנעים? - כלום אין שמי־תכלת מעל ראשנו? כלום אין הלב נוהה בערבי הקיץ ואין ריחם של פרחים משמח את הלב? הה, עלבון! עלבון! – היא חשה עלבון מכאיב מתוך כל הדברים האלו, כאלו פגעו בכבודה האישי, כאלו חללו את רגשותיה, כאלו לעגו לה בפניה, כאילו זלזלו בכבוד הנשים שלה, כאלו כפרו ביפיה, בחנה, בדמיה היוקדים, במאוייה הסוערים, בכליון נפשה, ברגש הגאות, המפעפע ועובר הויתה, בתשוקת־הרקודים שבה, בשירת־המחולות, העולה מתוך כל חושיה, בחרות שבה, בחרות, בחרות... היא כאבה, כעסה, התמרמרה — דמיה שאגו חמס כנגד הדברים ששמעה... וכבר לא שמעה את הדברים, כי אם הציצה בפרצופים ותמהה על האנשים הללו, העומדים וחותכים דבורים ואינם יורדים ואינם מרקדים ואינם שואגים ואינם יוצאים במחול. — —

— סופר אני, אדוני שניאורסון.

— ואם סופר אתה, שניאורסון מה חטא ? — שואל שניאורסון.

— מבקש אני להקריא לשניאורסון דרמה — משיב הבחור.

— יקרא ! — אומר שניאורסון, מציץ בי ומרמז בידו דרך צווי למחבר.

המחבר אינו מתעצל ומלעיט אותנו מחזה אחרי מחזה. ישמרנו אלהים! עורבא פרח. בחורף הקור גדול. העזה שכזו ! לא סימן של צבע — לא גון ! לא בת־קול של צליל נאה — החמה שקעה ? הלבנה זרחה ? רכב נוסע. נזלת. אח, למה אני מגבב דברים ומיגע את הגברת ? הלא אלו הם דברים בטלים ואינם מעסיקים אותה כלל —

— בבקשה, אדרבא ! וסוף המעשה ? שאלה הגברת אייזמן ושקרה, אף על־פי שכבר שמעה את ספור־המעשה הזה בשנוים כל שהם מפיו של שיינר.

שימקין השמיע את סופו של המעשה על־פי הסדר, כפי ששמעו מפיו של שניאורסון. מעשה בבחור, ששניאורסון שאלו, אם הוא רצען, ואם הן, יואל־נא לתקן את סולית נעלו. הגברת אייזמן התפרצה בצחוק, אף על־פי שגוף המעשה לא ישר בעיניה כלל ואף על־פי שבשעה ששמעה את המעשה הזה מפיו של שיינר, לא צחקה כלל.

בשעה זו עבר על־ידם שיינר. הוא ראה את קומתו הזקופה של שימקין, שמע את קול צחוקה המכה גלים של הגברת אייזמן, הציץ בפניה הלוהטים לקראת בן־שיחתה וקנאה נצנצה בו. „החרזן החונף", „המנול" לחש שיינר לעצמו. כנס סביבו כנופיה של סופרים צעירים, של ברוך, פרנק, ריזשין ואחרים, עמד עמם סמוך לגברת אייזמן, סח להם אניקדוטה צינית אחת וכלם צחקו בקול רם. המבקר ברג התבונן בכנופיה זו של הצעירים, שהתכנשו מסביב לשיינר ואמר בלבו מתוך קנאה: שיינר מפורסם ממני ומקובל יותר על הצעירים. אולם מיד הציץ בפניו החולניים של שיינר ובלסתותיו הכחולות וקבל תנחומים: הוא יסתלק בקרוב מן העולם. חולה מסוכן הוא ודאי. המבקר ברג ישב לו על כסא, הצית סיגרה, שלב מרגע לרגע את זרועותיו על חזהו, הקיף את עצמו בשלשלאות של עשן והעמיד פנים שקועי־הרהורים, כאדם, שאינו חש כלל בדברים המתרחשים סביבו. הוא נשתקע באמת בהרהורים. הוא שלח את מחשבתו על־פני הצי־האי הסקנדינבי, ברר מעליו אחד מן הסופרים המפורסמים, סדר במחו ראשי־פרקים של מסה כפרותית לתאור פרצופו של אותו סופר, והרהר בהנאה ומתוך נקמה:

— הנה סטרינדברג, סבדנבורג, הללו הם סופרים. הללו... אצלנו רק ננסים. רק ננסים!

פוגל, עורכו של „השחר", עורכו של פינהסוביץ, לחש לברג על אזנו:

— השוטה בא להמשיך את דבריו!

— מה? מה? — שאל ברג, כאדם שנעור מתרדמה עמוקה.

צלצולו של הפעמון הזמין את הקהל להכנס לתוך אולם־הקריאה.

שאף על־פי שהיא חוטאת, מכל מקום כשרה היא, בשרה... היא חזרה והציצה בפניו של נתן. יפה יפה הציצה בהם, כדי להתדבק בשמחתו ובטהרתו וכדי להטהר על ידו ולעקור מתוך הלב את... את... ועל לבה עלה זכרונו של הדרומי, זה, שלא ראתה עדיין בעיניה וש... אולם נדמה לה, שהיא רואה את פרצופו בעיני־בשרה. היא שאלה:

– נתן, יחידי?.. והיא הציצה בפניו מתוך הצצה מרובה – כמי ששואל לחברו על שלישי, החשוב לשניהם, חשוב מאד.

– מה שייך יחידי? – השיב נתן בתמימות – ודאי יהידי. אהה! – קרא פתאם בקול של יאוש וספק את כפיו — אהה! אהה!

– מה היה לך? – שאלה הגברת אייזמן, שנבהלה מפני קריאת היאוש שלו. נתן השיב מרוגז:

– שניאורסון איהו? איה שניאורסון? – איננו? כבר הלך? — כבר? ולבי אמר לי, שכבר יצא. לבי נבא לי – דבר בסגנון הטוף, כאדם הבהול מאד – אני רצתי כל כך, רצתי, לבי הלם בי. אמרתי: אבוא ואציץ בפניו. כך אמרתי – וטעיתי. ואני זה ימים רבים לא ראיתיו. והן אני מתגעגע עליו מאד. עתה אחרתי. אחרתי ונענשתי.

– ולמה אחרת, מר נתן? – שאלה הגברת אייזמן מתוך היוך.

– למה אחרתי? למה? כלום אפשר היה שלא לאחר? באתי בשעה הקבועה, בשעה השמינית, ואחרתי – השיב נתן בקול מלא עצב – מזלי גרם. הלא זהו קוריוז, ממש קוריוז, גברת אייזמן. עומד אני מאחורי הדלת. סבבוני השומרים וגרשו אותי. מכה בן־אדם – כך סחו לי – חכה עד יעבור זעם, כלומר, עד סוף הנשף, כי מקום פנוי אין, והעיקר, כך הסבירו לי, אין רשות־הכניסה ניתנת לאדם אלא אם כן כרטיס הכניסה בידו. אמרתי: אדרבא, הבו לי כרטיס ותהא לי הרשות. סגרו את הדלת בפני. זו היתה התשובה. פתחתיה. אמרו לי: שלם תשלם! – אם כך הרי ענין אחר. ירדתי לכיסי והעליתי מתוכו. לא העליתי כלום. מקרה הוא... טעות היתה... קוריוז... ואני שוב מבחוץ. שוב? חלילה וחלילה. לא אנום ולא אישן. אח, ורשה, ורשה! למה את שוטמת אותי כל־כך ולמה את רודפת אותי ולמה את מתנקמת בי? מה רעה עשיתי לך? אני הייתי כל־כך מרוגז בשעה זו עד שהחלטתי בלבי, שלא להביא לכאן את אחי הקטן, את הצמחוני שלי. ולפי שעה ירדתי מעל המדרגות. אולם אחרי שירדתי ארבע הקומות למטה, התחרטתי מיד, כי אמרתי לעצמי: הלא אתה שוטה קצת, הירידה למה? אדרבא, קום ועלה. אם יכניסו אותך – מוטב, ואם לאו – תרד. וכשעליתי מצאתי את הדלת סגורה. שבתי וירדתי או'בע הקומות למטה ואמרתי לנפשי: אדם משונה, וגם קצת שוטה. הלא יש תקוה, יש עצה, הלא יש. לך, ברח, רוץ, רוץ אל הדרומי וקחהו עמך. הוא יעניק לך מכספו וגם אותו תזכה בהרצאתו של פינחסוביץ, שתהיה ודאי נפלאה. נפלאה? וכי לא כך? – ודאי. את הדרומי לא מצאתי בחדרו. איננו. ובחדר חשכה. ומדלקת של ברזל אין בכיסי. ואילו היתה מדלקת, הרי אין בנזין. אני אקנה לי מדלקת, אקנה – קרא נתן בקול. — ודאי אקנה. ותיכף ומיד נתברר לי, שעשיתי מעשה של שטות גמורה. ממש קוריוז!

שניאורסון נטל את הפלרינה שלו וירד מעל הבמה. הקהל לוה את הסופר האהוב מתוך מחיאות־כפים סוערות וקריאות: הידד! שניאורסון פסע פסיעות גסות ובראש מורם. אחריו נגרר ישפה, ואחרי שניהם – שימקין. הגברת אייזמן ראתה את שימקין המתרחק. הוא עבר על ידה ולא נפטר ממנה מתוך ברכת־שלום ואפילו את ראשו לא הרכין לה. היא כעסה עליו מאד וחשה פתאם דכדוך־הנפש. כבודה נפל בעיניה. הנה היא עומדת יחידה בין קהל הגברים וקומתה זקופה, וכל המבטים נעוצים בה. בשרה נשקף דרך הבלוזה וצוארה חשוף יותר מדאי. היא כבר קבלה על עצמה, שלא לחשוף את הצואר, ובכל זאת יש בה תשוקה לחשפו. אולם היא אשה כשרה. והיא עיפה. לפי... לפי שהסביבה דלה מאד והמאווים דלים... ושניאורסון... אח, לא זה... לא זה! אין בו... אין בו... ובפניו של שימקין יש חוצפה... הוא חצוף... אולם מושך את הלב. יש בו גבורה. וערכה שפל מאד... היא כלה שקופה, כלה חשופה... בשעה שעבר שימקין על ידה הרתיעה את גופה לקראתו וכמעט שלא פשטה את ידה. שיינר אמר, שאני קרתנית, שאיני בת־כרך... שעדיין... עדיין... ושימקין נוהג בי קלות־ראש... ודאי גם שליט זה ינהג בי קלות־ראש... – חלף פתאום הרהור משונה במחה. לא – שנתה פתאום את דעתה – הוא ינהג בי כבוד. היא השתוקקה מאד ברגע זה לראות את פניו. ואין תמה, שהם מלגלגים לי. צדק שיינר: אני קרתנית. ומשה שלי אומר, שאני טפשית. שמשולה אני לתינוק, שהגדול מצניע חפץ בידו ומצביע לו על הקרקע. התינוק מפשפש בעיניו המשוטטות על הקרקע... גם היא מחפשת את החפץ הקרוב במקום אחר... ודוקא בין הכוכבים... כאלו הם דבריו של משה, האיש בעל הלב הטוב והמזג הנעלה. היא חלקה לו קלוסים בינה לבין עצמה, כמבקשת לפייס אותו על שהניחתו יחידי. כל השוטים עיניהם משוטטות בין הכוכבים — גם דבור זה רגיל על פיו של משה. היא חשה פתאם משטמה אל האיש הזה, המקצץ בלגלוגו הקר ושקול־הדעת המתון שלו בכל שאיפה שבה, בכל רגש ומעוף. חלף גם נדנוד של הרהור: להתנקם בו בשל זה!... נבהלה מפני הרהור זה ובטלה אותו במחשבה כאלו אינו, אולם אחרי הבטול נתגלגל ההרהור בתשוקה סוערת ושוטפת עם שטף דמיה: להתהלך ברחובות שלובת־זרוע עם... עם... הלז המבוקש לא קבל עדיין צורה מפורשה, ברגע אחד קבל ופשט כמה וכמה צורות, שבתוכן היו כלולים ומעורבבים פרצופו של בן הכומר, של שימקין ושל סתם גבר, שלא ידעה את שמו.

– שלום רב, גברת אייזמן! – שמעה פתאם קול קורא בשמה.

היא הציצה לאחוריה. זה היה נתן. ברגע זה עבר את מפתן האולם.

– שלום עליך, ר' נתן! – השיבה הגברת אייזמן וחיכה לקראתו פעמים: כשהציצה בפניו וכשהשמיעה את שמו. אחרי כן צחקה בצחוק של חדוה. היא שמחה מאד לקראת נתן, שעקרה מתוך התשוקה האסורה, הטרפה, שאינה, שאינה נחנקת, ש... כן, שנחנקת בתוכה בשעה שהיא מסתכלת בפניו של אדם כשר ושמח זה. מה משונה! – תמהה פתאם – הנה הוא עומד על ידה, מציץ לה בפניה, לתוך עיניה, ואינו מרגיש כלל בהרהוריה האסורים ואינו חושד בה כלל. והעיקר, שהוא מסתכל בפניה כדרכו תמיד, תמיד. הרי, הרי,

– הגברת נכונה ללכת ? – שאל שיינר ותקע את כפו לנתן בשתיקה ומתוך בטול.

– את, כן. בבקשה – הלא מר נחן ודאי אינו נלוה אלינו. הן הוא בא לפני רגעים אחדים – אמרה הגברת אייזמן, שפחדה מפני שיינר, שלא יכעס עליה, אם ילוה אליהם גם נתן.

– לא, אדרבא, גם אני הולך ! — אמר נתן.

אולם הגברת אייזמן עשתה את עצמה כאלו אינה שומעת. היא תקעה את כפה לנתן, שהציץ בה מתוך מבט של צער ופנים תמהים.

– מה בידו ? – שאלה את שיינר, כדי להעסיק את עצמה בדברים בפניו של נתן.

– זו היא, כנראה, פסת־ניר של עתון – אמר נתן.

– זו היא פסת־ניר של עתון לועזי, ששניאורסון הביא לי היום – השיב שיינר בגאות, כשהוא מציץ בפניו של נתן ומכוון את דבריו כלפי האיש הזה, שתקע לו לפני רגעים את כפו מתוך בטול גמור – עתון לועזי מפורסם הדפיס מאמר גדול על ספרות ישראל. ביחוד מתעכב כותב המאמר על הבקרת העברית... הרבה הוא מטפל בי, עבדכם... בקצור, לא כלום, דברים בטלים.

וכדי להשתבח בפני הגברת אייזמן, שמזלזל הוא בדברי־קלוסים כאלו, הכניס את פסת־הניר בין שיניו, כססה עד שפלטה.

– הגברת הולכת ? – שאל שיינר ונענע בראשו לקראת נתן לסימן של פרדה.

– גם אני... גם אני... – הכריז נתן. אולם הגברת אייזמן תקעה לו בבהלה את כפה ואמרה :

– שלום למר... ואמור שלום למר... לחברך !... סור נא, מר נתן, לביתנו ! —

– אמר... אמר... שלום – קרא נתן, ששמח מאד בשל שליט, שאשה יפהפיה זו אומרת לו שלום — אני אמר לו שלום בשמך והוא יהא שמח מאד.

– כך, כך... שלום... ל... מר... – אמר שיינר מתוך סרקסמוס, אחרי שיצאו בשתיקה את האולם וירדו מעל המדרגות ופסעו על־פני הרחוב שעה קלה מתוך שתיקה מרוגזה — מי זה היפהפה, שזכה לכבוד כזה ?

– זהו דבר של סוד ! – השיבה הגברת אייזמן בצורה של הלצה, ומתוך קולה בצבצה חדוה. שמיעתו החדה של שיינר קלטה בת־קול זו של חדוה, של חדוה ממין אחר, וארס של משטמה פעפע בלבו. הן, זו היתה חדוה ממין אחר, חדות־האושר, חדות העלומים, חדוה שנולדה בעקב זהרוריה הראשונים של אהבה חדשה, אהבה משוערת, המעולפת עדיין בדמיון, אהבה אסורה, כפרי־בטן שלא בהיתר וכפרפוריו של פרי־בטן מתוקים פרפוריה, אהבה ראשונה, המופיעה לאשה בוגרת בהיסח הדעת, מתוך כמיהה טמירה ולא מתוך תקוה ברורה, ואחרי שנתנה את הסדיה הראשונים לאחר, לזר, ומפני כך כלולים באהבה מאוחרת זו רחמים על זה המשומר והרצוי, בהילות־אהבה, בקשת־סליחה ושמחה גדולה על אבדה שנמצאה, על נעורים, שהיו נרדמים ולא כלו עדיין בתהו... כזה היה רגש החדוה, שהיה תוסס בשעה זו בלבה של הגברת אייזמן.

הן הדרומי איננו בביתו, איננו. ולמה לא הלכתי מיד אל חדרן של מלכה בת אברהם ושל כחולת־העינים? הלכתי, באתי, עמדתי מבחוץ כלפי החלון, ישר כלפי החלון. אין אור. אם אין אור, הרי אין איש. התחמקתי. ודוקא ברחוב פגעתי בדרומי, ברחוב המלכים. תחלה היה מתהלך ברחוב הסנטורי, ברחוב הברזל, בשדרות ירושלים. מתשוטט הוא בחור דנן. מכלל, שאין הענינים שמחים כלל וכלל. ואולי, אדרבא. אולי. הבה נלך אל הנשף, מר שליט! – אמרתי לו. אולי נסור למעונה של היפהפיה שלך! – השיב הוא. הוא ודאי נתכון אל הגברת אייזמן. שעה קלה הייתי חוכך בדעתי, חוכך. אולם אני אמרתי לו: ושניאורסון? הן אני מתגעגע על שניאורסון! – הן חשקה נפשי לראות את פניו של שניאורסון! – ואולי, אומר אני, גם היפהפיה הלכה אל הנשף. אולי. הן הוא נתכון אל הגברת אייזמן, ולא אל היפהפיה כחולת־העינים. ודאי. ואם כן, אנו הולכים? – שואל אני. והוא בשלו. אמרתי לי: ילך לו כל אדם לדרכו. במקום שאתה מוצא שני אנשים, שם אתה מוצא שני רצונות, ואולי יותר משנים, יותר, הרבה יותר. והוא מתשוטט לו, הסקפטיקן, ברחובות ואני – אל הנשף. ואולי גם מר שליט ילוה לי? – כן, הוא נלוה. אנו עולים, הדלת פתוחה. אני כמעט פותחה, הוא מתחמק לו, רץ, רץ, יורד מעל המדרגות בבהלה. סקפטיקן שכמותו. ושניאורסון איננו? – אהה! – ונפשי חשקה כל כך לראות את פניו המזהירים. הן הם כפני מלאך! – קרא נתן בשמחה ופניו הזהירו – אני אוהבו. הלא אני אוהבו. אני, אחד מאלפי אלפים קוראיו, אני, נתן, יהודי סתם, יהודי קטן, אוהב אותו, אני מעריצו.

הוא איננו? כבר הלך?

– ואני ראיתי היום את שניאורסון – אמרה הגברת אייזמן.

– נו, מה? – אח, מה טוב! הגברת ראתה בעיניה את שניאורסון? – שאל נתן מתוך השתוממות והערצה.

– לא רק ראיתיו, כי אם גם זכיתי לעמוד לפניו. הוא בא אתי גם בדברים – השיבה הגברת אייזמן מתוך גאות מסותרה.

– האמנם? האמנם? — קרא נתן מתוך התלהבות – ומה שניאורסון בעיניה של הגברת? מה הוא? –

– הכזה הוא? — גלתה לבסוף בפני נתן את רחשי־לבה, שהיו טמירים כל הערב – הכזה הוא שניאורסון? ואני סבורה הייתי... בשעה, שקראתי את ספריו הנעלים... אני הייתי משערת בדמיוני... – אח, לא כך, לא כך... – אמרה מתוך קובלנא.

נתן הציץ בפניה מתוך תמהון גדול. הוא נעץ בפניה מבט מטומטם המביע צער. הוא שאל:

– כלומר? – אה? מה? כלומר? –

– הגברת נכונה ללכת? – נשמע קולו של שיינר, שנגש אל הגברת אייזמן, כשהוא מעסה בידו פסת הגליון של העתון הלועזי, שקבל משניאורסון.

– אין מר שיינר מכיר את ר' נתן? – שאלה הגברת אייזמן וחיכה בשעה שהזכירה את השם נתן.

— והיחוסים ?... מתכונת אני... גאון כשניאורסון... לא זה... הן יש לנו עסק עם אדם, שהוא משכמו ולמעלה — חזרה הגברת אייזמן על דבריו של שימקין — עם אדם, שהוא יוצא מן הכלל... אדם כזה ו... אשה סתם... מענין לדעת את היחוסים...

— כלום מרגל אני ? — השיב שיינר ברעל.

— אח, לא זה... לא לזה נתכונתי — שקרה הגברת אייזמן, אף על־פי שבאמת לכך נתכונה — לא לזה... בכלל... עט, דברי שטות — אמרה בנוסח הרגיל של שיינר — שור נא, מר שיינר, שור — הוסיפה מתוך התעוררות של חדוה והצביעה על הירח — מה נאה... מה...

— ככסוי קדרה ! — אמר שיינר.

— למה מתחפש הוא מר שיינר ? — אמרה מתוך תרעומות קלילה — הן גם הוא אוהב יופי... אוהב... שור נא... הירח יקר הולך... בלילות כאלו... בלילות קיץ כאלו...

— בלילות כאלו אשרי מי שנוחר מתוך שנתו ! —

— מר שיינר מלשין על עצמו... הוא מתחפש — דברה מתוך התרגשות — הוא מתחפש — וזוהי גדולתו... ואולי גם כחו — השמיעה מתוך גניחה — אני איני יודעת להתחפש... אני איני יכולה להסתיר את דרכי — אני... אני... — אולם השקר שטף אותה מיד כגל והיא דברה — מובן, לא עכשיו... עכשיו — מה אני ? — מה ? — היו ימים... ימים שחלפו לבלי שוב... כמים חלפו... ואולי חלפו בתהו... לא כפי שצריך היה... היו ימים... בלילות כאלו הייתי משתגעה... הייתי מתגנבת בדמי־הלילה מתוך חדרי ורצה יחפה על פני הככר הרחב שעל־יד ביתנו... הייתי עומדת על יד האכסדרה ושותה את געגועי לשכרה... הייתי רצה, רצה... שכורת־אהבה... חולת־אהבה... אני אהובת ההויה... אני כלתו של הקדוש־ברוך־הוא... אני אהובתו של כל המין האנושי... הייתי רצה, רצה... רצה לקראת הלבנה, לקראת הכוכבים, לקראת העננות השטות... וצופה בעננות... וצופה ומעיינת בהן... וצופה... ומחכה למין דבר, שיגלה אלי עם העננות הקלות, הזכות, השטות... בין הכוכבים הייתי מחפשת את נתיבי... הייתי בטוחה... היה דבר, שבטוחה הייתי בו... ואף על פי שהדבר הזה לא היה אלא מעורפל בדמיון ומשוער ורחוק, אולם, אולם קרוב היה, ברור היה וודאי יותר מקרקע האדמה, שרגלי דרכו עליה, יותר מבשר גופי, מכתלי הבתים ומידי ומרגלי... היו ימים... לא עכשיו... עכשיו יבש המעין... יבש... אני — לא אני ! — לא ! לא!...

— הרי הבית ! — הפסיק פתאום את דבריה שיינר, שהטה אותה שלא מדעתה אל רחוב־המלכים וכבר משך בפעמון השער. השוער פתח את השער מתוך תלונה בלתי־ברורה, מתוך חריקה ומתוך שעול. זו היתה הודאיות של עכשיו. הגברת אייזמן הושיטה לשיינר את ידה מתוך ראש כבוש. היא התבישה להציץ בפניו. היא פסעה בבהלה כבורחת ממנו.

וכשנכנסה לתוך חדר־המטות מצאה את האיש בעל המזג הנעלה, כשהוא מנמנם ונוחר מתוך שנתו. לקול פסיעותיה נגער ושאל מתוך נמנום:

— בתיה, את היא ? —

והיא עדיין לא ראתה בעיניה אותו – אולם היא היתה בטוחה בו והוא לא ילעג לה: גם בזה היתה בטוחה. והוא אינו שפל בעיניו. ואם תשיח לו, שהיא אינה גרה תחת השמים, שיש בה גאות, שיש בה חרות, שהיא כמהה אל התפארת ואל המחולות, הוא לא יהא מלגלג לה — וגם הוא מחפש את נתיבו בין הכוכבים... כמוה... כך הגתה בלבה הגברת אייזמן, כשהיא צועדת דמומה על־ידו של המבקר שיינר בשעה השתים עשרה בלילה. היא צעדה לאטה ומתוך בטחה והמבקר שיינר פסע פסיעות גסות והקיש במקלו נקישות קולניות על אבני המרצפת, כמתכון להפריע את הרהוריה הדמומים ולהשתיק בפסיעותיו את קול פסיעותיו של הדבר החדש, המשוער, הבא – הוא שנא את יפיה של אשה זו. הוא קנא את קנאת־בעלה, כגואל־הדם, לכל האחרים... ולשניאורסון, זקן אשמאי זה, ולחרזן. „הן היא נראית תמיד כמזומנת" – הרהר בלבו מתוך נקמה, כמשתדל להטיל בה זוהמא.

– למה שותק אדוני כל־כך? – שאלה הגברת אייזמן, כשהרגישה פתאם לאור הירח בפניו הזעפניים, שהביעו שתיקה עקשנית, דוקרת. היא נבהלה פתאם מפני פרצופו של אדם זה. רק עכשיו עמדה על הרגשה זו של פחד, שהפרצוף הזה מכניס תמיד לתוך לבה. היה בפרצוף זה מעין תוכחה חריפה כלפי עיקר אחד שבה, כלפי השטות או חטא טמיר שבה. היה בפרצוף זה מעין זלזול קשה בהויתה. היא נבהלה מפני הפרצוף הגרום, הכתום־כחול והשתקני הזה. אולם יחד עם זה היא חשה פתאם בשפלותה. היא חשה פתאם בגיחוך שבהרהוריה, בדבר־מה אוילי והבלי שבה...

שיינר לא השיב כלום. בשעה זו הגיעו עד קרן רחוב־המלכים, לא רחוק מבית־דירתה של הגברת אייזמן. בקש שיינר לעלות לרחוב־המלכים, אולם היא שלבה את ידה בזרועו והטתה אותו אל הצד, לרחוב הסנטורי.

– למה שותק כל כך מר שיינר? – אמרה מתוך תחנונים בקולה, כשידה לא זזה מזרועו.

רק עתה נתרכך קצת לבו של שיינר. הוא השיב לקונית:

– אני נוטה לשנה – אמר, בכדי להטעים לה, שהוא כבר רצה להפרד ממנה ואינו מתהלך ברחוב הסנטורי אלא לטובתה.

– הבט, הנה הירח! – אמרה הגברת אייזמן מתוך סנטימנטליות.

– אין ספק! — העיר שיינר.

ושוב הלכו דמומים.

– הגברת הוגה ודאי בשניאורסון! – אמר שיינר אחרי דממה ממושכה ונתכון לשימקין.

– אני מהרהרת... אני מהרהרת – נתכונה הגברת אייזמן לגלות משהו של אמת וחנקה אותו מיד – אני מהרהרת בענין אחד... ב... באשתו של שניאורסון — אשה זו מה טיבה? –

– היא אשה – השיב שיינר.

– סתם? —

– כך.

י. ה. ייבין

חנה

רשימה

היא התלבטה במטתה שעה מרובה. ניטלה השנה מעיניה. גוש גדול של פרצופים, ענן דבורים הקיף אותה. ערפל במחה. בקשה לזכור פתגם אחד, אמרה שהיא מדבריהם של הנואם ושל המתוכחים — ולא יכלה. רק דבור אחד להט בתוך מחה:

— יש עסיסים כאלה, מוקדי עסיסים, הבאים לידי תסיסה...

היא הפשילה מעל עצמה את השמיכה מפני החום הלוהט, שצרב את גופה. היא התפללה, שיקלפו מעליה כשמיכה זו גם את עורה, שלא יכול לעצר תחתיו את שפעת העסיסים המתפרצים.

היא התמתחה מלא־קומתה לארכה של המטה.

...הראית נהר בליל־קיץ? מתנמנם הוא בלט תחת שמיכת ערפל קל.
הצפצפות גחנו על גבו ושומרים על ערשו. הנהר נרדם, הנהר נושם, אד חור יוצא מנשמת אפו. ואף רטט קל לא יחלוף על פניו.

אך הנה עלה הירח; קו־אור צנח מן הרקיע, התגנב בין קרעי ערפל — ויפל על פני המים. וכרגע — יתגעשו המים, יהמו, יחמרו בנגה־כסף.

המה נלכדו ברשת־האור, בה יפרפרו ויפרכסו. לשוא יחתרו אגלי־מים להעלות באד — לשוא יבקשו רדת מטה. כי במצודת קסמים נלכדו. ושבויי־אור ירטטו על פני הנהר.

כן היה לבי. שלו ושוקט היה. כל רעיון סוער, כל זיק־תאוה נלהב לא ידע — רק חלומות שאננים צפו בו במנוחה.

אך קרן־אור אחת יצאה משחור עיניה — מבלי־משים יצאה, והיא לא ידעה; על לבי נפלה.

ומיד נאחז לבי בסבך — ויפרפר ויפרכס ברשת־האור ויוקח שבי בנגה־הקסם.

ומני אז לא ידע מרגוע, מני אז הוא נע ורועד.

התשמעו רעד שירתי? זה לבי רועד, הוא מתפרץ להפשי, הוא שואף לנתק רתיקיו.

אבל חזקו כבלי האור, רק חבל בו יחבול, בשאפו להתפרץ אל על, ובדמו יתבוסס: כי שבוי ישאר.

וככה לנצח אבדה מנוחתו, וכמיתר־כנור הוא מפרפר ורועד...

I

דבר זה נתרקם אז — בלילי־הסתו הארוכים...

כלומר — באמת זה היה כבר. עוד בימי־בחרותי בלילות־נדודי על משכבי, בהתעטף רוחי, עוד טרם ידעתיה — הלא אותה ראיתי ואליה ערגתי עוד בימי־נעורי, כשהכל המה בי והיה לתוחלת־אהבה אחת — תמונתה רהפה לפני, זה כבר, זה כבר...

אך נודע לי הדבר — באותם לילי־הסתו הארוכים...

...חדרה צר וקטן. על השלחן — תמונתה הפוטוגרפית הזעירה — תמונת נערה ארוכת־מחלפות, ועל פניה צל נופל ממגבעת־תבן רחבה החבושה לראשה — גלויות מצוירות אחדות, קלת קטנה עם ארג.

הפנים, על לילות־החורף שם, כשהיה דלף בלתי־פוסק טורד והיא משוטטת בין שכבות עלים אדומים...

הרבה הרבה אני מהרהר אחר־כך באלה השדות והאילנות. אני מיגע את מוחי – אני משתדל לציר אותם לעצמי באופן בהיר, אני מדמה לי שם כל שיח ואורן, כשהוא עומד אצל ביתה הלבן. משום מה נדמה לי חשוב מאד, לצרף לי תמונת כל אלה המקומות, אשר בם גדלה, לתמונה ברורה בכל פרטיה...

ואז, כאשר ארגתי לי תמונה זו, אני מדמה לי, כי אני מטיל שם עמה יחד – באותן החורשות והחולמות, ובתוך הבר, באותם השבילים המעולפים סוד – ויחד עם זה ידועים לי כל־כך, ונדמה לי, כי לעיני גדלה ילדה גאיונית זו, לעיני חטובה קומתה ושדיה נמלאו ועיניה הבריקו... ומי יודע? אולי באותן השעות שגדלה, ישבתי אני משמים באיזו עלית־קיר, השתעממתי על שעות חיי הריקות והקודרות. ואני לא ידעתי, כי באותן השעות הקודרות והאפורות – באותן השעות עצמן בערבות רחוקות ובין שדמות נעלמות צץ לו פרח, הולך וגדל ומתמלא זהר־עליון! ברוכים היו לי כל המקומות הללו, שבהם גדלה, כל השבילים, שבהם דרכו רגליה הקטנות – אף הכלב ארוך־האזנים טרזור, שבדח אותה בשעות־בדידותה, וההחנה המרופשת שאצל אחוזתה...

אבל למה עזבה את הארץ ההיא הנעלמה – ותבא הנה?

איני יודע. ולמה לי לדעת? את השאר אני רוקם לי בדמיוני.

אני מקיף אותה המון אגדות.

נדמה לי, כי היא גדלה בארמון־קסמים, בארץ־קדם, בין תמרים. מסביב הררי־מגור שמרו על ארמונה. שם המון כושים עשו רצונה, ולפקודתה גנים נטעו ופונטנים פכו על. שם בני־מלכים באו וכלם שחרו אהבתה. הם נלחמו זה את זה — על מבט עינים אפורות אלו. כן, כשאני מציץ בעינים אפורות־ירקרקות אלו, ברור לי, כי עליהן מלכים נלחמו זה את זה, אבדו עצמם לדעת. אך היא מאנה בכלם, בכלם. ורק אני, המאושר, – הוי, כמה מאושר אני! – יושב עתה למולה ונזון מאור עיניה וכתפה אל כתפי ואצבעותיה הדקות בידי...

ודאי משום זה היא כה עצבה... על ארמון־הקסמים שנהרס, כי אויב רע בא והגלה אותה משם... משום כך מבטה נוגה... האין זאת? תאמר נא לי...

כמה הייתי חפץ לטול ממנה את עצבה, להעמיסו עלי, לבלי השאיר לה מאומה, למען יהיה אך אור על פניה... אך היא אינה מגלה לי את צערה – היא גאה וכמוסה ומעוטפת תעלומה...

על עברה אינה חפצה לדבר. מדברת היא על מכרינו, על האויר, על ספר שקראה. מה איכפת לי, על אודות מה היא מדברת? העיקר – שאני שומע את קולה הערב, המשכר כיין מגתו, ורואה שניה הלבנות והמבהיקות ושפתיה הנעות ופניה המשתנים חליפות.

אך הנה היא שותקת, ואושר ממלא את הלב. תהו הן המלים; שפת אנוש עניה ודלה היא; אך הדומיה – היא תדבר בכמה לשונות. צלצול אחד למלים,

אם אינה בבית, אני מכסה את אלה בנשיקות...

אך הנה היא יושבת לפני. היא מדברת ונטל שערותיה השחורות מתנועע, והיא מכונסת בכתפיתה השחורה וכלה אפלה ונוגה. נפשה מזדעזעת לפני, כעלה לרוח־ערב. מבטי שוקע בכל שריר ושריר של פניה, בחלקת צוארה, טובל בעיניה הגדולות, המרווחות כעיני־ילדה...

מדוע היא עצבה ככה? היא נדמית לי כילדה קטנה, אשר מי שהוא, אכזר ובליעל, הכאיב לה קשה והעליבה... לו פגשתיו, מר היה גורלו!

והנה הערה קטנה — ורוח אחרת תעבור עליה וצהלת פתאם תאחזנה. היא מצחקת בצחוק מצלצל. צחוקה — היא מילודיה שלמה, גמה של מעלות ומורדות. זיקים שובבים יוצתו בעיניה האפורות־ירקרקות, שירה פרועה תזנק מפיה, אוחזת היא בידי וסובבת במחול בתוך החדר. או שהיא מרבה לדבר „דברי שטות" — רואה בין צללי הקיר עזים ומלאכים ואנשים בעלי־זקן, מחליקה שער ראשי, מוחאה כף אל כף, מחקה את שמואלביץ, הצעיר בעל־הבלורית, הבא הנה, ואת דבורו הגאותני, או את מינקין, המשורר הצעיר הגוץ והמגמגם בדבורו...

כמה היא משתנה — משתנה חליפות! כאדם המשוטט בארץ לא ידועה לו ובכל רגע מתגלים לפניו כברות־ארץ חדשות וגלילים חדשים — כן אנכי בשבתי למולה. לפעמים היא צעירה ותמימה כילדה קטנה, ולפעמים גאה וגדולה; לפעמים היא נדמית קרובה כל־כך, וכרגע תתרחק פתאם והיא נכריה ובלתי־מובנה; יש שדבורה רך ומלטף כרוח־בקר — ויש שנעשה קשה וחד. ובאפלה היא מלאה סודות, וביום היא פשוטה וגלויה — לאור בקר בשמלתה הפשוטה המרופטת. ויש שזוית שפתה האחת תתעות פתאם בעוות מר, ואז היא יפה פי־שנים ופניה מכאיבים משום מה...

ועוד יש רגעים אחרים, בלתי־מצויים ביותר ועוברים חיש — להם אני מחכה; בכליון־עינים אצפה להם תמיד. פתאם, מתוך איזו מלה בלתי־חשובה, בת־צחוק תופיע בזויות שפתיה, לחייה החורות תתעגלנה וכל גומה וגומה שבלחייה תזהיר באיזה יופי משונה, תאציל אור. אז יש לה יופי עליון, שמימי, המלא עצב משום מה, ונדמה, כי יופי כזה לא יוכל להאריך ימים... עובר רגע. הזהר יכבה, הנגה ימוג. כל זה היה אך כהרף־עין, כחלוף ברק על־פני שמים. אך לי די ברגע קטן זה — זמן רב אני שומרו בלבי...

מאין באה הנה אל הכרך הגדול? איזהו הגורל, שטלטלה הנה — לתוך חדר צר זה!

איני יודע. יודע אני, כי היא בת שדות אוקרינה, ולי נדמה, כי עוד עתה, בחורף, נשמר ריח דגניות ובר משערותיה ומשמלתה — ריח יער־ארנים. כמה היא יפה, כשהיא מספרת על אחוזת מולדתה! על השדות הבודדים בין יערות אין־קצה — על השבילים המתפתלים בחורשות, שהיתה תועה בהם לבדה, בין הענפים המטפחים על פניה; על כלבה „טרזור", אשר היה לה שם, חברה היחיד בימי נעוריה, כלב ארוך־אזנים ושעיר, על אחיה הסוחר ביערות שזוף־

לשקר, תמים אתהלך עמה, כעס אלהים. את כל מעקשי־לבי אגלה לה ואין לי דבר נסתר מפניה..

וכשאני הולך הביתה, נדמה לי, כי כבר מצאה את עוני וכבר הייתי לה לזרא. עתה נגמר הכל, אבד הכל.. לבי פועם בחזקה. מתי אשיב ואראנה? מה, אם פניה יהיו זועפים ולא תחפץ עוד לדעתי?

אך לא. היא מסבירה לי פניה — ומיד דאגתי נמוגה כצל. אצבעותיה הדקות בתוך ידי.

היא אינה זועפת. והלא היא ודאי יודעת את מומי. אי־אפשר שעיניה אלו לא תראינה.. כמה היא טובת־לב, חנה'לי שלי!...

רק אני לבדי יודע אותה, והם עורים ועיניהם טחו מראות.

בא שמואלביץ, הסוחר בעל הבלורית, מדבר על עסקיו שהצליחו, מספר בדיחות. היא צוחקת. אין הוא מרגיש כל יראת־הכבוד מפניה; אין הוא מזדעזע מפניה. לא, אין הוא מבין כלום, כלום.

הוא בן־ארצה של חנה. הוא מתפאר לפני, כי יודע הוא אותה מכבר. אני צוחק מלא־פי. הוא – יודע אותה מכבר? שקר בפיך, שמואלביץ, אינך יודע אותה כלל, אתה אינך מסוגל לדעתה..

התדע את אלפי הנעימות והצלצולים שבקולה, כשהיא אומרת „מר רובין"? הראית את רטט לחייה, את היופי המופיע כהרף־עין על פניה? התבין, כמה גאות בעינים ירקרקות אלו — וכמה רוך בעינים ירקרקות אלו? ההקשבת לזעזוע נפשה, כשהיא מתמלאה עצב בלי־קצה, עד שגם השמים כאלו יתאבלו אתה – והראית אותה, כשהיא מחליקה אתי על השלג, כשלחייה מתאדמות ולמולי יפעם לבה הקטן?

לא, אתה אינך יודע אותה כלל, שמואלביץ עלוב, ולא תוכל לדעתה...

באה מניה, חברתה הגוצה והכרסנית. היא מוכיחה אותה, על שאין סדרים בחדר. מדוע לא הסיקה התנור? חנה מתנצלת לפניה ובת־צחוק על שפתה. היא שכחה – כך ישבה והזתה מעט.. כילדה קטנה היא מתנהגת, מוכיחה אותה מניה, ועיניה מתרוצצות. יש לה, למשל, משרה מצוינת בשבילה, יותר טובה.

היא, חנה, מניעה ידה ועיניה חולמות. האם לא אחת היא, איפה להיות? איך לחיות? לו אך יהיה קצת פנאי להזות...

„כילדה קטנה היא", מוכיחה אותה מניה. מניה זו בטוחה, כי חנה נופלת ממנה. כמה אין זו מרגישה כלום!

כי כלם עורים ועיניהם טחו מראות...

אך לפעמים רחוקות יעלה בידי להטותה ללכת קצת לטייל — היא כל כך עיפה ממשרתה, היא כל כך אוהבת לשבת ולהזות – בימי ילדותה, בעולמות העליונים, בצללים שעל הקיר...

אבל אלפי קולות לשתיקה. יש ובדומיה שבינינו אני מרגיש שמחה עליזה וכבושה, שבעוד רגע תתפרץ בכח ותשטוף הכל; ויש שהיא מרננת כפלגים דקים. יש בה מדומית עולם, שתהה וקפא לפני שמש שוקעת. ומדומית בקר — שבו אתה מרגיש הכל מתעורר לתנועה, לשירה ולחיים. בדומיה כזאת נשמות מדברות זו עם זו, רועדת היא כמיתר־כנור שנדם ואחרוני צליליו עוד רותתים באויר. ויש חפץ, שדומיה זו תמשך כך עדן ועדנים...

לילה. השעה מאוחרת. אני הולך משם. בלבי חוזר ועולה כל פרט ופרט. איך חיכה היום ואיך דברה... היום עלה בידי לתפוס אותו היופי המיוחד, בן־הרגע... ואיך אמרה „מר רובין״! הולך אני ברחוב. הרחוב מלא אפל, הבתים קודרים וצללי־אנשים עוברים. ואולם הכל אור. בסמטא זו דרה חנה'לי שלי. נדמה לי, כי החומות האלו – הענקים בעלי מאות העינים האדומות, שרובן כבר נסגרו, מבינים לי, וכאחים נאמנים יביטו עלי וירמזו בחבה לי: „ה, ה, אחא, הלא בנו חנה'לי ישנה״. – „שמרו היטב על שנתה לבל ירגיזה מאום״ – „נשמור, נשמור, בנו תוכל לבטוח״. כך נדמה לי אני משוחח אתם בחבה. ועוד זמן רב תעמוד לפני, בתנועת צוארה, צואר הברבור הגמיש, והשומה הקטנה שעל שפתה העליונה, השומה השחרחרה, שכל־כך חפצתי לנשק...

יש שהיא מבקשת אותי לקרוא לה איזה שיר, או לנגן לה על המנדולינה. אז היא כולה קשב. היא מזדעזעת ונעשית אפלה ועגומה. כמה היא רגשנית לכל צליל־יופי! כמה אזנה קשובה! וכמה היא מבינה לכל דבר... עוד טרם אמר לה, עוד טרם ארמז לה – היא יודעת את אשר בלבי.

וכמה חודר מבטה – מביט עיניה הירקרקות!

הנה בא מינקין, המשורר הגוץ בעל־הבלורית. הוא עליז, הוא מבדח אותה, מספר אנקדוטות. הוא יודע „חידות״ שונות בקלפים. היא צוחקת לו, ומבטה חודר ודוקר. הוא הלך לו. אני מקנא בו לרגע: מדוע אין אני יודע כל אותן החידות? אך היא שלהה אותו מעל פניה. בעיניה, היא אומרת, לא מצא חן. בפניו קראה איזה דבר – איזו קו של זיוף – מכירה היא, שאין תוכו כברו. יש לה תכונה ארורה – פתאום היא קוראה מעל פני איש, כך היא אומרת לי – דבר־מה טפשי או בלתי־אמתי – ומיד לא תוכל כלכל אותו איש. לא תוכל בשום אופן...

ויש שאני ירא מפני מבטה החודר, שכמדומה לי, הוא קורא הכל – כל מה שנעשה במעמקי נפשי. דומה, כאלו עד הנה עמדתי מכוסה ומסותר, ופתאם נפלו כל המעטפות מעל נפשי ואני עומד עירום לפניה, והיא מציצה לתוך תוכי, אני בוש ונכלם ויש לי חפץ להתכסות – ואיני יכול, איני יכול... בודאי הרגישה כבר בדברי, כמה אני חלש, כמה שגיאות בהיי, כמה עול ראיתי — ולא מחיתי, את כל האנכיות הגסה שבי הרגישה... ובושה אוכלת אותי. אולי כבר חרצה משפטי, כמו שחרצה על מינקין... ובכל זאת לא אוכל להתחפש. לחפות אף על מום קל, להתראות אחר משאני באמת. לא, לפניה לא אעיז־

נשארו בלב כל מחשבות על אודות עצמי ועל אודות אחותי רחל׳י, שאני מפרנסה ועל אודות עבודתי – כי הכל בי ישיר והכל ירנן באלפי קולות: חנה׳לי, חנה׳לי!

ולשוא אנסה להחלץ מכבליה – לשוא אבקש להשיב לי חרותי...

כי אנה מפניה אברח?

אם אשא עיני אל על, אל תכלת הרקיע אביט – משם יציצו עלי זוג עיניה הירקרקות, המבהיקות והמושכות. שם בין העבים אראה את צוארה הגמיש, צואר־הברבור, ואת הגומה שעל לחיה ואת סנטרה הקטן והדק, ואת השומה שעל שפתה העליונה.

ואם אציץ מטה, וראיתי מן השאול את עוות שפתיה ואת מבטי עיניה, וידיה הגמישות מתפתלות כנחשים סביבי ומושכות אותי שמה, אל בור־תפתה...

אם אברח מעיר ובשדה אתבודד – והנה גם שם האילנות בלחש צמרתם יקראו לי את שמה „חנה", וגם הצפרים המצפצפות בדקדן משוכה לשוכה תקראנה לי: „חנה׳לי".

ואם אתערב בין המוני־אנשים ברחובות קריה – מכל שיחה ושיחה ומכל פה ישמע לי שמה „חנה"...

גן עדן היא לי – והיא לי שאול־תפתה. כי אין לי מנוס ומפלט מפניה...

אני כשכור, אני מתנועע בלכתי. מה היין אשר בקרבי?

הולכים אנשים חורי־פנים, אך שמש־האביב זורחת מעיניהם. מרטטים על הלבנות עלים דקים, עלים צעירים, כאפרוחים קטנים הרוחשים בקנם. הלבנות מבהיקים ומאצילים אור תחת קרני השמש.

מדוע תזהיר כה השמש? מדוע יהמו כה הפלגים, יפזזו וירקדו?

אין זאת – כי משתה גדול בעולם, משתה חנה׳לי... הכל שתה והשתכר...

הולך אני מתחת לבכאים. שם מלמעלה עלים מתלחשים; נדמה, כי מפזזים הם ורוקדים מצמרת לצמרת. קול פסיעות עליהם – שם ענקים מתהלכים, תושבי הצמרות. צעדיהם אטיים וסוד זה לזה ימסרו. זהו סוד נפשי וחנה׳לי...

החמה שוקעת. עבים ורודות עמדו משוט – הן קפאו בשמי רקיע, כל עלה וכל בד קפא. אין רחש ואין זעזוע. מדוע נדם כל העולם?

אין זאת, כי מקשיב הוא לשירה ההומה בקרבי פנימה. עומד הוא משתאה ומקשיב לשירת חנה׳לי...

יש חפץ לנפל על האדמה, לרנן בקול רם באזני העובר ראשון: חנה׳לי, חנה׳לי...

אני משוטט ותועה מרחוב לרחוב. כל הלילה אני משוטט. אני מקשיב לרחשי האביב. זהו האביב הראשון, שאני רואה. אמנם, הרבה אביבים כבר עברו. ובכל זאת ברור לי; זה האביב הראשון בעולם; משום כך ינוצצו

והנה אני מתהלך אתה ברחוב. מסביב עלמות מתגנדרות ומפרקסות ועלמות צנומות ואי־מפרקסות, ובכלן טמטום־לב וגסות, גסות... מרגיש אני, כי חנה'לי יכלה להיות למלכה עליהן – כי כלן היו צריכות לנשק כפות־רגליה...
והן — הן לא הרגישו כלל בזו, שעברה על פניהן. הן לא הרגישו ביפים של פנים עגולים וחורים אלו ובחנה של שומה קטנה זו על שפתה העליונה.
זיו־השכינה חלף עליהן, והן לא הסתירו פניהן ולא כרעו ברך,
„כי כלם עורים ועיניהם טחו מראות".

ורק אני רואה את המראה, רק לי נתגלתה שכינה זו.
אבל משום מה בהביטי עליה אמלא עצב ודבר מה יכוץ לבי...
האם זהו משום שאני מרגיש, כי יש ביופי זה משהו מיפי בציר, שלא יאריך ימים, וקצר כחך להפריע, לאחוז בידים, לבל ילך וימוג... או לא, זו היא הרגשה אחרת, יודע אני, כי שפתים אלה מתעותות ועינים אלו, שפעמים הן רכות ופעמים עזות ודוקרות – אינן מביאות אושר. יש בה אותו דבר מיוחד של נפשות, שלהן לא נתן האושר שבחיים, של נפשות, היודעות לספוג מן החיים רק את המרירות... אבל מה בכך? הן לא לאושר אני שואף, כי אם לחיים – להמית־חיים מושכת. וכמה חפצתי, שתתן לי גם לי מחלקה, שאת רעל חייה אקבל מידה.. רק לזה צפיתי – אתה יחד להזדעזע ולרעוד...

II

... חלא זה כמה צפיתי לאותו דבר, לה צפיתי, לגואלת־נפשי. ועיני כבר כלו מחכות ונפשי יבשה בצמא...
אבל באותו רגע שהרגשתי, כי כל זה בא, נבהלתי והייתי כהלום־ברק...
כנראה, בימי־הסתו נארג הדבר, אשר לא אדע אכנהו. יחד עם הזרעונים הנמים בחיק האדמה המחכים לאביב כי יבא, גם גם בי אותו דבר וחכה.
ויחד עם הסנוניות הראשונות והפלגים השוטפים בתוך לבנת השלג — בצבצה פתאם ותלהט בי האש ולא ידעתי, מאין באה.
אולי קרן אחת תועה של שמש אביב נכנסה לנפשי ותעל את האש – אך פתאם בערה ותלהט בכל הפנות החבויות...
הלזה יקראו בני האדם „אהבה"? הלזה, אשר יסער רוחי וישכרני ויוליך ראשי סחרחר ויוליד בי צחוק ודמעות כאחד ויעוררני לדבר תועה ולהשתובב, — הללהב זה, שאחז בי ואוכל אותי כליל – הלזה אכנה בשם קטן זה, שם צונן וקפוא?
לא, אני לא אדע איך אכנהו – פלא ואי־מובן היה הדבר, אשר בער בי ואשר השכירני...
כאלון המשגשג מול תכלת־שמים ומחניק כל הצמחים הזוחלים, כן צמח בי אותו פרח־הלהב. פתאם הרגשתי, כי אין בנפשי מקום פנוי ממנה – כי לא

אהבה לעמי האמלל, לעם נפזר, מפורר ברפש – וילחש לבי וילהט ויתז ניצוצות, – אך כלו לא נאכל...
ככה תעיתי וערגתי לאש הגדולה אשר תשרפני, כערוג פרפר ללהב...
ועתה, חנה'לי, תהי לי אהבתך למוקד – אולי הפעם ילהט לבי, אולי יוצת באש מעורת – אולי עתה יגיה דרכי, עתה יעלה על המוקד כליל...

III

אני מרגיש, כי צריך אני להגיד לה, לספר לה את אשר התחולל בי.
משונה הדבר: לא מפני שדבר זה נוגע לה, מפני שהיא הממלאה את לבי שכרון, אני מרגיש צורך זה. באמת, עתה די היה לי בזה, שאני בעצמי הקשבתי לשירת אהבתי, שהתיחדתי עם עצמי. אבל פשוט: הלא אין לי דבר נעלם ממנה ואין סוד אשר אכחד ממנה. ועתה איך אוכל ואסתיר ממנה אש זו אשר בי?
אבל איך אספר לה את הדבר?
פשוט אמר לה – אגיד לה ישר אותן המלים „חנה, אהבתיך" – „אני אוהב אותך, חנה'לי"... אותן המלים הבנליות, שפיות רבים כל־כך אמרו אותן – הזה יהיה אשר יסער לבי?
או לא. אני אספר לה הכל בפרוטרוט. כי שכור אני ממנה, כי אתה יחד אקום לבנות עולם גדול, עולם חדש וכוכבים חדשים ושמש חדשה...
האם לא שמעה את אשר כבר לחשתי לה בדמי־הלילה, בשכבי לבדי בחדרי הדל? הלא אז עמדה לפני תמונתה ואני ספרתי לה הכל, הכל... מה תאמר? היא לא היתה עוד אף פעם בחדרי? אבל אני זוכר ברור – היא עמדה לפני ואני לחשתי לה על אזנה – אני ראיתי לפני את עיניה הירקרקות וצוארה הגמיש והשומה שעל שפתה – ושעות שלמות שוחחתי אתה והתרפקתי עליה...
אך לא. אני אגש, אחז בידה ואשאל אותה. הלא היא פקחית כל־כך ועיניה חודרות. אי אפשר שלא תדע בעצמה את אשר היה לי... היא ודאי הבינה זה כבר, זה כבר...

ככה אני הולך כל היום וחושב, מה אומר לה לכשאראנה וכשנדמה לי, כי מצאתי את דברי – הם נדמים לי תפלים כל־כך ומחוסרי־טעם, ואני חוזר וחושב וממציא לי מלים אחרות, וגם הן אינן מוצאות חן בעיני ואני מסיחן בגעל־נפש...
ואני חוזר לחשוב מבתחלה...

אני הולך אליה. בעוד רבע־שעה יחתך גזר־דיני. רגע אחד קם חפץ בלב לשהות עוד קצת, לדחות קצת את הדבר... אבל איזה כח דוחף אותי מאחורי ואני הולך,

העלים — הם יודעים, כי ראשונים הם לבריאה. — והעולם כלו אין עליו כתם, הכל טבל באיזו אש גדולה, הכל מצוחצח וטהור ובעיני ילד מביט עלי...

אני תועה בין סמטאות מרופשות, בין מסלות־ברזל ומסעות שורקים נודד אני, בקרפפים עזובים ושוממים. כאלו רוצה אני לבשר לכלם את הפלא שהתחולל בי, כאלו בא אני להריק על כל מקום ומקום מן האש אשר בי...

ופתאם אני יושב עיף ומדוכא. אני סר הביתה ואיני זז ממקומי, כל העולם נעשה צר מהכיל את סבלי, וסבלי מעיק עלי ומעיק עד בלי־נשוא.

באה אחותי רחל, הקטנה גזוזת־השער. היא מספרת לי על דבר למודיה וצרכיה — איזו מעשיה ארוכה. אני מביט עליה, מביט — ואיני מבין מאומה. מה אמרה לי? — חוזר אני ושואל. „רבש״ע — מה לך? מדוע כה מבודר הנך? החלית?״ — פניה דואגים... לא, לא חליתי, כי אם טוב לי מאד — ואני מחיך חיוך של אושר.

הה, חנה׳לי, חנה׳לי! לו יכלתי להגיד לך את אשר ימלא עתה לבי! אבל לא, אין צורך לדבר דבר. יש לי חפץ ללכת לבדי — לאשר יוליכוני עיני, ללכת וללכת עד שתכשלנה ברכי ואפול מעיפות על האדמה ואז אשקנה ואחבקנה... או לא! לשבת עצום־עינים ולשמוע לשירה המשתפכת בקרבי... והכל מצטרף בשירה זו: נענוע העלים, שריקת הלוקומוטיב כבד־המשא, קול הילד בעל ראש־הפשתה — הכל...

בדמיוני — וימי חיי עוברים לפני. כנפים נתנו לי ואני משוטט פתאם ובא לתוך העירה הקטנה, בה עברה ילדותי, ובגן־האגסים העתיק, שהקשיב לגעגועי אליך. אני מאסף את חלומות־הזהב שחלמתי אז, ילד הוזה תחת צל ערמון... ושוב אני משוטט ובא אל הכרך הגדול, בו הלם לבי בנעורי, וגם שם אני צובר שרידי תקוות, תוגה לוחצת־לב ולילות מלאים צפיה לך... אל בין הספרים אשוטט, אשר קלטו את שיחי, וכל אלפי הקרעים אאסוף עתה, וכל רבבות החלומות, נדחי חיי הפזורים, אקבץ, וטלית חדשה אארוג מהם, פורפורת־פאר מלאה אבני־יקר ומרגליות לך, לכבודך, חנה׳לי.

חנה׳לי, הלא אינך יודעת, מה חזק אני... אל תראיני, שעיני רכות, שפני קדרו ורוחי ינוע. כנפים אמיצות צמחו לי עתה וידי הוצקו ברזל... תנו לי הרים ואעקרם ואטחנם, עולמות רקובים ובלים אהרוס ועולמות־פלא אבנה תחתיהם — לכבודה של חנה׳לי, חנה׳לי שלי.

הה, מה קלה הנשימה! מדוע קדרו כל האנשים, מדוע יעגמו ככה? הנני ולקחתי מאש לבי והאירותי כל פנים והצתי נגה בכל עינים, ושפכתי זיוה, זיו חנה׳לי, על כל זוית...

כי זה כמה צמא לבי, צמא למזבח גדול, אשר עליו יבער, אשר במוקדו יאכל כליל.

ואני שוטטתי ותעיתי, לאפסי־ימים נדדתי, את המזבח בקשתי לי.

מצאתי אהבה לנאנקים, לאנשים גועים בדמי־ימיהם, חמלה לעולם מתבוסס בדמו — על מדורה זו הצתי לבי — ולא נאכל כליל...

הה, מה יפתה ברגע זה! ודוקא ברגע זה הרגשתי הרגשה ברורה, כי היא לא תהיה לי – שכם אטלסי זה, הנשקף בעד החולצה, אזן קטנה זו ורגל חטובה זו, עד עולם לא יהיו לי, עד עולם, – ודוקא ברגע זה שהיא רחוקה כה וזרה, היא יפה כל־כך, יפה וגדולה, כאשר לא היתה עד עתה...

... הביטי עוד קצת כך – בעיניך השולטות וכופתות אותי ולוחצות גרוני... לא כלום, אני אשא הכל, אבל אני עוד רגע אציץ בך – כמה את יפה, חנה מלכתי!

והיא אומרת בקרירות:

– מנין לו, שיש לו זכות... למחשבות כאלו? דבריו אינם עושים עליה כל רושם. לחלוטין — שום רושם אינם עושים. היא חפצה להיות בודדה, שיעזבוה לנפשה. כך – לשוחה מעט אהבה. ועתה – עתה ילך לו מכאן... בעצמו יבין, כי עתה אי־אפשר יותר... ילך לו לארבע רוחות השמים...

אני מרגיש כי עוד הרבה הרבה יש לי לאמר לה, אך גרוני מכווץ ולא אוכל לזוז ממקומי, וכל מלה ומלה שלה דוקרת, והיא בשעה זו כמלכה מפקדת...

לא כלום, הרבי עוד לדקור – אך מבטך אל תסירי מעלי, הניחי לי לשרת פה אצלך – חנה'לי, כמה את יפה בשעה כזו!

אך לא. היא אינה חפצה יותר. אין לה פנאי – היא אומרת. עוד עליה ללכת היום אל מניה חברתה...

– אני לא אוסיף, לא אוסיף לדבר עוד דברי־שטות... כך, לבוא ולשוחח מעט כאשר עד הנה — אולי תרשי לי? – מדבר אני תחנונים, וכמה אני שונא את עצמי, על שאני נכנע כך...

– כחפצך, מר רובין, כחפצך... אך עתה אין לה פנאי – שלום...

קדרו השמים. חומות הסמטא דממו – בלי מלים מלוים אותי מבטי עיניהם האדומות. הם יודעים את אבדתי.

עתה אין תקוה. עד עולם לא תהיה לי...

צעירים וצעירות מטילים בפרור; זרועותיהם שלובות והם מתלחשים, ועיני עלמות, עיני־שקדים תמימות, צופות באמונה ובבטחון, והבחורים מביטים בעוז ובשמחת־נצחון. רק אני הולך בדד.

ואתה, רובין, העזת לקוות? הלא ידעת, הלא ספרת לך לעצמך: בת מלכה גאיונית היא ומלכים שחרו אהבתה וכרעו לפניה וממלכות נתנו לה – והיא מאנה בכלם...

ואתה חשבת כי טוב הנך מאחד מהם?

עתה נגמר הכל. אני לא אבקש אותה, לא אתפלש לפניה — לא אוסיף עוד לראותה...

אך עיניה הירקרקות קמות לפני יחד עם עוות שפתיה. למה אשלה את עצמי? האוכל לחיות בלעדיה? לא, אני מוכרח לראותה והלא היא – הרשתה לי לראותה. היא לא תמנע ממני את הדבר. היא תוכל להתנהג עמי כעם כלב

שפתי צמודות ועיני משפלות למטה, ובלבי הרהורי תשובה על „החטאים" אשר בי, חפץ אני להתלבן ולהיות טהור, כמו בילדותי, בשעה שהלכתי ל„כל נדרי".

משום־מה עולה על לבי אותה אמונה תפלה וטפשית: אם בטוח אני, כי אצלח בדרכי, סופי לנחול מפח־נפש, אבל אם לבי ירא ודואג – אז אצליח; הטוב בא בהיסח־הדעת. ואני משתדל, כמו להשלות עצמי או את מי שהוא, לעורר בי דאגה וחיל – ושב ונזכר, כי אין זו אלא אמונה תפלה...

בבהירות משונה נחתם בלבי קולו הצעקני, המונוטוני, שיש בו כעין קובלנא על מי שהוא, של מוכר־העתונים, המכריז „עתון ערב – עתון ערב". ומה משונה ומגוחך הוא הנער ארוך־החוטם, המצויר על הרקלמה, שזה כמה פעמים עברתי על פניה ולא שמתי לב לה... אני תוחב, מבלי להתעכב, כל מה שיש בכיסי להלך, העומד בקרן הרחוב. הולך אני, נתקל באדם וממהר הלאה. רגלי נושאות אותי. הלב כאלו עמד מפעום והמח מחשוב מחשבות...

והנני – לפניה. עיניה האפורות־ירקרקות ננעצות בי – ומיד אני מרגיש כי כל מה ששננתי לי כל העת, כל הדברים שחפצתי לאמר לה – הכל נדף כעשן מזכרוני, ועתה איני יודע מאומה ואין לי להגיד מאומה.

— התדעי? – מוציא אני סוף סוף מפי בקול נחר – יש לי דבר לאמר לך. דבר חשוב מאד. כלומר – כך הוא הענין...

„לא זאת, לא זאת צריך לאמר", חושב אני לעצמי ביאוש.

...אני יושב למולה על הספה, ידי אוחזות בידה הקטנה ועיני מביטות לעיניה ודבר־מה לוחץ גרוני כבצבת ואני מגמגם בקושי איזו מלים. היא מביטה אלי בחבה וברך...

— זה כבר – זה כבר חפצתי לאמר לך. כלומר, לא זה כבר. זה באמת נתברר לי עתה... האם לא הרגשת גם את בזה? הלא...

אני מביט אליה בתחנונים, כילד קטן. והיא מביטה בי וזוית אחת של שפתיה התעותה ומבטה נעשה חד ודוקר. פתאם הרגשתי – זו הפעם הראשונה שהרגשתי, כמה אכזריות – אכזריות אין־קצה – בעוות שפתים זה.

— הדבר הוא... אני אוהב אותך.

המלה נאמרה. נשתתקתי. אני מכסה קצות אצבעותיה בנשיקות חטופות, צמאות וקונבולסיביות...

ופתאם — והיא השמיטה ידה, נרתעה לאחור ונצבה נגדי.

אני זנקתי אחריה, נגררתי לחבקה...

אך הנה ננעץ בי מבטה, מבט עינים ירקרקות קר ומצוה. מרגיש אני, כאלו נחשים יוצאים ממנו, מתפתלים סביבי, כופתים אותי, ופתאם – ואני עקוד ולא אוכל לזוז ממקומי ולהוציא מלה מפי.

רגע של דממה. אני יושב מכווץ וכפות והיא מביטה עלי. הרגשה כזו בודאי מרגיש הארי בשעה שמבטו של אדם כופה אותו לרצונו. עיניה אכזריות ומקפיאות, ואני מרגיש, כי רצוני מסתלק והן שולטות בי על כרחי – אלה העינים הירקרקות...

— מר רובין? מה שלומו?
נדמה לי, כי ברגע הראשון ראיתי שמחה גדולה על פניה. כן, היא חפצה, חפצה לראותני, היא ערגה אלי! אך לא... מבטה שוב קר ואינו אומר מאומה.
— היודעת את? ספר מענין קראתי – ספר שירים.
אנחנו מדברים בספרים ובמכרינו ובמודה האחרונה. אני מרבה לדבר. נדמה לי, כאילו נהר סוער מלמטה לי, ואני פוסע על גבי קורות צפות ומתנועעות עליו. עוד רגע — ואפול המימה ואסחב גם אותה אתי, אבל אני זהיר וזריז ופוסע בשלום על גבי הקורות.
המרגישה היא? המרגישה היא כי מתאפק אני בכל כחותי — כי חפץ הייתי להתנפל עליה ולחבקה ולמלא בנשיקות את הגומה שבצוארה ואת ערפה ואת חזה?
אי־אפשר שלא תרגיש. לא, עינים אלו יותר מדי פקחיות הן. אין זאת כי גם לא נעים לפסוע על קורות מתנועעות. היא משתעשעת בזה. השיחה שוטפת כמקדם, כמו אז בלילי־הסתיו, כאלו לא אירע כלום...

אך כשאני הולך משם, אני אוחז בשערות־ראשי...
מה עשיתי? הלא שאול חטאתי, הלא שקרתי לה ומסוה־רמיה שמתי על פני... התהיה לי כפרה על זה עד עולם, עד עולם?! ומעתה – תמיד כשאראנה אצטרך לשקר לה, ללבוש מסוה לפני חנה'לי... אף רגע לא אעז להסירו.
חנה, למה ראיתיך! הלא מלא יופי היה לי העולם, כל גוף אשה מעין מושך וכל עלמה אוצר־תעלומות. ועתה משראיתיך, השכו לי כל האורות, וכלן, כל הנשים, קטנות כה ועלובות ושפלות, רק את רמה ונשאה, גדולה וגאיונה... ובשלך חשך עולם בעדי...

וכבר ידי אוחזות בשפופרת הטלפון, „אנה מוסיבנה בביתה?" כן... היא נגשה. ואני מרגיש, כי קולי הומך מיד. „האפשר היום להכנס?" נכון אני לקרוע עצמי כדג. למה דברתי שוב בתחנונים? „לא, אין לה פנאי היום – היום היא הולכת לתאטרון. אולי מחר?" יש חפץ לאמר עוד דבר־מה, למען אשמע קולה, שגם בעד השפופרת הוא משכר, כיין מגתו. היא הניחה כבר את השפופרת. וכשאני הולך מן הטלפון, אני מרגיש עצמי עיף ומדוכא, כאחרי מלחמה קשה.
והנה בא היום. השמש לא חפצה לשקוע ביום זה... בא הערב. אני מדבר אתה דברים של מה־בכך. יושב פה גם שמואלביץ — הוא מספר בדיחות, והיא צוחקת. ופתאם היא פונה אלי.
„נעים לה מאד — שבאתי. היא השתעממה כל כך".
יודע אני היטב, כי אין אלו אלא דברים שבנמוס, כי באותו טון עצמו דברה לפני רגע עם שמואלביץ זה. אבל אין בכך כלום. לבי רוקד משמחה. כמה אני מודה לך, חנה'לי יקירתי. אני מביט בתחנונים: עוד מלה אחת של חִבה. הרי לא קשה לה. הלא על כלב בשוק תחמול, לקבצן זקן תתן פת־לחם

קטן ונכנע, עם „טרזור" שלה. לנגדה אשב ואביט במסירות נפש עליה ולמוצא שפתיה איחל ולכל צווי קל היוצא מעיניה — מעיניה הירקרקות.

אני כתבתי לה. „הלא אני מסתפק במועט, בקצת ידידות, בקורטוב של ידידות. הלא אני משורר, ואיזו משהו מחוסר־טעם דיו למלאני אושר – איזו עב דקה וארוכה, הנמתחת ברקיע, איזה פס־אור על רצפת חדרי. דיי לראותה, לשמוע רשרוש שמלתה, לא יותר".

הה – כמה שקר! בפעם הראשונה הכתמת עצמך בשקר, דוד רובין, הלא באמת חפצת, שתהיה שלך, כלה, כלה בלי שארית, עם שערותיה ונשימתה החמה ולבן בשרה...

וכשאפגשנה אהיה קר ושלו...

ואתם, כתלי ביתי, אני משביעכם, שלא תגלו לה דבר. התשמעו? אל תספרו לה, כי התפתלתי מכאב, כי נשכתי כרי וראשי חבטתי בקיר – מעצר תאוה שלא תמלא, לא תמלא עד עולם.

אל תלכו רכיל, אל תגידו לה.

פן תעור דאגה בלבה, פן יעלה נצוץ חמלה בה, יוצת בעיניה הירקרקות, עיני גאיונה. ופן תעלוז, פן תשמח על שלטונה, וחדות־מושל, חדות־נצחון תעוות שפתיה...

קר ושלו אהיה לפניה.

ואתכם אני משביע, שרירי־פני, אל תבגדו בי, אל תגלו סודי, ואף זעזוע קל לא תזועו בראותי אותה.

ואתן, עיני, הבטנה בגאון ובמנוחה, אל תעזנה להתחנן לפניה — אל תלכנה רכיל ואל תמעלנה בי...

אך הה, הם בגדו בי כלם! עיני מצמצו ופני התעותו עוות של כאב ופי גמגם שלא מרצונו מלים מקוטעות. היא הבינה – ושוב הביטה באותו המבט הקר, המלא חדות־נצחון, ויפיה השליט הזהיר מעיניה.

ימים אחדים תעיתי ברחובות.

בלילות צחקתי מר, חבקתי אותה בחלומי, הקיצותי – ואחז בכל מאמצי כחי במטתי, לבל אשוע מכאב.

סרתי לבית־מרזח לבין אכרים שהבל יי"ש נודף מהם, זוכר אני איזו קטטה שם, שוטר שהביט עלי בחשדנות.

ושוב אני הולך, הולך מבלי ראות מאומה.

ועיניה הירקרקות רודפות אחרי; עומדות הן לפני ונחשי מבטיהן מתפתלים סביבי ולופתים ומושכים אותי. הן לא ירפו ממני, לא ירפו...

ואיני יודע, איך היה הדבר, ואולם כשהקיצותי מהזיותי, והנה אני עומד באותה הסמטא, על יד ביתה...

אך רגע קל אשים עיני עליה, ואחר אלך לי. שוקט ומנומס אהיה, והיא תאמר בלבה, כי הכל עבר.

והנה חיכה אלי. יש לה מכרה, אותה מגיה הקטנה, היא נשארה בלי משרה, הלא מכרי רבים – אולי יודע אני משרה? היא היתה אסירת־תודה לי, תודה רבה היתה מחזיקה לי...

ואני הולך ומשוטט, כל היום אני משוטט. את עבודתי עזבתי ואת אחותי רחל'י הקטנה, אשר עלי לפרנסה. כמה נעים לדעת, כי קרבן כזה הבאתי בשלה – והיא לא תדע...

אני שר. היא נענעה לי ראשה לאות־תודה. וזמן רב אני הולך ומהרהר באותו נענוע־הראש, ואני מאושר.

חנה'לי! אם את אינך חפצה – שלא מרצונך אמליכך עלי, והיית למלכת־לבי ולשליטת־חלומותי.

לשוא תגרשיני מפניך. דבר זה לא יעלה בידך. כי נמצאת את בי, בקרבי צומחת את...

שם תהיי למלכה. מדם לבי הפצוע, מכל טפת דם לבי אחרוז מחרוזת של מרגניות וספירים ואענוד כתר לראשך.

שלא מרצונה תהיי למלכת־חיי ולשליטת־נפשי...

IV

רחל'י באה אלי, אחותי הקטנה.

היא דאגה על אשר לא כתבתי לה. זה כבר לא שלחתי לה כסף. אך מדוע כה דלו פני – ועיני שקעו בחוריהן?

לא כלום – לא כלום. הלא טוב לי.

היא מנחמת אותי, רחל'י: ודאי. אשה רעה היא, אשר אהבתיה, היא מצערת אותך הרבה. כמה אני שונאת אותה על שהיא מצערת אותך!

פתאם אני קם ממקומי ונגש אליה.

– אל תעזי, אל תעזי לדבר בה... אינך כדאית, אינך ראויה לדבר בה, אין את יודעת את חנה, כשחנה מחיכת חיוך קל, השמים צוחקים אתה. וכשאני מדבר, חנה מבינה כל רמז ורמז...

ואני מרגיש צורך להכאיב, למסור למי שהוא את הכאב שנצבר בי כל הזמן.

אני בועט ברגלי ומטיל מרה ברחל'י. היא פורשת ובוכה. ואני חושב; למה, למה זה הרעותי לה, לאחותי הקטנה?

בני אדם! היודעים אתם, מי למדני להכאיב ולהרעיל?

היא למדתני, מידה זאת לי. בראשונה תמים הייתי, ואך להאיר חפצתי ולשיר שיר־זהר, שיר־חדוה. אך היא באה ותמסוך רעל ללבי ויפעפע ויהלחל בי. ואהי אח לכל זועף ולכל גוע בעונו.

אני הולך ברחוב. עתה לא יתלחשו עוד הענקים, תושבי הצמרות, על אודות אהבתי. הלבנות לא יזהירו עוד, ופני האנשים – פני־חול טרודים.

ואני — אני אביון שבאביונים וצמא אני למלת־רמיה אחת. הלא אחר כך אוכל לחזור ולשנן לי כל היום, באותה הלשון עצמה: חנה׳לי אמרה, כי נעים לה מאד שבאתי — היא השתעממה כל־כך. ביום ובלילה אחזור על דבריה, דברי־הרמיה, וימים אחדים אהיה מאושר בכחו... אך לא. היא אינה חפצה יותר. מבטה שוב קר כקרח! עד עמקי הנשמה נוגע קרת זה.

דומיה. פתאם אני מרגיש, כי יותר לא אוכל לשקר לה, להתחפש, לדבר על השקיעה, על הספרים והמחזות. כי אם אדבר – אז יבערו דברי כאש... ואני שותק. ודומיה זו אין זו אותה הדומיה, שהיתה בלילי־הסתו, שבה הגה הלב ומיתרי כנור רעדו. מעיקה היא כדומית־חורף. בדומיה זו מרגיש אני, כי איזה דבר יקר מאד מת, ותשועה אין, ויש חפץ להפיר את הדומיה בהגה חסר־טעם – והפה כבול... כבחלום זועה...

לענוי היתה לי חנה׳לי ולמכאוב תמידי.

ובכל זאת – ברוכה תהיי לי, חנה׳לי יקירתי.

על כל טפת־רעל אשר תשקיני, על כל מבט־כפור שתנעצי בי, ברוכה תהיי לי.

על הרגעים אשר תרשיני לשרת אצלך ולשתות בצמא את חלקת צוארך, צואר־הברבור, ולהקשיב לקולך המשכר – ברוכה תהיי לי.

ועל לילות־הנדודים שם בחדרי הצר, בשעה שאתפתל מכאב ואחשוב להשתגע מצמאון לא מרווה לגופך המרטט השזוף – ברוכה תהיי לי.

ואם נעים לך הדבר ומשביע גאונך, הכי בלבי בכח, אל תחוסי, פצעי, פצעי את לבי — ואני בכל זאת לא אחדל לברכך וללחוש את שמך: „חנה׳לי מלכתי, ברוכה תהיי לי!"

... וכמה אני שונא אותך, חנה׳לי!

יש רגעים, שהייתי חפץ שתמות, שתמות, ורק אז אשתחרר משלטונה הארור, שלטון הקסם...

אני משליך שקוצים עליה. אני אומר לעצמי: היא אינה יפה כלל. קמטי־זקנה על פניה. היא גאיונה ורעת־לב. היא כבר אהבה אחרים, וידי אחרים כבר חלו בגופה.

אך לשוא אנבל אותה, עיניה לא תרפינה ממני.

אני מחליט, שלא לבוא אליה יותר. רק היום — הפעם האחרונה אבוא. אני אגיד לה, כי איני ירא אותה, כי לא אתרפס עוד לפניה וכי בז אני לה ולשלטונה. כל זה אגיד לה בפניה...

אך כשאני בא, אני שוכח הכל. אני מחכה, אולי תצוה לי דבר־מה במבטה.

היא יושבת עם שמואלביץ. היא מבדחת אתו. אלי לא תשים לב כלל. אני מיותר פה, מיותר לגמרי. ואני יושב ומצפה, אולי יעלה בידי לגנוב בת־צחוק, שהיא שולחת אליו, לגנוב בת־צחוק בדרך ולקחתה לי.

כן – הלא עוד רגע והייתי רוצח אותה!

אני מפשפש בעצמי, כאדם שנשא כלי־זכוכית ונפל, והוא בודק, אם לא אירע פגם בכלי. כן — היא עודנה בי, בעצם תמה, כמו שראיתיה בימי הסתו — תמה וטהורה ומחיכת לי.

פתאם הוברר לי, כי אינני דל וריק, כי אינני בדד. עוד יש לי רב. בקרבי תמונתה...

כן, זאת היא חובתי. לנצור אותה מכל מטמון, לבל תאבד ולבל תכער. נעשיתי חשוב בעיני עצמי. אני נושא בקרבי את חנה — והיא לא תדע! אני נושא בי את זהר עיניה, את יפיה השמימי, אשר לא יזקין בי ולא יבול...

חזרתי הביתה: אני נשארתי לבדי. וחובה אחת קדושה לי: לשמר על תמונתה.

עתה, כאשר היא, החיה, היתה לרעת־לב – אני אשמר על התמונה. נדמה לי, כי עליה הפקדתי. מי הפקידני, לא אדע, אבל ברור לי, כי מי־שהוא, נעלם ואדיר, צוה עלי: ראה הזהרתיך, שמור עליה כאישון־עינך ואל תפול שערה משערות ראשה וכל קמט לא יחול בה.

ואני אמלא את הפקודה. כשומר נאמן אנצור עליה. כי מה נשאר לה עוד – מלבדה?

ואני טפחתיה ורביתיה.

את זהר־הכוכבים נצלתי מן הרקיע ושמתי לתוך עיניה; לקחתי פניני טל־שחרית, בהבריקם באלפי גונים לאור־שמש, ואענדם מחרוזות לצוארה האטלסי. מאדם עבי־שקיעה שפרתי על לחייה החורות, ולשערותיה נתתי שחור באפל אשוחים בליל־סער, ולקולה הוספתי הדים כרחש צמרות וכהמית נחל...

ובדמי לילות בדידותי פרחה בי תמונתה ותגדל ותיף.

זהר עליון, זהר־שמים היה לה.

היא לא התעללה בי. בעוות־שפתיה לא היה כל דבר אכזרי. עיניה לא דקרו ולא הקפיאו. הן היו תמיד מלטפות.

ככל אות נפשי יכולתי לשפך שיחי לפניה, לספר על עגמומית חיי, על שגיאות חיי, יכולתי לכנותה בשמות של חבה: „חנה׳לי, חנה׳צ׳קה יקירתי״...

ולפעמים נדמה לי. כי איזה פרט התחמק מתמונתה אשר בלבי, ואני מהרהר זמן רב ותופסו – דמות אזנה הקטנה ותנועת ראשה וארשת פניה ברגע ידוע, כשהיה להם אותו היופי המיוחד, שאין לכנותו...

דבר משונה מתחולל בי.

ככל אשר תגדל ותיף תמונה זו, תמונה זו אשר רקמתי בנפשי, כן אני מרגיש, כי שלטון עיניה של אותה חנה, חנה האמתית, הולך ומתרופף.

נחשי מבטיה חדלו מלהתפתל סביבי. אותו הכח העקשני, הארור, שמשך אותי אל הסמטא, שעוררני לכרוע ולהכרע לפניה, הולך ונמוג.

ואני – מבין לכלם, לכלם. אני מבין, מדוע שם בקרן־הרחוב תגרניות נצות ומגדפות זו את זו. אני מבין, מדוע עלמה מפרקסת זו תובעת בפת ועיניה מביטות ברמיה מעל לחייה הדלות והמשוחות ששר...

ואני אח לכלם, לכלם...

היא מונעת עצמה ממני. אינה חפצה, שאראנה.

אני אורב לה ברחוב, למול הקונטורה, שהיא עובדת שם, אולי יעלה בידי לתפוס מרחוק את עוגל סנטרה הקטן. עוברים ושבים נתקלים בי ודוחפים אותי, ובתמהון ובחשד מביטים בי.

סר אני לבית־האוכל, יושב על שלחן־שיש קטן. היא אוכלת פה, אני יודע. כבר קראתי ואכלתי, והמלצר שואל, מה אני עושה פה. והנה היא. היא מבינה, כי בשלה באתי – ובמבטה הגאיוני אני מרגיש שמחת נצחון, שמחה – ובוז. בקרירות היא עוברת על פני וביפיה האכזרי...

אירע הדבר, אשר כל כך יגרתי ממנו – וידעתי כי יבא.

– היא צריכה לאמר לי, פשוט וישר. יסלח לה...

אני יודע, מה שתאמר לי, וצונח על הספה וידי אוחזות בה באחיזה קונבולסיבית.

– הייתי לה למועקה. היא אוהבת את הבדידות. היא אוסרת עלי, השומע אני? היא אוסרת עלי, פשוט, לראותה...

יותר לא שמעתי...

בראשי זמזם רק רעיון אחד: תם הכל, הכל נגמר...

רצתי כמשוגע. נתקלתי באיזה אנשים, חרפות שמעתי. ראשי מדובלל ועיני תועות.

כן. עתה נגמר הכל... אין כל תקוה...

וכשהתנערתי, הרגשתי ריח טוזב. אני עומד על הגשר.

טופחים מלמטה גלים שחורים, גלים דלוחים.

לגחן ולזרק את עצמי בבת אחת... אז יגמר הכל. העבדות הארורה, שלטונה הארור, הענויים הנוראים. אז תבא מנוחה, מנוחה...

אני אוחז בסומכות הגשר – אני מרגיש כבר בגופי את רטט המים, הסובבים, הקרים, השאננים.

ופתאם רעיון חלף במוחי.

מה יהיה לתמונתה אשר בקרבי?

נרתעתי לאחור.

כן – כפשע היה ביני ובין חטא־מות! אם אשליך את עצמי – אאבד את תמונתה, את תמונתה הזכה אשר בי ועיניה הטהורות, העמוקות, והשומה שעל שפתה...

היא חושבת רגע, מסתירה פניה בין כפיה.

– אינה יודעת. אולי... עוד הפעם היתה עושה כך. אך לא – לא! עתה כבר השתנתה. הרבה הרגישה והתלבטה בימים ההם...

עתה אני מוסיף בקרירות:

– כן... אבל אני שאלתי סתם, רק משום סקרנות גרידא. היא מבינה? משום סקרנות גרידא. עתה לא אשוב עוד. עתה כבר אחרה השעה...

כמה היא קטנה ועלובה — זו ששלטה עלי, זו שכפתה רצוני.

כמה היא קטנה ועלובה ואמללה למול התמונה, אשר רקמתי בי. רואה אני קמט־זקנה על פניה, רואה את עיניה והנה אינן שולטות כלל...

ואני חוזר ואומר:

– עתה כבר מתה אהבתי... עתה כבר אחרה השעה. רק משום סקרנות גרידא שאלתי...

איזה עונג מר אני מרגיש, בדברי את הדברים האלה. כל חמלה לא ארגיש לזו, שיושבת עתה למולי, ראשה בין כפיה, ומתיפחת. איזה רע־לב מיוחד מריע בי שלא מרצוני תרועת־נצחון וחפץ אני להוסיף ולהכאיב לה עוד ועוד...

פתאם היא קמה ממקומה ופונה אל הדלת.

– למה תמהר? תשב לה עוד קצת. נשוחח קצת בדברים של מה־בכך.

לא ידעתי נפשי – לא ידעתי, למה אני אומר לה, לעלמה זו, אותם הדברים האכזרים, הדוקרים?

היא הזדקפה כולה בגאון ושפתיה התעותו.

מבלי לאמר שלום, פנתה אל הדלת, אך נעלי־ידה אבדו לה. איפה הניחתן? מונחות הן לפניה, על השלחן, והיא אינה רואה. היא מתרוצצת כה וכה, כצפור מתחבטת ברשתה, ועיניה משוטטות ומביעות מבוכה, מבוכה של ילדה קטנה...

ואני עוזר לה, ואני קר וחמלה לא ארגיש. לבי היה כאבן בקרבי ודבר־מה יריע בו תרועת־נצחון...

...מכתב כתבתי לה באותו ערב:

„חנה, חנה! מה עשית? מה יפה היה הפרח, אשר רמסת ברגלך הקטנה ולא הרגשת ולא שמת אל לב. את אהבתנו רצחת.

הלא זאת היתה אהבה, אשר רק פעם תפגש בחיים, אהבה מלהטת ובוערת ומכלה, אשר בהבל־פיה עולם ישרף...

את כבית את אשה...

הלא אז ברור היה לי, כשהלכתי ולבי שכור אהבתך, כי איזה דבר יבא לעולם, כי בכח אהבה זו אעקור עולם ישן, אתלוש ואטחון לעפר ועולם חדש אבנה ואור־שמש חדש אגלה לבני־אדם...

אבל פלא לא היה.

כן, באחד מימי־הקיץ הלוהטים, כשהכל לבלב מסביב וצפרים רננו וקמות הכו גלים — מתה אהבתנו וגועה. ואין בכל העולם כח, אשר יחזירה לתחיה...

נדמה לי, כאלו תמונה זו, שרקמתי לי, יונקת מזיוה של חנה, חנה האמתית. היא קלטה לתוכה את אור עיניה ואת רטט־עורה, את קולה וגמישיות תנועותיה, ותפרח ותגדל...

ולעומת זה הלכה חנה האמתית, החיה, הלך ועמום, הלך וחור, כלבנה עם עלות השחר...

אני מרגיש, כי הצמאון הבוער אל גופה שקט בי ואיננו. אבל משונה הדבר: אין בלבי כל שמחה על חרותי. כאלו דבר־מה קפא בי, מת בי, ובמנוחה קופאת אני מביט על חרותי ששבה לי.

V

עבר חדש ימים.

נפתחה הדלת – ואני ידעתי כבר, כי זאת היא.

כן, כל הזמן ידעתי, כי ה י א תבוא אלי, לחדר זה; ידעתי, כי כך תבוא, כמו שהיא עתה, קדרות על מצחה הרחב וכפופת־קומה קצת וצעדיה בלתי בטוחים מעט, ובמעיל שחור זה.

וכמה התפללתי על זה! אז התפללתי על זה, יומם ולילה צפיתי, שרגליה הקטנות תדרכנה בחדרי, והיא תשב פה ועיניה רכות ועצב על פניה.

ועתה — עתה איני מרגיש כלום. כאלו קפא בי איזה דבר, וכלום לא ירחש בי...

— היא צריכה לאמר לי... מדוע איני בא אליה? הן לא היתה זאת אלא בדיחה כשאסרה עלי... לא ידעה, למה אמרה זאת.

היא יושבת על קצה הספה וממלמלת ניר בין אצבעותיה העדינות.

— היא אינה יודעת בעצמה. יש לה איזה טבע ארור להציק למי שהיא אוהבת. היכולתי לחשוב, כי היא מרגישה רגש שהוא לשמואלביץ? היא גרשה אותו זה כבר...

היא מדברת, ואני מתפלא על עצמי. קולה אינו משכר אותי, עיניה אינן מרעידות לבי. אף נים אחד לא יזדעזע בנשמתי. מנוחה שלמה מרגיש אני בי, אותה המנוחה, אשר צפיתי לה זה כמה.

אבל איני שמח על מנוחה זו. להפך – חפץ הייתי לבכות, על איזה דבר גדול, שמת בקרבי, שמת והיה לאבן – על ריקנות גדולה, שנהיתה בלבי. צער גדול לוחץ ומכוץ הלב, אבל אני נשאר קר ושקט...

והיא מדברת באיזו קדחתנות:

— היודע הוא? באותו ערב דבר־מה קראה בפני, דבר הכנעה, ולא יכלה נשוא... הנה כמו שהוא עתה – קר וגאה כך, הוא מוצא חן בעיניה, מוצא חן מאד...

דומיה. היא ממלמלת באצבעותיה העדינות ושפתיה נעות...

— איך היא חושבת? – שואל אני – אלו חזרתי ובאתי – ההיתה שוב באה ומכאיבה לי — אם דרכה בכך, לצער את אשר תאהב?

איני יודע בעצמי, למה אני שואל את זה.

א. קלאטצקא

בעיר המצור

(ספור)

היא מתה, ועל קברה לא ירדה אף דמעה אחת; איש לא בכה את האבדה, וגם אני קר ושלו.

וכבר שברתי עולך, ואני חפשי, כרוח חורף המיללת ותועה בשדות, מתעכבת ומזעזעה שיח שחור – ונודדת הלאה ומנוחה לא תדע...

אל אש לבך נגשתי. בין ערמות־שלג עמדתי ועל לבך דפקתי וגחלת אחת בקשתי להתחמם בה. אצבעותי היו תכולות מקור ושני דא לדא נקשן — ואני אך זיק אחד שאלתי.

ואת מנעת ממני את הזיק ומבט עיניך הקרות הקפיאני.

ועתה קפא לבי ויהי לאבן, ואף נים אחד לא יזדעזע בו... אני קר ושלו. רק לפעמים עוד רוחש במעמקים שם איזה כאב. ככה שותת עוד בשר הנרצח, שותת עוד בעצלתים דם שחור, נגר לאטו...

אבל אל תחשבי, כי דל אנכי, ואל תנודי לגורלי.

אמנם, עתה מתה אהבתנו הגדולה והחמה – ולא נשאר לי בלתי אם חלום ריק. ואולם לי נשארה תמונתך הגדולה. את בעצמך אינך אלא צל קלוש וחור של אותה חנה האמתית, אשר פרחה בלבי.

אותה חנה כלה זהר. היא לא התאכזרה עלי. היא עוד שלטת עלי ולפניה אשפוך שיחי. את אינך חנה. חנה האמתית לנה בלבי...

היא טובת־לב כל־כך ועיניה רכות... לו ראית אותה, את חנה, אשר בראתי לי! ממך לקחתי הכל – את מגע־ידך הרך ואת בת־צחוקך המזהירה ואת רטט עורך — הכל נתתי לה ואותך העמדתי ככלי ריק...

ואני שומר עליה, על חנה האמתית, כצפור המלקטת גבעול גבעול למבנה־קנה, כן לקטתי לי מכמנים — ואפאר אותה.

ולכל אשר אלך אשא אתי תמונת־הזהר אשר הפקדה בידי. כאישון־עיני אנצרנה לבל יועם זהרה ולבל יפול עליה אבק.

ואם שנים תעברנה וקמטים חדשים יפלו בפניך ורעל חדש ימסכו החיים בלבך — בחביון־נפשי שמורה תמונתך. כל ימי תפרח מלאה הוד, עם ירק עיניך ועם השומה שעל שפתך ועם נשמתך המזדעזעה כמיתר־כנור...

את תהיי לי למלכת־לבי, וכאשר אלך לבקש לי אורות חדשים ומדורות חדשות לבער בהם את לבי – את משא אהבתך היקר אשא על שכמי תמיד.

הנה ציץ־הזהר אשר פרח מקבר אהבתנו.

ועתה – היי שלום, חנה יקירתי. עלי ללכת – עלי לבקש אורות חדשים ופני־זהר אחרים; עלי לנדוד ולתעות ולחפש...

היי שלום, כי אין לי שהות.

כי עוד רבה הדרך ועוד רבים החתחתים לפני.

מוסקבה, תרע"ח.

א.

הרבה הפתעות הביאה המלחמה לאנושיות בכללה, וגם לפרט לא קמצה בהפתעות.

הנה גם ליוסף גולדין הכינה מעין הפתעה. שאחרי טלטולים ונדודים באין מספר השליכה אותו לעיר ליטאית אחת, שהיתה עיר מולדתו, והוא לא ראה אותה יותר מחמש עשרה שנה.

במוסקבה, אשר אליה העתיקו הוריו את מושבם בעודו בנערותו, נקרא יוסף לעבד בצבא באחד הגדודים, שנכנסו לגליציה, ומשם, כעבור שנתים, נשלחה כל הדיביזיה, ובכללה גם גדודו, אל החזית הצפונית. יוסף היה מחיל־המלואים. לפני עשר שנים, בגמרו את חק למודיו בגימנסיה, היה חיל מתנדב באחד מגדודי הרגלים, וכשפרצה המלחמה עזב את בית־החרושת, שבו שמש בתור אינזינר־כימיקן, ויצא לצבא.

הוא עבד בצבא כחיל פשוט, כי יהודי הוא, ורק כעבור זמן מה נתמנה למפקח על האפותיקה של ה„רובע", בהשתדלותו של רופא הגדוד, שהמליץ עליו לפני הקומנדיר, שהוא, יוסף גולדין, בתור מומחה לכימיה, יודע פשר דבר גם בהכנת הרפואות. למן העת ההיא נשתנה מצבו בגדוד לטובה, ויהי נהנה מזכויות ידועות, בהתחברו אל הרופאים ואל אחדים מן האופיצרים. עתה, כשהיה נוסע האשילון, היה יוסף יושב מקצת הדרך במרכבת האופיצרים יחד עם הרופאים ומקצת הדרך יחד עם חבריו החילים הסניטריים והחובשים שהוקצעה להם קרן זוית במרכבה הכללית. יוסף לא חפץ להבדל מתוכם ולהדגיש את הזכויות המיוחדות שיש לו.

גם בחברת האופיצרים וגם בחברת הסניטרים, החילים היהודים, הרגיש יוסף לחץ מוסרי, שהעיק על חירותו האישית. בחברת האופיצרים היה הלחץ יותר פנימי משהיה חיצוני. הוא לא יכול לדבר עם האופיצרים מתוך חירות גמורה, ביחוד, כששוחחו על אדות המלחמה, ולהביע את מחשבותיו ורגשותיו, — כדעתו, כי מחשבותיו ורגשותיו הן לפעמים ההפך מאותן שלהם. ובחברת הסניטרים היהודים, שאמנם היו קרובים לו במחשבה והרגשה, הרגיש את הלחץ, שהאינטיליגנט, בעל הטעם והאסטניס מרגיש בחברת בני ההמון. אך אם בימי השלום, בשנים כתקונן, היתה הבחירה בין החברה האחת ובין השניה מביאה את

דבר, שלא שמש חומר לשיחה, אין לך מאורע, שלא דשו בו עשרות ומאה פעמים; הכל היה כבר לגועל־נפש. הוא ידע את טיבו וטבעו של כל אחד, ואף כי התיחסו חבריו אליו בכבוד וידידות אמתית, בראותם בו גדול שירד מגדולתו, הנה ערגה נפשו לצאת מן הגדוד, לשנות את אופן חייו, למצא משרה חדשה בכל מקום שיהיה, ובלבד שיתעורר, שיתנער ויתחדש וילבש צורה חדשה ופנים אחרות.

מחשבותיו התעופפו בלי סדר ומשטר, אך במדה שיגע להסיח את דעתו מעיר־מולדתו, חזרו זכרונות הילדות כיונים פורחות בעקשנות משונה דוקא למקומם האחד.

הוא חפץ להשתחרר מצעיף הסנטימנטליות, שהזכרונות התחילו רוקמים מסביב למוחו, ובכונה התחיל לדבר עם ריזמן, הזקן שבסניטריים.

– שמח אני, כי יצאנו מגליציה – אמר – לא יכולתי לראות בצרות יהודי גליציה ולשאת אותן במנוחה.

– גם פה בארצנו אין המצב טוב ביותר — אמר ריזמן – שתי פעמים הייתי ברוסיה ובעיני ראיתי את הצרות.

– האמנם? – הפליט יוסף מפיו בתמיהה, שהיתה בה מן התמימות היתרה, שהביאה את חבריו לידי צחוק ואותו לידי מבוכה קצת.

– כלום יש הבדל בין יהודי ליהודי? – העיר ה„חזן" – לגבי צרות הכל שוים.

– הבלים! – קרא פתאם יוסף מתוך התרגשות יתרה – אל נא יפול רוחנו! הבה, חזן, פתח: „צרות, צרות יש לו ליהודי"...

יוסף אהב את השיר הזה, ששמע אותו בפעם הראשונה בחפירות יחד עם שירים יהודים עממיים אחרים, שה„חזן" היה מומחה להם, וה„חזן" חפץ לעשות נחת רוח לו והתחיל מזמר:

צרות, צרות יש לו ליהודי –
מי שיש לו מנה, מי שיש לו שנים.

שאר החילים היו מנמנמים כבר. גם הסניטרים התקינו את עצמם לישון. אך יוסף לא יכול להרדם. עיר המולדת! כמה שטות יש בזכרון זה! יוסף התהפך מצד אל צד, ורק בשעה מאוחרת נשתקע בשנה...

עם עלות השחר התעורר משנתו. המסע עמד תחתיו זה כבר. הוא לא טעה בהשערתו. המסע עבר בלילה על פני העיר והתעכב על יד התחנה הקטנה אשר מחוץ לה.

האשילון יצא מן המרכבות והתחיל מסתדר באהלים על פני השדה.

לא הטפיק יוסף להסתדר על מקומו החדש והנה הקומנדיר קרא לו יהודיע אותו, כי על פי פקודה מגבוה נתקבל יוסף אל הפלוגה של האבטומובילים ועליו לנסוע אל העיר הסמוכה, ששם חונה הפלוגה.

יוסף לידי פקפוק וספק, הנה עתה, בשעת המלחמה, בכר יוסף את חברת החילים היהודים על פני האופיצרים, ומדי פעם בפעם, כשהיה יצרו משיאו לעבור למרכבת האופיצרים, כדי להשתרע ברוחה על הספסל ולנות או להחלץ מן האויר המרוה טבק, היה רואה את עצמו אשם כלפי חבריו. במדה שהמסע הלך הלוך והתקרב אל מחוז־חפצו, היה לבו מפעם בחזקה. הוא היה היחיד בין כל בני הגדוד, שנסיעה זו עקרה אותו ממנוחת נפשו הרגילה. החילים, ובתוכם גם יוסף, בהיותם מלומדים במסעות ונדודים לא הרגישו מעולם שום שנוי נפשי לרגלי עקירת מושבם ממקום למקום. תנאי החיים הקשים היו שוים בכל המקומות וכעדר נדו החילים ממקום למקום, ויהי לבם הולך רק אחרי מרעיתם ואחרי מקלט בטוח בעד גופם, בלי התקשר אל אחד מהם בעבותות הזקים ביותר. אבל הפעם הרגיש יוסף כי הנסיעה מוציאה אותו ממצב שויון הנפש. הלב דפק בחזקה.

אמנם לא ידע איש אל נכון באיזה מקום יתעכב הגדוד. לא מן הנמנע היה, כי הם יעברו על־יד העיר, בלי התישב בה: אין דרכו של גדוד לשכון בערים, במקום מושב. אך במדה שהמסע התקרב אל העיר, הלכה התרגשותו של יוסף הלוך והתגבר.

יוסף לא יכול לכבוש את הרגשות הילדותיים — כך קרא להם — שהלכו הלוך וכבוש את כל ישותו, ותיכף אחרי פת ערבית עזב את חברת הרופאים והאופיצרים ונכנס למחלקה של החילים.

— ובכן, ריזמן, היום נבוא למחוז חפצנו — אמר יוסף, בפנותו אל הסניטריון היהודי, בעל הזקן השחור והקטן, אשר ישב על־יד החלון ועשן. זה היה אותו הנקרא „בעל המניות" בפי החבורה הקטנה, שהיתה קוראת שמות לכל אחד ואחד וגם לו קראה שם על דבר משרתו שהיתה לו בימי שלום בבית־הרושת למעשה ניר, שהיה נותן לחבריו מניות.

— בודאי עוד בלילה! — ענה ריזמן.

— ואיפה נתעכב? — שאל את יוסף סניטריון שני עם פנים של צפור רעבה, והוא נקרא בפי החבורה „חזן" על דבר משרתו בתור משורר בבית־כנסת באחת מערי הדרום — האופיצרים לא הגידו לך?

— גם הם אינם יודעים — התערב בשיחה חיל יהודי שלישי, מי שהיה בעל חנות לסמי־מרפא בעירתו, והוא גם אחד הפרמצבטים של הרובע.

— סוף סוף אחת היא — העיר יוסף, שחפץ לכסות בכונה על התרגשותו והעלים מחבריו, כי העיר, שהם עומדים להתעכב בה, היא עיר־מולדתו — עלינו לישון! את הלילה נבלה בלי־ספק בנסיעה.

ואף אמנם לא היו רחוקים מן העיר, אבל המסע התנהל בצעדי צב והשערתו של יוסף לא היתה בלי־יסוד. יוסף השתרע על מצע־התבן על־גבי הקרקע, הניח תחת ראשו כר של גומי קטן, ובשלבו את ידיו למראשותיו, התמכר להלך־נפשו. הוא ידע היטב את שלשת חבריו אלה, כי שתי שנים בלה אתם יחד בהפירות, כשעמד הגדוד במקום מערכות המלחמה ובדירות הארעיות, המשותפות, בכפרי גליציה ובעירותיה, כשהיה הגדוד בחיל־המלואים, אין לך

– ואתה נשארת בעיר, למרות הסכנה לנפול ביד האויב וסכנת המלחמה התמידית ? – שאל יוסף ולא בלי־תמיהה.

– רצוני לראות, מה יהיה בסופו של דבר – אמר ברוך בהתרגשות — הלא מלחמה כזו לא היתה ולא תהיה. אמרתי : אשאר ויהי מה !

אבל די היה ליוסף להעיף מבט אחד על הלנה, שנכנסה גם היא לדרוש בשלום האורח, ועל הבן הצעיר ועל חוסר הסדר שבחדרים, כדי להבין את הסבה האמתית של ישיבתו בעיר. הוא ידע, כי לא סקרנותו של ברוך גרמה לו להשאר במקום שלא היה רחוק מן החזית אלא עשר וורסטאות והיה צפוי בכל יום לסכנת האוירופלנים, שבאו לבקרו. לצאת מן העיר ולהחזיק במטה־גולים יחד עם סבל כבד כזה היה מן הנמנע, וברוך נשאר על מקומו יותר מתוך אונס, מאשר נשאר מתוך סקרנות, כמו שאמר.

מלחמה כזו לא היתה ולא תהיה – הוסיף ברוך מתוך התפעלות — ומה דעתך על וילהלם ? הוא הולך לו וכובש את כל העולם כלו הלא גם נפוליאון כאין נגדו.

מן החדר הסמוך באה בתו של ברוך, נערה כבת שש עשרה. על פי הדברים, שהגיעו לאזניה, וביחוד מפי אמה אשר הזדרזה ובשרה את דבר בוא האורח. ידעה, מי הוא יוסף זה, ותגש אליו בבישנות קצת, אחרי שתקנה בידיה את צמתה הקצרה.

– ומה תאמר לבתי ? – אמר ברוך בגאות אב – איני יודע כלל, אם ראית אותה מימיך ? הן היא כבר נערה גדולה ! הרב ראה אותה ברחוב פעם אחת, כשהלכתי אתה, ויאמר : „עתה אסור לנגוע בה". לפנים אוהב והיה ללטפה בדרך חבה, ועתה הוא אומר : „אסור לנגוע בה עוד". היא נערה גדולה – הוסיף בצחוק של קנתור.

– מובן מאליו, כי נערה גדולה אני ! – אמרה הנערה יהודית, שדברה בה בכבדות, ובעיניה השחורות נצנצה מעין לצנות. יוסף הביט בפני הנערה, בחפצו למצוא בה דמיון לאביה או לאמה. קשה היה לתפוש איזה דמיון בחיצוניותה, ביחוד לאביה. הוא, שהזקנה קפצה עליו קודם לזמנה, עם עיניו החולות, שהאפילו את אור פניו, עם גופו העקום והצנום ובגדיו המלוכלכים – מפני חילשת עיניו לא היה מדקדק בהם, והלנה לא השגיחה עליו – הוא היה דומה ממש למקבץ נדבות ועשוי לעורר רחמים בלב רואהו. האם, זו „הגרמנית המטורפה", כפי שקראו לה, כשהתישבה בעיר, תיכף אחרי חתונתה, היא, המבוהלה וחסרת־הזכרון, אף כי היתה טובת־מראה במובן ידוע, לא יכלה גם כן להוריש לבתה את החן והיופי, שהנערה הצטיינה בהם ; – אין זאת, כי הטבע הרחמן חפץ לגמול לו לברוך תחת עלבון אשתו ובנו הצעיר, פרא־האדם, והעניקה לבתו מכל הסגולות שהיו לה בבית גנזיה.

ברוך לקח את העתון בידו, בחפצו לדבר על עניני המלחמה עם אורחו ; אך בתו הוציאה אותו מידו, כי ידעה אשר קשה עליו הקריאה, ותאמר :

– תן לי לקרוא בקול. הלא אתה אוהב לשמוע, כשאני קוראת.

מתוך חדוה, שהיתה בה גם שובבות קוקיטית, הוציאה את העתון מיד אביה,

יוסף היה המאושר בבני־אדם באותו היום. משאת נפשו, למלא תפקיד לפי אומנותו, נתמלאה.

לא נשאר לו כי אם להודות לקומנדיר, שהשתדל בשבילו, להפטר מחבריו ולצאת למקום פקודתו החדשה. זה היה – עיר מולדתו.

ב.

בין בעלי הבתים המעטים, שנשארו בעיר, היה אחד, והוא מקרוביו הרחוקים של יוסף, ומקץ ימים אחדים להתישבותו והסתדרותו במקומו החדש, החליט יוסף לבקרו.

קרובו זה היה מן המשכילים, בימי בחרותו ידע שפות זרות, למד שנים אחדות על פי הפרוגרמה של הגימנסיה, קרא הרבה והגה בספרי חקירה. אבל – אולי מפני נטיתו הטבעית, או אולי גרמה לזה מחלת־עיניו, שחלה בה מן הימים הראשונים להולדו ומנעה ממנו הרבה מתענוגות החיים – ברוך, קרובו זה, לא נפרד מבני הדור הישן, והרב עם כלי־הקודש, בית־המדרש ועניניו נשארו והיו לתוכן חייו ובהם מצא את מזונו הרוחני ואת תענוגותיו.

יוסף ידע מאז את אסונו של ברוך, שמפני המום שבעיניו נשא אשה בהיותו למעלה משלשים שנה, וזווגו לא עלה יפה. אשתו, הלנה, היתה חלושת מוח, שמפני מומה הרוחני נתחנכה בפנסיונט גרמני והמומחים האשכנזים עשו אותה ל„בריה בצורת אדם". עוד בימי ישיבתו בעיר מולדתו ילדה הלנה לברוך ילדים אחדים, ולאיזו מהם הורישה מחולשת דעתה, והדבר היה לשיחה בפי הקרובים.

ברוך שמח מאד לקראת אורחו וקבלו בזרועות פתוחות.

– הלנה – קרא לאשתו בפנותו כה וכה לבקשה – אורח בא אלינו. הלא תדעי אותו גם את!

ומתוך שמחה קרא:

– הלא אין פה איש בעירנו. התדע פרושה של מלה זו, כשהיא פשוטה כמשמעה? האספסוף והפליטים, שהתישבו פה, אלו הם התושבים שבעיר. לו נכנסת לבית־הכנסת, כי עתה ראית, אשר מלבד הרב, השמש וסגנו ואנכי, אין אפילו אחד מן העיקריים... בכל מקום רק פנים חדשות!

– ומה נשמע בעירנו? איזו חדשות? – העתיר עליו יוסף שאלותיו, בהרגישו תיכף, כי נטבל באותה הסביבה הישנה, שבה בלה את ימי ילדותו, אף כי העיר היתה זרה לו עתה לגמרי, לא יכול להבליג על שפע הזכרונות, שהתעוררו במוחו. קרובו זה, אשר לא ראהו זה יותר מחמש עשרה שנה, הקיר מלבו גלי זכרונות.

– ובכן לא נשאר פה איש מקרובינו ומיודעינו? לא אחד?

– אני והרב, רק שנינו נשארנו פה! – ספר ברוך – זולתי אין פה אפילו בעל־בית אחד מן העיקריים. ושנינו עשינו חוזה לראות איש את אחיו מדי יום ביומו ולא לצאת מן העיר כי אם יחדו...

— נתודע, נתודע! – אמר הנכנס, בגשתו אל יוסף – אין צורך בצרמוניות. הנני דיר פה, וכפי שאראה הלא גם אתה פה בן־בית.

— זה קרובי – אמר ברוך — היחיד והמיוחד, שבא הנה לבקרני.

— ולפיכך הלא צדקתי, כי אין צורך בצרמוניות – הוסיף שטוק בפנותו אל יוסף בחביבות ובקורבה, שעשו רושם לא־נעים על יוסף – ובכן, מה חדשות? מאין תבוא, חבר? איפה אתה עובד? אה, בגדוד האבטומובילים – זו היא משרה יפה! בודאי, בקנצלריה, כי הלא לאחינו אין נותנים משרות רמות!..

— ואתה? – שאל יוסף.

— בהתודעך אלי תכבד להתודע אל אחד מבאי־כחו של „הבטליון היהודי", כפי שקוראים לו – אמר שטוק בקצת לצון — בודאי לא שמעת מימיך על דבר מציאותו של בטליון כזה!...

— הוא משטה בך! – הפסיקה ז'ניצ'קא לדברי שטוק – אין זה „בטליון יהודי", כי אם רוטה של חיילים חופרי־חפירות.

— מדוע דוקא חפירות! — קרא שטוק כנעלב — אני רואה בזה עלבון לבטליון שלנו. אנו עובדים ועושים את כל המלאכות, כל עבודה בחומר ובלבנים וכל עבודה בשדה, כמו שכתוב בחומש, „פיתום ורעמסס", ועתה, הבה אסביר לך, מדוע קוראים לרוטה שלנו – הבטליון היהודי. המעשה הוא כך, בודאי שמעת, כי היתה ברוסיה עיר ושמה קובנה, והעיר היתה עיר מבצר, ועל המבצר הפקד קומנדנטן לשמרו, ואותו הקומנדנטן הצטיין באהבת דברים רבים, מלבד באהבת היהודים. ויהי כאשר הקריב האויב אל העיר, ויאמר הקומנדנטן: מי יודע, אולי יסגירו החילים היהודים אשר במבצר את העיר ליד האויב? – מה עשה? הוציא פקודה פשוטה, לקחת כל החיילים היהודים, שעבדו במבצר, – כאלף וחמש מאות איש – ולשלחם מן העיר. גם עבדך היה ביניהם. ומן „הגולים" האלה נסתדרו אחר־כך רוטות, רוטות... עתה הלא תבין, כי אין אנו אשמים בנפילת המבצר — סיים שטוק – הוי בעלת־הבית הנכבדה! הלא תדעי כי אוהב אני את התה החריף. אל תדאגי ביותר לצבע פני!

– ובכן נשלחתם מן המבצר! – אמר יוסף בהתרגשות, כאלו לא האמין למשמע אזניו.

– במחילת כבודך, לא נשלחנו, כי אם גורשנו – אמר שטוק — בזה יש שני „הבדלים", כמו שאומר היהודי. ובבזיון ובקצף גדול גורשנו. הקומנדנטן צוה להסיר מעלינו את בגדינו הטובים, ונתן לנו חליפתם את כל הזבורית, שנמצאה באינטנדנטורה, וקרועים ובלואים יצאנו משם.

— נורא, נורא! — אמר ברוך – לא יאמן כי יסופר!... להעליל עלילה כזאת על אומה שלמה!

– ועתה, מה אתם עושים פה? – שאל יוסף, שעל ידי הספור הזה הומתק לו קצת הרושם שאינו נעים, שעשה עליו שטוק בתחלה.

– אמרתי לך, כי עוסקים אנו פה בכל מלאכה – ענה הנשאל – אבל אין עכשיו כמו לכשעבר! האוריגינליות של הבטליון חלפה ועברה עתה. היו ימים ומפקדי המחלקות, השוטרים וכל הפקידים, מלבד הפקיד העליון, הגבוה מעל

קפצה על גבי הדרגש צרגליה, שהסתירה בתנועה זריזה תחת שמלתה, והתחילה קוראת את שמות המאמרים השונים, כאלו נמלכה בדעתה באיזה לבחור.

– הנה... אני יודעת... „באורי הצבא"! את אלה אתה אוהב. האין זאת, אבי?

היא נשקה לו והתחילה קוראת.

האב הוריד את ראשו, כפף עוד יותר את שכמו, וקשה היה להכיר, אם ישן הוא או מאזין בשים־לב.

– השומע אתה, אבי?

– כן, כן! – ענה ברוך, וכאלו בא לאשר את דבריו, אמר ליוסף:

– קורא אני את באורי הצבא בסקרנות מיוחדה... זו היא תורה, שצריכה למוד, ממש... ומתענין אני לא במה שיש בהם, אלא במה שחסר. כותב הטורים, או כמו שקורא לעצמו אותו הסוקר המיליטרי, חוקר ודורש ותולה תלי־תלים של פרושים על כל פסיעה ופסיעה, שהגרמני עושה. הוא משתדל לעמוד על סוף דעתו, מה כוון הכא, מה כוון התם!.. ואם הגרמני עושה, חס ושלום, פסיעה שלא לפי השערתו של העתון, הם קוראים לזה מיד מפלה... שבע ביום יפול הגרמני במאמריהם. כוונותיו של האויב – טוענים הם – אפסו ותשו, וכל נצחונותיו הם רק מפלה... עקשנותו של העתון מבדחת את דעתי – סיים בצחוק קל.

– הוי אבי, אל נא תפסיקני. מדוע אתה מעכב את הקריאה? – אומרת הנערה כנעלבה – כשאסיים לקרוא, אז תתפלסף – והיא חוסמת את פי אביה בנשיקות.

– הניחי, הניחי – גוער בה ברוך, ובפנותו אל יוסף, אמר:

– ומה תאמר לה? האם מותר לנשק נערה גדולה כזו?

הלנה, שביאתו של האורח הוציאה אותה לגמרי משווי־המשקל שלה, שגם בלא זאת היה מתחזק רק בקושי גדול, רצה מחדר־הבשול לחדר־האוכל, וחזרה חלילה כדי להכין סעודת ערבית. ידיה ופניה היו מלוכלכות באפר, שערותיה בלתי עשויות, וז׳ניצ׳קא – הנערה – הסתכלה ביוסף, לראות את הרושם שעושה עליו אמה. אך מתוך קבלה־הפנים, שערך אביה ליוסף, באופן התנהגותו של האורח בעצמו ומתוך השיחה הכירה, כי יוסף יודע את ביתם זה מכבר וכי אין להתבייש בפניו, יען כי גלוי וידוע לו הכל.

אחרי טורח ועמל מרובה של הלנה נראתה על השלחן מעין מפה, שנקיותה היתה מוטלת בספק, ואחריה מחם ישן עם גומות עמוקות בכתפיו ובירכו, ובהתאדמה כלה כקנמון, הזמינה את האורח לאכול.

– גם את שטוק עלינו להזמין! – הציע ברוך, ובפנותו אל יוסף הסביר:

– זה שכני. הוא מתגורר בחדרי וסמוך על שלחני. איש צבא גם הוא!

– הבה, הבה, אל השלחן! – חזרה הלנה על הזמנתה, בהביטה בחבה על יוסף והשתדלה למצוא חן בעיניו.

– התודעו זה לזה! – אמר ברוך, שהרגיש בכניסתו של שכנו איש הצבא יותר משראה אותו, כי הוא נכנס בשאון ידוע לו, בנקשו בעקבי מגפיו.

— הלא תראה, כי עמדתי – התנצל יוסף.
— לא זו היא כונתי – אמר השני – אבל להיות בעירנו ולא לבקרנו!
— דמיתי, כי אין איש בעיר ממיודעינו הישנים.
— יש ויש, די והותר! – התלוצץ אבא, ובלשון חטופה ומהירה הוסיף
— הגידה לי, אימתי נכנסת לצבא? הנני מדבר עמך, כאלו ראיתיך תמול שלשום! כמדומני שלא ראינו איש את רעהו כחמש עשרה שנה!
— בערך — ענה יוסף — הבה נלך מעט ונפטפט ונזכור נשכחות...
— אמנם כדאי היה הדבר! – אמר אבא – אבל אני נחפז. בעוד שעה אני נוסע מזה. אך אין מסרבים לחבר מקדם. התבין? אני הטענתי קמח בחרסון ובדרך עכבו את העגלה ולא נתנוה לעבור. מוכרח הייתי לשוב הנה ולהוציא רשיון מאת ראש הגרניזון. אתמול באתי ועתה אני נוסע בחזרה, לפדות את הקמח... זו היא עבודת פרך ממש.
— אבל הלא אתה מרויח בזה בודאי!
— כמובן איני עושה זאת לשם מצוה, אבל זה עסק קשה, ואני מסתלק ממנו בעוד ימים אחדים לגמרי.
— ובמה עסקת לפני המלחמה? שאל יוסף את חברו.
— הלא תדע את אומנותנו! סוכן לחברת אחריות!... הלא גם אבינו היה כל ימיו סוכן.
— אמת, אמת! – גמגם יוסף בזכרו נשכחות.
— וגם בעתון עירנו הייתי כותב לפעמים. אם קראת את עתוננו, מצאת בודאי גם את שמי – אמר אבא בקצת גאוה – אבל, למה תשאלני? הבה, ספר לי מה נשמע בגבולך. הלא איש מלחמה אתה! מה אתה עושה פה? איפה תבלה את שעתך הפנויה? אחרי מי תחזור? הלא מספר העלמות בעירתנו כמספר הכדורים אצל האויב... יש פה מכל המינים, החל מבעלות שלש־מדות עד היותר קשות... ואם הן פוצעות לפעמים, פצען נורא ומסוכן מאד!... איפה, למשל, היית עתה?
— בבית קרובי הייתי! – ענה יוסף בצחוק קל בהראותו על הבית.
— כלום לא מצאת מקום יותר הגון! – צחק אבא – מוטב שתלך ישר אל הרב... הוא רק סגנו ומשמשו!... הוי, ידידי, חבל שאני נוסע מכאן היום, אבל חכה לי עוד ימים מעטים. אשוב ואז אראה לך את האוצרות הגנוזים.
— ואיפה אמצא אותך?
— שאלה! בביתי! – הלא תדע את בית אבינו המנוח?
— שם נמצא „הועד לאגודת הערים"! – אמר יוסף, בזכרו כי עבר על הבית.
— כן שם נמצא „הועד לאגודת הערים", ואני יכול להודיעך, כי בעוד ימים מעטים אכנס גם אני לאגודה זו. אני מקבל שם משרה.
— ואתה תשאר פה? או תצא? – התענין יוסף בדברי חברו.
— אני נשאר פה! – השיב אבא באותו טון, כאילו בא לטפח לו ליוסף על פניו בגלל סכלותה של שאלה זו — אני אהיה הממונה על הכלכלה. אהיה

גבוה, היו משלנו. אני, למשל, הייתי קומנדיר של פלוגה בגדוד, מין „רשות". התבין ? — אלמלא אמרתי אז : „ז'ניצ'קא, הימיני ! – היתה ז'ניצ'קא מחויבת לפנות לימין – השמאילי ! – היתה פונה לשמאל" ! ולית דין ולית דין ! עתה יש בינינו מכל העמים ומכל המינים, בקצור : פנה הודו, פנה זיוו והדרו של הבטליון.

החבורה הקטנה אכלה ושתתה והטיבה את לבה, דעתו של ברוך היתה נוחה מאד באורחו החדש והיה מאיץ בו לאכול ולשתות כאות־לבו.

— הוי, ז'ניצ'קא — אמר שטוק — נגני נא דבר על הפסנתר לכבוד האורח ! הלא תדעי נגונים רבים !.

– אמנם כן, ישמע־נא יוסף. כי יודעת נגן את — אמר ברוך — נגני נא את הזמר : „עוד מעלה אחת"... אורחנו יזכר מעט מגירסא דינקותא... הלא למד פה בחדר, התפלל בבית־הכנסת שלנו... יהודי היה כדבעי...

ז'ניצ'קא ישבה אל הפסנתר והתחילה מנגנת וברוך מזמר בקול :

עוֹד מַעֲלָה אַחַת – אוֹם אֲנִי חוֹמָה,
עוֹד מַעֲלָה אַחַת – בָּרָה כַּחַמָּה,
אַף עַל־פִּי – גוֹלָה וְסוֹרָה,
בְּכָל זֹאת – דָּמְתָה לְתָמָר !

ז'ניצ'קא זמרה גם היא, אך המלים העבריות היו קשות עליה, ויצאו רצוצות ופגומות.

– היא ידעה עברית, כשהיתה קטנה — העיר ברוך — היא למדה ב„חדר מתוקן", ורק ששכחה.

— לא... לא שכחתי – קראה ז'ניצ'קא — אבל המלים האלה קשות הן, ואני לא אבין את תכנן... יהודית ועברית... היא קפצה על ברכי אביה ומתוך התרפקות שאלה :

– הגידה, מה פשר המלים ?

— הדברים מכונים לכנסת ישראל – אמר ברוך — משל למה הדבר דומה ? לאב, שיאמר לבתו : „אף על־פי שנערה שובבה את, בכל זאת אהבתיך !"

הנערה האדימה והתחילה לצחק. אחר כך ישבה שוב אל הפיאנו וחזרה על הניגון.

– אמנם בתך נערה נחמדה ! – אמר יוסף.

– מן המדרגה הראשונה ! – אשר שטוק בסלסלו את שפמו כידען.

אך יצא יצא יוסף ממעונו של ברוך והוא נתקל בצעיר אחד, אשר הכיר בו תיכף, כי מיודעו הוא משכבר הימים. גם הצעיר הציץ בו בעברו. שניהם עמדו תחתם ואחרי שפקפקו קצת גם שניהם, נגשו איש אל רעהו.

– אם אינני טועה הריני עומד לפני אבא חסקין – אמר יוסף.

– ואם אני אינני טועה הרי לפני יוסף גולדין – ענה השני — ואתה היית נכון לעבור על פני ידיד ישן בלי שים לב !

היה ברוך משמיע באזניו חדושי תורה מעניני פרשת השבוע, והיה מאושר, כי מצא אזנים קשובות לסברותיו והמצאותיו.

– אני רוצה לראותך יותר להנאתי מאשר להנאתך! – היה ברוך אומר לו – אתך יכול אני לדבר גם דברי־תורה, אינך בור דאוריתא כמו הדייר שלי... ומצדי אני בטוח כי גסות־רוח ועם־הארציות לא תשמע מפי.

ויש שהיה מתלוצץ ואומר:

– אני אגלה לך את האמת. כשאתה בא אלינו, אזי משתדלת הלנה להאכילנו מכל הטוב הנמצא והתבשילים מתוקנים אצלה יותר. יוצא, שבזכותך נהנה גם אני.

– זו היא אמת! – קראה ז'ניצ'קא בצחוק, בקנתרה את אמה — התראי? מה אמרתי לך? בעד גולדין את משתדלת יותר מאשר בעדנו...

– ומה בכך? – התנצלה הלנה, בהתאדמה – יוסף הלא קרובנו הוא. וכי בשביל שטוק אהיה מיגעה ומטריחה את עצמי ביותר?

וכאן מצא ברוך אמתלא לקנתר את אשתו, כמנהגו:

– „מה ענין שמיטה אצל הר סיני"? למה משכת את שטוק הנה?...

– גולדין הוא קרובנו — הוסיפה הלנה – זוכרת אני, כשבאתי בפעם הראשונה אצלם, אחרי חתונתי, להשיב את בקורם, היה עוד נער קטן. כובע שחור רך היה חבוש לראשו...

וכאן מצא ברוך שוב מקום להתלוצץ באשתו:

– סימן מובהק! כובע שחור!

– סימן מובהק — חוזר על דברי אביו מוניה הבן הצעיר, ה„הדיוט", בצחוק המיוחד שלו, שהיה צוחק כשאיזו מלה הפתיעה את מוחו באופן מיוחד, וכדרכו אז נגש אל אביו ונשק לו.

החיים בבית היו הולכים, במעמד יוסף, את מהלכם הרגיל. ברוך והלנה היו מתקוטטים ומריבים זה עם זה, וביחוד על אודות מוניה, שהיה מהדורה שניה של האם, אבל בלתי מתוקנה, והאם שנאה אותו, והטעימה בכל מקרה, שבא לידה, את הפדות, שהיא עושה בינו ובין הבת. ברוך היה תובע את עלבון בנו ולא היה מתביש בפני יוסף לריב את ריבו ולדון את דינו.

„הימים הנוראים" ממשמשים ובאים. בעיר התחילו דואגים לאתרוגים, שהיו יקרי המציאות.

גם את דאגתו זו השיח ברוך ליוסף.

– הנני הגבאי של בית־הכנסת ועלי מוטל לקנות אתרוג כמעט בעד כל העיר. יש אתרוג אחד ושואלים במחירו מאה וחמשים רובלים... השמעת מימיך דבר כזה? והכל באשמת „ולולי"!

ופה מצא שוב ברוך את חמר־השיחה החביב שלו — המלחמה.

– הבה, אראה לך מאמר מיוחד במינו — פתח ברוך — הלא דרך היהודים הוא לבקש סמוכים ורמזים לכל מאורע, בכתבי־הקדש. והנה בראשית ימי המלחמה נתפרסם מאמר נפלא... אני אראך, כדי שתקרא בעצמך: אותיות מחכימות.

נוסע לכאן ולכאן, אבל „המטה של מעוני הראשי" כפי שאומרים, יהיה פה... הן אינני יכול לעזוב את העיר; ראשית מפקח אני פה על בתינו, ושנית, גם את עסק האחריות אי אפשר לסלק לגמרי לצדדין, ואגב עסקי משפחה מעכבים אותי.

— כלום נשאת אשה? – שאל יוסף – הלא אין מקשין על אדם שכמותך!

— חס ושלום! – ענה אבא – אבל גיסי, הלא יודע אתה את מינסקר, הוא נסע מזה עם משפחתו, כשהיתה האבקואציה, ועלי להשגיח על בית־הדפוס שלו. אמנם השאיר אחריו מפקח מומחה, אבל אין לך שומר יותר מסור בלב מאדם קרוב... אבל אני נחפז... עלי לנסוע... ובכן נראה איש את אחיו!

עוד גל זכרונות שטף במוחו של יוסף. חלק של ילדות. אבא היה חברו ב„חדר" ובבית־הספר. הוא עזב את החדר לפני יוסף, כי נעצל בלמודיו, נכנס לבית הספר, אך לא גמר אותו. הוא יצא מן הלשכה השלישית, אשר שם עצרוהו לחזור על למודיו עוד שנה שניה. זה היה באותו זמן שאבותיו של יוסף העתיקו את מושבם למוסקבה, ומאז לא ראהו עוד. אך רשמי הפנים האופיים, מבנה גופו הצנום, תנועותיו המהירות ועיניו המלאות חיות. נחרתו עמוק במוחו של יוסף, והוא הכיר את חברו כמעט תיכף. הוא לא נגש אליו מיד, לא מפני שהיה מסופק בדבר, כי אם מפני שבכלל לא הרגיש נטיה יתרה לחברו זה. ואפילו בנערותו לא התחבר אליו ביותר. גם עתה לא היתה הפגישה הזאת נעימה לו, ליוסף, ביותר. הוא הרגיש מעין קנאה לחברו זה, שראה יתרון לעצמו מיוסף בנצחונותיו בעולם המסחר, ותודות לחוצפתו הצליח בעולם המעשה, וגם ידע להשתמש בכל מקרה להנאתו. אך בדיעבד נחה דעתו של יוסף, שהתגבר על חולשתו והתמכר כולו לזכרונות הימים שעברו, ובהפרדו מעל חברו החליט לקיים את הבטחתו ולבקרו בביתו.

ג.

בביתו של ברוך מצא יוסף קרן זוית שקטה, שהיה בה הרבה מן החמימות וההתקרבות של שאר בשר, ובחפץ־לב היה מבלה כאן את עתות הפנאי שלו. חוקי הנמוס המקובלים ביחס לאורח, במדה שוה גם לבעל הבית וגם לאורח, לא מצאו להם מקום ביחוסיהם זה לזה. בבית ברוך ראו את יוסף כבן־בית, שאין משגיחים בו, וגם הוא ראה את עצמו כך ברוך, שכעס על קרוביו — וגם היותר קרובים – על שברחו בפחדנות מן העיר, מצא ביוסף כעין את לצרה, ויוסף מצא בקרובו זה מן הפשטות והאינטימיות ומהן המסורת, שאחרי שתי השנים של המלחמה היו כל כך יקרים לו ומעוררים געגועים.

ברוך הרגיש עצמו בכלל נעזב ואומלל. בחיי המשפחה לא מצא את האושר, שהאדם נושא אליו את נפשו. בריאותו היתה רפה, והוא שמח, כי מצא ביוסף אדם קרוב, אשר ישפוך לפניו את שיחו. הוא הצטער על שהשכיר את חדרו הפנוי. הוא חפץ לאכסן את יוסף בביתו ולסמכו על שלחנו. יוסף היה מוכרח להתחיב לפניו התחייבות, שבימי השבתות יסעד אצלו. בליל הששי

– אמנם – העיר ברוך אחרי שתיקה קצרה – יש מזל לעניים. אביה הוא חובש פשוט. לא רופא, כנהוג, כי אם, ממש, מי שמניח אספלנית או תחבשת, ויותר לא ידע, ובנותיו כלן בעלות־כשרונות ויפות...

אחרי האורחה נגנה ז'ניצ'קה. הנערות שוחחו זו עם זו, אבל תכן הדברים לא הגיע לחדר־האכל. לפרקים נשמע קול־צחוק, דברי־קנתור, לחישות, כדרך הנערות, שיש להן ענינים משותפים וסודות נעימים.

כעבור זמן־מה נכנסה ז'ניצ'קא, בלי חברתה. צעדיה של זו נשמעו בפרוזדור, ויוסף האזין להם עד שנסתלקו לגמרי.

– בואי, בואי, ז'ניצ'קא – אמר ברוך אל בתו – בודאי, השאלת לה דבר־מה, — ובפנותו אל יוסף הוסיף בגאות־אב:

– ילדי מצטיינים בטוב־לב. כל חברותיהם וחבריהם באים אצלם לשאל מהם את הנצרך להם. וילדי אינם מסרבים לעולם...

– מנין לך, אבא? – צחקה ז'ניצ'קא – אמנם אני נתתי לה את הרומנס החדש.

– הנה מה שאמרתי לך! — צחק ברוך – ידעתי מראש. וגם מוניה זה, כמו שהנך רואה אותו בכל הדרו, הנה גם הוא משאיל בחפץ־לב כל מה שמבקשים ממנו, ביחוד ספרי למוד. ואחר כך יש לו אמתלא לאמר, שהספר איננו והוא פטור מלמוד...

– פטור מלמוד! – חזר מוניה על דברי אביו. המאמר הזה הפתיע את מוחו, והוא צחק, ונשק לאביו...

– הנערה הזאת היא היותר יפה בעירנו – אמרה ז'ניצ'קא ליוסף.

– שלש אחיות הן – נכנסה הלנה לתוך הדברים – שתים לומדות בחרקוב את תורת־הרפואה.

– ראשית כל, לא בחרקוב – צחק ברוך – כי אם בפטרוגרד, ושנית לא בתורת־הרפואה אלא בקורסים הבסטוז'ביים!

ובלצון הוסיף:

– אם רוצה אדם לקבל תשובה ברורה ומדויקה, יפנה אל אשתי או אל בני.

הכל צחקו, ביחוד מוניה, שהיה מנשק לאביו בעד כל חנופה ממין זה...

– הלא ראית את הנערה – אמרה ז'ניצ'קא אל יוסף – הלא שניכם הלכתם יחד.

– אמנם... ראיתיה – גמגם יוסף.

– היא ראתה אותך! – צחקה ז'ניצ'קא, כאלו ידעה איזה סוד – היא ספרה לי.

– אפשר! – צחק יוסף, בלטפו את שערות ראש ז'ניצ'קא.

הפעם לא האריך יוסף לשבת בבית קרובו. הוא ירד בזריזות מן המעלות. לבו הכה בו והוא קוה, כי אפשר יעלה בידו עוד להשיג את הנערה...

ברוך נגש אל ארגז־הספרים, הוציא, אחרי פשפוש ממושך, ספר גדול ועב, דפדף קצת והראה ליוסף:

„אמר רבי יצחק: אל תתן ה׳ מאויי רשע זממו בל תפק ירימו סלה. אמר יעקב: רבונו של עולם, אל תתן לעשו הרשע תאות לבו. „זממו בל תפק" – גרממיא של אדום, שאלמלי הן יוצאין, מחריבין כל העולם כלו...–

זה הוא המאמר – הסביר ברוך – ואחד האחרונים דרש: „אל תקרא גרממיא אלא גרמניה"... האין זה נפלא? והלא אנו בעינינו רואים את הדבר!

פעם אחת בלכתו אל ברוך, פגש יוסף בנערה, אשר הלכה גם היא באותה הדרך. הנערה הפתיעה אותו ביפיה והוא החליט ללכת אחריה... זו היתה נערה כבת י"ז, גבוהה וישרה, לבושה בגד־צמר שחור, עם גזרה עגולה־רחבה, שחשפה את כתפותיה ואת שכמה, אבל ב„מחשוף" זה לא היתה שום יהירות או חוצפה של אשה, כי אם מעין אותה הקוקטיות שלא־מדעת של נערה חצי־בוגרת. בעיניה הגדולות והשחורות ובפיה הקטן, הפתוח קצת, היה עוד הרושם הילדותי, שהאציל לה חן מיוחד. שמלתה הקצרה, לפי הנוסח האחרון גלתה את רגליה הישרות, הנתונות במנעלים גבוהים. הנערה הזדרזה לעבור על פני יוסף, כאלו היתה הסתכלותו העקשנית קשה לה, ויוסף הרחיב גם הוא את צעדיו, כדי לדבוק אותה. הוא החליט לותר על בקורו בבית קרובו, וללכת לאשר תוליך אותו הנערה; ומה גדול תמהונו, כשהנערה, שקדמה אותו ברגליה הקלות והמהירות, התחילה לטפס על המעלות, המובילות למעונו של ברוך. לבו של יוסף דפק בחזקה, כציד הרואה כי טרפו הולך אל המוקש. הוא עמד מלכת, כאלו חפץ להבליג על התרגשותו, וכשנעלמה הנערה מאחורי הדלת, הלך ונכנס אחריה.

ברוך היה, כדרכו, בביתו. כאדם העושה בתוך שלו, השתרע יוסף על גבי הדרגש והתחיל שואל לחדשות של הפוליטיקה. עיניו היו מכונות אל הטרקלין אשר לשם נכנסה הנערה.

– ז׳ניצ׳קא, חברתך באה – אמרה הלנה אל בתה, שהיתה בחדרה.

וז׳ניצ׳קא לאחר שנתנה שלום ליוסף, יצאה אל הטרקלין, בסגרה את הדלת אחריה.

הדבר היה ברור לחצאין ליוסף: זו היא חברתה של ז׳ניצ׳קא. וכאלו לא שם לב לגמרי אל הנעשה בטרקלין המשיך את שיחתו עם ברוך. הלנה ישבה, כדרכה, על־יד השלחן ולעסה את שירי הלחם מן הסעודה.

בטרקלין נגנו על הפסנתר איזה רומנס מן היותר חדשים. אבל במנגינה היתה מורגשה יד מנוסה ובטחון ידוע, ויוסף הכיר מיד, כי זה הוא מעשה האורחה.

– זו היא הנערה שבאה אל ז׳ניצ׳קא, היא מנגנת! — אמרה הלנה, שהיה דרכה להסביר את הדבר המובן מאליו, ובפנותה אל ברוך הוסיפה, בהשפילה את קולה:

– זו היא סוניה צינמן!

— שלום, שלום, ידידי! — נכנס אבא בזריזות ונתן שלום לחברו בנוסח הצבאי — הנני לשרתך... לדאבוני, אין לי שום כבוד, אבל הרשני־נא מעט להיטיב את שערותי ואנחנו נלך יחד אל המקום אשר יעדתי לך. ועד כה התעלס מעט עם גיסי. הוא יספר לך דברים, אשר יסמרו שערותיך.

– הוא מצחק! – אמר האיש בקול־התחנונים הרך שלו, ובפנותו אל יוסף, הוסיף:

– וכי מה דעתך? אין לחשוש פה מפני האויב?... באתי הנה רק לשני ימים, אבל רצוני לנסוע עוד מחר... ירא אני... וגם האוירופלנים — את המלה הזאת הוציא בלחישה מיוחדה, כאלו ירא להוציא את השם המפורש בקול, פן יעירהו ויבוא מועף ביעף...

— לא! — אין שום סכנה! – השתדל יוסף להרגיעו.

— אין מה לחשוש! – חזר האיש על דבריו — נורא, נורא הדבר! המסחר — כונתי אל המסחר האמתי, המיוסד על היושר ולא על הספיקולציה הנמבזה – מונח „עשר מעלות" באדמה, המסחר קבור ממש... לחם אין... כל צרכי־החיים הם ביוקר אשר לא יאומן, ואנו רוצים להלחם „עד גמירא". מה יהיה בסופו של הדבר? אני משלם בעד דירה קטנה מאד מאה וחמשים רובל לחודש? הנשמע כדבר הזה?

– ומדוע זה יצאתם מפה? — שאל יוסף — בעלי־הדפוס, שנשארו פה, מרויחים הרבה.

– פה אי אפשר היה להשאר – השיב האיש, שקוע במחשבות, כאלו זכר קדמוניות – לעמוד נגד הזרם הכללי היה למעלה מכחות־אנוש. אם אתה מציע שאלה כזו, אות היא, כי לא תדע, מה היא פרושה של המלה „אבוקואציה". אמנם, בתור איש מלחמה ראית הרבה, הרבה יותר ממני, אבל מי שחזה מבשרו את הפחד שאוחז את בני האדם לרגלי ה„אבוקואציה" לא ישכח דבר זה לעולם. האויב אין, הסכנה בלתי־נראית, ובני־אדם, כאחוזי־קסם, רצים ואצים, מורדפים באיזה כח פנימי, מספרים איש לרעהו בדותות שלא היו ושלא נבראו, והאדם אשר נשבע שבועות לפני שעה להשאר על מקומו ויהי מה, חוזר לביתו, כלו הפוך ומהופך, ומצוה לקפל את חפציו ונוסע, וכל ההוכחות שבעולם לא תועלנה...

הוא נשתתק ואחר כך הוסיף:

– יושב אני בקוסטרומה, ושם נתפשטו לא אחת ושתים שמועות כי עירנו נמצאה בידי האויב... זאת הוא ה„זרות" שבפחד, שהוא הולך וגדול במדה שהסכנה רחוקה ממנו.

— זו היא אמת! — אשר יוסף.

– גם היום היו פה אוירופלנים אחדים! — אומר אבא, בשלבו את עניבת צוארו.

– שקר גמור! — גוזר גיסו – אלמלי היו, אזי היו מורים בהם...

– שקר, שקר, צחקתי! – מרגיע אותו אבא – גיסי מתירא מפני הפצצות במאד מאד... ובכן, הנני מוכן...

ד.

בפרוזדור המעון, אשר בו גר אבא, מצא יוסף חילים אחדים, שמקצתם היו מנמנמים על הספסלים, ומקצתם שתו תה ושחקו בקלפים. המעון, המרובה בחדרים גדולים, שלפנים היה „קונטורה לאחריות", נהפך עתה לדירת הועד של „אגודת הערים". על השלחנות היו מונחים ניירות וספרים, בארונות נראו כלים שונים ומכשירי־רפואה, על הרצפה היו מפוזרים תיקים, נרתיקים וארגזים, פתוחים וחתומים, שונים ומכל המינים. יוסף התהלך אנה ואנה, בבקשו את חברו, אשר השאיר לעצמו, כנראה, את החדר היותר רחוק במעון, והנה יצא לקראתו איש, סמוך לחמשים, גבה־קומה ובעל כתפות רחבות עם זקן קטן שהכסיף כבר וראש־קרחה גדול. העינים הקטנות הציצו מתוך משקפי־זהב כמו בחשדנות. יוסף לא ראה את האיש הזה כחמש עשרה שנה, אבל הכיר בו תכף את גיסו של אבא. – יודע אני... יודע אני! – הוציא האיש מפיו בנודו בראשו, כאלו הסתכל ביוסף מתוך חמלה, הציץ בו ואמר: זוכר אני... איה אביך ואמך? זה כבר, כבר, לא ראיתים! ובהרימו את קולו, קרא:

– הו, אבא, חברך בא... – וכאלו חפץ לבשר ליוסף דבר נעים ומשמח, הוסיף:

– הוא חכה לך.

– וחכה, חברי, כרגע! אני נכון — נשמע קול אבא מאחד החדרים, שמשום הריקניות שבהם היה הקול מצלצל ומרעיש ביותר — הנני עומד לשרתך... חכה אך רגע!

יוסף נכנס לחדר קטן, שבו נאספו ונצברו כל הרהיטים, שהוצאו מן החדרים הסמוכים, ויחד עם בעל־הבית ישב על יד שלחן קטן.

– צריך להיות זהיר פה, שלא להכשל ושלא לנפול — אמר האיש מתוך בת־צחוק משונה — הכל נצטבר פה.

הוא הוציא את הדברים מתוך אנחה כבדה והוסיף, בהציצו על יוסף במבט־חמלה:

– ובכן נלחם... זה כשתי שנים... מה יהיה בסופו של דבר? מדוע זה לא יעשו קץ לקרבנות בני־אדם? מה תהיה אחרית הדבר? הלא נורא!...

הוא דבר בקול רך וכמתחנן, בהטעמת כל מלה ומלה, כאלו היתה צריכה לפעול פעולה עזה, וכאלו בקש רחמים ממנו, כי ישים קץ למלחמה. פניו הרחבים, החורים, המנופחים, המצויים אצל חולי־הכליות או הריאה, עם העינים הקטנות, שהסתתרו מאחורי הזכוכיות, הביעו מעין פחד ואי־בטחון של תינוק. יוסף לא שמע לדבריו, כי לא משכו את לבו. עינו שוטטה בחדר ובחדרים הסמוכים, והוא ראה מרחוק את אבא, שהספיק במשך הימים המעטים ללבוש צורה חדשה לגמרי. הוא היה לבוש, כאחד האופיצירים, בכל הפרטים והדקדוקים, החל מן החנית עד הדרבנות המצלצלים אשר במגפיו. הכל היה חדש ונוצץ עדיין.

– הנני להציג לפניך את חברתי אידה ניימן – נגשה אל יוסף בעלת־הבית בלוית אשה קטנה, יפה – זו היא ילידת־עירי, שנמצאת עתה, לדאבוננו, ביד האויב. יחידה וגלמודה היא פה, ובבקשה לשעשע אותה.

יוסף ישב בקרן־זוית על דרגש קטן, בהסמכו אל הכותל. האשה הקטנה, אמנם, מצאה חן בעיניו ולא בלי הנאה התודע אליה ונכנס אתה תיכף בשיחה. בטוי פניה, שהיה בו גם מן הפחד של התינוק שנשבה בין זרים, וגם מן השובבות של „קונדס", ביחוד בשעת צחוקה, אופן דבורה, שהיה במקצת דרך החוטם, והאציל לה פיקנטיות יתרה, כאלו לגלגה ולא האמינה בעצמה, במה שהיא אומרת; גופה, בנוסח „זעיר אנפין" – אבל כצלוחית של פליטון קטנה וכקופסה מלאה ממתקים, נודף ומעורר־חשק — כל זה משך אליה תשומת־לבו של „הידען", ויוסף היה בלבו אסיר־תודה לאבא על שהביאו הנה.

– עשה עמדי חסד ודבר אלי יהודית, אם רוצה אתה בכלל לדבר אתי – צחקה האשה – כי את השפה הרוסית יודעת אני אך מעט מאד...

– אדרבא, אדרבא! – אמר יוסף – שמח אני להצעתך, ועמך ביחוד הייתי מדבר אפילו בשפת האלמים, ובלבד שתשמעי לי.

– בלבד שאשמע לך! נעים מאד! – ובפנותה אל חברתה בעלת־הבית אמרה:

– אני הצעתי למר גולדין לדבר אלי יהודית. שונאה אני את הצרמוגיות, הלא תדעי... וכלום בי האשם? רוצה אני להתעלס אתו, והשפה הרוסית היא כחצץ בין שני... ובכן, אני פותחה! על אודות מה נדבר?

– ספרי לי את אשר עבר עליך במשך שנות גלותך! — אמר יוסף — הלא את נעה־ונדה...

– זה כשתי שנה! – כבשה האשה הצעירה אנחה — אבל על דבר זה אספר בפעם אחרת. אין השעה ואין המקום מוכשרים לזה.

– אם כן עליך להבטיח לי, כי נתראה עוד, כדי שתוכלי לספר לי את כל אלה –

– אך ורק, כדי לספר לך, רק לשם זה? – צחקה האשה בלחישה, שזעזעה את יוסף – אולי בגלל זה אין הדבר כדאי?...

– עלי להתראות עמך עוד ויהי מה! – אמר יוסף – התשמעי!

– הנני שומעת! – הוסיפה האשה לצחוק, שהתרגשותו של יוסף לא נתעלמה ממנה וגרמה לה תענוג, כפי הנראה — הלא אמרתי לך, כי יהודית אני מבינה היטב.

– בואי, בואי אלי! – אמר יוסף בהתקרבו אליה – אני אחכה לך.

האשה הוסיפה בחן מיוחד:

– אולי עוד היום! אולי עוד עתה?... אולי ברגע זה? ואולי אינו כדאי בכלל לדחות את הדבר?...

בינתים נגשה בעלת הבית עם רופא צבא והציגה אותו לפני גולדין.

– זה הוא שכני, שגר בביתי, התודעו! ואני נחפזה, כי ה„עולם" רוצה ברקודים.

— הבית, שאנו הולכים לשם — הרצה אבא לחברו, בצאתם דרך הפרוזדור, לאחרי שהחולים המצוים שם קמו לפניו וקדמו פניו באותות־כבוד לגודל הנאתו, — איננו זר לך לגמרי. הלא תדע את מנדיל רץ, כמדומני, גם הוא היה „קרוב" לך.

— זוכרני, סבא שכזה היה בעירנו — אמר יוסף.

— ובכן לשם אנו הולכים; כמובן, לא אל הסבא, כי הוא כבר מת כי־אם לכלתו, שהיא עוד בחיים לגודל הנאתם של אנשי־הצבא שבעירנו. היא יושבת פה בעירנו כשש שנים וכבר הספיקה לקבל פרסים מאין כמוה, ביחוד בימי המלחמה. במעונה מתקבצים כל אנשי־הצבא מן האינטליגנציה היהודית, החל מן הרופאים והאינז'ינירים, עד המתנדבים מן המדרגה השניה; ומפני שאין לך חתונה יהודית בלי „גוי", תמצא שם „לשם רפואה" גם אופיצרים אחדים. אוהבת בעלת־הבית ביחוד את הקוולריה... את הדרבנות במגפים — זו היא חולשתה.

— והמין היפה? — שאל יוסף, בחשבו על אודות סוניה, שקוה למצוא שם גם אותה.

— תמצא שם מכל המינים! — ענה אבא — אלא שהתודעת כבר אליהן ואלה אשר לא ידעת. והאמת נתנה להגיד, בביתה אפשר לבלות את הזמן באופן נעים. הלא השעה שעת מלחמה ועלינו להסתפק במועט... מה לעשות?

— ובעלה איפה הוא? — התענין יוסף.

— בעלה הוא בפטרוגרד — ספר אבא — בכלל זהו זווג, אשר לא יפקד ולא יזכר במשפחה יהודית, כמו שאומרים. הם חיים „כחתול ועכבר". אומרים, כי הוא מצא אותה בשעת עבירה, ואמר לגרשה, אבל היא תבעה את „כתובתה" שאינה לפי כחותיו. בכלל, הדברים האלה אינם מענינים אותנו!.. העיקר, כי היא מצטיינת בהכנסת־אורחים, ומובטחני, כי לא תכעס עלי על שהכנסתיך לביתה. —

בעלת־הבית — „דרגון" בצורת אשה, בעלת חזה ענקי ופנים יפים, אבל גסים ותאותניים — קדמה את האורחים ברצון רב. עם אבא התנהגה בפמיליאריות, כמעט גסה, בצותה אותו לרגעים למלא פקודה זו או אחרת; את יוסף קבלה בחבה והראתה לו תיכף מתוך בת צחוק את שניה הקטנות ובקשה אותו לעשות בביתה כאדם בתוך שלו.

במעונה היתה כבר חבורה קטנה של אורחים; ביניהם מצא יוסף חברים אחדים, מהם ששמשו אתו יחד ברותת האבטומובילים ומהם בהלקי־צבא אחרים, גם עלמות ונשים אחדות — שאמנם, לפי דברי אבא ידע כבר אחדות מהן. מה שהפתיע בתוך אותה החברה של הגדולים, היה הנער הקטן, כבן שבע, שהתרוצץ בחדר אנה ואנה, ידע את כל האורחים בשמם, השתעשע בחניתותיהם ותכשיטיהם ואותות הצבא שלהם וצחק והתעלס עם הכל.

— זה בני יחידי! — פנתה בעלת־הבית אל יוסף לא בלי־גאוה, וקשה היה לדעת, אם התכוונה להדגיש בזה, שיש לה בן, או כי בנה הוא יחיד אצלה, ובכלל היה קשה להבין, מה לו לקטן בחברת הגדולים האלה.

יוסף חשב על אודות סוניה. בפנה טמירה בלבו היה מיחל, אולי תבוא גם היא הנה, ובמדה שהרבה לשבת פה, היה שמח, כי סוניה לא נמצאה בחברה זו.

של בן־שיחתו התדבקה גם בו — עלי ללכת לבית־החולים, היום אני עומד על משמרתי בלילה. הדרך אינה קרובה ביותר, אבל אני אלך רגלי ונפטפט מעט.

שניהם נפטרו במהרה מבני החבורה ויצאו.

אידה ויוסף נפטרו איש מרעהו מתוך חביבות כמכרים ישנים, והיא הביטה באותו המבט, המבטיח לגבר את כל „העולם הזה" ומקפח בודאי שכרו „בעולם הבא"...

פריידין ויוסף יצאו החוצה, וכאלו נחפזו לגמור את השיחה, שבו תיכף להמשיכה.

– אמנם, היו מומנטים קשים בגליציה — ספר פריידין — אבל המומנטים ההם למדוני הרבה. זוכרני, הדבר היה אחרי נפילת פשמיסל... הדבר היה, כידוע לך, לפני חג הפסח. הייתי – אני והבריגדה שלנו – בעירה גליצאית קטנה. בבריגדה היתה „אורה ושמחה וששון ויקר". כלנו היינו במעונו של הקומנדיר, שערך סעודה... השתיה היתה כדת. הקומנדיר והאופיצרים חלקו את גליציה, ומדדו את גלילותיה, בנוסח הידוע: „מואב סיר רחצי, על אדום אשליך נעלי". ופתאום, כטוב לבו ביין, פנה אלי הקומנדיר ויאמר: „אתה בודאי תצטער על נפילת־פשמיסל, והדבר מובן, כי למה נרמה את עצמנו? הדבר הוא לא לטובתכם. גם פה בגליציה תעשה המלכות סדרים, כאשר תאהב. גם פה יהיה תחום־המושב בעד אחיך, אסור יהיה ליהודים לגור בלבוב, ובקרבת פשמיסל, ועוד... ועוד..." קשה היה לי להשיב דבר־מה באותה שעה... חפצתי לאמר: „כן, מצטער אני" אבל, כמובן, לא מצאתי די־אומץ בנפשי לעשות זאת; ובאמת הצטערתי באותה שעה, אבל לא על נפילת־המבצר, כי אם על מורך־רוחי... לבי המה ליהודי גליציה, שהתהלכו בעירה כמתים חיים, הרבה נטרפה דעתם עליהם, והרבה מתו מיגון, ואני לא מצאתי די גבורה בנפשי להשתתף יחד בצערם. אמנם, היו מומנטים, אשר חשבתי, כי רק אז ישתחרר היהודי, אם ימצא עוז בנפשו לאמר: „את יעקב אהבתי ואת עשו שנאתי"...

– אמנם — קרא יוסף – יש שנדמה לי, כאלו כל המלחמה לא באה לעולם, אלא בשביל ישראל. יודע אני כי השקפה כזו ילדותית היא, מגוחכה, אבל קשה לי להשתחרר ממנה. רואה אני בכל מאורע חשוב שמתרחש רק את צדו האחד, את „הגון היהודי" שבו, ונכון אני לחשוב אותו ל„אצבע אלהים" של אל נקמות...

— השקפה זו – העיר פריידין – כמובן, יש בה הרבה מן התמימות, יש בה הרבה מהשקפת בני הדור הישן, שדורשים סמוכות בין המלחמה ופסוקי כתבי־הקדש. אבל גרעין אמת יש בה. אנו היהודים אופטימיסטים אנחנו לפי נטיתנו, אנו מאמינים כי יש „אלהים שופטים בארץ", וגם במלחמה זו, באותה הערבוביה והאנדרלמוסיה המשונה, שבאה לעולם, הנני רואה, כמו שאתה אומר, אצבע אלהים... זה כמעט שתי שנים שאני במלחמה, ובתור רופא־גדוד עברו עלי הרפתקאות בלי־מספר, ובכל זאת הנני שבע־רצון, הנני שמח כמעט, כי נזדמן לי להשתתף במלחמה. מעולם לא הרגשתי את החיים באופן אינטנסיבי

– במקום שמדברים יהודית, לשון־אמא, אוהב אני להטפל! — אמר־הרופא, שקרא לעצמו פריידין – אמנם בתנאי, אם איני מפריע בעד השיחה.
– בבקשה, בבקשה! – השיבו יחד יוסף ואידה.
– ואל תאמר, כי אני עושה זאת לשם אוריגינליות. אמנם העובדה, כשהיא לעצמה מוזרה היא, אם האדם המדבר בלשון־אמא רואה בזה אוריגינליות מיוחדה, אבל מה לעשות! דברי אינם פרדוכס, ובימינו, כשאני רואה יהודי לבוש בגדי־שרד עם אות האוניברסיטה מדבר יהודית, רואה אני בזה מעין יוצא מן הכלל.
– אם דבר זה מכוון אלי – הריני חיב תודה לבת־שיחתי, שעוררה אותי לדבר יהודית.
– ואני – ענתה האשה — מחויבה אני להודיע את קלוני ברבים, כי „צולעת אני" בשפה הרוסית ומדברת רק, רחמנא לצלן, יהודית.
היא צחקת בת־צחוק מלאה־חן, שעברה ודבקה בכל השומעים.
מספר האורחים נתרבה. בחדר הסמוך יצאו במחולות למנגינות הפסנתר. הנה בא שטוק והוא נגש אל החבורה הקטנה.
– שלום, שלום, יהודי קובנאי! — ענה פריידין על ברכתו, ובפנותו אל יוסף הוסיף:
– קורא אני לבני „הבטליון היהודי" יהודי־קובנה, – כמדומני, זכרון קובנה לא ימחה כל־כך מהר מלבם.
– לא, לעולם לא! — קרא שטוק בחשיבות מיוחדה מתוך פזור־הנפש – ובכן מטרוניתא, הנני להזמין אותך אל המחול. הוא נקש במגפיו על פי הנוסח הצבאי, והסתלק עם אידה.
יוסף ופריידין נכנסו בשיחה ארוכה. פה מצא מין את מינו. פריידין היה גדול בשנים מיוסף. הוא היה כבן ארבעים ולמעלה, פניו היפים – פני יהודי מזרחי עם זקן עגול שחור ועינים שחורות ומאירות – היו מרהיבים עין. שערות ראשו השחורות והמרובות, הלחיים המלאות עם אדם־הנוער העידו על שלמות הגוף והנפש. כפי שיצא מדברי פריידין היה גם הוא בגליציה, בבריגדת־ארטילריה, והדיביזיה שלו היתה סמוכה לזו של יוסף. שניהם היו עדי־ראיה לצרותיהם וענוייהם של יהודי גליציה, והצרות והענויים האלה מצאו הד אחד בלבותיהם. הם שמחו, לכאורה, על ההזדמנות, לשפוך איש בחיק רעהו את שיחו ומרי נפשו, כאלו העיקו עליהם הדברים הבלתי־מבוטאים זה כמה וכמה. הזכרונות צפו כגלים ורצו איש לקראת רעהו. האחד סיים מה שהשני פתח. מלחמות־אוקטיבר, נפילת־פשמיסל בידי הרוסים, המצור, העליה על הרי הקרפטים, הנסיעות ללבוב — זה גן־העדן של תענוגים והמרגוע לנלחמים – אחר־כך הנסיעה מגליציה, השיבה לרוסיה, – כל המאורעות האלה עברו נגד עיניהם במהירות נפלאה.
יוסף, בהתפעלות המיוחדה לו, קרא:
– שמח אני מאד, כי נקרית לפני! זו היא כמעט הפעם הראשונה, אחרי־יציאתי מגליציה, כי נפגש אני עם „גליצאי".
– אם כן, אפשר שתלוני — ענה פריידין אשר התפעלות זו שאינה עשויה

– זו היא הפעם הראשונה, שאנו היהודים יצאנו על במת־העולם בתור עם, ובאנו במגע עם שאר האומות, במגע קרוב, כי המלחמה, בה בשעה שהיא מרחיקה, הרי היא גם מקריבה את העמים זה לזה. ועלינו להבליט את עצמותנו. עלינו להסיר כל רגש פחדנות מן הלב, להטהר ולהצרף אנו חיבים. זוכרני עוד מאורע אחד. הדבר היה לרגלי יציאתה של איטליה למלחמה. הקומנדיר שלנו הזמין לסעודה את כל האופיצרים לחוג את חג השתתפותה של בעלת־הברית החדשה. גם אנו הרופאים היינו בין המסובים. כל אחד ואחד מצא לנחוץ לשאת את כוסו לכבוד איטליה, להלל, לשבח ולפאר ולרומם את מלכה ואת צבאותיה, ועוד ועוד, כנהוג. הכל שתו ונאמו, נאמו ושתו. ובתוכם גם חברי הרופאים. אני פרשתי ולא שתיתי. וישאלני הקומנדיר: פריידין, מדוע לא תשתה? ואומר: הרשני נא, אדוני הקומנדיר, לדבר דברים אחדים. ויאמר: דבר. ואקום ואומר: אדוני, יותר משלשים שנה היתה איטליה בעלת־בריתה של גרמניה ואוסטריה, ועתה, בשעת־צרה, הפרה את בריתה ותבגד בהן אמנם, מודה אני: הדבר הוא לטובתנו, אבל עלינו לקבל את הדבר הזה בשתיקה, בדומיה, כי לשתות לכבוד הבגידה – ולכנות את הדבר בשם אחר לא אוכל – אינו מן הנימוס, לפי דעתי. הבגידה היא מעשה מגונה, ולכבדה בשתיה לא אוכל... גמרתי. קמה דומיה. השתיקה היתה קשה לי מאד: הרגשתי, כי היא מדכאה אותי, אבל עמדתי בנסיון... הדבר עבר בשלום. והדבר היה ממש באותם הימים, שאותנו היהודים האשימו בעון־בגידה ובעוד עלילות כאלה... אבל, אני אמרתי לעצמי בצאתי למלחמה: אם נגזרה עלי ליהרג, אהרג לכל הפחות על קדוש היושר והאמת...

פריידין נשתתק, ואחרי רגע אמר בבת־צחוק:

– אגלה לך סוד קטן. הקומנדיר והאופיצרים אהבו אותי בגלל מדתי זו – אהבת האמת – וכבדוני... והרי לפניך אות: הנני עומד לעזוב עתה את הגדוד, והאופיצרים מתכונים לחוג את פרידתי ומאחורי־הקלעים נודע לי, כי הם רוצים להגיש לי לזכרון שעון־זהב ...

– נפלא, נפלא הדבר! – קרא יוסף.

אך פתאם חשכו עיני יוסף מראות ורגליו מעדו לנפול. סמוך להם, על המדרכה, בקרבת בית החולים, ששם עמד פריידין, עברו שני זוגות: אופיצר עם נערה, שנים שנים בשורה. הראשונה היתה סוניה. הוא הכיר אותה תכף וגם היא, כנראה, הכירה אותו ותסב את עיניה. יוסף עמד כמכה־רעם. הוא היה נכון לקפוץ לקראתה, לאחוז בה ולשאת אותה הלאה, הלאה... הוא הבליג על התרגשותו ונפטר מחברו.

– מה זה היה לך? – שאלהו פריידין מתוך תמיהה ובת־צחוק. – התקנא בהם? אין זה כדאי!

יוסף לא הלך הביתה. זמן רב עמד על מקומו והביט אחרי סוניה. שהלכה והתרחקה... לבו היה שותת דם. הוא אוהב את הנערה הזאת... היא כבשה אותו ושעבדה אותו לעבד לה. הוא גם לא כעס עליה, על שהיא מטילת עם אופיצרים. נכון היה למחול ולסלוח לה הכל...

כמו עתה. הנני נכון לחשוף את זרועותי ולצאת בקרב, במלחמת־כפים. והידעת בשביל מי? בשביל היהודים, בעד כבוד היהודים.

קמה דממה. האויר הקריר של ליל־תשרי הכניס עוז ועצמה בלב החברים המטיילים. היו „הימים הנוראים". בעולם היתה מורגשה, כביכול, אימת יום הדין. היריות הקשות מעבר החזית הרעידו לפעמים את האויר, כאלו באו וזעזעו את האדם הישן, להחרידו, לנערו, ולקרוא אותו „לתשובה ולמעשים טובים"...

— הדבר מוזר — אמר יוסף – בלי ספק זאת היא השפעת המלחמה. אני, למשל, מעולם לא הרגשתי את יהדותי באופן בולט וחזק כמו עתה, והדבר הזה מעורר בי הרהורים רעים. אני רואה את עצמי סגור ומסוגר בתוך עוגה צרה, ככלוא בתיבה, יהדותי מעיקה עלי, כביכול.

— זה לא אמת! — קרא פריידין – לא היהדות מעיקה עלינו אלא רגש־הפחדנות שבלבנו. אלמלי מצאת עוז בנפשך להבליט את עצמותך הבלטה גמורה, ולהראות את ישותך בכל תקפה, כי אז לא הרגשת שום מועקה. אני הנני יהודי והנני יכול להעיד על עצמי, כי יהדותי לא לחצה אותי מימי.

פריידין כמו נשתקע בזכרונות, ואחרי רגעים אחדים הוסיף:

– זוכרני מקרים כאלה, למשל, אשר אירע לי בתור רופא להפגש עם חילים יהודים שסרחו. לא אכחד, מתחלה היה הדבר קשה לי מאד. כמעט שהתביישתי להביט בפניהם, כאלו חטאתי יחד עמהם. קשה היה, למשל, לדבר על אודותם עם הקומנדיר והאופיצרים; אולם גם את „הקשר הגורדי" הזה נתקתי בחדא מחתא... רגש הערבות הוא חרפה וכלמה לאדם החפשי... רגש זה הוא ירושת־הגלות ואחת המתנות הטובות, שימי־הבינים הנחילו אותנו. זהו, אמנם, רגש קשה, אבל היהודי האינטליגנטי מחויב להשתחרר מן הרגש הזה... זוכרני מקרה אחד, שנחרת במוחי. הדבר אירע בגדודי. חיל יהודי אחד נידון למיתה ע"י יריה, על ש„עשה מום" לעצמו כדי להשתחרר מעבודת־הצבא, ואותי — כנראה, חפץ הקומנדיר להרעימני בגלל „חופש דעותי", שהרי גם רופאים נוצרים היו בגדודנו – אותי, כאמור, שלח להיות עד־ראיה לפסק־הדין, כנהוג לפי חוקי־הצבא... זה היה מחזה קשה, אבל אני קימתי את פקודתו... אותי, אגב, הזמינו גם למשפט, להיות מתורגמן, כי המעשה שהיה כך היה: החיל הובא אל „האוקלודוק" עם פצע חשוד ברגלו, בדקו ומצאו בכיסו כלי־הזאה ואיזה נוזל. הוא נמסר לדין. אגב, מצאו במכתביו – מכתב מכלתו, שבו היא כותבת בין יתר דבריה לאמר „עשה בך מום". אותי הזמינו לתרגם את הדברים רוסית... תרגמתי, כמובן... החיל הודה לבסוף בעצמו, כי עשה מה שעשה, ופסק הדין יצא אל הפועל... קשה היה לי הדבר הזה, ואני אמרתי אז לעצמי: חפשי אני לגבי היהודים ולגבי הגוים... חרותי האישית היא למעלה מכל דבר... היהודי שסרח יענש די חטאתו... פסק־הדין היה קשה, אבל הלא השעה שעת מלחמה.

— מקנא אני בך בגלל שלמות רוחך — אמר יוסף.

פניו של פריידין נתאדמו, והוא הוסיף בהרימו את קולו:

עוד: אחרי תפלת־מוסף אמר לו אביו, כי ילך הביתה לישון מעט, והוא, כאלו חכה רק לרשיון זה, רץ הביתה ושכב על מטתו. פתאם הרגיש בצעדים מתקרבים. הוא שמע קול לחש: זו היתה המשרתת עם בת־השוער, שנכנסו בלט לחדרו. הוא עצם את עיניו והעמיד פניו כישן; אבל לא יכל להרדם, ושב לבית־הכנסת... חצי־אפל היה בבית־הכנסת. נרות־הדונג דלקו והחלו לדעך. פני המתפללים היו כדונג. הקהל גמר את פסוקי־התהלים האחרונים והחזן התקין את עצמו לתפלת נעילה. הנערים סבבו את החזן ואת המשוררים, אבל הפעם נפקד מקומו בין הנערים...

עתה חלף הקסם, בטלה האמונה, נעקרה מן הלב יראת־החטא התמימה, אך נשארו איזו געגועים בלתי־ברורים לשלמות הרוח והנשמה. יש שתתעורר לפעמים בתוך תוכה של הנפש תשוקה עזה לטהר את עצמו ואת כל העולם כלו; — ותשוקה כזו הרגיש גם עתה. מי יודע, אם לא שקר בפי אלה, שמרננים אחרי סוניה, כי נערה משחתה ורודפת־תענוגים היא? מי יודע, איה? האפשר הדבר, כי היא מתפללת עתה בבית־הכנסת? הוא היה נותן את חצי־חייו, לו היה כדבר הזה! סוניה, שעומדת בבית־הכנסת ומתפללת מתוך הסדור! אפילו, אם לא תבין את פרוש המלות!... אדרבא, הדבר הזה היה מגדיל עוד את חנה... השפתים נעות, אינן יודעות מה שמוציאות והלב בוכה במסתרים... סוניה חוזרת בתשובה!.. יוסף לא הרגיש, כי מחשבה זו נתנה לו פתאם כנפים, והוא רץ כמעט בגן... מי יודע מה שממריץ אותה ללכת עם האופיצרים? אולי רק לשם טיול... השעמום בעיר גדול, ומה תעשה נערה יפה כמוה?.. אולי יש, בכלל, בכל אותה הנטיה, שנערות שכמותה מרגישות לאנשי־הצבא, רק אותו החפץ הגלותי־היהודי, להתכבד בקרבתם של גוים? אולי נערה טהורה היא!..

מן המחשבות האלה העירה את יוסף ידו של פריידין, שטפח לו על כתפו.

— שלום, מה נפלו פניך? התזכור את דברי המשורר היינה:

Noch ist Polen nicht verloren,
Unsere Frauen tun gebären,
Unsere Mädchen tun desselbe.

— אמנם, יפה כונת! — אמר יוסף — על אדות הנערות חשבתי.

— אם כן הבה נטיל. נסתכל גם אנו בהם מעט. עוד שעה שלמה מותר לנו לחטוא, ואחר־כך נתפלל תפלת נעילה ונאמר: „על חטא שחטאנו לפניך במראית עין". פריידין לוה את דבריו האחרונים בנגון המקובל, ושלב את ידו בזרוע חברו.

— ואתה לא שכחת עדיין את הנגון הזה? — שאל יוסף.

— כיצד? לשכוח? הלא זה עתה אני שב מבית־הכנסת, זה עתה שמעתיו, ואיך אשכחנו?

— ובכן, התפללת? — השתומם יוסף.

— התפללתי וגם צמתי! — ענה פריידין בפשטות.

— אשריך וטוב לך! — קרא יוסף בהתפעלות.

יוסף ידע היטב את טיבן של הנערות גם פה בעירו. במשך ימי ישיבתו הקצרה הספיק כבר להתודע אל רבות מהן, לבוא אתן ביחוסים קרובים, ולא מצא בהן כמעט אף פעם לא מלחמה ארוכה ביותר עם היצר, לא פקפוק או חששות אחרים, וכשם שלא היה הראשון אצלן, כך – היה בטוח – לא יהיה גם האחרון. עם רבות נפגש אחר־כך, סח אתן בפשטות – ואף אחת מהן לא השאירה בלבו שום רגש חזק או אפילו תשוקה יתרה של פגישה שניה. וכל אלה העלמות לא היו מאותן שאומנותן בכך, כי אם סתם נערות, שהרוח של קלות־רעת, של התאוה הגסה, של ירידת־המוסר וההפקר – שמלא את כל חלל־האויר בימי המלחמה – אחזה גם בהן.

הוא ידע והרגיש, כי גם סוניה היא אחת מאלה, אבל כל תהוכחות לא הועילו; יוסף הרגיש כי איזה שכרון תקף אותו, כי יש רק מפלט אחד מן הסכנה, והיא המנוסה... מחו נעשה צר מהכיל איזו מחשבה, הוא זכר את הרגע שפגש את סוניה בלוית האופיצרים, כשמחו נתבלבל ולבו קרוב היה להתפלץ, הוא זכר את ההעויה, שרחפה על פני פריידין, שחשבו ודאי למשוגע, והוא הבין, כי נערה זו עקרה את לבו מחזהו, לוחצת היא אותו בידיה, באגרופיה, וממנה יצא משפטו: אם להשליכו לכלבים לטרף או לפתח בו רוח־חיים שיגדל...

ה.

קליפות־הערמונים המנופצות והעלים הצהובים היו זרועים על שבילי־הגן. לפעמים נשבה רוח בחזקה, ועוד קליפות־ערמונים ועלים בודדים נפלו על הקרקע. יוסף התהלך יחידי. היו בגן הרבה טיילים. מלבד הטיילים התמידיים נוסף הפעם עוד מין חדש: הם המתפללים, שענו את נפשם כל היום „בצום ותפלה" ובאו הנה לנוח מעט, לשאוף רוח אחרי תפלת־מוסף ולהחליף כח לתפלת־נעילה. יוסף התהלך בלי מטרה קבועה, אבל חפצו היה ברור לו ובלבו בערה התוחלת, אולי יפגוש כאן את סוניה.

זכרונות הילדות התרוצצו בלבו. זוכר הוא: הדבר היה ביום הכפורים, כשהתעוררה בו בפעם הראשונה בימי חייו תאות־המין. אז התחיל מרגיש בפעם הראשונה הרגשות זרות, נעימות ומענגות, שלא ידע אותן עד היום ההוא. אז התעוררה בלבו בפעם הראשונה הכרת־החטא. הוא היה כבן ארבע עשרה שנה. בבית־הוריו היתה משמשת בתור שפחה „גויה" יפה, שפעלה עליו פעולה עצומה, ובמבטיה החודרים, שירתה אליו, היתה מכניסה בו מאויים חדשים, בלתי־ידועים. היא משכה ודחתה אותו בבת אחת. פעם אחת – הדבר היה בעשרת ימי תשובה — היא יצאה מחדר־הבשול להביא מזון לעופות המזומנים ל„כפרה", והוא המתין בכונה בפרוזדור, כדי שתלך תחלה ולא יפגש בה בצאתו על המעלות. והנה — מעשה שטן – היא שבה דוקא בשעה שיצא ונתקלה בו בכונה בפתח הדלת. חום גופה – היא היתה לבושה רק שמלה בלבד – הצית אותו, וכמעט שחלשה דעתו. מן היום ההוא אבדה מנוחת־נפשו. הוא ידע, כי חטא. ביום הכפורים צם והתפלל בכונה. הוא זכר

היתה זרה לרוחו. יוסף חי רק על הרשמים, שהיה מקבל, וניזון מההרגשות שהולידו, והרשמים וההרגשות היו משתנים חליפות. אהבתו את סוניה היתה טהורה מן התאוה הגסה: יותר משחמד את גופה, אהב את נשמתה. סוניה היתה לו הסמל והתמצית של כל הנערות שפגש עד היום הזה. היא היתה לו חידה חיה, שלחכה את דמו בלשונות־אש, שנקרה במוחו במסמרות־ברזל. סוניה לא היתה לו „משאת־נפש" המבוקשה, המקווה, „חלום־הנוער", הטובה בנשים: יוסף לא האמין בכל אלה. אבל הוא חפץ לכבוש את גופה של סוניה יחד עם נשמתה. אפשר שהאגוז נבוב, אך הוא רוצה לפצח אותו בעצמו, כדי לפתור את החידה, כדי להרוס את הצלם, שמוליד מרחוק את האילוזיה. היו ימים, שיוסף לא פגש את סוניה, לא שמע על אדותיה מאומה, ובאותם הימים היה רוחו שלו ושקט. כמעט שנשכחה אז סוניה מלבו, – אבל די היה לו לפגוש אותה ברחוב, או לשמוע דבר־מה על אדותיה, וכחולה־רוח היה משתקע בשגעונו, מתענה, מסתגף, ונכון לשכוח את הכל, לותר על הכל, ובלבד שיעלה בידו לכבוש אותה. יוסף הרגיש, כי לחזור אחרי סוניה, לדבר על לבה, לפתותה, בקיצור, לנהוג בה את המנהג הרגיל, שנהג באחרות – דבר זה הוא למעלה מכחותיו. את סוניה עליו לכבוש בבת אחת, בחדא מחתא... מלה מפיה שלא כהוגן, שלא כרצונו, תוכל להעבירו על דעתו. כתינוק שחפץ לעמוד על טיבו של כלי־זמר ואינו מסתפק ואינו מאמין במה שאומרים לו ובקצר־רוח ובעקשנות הוא רוצה לעמוד על סוד הזמר על־פי דרכו, – כן חפץ יוסף להשיג את סוניה ולמשול בה במאמר אחד. הוא כתב ומחק, מחק וכתב, בלי מצוא את המלים ואת הבטויים הנכונים. הוא חפץ לתאר במכתב את עצמו, את געגועיו אליה, אבל כל מה שכתב נראה בעיניו בנלי ו„חולין" ביותר. אומרים, כי כל ה„נאהבים" רואים את עצמם כאלו הם המציאו את האהבה בפעם הראשונה. יוסף לא כן הרגיש. הוא חפץ לשאול את סוניה, אם מצאה היא את האהבה המבוקשה, אותה האהבה הגדולה, שאליה שואפים כל הבריות, כל החי והנברא בצלם, אותה האהבה, שהיא סוד כל היצירה בעולם. לפי דעתו, לא היתה האהבה הזאת במציאות בין איש ואשה, ונפשו ערגה לדעת, אם מצאה היא, סוניה, אהבה כזו? הוא לא יכל להניח אף רגע, כי סוניה אולי אינה מבקשת כלל וכלל את האהבה הזאת... ואם היא מאושרה – יוסף חשב אותה למאושרה, ודבר זה הדאיבו – הלא מצאה, בלי ספק, אותה האהבה! והוא הוא, יוסף, שבקש אותה כל ימיו ולא מצא, הרגיש את עצמו נעלב ואמלל... מדוע מתרועעה סוניה עם האופיצרים? איזה ענין מצאה אצלם? כלום קשורה היא אל אחד מהם, או היא אוהבת אותם כלם? האם ממלא האחד מה שחסר השני? ומה הן התביעות שהיא דורשת בכלל? ואולם בשעה זו שהרצה את דבריו במכתב, היה קול שני מדבר בלבו, כי סוניה זו, שהוא כותב אליה, אינה אלא בדמיונו, וכי סוניה האמתית, המטילת, החיה, המתנועעה, היא אחרת, אחרת לגמרי! אבל כאן באה לעזרת „אהבתו" אותה תשוקת־הגוף החזקה, שזורקת טפת־רעל במוחו של הגבר ומטשטשת את הגבולים בין המציאות והדמיון. לפניו רחפו עיניה השחורות של סוניה, המלאות תוגה, שפתותיה האדומות, הקטנות, הפתוחות לחצאין, כאלו הוציאו איזו מלה,

– האשר איננו כל כך גדול – התלוצץ פריידין.
– אשריך וטוב לך! – שנה יוסף – אני לא כן עמדי. מרגיש אני, כי יש בי איזה דבר מ„סבל הירושה", והדבר הזה מעיק עלי. למשל, הלא אני „בשר ודם" חוטא ופושע, כאחד הצעירים; אבל בשעה שאני מחבק בזרועותי אשה יהודית, נשואה או פנויה, לא אוכל להשתחרר מן הרעיון: „אשה עבריה אינה צריכה לפרוץ את גדר־המוסר".
– הדבר אינו נכון – אמר פריידין – וכי אין האשה העבריה בת־חוה כשאר אחיותיה? מדוע חיבת היא בשמירת הצניעות יותר מן הנוצריות?.. אין זה נכון! בכלל, אגיד לך בתור רופא – הוסיף פריידין – אם אתה אשם באיזה דבר, הוה מאשים את עצמך, אבל לא את היהודי שבך. היהדות אינה מחלה, היהדות אינה התחיבות, אינה שטר־חוב, שצריכים לפרוע אותו.
– הבה נצא מן הגן, נלך על המדרכה – פנה פתאם יוסף אל פריידין. הוא ראה שם חבורת נערות ואופיצרים וביניהם גם סוניה.
– הבה! – הסכים פריידין, בהציצו על חברו בבת־צחוק – רואה אני לאן תחפוץ, בן־אדם! כזבוב מסביב לשלהבת!..
סוניה היתה לבושה בגדי־סתו. האויר הקריר מעט האדים את לחייה. היא צחקה, בכבשה את ראשה בקרקע, כאלו חפצה לכבוש את יצר־הצחוק. אחד האופיצרים, שמלא, כנראה, תפקיד של „בדחן" החבורה, דבר בקול רם והכל צחקו...
– התדע את הנערה הזאת? – לא יכל יוסף להתאפק משאול את פריידין.
– יודע אני אותה ואת כל החבורה! – אמר פריידין.
– מנין לך? – הוציא יוסף, כמעט בלחש, כאלו לחץ דבר־מה את גרונו.
– אנו הרופאים יודעים לפעמים יותר ממה שאנו רוצים לדעת – אמר פריידין – אבל, אין כדאי לדבר...
– מה? היא פנתה אליך בתור חולה? – התגבר יוסף לשאול.
– אין אני מדבר עליה כעל פרט – השתמט פריידין מתשובה ברורה – מדבר אני על הכלל... לא אחת ושתים נקראתי פה אל נערות קטנות, כבנות ט"ז ולא יותר, לתקן את השגיאות, שעשו בהן המילדות...
– מה? אתה צוחק? – קרא יוסף.
– נחדל מזה! – אמר פריידין – הלא יום־הכפורים היום! – הוסיף בצחוק.
– הבה נכנס לבית־הכנסת, שעת־נעילה הגיעה! – פנה אל יוסף.
אך יוסף לא שמע את דבריו ולא שעה להצעתו.

ו.

יוסף החליט לכתוב אל סוניה. הוא ידע, כי בדבר שפתים לא יעלה בידו לשפוך את לבו.
יוסף לא אהב עד עתה. האהבה לא היתה לו עד עתה אלא מין געגועים חרישים, יסורי נפש דקים־דקים. האהבה הטורפת, הזבה דם, המנצחת והמנוצחת

יהודי, ודבר זה היה די, כדי להאשים ברצח את בעל־הבית. לשוא היו כל ההוכחות והעדות, כי בית היהודי היה סגור ומסוגר, וכי היהודי הסתתר כל העת במרתף — לא הועיל דבר. סחבו את היהודי, ענו אותו, הכוהו, הביאוהו אל הקומנדנטן, ממנו אל שר־המחוז, ואלמלא עדותו של הכהן הנוצרי, כי נקי הוא וידיו לא שפכו את הדם, בודאי נתלה. אז שפכו הקוזקים את חמתם על כל התושבים. בלי דין ובלי דיין, חמסו וגזלו כיד אומנותם הטובה עליהם; כמובן, יראנו להשאר בעירה. בין־כך ובין־כך נתפשטו שמועות, כי כל היהודים שבפלך קובנה עומדים להגרש, ואז החלטנו שלא להמתין עד שיגרשונו ונצא ברצוננו הטוב... אתה שומע, ידידי? כמדומני, אינך שומע מאומה, כי ממשמש אתה בשערות־ראשי... את כל המחטים הוצאת מראשי!... הוי, קונדס! השיבה לי את המחטים...

— שומע אני, שומע אני! — אמר יוסף — הוי, ילדה קטנה, נבראת לתענוגות וצרות נפלו בחלקך...

— לתענוגות! יפה אמרת — הוציאה האשה מפיה מתוך הרהור — הוי, לו ידעת, מה טוב היה חלקי בשבתי בעירתי יחד עם בעלי... הוא אהב אותי אהבה בלי מצרים ומה שבקשו עיני לא אצל ממני... הוי, זוכרת אני: הדבר היה כבר בדרך גלותנו. מסענו היה נעצר לא על יד התחנה, כנהוג, אלא רחוק, רחוק ממנה, על־פני השדה. הדבר היה בכסלו... הקור היה גדול. כל היום היינו סגורים ומסוגרים בעגלות, להשיג דבר־מה לאכול או לשתות היה מן הנמנע. על התחנות לא אבו למכור לנו מאומה, כי הלא בוגדים אנו... זוכרת אני: עצבי היו מתוחים עד למדה שאין למעלה הימנה. לא אכלתי ולא שתיתי, כי לא יכלתי לטעום מאומה. הרגשתי מרירות בפי, ופתאם נדמה לי, כי לו השגתי שוקולדה, כי עתה אכלתי בחפץ לב... וכי מה אתה סבור? בעלי לבש תכף את אדרתו, קפץ מן העגלה וירץ העירה לקנות לי שוקולדה... הוי, הוי! — קראה האשה — מדי זכרי את הדבר, רוצה אני לבכות... בעלי יצא... חכיתי שעה, שתים, שלש והוא לא שב... דמיתי, כי אצא מדעתי, — ופתאם והנה... תוכל לשער לך את פחדי: בעלי בא ועל פניו תחבושת. היהפים זרקו אבנים בכל יהודי, שיצא מן המסע, ואבן אחת פגעה בפני בעלי... אלי... אלי! מנין היה לי הכח לשאת את כל אלה?!.. ווירסטה שלמה רץ בעלי ברחובות העיר, בפנים זבי־דם, עד שמצא בית־חולים ושם חבלו את פצעיו.

— לא לשוא אהב אותך בעלך! — אמר יוסף — הלא אשה נחמדה את, מאין כמוך! קטנה ומהירה, קלה וגמישה... שניך בודאי כשני כלב קטן... שנים כאלה אוהבות לנשוך...

יוסף אחז את ראשה ובתאוה לחץ את פיה אל פיו. שפתותיהם התלכדו.

— —

— לו ישבתי אצלך שלשה ימים רצופים ושלשה לילות, כי גם אז לא ספרתי לך אף מקצת צרותי — פתחה שוב אידה — שער נא: הננו יושבים במסע צפופים ודחוקים, ממש כדגים מלוחים... האויר מחניק, ולפתוח את הדלתות — מן הנמנע, כי הרוח מכבה את הנרות. וכאלו בכדי להגדיש את סאת צרותינו,

והמלה נחנטה, נתגבשה מסביב להן ואינה נותנת לפה להסגר. הוא חפץ לחסום את פיה בשפתיו, לגזול מלה זו, לגנוז אותה... לפניו רחף צואריה העגול עם כתפיה המוצקות, שהיו חשופות מבעד לשמלתה תמיד, והוא היה בטוח, כי גוף כזה לא חבק עוד מימיו.

ופתאם פלח את מוחו רעיון חדש בזריזות קרע לרסיסים את פסת־הניר הזרועה אותיות כרמון... לא! לא על־ידי מכתב, לא על־ידי דברים! סוניה תהיה שלו! ליוסף היו לפעמים הרגשות כאלה, שחש בהן מעין „נבואה" לעתיד, וזו נתקיימה כל פעם. יוסף לא ידע מעולם, מאין באו ההרגשות האלה, אבל הוא האמין בהן. סוניה תהיה שלו!... סוניה אוהבת אותו!

יוסף קם ממקומו מתוך התרגשות, כאלו ה„נבואה" שנצנצה בו פתאם, קראה לו: קום, עמוד על רגליך! — והנה אידה לנגד עיניו!

– כנראה לא חכית לי!

יוסף לא הרגיש בכניסתה של אידה. היא פתחה את הדלת בזהירות, כמתגנבת, ובראותה כי יוסף לא שעה אליה, התקרבה על בהונות רגליה אל השלחן, ותעמד.

– הו, אידה היקרה! – קרא יוסף – כיצד באת ואני לא הרגשתי?

– כמלאך־אלהים ירדתי – ענתה אידה – הלא ידעת, כשהילדים לומדים בשקידה, בא מלאך ונותן להם מתנות. ואתה כתבת בשקידה, וגם קרעת בשקידה, ועל כן באתי.

– אמנם, אמנם – אמר יוסף בהתאדמו – כתבתי וגם קרעתי... ועתה נשב, נשתה תה, נאכל פת ערבית, ואת, יקירה, השליכי מעליך את כובעך, את מעילך...

הוא עזר לה להסיר את כובעה ואת הז'קט שלה.

– שבי, שבי על הדרגש, סמוך לי – הפציר בה — הכסאות שבורים ופגומים. בשבתי על הדרגש בבית חברתך התודענו זה לזה, ועל גבי הדרגש נמשיך את התודעותנו... ובכן...

– ובכן, – פתחה אידה – אני אספר לך את אשר עבר עלי... אמנם, את הכל אינני זוכרת, אבל מה שישים הזכרון בפי, אותו אספר לך...

– כיצד באת הנה? — שאל יוסף — בעלך איהו?

– המעשה שהיה כך היה – פתחה אידה בהסתדרה על גבי הדרגש — בפעם הראשונה לכדו הגרמנים את עירנו בלי־קרב. צבאותינו נסוגו אחור, בלי שידענו דבר, ובבקר לא־עבות אחד התעוררנו והנה החילים הגרמניים מטיילים בעיר. כנראה, הלך הצבא הגרמני סחור סחור כדרכו תמיד, ולקח את כל שטח המקום במצודתו. החילים עלו בבתים, באו בחנויות, ולקחו את כל אשר מצא חן בעיניהם, וכעבור שלשת ימים עזבו את העיר. הפעם, אמנם, היה הקרב לא רחוק מעירתנו וגם כדורים נפלו בשוק, החנויות היו סגורות והתושבים הסתתרו במרתפים, בשדות וביערים. קצרו שפתי מספר לך את כל התלאות אשר מצאונו! והנה באו הקוזקים! ראשית כל, האשימו את אחד מבעלי־הבתים היותר חשובים כי הרג את אחד מהם... מצאו קוזק חלל, מדדו ומצאו, כי נפל בקרבת בית

הוא יוסף גולדין ואידה ניימן, והגויות המתות היו שלובות יחד... הלא זה יהיה סקנדל נורא !...

– הוי ! אמת בפיך, ואני לא העליתי כלל דבר זה על לבי — אמרה אידה — שער לך, מה יאמר בעלי, כשתגיע אליו השמועה הזאת ? הלא אחרי המלחמה יורם המסך ויודע כל מה שנעשה מאחורי הקלעים... הלא גם זכרי יהיה מחולל בעיניו...

— מי יודע, אולי לא טוב הוא ממך. אולי מרחף עתה על עיר וילנה אוירופלן רוסי וזורק פצצות... ומחשבות כאלה עולות גם על לבו ברגע זה...

– אמנם, זו היא הנחמה היחידה ! — ואולם הוי ! אלי... אלי !... הבה נלך מזה... הלא שומע אתה... קול היריות הולך וחזק... שומעה אני את משק האוירופלן ממעל לבית... נלך, נצא...

— לא כדאי ! שמא תפגשי מכרים בפרוזדור... הלא השעה מאוחרת...

— הוי, מה נורא ! אני לא אבוא עוד אליך לעת־ערב... הנני נודרה נדר : שמעני, אם יצילני ה׳ מן הפצצות בלילה זה, לא אוסיף לבוא עוד אליך לעת־ערב... לא... לא...

— —

הבקר האיר. בעיר מנוחה שלמה. אידה כלתה לעשות את התלבושת שלה, חבשה לראשה מגבעתה ארוכת־הכנף, ובהושיטה את ידה ליוסף לפרידה אמרה :

— הוי, חביבי, אל תעצרני !

היא יצאה וכעבור רגע שבה, ובאחזה בידה את כף המנעול אמרה :

— חפצתי לאמר לך, כי בנוגע לנדרי, אשר נדרתי, אקיימנו... התשמע ?... ובכן להתראות...

– אידה – פנה אליה יוסף – הגידי, התדעי פה עלמה ושמה סוניה צינמן...

— לא אדע ! ענתה אידה ונסתלקה.

לא הספיק עוד להתנדף ריח־התמרוקים החריף, שהשאירה אידה בחדר, והנה אורחים בלתי־צפוים באו אל יוסף.

זו היתה ז׳ניצ׳קא, שבאה בלוית סגן־השמש.

– הוא לא ידע איפה אתה גר — אמרה ז׳ניצ׳קא בכניסתה, ברמזה על סגן־השמש — ועל כן הלכתי להראות לו את דירתך. אבא שלח לך את האתרוג לברך עליו.

אמנם, ברוך הבטיח את הדבר ליוסף, אבל יוסף חשב זאת להלצה.

סגן־השמש השתפך לפני יוסף בזרם מליצות והקדמות.

– כשהיה אביך גר בעירנו, ידעתי גם ידעתי היטב את מעונכם, שהיה תמיד פתוח לפני. זוכר אני את מעלתך כשהיית עוד נער קטן — ותוך־כדי־דבור הסתכל בפני יוסף, אם אינו כועס על הערתו זאת...

אבל יוסף, אדרבא, היה שמח. הוא טפח על כתפיו מתוך חביבות ויאמר :

– גם אנכי זוכר אותך ! כאלו ראיתיך אתמול. כמעט שלא נשתנית. אפילו אופן דבורך הוא כמו שהיה.

צרפו לנו עוד כנופיה של גולים. אלה היו יושבי „מושב־זקנים" באיזו עירה קטנה; זקנים וזקנות, חרשים ואלמים ובעלי־מום מכל המינים. הצחנה היתה עד להחנק... והנה הלילה בא... הוי, הוי! לעולם לא אשכח את הדבר. תודות לשכני הטובים, שחמלו עלי — בעלי כבר אבד ממני: על לבו עלה לנסוע לוילנה, לפדות את מעט הסחורה, ונשאר שם — ובכן תודות לשכני, היה לי עוד מצע לסמוך עליו את ראשי. אבל בלילה צנחתי מעל מצעי. כיצד נפלתי, לא אזכר... הייתי עיפה וכל הלילה שכבתי שרועה על הרצפה... תוכל לשער לך את מצבי, כשהעירוני בבקר משנתי יללות ובכיות. אחד הגברים קפץ ויקחני בזרועותיו. אני הייתי כנדהמה. ומה היה? הזקן, שנפלתי עליו בלילה, מת, ואני שכבתי על בר־מינן כל הלילה... הוי, גם עתה בזכרי את הדבר הזה תאחזני פלצות... איך זה עצרתי כח לשאת כל זה?...

— חדלי, חדלי מספר! הדבר קשה לך! — אמר יוסף — נדבר על־אדות ענינים אחרים...

— ענינים אחרים! — חקתה האשה את קולו מתוך קנתור, כביכול, ומרטה את זרוע־ידו, ששלבה את צוארה... דמיתי, כי תשמע את דברי וכי תשים לב אלי, ואתה אינך שומע כלל וכלל... לא, לא אשוב עוד ולא אבוא אליך יותר...

— ובעלך נשאר בוילנה? — שאל יוסף — ואין לך כל ידיעה ממנו?

— לא מאומה, אפילו „עט־טבול" אין, כמו שאומרים! מי יודע, איהו? הוא מתהלך עתה בודאי ברחובות או יושב בסכה, כי הלא ליל־סכות היום...

— ואני לא ידעתי כלל! — אמר יוסף — ובכן, יומא־טבא!

— בודאי! בעד בעלי היום — „זמן שמחתנו" — צוחקה אידה — אומרים, כי סכות הוא זמן שמחתנו לגברים, יען כי יושבים הם בסכות בלי נשיהם. והוא בגפו שנה זו... אַח, הרף, יקירי, הלא אינני לולב, כי תטלטל אותי, עוד מעט ואצנח מן הדרגש...

— —

הלבנה היתה במלואה. לילות כאלה יפים הם ל„נאהבים". יפה הלבנה לאהבה וגם לטיסת האוירופלנים. אחרי שורה ארוכה של ימי־גשמים וימי־סתו אפורים ומלאי מרה־שחורה באו ימים טובים ולילות בהירים; אבל האויב ידע להפוך את הברכה לקללה, ובלילות הבהירים שלח העירה את מלאכי־האויר הרעים שלו.

— הוי, חביבי, אני יראה — קראה אידה — אתה גר בדיוטה העליונה והפצצות תוכלנה לנפול במעונך.

— אל תיראי, אל תפחדי!

— איני יראה את המות, אבל יראה אני, פן תפגע הפצצה ברגלי או בידי ואהיה לבעלת־מום... מי יאהבני אז? הלא גם על בעלי אהיה שנואה... הבה, נרד אל הפרוזדור... שם אין הסכנה גדולה כל־כך.

— אף אני איני ירא מפני המות — אמר יוסף — אבל ירא אני מפני דבת הבריות. שערי לך, יקירה, מחר תתפשט שמועה בעיר, כי בבית פלוני אלמוני מצאו שני חללים, שנהרגו ע"י פצצה, ועל־פי התעודות יוָדע, כי זה

– לא? אמנם חבל! ואני יש לי תמיד החשק לראות, מה שהנחת בו.. אי־אפשר, שהוא ריק ואין בו מאומה?

– יש שם דברים הרבה – צחקה ז׳ניצ׳קא – אבל אסור להסתכל בו. היא החרישה מעט, ואחר כך אמרה:

– אגב, לא ראית אותי ברחוב אלא פעם או שתים... אני איני מטיילת לגמרי.

ויוסף אמר:

– אמנם את ממעטה בטיול! מדוע לא תטיילי, למשל, עם סוניה?

– חדלתי בכלל להתרועע אתה – ענתה ז׳ניצ׳קא.

– מדוע? – שאל יוסף בהשתדלו להתראות שלו. בחברת ז׳ניצ׳קא ובכלל בבית ברוך לא דבר יוסף מעולם על אודות סוניה, בלי דעת מעצמו מדוע.

– יען כי איני רוצה! – אמרה ז׳ניצ׳קא בהחלט.

טון מחלט זה של הנערה הכעיס את יוסף והוא שאל מתוך קנתור:

– אינך רוצה? הלא אין זו תשובה! מאיזו סבה?

– לך לא אגיד! – אמרה ז׳ניצ׳קא, בהציצה אליו מן הצד...

כעסו חלף, הוא הסתכל בה, להפך, מתוך תודה. הוא הבין, כי אין היא חפצה להעציבו, בהרגישה כי אוהב הוא את סוניה.

– שמעיני, ז׳ניצ׳קא – פתח יוסף, בלטפו את ידה – אף כי נערה קטנה את, אך יש שגם הנערות הקטנות יודעות הרבה הרבה יותר משהן צריכות לדעת... הסבורה את, שאינני יודע, כי סוניה היא נערה משחתה?

– אם כן למה תשאלני? – השיבה הנערה.

– ומשום כך חדלת לטייל עמה? – חזר יוסף על שאלתו – האין זאת?

– משום כך!

– תשובתך זו אינה כבר אמת לאמתה! – אמר יוסף כחוקר־דין.

הנערה התאדמה, פניה בעוו כאש.

ויוסף הוסיף:

– יען כי סוניה היתה נערה משחתה, עוד כשראיתיה בביתכם בפעם הראשונה. היא מפורסמה בעיר כנערה קלת־דעת!

ז׳ניצ׳קא מצאה שוב את מנוחת־נפשה ותאמר:

– אפשר, שגם אז היתה משחתה, אבל בזמן האחרון התחילה להתנהג בפרהסיה בפריצות־דרך־ארץ, היא חדלה להתביש לגמרי ולהתחשב עם דעת־הצבור.

– מנין לך כל אלה? – שאל יוסף בקול קשה.

ז׳ניצ׳קא הרגישה, כי כועס הוא, וכאלו כדי להרעימו עוד, הוסיפה:

– בשבוע שעבר חפץ אביה לגרשה מביתו לגמרי... היא באה הביתה מבוסמה... גם אחיותיה הבכירות היו מתנהגות באופן כזה. הבכירה היתה ידועה לרשות, ועליה אסרו בשנה שעברה את הישיבה בעיר. על כן שלחן אביהן מפה. וגם זו...

ז׳ניצ׳קא גדשה את הסאה. ניכר היה, שהיא התקינה את עצמה זה כבר לגלות את הדברים האלה ליוסף, אך לא מצאה שעת־הכושר.

יוסף הרגיש מדקרות־חרב בלבו. הוא התלבש, בהתכוננו לצאת לעבודתו.

— האין זאת ? — צחקה ז׳ניצ׳קא — הוא מתבל את דבריו במלים גרמניות, כנראה, לשם נוי...

ובאחזה ביד השמש, הוסיפה :

— התראה ? הלא אמרתי לך !

— ואת, ז׳ניצ׳קא, לא חסת על טרחתך להראות לו את מעוני ! זכית במצוה.

יוסף לקח בידו את האתרוג ואת הלולב ובהתאדמו אמר :

— שכחתי כבר, כיצד אוחזים, מה בימין ומה בשמאל...

— הו, הו... איך לא תתביש — צחקה ז׳ניצ׳קא — הלא גם מוניה יודע...

סגן־השמש נגש בדחילו ורחימו אל יוסף, כוון בידיו את האתרוג ואת הלולב והראה על הברכות, שהכין בסדור תחלה.

— הנך כמו שהיית — צחק יוסף — אותו בעל־החנף מימי־קדם...

— וגם זו אמת ! — אשרה הנערה בצחוק — התראה, ר׳ מנדלי, אמרתי בעל־חנף אתה !

ר׳ מנדלי זה היה כבר למעלה מחמשים, אך בעיניו המלאות חיים ותנועה היה בוער ניצוץ־הנוער והפקחות, והבריות היו מרננים אחריו, כי למרות משרתו הפחותה עלתה בידו לצבור סכום הגון, הודות לכשרונו המצוין לצאת ידי כל הבריות.

— הנני מברך אותך בשנה טובה ומוצלחת. הלואי שבשנה הבאה תזכה לברך על האתרוג בבית הוריך. הלואי שיבא סוף למלחמה, ויהי קץ לכל פורענות...

יוסף זכר את דבר האוירופלנים של הלילה ושאל :

— והפצצות לא הזיקו לאיש ?

— הפעם לא זרק... משום כבוד יום־טוב — צחק השמש — הוא חמל עלינו... רצה להוכח, כנראה, אם יש סכות בעיר. ועתה סלח לי, עלי למהר, האתרוג יחיד הוא בעירנו... שלום !

— ואת, ז׳ניצ׳קא, למה את נחפזה ? — שאל יוסף, באחזו בידי הנערה — הלא שעתך פנויה ! שבי אצלי מעט.

היא היתה לבושה בגדי־חג. על ראשה מטפחת אדומה־ברודה עם זנב ארוך, שירד על שכמה, ותלתלי שערותיה הציצו מבעד שולי המטפחת על מצחה. גם פאות קטנות סלסלה לה, על רקותיה, כעלוקות שתים. בתלבשתה היה נכר הפעם טפול מיוחד.

— גם את מזהירה באופן חגגי — אמר יוסף — ואחרי שתיקה קצרה, הוסיף :

— בכלל, מחוץ לביתך מוצאה את בעיני חן יותר מאשר בביתך. את נעשית יותר גבוהה, יותר גדולה, וביחוד כשאת הולכת ברחוב בהליכתך הזריזה ומנפנפת בחריט שלך. נדמה לי, כאלו הנחת בו את המפתח הקטן של לבך והנך נושאת אותו למי שהוא, לאיזה מאושר... ויש שאני חפץ לפתוח את החריט, לראות את הגנוז בו !... האם הבאת אותו אתך ?

— לא — אמרה ז׳ניצ׳קא, כאשמה, כביכול, ובכבד־ראש מיוחד, שהביא את יוסף לידי צחוק.

– אין איש בבית! – אמרה האשה – בעלי יצא לעבודתו. הוא עסוק עתה במאד מאד, הרופאים עזבו את העיר, והוא הנהו כמעט זקן־החובשים בעירנו...

היא דברה רוסית מקולקלה, כאחת היהודיות מן הדור הישן, ויוסף פנה אליה יהודית:

– בניך נקראו, בלי ספק, למלחמה?

– אוי למי שיש לו בנים עתה, ואוי למי שאין לו – התאנחה האשה – אני אין לי בנים אלא בנות – הוסיפה בבת־צחוק – גם זו היא דאגה לא קטנה.

– אלה הן בודאי – אמר יוסף בהראותו על התמונות של הכתלים. שלשה פרצופים מצוירים בעפרון. – כנראה מעשה ידי אמן מתחיל – הביטו על יוסף בקוקטיות ובבת־צחוק. הוא הכיר תיכף את סוניה, שפיה היה פתוח במקצת גם בציור ושׁשניה הקטנות הציצו כמו בשמחה־לאיד!...

– הנה! זו שבעבורה הוא מתענה ומסתגף כל־כך!

– כן, אלה הן! – אמרה האם, ופתאום, בשנותה את קולה ובנעצה ביוסף את עיניה, כמו בחשדנות, אמרה:

– רוצה אתה להזמין את בעלי לביתך, או להתיעץ עמו פה?

– לא... פה! — אמר יוסף – אבל, כנראה, לא ימהר כל־כך לבוא. אם כן אשוב הנה בעוד חצי שעה. בינתים אסור לבית חברי הגר פה בבית הקרוב.

בזריזות ירד מן המעלות, יצא החוצה ושם את פעמיו אל הקינו. הוא ידע את הגזברית, שהיתה מפורסמת בחוגי הצבא, אשה צעירה לימים, אלמנת־פקיד, שמת לפני המלחמה, גרמנית בעלת־בשר ובעלת לחיים אדומות, שמגבעותיה ומנעליה, שהיתה מחליפה לעתים תכופות, עלו פי־שנים ממשכרתה בתיאטרון. הוא נגש אל הקסה, ובראותו, כי מלבד הגזברית אין איש פנה אליה:

– התוכלי להגיד לי, איפה היא סוניה צינמן?

– לא ראיתיה היום – ענתה הגזברית בבת־צחוק חצופה, שהיתה מפזרת לכל גבר עראי ובלתי־עראי. ואחרי רגע הוסיפה:

– בודאי בביתה הוא.

פניו של יוסף נשתנו, ועוררו ודאי בלב הנשאלה רגשי־תמיהה, כי היא הוסיפה עוד:

– אם דבר לך אליה, תוכל למסור לי, או כתוב אליה ואני אמסר לה... בודאי נתראה, אם לא היום, אז מחר.

– לא! – ענה יוסף בקצור ויצא.

עיף מעמל־הדרך ומהתרגשות, שכר לו יוסף עגלון וצוהו להובילהו לבית־הנתיבות. גם זה היה אחד המקומות החביבים על סוניה. הוא בקש אותה בטרקלין של הלשכה הראשונה, ששם אכלו פת־ערבית אופיצרים אחדים, הלך וחזר והלך בין השלחנות ויצא במפח־נפש. הוא ישב שוב במרכבה ויסע אל בית־הקהוה, שהיה במרכז העיר, נכנס לשם, בקש וחפש ולא מצא. הוא שלם לעגלון את שכרו ויכנס לגן־העיר. היה ליל־ירח יפה, אבל השעה היתה מאוחרת וההליכה בשעה זו בחוץ היתה, מפאת קרבת החזית, אסורה לתושבי העיר.

ז.

יוסף שב מן הקנצלריה לחדרו, אכל פת ערבית בחטיפה, ויצא שוב. זה כשבוע שלם שהוא נוהג מנהג זה: הוא רגל אחרי סוניה, בחפצו ללמוד את אופן חייה, לאן היא הולכת, למי היא מתחברת, ואיפה תבלה את הערבים. עד עַתה עוד לא התודע אליה. כדרכו, פנה אל הרחוב, שבו היא גרה, התקרב אל קרן הרחוב, וכמחכה למי שהוא, התחיל הולך הלוך ושוב על־פני ביתה. סוניה גרה בבית־חומה בחצר, בדיוטה השניה. היתה השעה השביעית. בשעה זו נוהגת סוניה לצאת ממעונה וללכת אל חברתה, שהיתה משמשת בתור גזברית בקינומטוגרף. בימים, שלא היו משחקים בקינו היתה סוניה הולכת אל חברתה לביתה. גם בית זה ידע יוסף. לפעמים היה עד־ראיה להתחברותן של שתי החברות האלה למכריהן האופיצרים, על־פי־רוב לֵטַנְטִים, שגרו בפרבר העיר, ואז נעלמו ממנו עקבותיהן. רק פעם אחת עלתה בידו לראות, כי סוניה נכנסה בפרוזדור הבית, אשר בו היה המַטה של דיביזית הפרשים. הוא לא היה בטוח אז, כי סוניה הלכה דוקא אל האופיצרים שגרו שם, — בבית היו עוד שכנים — אבל על־פי־רוב היו סוניה וחברתה מתעלמות ממנו כנטות היום ועקבותיהן לא נודעו לו. כרבע שעה התהלך יוסף סחור־סחור לבית, אבל סוניה לא יצאה. פתאם נשמעו צעדים בחצר. הוא הסב את פניו, כמביט הצדה. מן החצר יצא איש זקן — אביה של סוניה. רעיון חדש נצנץ במוחו של יוסף. כשהתרחק הזקן מרחק ידוע מן הבית, נכנס בשלוה החצרה, עלה על המעלות, וכאלו הלך לשם ענין רגיל וקבוע, דפק בדלת המעון, אשר עליה היתה דבוקה טבלא פשוטה: החובש צינמן. מי־שהוא פתח את הדלת ויוסף נכנס בפרוזדור. במעוף־עין אחד סקר את טיב־המעון, בטרם הביט עוד בפני האשה שהכניסה אותו, וישאל:

— בבקשה, יכול אני לדבר עם החובש? דבר לי אליו.

— הוא יצא זה עתה — ענתה האשה — הוא יצא לבקוריו אולי תחכה מעט.

זו היתה אמה של סוניה. העינים, אף כי כהה הנצוץ שבהן, הסנטר הקטן, אותות־החן משכבר הימים, הכל העיד, כי גם היא היתה יפה לפנים והורישה מיפיה לצאצאיה.

יוסף הרגיש מעין סימפטיה אל האשה ואמר בנמוסיות נפרזה:

— ואני לא אפריע איש בהשארי פה?

— לא, בבקשה, בבית אין איש.

ליוסף נודע מה שחפץ לדעת. להשאר בבית לא היה עוד כל צורך, אבל איזו תשוקה היתה בלבו לראות את מעונה של סוניה, להסתכל בחדרה, לדון על־פי הדברים, שיראה ושימצא במקרה, על טיבה של הנערה. הוא נכנס בחדר גדול, שהיה משמש גם חדר־אוכל, כנראה, וגם מעין טרקלין, כי גם פסנתר עמד שם ותמונות אחדות היו תלויות על הכתלים. על השלחן עמדה עששית־נחושת גדולה וגבוהה, על־פי הנוסח הישן, שהפיצה אור מספיק מסביב. על־גבי הפסנתר היו מפוזרים איזו ספרים, אבל יוסף לא נגע בהם, אף כי השתוקק מאד לראות, מה סוניה קוראה.

– סוניה! – צעק יוסף – לאן... לאן?

– מה זאת? – קראה סוניה ותכס על פניה – מי אתה?

– סוניה! הגידי מה קרה לך? הלא תכיריני היטב? הלא תדעי, מי אני... אני מתחנן אליך, אל תדחיני מעליך! סוניה! הביטי וראי מה שעשית בי!

סוניה עמדה מלכת, ומתוך פחד כמעט שצעקה:

– הנח לי! משוגע אתה... מה חפצך?

ופתאם לא יכלה להתאפק והתפרצה בבכי־תמרורים.

– אלי, אלי! מה יהיה בסופי! איפה אני... מה יהיה? – קראה מתוך גניחות היסטריות.

רגליה כשלו כמעט, יוסף לקח אותה בזרועותיו, קרא לעגלון וישב עמה בעגלה.

– אלי, אלי! מה עשיתי! — צעקה הנערה ולא יכלה להבליג על התרגשותה.

– סוניה, החרישי! הגידי מה קרה לך! מי העליב אותך? לבי שותת דם... אני מתענה לא פחות ממך! אני נכון לשתות דמעות עיניך!... איפה היית? מי הם האנשים?

– איפה אני? – קראה פתאם סוניה והתעוררה — לאן אנחנו נוסעים?

– אני צויתי עליו לנסוע לביתך! – אמר יוסף.

סוניה הביטה בפני יוסף, וכפי שנדמה לו, היתה תודה מנצנצת מתוך עיניה.

– אני ידעתי, כי יום יבוא ואנחנו נתודע איש לרעהו... זה כבר, זה כבר ערגה נפשי לדבר אליך. בקומי, בלכתי ובשכבי היו כל מעיני רק בך... אליך נשאתי את עיני כאל הכוכבים, כאל השמש, את היית לחמי ומימי, אויר־נשימתי... אני ארבתי לך, ספרתי את צעדיך... מדי עברך היה כל גופי מזדעזע, דמי רותח... סוניה!

קולו נפסק, פיו התעוה. סוניה הציצה בו מתוך תמיהה ופחד יחד...

– הוי, ראשי סחרחר! – קראה – מה זאת?... מה אתה רוצה? מה יהיה? – ופתאם, בהתנערה, אמרה בקול רך ביותר:

– אני ראיתיך פעם אחת בבית מכריך. יותר לא נפגשתי אתך. מדוע?... אלמלי ידעתיך!...

יוסף צעק:

– אלמלי ידעתני... כן! הגידי, סוניה, אלמלי ידעתני תחלה, כי אז לא הלכת לשם... סוניה!... מבט עיניך מספיק כדי לטעת אושר בלבי...

המרכבה עמדה. יוסף עזר לסוניה לרדת. הנערה עמדה רגע, כנמלכה בדעתה, וראשה מורד לארץ. ופתאם התאַזרה עז ותאמר:

– הנח לי!... התשמע? הרף ממני!

פניה נשתנו ובעיניה היה ניצוץ של החלטה, של קשיות־עורף...

– סוניה, הגידי, מה זה היה לך פתאם? איזו רוח עברה בך פתאם? התודי לפני!...

– מי נתן לך הרשות לדבר אלי כך?! – קראה סוניה – מה חפצך ומה מטרתך? בעצמך לא תדע מה חפצך! הניחה לי... די!... יותר לא אחפוץ מאומה...

רק זעיר־שם זעיר־שם על הספסלים ישבו עוד אנשי־צבא אחדים. יוסף עבר כמרגל, הסתכל בפני כל אחד ואחד, הציץ בין השבילים, אך סוניה לא היתה. יוסף תעה ברחובות כמשוגע. הוא הלך עוד הפעם לבית־הנתיבות, התהלך סחור סחור לבית, ארב על המדרכות הקרובות, נכנס פנימה ויצא, ובצאתו הציץ שוב לתוך החלונות, מחשש, שמא לא הכירה. הוא הלך שנית אל הרחוב, אל הבית, ששם גרה ולא הרגיש, כיצד ובאיזה אופן עמד על־יד הבית, ששם נמצא המטה של דיביזית הפרשים. קול הזמרה והנגינה שנשמע מן הבית, כאלו העיר אותו מתרדמה. פה סוניה! – שמע קול צורח בלבו – הדבר הוא למעלה מכל ספק!

החלונות במעונות האופיצרים בדיוטה העליונה היו מוארים אור אלקטרי, מלבד קולות הזמרה, נגוני הפסנתר ולפעמים צחוק, לא נשמע מאומה... פה, פה תמצא סוניה!... הנה פה היא הנערה, המוצצת את מוחו ודמו זה יותר משני חדשים. זה הוא הבית, אשר בו משליכות הנערות היהודיות – יוסף לא ידע בעצמו, מדוע ענתה אותו המחשבה, כי הן דוקא יהודיות – את צעיף־הצניעות מעליהן ונותנות את בשרן מאכל לזרים! הנערה הקטנה, שהוריה חושבים אותה לילדה, והיא בעצמה נוהגת מנהג ילדה בבית, מתמכרת פה ליין ולשכר, ראשה הולך סחרחר, והיא מרקדת חצי־ערומה להנאתם של האופיצרים, מבדחת את דעתם באניקדוטות פיקנטיות מחיי היהודים... והם מוחאים כף ורוקעים ברגל מרוב תענוג...

סוניה היא פה! הדבר ברור! הלא היא נכנסה פעם אחת לבית זה... רק תמימות היתה בו אז להניח, כי הלכה למקום אחר... קול הזמרה נפסק!.. בפרוזדור נשמעו צעדים... לבו השב להתפוצץ... בבעיטת־רגל פתח מי־שהוא את הדלת, נשמעו קפיצות של רגלים קלות על המעלות, יצאו אופיצרים אחדים ונערה אחת... מקרן־הרחוב הופיעה מרכבה רתומה לשני סוסים. העגלון־החיל העיד, כי זו היא מרכבת־צבא. האופיצרים והאשה נכנסו במרכבה ויסעו... אך עתה הסתכל יוסף וראה, כי בקרן־הרחוב עמדה שורה שלמה של מרכבות־צבא. כנראה, היה משתה למטה־הצבא ומן החזית באו אופיצרים להשתתף בו...

יוסף אמר להכנס בשיחה עם החיל־העגלון הראשון בשורה, בכדי לדעת כמה הוא עומד פה, ובאיזו שעה נצטוה לחכות לבעליו, ולהודע באופן זה, מתי יהיה סופה של אורגיה זו. אך פתאם שמע קול בכי וגניחה, – הוא הפך פניו מול הבית, והנה עלמה יוצאת בריצה, כאלו השתמטה בחזקה ממי־שהוא, אחריה רץ אופיצר, צועק, מקלל ומתמרמר, קורא לה, שתחזור – ושב ונעלם, בהתנועעו בקושי על רגליו, מאחרי הדלת.

כנשוך־נחש נתר יוסף ממקומו ויקפוץ למול הנערה. הוא הכירה... היא הלכה הלוך ורוץ, כאלו יראה, פן ידלקו אחריה. שרשרת החריט, שנשאה תמיד בידה, היתה קרועה, וכאלו הרגישה, כי דבר־מה מפריע בעד הליכתה, קפלה בזריזות את החריט, הניחה אותו בחיקה, הסבה את פניה לצדדים, להתבונן אם אין איש רואה אותה...

כאורע יוצא מן הכלל... נשמעה נפילת פצצה... רסיסי־כדורים הכו כברד על גגות־החומות, נקשו על האבנים, שברו את זכוכיות החלונות... צנורות־המים, שעל גבי הבתים, רעדו כעלים ואיזה מהם נפלו שברים לארץ. יוסף רץ בלי מטרה. פתאם ראה את עצמו ברחוב, אשר ממנו יצא... הוא הכיר את הבית, אשר לפני שעות אחדות עמד לפניו... בני־אדם הסתתרו באשר יכלו והתפללו, התפללו על רחמי הבורא...

עוד פצצה... עוד רעש... עוד קול יריות... ופתאם היתה דומיה... משק כנפי האוירופלנים נשתתק... היריות חדלו.

ופתאם קול צעקה וזעקת־שבר. מה זאת? קרבן אדם!

מחצר הבית, אשר סמוך לשערו עמד יוסף, קפצו ויצאו אנשים בריצה...

— מה זאת?

— מהר, מהר, החישו את הרופא!.. נערה הרעילה את עצמה... נערה מתה...

— סוניה צינמן!..

במוחו של יוסף קמה ערבוביה. עיניו חשכו... לפניו חלף פרצופו של זקן, שתקן את מעילו בשעת ריצה... זה היה החובש הזקן... שכנים ושכנות, שזה עתה הספיקו להרגע מעט אחרי היריות והאוירופלנים, התאספו ומלאו את פרוזדור הבית, אשר בו שכבה סוניה, מפרפרת בין החיים והמות...

כמטורף, נכון לשבר ולמגר את הכל תחתיו, פלס לו יוסף נתיב בין האנשים ונכנס לבית.

מעל הכותל הביטה עליו סוניה המצחקת, הצוהלת, היא ואחיותיה... פיה פתוח, השנים מציצות... וקול מלא־יאוש, מזעזע את הנפש עד תהומה, נשמע מן החדר הסמוך: היא מתה, היא מתה!

— היא מתה! — נשמע קול בכי בפרוזדור — סוניה מתה! — צעק האב, שחזר עם הרופא הביתה...

יוסף לא זכר כיצד בא לחדרו...

ח.

בשאון ורעש, בלוית יריות כלי־תותח קשים, מתו קרבנות הפצצות, ובחשאי ובצנעה היתה לויתם וקבורתם. פצצה אחת פלחה גג־עץ והרגה שני ילדים, שנמו במטה אחת. נערה בת י״ח, מן הבית הסמוך, יצאה החצרה, לראות את האוירופלנים, ונפלה מתה על פתח ביתה ע״י רסיס־פצצה, שמחץ את לבה. פצצה אחת נפלה באחד הרחובות בקרבת בית־הנתיבות והרגה נוסע אחד, שאמר לעזוב את העיר באותו לילה, ואת העגלון יחד עם הסוס. אלה היו הראשונים לקבורה. הקברנים ספרו, כי גופותיהם היו מרוסקות, ממש חתיכות, חתיכות, ואין הם יכולים לערוב, שלא ערבבו את אבריהם זה בזה. העגלון היה פליט מפלך ווילנה, גלמוד ובודד, בלי משפחה, הנוסע היה אורח עראי בעיר, ומלבד הקברנים וגבאי־חברי־קדישא לא חלק איש להם את כבודם האחרון. בשתי הלויות האחרות השתתפו כבר איזו אנשים. כאן היו אב ואם, אח ואחות

יוסף עמד כנדהם. היא נסתלקה בחשכת החצר, הוא שמע קול צעדיה על המעלות...

– סוניה! — קרא יוסף – בקול יוצא מקרב לב.

ופתאום, כנבהל מפני קול עצמו, שהרעיש את אזניו, נמלט, בלי דעת לאן...

יוסף רץ ברחובות העיר בלי־מטרה. אמנם, הוא לא טעה. לבו אמר לו, כי באחד הימים יפגש את סוניה ובבת־אחת יגלה לפניה את לבו וגם ירכש את אהבתה. ואולם החלום, שנעשה למציאות, הפתיע אותו. לא העובדה כשהיא לעצמה, כי סוניה השתתפה במשתה האופיצרים, כי היא עושה עצמה הפקר להם, ככל הנערות הרבות, לא העובדה, כי כל אותן הדבות, ששמע על־אדותיה, היו עתה לודאיות, כל זה לא ענין את יוסף. הוא רק שאל את עצמו, מה עליו לעשות כעת? מה יהיה עתה? מה יהיה מחר? .. מה יהיה, אם מחר תעבור סוניה על פניו כעל פני איש זר ולא תחפוץ אפילו להסתכל בו, כאשר נהגה עד עתה. מה יהיה, אם תדבר אליו מחר באותו הטון, שבו דברה את מליה האחרונות, כאלו סרטה בצפרנים את לבו. ופתאם עלה על לבו זכרון הדברים: „אני ראיתיך רק פעם אחת בבית מכריך... יותר לא נפגשתי בך, מדוע?" הוא זכר את הטון, שבו הוציאה את הדברים האלה, שהיתה בהם כעין נזיפה קלה, והוא חפץ לרקד מתוך שמחה. אלמלי חסר לבה כל רגש אליו, כי אז לא אמרה כך! או שמא אמרה זאת תחת השפעת הרגע? מי יודע, איזה אסון קרה לה בבית האופיצרים והיא הרגישה את עצמה עזובה ואמללה באותו רגע ובקשה מפלט ועזרה מכל מקום שיבוא? לו היה איש אחר במקומו, אז גם לו הגידה כזאת.

סוניה צריכה לאהוב אותו! רק באהבתה הוא חפץ, היא הראשונה שיאהב, וגם האחרונה. מלבדה אין לו אהבה, אין לו אשר ותכן בחיים.

מחר! מחר!.. מי יתן ויאיר הבקר! הוא רץ על שפת הנהר, כאלו אמר במרוצתו לזרז את עלית השחר.

ופתאם שב על עקביו, כאלו ירא פן ירחיק לכת יותר מדי, הבקר יאיר והוא יאחר את השעה להופיע לפני סוניה... מחר... מחר!.. אך תפתח סוניה את עיניה, עליה לראות אותו... המלה הראשונה, שתשמענה אזניה, תהיה מלתו... מדוע נתן לה להכנס הביתה? מדוע לא רדף אחריה ולא אחז בה לשאת אותה הלאה, הלאה מזה?

קול יריות כלי־תותח קשים זעזע פתאם את יוסף... רגיל בקול היריות, לא נתפעל מעולם מהן, אך הפעם היו מחשבותיו הרחק הרחק מן המציאות והיריות החרידו אותו.

על־פני השמים, שהתחילו להטהר, הופיע אוירופלן. משק כנפיו היה כעין זמזום רחוק, רחוק, ברחובות נפל שאון. האנשים המעטים שהיו במקרה בחוץ, התחילו להתרוצץ אנה ואנה, מבוהלים ומלאים־חרדה, בבקשם מפלט מרסיסי־הכדורים. היריות נעשו תכופות יותר ויותר... מכל ארבע פנות העיר נשמעו יריות. שנים, שלשה, ארבעה אוירופלנים נראו על פני־הרקיע... זה היה

כעשיר המרחם על העני... בשעה שעמד יוסף לפני קברה הפתוח של סוניה, לא היה לחיים שום ערך בעיניו... לו נגזרה עליו מיתה ברגע ההיא, אזי מת בלי חרטה. הוא לא בנה לעצמו עולמות ולא יצר לו מעולם שום אילוזיות של אשר בחיים, לא האמין בכל אלה ולא רדף אחריהן.

האב הזקן אמר קדיש, קולו היה חזק ופשוט, ובגבות־עיניו המקומטות היה מעין כעס, אך כעבור רגעים אחדים כסה את פניו בכפו, קולו נעשה רפה, והוא סיים את הקדיש בלשון חטופה. אחדים מן המלוים נגשו אליו, אך הוא הסתלק מהם, ואמר לאשתו:

– עתה נוכל ללכת!

– לא... לא אוכל! תנו לי להשאר פה! לא אלך!.. הוי, ילדי הרך, הקטן, הוי אלני הגדוע, אוי תפוחי, אוי זהבי! סוניצ'קא, סוניצ'קא! התשמעי? איך? מדוע סגרת את עיניך? האם לזאת טפחתיך ורביתיך, כי יאכלוך התולעים?!...

מן הקברים הסמוכים נצטרפו ליללתה עוד קולות ויללות וצעקות של איש... כל בית־העולם התמלא קול בכיה ונאקה.

הצבור יצא מבית העולם ורוח חדשה לבשה את הבריות. העלמות – רבם של המלוים – הלכו הלך ופטפט, בזריזות יתרה ובהתרגשות יתרה, כבני־אדם שיוצאים ממקום שהיו שם שלא ברצונם, וכאלו חפצו למהר ולעשות מה שאחרו במשך שעה זו שבלו בבית־הקברות. מעוטן דברו על המאורע המעציב, רובן שנו כבר את חמר־השיחה ודברו על ענינים אחרים לגמרי.

– ז'ניצ'קא! – אמר יוסף אל הנערה, שהשתתפה יחד עם חברותיה גם היא בלויה – דבר לי אליך, הבה נלכה!

– הבה נלכה! — השיבה ז'ניצ'קא בלחישה, והיא נפרדה מחברותיה ונלותה אליו.

יוסף הסתכל בכנופיה הקטנה של הנערות, שהתפזרו לכל הרוחות, ושאל את עצמו: מי הן? למה באו הנה? עם רובן לא התחברה סוניה בחייה! גם את ז'ניצ'קא בקרה רק לעתים רחוקות... ומי הן בכלל הנערות האלה, מה חייהן ומה מטרתן בחיים? הוא ידע אותן על־פי הפגישות ברחוב, בגן, בתיאטרון ובבתי הקהוה, ששם פגש גם את סוניה, יש מהן ששמשו בחנויות, מהן היו הולכות־בטל, אבל כלן רדפו אחרי תענוגות... האם אין המות עונש בעד רדיפת־תענוגות?... אך פתאם נצנץ במוחו של יוסף הרעיון: שמא יש בין הנערות האלה אחת, שגם היא תעשה כמעשה סוניה? ומחשבותיו נטו לצד אחר... לא! הוא דן את הנערות, ובכלל את בני־האדם, לא באמת־המדה הנכונה!... מי תכן את רוח האדם? מי יוכל לחדור לתוך המאפליה של הנשמה? הנה ז'ניצ'קא, שהולכת בצדו, כלום יודע הוא אותה? מי היא ומה מחשבותיה? אולי קנן בלבה ברגע זה הרעיון של אבוד־עצמו לדעת? מי יודע, מה שמהרהר עתה הראש הקטן הזה? מי יודע, אם לא תאחזנה האצבעות הקטנות האלה, שאוחזות עתה בחן רב כזה את החריט המרקד על השרשרת, אם לא תאחזנה את גרגיר סם־המות

שילּלו ובכו והביעו את צערם בכל האמצעים, שנתן הטבע לאדם. אך המקריות והפתאומיות שבמיתתם, מיתה שלא בעתה, שלא במקומה, היה דבר שאין מוחו של אדם סובלו, וכל זה פעל, כי מספר האנשים שבאו ללותם – לשם סקרנות גרידה, כרוב ההולכים ללוית־המת – היה מעט.

לא כן היתה לויתה של סוניה.

מיתתה עוררה שאון ודבה בעיר.

שמועות משמועות שונות, סותרות זו את זו, עברו ונמסרו מאיש לאיש. אמרו, כי חתנה, חיל־מתנדב, הפר את התנאים, ולפיכך הרעילה את עצמה. יש שאמרו, כי בשעת מיתתה היה אצל מטתה חיל־מתנדב וריב ודברים היו לה עמו. ויש שאמרו, כי חפצה להנשא לאופיצר והוריה מאנו לתת את הסכמתם; ועוד כאלה בנוסחאות שונות.

האמת היא, כי איש לא ידע את סבת־מיתתה האמתית. סוניה לקחה את הסוד הזה אתה. יוסף היה היחיד, שאחז בידו את המפתח, אך לא ידע איך להשתמש בו.

יוסף הרגיש, כי אסון גדול קרה לו. מיתתה של סוניה גזלה ממנו את היותר יקר, היותר קדוש וקרוב ללבו. הוא היה אמלל בלי מצרים. הוא ידע, כי עתה אין לו שום ענין עוד בעיר מולדתו, כי הוא נעזב עתה לבדד. החידה החיה נשארה בלי פתרון, לשוא יעמל עתה למצוא לה פתרונים. מחוסר־כשרון להלחם, לכבוש, לעשות בכלל איזה מעשה מתוך הכרה ברורה, שיוכל להביא לידי חרטה, נקיפת־לב ומלחמת־הרגש, לא יכל יוסף בשום אופן לחדור־מאחורי הצעיף, שכסה את מיתת סוניה. ההיה זה מעשה של קלות־דעת או של גבורה? האם חפצה סוניה במיתתה להתנקם במי־שהוא? האם היה כאן רגש עלבון, שלא יכלה להכיל אותו, ולא היתה לו כפרה אחרת כי אם המות? אולי חפצה להשתחרר מאיזו סכנה, שרחפה עליה? כלום אהבה סוניה אותו? האם נגע ללבה ודויו שלו? האם האמינה בו? אולי התעורר בה באמת באותו לילה הרצון לחזור בתשובה על מעשיה, להתחיל חיים חדשים, למסור את גורלה בידו, אך הכרת־החטא, העבר הקשה, העיקו עליה והיא לא עצרה כח לעמוד? אולי לא חפצה להגלות לפני יוסף בכל נולותה?

השאלות האלה העסיקו את מוחו, אך הוא לא יכל להשיב בעצמו תשובה ברורה עליהן... ליוסף לא היו מעולם לא דעות ולא כח־הרצון. הוא לא האמין, אפילו בכח־הרצון של אחרים. הוא לא ירא מפני כל, לא מפני שהרגיש בכחות־עצמו, כי אם מפני שהאמין, כי גם האחר, השני, אין לו כח! החיים היו לו מין ערבוביה של כחות נעלמים, בלתי מושפעים מהאדם, והאדם תועה ביניהם, כספינה בלי משוט. כל מעשה כביר, כל גלוי של כח־הרצון של היחיד, היה מזעזע את יוסף: הוא עמד לפני הדבר כאדם שעומד לפני נס שאירע... והמעשה גופו של אבוד עצמו־לדעת היה מחריד את נשמתו בכל עמקה. כאובד־עצות, כמשוגע, עמד יוסף לפני קברה של סוניה. הוא לא בכה – עיניו נרטבו רק בשעה ששרו „אל מלא רחמים" – הוא לא נד לאסונה של סוניה, כמו שנד החי למת. החי, שהכרת החיים בתור אושר וכח, מכריחה אותו לנוד למת,

– ומה תעשי בביתך ? – הוסיף לשאל.

– מה שאני עושה תמיד ! – צחקה, בהסתכלה בו.

„מה שהיא עושה תמיד”... זו היא השאלה, שהתחילה מענינת אותו. היא חיה כשאר העלמות, ומי יודע, אם לא יבוא יום וגם היא תאבד את עצמה לדעת... האפשר הדבר ?

קשה לי להביע את רגשותי – פתח יוסף – לבי כואב על סוניה מאד מאד. לבי כואב עליה לא מפני שמתה – כלנו הולכים אנו למות – וגם לא מפני שמתה שלא בעתה – האדם מת תמיד שלא בעתו – אלא על שבמיתתה לא תשפיע במאומה, במאומה על מהלך החיים... היא לא תחזיר את העולם למוטב, ולא תלמד בני־אדם כלום... לבי כואב על צמאון־החיים, שאוחז את האדם בצאתו מבית־הקברות; והרעיון, כי הוא בעצמו ימות – אף כי רעיון זה קרוב ללבו של כל אדם – הרעיון הזה לא יחרידנו, לא יזעזע את נשמתו. רצוני לאמר, כי רעיון־המות איננו מתמזג התמזגות גמורה עם מוחו של האדם, אין קשר אורגני – אם אפשר לאמר כך – בין האדם החי ובין המת, ויש שנדמה לי, כי אלו היה קשר כזה, לא היה האדם חוטא ופושע כל־כך !

– והצדיקים כלום אינם מתים ? – אמרה ז׳ניצ׳קא.

– לא ! לא זו היא כונתי ! – ענה יוסף, אף כי בא במבוכה – לפעמים יש לי, למשל, החשק להרגיש את קרירות־המות, קרירות של בר־מינן, בשעה שאני מחבק נערה בזרועותי...

– זה הוא חשק מוזר ! – ענתה ז׳ניצ׳קא. היא נשתתקה ואחרי רגעים אחדים אמרה :

– אני, למשל, מרגישה אמנם לפעמים את החפץ למות. אני איני יראה מפני המות, אבל החיים נראים לי איומים וקשים.

היא נשתתקה, כנמלכה בדעתה, ותוסף :

– כשאני רואה את אמי ואת אחי, ואני מעלה על לבי, כי אולי, אולי דומה אני אליהם, אולי הנחל לי איזה דבר מאי־נורמליותם, אז יש שאני רוצה למות. או, כשאני זוכרה, כי אבי יוכל למות כל רגע ואני אשאר יחידה...

יוסף הביט בפני הנערה מתוך תמיהה.

האם זו היא ז׳ניצ׳קא ? האם מפיה יצאו הדברים האלה ?

– הגידי לי ז׳ניצ׳קא ! – שאל יוסף, בשלבו את ידו תחת זרועה – הגידי האם אהבת מימיך ?

– לא אגיד לך ! – ענתה ז׳ניצ׳קא בהחלטה.

– מדוע ?

– יען כי איני רוצה !

– התחפצי כי אלוה אותך לביתך עתה ? – הוסיף יוסף לשאול – כי אכנס אליכם ?

– עשה כרצונך ! – ענתה ז׳ניצ׳קא בבת־צחוק – הלא מעולם לא שאלת אותי לבוא או לא !...

יוסף התאדם. למה בא לשאול שאלה של שטות כזו ?

באחד הימים? כלום עלתה על דעתו, כי סוניה תאבד את עצמה לדעת? מאושרה, שמחה, כמעט צוהלת הלכה הלוך וטפוף תמיד... מה זאת? איזה סוד הם החיים? מדוע סבוכים כל־כך החיים ובלתי־מובנים? האף ז'ניצ'קא זו היא חידה חיה? האם במות סוניה פתר את חידתה? לא... ולא! ומה אם יסבירו לו אלף פעמים ורבבות פעמים, כי עשתה את המעשה הזה, מפני שרמו אותה, או מיראת איזה סקנדל, או מפני בושה — האם תהיה זו תשובה על השאלה המנקרת והמחטטת במוחו: נשמתו של האדם, מה הוא? היא לא יחדול להתענות כל ימיו, נפשו לא תדע שבעה, הוא לא ימצא שום פתרונים ותשובות, והוא נדון לאי־מנוחה עולמית!

— ז'ניצ'קא, את לא תוכלי לתאר לך, מה שהיתה לי הנערה הזאת — אמר יוסף — במיתתה אבד לי אוצר שלם. איש לא יאמין לי, כי איש גם לא ראה אותי מעולם בחברתה...

— היא דברה על אדותיך לא אחת ושתים עמדי — אמרה ז'ניצ'קא — אתה מצאת חן בעיניה.

— המות הוא נורא! — סח יוסף, כמדבר לעצמו...

— לא... לא תמיד! — ענתה ז'ניצ'קא, בהורידה את ראשה — היא החרישה מעט, ואחר כך אמרה:

— אני ידעתי, כי לא טובה תהיה אחריתה!

ז'ניצ'קא לא הוסיפה מאומה לדבריה, ויוסף לא שאל. ברגע זה לא חפץ לדעת יותר... הלא הסבה האמתית, הדחיפה האחרונה למיתתה, נשארה טמירה ונעלמה לכל העולם! לא ממה שהיה ועבר עליו ללמוד את החיים, כי אם ממה שיש, ממה שחי וקים. הנה על ידו הולכת ז'ניצ'קא, חברתה של סוניה, האם היא איננה חידה? אם הכל נראה לו בלתי־ברור, כמכוסה בצעיף, אם בכל הוא רואה סוד, הלא האשם בו ולא בחיים! עליו לראות את החיים כמו שהם, להביט בהם פנים אל פנים, ואז יסתלק הצעיף. העינים תחזינה נכוחה והוא יראה דברים כהויתם. הנה ז'ניצ'קא זו! הוא מבקר את ברוך זה יותר משני חדשים. הוא ראה את הנערה כמעט כעשרים פעם, וכלום יודע הוא אותה, כלום השתדל לחקור ולדעת ולעמוד על טבעה? האם יודע הוא את מעשיה? הכבר חטאה או לא? אם אהבה כבר או לא? האם העלה על לבו, לפחות פעם אחת, את הרעיון, כיצד היא מרגישה את עצמה בבית הוריה, בחברת אמה ההפכפכה, ואחיה ה„אידיוט"? מה יחוסה אליהם, או אל אביה החולה? מה יחוסה אל שטוק, שגר בביתם? האפשר הדבר, כי היא אוהבת את שטוק? וכי שטוק אוהב אותה? אולי נגע כבר בה? — יוסף הסתכל בפני הנערה ונדמה לו, כאלו הוא רואה אותה עתה בפעם הראשונה. היא גדלה במשך הזמן הקצר, שהוא יושב בעיר. היא גבוהה יותר, וגופה התפתח יותר... כשראה אותה לראשונה בביתה עשתה עליו רושם של נערה קטנה, של ילדה כמעט. מה זה פעל עליה, כי מהרה כל־כך להתפתח, או אולי טעה בה לכתחלה?... אמנם, הוא לא שם לב אליה...

— לאן תלכי עתה? — שאל יוסף.

— הביתה! — ענתה ז'ניצ'קא.

לכתוב כזאת אל אידה, אך ברגע האחרון שב ממחשבתו זו. הלא זה שקר גס! אין מן הראוי לעשותו! וסוף סוף הלא אידה יכולה לראותו ברחוב! לא! אין לחשוש פן תפגשנה שתיהן יחד!... דבר כזה לא יבוא ולא יהיה!

יוסף התהלך בחדרו הלוך ושוב, עשן פפירוסה אחר פפירוסה, הרגיש כי עצביו מתוחים עד המדה העליונה ביותר, כי אם לא תבוא ז'ניצ'קא היום אליו, אז לא יעצור כח לחכות עוד וילך אליה. היתה השעה השביעית בערב. בחדרו האירה העששית האלקטרית, הוא הצית אש במכונת־הנפט, כדי להכין תה, ולרגעים נגש אל הדלת להאזין, אם אין קול צעדים נשמע בפרוזדור. פתאם... דלת־המבוא נפתחה... אולי זאת אידה? לא! הוא לא יוכל למשול ברוחו וגרש יגרש אותה, ממש... בכל אופן לא ישאר בביתו בחברת אידה... הוא ילבש את המעיל ויתכון לצאת... הוא יתנצל לפניה, כי דבר נחוץ לו... רעיון נפלא! הוא רץ אל הקולב, לקח את מעילו, ובאחזו אותו בידו קרא:

– יבוא!

זו היתה ז'ניצ'קא!

– אתה התכונת לצאת? — שאלה הנערה – הלא המעיל בידך. אני לא אפריע בעדך!

– לא – כמעט לא עצר כח להוציא מפיו — חפצתי רק לנקותו...

– מה זה עמך? — שאלה ז'ניצ'קא בראותה את מבוכתו – כנראה הפרעתי את מנוחתך! באתי לא בשעת־הכשר?

– לא... לא... מה את סחה! – קרא יוסף מתוך התרגשות וחבק את הנערה בזרועותיו, — מה את סחה! אני חכיתי לך! אני דמיתי כבר, כי תוחלתי נכזבה... כי רמית אותי! הוי, ז'ניצ'קא, לו ידעת, איך חכיתי לך... את ענית אותי...

– ראוי אתה לכך! – אמרה הנערה — זהו ענשך! כנראה גרמו לכך מעשיך הרעים! הלא חוטא גדול אתה... האין זאת?

– מנין לך? — אמר יוסף – הסירי נא את מגבעתך, את מעילך העליון! הנה הכינותי תה, נשתה יחד... תאכלי עמדי.

הוא הושיב אותה על כסא ואמר:

– יפה את היום... מעולם לא הזהרת ככה.

– ואתה נפלו פניך! — אמרה ז'ניצ'קא — מראך הורע!

ואחרי שתיקה הוסיפה:

– אמא אומרת, כי נער יפה היית לפנים, האמת הדבר?

– אני זקנתי – התאנח יוסף – המלחמה התישה את כחי לגמרי... ביחוד ישיבתי בעיר־מולדתי...

– מדוע? — שאלה ז'ניצ'קא – אדרבה, הלא הכל יודעים אותך פה... מספר מכריך גדול היא.. כמעט כל העלמות שבעיר אתה יודע.

– לא זו היא כונתי — פתח יוסף, כדרכו, בשעה שבקש מלים, בכדי לכסות על רגשותיו, – רצוני לאמר, כי הכל נוגע פה יותר אל לבי.

ז'ניצ'קא קמה ממקומה בזריזות, נגשה אל המכונה ותאמר:

– לא. עלי ללכת עתה לקנצלריה – אמר יוסף אחרי דומיה קצרה, בהסתכלו בשעון – בקשתי את חברי כי ימלא היום את מקומי...

– ובכן נפרד! — אמרה ז'ניצ'קא, בעמדה מלכת.

– מדוע? למה? – שאל יוסף בעמדו גם הוא — הלא לפנינו עוד כברת דרך, נוכל ללכת שנינו יחד.

הם עברו את הגשר, שחבר את העיר עם הפרבר, ששם היה בית־הקברות, עלו על החוף הגבוה של הנהר, וכל אחד היה שקוע במחשבותיו ולא הרגיש, כי הוא הולך בזריזות יתרה, כאלו הוא רודף אחרי דבר־מה. ביחוד נחפזה, כנראה, ז'ניצ'קא שאחזה בשולי שמלתה וכונה את צעדיה לעבור דרך האבנים והשבילים היבשים... לרגלי הגשמים היו הדרכים מטוננים ומרוככים. יוסף הביט עליה מתוך תשומת־לב מיוחדה. אמנם, נערה גדולה! הכל, החל ממבנה־גופה עד אופן הליכתה...

על־יד ביתו של ברוך עמדו שניהם.

– ובכן – אמרה ז'ניצ'קא בהושיטה לו את ידה — שלום!

– שלום! — ענה יוסף ובעכבו קצת את כפה בכפו, הוסיף – יש לי החשק להכנס עתה לביתכם!

– לא צריך! – ענתה הנערה בכבד ראש, בהוציאה כפה בחזקה, ובעלותה על המדרגות הוסיפה:

– אני אבוא אליך

ט.

מיום שנפטר יוסף מאת ז'ניצ'קא בפעם האחרונה, אחרי לוית סוניה, בא שנוי במצב רוחו. הוא, שהיה מבלה את השעות הפנויות מעבודתו, בטיול, בתעיה ברחובות בלי מטרה, ולא יכל לשבת במעונו יחיד אפילו שעה קלה, היה מתבודד ומתיחד עתה בחדרו. הוא לא חפץ לראות פני איש. את ברוך חדל לבקר לגמרי, לאחרי שז'ניצ'קא אמרה לו, כי תבוא אליו, לא היה יכול ללכת למעונו של ברוך. הוא ראה בזה מין עבירה על דברי ז'ניצ'קא, שבקשה אותו, כביכול, שלא לבוא אליהם, ולחכות עד שתבוא היא אליו. אולם מתי תבוא? אולי תבוא ולא תמצאנו? והיא תכעס ושוב לא תחפוץ לבוא? הוא היה מקצר בזמן סעודת־הצהרים, עד כמה שאפשר: גם הנהיג עתה לאכול פת ערבית בביתו, כדי שלא לצאת פעם יתרה ממעונו. הוא היה מציץ בעד החלונות, לראות, אם אינה באה; היה שואל את עצמו, חוזר ושואל, אם זוכרת ז'ניצ'קא היטב את כתבתו... כן... הלא היא היתה כבר אצלו פעם אחת, בחג הסכות. שמא שכחה? ויוסף היה שואל וחוזר ושואל את בני הבית, אם לא דרשה על אודותיו איזו נערה? יש שנדמה לו, בהשקיפו בעד החלון, כי נערה דומה לז'ניצ'קא התעכבה על־יד פתח המבוא, והוא היה יורד מן המעלות, כדי להוכח, אם לא טעה... עוד ירא היה פן תבוא אידה בשעה שז'ניצ'קא תהיה אצלו, או להפך... כדי להסיר את המכשול הזה חפץ להודיע לאידה, כי הוא נוסע מן העיר לשבועים ימים, ובזה יפטר מבקוריה... הוא היה נכון כבר

– לא ! – אמרה – יודעת אני, כי הרבה עלמות היו פה בחדרך, כי הן לא מנעו ממך מה שבקשת מהן .. אבל אני לא אחפוץ... אני אהיה היחידה, אשר לא תשיג...

– ז'ניצ'קא, אני לא אתן לך לצאת מזה ! — קרא יוסף – התשמעי ? אני אוהב אותך ! אני רוצה בך !

הוא נגש אל הדלת וגדר בפניה את הדרך.

הוא אחז בידיה, ידיו רעדו... זרם־תאוה עז תקף אותו פתאם, גל־דם רותח פרץ לתוך מוחו, עיניו חשכו...

הוא חטף אותה בזרועותיו וישאנה...

– השבע, השבע לי ! כי לא תבוא עוד אלינו – גמגמה ז'ניצ'קא – השבע ! התשמע ?...

– אני נשבע ! — הוציא יוסף מפיו מתוך נשימות קשות — אני נשבע...

– אני אוהבת אותך - גמגמה הנערה — רק אותך אהבתי... רק אותך...

הגידי לי ז'ניצ'קא... אבל את האמת... – פנה אליה יוסף – בשעה שראיתיך בפעם הראשונה בבית אביך, האם גם אז ?... כבר ?...

הוא נשתתק, כי בא במבוכה...

– לא... אז עוד לא ! לא... לא ! — ענתה ז'ניצ'קא בהסבה את פניה הצדה.

– ובכן, שטוק היה הראשון – חקר יוסף וירא היה מפני התשובה.

– האם לא אחת היא ! – ענתה הנערה.

– ואני !... הוי... איפה הייתי ?

יוסף קם ממקומו, הוא התהלך בחדר הלך ושוב ועצבות קשה תקפה את לבו. מה עשה ? איך יביט בפני ברוך ? מדוע לא יכל לכבוש את יצרו ? מדוע טמא את עצמו ?...

ופתאם אחז את ראש ז'ניצ'קא בשתי ידיו, הביט בה מתוך מבט ארוך, נשק לה בחזקה נשיקה ארוכה, שוב הביט בפניה ויקרא :

– הוי, ז'ניצ'קא, הכל הבל ורעות־רוח !... האין זאת ?

וכאלו לא יכל היה להפרד מן הראש הקטן הזה, חבק שוב אותו, נשק את העינים, את המצח, את החוטם, את הפה והסנטר — ופתאם חלף נגד עיניו פרצופה של אידה עם כובעה הקטן בעל־הכנף. עליזות בלתי־רגילה אחזה אותו והוא קרא :

– התשמעי, ז'ניצ'קא, הכל הבל ורעות־רוח !

י.

בעיר השתררה עצבות. כל התושבים התלחשו ודברו על אודות המצב הרע בחזית. שמועות שונות היו מנסרות באויר. ברור היה, כי העיר עומדת להמסר בידי האויב. הודיעו ממקור נאמן, כי הרשות העליונה החליטה להסגיר את העיר בלי־קרב, ואחרים אמרו דוקא להפך, כי האויב העמיד כבר כלי־תותח

– הוי, אתה לא תצלח למאומה... הבה, תן לי, אני אסנן תה.
– אני מסתכל בפניך — אמר יוסף – ורואה דמיון רחוק בהם אל אמך... החוטם והפה יש לו דבר־מה משל אמך...
– ותיכף כאלו התחרט, כי נגע בענין בלתי־נעים, אמר:
– מאביך ירשת את קומתך. זוכר אני את אביך, כשהיה בחור עדיין. הוא היה אז גבה קומה... הוא נזדקן במשך השנים האחרונות, כמעט שאין להכירו...
ז׳ניצ׳קא החרישה... הוא ידע, כי השיחה על אדות הוריה קשה לה, אך איזה דבר דחף אותו לדבר, כי חפץ לכסות על התרגשותו, שהלכה הלוך וגדול.
– מדוע הרחקת לשבת? — שאל יוסף – שבי אצלי על גבי הדרגש...
– לא... לא אחפץ — ענתה ז׳ניצ׳קא באותה ההחלטה המיוחדה לה. – גם פה טוב לי... הבה נשתה תה!
השתררה דומיה. יוסף ראה את עצמו, כאלו תוחלתו בגדה בו. הוא חכה לה, כמו שמחכים לגשם רביבים בקיץ, שבא לפתע פתאם, בשאון ורעש, מרוה את השדות השוקקים — והולף...
– מדוע תחריש? — שאלה פתאם ז׳ניצ׳קא — כלום מחריש אתה תמיד?
– מה כונתך במלת „תמיד״? — שאל יוסף.
– אמרתי לפי תומי – אמרה ז׳ניצ׳קא — כשאתה יושב אצלנו, אתה מדבר...
הוא קם והרים אותה מכסאה, ישב עליו בעצמו והרכיב אותה על ברכיו.
— התדעי — אמר לה — לולא ידעתיך בהיותך עוד ילדה קטנה, קטנה, לולא ידעתי את אביך, כי עתה לא יכולתי להתאפק. כי הלא נחמדה את!
– הניחה, עליך להתאפק — אמרה ז׳ניצ׳קא בהתחמקה ממנו — לא תשיגני... לא אחפץ...
– מדוע?
– יען כי איני רוצה!
היא ישבה שוב על הכסא, לקחה את הספרים המונחים על השלחן ותאמר:
– מותר לעיין בספריך?
היא פתחה את הספר הראשון.
– „המין והאופי״ – ספר זה קראתי – אמרה ז׳ניצ׳קא.
– ובודאי לא הבינות מאומה – אמר יוסף.
– מדוע? הבינותי! – ענתה כנעלבה.
– מה קראת עוד? – שאל יוסף.
– גם „שאלת המין״ של פורל קראתי! – אמרה – עוד בשנה שעברה.
יוסף נגש שוב אליה, לקח את ראשה בידיו וישק את פיה. היא לא השתמטה, ואחרי רגע הוסיפה:
– רגיל אתה בנשיקות! למדת תורה זו היטב!
– ועתה אני הולכת! – אמרה פתאם — הבה, תן את מגבעתי!
– ז׳ניצ׳קא, השארי עוד רגע... אני מתחנן לפניך! – הפציר בה יוסף.

צורה חדשה, היתה דבוקה ואחוזה בלבו באיזה חוט דק, שלא הרגיש בו קודם, אבל די היה לו לנגוע בחוט זה וכנים של כנור ישן התחיל רועד ומוציא צלילים עמוקים ונוגעים עד הנפש.

האבוקואציה, המאורעות בחזית, באו בתכופות מיד אחרי מיתתה של סוניה, והוא לא הספיק לתת לעצמו דין־וחשבון מכל מה שעבר עליו, לפשפש ולבדוק במעשיו. לבו היה נוקפו. מוסר־כליות לחך בחשאי את נשמתו, והוא ידע כי עוד יעברו עדן ועדנים, עד שימצא את מנוחת־נפשו... סוניה, ז׳ניצ׳קא...

אמנם טוב, כי הוא עומד עתה לצאת את העיר. את הנעשה אין להשיב. הוא צריך לשכוח מה שעבר עליו. לבלתי לראות איש... רק על איש אחד היה מתגעגע. על פריידין... אתו חפץ לשוחח, ולשפוך לפניו את לבו. הוא ידע תמיד לישר את ספקותיו... אך פריידין עזב את העיר עוד לפני האבוקואציה. הוא קבל משרת רופא בסיביריה.

בזריזות קפץ יוסף מן הדרגש. לא עת לנוח היא! עליו עוד לצור את חפציו. השעה דוחקת... מחר בבוקר עליו לצאת...

– שלום, לא חכית, ואני באתי!

יוסף הכיר את קולה של אידה. הוא רץ לקראתה וקרא מתוך שמחה:

– אמנם, רואה אני, כי רק ידיד אחד נאמן היה לי פה בעירי ושמו: אידה. ובכן, חוסי עלי, עזרי לי לקפל את חפצי, כי אם לא אבדתי בעניי, ומבחר חפצי יפלו לידי האויב.

– לא יזכה לזה! — קראה אידה לעומתו באופן דבורה הליצני — אם תשאיר איזה דבר, אקח לי לזכרון.

– אמנם צדקת! — ענה יוסף ובא במבוכה.

בפעם הראשונה עלה על לבו הרעיון, כי עליו להשאיר איזה זכרון לאשה זו, אשר התמכרה לו בלי תביעות, בלי שאלות וחששות... הוא נגש אליה, הרכיבה על ברכיו, לקח את ראשה בידיו, ושניהם הביטו איש בפני רעהו, כאלו השתדל כל אחד לחרות עמוק בלבו את פרצופו של משנהו ובאותו רגע היו שניהם עצובים ומתונים עד כמה ששני אנשים קלי־דעת כאלה היו בכלל מוכשרים לכך...

על המדרכה של בית־הנתיבות פגש יוסף את אבא חסקין.

– שלום, שלום! – קרא אבא לחברו בקול רם ומתוך הרחבת־הדעת — ומה, אנו נוסעים?

– והפעם תצא גם אתה! — אמר יוסף לא בלי־לצון.

– ומה לעשות? — התנצל, כביכול, אבא — הלא עתה אינני בן־חורין גם אני עובד בצבא... לא תאמין, כמה מרובה עבודתי. מחברי אין איש נוקף אפילו באצבע, הכל סומכים עלי... כמעט כל האבוקואציה נעשית על ידי.

– הנך מומחה לאבוקואציה — התלוצץ שוב יוסף — חבל שאין זו אומנות היכולה לפרנס את בעליה בשעת שלום.

– וכי מה אתה סבור? – ענה אבא, שהיה עשוי לבלתי הרגיש בעקיצות דקות – אקוה, כי הדבר יביא לי תועלת גם בימי שלום.

קשים מול העיר, כדי לירות בה, וכל רגע ורגע צפוים התושבים לסכנת־נפשות. יש שידעו אל נכון גם את היום, שבו תתחיל היריה בעיר. אצל החנויות עמדו כנופיות כנופיות של בני אדם, שהתיעצו, רבו והתקוטטו איש את רעהו, כל אחד חפץ להעמיד על שלו ולהראות את יושר דעתו. אחדים מצאו די־אומץ לנסוע לעיר־הבירה ולהביא משם סחורה, למרות הפחד, ואחדים להפך, הזדרזו למכור כל מה שנשאר להם בחנויותיהם ולצאת את העיר במוקדם האפשרי, באמרם כי החיים קודמים לכל... ויש שחששו, כי החילים בהסוגם אחור, יבזו את כל הרכוש והסחורה: הללו פחדו מפני האויב, והללו מפני החיילים שלנו. והרוב עמד כאובד־עצות, מלא־יאוש, בלי דעת מה לעשות. החנויות נתרוקנו, ברחובות השתרר השעמום.

התחילה האבוקואציה של הצבא החונה בעיר.

יוסף מלא את הבטחתו שהבטיח לז'ניצ'קא, הוא לא בא לביתם. הוא התנה תנאי, לבוא רק להפטר מהם, וכך עשה. אם היה זה מקרה, או בכונה יצאה ז'ניצ'קא מן הבית, בהרגישה, כי יוסף יבוא, — אך היא לא היתה בבית בשעה שבא.

על העדר־בקוריו התנצל יוסף לפני ברוך באמתלא של חובות־עבודתו והאבוקואציה ועד כמה שאפשר היה קצר בישיבתו. הוא לא יכול להביט בפני ברוך. מאורעות־החזית, שבאו בתכיפות ובאופן בלתי־צפוי מראש, ששמשו חומר־שיחה לברוך, נתנו את האפשרות לשוחח אתו מעט, בלי לנגוע ביתר השאלות והענינים האינטימיים. הוא יצא ידי חובתו אך בשאלה גרידא, אם ישאר פה בעיר או בדעתו לצאת, וברוך היה תקיף בדעתו להשאר ויהי מה! הוא גם לא האמין, כי האויב יבוא... וסוף סוף, מה יפסיד, אם יבוא האויב? את מוניה לא יקחו לעבוד בצבא, לגבורים כאלה אינם נזקקים, ז'ניצ'קא — הלא נערה היא... והוא זקן בא בימים...

בצאתו פגש יוסף בשטוק.

יוסף לא חפץ להכנס אתו בשיחה. פניו השמחים והמפיקים שובע־רצון הכעיסו את יוסף.

— שלום, שלום! — אמר לו יוסף בהושיטו לו את ידו לברכת שלום ולפרידה יחד — אני נוסע מזה!

ובזרירות ירד מעל המעלות.

— יחסן גדול! — קרא אחריו שטוק בבת־צחוק של טוב־לב — הוא נוסע, ומה? וכי אני נשאר כאן? גם אני נוסע! — והוסיף: הוי, חבר! הלא אינש באינש פגע... אם תהיה באודיסה, בא אלי, ותהיה לי אורח טוב.

יוסף היה יחיד בחדרו, לפני שעה חזר מן הקנצלריה, שהיתה כבר מוכנה לעזב את העיר. מחר עליו לצאת גם הוא... הוא השתרע על גבי הדרגש ולפני עיני רוחו עברו תמונות הימים האחרונים. יוסף הרגיש, כמה קשור הוא אל עיר מולדתו. העיר אשר במשך השנים הרבות שלא ראה אותה לבשה

נשמע הצלצול השלישי... לעומתו ענה הקונדוקטור בשריקתו... הלוקומוטיף זע ממקומו.

יוסף הציץ בעד החלון, כדי להביט בפעם האחרונה על בית־הנתיבות של עיר מולדתו.

החלום הוא או מציאות ? על המדרכה עמדה ז'ניצ'קא ונפנפה לו מרחוק במטפחתה...

יוסף הרגיש לוזץ בלבו. הוא חפץ לבכות...

הוא פתח את החלון לנענע לז'ניצ'קא בידיו עד שנעלם בית־הנתיבות מעיניו...

המסע רץ במהירות, כאלו ירא היה פן ישיג אותו האויב. עיפים ועמלים, שמחים שמחת־חיה שנחלצה מרשת־הציד, היו האנשים היושבים במרכבות. מה מלטו האנשים האלה בבריחתם ? איזו קנינים בני־קיום הצילו מאבדן וכליון ? האם גנזו בנרתיקיהם, בתיקיהם ובשקיהם המרובים איזו תורה בעד הדורות הבאים, איזו מתנה טובה בעד אלה שאליהם נסעו ?...

את נפשם הצילו – ושמחתם לא ידעה גבול !

כאב חד לחץ את לבו של יוסף. סוניה ! ז'ניצ'קא ! איזו סודות הסתירו הנערות האלה !...

המסע רץ... עיר־מולדתו הלכה הלוך והתרחק...

– והבתים שעזבת, מי ישגיח עליהם? – שאל יוסף – ובית־הדפוס של גיסך?

– בית־הדפוס! הלא אני סגרתי אותו לגמרי ושלחתי מפה את כל המכונות לאחר מות גיסי!

– כיצד — מות גיסך? – שאל יוסף בתמיהה אמתית.

– הוא מת... האם לא תדע? הוא מת בשובו מכאן לביתו. באמצע הנסיעה נתקל על מעלות המרכבה, נפל, פצע את רגלו ומת מהרעלת־הדם. אני סגרתי את בית־הדפוס זה כששה שבועות.

גלגלי הארטילריה שסאנו על מרצפת הרחוב עשו את השיחה לבלתי־אפשרית. עברה בריגדה שלמה עם כלי־תותח. מכוסים תכריכים כמתים, רתומים לששה סוסים, שנים שנים בשורה, והסוסים הלכו לאטם וראשיהם מורדים ארצה, כמתביישים; אחריהם התנהגו בכבדות תיבות־הכדורים, שהלכו הלוך ונתר לכל תנועה גסה; החילים – מהם צעדו לצדי הסוסים, מהם רכבו על הסוסים – היו מלאים איזה שויון־נפש ומנוחה של טמטום־המות, כאלו כל הדברים, שהתרחשו ובאו לעולם, לא משכו את לבם ולא נגעו בהם. שאון־הברזל המתנענע היה גדול וקשה לאזנים, הוא נקש בעקשנות משונה על גבי האבנים, כאלו רצה להשאיר לאורך ימים את רושם השאון בחלל העולם.

עלוב היה מראה התושבים־הנוסעים, שבשעה רבת־ערך זו לא שם איש לב אליהם ולעניניהם הפעוטים, כאלו היו מיותרים לגמרי בעולם. פה ושם היניקה אשה את ילדה, כדי להשביח את קול בכיו שהיה מזועז את העצבים המתוחים גם בלא זה, והאיש – סמל הדאגה — מתרוצץ הנה והנה, והילדים הקטנים שומרים את הגרתיקים והתיקים המרובים שמתגלגלים על גבי הרצפה. הם היו מקנאים באנשי־הצבא, שהיו שלוים לכל הפחות למראית־עין ומשוחררים מן הדאגות הפעוטות המתישות כחו של אדם כגון להשיג כרטיס־מסע ומקום במרכבה. על יד הקסה עמדו בני־אדם בשורות ארוכות, מחכים לתורם, וכל אחד לא היה מקום בלבו באותה שעה לשום רגש אחר, מלבד רגש הקנאה בחברו שקדמו.

עולמות גדולים וקטנים שמשו בערבוביה. המסע בא, הגואל, המושיע!

גל אנשים השתפך אל הדלת. חבורת בריות־חיות, שהיו נכונות ברגע זה למרוט, לנשוך, לשלוח איש את ידיו בשערות ראש חברו, כדי להכנס במוקדם האפשרי לתוך המרכבה... השומרים על הדלת לא עצרו כח לשמור על הסדר, כל ההוכחות של המתונים לא הועילו. וכעין לגלוג כלפי בני־האדם הרועדים, המפרפרים, היתה זמרתם של החילים, שמלאו את מרכבת־המסע, שעמד על אחת המסלות, והתקינו את עצמם לנסיעה. זו היתה שירת ההפקר, שירת השכרון וההוללות, טשטוש־הגבולים בין למעלה ולמטה נמצא מי־שהוא, שלוה את הזמר בנקוש־הלשון ושריקות־הגרון, בתוף ומצלתים, כאלו בא לתת יתר תוקף לדברי הזמר... ורגש של קנאה, כמעט שנאה, היה בלב הנוסעים אל החילים, שהיו בעיניהם כמאושרים באותו רגע.

צ. ז. ווייגבערג

קיץ

(ספור)

I

הדשא היה רך, עסיסי, מעלה קטרת – ויצחק פישר התחמק מבין השיחים, התמודד על הארץ והתרפק על העשב. הוא נבלע בתוך שורות הקיטנים, שנתו בצללי בין השמשות, התמכר אל המנוחה ואל גנובי־הקולות, שעלו מפה ומשם. קולות בין־השמשות אלה התערבו בזמזום היתושים ובקול משק הכנפים של צפרי־ליל ובאויר השקט הרגש מעין רחש של „רואה ואינו נראה". בא שקט בלבו של פישר. היום היה יום קיץ חם, ופישר היה עיף, מיוגע מכבד החם, מדוכא משארית איזו מחשבה ואיזו הרגשה. עתה עברה עליו רוח עדנים, רחישת עשבים דקה, המית־פלאים של קולות וחצאי־קולות, והוא התענג על המנוחה הרכה, שחדרה לפני ולפנים.

מתחלה היו המחשבה וההרגשה שבו קלות ואוריריות, כאותן השיחות הקלות והמון הצלילים המרפרפים אשר מסביבו, התנדפו כהנדוף האֵד הקל, אשר העלתה האדמה, והחליקו, כמו שהחליקה ועברה הרוח המלטפת. אחרי־כן התחילה המחשבה שלו לקבל לאט לאט תא־ ודמות, ההרגשה שלו הלכה הלוך והתגבר, ויצחק פישר התחיל מצודד הד השיחות והדברים של בני־לויתו.

הצללים התגברו. חשך עטף את הכל. צנת בין־השמשות קלה אפפה את פישר והשקיטה את זעזועי־התאוה הקלויה, שהקדיחה מבלי־דעת את גופו כל היום. עתה מלאה הרגשה אחת נוחה ורכה את כל לבו: יד אחת כי תעבור על שערותיו, חיק אחד כי ישיב לו אהבה, לב אחד כי ירטט – ותבוא אותה המנוחה שהוא מצפה ומחכה לה זה ימים ושנים.

שיחת המסובים חדלה. עם הדממה ומקסם החשך אשר מסביב עלה קול דק חרישי, קול נגון רך, שהשתפך כצפיה אחת ארוכה עם כלות־נפש לאיזה דבר שלא היה ולא בא עדין. השמים היו חרדים, החשך האפיל על הדממה, ולבו של פישר פחד ורחב, כאלו ממקור נפשו התפרצו הצלילים הללו ובאו להדיח קצת את הזוהמה ולהחיש קצת את דפיקת הלב. הדבר נמשך רגעים אחדים. לפתע פתאם הרעיד את האויר צליל אחר, חזק ומרעים והתפרץ שיר, המרווה שכרון ותאוה קדחתנית, והשתפך מסביב:

אז פרץ הצחוק מחדש. אחת מבנות החבריה התנודדה מצחוק והתגלגלה על־פני העשב; ובקול קטוע, עצור, נחנק, תופפה על שכמה של חברתה וסימה:

— אח, ריקא !...

אז התחילו השיחות, והשחוק והלעג התפרצו פעם בפעם. היתה כאן השתובבות של אנשים, שסבאו מריחות הקיץ ופרקו עול קצת. גבר החפץ להתהולל ולהשתכח ובא עם החפץ להתערב ולהטמע בתוך החשכה, הדומיה והאין־סוף של הלילה. התחילו ההתאבקיות. התחילו המשחקים של „רתיחת־הדמים", רגלים ברגלים נלחמו, יד ביד התנגשו; חזה נלחץ אל חזה, נשימה נשבה עלי נשימה; ורגע – התגלגלו הגופות זוגות זוגות וכרכרו קולות ובנות־קולות והמה ורתח הדם והצחוק הרעים ונצח על הכל וענה לו ההד מסביב.

בתוך אותה הערבוביה של הגופות והחשך התערב גם גופו של פישר, שהתנער פתאם מן האפטיה הרגילה שלו. נערה אחת, לבושה שמלה קיטנית לבנה ורחבה, שהיתה דומה כלה לצפרת קלה, נתקלה בו בנשימת־אפה המהירה ובקלות תנועותיה והעבירה בו רטט של כחות נעורים ותוססים. פישר התנער, התרומם מעל הארץ, אחז בה והרים אותה בקלות, והנשיבה הקלה של שערותיה הפרועות והרחש הטמיר של כל גופה האחיז והלהיב כל נגיעה ונגיעה וכל תנועה ותנועה.

– חי, חי, חי, — הרנין קולה.

– ח, ח, ח, — רטט קולו לעומתה.

פישר השתובב את הנערה הזאת מתוך סערת־נפש מיוחדה. גם קולותיהם של הזוגות המשתובבים הכו גלים גלים. הרוח נשבה בקרירות משקיטה ומפיסת, עברה בדממה על הד הסערה, החליקה רעננות.

— מר פישר – לחשה לו הנערה מתוך השתובבות — בן־חיל אתה ! חי, חי, חי...

— ח, ח, ח... – ענה לו הד קולו.

בהשתובבותו של יצחק פישר היה מן הכח המבוסם והמתפרץ. בת־לויתו רעדה בזרועותיו כטרופת שכרון, וקולה, קלוי־ההברות, לא חדל מלהעסיס.

— חי, חי, חי... חי, חי, חי...

למחרת היום ההוא התודע פישר אל חבר הנערות ובני־גילן באמצעותו של חברו ברנדשטיין.

אותה הנערה שהשתובב עמה אתמול בלילה, נקראה בשם לוציה. היא היתה גבוהת־הקומה, רזה במקצת; מבנה גוה היה ישר. היא היתה לא צעירה ביותר. בתוך עגולי עיניה התמתח כחל של אותן העינים, שבערו לפנים ועתה כבו מעט. אך העינים כשלעצמן היו עדיין מלאות רוך, התנוצצו בברק־הנער, וגם עור הלחיים היה רך עוד וגמיש וכל תנועותיה היו מלאות עוד חום וזריזות.

בחדר הנערות נפגש גם באחותה של לוציה, רניה, שהיתה דומה לנערה כפרית. היא ישבה פרועת השער השחור וחשופת הצואר החום ושקרה בעיניה כאחת האינטליגנטיות. עמן יחד ישבה צפורה, מורה שפת־עבר, קטנה וצנומה,

עוּרָה יַשׁוּ,
עוּרָה סְטַשׁוּ,
עוּרִי צוּרִי מַשָׁה.
נָח הַלַּיִל
דּוֹמֵם לַיִל,
נִשְׁאַר פֹּה נַטַשָׁה.
נָח הַלַּיִל,
דּוֹמֵם לַיִל
יָבוֹא הֵנָה גַּם סַשָׁה.
נַעַזְבָה אֶת סַשַׁה,
נַרְחִיקָה אֶת מַשָׁה,
נֶאֱהַב רַק אֶת נַטַשָׁה.

זה היה אותו הקול, שחולל נפלאות בראשונה, הפליא את בני־החבורה והביא תרדמה וחלום מתוק על פישר. החבורה הזדעזעה. קול תרועה וצחוק לוה את הנגון המרעיש. שלמה ברנדשטיין, ששכב כל העת כקיר מבדיל בין פישר ובין שאר הנאספים, התנודד מצחוק, מחא כף וירעם:

– ברוו, ברוו!

פישר לא התאפק אף הוא וירעם לעמתו:

– ברוו, ברוו!

רק אז הרגיש בו ברנדשטיין, נקש בכפיו מתוך חדוה גלויה: —

– אף פישר כאן, ובכן פעמים ברוו!

אז חדלה הדממה כולה. מתוך צללי החשכה של משרגי־האילנות והבתים ואורותיהם הקטנים הנוצצים מרחוק ומתוך אותו האור השקט והמרמז של הכוכבים מלמעלה – רחשה חיות רעננה של צחוק, אשר הלך הלוך והתרומם, ושל השתובבות, אשר הלכה הלוך וגדול, הלוך ורב. חיות רעננה זו התערבה עם לחש העצים, המזדעזעים שפי, ועם המית העשבים והדשאים, שרטבו והחליפו כח. הרות הקל והמחדש לאט על מרוצת־הדם ועל החפץ להתנער ולחיות מחדש.

– פישר, פישר – בקע לעגו של ברנדשטיין – אלמלא החשכה העבותה הייתי מציגך לפני בעלת הקול הזה, אשר החרידה אותך מעולמך.

- ובחשכה אי־אפשר?

- אפשר. אך לא הרי האור כהרי החשך. הרי לעינים יש איזה ערך? לפנים? ובכלל, לכל הגוף...

– הס! גם בחשך יש להכיר.

– איך?

– את האשה „מריחים“.

אף כשנכנס פישר בלוית חברו ברנדשטיין לא חדלה הנהימה. הוא סבב עם חברו על־פני המטות, הושיט יד לכל אחת ואחת; רגע נאלמה אחת ולבבתהו בבת־צחוקה והוסיפה: „מאד נעים" וברגע השני — וקלחו אותם קולות־הנהימה ביתר שאת ורסוקם התגבר ועלה.

שלמה ברנדשטיין תפס לו מקום על הנדנדה, השתרע מלא־גויתו, חפה בידיו על פניו והתיחד עם טרופי שירה אחת דקה וקולחנית, ופישר ישב על הכסא לעברו של המנצח, הרמן אפשטיין, והיו לו כל אותן המטות והנערות השרועות על גבן כחצי־גרן עגולה. הוא ישב לו בכבוד ובנמוס, והיה רק האורח היחידי בכאן, שהיה מקשיב מבלי לקחת חלק בשירה.

רק רגעים אחדים נמשכה השירה. לאט לאט חדלה. הנערות התחילו מטפלות באורח החדש, כל אחת העירה את הערותיה והקיפה אותו בשאלותיה ובספוריה. הרמן אפשטיין הספיק גם הוא בינתים למסור ליצחק פישר, כי אף־על־פי שהוא עוסק בבוכהלטריה ואגנטורה וכדומה לזה, הנה לבו ונפשו וכל כשרונותיו נתונים אך אל המוסיקה. הוא הראה על החיל שלוציה עשתה על־ידו במוסיקה במשך זמן קצר, וקולה הפראי, הנה השפילו וטפחו וקלטרו כראוי. אגב, הקריא שעור שלם על המוסיקה ושפך את כל מררתו על האנשים שאין להם ענין במוסיקה, ולבסוף הוסיף:

– לו חנכו אותי אבותי כראוי, לו... כי אז הייתי בודאי לקומפוזיטור. הא, לוציה?

ולוציה שפשפה את ידיה, כל קרביה מלאו גיל, ובניגון בכיני ולירי השיבה:

– „לו חנכו אותי אבותי כראוי, לו"... אוי — אוי — אוי... א–א – א –...
ונאנחה בצחוק.

המסובים פרצו בשחוק אדיר. אפשטיין האדים והחויר חליפות, התאמץ להשתיק את לוציה ולהצדיק בראיות מוכיחות את אמתת הנחתו. ולוציה קמה, נגשה אליו לאטה, טפחה לו על שכמו וכרכה את ידיו מסביב לצואריו:

– אח, קומפוזיטור שלי, הלא אני אוהבת אותך, ומה לך עוד?!

II

פישר נעשה לאורח קבוע בביתן של ארבע העלמות. אחרי ארוחת הבקר היו כל בני החבורה רגילים להתאסף יום יום בחדר הזה. הימים היו ימי חרבוני־קיץ. הצעירים, שברק צעירותם הועם קצת, רדפו אחרי צל, והיה החדר הזה, ארבע המטות המוצעות אשר בו, הנדנדה, כסא־היער, הסלים והארגזים שהביאו העלמות עם ריחות־האבקה וריחות האודיקולון וכל אותן תמונות־נוי שהקיפו את מקומות המושב – למקום־מנוחה לבני החבורה. כאן שרו, נמנמו מתוך כובד־חום וקוצר־נשימה, שוחחו מתוך זחילה ורשלנות, הסתכלו זה בזה במבטים שנתיגעו. יש אשר אמר אחד לצוד במבט־נסתר את התוך, שחמק לו בחייו, והוגיע אותו החום הגדול וכל אותו הבל הנעורים שכלו, ואחזה אותו תרדמה מתוקה עם חלום מישן, וכל אותו זעזוע־השקט הנפשי נדף מהר בשרב ובמנוחת הצהרים.

שבאה לכאן להחליף כח, אחרי ימי עבודתה הקשים, והביאה אתה לפקדון התרככות זו של אשה, שספגה קנאה וחמת־גבר ואשר לב אם ואחות רחמניה נשאר לה למשמרת.

לאותן שלש הנערות נלותה עוד נערה אחת, מרוסיה, כבת עשרים וכמה שנים, בעלת קומה ממוצעת עם פנים חלביים, משיים. באור עיניה השקט והרך, בגזרת גֵוה הגמיש ובאותן התנועות האטיות, הרשלניות, כמעט כואבניות — הוצקה אותה התאותנות של אשה עסיסית, הנבלעת כשמן בעצמות והמפעפעת בכל הגוף ומביאה אותו לידי גרוי של רעל עצור.

פישר התודע אל חבורת הנערות בשעת הצהרים. הנערות היו שרועות כל אחת על מטתה ונחות את מנוחת־הצהרים, חוץ מצפורה, שישבה לה על שרפרף קטן על־יד מטת לוציה והחליקה לה ללוציה על זרועותיה החשופות ועל שערותיה המפוזרות. עוד בעמדו על הסף עלתה באזני פישר איזו נהימה עמומה של קולות שיר ורסוקי־קולות, שהתערבו ועלו יחד כהד שקיקה עצורה. הוא מצא שם גם איזה „בחור ממושך", שישב סמוך למטתה של לוציה, ובעט אשר בידו נענע למעלה ולמטה, כאחד הדיריגנטים, והיה מנצח על הקולות, שהלכו הלך וקדור, הלוך ועצוב. הבחור, בעל הפנים הממושכים, המאדמים מרב התלהבות ואשר מצץ את רירו בשפתיו מרוב מתיקות, נצח ביחוד על קולה של לוציה, שרטן מתוך עיפות ומתוך חולשה מיוחדה, ומדי פעם בפעם עוה את פניו לעברה של רגיה: — „אה – ה", כלומר: חדלי! ורגיה שכבה לה אפרקדנית, עיניה הדומעניות היו נטויות כלפי מעלה ויצקה בתוך שירתה רעד חרישי של השתפכות נחנקת:

לֵיל חשֶׁךְ, לֵיל קוֹדֵר,
הֲבִמְהֵרָה יַחֲלֹף לוֹ?

אחת היתה מרוסיה, ששכבה לה על מטתה כחטיבה בפני עצמה. היא שכבה על צדה, על ידה עמדה קופסת „מניקיר" עם כל צרכי התשמיש לתקון הצפרנים וגהוצן. היא אחזה פַּפירוסה בידיה ורכזה את מבטה בקצה הפפירוסה ובצפרנים הצחורות, שזה עתה גוהצו והקרימו על גבן רכרוכית זו של עור ידיה החלקות ושל כל גופה הרשלני והגמישי כאחד. פניה הנוחים, האדישים כמעט, אותו חתוך מצחה וצדעיה המרובעות וכל אותו הרוך הנסתר שבעיניה היו אז כגוש אחד נלוש של תאוה מרוככה וכבושה. לעתים היתה מכניסה את הפפירוסה לתוך פיה וינקה ממנה בגרוי חולני יניקה אחת ארוכה. אז היו עיניה מתלקחות, שרטוטי פניה הצטמקו והצטמצמו לבת־צחוק, גופה האסור אל משכבה התאמץ להתנועע ומבטי עיניה שלחו כידודי־אש. היא הורידה שוב את הפפירוסה, נתנה את ידה על צדה, ופסת ידה הצחורה והרכה נשמטה וצנחה עלי שפוע ירכה ואצבעותיה רק תופפו תפיפה חלשה ורכה. האש כבתה פתאם בעיניה ועל פניה החלביים נמתח חוט של רפיון. מצחה התכוץ קצת לקמטיו, רקותיה המרובעות התרחבו ומתוך פיה נגזרו קולות־הגה וצפצוף מיוחד לחרון אין־אונים של מאויים פנימיים, המתלבטים באין־מוצא. קולותיה נלוו גם הם אל כל אותה נהימת הפרא, שאויר החדר ספוג בה, והם היו כהד מיוחד לשירת רגיה.

– טפו, געל־נפש... באים לכאן „להוציא את הנשמה" בתוך ההבל שבחדר הזה, טפו... – וקמה ויוצאת אף היא.

אז התעוררה תנועה בחדר, לוציה התנודדה קצת ונזפה אחריה:

– לכי לך, מטורפת, מי מעכב בידך?

המסובים הביטו אחריה ונדו בראשם, אך מרוסיה היא שהעלתה חיוך בגומות־לחייה, הרימה ידה האחת, הציצה בצפרניה, שהצהירו מתוך צהר, ושוב חיכה לנפשה בחשאי ושפתיה נעו קצת. היא הסתכלה ברוזנקרנץ זמן־מה, עד שצנחה ידה שנית עלי שפוע־ירכה, ושנית עלה ונח אותו השקט האדישי בשרטוטי־פניה ובתנועות גוה, והרשלנות הנשית, המיוחדה לה, עטפה שוב את גופה ביתר נעם וחן.

ביום מעונן, יום גשם, היה החדר הזה מקום־מקלט לרבים מצעירי הקיטנה ושכנותיה. אז באו לכאן צעירים אחדים וצעירות אחדות וסתם מכרים ולקחו להם מקום על־יד השלחן או באחת מזויות החדר. ההרמוניה הפרעה. השיחות חדלו. צפורה פנתה לכל אורח ואורח, לבבתם בבת־צחוק מצומקה והמציאה חומר לשיחה קלה ומפיסת. לוציה שכבה על מטתה וסנגה בין שפתיה איזו שירה, שהיתה בה משום קובלנה ומשום שביעת־רצון גם יחד, ובת־צחוק קלה מזויפת היתה מרחפת אז על שפתיה. רניה התבודדה אז לנפשה ושרה לה את שיריה המיוחדים לה. רק מרוסיה היא האחת, שיצאה מגדרה, התנודדה על מטתה במלוא גוה, ובקול־תחנון ובעינים נוצצות זרות וזעם כבוש כאחד הפצירה באפשטיין שישיר. אז התחילה השירה. זויות שפתיו של אפשטיין וגומות לחייו הלכו תמס מרוב טרדה ומתיקות. מרוסיה התכוצה אז במטתה, כבשה את ראשה בכר, ומתוכו כוננה מבט מסותר והזינה אותו מתוך מאויים כמוסים.

כך היה יום יום.

אך כיון שנטו צללי ערב, היתה עוברת רוח אחרת על פני כלם. אז התחילו הטיולים, השיחות הנלבבות והמשחקים. בשעת־טיולים זאת הצטינה ביחוד לוציה. היא עברה ברגע אחד מנעימה רכה, לירית, לשחוק ולהוללות, בדחה את הנאספים ונסכה קלות על־פני התנועות והיחסים, אשר העיקו כל היום בכבדם כנטל־עופרת. אז טילו בחבורה שלמה או נפוצו ביער זוגות זוגות, בקשו להם בשדרות או בעביו של היער או במחבואים אחרים מקום לשפוך את נפשם ולהתמכר קצת לשכחה ולהוללות על חשבון הנעורים הדועכים, שלא הספיקו עדין לכבות.

* * *

פעם אחת בערב יצא לו פישר לטיל עם חברו ברנדשטיין, נטפלה אליהם גם לוציה. ברנדשטיין, אשר חליפות ותמורות לרוחו, היה בימים האלה עצב קצת, נסער ברוחו ומתבודד לו בפנתו. הוא לא חדל לבוא בין בני־החבורה, אולם שיריו הדקים, הנפשיים, שקלחו תמיד בתוך הנהימה הכללית, כלחש מעין טמיר, נעשו עתה יותר דקים ויותר פנימיים, ורעדו בעצב

מנוחת־צהרים זו הפרעה רק על ידי המשמרת של אותו יום (העלמות חלקו ביניהן את ההשגחה על תהלוכות־הבית), שעמדה לרוב בשעה זו בחדר־המבשלים או באכסדרה וערכה תפוחי־אדמה, זבדה וחלב חמוץ בשביל המסובים. התכונה היתה גדולה והשאון רב. כשהגיע התור ללוציה נתרבה עוד השאון וקולות צווי ופקודה נשמעו לעתים קרובות בכל ירכתי החדר.

– אפשטיין, מדוע לא הבאת את החלב? מדוע לא קלפת את התפוחים כהוגן? מדוע האש במכונה אינה בוערת כהוגן?

וליתר חבה ולהרבות את התכונה הוסיפה:

– וכי לחנם אכילך, לחנם?!

והלז מתחטא ומשיב בנחת:

– וכי בלי צעקות אי אפשר?!

ויש שבא רוזנקרנץ, הסוכן־הנוסע הזה, שחזר אחרי מרוסיה. שתים שלש פעמים בשבוע היה בחור זה בא הנה. הוא היה גבוה, בעל פנים ממושכים ולחיים נפוחות, מכוסים כתמי־שמש. עיניו היו אפורות־כהות והיו ניזונות בהשקט מתוך „שביעת אשה" ו„הזמנות המסחר", שגם שתיהן עלו יפה. הוא היה רגיל בכל גופו המסורבל וידיו הגסות להשתרע בצהרים על הכסא שלפני מטת מרוסיה, היה מרכין את גופו על־גבי המטה והיה ממשש בידיו את ה„פיניואר" ואת החולצה, שהביא לה אתמול או גם לפני שבועים למתנה, ושפתיו היו מתכוצות לשאול את השאלה התדירית: „אמת, יפה?". ומרוסיה היתה מדיחה אותו בידה דחוי רשלני, אדישי, והוא היה משתרע שוב ומתעודד בכל גופו, לחיין ונחיריו התנפחו שנית, כתמי־שמש שבפניו התליעו, מצחו הפליט זעה עכורה ומתוך חזיתו היה מוציא אז את פנקס ההזמנות שלו ורושם שם רשימות מסחריות אחדות, והיה מצליף מבטו באלכסון לעברה של מרוסיה ומחו יגע על תכנית של „פיניואר" חדש ומסלסל, שבכחו לעורר את נימי־הלב היותר דקים.

מתוך האכסדרה היה עולה קולה של לוציה.

– מר רוזנקרנץ, בוא נא ועזור גם אתה...

ומרוסיה היא שמלמלה מתוך רשלנות:

– נו, ודאי שכך. לך נא ועזור...

בתוך אותם צהרי הימים הכבדים יש שהיתה צפורה מתעוררת פתאם, מציצה במסובים, משקיעה את מבטה בברנדשטיין, בפישר, ומשם עוברת ומצליפה מבטה לעברו של אפשטיין ורוזנקרנץ, ופתאם מחליקה בשמלת לוציה או אוחזת בידה של מרוסיה החלקה, שהכבידה לנפול, ומיד משמיטה את זו וחוטפה ספר עב, וכורכה ראשה בשל לבן קיטני ובקול דומעני, הרטוב מצחוק, אומרת:

– היודעים אתם? אני יוצאת להתחמם נגד השמש... היש לכם מושג, שמש בצהרים מהי?!

ורניה, שחדלה זה כבר לנהום ולשיר את שיריה, היתה רק מציצה זמן רב בתקרה או מסתכלת במסובים עד אשר עיפה. אחר קמה גם היא, זוררה דבריה של צפורה, פנתה לכאן ולכאן ובקשה לה איזו אחיזה. ופתאם ירקה וצחקה בצחוק משונה:

וכעין רוח אחרת אפפה את פישר. אותם גלי־הצחוק, שרעדו מתוך זעזועי־נפש, ביחד עם המשיכה בשרוולו ונגיעתה של לוציה, שהמליטה מתוכה איזה תאותנות דורשת, הלהיבו את דמו ונסכו בקרבו שכרון ותסיסה. הארס של קרבת אשה התחיל לפעפע בקרבו. בחמת־רוח זנק פתאם אל בת־לויתו ותפסה כתפוס צרור קל ולחצה ועזבה כרגע ושוב משכה בחמת־כח. הוא היה עתה כטורף, המשחק עם טרפו. ולוציה צחקה, נשמה בכבדות וצחקה, וכרכורי־צחוקה היו כמטר קלוחים לוהטים, שכאלו הלהיבו את האויר והרעידו את כל אשר מסביב.

* *
*

בערבו של יום זה, בחצות הלילה, בשעה שהדממה שררה בכל והעצים והבתים הזרועים ביניהם התעטפו בתוך צלליהם והאפילו על חלום האנשים ועל מתק שיחם, בשעה שגם בחדר־הנערות כבר פסק חצחוק, — עמדו להם שני הרעים, פישר וברנדשטיין, על־יד גדר אחת מסוידה של אחת הקיטנות והביטו אל מטוה־החושך שממעל, אשר התחיל להתפזר לאט לאט, ואל נגוהות־הכסף, שהתחילו בוקעים ועולים מתוך מפלשי העבים. מבין אלה הציצה לבנה רכה וחורת, כשהיא עטופה צעיף שקוף וערפלי. היא שטה לה בדממה ונסכה מנוחת־קדש ושלות־תם על רקמת הדממה אשר מסביב.

פישר נשען בגופו על־גבי הגדר ונאחז בה, כמתמכר אל ערוב הנגוהות המכסיפים ולבנת הגדרים המסוידות ואל כל אותם המראות וריחות־הקסם, שהציפו והפיצו האילנות והדשאים. וברנדשטיין גם הוא נטה על הגדר וגם הוא הסתכל בנגוהות, ופתאם הרים את ראשו והעביר את ידו על מצחו שהכסיף וגחן ולחש לרעהו, כפולט סוף מחשבה אחרונה:

– ... ואני רק טהרה ידעתי, טהרה – — —

– אל מה ירמזון מליך ?

– חושב אני... בשר אשה תמיד היה לי לזרא... פגול...

– מה ?

– גם אני טילתי ומטיל את לוציה. ולא אתה בלבד. לא עם אשה אחת טילתי בימי חיי... ואולם ידי לא נגעה עדיין בבשרן, לא נגעה...

– ובכן ? — — —

פישר התנודד, עקר מבטו מכל מה שמסביב והעמידו על ברנדשטיין, חזר והצליף מבטו על־פני רקמת הנגוהות הזכים והטהרה הרכה הנשקפת מכל צד... רגעים אחדים שקע בדממה. אחר כך התעורר וכמחודש וכמצורף פנה פתאום אל ברנדשטיין ולאט לו בחשאי:

— אפשר שכך הוא. ואני טהרה לא ידעתי מימי. אף־על־פי שאליבא דאמת לא טמא אני. „בשר אשה" אתה אומר, וריחו כיין חריף ומתוק. אדם אחד מדיר הנאה ממנו ואדם אחד שותה עם הקובעת ומקיא ושוב שותה... „בשר אשה" אתה אומר. ברגע זה, האמינה, גם בעיני פגול הוא... מתועב... ואולם איני יודע, אפשר שבעוד רגע ושוב יהיה קודש, קדש־הקדשים בעיני...

חרישי כיבבה, המתלבטת ואינה מוצאת לה מוצא. ברנדשטיין זה התחמק לו לפרקים בחשאי מתוך בני החבורה וחפש לו מקום ליחוד־הנפש. הוא מצא הרחק מאד מן המושב, בקרב היערות הפרועים והעזובים, מערה־יער אחד, מרובע ובן־תורין. מראה המערה, ביחוד בליל חסר־לבנה, עם כפת השמים השחורים והכוכבים הקורצים מעל גביו, ועם כל אותן חומות־היערות שהקיפוהו מסביב ואותה סוכת הנצרים שעמדה באמצעו על גבע אחד קטן, היה כרמז אחד אגדי למקום־מקסם של איזו ארץ נפלאה ואי־מיושבה. לכאן היה מתגנב בלילות, משתרע פה על פני הדשא ומשוחח את נפשו. יש שהיה מסתכל פה זמן רב מסביבו, מעמיק לחדור אל תוך האופל ואל השמים השחורים ואל הכוכבים השלוים, וחרד לקראת הדממה הנוהה, שהתגנבה ממעל, ולקראת השקט הלילי, שישן את הצער שבלב. ויש שהיה גם מתעודד פתאם, רוחו שבה אליו, ובקרבו התעוררה תאוה כבירה להחריד את כל אותה הדממה הקופאה ואת השקט הנתעב, שבו אומרים אנשים למצוא מרגוע. אז פרצו מקרבו המון קריאות, מטר יבבות וכרכורי־צחוק. אז היה קם פתאם ובורח לו מכאן, ורדף אחריו ההד המשונה, שהיה בו מן הערבוב של כל אותם הקולות המתפרצים. אז ישוב אל בני החבורה מחודש ורענן ובת־צחוק מלאה קורנת מעל פניו, כאדם שמצא לו פתרון וקצת מרגוע.

אל אותם המקומות האהובים משך עתה ברנדשטיין את רעהו פישר ואת לוציה. כל הדרך הלכו שלשתם שותקים, איש בודד לנפשו. כיון שהגיעו אל מערה־היער, נפרד לו ברנדשטיין, השתרע על הדשא, ידיו אחזו בשערות ראשו, מבטי־עיניו אבדו באפלה וכלו התמכר אל שירה חשאית וצורדת, שנפלטה כיבבה עצורה ועקורה מלפני ולפנים. פישר ולוציה ישבו גם הם באותו מערה־היער, אך מרוחקים קצת ממנו. מתחלה ישבו גם הם דוממים ושותקים. לפישר, שנמצא בפעם הראשונה במקום מסותר זה ושראה לראשונה את הלך־נפשו זה של חברו ברנדשטיין, היה בזה מעין התגלות נשמה חדשה, שעוררה בו השתתפות עמוקה והתרפקה על לבו כהד סערת נפשו הוא. ולוציה, שלא היתה רגילה לראות את ברנדשטיין בכך, ישבה מתחלה והאזינה אל השירה המוזרה, אך תכף התעוררה, טפחה לו על כתפו של פישר ולחשה לו:

– יחלום לו קצת, ואנחנו נלך...

מתחלה עלה עוד באזניהם הד הנעימה החשאית של ברנדשטיין ועקצה את הלב בכאב מתוק. אולם לאט לאט חדל ההד, החשכה בלעה את הכל, וסבך שיחים בודדים, פשטו זרועותיהם להאפיל ולהסתיר. לתוך סבך זה התחמקו שניהם, לוציה ופישר, לאטם, עמדו לפוש קצת. החשכה היתה עמוקה וריח הרעננות שבשיחים עם קליטת העשב המגודל והמסובך וכל אותה הדממה הדקה והסודית, הרועדת לכל נשימה קלה, בלעו את כל מהותם, והם נתמזגו בתוכם והיו למסבה אחת עם רקמת כל ההויה אשר מסביב.

פתאם קפצה לוציה ממקומה, משכה את פישר בשרוולו והוציאתהו בשובבות מן המקום המסותר. מתוך כרכורי־צחוק לעגה לו:

– האלהים הוא המזמין לך מקומות...

ומשם — על פישר, כאומר לבקש לו מפלט. אך פישר לא יכול עמוד מפני מבט זה והוריד את ראשו.

אז הבקיע לו ברנדשטיין פתאם דרך ונגש ישר אל פישר ולחש לו:

– לוציה זו נערה כשרה היא... יש בה מאותו הרוך והפשטות, שאני שואף תמיד למצוא באשה. האם לא כן? הסתכל נא בה...

ופישר הרים ראשו, הסתכל בלוציה ומבלי משים השיב:

– אפשר שכך הוא...

באותו היום לא נפרד ברנדשטיין מאת החבורה. כל היום התלוצץ, התוכח, שלח את חציו אל מרוסיה השרועה על מטתה, השמיע לאפשטיין פרק בהלכות זמרה, דבר רמות על רוזנקרנץ על דבר הקומיוויז'וריות ועל היכולת של קומיוויז'ור לראות הכל ולהתבונן אל הכל, ועיניו לא נגעו עוד בלוציה ואף פעם לא נפנה עוד לפישר לדבר אתו.

לפנות ערב בא ברנדשטיין פתאם בהצעה: לאכול ארוחת ערב במערה־היער ולשהות שם עד שעה מאוחרת בלילה. וטעם נתן לדבריו: „מאחר שמר רוזנקרנץ נוסע, ומאחר שמר רוזנקרנץ ידידה של מרוסיה, ומאחר שמרוסיה אהובה על החבורה, גם בשעה שהיא שרועה על מטתה וכו'". ההצעה נתקבלה ואפשטיין התכונן לסדר מנגינה חדשה לכבוד היום.

הגיע הערב, אחד הערבים בראשית החודש. השמים היו שחורים ועמוקים ומנוקדים כוכבים. מערה־היער ועציו הפזורים וסכת־הנצרים, שעמדה על הגבע, התעטפו מעטה־השחור ועמדו כמחרישים ומשתאים לדבר־מה נפלא ונסתר, המתרחש בתוך הללו של עילם. בשעה העשירית בערך, שרכו בני החבורה דרכם בין שדרות־האילנות, המוליכות אל מערה־היער, כשדי־ליל החותרים להם מקום בסתר.

את ארוחת־הערב אכלו ביחידות ובחשאי, כל אחד לעצמו. אותה התרוממות־הרוח, שתקפה פתאם את בני־החבורה לרגל הצעתו של ברנדשטיין, חדלה לאט וכמעט ששכחו אותה, את ההצעה. מרוסיה התיחדה את רוזנקרנץ בחדרו הערא', שהיה סמוך לחדר־הנערות, ויצא משם, כשהיא כלה מסומקת, עיניה לוחשות וכל תנועותיה רועדות מתוך עצבנות. שאר בני החבורה ישבו על מעקה, שוחחו מעט וזמזמו אותן המנגינות הרגילות כנגד אור העששית הכהה, שרעד על המון הצללים. אחד היה אפשטיין, שתפף באצבעותיו על גבי השלחן ושחק לעצמו והסתכל פעם בלוציה ופעם בדלתו של חדר רוזנקרנץ הסמוך, ופתאם התקצף ונהם לעצמו: „אח, הרי גם זו שירה?!".

כשיצאה מרוסיה, עברה על־פני המעקה פעמים אחדות שלא כדרכה, ידיה משולבות לאחוריה ולא דברה דבר. אך בתוך כדי זה נפנתה פתאם אל בני־החבורה ופניה נזעמים וסריוזיים:

– הרי אמרתם ללכת אל המערה?!

ונפנו כלם והלכו להם.

על יד סבך־עצים, שרמז עליו ברנדשטיין, הסתדרו. הם השתרעו בדממה ושכבו להם, כאלו דבר אין להם איש עם אחיו. אחד היה רוזנקרנץ ששכב לו־

ברנדשטיין, שהקשיב בדממה לוידויו הרועד של חברו, הטיח לו פתאם על כתפו, וכמתנער מתוך מחשבה חדשה הפסיק את דברי חברו והוסיף:

— לא הבינות, לא להאשימך דברתי את אשר דברתי, לא על החטא אני דן. אפשר, שכדבריך כן הוא. ואפשר, אפשר... לוציה זו אחרת היא...

ברנדשטיין הפסיק, כאלו הושם מחנק לגרונו. אף פישר לא נמשך אחרי דברי חברו. שוב השקיע ברנדשטיין את ראשו בתוך קני הגדר ומסר את עצמו למחשבותיו ולהרהוריו. ופישר שט לו במבטו על פני הלבנה, שחדשה את מהלכה בתוך רצי עבים צחורים, נמשך אל הטהרה, שגונבה לתוך לבו, התמכר אל מנוחת־הקסם, שפזרו נגוהות ליל זה — נגוהות ליל שלאטו לו חלום מתוק ורענן של אושר הבא מתוך שלוה, מתוך טהרה, מתוך דממת־קדש...

III

החבורה הקטנה נעשתה יותר צפופה ואינטימית. הימים והלילות עברו כמו קודם לכן, אלא שאורחי הקיטנות הסמוכות התחילו מתרחקים קצת מהם ובני החבורה מצאו להם מקום יותר וזמן יותר לשהות יחד ולבלות ביחד את העת. אחד היה ברנדשטיין, שפרש לו ביום אחרי הצהרים אל החורשה או אל מערה־היער, להסתתר שם תחת אחד השיחים.

בימים האחרונים נכר היה, שהתיחדותו של ברנדשטיין נעשתה קלושה במקצת: לא היתה בה עוד אותה הזרות ואותה ההשתמטות מבוא בדברים. להפך, הוא השתדל בכל עת־מצוא להכנס בשיחה עם החברים, לעודד אותם ולהמציא להם תענוגים שונים. אולם גם בתוך התבדרותו זו מצא לו שעות אחדות ביום, שבהן השתמט לו לאטו מבין החבורה ובא אל המקומות האהובים לו. אחריו נגררה גם לוציה, מבלי שהרגיש איש בדבר, ושניהם התיחדו שם לבדם.

הדבר לא היה לפלא בעיני החבורה, כי כל שנוי ושנוי, שנתהוה בחבורה זו, היה תיכף לדבר רגיל ותמידי, אלא שרניה לא חדלה מלהסתכל בברנדשטיין ועל עיניה נמתח קרום רך ודומעני. היא סננה עתה מבין שפתיה ביתר כאב ויתר מתיקות את שירתה התמידית:

> לֵיל חשֶׁךְ, לֵיל קוֹדֵר,
> הֲבִמְהֵרָה יַחֲלֹף לוֹ?

עד שהחזיר אליה ברנדשטיין פעם את פניו בבת־צחוקו הנפשית, גלוית־הלב, ושאלה כמו תדיר:

– למה את, רניה, מסתכלת בי כל־כך? האוהבת את אותי, הא?! — — —

וצפורה, היא ישבה לה אותה שעה על יד לוציה וצחקה לעומת ברנדשטיין, צחקה והחליקה שוב את שמלתה של לוציה וטפחה לה על ברכיה וצחקה שוב כשעיניה מורמות, כאלו היתה תפושה במחשבה אחת מטרידה וכבדה.

אז הסב ברנדשטיין את פניו מהן והעביר את מבטו על שאר בני החבורה

רך נשפך בשפתיה: „ביש־גדא, אינו יודע ללכת?", ואהזה בו ולמדתהו: „כך צריכים ללכת, כך". והיה אז כתינוק הנטול ביד, ואת לבו לחץ איזה רגש שלא ידע שחרו, והמה אז באזניו קול חרישי וצנוע: „כך צריכים ללכת, כך"... מני אז היה חרד לקול הזה ולפעמי רגליה, לרשרוש שמלתה, והיה שומר צאתה ובואה, והיה כהלום־אושר ונפשו לא ידעה מה...

„ומני אז ועד עתה... זה שנים רבות עברו, ימים ושנים. היה אז לילה כמו עתה. אותם השמים השחורים, אותם הכוכבים החרישים ואותה הדממה הנעלמה. אל היציע, בקומה השלישית, ברחוב ב. , בשעה השניה בלילה, יצאה לה חרש נפש קטנה עטופה שחורים, כולה מכוסה ועטויה. היא קרבה אל אדן היציע ותשען עליו. ידיה תמכו ראשה, אך פניה לא נראו. קצה מצחה ועיניה היו גלויות ומציצות מבעד מעטפתה וכלה כאילו חותרת באפלה. שולי שמלתה היו מפריחים מבעד מעטפתה ומחפים על רגליה היחפות והצחורות, הרועדות וכורעות, כורעות ורועדות, ונפשה עטופה ושופכת שיח... ומנגד לה, בעבר היציע השני, עומד גם הוא, עטוף באדרתו, כלו מתכנס לתוך עצמו, מסור אל הדממה ואל רחש ההויה שביציע אשר ממולו, ושפתיו לוחשות סוד שיח חרישי כהד לתפלה זכה, תפלת נפשה של זו, העומדת למולו ומתלבטת באפלה...

„ומני אז ועד עתה..." — — —

פישר לא גמר. קולו נפסק פתאם, והוא העמיק להסתכל בחשך ובכוכבים הקורצים, כאלו אמר למצוא עקבות התפלה, שאבדה לו זה כמה. השומעים היו אסורים לספורו ועדין היו שומרים על מוצא שפתיו, לשמוע סופו של דבר. אולם פישר הזדעזע, ולאט לאט קם מעל העשב והתחמק לו בחשאי.

כשהרחיק ללכת צעדים אחדים, הרגיש מאחוריו תנועות־גו כבדות ורשרוש שמלה ונשימת־אפים מיוגעת. יד רכה וחלקה אחזה בו ועצרתהו. זאת היתה מרוסיה. היא רעדה בגופה, לחייה הלבינו ושפתיה חיכו והצטמקו, והיא לחשה לו מתוך רשלנות מיוחדה.

— הבה ונלך ביחד.

פישר שתק. ידה היתה נתונה בידו, והיא הלכה כנתמכת עליו בגופה. כשהגיעו לקצה הקיטנות, הציץ עליהם חרמש הירח באורו הלבן והקר. פישר נפרד מאת מרוסיה, הציץ לתוך עיניה, שנתכסו בקרום של להב, ובלובן לחייה ובצחוק שפתיה הרועדות — ונתעכב קצת. אולם תיכף תחב לה ידו לשלום, והיא רק חיכה לעומתו, חיכה והצמיקה שפתיה ביותר, עמדה עוד רגע ולאט־לאט נגררה בתנועותיה המדודות והרשלניות אל עבר ביתה.

* *
*

למחרתו של אותו ערב, סמוך לצהרים, יצאה מרוסיה את חדרה פרועת־שער ועטופת־פיניואר, כשהיא מפהקת כולה ומתמודדת לנוח.

חדרן של הנערות היה מכובד ומגוהץ בסדריו, בלבנת הסדינים הפרושים על המטות, ובאותם הקשוטים והחן, שהיתה לוציה נותנת בו מטעמה.

כל העת על ידה של מרוסיה, ולחש לה באזניה, החליק על־פני ה„פיניואר" שלה והתאמץ בכל פעם לתמוך אותה בזרועותיו, עד שנפגעה מרוסיה מזה, ובקול קצף קל ושחוק כאחד פנתה אל יתר בני החבורה:

– אנא, עשו אתי אות לטובה והעבירו מכאן „פגע רע" זה!

באחרונה הפרעה הדממה. רניה פתחה בשיר, אחריה החזיקה לוציה ועל אפשטיין נח הרוח והוא הנעים את השירה בלוית קולו, קול־בריטון, והיה מנצח בכל תנועות־גוו ובהשתפכות־נפש עזה, – אותה השירה, בת הכנפים המתפרצת לפעמים בלי־דעת מנבכי־הנשמה הכי־גנוזים. כל בני־החבורה ישבו והקשיבו ולאט נלוו אל המנגינה הכללית שכל אחד הוסיף עליה את המית נפשו, את ניב מאוייו, ואת הרעד של כליון־לבבו.

המנגינה חדלה. ושוב התיחד כל אחד עם נפשו ועם הדממה והאפלה אשר מסביב. אך פתאום התעורר ברנדשטיין ובא בהצעה שניה, שכל אחד יספר דבר־מה מקורות חייו. הצעתו נתקבלה.

בראשונה ספר ברנדשטיין. זה היה ספור־מעשה קצר ומבודח, שהיה בו רק כדי להפיג את הדממה, שנמאסה עליו כל־כך בימים האחרונים. אחריו ספרה צפורה על־דבר מורה אחת בבית־הספר ועל דבר תלמידה שבישה את המורה, וצחקה בסימה, כאלו הרגישה את התפל שבספוריה: „היש מה לספר? שטותים!" ספרה גם לוציה, גם אפשטיין, וגם רוזנקרנץ: מעשה בנערה שנתקלה לו, בשעה שנסע את נסיעתו וכו' וכו'. כשהגיע התור למרוסיה, כבשה פניה בקרקע וצחקה ומחתה בצחוקה כל התרעומות וכל ההתרסות, שהתריסו נגדה מכל עבר, וצחקה שוב ועמדה על דעתה ולא חפצה בשום אופן לספר. אז הרפו ממנה. מיד פגה התשוקה לספורים. ושוב שתקו בני החבורה, ושוב נצטרפו מחשבות־לבם אל הדממה העמוקה, הערה והסופגת אשר מסביב. אולם פישר שכח לגמרי את חבריו ואת הדממה שקמה פתאום והתחיל מעצמו לספר. ספורו קלח לו בלי הפסקה ובלי הרף, כאלו דבר אין לו את אשר מסביב והוא רק את נפשו מדבר.

...עדיין ילד היה. בן שש או בן שבע. אבותיו ישבו בשכנותו של דודו. בת היתה לדוד זה, בת גילו – שנותיה היו שש או שבע. אוהב היה את אבותיו. אוהב היה את בית דודו. ומדי יום ביומו היה שב מן החדר הביתה והיה נכנס אל בית דודו. אוהב היה את החומש שלמד, אוהב היה את הספורים אשר בחומש ודרכו היה לספר את הספורים לבן־דודו. הוא היה מספר ובת־דודו היתה עומדת מרחוק ושומעת. הוא היה משתעשע את בן־דודו ובת־דודו נלותה והשתעשעה עמהם. עדיין לא ידע על־מה זה, ואולם הספורים שספר והשעשועים שהשתעשע בבית דודו היו לו כדבר מיוחד בחייו. שעות שלמות ישב בביתו וחזר על ספורי־התורה וקולו הלך הלוך וגבור, הלוך ומתוק. שעות שלמות ישב בבית דודו והשתעשע עם בן־דודו ופתאם אחזהו וחבקהו ולחצהו אל לבו. שעות שלמות רדף מבטו אחרי דודתו, שעסקה בעניני־הבית, ואחרי דודו השתקן, שחור־הפנים וזעום־העינים, שישב ונאנח, ישב ונאנח. פעם אחת נתקל בבת־דודתו, דחפה באקראי וכלאחר־יד, והיא נתעכבה, נעצה בו עיניה, אדמומית פרחה בלחייה, גוה נתישר וקצף

שהביא לה זה עתה אחד המורים, בחור כרסני, אשר שערות ראשו הלבינו קצת ואשר אוהב היה ל„עשות בקורים" לעלמות ושספרים עבים היו נושרים מתוך חיקו. רניה ישבה על יד פישר ולא היתה עצובה כלל ואת שיריה לא שרה, רק אחזה בידו של פישר והחליקה לו על ידיו ובמעין לגלוג ורצינות כאחד חזרה בכל פעם: „בנאמנות, בחור הגון". באותה העת נשאה פתאום מרוסיה את עיניה, כשכל גופה הזדעזע, ידיה החליקו בלי הרף בפיניואר שלה, שרטוטי פניה התישרו והפיקו כובד־ראש ורגש אחד עמוק, שלא מצא לו בטוי. וכעבור רגע התמתח על פניה חיוך קל, שרטוטי פניה נתרככו ועיניה הוצתו באש של קדחת פנימית. אחרי־כן הפליטה בנחת:

– אספר לכם, רבותי, דבר יפה: אתמול טילתי ונכנסתי שלא־מדעת אל קיטנה אחת ומצאתי שם פתאום שלש מרעותי הישנות. שמחתי עליהן והן שמחו עלי ושאלוני: למה עגמו פני? אמרתי להן: אל נא תשאלוני, רעותי היקרות, הלא ידוע: זוהי מחלת אהבה... ח... ח... ח...

ובטרם הספיקו בני־החבורה לעמוד על ספורה, הזדעזעה שוב מתוך כרכורי־צחוק, התרוממה מעט, תפשה בידי פישר ומשכתהו אליה.

– שב כאן, יקירי, לא כחדתי להן. אמרתי להן: אוהבת אני אדם אחד עד חרמה, עד מות... ח... ח... ח...

באותו היום, לפנות ערב, הלכו כל בני־החבורה לרחוץ בנהר. הצחוק והצהלה התגברו. אתם צהלו השדות הכמושים אשר מסביב, והאילנות ענו בקול, גם האויר המיושן והשקט אשר לדמדומי בין־השמשות של ימי הקיץ היה מתרפק על צליל משובה וצהלה, כזקן השמח על זכרונות־נעוריו. היו השדות המעורים והגנים הבודדים רחוקים מעיר וממתים והשבילים רחוקים מטיול הקיטנים. את השבילים האלה כבשו בני החבורה והתפזרו לארכם ולרחבם, פעם התקרבו ופעם התרחקו זה מזה ורדפו זה אחרי זה בקריאות ובמצהלות שונות. לאחרונה, כאלו בא הדבר מאליו, נפרדו מרוסיה ופישר מאת בני החבורה, והלכו לאטם ושותחו לאטם.

קולות הצהלה אבדו במרחק והיו כהד גלים שובבים, המתדפקים על משטח פלג קטן, המפכה לו בדממה. מרוסיה הלכה עקב בצד אגודל. היא היתה מלובשה בפיניואר שלה ולראשה חבוש של ארוך כחלחל־ורדי. הפיניואר היה רחב ומקומט וכרוך כריכה בתוך כריכה. השל התפזר ונשא בקצותיו באויר ושעשע עם הקוים האחרונים של השמש השוקעת, והיה מראה של מרוסיה עתה כפרפרת־קסמים זו, המתקפלת בתוך הרבה קליפות שקופות וכרוכי־משי מרובים והולכת ומתפצלת בדמות ילדה צחורה ותמה עם קרני־זוהר וכנפי־מלאך. ידיה שהורמו בכל פעם ונחשפו מתוך שרוולי הפיניואר שלה הרחבים, זרועותיהן החלביות והרכות, פניה שהוקטנו פתאום והתמשכו ברוך פני ילדה קטנה ובאור אותה התמימות הטהורה של ילדה קטנה, אשר סבו אל פישר מדי פעם בפעם, עוררו בלבו רגש נעלם, והוא שכח כמעט רגע את אשר מסביב לו וצעד על ידה כחולם בהקיץ, כשבוי אושר לא־נודע.

כשהגיעו אל מעבר הנחל הקטן, התעורר פישר ואמר לתת למרוסיה

הנערות ישבה להן כל אחת בפנתה והיו עסוקות בשיחה ובקריאה קלה שלאחר־ארוחת־הבקר. אפשטיין ישב מן הצד, קרוב למקומה של לוציה, ופרט על המנדולינה. הוא התכנס כלו אל עצמו ואל פרוטו, כאלו דבר אין לו עם כל החבורה. רק רניה, היא שצחקה לה קצת והאדימה קצת ושלחה את מבטה פעם בפעם לעבר הדלת של חדר רוזנקרנץ ומרוסיה, וצפורה ישבה נוגה קצת ופרועה ושאלה כל פעם את לוציה שאלה אחת מונוטונית, שזו לא עמדה עליה כלל.

כשנכנסה מרוסיה נפנו מבטי המסובים אליה ואפשטיין הוריד את ראשו והמשיך את פרוטו על המנדלינה ביתר שאת. לוציה שרקה לה בשפתיה, קמה לעומתה, הציצה בעיניה ומחאה לה כף במתק־קול: „מרוסיה, אח, מרוסיה". ורניה, היא שרדפתה במבטיה, שלחה אליה את ארסה בנקוש־קולה, נשכה את שפתיה, כשהיא מאדמת כולה וצחקה צחוק בלתי־רגיל. רק צפורה המשיכה את קריאתה, עלעלה בדפי הספר ומבטה קפא על דף אחד ועל אות אחת.

מרוסיה התמודדה על מטתה של לוציה, התחילה מסתכלת בצפרניה ומלקקת בלשונה את קצות שפתיה. עוד כעלות השחר התחמק לו רוזנקרנץ מתוך חדרה ויצא למסעו. מרוסיה ישנה אחרי כן את שנת־הבקר שלה — ושביעה אחת כבדה, נסוכת־עופרת, מלאה את כל גופה. כחצות היום, כשקמה ויצאה את חדרה, עדין היתה שביעה זו מלפפת את גוה, והיא נמשכה אל המטה מתוך עיפות. לוציה נגשה אליה מדי פעם בפעם ובצחוק קל הציעה לה מטעמים שונים, לסעוד את לבה. אך מרוסיה לא נענתה לבקשתה. היא שכבה לה על מטתה בלי־נוע, עיניה הישירו וקמו מתוך שויון־נפש רך וממוזג.

רק כשנכנס פישר זעו קצת עיניה של מרוסיה. איזה מבט מרוכך ורשלני נמשך לעברו. ידיה של מרוסיה נגררו אחרי קופסת ה„מניקיר" שלה והיא הושיטה אותה בלי־דעת ובלגלוג קצת לעברו של פישר: „הא לך, לעולמי־עד!" ולשונה עדיין לקקה מעל שפתיה את העסיס האחרון של הליל החולף.

IV

ימים אחדים אחרי נסיעתו של רוזנקרנץ נמשכו חייהם של בני־החבורה בנחת ובלי כל מקרה יוצא מן הכלל. כמו לפני זה היתה לוציה נגררת בצהרים אחרי ברנדשטיין אל הסבך שביער והתיחדה עמו שם שעות אחדות. מרוסיה אחרי אשר הרבתה לישון במשך ימים אחדים והיתה גם ביום כהלומת־שנה, התפכחה קצת והתחילה שוב לקום בבוקר השכם, ושוב לקחה חלק בעניני החבורה, כדרכה, קצת סרוחה על כסא־הנדנדה, קצת שרועה על מטתה וקצת מטפלת בצפרניה.

ואפשטיין, ששקל פעם אחת למטרפסיה מאת לוציה, שהעיק לה בבטויי־האהבה שלו, נגש אל מרוסיה והיה כמתיאש, חולם על המנדלינה שלו ושב ונגרר אחרי מרוסיה כצל.

פעם בצהרים, הלכו להם לוציה וברנדשטיין לטיל. אפשטיין ישב על יד־מרוסיה, שהיתה שרועה על מטתה, צפורה התעמקה בקרן־זוית וספר עב בידה,

כך הלכו כברת־ארץ קטנה. באותם הרגעים נעדמו פתאם עננים על־גבי עננים, השמים הושחרו, האויר שקט לרגע, ובשני — ורוח־סערה התפרצה, האילנות הזדעזעו כמטורפים, ענני־אבק נשאו ברוח, אחריהם רדפו אנחות ושריקות משונות וכרכרו הרי־בלהות והרעישו את האויר. היה חושך. גוש אחד ענקי ומכוער נתלה פתאום על ראשיהם של פישר ומרוסיה וכרגע התפלץ ומטרות־עוז התחילו יורדים עליהם בזעף. הם רצו, הם נשאו ברוח ובקשו להם מחסה. באחרונה השיגו אילן בודד ועתיק, אשר על־יד גזעו נסמכה אבן אחת גדולה וישישה, שהעלתה אזוב. הם מהרו להסתתר תחת ענפי האילן המרובים והגשם שטף, שטף וסחף את מצע הקרקע תחתיהם. הם עלו על ראש האבן, התכוצו ביותר והתהדקו זה אל זה, היו כמסכה אחת ודבקו אל האילן כקליפת הגזע והאבן אשר למרגלותיו.

הגשם סחף וסחף, פישר עצר את עיניו ונרדם כשהוא חולם חלום מתוק על פנה אחת צרה בתוך חיים, שנסערו ונגרפו מעל פני האדמה, עם נפש אחת קרובה, עם אושר־אלם אחד שאין לו זמן ואין לו קץ ואין לו גבול.

* *
*

באחד הלילות חכה פישר למרוסיה בקצה שדרה אחת אשר בחורשה המסובכה שעל יד המערה.

כאן הועידה לו רעיון.

כבר עבר חצות. המאורות בכל הקיטנות כבו. האופל שבמקום המסותר נעשה אפל שבעתים. פישר צנח על העשב, התכוץ כקפוד, נצמד אל אילן אחד ישב וחכה.

עוד מעט וקרב הזמן המיועד, עוד מעט ומרוסיה צריכה לבוא ופישר הטה את אזנו אל הקרקע. איזה בטחון פנימי ושלוה של נצחון אפפוהו. הוא השתרע על הארץ, הקשיב במלוא היותו לאותו הרחש, שעוד מעט וצריך להרעיד את הדממה העמוקה שבכאן ולהמתיק לו רגעים אחרים בחייו. הדממה הגדולה, מעטה־הליל הסודי וקריצת הכוכבים הבודדים היו עתה לארג אחד עם המנוחה הכבושה שבלבו, שכלתה אל סערה אחת גדולה ומתוקה, המתחוללת לבוא.

הגיעה השעה. אל אזנו גונב קול. רשרוש דק וחד גזר את הדממה. מבין האילנות הבהבה תמונה אחת שחורה והלכה וקרבה אל המקום שהסתתר שם. זרם דק חזק עם מתיקות חמימה עברו בכל גופו של פישר. על בהונות רגליו ובתנועות קלות ושונות התפתלה גויתו בתוך שיחי החורשה המסובכים והלכה וקרבה אל התמונה השחורה. עיניו היו מנוצצות וקורעות את מסך החשכה ואורבות אל נקודה אחת. זרועותיו היו נטויות וכרגע - והן צבתו את התמונה, שהיתה עתה לגויה רכה וגמישית. הוא הצמיד אותה אל גופה בכח רב.

– מר–רוס–ס–סיה, מר–רוס–ס–סיה !

הם נמשכו אל מעבה היער המסובך, כשהם מתרפקים זה על זה. הם נשאו בתנועותיהם הקלות והטופפות על גבי העשב הרטוב, והיתה נשימת אפו

לעבור ראשונה את המעברה. כל חטוב גוה, אבריה הגמישים והאֶלַסטיים, ביחוד תהלוכתה האיטית והרשלנית ונדנוני־יצירֶיה עם תנודת המעברה הקלה, עם כל אותם בעבועי־הרות שבפינויאר שלה, שהחליקו והקציעו כל אבר ואבר, הפיגו את שקט החלום מלבו של פישר והעבירו בו שכרון מתוק ומרתיח. הוא זנק עתה אליה מאחוריה וחבק אותה על מסעדי־המעברה, כאלו אמר לכבשה ולהתנפל אתה המימה ולהעלם אתה ועם המעברה יחד. מרוסיה הפנתה ראשה. היה במבטה תחנון רך וצחוק עסיסי ורעידה דקה־דקה של שכרון טמיר ומפעפע. ראשה צנח מאחוריה על שכמו של פישר, עיניה שקעו בנחל, והיא לחשה לו לחישה אחת רכה וספוגית: „אח, נפול נא".

ככה נגררו לאט לאט על־פני המעברה. בקצה המעברה פגשו פתאם באפשטיין, שעמד והסתכל בנקודה אחת למרחוק.

הם הלכו להם לאטם ובדממה ואפשטיין נלוה אליהם.

* *
*

יום יום היה פישר מלוה את מרוסיה בשעה שהיתה הולכת לרחוץ בנהר. הטיולים היו חשאיים, אינטימיים.

תמיד לפני צאתם היתה מרוסיה רגילה לקרא לאפשטיין, ואפשטיין היה נלוה אליהם ונגרר אחריהם כצל, ואף פעם לא פנתה מרוסיה אליו, ואף פעם לא לקחה דברים אתו.

פעם אחת קרה, שאפשטיין לא נענה לבקשתה של מרוסיה, והם הלכו יחידים ושקטים. מרוסיה רפטה שפתיה, צחקה את צחוקה העסיסי לעברו של פישר והשקיעה מבטיה בחול. אז פנה אליה פישר בטרוניה:

– למה את קוראה תדיר לאפשטיין?

– זה נעים יותר.

– משום מה?

– משום שאני אוהבת אותו.

פישר הפסיק את שאלותיו והשקיע גם הוא את מבטו בחול. הוא צעד על־ידה של מרוסיה מכווץ מתוך צער נלאה, שותק ומשתדל להעלות בת־צחוק על שפתיו. כך עברו רגעים אחדים. פתאום התעוררה מרוסיה, הצטחקה, במלא הפה, כרכה את ידה מסביב לצוארו של פישר, הציצה בעיניו ונהרה אליו מתוך צחוק וכבד ראש כאחד:

– הלא גם אותך אני אוהבת ח–ח–ח– – –

פעם שבו מן הרחצה והלכו לבדם. זה היה בין־השמשות, שעה שכלתה כל רגל מן השבילים, המוליכים אל הנהר. מרוסיה טהרה והטיבה שערותיה ופרפה את חולצתה בדרך. פישר עזר על ידה. הבהיקו לו בדמדומים לבנת חזה הצחור ואטלסיות קברותיה הרכות. הן התערבו בריח שערותיה הלחות והפרועות, ובאותו הטוהר והזיו והנשיבה הקרירה והמשכרת של האשה העולה מן הרחצה. פישר חבק אותה מבלי־משים וכרך את גופה בפילירינה שלו והדקה אל גופו.

ברנדשטיין תמיד, כי יצא את מעון־הקיץ, רק כשיצהיבו העלים ורעד יאחז את הצפרים באויר. אחדים השתדלו להעבירו מדעתו זו, אך הוא צחק, נשך את שפתיו ועמד על דעתו.

יום־הנסיעה נועד מראש, ולתכלית זו אמרו בני־החבורה לערוך את נשף־הפרידה.

ברנדשטיין עשה הכנות שונות לנסיעתו. גם לוציה עזרה על ידו. ימים אחדים לפני היום המיועד, הרבה ברנדשטיין לטיל ולהתיחד אתה במקומות הנסתרים שלו. הוא היה שב תדיר במצב־רוח בלתי־רגיל, לחייו העלו אודם, שפתיו נשכו קצות שפמו, כפות ידיו נקשו זו בזו, והיה מדבר וצוחק יתר מדאי ומטפח לו לכל אחד על כתפו. אך לוציה, היא היתה שקטה ונוחה, יותר רכה ועצורה בהלך־רוחה, כרוכה אחר מרוסיה, נתקלת בפישר וחומדת לה לצון רך וכבוש, ושוב מתקרבת אל ברנדשטיין באותו הרוך ובאותה הפשטות המיוחדים לה.

כל הנערות היו טרודות בסדור הנשף ועריכתו. לא היו חסרים כל מיני ממתקים ומגדנות. אף משקאות חריפות הכינו. כל אחת ואחת מן הנערות הסתירה מאת חברתה את הסורפריז, שהכינה ועמלה עליו זה ימים אחדים, להפתיע בו את המסובים בשעת הנשף. לפנות ערב היה הכל מוכן ולאט לאט התחילו בני החבורה להתאסף.

בדמדומי בין־השמשות התאספו כלם בחדר הנערות, שהיה מעורפל ומלא ריח מיוחד של חג. כל אחד ישב במקומו האהוב לו ורגעים מספר שקעו כולם בדממה.

ימים אחדים לפני זה דברו הרבה על־אודות הנשף, כל אחד נשא בלבו איזה רגש חם וקוה לאותה החדוה הכללית, שתקיף אותם, ולאותה ההוללות בת־הרגע, שתשכיח מלבם כל עצבת, ורגעי־דממה הללו היו עתה כעין צפיה אחת חרישית להשתובבות הצריכה לבוא.

לוציה קמה בראשונה והדליקה נר קטן, שעמד בקרן־זוית על גבי השולחן העגול. האור החלש והרועד הבהב בדממה. בחצי־הערפל רחשה תלבושת הנערות המגֻוֶנֶת, שהיתה מיופה בזרים וסלסלות שונים, יחד עם הטבת שערותיהן, שהבהיקו במסרקותיהן הנוצצים בברק מיוחד. ביניהן הצטיינה לוציה בתלבשתה הכחולה המיוחדת ובסינורה הלבן, שהצהיר על גבי תלבשתה, לאות, כי היא המנצחת בערב הזה.

תלבושת חגיגית זו ואור העינים הרוטט, שרעד על גבי הצללים, לחשו ללב כל אחד מבני החבורה איזו תקוה כמוסה, כי ענין הנשף וסודו עדין לוטה בערפל וכל אחד ואחד ישב וחכה בדומיה.

לוציה נכנסה אל החדר השני והתחילה עוסקת בסדור המאכלים והמגדנות ובעריכת טה. המסובים עדין היו שקועים כל אחד ואחד בהרהוריו. לאט לאט התחיל משתזר נגון אחד כללי, שהיה בוקע ועולה מתוך צלילי קולות שונים. חפצו לחפות בזה על השעמום. מרוסיה שישבה לה בצד, מלובשה בחליפה חומה, הדוקה ומגוזרת, כולה צחורה ומגוהצת, כאלו היתה ערוכה ל„בל" גדול, יצאה פתאם שלא כדרכה ממקומה, נגשה בלאט אל אפשטיין ולחשה לו:

של פישר ועטיפת גוה של מרוסיה וקליטת הסערה של גופותיהם הרועדים, שגזרו את החלל מסביב ואת דממת־הליל השוקט, ככוכב נופל, הקורע את אופל הלילה ומהבהב ורועד ונעלם בחשכה.

במקום סתר ומסותר, על גבנון קטן אשר בחורשה המעובה, עם הדממה הגדולה והעמוקה אשר מסביב, עם לחישת כוכבים אחדים אשר מלמעלה, צנח ראשו של פישר על חזה של מרוסיה. אז שקעה פתאום הסערה הגדולה אשר בלבו, ואולם סערה אחרת זעומה, לבת־אש עצורה עם גל אפר גרוף ונעלם פלטה נפשו.

– מרוסיה שלי, מרוסיה! – – –

ראשו העיף שקע וחתר לו מנוחה אחת שלמה של שכחת המהות והפשטת הדמות. הוא ראה את עצמו ילד. הוא ראה את עצמו מוטל בחיק אמו וידיה החמות מחליקות את ראשו. הוא ראה את עצמו ננער מתוך אמו ומוטל בתוך חיק ילדה אחת, כדמות בת־דודו, וידיה הרכות, כידי אמו, מלטפות את שערותיו וכלה כָּלָה ומצפה וחרדה עליו ועל מנוחתו..

– אח, מה טוב לי, מה טוב! – – –

עברה שעה קלה. מרוסיה, שרעדה מתחלה כרעד שלהבת הפתילה, ישבה עתה סמוכה בגבה על שיח אחד וקלטה את ראשו הבוער של פישר ואת רטט־גוו. היא עיפה, השתרעה על הדשא ושכבה בלי־נוע כבול־עץ. ראשה היה נטוי אל הכוכבים מלמעלה ולוח־לבה התרומם והתלהב אל כל רעידת חום של ראש פישר, והיא נשמה בכבדות, בכבדות.

פתאום התרומם פישר. ראשו העיף חתר שוב באפלה. בעיניו התנוצצו כידודי־אש ירוקים, והוא כאלו בקש פשר לאותה האפלה ולאותה הדממה ולאותו הגוף המוזר המוטל לצדו. ושנית צנח ראשו על חזה של מרוסיה. ופתאום קם, התמודד וקולו העמום נסר את הדממה:

– מרוסיה, עת ללכת...

אז קמה, התמודדה גם היא וקצת מרושלה וקצת מפהקת נשענה על ידו של פישר, כאלו אמרה ללכת. אך פתאם השתרעה במלא גויתה, הזדקרה למולו, מרכה בידיה את צוארו, נהדקה אל גופו בכל גמישותה ורוך־בשרה:

– אח, עכשיו הנני בידיך... קר־ר־עני, בלע־ע־ני..

ראשה הפשל לאחוריה וכולה נאחזה בגופו כפרפר בשלהבת. פישר הרגיש פתאום בלובן הממורט של צפרני ידיה, לובן זה, שחדר אל קרבו עם רוך הלבנבנות שבקוברות זרועותיה ועם כל גופה השקוף כל־כך והנצמד אליו כל־כך, רעד של מתיקות חריפה הרעיד את מוחו וכל יצורי גוו והוא צנח יחד אתה על הארץ, כאבן שנתקה ממחצבתה ונשקעת בתהום.

V

באותם הימים הודיע ברנדשטיין לכל בני החבורה, כי בעוד ימים אחדים יצא את נאות־הדשא ויסע אל ארצות הנגב, מקום־מולדתו. הרבה באורים נתנו בני החבודה. לאותה הנסיעה המוזרה באמצע־הקיץ. כולם זכרו את דבריו של

— לא כדאי.

— אבל זה הכרחי.

— משום מה?

— מרוסיה מענינת, לוציה מקסמת. צריכים לנתק את החוטים בפעם אחת — וחסל!

— לאיזה צרך?

— אסור לשחק באש. בפרט...

— מה „בפרט"?

— אי־אפשר לקרוע את הנפש לגזרים. שם בדרום מהכים לי... יש לברוח מכאן.

— המ... — — —

פישר הליט את פניו ולפני חזות רוחו: נערה ערמונית, כמעט ילדה, שערותיה צהבהבות וסתורות, יושבת על יד החלון, ועיניה הגדולות, התהומיות, מסתכלות בצפיה אחת חרישית למרחוק. היא יושבת ומאזינה מתוך קדחתנות לבשורה הנשאה על כנפי רוח: „עוד יום, יומים ובוא יבוא". הרי היא אותה הנערה, שראה פעם אחת בחדרו של ברנדשטיין, אשר הרעידה בתומתה את יצורי־גוו ואשר ספגה בעיניה הטהורות ובתומת־ילדות שבה את הבל־פיו של ברנדשטיין ואת כל מהותו.

— הרטיבו את נפשכם — גערה לוציה בלעג וסלסלה בקוקטיות מיוחדה בטס־טה ומגדנות — ואז לא יהיו מכתביכם יבשים כל־כך.

ברנדשטיין גמר את מכתבו. תחב אותו בינתים בידה של לוציה, התעמק שוב וערך שני ושלישי.

— אין לי צרך במכתבים כאלה — צעקה רגיה לעומתו ופניה להטו.

— תנו לה ממתקים — יעצה מרוסיה בלגלוג. צנחה לה על הספה וגחנה לפישר:

— חבל שברנדשטיין נוסע.

— מה לעשות?

— צר מאד. עתה מרגישה אני.

— מה פרוש „עתה"?

— נו, צר, פשוט, בשעת הפרידה...

— ולוציה?

— אט...

— מה שייך?

— עד כמה הוא השעור? שבעה אותו — ודי.

— המ... — — —

„ליל קודר במהרה יחלף לו" — ענתה רגיה בקול. אחריה החזיקה צפורה. יתר בני החבריה עזבו את מכתביהם, שתו את הטה ונמשכו אחרי השירה.

אפשטיין קם פתאם, הצליף עין על מרוסיה ונגש לצפורה, צבט לה בלחייה: אח, צפורה שלי היקרה! סוף כל סוף אין נערה טובה ממך — וישב שוב וענה

– חוששת אני, שהערב יהיה משעמם.

ישבה על ידו ופהקה בקול.

אז גחך לו אפשט־ין, שלב זרועותיו, הסתכל במסובים והמשיך את נגונו. וברנדשטיין, שצד בחוש הטבעי שבו את תוכן הדברים, טפח לו על כתפו של פישר ולאט לו בחשאי:

– למה אתה נעצב כל־כך?

פישר הרים את ראשו מעל הפנקס־לרשימות שלו, הציץ בברנדשטיין ושוב נמשך בתמהון אל הכתיבה. לאחר רגע הושיט פתקה למרוסיה והתכוין בפנתו.

– התחילה הפוסטה! – קראה רניה בקול, שהיה בו מעין לגלוג ומחאה כאחד.

– תנו למאורעות שיתפתחו לפי דרכם! — לגלגה לעומתה לוציה, שנכנסה בטס טה ומגדנות ושמעה את דברי אחותה.

– אם כך הוא — הסכים ברנדשטיין – תהא פוסטה! הבה נכתב גם אנו. וברנדשטיין ואפשטיין התחילו מבקשים שניהם עפרונים וניר.

מרוסיה הספיקה בינתים לקרא:

– איני יודע מדוע, אבל הנשף לא ללבי הוא, מי יתן לי פנה מיוחדה...

– „תנו למאורעות שיתפתחו לפי דרכם" – ענתה לוציה בקול וגחכה לעומתו של פישר, שזקר עליה מבטו מתוך זויתו.

בני החבורה ישבו לשתות טה. אפשטיין עמל על פתקה אחת שגמרה, נתן אותה אל תוך מעטפה כחלחלה ומרוקמת, מוכנת מראש, ותחב אותה בידה של מרוסיה.

בני החבורה שתו את הטה, לגלגו תוך־כדי־שתיה והחליפו ביניהם דברים על אדות הפוסטה, הנתנת ביד, בלי אמצעותו של נושא־האגרות. מרוסיה מוללה את הפתקאות הרבות אשר בידיה, העיפה בינתים עין על הפתקה החדשה, הסתירה אותה בצלחתה, לקחה עפרון בהשאלה והתחילה לכתוב.

לאט לאט התחילו גם יתר בני־החבורה להמשך אל הענין, והפוסטה התחילה.

אפשטיין ישב רגעים כמצפה לדבר־מה, עיניו תעו, פתאם הוצתה בהן אש, קם וכתב שנית:

„קראי את מכתבי. לבי הכואב שם..."

אז צחקה לה מרוסיה, קמה וסובבה את בני החבורה עם טס־המגדנות ומלה בפיה: „כאן יש להמתיק את הלב הכואב..."

ברנדשט־ין, שישב לו על יד פישר וערך „פתקה" ושוחח אתו בחשאי, הפסיק פתאם את דבריו ולאט לו:

– מרוסיה מענינת היום.

– המ... ודאי. אך הבט נא אל לוציה.

– מה לעשות? מה לעשות? – שפשף ברנדשטיין את ידו בתשובה. ונאנח – לכל תכלה וקץ!

– מה פרושו של הדבר?

– הרי אני נוסע.

– לוציה...

הוא משך את היד הרכה, הדביקה אל לבו, עמד רגעים אחדים ועיניו שקעו. אך פתאם התחזק, הבליג, הציץ ישר לתוך עיני לוציה, לחץ את ידה בחזקה, וקול עמום ומרעיש התפרץ פתאם שלא מדעתו:

– הידה, חבריה!

מרגע מלאו בני החבריה את האכסדרה. החפצים לוקחו ביד. נסר צחוק נלאה וקודר עם דמדומי־השחר.

* *

*

דומם חזרו כלם מן התחנה. השמש זה אך התחיל עולה. התפרצו הנגוהות הראשונים, שפזזו על פני כל ושטפו את כל הקפאון, את הפהוק והשממון, ששררו בקרב בני החבורה בחזירתם.

רניה התעוררה בראשונה וקולה צהל:

– היום מכריז ואומר: צר שברנדשטיין נסע...

היא רקדה מתוך דבריה אלה ועלתה על מוטות המסלה ורקעה בצעדיה לקראת הקוים ששפעו ושטפו את המוטות.

התעוררה תנועה. התחילה שיחה קלה. צפורה התאוננה, שישנים ב„בקרים מצוינים" כאלה ומתעוררים לתחיה כעטלפים „בערבים החשוכים". לוציה נלותה כל אותה הדרך אל פישר והלכה לה מכווצה ומכונסת בתוך עצמה ולא דברה דבר, אלא בכל פעם שנפנה אליה פישר חיכה לעומתו, ובעיניה נראה רוך של מתיקות. לבסוף, לא התאפק פישר ושאל את שאלתו שלא מדעת:

– נו, ומה?

אז חיכה לה לוציה ביותר, שפתיה התכוצו כמו מתוך כאב.

– אין מאומה... – ומסרה לידו פתקה קטנה.

פישר קרא את הפתקה בסקירת־עין אחת: „זו היתה פגישה יפה בחיים, אך לא יותר". אלה היו דבריו של חברו ברנדשטיין. לוציה צחקה צחוק חרישי וארסי ונעצה את עיניה העמוקות בעיניו של פישר, פתאם עמדה, אחזה בידו; פניה היו עתה חורים ושקטים, עיניה העמיקו להביט, וכאלו אמרו לבלוע את כל מהותו של פישר, שפתיה הצרובות התרפטו, והיא כלה כמו דבקה אליו בגופה ורעדה כמתוך צנת־בקר.

– את, קריר קצת. השמש אינה מחממת.

וכך הלכו ושרכו דרכם הלאה.

על יד הקיטנה עזבה לוציה פתאום את ידו של פישר, רדפה אחרי רעותיה, התחילה רוקדת וצוהלת ומחקה את צפצוף הצפרים. פתאום עזבה גם אותן ונגשה שוב אל פישר והיתה נוחה וקרה וזדונה.

– נו, עתה עת לישון – אמרה והושיטה לו ידה — אל ה„מאורה". להתחמם קצת.

ונכנסה אחרי רעותיה החדרה.

לעצמו כהד נעצב ועמום: „ליל קודר, ליל חשך במהרה יחלף לו". וראשו הוטל חרש על תזהו.

*   *

*

כבו האורות בקיטנה. אפס הנר האחרון בחדר הנערות. בחדר הקטן הסמוך התערבו בני החבורה, שתו והמו וגמרו את הפרק האחרון בנשף: פרק „הדעות". כבר הבהבו דמדומים חורורים בפאתי־מזרח והכתימו את הצללים, וה„נדון" ישב בפנה ופניו אל הכתל ואל שפעת הצללים, כאלו שמע בתשומת־לב מיוחדת אל הדעות, שהובעו מכל צד.

קצת מבוסם ורועד ישב פישר על „כס־המשפט" ושמע קול המקריא הצלול והדק – קולה של לוציה.

— כלו רוך, כלו אשה.

— יודע הוא לאהב, רק הוא יודע לאהב.

„כלו רוך, כלו אשה" — פישר קמט את מצחו ואור הבריק בעיניו. הלא את היא לוציה? דבריך הם.

— לא!

— לא?! ומי?

צחוק ומשכון.

„יודע הוא לאהב, רק הוא יודע לאהב" — ופישר עבד במחו העיף ואור שמחה בקע ועלה מתוך לבו — הלא את היא מרוסיה, דבריך הם.

— לא!

— לא?! אח, לא?! ומי הוא אפוא?

צחוק מרעיש ושוב משכון.

אז התחילו פסקי־הדין. כנאשם עמד פישר ואזניו קלטו רעש מלים בלוית צחוק אדיר.

— אמת אחת הגד על דבר „אהבה הדדית"

— אני אוהב את מרוסיה, ומרוסיה — — — חלחל גרונו.

— שקר! אני אוהבת את...

— את מי?

— את ברנדשטיין.

צחוק הומה. והשופטים המשיכו את פסק דינם.

— אם כן תפדה אותו אחת מבנות החבריה בנשיקתה.

לוציה יצאה ונגשה ישר אל פישר. מרוסיה קמה, עמדה קצת וישבה שנית על מקומה. המשחק נגמר. השחר הלבין. הצחוק רעד ושקע. פני כלם היו מיוגעים ושופכו באור לבנבנן וסריוזיות מיוחדת. הגיע זמן הפרידה, בקרן זוית, באכסדרה, הרחק מבני החבריה, עמד לו ברנדשטיין על יד לוציה ועיניו תעו וחפשו מחבוא. הוא דבר ולא דבר וקולו רעד:

— לוצ — ציה...

הוא אחז בידה, הרימה, הורידה שוב, עפעפיו רתתו ושפתיו נעו חרש:

פולני וצוחק לו את צחוקו המכווץ. ביחוד היה צחוקו זה משונה, כשהיה מסתכל באשה שעוררה את התענינותו, איזה רטט תאוני היה מכרכר אז בשרטוטי פניו וכווץ של גרוי היה מתמתח מתחת לעיניו ובזויות חטמו. גרוי זה נראה בצחוקו המיוחד וברעד סנטרו, והיה דומה כאלו עמד עכשיו על התגלות חדשה, אשר מלאה את כל קרביו גיל.

שמעון בוכנר היה מכירה של רניה משכבר הימים, אולם כאן, בקיטנה, נתודע בדרך־אגב אל פוליה, עוד טרם הספיקה זו להלוות אל בני החבורה, ולשמחתה של רניה לא היה קץ.

רניה היתה עכשיו כנולדה מחדש. עיניה נוצצו בברק מיוחד וידה האחת החליקה על־גבי ארכובתה. היא ישבה לה בפנה את בוכנר והקיפה אותו בשאלות ותשובות ועוררה זכרונות מני זכרונות, והיתה כדבורה זו המסתובבת בשכרון עלי כוסם של פרחים ואומרת למוץ עסיסם עד תמציתו.

בינתים נגלה עוד דבר חדש. שמעון בוכנר זה, מהאינולידים שבין המורים העברים, שעסק עתה ברבית ושנתעשר קצת, היה מלפנים, מלפני עשר שנים בערך, מיסד פלוגות של נערות לומדות ודוברות עברית, ומרוסיה היתה ביניהן. מרוסיה נזכרה בזה פעם אחת, כשהסתכלה מרחוק בבוכנר זה, שישב על־יד רניה, וצחוקו המשונה כרכר עם ניד סנטרו, כהד הסכמה לדבריה.

בוכנר עזב את רניה ונפנה למרוסיה. צחוקו השתפך ביותר, וניד סנטרו המרוכך והנסוך שומן הפך עתה כלפי מרוסיה, ששכבה לה על מטתה ולחלחה את שפתיה וחיכה לה את חיוכה הקריר והמתוק. רניה שחקה והצליפה מבט זועם וקודר על־פני מרוסיה. אך מרוסיה לא שמה לב אליה.

– מורי האהוב, הגישה נא לתלמידה היקרה שלך את קפסת ה„מניקיר"...

ובוכנר צחק ונהנה והגיש.

– מכירי הישן והחביב, הגישה נא לי פפירוסה...

בוכנר חכך בכפיו מרוב גיל והגיש.

ובו ביום לפנות ערב, כשנודע הדבר לבני החבורה, היתה רניה נזופה במקצת, חורקת שן ורוטנת בסתר ושרה לה את שירה: „ליל חושך, ליל קודר", ואז באה גם פוליה, מלובשה בחולצה שלה השקופה והמהודקת, שהבליטה את חזה. מראה היה עתה כמראה נערה תלמידה אשר לא נתבגרה עדין, שערותיה היו פרועות וכלה מחיכת ומבהיקה מתוך התבדרות מיוחדה. היא נגשה אל בוכנר והכניסה את ידה לתוך זרועו.

– הלא אתה מכירי הישן נושן; אתי תתיחד הערב ל„רנדיוו".

היא משכה אותו אחריה, הסתובבה אתו בחן ונעלמה אתו.

בני החבורה התפרצו בצחוק. אף רניה הרימה את ראשה, רדפה אחריהם במבטיה והתאמצה להעלות בת־צחוק על שפתיה.

ובלילה כשהזרו, נכנסה פוליה כמנצחת, עיניה צהלו, שפתיה אדמו והעסיסו וכל יצורי־גוה מלאו גיל. ובוכנר נגרר אחריה קצת כשהוא עיף וכפוף, עיניו מכווצות, מחיך כלו ונהנה הנאה משונה מן הצחוק, שהתפרץ לרגלי בואם. אז נפנתה מרוסיה פתאם אל בוכנר, כשהיא מעמידה פנים סריוזיים ורצי־צחוק נעלמים מכרכרים בזויות שפתיה:

מרוסיה, שנשארה על־יד פישר, צחקה את צחוקה הגוזר ומבטה נמשך אחרי לוציה הנעלמת.

– עלובה... המנוחה רחוקה ממנה.

– המ...

– „דודה" עזבה, ח, ח, ח...

פישר לא השיב דבר. הוא עמד על ידה והסתכל בה. הרוך והנשיות המיוחדת, שהיו שפוכים על כל יצורי־גוה, היו עתה כמו בולטים ונראים, מקרנים היו ורחוצים בנגוהות העולם ועוררו גרוי מיוחד. פישר נגש אליה מתוך התבדרות רוח, החליק לה על־גבי זרועה ואחז בה:

– אח, מרוסיה...

אך גוה של מרוסיה התישר ביותר. הרשלנות המיוחדת לה והעיפות עברו מעליה. היא זקפה עליו מבט חותך ועל שפתיה רחף צחוק קריר וגוזר.

– הנח לי!

פישר נדהם במקצת. הוא עזב באופן אינסטינקטיבי את ידה ונמשך אחרי מבט עיניה וכל שרטוטי פניה החדים, שהפיקו התאבנות קרה של גרציה מיוחדת. איזה רגש חד ומר תקף אותו פתאום ורעיון עבר במוחו להטיח את ראשו על גבי שכמה של מרוסיה וגזרת צוארה האטלסיים והקרים ולהפיג את העיפות המדכאת. הוא נתק ממקומו, הניח שנית את ידו על ערפה והטה את ראשו כנופל על שכמה.

– אח, לזרא...

מרוסיה דחפתהו. קומתה הזדקפה עוד יותר, והיא נשארה עומדת על מקומה כפסל אלם וקר עם בת־צחוקה המתוקה והקלה, שהצהירה מתוך זהרורי השמש העולה, כצחוק זדון ומשובה.

VI

החבורה, שנצטמצמה אחרי יציאתו של ברנדשטיין, נתעשרה שוב בשני חברים. ימי הקיץ הלכו הלוך וקרב לקצם. מכל עבר ופנה הופיעו עתה פנים חדשות, אלה הפגרנים שבעיר, שבאו עתה אל מעונות־הקיץ לשבועות אחדים לשאוף רוח צח. ביניהם היתה פוליה, קרובתה של בעלת הקיטנה, נערה שחומה, רזה במקצת, שאהבה לצחוק תדיר ולהבליט בצחוקה את שניה הלבנות ולקרוץ בעיניה הערמוגיות במתיקות מיוחדה. היא נתודעה אל בני החבורה בו ביום שבאה אל הקיטנה, על־פי המלצתה של בעלת־הבית, שהשתדלה להמציא לה חברה. בתנועותיה הקלות, בצחוקה התדיר והטוב, בשרטוטי פניה, הנוחים והמלאים חן, וביחוד בהתגלות־לבה, שהיתה בה מעין פשטות ותמימות של נערה צעירה, שלא נפגמה עדין בחיים, לקחה את לב כל בני החבורה, והיא נספחה אליהם כמכירה מימים ושנים. בן־לויתה, שמעון בוכנר, היה בחור בא־בשנים, קטן־הקומה, כפוף במקצת, חובש משקפים לעיניו, מסתכל תדיר בבן־אדם בהתכוונות־עינים מיוחדת ומסלסל בתוך כדי־כך שפמו העשוי א לא שפם

היתה מעוררת אותו בקצף קל, מנערת אותו ומטלטלת את כל גופו, כורכת את ידיה השלוחות מסביב לצוארו כרוצה לחנק אותו.

– אח! „חמור־בור", „בחור הגון"! הכך הוא עושה לגברת שלו?! שא רגליך, בחור!

והיתה יוצאת ברעש והוא אחריה. שמלתה הלבנה רשרשה, רשרשה, וצעדים עיפים, מיוגעים, נסוכי כובד וזוקן היו נגררים אחריה. רגעים אחדים נשמעו הרשרושים הקלים והצעדים הכבדים, אולם עוד מעט, והם אבדו בחשך ושוב שררה דממה עמוקה בבית.

באחד הערבים הללו נגשה לוציה חרש אל פנתו של פישר, הטיחה לה בחשאי על כתפו ולחשה לו:

– פישר...

הוא התחלחל, מחשבותיו נעקרו ממקומן. היא אחזה בידו, גחנה אליו, נשבה עליו בהבל־נשימותיה וגופה רעד. אחר כן התכוצה גם היא בתוך פנתו והויתו.

רגעים אחדים עברו. פישר ישב דומם, כאסור אל מקומו, קלט את הדממה ואת זעזועי נפשו, אשר התלבטה בפנתה כצפור שבויה, ולוציה גם היא התכוצה, התקרבה אל פישר ביותר והתהדקה אליו, כאלו אמרה להמוג ולהבלע בפנה שלוה זו.

– אה, מדוע נוח לי כאן?!

היא נתנה ידה בתוך ידו ושפתותיה נעו חרש: „נוח לי". כף היד הקטנה רטטה בתוך היד הגדולה מתוך עוית קלה, והוא חש בחשך את שרטוטי פניה ואת עיניה הרותתות, שהיו נשואות אל עבר רחוק, רחוק. היא הזדעזעה פתאם בכל גופה, חרדה ממקומה, שניה נקשו וקולה הגה חרדות:

– קר־ר־ר ל־לי־י...

כף־ידה רעדה והעבירה אליו את קור גופה. פישר נרתע ממקומו, רועד מפחד לא־נודע, משמיט את ידו מתוך הקרירות המקפיאה והמאבנת.

* * *

לוציה עזבה את מעון־הקיץ לפתע פתאם, מבלי שהודיעה זאת מקודם לאיש. למחרתו של אותו הערב, לפנות בקר, קמה ולקחה ברכת־הפרדה מאת חברותיה ויצאה אל העיר. הנערות חשבו מתחלה, כי זוהי אחת הנסיעות הרגילות, שהיתה לוציה נוסעת בימי הקיץ. אולם כשקמו וראו את רניה, שהיתה הולכת מזוית לזוית ומסדרת את חפציה וחפצי לוציה אחותה, כשהיא כלה פרועה ואדומה ורוטנת בסתר, הורידו את ראשיהן ולא שאלו עוד דבר.

אחרי ארוחת הצהרים גמרה רניה את חשבונותיה עם בעלי־החנויות הסמוכות, ערכה חשבון בסריוזיות קודרת את שכנותיה והתחילה ללבוש את בגדיה. היא התלבשה במתינות עצורה ומכאיבה כשקצף של מרירות שפוך בכל יצורי־גוה. היא היטיבה את שערותיה והסתכלה זמן ארוך בראי, כשסננה מבין שניה ההדוקות איזו מלים וחצאי מלים בלתי ברורות.

– עתה, בחור הגון, גשה נא הנה.
בני החבורה עוצרים בעד שחוקם. אף רניה מביטה בתמהון, ובוכנר נגש.
– עמוד ישר, בחור!
ובוכנר מתישר.
– חצות הגיע, בחור, קרא „קריאת שמע"!
ובוכנר מטה אזן.
– קרא אחרי: אני אוהב את רניה.
– א תרנ—ניה...
– ואת פוליה יותר ממנה.
– יות—תר מ-ממנ—נה...
– ומרוסיה יותר מכלן.
– ...רוס—סיה יות—תר מכ-כלן—ן...
צחוק רעם קרע את דממת הלילה. הזדעזעו האילנות השחורים לפני החלון. גם פניה הקודרים של רניה רעדו מצחוק, רעדו וחתרו למצוא מחסה בכתפיה של צפורה, שישבה וצחקה אף היא צחוק חרישי ופנימי. ומרוסיה הוציא פפירוסה, התנודדה על מטתה והשתרעה עליה באותה קרירות הפנים הרגילה שלה; שניה לעסו את קצות הפפירוסה, שפתיה ינקו יניקה אחת ארוכה וממושכה ופלטו עגולי־עשן עבים וכבדים, שנשאו על גלי הצחוק כעננים שקט ובטחון מוצק.

* *
*

אפשטיין התחיל פתאם להראות פנים צוהלים ומזהירים ביותר. הוא עזב את המנדלינה שלו, עזב את בדידות־המסתורין שלו בפנה, גם חדל לשיר ולנצח על הזמרה. הוא הלך עתה זקוף ואיתן, עיניו הפיקו בטחון בכח עצמו, והיה דומה לאותו הזמיר, שהיה מתנה בשיריו את עת אהבים שלו ונדם כשהגיע תורו.

מדי יום ביומו לפנות ערב אך נטו הצללים, היה צועד קוממיות ונכנס ישר אל חדר־הנערות. על שפתיו רחף חיוך של שבע־רצון ועונג וכלו הפיק בטחון ושלוה. מרוסיה היתה קמה אז מעל מטתה לקראתו, מתנודדת ומתנערה מתוך רשלנותה, מתעטפת בחפזה ונוהרת אליו כצפרת, והם יצאו אל אשר יצאו.

אז קמה דממה. חשך אחז את כל ירכתי החדר והמנורה לא הדלקה. כל אחד ואחד הסתתר לו בפנתו, העמיק לשבת בחשאי, לחשוב את מחשבותיו ולהסתכל בנקודה אחת עד כדי קהות הרגש והמחשבה. באותם הרגעים היתה פוליה מתפרצת פתאם אל החדר, הבלוזה שלה, שהיתה מנוקדה נקודות לבנות כהות, רשרשה ורצדה בתוך חלל־החשך, והיא היתה סוערת כלה ושואה וקולה רעם:

– איפה הוא הבחור שלי? איפה הוא שאהבה נפשי?

ומיד היתה יוצאת את החדר ורועשת באכסדרה ומחפשת בכל זוית ופנה. וכשהיתה מוצאת באחת הפנות שבאכסדרה, המקום האהוב ביותר לשמעון ובוכנר, את הבחור שלה יושב ומנמנם ונוהר קצת, כהרגלו בשעת בין־השמשות,

אפשטיין הוריד את ראשו. מרוסיה לא הרפתה ממנו. היא נענעתהו בשרוולי בגדו, צחקה לעומתו ושאלה אותו מדי פעם בפעם:

– איך בעיניך מכתב זה? איך?..

אפשטיין האדים והחויר חליפות. אולם מרוסיה צחקה, התרחקה קצת וצחקה, הורידה את ראשה וסננה מתוך שניה: „הת-מ-ה" וצחקה, נפרדה מהם והלכה לה וצחקה.

פישר נכנס לביתו, פתח את חלונו, שכב על מטתו, הציץ בלבנה שצפה לעבר חלונו ועצם את עיניו.

„... הלבנה הברה והתמה... ח, ח, ח..."

„...רק מעט אהבה... ח, ח, ח... רק מעט..."

הוא הרהר בלוציה, ברניה, במרוסיה ובמכתב זה של אפשטיין, שמרוסיה דרסה אותו כל כך בלעגה, וצחוק נתעב התפרץ מקרבו בכל עוז והרקיד את כל בדי־עורו.

VII

עברו עוד שבועות אחדים. פישר חדל לבקר בחדרן של הנערות לעתים כל־כך קרובות. לוציה ורניה כאלו נשכחו. גם היחסים בין יתר הנערות היו קרירים ועצורים, פוליה היתה מתרסת לפעמים כלפי מרוסיה ומרוסיה היתה נזעמת וצוקצת לפעמים את צפורה.

עתה, כשהיה נכנס פישר לחדר הנערות, היתה צפורה עוזבת תיכף את ספריה והיתה יושבת לעומתו שלובת־ידים ומחממת אותו בבת־צחוקה וראשה מורד וטרוד למצא איזה ענין. פישר היה שולח את מבטי עיניו לעברה של מרוסיה, שהיתה שוכבת על מטתה ופניה הקרימו שויון־נפש עצור וממוזג במבט רך ומרושל. במבט זה היה מנתינת טעם לאותה הרעננות הכבושה, שהתלבטה בכל זויות החדר. רעננות זו היתה צובטת את לבבו של פישר בכאב חרישי, עד שהיה מגתק מבלי דעת ושפתיו נעו חרש: מרוסיה! אֶלא שהיה עוצר בנפשו בכל זאת וממשיך את שיחתו עם צפורה, שיחה תפלה, כמושה, בלי כל ענין.

בשעות הללו היתה פוליה יושבת בפנה על־יד בוכנר ושופכת עליו תשעה קבין של שיחה ומתרגשת ומתאדמת מרוב שיחה והתפעלות מדברי עצמה. ובוכנר ישב לו מלמולה, והיה שומע, מתחלה בהתענינות, מחיך לה ומסלסל בקצות שפמו, אך לאט לאט היה מתחיל להתיגע, מוריד את ראשו וכובש עיניו בקרקע, מתעורר לפרקים ומוסיף באופן מיכני: „כן, כן", ולבסוף לא היה עוצר כח עוד וראשו התחיל יורד ושוקע והוא נרדם בחשאי מתוך נחירה קלה. אז היתה פוליה מתעוררת פתאום, קמה ממקומה ומטפחת לו על פניו, כשהיא יורקת וקוראה בקול: „אח, תיש זקן" ומתחמקת ממנו. אז היה בוכנר רודף אחריה ומתחטא לפניה, והיא מתפיסה וחוזרת אליו. ואפשטיין, שהיה מתהלך ממקום למקום וידיו שלובות מאחוריו, יושב פעם בפעם על־יד מטת מרוסיה, קם ומעין בספר המנגינה שלו ושוב מתהלך על פני החדר ופניו נוהרים ומצהילים וצעדיו בטוחים יותר, היה נגער הפעם ממקומו וצוחק צחוק מלא:

– מ–מעון, מ–מעון־קיץ ?! טפו – ו!
כשנכנס פישר הישירה קומתה, קמה לקראתו, צחקה במרירות ושפתיה רעדו:
– כך, כך פישר. נוסעים אנחנו...
היא הזדקפה עוד יותר, הבליטה את חזה, גזרת צוארה נחשפה וכל בדי־ רטטו. פניה התעותו מתוך קצף חרישי, והיא הניעה בראשה ופלטה:
– לוציה צותה לדרוש בשלומך...
היא החרישה, האדימה כלה, הפנתה את פניה מאת פישר והתחילה עוסקת בסדור חפציה לצורך ושלא לצורך.
בו ביום יצאה גם רניה את מעון־הקיץ.
אותו הלגלוג שתכף את מרוסיה בשעת פרידתה מאת רניה על־יד הרכבת, לא הרפה ממנה כל הדרך עד שובה.
אפשטיין ופישר לוו את מרוסיה בדרך. היא התנודדה לכל צד, צחקה, הרכינה את ראשה מדי פעם בפעם על כתפו של אחד מהם, כשצלילי צחוקה כרכרו בלי הפוגות.
– עלובה, היא עזבה אותנו כעזוב אם זקנה את נכדיה הרכים...
– היא בכתה... דמעות נקוו בעיניה, ראשה נכפף והתכוצה כזקנה בלה מרוב צער... רחמנות, באמת...
הטון הלירי־הבכיני שבדבריה האחרונים עוררו גם את צחוקו של אפשטיין. פישר שתק, ומרוסיה כאלו נח עליה שנית הרוח וכאלו נזכרה פתאום בדבר חדש, פנתה אל פישר ופרצה שוב בצחוק.
– הלא רק אותך אהבה, עלובה זו... צר היה לה להפרד ממך... אומללה...
צחוקה של מרוסיה עבר את גבולו. אפשטיין חיך מרוב הנאה פנימית, ומתוך נמוס התאמץ בכל פעם להשתיקה ולהעיר כלאחר־יד: צחוקה התפרץ לבלי חוק... ופישר הלך על־ידם כשהוא מחיך, מתאמץ לשמור על שווי־משקלו ושויון־רוחו ולנצור את בת־צחוקו שעלתה על שפתיו.
– ראו כמה אכזרים היינו! הלא גם בבוכנר היתה עיננו צרה.. הלא גם את הלא־יצלח הזה לקחנו ממנה... אח, עלובה...
צחוקה של מרוסיה הגיע לידי התרוממות, עיניה נוצצו, תנועותיה היו עתה זריזות ומהירות, גוה נתישר, וכולה כאלו מצאה את מהותה; פתאום דחפה את אפשטיין ופישר מעליה.
– רק מרחוק, רבותי, רק מרחוק... ח, ח, ח... שמעו!
היא הוציאה מכיס־ידה מכתב ורדי סגור במעטפה כחולה ומרוקמת, קראה אותו קטעים קטעים וזעזועי צחוק משונים לוו את דבריה.
„... מרוסיה יקירתי!... מן הרגע הראשון שראיתיך"... ח, ח, ח... „מן הרגע הראשון... את כוכבי"... ח, ח, ח...
„... ומה אני חפץ ממך, יקירתי", ח, ח, ח... „רק מעט אהבה"... ח, ח, ח... „רק מעט"... ח, ח, ח...
„... יקירתי... הלבנה הברה והתמה"... ח, ח, ח... הבר–ר–רה והתמ–מ–מה ... „ח, ח, ח..." – – –

פניה היו לבנים ויגעים ונסוכים שויון־נפש מקפיא ומשעמם. היא התמודדה ופהקה חליפות ומבטה נמשך מתוך קהות אחרי המערה העזוב ואבד במרחק הריק. מבלי־משים נגרר פישר לאט לאט ונתקרב אליה, ראשו צנח על שכמה, וידיו נמשכו בחשאי אליה ולטפו את פניה הקרים והאדישים. הוא חרד עליה ונפשו כלתה כלתה.

— מרוסיה, מרוסיה...

מרוסיה הזדעזעה. היא לא חדלה מלפהק ומלהתמודד ומלהביט אל תוך המערה המשומם. אך פתאם השתמטה מידי פישר, דחפתהו מעליה, פניה הלבינו ביותר, לחייה הצטמקו, עיניה זעו וחיוך מרירי וארסי עבר על־פני שפתיה.

— אח, לגעל־נפש לי, ישיש...

פישר התכוץ בפנה וכבש את ראשו. רגע הסתכלה בו ושפתיה רעדו. פתאם פרצה ממקומה וזנקה אליו, משכתהו אליה; ידיה עברו על שערות ראשו ושפתיה נעו חרש, חרש:

— אח, ישיש שלי, ישיש... הניחה את ראשך עלי, ישיש שלי... עיף אתה, ישיש שלי... שיי האובד... כך, כך... יותר טוב... כך, כך — — —

* *
*

הצללים נטו, הגשם נטף טפים טפים. האדמה נתמזמזה, קרעי עננים התקרבו, התמזגו והיו לגוש אחד עכור ומתועב. החשכה זחלה, זחלה ועוד מעט וטבעה את היער ואת האכסדרה המשועממה עם הלחות והזועה שבה, ופישר ישב עדין על הספסל השבור, כשהוא מכווץ כלו בפנתו, רועד בגופו וראשו כבוש בתוך קיר האכסדרה המתולע והלח.

כבר הבהבו דמדומי־ערב. היער התעטף במעטה קודר וכבש כל שביל ונתיב. פישר קם, התעורר, יצא את האכסדרה, צעד לו צעדיו המיכניים בדממה מאובנת ושרק לו עם יליל־הגשם ושריקת הרוח:

„ליל קודר, ליל חשך, הבמהרה יחלוף לו..."

הוא יצא את השדרות ונכנס לקיטנה. רוב הבתים היו עזובים, התריסים מוגפים. חדר־הנערות סגור ומסוגר. הן עזבו מבעוד יום את הקיטנה. הכל היה עזוב ושמם, רק במעון בעלת־הבית עוד הבריק אור. פישר הלך לקראת האור ואמר להכנס אל מעון בעלת־הבית. פתאם נפגש בגוף אחד עטוף ומכוסה שחורים, שנתקל לו בדרך.

— פוליה ?!

— פישר ?!

— הנסעו ?

— נסעו.

— כלם ?

— כלם. רק בוכנר יצא במסע השמינית.

— ואת ?

— פוליה, פוליה, צריך לדעת איך למשוך את התיש בקרניו...

ככה עברו השבועות האחרונים.

בסוף ימי יולי התחיל גשם מטריד את יושבי מעון־הקיץ. העננים זחלו והתמתחו על פני הרקיע בקדרות של זקנה, העטו את הבתים והאילנות במעטה של יגון, השחירו את החולות הצהובים והטילו זוהמה וחלודה בלב התושבים.

אז התחילה תנועה במעון־הקיץ. בתים נתרוקנו משעה לשעה. גם בני־החבורה החליטו לצאת אל העיר.

בחדר הנערות היו החפצים צרורים וחבושים. התכוננו לצאת: מרוסיה, צפורה, פוליה, בוכנר ואפשטיין. פישר דחה את נסיעתו. טעם ונמוק מצא לדבר, כי הימים הם הכי־טובים לישיבה במעון־הקיץ: הרי הם ימי אויגוסט המעטים. הוא היה יוצא אותו יום ובא לביתן של הנערות וחוזר ושב ושוב יוצא, עוזר לנערות במקצת, שוחח לו פעם עם פוליה, פעם עם מרוסיה, ומתאמץ להיות שלו ולחיך במדה וקצב.

אך בעמדו במסדרון נתקל במרוסיה. זו יצאה עטופה במעטפתה והתחמקה רגע מתוך הרעש והשאון, ששררו בחדר. היא עמדה והסתכלה בשמים, שהיו מתוחים בקרום של עופרת והציצו על פני־האדמה בשויון־נפש קפוא. היא עמדה כאסורה אל השמים הנזעמים ואל הארץ השחורה, שהתחילה להתכוץ, וכשקרב אליה פישר לא הסבה את ראשה, רק חרדה פתאם ממקומה, נעה והלכה לה לאט ובחשאי, ופישר נגרר אחריה מבלי־משים, והם יצאו את הקיטנות, אחזו דרכם אל היער והגיעו עד המערה, אשר בקצהו עמד לו בית עזוב ומשומם, מוגף בתריסיו ופונה באכסדרה שלו הריקה כלפי המערה. בית זה הזכיר מערת־פריצים ומקום משכן לשדי־ליל.

הם עלו וישבו דומם על הספסל השבור אשר באכסדרה מבלי דבר דבר.

המערה היה עתה שומם, אפרורי וחרוך באמצעיתו, והיה שטוח כערבה עם חולותיה הצהובים־כהים. פה ושם שכבו להם למעצבה עצמות צפור טרופה ופגר חיה קטנה. מן האופק התחילו השמים העפרוריים הולכים הלוך ויריד, הלוך ונמוך, ועוד מעט ונדמה, כי סככו את פני המערה וכסו בעצמיותם הקדושה והכהה את המרחב החפשי וחנקו את הנשימה האחרונה של ענק, שהתלבט לו באין־מוצא.

מרוסיה תמכה את ראשה בידיה, השתרעה על־פני הספסל וכבשה פתאם את פניה במעטפתה וישבה לה כשהיא מכווצה ומהודקת אל הקיר. פישר הסתכל במערה־היער השמם; מבטו קפא על עלה טרוף אחד, שנתחב לו באדמה והצהיב והשחיר והעלה רגב ותולעים כהות־עמומות זחלו עליו. פתאם התעורר, נענע בקצה מעטפתה של מרוסיה וקולו היה רך וקודר:

— מרוסיה, הא, מרוסיה, — עצבון?

מרוסיה לא ענתה. היא הוסיפה לשבת על־יד הקיר וראשה כבוש בתוך זרועותיה. פתאם התעוררה, הסירה את ידיה מעל פניה, התמודדה וחיוך קרוש וקר הוצק בשפתיה.

— המ... מ—מה?...

יעקב כהן

מלך הגמדים

– נעצרתי במקרה. דודתי עכבתני.

– ומרוסיה ?

– נסעה זה כבר.

פישר שתק. פתאם אחז ביד פוליה, לחץ אותה רכות, וקולו היה מתחנן ורועד:

– פוליה, נטיל קצת... פוליה...

פוליה הזדעזעה, חרדה ממקומה, השתמטה מידו ופרצה בצחוק מקוטע ועצור:

– אה, שגעון... לטיל עכשיו ?!... ח, ח, ח... שגעון אמתי...

ופתאם טפחה לו על כתפו וקולה נעשה רך ומפיס.

– הרי אני נוסעת תכף... אין דבר. פישר... כשתבוא אל העיר נטיל... נלך אל התיאטרון... כן, כן, אל התיאטרון נלך... אל תשכח... בשבוע הבא מציגים את האופירה „יהודיה"... ודאי נלך... נו, שלום...

היא התחמקה אל בין השדרות ונעלמה, ופישר עמד על מקומו, הקשיב רגע לרשרוש השמלה, לרעד הזלזלים, למשק הגשם ולהד המלים האחרונות: „אין דבר". אחרי כן שנה את מהלכו, הלך לו אל עבר ביתו לאט ובחשאי, ראשו מורד, שניו חורקות וכל יצורי גוו רועדים:

– אין דבר... אין דבר...

ורשה, תמוז תרצ"א.

מלך הגמדים.

(א ג ד ה).

הלך הלַך איש לבקש את אלהים בהרים ויתַּע בשממה ולא ידע מוצא. לועות שחורים חסמו את דרכו לפניו ופרעות־צורים בחרדות־אֵלם כִתרוהו. להקות להקות עורבים נהרו ועברו עליו למרחק לא־נודע ויש אשר נצנצה לעיניו אילה מהירה ותהי לו כחזון־רוח אשר נגלה ויגז. ופעם, בשכבו לנוח על קצה כֵּף נשא, וישמע פתאם קול משק־כנפים חזק וירא והנה דַיה כפופת־חרטֹם מעופפת וסובבת עליו ועיניה השוחרות טרף נתונות בו כבוחנות, העודנו חי. ויתחלחל האיש ויקם וילך ולבבו הומה בו ויאמר אל נפשו: לא, לא אמות פה בין האבנים הקרות האלה! וירד ויעל, ויעל וירד, ויבא ביערות־חשך עבֻתים וסבוכים, לא דרכה רגל־אנוש בם, ובנקרות־מעמקים נגרר, צרות וזבות־מים, מתפתלות ומסתתמות פתאם, ויגיע מקץ ימים אל בקעה רחבה, סגורה בין סלעי־עד מתנשאים ישר כחומות, וירא את הבקעה והנה היא עטופה ירק וסֻכות קטנות ונמוכות מפֻזרות עליה ועשן עולה מן הסכות, וישמח שמחה גדולה ויקרא: אדם, אדם! – עוד הוא בתחתית ההר ויתמה לראות את האלנות הדקים, אלני סרק ופרי, בני אַמה ואמתַים לגֹבה, הגדֵלים במקום, ואת הפָרות הזעירות, כקומת עזים קומתן, הרועות באחו ושני ילדים כבני שנה ושנתים משגיחים עליהן. הוא בא לאחו ויראוהו הילדים ויזעקו זעקה נִחרת משֻנה וינוסו מפניו מנוסת תינוק אך זה למד ללכת והוא מדַדֶה ומתנועע הנה הנה. ויוסף ללכת והנה ילדים רבים נקבצו מרחוק והם עומדים ומתלהלהים ומורים עליו באצבע ונדחקים זה אל זה מיראה. ויאמר האיש: למה אפיל את חִתִיתי עליהם? ויקח מתפוחי העץ אשר בדרך ויַשלך אליהם מרחוק ויַעטו אל הפֵרות ויאכלום בקול צפצוף וצהלה, בעוד הוא הולך וקרֵב אליהם ומשתומם על פניהם הכמושים והזקנים ועל דבורם החלול והרצוץ גם על הילדות בהם, הלבושות שמלות ארֻכות ותנועותיהן כבדות ומיֻשבות כתנועות נשים אמָהות בעלות חובה ודאגה. עוד הפעם הציץ האיש על סביביו וירא את כל טבע המקום והוא צץ וזוחל לרגליו וידע, כי לארץ הגמדים בא.

הכהנים, לבושים כֻּלָּם מַדִּים לבנים ארֻכּים, ומקטירים לבונה וכהן־הראש הזקן עומד ובידיו פך־השמן ומתפלל. וַיְגֹרֶר האיש עם הקהל ויגש בלי־חפץ לפני הכהן הזקן, אשר בֵרכהו וימשחהו למלך לעיני כל העם. אחר הקריבו עגל קטן ויעלוהו באש על המזבח וימלא הבית עשן לקול צפצוף ושיר ותרועת חצצרות וחלילים עד להחריש אזנים. ויעמד האיש כמבֻלבל בתוך העשן וההֻמלה הפרועה ועיניו שוטטו מעל לראשי הגמדים הסובבים אותו ואחר שבו ונצבו על פסל־המפלצת הגדול ועל עיניו הקופאות והמטֻמטמות לאין־סוף וצחוק מר פעפע ונגלד בקרבו: הזה הוא האלהים, אשר הלכתי לבקש? –

*

וחעם הקים את דברו וַיִּבֶן בית למלכו, בראש גבעה מֻכסה יער בגה אותו, בית־עצים משוח אדום ותפוש במשבצות־זהב כלו ומגדל־זהב על גגו וגדר־ברזל מֻחפה מסביב לו. וששים גמדים וגמדות מבני נכבדי הארץ הֻעמדו לשרת לפני המלך, לכלכל את משק־ביתו וללַווֹתו בדרך. ומקרוב ומרחוק באו תושבי הבקעה לראות את המלך ואת ביתו בהִבָּנותו ולהביא שַׁי וברכה לו, כל אחד מאשר חֲנָנו אלהים. וינַסר שֵמע המלך כגלגל־חַמה חדש בארץ וכל העם צִפָּה לנסים ולנפלאות, אשר יתרחשו בימים הקרובים.

והמלך יצא אל בין העם לראות וללמד את ארחות־חייו, את תכונותיו ואת צרכיו. וילך ויעבר בכל רחבי מדינתו הקטנה וישתומם לראות את הסחי ואת הלחץ, אשר הגמדים חיים בהם. מֻדור אחד בלא־מחיצה לאדם ולבהמה ולעוף, כל מי טֻמאה וחלאה לפני פתח הבית נשפכים ובבצעי־הרפש ילדים נגועי־צרעת מֻשַכשכים. גם לא יקברו הגמדים את הבהמה ואת חית־הבית המתה, כי אם ישליכוה על־פני השדה לפני השמש ותחת כל גדר ובצדי כל דרכים נבֵלות סרוחות מתגוללות.

ואת רעבון־הזהב ראה אשר לגמדים והוא אוכל אותם מבשר ועד נפש. על־יד כל בית ובכל חלקת־שדה בורות חפורים, הלא הם מכרות־הזהב, אשר יעבדו בהם הגמדים יומם גם לילה, יחתרו ויתורו אחרי עפרות המתכת הצהֻבה, היקרה להם מכל סגולה. כי אין כעם־הגמדים חומד זהב ומשתולל לנוגה־קסמו. בעד בצע זהב ימכר איש את ביתו נחלת־אבותיו ואת בתו ואת אשתו וגם את עצמו לעבד, ויש אשר נמצא איש על גל־זהבו והוא חולה ואין איש אתו ואין תומך למראשותיו. ויחקר המלך וַיִּוָּדַע לו, כי זה משפט הגמדים מאז לחלק איש את נחלת־שדהו לשלשה חלקים, החלק האחד למזרע ולדשא והשנים למכרה הזהב. ומסורת־אבות בידיהם, כי האדמה הזאת אשר הם חיים עליה אדמת־זהב היא, בה צברו אלהי־ההרים את אוצרותם אין־חקר. לפנים היה כל עפר האדמה הזאת זהב והאדם וכל

„בן כמה שנים אתה ?" שאל את האחד ולו שפם וזקן מדֻלדל מעין הפשתן. – „בן שלשים ושתים" — ענה הקטן וקולו כמו מלאחר אזנו. ויקחנו האיש ויניחנו על כף־ידו ויניפנו תנופה למעלה, כשהוא מפרכס מתוך הנאה מרובה וכל הרואים סביב עומדים ומשתאים. „הבנך זה ?" שאל את השני והוא אדמוני ושעיר כֻּלו ועל זרועו תינוק פעוט כמראה קוף. — „בני הוא" – הריע הלז כמין תרועה של תרנגול, והאיש שלח את ראשי אצבעותיו ויאחז בקצה צוארון בגדו מול ערפו וירימנו אותו ואת בנו אחת ועוד אחת. וימצא הדבר חן בעיני הקהל ויגשו אליו אחד אחד להרימם ולנשאם למעלה. ויכרע האיש על ברכיו והגמדים טפסו ועלו עליו, שנים על ימינו ושנים על שמאלו ושנים ישבו רכובים על כתֵפיו, ויקם וילך עם הכבודה הקטנה הנה ושמה לצהלת כל הנאספים ולתמהונם אין־קץ ואין־קצב.

והעם הלך ורב סביב. והנה באו ויצאו מתוך הקהל שלשה זקנים ויגשו וישתחוו לפני האיש והאחד פתח את פיו ויאמר : „ברוך באך אלינו, שליח־אלהים ! ידענו, כי בא תבא. אבותינו מסרו לנו והם מאבותיהם קבלוה, דור לדור הנחיל את הבשורה בנו : יום יבא ומן ההרים האדירים האלה יֵרד עֲנק רַב־פלאים, כל חַי וכל צמח יִשַּׁח לרגליו והגדול בכם עד למתניו לא יגיע, האחד מכם ככדור־משחק בידו יהיה ואת שֶׁשְּׁתֶּכֶם יחד ישא ולא ייעף. והנה קמו ונהיו כל דברי הנבואה האלה לעינינו ונדע, כי אותך שלח אלהים להיות לאב ולמושיע לנו. בא ומלוך עלינו !"

וכל העם ענה בצריחה : „יחי המלך !"

והזקן הוסיף ויאמר : „מאומה לא תחסר אתנו וכל אשר יחמֹד לבבך יֻתן לך. בית נבנה לך, בית גדול לכבוד ולתפארה, ועבדים ושפחות יהיו לך לרב. את כל אשר תורֵנו נעשה ואת כל פקֻדותיך נשמור. הֱיֵה למלך לנו !"

ויען האיש ולבבו נפעם עוד מכל אשר באהו פתאם ויאמר : „יד־אלהים נסתרה הוליכתני ואני לא ידעתי אנה. ימים רבים נדדתי, על־פני הרים ותהמות עברתי ואבא אליכם. האמנם הביאני אֵל הֲלום להיות לעזר לכם ולמגן בצָר ? הנני ועשיתי את אשר ביכָלתי. אתם תהיו לי לעָם ואני אהיה לכם למלך".

ויענו הזקנים פה אחד : „כן דברת, אנחנו נהיה לך לעם ואתה תהיה לנו למלך !" וכל העם שָׁנה ושִׁלש : „יחי המלך !"

ויתקעו בחצצרות ויכו בתֻפים וינהרו אל בית־המקדש להקריב קרבן מנחה ותודה לאלהים על חסדו הגדול. ובית־המקדש גדול ורם על כל סכה מסביב והאיש כפף קומתו רק מעט בעברו דרך שעריו, ויעל ריח הבית כריח מַרחף חָנוק באף האיש ובשאתו עיניו וירא והנה בירכתים מנגד פסל־אבן גדול על כסא יושב, דמות מפלצת אדם בעל שפתים גסות ומבט מטֻמטם לאין־סוף וידיו הקצרות מתוחות ישר על ברכיו כמו מאֻנס, ועל מעלות המזבח אשר לפני הפסל כבר עומדים

מנגעיו הרבים ויהי נאלץ לעקור הרבה מן הנטוע והמְשרש מכבר ותכבד עליו המלאכה מאד.

רק באמונת עם־הגמדים לא נגע, אם כי רע הדבר בעיניו לראותם משתחוים וזובחים לבול־אבן, כי אמר בלבבו: למה אקרע את נפשם הרפה לקרעים והיא לא במהרה תֵּרָפֵא?! יעבדו־נא לאלהי־אבותיהם ויעשו את הטוב והישר בשם אמונתם.

ויתמכר המלך בכל כחותיו אל החובה אשר העמיס עליו וַיַּחֲרֵשׁ בעבודתו הרבה איזה קול טמיר המתעורר בפנה אחת בלבבו והוא לא ידע ולא אבה לדעת מה הקול הזה. ויהי שמח לתת ולהעניק על סביביו מכל מעיני־העשר, אשר נגלו ונבעו מנפשו ולא פסקו מנבוע ומהתגבר בשטפם, ויהי נושא בחמדה ובגאון את עטרת הזהב על ראשו.

ואולם לא עברו ימים רבים והוא החל להרגיש, כי אין כעטרת־המלכות משא כבד בעולם. ואת העם סביבו הוסיף להכיר, את עם־הגמדים בכל טפשותו וערמומיתו, בכל זדון־לבו ובכל קשיות ערפו. עד מהרה ראה, כי אך לשוא ייגע ויבזבז את מיטב כוחו ואונו ואף אחד מרבבה מן הזרע אשר יזרע בלי־חשך לא יעשה פרי. שקע העם ונושן בחלאת חייו הצרים ולא על נקלה יֵחָלֵץ מטֻמאתו. למראית־עין ימלאו את הפקודות ובסתר יוסיפו להתגולל באשפתם ולרדף אחרי כל שבע תועבותיהם הרעות. ועוד יתרה ראה, כי למד העם את החנף ואת מתן־השחד ועד כתלי בית־המלכות השקר הגיע. ויתמרמר המלך ויאמר: אין זאת כי בחזק־יד אלמד את העם הזה בינה! ופקידים הורָדו ופקידים הושָׁבו, הֶעֱנָשים עצמו מיום ליום ובתי־הכלאים מָלֵאוּ — והנגעים לא שִׁנו מַרְאֵהֶם.

ואמנם לא נואש עוד המלך ממחשבותיו הטובות, ואולם קצרה נפשו מנשא את טרח הגמדים הרב על כִּסְלָם ועל חכמתם יָחַד. והקול הנסתר בלבבו העיק לצאת ואין איש בארץ, אשר יוכל לדבר אתו דבר. וידע האיש, כי יחיד וגלמוד הוא בתוך כל העם הרב אשר סביבו וַתבואֶנו רוח־עצבת חרישית ויקטן וַיֵּזַל בעיניו עקב העטרה אשר על ראשו וכל המעשה אשר הוא עושה.

ובאחד הערבים והוא נכנס לחדר־משכבו עיף מעמלו כל היום ויעצר פתאם באמצע החדר המֻצָּל ויעמד והקול הנסתר התפרץ בכל עז מלבבו: אדם, מתי תעשה לנפשך ולביתך?!

ויתנער האיש ויגש אל החלון: על רחבי הבקעה נטושים מושבות הגמדים, סכות קטנות ושחורות, ואורות־כתם זעירים מבהיקים פה ושם באפלה. „אני הדלקתי את האורות האלה — הגה האיש — למה אשא נפשי למרחקים בלי־ידעתי ופה מצאה מקום לה לעשות מעשים קטנים וטובים?! ומה הוא גדול ומה הוא קטן? ומי יודע, אם לא זה מקום־חַיַּי. אשר הציגַני בו כוכבי?"

היצור התגולל בחול הנוצץ ויצא כלו זהב. אך הארץ השחיתה את דרכה לפני האלהים ויגיחו מבין ההרים, זועפים ומקללים והומים ועם ענני־אבק, אבק־סלעים קודר וקשה, ויכסו את פני הבקעה ויערמו עליה ערמות עפר כהה וחצץ כמראָהָ עד היום הזה. ככה יוסיפו עוד האלהים הזועמים לצאת גם היום מדי פעם בפעם, כי נָלוז החי על האדמה, ולשאת אבק ואבן אל הבקעה להכביד עוד את עָלה ואת משאה. על־כן יחפרו הגמדים באדמה, יחגרו כל כוחם להסיר את שכבות־העפר הרבות והעבות מעל אוצרות־הזהב הקדומים, קשה האדמה והלך תלך ותקשה מדור לדור, ואולם עוד גם היום יש אשר יָחן אֵל את האחד ומעדרו יפגע פתאם בגיד־זהב קטן או גדול והיה לו למקור עושר וגדולה בין אחיו.

והמלך שמע את כל דברי המסורה הזאת ועוד שיחות רבות ושונות, משלי־אמונה והזיות, לקחה אזנו ויתבונן וירא את עם־הגמדים בכל תמימותו ובכל קצר־ידו ויחמל עליו חמלה רבה וַיָּשם עצות בנפשו להקל מעליו את צָקת חייו ולהרימו משפלותו.

ויהי כשובו מדרכו ויקרא אליו את זקני העם ואת ראשי הכהנים ויגל לפניהם את מחשבתו הטובה ויצו ויכתבו מגלת־ספר, דברי שלום ופקודה לעם. ואלה הם דברי הפקודה:

להקים כל איש מחיצה בביתו להבדיל בין מושב האדם למרבץ הבהמה ולעשות קנים לעופות והעובר על החק יֵעָנש. לקבֹר כל נבלה, מַפלת חיה או עוף, אשר תִמָצא בנחלת איש, ולחפֹר תעלה מאחורי כל בית למֵי־השופכים והטֻמאה והעובר על החֹק יענש. להיות מהיום והלאה שני חלקי הנחלה לכל בית־אב למזרע התבואה והעשב, מאכל אדם ובהמה, והחלק השלישי למכרה הזהב, והעובר על החק יענש.

ורצים יצאו להודיע את מצוות המלך בארץ והעם שמע את הדברים בתמהון ובחרדת־קֹדש כדברי אלהים אדירים.

*

וַיִפקד המלך פקידים בארץ, שרי־מאות ושרי־אלפים, לשפֹט בין איש לאחיו ולשמֹר על משטר המדינה. וכה יצא דברו אליהם: שלום שלום תרדפו ומשפט־צדק תשפֹטו. לא תכירו פנים ולא תקחו שֹחד. והיה כל הדבר הקשה מכם, אלי תביאו.

והמלך נתן את לבו לחקֹר את כל מנהג העם תכלית חקר ולתת לו על פיהם חקים ומשפטים נכונים אשר יחיה בהם, ויצו המלך לכתב את כל החקים והמשפטים האלה על הספר להיותם לעינים לשרים ולשופטים ולזכרון לדורות יבֹאו. ושליחים שלח אל כל מקום להורות את העם ולשנן לו את התורות ואת החקִים, כי לא רבו יודעי־ספר בארץ. ויתאמץ המלך להשכיל את העם ולרפאו

מפלצת־הסוד הנוראה ואבל שחור וכבד כסה את עקבות־דמיה. ובצר לעם ויפן למלכו ויזעק ויתחנן לפניו וכאשר לא באה הישועה הקרובה ויחל להֵרָגֵן ולהתמרמר עליו, כי נכזבה תוחלתו.

והמלך אזר את כל כֹחותיו לעצר בעד המגפה ולהציל בלעה מפיה. ויצו להבדיל את נגועי המחלה מעל קרוביהם ולהוציאם אל מחוץ למושב ויגזר גזרות שונות על העם אל הנקיון ואל הזהירות היתרה במאכלו ובמשתהו. ולא נכחד ממנו דבר התלונות אשר העם מתלונן עליו עתה, אף ידע, כי לא יבינו הגמדים את פקודותיו החדשות ולאכזריות־משנה יַחשבון לו, אך הוא לא שם לבו לכל אלה ויענש קשה את העוברים עליהן. אפס כי דאבה נפשו, דאבה עד היסוד על עמלו כל השנים האלה, כי היה לריק. הנה כבר נראו האורות המבשרים הראשונים בארץ. העין לא האמינה, הנפש חרדה בקרב. כמאליהם בצבצו נצנים פה ושם וכברות־אדמה התעטפו ירק. פתאם נהרס הכל, רוח סועה אחת קרעה את מכסה־האביב הדק ותחשף את האדמה הקשה בכל ערוַת עֲקרותה. ויבט המלך וַיִנחם על החיים אשר שֻׁקע לשוא במקום הזה, ואולם לא עת נחם וחִשְׁבונות היו הימים האלה, כי אם ימי־המעשה להושיע לעם בצרתו.

באחד הימים האלה והמלך יוצא אל יערו אשר מאחרי ביתו. ויהי אך ישב על מקומו החביב תחת האלון היחידי רם־הקומה, אשר צמח כמו בנס במקום הזה וקול צפצוף דברים הגיע לאזניו מקרוב.

„הנה אנשים אחים אנחנו — שמע את קול הגבן, קול־חלקות — ומה אעלים מכם את האמת? דעו לכם: לא ענק ולא בן־אלים הוא. כמֹהו בקומתו יש רבים וגם גבוהים ממנו בעולם הגדול, אשר באתי משם, לאלפים ולמאות־אלפים. רק פה יתנשא עליכם, כי שואף כבוד הוא ושלטון. אבל בוז יבוז לכלכם".

— „אף האמן לא יאמין באלהינו — השיב קול ישיש רועד והמלך הכיר בו את קול כֹהן־הראש הזקן — זר וקופא יעמד בבית־המקדש ושפתיו לא תְנַעְנה. האם לא שליח־השטן הוא?"

„מי יודע — ענה קול זקן אחר — אם לא בשלו באתנו עתה כל הרעה?! וַסור יְיַסְרונו האלהים, כי השכַנו בקרבנו איש זר וכופר ולו גם העז והממשלה עלינו".

ויקם המלך בחרי־אַף וַיָשב אל ביתו וַיֵשב על כסא מלכותו אלֵם ומאֻבן ואגרופו על ברכו. פתאום עוררהו קול מהומה ותנועה בחוץ ושומר־הסף בא ומגיד: מרידה בעם! ויגש המלך אל החלון והנה המון גמדים רבים התאספו על גדר הבית, יצורים קטנים ומדַלדלים, והם הומים וצועקים ומניפים זרועות קלושות לעֻמתו. ובעוד רגע וגם הגבן בא ומשתחוה: „אדוני המלך, האצא להרגיע את העם?"

— לא! — ענה המלך קשה — כי אני אצא אליהם".

ובכל זאת לא נח לבבו ועיניו תעו בדאבה בין הכוכבים הגבוהים מעל לראשי הסלעים, כמבקש מענה לשאלתו.

ככה עברו חמש שנים.

ויהי היום והמקרה התעה אל ארץ־הגמדים איש־מצער גבן. סער מצא את האיש הקטן בדרכו ויקחנו תחת זרועותיו וישאנו בסופה מרחק רב מעל להרים וגבעות. ובהתעורר האיש הקטן מעִלְפוֹנוֹ וירא והנה הוא בתוך יער עָבות גדול צומח במדרון, ויזחל ויסב, ויסב ויזחל כנמלה בין גזעי־העצים ועלים ועשבים משונים ויגיע מקץ שעות מספר אל הבקעה. שם כתרוהו הגמדים, משתאים ומשתוממים על מראהו הזר, והוא לא גָבַה בקומתו מהם בלתי אם מעט מאד. עד מהרה התרועעו אתו ויתנו לו לאכל ולשתות ויביאוהו לפני המלך.

וישמח המלך על האורח ויושיבנו על־יד ימינו וידבר אתו ארֻכּוֹת ורחבות על הארץ הרחוקה אשר בא משם ועל האנשים החיים בה ותהי לו כברכה נאמנה מארץ מולדתו. וימצא הגבן חן בעיני המלך, כי ראה את האיש הקטן לפניו והוא מלא תנועה ומזמה ומעיניו השחורות והאורבות הפקחות מאירה.

ויאמר המלך אל הגבן: „הנה אני יושב פה לבדי בין הגמדים. אם טוב הדבר לפניך, השאר עמי והיית ליועץ לי ולעזר בכל דברי מלכותי".

וישתחו הגבן ויען: „קטנתי מכל החסדים אשר אדוני המלך עושה עם עבדו".

ויצו המלך וילבישו את הגבן בגדי־כבוד ויתַקנום עליו כמדתו, ויִחַד הגבן על הבגדים היפים ועל כפתורי־הזהב הנוצצים ויתמודד ויזדקף כאומר להַישיר גַבו והוא רק הקשה צוארו.

ויתהלך המלך עם הגבן כאח ורע וירימנו ראש על כל שריו ויועציו ולא היה דבר גדול או קטן במלכות אשר כסה ממנו. וגם מצפונות לבו הראה לפניו, מבדידותו העמוקה ומצמאון־נפשו למקורות העולם הגדולים. אף הוא התענג לשמוע את דברי הגבן השנונים, את פקפוקיו ואת הערותיו המחֻכמות ורעות־הלב על־אדות הגמדים וחייהם ונפתוליהם, ולראות את הנחש הקטן המרקד תמיד בעיניו ועל פתחי שפתיו.

ויאמר המלך בלבבו: הנה האיש, אשר יוכל לרשת מקומי, כי יקרני האסון פתאם או כי אלך מזה באחד הימים. והוא לא ידע, כי הלז כבר חורש מזמות־אָוֶן בקנאתו בו.

*

מגפה קשה פרצה בארץ, מחלה רעה מאד, אשר קפצה כמפלצת נעלמה על שמאל ועל ימין וַתֵּשֶׁך ותְחַנֵּק בחפזון ולא ידעה רחם. ותמלא הארץ חרדה מפני

שקט ובהיר היה לבב המלך. בנחת רוח התבונן אל מהלך המשחקים המסֻדרים לפניו, התבונן אל העם החוגג, הצוהל סביבו. לא, לא לחנם יגע ושדד ויזרע זרע למכביר. הנצנים שבו לעלות, בריאים ובשפע רב מבתחלה ופרי־ברכה במסגרותם. אף היתה הרעה הגדולה, אשר מצאה את העם, באחריתה לטובה לו, כי העמיקה את רוחו ותעירנו בעֹז־יתר על דרכיו ועל מעשיו. והנה הדור הצעיר העולה והוא אמיץ־לב מאבותיו ואוהב נקיון וסדר ממנו. חיים חדשים באים עם הדור הזה ומי יעצר בעד שטפם?!

וחזון החיים הבאים, פרי עבודתו ויגיעו, מלא לבבו חדוה ונהרה. אבל הוא לא יראה את החיים האלה, כי אם ילך מזה, כאשר החליט זה כבר בנפשו. ונקֻדת־אור ממרחק, אשר חיתה בקרבו ונעורה פתאם בימים האחרונים, כאלו חתמה בו עתה על ההחלטה הזאת.

על דרכי נדודיו בא פעם אל מקום אחד קטן, מוטל בשפוע על־יד יאר. פתאם עמד תחתיו: במסלה הכבושה לפניו צחקה ילדה כבת שתים עשרה בכדור של גמי לעצמה. נדהם עמד והסתכל בה: כיפי הזה לא ראה מימיו! שערותיה האדמדמות הזהירו בשמש וגם עיניה ההומות להטו זהב. פניה העגלגולים והמלאים וכל תאר גופה רחב־העצמות הפליאו בשלמות תבניתם. לבושה שמלת־מַלְמָלָה קלה לבנה עם קוי כסף דקים דמתה למלאך־זהב, אשר ירד ארצה במעטה עננה צחורה. היא הרגישה בו ותחַיך קל מתוך שתי גֻמָּמִיּוֹת־חן בלחייה ותוסף להרקיד בידה את הכדור על האדמה סביבה. פתאם קפץ הכדור ממנה והלאה ויפל על מורד הדשא אשר על שפת־היאר ויתגלגל משם בהפזון אל בין האבנים במים. הוא מהר וירד וימֶש את הכדור מן המים וימסרנו לידה אחרי נַגבו אותו בדשא החם, הנוצץ בשמש. היא הודתה לו בחיוך־החֵן המיֻחד שלה ועיניה הזהֻבות קרנו אליו מתוך בישנות צעירה. רגע אחד עמדו והביטו זה אל זה דומם. הוא שאל לשמה ולשם אביה, שאל למקום־מגוריהם. היא הראתה לו על בית יפה, כמו עולה מתוך ירק, בראש השפוע למעלה. שוב הביטו זה אל זה ולא דברו דבר. פתאם אמר לה: „עוד שוב הנה, ביום אחד, אחרי שנים אשוב, שחכי לי. הלא תחַכי?" היא נענעה לו הֵן בראשה ועיניה העמיקו להביט בו מתוך בשת ומסירת לב ילדותית. זה היה אחד הרגעים המאֻשרים שבחייו.

פעמים רבות במשך הזמן נזכר במאורע הזה, בבת־צחק של אשר הציץ בו — ויעבר עליו. ואולם זה לא כבר חזרה ונצבה לעיניו התמונה בכל בהירותה ולא מָשָה ממנו ותגולל עוד תמונות אחרות מרהיבות־עין לפניו. הנה הילדה גדולה כבר, עיניה העמיקו תבונה וכלה שקטה יותר ועצורה, לבושה שמלות ארכות, יוצאת היא ויושבת על שפת־היאר יחידה וצופה למרחק: היא מחכה לו. מתהלכת

ויהי אך הופיע המלך בפתח ביתו על המעלות והעם נָדַם ונסוג לאחור מיראת הכבוד. וישא המלך את קולו וידבר אליהם דברי תוכחה וכה אמר: „העם! מארץ רחוקה באתי אליכם ולא שאלתי דבר מכם. ותפנו אלי ותאמרו לי: מלך עלינו! את תורותיך נשמע ואת מצוותיך נמלא. ואני דאגתי לכם כל הימים ואתן לכם חֻקים וסדרים, אשר תחיו בהם. ותַמרו את פי ולא הלכתם בדרך הישרה וחקות־החיים לא שמרתם. עתה מה כי תַלינו עלי?!"

ויוסף המלך וידבר אל העם דברים רכים ונחומים ויבך העם ויעמד נכלם ונבוך ויקרא: „סלח לנו, אבינו, הושיעה לנו!"

ויאמר המלך: „לכו לבתיכם ושמרו את פקודותי והיתה ברכת אלהים עליכם!"

והמלך שב ויתהלך בחדריו מלא מרורות וזעם. מה חשקה נפשו להתיק את העטרה מעל ראשו ולהשליכה לרגלי כל עם־הגמדים ולרגלי הגבן גם יחד! ואולם לא עתה היא העת ללכת מזה.

ולא דבר המלך את הגבן מטוב ועד רע, אך בלבו שמר את הדבר.

*

ויהי מקץ שנה, לתקופת האביב, והמגפה נעצרה זה כבר והחיים שבו למהלכם ויתעורר העם ברעבון־חושים מיוחד לקראת קרני־השמש החדשות, כאלו חתר להשיב בזרוע את הגזלה אשר גזל ממנו המות. גם השמים נראו כמו אמרו לכפר את פני הארץ האבלה ויעתירו עליה עתרת אורה וגשמים בעתם. צמח השדה וכל עץ־פרי מהר לעלות ולגדל ולא היתה כתנובה הזאת זה שנים רבות. ובהמון עצום, כמהו לא נראה עוד, התאסף העם מכל קצות הבקעה אל מקום המקדש לחג את חג־הירקות העליז, להשתחוות ולהביא מנחת־בכורים לאלהים ולראות או לקחת חלק במשחקי־התחרות הנהדרים, אשר הנהיג המלך בחג הזה.

ביום השלישי לחג, היום הגדול למשחקי־התחרות, אחר הצהרים, והעם מלא את המורדות אשר מסביב לזירה והמלך ישב במקומו על בָּמת־עץ מרֻוָחה, מקֻשטת יריעות־שש ומקלעות ירק ופרחים, וסביבו השרים והכהנים, איש בבגדי־שרדו היקרים, ולב הכל היה נתון למחזה הנפתולים אשר באמצע הזירה מלמטה. וישא איש מן העם את עיניו פתאם ויבט משתאה אל המלך ויאמר אל אחיו: „ראה פני המלך כפני השמש בזהרו!" ויבט גם השני וגם השלישי ועוד מעט והמלה הלפה את הקהל: המלך, המלך!" ותקם תנועה וקולות שונים התפרצו מעברים והתאחדו בתרועת גיל והתפעלות אחת: „יחי המלך!" ויעצרו המתחרים בנפתוליהם והמלך הרים את ראשו משתומם ולא ידע פשר דבר – והנה פני הגבן לשמאלו והם חורים מן הרגיל ורעים מאד וכלו זע ונע על מקומו במבוכה כמבקש מפלט להסתר בו.

„שמעו אלי, העם! הנה אני הולך ערירי בארץ, בלא אשה ובן לי, חפץ אחפץ עתה ללכת ולראות אשר יקרה לפני כוכבי בעולם הגדול. והיה כי תֵאות האשה ללכת אחרי הנה ושבתי אליכם והבאתי לכם מלכה יפה וטובת־לב, אשר תאהב אתכם ותדאג לכם כמוני. ועתה חכו לי שבע שנים וכתום שבע השנים וידעתם, כי לא אשוב עוד".

וַיֵאוֹרו פני העם למשמע הדברים, ומן הנערות היו אשר הֵשַחו עיניהן בצניעות ומן ההורים היו אשר העמידו מבטם על בתם בשאלה. אך הנה עלתה תרועת העם: „יחי המלך! המלך ישוב אלינו". והזקן, אשר דבר תחלה, קם על רגליו ויאמר:

„שבע שנים נחכה לך, אבינו, ועוד שבע שנים. מלך לא נמליך עלינו ומושל לא יהיה לנו. והיה אם תִמָנַע משוב אלינו בשבע השנים הראשונות ושבת אחרי כן, תמיד נחכה לך. אך אל־נא תשכחנו, אבינו!"

ויצהל כל העם ויען קול אחד: „אמן! תמיד נחכה לך אבינו, אל־נא תשכחנו!"

ויברך המלך את העם ויאמר אליהם: „אם יקרתי בעיניכם, אל־נא תב[illegible] בלכתי ואל תלווני בדרך. חגו את חגכם עד תמו ואחר שובו לבתיכם וה[illegible] בסדר ובטהרה, בצדק ובשלום. ככה תכבדו את זכרי ולא תבושו בשובי אליכם באחד הימים".

ולא הביט המלך אל הגבן ולא אבה לראותו.

ויִפָּרד המלך מעל העם ויצעד וַיָרום מעל לבמתו במשעול הצר והנוסק אל בין הסלעים הגאים והפרועים. והיום פונה ללכת וכל העם עומד מחריש ומביט ביראה אחרי המלך ואור־השמש בהסתלקם. אך הנה עצר המלך ויהפך פניו וקול עֲנות גיל ותמהון פרץ מלב כל העם. בפני המלך עמדה השמש ומעטרת־זהבו עם אבני החן על ראשו שלחה קרניה ותהי לשלהבת באַרְגְמָן אדרתו הרחבה. ולא נהדר ולא נשגב עוד המלך כברגע הזה, והנה נטה המלך את ידו הגדולה על ראש העם לברכה אחרונה.

תרע"ה.

היא בין בני־משפחתה, עוסקת במלאכת הבית וסודה האֹלם עמה: היא מחכה לו. באים בחורים עוטי־הדר, במרכבות־כבוד ועל סוסים דוהרים באים הם, סובבים אותה כדבורים, מבקשים לקנות לבבה, היא משיבה את פני כלם – היא מחכה לו.

הבל ורעות־רוח! אבל דרכו היה נתון לפניו. אל המקום ההוא ילך, את הנערה ההיא יבקש, בכל מקום יבקש אותה עד ימצאֶנה ויראֶנה, לו רק פעם אחת עוד יראנה

המשחקים התחלפו זה אחר זה כסדרם ויגיעו לסופם בתחרות הגדולה של המחוללים. תשוקת העם עלתה והתגברה ותרועות צהלתו ותמהונו למצטינים הלכו והתכיפו. וככלות החזיון והמלך ענד על צוארי המנצח האחרון את שרשרת־הזהב הכבדה ויעמד העם על רגליו וימחא כף ויריע ולא היה קץ לשמחתו. אז קם המלך מכסאו וַיָּנֶף את שרביט־זהבו וכל העם נדם ועמד תחתיו לשמוע את דברי המלך.

וכה אמר המלך: „העם! שמעו אלי. הנה עברו שבע שנים מאז באתי אליכם. שבע שנים עבדתיכם באמונה ובתמים וכל כחות־נפשי הקדשתי לכם. שאפתי לרומם אתכם ולהקל מעליכם את עָניכם ואנהיג סדרים ישרים בארץ ואתן לכם חקים ומשפטים, אשר תחיו בהם. ואם העצבתי איש מכם או הכבדתי ידי עליו, הלא רק טובת כלכם היתה לנגד עיני תמיד. הצלחתכם היתה הצלחתי ובאידכם איד לי. ככה נקשרו חיי בחייכם ויהיו לזרם אחד. אך הנה הגיעה השעה, אשר אלך מכם. קשה עלי הפרדה, אך הולך אני".

ויעבר רגש חזק בעם למשמע הדברים האחרונים וכל איש הביט נדהם ונבהל אל פני אחיו: המלך עוזב אותנו! גם השרים העומדים על המלך נבוכו ולא ידעו להחזיק מעמד. ורבים מן העם נגשו ויתנפלו לפני המלך אפים ארצה ויקראו ויתחננו אליו: „אל־נא, אבינו, אל תזניחנו!"

וזקן אחד מן הכורעים התרומם על ברכיו ויפרש כפיו ויאמר: „ידענו, אבינו, כי חטאנו לך. כל הימים חטאנו לך, על כן תעזבנו עתה. היינו כילדים מפֻנקים באורך הגדול ונתחטא לפניך ונמרר את רוחך חֵלף אהבתך אותנו. עתה סלח לנו, אבינו, והשב אפך ואל תלך ממנו, כי שמשנו אתה!"

ויבך העם בכי גדול ותעל היללה ותחדר את לב המלך. ויֵצר למלך מאד ונחומיו נכמרו על עם־הילדים הקטן ורפה־האונים ויחפש עצה בנפשו לנחמהו. ברגע הזה פגע מבטו בגבן, העומד לשמאלו ומוחה בידו את עיניו היבשות, נד בראשו וקורא בקול־תאניה: „אויה לנו, שמשנו שוקעת!" ותבער חמת המלך בו ויאמר אל נפשו: חי אני, אם לא אענש את החָנף הזה על כזָבו! ובפנותו אל העם הרים את קולו ויאמר:

מאמרים

ד״ר י. ל. קצנלסון

הלל ובית מדרשו

סקירה תלמודית והיסטורית

(מעזבון הסופר המנוח)

הקדמה.

את הלל העמידו חכמי התלמוד בשורה אחת עם משה רבנו ועזרא הסופר. ואמנם בצדק. הראשון הוריד את התורה מן השמים, השני עשה אותה לקנין העם כלו, והשלישי הכשיר אותה ואתה יחד גם את העם כלו לחיי־נצח בכל הזמנים ובכל המקומות. הרבה עסקו חכמינו בחיי משה ופעולותיו, פחות מזה בחיי עזרא והשפעתו ומעט מאד בחיי הלל ותקנותיו. יותר ממה שטפלו חכמי ישראל בהלל מצאו בו חכמי אומות־העולם ענין להתגדר בו. אבל לא להראות בחקירותיהם מה פעל האיש, כי אם להוריד לעפר כבודו. הלל — אומרים הם — לא התנשא מעולם לאידיאלים רמים ונשגבים, הוא עסק כל ימיו בדברים של מה־בכך, בהלכות שבת ובהלכות טומאה וטהרה וכיוצא בזה. הוא לא היה נשיא בישראל מעולם, לא הוא ולא בניו אחריו. ומסורת היהודים? אבל מי פתי יאמין למסורת היהודים? לא לבד המסורה שבעל־פה, כי גם התורה הכתובה שלהם היא בחזקת מזויפת אצל המבקרים, עד שתביא ראיה לדבריה מאיזה כתובת עתיקה ומטושטשה של הבבליים או האשורים, שחוקר־קדמוניות אחד קורא אותה כך והשני קורא אותה באופן אחר. ואם מסורת היהודים כשהיא לעצמה היא מזויפת, אם לא תביא ראיה לדבריה ממקום אחר, על אחת כמה וכמה היא מוכחשת לחלוטין. אם ימצא גם צל של התנגדות לה אצל מי שיהיה. הכל נאמנים לפסול אותה, ואיש לא יטריח את עצמו להכריע בינה ובין מתנגדיה או לפשר ולעשות שלום ביניהם.

כן הדור הזה וכן מבקריו. אבל ראה זו רעה חולה, כי גם רבים מחכמי עמנו, שיש כח בידם לעמוד על עקרו של דבו׳, הולכים בעינים עצומות אחרי חכמי הנוצרים ואומרים „זיוף" לכל אשר יאמרו הם זיוף, כי יפה כח האַבטוריטט לעור גם עיני פקחים. ואם וולהויזן או שירר הוציאו משפט, מי יבוא אחריהם לאמר, כי שגו במשפט?

בספרי זה, אשר אני נותן לפני הקוראים אשתדל לקיים את קבלת חכמי התלמוד על־דבר נשיאותו של הלל. ובכל אופן אקוה להראות, כי אין כל סתירה בין קבלה זו ובין עדותם של המקורים האחרים. ביחד עם זה אקוה להראות על הפרינציפים היסודיים. שהכניס הלל בדרישות התורה שבעל־פה ואשר היו מתחלתם לסלע־המחלוקת בין שני בתי ישראל — בין בית־הלל ובית־שמאי. כי

פרק א.

מוצאו של הלל ושנות למודו.

הלל, המכונה לפעמים „הבבלי״ על שם ארץ מולדתו, יקרא תמיד בשם הכנוי „הזקן״, כמו שנקרא גם כן בן־זוגו ומתנגדו „שמאי הזקן״. וכמו שנקרא גם כן נכדו של הלל – „רבן גמליאל הזקן״, את השם זקן צריכים אנו לפרש במובן „אחד מזקני העם היושבים בסוד הסנהדרין״ — Senator, ולא במובן „הקדמון״, — Senior, להבדיל מן החכמים המאוחרים, שנקראו גם כן בשמות אלו (כמו שחושבים חוקרים אחדים: ר׳ זכריה פראנקל, שירר, ולווי). בכנוי „זקן״ נקראו שמאי והלל עוד במשנה ובברייתות העתיקות, ואנו לא ידענו שום חכם בישראל, שישא עליו אחד מן השמות הללו לפני חתימת המשנה 2). ואם מצאו המבקרים מקום לערער על נשיאותם של הלל ובניו. הנה על ישיבתו של הלל בסנהדרין לא ערערו מעולם, אף על פי שגם לא קיימו אותה; ועל דבר ישיבתו של ר׳ גמליאל הזקן בסוד הסנהדרין הלא יעידו גם ספרי הברית החדשה (מפעלות השליחים V 34). יש לפי זה מקום לחשוב, כי זקני בית־שמאי וזקני בית־הלל, שנזכרו הרבה פעמים בתלמוד, נקראו כך, לא מפני שהיו זקנים באים בימים, אלא שהיו מתלמידי ב״ש וב״ה, שנתמנו לשבת בסנהדרין.

על־אודות שנות לידתו ומותו של הלל אין לנו דברים ברורים. מסורה קדמוניה אחת אומרת, כי הלל היה אחד מארבעה, שמתו בני מאה ועשרים שנה. „הלל הזקן עלה מבבל מ׳ שנה, ושמש תלמידי חכמים מ׳ שנה ופרנס את ישראל מ׳ שנה״ (ספרי דברים ל״ד ז׳). מצד השני יש לנו מסורה הסטורית, כי „הלל ושמעון, גמליאל ושמעון נהגו נשיאותם בפני הבית מאה שנה״ (שבת ט״ו ע״א); לפי זה נתמנה הלל לנשיא שלשים שנה לפני תאריך הנוצרים, ואם נניח כי הוא פרנס את ישראל ארבעים שנה, אם כן מת ששים שנה לפני חורבן הבית או עשר שנים אחרי תאריך הנוצרים. לדבר הזה

---

2) הלל ויהודה בני ר׳ גמליאל היו נכדי ר׳ יהודה הנשיא מסדר המשנה ולא בניו של ר׳ גמליאל דיבנה, כמו שאפשר היה לחשוב על־פי הגירסא המשובשת של מסכת סופרים פרק ח׳ (עיין סדר הדורות ד״ה הלל ויהודה).

אף על פי שהפרושים נפלגו לכתה מיוחדת עוד הרבה דורות לפני הלל, אבל את תכונת רוחה של כתת הפרושים, כמו שתאר אותה יוסף פלאַוויוס וכמו שהתגלמה בחוקי התלמוד – את תכונת רוחה זו קבלה מידי הלל.

חושב אני, כי חקירותי ימצאו להן מקום פנוי בספרותנו העברית, וכי אוהבי התלמוד המעטים שבדור, החושבים כמוני, שיש לה היסטוריה גם לתורה שבעל־פה, ושהיא לא נבראה בכל קומתה וצביונה בבת אחת, אלא התפתחה לאט לאט מדור לדור — המה ימצאו חפץ בחקירותי.

הנני מוצא לנכון להעיר לב הקוראים, כי מרבית הדברים, אשר יבואו בספרי זה, בעיקרם כבר נתפרסמו על ידי בדפוס בשפת־רוסיה, בשורה ארוכה של מאמרים בשם „Саддукеи и Фарисеи" שנדפסו ב„וואָסחאָד" הירחוני במשך שנות 1897—1898. אלא ששם, לרגל המלאכה שהיתה לפני, באו הדברים מפוזרים הנה והנה, ופה נתחברו יחד, כדי לתת תמונה שלמה ומסוימת מהלל ובית־מדרשו ומהחיים הדתיים של היהודים בזמנו. ועל כן הוספתי עליהם גם את אשר חדשתי אחרי כן במאמרי הרבים, שנדפסו באנציקלופריה היהודית בשפת־רוסיה, שנערכה על ידי 1). את הסתירה בדבר נשיאותו של הלל בין קבלת התלמוד ובין שאר המקורים כבר תרצתי לפני שתים עשרה שנה ב„ויאָסחאָד" (IX—1898) ארבע שנים אחרי זה הוציא לאור הפרופיסור ביכלר את ספרו „Das Synedrion in Jerusalem" שנדפס בווינא בשנת 1902, ובו הוא מישב סתירה זו באופן הדומה לתירוצי אני עם איזה שנוים שאעיר עליהם במקומם. אין כל ספק בלבי, שהפרופיסור ביכלר, שאיננו קורא רוסית, לא ראה את מאמרי ב„וואסחאד". אבל הדבר הזה נתן שמחה בלבי. אם שני חוקרים, שלא ראו זה את זה, מתכוונים בעיקרו של דבר לדעה אחת, סימן הוא, כי שניהם קרובים אל האמת.

המחבר.

---

1) ראה המאמרים:

Авторитетъ Раввинскій, Беть-Шамай и Беть-Гиллель, Гиллель, Интерпретація Законовь, Мидоть, Ритуальная чистота, Синедріонь 18 декретовь, Фарисеи и Саддукеи.

„שלא עזב גם חכמה אחת שלא למדה, אפילו כל הלשונות, אפילו שיחת הרים וגבעות, שיחת עצים ועשבים" וכו' (מסכת סופרים פרק י"ז, הלכה ז') כלומר: שיחות על אודות הרים וגבעות ועל אודות עצים ועשבים. מאגדה אחרת, אשר נביא להלן, נראה, כי היה הלל באמת חוקר בחכמת הטבע וגלילות הארץ, ובדבר אחד כוון לדעת הרופא היפוקרטוס היוני, ומי יודע, אם לא ידיעת שפת יון היא שעמדה לו ללמוד את תורת ההגיון של אריסטו ולעשות במתכנתו בשבע מדות שאזן ותקן.

על פי הרשימות המקוטעות מחיי הלל, שבאו במקומות שונים בתלמוד, נראה, כי אחרי אשר למד הלל זמן ידוע בבית־מדרשם של שמעיה ואבטליון, שב לארץ־מולדתו לבבל, וקרוב הדבר, שעשה זאת בימי ממשלת אנטיגנוס (37־40 לפני תאריך הנוצרים), שהיתה עת צרה לפרושים. בפעם השנית עלה הלל לארץ ישראל בשנת השלשים לפני תאריך הנוצרים, כשבע שנים אחרי אשר היה הורדוס למלך על ישראל. כי אחרי כבוש הורדוס את ירושלים בעזרת חיל הרומאים היתה מלאכתו הראשונה להוריד לטבח את כל חברי הסנהדרין, שהיו כמעט כלם מכת הצדוקים, אוהבי בית־החשמונאים, ורק את שני הפרושים, את שמעיה ואת אבטליון, הנקראים אצל יוסף פלוויוס (קדמוניות XV, 1, 1) האחד בשם Sameas והשני בשם Pollion [3]) לא לבד שהשאיר

---

3) כזאת היא דעת גרץ; לא כן היא דעת דרנבורג (תרגום עברי של ספרי „משא ארץ ישראל" צד 77). הוא אמנם מודה, כי סאמעאס ופוליאון על פי צלצול מבטאם הם שמעיה ואבטליון, אלא שהוא חושב, כי יוסף פלוויוס טעה והחליף אותם בשמאי והלל. התורני ר' יצחק אייזיק הלוי (דורות הראשונים, כרך ראשון, צד 40 והלאה), מבלי להזכיר את דרנבורג, מרבה להתפלפל ולהוכיח, כי שני הפרושים של יוסף פלוויוס, סאמעאס ופוליאון, לא שמעיה ואבטליון הם, כי אם הלל ושמאי, שלפי דבריו, ישבו שניהם בסנהדרין עוד לפני כבוש הורדוס את ירושלים. ושמאי ישב בסנהדרין עוד עשר שנים לפני זה משנת 47 לפני תאריך הנוצרים או 117 שנה לפני חורבן הבית. אולם דעת זו איננה עומדת גם בפני בקורת קלה. השם Sameas יוכל אמנם להתאים גם לשם שמאי כמו לשם שמעיה, אבל כי יהפך השם העברי הלל לשם Pollion ביונית, זהו דבר שאין הדעת סובלתו. יודעים אנחנו, איך ישתנה השם פוליאון לאבטליון בעבריה. Pollion הוא קצור מן Ptolion או בטוליון בעברית, כמו שהשם Ptolemas הוא מתקצר ונעשה Polemos, ויען כי העברים מוסיפים תמיד אות א בראש המלה לפני שוא נע על כן נתהפך בטליון לאבטליון, כמו שנעשה מן השם Ptolemos–אבטלמוס (לפי זה השם אבטליון הוא בעקרו שם יוני, ולא כמו שחושב דרנבורג, שהוא נגזר מהשם העברי אביטל, שהוא שם נקבה). אבל איזה קרבת המבטא יש בין פוליאון והלל? אבל שיטתם של דרנבורג והלוי מופרכת גם כן מקבלת התלמוד. כי הנה בספור הנודע על־דבר התמנות הלל לנשיא, נאמר, כי בני בתירה לא ידעו, אם פסח דוחה שבת או לאו, ושאלו: כלום יש אדם שיודע, אם פסח דוחה את השבת? אבל מדוע לא שאלו את שמאי, שלפי דעת הלוי כבר היה זקן והיה חבר הסנהדרין עוד לפני שבע עשרה שנה? וגם התשובה על שאלה זו: „אדם יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו" תוכיח כי בעת ההיא לא היה עוד הלל מפורסם בארץ ישראל והיה ידוע רק למעטים. ולפי דברי הלוי, שישב הלל (פוליאון) בירושלים ולא בבבל בשעה שכבש הורדוס את ירושלים, ויחד עם שמעיה יעץ לעם לפתוח את שערי העיר לפני הורדוס, והורדוס כבדו כבוד גדול,–איך לא ידעו בני בתירה ממנו דבר? ועוד, הנה בן־זוגו של הלל היה מתחלה איזה מנחם, ורק כשיצא מנחם נכנס שמאי תחתיו (חגיגה פרק ב'), ומדוע לא נתמנה שמאי מיד לחברו של הלל, ושמאי זה על פי שטת הלוי הלא היה אהוב להורדוס והמלך היה חפץ ביקרו. ועוד, איך יהיה שמאי תלמיד להלל, בשעה ששמאי כבר היה לפני עשר שנים חבר הסנהדרין והלל לא היה נודע עוד גם לבני בתירה.

הסכימו כמעט כל סופרי דברי הימים לישראל, אולם רובם, בהטילם ספק בזקנה המופלגת של הלל, הגבילו על־פי אומדנה את שנות ימי חייו עד שמונים שנה, מבלי לתת יסוד הסטירי לדבריהם. גרץ למשל משער, כי הלל נולד בשנת השבעים וחמש לפני ספירת הנוצרים ומת בשנה החמשית אחרי תאריך הנוצרים.

מצד אמו התיחס הלל לצאצאי שמעי בן דוד המלך (כתובות ס״ב ע״ב, ירושלמי תענית פ״ד, ירושלמי כלאים פ״ט), אולם מאבותיו הקרובים של הלל אין אנו יודעים מאומה. גם שם אביו נעלם מאתנו. ורק זאת ידענו, כי היה לו אח ושמו שבנה, שהיה עוסק בפרגמטיה, והציע להלל לכלכל אותו ואת ביתו למען יוכל להקדיש את כל עתותיו לתלמוד תורה. אבל הלל, שפתגמו בחיים היה: „אם אין אני לי מי לי?" (אבות פ״א מ׳ ט׳), לא רצה לקבל תמיכתו (סוטה כ״א ע״א), ובהיותו אז מטופל כבר באשה ובנים, מצא את מחית־ביתו בעבודת שכיר. ויהי לו היום לעבודה והלילה לבקש חכמה ודעת. את אהבתו של הלל ללמוד התורה הלבישה האגדה במחלצת מליצה יפה מאד. „הלל – אומרת האגדה – נעשה בלי רצונו לקטיגור בבית־דין של מעלה: הוא מחייב את העניים. כשיעמוד עני אחרי מותו לפני כסא הדין, אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי, אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל?". „אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיק (חצי הזוז – לערך עשרים וחמש קופיקות). חציו היה נותן לשומר בית־המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי־ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית־המדרש להכנס, עלה ונתלה וישב על־פי ארובה, כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו, אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היתה וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהם וראו דמות אדם בארובה. עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת" (יומא ל״ה ע״ב). — נעילת דלתי בית־המדרש בספור זה בפני כל הרוצים לבוא וללמוד, אמנם, אינה מתאימה עם פתגם אנשי כנסת הגדולה, שאמרו: „והעמידו תלמידים הרבה" (אבות פרק א׳, משנה א׳), אבל אפשר שהיתה זאת מצורך השעה. מפני שהיה אז גדול מאד כבוד החכמים בעיני העם, על כן היו רבים להוטים אחרי הרבנות והיו מניחים איש מלאכתם ואת עבודתם בשדה ודחקו עצמם לבית המדרש, אף על פי שלא היה סיפק בידם ללמוד ולא ראו סימן ברכה בלמודם. ואולי לאנשים כאלה כוון שמעיה בפתגמו „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות" (שם). בכל אופן יפה עשו החכמים שבאו אחרי שמעיה ואבטליון ולמדו: „מה אני (משה) בחנם, אף אתם בחנם" (בכורות כ״ט ע״א), והלל יוכיח.

אין אנו יודעים, אם בבית־מדרשם של שמעיה ואבטליון כבר למדו מלבד עניני דת ודין גם חכמות חיצוניות, או הלל מצא מקור אחר לשאוב ממנו את ידיעותיו במקצוע זה. בכל אופן המסורה המאוחרת באה והעידה על הלל,

עם הצדוקים, אבל קרוב לשער, כי גם השלישי היה לסלע־המחלוקת ביניהם, אעפ"י שלא באה על זה העדות ממקום אחר. ושלשה דברים אלו הם:

א) התורה מסרה לכהנים לטהר ולטמא את המצורע בדבר פיהם, אולם מאשר לא היו הכהנים (הצדוקים) שבאותה שעה בקיאים בדיני נגעים על־פי למודי הפרושים, לפיכך דרשו הפרושים, שאין הכהן מטהר ומטמא את המצורע אלא בזמן שחכם מישראל (כלומר פרושי) עומד על־גביו. „הא כיצד? חכם מישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן, אף על־פי שוטה, אמור: טמא, והוא אומר: טמא! אמור: טהור, והוא אומר: טהור!" (ספרא, תזריע פרק א', משנה ט'). ובמקום אחר נאמר: „יכול, אם אמר הכהן על טמא טהור, יהא טהור? תלמוד לומר: טהור, וטהרו הכהן — ועל דבר זה עלה הלל מבבל" (שם פרק ט' משנה ט"ו). מובן הדבר, כי הלכה כזאת יכולה היתה להקבע רק בשעה שיד הפרושים היתה על העליונה.

ב) במחלוקת הידועה שבין הצדוקים והפרושים בדבר הפירוש של „ממחרת השבת", הנאמר בענין העומר (ויקרא כ"ג י"א). הוכיח הלל את צדקת הפרושים על פי אחת משבע מדותיו, הנקראת בשם „שני כתובים המכחישים זה את זה". הנה „כתוב אחד אומר: ששת ימים תאכל מצות (דברים ט"ז ח') וכתוב אחד אומר: שבעת ימים תאכל עליו מצות (שם ט"ז ג'). הא כיצד? ששה מן החדש ושבעה מן הישן, ועל דבר זה עלה הלל מבבל" (ירושלמי פסחים פ"ו הלכה א'). הנה לפנינו שני כתובים המכחישים זה את זה, עד שבא הכתוב השלישי (ממחרת השבת) והכריע ביניהם, אבל הכרעה זו יש לה מקום רק אם נפרש: ממחרת השבת — ממחרת יום־טוב, ולא ממחרת שבת בראשית.

ג) „כתוב אחד אומר: וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר (דברים ט"ז) וכתוב אחד אומר: מן הכבשים ומן העזים תקחו (שמות י"ב)? אלא כבשים ועזים לפסח וצאן ובקר לחגיגה" (ירושלמי שם). בתלמוד לא נמצא בפירוש, שהיתה מחלוקת בין הפרושים והצדוקים בענין זה, מכל מקום יש לחשוב, כי הצדוקים לא חשבו לחובה את קרבן החגיגה בערב פסח, מפני שהם בכלל לא הודו בכל מה שלא בא מפורש בתורה.

הברייתא שהובאה בירושלמי, אחרי מנותה את שלשת הדברים שעליהם עלה הלל מבבל, מוסיפה ואומרת: „דרש והסכים, עלה וקבל הלכה". מן הבטוי „קבל הלכה" החליט החכם י"א ווייס, כי כל זה נוגע לעליתו הראשונה של הלל. אולם ווייס בעצמו הרגיש דחקו של פירוש זה. ובאמת הלא יפלא, מפני מה נסתפק הלל רק בשלשה דברים אלו והטריח בשבילם את עצמו ללכת לארץ ישראל ללמוד תורה אצל שמעיה ואבטליון? הלא שלשה דברים אלו הם ענינים שאינם נוהגים בחוץ לארץ ואין בהם צורך של הלכה למעשה. ואף גם זאת: הלל שכבר ידע להוציא הלכה ממדרש הכתובים והיה בודאי בקי בכל חדרי התורה, לא ידע ולא שמע על דבר המחלוקת המפורסמת שבין הצדוקים והפרושים בענין „ממחרת השבת", ומה גם שהפירוש של הפרושים היה מקובל באומה מימים קדמונים, עד שגם התרגום היוני של ע' זקנים מפרש ממחרת השבת — ממחרת יום־טוב? יותר נכונה לפי זה דעת ראב"ד, שהבאנו למעלה, שעל שלשה

בחיים, כי אם גם הנהילם כבוד גדול, וביחוד את שמעיה, אחד מחברי הסנהדרין, בשעה שנתבע הורדוס לדין על אשר הרג את חזקיה הגלילי (קדמוניות XIV, 9, 5) ונבואה נזרקה אז מפיו של שמעיה, כי עתיד הורדוס להוריד לטבח את כל חברי הסנהדרין יחד עם המלך הורקנוס על אשר הם נושאים פנים בדין, וכאשר נתקיימה נבואתו זו, פקד אותו הורדוס לטובה.

אפשר הדבר, כי הורדוס, שפקח היה וידע, כי השפעת הפרושים גדולה על העם מאד, וידע גם כן, כי מאז ומעולם היתה טינא בלב הפרושים על בית החשמונאים, על כן גמר בלבו להחניף להם ויבדילם לטוב מן הצדוקים, למען יטו את לב העם אחריו. על משרת כהן גדול, שנשארה פנויה אחרי ירידת אנטיגנוס, שהובל שבי והומת בידי הרומאים, לא מנה הורדוס את אחד ממשפחת הכהנים הגדולים אשר בירושלים, כי אם קרא לחננאל מבבל, כהן בלתי נודע עד הנה לשם, והעלה אותו לגדולה. חננאל זה שמש בכהונה גדולה כשתים עשרה שנה, חוץ מירחים אחדים בשנת 35 לפני תאריך הנוצרים, שאז שמש בכהונה גדולה העלם אריסטובולוס, אחי מרימנה החשמונאית אשת הורדוס, ורק בערך עשרים וחמש שנה לפני תאריך הנוצרים הורד חננאל מגדולתו, ויפן את מקומו לפני אחד הכהנים, אשר מלבד שמו כמעט אשר לא ידענו מאומה על אודותיו. ובימים ההם נשא הורדוס לאשה את מרימה בת שמעון הבייתוסי ממצרים וימנה את שמעון לכהן גדול. ולמן העת ההיא החלה ממשלת הכהנים הבייתוסים בירושלים, שבדעותיהם ובמנהגיהם היו נוטים לכת הצדוקים ונתערבו עמהם לכת אחת. מבקשים אנחנו את קוראינו לקלוט במוחם את פרטי הכרונולוגיה של התקופה שאנו עומדים בה. הפרטים האלה ישפכו בחקירותינו אור על המסבות והמעשים, שנשתרבבו בתקופה זו.

על־פי האמור למעלה יש ידים לחשוב, כי בראשית ממשלת הורדוס חשבו הפרושים שבארץ ישראל את השעה מוכשרת לקומם הריסות הדת ולהרים קרן כתתם, שירדה פלאים במשך ימי המבוכה של מלחמת הורקנוס ואנטיגנוס. ויען כי בעת ההיא, כאשר נסתלקו שמעיה ואבטליון מארץ־החיים לא היה לפרושים בארץ ישראל איש ראוי לעמוד בראשם, על כן שמו עיניהם בתלמידם המובהק – בהלל, וקראו אותו לבוא מבבל בתקותם. כי הוא בידיעותיו הרבות יתן תוקף ועוז לשטתם 4). עם השערה זו מסכמת המוסרה העתיקה „על שלשה דברים עלה הלל מבבל״, ששנים מהם נוגעים בלי־ספק במחלוקת הפרושים

מה שהכריח את החוקרים הנזכרים לאמר, כי פוליאון וסמעאס הם הלל ושמאי, הוא זה. יוסף פלוויוס (קדמוניות XV, 10, 4) בדברו על אודות ממשלתו האכזריה של הורדוס בזמן יותר מאוחר, מספר אגב אורחא, כי הורדוס נשא פנים לפוליאון ולסאמעאס ושאר הפרושים, שנזהרים תמיד להשבע גם על אמת ופטר אותם משבועת־אמונים. גרץ חושב, כי במקום הזה טעה פלוויוס והחליף את הלל ושמאי בשמעיה ואבטליון. אבל אפשר הדבר, כי פלוויוס לא טעה כלל. מאין השבועה היה בראשית ממשלתו של הורדוס, בשעה שנעשה למלך, ושמעיה ואבטליון הם שמאנו להשבע אלא שפלוויוס הביא את הדברים אגב אורחא שלא במקומם, בשעה שהוא מדבר על אודות אכזריותו של הורדוס ועל אודות נשיאות פניו אל הפרושים.

4) עיין פירוש הראב״ד לספרא, פרשת תזריע, פרק ט׳, משנה ט״ו.

(מתתיה XXVI, 57 ובמקומות המקבילים). על יסוד כל הדברים האלה החליטו החוקרים הנוצרים: קיונן, וולהויזן ושירר [6], ואחריהם נמשכו גם רבים מחכמי ישראל, כי מסורת התלמוד על דבר נשיאותו של הלל ובניו מופרכת היא מעיקרה ואין לה יסוד בדברי־הימים

הפרופיסר דניאל חבולסון [7] עוד הרחיק ללכת מהם, הוא בא לתרץ קושיה גדולה בספורי האוונגליונים. הן ישוע נידון למיתה ונצלב בערב פסח שחל להיות בערב שבת, כל העם אכלו את פסחיהם באותו יום בערב (יוחנן XVII, 25), ואם כן קשה להבין, מפני מה נפלגו ישוע ותלמידיו מכלל ישראל לסדר את סדר הפסח עם אכילת מצה וקריאת הלל ביום החמישי בערב לפני השפטו? כדי לתרץ קושיה זו נזקק חבולסון לנגוע בשאלה הידועה, אם פסח דוחה שבת או לא? והוא משתדל להוכיח, כי בימים ההם היו נוהגים על־פי תורת הצדוקים, שפסח אינה דוחה שבת, ואם אירע ערב־פסח או יום ראשון של פסח בשבת (שאז צריכים היו לצלות את הפסח ערב שבת עם חשכה), היו מקריבים את הפסח ביום החמישי. אבל, ישאלו את חבולסון, הלא יותר מששים שנה לפני זה כבר הוכיח הלל, שפסח דוחה שבת? על זה יענה חבולסון, כי כל הספור הזה על־דבר התמנות הלל לנשיא אינו אלא לגנדה בעלמא, שאין בה אפילו קורטוב של אמת הסטורית. מלבד מה שהלל לא יכול היה להתמנות לנשיא, מפני שהנשיאות היתה זכותו של הכהן הגדול, גם הספור בעצמו מלא סתירות פנימיות ודברים שאין להם שחר, המעידים כי הוא כלו בדוי מראשו ועד סופו ואין לסמוך עליו.

הספור הזה הובא בתלמוד בבלי (פסחים ס"ו) ובתלמוד ירושלמי (פסחים פ"ו הלכה א') ובתוספתא (פסחים פרק ד') בנוסחאות שונות. הנני מוצא לנכון לתת בזה את נוסח הבבלי ואת נוסח הירושלמי מקבילים זה לעומת זה, בכדי להראות, כי רק הנוסח הירושלמי וכמוהו גם נוסח התוספתא הוא באמת מלא סתירות פנימיות, בשעה שהנוסח הבבלי נקי מהן לגמרי. מפני שלומדי התלמוד בימי הבינים עסקו על־פי רוב בהבבלי בלבד, ושמרו עליו, עד כמה שידם היתה מגעת, מקלקול הכתבנים, בשעה שהירושלמי (כמו גם התוספתא) היה מונח בקרן זוית ואיש לא השגיח עליו, שמא יקלקלו בו הכתבנים, ועל כן הוא באמת מלא שגיאות גסות [8].

---

6) Schürer, Geschichte d. Jüdisch. Folkes 3-te Auflage II 203 ושם נמצא מראה מקומות של כל המחברים שדנו בשאלה זו.

7) Das Letzte Passamal Christi. S. Petersburg I,

8) הרב בעל יד מלאכי מביא בשם חות יאיר (סי' כ"ג): אין לסמוך כלל על נוסחאות הירושלמי שבידינו, כי כבר ידוע שהנוסחאות מרובים ומופלגים בטעיות: חסיר יתיר וחלוף באופן שאין להחליט הדבר מתוך נוסחאות הללו. ובתשובות הרמב"ן (סי' צ') כתוב לאמר: „כבר ידעת, שרבו השבושים והנוסחאות בירושלמי והסבה הגדולה – מיעוט הלומדים בו ואין עומדין עליו, רק אחד בדור (יד מלאכי חלק שני דף קנ"ג).

דברים אלו עלה בפעם השניה ולא לקבל הלכה אלא לקבוע הלכה נגד דעת הצדוקים, שחפצו לשנות מן ההלכה הקדומה המתנגדת לפשוטו של מקרא. ומי יודע אם לא נשתבשה הגירסא בירושלמי, וצריך להגיה: דרש והסכים, עלה וקבע הלכה (כלומר, הוא דרש את הכתובים והסכים לדעת הפרושים ועלה וקבע את ההלכה בכח דרשותיו).

פרק ב.

נשיאותו של הלל.

הברייתא המעידה, כי הלל ושלשה דורות מביתו אחריו נהגו את נשיאותם מאה שנה בפני הבית, מדברת מנשיאות עתם, מבלי לבאר, מה טיבה של נשיאות זו ובאיזה מוסד היתה נוהגת: אם בסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד, שישבה בלשכת הגזית, או באחת מן הסנהדראות הקטנות של עשרים ושלשה חברים. כי, כאשר נראה להלן, לא סנהדרין אחת היתה בירושלים, כי אם שלש, וכיון שאחר חורבן הבית בבית־דין הראשי של יבנה ושל אושא, שהיה לו שארית של יפוי־כח של הסנהדרין הגדולה, היו הנשיאים תמיד מבני בניו של הלל, לפיכך נצטייר במחשבתם של חכמי הדורות האחרונים, שגם בזמן הבית היו הלל וצאצאיו נשיאים בסנהדרין הגדולה של לשכת הגזית, אף על־פי שבפירוש לא נאמר דבר זה בשום מקום בתלמוד. מצד השני באו המבקרים וכפרו בכל: הלא לא היה יכול להיות ראש בסנהדרין, הנשיאות במוסד זה היתה אחת מזכיותיו של הכהן הגדול עוד מימי שמעון החשמונאי ואילך (השמונאים א׳ י״ד מ״ח). אצל יוסף פלוויוס לא נמצא כל זכר להלל 5), כאלו לא היה האיש הזה בעולם. אמנם פלוויוס לא יזכיר גם שאר גדולי ישראל, שעסקו בתורה וחכמה, אם לא היה להם דבר עם עניני מלחמה ופוליטיקה, אבל אלמלי היה הלל יושב ראש בסנהדרין, כי אז מן הנמנע שלא יזכירנו פלוויוס אפילו פעם אחת. פלוויוס אמנם מזכיר את שמעון (בן גמליאל הזקן), מתנגדו ואיש־ריבו, ואומר עליו, שהיה נצר ממשפחה מיוחסת בירושלים. אבל הוא מזכירו רק בתור חבר בעל השפעה גדולה בסנהדרין, אבל לא בתור נשיא הסנהדרין. רבן גמליאל הזקן יזכר לטוב באחד מספרי הברית החדשה, כאחד מחברי הסנהדרין הגדולה, בשעה שנתבעו פטרוס ושאר השליחים לדין בשביל שהטיפו לעם בשם ישוע הנוצרי. וגם השליח פאול התפאר, כי הוא אחד מתלמידי רבן גמליאל (מפעלות השליחים V, 34 ; XXII, 3), אבל גם שם אנו רואים אותו רק בתור חבר הסנהדרין, חבר נכבד, אשר לדבריו יטו אוזן קשבת, אבל לא בתור נשיא, יושב ראש. כי בפירוש נאמר שם, כי היושב ראש בישיבה ההיא היה כהן גדול מכת הצדוקים (מפעלות השליחים V, 17 – 42), כן היה כהן גדול צדוקי נודע בשמו קַיָּפָה גם היושב ראש בסנהדרין, שדנה את דינו של ישוע הנוצרי למיתה

5) כבר הוכחנו למעלה בהערה 3, כי דעת האומרים, שפוליאון, הוא הלל, מופרכת היא.

מיד הושיבוהו בראש ומנו אותו נשיא עליהן.

והיה דורש כל היום כלו בהלכות פסח. התחיל מקנתרן בדברים, אמר להן: מי גרם לכם, שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון.

אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת, מהו? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הנח להן לישראל, אם אין נביאין הן בני נביאים הן.

למחר מי שפסחו טלה, תוחבו בצוארו, ומי שפסחו גדי, תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הלכה, ואמר: כך מקובלני משמעיה ואבטליון.

אף על פי שהיה יושב ודורש להן כל היום, לא קבלו ממנו, עד שאמר להן: יבוא עלי! כך שמעתי משמעיה ואבטליון. כיון ששמעו ממנו כן, עמדו ומנו אותו נשיא עליהן.

כיון שמנו אותו נשיא עליהן, התחיל לקנתרן בדברים ואומר: מי גרם לכם לצרך לבבלי הזה, לא על שלא שמשתם לשני גדולי עולם, לשמעיה ואבטליון, שהיו יושבים אצליכם?
כיון שקנתרן בדברים נעלמה הלכה ממנו.

אמרו לו: מה לעשות לעם ולא הביאו סכיניהם? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הניחו לישראל, אם אינן נביאים בני נביאים הן.

מיד כל מי שהיה פסחו טלה, היה תוחבה בגיזתו, גדי היה קושרה בין קרניו: נמצאו פסחיהן מביאין סכיניהן עמהן. כיון שראה את המעשה, נזכר את ההלכה. אמר: כך שמעתי משמעיה ואבטליון. אמר ר' אבון: והלא אי אפשר לשני שביעית שלא יחול ארבעה עשר להיות בשבת, ולמה נתעלמה הלכה מהן? כדי ליתן גדולה להלל.

אם נסתכל בעין בוחנת בשנויים שבין שני הנוסחאות, אז צריכים אנו לבוא לידי המחשבה, כי בנוסח הירושלמי חלו ידים מאוחרות וידים בלתי זהירות מאד, בשעה שבנוסח הבבלי הקצר, אפשר שנשמרה הברייתא העתיקה בכל טהרתה. המאמר הנעוץ בתוך הברייתא בירושלמי: „אית תניי תני כך ואית תניי תני כך" מעיד על עצמו, שהוא הוספה מאוחרת, אבל גם התשובות, שהנוסח הירושלמי מיחס לבני בתירה נגד הוכחותיו של הלל ושהקפתי אותן בתוך שני חצאי אריח [ ], הן הוספה מאוחרת ובלתי מדויקת. באבות דר' נתן (פרק ל"ז) נמצאה רשימה של שבע המדות, שתקן הלל ודרש לפני בני בתירה, ושם אין זכר להיקש כלל. נוסח הירושלמי מסמן בשם היקש מה שחכמי ההגיון מסמנים בשם אנלוגיה פשוטה (תמיד קרבן צבור ופסח קרבן צבור מה תמיד וכו'). והלל אמנם השתמש באנלוגיה פשוטה, אבל הוא קורא לה בשם „כיוצא בו ממקום

הנוסח הבבלי:

תנו רבנן, הלכה זו נתעלמה מבני בתירה. פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו, אם פסח דוחה שבת אם לאו. ואמרו, כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמרו להם, אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו, ששמש את שני גדולי הדור, שמעיה ואבטליון, ויודע, אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום יודע אתה, אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת? והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת.

אמרו לו: מנין לך?

אמר להן: נאמר „במועדו" בפסח (במדבר ט' י"ב) ונאמר „במועדו" בתמיד (שם כ"ח ב'), מה „מועדו" האמור בתמיד דוחה את השבת, אף „מועדו" האמור בפסח דוחה את השבת. ועוד מקל וחומר: ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת, פסח שענוש כרת, אינו דין שדוחה את השבת.

הנוסח הירושלמי:

זו הלכה נעלמה מזקני בתירה. פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ולא היו יודעין, אם פסח דוחה שבת אם לאו. אמרו, יש כאן בבלי אחד והלל שמו, ששמש את שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אפשר שיש ממנו תוחלת. שלחו וקראו לו. אמרו לו: שמעת מימיך, כשחל ארבעה עשר להיות בשבת, אם דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי אין לנו אלא פסח אחד בלבד, והלא כמה פסחים ידחו את השבת בכל השנה.

[אית תניי תני: מאה, אית תניי תני: מאתים, ואית תניי תני: ג' מאות].

אמרו לו: כבר אמרנו שיש ממך תוחלת.

התחיל דורש להן מהיקש ומקל וחומר ומגזרה שוה. מ ה י ק ש: הואיל ותמיד קרבן צבור, ופסח קרבן צבור, מה תמיד קרבן צבור דוחה את השבת, אף פסח קרבן צבור דוחה את השבת. מ ק ל ו ח ו מ ר: מה אם תמיד שאין מחייבין על עשיותו כרת דוחה את השבת, פסח שחייבין על עשיותו כרת, אינו דין שידחה את השבת. מ ג ז ר ה ש ו ה: נאמר בתמיד „במועדו" ונאמר בפסח „במועדו", מה תמיד שנאמר בו במועדו דוחה את השבת, אף פסח שנאמר בו במועדו דוחה את השבת.

[אמרו לו: כבר אמרנו אם יש תוחלת מבבלי! היקש שאמרת יש לו תשובה: לא! אם אמרת בתמיד שכן יש לו קצבה, תאמר בפסח שאין לו קצבה? קל־וחומר שאמרת יש לו תשובה: לא! אם אמרת בתמיד שהוא קדשי קדשים, תאמר בפסח שהוא קדשים קלים? גזרה שוה שאמרת— שאין אדם דן גזרה שוה מעצמו].

מת נמצאות המלים „בגד עור" ובחוקי טומאת שרץ נמצאות גם כן המלות „בגד עור", לפיכך נוכל לעשות מהן גזרה־שוה ולאמר „שהמת מטמא בכעדשה והשרץ מטמא באוהל", מה שלא רק מתנגד אל ההלכה המקובלת, אלא מתנגד גם אל השכל הישר, כי מה ענין בגד עור ולשעור הטומאה? ולפיכך השתדלו חכמי הדור להגביל את השמוש בגזרה־שוה בכל מה שאפשר ודרשו מתחלה, למשל, כי המלות השוות צריכות להיות מופנות, כלומר יתירות או מצד אחד או משני צדדים, אף על פי שבאמת גם הענין של „מופנה" איננו מיוסד כל צרכו בהגיון, ולאחרונה דרשו „שלא יהא אדם דן גזרה שוה לבטל תלמודו אלא לקיים תלמודו" (ירושלמי שם), כלומר, שמותר להשתמש בגזרה שוה רק בתור דרש ואסמכתא בעלמא, כדי למצוא סמך במקרא להלכה מקובלת מפי הראשונים, או גם להלכה מחודשת על־פי שקול־הדעת אם רק היא אינה מתנגדת לדברים המוקבלים 9). בכל אופן אי אפשר שיאמרו בני בתירה להלל, שאין לו הזכות לדון גזרה שוה מעצמו, וביחוד אחרי אשר הוא לא בא לבטל איזה הלכה מקובלת. ואין כל ספק, שאחד מן התלמידים בזמן האחרון שם את הדברים האלה בפי בני בתירה. והלא כמה וכמה פלוגתות נמצאות בתלמוד וכל אחד מן החולקים דן גזרה שוה מעצמו, אם כן המאוחרים היו רשאים, והלל לא היה רשאי?

בעל הנוסח הירושלמי, כנראה, משתדל להראות, כי בני בתירה התיחסו ברגש של בוז להבבלי להלל, ומשום זה לא השגיחו אל כל הוכחותיו ומדותיו עד שאמר להם, כי כך מקובל הוא מפי שמעיה ואבטליון, שהיו בני ארץ־ישראל. אבל מסדר הברייתא סותר דברי עצמו: מתחלה אמרו בני בתירה: „אפשר שיש תוחלת מהלל", אח"כ אמרו לו: „כבר אמרנו שיש ממך תוחלת", ולבסוף אמרו לו: „כבר אמרנו, אם יש תוחלת מבבלי", כלומר, אין כל תקוה לשמוע דבר הגון מבבלי.

פרק ג.

דעת החוקרים על ספור התלמוד.

גייגר 10) ודרנבורג 11) ההולך בעקבותיו, אינם כופרים באמתתו של הספור על דבר התמנותו של הלל. המה רואים בה הד קולה של המחלוקת הנושנה שבין הצדוקים, שרובם היו כהנים והתנשאו על העם ביחוסם ובמשמרת כהונתם, ובין הפרושים, שיצאו מן העם וצדדו תמיד בזכותו. גייגר ודרנבורג מיחסים

9) אבל גם מן הכלל הזה יש יוצאים. הנה בחולין (ט"ו ע"ב) כמה תנאין אוסרין בשר בחלב בין באכילה ובין בהנאה, והנה בא ר' שמעון ומתיר בשר בחלב בהנאה מכח גזרה שוה: נאמר במקום אחד: „כי עם ק ד ו ש אתה... לא תבשל גדי בחלב אמו" (דברים י"ד כ"א) ונאמר במקום אחר „ואנשי ק ו ד ש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כ"ב), מה להלן אסור באכילה ומותר בהנאה, אף כאן אסור באכילה ומותר בהנאה. וגם גזרה שוה זו לא בהגיון יסודה. ע"פ ההגיון הקדושה דורשת יותר להחמיר מאשר להקל.

10) Jüdische Zeitschrift II. 42

11) ספרו Historie de la palestine – תרגום עברי משא ארץ ישראל צד 94.

אחר", ואצל התנאים המאוחרים היא נקראת בשם „מה מצינו". אבל ה„היקש" הוא דבר אחר לגמרי. ההיקש הוא, כשהכתוב בעצמו משוה דבר לדבר, למשל: „כחטאת כאשם תורה אחת להם" או „כחטאת האשם הוא לכהן" (ויקרא ז' ז'; ושם י"ד י"ג; ועיין זבחים מ"ז ע"ב והלאה כל הסוגיא) וגם בלי כ' הדמיון, אם בפסוק אחד נמצאים שני נושאים או שני נשואים תכופים זה אצל זה, אז אנחנו מקישים ומדמים אותם זה אל זה. למשל „ויצאה מביתו והיתה לאיש אחר, מקיש יציאה להויה" (כתובות כ"ז ע"ב). ומדה זו לא מנו לא הלל בתוך שבע מדותיו ולא ר' ישמעאל בתוך שלש עשרה מדותיו, מפני שחשבו, כי דבר הלמד מהיקש, הוא כמו שנכתב במקרא בפירוש, ולפיכך אומר התלמוד: „לכולי עלמא היקש עדיף מגזרה־שוה" (זבחים מ"ח ע"א).

עוד יותר נפלאה היא התשובה, שנוסח הבבלי מיחס לבני בתירה נגד הגזרה שוה של הלל. הלא הלל הוא שדרש לראשונה את שבע המדות, והם אומרים לו: אין אדם דן גזרה־שוה מעצמו. ובאמת, הכלל „אין אדם דן גזרה שוה מעצמו" (פסחים ס"ו, נדה י"ט ע"ב) הוא כלל מאוחר מאד, שמעולם לא שמו אליו לב לא התנאים ולא האמוראים אלא דנו ודנו, וכל התלמוד כלו מלא גזרות שוות, שדנו החכמים מעצמם, ודבר מצוי מאד הוא, שחכם אחד דורש גזרה־שוה ומוציא ממנה איזה דין, ומתנגדו דורש גזרה־שוה אחרת ומוציא ממנה דין אחר.

הגזרה־שוה של הלל היא מדה הגיונית חשובה מאד. מדה זו מיוסדת בחוקי ההגיון ובשכל הישר ובה משתמשים גם היוריסטים בזמנם אצל כל העמים והלשונות. למשל, אם באחד החוקים נמצא טרמין־טכני, שנוכל לפרשו באופנים שונים ואין אנו יודעים, איזה מושג נתן המחוקק בעצמו לטרמין זה, ואם במקום אחר בספר החוקים נמצא גם כן טרמין זה, אבל לא באופן סתמי כי אם מפורש ומוגבל על־ידי המחוקק בעצמו, אז למדים אנו, כי במקום הזה פירושו של הטרמין הוא כך ולא באופן אחר. כן עשה גם הלל. אצל קרבן פסח אומר החוק, כי צריך להקריב אותו „במועדו" ואין אנו יודעים פירושו של טרמין זה, אם „במועדו" הוא דוקא ובהחלט ואפילו אם נצטרך בשביל זה לחלל את השבת, או פירושו לאו דוקא, כלומר, צריך בכלל להקריב אותו בזמנו בחודש ניסן בארבעה עשר בין הערבים, אם רק לא תתנגד הקרבתו לחוק אחר, כמו שאנו רואים, שהפסח נדחה מפני טומאת יחידים? והנה מצא הלל, שהטרמין „במועדו" נמצא גם אצל „תמיד" ושם נאמר בפירוש שהוא דוחה את השבת (כי אצל קרבן מוסף של שבת נאמר: מלבד עולת התמיד — במדבר כ"ח י'), ולמד מזה, שהטרמין במועדו יש לנו מושג מוחלט בנוגע לשבת. זהו היסוד ההגיוני של גזרה־שוה. אולם האחרונים לא ירדו לסוף דעתו של הלל והתחילו להשתמש במדה זו גם במקום שאינה מיוסדת בהגיון. כשרואים הם לא טרמינים הצריכים באור, כי אם „מלות שוות" בשני חוקים, רחוקים זה מזה בתכנם, הם מדמים את החוקים זה לזה ומוציאים מתוך זה הלכות חדשות. וכשראו חכמי הדור, כי השמוש הנפרז במדה זו יוכל להביא לידי מבוכות גדולות בתורה שבעל־פה, כמו שהראה ר' אבא בר ממל בירושלמי פסחים (שם): בחוקי טומאת

יוקירו כל־כך את זכר שמעיה ואבטליון, שהיו נודעים לפרושים, וכפי הנראה מן הספור המובא בתלמוד (יומא...) לא שררה עצת שלום ביניהן ובין הכהן גדול (אנטיגנוס ?), שהיה צדוקי, ובכל זאת „כיון ששמעו ממנו כן, עמדו ומנו אותו לנשיא עליהן". חושב אני, כי הלל בודאי לא הסתיר מבני בתירה, שהוא פרושי, ואנחנו הלא ידענו את יחס המשטמה, ששרר בין שתי הכתות והנה באים צדוקים ובוחרים להם לנשיא פרושי תלמיד של פרושים. כמדומה לי, שאין הדעת סובלתו.

* *
*

הפרופיסור דניאל חבולסון אינו נותן כל ערך הסטורי לספור של התמנות הלל לנשיא מפני שהוא מלא סתירות פנימיות. וצריכים אנו להודות, כי קושיותיו אמנם חזקות מאד ואי אפשר לדחותן בקש, אולם כאשר העירונו כבר למעלה, ברובי קושיותיו הוא פונה כלפי הנוסח הירושלמי ואין אחריותן על הנוסח הבבלי. נערוך נא את קושיותיו ואת תשובותי עליהן אחת אל אחת.

א) ראיותיו של הלל פרוכות הן מעיקרן. הוא מדמה פסח שהוא קרבן צבור לתמיד שהוא קרבן צבור, אבל הדבר הזה עוד לראיה הוא צריך. הצדוקים – אומר חבולסון – מודים, שקרבן צבור דוחה שבת, אבל הם חושבים את הפסח לקרבן יחיד, וא"כ כל סילוגיזמיו של הלל נופלים מאליהם.

פירכא זו איננה לא בנוסח הבבלי ולא בנוסח הירושלמי, וכנראה חשבו את הפסח לקרבן צבור. והסברא נותנת, כי גם הצדוקים הודו בזה, מפני שהכתוב אומר בפירוש „כל עדת ישראל יעשו אותו" (שמות י"ב מ"ז). ואדרבה בנוגע לקרבן תמיד היתה מחלוקת ישנה בין הצדוקים ובין הפרושים. הצדוקים חשבו את התמיד לקרבן יחיד של הכהן הגדול, שהוא מביא אותו על חשבון עצמו, ונסמכו בזה על הכתוב: את הכבש האחד תעשה בבקר (במדבר כ"ח ד') – תעשה בלשון יחיד. והפרושים, שצדדו תמיד בזכות העם, דרשו, כי יבוא הקרבן הזה בשם כל העם, ובחשבם את התמיד לקרבן צבור, דרשו להביא אותו מן המעות של תרומת הלשכה. ואותו יום שנצחו בזה הפרושים את הצדוקים עשו ליום טוב, שאסור להתענות בו (מגילת תענית פרק א'; מנחות ס"ד ע"א 14).

ב) אם היה להלל קבלה מרבותיו — שואל חבולסון — מדוע טמן זאת בצלחתו ובלבל את מוחות שומעיו בסילוגיזמיו הצולעים? הלא שאלו אותו: השמעת מימיך? ומדוע לא השיב מיד כהלכה, ורק כאשר ראה שהם אינם שומעין לו, השיב, כי כך מקובל הוא מרבותיו.

אבל על פי נוסח הבבלי לא שאלו אותו: „השמעת מימיך?" כי אם: „כלום אתה יודע?" ובני בתירה קבלו מיד ממנו ולא השיבו מאומה על ראיותיו, והלל לא היה נזקק כלל לחזק את דבריו בקבלה משמעיה ואבטליון.

14) ועיין גייגר, אורשריפט 316.

את בני בתירה לכת הצדוקים, שסרבו מתחלה להעמיד בשורה אחת את הפסח, שהוא קרבן העם, עם הקרבנות העולים כליל לגבוה, שמחללים עליהם את השבת. גייגר ודרנבורג נסמכים על הנוסח הירושלמי ולא על הנוסח הבבלי. כל דרשותיו של הלל בהיקש (ר״ל במה מצינו), בקל־וחומר ובגזרה שוה לא הועילו לו, עד שאמר להם, כי כך קבלה בידו משמעיה ואבטליון. גייגר הולך פה לשיטתו, כי גם הצדוקים אחזו במסורת אבות, והם הם שומרי ההלכה הישנה, נגד הפרושים, שהיו בעלי ההלכה החדשה 12).

שיטה זו, לדעתי, אין לה כל יסוד. מכל חלוקי הדעות שבין שתי הכתות האלו, שבא זכרם בתלמוד, אין גם ענין אחד, שנוכל לאמר עליו, כי דעת הצדוקים תציג לפנינו הלכה ישנה ודעת הפרושים — הלכה חדשה. אמנם ההלכות נשתנו במשך הזמן, והלכות קדומות רבות נדחו מפני הלכות מאוחרות; אבל כל זה נעשה בתוך בתי מדרשיהם של הפרושים בעצמם. הם הבדילו בין משנה ראשונה למשנה אחרונה, אבל הצדוקים לא ידעו ולא חפצו לדעת שום קבלת אבות והודו רק בהלכות היוצאות מפשוטו של מקרא או מקל וחומר, שהוא קרוב לפשוטו של מקרא 13). בין כל דברי הריבות שהיו בין הפרושים והצדוקים נשאר במשנה לזכרון רק ענין אחד, שיוכל לכאורה להעיד, כי היו גם לצדוקים הלכות, שאין להן יסוד במקרא: הצדוקים היו מטמאין את הניצק (ידים . . .), שאין לזה שום יסוד במקרא, אבל כאשר נוכיח להלן, לא זזו גם בנידון זה מפשוטו של מקרא. התלמוד אומר בכל מקום, שהצדוקים לא הודו בתורה שבעל־פה; כזאת נראה גם מספרי הברית החדשה בכמה מקומות, וכזאת יעיד גם יוסף פלוויוס, באמרו, כי הצדוקים אינם מודים בחוקים אחרים מלבד חוקי התורה והם יחשבו לדבר הראוי לתהלה, לצאת בריב דברים גם נגד מורי בתי מדרשיהם (קדמוניות XVIII, 1, 4). ולמי אפוא נאמין, אם לא ליוסף פלוויוס, שהיה בן זמנם וימים רבים התהלך עמהם וידע את הליכותיהם ודעותיהם. וביחוד צריכים אנו להאמין לו בשעה שעדותו מתאשרת על־ידי עדות אחרים ובמקום שאין לו כל פניה בדבר.

קשה להסכים לדברי גייגר ודרנבורג גם בזה, שבני בתירה היו מכת הצדוקים. חכמים רבים ממשפחה זו אנו רואים בין הפרושים גם בארץ־ישראל וגם בבבל (בנציבין) במשך יותר ממאתים שנה, לפני חורבן הבית ואחר החורבן (פסחים ג׳ ע״ב, ברכות כ״ב ע״א, עדיות פרק ח׳ ובשאר מקומות). בתור חברי הסנהדרין אנו רואים את בני בתירה מיד אחר חורבן הבית בבית דינו של ר׳ יוחנן בן זכאי ביבנה (ראש השנה כ״ט), ולפיכך יותר קרוב לשמוע, כי משפחה זו התיחסה תמיד אל כת־הפרושים, מלבד זה קשה לשער, כי צדוקים

---

12) Urschrift 133-139.

13) הבין לא אוכל, איך הוציא גייגר ממאמר התלמוד: „דברים שהצדוקים מודין בהן", שהתלמוד בעצמו חושב, כי יש דברים או הלכות, שהצדוקים מודים בהן, הלא התלמוד מסיים שם: מאי טעמא? זיל קרי בי רב הוא. כלומר, שהילדים, הלומדים רק חומש, כבר יודעין אותם ובאמת, די לנו לעיין את הדברים במקומם (סנהדרין ל״ב ע״ב; הוריות ד׳ ע״א), כי דברים שהצדוקים מודין בהן, הם הם דברים שנמצאו בפירוש בהכתוב.

לבוש קרועים ומדבר בז'רגון ארמי והתחיל להוכיח בראיות שונות ומשונות, שצריך להפסיק את סדר היום ולדחות את שחיטת הפסח עד השבת. מובן הדבר, אומר חבולסון, כי הכהנים הצדוקים המתגאים ביחוסם ובשלטונם, לא שמו לב אל חלומותיו ואל דבריו. כהני כל אומה ולשון אינם אוהבים בכלל, כי יתערב זר בעניני העבודה בקדשיהם, ומכל שכן איש אביר לב כבייתוס ששתי עינים יפות מלמדות עליו זכות בחצר המלך. הנה כי כן, לא נתקבלה אז תורתו של הלל שפסח דוחה שבת, ולפיכך, כששים שנה אחרי כן, באותו ערב פסח שדנו את דינו של ישוע הנוצרי למיתה ושחל בערב שבת, שאי אפשר אז לצלות את הפסח עם חשכה, הקדימו גם כן לשחוט את הפסח ביום החמישי, ובאותו ערב עצמו סדר ישוע את סעודת חג המצות עם תלמידיו בקריאת הלל וכו'. עד כאן בקצרה דברי חבולסון.

לענינינו אין הדבר נוגע אם עלתה בידי חבולסון לרפא את שבר הסתירות שמצא בספרי הברית החדשה, אם לא. חושב אני, כי לא עלתה זאת בידו. הן סוף כל סוף, על פי עדותו של האוונגליוני יוחנן (XVIII, 28) שחטו העם את פסחיהם בשנה ההיא לא ביום החמישי כי אם ביום הששי, ועל כן לא נכנסו אל בית המשפט של פילטוס „למען אשר לא יטמאו (במדור עכו"ם) ויוכלו לאכול את פסחיהם בערב". ולהפך, עדותו של יוחנן סותרת את כל בנינו של חבולסון עד היסוד. לפי דברי חבולסון נהג העם בעניני הדת על־פי תורת הצדוקים, אבל מזה שאכל רוב העם את הפסח בערב שבת עם חשכה הלא רואים אנו, כי נהגו לעשות על־פי תורת הפרושים וכמו שלמד הלל ורק ישוע עם תלמידיו עשה על־פי תורת הצדוקים, והדבר הזה הוא נגד דברי ישוע בעצמו שאמר: על כסא משה יושבים הסופרים והפרושים; לכן כל אשר יאמרו אליכם לשמור תשמרו ועשיתם" (מתתיה XXIII, 2). מלבד זאת יוסף פלוויוס מעיד בפירוש, כי „השפעת הצדוקים קלה מאד, ואם הם נאנסים לשאת איזה משרה בממשלה אז הם עושים הכל על־פי רצון הפרושים, כי אם לא יעשו כזאת, אז לא יסבול אותם המון העם" (קדמוניות XVIII, 1, 4). דברי יוסף פלוויוס אלו מתאימים עם עדות התלמוד, שמביא דברי כהן צדוקי אחד שאמר לבנו: אף על־פי שצדוקים אנו, מתייראין אנו מן הפרושים (יומא י"ט ע"א). מצד השני אפשר שפלוויוס והתלמוד מציירים בזה את הזמן לפני החורבן בשעה שיד הפרושים היתה על העליונה.

אולם במה שנוגע לענינינו, כל דברי חבולסון על אודות העינים היפות של בת שמעון הבייתוסי אין להם יסוד בדברי הימים ההם.

המאורע של עלית הלל לגדולה קרה לא בשנת העשרים וארבע לפני ספירת הנוצרים, כי אם בשנת השלשים. כך היא מסורת התלמוד (הלל ובניו נהגו נשיאותם בפני הבית מאה שנה). ומקור אחר אין לנו זולתו. אם כן אחת משתי אלה, או נאמין לתלמוד, שקרה הדבר בשנת השלשים, או נכפור בכל ונאמר, שלא היה אז שום הלל בעולם. ובשנת השלשים לא היה עוד שם וזכר לבייתוס ולבתו בארץ ישראל, והכהן הגדול היה חננאל מבבל. הבבלים עמדו אז על מעלה גבוהה בארץ ישראל. הורדוס הביט עליהם בעין יפה, עד שהתפאר בעצמו,

ג) אימתי היה כדבר הזה? – שואל חבולסון: ממה נפשך? אם היה זה ימים אחדים לפני חג הפסח, אז אין מקום לשאלה: מה לעשות לעם שלא הביאו את סכיניהם, הלא עוד הזמן גדול להביא את הסכינים מערב שבת. ואם היה הדבר הזה ביום השבת עצמו, מה שנראה מן הלשון: „מיד מי שפסחו טלה וכו׳״, אבל אז הלא תגדל הקושיה, מפני מה המתינו בני בתירה עד השעה האחרונה? הלא עוד מראש חודש ניסן ואילך כבר ידעו, שבשנה זו יחול ערב פסח להיות בשבת, ומדוע לא דאגו להתיר שאלה זו בעוד מועד?

על פי נוסח הבבלי אין מקום לקושיה זו. השאלה התעוררה ימים רבים לפני ערב פסח, וכאשר נחה דעתם של בני בתירה מתשובתו של הלל מנוהו לנשיא עליהן. בתור נשיא התחיל לדרוש להם בהלכות פסח, ולא הלכה למעשה תיכף, לשם למוד בכלל, כמו שהיה הדבר נהוג תמיד, שדורשין בהלכות החג שלשים יום לפני החג. בין יתר השאלות, שהתעוררו בבית המדרש בכל הימים האלה, היתה גם השאלה, מה יעשה אדם פרטי, ששכח להביא את סכינו בערב פסח שחל להיות בשבת? הלל לא מצא בידו תשובה על שאלה זו ולמחר, ביום השבת ערב פסח, קרה באמת, שאנשים אחדים שכחו להביא את סכיניהם מערב שבת, אלא שהם בעצמם מצאו תחבולה לצאת מן המצר.

ד) בעיקרו של הספור יש פרכא גדולה. כבר העיר ר׳ אבון בגמרא הירושלמית, שאי־אפשר הדבר שבמשך ארבע עשרה שנה לא יחול גם פעם אחת ערב פסח להיות בשבת, ואיך שכחו בני בתירה ואתם יחד כל יושבי ירושלים וכל עולי הרגל, שהתאספו אז מערי המדינה – כיצד נהגו במקרה כזה לפני שנים אחדות? על־פי דברי ר׳ אבון, מסך פורה שר של שכחה רוח־עועים על כל יושבי ירושלים למקטון ועד גדול, כדי שיעלה הלל לגדולה; אבל אלו דברי אגדה הם, שאינם מספיקים להניח את דעתו של חוקר דברי־הימים.

את התשובה על פירכא זו ימצא הקורא להלן כאשר נבוא להציע את השקפתנו אנו על הענין הזה.

ובכל זאת לא יחליט חבולסון, כי הספור הזה הוא כלו בדוי מראשו ועד סופו. יוכל להיות, יאמר חבולסון, כי יש איזה קורטוב של אמת בו. הוא מצייר לעצמו את המאורע כך: הלל, מלבד מדותיו התרומיות, היה בלי־ספק בעל שכל חריף, ובשביל זה יכול היות, שברבות הימים היה באמת לאחד מחברי הסנהדרין, אבל בכל אופן לא נשיאה. הנשיאות היתה אחת מזכיותיו של הכהן הגדול. אולם בעת ההיא לערך עשרים וחמש או עשרים וארבע שנים לפני תאריך הנוצרים, היה הלל איש עני, בלתי נודע בשערים, ומלבד זה גם בבלי. הבבלים, אומר חבולסון, לא זכו לשם טוב בארץ ישראל. אותם חשבו לבני אדם גסים, מעט טפשים, ובכל אופן לאנשים שאינם מן הישוב. כהן גדול היה בעת ההיא שמעון בן בייתוס, חותנו של הורדוס המלך. בייתוסי זה היה על פי דעותיו נוטה לכת הצדוקים. כל סגניו וכל שאר הכהנים בני לויתו היו גם כן צדוקים. הדבר היה ביום החמשי, יומים לפני ערב פסח; וכיון שלדעת הצדוקים, פסח אינו דוחה שבת, לפיכך הכינו כלם את עצמם לעשות פסח מוקדם. ופתאום התנשא מקרב העם איש לא נודע

מבלי לשאת פנים לשרירות לב המלך, לא היה אז בירושלים, את אזרחי הארץ, שחשד אותם האכזר הזה, כי אין לבם נוטה אחריו – אותם הוגה מן המסלה בלי כל דין ודין, כי אם בחשאי על־ידי משרתיו עושי־רצונו. את הזקן הורקנוס השני, מטיבו ואיש חסדו, לא יכול להמית בחשאי, כן לא יכול היה להמית בחשאי את אשתו מרימנה החשמונאית, אותם מסר לדין של שופטים שהושיב מקרב אוהביו, אשר ידע, כי הם יטו את הכף לחובה למען מצוא חן בעיניו (קדמוניות, XV, 6, 2, ; ושם 7, 4). ואחרי כן כאשר קצף על שני בניו אלכסנדר ואריסטובולוס בני מרימנה, מסר אותם על פי עצת הקיסר מרומי לדין של שופטים, אבל לא לדין של שופטי ישראל בסנהדרין של לשכת הגזית, כי אם לדין של אוהביו אנשי־בריתו מקרב הרומאים, ולא בירושלים, כי אם בעיר ביירוט 16). אבל מלבד התפקיד הפוליטי והשלטוני של הסנהדרין, הלא היה צריך באורגן מיוחד לסדר את עניני הדת של דבר יום ביומו, כמו קביעת חדשים ומועדים, עבור השנים וכיוצא בזה, מלבד מה שהיה צורך בבית־דין גבוה לעניני ריב ומשפט של אנשים פרטיים, ושאליו יגישו בתי המשפט הנמופים שבמדינה את כל הדבר הקשה להם.

למלאות תפקידים אלו, שמבלעדם לא היו יכולים החיים הדתיים של העם להתקיים אפילו שעה אחת, נמנו בני בתירה. בני בתירה לא היו אפוא חברי הסנהדרין הגדולה, שלא היתה אז בעולם, אבל הם לא היו גם חברי בית־דין ארעי. כי, כאשר נראה להלן, התמידה עבודתו של בית־דין זה ימים רבים לפני הלל, וגם ימים רבים אחרי כן, כאשר שבה ונוסדה הסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד. וכיון ששמעיה ואבטליון כבר נסתלקו אז מן העולם, אין כל פלא שהם, בני בתירה, אנשים מקרוב באו, לא ידעו פשר דבר השאלה, שעל אודותיה לא נשתרש עוד מנהג קבוע בקרב העם. אפשר שידעו, איך מתנהגים הצדוקים, כשחל ערב פסח להיות בשבת, אבל הם, שהיו נוטים לדעת הפרושים ושחפצו לקבוע את תורת הפרושים בקרב העם, בקשו לדעת, איזו הלכה היתה אצל הפרושים במקרה כזה.

אין כל פלא גם כן, שבני בתירה, שלא היה להם איש מתוכם ראוי להיות ראש עליהם, מנו את הפרוש המלומד, את הלל, לנשיא עליהם. הן נאמר בשום מקום שמנו אותו לנשיא בסנהדרין הגדולה; הם מנו אותו לנשיא רק עליהם, כלומר על הסנהדרין הקטנה, שתפקידה היו עניני דין ומשפט של אנשים פרטיים, קביעת המועדים והחוקים הדתיים.

---

16) קדמוניות XVI, 11, 2. יש להעיר, כי הורדוס בהאשימו את בניו לפני השופטים, אמר בין יתר דבריו, שעל־פי חוקי היהודים יש לאב הזכות למסור בן סורר ומורה למיתה. ואולי לדבר זה כוונו חכמי הפרושים בדרשותיהם להראות, כי העונש שנחרץ על בני הורדוס היה נגד החוק של בן סורר ומורה. הם דרשו: „כי יהיה לאיש בן" – בן ולא גדול (בני הורדוס כבר היו גדולים) „ותפסו בו אביו ואמו" שיהיו אביו ואמו שניהם רוצים (אמם של בני הורדוס לא היתה כבר בחיים. „אביו ואמו" – שיהיו שניהם ראוים זה לזו וזו לזה (הורדוס היה אדומי ומרימנה היתה מזרע המלוכה).

שהוא אינו אדומי, כי אם יהודי ממשפחה חשובה מבבל (קדמוניות XIV, 1, 3). ויש לשער, כי גם זקני בני בתירה באו לארץ ישראל מבבל, ואולי יחד עם חנגאל הכהן. הלא ממשפחה זו אנו רואים בנציבין אשר בבבל גם ימים רבים אחרי כן חכמים מלמדי תורה ברבים (ר׳ יהודה בן בתירה הראשון והשני).

* *
*

על־פי כל הדברים האלה אנו מצירים לנו את מצב הדברים בימים ההם באופן אחר לגמרי. אבל נעבור נא מתחלה בסקירה קלה על מהלך הענינים לפני מאורע זה. בסוף ימיו של יוחנן כהן גדול (הורקנוס הראשון) נקבע שלטון הצדוקים בארץ ונמשך כל ימי ממלכתם של אריסטובולוס הראשון ושל אלכסנדר ינאי, שרדף באף ובחמה עזה את הפרושים. במשך תשע השנים של ממשלת שלציון המלכה (אַלכסנדרה שלומית) נמסר אמנם השלטון לידי הפרושים, שבראשם עמד שמעון בן שטח, אחי המלכה. אבל אפשר הדבר, כי במשך תשע השנים האלה לא חל גם פעם אחת ערב פסח בשבת. אחרי מותה התחילו ימי המבוכה בבית החשמונאים. אריסטובולוס השני היה בודאי צדוקי אדוק, על אודות יוחנן הורקנוס השני ויחוסו אל שתי הכתות אין לנו דברים ברורים, אבל קרוב לשער, כי שני גדולי הדור שהיו בזמנו, שמעיה ואבטליון, ידעו לתת ידים לתורת הפרושים, ואף על־פי שאין אנו יודעים, כמה שנים שהה זוג זה בסנהדרין הגדולה בימיו, אבל אין כל ספק, שפעם אחת חל בימיהם ערב פסח להיות בשבת. ברייתא אחת מספרת לנו, כי חכם אחד מזמן ההוא, יהודה בן דורתאי, התרעם על שמעיה ואבטליון, על אשר התירו לשחוט את הפסח בארבעה עשר שחל להיות בשבת, ולא התירו לשחוט אז גם קרבן החגיגה, הבא עם הפסח (פסחים ע׳ ע״ב). – אנטיגנוס, שמלך אחרי הורקנוס השני, היה צדוקי אדוק, ואם במשך שלוש שנות מלכותו אירע פעם אחת ערב פסח שחל בשבת, אז אין כל ספק, שהתנהגו אז על־פי תורת הצדוקים. איך התנהגו הצדוקים במקרים כאלה: אם הקדימו להקריב את הפסח ביום החמישי (כמו שחושב חבולסון) או התחכמו להוסיף יום אחד אל חודש אדר, או בטלו את קרבן הפסח לגמרי, אין אנו יודעים מאומה [15]. בכל אופן במשך הרבה דורות לא הספיקה להשתרש בענין זה הלכה קבועה בקרב העם.

אחרי כבוש הורדוס את ירושלים ואחרי הרגו את כל חברי הסנהדרין לא חשב לו, כמובן, לחובה למהר וליסד סנהדרין אחרת תחתיה עם יפוי־כח של שלטון פוליטי. טירנים כהורדוס אינם אוהבים לחלק את שלטונם עם אחרים. אבל גם סנהדרין קבועה עם יפוי־כח של בית־דין גבוה העומד ברשות עצמו,

---

15) הפרופיסור ביכלר משער, כי עד שמעיה ואבטליון לא נחשב קרבן פסח לחובה בעיני העם, ורק מעטים מקרב העם הקריבו אותו ולפיכך לא היה מקום לשאלה, אם פסח דוחה שבת אם לאו (Das Synedrion in Jerusalem 146), אבל השערה זו, לדעתי, אינה מחוורת כלל. כלום אפשר הדבר, שעם היהודים, שהיה כל־כך אדוק בקיום המצוות, יתרשל בקיום מצוה, שעונש כרת בצדה?

ולשאר כל גלוותא דישראל שלומכן יסגא לעלם. מהודעין אנחנא לכון דגוזליא רכיכין ואימריא עדקין, וזמנא דאביבא לא מטא ושפרא מלתא באנפיי ובאנפי חביריי ואוסיפית על שתא דא יומין תלתין" 17) (סנהדרין י"א ע"ב; תוספתא סנהדרין פ"ב ו'). עוד מסורה אחת יש לנו: „מעשה שעמדו קנים (שני תורים או שני בני יונה, שהיולדות מביאות לקרבן בבואן אל המקדש מערי המדינה) בירושלים בדינרי זהב, אמר ר' שמעון בן גמליאל (דור רביעי להלל): המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין (של כסף). נכנס לב"ד ולימד: האשה שיש עליה חמש לידות ודאות מביאה קרבן אחד ואין השאר עליה חובה. ועמדו קנים ברבעתים" (משנה, כריתות פרק א' ז').

מכל המסורות האלו וכיוצא בהן, שחותם האמת טבוע עליהן, אנו רואים, כי בעניני משפטי האזרחים פנימה ובעניני הדת היה להלל ולבניו אחריו יפוי־כח של שררה לתקן תקנות ולגזור גזירות בעד כל העם, ואיש לא המרה את פיהם. ר' גמליאל כותב אגרות חוזרות למדינות שונות בארץ ישראל ובארצות הגולה בשמו ובשם חבריו, שהוא עומד בראשם. כל בתי הדינים שבארץ ישראל היו גובין את המלוות, שעברה עליהן שנת השמיטה, אם המלוה כתב עליהן פרוזבול, והלוים לא היו יכולים לטעון, שזהו נגד דין התורה. לו היה הלל אדם פרטי, מי היה שומע לו בדברים כאלה? אין זאת, כי אם אמת הדבר, שהלל ובניו נהגו נשיאות בירושלים, אבל אין הדבר הזה מתנגד כלל אל מה שיספרו על אודות הסנהדרין ונשיאות הכהן הגדול בה, יוסף פלוויוס וספרי הברית החדשה, אם רק נוכיח, כי לא סנהדרין אחת היתה בירושלים כי אם יותר מאחת. הלא נוכל לאמר כי בבית־דין הגדול של שבעים ואחד, שהיה לו גם יפוי־כח פוליטי — שם ישב ראש הכהן הגדול, והלל ובניו ישבו ראש בבית־דין אחר או בסנהדרין קטנה 18). ואולם הדבר הזה גם להוכחה אינו צריך. ברייתא מפורשת היא בנוגע לדין של זקן ממרה בשם ר' יוסי, שעסק הרבה בקדמוניות היהודים והרבה מסורות הסטוריות הגיעו אלינו על ידו 19).

---

17) תרגום עברי: „קח אגרת אחת וכתוב: לאחינו בני גליל העליון ולאחינו בני גליל התחתון – שלומכם ירבה. מודיעים אנחנו אתכם, כי הגיע זמן הביעור (בשנה השלישית ובשנה הששית של כל שמיטה) לפרוש את המעשר ממעטני הזיתים. וקח עוד אגרת אחת וכתוב: לאחינו בני דרום – שלומכם ירבה. מודיעים אנחנו אתכם, כי הגיע זמן הביעור לפרוש את המעשר מעמרי השבלים. וקח עוד אגרת אחת וכתוב: לאחינו בני גלות בבל ולאחינו בני מדי ולשאר כל גלות ישראל – שלומכם ירבה. מודיעים אנו אתכם, כי היונים (שהיו משתמשים בהן העולים לרגל בפסח לקרבנותיהם) עודן רכות, והכבשים (לקרבן פסח) עודם דקים, וזמן האביב עוד לא הגיע, וכשר הדבר לפני ולפני חברי והוספתי על שנה זו שלשים יום". מלשון האורוה אנו רואים, כי לא רק בגליל, כי גם בארצות הדרום דברו אז ארמית, ורק ביהודה לבדה נשארה הלשון העברית בתקפה.

18) השם היהודי „בית־דין" והשם היוני שנתיחד „סנהדרין" הם שמות נרדפים ואין ביניהם שום חילוק כלל, כמו שעלה על דעת איזה מן החוקרים, בימים הקדמונים לא חלקו עוד בין שופטים ומחוקקים, מוסד אחד עסק בתקון תקנות לכל העם ודן דיני נפשות של אנשים פרטים.

19) ברייתא זו נמצאת בתלמוד בבלי (סנהדרין פ"א ע"ב) ובירושלמי (סנהדרין פרק א') ובתוספתא (חגיגה פרק ב', וסנהדרין פרק ח'). הנוסח של התוספתא ושל הירושלמי מלא שבושים גסים. אבל הוא יותר מרוות. אנחנו נביא את הנוסח הבבלי, והמלואים של נוסח התוספתא והירושלמי נביא מסוגרים בשני אריחים [ ].

פרק ד.

הסנהדראות בירושלים.

מבקרי התלמוד כופרים לא רק בנשיאותו של הלל, אלא גם בנשיאותם של כל חמשה הזוגות, שעמדו לישראל בימי הבית השני לפי קבלת חכמי המשנה: יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם, יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, שמעיה ואבטליון, הלל ושמאי. על הזוגות האלה מעידה המשנה, כי הראשונים היו נשיאים והשניים אבות בית־דין (משנה, חגיגה פרק ב׳). לדעת אחרים, יש יוצא מן הכלל: שמעון בן שטח היה נשיא ויהודה בן טבאי אב בית־דין (בבלי, חגיגה ט״ז).

אבל באיזה מוסד של ממשלה או של צבור היו האנשים האלה נשיאים ואבות ב״ד? אם בימי הורדוס אבדה לכהנים הגדולים מעלתם ותקיפותם, יען היו בידי הורדוס ככלי־משחק להעלותם ולהורידם מן הכהונה על־פי רצונו, הנה מימות יונתן החשמונאי ועד הורדוס היו הכהנים הגדולים המושלים היחידים בארץ יהודה ולהם נתנה הזכות לאסוף הסנהדרין ולשבת בו ראש. אמנם אפשר לשער, כי מלכי החשמונאים, שהיו טרודים בפוליטיקה ובמלחמות, אנוסים היו לותר על נשיאותם בסנהדרין ומסרו אותה לאחרים, שהיו באי־כחם. אבל לאיזה צורך מנו שני אנשים בראש הסנהדרין נשיא ואב בית־דין? ועוד גם זאת: מלשון המשנה נראה, כי הנשיא ואב בית־דין היו בעלי משרות קבועות ולא ארעיות.

מצד השני מעידה הקבלה התלמודית, כי הלל ושמעון, גמליאל ושמעון נהגו נשיאותם בפני הבית מאה שנה. המבקרים אומרים, כי קבלה זו בדויה היא, אבל הלל זה הלא תקן פרוזבול, שמפקיע את חוק התורה על־דבר שמיטת חובות בשנת השמיטה (משנה, שביעית פרק י׳), הוא תקן גם כן גאולת הבתים בערי־חומה שלא בפני הלוקח. כי על־פי חוק התורה, מי שמכר בית בעיר מוקפת חומה, יוכל לגאול אותו רק במשך שנה אחת, ואם לא יגאל אותו במשך השנה הראשונה, אז יקום הבית לצמיתות בידי הקונה אותו, והיו הקונים נטמנים בסוף השנה, כדי שלא יוכל המוכר לגאול את הבית. „התקין הלל הזקן, שיהא (המוכר) חולש את מעותיו בלשכה (של ב״ד) ויהא שובר את הדלת ונכנס״ (משנה, ערכין פרק ט׳). דברים כאלה לא יוכל אדם לתקן מבלי שיהיה לו העוז והמשרה על זה. עוד מסורה אחת מספרת על אודות נכדו של הלל: „מעשה ברבן גמליאל (בתוספתא וזקנים) שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית, והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו (בתוס׳ לפניהם) ושלש אגרות חתוכות לפניו מונחות. אמר לו: טול אגרתא חדא וכתיב: „לאחנא בני גלילאה עילאה, ולאחנא בני גלילאה תחתאה — שלומכן יסגא. מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרשא מעשרא ממעטנא דזיתא״. וטול אגרתא חדא וכתיב: „לאחנא בני דרומא, שלומכן יסגא. מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא מעומרי שיביליאי״. וטול אגרתא חדא וכתיב: „לאחנא בני גלוותא בבבל, ולאחנא דבמדי

להיות בית משפט לדון דיני נפשות בענינים נכבדים וחשובים לכל העם (ולפיכך היתה נקראת בשם „בית־דין הגדול שבירושלים"). רק לסנהדרין הגדולה היתה הזכות לדון כהן גדול או נביא שקר, להכריז על עיר שלמה, כי היא עיר הנדחת ולהחרימה, ולמסור למיתה זקן־ממרא, כלומר את הדיין המורה לעם לעשות לא כפי ההלכה, שבאה עליה הסכמת רוב הזקנים.

אמנם דברים רבים ממה שזכרנו היו רק „הלכתא למשיחא" — דברים שלא קרו מעולם או שקרו רק פעם אחת בכל דברי ימי ישראל. הנה ידענו, כי את יונתן החשמונאי מנתה הסנהדרין לכהן גדול. אבל כל הכהנים הגדולים שעמדו לישראל מימות הורדוס ואילך, לא מפי הסנהדרין היו חיים. את שמעון החשמונאי העמידה הסנהדרין לנשיא, אבל יהודה אריסטובולוס, ששם כתר־מלכות בראשו, עשה זאת, כנראה, מדעת עצמו, ואין צריך לאמר, שהורדוס לא מלך מדעת הסנהדרין. אפשר הדבר, כי את ישוע הנוצרי ואת יעקב אחיו ואת שאר השליחים הזמינה הסנהדרין לדין מפני שחשבו אותם לנביאי־שקר, אע"פ שבפירוש לא נאמר דבר זה בשום מקום בספרי הברית החדשה. אבל על אודות עיר הנדחת הנה אמרו חכמי־המשנה בעצמם: „עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות ולא נכתבה אלא משום דרוש וקבל שכר" (תוספתא, סנהדרין פרק י"ד). בכל אופן לנו נכבד הדבר לראות, איך הביטו הקדמונים על תכונת המוסד הזה ואיך התגלמה תכונה זו בחיים בכל פעם שיכולה היתה להתגלם.

אולם מלבד תפקיד פוליטי ודתי ומלבד תפקיד של בית משפט גבוה, היתה לסנהדרין הגדולה עוד תפקיד רביעי, תפקיד של מחוקקים או יותר נכון לאמר, תפקיד של באור חוקי התורה. מן הברייתא של ר' יוסי אנו רואים, כי בכל פעם שנולד ספק בבאור איזה חוק מחוקי התורה, או שנפלה מחלוקת בבאור איזה הלכה בבתי־הדינין הנמוכים שבערי המדינה, אז פנו בעלי המחלוקת לבין־דין שעל פתח הר הבית, או לבית דין שעל פתח העזרה, שהוא יכריע בין בעלי הריב, ואם נבצרה מאת בתי הדינין האלו שאלה זו, אז הובא הדבר לפני הסנהדרין הגדולה, והיא החליטה את הדבר על פי רוב דעות „ומשם הלכה יוצאת ורווחת בישראל". כך נהגו גם כן בלי־ספק, כשאיזה חכם חדש איזה הלכה או תקן תקנה חדשה לצורך הזמן. למשל, כשגזר יוסי בן יועזר טומאה על ארץ העמים 21), כשתקן שמעון בן שטח כתובה לאשה או כשתקן הלל את הפרוזבול. וכן בודאי נהגו אחרי כן בכל תקנותיהם של רבן גמליאל הזקן ושל רבן שמעון בנו. מובן הדבר, כי בשעה שיד הפרושים היתה על העליונה, נתקבלו התקנות החדשות על נקלה, אולם גם בשעה שיד הצדוקים היתה שם על העליונה, היתה השפעת הפרושים גם כן גדולה מאד. כי מלבד שהיו הצדוקים מתיראים מפני המון העם, שנטה תמיד אחרי תורת הפרושים היו הצדוקים נזקקים לפרושים, שהיו על פי רוב אנשים מלומדים יודעי חוק ומשפט ועסקו

---

21) גזרה זו לא נתקבלה מאת הסנהדרין, ושמונים שנה לפני חורבן הבית גזרו אותה שנית ובסוף ימי הבית כשגברו בית שמאי על בית הלל, חזרו וגזרו אותה בפעם חשלישית בין שמונה עשר דבר (עיין שבת ט"ו ע"א וע"ב ותוספות דבור המתחיל „אתו אינהו") במקום אשר הוכחתי, כי גרסת התוספות היא הנכונה.

„אמר ר' יוסי: מתחלה לא היו מרבין מחלוקת בישראל, אלא בית־דין של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית, ושני בתי דינין של עשרים ושלשה [20], אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה [בחיל] ושאר בתי דינין של עשרים ושלשה יושבין בכל עיירות ישראל. הוצרך אחד לשאול [הלכה] שואל מבית־דין שבעירו, אם שמעו – אמרו להן, ואם לאו – הם באין לזה שסמוך לעירו; אם שמעו – אמרו להן, ואם לאו – הם באין לזה שעל פתח הר הבית; אם שמעו – אמרו להן, ואם לאו – הם באין לזה שעל פתח העזרה [שבחיל], ואומר: כך דרשתי וכך דרשו חברי, כך למדתי וכך למדו חברי, אם שמעו — אמרו להן, ואם לאו — אלו ואלו באין ללשכת הגזית [בית דין הגדול של לשכת הגזית, אף על־פי שהוא של שבעים ואחד, אין פחות מעשרים ושלשה; נצרך אחד מהם לצאת, רואה, אם יש עשרים ושלשה – יוצא, ואם לאו – אינו יוצא, עד שיהיו שם עשרים ושלשה]. ושם יושבין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ובשבתות וימים טובים יושבין בחיל [ובשבתות וימים טובים לא היו נכנסים אלא בבית המדרש של הר הבית]. נשאלה שאלה בפניהם, אם שמעו – אמרו להם, ואם לאו – עומדין למנין. רבו המטמאין – טמאו, רבו המטהרין – טהרו. משרבו תלמידי שמאי והלל, שלא שמשו כל צרכן, רבו מחלוקת בישראל ונעשתה תורה כשתי תורות. משם שולחין וכותבין בכל המקומות. כל מי שהוא חכם ושפל־ברך [חכם ועניו ושפוי, וירא חטא ופסק טוב] ודעת הבריות נוחה הימנו, יהא דיין בעירו. משם מעלין אותו להר־הבית, משם מעלין אותו לעזרה, משם ללשכת הגזית [ושם יושבין ובודקין את יחוסי כהונה ואת יחוסי לויה]".

הננו רואים, כי בירושלים היו שתי סנהדראות קטנות, מלבד הסנהדרין הגדולה שבלשכת הגזית. תפקידה של זו האחרונה מבואר בפרק הראשון של משנת סנהדרין: אין דנין לא את השבט ולא את נביא־השקר ולא את הכהן הגדול אלא על־פי בית־דין של שבעים ואחד; ואין מוציאין למלחמת רשות ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ואין עושין סנהדראות לשבטים ואין עושין עיר הנדחת אלא על פי ב"ד של שבעים ואחד. התוספתא (סנהדרין פ"ג ד') מוסיפה על זה: אין שורפין את הפרה ואין עורפין את העגלה ואין עושין זקן ממרא על פי בית־דין, ואין עושין פר העלם דבר של צבור, ואין מעמידין לא מלך ולא כהן גדול אלא בבית־דין של שבעים ואחד". מן הדברים המעטים האלה אנו רואים כי בסנהדרין הגדולה, כפי מה שתארו אותה חכמי המשנה, התרכז השלטון העליון על ארץ ישראל בכלל. השלטון הזה התגלה בשלשה פנים. א) בשלטון פוליטי ממש – ביד הסנהדרין היתה הזכות להעמיד מלכים וכהנים גדולים על העם, ליסד סנהדראות קטנות בערי המדינה ולהוציא את העם למלחמת הרשות. ב) במעשים דתיים הנוגעים לעם כלו או לחלק גדול ממנו, — שרפת פרה אדומה, עריפת העגלה, שנויים בבנין בית המקדש וכו'. ג) בתפקידו

---

20) בתוספתא הגירסה „של שלשה שלשה". אבל אין כל ספק, שגירסה משובשת היא, אי אפשר הדבר, כי לבית־דין של שלשה יהיה יפוי־כח יותר מאשר לב"ד של כ"ג אשר בערי המדינה.

ועבודת דיינים שמשו אצלם בערבוביה 24) אלא, שהיהודים הנהיגו אצלם כעין גבול וחציצה בין שני התפקידים האלו. משער אני, כי למטרה זו היו שני ראשים לסנהדרין שעל פתח הר־הבית, נשיא ואב בית־דין. בשעה שעסקה הסנהדרין בבאור חוקי התורה או בתקון תקנות, אז היה הנשיא היושב ראש בה. ובשעה שעסקה בעניני ריב ומשפט, אז ישב אב הבית־דין בראשה, והנשיא היה יכול אז להסתלק מן הבית. אם אין ראיה לדבר, יש זכר לדבר. המשנה אומרת: „אין העדים זוממין נהרגים עד שיגמור הדין, שהרי הצדוקים אומרים עד שיהרג (הנידון), שנאמר: נפש תחת נפש (שמות כ״א כ״ג) 25). אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (דברים י״ט, י״ט), והרי אחיו קיים!״ בגמרא למשנה זו יש ברייתא: „תניא אמר (רבי) יהודה בן טבאי: אראה בנחמה, אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של צדוקים, שהיו אומרים, אין העדים זוממים נהרגין עד שיהרג הנידון; אמר לו שמעון בן שטח: אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים: אין העדים זוממין נהרגים עד שיזומו שניהם, ואין לוקין עד שיזומו שניהם. מיד קבל עליו יהודה בן טבאי, שאיננו מורה הוראה אלא לפני שמעון בן שטח״. (מכות ה׳ ע״ב) 26). הננו רואים ממעשה זה, כי יהודה בן טבאי, שהיה אב בית־דין, חרץ דינו של עד זומם למיתה שלא בפני הנשיא, ורק כאשר נתקל בדבר הלכה, קבל על עצמו לדון דיני נפשות רק בפני הנשיא. מצד השני אנו רואים, כי לענין גזרות ותקנות נזכר רק שם שמעון בן שטח לבדו בלי יהודה בן טבאי. במסכת שבת (י״ד ע״ב) אנו קוראים: „שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה וגזר טומאה על כלי־מתכות״. ובירושלמי כתובות (פרק ח׳) נמצא: „התקין שמעון בן שטח שלשה דברים: שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו ושיהא תינוקות הולכים לבית־הספר, והוא התקין טומאה לכלי זכוכית״ 27). על

---

24) עיין ערך Синедріонъ Великій להד״ר ש. ברנפלד באנציקלופדיה היהודית־הרוסית כרך XIV.

25) כמדומה לי שיש להגיה: נפש בנפש (דברים י״ט כ״א). נפש תחת נפש — אין לו ענין עדים זוממין. שם התואר „רבי״ לפני יהודה בן טבאי הוא גם שבוש; בימי שמעון בן שטח לא היה תואר זה עוד בעולם.

26) כך היא הגירסא גם בירושלמי סנהדרין פרק ו׳; אולם במכילתא למשפטים כ״ג ז׳ נמצאה גירסא מוחלפת: שמעון בן שטח הרג את העד הזומם, ויהודה בן טבאי אמר לו, ששפך דם נקי. אבל גם גירסא זו אינה משובשת, אלא אתיא אליבא דרבי מאיר שאמר (חגיגה ט״ז ע״ב): יהודה בן טבאי נשיא ושמעון בן שטח אב בית־דין. ולחנם תקן פה הרב מלבי״ם.

27) אין כל ספק, שזוהי גירסא משובשת וצריך להיות „כלי מתכות״, כלומר שכלי מתכות הטמאים טומאת מת, אעפ״י שהתיכו אותם ועשו מהם כלים חדשים חוזרים לטומאתם הישנה וצריכים הבאת אפר פרה. טומאת כלי זכוכית כבר גזרו יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, ואחרי כן חזרו וגזרו אותם רבנן דפ׳ שנה. בירושלמי שבת יש גירסא, שיהודה בן טבאי גזר טומאה על כלי מתכות, אבל שם הגירסא גם כן משובשת, כאשר הוכחתי זאת במקום אחר, וכבר הביא זאת בשמי החכם התורני ר׳ דובער ראטנער בספרו „אהבת ציון וירושלים״ למסכת שבת. פה אמצא מקום עוד הפעם להעיר, כי לא אוכל להסכים עם גראץ ועם וי״א ווייס, הנותנים תמיד היתרון לגירסת הירושלמי במקום שהיא מחולקת עם גירסת הבבלי. כבר הבאתי למעלה דעת הרמב״ן בדבר זה כן אין לסמוך לדעתי על הגירסות של התוספתא, ואפילו על התוספתא.

הרבה בבאור התורה בבתי מדרשיהם, בשעה שהצדוקים, שהיו ברובם עשירים נושאי משרה בצבא ובעניני מדינה, לא הצטיינו בידיעת התורה, אעפ״י שהיו גם להם סופרים, כנראה מספרי הברית החדשה.

תפקיד זה של קביעת ההלכות, כנראה מדברי ר׳ יוסי, נמשך רק עד זמנם של הלל ושמאי, ושמשרבו תלמידי הלל ושמאי, שלא שמשו כל צרכם, רבה מחלוקת בישראל ונעשתה תורה כשתי תורות. להלן נשתדל לחקור אחרי הסבות, שהניאו את שני הבתים האלו להביא את מחלוקותיהם לפני הסנהדרין הגדולה ולקבוע הלכה על פי עמידה למנין.

וכשם שהיו תפקידים שונים לסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד, כך היו תפקידים שונים גם לסנהדרין הקטנה של עשרים ושלשה, שישבה על פתח הר־הבית. התפקיד המיוחד לה היה קדוש החדש על פי עדי־ראיה, עבור השנה וקביעת המועדים בכלל. מן המוסד הזה היו יוצאים שליחים ואגרות להודיע בערי־המדינה עונת המעשרות וביעורם (כלומר, נתינתם לכהנים, ללויים ולעניים) וכל שאר הדברים הדתיים שהזמן גרמא. וכיון שאנו רואים את בן בנו של הלל בתור נשיא בב״ד של פתח הר־הבית, קרוב הדבר לשער, כי גם הלל היה נשיא באותו בית־דין עצמו. ואנחנו הלא ידענו, כי משרות הצבור היו מתנחלות תמיד מן האבות לבנים ולבני בנים 22). מלבד התפקיד המיוחד של קביעת המועדים היה הבית־דין שעל פתח הר הבית גם בית משפט לדיני נפשות של אנשים הדיוטים. את הדבר הזה אנו למדים מן המספר עשרים ושלשה חברים שהיו בו — מספר הדרוש לדיני נפשות (משנה, סנהדרין פרק א׳), ובודאי דן ב״ד זה גם דיני ממונות, שדי להם בשלשה דיינים, ודיני קרקעות, שדי להם בתשעה דיינים (שם). אולם עוד תפקיד שלישי היה לבית־דין זה — דרישת התורה ובאור החוקים. בעדותו של ר׳ יוסי, נאמר „בשבתות וימים טובים לא היו נכנסים אלא לבית־המדרש של הר־הבית״. באותם הימים, שלא היו יושבים כסאות למשפט, עסקו רק בדרישת התורה בלבד, אבל אין זו אומרת, כי לא עסקו גם בימי־החול בדרישת התורה, בשעה שהיו פנויים מעניני דין ומשפט.

על־פי השקפתנו בזמן הזה, אין לערבב עבודת מחוקקים עם עבודת דיינים. רוב עמי אירופה הנהיגו אצלם את חוק חליקת העבודה גם בדבר הזה. מצד אחד יש להם פרלמנטים, שבהם יושבים מחוקקים נבחרים מקרב העם, שגוזרים גזרות ומתקנים תקנות, שהן נעשות לחוקי המדינה, ומצד השני יש בתי־דינין, שבהם יושבים דיינים, שחובה עליהם להשתמש בחוקים אלו בכל עניני ריב ומשפט, מבלי נטות מהם ימין ושמאל 23). לא כן היה אצל העמים הקדמונים ובכללם גם אצל היהודים. כאשר ראינו למעלה, עבודת מחוקקים

22) „מנין לכל פרנסי ישראל, שבניהם עומדים תחתיהם, תלמוד לאמר: הוא ובנו בקרב ישראל״, כל זמן שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו (ספרי לדברים י״ז כ׳).

23) צריך להודות, כי בכל תקפו חוק חלוקת העבודה בנידון זה אינו נוהג גם אצל אחדים מעמי אירופה החדשים: הסינט הרוסי, למשל, יש לו תפקיד מיוחד לבאר את החוקים השוררים במדינה וביחד עם זה הוא גב בית־משפט גבוה לעניני ריב ומשפט נכבדים.

אחרת ישער יוסף דרנבורג 29), בהשענו על נוסח התוספתא (סנהדרין פרק ד׳): ומגיהין אותו (את ספר התורה של המלך) בב״ד של כהנים ובבית־דין של לויים ובבית־דין של ישראל 30). הוא חושב, שהיו שם שלשה בתי דינים של עשרים ושלשה. האחד בית־דין של כהנים ומושבו בלשכת הגזית, והשני בית־דין של לויים ומושבו על פתח העזרה, והשלישי בית־דין של נכבדי העם מישראל, ומושבו על פתח הר־הבית. מלבד זה חושב דרנבורג, כי הסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד לא היתה אלא קבוצת שלשת בתי הדיינים התחתיים האלה, שחוברו להם יחד לכל דבר גדול ויהיו לבית־המשפט העליון, ובאמת, אם יקבצו יחד, הלא יהיו שלש פעמים עשרים ושלשה = ששים ותשע, ועם הנשיא ועם סגנו הלא יהיו שבעים ואחד בדמות סוד שבעים הזקנים הנזכרים בתורה (במדבר י״א ט״ז) ומשה בראשם 31).

נגד השערתו של דרנבורג יש להשיב, כי המשנה (מדות פרק ד׳) אומרת בפירוש: „לשכת הגזית – שם היתה סנהדרין גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה". של ישראל ולא של כהנים. אמנם יש להשיב על זה, כי משנה זו תציג לפנינו את מצב הדברים בסוף בית שני, בשעה שגברה יד הפרושים על הצדוקים, שהיו ברובם כהנים, והפרושים הרחיקו מן העבודה את כל הכהנים, שהיו חשודים בעיניהם לצדוקים, שהוי גם את הכהן הגדול, שלא היה כח בידם לסלק אותו, חשדו, שמא צדוקי הוא (משנה, יומא פרק א׳). אולם השערתו של דרנבורג, כי הסנהדרין הגדולה היתה מורכבת משלש הסנהדראות הקטנות של כ״ג חברים, מופרכת היא מדברי הברייתא: „משם כותבין ושולחים בכל מקומות. ומי שהוא חכם וכו׳, יהא דיין בעירו, וממשם

---

29) משא ארץ ישראל 44.

30) אין כל ספק בעיני, שזאת היא גרסא משובשת וצריך להיות: ומגיהין אותו בב״ד של כהנים ושל לויים וישראלים. והראיה לזה הוא, שהמאמר הזה בעצמו נמצא בירושלמי (סנהדרין פ״ב) ושם נאמר: „ומגיהין אותו מספר עזרה על־פי בית־דין של שבעים ואחד". כלומר בית־דין אחד, שיש בו כהנים, לויים וישראלים.

31) יש להעיר, מדוע נבחרו שבעים זקנים לא פחות ולא יותר? המדרשים ורש״י אחריהם אומרים: שהחשבון עולה לי״ב שבטים, ששה ששה לכל שבט, חוץ משני שבטים, שאין מגיע עליהם אלא חמשה חמשה, ולפיכך הטילו גורל ביניהם, ויצאו אלדד ומידד, שנשארו במחנה. ומדוע צוה ה׳ דוקא שבעים? ומדוע לא עשרה מכל שבט? ועוד, הלא שנים עשרה שבטים היו חוץ משבט לוי, ומדוע נגרע משפט הלויים? ואם היו שבעים זקנים בלי לויים, מדוע תדרוש ההלכה, שבסנהדרין הגדולה צריכים להיות כהנים לויים וישראלים? אמנם המספר שבעים נתקדש עוד מלפנים במעמד הר סני. „ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל" (שמות כ״ד א׳, ט׳). אבל מי בחר בהם אז? לדעתי, שבעים הזקנים, שהיו בימי משה, לא היו נזקקים לבחירה כלל, לא ששה מכל שבט היו, כמו שאומרת האגדה, כי אם ראשי בתי־האבות לשבטי ישראל: לראובן – 4 משפחות, לשמעון – 5, לגד – 7, ליהודה – 5, ליששכר – 4, לזבולון – 3, למנשה – 8, לאפרים – 4, לבנימין – 7, לדן – 1, לאשר – 5, לנפתלי – 4, לשבט לוי – 3, סך הכל – 60 בתי אבות; עם 12 נשיאים, הרי 72. זה היה בסוף ארבעים שנה, אבל במעמד הר סיני היו, כנראה, רק 58 משפחות, מפני שמשפחות אחדות עוד לא הספיקו להסתעף לשתים או לשלש משפחות, כמו למשל משפחת הפרצי לא הסתעפה עוד למשפחת החצרוני והחמולי. ולפי שנתקדש המספר שבעים, יצאו אלדד ומידד ונשארו במחנה.

התקנות האלה נזכר שם הנשיא בלבד ולא שם האב בית־דין. הטעמתי לאמר, שיש זכר לדבר, אעפ"י שאין ראיה לדבר, מפני שעל התקנות של יוסי בן יועזר (שבת י"ד), שגזר טומאה על ארץ העמים ועל טומאת כלי זכוכית, נזכר גם שם בן זוגו, יוסי בן יוחנן איש ירושלים.

פרק ה.

הסנהדראות בירושלים (המשך).

בפרק הקודם דברתי על התפקידים של הסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד ועל הסנהדרין הקטנה שישבה על פתח הר־הבית. על דבר הסנהדרין הקטנה השנית שישבה על פתח העזרה — אין אנו יודעים מה טיבה ומה תפקידה. הברייתא של ר' יוסי אינה מסמנת את אלה והניחה לנו מקום להתגדר בו בהשערות שונות. בעיני קרוב הדבר לשער, כי שם ישב הבית־דין של כהנים, שנזכר פעם אחת במשנה (כתובות פרק א'). הכהנים, שהיו מתגאים על יחוסם, חשבו להם לפחיתות־הכבוד להיות נדונים בבית־דין אחד עם שאר ישראל. כזאת אנו רואים תדיר אצל בני מרום־עם־הארץ גם אצל עמים אחרים. בית־דין זה היה גובה לבתולת בת כהן שנתארמלה או שנתגרשה לא מאתים זוז, אלא ארבע מאות זוז. ר' זכריה פרנקל (דרכי המשנה 60) חושב, שחברי בית־דין זה היו בני כהנים גדולים 28), שבעניני דין ומשפט נפלגו לפעמים בדעותיהם מאשר עורכי דינים (משנה, כתובות פרק י"ג). הוא חושב גם כן, כי רוב הדינים התלוים בכהנים, כגון דיני הקרבנות ומנחות, יצאו בעצמותם מפי חכמי הכהנים כל ימי היות הבית על מכונו. ויש ראיה לזה: הנה הלל ושמאי ובתיהם לא התעסקו בדיני קרבנות (מלבד מחלוקת אחת במסכת זבחים), וגם בעבודת יה"כ וקרבן פסח אין זכרון למחלוקת בין בית שמאי לבית הלל (דרכי המשנה 55). כנראה, היה קדוש החודש מתחלה גם כן מתפקידי בית־דין של כהנים ורק מעט מעט עבר תפקיד זה מהם אל בית־דין של חכמי הפרושים, ולא על נקלה וותרו הכהנים על זכותם זו ולפעמים התחרו בדבר זה עם הבית־דין שעל פתח הר־הבית. במשנה (ראש השנה פרק א') יספר ר' יוסי: מעשה בטוביה הרופא, שראה את החודש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר, וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו וכשבאו לפני בית־דין קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו.

הוצאת צוקערמאנדעל. משבושים רבים אמנם טהר אותה הגאון ר' אליהו מווילנא בהגהותיו, אבל גם האדם הגדול הזה הניח אחריו שבושים גסים רבים, שלא הגיה. כנראה עשה זאת מפני שלא מצא מקורים נאמנים לתקן על פיהם, ועל שקול הדעת בלבד לא חפץ לסמוך.

28) בירושלים היו אז כהנים גדולים רבים, כלומר, כהנים ששרתו פעם אחת במשרת כהן גדול ושהוסעו ממשמרתם על ידי מלכי בית הורדוס או על ידי הרומאים; את תואר הכבוד „כהנים גדולים" השאירו להם עד יום מותם.

(= סנהדרין) התחברה אל החומה המערבית של המקדש" (מלחמות היהודים V, 4, 2). בשם קסיסטוס היה נקרא מישור רחב־ידים, שנמצא בקרן מזרחית־צפונית של העיר העליונה (= שוק העליון) נכח הר־הבית, הוא היה מוקף בשדרות של עמודים מאבני גזית כמין בסיליקה יפה מאד ושמש למקום אספת העם. במקום אחר אומר פלוויוס, כי „הקסיסטוס היה מחובר עם הר־הבית על ידי גשר", (מלחמות היהודים II, 16, 3, עיין עוד VI, 6, 2), שהיה נטוי על החריץ העמוק הנקרא בשם טירופיאין (עמק עושי גבינה), שהיה מבדיל בין חלק העיר המערבי ובין הר הבית 33). שירר, בהשענו על תרגום השבעים זקנים, שמתרגמים תמיד את השם „גזית", שנמצא במקרא, במלה היונית 34), חושב, שלשכת הגזית היא היא המועצה (Boule) שהיתה על הר הבית אצל הקסיסטוס 35). והיא נקראה כך לא מפני שהיא היתה בנויה מאבנים מסותתות, הלא כל החומה וכל הלשכות היו בנויות אבנים כאלה, אלא מפני שהיא היתה סמוכה לגזית כלומר לקסיסטוס. אמנם המשנה אומרת, כי לשכת הגזית היתה פתוחה אל עזרת ישראל כלומר אל החדר הפנימי של בית המקדש ולדרומה של העזרה ולא למערבה, אבל בעיני החוקרים האשכנזים, חכמי המשנה אינם כדאים לסמוך עליהם, אף על־פי שבאה על דבריהם עדות התנאים ר' אליעזר בן יעקב ואבא שאול שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים וראו זאת בעיניהם. מלבד זאת שואל ביכלר, המשנה אומרת, כי בלשכת הגזית היו מפיסים כלומר מחלקים בגורל את פרטי העבודה בין הכהנים, ובין הקרבת התמיד וקטור הקטורת היו הכהנים נכנסים

---

33) למען הקל על הקורא, אחשוב לנכון לתת בזה תמונה שטחית מתכנית העיר. ירושלים בנויה על שתי גבעות מארכות, שביניהן נמשכה בימי קדם מצפון לדרום בקעה צרה ועמוקה מאד, שהיתה נקראת בשם „עמק עושי גבינה" Tyro poeou (עתה, מפני שבמשך אלפי שנים נתמלאה עפר, היא אינה עמוקה כלל). למזרחה של העיר, בינה ובין הר־הזיתים, השתרע נחל קדרון, ולמערבה ולדרומה השתרעה גיא־הנום. על הגבעה המזרחית לצפונה התנשא הר־הבית, ולדרומה הר־ציון עם חלק העיר, הנקרא בשם אקרא או שוק התחתון, בין הר־ציון ובין הר־הבית היתה בימי קדם גם כן בקעה לא עמוקה, אבל החשמונאים מלאו אותה עפר, כדי להקל את העליה מחלק העיר הזה להר־הבית. על הגבעה המערבית, שהיתה יותר רחבה ויותר גבוהה, נמצא חלק העיר, שהיה נקרא בשם העיר העליונה או שוק העליון. שני חלקי העיר היו מוקפים חומה מסביב עוד מימי המלכים הראשונים, זאת היא החומה העתיקה או הראשונה, שנחרבה על ידי נבוכדנצר ושבה ונבנתה על ידי נחמיה בן חכליה. כשנתרחבה העיר לצד צפון הקיפו גם את הפרור הזה חומה (שניה), אבל העיר הוסיפה להתרחב לצד צפון ואז בנה אגריפס המלך את החומה השלישית, כדי להגן גם על „העיר החדשה" מצר ואויב. בקרן צפונית־מערבית של העיר העליונה נמצא הקסיסטוס. נגד שער הקסיסטוס הפונה מזרחה נמצא הגשר, שדרך בו היו הולכים יושבי העיר העליונה אל הר־הבית, אולם יושבי העמק טירופיאון היו יכולים לעלות אל הר־הבית על ידי מעלות, שנעשו על מורד ההר, אלה המה „מעלות הר־הבית", שעל ידן נמצא הבית, שבו ישבו ראש הלל ובניו. כך הוא לפי דעתי.

34) השם היוני Xystos נגזר מן הפעל Xea – אני מגרר, מטתת, מחליק; ומזה Xystos אבן מסותסה, אבן גזית, ומזה גם בסיליקה בנויה מאבני־גזית.

35) צריך אני להעיר, כי מדברי יוסף פלוויוס, שהבאתי למעלה, אין להוכיח, אם היה בית־המועצה על הר־הבית עצמו או על הקסיסטוס, אמנם מדבריו מוכח, כי הוא היה מחוץ לחומת הר־הבית, אבל אפשר שהיה על הקסיסטוס עצמו.

מעלין אותו להר הבית, ומשם לעזרה, ומשם ללשכת הגזית". אם כדבר דרנבורג כן הוא, הלא אין מקום לעליות אלו, הלא כיון שהעלו אותו להר־הבית, הרי הוא נעשה ממילא חבר לבית־דין הגדול שבלשכת הגזית. ולפיכך יותר קרוב אל האמת הוא, כי היו שלשה בתי דינין מיוחדים: שנים של עשרים ושלשה ואחד של עשרים ואחד. אבל אין דבר מעכב, שאיש אחד יהיה חבר לשני בתי דינין בשעה אחת. ורבן גמליאל הזקן, למשל, שהיה נשיא בהב"ד של פתח הר הבית, יכול היה להיות חבר פשוט בבית דין הגדול (מפעלות השליחים V, 34) ולהפך. כן ידענו גם כן, ששמעיה שהיה נשיא בב"ד הקטן שעל פתח הר־הבית היה חבר לסנהדרין הגדולה, שדנה את משפט הורדוס, בשעה שאבטליון לא נמנה בסנהדרין הגדולה, ולפיכך לא הזכיר פלוויוס, שהורדוס השאירו בחיים בשעה שהרג את כל חברי הסנהדרין חוץ משמעיה.

* * *

קרובה מעט אל השערתי, אבל שונה ממנה בעיקרו של דבר, היא השערתו של הד"ר ביכלר. החוקר המצוין הזה הקדיש ספר שלם לשאלת הסנהדרין: Das Synedrion in Jerusalem und das Grosse Beth-din in der Quaderkammer des Tempels, Wien 1902 וכיד הבקיאות הטובה עליו לא הניח דבר קטון או דבר גדול מכל הנוגע לשאלה זו, שלא אסף אל ספרו. ובכל זאת לא אוכל להסכים עמו. ביכלר משתדל גם כן לתרץ את הסתירה בדבר הנשיאות, שבין המשנה מצד אחד ובין יוסף פלוויוס וספרי הברית החדשה מצד השני. אבל הוא מצא עוד סתירה אחת בין המשנה ובין דברי יוסף פלוויוס. לפי דברי המשנה מושב בית־דין הגדול היה בלשכת הגזית. לשכה בשם זה לפי דברי המשנה (מדות פרק ה') היתה אחת משלש הלשכות שנמצאו בעזרת ישראל מצד דרום [32]. והנה פלוויוס, בדברו על אודות שלש חומות העיר, אומר, כי החומה הראשונה או העתיקה היתה נמשכת לצפונה של „העיר העליונה" ממערב למזרח „עד הקסיסטוס, ואחרי אשר נסמכה אל בית המועצה

---

32) כך הוא הנוסח הנמצא במשנה מדות, הנדפסת בש"ס בבלי: שש לשכות היו בעזרה, שלש בצפון ושלש בדרום; שבצפון – לשכת המלח, לשכת הפרוה (שם היו מונחין העורות של הקרבנות) וללשכת המדיחין (שם הדיחו את בני המעים של הקרבנות). שבדרום – לשכת העץ (או פרהדרין – לשכת הכהן הגדול), לשכת הגולה (גלגל הבאר, שהספיקה מים לכל בית־המקדש) ו ל ש כ ת ה ג ז י ת). אולם בגמרא (יומא י"ט ע"ב) מוחלפת הגירסא: לשכת המלח, הפרוה והמדיחין בדרום ולשכת העץ, הגולה והגזית בצפון. כנראה, מסוגית הגמרא ביומא, מספקא ליה לרב פפא איזה גירסא היא הנכונה, ואמר: מסתברא דלשכת פרהדרין (וא"כ גם לשכת הגזית) בדרום הוא. הרמב"ם ובעל „תפארת ישראל" בפירושיהם עשו את ציוריהם לפי גירסת הגמרא ביומא והעמידו את לשכת הגזית בצפון העזרה. אבל גם לי מסתברא כדאמר רב פפא, דלשכת הפרוה ולשכת המדיחין בצפון היו. הן שחיטת הקרבנות היתה בצפונו של המזבח, שם היו טבעות השחיטה והעמודים עם האונקליות להפשיט את הבהמות ושם בודאי היו לשכת העורות ולשכת המדיחין להדיח את הפרש של בני המעים, כי לשאת את העורות ואת הכרס עם הפרש דרך כל העזרה מצפון לדרום אין דרך כבוד למקום קדוש.

טענותי נגד השערתו של ביכלר הן:

א) המשנה (סנהדרין פי"א) אומרת בפירוש: שלשה בתי דינין היו שם — שלשה ולא ארבעה.

ב) אלמלי היו שתי סנהדראות גדולות בנות שבעים ואחד חברים עם תפקידים שונים, אי אפשר שלא תסמן זאת המשנה בפירוש ולא תגדיר את יפוי־כחה של כל אחת מהן. גם במשנה וגם בספרות התלמודית כלה אין כל זכר לשתי סנהדראות גדולות.

ג) השם „בתי דינים" אינו נאה כלל למוסדים, שלא היה להם כל עסק לא עם דיני ממונות ולא עם דיני נפשות, אלא עם עניני הוראה בלבד. ועוד גם זאת, לאיזה צורך היו להם שני ראשים נשיא ואב בית־דין?

ד) בהברייתא של ר' יוסי נאמר, כי בבית־דין שעל פתח הר־הבית ובב"ד שעל פתח העזרה היו עשרים ושלשה חברים. מדוע דוקא עשרים ושלשה, אם לא לדון דיני נפשות? ואם בתי הדינים של עשרים ושלשה דנו דיני נפשות, על אחת כמה וכמה שהיתה זכות זו לסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד.

ה) לדעת ביכלר, בתי הדינין, שישבו בהם הזוגות ראש, עסקו רק בבאור ובהוראה בלבד, ומעולם לא דנו דיני נפשות; ויהודה בן טבאי הלא אומר: אראה בנחמה, אם לא הרגת עד זומם, להוציא מלבן של צדוקים... ושמעון בן שטח משיב לו: אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי (מכות ה' ע"ב).

ו) יש עוד לי טענה אחת גדולה וחזקה, אבל לא על הפרופיסור ביכלר בלבד אלא גם על כל מפרשי המשנה הראשונים והאחרונים. ופליאה דעת ממני, איך לא שם עד הנה איש לב ולא התבונן, כי הסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד לא יכלה בשום פנים להצטמצם ולשבת בלשכת הגזית שהיתה בעזרה. הנה אם נחשוב רוחב כל כסא עם האדם היושב עליו רק אמה אחת (פחות מחצי המטר) בצמצום, אז לשכה המכילה 71 כסאות מסודרים כחצי גורן עגולה עם שלש שורות של תלמידי חכמים לפניהם, צריכה להחזיק לא פחות מארבעים ושבע אמות לארכה ועשרים ותשע אמות לרחבה 37). אמת הדבר, כי הסנהדרין יכולה היתה לחרוץ משפט גם בפחות משבעים ואחד, אבל הלשכה הלא צריכה היתה להכיל את הסנהדרין במילואה. נתבונן עתה אם היתה יכולה להמצא לשכה כזו בעזרה. (עיין ציור לדוגמא של הרמב"ם, או הציור של הרב בעל „תפארת ישראל" למסכת מדות). עזרת ישראל, כלומר, השטח משער נקנור ולפנים השתרעה בתמונת רצועה ארוכה וצרה, שארכה מצפון לדרום כרוחב העזרה כולה 135 אמות ורחבה עשתי עשרה אמות. בין עזרת ישראל ובין המזבח עם הכבש שלו השתרעה עזרת הכהנים, שארכה גם כן היה 135 ורחבה עשתי עשר אמות, אלא שקרקעה של עזרת הכהנים היתה גבוהה מקרקע עזרת ישראל שתי אמות

37) את הקוטר של חצי העגול, שאורך הקו העקום שלו הוא 71, נמצא מן המשוה: $2 \times 71 = 2\Pi r$ או: $2r = \frac{142}{3,14}$, נמצא, כי הקוטר—45,2 אמות; תן אמה מזה ואמה מזה להלוך הנכנסים והיוצאים — הרי 47 אמות. זהו אורך הלשכה, רחבה — חצי הקוטר של העגול או 22,6—r. שלש שורות של תלמידים, שתי אמות לכל שורה, הרי כאן 28,6 אמות.

ללשכת הגזית לקרות שמע ולהתפלל (תמיד פ״ג ופ״ה) – ואיך אפשר הדבר, שיצאו הכהנים שבאמצע העבודה מן העזרה לא רק אל הר־הבית כי גם מחוץ להר־הבית, מלבד מה שאסור היה לכהנים לצאת מן העזרה בבגדי־השרת שהם לובשים בשעת העבודה (יחזקאל מ״ב י״ג, גמרא יומא ס״ט ע״א). שירר, בהשענו על דברי יוסף פלוויוס במקום אחר (מלחמות VI, 6, 3), אומר, כי כיון שנחרב בית־המועצה בטרם שנשרפה העיר כלה, מוכח מזה, כי בית־המועצה עמד על הר־הבית ולא על הקסיסטוס. אולם ביכלר מוכיח בצדק, כי אדרבה מן המקום הזה מוכח ההפך. הנה לפני זה (VI, 6, 1) אומר פלוויוס, כי „המקדש עם כל הבנינים הסובבים אותו היו אחוזים בשלהבת״. ואחרי כן הוא אומר, כי אחרי אשר נשרף המקדש צוה טיטוס לאנשי חילו לשרוף באש גם את העיר ולבוז את הרכוש; יום אחד חכו החיילים, אולי יכנעו המורדים, וביום השני הציתו אש בארכיון, בחלק העיר אקרא ובבית המועצה (Boule), ואם כן בטרם שנשרפה העיר היה עוד בית־המועצה קיים, לו היה על הר־הבית, אזי היה כבר נשרף.

לפיכך חושב ביכלר, כי הב״ד הגדול שבלשכת הגזית והסנהדרין הגדולה שבקסיסטוס הם שני דברים שונים, אף על־פי ששניהם היו של שבעים ואחד חברים. הבית־דין שבלשכת הגזית מעולם לא עסק בפוליטיקה ולא ישב מעולם לכסא משפט, הוא לא דן לא דיני ממונות ולא דיני נפשות, הוא היה רק מוסד של הוראה בלבד ועסק רק בעניני אמונה ודת: בעבודת המקדש, בחוקי טומאה וטהרה, בדיני תרומות ומעשרות וכיוצא בהם. פה יכלו לשבת ראש כל הזוגות, שמנו חכמים, שהאחד מהם היה נשיא והשני אב בית־דין. הסנהדרין הגדולה, שישבה בקסיסטוס. היתה מוסד של פוליטיקה (בשעה שהיו בידה העוז והמשרה) ומוסד של משפט בכל הזמנים, כי הוא בלבדו דן דיני נפשות ובו ישבו ראש הכהנים הגדולים. ביכלר היה נוטה לחשוב, כי בכל פעם שבספרות התלמוד יזכר שם „בית־דין הגדול שבלשכת הגזית״, הכונה היא על הבית־דין של הוראה, ובכל מקום שנזכר השם „בית דין הגדול שבירושלים״ הכונה על הסנהדרין הפוליטית והמשפטית, והביא ראיה לדבריו מהמשנה (סנהדרין פרק י״א) על דבר זקן ממרא, החולק על חבריו – „אלו ואלו באין לבית־דין הגדול שבלשכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל״, ושם הלאה נאמר: „אין ממיתין אותו (את הזקן שהורה לעשות נגד דעת ב״ד הגדול) לא בבית שבעירו ולא בבית־דין שביבנה אלא מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים״. א״כ ההוראה יוצאת מבית־דין שבלשכת הגזית, והמיתה נחרצת על ידי הבית־דין שבירושלים. אבל ביכלר בעצמו אנוס היה להודות, כי שני השמות האלה משמשים תמיד בערבוביה, פעם בנוגע להוראה, ופעם בנוגע לדיני נפשות, והוא בעצמו מביא את דברי הספר (לדברים י״ז) „ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא – על הוראת בית־דין הגדול שבירושלים חייבין מיתה ואין חייבין מיתה על הוראת בית־דין שביבנה״ [36].

---

36) ביכלר בספ״ו הנזכ״, צד 38 והלאה.

כדי לצאת ממבוכה זו מוכרחים אנו להניח, כי היו לשכות הגזית, האחת בפנים העזרה לצורך עבודת בית־המקדש, והיא שמשה לפיוס חלקי העבודה בין הכהנים (תמיד פרק ג׳ א׳) ושמשה גם כן למקום קריאת שמע ותפלה בעד הכהנים (תמיד פרק ד׳ בסוף). ובשעה שעברה הממשלה לידי הפרושים „שם היתה סנהדרין גדולה של י ש ר א ל יושבת ודנה את הכהונה" (מדות פרק ה׳) אבל לא בית־דין של שבעים ואחד, גם לא בית־דין של עשרים ושלשה, שלא היו יכולים להמצא שם, כי אם פלוגה קטנה של הסנהדרין, שישבה כלה בלשכת הגזית הגדולה, כלומר, על הקסיסטוס. מפני מה נקראה לשכה קטנה זו בשם לשכת הגזית? הלא כל בית המקדש כלו וכל הלשכאות נבנו מאבני גזית! חושב אני, כי נקראה כך על שם הפלוגה הקטנה שנאצלה מן הסנהדרין, שישבה בלשכת הגזית שעל הקסיסטוס.

חושב אני, כי הסנהדרין שדנה דיני נפשות, לא היתה יכולה להיות על הר־הבית, ובדבר הזה הנני מסכים עם ביכלר, אבל לא מטעמו. הנה המשנה (כלים פרק א׳) אומרת: „הר הבית מקודש ממנו (מן העיר), שאין זבים וזבות, נדות ויולדות נכנסין לשם". ואיך יכלו לשפוט שם אנשים חטאים, החשודים על עבירות יותר המורות מדיני טומאה וטהרה? מי שהרג את הנפש הלא הוא חשוד גם על בעילת נדה. ואיך היו מכניסין אותו לשם? ולפיכך חושב אני, כי הבית־דין של עשרים ושלשה, שהלל היה נשיא עליו, לא ישב על פתח הר־הבית מבפנים לחומה (כמו שמצייר הרב בעל „תפארת ישראל"), כי אם מחוץ לחומת הר־הבית, בעמק טירופיאון על יד המעלות שבהן היו עולין להר הבית ושנמצאו בקרן דרומית־מערבית של ההר 41).

(עד כאן נמצא בכתב יד).

41) במקום הזה נמצאה גם עתה לשכה גדולה הנקראת בשם תחכמה והיא משמשת לבית־דין.

ומחצה (ובמעלות עלו מעזרת ישראל לעזרת כהנים). בעזרה היו שש לשכות, שלש לצד צפון ושלש לצד דרום. על הציור לדוגמא של הרמב"ם נמצאו כל הלשכות בעזרת ישראל, כלומר, כל שלש הלשכות תפשו מקום, שרחבו רק עשתי עשר אמות. נניח, כי הרמב"ם לא דק ומשלש הלשכות שבצד הדרום, לשכת העץ ולשכת הגולה, נמצאו שתיהן בעזרת הכהנים ולשכת הגזית לבדה היתה בעזרת ישראל 38), – נמצא, שבלשכה, שרחבה היה י"א אמות (את ארכה לא ידענו) הכילה בקרבה סנהדרין של שבעים ואחד, חוץ מן הסופרים והשוטרים והעדים וחוץ שלש שורות של תלמידי חכמים, שבאו לשמוע את דברי הסנהדרין, הלא זה מן הנמנעות 39).

יאמרו המבקרים מה שיאמרו, אבל אין אנו יכולים להכחיש דברי אנשים כר' אליעזר בן יעקב ואבא שאול, שראו בעיניהם את לשכת הגזית בפנים העזרה ולאיזה צורך יבדו זאת מלבם? הלא רואים אנו את אהבתו של ר' אליעזר בן יעקב אל האמת, הוא לא בוש להודות, כי שכח על אודות „לשכת העץ", מה היתה משמשת, ואבא שאול הזכירו, שהיתה לשכתו של הכהן הגדול. מצד השני אין אנו יכולים להכחיש גם את דברי יוסף, שגם הוא עד־ראיה, והוא אומר, כי הבולה, כלומר, הסנהדרין, היתה על המישור הנקרא בשם קסיסטוס. בספרי־המלין של שפת יון השם Xistos הוא שם נרדף לבסיליקה, כלומר, אולם גדול ונהדר שארכו יותר מרחבו, שמשני צדדיו נמשכות שתי שדרות של עמודי אבני גזית, סטיו לפני מסטיו. שגג הבסיליקה נשען עליהם. הבסיליקות היו מצויות אצל הרומים והיו משמשים לבתי משפט ובשעה שהיו פנויות מעסקי משפט היו משתמשין בהן לטיול. משני צדי השדרות נמצאו על־פי רוב חנויות לממכר מיני מאכל ולעניני תענוג ושעשועים 40). הורדוס, שאהב לחקות את מעשי הרומים, בנה בנין מפואר כזה בעד הסנהדרין על המישור, שנקרא משום זה בשם קסיסטוס, כלומר, מישור של אולם הגזית.

---

38) לדעתי, כך היה באמת: לשכת הגזית היתה פתוחה לעזרת ישראל, ולשכת הגולה מאחוריה לשכת העץ נמצאו נגד דריסת רגלי הכהנים. ודברי המשנה (מדות פ"ה): „וגג שלשתן שוה", שנתקשו המפרשים בפירושם, מוכיחים כי כן הוא. פירוש הדברים האלה, לדעתי, היא כך. אעפ"י שקרקע של שתי הלשכות (העץ והגולה) היתה גבוהה מקרקעה של לשכת הגזית שתי אמות ומחצה מכל מקום היה גגן שוה וגובה התקרה של לשכת הגזית היתה יתרה על גובה שאר הלשכות.

39) אביי אמנם אומר (יומא כ"ה ע"א), שלשכת הגזית היתה חציה בקודש – וחציה בחול· אבל מלבד שהנחה זו לא תתרץ את קושיותיו (כי בכל אופן לא היה רחבה יותר מי"א אמות ואם ננכה מזה את עובי הכתלים, היא הלא היתה בנויה מאבני גזית, לא פחות משתי אמות, הלא נשארו רק תשע אמות), הנה אביי לא היה עד ראיה וכל דבריו המה רק על דרך הפלפול. כי גם אם נאמר, כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, אין זה נוגע ללשכה סגורה המובדלת מן העזרה על־ידי כתלים ושמלבד זה יש לה פתח לחוץ. ועוד גם זאת: קרקע העזרה היתה גבוהה מקרקעו של הר־הבית שש אמות והיתה מוקפת מכל צד במעלות. גם לא מצינו במשנה בשום מקום, שלשכת הגזית היתה בולטת מחומת העזרה ולחוץ.

40) עיין בראשית רבה ס"ח, ומשנה טהרות פרק ו' ועיין Энциклопедическій словарь Брокгауз-Эфрона ערך Базилика

הרע ועל דבר גזרת־השמים וכדומה החלו והחלישו את בני הנעורים שלנו. הדעות הללו לא גרמו מעולם לאדם מעצורים שיש בהם ממש, לא האפילו מעולם את נתיבו של אדם, אלא אם כן הוא סר בעצמו מעל דרכו ללכת לבקש אותן. כל אלה הן מחלות־הילדות של הנפש, ומי שלא היה נגוע בהן אינו יכול לתאר לא את מצב בריאותו ולא להגיד את התרופה היפה לבריאות. רוח פשוטה וטבעית אינה יודעת את הפגעים האלה. ברם שאלה אחרת היא לגמרי, אם עלולה היא רוח זו ליתן דין וחשבון על אמונתה ולהסביר לאחרים את תורת אחדותה הפנימית וחרותה. דבר זה מצריך כשרונות מיוחדים במינם. אפס גם מחוץ להכרה עצמית זו הרי יש אשר ימצא כח־איתנים ושלמות בעצם הויתו כשהיא לעצמה. „מעט אינסטינקטים נמרצים ומעט כללים ברורים" מספיקים לנו למדי.

לא רצוני שלי העלה את הציורים והמראות אשר ברוחי לידי ערכם וחשיבותם כיום הזה. סדר משנתי בבית־הספר, השנים, שבליתי לסגל לעצמי השכלה עליונה ואומנות, לא הקנו לי ידיעות יותר מועילות מאותן הידיעות, ששאבתי מתוך ספרים ריקנים אחדים, אשר קראתי בגנבה מתחת לספסל בית־הספר הלטיני. אותו הדבר, שאין אנו קוראים לו בשם „חנוך", יקר־ערך הוא מן הדבר, שאנו קוראים לו בשם זה. בשעה שמחשבה עולה על לבנו, אין אנו נכנסים בהשערות על־דבר ערכה היחוסי של מחשבה זו. אפס החנוך מבזבז לעתים קרובות את יגיעו ועמלו על נסיונות, כיצד להתקומם ולהשתמט מפני כחו של מגניטיזמוס טבעי זה, אשר זה דרכו לבחור בודאות גמורה את הנאה ויאה לו.

בדרך כדומה לזו גורמים כל מיני התערבות של הרצון קלקול והפסד לטבענו המוסרי. בני־אדם רואים את הצדקה כעין מלחמה ומרבים להתגדר בכשרונות, אשר חננו בהם, ובכל מקום שידובר בשבחו של אדם בעל נפש נדיבה, שוב חוזרים ודשים בשאלה, אם לא טוב ממנו האיש, הנלחם בנסיון שבא לידו. אבל דבר זה אינו עולה להם זכות. אחת משתי אלה: יש אלהים או אין. את טיבם ואפים של בני־אדם אנו אוהבים לפי מדת רוח־הפרצים אשר בקרבם ולפי מהירות־ההחלטה המצויה אצלם. בה במדה שאדם ממעט לחשב על צדקותיו או להכיר בהן, בה במדה הוא חביב עלינו. על נצחונותיו של תימוליון אמר פלוטרך, שהנם מצוינים מכל הנצחונות שבעולם, לפי שהיו מתרגשים ושוטפים במרוצה כשטף צלצלי החרוזים שבשירי הומירוס. אם רואים אנו נפש, אשר עלילותיה הוד־מלכות שורה עליהן והן מלאות חן ונעימות כשושנים, חיבים אנו לשבח את המקום, כי דברים כאלה יכולים להתקים בעולם והנם מתקימים באמת, ולא לפנות בפנים זעומות אל המלאך ולהרגן באזניו לאמר: פלוני ראובן, הנאבק מתוך גניחות עם יצרי־השטן הטבועים בו מלדה, מעולה הוא מאותו האיש.

ולא פחות מכן מתגלה לעין־רואים יתרון הטבע על הרצון גם בחיי המעשה לכל הליפותיהם. אין בהסטוריה מן הכונה אלא שעור מועט מכפי שאנו סבורים עליה. אנו מיחסים לציזור ולנפוליון מזמות מחוכמות עמוקות,

רַאלף וַאלדו אֶמֶרְסוֹן.

חקות הרוח.

כיון שרוחנו משתקעה בהגיון, כיון שאנו מסתכלים בנפשנו לאור המחשבה, מיד מתגלה לנו, שחיינו ספוגים ורוים יופי. כל הדברים שמאחורינו לובשים, מדי התרחקנו מהם והלאה, צורה נאה וחביבה, כמראה העננים אשר במרחקים. ולא רק דברים מצוים וטפלים בלבד, אלא אפילו מעציבים ואיומים לובשים פנים מסבירות, מיד כשהם תופסים את מקומם בין ציורי הזכרון. שפת הנהל, העשבים הרעים הגדלים על שפת הנחל, הבית הישן, האדם השוטה – כללו של דבר: כל אותם הדברים אשר לשעבר לא היינו משגיחים בהם כל עיקר, חוט של חן מתוח עליהם כשאנו נזכרים בהם לאחר זמן. אפילו המת, שהיה מוטל בחדר, היה משרה הדור־חגיגה על הבית. נפש האדם מתעבת את כל מה שיש בו מן הכעור והיסורים. אלמלי אנוסים היינו, בשעות שדעתנו מיושבת עלינו ביותר, להגיד את האמת לכל מדת דינה הקשה, הרי מן ההכרח היה לנו להודות, שמעולם לא הקרבנו שום קרבן. בשעות שכאלה נגלית רוח האדם כשהיא נעלה ורוממה כל כך עד שנדמה לנו, ששום דבר מן הדברים החשובים והיקרים מאד בעינינו אינו יכול להיות ניטל ונגרע ממנו. כל אבדה וכל יסורים אינם אלא חזיון בודד, אשר היקום כלו אינו לוקה על ידם והלב אינו מוצא בו פגם. שום פגעים ועניים שבעולם אינם עלולים לרופף את אמונתנו. מעולם לא עלתה עדיין ביד אדם לסיח על נקלה את צרתו כאשר היה עם לבבו. הנח לה לבריה עלובה זו הקרויה אדם, המעונה ונרדפת על צואר מאין כמוה, כשהיא מפרזת קצת על מדת יסוריה. כי אכן רק החלק הכלה והנפסד שבה נאבק וסבל יסורים, תחת אשר אותו החלק, שיש בה משל אין־סוף, שרוי בשלוה ובזיו־עולמים.

היכלת ביד האדם לשמר על חיי־רוחו, שיהיו שרוים בשלום ובטהרה, אם אך ישתדל לחיות את חיי־הטבע וימנע את עצמו מלהטיל על רוחו חומרות, שאינן לפי טיבו. אין צורך לו לאדם לבלבל את דעתו בהגיונותיו. לעולם לא יהא עושה ומדבר אלא מה שנאה ויאה לו ואף על־פי שבור גמור הוא ואינו יודע ספר, מובטח הוא בכל זאת, שטבעו המיוחד לו לא יגרום לו שום תקלות ופקפוקים הגיוניים. למודי תורת הדת על דבר החטא הקדמון, על דבר שרש

מגיעים אליה. מפני מה צריכה כל צדקה להיות נעשית בדרך אחת? מפני מה הכל חייבים לתת דולרים? לנו, יושבי־כפרים, קשה דבר זה עד מאד ואין אנו סבורים, כי תצמח מזה איזו טובה שהיא. אנו אין לנו דולרים; רק לסוחרים יש דולרים. יתנו המה. בעלי האחוזות יתנו דגן, המשוררים ידברו שיר, הנשים תתפורנה, הפועלים ישחדו מכח ידם, והילדים יביאו פרחים. ולמה אתם מעמיסים על הנוצרים שבכל העולם את בתי־הספר שבאחד בשבת? אכן מנהג דרך־ארץ ודבר נאה הוא, שהתינוקות שואלים שאלות והגדולים מורים תורה, אלא שיש לי זמן לענות על השאלות בשעה שישאלו אותן. אבל אל נא תכריחו את הקטנים לשבת בעל כרחם על הספסלים שבבית־הכניסה ואל תציקום לשאלכם במשך שעה תמימה שאלות בעל־כרחם.

כשאתה מעמיק לעיין בדבר, אתה מוצא, שכל הדברים דומים זה לזה; החקים והמדעים, האמונות וארחות־החיים — כולם נראים כאמת מתחפשת. החברה שלנו עמוסה מיכניזמוס כבד, הדומה לצנורות המים הארוכים לבלי־קץ, אשר הרומאים היו מעבירים דרך הרים ועמקים ואשר נתבטלו אחר־כך כאשר נתגלה החוק, כי המים מתרוממים מאליהם עד לידי שעור הגובה של מקור מוצאם. חומה חינאית היא החברה, אשר כל טטרי מהיר יכול לדלג ולעבור עליה. דומה היא לחיל־צבא תמידי, אלא שאינה טובה ונאה כשלום. היא משמשת ממלכה, הסדורה כתות ומפלגות, המרובה בבעלי־יחוס, הערוכה ומתוקנת יפה, אלא שהיא נעשית מיותרת לגמרי, לכשיתברר הדבר, שאספות עירוניות מוכשרות לכלכל את עניני־הצבור יפה כמותה.

הבה נקח לנו למופת את הטבע, הפועל תמיד את פעולותיו בדרכים קצרות ופשוטות. כיון שנתבשל הפרי, מיד הוא נושר מעל העץ. כיון שהפרי נלקט, מיד נושר העלה. תקופת המים אינה אלא נפילה. הלוכם של בני אדם ושל כל החי אינו אלא נפילה קדימה. כל עבודת־הכפים שלנו וכל מלאכה הטעונה יגיעת־כח, כגון הרמת משא, בקיעת עצים, חפירה, שיוט במשוט וכדומה נעשים בכח נפילה מתמדת, וגלגל העולם, האדמה, הירח, כוכב השבט, השמש והכוכבים הולכים ונופלים נפילה שאינה פוסקת.

הפשטות שביקום שונה תכלית השנוי מן הפשטות של המכונה. מי שמכיר את הטבע המוסרי הכרה עמוקה ביותר ויודע ידיעה ברורה, כיצד הדעת נקנית וכיצד מתהוה אפיו של אדם, אינו אלא מן הנקרנים. פשטותו של הטבע אינה מושגת ונתפסת על נקלה, אלא עמוקה היא לאין־סוף. בדיקה אחרונה אינה ניתנת להעשות בשום פנים. אנו דנים על חכמתו של אדם על־פי תקותו, בדעתנו, כי ההסתכלות באין־סוף משמשת מקור לנעורי־עולם. שפעת הפריה והרביה של הטבע העצומה לאין־חוק מתגלית לנו, כשאנו משוים את השמות וההערכות היבשים והצנומים שלנו לעומת הכרתנו השוטפת ונגרת. אנו נחשבים בעולם לבעלי כתות ואסכולות, למלומדים ויראי־שמים, אבל באמת אין אנו אלא תינוקות עלובים. אפשר להבחין הבחנה ברורה כיצד נוצרה תורת הספקנות. כל אדם רואה את עצמו והנה הוא אותה הנקודה המרכזית, אשר לפיה אפשר לדון את כל דבר במדת־הגיון אחת בין לזכות ובין לחובה. זקן הוא, צעיר,

הצופיות למרחוק; ברם לאמתו של דבר לא היה מיטב כחם ואונם משלהם, אלא משל הטבע. אנשים בעלי הצלחה מופלאה ביותר, כיון שהתגברו עליהם תום־לבם וישרם, היה המזמור: „לא לנו, לא לנו" שגור על פיהם. בונים היו מזבחות לאלילת־ההצלחה, למזל או ליוליאנוס הקדוש, הכל לפי טיב האמונה שבימיהם. סבת הצלחתם היתה מונחת בזה, שהיו מכונים את דרכם לפי נטות מהלך מחשבתם, אשר מצאה בהם מעין צנור פתוח, להיות שוטפת ועוברת בו באין־מעצור; ואותם הנסים והנפלאות, אשר הם היו עושיהם הגלוים ונראים לעין, נדמו בעיני אחרים, כאלו היו עלילותיהם שלהם עצמם. האמנם חוטי־הנחשת הולידו את הגלוניזמוס? אכן לאמתו של דבר, פחות מאשר באחרים מצאו בהם עצמם ענין לענות בו ולחשוב מחשבות עליו; כיוצא בזה אין יתרון לשפופרת אלא להיות חלקה וחלולה, אותו הדבר אשר למראית־עין נדמה, כאלו היה רצון ותקיפות־דעת, אינו אלא חוסר־רצון והתבטלות. כלום יכול היה שקספיר להורות תורה על טיבו של שקספיר? כלום יכול היה מעולם אדם בעל כשרונות מתימטיים מופלאים לגלות לאחרים גילוי כל־שהוא את מצפוני שיטותיו? אלמלי היתה לאל־ידו להביע את התעלומה הזאת, מיד היתה מאבדת את רוב ערכה הנעלה, לפי שהיתה נעשית שכיחה ומצויה כאור־השמש וכח־החיים וכיכולת ההליכה והעמידה.

על כרחך אתה למד מתוך ההגיונות האלה, כי יכולים היו חיינו להיות יותר נוחים ופשוטים משאנו עושים אותם; כי יכול היה העולם להיות מקום־אושר מרובה מכפי שהנהו; כי אין כל צורך בקרבות, בהתרגשות ובפחי־נפש, בספיקת־כפים וחרוק־שנים; וכי אנו בעצמנו יוצרים את פגעינו הרעים. אין אנו אלא מפריעים בעד האופטימיזמוס המצוי בטבע, כי בכל עת ובכל זמן שאנו מגיעים לידי אותו המעמד המעולה, אשר ימציא לנו העבר או רוח אדם חכם ממנו שבימינו, מיד אנו מבחינים על נקלה, שאנו מוקפים חוקים, ההולכים ומקיימים את עצמם בכח עצמם.

תורה זו עצמה מלמד אותנו אפילו מראהו החיצוני של הטבע הנצחי. אין הטבע רוצה, שנתמרמר ונתקצף. אין חבה יתרה נודעת ממנו למעשי־חסדנו וחכמתנו מאשר למעשי־תרמיתנו ומלחמותינו. כשאנו יוצאים מבית־האספה לעניני הבחירות, מבית הבנק, מבית אגודת המתנגדים לסחר־העבדים, מתוך האספה של חברת הנזירים מיין, או מבית־ועד הפילוסופים, העוסקים בחקירות עיוניות, ואנו באים אל שדותיו ויעריו, הרי הוא מדבר אלינו: „מה לך רותח ומתלהב כל־כך, חביבי?"

אנו פועלים את פעולותינו בדרך מכנית ביותר. אנו נזקקים לטפל בכל הדברים ולשנותם לפי ־רכנו, עד כי קרבנותיה וצדקותיה של החברה נעשים שנואים עלינו. הן האהבה צריכה היתה להיות למקור־שמחה, אבל מעשי־החסד שלנו עלובים ופגומים הם. בתי־הספר שבאחד בשבת שלנו, בתי־הכנסיות וחברות־הצדקה שלנו עול כבד הם על צוארנו. אנו מיגעים את נפשנו, מבלי אשר יגיענו ימציא קורת־רוח לאחרים. יש דרכים טבעיים להשיג על־ידם אותה המטרה גופה אשר אליה שואפים בני־אדם מתוך אותן היגיעות האמורות, אלא שאינם

ממעמקי נפשי, הרי זה מצב או תנאי־הויה, הנאותים ונכספים לעצם מהותי; ואותה הפעולה, אשר כל ימי חיי אני מתגעגע לעשותה, הרי זו עבודה המכוונת לפי כשרונותי. חייבים אנו לחשוב את האדם בחזקת אחראי לפני התבונה בעד בחירתו את המלאכה ואת העסק, שהוא עוסק בהם יום יום. שוב אי־אפשר לו לאדם להצדיק את מעשיו בטענה, שדרכו של עסקו בכך. מה לו ולעסק מגונה? כלום אין יעוד משלח־ידו מוטבע ועומד באפיו וטיבו?

יעוד מיוחד לו לכל אדם. מתת כשרונו היא יעודו. יש דרך אחת לפניו, אשר בה נגלות לו הליכות עולם כלן. יש בו כשרונות, המעוררים אותו בדממה להשתמש בהם שמוש שאינו פוסק. דמיונו כספינה הצפה על־פני הנחל: מכל עברים הוא מוקף מכשולים, חוץ מעבר אחד; מעבר זה הוסרו כל המעצורים והוא שט על פני תעלת־המים ההולכת ומתעמקת, עד שהוא מפליג ומגיע לים הגדול לבלי־קץ ולבלי־תכלית. הכשרון הזה והיעוד הזה תלוים ועומדים בתכונתו או באותו האופן, אשר הנפש הכללית מתגלמת בו. הוא משתוקק לעשות דבר, המצליח בידו על נקלה ואשר עשיתו עולה יפה, אלא שאין אדם אחר מלבדו יכול לעשותו. אין אדם יכול להתחרות עמו. כי בה במדה שיהא מקשיב ביותר באמונה לעצת כחותיו, כן ישתנה מפעלו תכלית השנוי ממפעלו של אדם אחר. מדת תאות־הכבוד שלו שקולה בד בבד כנגד מדת כחותיו. שעור גבהו של מגדל נקבע לפי שעור רחבו של יסודו. כל אדם יש לו סגולת הכח ליצור דבר מיוחד במינו ואין סגולה זו מצויה אצל שום אדם אחר. התאמרותו של אדם, כי יש לו יעוד אחר וכי הוא קורא מלידה למלאות משלחת מיוחדת ויש „אותות ומופתים חיצוניים, המבדילים אותו בתור איש המופת מיתר בני־האדם הפשוטים" – אינה אלא פנטיזמוס ומוכיחה על טמטום־המח, המונע את בעליו מהבין, כי רוח אחת חיה בקרב כל הבריות כלן, בלי משוא־פנים. כיון שאדם עושה את מעשהו, הרי הוא מביא בכך את הבריות לידי הרגשת החסרון, אשר רק בידו למלאותו והרי הוא עצמו יוצר את החוש, הממציא לו הנאה ותענוג. מתוך שהוא עושה את מעשהו, הרי הוא מפתח את עצמו. זוהי אחת מן המגרעות של הדברנות בקהל, שאין היא נותנת לנו להוציא על־ידה את כל רוחנו באין מעצור. בזמן מן הזמנים מן הצורך הוא, שלא רק כל דברן, אלא כל אדם ישלח רסן מפניו ויביע באין מעצור ומעומק־לבו אותו הכח ואותה הדעת המצוים בקרבו. מעשים שבכל יום הוא, שאדם תוקע את עצמו לתוך הפרטים המצוים, הכרוכים במעבדו ועסקו, שהוא עוסק בו, והרי הוא מטפל בו ככלב זה, המהפך את שפוד־הצלי שעל־גבי האח. מתוך כך הוא נעשה לחלק מחלקי המכונה שהוא מניע, תחת אשר האדם שבו עובר ובטל מן העולם. כל זמן שלא הכשיר את עצמו להתגלות לפני אחרים במלא שעור־קומתו ובמלא ערכו, עדיין לא מצא את תפקידו. תפקידו זה צריך לשמש לו מוצא להביא על ידו את אפיו לידי גלוי ולהמציא לו מתוך כך את היכולת להצדיק את פעלו בעיני אחרים. אם פחותה ונקלה עבודתו, יאציל עליה מהוד מחשבתו וטיבו. כל מה שהוא יודע וחושב, כל מה שלפי השגתו כדאי והגון הוא להיות נעשה, את כל זה יודיע לאחרים ואם אין, מעולם לא יוכלו בני־אדם להכירו

הוא, חכם הוא, בור גמור הוא. הוא שומע ומרגיש את הדברים, שאתם מדברים על אודות השרף ועל אודות הרוכל. אין אדם חכם המתמיד בחכמתו; חכם שכזה יציר דמיונם של הסטואיקים הוא. כשאנו קוראים בספר או מציירים תמונה, אנו מתיצבים לימין הגבור ומתקוממים יחד כנגד רך־הלב והשודד, אלא שאנו בעצמנו רכי־לב ושודדים היינו ונהיה גם לעתיד, אמנם לא לפי פשוטם השפל של הדברים, אלא בבחינת רוממות־הנפש, שהאדם יכול להגיע אליה.

הסתכלות מועטה במעשים שבכל יום, הנעשים מסביבנו, דיה להוכיח לנו, כי חוק, העומד למעלה מרצוננו, מנהיג ומכון את המאורעות; כי כל היגיעות, המלאות עמל וטורח, שאנו מתיגעים, אך למותר הן ואין מועיל בהן; כי רק בשעה שאנו פועלים פעולה קלה, פשוטה ושלא מתוך אונס, חזקים אנו, וכי רק בשעה, שאנו מוצאים ספוק לעצמנו בענוה, אנו נעשים כאלהים. אמונה ואהבה — אהבה מתוך אמונה, יש בה כדי להקל מעלינו את סבל־הדאגות הכבד מנשוא. הוי, אחי! אכן יש אלהים. יש נפש היה במרכזו של הטבע והיא רמה ונשאה מעל לרצונו של כל אדם, עד ששום איש מאתנו אינו יכול לגרום אפילו פגם כל שהוא לתבל. היא יצקה אל תוך הטבע את קסמיה הרבים והעצומים בשפע מרובה כל־כך, עד כי בשעה שאנו עושים כעצתה, הרי אנו מצליחים, ובשעה שאנו מתאמצים לשלוח יד ביצוריה ולהזיק להם, מיד ידינו נעשות כמודבקות אל צדינו או שהן מכות והולמות את חזנו אנו. כל גלגולי הדברים שבעולם מלמדים אותנו אמונה. ואנו אין לנו אלא להיות תלמידים מקשיבים. יש מדריך ומורה־דרך לכל אחד מאתנו ואם אך נקשיב בענוה, נשמע את המלה הנאה ויאה לנו. למה אתה מתיגע ועמל כל־כך לבור לך משרה ועסק וחברת־רעים ודרכי־פעולה ושעשועים לנפש? לאמתו של דבר יש למענך זכות אפשרית, המשחררת אותך מן הצורך בישוב־הדעת ומן הברירה מדעת. יש בשבילך ממשות, מקום נאה לך וחובות המתאימות לרוחך. העמיד את עצמך באמצע זרם הכח והחכמה הנותן חיים לכל מי שיעברוהו גליו, ומבלי עמל ויגיעה תדחף ותנשא על־ידו אל האמת, אל המשפט ואל קורת־רוח גמורה. ואז תרשיע במשפט את כל קמיך. אז תהיה אתה העולם, מדת המשפט, האמת והיופי. אלמלא היינו מקלקלים את סדרו של עולם על־ידי ההתערבות העלובה, שאנו מתערבים בו, כי אז היה מצב העבודה, החברה, המדעים, האמנות והאמונה של בני־האדם הולך ומתפתח בדרך נאה ומשובחת משל עכשיו ומלכות־השמים המובטחת לנו מימות־עולם והמובטחת לנו עדיין בכל יום מפי בת־קול זו היוצאת ממעמקי לבנו, היתה מתהוה ומתקימת מאליה, כשם שמתהוים ומתקימים עכשיו השושנה, האויר והשמש.

אומר אני: אל תהא בורר! אבל אמרתי זו אינה אלא ציור־הדבור, אשר על־ידו רציתי לסמן את הדבר שהבריות נוהגים לקרא לו בשם ברירה ואשר באמת אינו אלא פעולה חלקית: מעשה־הברירה של הידים, העינים והתאבון ולא פעולה שלמה ומסוימה של האדם. אבל אותו הדבר, שאני קורא לו בשם משפט או טוב, הרי הוא מעשה־ברירה וחפץ הנובע ועולה מתוך ישותי כלה; ואותו הדבר, שאני קורא לו בשם מלכות־השמים ואשר אני עורג אליו

הדופק על דלתי, בה בשעה שאלפי אנשים אחרים, שאינם נופלים בערכם ממנו, עוברים על פני ואין אני משגיח בהם כלל, דיי, שפרטי־הדברים האלה מדברים אלי. ספורי־מעשה אחדים, שרטוטי־אופי אחדים, מדות, מראות פנים ומקרים אחדים מתרשמים בזכרוננו רשום נמרץ, בלי שום יחס אל הערך שיש להם לכאורה, אם נבוא למוד אותם במדה הרגילה. יש יחס וקרבה בינם ובין מתות־הרוח שלנו. ערכם במקומו מונח ואל תבוז להם ואל תסתלק מהם, כדי ללכת ולבקש באורים ומעשים המצוים ביותר בדברי־ספרות. מה שלבך סבור עליו, כי גדול הוא, הרי הוא גדול באמת. הרושם הנמרץ הנעשה בנפש, אמת וצדק הוא לעולם.

זכות שלטון עליון יש לו לאדם על כל הדברים החביבים על טבעו ועל הגניוס שלו. מכל מקום שבעולם יכול הוא לקחת את כל מה שהוא ברוחו; וכמו כן אין הוא יכול לסגל לעצמו שום קנין אחר, ולו גם תהיינה כל הדלתות פתוחות לפניו; וכיוצא בזה אין שום כח שבעולם יכול לעכב בידו מלקחת את שלו כפי מדת נחלתו. כל הנסיונות שבעולם להסתיר סוד מפני אדם, שיש לו הזכות לדעת את הסוד הזה, יעלו בתהו. כי הסוד יתגלה מאליו. אותם מערכי־הרוח, שיש ביד אחד מידידינו להשרות עלינו, הרי הם שלטונו עלינו. יש לו זכות־בעלים על המחשבות הכרוכות בעקב מערכי־הרוח האלה. הכח בידו לחשוף את כל התעלומות אשר במעמד־רוח זה. הרי זה חוק, אשר כל גדולי־המלכות משתמשים בו למעשה. כל המוראים של המהפכה הפרנצית, אשר הטילו פחד על אוסטריה, היו חסרי־כח להכניע את הדיפלומטיה שלה. והנה שלח נפוליון לוינה את מוסייר די נרבון, אחד מבני האצילים העתיקים, שהיה מחונן בכל המדות, הנמוסים ותארי הכבוד המצוים במפלגה זו, באמרו, שמן הצורך הוא לשלוח אל האריסטוקרטיה העתיקה שבאירופה, אשר לאמתו של דבר אינה אלא מעין אגודה של פרנקמסונים, אנשים מבני סיעתה. ואמנם הצליח מוסייר די נרבון לחדור בזמן פחות משבועים ימים אל תוך כל התעלומות אשר לממשלת הקיסרות.

לכאורה אין לך דבר קל מלדבר דברים, שיהיו מובנים לאחרים. אבל יש אדם, אשר יוכח עד מהרה לדעת, כי היות מובן — אין מחסה ומגן מעולה מזה; והאיש אשר סגל לעצמו דעה ידועה, יוכח ער מהרה לדעת, שדעה זו נעשתה לו למוסרה קשה מנשוא.

אם בלב אחד המורים כמוסה איזו דעה, שהוא מבקש להעלימה, סופה להעשות בכל זאת גלויה וידועה היטב לתלמידיו, ככל שאר דעותיו, שהוא דורש בהן ברבים. כשאתה יוצק מים אל תוך כלי, המלא זויות ועקמומיות, אך לשוא תאמר: „אין רצוני, אלא לצקת אל תוך זוית זו או אל תוך עקמומית זו", כי המים יתפשטו במלוא הכלי כולו. בני האדם מרגישים בתולדותיה של התורה, שאתה מורה אותם, ומקיימים אותן, אף על־פי שאין ביכלתם להראות, כיצד משתלשלות התולדות האלה. הראנו נא קשת של עגול ומתימטיקן מומחה ימצא ויקבע על פיה את הפיגורה כולה. אנו דנים ולמדים תמיד מן הנראה לעין על הסמוי מן העין. מכאן אותו הצד השוה הגמור, שאנו מוצאים בין

יפה ולהעריכו כראוי לו. כמה מן השטות היא, כשאתה תופס רק את הצד הפחות והחיצוני של הדבר שאתה עושה, תחת להפוך את הדבר הזה לכלי־שמוש נוח ומסוגל, לגלות על־ידו את טיבך ואת מגמותיך.

אנו מוקירים רק אותם המעשים, אשר זה כבר היו לתהלה בפי בני־האדם ואין אנו שמים אל לב, כי כל מעשה, אשר בכחו של אדם לעשותו, יכול להעשות גם באופן נעלה. סבורים אנו, כי הגדולה מורשה היא, הכרוכה במעמדות ובחובות ידועים, במשרות ובמקרים ידועים, ואין אנו שמים אל לב, כי עלול הוא פגניני להפיק תענוגי־נפש מתוך נימה של בני־מעים, ואיילינשטיין — מתוך תוף־הפה, ונער חרוץ אצבעות — מתוך פסות־נייר שהוא גוזר במספרים, ולאנד זיאר — מתוך חזיר, ואחד הגבורים — מתוך אהלי דלים וסיעת בני־אדם עלובים, שהיה חבוי ביניהם לשעבר. מה שאנו קוראים לו בשם תנאי־מצב קשים או חברה חשוכה ונקלה, אינו אלא אותם התנאים ואותה החברה, אשר הפואסיה שלהם טרם נכתבה על ספר ואשר היכולת בידכם לעשותם לחמדת־לב ולתהלה כדברים אחרים שכמותם. בעסקי ההערכה שלנו נקח לנו למופת את המלכים, את מעשי הכנסת אורחים למיניהם, את קשרי המשפחה, את מקרי המות המעציבים ואלפי דברים אחרים כדומיהם מעריכה המלכות הערכה המיוחדת לה, וכל רוח שיש בה משל הוד־מלכות תעשה גם היא כמעשיה. ליצור בכל עת ובכל שעה הערכות חדשות — אך זוהי גדולה לאמתה.

כל מה שאדם עושה, הרי זה קנינו. מה בצע לו בפחד? מה בצע לו בתקוה? כל כחו וגבורתו אינם אלא בו בעצמו. לעולם יהא רואה כטובו הקים והמתמיד רק מה שמוטבע ועומד בטבעו ומה שעלול לעלות ולצמוח מתוכו ומגבו, כל זמן שהנשמה בקרבו. יבאו נא ויעברו נכסי ההצלחה כעלי־עצים בקיץ; פזר יפזרם לכל רוח, כאותות בני־חלוף של כח־יצירתו, אשר אין קץ לו ותכלית.

יהי לו לאדם מה שלו באמת. הגניוס של האדם, הלא היא אותה הסגולה המיוחדת, המבדלת אותו מיתר היצורים, כשרון התפיסה לגבי סוג ידוע של השפעות, בחירת הדברים הנאותים לו ודחית הדברים שאינם נאותים לו — כל זה מיחד וקובע לפניו את מהות צביונה של תבל. האדם שיטה הוא, סדר־דברים פרוגריסיבי, פרינציפיון בורר, יצור הכונס אליו ככל מקום את הדומה לו. מכל המון הדברים, הסובבים ומקיפים אותו, אין הוא נוטל לעצמו אלא מה שהוא שלו. דומה הוא לאותן הקורות, שמורידים אותן מעל החוף אל תוך הנחל, כדי לעצור על־ידן בעד העצים הצפים על־פני המים, או לאבן שואבת בקרב מכתות עשת. אותם המעשים, המלים והאנשים, החיים ושמורים בזכרוננו, מבלי אשר יוכל לברר לעצמו את סבת הדבר, באמת משתמרים בתוכו, מפני שיש יחס רוחני בינם ובינו; ואף על־פי שיחס זה אינו מובן לו עדיין, אין הממשות שלו מתמעטת בכך. הם משמשים לו סימבולים של ערכים, מפני שכחם יפה להסביר לו פרקים מתוך הכרתו, אשר לשוא היה מבקש מלים נאותות להם בציורי־הדבור המוסכמים, הלקוחים מתוך ספרים או משל רוחות בני־אדם אחרים. מה שמושך את הסתכלותי אליו, הרי זה שלה, כשם שאני יוצא אל האיש

יתירה ברוחו של אחד ממכריו, וכיוצא בזה כל רגש מרגשות לבו. דומה הוא לקבוצת עצים מחומשת, אשר מכל צד שלא תמנה אותה, ממזרח או ממערב, מצפון או מדרום, תמיד אתה מוצא בה חמשה מקצועות; או לשיר בעל ראשי־תיבות, בין שראשי־תיבות אלה נמצאים בראשו, בסופו או באמצעיתו. ומדוע יפלא הדבר? הן דרכו של אדם להיות נוטה ביותר אחר נפש זו ולהתרחק מנפש אחרת, הכל לפי הצד השוה או הצד שאינו שוה אשר בינו ובינה, כי אכן רק את עצמו הוא מבקש בשקידה יתירה בבני חבורתו, ויותר מכן באומנתו, במנהגיו, בתנועות גופו, במאכלו ובמשתהו; וכשאתה מעיין סוף סוף בסביבתו, מיד אתה מכיר בדמות דיוקנו לכל תבניתה וצביונה.

אין אדם יכול לקרא, אלא מה שהוא כותב בעצמו. כלום עלולים אנו לראות דבר או לסגל דבר, חוץ מזה שהוא עצמותנו והויתנו? הן ראית מימיך אדם חרוץ קורא את וירגיליוס. והלא משורר זה משמש אלף ספרים שונים לאלף אנשים. קח את הספר הזה בשתי ידיך וקרא בו עד כלות עיניך ומעולם לא תמצא בו מה שאני מוצא בו. אלמלי היתה לו לאחד הקוראים המשכילים זכות מונופול על החכמה ועל תענוגות־הנפש, שהוא שואב מתוך הספר הזה, מובטח הוא, שמזכותו זו לא יגרע מאומה גם עכשיו, לאחר שהספר תורגם ללשון האנגלית, כמו היה הספר כתוב בלשון נכריה ומוזרה, שאין הבריות נזקקים לה. משפט ספר טוב כמשפט חברה טובה. אם תכניס אדם נקלה לבין חברת אנשים מהוגנים, לא תועיל לו כלום, כי אין הוא יכול להעשות לאחד מבני החבורה הזאת. דרכה של כל חברה להיות מגינה על עצמה. אותה חבורה בטוחה איפוא בטחון גמור מפחד קלקול, ואין אותו אדם נקלט לתוכה, אף על־פי שגופו שוהה עמה יחד במדור אחד.

מה תועלת בדבר להלחם כנגד חוקי־הרוח הנצחיים, הקובעים את היחס שבין כל אדם לחברו לפי מדת הערך המתימטי אשר לקנינם ואשר למהותם? הנה גרטרודה דבקה נפשה לאהבה בגוידו: כמה חשיבות, כמה אצילות וכמה משל סגולות רומאי אמתי במראהו ובהליכותיו! רק החיים עם איש כזה קרוים חיים וכל מחיר שבעולם לא ישוה אליהם. והרי היא מאמצת את כל כחותיה ומרעשת שמים וארץ, למען השיג את מאויה. והנה היתה סוף סוף גרטרודה לאשה לגוידו; אבל מה יתרון לה בכל התפארת, בכל האצילות והנוי הרומאי אשר במראהו ובהליכותיו, אם לבו ומאוייו נתונים לסינט, לתיאטרון ולאולם הביליאוד והיא קצרת־יד לשעשע את נפש בעלה הנאה ולמשכו אליה?

חיב אדם שיהיו לו בני־חבורה שכמותו. אין אנו יכולים לאהוב דבר זולתי את הטבע. הכשרונות המופלאים ביותר, המפעלים ההגונים ביותר הועיל יועילו לנו בלתי אם מעט; אבל קרבת הטבע וההתדמות אליו – כמה נאה היא קלות נצחונן עלינו! אנו באים במגע ומשא עם אנשים, הנודעים לתהלה ביפים ובמעלותיהם המצוינות והראוים להיות למופת ולפלא בגלל כשרונותיהם ויתרונותיהם. מבזבזים הם את כל יכלתם וחריצותם לצורך השעה ולצורך הבריות, – אבל כל עמלם לא ישא פרי בלתי אם מעט מזעיר. אמנם כדי שלא להיות כפויי־טובה, ודאי שחיבים אנחנו להביע את מהללם בקול רם. אבל הנה

אנשים חכמים, אשר חיו בדורות רחוקים זה מזה. אין אדם יכול לקבר את דעותיו עמוק למדי, עד כי הזמן ובני־אדם הקרובים אליו ברוחם לא יוכלו למצא אותן. אפשר שתורה נסתרה היה לאפלטון ? כלום נשארה באמת תורתו נסתרה ? כלום יש תעלומה, העלולה להיות נסתרה מעיניו של ביקון, של מונטין ושל קנט ? ולפיכך אמר אריסטו על חבוריו בצדק : „הם יצאו לאור ולא יצאו לאור".

אין אדם יכול ללמוד דבר, כשאין בו ההכשרה הדרושה ללמודו, עד כמה שהענין לא יהא קרוב לעיניו ביותר. יכול כימיקן להרצות את תעלומותיו היותר חשובות לאחד הנגרים, מבלי אשר תרב בכך חכמתו של אותו נגר יותר — והן את התעלומות האלה לא היה מגלה לכימיקן אחר בעד כל הון שבעולם. הקדוש ברוך הוא שומרנו תמיד מפני אידיאות, שעדיין לא התבשלו כל צרכן. כך טיבן של עינינו, שאין ביכלתן לראות את הדברים הקרובים ביותר אל פנינו, עד שתגיע השעה ורוחנו תתבכר כל צרכה ; רק אז אנו מבחינים בהם וכל אותו הזמן שלא היינו רואים אותם נדמה בעינינו כחלום.

כל היופי וכל הנעלה, שאדם רואה, אינם מצוים בטבע, אלא בו בעצמו. העולם כשהוא לעצמו ריק עד מאד ועל כל ההוד והתפארת, המתגלים בו, חיב הוא תודה לנפש האדם, אשר זה טיבה לעלה ולהדר את הכל. „הארץ ממלאה חיקה זיו תפארת" — אבל לא זיוה שלה הוא. עמק טמפי, טיולי ורומא אינם בלתי אם אדמה ומים, סלעים ושמים. יש אדמה ומים כיוצא בהם באלפי מקומות אחרים, אבל כמה דל כחם לעשות עלינו איזה רושם שהוא !

אין הדר השמש והירח, אופק השמים והאילנות עושה את בני־האדם יותר טובים ויותר מתוקנים ; כשם שלא ראינו מעולם, שהמשגיחים בבתי אוצרות האמנות שברומא או משרתיהם של הציירים יהיו מצטינים באיזו מחשבות רוממות ביותר, או שמנהלי ביבליתיקאות יהיו חכמים מיתר בני־האדם. החן, המיוחד, אשר בהליכותיו של אדם חשוב ובעל דרך־ארץ, אין עין האכר הגס מבחינה בו כלל. דומה הוא לאורם של אותם הכוכבים, אשר זיום טרם הגיע אלינו דרי־מטה.

יכול אדם להתבונן אל המעשה שהוא עושה. החלומות שאנו חולמים אינם אלא תוצאות דעתנו והשגותינו בזמן שאנו ערים, חזיונות־לילה מכוונים ומתאימים התאמה ידועה לחזיונות־יום. חלומות־אימה אינם אלא הפלגת החטאים שחטאנו ביום. לפנינו מופיעים יצרי־לבנו הרעים כשהם לבושים צורות מבהילות ונתעבות. בין הררי האלפים יש אשר התייר רואה את צלו כששעור־גדלו התרבה כמדת ענק, עד כי כל תנועה מתנועות ידיו נראית איומה ביותר. „בני" אמר איש זקן אחד אל נעריו, אשר נבהלו מפני איזו דמות אשר במסדרון הבית האפל, „בני, מעולם לא תראו דבר, הרע מכם אתם", וכמשפט החלומות כן משפט מקרי־העולם, אשר גם הם בני־חלוף המה במדה לא פחותה מהם ואשר גם בהם רואה כל אדם את עצמו והנה שעור קומת־ענקים קומתו, אלא ששוב אין הוא מכיר את עצמו. ערך הטוב אל הרע שהוא רואה, כערך הטוב אל הרע אשר בקרבו הוא. כל מדה ממדות רוחו נמצאת כשהיא מגדלת הגדלה

האלה ידברו בהתגלות־לב, כי אז שום מכשולים ומעצורים לא היו מעכבים בידנו מלכת לשמוע את דבריהם. ולא זו בלבד, אלא שאפילו החולים היו מבקשים להיות נשואים במטותיהם אל בית האספה. אבל דרשה ברבים אינה אלא מרוצת כו״ס דוהר, אי־התגלות, סנגוריה, מחסום לפה ולא הרצאה, לא נאום ולא מהותו של אדם.

מדת־משפט שכזו שולטת בכל מפעלות הרוח. טרם באנו לידי הכרה ברורה, כי ענין, שנתפרש בדברים בלבד, עדיין לא נתברר ולא נקבע קביעות מסוימה. צריך הוא להיות נקבע מאליו, ואם לאו, אין שום כלל מכללי ההגיון או שום שבועה עלולים לברר וללבן אותו ברור ולבון הנראים לעין. וכיוצא בזה מן הצורך הוא, שכל פתגם וכל משל שנאמר יהי כולל בקרבו את טעם אמירתו.

הרושם אשר כל חבור פועל על דעת הקהל נמדד בדיוק מתימטי לפי עומק המחשבה האצורה בקרבו. עד כמה גדול כחו להמשיך את הלבבות? אם מעורר הוא אותך לחשוב מחשבות, אם הוא מקימך על רגליך בכח קול־מליצתו האדיר, מובטח הוא, שפעולתו על רוחות בני־האדם תהי רווחת, אטית ומתמדת; אבל אם דפי הספר אינם מורים אותך דבר, כלה יכלו עד מהרה כזבובים בני־יומם. הסגולה לדבר ולכתוב דברים, שאין הזמן מבלם, היא — לדבר ולכתוב נכונה ובתם־לבב. אותה הראיה, שאין כחה יפה להשפיע על המעשים שלי, מסופקני, אם מוכשרת היא להשפיע על המעשים שלכם. ברם נקוט כללו של סידני בידך: „הוה מסתכל בלבך וכתוב!". כל הכותב לעצמו, כותב לדורות עולמים. רק אותה ההרצאה, שעלתה בידך מתוך הנסיון שנסית לתת ספוק לתשוקת־הדעת אשר בקרבך, ראויה לפרסמה ברבים. הסופר הקולט את החומר לחבורו מתוך אזנו ולא מתוך לבו, ידע ידע ששכרו המדומה יצא בהפסדו, ואף על־פי שספרו התפל זכה לתהלה מרובה ומחציתם של באי־עולם מכרזת ואומרת: „כמה שירה! כמה גאוניות!" הרי בכל זאת אין בו כדי לחמם את הלבבות. רק המועיל יש בו כדי להועיל. רק החיים יש בהם כדי להשפיע חיים; ואם גם התנפח תתנפח עד כדי יציאת־הנשמה, אי אתה נערך אלא כשעור־הערך, שאתה כדאי והגון לו לפי מעשיך. תהלת־סופרים אינה דבר התלוי במזל. משפט חרוץ על כל ספר אינו יוצא מלפני קהל הצעקנים מבני־סיעתו של המחבר, הקוראים את הספר תיכף ליציאתו לאור, אלא מלפני בית־דין, מעין בית־דין של מלאכי־השרת, מלפני צבור, אשר לא יקח שוחד, אשר לא ישמע לקול־תחנונים ואשר אימה לא תבעתנו; הוא הוא הדן את זכותו של כל אדם לפרסום ותהלה. רק הספרים שכדאים לכך זוכים לאריכות־ימים. שולים מזהבים, נייר מן המובחר וכריכות של עור מאדם וגם אכסמפלרים בחנם, הנשלחים אל כל בתי־עקד הספרים, אינם מספיקים לו לספר להאריך את ימי שמושו יותר מן הזמן המנוי לו לפי ערכו כשהוא לעצמו. אין הספר יכול להנצל מגזר־דינו אפילו אם מחברו מבני־נסיכים או מבני־מלכים הוא. בלקמור, קוציבו או פולוק אינם מתקימים אלא לילה אחד, אבל משה והומירוס קימים לעד. בכל דור ודור אין בעולם אלא תריסר אנשים, הקוראים ומבינים את אפלטון: אין במספר מועט שכזה כדי לפרנס

מתקרב אלינו, אחרי ככלות הכל, אדם אחר הקרוב אלינו קרבת־רוח, אח או אחות לנו על־פי טבעם ותכונתם, והתקרבות זו כל־כך קלה ונוחה, כל־כך מלבבת ונפשית כדם הנוזל בעורקינו, עד כי מרגישים אנו, כאלו הלך מאתנו איש ותחתיו בא איש אחר; אנו חשים, כי היתה לנו רוחה גדולה וכי שבה נפשנו אלינו; ויש במצב־הרוח שלנו מעין שמחת הבדידות. בימים, שהיינו שרוים בחטא, שטות היתה בידנו לחשוב, כי למען קנות לנו ידידים, מן הצורך לנו להסתגל אל מנהגי החברה, אל תלבשתה, אל השכלתה ואל הערכותיה. אפס לידיד לי עלול להיות רק אותו האיש, המזדמן לי על נתיבת־החיים שלי, שאני איני נוטה לצדדים מפניו והוא אינו נוטה לצדדים מפני, אלא הוא נולד תחת אותו אופק השמים, שאני נולדתי תחתיו, ובו חוזרים ונשנים כל הנסיונות, שנתנסיתי בהם אני. יש אשר אחד מפרחי תלמידי־החכמים שוכח את עצמו ומחקה את מנהגיו ומלבושיו של איש־העולם, כדי לזכות בבת־צחוק של אחת היפהפיות והרי הוא נמשך אחרי אחת הנערות הסוררות, מפני שעדיין לא נצטרפו מדותיו על ידי התאוה הקדושה, עד כדי להכיר לדעת את האשה המהוגנת עם כל הטוהר, התעלומה והתפארת אשר בנפשה. יהא אדם גדול וסוף האהבה לרדוף אחריו. אין לך דבר, שנענשים עליו עונש קשה כל כך כזלזול בקרבת הנפשות, אשר רק עליה בלבד צריכה החברה להוסד, וכאותה קלות־הדעת ההוללה לבחור בחברים על דעת אחרים.

האדם קובע בעצמו את מדת ערכו. כלל גדול הוא, שהכל חיבים להחזיק בו, שאין אדם נהנה אלא מאותה החרות, שהוא נוטל לעצמו. תפוש לך את מקומך ואת מעמדך הראוי לך ודעת כל הבריות תהא נוחה מזה. אין העולם עומד אלא על הצדק. מתוך שויון־דעת גמור הוא נותן לו לכל אחד ואחד לקבוע את ערכו שלו. אם גבור הוא או פטפטן – אחת היא לו. אלא דבר זה ודאי הוא, שיהא מודד אותך באמת־המדה שלך המצויה בכל מעבדיך והויתך, בין שאתה זוחל־עפר ומתכחש לשמך ובין שעיניך רואות את פעלך מתרומם ומתעלה עד לב השמים כאחד הכוכבים המתרוצצים במסלותיהם.

ממשות כדומה לזו מתגלית בכל דבר למוד והוראה. אין אדם מסוגל ללמד אלא מתוך מעשים ולא מתוך דבר אחר. אם מוכשר הוא להרצות את עצמו ואת נפשו, סימן שיודע הוא להורות, אבל הוראת דברים לא הוראה היא. הנותן – הרי זה מלמד, והנוטל – הרי זה למד. אין הוראה, אלא אם כן אתה מביא את התלמיד לידי אותו המעמד או לידי אותו העיקר, שאתה עומד עליו. מתוך כך מתהוה התמזגות; נפשו נעשית נפשך ונפשך – נפשו. רק הוראה שכזו הוראה היא, ואין כל מקרה רע או חברה שאינה הגונה עלולים להאביד מן התלמיד אבדן גמור את הברכה ואת התושיה אשר בה. אבל ההצעות, שאתה רגיל להציע, כשם שהן נכנסות לתוך אזן זו, כך הן יוצאות מתוך אזן זו. הנה אנו קוראים, כי מר גרנד ינאום נאום ברביעי לחדש יולי וכי גם מר הנד ישא משא לפני חברי אגודת המיכניקאים, אלא שאין אנו הולכים לשם, משום שיודעים אנו, כי האדונים הנכבדים האלה לא ירצו לפני הקהל את אפים שלהם ואת נסיונם שלהם. אפס אלמלי היה לנו המשפט לצפות, כי הנואמים

סח לי פעם פרקליט מומחה אחד, שמעולם לא היה מתירא, שמא ישפיע על הדיינים עורך־דין שאינו מאמין בלבו, כי האיש שהוא טוען לו ראוי שיזכוהו בדין. אם אינו מאמין בזה, הרי למרות כל טענותיו ומחאותיו יתגלה לא־אמון זה שלו לבית־דין והיה ללא־האמון שלהם. הלא הוא זה אותו החוק עצמו, אשר על פיהו כל מפעל אמנותי מאיזה סוג שיהיה מביא אותנו לידי אותו מעמד הרוח עצמו, שהאמן היה שרוי בו בשעה שיצר אותו. דבר שאין אנו מאמינים בו, אין אנו יכולים להביעו כל־צרכו, עד כמה שלא נחזור הלוך וחזור על דברינו. הכרה זו עצמה הביע סודנבורג בתארו חבורת אנשים מעולם־הרוחות המתיגעים לשוא לבטא דעה שאין הם מאמינים בה; אין הדבר עולה בידם, עד כמה שלא עמקו ולא העוו את שפתיהם העויות איומות.

אין מעריכים לו לאדם כפי ערכו. ללא־הועיל היו כל הסקרנות שלנו לדעת, מה דעתם של הבריות עלינו, ולא פחות מכן ללא־הועיל הוא כל החשש שאנו חוששים, שמא יכוסה שמנו במשאון. אם מכיר אדם, שיש לאל ידו לעשות דבר – שהוא יעשנו יפה מאיש אחר זולתו — מובטח הוא, שהמעשה הזה יתפרסם בין כל הבריות והכל יכירו בו. העולם מלא ימי דין ומשפט, ובכל אספה, שאדם נכנס לתוכה, ובכל מעשה, שהוא עושה, שמים ומעריכים אותו וטובעים עליו חותם. בתוך כל חבורת נערים, הצוהלים ומתרוצצים בחצרות וברחבות, שמים ומעריכים במשך ימים אחדים הערכה מדויקת את כל מי שנטפל אליה מחדש ומציינים אותו ציון המכוון לו, כאלו היו בודקים אותו בדיקה יפה על־דבר כחו, חריצותו וטיבו. אל בית־הספר נתקבל תלמיד חדש, הבא מבית־ספר זר ורחוק מכאן. לבוש הוא מלבושים יותר נאים ובכיסו כלי־צעצועים שונים ופניו מלאים יהירות והרי הוא מתגדל ומתנשא; אבל אחד התלמידים הישנים אומר אל לבו: „אין בכך כלום; מחר ונדע מה טיבו של זה". — „אדם זה מה פעל?" שאלה נשגבה זו מנסרת בעולם ובוחנת את בני־האדם ושמה לאל את כל תהלת־שוא. יכול שחצן לתפוס לו מקום־כבוד כאות־נפשו ואפשר שלמראית־עין אינו נבדל בשעתו אפילו מהומירוס או מושינגטון, אבל אין בכך כלום כדי להטיל אפילו ספק כל־שהוא בכשרונותיו המיוחדים והאמתיים של כל אחד מילודי־אשה. הנוטל גדולה לעצמו, אין יכלתו בלתי אם לשבת בחבוק־ידים, אבל לא לפעול ולעשות. הנוטל גדולה לעצמו לא יכול מעולם להתראות כעושה מעשה נשגב ומרומם באמת. הנוטל גדולה לעצמו לא כתב מעולם איליאדה, לא הכה אחור את קסרקסס, לא הביא את העולם בברית הדת הנוצרית ולא בטל את העבדות.

כמדת הצדקה המצויה, כן מדת התגלותה בעולם; כמדת הטוב המצוי, כן מדת ההערצה שמעריצים אותו. כל השדים והמזיקים נותנים כבוד לצדקה. כת נעלה, נדיבה ומסוגלה למסירות־נפש תהי תמיד למורת־דרך לבני־האדם ולמפקדת עליהם. מעולם לא נאבדה לבטלה מלה שנאמרה ביושר ובתם־לבב. מעולם לא עלה בתהו מעשה, שיש בו מנדיבות־רוח, אלא תמיד נזדמן לו לב, אשר קדמו וקבלו בברכה, כדבר הבא בהסח־הדעת. אין מעריכים לו לאדם אלא לפי ערכו. מהותו נחרתת מאליה באותיות מזהירות בפניו, בדמות

אפילו את ההוצאות של מהדורה אחת מספריו, ואף על־פי כן מתנחלים ספריו במלואם מדור לדור בעבור השרידים היחידים האלה, כאלו הקדוש ברוך הוא בעצמו מסרם לידם. „כל ספר לא נכתב אלא מאליו" אומר בנטלי. אריכות־ימיהם של כל הספרים אינה נקבעת לא מתוך השתדלות מאהבה ולא מתוך השתדלות משנאה, אלא מתוך כובד־המשקל המיוחד להם, או מתוך הערך הפנימי, שיש לו לתכנם בשביל רוח־האדם, הקימת קיום שאינו פוסק. „אַל תדאג יותר מדאי על־דבר ההארה הנצרכת לפסלך – אמר מיכאל אַנג׳ילו לאחד מפרהי הפסלים – האור אשר ברחובה של עיר יגלה את ערכו כראוי".

כיוצא בזה נמדדת תוצאתה של כל עלילה לפי עומק הרגש, אשר הולידה. אדם גדול לא היה יודע, כי גדול היה. מן הצורך היה שתעבורנה מאה או מאתים שנה עד שיתגלה הדבר. מה שעשה, לא עשה אלא מפני שמוכרח היה לעשותו. מעשהו היה הדבר הכי־טבעי בעולם והוא צמח ועלה מתוך מסבות צרכי השעה. אבל עכשיו כל דבר שהיה עושה, אפילו הרמת אצבעו או אכילת לחמו, נראה לנו גדול ורב־ערך ומקיף הכל והיה לחוק וליסוד מוסד.

אלה הם גלויי הגניוס של הטבע במקצועות מועטים; הם מתוים את מהלך הזרם כלו. אולם אדם זה של דם הוא; כל טפה וטפה ממנה מלאה חיים; אין האמת מנצחת נצחונות בודדים; כל הדברים שבעולם כלי־תשמישה הם, – לא רק העפר והאבנים, אלא אפילו השגגות והשקרים. לדברי הרופאים, אין חוקי המחלות נופלים ביפים מחוקי הבריאות. הפלוסופיה שלנו מימינה היא ואף על־פי כן מסתיעת היא ברצון בהוכחות, הלקוחות מתוך דברים ומעשים משמאילים, כשם שכל צל מוכיח על מציאות השמש. גזרת אלהים היא, שכל מעשה ממעשי־הטבע מוכרח להעיד עדות.

אפיו של אדם הולך ומתגלה מאליו בכל עת ובכל שעה. העלילות והמלים קלות־החלוף ביותר, חזות־הפנים, המעידה על החפץ לעשות מעשה, רמיזה קלה לכונה כמוסה – כל אלה מביעים את אפיו של אדם. כשאתה עושה מעשה, הרי אתה מראה את טיבך, וכשאתה יושב דומם וכשאתה ישן, הרי אתה מראהו גם כן. סבור אתה, שמשום ששתקת בשעה שאחרים דברו ולא חוית את דעתך על מאורעות הזמן, על הדת, על העבדות, על הנשואים, על הסוציאליסמוס, על חברות־הסתרים, על בתי־הספר, על מפלגות ועל אנשים, הרי הבריות מצפים בתשוקת־נפש למשפטך כאל גלוי של חכמה, הכמוסה ונצורה לשעת־הכושר. אבל טעות היא בידך! כי שתיקתך מדברת בקולי קולות. אין אורקל בפיך לגלותו והאנשים הקרובים אליך יודעים, שקצר־כח אתה לעזור להם; כי האורקל מדבר ואינו שותק. „הלא החכמה תקרא ותבונה תתן קולה?".

גבולות איומים הציב הטבע לכחות ההתחפשות וההתנכרות. האמת רודה באכזריות באברי־הגוף הממרים. אומרים, כי פניו של אדם אינם משקרים לעולם. הרוצה שלא ירמוהו, ילמד לדעת את החליפות אשר בחזות־הפנים. כשאדם מדבר אמת ברוח־האמת, עיניו מזהירות כזוהר הרקיע. אבל אם כונות נתעבות בלבו והוא מדבר שקר, עיניו עכורות ונבטות לצדדים.

הגדולות. אנו קוראים לפיטן בשם בטלן, משום שאיננו פריזידנט, סוחר או סבל. אנו מוקירים את אחד המוסדות ואין אנו מתבוננים, שיסודתו במחשבה זו שאנו הורים והוגים בלבנו. אפס עסקנות אמתית אינה מצויה אלא ברגעי דממה. תקופות־חיינו אינן מסתמנות על ידי מאורעות גלוים וידועים, כגון בחירת משלח־יד, נשואים, השגת משרה וכדומה, כי אם על־ידי מחשבה חרישית, הבאה עלינו בשעה שאנו מטילים בדרך לתומנו, על ידי מחשבה הבוחנת ומבקרת את כל אורח־חיינו ואומרת: „כך פעלת, מי יתן ופעלת לא כך, אלא כך". וכל ימי שנותינו הבאים משמשים ומטפחים את המחשבה הזאת כמשרתים נאמנים וממלאים את רצונה כפי יכלתם ומאדם. בקורת זו או תקון מעות זה הוא כח שאינו פוסק, הנוקב ויורד אל תוך כל ימות חיינו ומשמש לנו קו ומשקולת. תעודת האדם ותכלית רגעים כמו אלה בחייו היא להגיה עליו אור גדול, אשר יחדור אל תוך־תוכו, ולהביא אותו לידי־כך, שהחוק ימלא באין מעצור את כל הויתו, עד כי כל מקצוע ממקצעות חייו, אשר נתן את עינינו בו, יהא מעיד עדות נאמנה על תכונתו וטיבו, בין שמקצוע זה הוא מאכל־שלחנו, הליכות־ביתו, מנהגי־הדת שלו וסיעת־חבריו, ובין שהוא שמחתו, זכות־הבחירה שלו ומחלוקת־הדעות שלו. עכשיו אין האדם עדיין בריה אחת, אלא כמה רשויות משמשות בו ואין קו־האור יכול לחדור אל תוכו; אין הוא שקוף עדיין ועין רואיו מתבלבלת בגלותה בו המון נטיות שונות וחיים, שאין אחדות בהם.

מפני מה אנו רואים חובה לעצמנו לזלזל מתוך ענות־השקר המצויה בנו, בכבודנו, כבוד־האדם, ובצורת־הויה זו, שנקבעה לנו מטבע בריתנו? אדם הגון שמח בחלקו. אני אוהב את אפמינונדס ומוקירו, אלא שאין אני רוצה להיות אפמינונדס. סבור אני, שיותר מן הצדק הוא לאהוב את העולם שבזמן הזה מאהוב את העולם אשר בזמנו. ומודה אני על האמת, שאין אדם עלול להרגיזני אפילו רוגז כל־שהוא באמרו אלי: „הוא היה עסקן ואתה יושב בחבוק ידים". טובה בעיני העסקנות, כשיש צורך בה, אלא יש אשר גם הבטלה טובה היא, גם אפמינונדס, אם היה איש ככל אשר אני סבור עליו בלבי, היה יושב בחבוק־ידים מתוך שמחה ושלוה, אלמלי היה גורלו גורלי. השמים רחבים לאין־קץ ויש בהם די־מקום לאהבה ולגבורה לכל חליפותיהן ותמורותיהן. למה לנו להיות עמלים וטורחים במדה נפרזה ביותר? לאמתו של דבר העסקנות והבטלה — ערך אחד לשתיהן. חלק אחד מן העץ יוקח לעשות ממנו שפשפת, ומשנהו — לעשות ממנו מסעד לגשר; טיבו של העץ מתגלה בשניהם כאחד.

אין רצוני לזלזל בערכה של הנפש. דבר קיומי בכאן מוכיח לי הוכחה ברורה למדי, שצורך היה לה לנפש בכלי־תשמיש בעולם הזה. וכי יכול אני שלא לקבל את התפקיד שנטל עלי? וכי אפשר לי להעלים את עצמי, להשתמט ולמעט את דמותי מתוך הצטדקות שאינה בעתה ומתוך ענוה גאותנית ולצייר בדמיוני, שקיומי בעולם מעשה־חוצפה הוא מצדי? שזכותי להתקים פחותה ונופלת היא מזכותו של אפמינונדס ושל הומירוס? או שהנפש

ובגורלו. הסתר־פנים לא יועיל לו כלום, וכיוצא בו גם לשון מדברת גדולות. הודאה מבצבצת ועולה מתוך ברק עינינו, מתוך בנות־הצחוק, ברכות־השלום ולחיצת־היד שלנו, חטאו של אדם מנבל אותו ומבטל את עקבות כל רושם טוב שיש בו. אין הבריות יודעים, מפני מה אין הם מאמינים לו, אבל האמן לא יאמינו לו. פשעו משוה לעיניו ברק־זכוכית, חוקק בפניו תוי־שפלות, פוחס את חטמו, טובע חותם של חיה על קדקד־ראשו ומתוה על מצחו של מלך את הכתובת: „אי שוטה! אי שוטה!".

אם אינך רוצה, ששמך יקרא על המעשה, שאתה אומר לעשות, אל תעשהו. יכול אדם לשנות את טעמו ולהשתטות בערבות־המדבר, אבל כל גרגיר־חול יהא נראה כאלו הוא מתבונן אליו. יכול הוא להתבודד ולאכול את לחמו יחידי, אבל את תעלולי שטותו לא יוכל להעלים. פנים נעוים, מבטים כמבטי־בהמה, מעשים נאלחים וחוסר ידיעות נצרכות — כל אלה מכריזים ואומרים מה טיבו של זה. כלום יכול איזה טבח, איזה בן־אדם, ששמו צ'יפינג או יאֲחימו, להיות נחשב בטעות שהוא צינו או פולוס? קונפוציוס היה אומר: „היעלם אדם? היסתר איש?"

מצד אחר אין פחד לנגד הגבור, פן מעשה הצדק והגבורה אשר עשה ואשר מנע את עצמו מלפרסמו ברבים, לא יודע בעולם ולא יזכה לתהלה. האחד יודע אותו — הוא עצמו — והוא מושפע על־ידו נחת־שלוה ונדיבות־רוח, אשר סופן לפרסם את המעשה הנעלה ההוא פרסום יותר נאה מהרצאתו בדברים. הצדקה אינה אלא החזקה מתוך מפעל ומעשה בטבע הדברים, וטבע הדברים אף הוא נותן לה לצדקה כח ושלטון. כל עיקרה של הצדקה לא בא אלא להעמיד לעולם את היש והממש במקום המדומה ומראית־העין, ואכן רק אמת נשגבה שמה בפי אלהים את הדבור „אהיה!"

כלל זה אתה למד מתוך החקירות האמורות: הוה הויה ממש ולא למראית־עין! הבה נכניע את לבנו. הבה נהגה מעל מסלות אלהים ותקופותיהן את יהירותנו ורהבנו, אשר אפס ותהו הם. הבה נשכח את כל חכמתנו, אשר בת העולם הזה היא. הבה נמעט את דמותנו ונשים את מבטחנו בכח אלהים ונלמד לדעת, כי רק האמת לבדה מעשרת ומרוממת.

כשאתה בא לבקר את ידידך, למה לך להצטדק על אשר לא בקרת אותו קודם לכן ומתוך כך אתה מבלה את זמנו לבטלה ומזלזל במעשה אשר עשית? בקרהו נא עכשיו. עשה שירגיש, כי בדמותך ובצלמך באה לבקרהו האהבה העליונה, אשר אתה הנך אחד הפחותים שמכלי־תשמישה. או למה אתה מענה את נפשך ואת נפש ידידך, בהוכיחך את עצמך בסתר לבך על אשר לא עזרת לו קודם לכן או לא הענקת ממתנותיך וברכותיך? היה לו אתה למתן ולברכה. יהי נוגה־זרחך נוגה־אמת ולא קרן־אור הנאצלה מתוך מתן ותקרובת. אנשים מצוים אינם אלא מעין התנצלות והצטדקות ולא בני־אדם ממש; הם כופפים את ראשם, מצטדקים ארוכות וקצרות בראיות והוכחות מפורטות ומוסיפים מראית־עין על מראית־עין, משום שחסר להם העיקר.

נפשנו מלאה מאותן הזיות־החושים, אשר כל עיקרן אינו אלא הערצת

לאיש־הצבא המעולה, לחוזה־בכוכבים המעולה, למשורר המעולה ולמשחק המעולה. הפיטן משתמש בשמותיהם של ציזר, טמרלן, בונדוכא, ביליזר; הצייר משתמש בספורים הידועים על־אודות הבתולה מרים, על אודות פולוס ופטרוס. אבל מתוך כך אין הוא מתבטל מפני טבעם של האנשים הארעיים הללו, מפני גבורי־עולם הללו. בשעה שהמשורר כותב דרמה טובה באמת, הרי הוא עצמו נעשה ציזר ולא אקטור המשחק את ציזר. באותה שעה הרי אותו אמוץ־המחשבה גופו, אותה סערת־הנפש הטהורה גופה, אותו ההתול הדק גופו, אותן תנועות־הרוח המהירות, הרוממות והנמרצות לאין־הכיל, ואותו הלב גופו, הנעלה כל־כך, המכיר את ערכו, העשוי לבלי־חת, המוכשר לרומם על גלי אהבתו ותקותו את כל מה שנחשב בעולם לדבר של קים ורב־ערך – ארמונות, פרדסים, ממון, אניות וממלכות — והמגלה את כל יקרת חשיבותו, שאין ערוך לה, מתוך הבוז שהוא מבזה את כל ההבלים הנוצצים האלה היקרים לבני־האדם, — כל הדברים האלה קנין המשורר הם ובכח כל אלה הוא מעורר ומושך לב גויים ולאומים. האמן יאמין האדם באלהים ולא בשמות, במקומות ובאישים. הבה תתגשם הנפש העליונה בצורת אחת הנשים העלובות, הנוגות והגלמודות, בצורת איזו אשה ששמה דינה או חנה, ותצא עמה לעבוד ולשרת, לטאטא חדרים או לשפשף מסדרון־בית, ואף על־פי כן אין קרני זיוה המזהירות נתנות להאפיל עליהן או להעלימן, ונהפוך הוא, כי עוד מעט והיתה עבודת הנקיון והשפשוף בעיני הבריות מעשה נשגב ונהדר, גולת־הכותרת וזר־הזוהר של חיי האדם וכל בני־האדם ישלחו את ידיהם ביעים ומנקיות, עד אשר תתגלגל הנפש העליונה לפתע פתאום בצורה אחרת ועוללה עלילה אחרת והיתה מעתה ציץ־תפארה ועטרת הוד לראש כל הטבע החי. אנו הננו מודדי־האור, אנו הננו עלה־הזהב ופח־הבדיל הנוח להתרגש התרגשות חשמלית, אשר על ידו נמדד שעור צבירתו של החומר הדק והענוג. אנו מכירים ומבחינים את פועל האמת אשר לאש־האמת, המבצבצת ועולה מבעד לכל קרום וקרום אשר לרבבות אלפי המעטפות, שהיא מעוטפת וכרוכה בהן.

תרגם מאנגלית י. ל. ברוך.

אינה יודעת את צרכיה שלה? חוץ מזה, אם גם אסתלק מן החקירות בעצם הענין, אין לי שום סבה להיות שרוי ברוגז ומורת־רוח. הנפש הנדיבה זנה ומפרנסת אותי ופותחת לפני בכל יום שערי אוצרות חדשים של כח ותענוגות שמחה. איני רוצה לבעוט בשפע הטובה המופלגת הזאת רק מפני ששמעתי שמועה, כי לאנשים אחרים נתגלגלה ובאה בצורה אחרת.

וחוץ מזה, מפני מה עלינו להיות חתים ונמוגים מפני השם „עסקנות“? אין זו אלא תרמית־החושים ולא יותר. יודעים אנו, שהמחשבה אם כל מעשה היא. הרוח העלובה נקלה היא בעיני עצמה ואין היא רואה שום חשיבות לעצמה אלא אם כן סגלה לה איזה סימן חיצוני, כגון מאכלי ההודים, אדרת הקוקרים, אספת־התפלה של הקלויניסטים, חברה של גמילות־הסדים, נדבה גדולה, משרה חשובה, או איזה מעשה היוצא מגדר הרגיל, המעיד עליה, שיש בה איזה ערך שהוא. אולם הרוח רבת־העושר מוטלת בחמה ונרדמת והיא היא עצם הטבע. חשוב מחשבות — מעשה הוא.

אם באמת נזקקים אנו למעשים גדולים, יהיו נא איפוא מעשינו אנו גדולים. כל מעשה וכל מפעל עשוי להתפשט עד לאין־סוף ואפילו הפחות ביותר נוח להתמלא אויר־שמים ולהיות מתנפח והולך עד כדי להאפיל את השמש ואת הירח. הבה נבקש נא אותו השלום היחידי, אשר יסודתו באמונה בנו בעצמנו. הבה אשמר נא את משמרת חובותי. למה לי לנוע על המחזות והפלוסופיה אשר בהסטוריה היונית והאיטלקית, בטרם זכיתי את נפשי בעיני מיטיבי ואנשי־חסדי? איככה אעז לקרא את דברי מסעי־המלחמה של ושינגטון, בעוד לא עניתי על המכתבים, אשר הריצו אלי ידידי ורעי? האין זה ערעור של אמת כנגד חלק גדול מספרי־הקריאה, שאנו מצוים אצלם? הרי אין זו אלא הזנחה מתוך קטנות־הנפש את מעשנו אנו, בכדי ללטוש עין אל מעשי אחרים. הרי אין זו אלא סקרנות. בירון אומר על דז׳יק בנטינג:

„בְּלִי דַעַת, מַה יְדַבֵּר אֱלֹה אָלָה“.

כזאת הייתי אומר על התשמיש הנבער, שאנו משתמשים בספרים: מתוך שלא ידע, מה יעשה, לפיכך קרא בספרים. איני יכול להעלות על דעתי במה אבלה את זמני והנה מזדמן לידי הספר „מאורעות חיי ברנט“. גמילות־חסד מאין כמוה היא, שאני עושה לברנט, או לגינירל שילר או לגינירל ושינגטון. הלא מן הצורך הוא, שזמני יהא יקר כזמנם שלהם, והמאורעות שלי ורשת המסבות והיחוסים שלי יהיו יפים כשלהם או כשל כל אחד מהם. הרי מוטב שאעשה את מעשי נאים כל־כך, עד שבטלנים אחרים, אם תהי הברירה בידם, יוכלו להשוות את הרקמה, שרקמתי אני, אל רקמת האנשים הללו ולמצא, שאין היא נופלת מן המובחרה משלהם.

לידי אותה ההערכה הנפרזה, שאנו מעריכים את יכלתם ומאדם של פולוס ופריקלס, ולידי אותו הזלזול הנפרז שאנו מזלזלים ביכלתנו ומאדנו אנו, אנו באים מתוך חוסר עיון והסתכלות באחדות טבע בני אדם ושויונו. בונופרטי היה מוקיר את האדם רק לפי זכותו ובדרך אחת היה משלם גמול

מאושרים ולמה זה אעמול אני בשבילם ? מאי חזית דדמא דחברי סומק טפי ? אבל מלבד כל אלו יש עוד השקפת־עולם אחרת לגמרי ; השקפה שאינה מבקשת לה נקודות־סמך מן החוץ. כשהיא רואה אדם חי, צוחק, הולך על רגליו אין היא שואלת : למה הוא חי וצוחק ? בו בעצמו היא מוצאת את הטעם והיופי. הנה עב שטה, עב ארוכה ומסולסלה. אל תשאלו : למה היא שטה. היא יפה כל כך ! בשביל השקפה זו אין גדול וקטן, אין דבר עומד ברומו של עולם ודבר קל־ערך. הררי לבנון ונמלה זוחלת בעשב, אודם־לחי אשה ולחש הורשה — הכל חשוב, הכל יש לו ערך בפני עצמו. בכל יש יופי, בכל – קדושה וענין רב.

זו היא ההשקפה האסתיטית על העולם, הרואה יופי בכל פנה ואבני־חן נוצצות לפניה בכל מקצוע. היא מעריכה כל דבר בפני עצמו, מבלי שתתלה ערך בערך. מהות האסתיטיקה, כמו שבאר החוקר הַמַּן, היא ה„הסגר" האיזולציה. היא מציגה כל דבר לבד – וכך היא דנה אותו.

מובן, שנגד השקפה זו בטלות כל השאלות, ששאלנו למעלה : מכיון שאין אנו תולים ערך אחד בחברו, אין כאן מקום לשאלה : הערך היסודי על מה נתבסס ?

למה הדבר דומה ? להבדל שבין ההשקפות האסטרונומיות העתיקות לבין ההשקפה הקופרניקאית, החדשה.

שאלו הקדמונים : הארץ על מה נשענת ? על העמודים. והעמודים על מה? על המים. וכן הלאה.

אנו מעבירים את השאלה מנקודה לנקודה. תחת הארץ התיצבו העמודים. אבל השאלה נשארה בתקפה.

לא כן ההשקפה הקופרניקאית. אין היא מבקשת כל מרכז בעולם. אף הארץ אינה מרכז. הארץ, הכוכבים — הכל תלוי על בלימה. אין הם טעונים נקודת סמך. אין מרכז בעולם, כל גלגל וכל כוכב – מרכז הכובד בו בעצמו, שאליו ישאפו חלקיו.

כך היא גם ההשקפה האסתיטית. כל עצם, כל דבר, כל הופעה תלויים „על בלימה". אין בשבילה עיקר וטפל. כל דבר – גוף קים בפני עצמו, שוב משקלו וכבודו.

ובנין אב זה שהבאנו איננו דמיון חיצוני בלבד. יש כאן השפעה בלתי־אמצעית. העתיקים, שהורגלו לראות בעולם מרכז ידוע – הם בקשו מרכז גם בחיים. אף האמנים מצאו להם „עיקר" בחיים – הם תארו את חיי הגבורים ; הפסלים בקשו להם אידיאל יופי – את היופי השלם היו חוטבים להם. השאר – היה טפל וקל ערך.

השיטה הקופרניקאית הורתה, כי אין מרכז בעולם. בטל גם המרכז בחיי האדם. אין חיים בלתי־חשובים. נולדה האמנות והספרות הריאלית, שאינה יודעת דברים קלי־ערך, המטפלת אף בנפש הכי־פעוטה ובחיים הכי־אפורים. בכל יש יופי, בכל יש למצוא אור.

י. ה. ייבין.

נסיון של השקפה אסתיטית.

I

מה טעמו של עולם? למה נתנו החיים? מה מטרתו של משחק משונה זה של כאב ושמחה, של יסורים וחלומות־דמיון? התכלית איה?

כמה מוחות התחבטו בשאלה זו — „ראשים מזיעים במצנפות־שנה וראשים מעולפים בכובעי־חרטומים".

ומרובות הן התשובות, יותר מדי מרובות. פשוט – חבילות חבילות של תשובות הקיפו אותנו.

יש שמוצאים את ערך החיים במוסריותם. לא נברא העולם אלא בשביל הצדק. מעשה־טובה אחד מצדיק אלפי־חיים, נותן תקון לכל הרע וההבל של דורות.

אחרים, ההדוניים אומרים, כי העיקר – עונג החיים וששונם. לא נתנו החיים אלא לשמחה; היסורים — אך כפרוזדור אל השמחה, רע הכרחי.

ויש שכופרים בכלל בערך חיי היחיד כשהם לעצמם. אין טעם לחייו אלא עד כמה שהוא בן לחברה, אבר מאבריה. עיקר טעם החיים – שכלול הצבור והשלמתו, הפרוגרס המתחולל במשך דורות.

מרובות ושונות הן התשובות, אבל צד שוה אחד יש בכלן: הן תולות ערך אחד בדברו; הן מותחות חוליה על חוליה. את ערך חיי היחיד עם כל אלפי הופעותיהם אין הן מבקשות בהם בעצמם, אלא מחוצה להם.

מבין המון ההופעות המתחלפות בשלל צבעיהן בוחרות הן להן קבוצה ידועה של הופעות — מוסריות, הדוניות, צבוריות – ושמות אותן ליסוד החיים לעמוד התיכון שלהם.

ולכן כל השיטות הללו – שוברן בצדן. תמיד מתעוררת השאלה: ערבך ערבא צריך, העמוד התיכון שמצאתם – הוא בעצמו על מה נשען? הנה טולסטוי אומר, כי אין האדם חי אלא בשביל להיטב לחברו. חוץ מזה אין לחיים כל ערך וטעם. אבל מיד תתעורר השאלה, שאין לדחותה בקש: אם אושר חיי כשהוא לעצמו לא יחשב למאומה, מדוע זה חשוב ונחוץ שחיי חברי יהיו

כל אמן ואמן, כל משורר ומשורר הוא מנושאי דגלה של אמונה זו ומלוחמי מלחמתה. כל תולדותיה של האמנות החדשה הן קורות מלחמה זו עם אלפי מכשולים ומניעות.

יש מבצר אחד, שלאמנות קשה לכבשו. זהו מבצר יסורי האדם.

באמת, יכולים אנו להתיחס יחס אסתיטי למעוף נשר – לשטף גל ולהתענג בשלוה על היופי שבהם. אבל אם רואים אנו בני אדם נרצחים ומפרפרים בדמם – אם גם יהיה בתמונה עושר צבעים מבריקים – לא נוכל להתענג עליה. הרעיון על־דבר עונג כזה למראה גסיסת אדם חי הוא מתועב ומשוקץ כל כך, עד שלזכרו זועה תאחזנו.

והלא האמנות מענגת אותנו בחזיונות יסורי אדם. רוב היצירות האמנותיות לוקחות להן לנושא את יסורי האדם. אנו הולכים אל התיאטרון ונהנים על צרותיה של מרים שטוארט או על מצוקותיו של המלך ליר.

אלא שאנו יודעים, כי היסורים מדומים הם.

כאן, לכאורה, עובר תחום בין האמנות והחיים. כאן, לכאורה, תחום שאין למלאותה.

כשאנו רואים ציור שקיעת החמה של אמן גאון, אנו מרגישים, כי היופי שגלה לנו האמן – מן המציאות לקח אותו, כי יופי זה הוא יפי החיים. אבל כשאנו רואים ותמונה יפה של גוסס על ערשו, ואנו הולכים אל החיים ורואים שם אדם גוסס – אין אנו מוצאים שם כל יופי. ולכן לא פעם, בצאתנו מן התיאטרון מתמלטת מפינו הקריאה הבנלית: „כמה מכוערים החיים – וכמה כל זה יפה באמנות". נדמה לנו, כי רק עולם חלומות רקמה לנו האמנות, שבמציאות איננו. נמצא, שהאמנות תולשת איתנו מן החיים, ותחת שתלמד אותנו לאהוב את החיים — היא מזהמת אותם, משניאה אותם עלינו, כאלו מוציאה דבה עליהם...

בודאי – כאן הוא מקום־התורפה של ההשקפה האסתיטית — כאן היא הסבה, שאמונה מלאה אור זו, אמונת־חופש זו לא תוכל להצדיק את כל החיים, לא תוכל לשלוט בלבות בני האדם.

ושאר השקפות־העולם — הנמצאות הן במצב יותר טוב? האם יכולות הן להצדיק את יסורי האדם?

להצדיק כאב אם, המביטה על פרפורי בנה הגוסס; יסורי אדם, שנידון למות ויודע את גזר דינו... הלא „צדוק דין" זה בעצמו יש בו חרוף וגדוף, חלול גס של „קדש הקדשים" שבעולם — של כאב האדם. סוף סוף כל מיני „צדוק הדין" אינם אלא פלפולים, תשובות גנובות – או שיש בהם צביעות מסותרת, או נסיון לבטל את קיומם, להכריז, כי כל העולם כלו אינו אלא חלום־דמיון, כמו שעושה הפילוסופיה האידיאליסטית.

אבל ההשקפה האסתיטית לא תוכל „לכפור" ביסורי האדם: כי כל הופעה קימת היא בשבילה ויש לה ערך בפני עצמה. היא מוכרחת להבין את הכל, כדי שלא להשאיר כל תהומות רובצות וכל חלל ריק בין מכמני ההויה...

השקפה זו היא חפשית, חפשית על פי עצם מהותה. שהרי שאר ההשקפות משעבדות ותולות דבר אחד בחברו. הרשע אין לו זכות־קיום אלא בשביל הצדיק. הצער אין לו זכות־קיום אלא בשביל רגעי העונג. ההשקפה האסתיטית אינה יודעת כל זקה. ביד רמה היא משברת את כל הנחשתים האוסרים את הדברים — ונותנת להם דרור. יחרב נא כל העולם כלו וישאר אילן עבות זה — יפיו לא יפגם אף כל שהוא.

השקפה זו היא מלאה אור, כל השקפה אחרת יש לה סיסטמה אסטרונומית, עם כוכבים וגרמים אפלים, עצמים מאצילי אור וכוכבי־לכת יונקים. שמשו של האֶתי הוא המוסר, השופך זיוו על כל דבר, שמשו של הדתי — האלהים. אבל בהשקפה אסתיטית אין אור שאול וזר, כל הופעת־חיים — אף צל עובר, אף רמש קל מאציל זיו של יופי בפני עצמו. העולם נהפך לרבבות כוכבים לאין־ספורות, המשוטטים לדרכם, בנתיבות־האור שלהם.

II

האמנות מוצאת יופי בכל דבר, בכל תופעה.

...לא תמיד קל הדבר.

נקל לראות את היופי שבתמונת־נוף, שבעבי יער ובברכה שוקטה. אבל מה נעשה בסמטא מרופשה וצרה? נקל למצוא את היופי ואת ההוד שבמסירות נפש; אבל מה יופי יש למצוא ברשע וביסורים שבעולם?

בשביל המורליסטן הדבר קל מאד. בשבילו יש „סולם" של ערכים, יש עיקר וטפל, די לו לבסס את אותו מקצוע החיים, שהוא חושב לקדש־הקדשים שבהם — את הופעות המוסר. שאר העולם יהיה כפרוזדור לטרקלין נהדר זה — והכל מובן ופשוט.

אבל ההשקפה האסתיטית אינה יודעת לחלק את העולם לעיקר וטפל. אצלה הכל בבחינת טרקלין. אין היא יודעת „תשובה" כללית, שתפרק בבת אחת את כל השאלות. כל הופעה דורשת לה תקון בפני עצמה.

היתה ביד האמן מחרוזות של פנינים, השלובות זו לזו, והוא נתק את החוט, ותחת המחרוזת האחת קבלנו רבבות פנינים, שנתפזרו כל אחת לעברה, ועתה נחוץ לבקש אחרי כל אחת, למצוא אותה בפנתה.

עולם האמן האסתיטי — אבני־יקר בודדות כאלה, המאירות כל אחת לבדה. כל אמן מוצא לו פנינה כזו ומגלה את המאור שבה. הוא בוחר לו מקצוע קטן משוק החיים, או מן הטבע, סוגרו במסגרת ומגלה את היופי שבו. תחת השאלה האחת — אלפי שאלות שונות.

האמנות מתאמצת לכבוש את כל פנות החיים בשביל היופי. הספרות הריאַלית לקחה לה את החיים הכי אפורים והבינונים ומראה את ההוד שבהם. באו עוד אחרים — בודלר ואדגר פו — וכובשים בשביל האמנות גם את המתועב והאיום, כי יופי צריך להשפך על הכל.

הרבה פעמים הכבוש נעשה ברב עמל — כבוש אטי, חלקה אחר חלקה, של דת האור, אמונת היופי.

ויש רק קרבנות? יסורי חולי השחפת – חולי הסיפיליס, הנרקבים חיים – מכאובים אנושים של האישיאס – מה תעשה בהן האסתיטיקה? כלום גם בהם יש טרגדיה?

ננסה נא לרגע לעזוב את תחומי הנפש. נרד נא למעמקי הגוף – לפרוצסים המסתוריים המתחוללים בו. אז נמצא גם שם דרמה – דרמה עם אלפי גבורים. אמנם, דרמה זו מתחוללת בלי נאומים מפוצצים ובלי מליצות נפוחות – מלחמה נואשה זו נקשרת בסתר מעין כל – בין תאים חיים המתנפלים על אויבים מן החוץ, הגועים ואחרים קמים תחתיהם למלא מקומם; מלחמת אורגניסמוס נאבק בהתמרמרות עם האויבים האורבים לחייו בכל רגע.

דרמה זו לא נעשתה עוד נושא ליצירות אמנותיות, אבל היא ישנה, וגם בה יש הרבה יופי – אפילו ברקמות המשונות שבריאת נגוע־השחפת, גם בה מתגלים ויוצאים לפעולה אלפי כחות חיים – ולכן, גם היא תוכל להיות חלק של טרגדית החיים – ושל דת החיים החפשית והמלאה אור.

ויש בני אדם שהאסתיטיקה לא תוכל לנשאם על. הם מנוצחים מתחלת בריתם, ואיך תשים בפיהם שיר מלחמה? חלשים ורפי־אונים הם, ואיך יהיו לגבורי טרגדיה? כבדים ומרותקים הם אל האדמה, ואיך זה יתנשאו למעלה?

מקבט והמלך ליר – גבורי טרגדיה הם. אבל מה יהיה „רודין" של טורגניוב, ה„אחיות" של טשיחוב, ודומיהם?

כאן בוחרת לה האסתיטיקה דרך אחרת.

במקום שהזרם לא יתנשא על – יעמיק ויבלע פנימה. הוא יורד אל תוך הנפש.

שם בנפש נחבא זרם היופי.

אם אין יופי בריאתו הנמקה של חולה־השחפת, אם אין יפי באומלל, גזיר־החיים המדוכא, הנה אם נסתכל בנפשו פנימה, וראינו את שירת היגון והצער, הגעגועים והזכרונות שבו – ומצאנו שם שירה טהורה, נשגבה. אם אין יופי בילד הגוע, אבל תפלת אמו על ערשו, הלא היא מרגלית של יופי.

במקום שקצרה ידה של הדרמה – שם תשלוט הליריקה.

כי כשם שיש ערך בפני עצמו לכל קרן־שמש, לכל קווצה שחורה, לכל עב כחולה דוקא כמות שהיא – כי כלן נימים הכרחיים בסמפונית הבריאה כמות שהן בלי שנוי, כי כלן כוכבים מזהירים בפני עצמם – כן יש ערך לכל רגש נפשי, לכל פרפור נשמה, לכל זכרון עובר.

מה הוא הליריקן, אם לא „סופר", הרושם לו דפים בודדים ומקריים מתוך מגלת הנפש? אבל כל צליליה חשובים כמות שהם.

בכל אופן – אין יופי של האמנות יופי מדומה. זהו יפים של החיים עצמם – ממעמקיהם דולה האמנות את פניניה. אל מבצר היסורים היא באה משני צדדים, ואם אליו לא תוכל להכנס, היא מקיפה אותו מלמעלה וחותרת חתירה מלמטה: מעליו מתנשאת הטרגדיה, מתחתיו תשתפך שירת הליריקה. אבל לא לתלוש אותנו מן החיים היא באה, כי אם לתת להם תקון.

וסוף סוף צדוק זה, שהיא מגיעה אליו, איננו צדוק מדומה, ונכון הוא לא רק בעולם הדמיון: הוא בא להצדיק את ההופעות שבעולם המציאות. כי האמנות אינה אלא הד קול החיים ואין בפרטה אלא מה שבכלל החיים. טעות היא לחשוב, כי היסורים „יפים באמנות ומכוערים בחיים". לא — האמנות באה לתת תקון ליסורי החיים כמות שהם, לתת להם פתרון אסתיטי, לא להרחיק מהם, כי אם לגלות את האור שבהם.

ונפלא הדבר — כי אותו מקום־התורפה, יסורי האדם, שלכאורה רחוקים הם כל כך מיופי — מושכים ביותר את לבם של האמנים. כשלהבת המושכת את הפרפר המוצא בה את כליונו, כן הפרובלימה של יסורי האדם מצודדת ומושכת את בעל ההרגשה האסתיטית, אף שלמול צוק־סלע זה היופי שלו ישבר לרסיסים. רואים אנו, כי הרוב היותר גדול של היצירות האמנותיות, מן הטרגדיה והרומן עד הזמרה והציור, מטפלים דוקא ביסורי האדם, ולצערו ויגונו של עולם הוא עצם גרעינם והלוז שבשדרתם.

נראה נא איך הם באים לפתור שאלה זו.

שוטף לו נהר, שוטף לו ישר. והנה לפניו סלעים מתרוממים, חוסמים את דרכו. אז יש שהוא מתנשא ועובר בשצף קצף, נלחם עם הסלעים הקשים ומתפוצץ לאלפי טפות.

ויש שהוא נבלע באדמה ושורף במעמקיה, טמון ובלתי־נראה.

כך הוא זרם ההשקפה האסתיטית, המנסה להקיף את כל החיים, לשטוף ולחדור אל כל הפנות היותר חבויות שבהם. בפגעו בצוק היסורים הוא לפעמים מתנשא ועובר.

הוא מתגבר ומרים את האדם הסובל, החלש והקטן. ביסורי האדם הוא רואה מלחמה — מלחמה עם מכשולי החיים, עם כל הכחות השנוא'ים והמתנגדים לקיומו. האז'ם הוא גבור, הבא לכבוש את הכל, לנצח הכל. מה איכפת לנו, אם הוא נופל במלחמה אנושה זו? הוא נופל ועל ראשו זר־נצחון. ביסורים עצמם אין יופי. אבל זיו עליון יש במלחמה. הי"ג בה התגלו רבבות כוזיתיו של האדם. אנטיגונה מתה — אבל האם אין במיתתה יופי עליון, שלא היה מתגלה, אלו נשארה בחיים? ר' עקיבה בן יוסף הומח, אבל במיתתו הטרגית עצמה — במלחמה נואשה זו התגלו כחותיו. כל החיים — הם טרגדיה אחת גדולה. כל התולדה — היא טרגדיה אחת גדולה.

האמנות מצדיקה את היסורים, בהפכה אותם לטרגדיה.

אמנם, נראה, כאלו „עליה — צורך ירידה היא". האמנות מרימה את האדם על, כדי להפילו „מאגרא רמא לבירא עמיקתא". כאותו ה„מלך לשעה", ששמו עליו כתר־מלכות, כדי להתעלל בו אחר כך ולהתלוצץ בו. מין ערמה יש בהתנשאות זו של אדם למעלת גבור, שאחריה באה הנפילה ההכרחית, הפטלית, הנפוץ אל עברי פי פחת...

ואלה היסורים מחוסרי־הטעם ביותר — מה תהא עליהם? היסורים, שאין בהם יופי כי אם גועל גס, כמו יסורי המחלות, שאין בהם מלחמה וגבורים

כי עצם מהות ההשקפה האסתיטית — היא „הסגר״ ההופעה, האיזולציה שלה, קרן־אור, עב פורחת, פלג מים — ערכו בו בעצמו, ואין הוא זקוק לשום דבר זולתו, רק באופן זה יוכל להתקים בתור ערך אסתיטי.

אבל איך נוכל לציר לנו עצם בודד, הקים בפני עצמו?

אין אנו יכולים לציר אותו אלא כדמותו וכצלמו של ה„אני״ שלנו, הקים בפני עצמו ובודד, כמו שאנו יודעים בידיעה בלתי־אמצעית. בתור חומר דומם לא יצויר עצם כזה!

כי חומר דומם אין קיומו מתבטא אלא בשתי דרכים: או שהוא קיים בתור אוביקט, כלומר, שהוא קים בנפשו של המשיג, של האדם העומד על גבו ורואה אותו.

או שקיומו מתבטא בהשפעת גומלים, שבין חומר זה לחמרים אחרים.

הנה בית עומד לפנינו. או שהוא קים, מפני שאני, העומד על גבו, תופס את קיומו בחושי, או שקיומו מתבטא בזה, למשל, שהוא הולך ונרקב, שהוא מאפיל בצלו מסביב, שהוא מכיל חום ידוע, וכדומה.

אבל אם כך ואם כך — אין לבית קיום חפשי, כי תלוי הוא בעצמים אחרים, באדם הרואה אותו, להם הוא חיב תודה על קיומו.

אי אפשר לבית זה להתקים בתור עצם מוסגר, בעל ערך עצמי, אלא אם כן יש לו סכום חיים פנימיים ידועים, אם ה ו א חי.

כלומר, המשורר, שבא לציר בית זה מוכרח ליחס לו „נשמה״ ידועה, לאמר, כי הוא מתאבל, שמח, מזדקן, וכדומה.

ה„הסגר״ האסתיטי והפחת נשמה — הם שמות נרדפים.

דוגמא לזה: „הברכה״ של ביאליק. הרבה מן החן השפוך עליה — סודו טמוע בזה, שלמשורר עלה לקחת פה עצם מובדל ופרוש ולגלות בה עתרת חיים פנימיים. „רוקמת היא חלום דגי־זהבה״, משתנה היא חליפות — ובזה קיומה מתגלה.

רק יוצא מן הכלל יש: הרשמים הפנימיים. אותם אין המשורר מוכרח להחיות, קיומם יצויר לנו גם מבלי שנחשוב, כי נפשות חפשיות הן

אבל יתר הדברים — הזכרונות, היצורים, ההופעות — כלם ימלאו חיים, כבדורות קדמונים. לעולם־קסם תהפוך האמנות את החיים.

IV

האמנות מפזרת את העצמים; היא נתקה את חוט ההויה וזרעה לכל עבר את פניניה. אבל אין היא משאירה אותם בבדידות זו. אחר שנתק החוט האמתי היא קושרת לה קשר רופף קצת, קורי־עכביש, שחוטיהם מבריקים בצבעי הקשת.

זהו קשר האסוציאציות.

כשהמשורר מדמה את העב לעלה או את הלבנה לעלמה הוזה — אין זה בא לברור הענין בלבד. האמן בא להוציא את הדברים מבדידותם, מהסגרם. הוא פורש רקמת קסמים, רשת חפשית, וצודה בה את כל הבריאה — מבלי

ומעל כל היסורים מתנשאת עוד פסגה — פסגת שלג קרה; גם אליה תשאף האמנות. שם — שלטון המות... מה תעשה בו האסתיטיקה — היא המקימת כל הערכים, מה תעשה בבטולם ובאבדנם?

כאן אך סימן שאלה, אך תהיה ודומיה... והלא דוקא בשעת המות מתגלה ערכו האסתיטי של היצור, כי מעולם אין היצור כל כך בודד וגלמוד, כל כך מוסגר לעצמו, כאשר ביום המות... במשך החיים עוד האדם קשור, או נדמה שהוא קשור באלפי חוטים אל מכריו, אל מולדתו, אל משרתו. אבל בא המות — וחלל ריק סביבו, והכל עוזבים אותו... ודוקא ברגע זה שהכליון בא עליו — מתגלה עצמיותו כמות שהיא, בודדה ומסוגרת, בלי כל מסוה וזיוף, כאשר לא תתגלה מעולם. ולכן — המות היא הופעה אסתיטית — איך שיראה הדבר מוזר, והאמנות יש לה שאיפה מיוחדת לשאלה זו, לפסגה קפואה זו...

III

תכונה נפלאה יש לאמנות; מטה־קסם בידה וכל דבר שתגע בו — מתעורר לחיים. אף היצורים הדוממים — אבן ברחוב, בית אובד בשדה, לוקומוטיב עובר בשאון — הכל חי חיים עצמיים, מיוחדים.

אנו שבים למדרגת אותם הפראים, שהיו רואים בכל הטבע יצורים אנושיים, מיחסים לכל דבר מגמות אנושות, ויוצרים להם עולם כדמותם וכצלמם...

ככה מתעוררת ההשקפה המיתולוגית, שחשבנו כקבורה זה כבר...

כי חזיונות־החיים אינם כלל כתלמידים מקשיבים ונכנעים. דומים הם לילדים שובבים, המחכים למורה, שיסיח דעתו מהם לרגע, שיפהק ויפנה מבטו הצדה, והנה הם כבר מתמכרים לתעלוליהם, מעוררים המולה ומפזזים כשדים קטנים. כך הם החיים. הנה השבנו, כי סדרנום בסדר נפלא, הבאנו אותם בעול והדבקנו לכלם פתקאות. אבל די לנו לרגע לתת למורנו — לשכל הישר — להתנמנם, די לנו לשקוע בהזיות לרגע, והנה רואים אנו, כי כל ההויה השתנתה לפנינו.

אך לרגע נסיר מן הכללים הקבועים - והנה הכל חי ומלא תנועה כבימי קדם, כלפני אדם קדמאה.

וכן בשעה שאנו מביטים על העולם בהשקפה אסתיטית — אין לנו גופים מתים. הכל חי. שימו לבכם לכל יצירות השירה — אין אף אחת חפשית מאנטרופומורפיות.

החוקר הַמַן מבאר חזיון זה כמין „אמצעי טכני". השירה משתמשת באמצעים מיתולוגיים, להגדיל ולהאדיר את האמנות.

אבל אם כן, אז היתה „הפחת חיים" זו רשות ולא חובה. אז לא היינו פוגשים הופעה זו אצל כל המשוררים, בלי יוצא מן הכלל. נדמה, שיש כאן הכרח בדבר — כשאנו מביטים על העולם כעל הופעה אסתיטית, על כרחנו מתחילים כל העצמים להתנועע ולזוז ממקומם... כי החיה זו מתחוללת אז אליה, כמו באופן מיכני...

נוכיח, כי כן הוא, כלומר, „הפחת רוח חיים" מוכרחת היא.

י. ח. טביוב.

התנ"ך לפי השערות מבקריו.

I. מקצועות היצירה שבתנ"ך:

א) יצירות השירה.

היצירה הספרותית של העברים הקדמונים היא, לכל הדעות, עתיקת־ימים עד מאד; היא התחילה בזמן שלא היה עדיין סדר־זמנים בעולם, בדורות „שלפני ההסטוריה" אמנם מנויה וגמורה היא אצל חוקרי המקרא, כי היצירה היותר קדומה, שהגיעה לידינו מן העברים העתיקים, היא זו הידועה בשם „שירת דבורה" (על אודותיה ידובר עוד להלן בפרוטרוט), שזמנה הוא, בקירוב, כאלף ושלש מאות שנה לפני החרבן השני, — אבל חזותה של זו עצמה מוכיחה, שאין היא נסיון ראשון במקצוע הפיוטי: צורתה האמנותית ושפעת ציוריה המליציים מעידות למדי, כי היא נולדה בסביבה שעסקה במלאכת הספרות כבר זמן רב קודם לכן. ואף אמנם במקומות לא מעטים בתנ"ך אנו יכולים למצא רמזים ליצירות רוחניות ע מ מ י ו ת שבעל־פה, בזמנים שעוד לא נהגה ספרות שבכתב. אותן היצירות שבעל־פה היו, כמובן, מן המקצוע הפיוטי; כי השירה היא לשון ילדותה של כל אומה. אך מלבד רמזי יצירות קדומות כאלה, אנו מוצאים בתנ"ך גם שרידים מ מ ש י י ם של שירת ה נ ש י ם, זה הסוג הפיוטי היותר עתיק. בדורות הראשונים היתה האשה, כידוע, עושה את כל המלאכות שבבית, וגם חלק מסוים מאותן שבשדה; ובשעת העבודות הללו היתה „מנעימה זמירות ואורגת שירים". שירי־עבודה כאלה אמנם לא נמסרו לנו בתנ"ך. אבל בין החובות המרובות, שהיו מוטלות על הנשים בקדמות נעורי־האומה, היתה גם זו: לצאת בשירים ובמחולות לקראת הגבורים המנצחים, השבים ממערכות המלחמה. ושירי־נצחון כאלה נמצאים בתנ"ך בכמה מקומות, גם בפירוש וגם ברמזים.

„ותקח מרים את התוף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות
ותען להם מרים:

שתאבד לה בכל זאת חרותה, כמו ברשת המציאות. חפשה לא יוגבל.

ככה היא באה ההשקפה האסתיטית, את כל לשדה היא יונקת מן החיים — ובכל זאת על כרחה תתמלא מגדלי־דמיון, תתרקם מחלומות.

היא באה להצדיק את החיים, היא כולה נכנעת להם – ויחד עם זה היא מתנשאת על ומתרוממת עליהם.

אמנם, אין בה השלמות והאחדות של השקפות אתיות והדוניות. היא כלה מגוונת כיריעה פרסית. כי היא אספה לתוכה את כל שלל צבעי החיים, את כל הודם ויגונם, את אשרם ורעלם. אין היא מוותרת אף על טפת יופי אחת — אין היא מבטלת אף קיום כל אמיבה וגרעין־אבק. רבוי גוניה כרבוי גוני החיים; הטלאים והקרעים שבפורפירת־ההוד שלה הם קרעי החיים.

ויחד עם זה היא השקפת־החפש היחידה. ההשקפה השקויה אור ומרוה הכל אורות.

כי היא „תורת חיים“ במלא מובן המלה.

התחילו גם הם לעסוק במקצוע זה, בכל זאת לא נמסרה לנו בתנ"ך אף אחת מיצירות הנשים הללו, – מה שכמובן רק מקרה הוא 1).

אך לא רק הנשים ולא רק בהזדמנויות האמורות היו שרים ומזמרים בישראל. הלא כך דרכם של כל העמים „הטבעיים", בטרם שיקבלו עליהם עול תורה ותרבות ונמוסי־ישוב, להביא את חייהם הרוחניים לידי גלוי על־ידי שירה וזמרה בכל המאורעות המצויים ושאינם מצויים ובכל שעת־הכושר. וכן אוהבים העמים בקדמות נעוריהם, ובכלל, אותם „שאינם מן הישוב", לעסוק הרבה במשלים, בחידות, וכיוצא בזה. ובתנ"ך אנו מוצאים הרבה רמזים ורשימות ו„שרטוטים" מאותו מצב התפתחותו הרוחנית של ישראל, שקדם ליצירות ספרותיות בכתב, ואותם הרמזים והרשימות והשרטוטים הקצרים והמפוזרים מצטרפים לתמונה מקיפה, חיה ורבת־צבעים, ביחוד כשנסתייע להבנתם ולהחיתם בהמון הדמיונות המתאימים להם מחיי הפלחים והבדואים של פלשתינה דהאידנה.

כמו עתה כן אז היה האכר זורע וקוצר ברנה ובשיר, וכן הכורם והבוצר וכן הרועה, כלם היו אומרים שירה בשעת עבודתם. „לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר, יתרועעו אף ישירו" 2), מתאר לנו המשורר הקדמון את חיי האכרים העברים; והרנה ושירי־השמחה וקריאות השמחה בכרמים וביקבים, של הבוצרים ושל ה„דורכים", היו כבר לציור מליצי שגור בימי־קדם 3). אך מלבד קריאת „הידד" לא נמסר לנו בתנ"ך שום שיר וזמר ממין זה, ובכלל ממקצוע שירי־העבודה, שהיו מצוים בודאי הרבה אצל העברים הקדמונים. יש השערה ש„שירת הבאר" הידועה 4):

עֲלִי, בְאֵר! — עֱנוּ לָהּ:

בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים,

כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם

בִּמְחֹקֵק, בְּמִשְׁעֲנֹתָם.

היא שירת־העבודה בשעת החפירה או בשעת השאיבה. אך קשה להחליט עד כמה נכונה היא השערה זו, ובפרט שאותה השירה אין לה כמעט כל יחס עם המשך הענין שם בתורה, וגם נוסחתן הנכונה של המלים האחרונות מוטלת בספק.

גם שירי־יין ושירי־אהבה תפסו מקום גדול ביצירות שבעל־פה של העברים הקדמונים. מן הראשונים אין לנו דוגמאות ודאיות, אף שבמקומות רבים בתנ"ך ידובר על משתאות בצירוף שירים ונגינות „וכנור ונבל ותוף וחליל" 5) ועל „שרים ושרות" בשעת המשתה בהיכל המלך 6). אפשר שנכונה ההשערה כי הדבור: „אכול ושתה, כי מחר נמות" 7) לקוח משיר של סובאים. ואולי גם הקריאה: „כל נבל ימלא יין!" 8) גם היא פסוק משיר כזה.

---

1) כנראה עיקר הקינה של הנשים היתה קריאת מספד: הו, הו! הוי אדון והוי הודו; ע' ירמיה כב, יח; לד, ה; עמוס ה, ט. ואולם בתלמוד נמסרו לנו דוגמאות מיצירות שלמות של ה„מקוננות" עוד בדורות האמוראים האחרונים בבבל; ע' מועד קטן, קינותיהן של „נשי דשכנציב". –
2) תהלים ס"ה, יד. – 3) ישעיה ט"ז, י; ירמיה כ"ה, ל. – 4) במדבר כ"א, יז־יח. –
5) ישעיה ה', יב; כ"ד, ט; נ"ז, יב; עמוס ו', ד־ו; תהלים ס"ס, י"ג. – 6) ש"ב י"ט, לו. –
7) ישעיה כ"ב, י"ג. – 8) ירמיה י"ג, יב.

שִׁירוּ לַיהוָֹה, כִּי גָאֹה גָּאָה,

סוּס וְרוֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם 1).

וכן כאשר שב דוד עם חיל שאול מהכות את הפלשתים, ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר במחולות לקראת שאול המלך בתופים, בשמחה ובשלישים, ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה:

הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָיו

וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו 2).

גם כאשר שב יפתח בנצחון ממלחמתו עם בני עמון, נאמר: „והנה בתו יוצאת לקראתו בתופים ובמחולות" 3), וקרוב לודאי שגם היא חברה שירה מענינא דיומא, אלא ששירתה לא נמסרה לנו, מסתמא משום שלא הספיקה לאמרה, כי אך ראה אותה אביה „ויקרע את בגדיו..."

על המנהג של שירי־נצחון בכלל יעידו דבורים אחדים בתנ"ך וביניהם גם הדמיון המליצי: „כאשר יגילו בחלקם שלל" 4).

גם יש שהגבור בעצמו מתהלל בגבורתו (או אפשר שהנשים המשוררות שמו את הדברים בפיו), כמו למשל בשיר המיוחס ללמך:

עָדָה וְצִלָּה, שְׁמַעַן קוֹלִי,

נְשֵׁי לֶמֶךְ, הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי!

כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי,

וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי.

כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם קָיִן

וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה 5).

או דברי שמשון אחרי הכותו את הפלשתים:

בִּלְחִי הַחֲמוֹר חֲמוֹר־חֲמֹרָתָיִם,

בִּלְחִי הַחֲמוֹר הִכֵּיתִי אֶלֶף אִישׁ 6).

אחת מחובותיהן של הנשים בכל אומות העולם, וגם בישראל, היתה „לקונן" על המתים, להספידם בדברי קינה. אומנותן, או אומנותן, של „המקוננות", היתה עוברת בירושה מאם לבתה 7), אבל אף כי מקצוע זה של „שירת הנשים" האריך ימים בישראל עד הדורות המאוחרים, לפי הערך, גם לאחרי שהגברים

---

1) שמות ט"ו כ־כא. — 2) ש"א י"ח, ו־ז. — 3) שופטים י"א ל"ד. — 4) ישעיה ט', ב'. — 5) בראשית ד', כ"ג—כ"ד, „לפצעי" — בשביל פצע שעשה בי (וכן „לחבורתי"). „ילד", איש צעיר לימים, כמו „ויועץ את הילדים" דרחבעם, „כי שבעתים וגו'": אם קין מתנקם באויביו שבע פעמים, הנה אני, למך, מתנקם שבעים ושבע פעמים. — 6) שופטים ט"ו, ט"ז. — 7) ירמיה ט' י"ט.

בן לשרה לעת זקנה היא כמתאוננת: „כל השומע יצחק לי" 1); והצדיקים והחסידים דואגים הרבה על אשר „ישיחו בי יושבי שער ו נ ג י נ ו ת שותי שכר" 2), „הייתי שחוק לכל עמי, נ ג י נ ת ם כל היום" 3), „אני מ נ ג י נ ת ם" 4); ועוד בכמה מקומות בסגנון כזה. אחד משירי־קלסה כאלה מסר לנו ישעיה בשם „שירת הזונה" (שחברו, כפי הנראה, בחורי ירושלים בימיו על יפהפיה מן הרחוב שפנה זיוה):

קְחִי כִנּוֹר, סֹבִּי עִיר, זוֹנָה נִשְׁכָּחָה,

הֵיטִיבִי נַגֵּן, הַרְבִּי שִׁיר, לְמַעַן תִּזָּכֵרִי 5).

יפה מאד שירה זו, גם בלעגה השנון, גם בריתמיותה ומוסיקליותה, ויופי זה נותן מקום להצטער על שלא נמסרו לנו בתנ"ך שום דוגמאות אחרות ממקצוע שירי־הלעג, שהיו מצויים הרבה כל־כך בישראל, כפי שיחייב טבעם של „אנשי לצון", של אומה ליצנית.

גם בחיים ה מ ד י נ י י ם של ישראל הקדמוני היה השיר והפתגם הפיוטי תופס מקום חשוב. היו פתגמים וציורים מליציים, שבהם היה טיבו ואפיו של ש ב ט מתואר על ידי עצמו או ע"י אחרים. למשל, על שבט דן:

דָן נָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ,—

שְׁפִיפוֹן עֲלֵי אֹרַח,

הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי סוּס

וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר 6).

או זה שעל ב נ י מ י ן:

בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף,

בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד

וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל 7).

או זה שעל י ה ו ד ה:

גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה,

מִטֶּרֶף, בְּנִי, עָלִיתָ,

כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא,

מִי יְקִימֶנּוּ? 8)

גם יודעים אנחנו, כי העברים הקדמונים היו יוצאים למלחמה בפתגם שירי מיוחד, ב„סיסמא פוליטית" ידועה, אם מותר לאמר כך. על כן נאמר בשירת דבורה 9):

---

1) בראשית כ"א, ו. — 2) תהלים ס"ט, יג. — 3) איכה ג' יד. — 4) שם, סג. — 5) ישעיה כ"ג טז. — 6) בראשית מ"ט, יז. — 7) שם, כ"ז. — 8) שם, ט'. „עלית", נתעלית, נתגדלת ע"י טרף. יש גורסים, „וכלביא" (כמו ביחזקאל יט, ב). „מי יקימנו" מפרשים: מי יעמוד בפניו. — 9) שופטים ה' יב.

לעומת זה זכינו לקובץ מסוים של ש י ר י־א ה ב ה עתיקים בספר „שיר השירים" המיוחס לשלמה (שסדורו האחרון וגם חלק גדול משיריו הם מאוחרים בזמנם, אך יש בו הרבה יצירות עממיות עתיקות מן הדורות שלפני מתן הספרות). עתיקים ביחוד הם השירים המתארים את האהובה בציורים מליציים משונים, שאינם לפי טעמנו, ואת תענוגות האהבה בבהירות עזה שאינה לפי „בישנותנו", ושדוקא משום כך נראה שהם מזמן קדום מאד, מן הימים שהשירה היתה קרובה יותר לטבע ורחוקה יותר מן הפרכוס והאמנות:

שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן הַגִּלְעָד,
שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן הָרַחְצָה...
כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ 1).

או:

עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן...
אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק 2).

את השירים ממין זה היו מזמרים בכל ועידה לשם תענוג, „במשתה נגינות", וביחוד ב ח ת ו נ ו ת, שבהן נשמע „קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה", כמו שאומר הדבור השגור 3). מן השירים שזמרו לפני הכלה בעזבה את בית אבותיה, נמסר לנו זה:

אֲחוֹתֵנוּ, אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי־רְבָבָה,
וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֶת שַׁעַר שֹׂנְאָיו 4).

בועידות והזדמנויות כאלה היו משתעשעים ומבלים את הזמן לא רק בנעימות השירה אלא גם ב ח י ד ו ת. בתנ"ך נמצא רק דוגמא אחת – רבת הענין – ממנהג־חתונה כזה, הלא היא חידתו המפורסמת של שמשון בשעת משתה חתונתו ותשובת הקרואים, שבאה גם היא בצורת שאלה־חידה (מה מתוק מדבש? ומה עז מארי?) 4). אך יש לשער, כי מנהג זה היה נפרץ מאד, כמו שגם עתה נוטלת החידה והגדתה מקום בראש שעשועיהם של אנשי־המזרח – ובמדה ידועה גם באירופה.

כמו האהבה כן היה גם הלצון והלעג אוהב ללבוש לעתים קרובות צורה שירית. אצל העברי הקדמוני היתה, כפי הנראה, נטיה חזקה לעלות את רעהו מטרה לחצי לעגו, לכנותו כנוי של לצון וקלסה, וכיוצא בזה; נטיה שהיתה שוררת בכל תקפה בין ה ע ר ב י א י ם הקדמונים והמובלטת גם בין צאצאיהם בפלשתינה כיום. כי על כן מדובר הרבה כל־כך בתנ"ך על הלצים והלעג וכו' ומובע לעתים קרובות כל־כך הפחד והדאגה להיות לשיחה בפי הבריות. בהולד

1) שה"ש ו, ה"ז. – 2) שם ז' ה. אפילו רש"י אומר בתמימותו: איני יודע איזה גוי יש בחוטם גדול כזה. – 3) ירמיה ז', לב; ט"ו, ט; ועוד במקומות שונים במקרא. – 4) בראשית כ"ד ס; השוה לזה את המליצה „ובתולותיו לא ה ו ל ל ו", תהלים ע"ה סג. – 5) שופטים י"ד, יד, יח.

כך:

תָּבוֹאנָה עָלֶיךָ:

בִּרְכוֹת שָׁמַיִם מֵעָל וּבִרְכוֹת תְּהוֹם רוֹבֶצֶת תָּחַת,

בִּרְכוֹת שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ,

בִּרְכוֹת הַרְרֵי־קֶדֶם וְגִבְעוֹת־עוֹלָם... 1)

נוסחה אחרת היא כזו:

בָּרוּךְ (אָרוּר) אַתָּה בָּעִיר

וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה,

בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ וּפְרִי־בְהֶמְתֶּךָ,

שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת־צֹאנֶךָ,

בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ,

בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ 2).

נוסחאות של קללה הן:

אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה,

בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא תֵשֵׁב בּוֹ.

כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ 3).

או:

זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף.

כְּרָמִים תִּטַּע (וְעָבָדְתָּ) וְיַיִן לֹא תִשְׁתֶּה (וְלֹא תֶאֱגֹר).

זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ.

בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ 4).

אל סוג היצירות העממיות שבעל־פה, לפני מתן הספרות, צריך לחשוב גם את המשלים, שהם מסכמים את חשבונו של עולם ואת חכמת־החיים של עם דוקא במצבו האי־ספרותי (כמו שהם נפרצים עד עתה בשדרות הנמוכות של הערביאים הפלישתנאים). אחד המשלים ממין זה נמסר לנו בפירוש בתור „משל הקדמוני":

מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע 5).

גם המשל: „כאמה בתה" 6) אינו בודאי צעיר לימים ממנו, למרות מקורו המאוחר.

---

1) השוה בראשית מ״ט, כה – כו, עם דברים ל״ג, יג – טז. – 2) דברים כ״ה, ג–ו. – 3) שם, ל. – 4) שם, לח – מא. הנוסחאות השיריות של הקללות העתיקות הללו, קבלו אחרי־כן, לאחרי שנקבעו בפרשת התוכחה, באורים פרוזיים בצד כל אחת מהן: „כי יחסלנו הארבה", „כי תאכלנו התולעת", וכו'. – 5) ש״א כ״ד, יג. – 6) יחזקאל ט״ז, מד.

עוּרִי, עוּרִי, דְּבוֹרָה,

עוּרִי, עוּרִי, דַּבְּרִי שִׁיר!

כלומר: דבורה צריכה להמציא איזו סיסמא, איזה פתגם שילהיב את כל ישראל למלחמת־החופש, כמו שעשה משה בשעתו:

יָד עַל נֵס יָהּ!

כִּי מִלְחָמָה לַיהוָֹה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר [1].

שבע בן בכרי הכריז סיסמא מדינית לקריעת שבטי־הצפון מעל מלכות דוד:

אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד

וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשַׁי.

אִישׁ לְאֹהָלָיו, יִשְׂרָאֵל! [2]

וכן ידועה לנו קריאת המלחמה של גדוד גדעון:

לַיהוָֹה וּלְגִדְעוֹן! [3]

בענין זה יש להזכיר גם את האמרות, שבהן היו מקבלים את פני ה„ארון״ (זה גאון עוזם ומשגבם, — „פלדיום״ — של ישראל במלחמה) בנסעו ובשובו. בנסעו היו אומרים:

קוּמָה, יְהוָֹה, וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ

וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ [4].

ובשובו:

שׁוּבָה, יְהוָֹה, (אֶל) רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל [5].

העמים העתיקים, ובכלל זה גם ישראל, האמינו, כי באמרות כאלה המביעות אהבה או שנאה, ברכה או קללה, יש כח טמיר, קסם פנימי, שמכריח אותן להתקיים במי שהן מכוונות אליו. מי שקבל, למשל, ברכת אב, ולו גם במרמה או בטעות, הרי היא מחויבת סוף סוף לבוא עליו. „גם ברוך יהיה!״ [6] אומר יצחק על יעקב בנו שרמהו. את הגנב שלא יכלו למצוא, היו מקללים באלה, שתבוא אל ביתו, „וכלתו ואת עציו ואת אבניו״ [7]. על פי רוב היתה סגולה זו, לברך ולקלל, מיוחדת לכהנים. אך היו גם אנשים פרטיים שיצא להם שם כי כל „אמירה״ שלהם, לטובה או לרעה, בוא תבוא; כמו שיעיד ספור התורה על בלעם בן בעור בפרשת בלק. הרבה נוסחאות של ברכה ושל קללה נמצאות בתורה. וזה אות שמימי קדם ניתן להם ערך גדול מאד, ומשום חשיבותם הלבישו אותם צורות אמונתיות שונות [8]. נוסחה אחת היתה, בקירוב,

---

1) שמות י״ז, טז, לפי הגירסא של רוב המבקרים; ו„נס״ — דגל מלחמה. — 2) ש״ב כ׳ א. — 3) שופטים ז׳ י״ח, כ. — 4) במדבר י׳, לה. — 5) שם, לו. 6) בראשית כ״ז, לג. — 7) זכריה ה׳ ג־ד. — 8) יש משערים, שהנוסחה בסדר אלפא־ביתא היתה נחשבת ל„בעלת פעולה״ מיוחדת באמרות כאלה.

מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא ?

מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו ?

וחכמות שרותיה תענינה, ואף היא עצמה מתנחמת :

הֲלֹא יִמְצְאוּ, יְחַלְּקוּ שָׁלָל

רַחַם, רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר ;

שְׁלַל־צְבָעִים, לְסִיסְרָא,

רִקְמָה, רִקְמָתַיִם לְצַוָּארָיו [1].

וכן גם בתאור הריגת סיסרא על־ידי יעל ותהלת רצח־הבגד של „מכניסת אורח" זו :

תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל...

מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ ! [2]

שירת דבורה היא היותר מצוינת מכל השירים הפוליטיים, מכל שירי־הנצחון שבתנ"ך. מי יצר אותה — אין אנו יודעים.

יש לנו במקרא עוד שיר־נצחון, שעליו נאמר בפירוש : על כן יאמרו ה„מושלים" (שפירושו כאן : המשוררים, הפייטנים) :

בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן ! — תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר־סִיחוֹן !

כִּי אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן, לֶהָבָה מִקִּרְיַת־סִיחוֹן,

אָכְלָה עָר מוֹאָב, בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן.

אוֹי לְךָ מוֹאָב ! אָבַדְתָּ עַם כְּמוֹשׁ !

נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִים וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית...

וַנִּירָם מֵחֶשְׁבּוֹן עַד דִּיבֹן, וַנַּשִּׁים אֵשׁ עַד מֵידְבָא [3].

שיר זה (שהוא כנראה שריד מיצירה גדולה) אפשר שענינו הוא נצחון של ישראל על מואב בימי עמרי, ולפי השריד הזה נראה, שהוא כלו חול.

לסוג שירי־הנצחון צריך לחשוב גם את „שירת הים" [4], שזמן חבורה אמנם מאוחר הרבה מאותם שנזכרו למעלה. פתיחת השירה היא מלה במלה כשירת מרים, אבל אחרי־כן היא מספרת ברב דברי־מליצה את גבורות יהוה אשר עשה לעמו, למן יציאת מצרים עד כבוש הארץ ובנין בית־המקדש. כאן יש לנו דבר עם שיר נצחון רוחני־דתי ; זה אינו יצירה של רגע היסטורי, אלא מפעל אמנותי מעובד, יליד־המחשבה, עם הדגשה מיוחדת של ההשקפה הדתית. עבודו האמנותי מתגלה ביחוד בזה, שהוא לוקח שיר קצר עתיק ומרחיב את באורו ובונה עליו בנין פיוטי. משום קדושתו ודתיותו של שיר נצחון מעובד זה, יחסו אותו למשה, למיסד דת יהוה וכהונת יהוה.

1) שם, ל ; מתוקן קצת לפי הגירסא של המבקרים. — 2) שם כ"ד. — 3) במדבר כ"א, מז — ל ; עם קצת תקוני הבקרת המתקבלים על הלב. — 4) שמות ט"ו, א — יח.

אך מלבד המשלים שיצר „העם" בעצמו, נתחברו באותה התקופה העתיקה, שקדמה לספרות, גם משל־מוסר ופתגמים במקצועות החיים השונים ע"י ה„מושלים", שיצירת משלים (וגם שירים) היתה אומנותם הקבועה. סגנונם של המשלים והפתגמים הפיוטיים העתיקים הללו היה, כמובן, קצר מאד, כאשר יחייב טבען של יצירות מיועדות להמסר מאיש לאיש. וגם אפשר להחליט בבטחה, כי בלכתם מפה אל פה נשתנו, מעט או הרבה, מן המטבע שטבע בהם „המושל" או המשורר הראשון, באופן אשר בפתגם אחד יש שהשתתפו כמה וכמה „יוצרים" בהמשך הזמן.

כל אותם דרכי היצירה נהגו בתקופה שקדמה לספרות. אך עם זה יש להעיר, כי גם לאחרי שהתחילה מתפתחת הספרות שבכתב לא פסקה לגמרי היצירה העממית שבעל־פה, ושדרות הנמוכות של העירונים, וביחוד בין הכפריים והנוסעים בעדרים, הוסיפה להתקיים ולפעול כמקדם. (כי כמו שהיה אצל העברים הקדמונים הבדל בולט בין עשירים לעניים, כך לא חסר אצלם גם ההבדל בין משכילים ובין מחוסרי־השכלה, או כאשר יאמר בימים ההם: בין „יודעי ספר" ובין „אשר לא ידעו ספר").

אנחנו עוברים עתה אל תקופת הספרות, אל היצירה בכתב אצל העברים הקדמונים.

התפתחותה של ספרות אצל כל עם, תלויה הרבה בטיב חייו המדיניים. כשהשנים יפות, כשהבריות מוצאים קורת־רוח בחיי ההוה, הרי הם מתעוררים למסור לדורות הבאים ידיעות, רשימות בכתב, על אדותם. כמובן, צריך להתחשב כאן עם התנאי העיקרי: בקיאות מוקדמת במלאכת הכתב לצרכי יום יום (מה שהתפתחה אצל העברים בזמן קדום מאד, כמו שנראה להלן), ועם התנאי השני: מגע ומשא־ומתן עם עמים בעלי תרבות יותר קדומה ומפותחה וקבלת השפעה מהם (השפעה כזו קבלו העברים מן הבבלים והמצרים באמצעותם של הכנענים 1).

היצירה הספרותית היותר קדומה שנמסרה לנו בתנ"ך, היא, כאמור למעלה, שירת דבורה 2). ערכה הפיוטי הגדול מאד מוכיח, שהרבה יצירות חשובות קדמו לה, ולדאבוננו אבדו ולא הגיעו לידינו.

שירת דבורה, הגדולה בכמותה לפי הערך, היא בעיקרה וברובה חילונית־אנושית. אמנם בראשיתה מובע הרעיון, כי יהוה יצא משעיר לישע עמו, וגם באמצעיתה מדובר על השמים והכוכבים, שנלחמו לישראל, ועל נחל קישון, שגרף את סיסרא וחילו (זוהי, כמובן, עזרת יהוה לישראל עמו), — אך בדרך כלל מתחוללת בשירה זו סערת יצר לב האדם בכל תעצומות עוזה ובלי כל מעצור. ביחוד נראה זאת בחלק האחרון של השירה, בלעג האכזרי אשר בשיחה בין אם־סיסרא ובין חכמות שרותיה. האם מחכה בכליון־עינים לשוב בנה ושואלת בקוצר־רוח 3):

1) על השפעה ז., שהחוקרים מפריזים על מדתה וערכה יתר מדי, נדבר במאמר מיוחד, באחד מספרי „התקופה" הסמוכים. — 2) שופטים ה'. — 3) שם ה', כח.

וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד,

עַד יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו.

הדוגמא השנית מ„ספר הישר" (לדעת המבקרים) היא אמרתו הקצרה של שלמה לחנוכת המקדש:

— יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל.

בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבוּל לָךְ,

מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים. 1)

אין שום סבה לשלול משלמה את זכותו על האמרה הזאת (ואולם כל יתר הדברים המיוחסים שם לשלמה, וביחוד התפלה הארוכה, החמה והנפשית, הם יצירות מאוחרות).

הדוגמא השלישית היא הקינה אשר קונן דוד על שאול ויהונתן 2). קינה פיוטית זו היא כולה חול, ובסופה מביע המשורר את הרגשתו הפרטית בדברים הנפשיים המצוינים הללו:

אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים!...

צַר לִי עָלֶיךָ, אָחִי יְהוֹנָתָן,

נָעַמְתָּ לִי מְאֹד,

נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים.

אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים! 2)

שירה זו מעבירה אותנו אל מקצוע פיוטי חדש, התופס מקום חשוב מאד בספרות ישראל, זה סוג ה ק י נ ו ת. התחלתו אנו רואים בקינת דוד הנ"ל וגם בקינתו הקצרה על אבנר 3), שגם היא כולה חול. לסוג זה צריך לחשוב גם את הקינה, אשר לפי דברי מחבר „דברי הימים" 4) קונן ירמיהו על המלך יאשיהו, ואשר לפי עדותו היו „השרים והשרות" משמיעים אותה במקומות של פומבי „עד היום". קינה זו לא הגיעה לידנו, ואין לדעת, אם היתה מדינית־חילונית או רוחנית־דתית, כאותם השירים הפוליטיים המאוחרים שנזכרו למעלה.

ואמנם המקצוע הפיוטי הזה השתלשל והתפתח דרך כמה שנויים ואיבולוציות. ה„קינה", שהיתה בראשיתה מספד על היחיד, על הפרט, נהפכה לאט לאט גם למספד על הכלל, על חרבן עם או עיר. הראשון שהשתמש ב„קינה" שמוש מרחב כזה, הוא ע מ ו ס. בשעת חגיגה בבית־אל הוא נושא על בית ישראל את ה„קינה" הזאת (הרומזת על מפלת ממלכת אפרים הקרובה לבוא):

נָפְלָה, לֹא תוֹסִיף קוּם, בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל;

נִטְּשָׁה עַל אַדְמָתָהּ, אֵין מְקִימָהּ 5).

---

1) מ"א ח', יב־יג. — 2) ש"ב א', יט־כז. — 3) ש"ב ג', לג־לד — 4) דה"ב לה, כה. — 5) עמוס ה', ב.

לסוג השירים הפוליטיים הרוחניים־הדתיים יש לחשוב גם את השירה הנפלאה הידועה בשם „שירת משה" („האזינו" 1). היא מספרת את כל הטוב, אשר עשה יהוה לישראל עמו ואת כפית־הטובה מצדם; וירא יהוה וינאץ ויתנם ביד אויביהם, אך לבסוף יקום דם עבדיו ונקם ישיב לצריו (כי צוררי עמו הם צריו ומשנאיו שלו), אשר בגודל לבבם אמרו: ידינו רמה ולא יהוה פעל כל זאת. אז ישא אל שמים ידו וישבע בו בעצמו:

אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם

וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר,

מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה,

מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב.

קרובים ברוחם לשירים המדיניים־הרוחניים הללו הם המזמורים „ההסטוריים" שבספר תהלים, ביחוד מזמורי ע"ח וק"ו. בהם קבל השיר המדיני צורה של „דרשה", של תוכחת־מוסר, ושנוי־צורה זה בסוג הספרות הנדון עומד ביחס קרוב עם ההתפתחות הדתית בישראל. המשורר המוכיח מכוון דבריו אל העם ולא אל יהוה; הוא עורך לפניהם, מחזה מול מחזה, את אלהים ואת כפית־הטובה של הבריות, וע"י זה הוא מעורר אותם לתשובה.

בתור שירים מדיניים־דתיים ראוי להזכיר גם המזמורים „המלכיים" שבתהלים, כמו מזמורי כ' וכ"א, המברכים את המלך („הושיע יהוה את משיחו") בנצחון במלחמה ובחיים ארוכים, או כמו מזמורי ב' וק"י, שענינם הוא „המשיח", המלך העתיד לבוא.

עוד בדורות קדומים, אפשר שעוד בימי שלמה, אספו וקבצו וכתבו בספר את כל השירים הפוליטיים, וביחוד שירי המלחמות והנצחונות, שנתחברו ונתפרסמו עד העת ההיא. יודעים אנחנו את שמותיהם של שני קובצים ממין זה: „ספר מלחמות יהוה" ו„ספר הישר" (או אולי צריך לאמר: ספר השיר). מן הראשון נמסר לנו, לדאבוננו, רק שריד קטן, שאינו אלא מעין רשימה גיאוגרפית: 2)

אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן,

וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר

וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב.

לעומת זה נמסרו לנו דוגמאות אחדות רבות־הערך מן הקובץ השני. הדוגמא הראשונה היא 3), כפי הנראה, קטע מתאור פיוטי של מלחמות ישראל עם מלכי הערים שבנגב פלשתינה, והוא מספר איך השביע יהושע את השמש והירח לעצור במרוצתם, למען תת לו זמן להנקם מאויביו:

שֶׁמֶשׁ, בְּגִבְעוֹן דּוֹם!

וְיָרֵחַ, בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן!

---

1) דברים ל"ב. — 2) במדבר כ"א, יד־טו. — 3) יהושע י', יב־יג.

יהוה...! ואצל ישעיה 1) אנו מוצאים קבוצה שלמה, מחרוזת ארוכה של קריאות „הוי", — שבכל אחת מהן איום העונש בצדה (לרוב בלשון „לכן"). גם אצל הנביא המאוחר חבקוק 2) נמצאה קבוצה של קריאות „הוי". — סגנון אחר של דברי תוכחה ואיום הוא: „שמעו את הדבר הזה [אתם העושים כך וכך] 3). או: שמעו נא זאת... 4) או: שמעו דבר יהוה... 5) והדברים הבאים אחרי הקדמה כזו לבושים תמיד צורה פיוטית. הדברים לקוחים מן החיים המעשיים ומכוונים לצרכי החיים המעשיים (איום של צרה העלולה לבוא על העם והממלכה בגלל רוע מעלליהם של המושלים ושל „החברה העליונה"), לכן גם הציורים המליציים לקוחים מהם. הנה ישעיה מתיצב פעם בראש הומיות בתור מזמר עממי, כדי להפנות אליו את שימת־לבם של העוברים והשבים, והוא שר לפניהם משל יפה, „שירת דודי לכרמי" 6), שירה שאננה, שאין בה לכאורה שום סכנה, ואחרי שנהנה הקהל מספור המעשה, מרעים הנביא בקולו:

כִּי כֶרֶם יְהוָֹה צְבָאוֹת בֵּית־יִשְׂרָאֵל,

וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע־שַׁעֲשׁוּעָיו;

וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח,

לִצְדָקָה — וְהִנֵּה צְעָקָה.

מיכה מלביש פעם את דברי נבואתו בצורת ישיבה של בית־דין 7). ההרים והגבעות הם העדים, ולפניהם יריב ויתוכח יהוה עם ישראל עמו: עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך?... והעם מכיר ומודה, כי צדקה תוכחת יהוה והנהו נחם על עונו ושואל: במה אכף לאלהי מרום?... הירצה יהוה באלפי אילים.. האתן בכורי פשעי...? על זה באה תשובת הנביא (שהוא מופיע כאן בתור עורך דינו של יהוה) בפסוק המהולל:

הִגִּיד 8) לְךָ, אָדָם, מַה־טּוֹב

וּמָה יְהוָֹה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ:

כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת־חֶסֶד

וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ.

ויען כי דברי הנביאים מכוונים אל החיים המעשיים, לכן לא נוכל להרגיש ולהבין את כל העוז שבאמריהם, אלא אם נדע היטב את מסבות החיים ואת המצב המדיני שבהם נאמרו. לא היינו יכולים לשער את כל האימה, שהפילה על שומעיה קינת עמוס (הנ"ל): „נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל..." אלו לא היה גלוי וידוע לנו מצבה המדיני, המזהיר למראה־עינים, של ממלכת אפרים בימי ירבעם השני. כל הנגוד החד בין הנביא ישעיה ובין המלך אחז, הבוקע ועולה מן השיחה שביניהם בפרשה השביעית של ספר ישעיה, לא היה

1) ישעיה ה', יא והלאה. — 2) חבקוק ב', ט והלאה. — 3) עמוס ג', א; ד', א; ה', א. — 4) מיכה ג', ט. — 5) ישעיה א', י. — 6) שם ה', א והלאה. 7) מיכה ו', א—ח. — 8) יש גורסים: והוגד לך.

מדרגת־התפתחות שניה במקצוע השירי הזה אנו רואים בקינות על חרבן ירושלים [1] (המיוחסות לירמיה שלא בצדק), ביחוד בנוגע לצורה החיצונית. הן מתחילות במלת הקריאה הראויה לקינה: „איכה", וגם נכרת ברוב פסוקיהן המדה והקצב המיוחדים לשירי־מספד. אפס, כי קינות „איכה" נתחברו בסדר האלף־בית, וזו צורה אמנותית, שבראשיתה לא היה דבר עם שירי־מספד. תערובה זו של צורות שונות כל־כך היא עדות נאמנה על דרך ההשתלשלות הארוכה, שעבר בה מקצוע השיר הזה.

על דרך השתלשלות ארוכה זו מעידות גם הקינות, שנתחברו בימי גלות בבל, אך לא על־פי חיצוניותן, כי אם עפ"י תכנן. כפי הנראה, נהפכה אז הקינה ל ש י ר־ל ע ג אצל הנביאים. ראשונה אנו מוצאים אצל י ח ז ק א ל; למשל, ב„קינתו" על צור [2] המתוארת בה כאנית־סוחר נאדרה, הנשברת בלב־ הים, והמלחים שנצולו נושאים עליה קינה (בתוך הקינה) [3]. וכן „קינותיו" על מלך צור [4] ועל פרעה מלך מצרים [5], אשר בגאות־עריצים אמרו להתנשא למרום ולהדמות לעליונים והנה נפלו מפלה נצחת, היו — ואינם עוד עד־עולם.

קינה, שנהפכה לשיר לעג נפלא במינו, הוא ה„משל" על מלך בבל, שהועתק לספרו של ישעיה [6] וכנראה הוא מסוף ימי גלות בבל. כאן אין שום סימן להשתתפות בצער (כמו אצל יחזקאל) אלא לעג עוקץ בלבד והתקלסות בנוגש השנוא. הרודה באף גוים: תחת אשר אמר להרים כסאו ממעל כוכבי־ אור, הורד לעמקי־שאול ותחתיו יוצע רמה. —

החוזים והנביאים היו משמיעים את דברי־נבואתם בנוסחאות קבועות ומקובלות. את מ ר א ו ת הנבואה היו מלבישים צורות שונות, קבועות גם הן. הנה, למשל, צורה קבועה כזו (ביחוד אצל עמוס) [7]: הראני אדני והנה... ויאמר יהוה אלי: מה אתה רואה, עמוס? — ועל תשובתו של הנשאל בא מאת יהוה באור המראה ופשרו. צורה קבועה אחרת יש להם לנביאים במראות שראו בשמים, ונוסחתה כך [8]: ראיתי את אדני יושב על כסא... ואז נגולה תמונה שלמה עם צבא השמים ועם איזה „דבר יהוה". תאורים כאלה, שבראשונה היה בעיקרם באמת מראה אשר חזה הנביא, נהפכו ברבות הימים לצורת־אמנות ספרותית ריקה, אשר בה הלביש הסופר את רעיונותיו על איזו משאלות־הזמן, שהעסיקו אותו. כך הוא הדבר במראות של י ח ז ק א ל ובמראות הלילה של ז כ ר י ה. מתוך כך גדלו ורחבו תאורי המראות (כמו, למשל, תאור „המרכבה" בפרשה הראשונה של ספר יחזקאל) וגם התחילו עוברים מן הסגנון השירי אל הסגנון הפרוזי.

ויש שהנבואה (ביחוד: דברי תוכחה ואיום) תבוא אל איש־האלהים לא במראה־עינים אלא במשמע־אזנים. ואז יש שהנביא מוסר את שמועתו בסגנון של קריאת „הוי": הוי העושה כך וכך. למשל, אצל ע מ ו ס [9]: הוי המתאוים את יום

1) איכה, פרשיות א'; ב; ד. — 2) יחזקאל פרשה כ"ז. — 3) שם פסוק לב. — 4) שם כ"ח, יב והלאה. — 5) שם פרשה ל"ב. — 6) יד, ד והלאה; ועיין גם ישעיה מ"ו, א־טו. — 7) עמוס ז', ז והלאה. וגם ירמיהו כ"ד, א והלאה; וע' גם עמוס ז', א' והלאה, ד'־ו': ירמיהו א', יא והלאה; י"ג והלאה. — 8) למשל, מ"א כ"ב, י"ט והלאה; ישעיה ו' א והלאה. — 9) עמוס ה', יח.

וגומר בדברי הבטחון:

אַשְׁרֶיךָ, יִשְׂרָאֵל! מִי כָמוֹךָ?

עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה,

מָגֵן עֶזְרֶךָ

וַאֲשֶׁר (הוא) חֶרֶב־גַּאֲוָתֶךָ...

קובץ אחר, באותו צביון ולאותה תכלית בעצמה, הוא זה של „נבואות בלעם" (בפרשת בלק), שבהן מרומז פעלו המדיני הכביר של דוד („דרך כוכב מיעקב").

באותו זמן נתפרסמו גם קובצי משלים. על שלמה נאמר 1), כי הוא חבר שלשת אלפים משלים ויותר מאלף שירים, ובהם דבר על הצמחים („מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר") ועל בעלי החיים („על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים"). קשה לדעת, מה היה טיבן וצורתן של היצירות האמנותיות הללו: אפשר שהיו בצורת חידות; ואפשר שהיו תאורים פיוטיים, מעין אותם שבפרשיות האחרונות של ספר איוב 2). יש לשער, כי נמצאו בישראל קובצים מיצירותיו אלה של שלמה; אך לדאבוננו לא הגיעו לידינו מהם כלום. כי „משלי שלמה" שבתנ"ך הם ממין אחר לגמרי: הם פשוט משלי־מוסר ופתגמים מחוכמים לצרכי החיים המעשים (קובצים של משלי־מוסר כאלה היו אצל המצרים הקדמונים עוד כאלף וחמש מאות שנה לפני שלמה, וזוהי „חכמת מצרים", שנזכרה שם במלכים 3). אך אפשר מאד, כי באמת חבר שלמה גם משלי מוסר וחכמה, כמו שנראה בפירוש מן הרשימה בראש פרשה כ"ה: „גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה", רשימה, שאין לנו כל יסוד לפקפק באמתתה. הפסוק הזה מלמדנו, כי „אנשי חזקיה", כלומר, חבורה של חכמים שמנה המלך לצרך זה, לקטו והוציאו מתוך קובצים אחרים משלים, שנחשבו בעיניהם למשלי שלמה, והברו אותם יחד והעתיקום (העבירו אותם) לקובץ מיוחד. כמובן, אין זאת אומרת, שבאמת כל המשלים שבחמש הפרשיות (כ"ה — כ"ט) הם כלם של שלמה; הרי גם „אנשי חזקיה" היו עלולים לטעות בנוגע למוצאו של איזה משל: וגם מי יערוב לנו, שבחמש הפרשיות הללו נמסר לנו הטופס המקורי של „העתקת" אנשי חזקיה, בלי שום שנויים והוספות והשמטות מזמן מאוחר? כל היודע את „סודות המערכת" של התנ"ך, לא יתן ערובה כזו. —

השירה הלירית — גם שירי־„קדש" גם שירי־„חול" — זכתה בישראל לטפוח מיוחד ולשכלול מצוין. על שירי־החול, ביחוד שירי־אהבה, כבר דברנו למעלה. אך הרבה יותר שלא בערך שמן חלק התנ"ך בליריקה דתית־רוחנית. מלבד ספר תהלים, שברובו הגדול הוא קבוצת שירי־„קדש", נמצאים גם בשאר ספרי התנ"ך כמה שירים ממקצוע זה, כגון שירת חנה 4). תפלת

1) ע"א ה', יב – יג. – 2) ל"ט; מ'; מ"א. – 3) מ"א ה, י. – 4) ש"א ב', א' והלאה.

ברור ושקוף לנו, אלמלא ידענו היטב את כל פרטי המצב המדיני והדתי ביהודה בשעת אותה השיחה. וכן הוא גם במראה־הלילה הראשון של זכריה: הידיעה המרעישה, הצפונה בדברי השליחים: „—כל הארץ יושבת ושוקטת" 1), נודעה לנו רק לאחרי שנתברר לנו בפרוטרוט מצב הענינים בראשית ממלכת דריוש הראשון (על זה ידובר עוד להלן).

דבריהם של הנביאים היו עוברים בתחלה מפה לפה בחוג של מעריציהם הדבקים בם, וכן לאחרי זמן, קצר או ארוך, נרשמו בספר ע"י הנביא בעצמו או ע"י תלמידיו. ירמיה נמלך יותר מעשרים שנה עד אשר החליט להעלות דבריו על ספר. באופן כזה אפשר מאד שהדבור הקצר הראשון התרחב אחר כך ואולי גם נעשו בו שנויים בהתאם למסבות־הזמן השונות וגם נוספו עליו „הקדמה" ובאורים.

ישעיה מודיע לנו במקום אחד 2) את הסבה, שהכריחה את הנביאים לכתוב את דברי נבואתם. יען כי העם "לא אבו שמוע תורת ה'", לכן צוה יהוה את הנביא:

בּוֹא כָתְבָהּ עַל לוּחַ אִתָּם, וְעַל סֵפֶר חֻקָּהּ,

וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם.

ואמנם בימי ישעיה, וגם אחריו, התגברה בישראל תנועת הכתיבה, שאיפה לרשום בספר, בקובצים מיוחדים, שירים לאומיים עתיקים הנותנים בטוי לרגש החוסן והתקיפות המדינית ומעוררים את הגאון הלאומי ביתר עז; ואפשר שאחדות מן ההופעות הספרותיות ממין זה הן הן שגרמו לנביאים לפרסם את רשימותיהם הם, את דברי תוכחתם, ואיומיהם, כדי שלא תזוח דעתם של בני־עמם יותר מדי. כי מלבד שני הקובצים "ספר מלחמות יהוה" ו„ספר הישר", שהזכרנו למעלה, נתפרסמו אז, כפי הנראה, עוד קובצים אחרים; למשל קובץ הפתגמים העתיקים על טיבם ואפים של השבטים. יש לנו בתורה שני קובצים מענין זה: "ברכת יעקב" (בסוף ספ' בראשית) ו"ברכת משה" (בסוף ספר דברים). לקובצים הללו נתנו צורה של דברי־נבואה לעתיד, שיצאו מפי גדולי־האומה בעבר הרחוק. בשני הקובצים מובלט תקפם ועוזם של רוב השבטים, וממילא של כלל ישראל. ביחוד מדבר רוח של גאון לאומי־דתי ובטחון בחוסן המדיני מתוך "ברכת משה". בראשיתה היא מדברת על הופעת יהוה, המאסף את כל שבטי־ישראל תחת שבטו של מלך אחד. אחרי־כן באים הפתגמים על כל אחד מהשבטים, שבהם מצטיין ביחוד זה שעל יוסף; ואחריהם מעין המנון נעלה, המתחיל בקריאת התפעלות:

אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן,

רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ

וּבְגַאֲוָתוֹ — שְׁחָקִים.

---

1) זכריה א', יא, ולפניו ולאחריו. — 2) ישעיה ל', ח והלאה. יש גורסים „לעד" במקום „לעַד", וזה תקון מתקבל.

הכהנים במקדש ראשון מברכים בה את הקהל לאחרי הקרבת הקרבנות; מה שנמסרה לנו ברכה זו במקור מאוחר, בספר במדבר, אינה ראיה מוחלטת נגד קדמותה).

אך גם מלבד שירי־הפולחן אי אפשר כלל, שלא קמו בישראל, בימי הבית הראשון, משוררים פרטיים, ששפכו את לבם בליריקה דתית. פעולתם של הנביאים הגדולים עם התעמקות ההרגשה הדתית הועילו בודאי ליצירות של ליריקה דתית פרטית בחוגים ידועים.

ובכל זאת אין כמעט אף מזמור אחד בתהלים, שאפשר להוכיח בבירור גמור שנתחבר קודם לגלות בבל. וביחוד אי אפשר להוכיח את זכות־אבהותו של ד ו ד אף על אחד מן המזמורים שנקרא שמו עליהם. (ואולם מזה אין להחליט, שדוד לא חבר כלל שירים ממין זה; קרוב יותר לשער, כי כמה וכמה משיריו אלה נבלעו בתוך מזמורי תהלים — דוקא בתוך אלה שלא נקרא שמו עליהם – וכעת קשה להכירם).

היצירה הפיוטית היותר סבוכה שבתנ״ך היא זו של ספר א י ו ב. המשורר משתדל לפתור – בצורת שיחה — את הפרובלימה הדתית הקשה: שאלת צדיק ורע לו, רשע וטוב לו. באמת אין המשורר פותר את הפרובלימה, אלא נאבק ונלחם עמה. בתור לבוש ליצירתו הוא משתמש בספור עתיק על־דבר איש חסיד, איוב (שהיה נודע בצדקתו בישראל, ויחזקאל מזכירו יחד עם נח ודניאל 1). הספור היה, כפי הנראה, לנגד עיני המשורר ב כ ת ב, והוא העתיק אותו בשלמותו בראשית הפואימה שלו (שתי הפרשיות הראשונות) ובסופה (מ״ב, ז — יז). את זמן חבורו של ספר איוב קשה להגביל אף בקירוב. ואולם כמעט כל מבקרי התנ״ך מסכימים, שהוא נתחבר לאחרי גלות בבל, אולי בראשית ימי בית שני. (נאומיו של א ל י ה ו א בפרשיות ל״ב – ל״ז, הם לכל הדעות, הוספה מאוחרת).

ובטרם נכלה לדבר על החלק הפיוטי שבתנ״ך צריך להעיר, כי אצל העברים הקדמונים, כפי הנראה, לא נתפתחה ה ד ר מ ה. עקבות נסיונות דרמטיים אפשר שנמצאים ב„שיר השירים״ (ביחוד בפרשה ה׳, שיש רואים בה שירת־חליפות בין שני הנאהבים). ובזכריה 2) יש למצוא סימנים מובהקים למין שירת־מקהלות במספד על מת. אפס, כי יש משערים, שהאסור שאסרה התורה: „לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה״, מכוון בפירוש כלפי משחקים דרמטיים. ואם השערה זו נכונה היא, אזי ניגע לחנם לבקש רמזים ליצירות דרמטיות בתנ״ך, ובישראל בכלל.

ב) יצירות הפרוזה.

נבדוק נא עתה את החלק הפרוזי שבתנ״ך: הספורים, התורות הדתיות, החוקים והמשפטים.

גם כאן אנו רואים, כי יצירות שבעל־פה קדמו להתפתחות של פרוזה ספרותית בכתב, והספורים וגם החוקים והמשפטים עברו בראשונה מפה אל פה.

1) יחזקאל י״ד, יד, כ. – 2) זכריה י״ב, יב והלאה.

יונה [1]), ועוד. רוב השירים האלה נפלאים הם ביפי צורתם ובעומק הרגשתם וערכם קים לעד. ביחוד עושים רושם כביר שירי הדבקות והבטחון באלהים. כמו, למשל, במזמור ע"ג הפסוקים:

מִי לִי בַשָּׁמָיִם, וְעִמְּךָ לֹא חָפַצְתִּי בָאָרֶץ.

כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי – צוּר לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם.

או מזמור מ"ו, זו ההכרזה הנלהבה של הבטחון באלהים (אשר לפיהו יסד לותר את שירו המפורסם „איינע פעסטע בורג", שהיה להמנון דתי של הפרוטסטנטים):

אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז,

עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד,

עַל כֵּן לֹא נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ

וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים...

כמובן, יש גם מזמורים, שערכם השירי פחות מאד; כמו, למשל, מזמור קי"ט, שהוא בבחינת מים שאין להם סוף...

רוב מזמורי תהלים צעירים לימים, לפי הערך, ויש מהם שנתחברו, לפי דעת המבקרים, בימי החשמונאים (ביחוד אומרים כך, וכנראה בצדק, על מזמורי מ"ד, ע"ד, ע"ט, פ"ג). גם יש מזמורים, שכפי הנראה הם עבודים מאוחרים של שירים עתיקים. ואולם ברור הדבר, כי כמו בבבל ובמצרים, כך היו גם בישראל מזמורים דתיים, שנועדו לכתחלה לצרכי הפולחן ושהשתמשו בהם עוד במקדש ראשון. שירי־פולחן בישראל, ימיהם בודאי כימי הפולחן עצמו. כבר במעשה העגל מדובר על אדות „קול העם ברעו" ו„קול ענות", וזה בודאי זמרת־פולחן במקהלה לכבוד העגל. והנביא עמוס אומר אל ישראל בשם יהוה, בדברו על החגים והקרבנות: [2])

הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁירֶיךָ

וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע!

שמזה נראה בפירוש, כי בשעת הגיגות והקרבת עולות וזבחים היו אומרים שירה בלוית כלי־זמר. אל שירים כאלה התכוונו בודאי השובים הבבלים בשאלתם המתקלסת: „שירו לנו משיר ציון", שהשבויים האמללים בתשובתם קראו לו „שיר יהוה" [3]). יש משערים, כי הפסוקים הרוממים שבסוף מזמור כ"ד: שאו שערים ראשיכם וגו', הם שריד משיר ציון (או „שיר יהוה") שכזה. (בכלל היתה אמירת דברים מלוי מצוה ודבר שבפולחן נהוגה עוד בבית ראשון; ראה, למשל, נוסח התפלות, שנאמרו בשעת הבאת בכורים ומעשר [4]); וגם נוסח ברכת כהנים הידועה [5]), שכפי הנראה היו

---

1) יונה ב', ב והלאה. – 2) עמוס ה', כג; וע' בשני הפסוקים שלפניו. – 3) תהלים קל"ז, ב – ג. – 4) דברים כ"ו, ה – י; י"ג – טו. – 5) במדבר ו', כד – כז.

הקדמונים ההביבים של אותו השבט. אחדים מן הספורים הללו נמסרו לנו בתנ"ך; כמו, למשל, מעשה גבורתו של אהוד 1), ובפרט ספורי האהבים וההלצות והגבורות של שמשון, שהיו שעשועיהם של בני שבט דן (הדנים הצטיינו בכלל במעשי גבורה והלצה וערמה כאחד, כמו שנראה מפרשה י"ח בספר שופטים). וכמו כן נולדו בזמן קדום ספורים על מקורו ומוצאו של איזה דבור, פתגם או שיר מפורסם. מתוך נקודה זו עלינו להביט, למשל, על ספור שכרותו של נח, שנקבע אחרי כן בתורה כבאורם של הפתגמים העתיקים על שם, חם ויפת 2).

בכלל גברה בישראל בדורות שלפני מתן הספרות (וגם אחרי כן) התשוקה לספר ספורים ואגדות, וגם למשול משלים: איך שהלכו העצים למשוח להם מלך 3). ואיך שחפץ החוח להתחתן בארז הלבנון 4), וכיוצא בזה. ואחרי־כן היו מיחסים את הספורים והמשלים הללו לגבורי־האומה ולחביבי־האומה בכלל. וגדול היה כשרונם של העברים לפאר ולרומם את גבוריהם וחביביהם בספורי־אגדות, עוד גם בימי המלכים. כל מה שנמסר לנו בספר שמואל א' על אהבת דוד ומיכל, או על אהבת דוד ויהונתן, או האפיזודות השונות שהן תולדות השנאה שבין שאול ודוד, — כל אלה הם פרי התשוקה והכשרון הנ"ל בצורה ספרותית, ובודאי הם רק שרידים מועטים מכל מה שמסופר בישראל לפנים. אין כל ספק, כי באחדים מן הספורים הללו יש גרעין הסטורי, למרות הלבוש של „ספורי משפחה", שבו הם עוברים על פנינו בתנ"ך; וגם, מחוסר ידיעות אחרות, הרי אנו מוכרחים להשתמש בהם כמו במקורות הסטוריים; אבל תאור הסטורי מאוחד ומקיף אי אפשר לתת על־פי הספורים הללו הקרועים והמקוטעים והמחוסרים חבור פנימי.

מתי התחילו לכתוב בישראל? זוהי שאלה חשובה, שקשה לענות עליה תשובה ברורה. על־פי רוב מחליטים, כי תקופת הכתיבה מתחילה עם הנהגת שלטון מלך בישראל. אבל לא קשה יהיה להוכיח ממקומות אחרים בתנ"ך, שעוד קודם לכן היו משתמשים לפעמים בכתיבה (ראה, למשל, שופטים ח' י"ד: ויכתוב אליו את שרי סכות וגו'). גם אפשר מאד שעוד בזמן קדום היו זקני העדה בערים כותבים את רשימת האזרחים או מגלות יוחסין (החביבות כל־כך על התנ"ך). גם קרובה מאד ההשערה, שבמקדשים השונים, שהיו לישראל לפני המלכים, היו הכהנים כותבים אגדות ורשימות הנוגעות לאותם המקומות הקדושים ולצרכי הפולחן בכלל. יש לדעת, כי עם כבוש הארץ עברו לידי העברים הרבה בתי הבעל, שצריך היה לקדשם לעבודת יהוה וקידוש זה נעשה באופן פשוט: הכהנים הפיצו בעם ספור, כי אחד מהאבות התגורר במקום הקדוש הזה ובנה שם מזבח או נטע שם עץ „וקרא בשם יהוה" וכדומה; כמו, למשל, אברהם בבאר שבע 5) ויעקב בבית־אל 6). אגדות־פולחן כאלה תופסות מקום גדול בספורי האבות, וממילא הן גם יסוד חשוב בספרות

1) שופטים ג', יב והלאה. – 2) בראשית ט', כ והלאה. – 8) שופטים ט', ז והלאה. –) מ"ב י"ד, ט. – – 5) בראשית כ"א, ל"ג, – 6) שם כ"ח, יא והלאה; לה, א.

בתקופה הראשונה, כשהיו בני ישראל רועי־צאן ונוסעים בעדרים, עסקו הרבה בספורי־מעשיות ובמסורות־קדומים (כמו שעושים הרועים הערביאים עד עתה בארץ־ישראל, ביחוד במדבר יהודה). חלק גדול של ספורי ספר בראשית, מוצאם בודאי מהעת הקדומה ההיא ומחוגי הרועים העברים, אלא שאז היה כל ספור וספור חי את חייו הבודדים, עד שחברה אותה יד סופר אמן ליצירה ספרותית מאוחדה. אליהם יש לחשוב ביחוד אותם הספורים, שמקום המעשה הוא מנגב לפלשתינה, בדרך העולה לחצי־האי סיני או למצרים; כמו ספור גרוש הגר 1), המעביר לפנינו בתאור מלא חיים את חיי־המשפחה של אברהם עם הקנאה שבין שתי נשיו, וכן ספור דבר הריב שבין רועי יצחק ובין רועי גרר על אדות הבארות 2), זה מעשה בכל יום בחיי הנוסעים בעדרים.

לסוג זה צריך לחשוב גם את הספורים, המבארים על־פי דרכם איזו ממחזות הטבע הנפלאים. כמו, למשל, הספור ע״ד אשת לוט 3), אשר בו בארו להם הקדמונים את המראה המשונה של נציבי־המלח ליד ים־המלח. ספור זה, שהיה בימי קדם, בשיחות הרועים, ענין בפני עצמו, נמסר לנו בתורה כמקרה צדדי של ספור מהפכת סדום, כי יד אמן ארגה אותו במסכת הספור הגדול.

אל חמרי־ספורים הללו, שאפשר לכנותם „ישראליים" ביחוד, התחברו עוד חמרים „אינטרנציונליים", כביכול; כמו, למשל, החומר המשותף והחביב לכל העמים, ע״ד בקורו של אלהים בבית בשר־ודם, המקבל את אורחו בעין יפה, והגמול שמשלם לו אלהים בשכר זה. חומר זה אנו מוצאים בתוך ספורי אברהם 4), וגם הוא נמסר לנו לא בשלמותו ו„בקוממיותו" הראשונה אלא הובא ג״כ בחוברת עם ספור סדום. או החומר האחר, המשותף והחביב, איך שאדם גדול ומהולל וכביר־כח באחריתו היה בראשית ילדותו צפוי אל אסונות, שנצל מהם באורח־פלא. ספור כזה אנו מוצאים בתורה על משה 5), והוא דומה כמעט בכל למקרה אחד בילדותו של סרגון הראשון מלך אשור.

כל הספורים מעין אלה, ביחוד עד כמה שהם עוסקים בחיי ה„אבות", הביאו בני ישראל אתם מן המדבר, ממקומות המרעה, לארץ כנען. הם בודאי כבירים לימים אפילו משירת דבורה.

ספורי־מסורות כאלה, הנמסרים מפה אל פה, אי אפשר להם בלי עבודים והוספות והרחבות מתמידות. בכנען קלטו העברים חמרים חדשים וישכילו לארגם ולמזגם יפה בתוך המסורות על אדות אבותיהם הראשונים. מעשה־אורג כזה הוא קשור ספור מהפכת סדום ועמורה עם קורות אברהם ולוט 6). ומתוך שהמסורות היו הולכות ונטוות ו„לא עמדו מלדת", לכן יש שענין אחד יסופר על שנים מגדולי העבר; כמו למשל מעשה יצחק ורבקה בגרר ומעשה אברהם ושרה במצרים, שבעיקר הם מקרה אחד.

מלבד ספורי האבות היו עוברים מפה לפה גם „ספורי שבטים", כלומר: בכל שבט ושבט היו נמסרים ספורים מפעולות גבורותיו של אחד הגבורים

---

1) בראשית ט״ז. – 2) שם כ״ו, יז והלאה. – 3) שם י״ט, י״ז, כו. – 4) שם י״ח א׳ ט״ו. – 5) שמות ב׳ א – י. – 6) בראשית י״ח; י״ט.

ואולם השלמות והשכלול היחוסי שבכתיבת־היסטוריה זו מכריחים אותנו להסכים להשערה שהזכרנו למעלה, כי זמן רב לפני מלוך מלך בישראל כבר היו אחדים מאישי האומה (וביחוד, כפי הנראה, בין הכהנים) עוסקים הרבה בכתיבה ובעבודה ספרותית, ומתוך כך קנו להם מומחיות ושלמות באמנות זו, ועם יסוד המלוכה לא התחילה הספרות בישראל אלא התפתחה ביתר־עז.

כמובן יש בהסטוריוגרפיה העברית היותר משובחה גם חסרונות ומגרעות. קודם כל מורגש מאד חסרונו של סדר זמנים. אין כל „תאריך" בישראל. וכן גם ההתענינות היתרה באישים הפרטיים, במעשיו ובגורלו של היחיד, והעדר כל הבנה בסבות הפועלות „מאחורי הקלעים" של העובדות. די להזכיר ביחס זה את תאור מציאת „ספר התורה" בימי יאשיהו 1). לפתע פתאום נמצא ספר רב ערך כזה, וכותב ההסטוריה אינו מתענין כלל לדעת ואינו מודיע כלל, מאין בא הספר, מי חבר אותו, וכל יתר הידיעות הנחוצות כל כך. ומצד אחר אנו רואים, כי מתוך ההתענינות היתרה במעשיו הפרטיים של היחיד, מזניחה הסטוריה זו את העיקר מפני הטפל. הנה, למשל, מלחמותיו של דוד עם הפלשתים היו צריכות בודאי לתפוס את המקום היותר גדול בדברי ימי מלכותו. ומה מסרה לנו „ההסטוריה" על אודותיהם ? רק אניקדוטות קצרות אחדות 2).

התענינות יתרה זו בחיי הפרט, היא שיצרה בישראל מקצוע ספרותי מיוחד, ספורי־אגדות על־אדות הנביאים. מקצוע ספרותי זה היה, כפי הנראה, גדול ורחב מאד, ובתנ"ך לא נשארו ממנו אלא שרידים, גדולים פחות או יותר. האגדות היותר קדומות הן אותן של אליהו ואלישע 3), ונתחברו בדור אחד לאחרי מותם, ע"י „בני הנביאים", בחוג מעריציהם של שני הנביאים הללו. ברוך בן נריה, תלמידו של ירמיה, חבר ביוגרפיה מפורטת של מורהו הנביא ; הספר כלו לא הגיע לידינו, אך פרקים וחלקים ממנו הוכנסו ועובדו בתוך קובץ נבואותיו של ירמיה. כפי הנראה חבר גם ישעיה רשימות אבטוביוגרפיות על אדות נסיונותיו ופעולותיו בתור נביא. לכל הפחות נראה כודאי, שהפרשיות ו'—ח' בספר נבואותיו, שבהן הוא מדבר בגוף ראשון, נכתבו ונתפרסמו על ידו בעצמו.

ספרות אבטוביוגרפית אנו מוצאים בספרי־זכרונותיהם של עזרא ונחמיה, שאך שרידיהם נמסרו לנו בשני הספרים, שנקרא שמם עליהם. שני הספרים האלה נתחברו יחד עם „דברי הימים" כשלש מאות וחמשים שנה לפני החרבן השני. ב„דברי הימים" אנו רואים מין הסטוריה דתית, למן אדם הראשון ועד עזרא ונחמיה, כתובה ע"י כהנים ולויים, והציר שעליו סובבת הסטוריה זו הוא המקדש ו„העבודה".

ובטרם נכלה את סקירתנו על הספרות ההסטורית, נזכיר עוד ביחס עם מקצוע זה שני ספרים קטנים, הרחוקים אמנם זה מזה ברוחם ובצביונם מן הקצה אל הקצה: מגלת רות, זו האידיליה הנעימה, המעריכה את האדם לא לפי

---

1) מ"ב כב. כמעט לכל הדעות היה „ספר התורה" הזה הטופס הראשון של ספר דברים „משנה תורה". – 2) למשל, ש"ב ה', יז־כג. – 3) מ"א י"ז ; י"ח ; י"ט; כ"א ; מ"ב א'־ח' י"ג, י"ד – כא.

הפרוזית של העברים הקדמונים. ואם כן, קרוב לשער, שהכהנים היו לא רק יוצרים את ספורי האגדות הנ"ל, אלא גם רושמים אותם בכתב. ומי יודע, אולי היתה יד כהן גם בחבור ספורים אחרים (שאין להם יחס ל„מקומות קדושים") שנאספו אל ספר בראשית. יש שם בספורי האבות מאורעות המתוארים בסגנון מיוחד ובהארה מיוחדת על מצבים מדיניים, שלא כדרך יתר הספורים. הנה מעשה דינה בת יעקב; כמה שונה הוא ברוחו ובסגנונו ובצביונו, למשל מספור גירוש הגר! כלום אי אפשר שאיזה כהן מעיר שכם יצר את הספור הזה? —

אך, כאמור, מקובל הוא אצל המבקרים, כי עם התחלת המלוכה בישראל, וביחוד עם מלכות דוד, התחילה גם תקופת הכתיבה והספרות. בין פקידיו של דוד נמצא גם „מזכיר" ו„סופר". כפי הנראה, היו הם הכותבים את דברי ימי הממלכה וגם את הפקודות וכל כתבי המלכות. אנחנו יודעים כי למלכי כנען (לפני מלוך מלך בישראל) היו בתי־ארכיון וסופרים הכותבים את ספרי הזכרונות של היכל המלך. אל נכון חקו גם מלכי ישראל את המנהג הזה. פקידיהם בירושלים, ואחרי־כן גם בשומרון, היו עורכים רשימות אופיציאליות ומניחים אותן למשמרת בבתי־הארכיון. בעזרת הספרות האופיציאלית הזאת נתחברו בודאי הרבה חלקים חשובים של ספרי שמואל ומלכים. בפרט ראויות לשימת־לב מיוחדת הפרשיות ט' — כ' בשמואל ב' ושתי הפרשיות הראשונות במלכים א': כאן אנו מוצאים הסטוריה ממש, מיוסדת על כתבי ארכיון אופיציאליים, שנתחברה לא יאוחר מראשית ממלכת שלמה, ועל כן גדול ערכה עד מאד. אליהן יש לצרף את הספרים ההסטוריים מעין „דברי שלמה" 1), אשר אף כי לא הגיע לידינו, בכל זאת נוכל לצייר לנו מושג ממנו על פי הפרשיות ג' — י"א במלכים א'; וכן גם ספורי מלחמות אחאב עם ארם 2), והתאור המצוין שראוי להחשב לדוגמא־מופת של כתיבת הסטוריה של המלכת יהוא והעמדת בית עמרי 3). בכל אלה אנו רואים את החזיון הנפלא, כי כמעט תיכף כאשר נכנס ישראל לתוך ההסטוריה כבר עמד על מדרגת קולטורה רמה מאד; כי על כן יש להצטער הרבה על שלא נשארו לנו מן הספרות ההסטורית שלו רק שרידים וקטעים. יש כמה ראיות וסברות, שהרבה ספרי הסטוריה של העברים הקדמונים נדונו לגניזה זמן רב אחרי גלות בבל. (די להשוות את הרשימה הקטועה והלקויה של שמות הגבורים אשר לדוד בשמואל ב', פרשה כ"ג, עם אותה הרשימה עצמה שהובאה ביתר שלמות וביתר דיוק בדברי הימים א', פרשה י"א, כדי להוכיח שבעל דה"י המאוחר השתמש במקור הסטורי אחר מזה שהיה לנגד עיניו של בעל שמואל ב').

ההסטוריוגרפיה העברית, כפי שהיא מתגלה לנו בדוגמאות שהזכרנו זה עתה, היא, לכל הדעות, „משכמה ומעלה" גבוהה מרשימותיהם וספרי־זכרונותיהם של הבבלים והאשורים, והיא ראויה לעמוד בשורה אחת — אפילו לדעת המבקרים היותר קשים לישראל — עם מבחר יצירותיהם של היונים במקצוע זה 4)

---

1) מ"א י"א, מא. — 2) מ"א כ'; כ"ב. — 3) מ"ב ט'; י'. — 4) ע' ספרו של Ed. Meyer „די איזראעליטען אונד איהרע נאכבארשטאממע", 383.

את מנהגי הנכר מן הפולחן ומן החיים. כל התקונים הללו נעשו בימי י א ש י ה ו, בעזרת תורת־כהנים חדשה, זוהי שקוראים לה „משנה־תורה הקדמוני", והן שבע עשרה הפרשיות שבספר דברים מפרשה י"ב עד כ"ח בכלל. הרעיון העקרי של תורת־כהנים זו היא: התרכזות הפולחן בירושלים וטהרתו מכל תערובה נכרית. ואחרי החרבן הראשון ראו הכהנים לחובה ליצור יסודות חדשים לקיום האומה; והם התחילו להרחיב את הדעת ולהגדיל תורה ולהאדירה על־פי דרכם. עוד לפני החרבן כבר התאונן ירמיהו על „חכמת התורה" של הכהנים ועל ההפסד הגדול, שהם מביאים בעטם העסקני 1). ועד היכן הגיעו כבר תיכף לאחרי שיבת־ציון בדקדוקי דיניהם בהלכות טומאה וטהרה, שהקיפו בהם את כל החיים כמו בחומת־ברזל, זאת אנחנו רואים מ„השאלות ותשובות" המענינות שנמסרו לנו בספרו של ח ג י הנביא 2).

שתים מיצירות ספרותיות כאלה מזמן גלות בבל הגיעו לידינו בצורת תורות־כהנים: האחת היא זו שנקראה אצל המבקרים „חוקות הקדושה" ויקרא, יז – כו), והשנית היא זו שקוראים לה „תורת העתיד של יחזקאל" (יחזקאל מ – מח). יצירת הכהנים במקצוע זה הגיעה לשלמותה ונגמרה בספר ויקרא, שנקרא „תורת כהנים" סתם, ואשר בהשתדלות עזרא הסופר היה לספר החוקים היסודיים של האומה השבה לתחיה.

גם בחוקים הארציים, בדברים שבין אדם לחברו, קדמו ה„מנהגים", התורה שבעל פה, למשפטים הקבועים הכתובים בספר. וביחוד בימים אשר עוד לא היה מלך בישראל: אז היו הזקנים, ראשי המטות, ראשי בתי האבות, הנושאים החיים של המשפט, ונקמת הדם („גאולת הדם") היתה אחד מיסודי המשפט היותר חשובים. הנהגת שלטון מלך בישראל הועילה בודאי הרבה לקביעת המשפטים בכתב. הרשימה היותר עתיקה של דיני ממונות ונפשות היא זו שב„ספר הברית" (שמות כא — כג), שדומה בכמה בחינות לחוקי אמרפל („חמוראבי"), שקדמו לה הרבה. וצריך להודות, כי החוקים הבבליים מפותחים הרבה יותר מאותם שבפרשת משפטים. ואמנם לא חסרה בישראל השתדלות להוסיף לעבד ולפתח ולהרחיב את החוקים והמשפטים. אדרבה, כפי הנראה נמצאו כבר בדורות הקדומים ידים עסקניות יותר מדי במקצוע ספרותי זה, עד שכל אותו הענין נעשה שנוא לעם; וכבר התאונן י ש ע י ה:

הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן
וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ 3).

וכנראה שם מישעיה צמצמו ה„מכתבים" את כתבנותם המשפטית רק בדיני ממונות, ביחוד בהלכות לוה ומלוה.

מלבד „ספר הברית", עוסק בכל מקצועות המשפטים החילוניים גם „משנה תורה הקדמוני": בו ידובר על משפטי הגרים, על משפטי המלחמה, חוקי המשפחה והנשואים, משפט הירושה, ועוד ועוד. רוב החוקים

1) ירמיהו ה, ח'. – 2) חגי ב', יא והלאה. – 3) ישעיה י' א.

מוצאו ומולדתו אלא לפי ערכו האנושי, ושנתחברה, לפי ההשערה, בתחלת ימי בית שני, ומגלת א ס ת ר, שאינה לא אידיליה ולא נעימה, ושנתחברה בודאי בזמן מאוחר מאד, אולי כשלש מאות שנה אחרי רות. בשני הספרים השונים האלה יש בכל־זאת צד שוה: שניהם הם מין „רומנים הסטוריים".

נשימה נא עתה עין על הספרות המשפטית, על החוקים והתורות הדתיות.

אצל העברים הקדמונים היו בתי־דינים שונים; כלומר: למוסדות שונים היתה הזכות לחרוץ משפט, להוציא פסק־דין. זכות זו היתה לכהנים — „אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים" 1) — וגם למנהיגים הארציים: „הזקנים", ואחרי יסוד המלוכה גם למלך ולפקידיו. קשה לדעת בבירור, איך נתחלקו הזכויות בין שלשת המוסדות הללו. יש לשער, כי הכהנים שפטו בדברים שבין אדם למקום, והמוסדות הארציים — בדברים שבין אדם לחברו, — אף שהחוקים בכללם נוסדו על הדת, „והמשפט לאלהים הוא".

החוקים הדתיים הנוגעים ביחוד לפולחן, מקורם במנהגים הקדומים של הכהנים. גם כאן קדמה תורה שבעל־פה לתורה שבכתב. הרי אי אפשר לשום הקרבת קרבן ולשום „עבודת אלהים" בלי טכסיסים. הם היו בתחלה פשוטים מאד, עד שגם איש חילוני, „זר", יכול לעשותם. אבל לאחרי שנוסדו מקדשים קבועים במקומות קדושים עם כהונה העוברת בירושה, כמו ב ש י ל ו, הורגש בודאי הצורך לסדר את כל עניני הפולחן בחוקים קבועים ומרובי־הפרטים, ולא עבר זמן מרובה עד שראו להם לחובה לרשום אותו בכתב. מתוך הרשימות הללו נתהוה אחר־כן מקצוע ספרותי מיוחד (של הכהנים): ה ת ו ר ה, בתנ"ך היא נזכרת בשם „תורת מ ש ה", ואין כל ספק כי מיסד הדת והפולחן של יהוה השפיע הרבה על יצירת חקים ותורות דתיות כאלה; אך אין אף חוק אחד בתורה, שנוכל ל ה ו כ י ח ב ב י ר ו ר, כי משה הוא אביו מחוללו. גם על „עשרת הדברות" קשה להחליט, אם נכתבו על ידי משה או בדור מאוחר, שכבר הושפע מרוחם של ה נ ב י א י ם; אבל יש לשער, שהם כבירים לימים מאד, אם גם לא יצאו דוקא מתחת ידו של משה. ואמנם בתורתם של הכהנים יש יסודות עתיקים מאד — למשל בחוקי קרבן הפסח, שמות י"ב — אבל גם עליהם אין לנו ראיות ברורות שהם דוקא ממשה.

החלק היותר קודם בתורתם של הכהנים הם הפסוקים י"ד — כ"ו בפרשה ל"ד בספר שמות, שהמבקרים קוראים להם „עשרת הדברים של הפולחן", ושנמסרו לנו בתורה לא בעצם מקוריותם אלא בצורה מעובדת, ואי אפשר לדעת, מתי ואיפה נתחברו ונסדרו: לעומת זה נוכל ללכת בצעדים נכונים בעקבות התפתחותם המאוחרת של חוקי הפולחן, יען כי הם פרי ההסטוריה הישראלית מבית ומחוץ.

כי הנה כשבע מאות שנה לפני החרבן השני התחילה להתמוטט מלכות א ש ו ר ושלטונה וגם השפעתה הרוחנית על מערב אסיה, ובכלל זה גם על ארץ יהודה, הלכה ורפתה. בני יהודה החלו „לשוב אל יהוה", התחילו לגרש

---

1) ש"א ב', כה.

תקופת המשיח. שני החבורים האפוקליפסיים הללו (זה שבישעיה וזה שביואל), אפשר שמוצאם מהמאה השנית לאחרי החרבן הראשון

ותיאולוגים אחרים באותו הזמן עסקו בחבור מ ד ר ש י ם: כלומר, ספרים, שלוקחים קורטוב היסטורי ועושים ממנו מטעמים מוסריים־דתיים־לאומיים. לסוג „המדרשים" תחשב, למשל, פרשה י"ד בספר בראשית, שתכליתה להפוך את אברהם איש־השלום הנוסע בעדרים, לגבור־מלחמה נדיב־לב ולשתף אותו „בעשית הסטוריה" שבימיו (כי במלחמת ארבעת המלכים עם החמשה יש בודאי יסודות הסטוריים). גם פרשה כ' בדברי הימים ב' אינה בודאי אלא עבוד מדרשי של ספור ואגדה במלכים ב' פרשה ג'. לפי המסופר במלכים נצחו אמנם בני ישראל בתחלה את מואב, אך סוף סוף הוכרחו „לנסוע מעליו ולשוב לארץ"; תחת אשר לפי התאור המדרשי בדברי הימים נלחם ונצח במלחמה זו רק יהוה לבדו, עפ"י בקשתו ותפלתו של יהושפט מלך יהודה, וכל השתתפותו של המלך ועמו במלחמה זו הצטמצמה רק בעבודה הקשה של בזת השלל שלשה ימים רצופים ובעבודה הנוחה יותר של אמירת תהלות ותשבחות ליהוה בנבלים ובכנורות ובחצוצרות (ואמנם ב„אמירה" לא קמצו גם קודם לכן: כי כל „ההכנות" למלחמה משונה זו הצטמצמו רק בתפלות ובבקשות מאת יהוה, שבהן השתתף אמנם „כל יהודה" „גם טפם נשיהם ובניהם"). — גם בספר שמואל א' יש חלקי מדרשים, למשל: ט"ז, א, יג; יט, י"ט — כד; כ"א, יא — טז. 1)

לסוג הספרות התיאולוגית אפשר להכניס — אם גם בדוחק — גם את ספר ק ה ל ת, העוסק בשאלות עולמיות עמוקות וקשות ושבאמת הוא מיוחד במינו בין ספרי התנ"ך. איננו יודעים, מי היה מחברו (או: מחבריו), אבל לפי הרוח ה י ו נ י המדבר מתוך הרבה ממחקריו נראה ברור, כי נתחבר לכל המוקדם כשלש מאות שנה לפני החורבן השני.

II. מהותם והתהוותם של ספרי התנ"ך.

א) ה„חומש" וספר יהושע.

עד עתה נסינו לסקור בהשקפה כללית את מ ק צ ו ע ו ת ־ ה ס פ ר ו ת השונים שבתנ"ך, ולצרך זה הוכרחנו להביא, בתור דוגמאות, קטעים מפורדים מן הספרים השונים. עכשיו הננו לשים עינינו על ה„ספרים" הבודדים כשהם לעצמם, על השתלשלותם והתהוותם, לפי מסקנותיה, או השערותיה המקובלות, של הבקרת. ואמנם „ספרים" במובן שלנו (ספר המיוחד למחבר אחד ולזמן אחד) אינם בתנ"ך אלא מעטים מאד: יחזקאל, יונה, איוב, רות, אסתר. כל יתר הספרים, כל אחד מהם הוא קבוצה של יצירות שונות, שקשה מאד לעמוד על אופן התהוותן והתפתחותן.

---

1) אגב נעיר, כי בדה"ב י"ג, כ"ב, נזכר „מדרש הנביא עדו", שבו היו כתובים דברי א ב י ה מלך יהודה, ובדה"ב כ"ד, כ"ז, נזכר „מדרש ספר המלכים" (שעפ"י הפסוק המשובש שם אי אפשר כלל לעמוד על טיבו). לדאבוננו „נגנזו" שני „המדרשים" האלה בזמן קדום לפי הערך.

האלה אינם ברורים ואינם מדויקים. ברובם אין אנו יודעים איך יעשה בירור המשפט ומי יפסוק את הדין. יש גם מגרעות גדולות; למשל: לא נקבע שום ענש על שופט הלוקח שחד או המעוות את הדין בכלל. זכיותיה של האשה מקופחות מאד, ולמשל אין לה זכות לתבוע את בעלה לדין אם עשה מעשה זמה (זכות שיש לה בחוקי הבבלים); ועוד כמה לקויים.

לאחרונה נסקור נא את הספרות התיאולוגית והמיתולוגית שבתנ"ך.

התעסקות בעיונים תיאולוגיים אנו מוצאים בישראל בזמן קדום מאד. במקצוע זה לא היו העברים הקדמונים יוצרים מקוריים אלא מעבדים. הם לקחו חומר נכרי ועבדו אותו לפי רוחם, בהכניסם לתוכו את רעיונותיהם והשקפת־עולמם הם; אך באמנות־העבוד הראו ממש נפלאות ואין דומה להם בזה. בימי דוד ושלמה — כך דעתה של הבקרת — נודעו בישראל, ביחוד באמצעותם של הכנענים, אגדותיהם של הבבלים על בריאת העולם, על המבול, ועוד ועוד. עבודים של החמרים הללו אנו מוצאים בפרשיות הראשונות של ספר בראשית (עד פרשה י"א, פסוק ט' בכלל), שנתחברו כתשע מאות שנה לפני החרבן השני. אין אנו יודעים, מי היו אותם התיאולוגים שככה הפליאו לעבד את החמרים האליליים הללו (למשל ספור המבול) ברוח אמונת היחוד ולפי העיקרים המוסריים שלה, בקדושה ובטהרה ובאמנות גם יחד; אבל זה ברור, כי ספרותם הם קדמה להופעותיהם הראשונות של הנביאים לכל הפחות מאה שנה. ואמנם הנביאים תפסו אחרי־כן מקומם של התיאולוגים.

כי הנביאים היו לא רק נואמים, מטיפים לעם; הם עסקו גם בחקרי אלוה, בעיונים תיאולוגיים. את הצפיה העממית העתיקה ל„יום יהוה", אשר עמו יחל עולם שכולו טוב לישראל, הפכו הנביאים ליום נורא, ליום דין קשה, ולאט לאט — לטרמין תיאולוגי קבוע, למין עיקר דתי; המתחיל בזה היה ע מ ו ס („הוי המתאוים את יום יהוה"...), ואחריו מלא י ש ע י ה בחזונו הנעלה „כי יום ליהוה צבאות על כל גאה ורם"... (בסוף פרשה ב'), ועוד כמה נביאים אחריהם.

וכאשר עבר זמנם של הנביאים, יצאו שוב התיאולוגים לפעלם, אבל אלה לא דמו אל הראשונים בגבהם: הם עסקו בחזיונות ובהזיות ובמראות העתיד, ביחוד העסיק אותם קץ העולם ויום הדין הגדול והרעיון המשיחי. היצירה היותר חשובה במקצוע זה של „אפוקליפסות" הוא הספר הנקרא על שם ד נ י א ל, שנתחבר בימי הגזרות הקשות של אנטיוכוס אפיפנס 1). אבל גם ארבע הפרשיות, כד — כז, בספר י ש ע י ה, (שבהן נמצא הפסוק המצוין „בלע המות לנצח ומחה יהוה דמעה מעל כל פנים" 2), והרמז הגלוי לתחית המתים: „יחיו מתיך... הקיצו ורננו שוכני עפר, כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל" 3), גם הן ממין האפוקליפסות. גם תיאור הפורענות של הארבה בספר י ו א ל יש לו אופי אפוקליפסי, שהרי המחבר רואה בפורענות זו סימן „לבוא יום יהוה הגדול והנורא" ולהתחלת

---

1) ספר דניאל הוא עדיין חידה פליאה, שנלאו החוקרים המבקרים לפתרה כל צרכה; ראשית, שניות הלשון שבו; שנית, החלוקה הנפלאה של תכנו: חציו (ו' פרשיות) הן מין „ספורי קדושים", אגדות מחיי דניאל, וחציו (ו' פרשיות האחרונות) — מראות וחזיונות של דניאל. — 2) ישעיה כ"ח, ח. — 3) שם כ"ו, יט.

כל הנמוקים האלה, ביחד עם שנוי הלשון והסגנון במקומות רבים בתורה, הביאו את החוקרים לידי החלטה, כי ה„חומש" (וגם ספר יהושע) הורכב מיסודות שונים, ממקורות שונים. הראשון, אשר הביע את הרעיון הזה בבירור ובהחלט, היה הרופא הצרפתי ז'ן אסטרון. בספרו, שנדפס בשנת 1753 בשם Conjectures sur les mémoires originaux, dont il paroit que Moyse s'est servi pour composer le livre de la Genése („השערות על ספרי־הזכרונות המקוריים, שכפי הנראה השתמש בהם משה בחבור ספר בראשית") החליט, כי יש בתורה שתי נוסחאות, עפ"י שני מיני רשימות עתיקות, שהאחת מהן מכנה תמיד את הקב"ה בשם יהוה, והשנית — בשם אלהים. השערה, או החלטה זו, מקובלת עתה אצל כל החוקרים המבקרים, אף שאי אפשר להבדיל תמיד בדיוק ובבירור בין הנוסחה של ה„יהואי" ובין זו של ה„אלהי"; כי סוף סוף אין הם רחוקים ברוחם וגם בסגנון־לשונם כל־כך זה מזה, ובהרבה מקומות הורכבו יחד (ע"י המסדר) במזג יפה, עד כי קשה לעמוד על הפרדתם; וגם לא תמיד אפשר להבטיח בבירור, שהשמות יהוה ואלהים לא נתחלפו אחר־כן ע"י המסדרים, במקרה או בכונה. מלבד זה בדקו ומצאו המבקרים החדשים, כי יש גם להבדיל בין „אלהי" עתיק ו„אלהי" צעיר ממנו: נוסחתו של זה הצעיר נקראת בפי המבקרים גם „תורת כהנים". אל שלשת המקורים הללו יש לצרף עוד את „משנה תורה הראשון" (שעליו דברנו למעלה), באופן שיש לנו ארבעה מקורים יסודיים, שמהם הושתת ה„חומש" (וגם ספר יהושע).

הנוסחה הראשונה והעתיקה מכלם היא זו של ה„יהואי", שגם הוא אמנם כתב עפ"י מסורות שבעל־פה וגם עפ"י רשימות יותר עתיקות שהיו לנגד עיניו, אך הוא שפך את רוחו עליהם ונתן להם צביון מיוחד הרצוי לו. למשל, בספורים מיסודו שלו על אדם וחוה, קין, למך 1), „רעת האדם" 2), אנו רואים ברור את כוונתו להבליט את תגבורת החטא ואת הענש, שהביא אלהים עליהם ע"י המבול. אמונת־היחוד של ה„יהואי" היא תמימה, פרימיטיבית קצת, ונוטה מאד להגשמה: יהוה ברא את השמים ואת הארץ, הוא „שם פה לאדם, ישום אלם או חרש או פקח או עור" 3), הוא מגין על בחיריו ומלוה אותם ויורד עמהם למצרים או לארם־נהרים; הוא עונש את החוטאים ובאותה שעה הוא מרחם על חסידיו, כמו שנראה בנח. אבל יחד עם זה „מתהלך יהוה בגן לרוח היום" 4), והוא אוכל לחם אצל אברהם 5). בכלל נראה, שה„יהואי" הוא גניוס דתי כאחד מגדולי הנביאים הספרותיים, וכמוהם הוא גם בן־שעתו ומשלם מס להשקפות של בני דורו. אך הוא קודם בזמן לכל הנביאים הספרותיים; משערים, שזמנו הוא כתשע מאות שנה לפני החרבן השני ומקומו — ביהודה. אבל יש ברשימותיו הוספות ועבודים מזמן מאוחר וחתימת „ספר זכרונותיו" היתה, כפי הנראה, כמאה שנה אחרי־כן.

ה„אלהי" צעיר לימים מן ה„יהואי" ורשימותיו הוא תופסות בתורה מקום יותר קטן (כי עפ"י רוב השתמש בהן המסדר רק בתור מלואים לדברי ה„יהואי"),

1) בראשית ד', כג. — 2) שם ו', ה. — 3) שמות ד', יא. — 4) בראשית ג', ח. — 5) בפרשת וירא.

תכן הספר הראשון והיותר נכבד שבתנ"ך, ה„חומש", הוא פרובלימה קשה וסבוכה, שגם לאחרי כל עמלם וטרחם ובזבוז אנרגיה שבלית כבירה של החוקרים המבקרים במשך דורות אחדים, לא עלתה בידם למצוא פתרון מספיק אלא לחלקים אחדים מן השאלה, וגם בפתרון זה ההשערה מרובה על הודאות המדעית. חמשה חומשי התורה, שלדעת הבקרת יש לצרף אליהם גם ספר י ה ו ש ע, יש בהם חומר מרובה־הגוונים עד מאד, וזמן חבורם נמשך לא פחות מחמש מאות שנה; ובכל זאת אין כל ספק, כי תכלית אחת להם ורעיון אחד מבריח את ששת הספרים הללו והוא: כי אלהים בחר לו את ישראל לעם סגולה לעבדו בארץ אשר נתן להם.

הנמוקים, שהביאו את הבקרת לידי ההחלטה (המקובלת עתה אצל כל המשכילים), כי התורה לא נכתבה בידי משה, אינם חדשים כלל (על אחדים מהם כבר רמז הראב"ע ב„סודותיו"). מן הטעמים הפרטיים חשובים ביחוד אלה: מכיון שמשה לא נכנס לארץ ולא עבר מעולם את הירדן, איך יכל לסמן את ארצות סיחון ועוג ומואב וכו' בכנוי „עבר הירדן", כמו שעושה בעל ספר דברים (א, א; ג, ח)? הרי שהדברים האלה נכתבו ע"י מי שישב במערבה של כנען. וכן: בכמה מקומות נאמר בספר בראשית: „והכנעני אז בארץ", „והכנעני והפריזי אז יושב בארץ", ועוד דבורים כאלה, המוכיחים בפירוש, שכותב הדברים מביט על דורו של משה ועל הדורות שקדמו לו כעל רחוק מופלג מאד. ובכן, גם לפי המקום גם לפי הזמן אי אפשר שכותב הדברים הוא משה. אך מלבד הדקדוקים הפרטיים הללו ודומיהם, יש גם סברות כלליות חשובות נגד זכות־אבהותו של משה על ה„חומש". הרי קשה להעלות על הדעת, ש„ספר הברית" (פרשת משפטים), שחוקותיו וכל סגנונו ורוחו מכוונים כלפי אומה שהתנחלה על אדמתה משכבר הימים ועוסקת בעבודת שדה וכרם, נתחבר ע"י משה, אשר בני ישראל שבימיו היו רק חבורה של שבטים רועי־צאן נוסעים בעדרים. או, איך אפשר להתאים עם תנאי חייהם של שבטים רועי־צאן כאלה את חוקי הפולחן המפורטים, שלא יצוירו אלא בתרבות מפותחה ובחיי־מותרות ידועים?

ובכן, לא יצא ה„חומש" מתחת ידו של משה. אך בכלל אי־אפשר לו להיות יצירתו של מחבר אחד. „התורה ניתנה מגלות מגלות", היא מעובדת ומאוספת ומחוברת מחבורים שונים, מרשימות־מקורים שונים. על זה מעידות גם ההכפלות המרובות גם הסתירות המרובות שבה. למשל: דבר גרוש ה ג ר מסופר בבראשית בשתי נוסחאות (בפרשה ט"ז ובפרשה כ"א); ובספור המבול נארגו ונתמזגו ג"כ שתי נוסחאות (פרשיות ו־ח). ק י ן דואג ומפחד פן „כל מוצאו יהרגהו", אף־על־פי שלפי המסופר קודם לכן לא היה אז בעולם אלא הוא ואביו ואמו. כתוב אחד אומר 1): „בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך"; כלומר: מותר להקריב קרבנות בכל מקום; וכתוב אחר אומר 2): „כי אם אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם מכל שבטיכם... והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם..." הרי שיש רק מקום קדוש א ח ד.

1) שמות כ', כד. — 2) דברים י"ב, ה.

וגם תלו לו פרשיות אחדות בראשיתו בתור מבוא ופרשיות אחדות בסופו, (וגם אלה לא יצאו מתחת ידי מחבר אחד) ומכל זה יחד הושתת ספר ד ב ר י ם ובכל זאת נקל להכיר ביצירה ספרותית זו בכלל סגנון מיוחד ויופי מיוחד המתאים למסבות הזמן ההוא. זה היה זמן התפתחותה של הדברנות הנבואית, לכן גם שפתו של הספר ארוכה ודרשנית, וגם חמה מאד. רוע המשטר החברתי היה מורגש אז ביתר־עז, ולכן מרבה הספר לדבר לטובתם של העניים, האלמנות והיתומים. ההכרה של יתרון ישראל, בבחינת הדת, על שאר הגוים, התגברה אז באומה ביחוד, כי על כן מובלט במשנה־תורה ביותר הרעיון של בחירת ישראל לעם סגולה וגם רגש בטול ובוז לעמי־הנכר („לנכרי תשיך"). גם הבלטת השכר הארצי־החמרי בעד קיום המצוות היא מסמניו המובהקים של ספר זה, ובודאי משתקף גם בזה הלך־רוחם של בני־דורו.

בימי גלות בבל חברו את „משנה התורה" עם ספרי המקורות המאוחדים של ה„יהואי" וה„אלהי". באותו זמן נתחבר גם ספר־המקור הרביעי, זה שהמבקרים קוראים לו „תורת כהנים". גם זו כ„משנה תורה ראשון", הוא ספר־חוקים ברוח הכהונה, אבל יש לה עצמיות מיוחדת, שעל ידה נקל להכירה מבין כל ספרי התנ"ך. ברדפה אחר דיוק יוריסטי היא נעשית נ ו ס ח א י ת ומרובה בפרטים, לא רק בחלק החוקים אלא גם בחלק הספורים. גם בהרחקת הגשמיות היא משתדלת עוד הרבה יותר מן ה„אלהי". גם רגש הגאון הלאומי־הדתי, שהתפתחותו ראינו כבר ב„משנה תורה", מובלט ב„תורת הכהנים" ביתר שאת. מענין בנידון זה הוא שנוי הנוסחאות בתאור התודעותם של יעקב ובניו עם פרעה ע"י יוסף. תאור זה נמסר לנו בפרשה מ"ז בספר בראשית עפ"י שני מקורות: מיסודו של ה„יהואי" ומיסודו של תורת־כהנים. היהואי מספר דברים כהויתם וכאפשרותם: יוסף מציג לפני פרעה חמשה מאחיו, פרעה נותן רשיונו להושיב את יעקב ובניו בארץ גשן, ובפנותו אל יוסף הוא מוסיף: „ואם ידעת ויש בם אנשי־חיל ושמתם שרי־מקנה על אשר לי". זהו תאור טבעי, כך מחייב טבע הדברים במלכות פרעה. ואולם תיכף אחרי־כן בא תאור הדבר עפ"י תורת הכהנים באופן אחר לגמרי: יוסף מעמיד את אביו לפני פרעה ותיכף מברך יעקב את פרעה ואחרי שיחה קצרה מברך יעקב אותו שוב „ויצא מלפני פרעה" (ולא פרעה פוטר אותו מלפניו). כך מחייב הגאון הלאומי הדתי.

„תורת כהנים", מפאת דתיותה הנפרזה וביחוד מפני דקדוקי סדר הפולחן המרובים שבה, אינה עשויה להתחבב על הקורא בן־דורנו; ובכל זאת ראויה היא לכבוד בגלל שאיפתה הנמרצה למטרה רמה. היא מתאמצת (אם גם לא בתחבולות הראויות לכך) לעשות את ישראל ל„ממלכת כהנים וגוי קדוש" — בעת שאומה זו היתה הירודה שבאומות, בזמן גלות בבל! כמה מרץ, כמה התלהבות לאומית־דתית, כמה עוז בטחון ותקוה דרושים לחבור תכנית לעתיד כזה בשעה רעה כזו!

ה„חומש", ביחד עם ספר יהושע, הוא מפעל ספרותי, שקשה למצוא דוגמתו בספרות העולמית. זוהי אספקלריא מאירה, שבה עוברים על פנינו חייה הרוחניים של האומה, למן קדמות נעוריה, בעת שהיא אורגת את ספורי האבות, המלאים

אך בכלן נכרת דתיות צרופה ומוסריות מזוקקת. הוא איננו עוד תמים ופרימיטיבי; הוא יודע ומכיר התקדמות מ ו ד ר ג ת בגלוי אלהית ובהתפתחות אמונת־היחוד. האבות עבדו עוד אלהים אחרים 1), אחרי כן החלו לקרא בשם אלהים, ורק בימי משה התגלה בשם יהוה 2) (שהאלהי מבאר על פי דרכו 3). הרעיון של ההשגחה האלהית ברור וגלוי בתאור ספור יוסף בנוסחה של האלהי: „למחיה שלחני אלהים לפניכם", „אתם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטובה" 4). גם גלוי האלהות לבני־האדם מקבל אצל ה„אלהי" צורה יותר רוחנית: אין אלהים בא אל האדם בכבודו ובעצמו, אלא מדבר אליהם בחלום הלילה 5), או ע"י מלאך הקורא מן השמים 6).

ביחוד מצטיין ה„אלהי" בהשתדלותו היתרה להפוך בזכותם של האבות ולטהרם מכל חטא. בספורו של ה„יהואי" על דבר גרוש הגר אנו רואים, כי אברהם נכנע קצת יותר מדי לאשתו „הגבירה" התקיפה 7). אך בתאורו של ה„אלהי" אין אברהם עושה את רצון אשתו אלא על־פי מצות אלהים 8). העסקים ה„עקודים נקודים וברודים" של יעקב עם צאן לבן, שבת אורו המפורט של ה„יהואי" 9), נחשפים לפנינו בכל מעשי ערמומיותו של רועה פקח, נעשים בתאורו של האלהי ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו 10). בדרך כלל אפשר לאמר, כי ה„יהואי" הוא פיטן, כי על־כן תאוריו מצוינים ביופי קלסי ממש, תחת אשר ה„אלהי" הוא ת י א ו ל ו ג, הנוטה מאד לדוגמטיות. המקור ה„אלהי", שגם הוא מעובד הרבה, נתחבר, לפי ההשערה, כמאה שנה אחרי זה של ה„יהואי", ומקום מולדתו — ממלכת אפרים.

משערים, כי זמן קצר, כעשרים שנה, אחרי גמר חתימתו של המקור ה„אלהי", נעשתה התמזגותם של שני המקורות העקריים הללו. ותכף אחרי־כן הופיע גם המקור השלישי: „משנה תורה הראשון"; זהו, לכל הדעות, „ספר התורה", שנמצא בבית־המקדש בשנת י"ח למלכות יאשיהו ושהמלך עשהו לספר החוקים של הממלכה, ככל המסופר בארוכה במ"ב כ"ב וכ"ג (כמעט שום מבקר אינו מטיל בספק את הסטוריותן של שתי הפרשיות הללו). ואולם יודעים אנחנו, כי כבר המלך ח ז ק י ה השתדל לשנות את הפולחן לטוב והסיר את הבמות ושבר את המצבות וכו' 11); ולכן משערים, כי אותו „ספר התורה" הופיע בימיו ועל פיו עשה המלך את התקונים בעבודת־אלהים. אז הניחו את הספר במקדש, „לפני יהוה", כי כן היה המנהג בישראל 12). בימי מלכות מ נ ש ה, הרעים לדת יהוה, נשתקע ונשתכח „ספר התורה" הזה, ורק בימי יאשיהו, לאחרי ששונה לטוב המצב המדיני הכללי וגם זה של יהודה, אפשר היה להוציא את הספר שוב לאויר־עולם.

ספר זה לא נמסר בצורתו הראשונה; נעשו בתוכו הרבה מלואים והוספות

---

1) יהושע כ"ד, ב, יד; (בראשית ל"ה, ב – ד). – 2) שמות ו', ב והלאה. – 3) שם ג', יג־יד. – 4) בראשית מ"ה, ה; נ, כ. – 5) שם כ"ח, יב. – 6) שם כ"א, יז. – 7) שם ט"ז ו. – 8) שם כ"א י־יב. – 9) שם ל', לז והלאה. – 10) שם ל"א, ז והלאה. – 11) מ"ב י"ד, ד', גם בהסטוריותו של פסוק זה אין כל טעם להטיל ספק. – 12) ע', למשל, דברים ל"א, כו; ש"א י', כה. מנהג כזה היה גם אצל המצרים. –

אבל אין כאן ספור מסודר של השתלשלות המאורעות, אלא קובץ של רשימות ושרידים, השונים עד מאד ברוחם ובצביונם, והם עומדים זה בצד זה או גם מעורים זה בזה.

בראשית הספר בא שריד מספור ילדותו של שמואל (ג׳ הפרשיות הראשונות). אחרי־כן בא חלק מספור קורותיו של ארון אלהים (ד – ו), שאליו שייכת בלי ספק גם פרשה ו׳ בשמואל ב׳: כפי הנראה לוקח מקובץ מיוחד של ספורים על אדות ארון־ברית יהוה, וזה היה בודאי קובץ עתיק ימים מאד, כנראה מתוך הבנתו הפרימיטיבית את מושג האלהות. השקפה אחרת לגמרה מתגלה בפרשה הסמוכה, ז׳, המספרת דבר נצחונם של ישראל על הפלשתים ע"י תפלת שמואל. חמש הפרשיות שלאחריה (ח׳־י"ב) כוללות את ספור יסוד שלטון מלך בישראל. כל החוקרים מחליטים – ובצדק – שכאן התמזגו תאורים שונים: האחד, הקדמוני, שבו מובעת שמחה תמימה על התיסדות שלטון מלך; והשני, מזמן מאוחר, שרואה בזה מעשה רע, כי עזב העם את אלהיו, שהוא אך הוא מלכו האמתי. שתי הפרשיות שאחריהן (י"ג, י"ד) הן שריד מספורי מעשי גבורותיו ומלחמותיו של שאול, והן שונות שנוי גלוי לכל מן הפרשה הסמוכה (ט"ו) הכתובה ברוח הנבואה הקדומה, הזועמה, לתכלית ידועה: משאול נקרעה מלכותו וגם רוח ה׳ סר מעליו, מפני שלא שמע בקול יהוה להחרים את עמלק בלי כל חמלה. כי „שמוע מזבח טוב, להקשיב – מחלב אילים". קרובה ברוחה לפרשה זו היא גם פרשה כ"ח (בעלת האוב בעין דור מעלה אל שאול את שמואל המת והוא שונה לו את הדבר שאמר בפ׳ ט"ו, כי „קרע יהוה את הממלכה מידך וגו׳"). בין שתי הפרשיות האלה נמצאים שרידים ורשימות ממינים שונים עד מאד. למשל, ט"ז, א׳ – י"ג, ספור משיחת דוד ע"י שמואל, הוא מין „מדרש" מאוחר, ומאותו המין הם גם השרידים: י"ט, י"ח — כ"ד; כא, יא – ט"ז (כאשר כבר אמרנו למעלה). וכנגד זה אנו מוצאים בינתים רשימות הסטוריות עתיקות; למשל, ט"ז, י"ד — כ"ג (איך הובא דוד אל היכל שאול בתור מנגן בכנור), גם פרשה כ"ז וראשית כ"ח, והפרשיות כ"ט, ל׳, ל"א (מעשיו – הבלתי־יפים ביותר – של דוד בתור „עבד נאמן" למלך פלשתים, ומלחמתו האחרונה של שאול עם הפלשתים, אשר בה מת מות גבורים, הוא ובניו) הן בודאי תעודות הסטוריות חשובות, בלי כל פקפוק. מלבד זה נמצאים שם ספורי־אגדות עממיים יפים (שכבר נרמז עליהם למעלה) על הידידות שבין ד ו ד ובין י ה ו נ ת ן ועל אהבת מ י כ ל בת שאול ל ד ו ד, נושא כלי אביה, וגם אפיזודות שונות מן הרדיפות שרדף שאול את דוד, – כפי שהיו מסופרים בין הרועים והצידים במקומות שבהם נקרו ויאתיו, בנגב מדבר יהודה.

ספר שמואל השני עשיר מהראשון בפרקי הסטוריה חשובים. כבר רמזנו למעלה על ערכו של הקובץ הגדול (מפרשה ט׳ עד כ׳ בכלל) הכולל את דברי ימי דוד וביתו, המיוסדים על רשימות של עדי־ראיה ושל תעודות אופיציאליות, שאולי נאספו ונתחברו יחד ע"י א ב י ת ר, כהנו הפרטי של דוד (כך משערים חוקרים רבים). אך גם הפרשיות הראשונות של הספר אוצרות מסורות הסטוריות רבות־ערך מאד, על „המלחמה הארוכה בין בית־שאול ובין בית־דוד" (ד׳ פרשיות

לפעמים קרובות הומור נחמד, עד ימי זקנתה ה מ ד ו מ ה כשכל כחות־רוחה מתרכזים ומצטמצמים בדתיות פולחנית יבשה. וכי זקנה זו היתה רק מ ד ו מ ה, זאת הוכיחה ההסטוריה של היהודים עד היום הזה – על אפם וחמתם של כל התיאולוגים הנוצרים...

ב) ספרי ההיסטוריה.

בימי גלות בבל עסקו הסופרים לא רק בחקרי הדת ובסדור העבודה, אלא גם בעבודן ובעריכתן של המסורות והרשימות ההסטוריות של בני ישראל. פרי עבודתם זו הוא ספר ש ו פ ט י ם, שאמנם לא נמסר לנו בצורתו הראשונה אלא בהוספות ובעבודים מאוחרים, בימי הבית השני, וזמן גמר חתימתו אי־אפשר לקבוע כלל; אבל לא קשה להוציא מן המסגרת המאוחרת את טופסו הראשון, המיוחד והמענין מאד בצורתו ובתכנו.

עיקר הספר בצורתו המקורית הוא מן „וישלח יהושע את העם..." (ב, ו) עד מות שמשון (טז, לא), והוא כולל ספורי גבורים עתיקים, ספורי שבטים שנמצאו ברשימות קדמוניות (ואולי גם בקובץ מיוחד), שלקחו בני ישראל אתם בגולה. את כל א ח ד מן הספורים הללו קבעו בגולה ב מ ס ג ר ת א ח ת כ ל ל י ת, השגורה עכשיו בפינו, ונוסחתה, בקירוב, כך: ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יהוה וישכחו את יהוה אלהיהם ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ויחר אף יהוה בישראל וימכרם (או: ויתנם) ביד... כך וכך שנים, ויזעקו בני ישראל אל יהוה ויקם להם מושיע [שופט פלוני בן פלוני], ותשקוט הארץ כך וכך שנים וימת [השופט]; ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וכו׳. אותה החזרה התדירה של החטא וענשו, של תשובה וסליחה ורחמים, ובפרט אותה העובדה, שהחטא הוא תמיד עבודת אלילים, עבודת אלהי ה כ נ ע נ י ם, — כל זה מתאים כל־כך לרוחו של „משנה תורה" ולהשקפותיהם של התיאולוגים שיצאו מ„בית מדרשו", עד שנראית קרובה מאד השערת החוקרים, שהספר יצא בצורתו זו מתחת ידם של אותם התיאולוגים בגלות בבל, בכונה לקראו בשבתות בבתי־כנסיות לפני העם, כדי לעוררם לתשובה ולהראותם, כי עוד מימי־קדם היה יהוה מטיב לנאמנים בבריתו ומיסר את עוזביו.

אל הספר נספחו חמש פרשיות האחרונות, שערכן גדול מאד לקורות שבטי ישראל בראשית הימים לאחרי עברם את הירדן. ביחוד מענינים מאד מאורעותיו של שבט ה ד נ י, שלא יכל לשבת בנחלתו, בשפלה, מפני המלחמות התכופות עם הפלשתים, ולכן עבר את הר אפרים (ומדי עברו גזל מבית מיכה את „אלהיו אשר עשה לו") וילך צפונה וימצא לו ארץ אחוזה חדשה אצל מוצאי־הירדן, לאחר שהשמיד שם קולוניה צידונית, „עם שוקט ובוטח".

קשה ומסובכת היא יותר שאלת התהוותם של ספרי ש מ ו א ל (שנקראו ככה רק מפני שהם מתחילים עם ספור לידתו וילדותו של שמואל). ראשי הנפשות הפועלות בספרים הללו הם ש מ ו א ל, ש א ו ל ו ד ו ד (והאחרון הוא העיקר);

פחות מהם הרבה הוא ערכם של ספרי המלכים; כי בחומר ההסטורי שלהם עשו המעבדים התיאולוגים כאדם העושה בתוך שלו והרוח הכהונה־הדתית מדברת מתוך הספרים בקול הפוגע את האזנים... יתרון אחד יש לספרי המלכים, ששמם מוכיח על מהותם ווהשתלשלותם: הם דברי ימי האומה ממלכות שלמה ועד גלות בבל. כך היו צריכים להיות עפ"י שמם; אך במציאות הם יותר הסטוריה דתית־פולחנית מהסטוריה עממית חלונית. באריכות מרובה מדובר כאן על שלמה, מפני שהוא בנה את המקדש אמנם המקדש לא היה באמת אלא חלק מן המצודה, אך בספר עשוהו לעיקר הבנין. אמנם שלמה לא היה באמת אלא מלך קטן של ארץ קטנה ועם זה מתנהג בעריצות למדי, אך בספר עשוהו ל„גדול מכל מלכי הארץ לעושר" ו„מושל בכל הממלכות" וימי מלכותו נעשו לתור הזהב של האומה, ומתוארים בדברים האלה: „יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרוב, אוכלים ושותים ושמחים" 1). ורק מקרה מוצלח הוא, שבמקום אחד מ"א ד, ז–יט נמסרה לנו „חתיכה של הסטוריה" ממש, זו רשימת „הנצבים" שעל י"ב גלילות הארץ על עניני המסים.

אחרי דברי ימי שלמה בא ספור חלוקת ישראל לשתי ממלכות, ואחרי־כן מתחילה הסטוריה של שתי הממלכות כסדרן עד חרבן שתיהן. הסדר הוא בדיוק לפי שנות מלכותם של מלכי אפרים ומלכי יהודה, ונעשה עפ"י נוסח קבוע ובסגנון קבוע כזה: „בשנת כך וכך לפלוני בן פלוני מלך בישראל מלך פלוני בן פלוני מלך יהודה, בן כך וכך היה במלכו וכך וכך שנה מלך בירושלים ושם אמו פלונית בת פלוני", (ובמלכי ישראל נאמר, כמובן, להפך, רק שם האם לא נזכר אצלם). ואחרי־כן באה תעודת־בקורת כללית על מעשיו של אותו המלך וג"כ בנוסח קבוע: או „ויעש הרע בעיני יהוה" (וזה עפ"י הרוב), או „ויעש הישר בעיני יהוה" (לתעודה זו זכו רק מועטים). ובמלכי אפרים, שכלם עשו הרע בעיני יהוה, נוספה עוד פורמולה אחת: „וילך בדרכי ירבעם בן נבט" או גם „וירע מכל אשר לפניו", ועוד דברי גנאי כיוצא בזה. ובסוף דברי ימיו של כל מלך באה שוב פורמולה קבועה: „ויתר דברי פב"פ הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה" (או: „למלכי ישראל").

את רוב המלכים פוטרים בעלי ספרי המלכים בפורמולות הצנומות הללו ולא כלום. עד כמה אין הסופרים הללו משגיחים בערכו ההסטורי של המלך (מלבד ביחוסו אל הדת וביחוד אל הפולחן) אנו רואים בעמרי מלך ישראל. הוא היה בודאי אחד מגדולי מלכי אפרים והוא גם בנה את שומרון, עיר המלוכה של ממלכת הצפון, – ועובדה זו, שהיא בודאי רבת־ערך, זכתה לפסוק אחד, וזולת זאת לא נאמר דבר על עמרי חוץ מן הפורמולות הקבועות. רק באחדים מן המלכים מרבה הספר לטפל, וזה רק כשיש להם יחס עם ענינים דתיים או פולחניים חשובים. כן, למשל, באחאב מלך ישראל, כדי לתת מקום לספורי אליהו הנביא, דקשורים בדברי ימי מלכותו; וכן ביאשיהו מלך יהודה, בגלל תקוניו בסדר העבודה.

1) מ"א ד', כ. –

הראשונות), על מלחמות דוד עם הפלשתים (ה׳, יז־כה), על העברת עיר־המלוכה מחברון לירושלים (ה׳, א – י) והשקפה מצומצמת על שאר מלחמותיו של דוד (פרשה ח׳). למקרא הפרשיות הללו אנו מרגישים צער מיוחד — יותר מבשאר המקומות בתנ״ך – על שנמסרו לנו הדברים בצורה קטועה ופרגמנטית כל־כך; בשום מקום אין אנו מרגישים כל־כך, כמו בפרשיות הללו, כמה הרבו לכתוב אז בישראל ומה רב הטוב אשר אבד לנו.

על פרשה ו׳ (ספור העלאת ארון־אלהים לירושלים ע״י דוד) כבר שערנו למעלה, שאין מקומה כאן אלא בשמואל א׳; ובאמת אין מקום לספור אגדי כזה בין התעודות ההסטוריות שלפניו ולאחריו. גם לפרשה ז׳ (הבטחת ה׳ לדוד ע״י נתן הנביא על אריכות ימיה של מלכות ביתו) יש צביון מיוחד, וקשה להגיד על מוצָאה והתהוותה דבר ברור; אך הכל מודים, כי זמנה קודם לגלות בבל. כמו לספר שופטים כן נספחו גם לספרי שמואל, בסופם, ארבע פרשיות, שאינן מגוף הספור; אבל גם בהן נמצאות תעודות הסטוריות חשובות; למשל, מעשה הגבעונים (כא, א – יד, וע׳ יהושע ט׳), רשימות שמות הגבורים אשר לדוד ומפעלותיהם (כ״א, טו – כב: כג, ח – לט), ומספר העם בימי דוד (כ״ד).

„תכן הענינים" הזה לבדו דיו להוכיח, כי תקופת התפתחות והשתלשלות ארוכה עברה על ספרי שמואל עד שקבלו את צורתם הקבועה שבתנ״ך. ואולם זה ברור, כי ספור התיסדות המלוכה נמסר בשתי נוסחאות שונות, שהאחת היא ממקור קדמון והשנית ממקור מאוחר, ומתוך הנחה ודאית זו באו רוב החוקרים לידי החלטה, כי בכל המסופר בספרי שמואל יש לבקש מקור קדמון ומקור מאוחר. למקור הקדמון מיחסים, ראשית־כל, את הספור הקדמון על יסוד המלוכה (ש״א ט׳ א, עד י׳, טז; ופרשה י״א) וכל הקובץ של דברי ימי דוד וביתו (ש״ב מפרשה ט׳ עד כ׳ בכלל); ומלבד זה המקומות הללו: ש״א ד׳; ה׳; ו׳; יג; יד; ט״ז, י״ד – כ״ג; קטעים מפרשיות י״ז וי״ח; פרשיות כ׳, כ״ב, כ״ד, כ״ה, כ״ז; ראשיתה של פרשה כ״ח; כ״ט, ל׳, ל״א; ומשמואל ב׳: א׳, י״ז, עד ו׳, כ״ג; ומן הפרשיות הנספחות: כ״א; כ״ג, ח׳, עד סוף הספר, וגם שתי הפרשיות הראשונות של מלכים א׳. ואולם אף שחלוקה זו מתקבלת על הלב מפאת פשטותה, בכל זאת צריך להודות, כי הפרקים המתיחסים למקור הקדמון אינם כלל מ„עור אחד": תעודות הסטוריות וספורי־אגדות משמשים גם כאן בערבוביה, וצריך היה לעשות כאן חלוקה בתוך החלוקה.

קשה עוד יותר בירור השתלשלותם של אותם חלקי הספר המתיחסים, לפי החלוקה הנ״ל, אל המקור השני, שאמנם נראה, כי צעיר הוא מן הראשון, אך עדיין לא באו החוקרים לידי הסכם על אדות זמנה של אותה הנוסחה השנית על יסוד המלוכה. בכלל אין עדיין השערה מקובלת או מתקבלת על חבורם של ספרי שמואל. רק זה נראה ברור, כי בני ישראל הביאו אתם בגולה חלקים גדולים של החומר הצבור בספרים האלה וכי הידים העסקניות של הסופרים לא חלו בהם כל־כך כבספר שופטים. ואמנם ספרי שמואל הם לנו ירושת אבות שאין ערוך לה, וכדאים הם, שנהפוך בהם בתמידות, כי יש בהם עוד הרבה גנזי־נסתרות.

גם לשאול באוב לדרוש, ולא דרש ביהוה וימיתהו״ 1)... המלחמה הארוכה שבין בית שאול ובית דוד (מלחמה שאי־אפשר להשתבח בה) אינה אצלו במציאות כלל: תיכף לאחרי מות שאול הרשע באים כ ל י ש ר א ל אל דוד ומושחים אותו למלך על ישראל 2). מעשה בת שבע, שאינו נאה כלל ל„מושל צדיק ביראת אלהים״, מתעלם גם הוא מן העין, אין בעל דה״י „גורס״ אותו; וכן אינו גורס את שאר המעשים המרובים שאינם נותנים כבוד לדוד. באופן כזה יוצא דוד מתחת ידו החרוצה של בעל דה״י בצורת ק ד ו ש (שנמצא בו רק ח ט א א ח ד: מה שצוה ל ס פ ו ר את ישראל 3), שאין לו בעולמו אלא חבור מזמורי תהלים ועריכת תכנית לבנין המקדש וחלוקת הכהנים והלוים למחלקות ולמשמרות וכדומה מדקדוקי הפולחן. (וכמעט שאין בין דוד של דה״י ובין זה שבאגדות התלמוד ולא כלום; מלבד הידים המלוכלכות – לא ח״ו בדמי אוריה החתי וכיוצא בזה – אלא „בשפיר ושוליה״).

מובן מאליו, כי שלמה עולה על כסא המלוכה לא ע״י נכלי החצר ושפיכת דמים, אלא הוא מקבל את העטרה מידי אביו בצרוף תפלות וברכות יפות, לעיני כל ישראל ברוב פאר והדר 4). ואין צורך לאמר, שהנשים הנכריות הרבות, שהטו את לבב שלמה לעת זקנתו אחרי אלהים אחרים (שעל אדותן מרבה לספר לנו פרשה י״א (במלכים א׳) הן אסורות בבל יראה ובבל ימצא ב„דברי הימים״.

החוק של שכר ועונש שורר בעולם בתכלית הדיוק; כל אסון הוא ענשה של עברה וכל הצלחה היא מתן שכרה של מצוה. ואם מהלך ההסטוריה אינו בשמע כל עיקר לחוק זה, הרי בעל דה״י מוצא תחבולות לכוף את המעשים להשתעבד לו וללכת בשיטתו התיאולוגית. הנה, למשל, אחריתו המרה של המלך החסיד יאשיהו הרעישה בשעתה את כל הצדיקים והחסידים שביהודה: זו חסידות וזה שכרה? אך בעל דה״י אינו מתפעל מזה כלל, לו ברור הדבר: מכיון שיאשיהו נפל במלחמה, מסתמא מת בחטאו, ואם אין החטא ידוע, צריך להמציאו. והוא טופל עליו חטא כזה: פרעה נכו הודיע את יאשיהו, שהוא בא בפקודת אלהים, והזהירו: „חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך!״ ויאשיהו „לא שמע אל דברי נכו מפי אלהים״ 5) – ובחטאו זה הומת.

מענין הוא לראות, איך הוא מתחכם להביא לידי הסכם ואחדות שתי ידיעות המכחישות זו את זו. הנה, למשל, עפ״י הספור המפורסם הרג דוד את ג ל י ת הפלשתי. אך ברשימה הסטורית עתיקה נמצא כתוב, כי א ל ח נ ן בית הלחמי עשה מעשה גבורה זה 6). ובעל דה״י יוצא ידי שתי הדעות: דוד הרג את גלית, ואלחנן הרג את ל ח מ י א ח י ג ל י ת (אח, שנולד, כפי הנראה, רק לצרך ישוב הכתובים). –

גם בעל דה״י שאב ממקורות הסטוריים רבים, שהזכירם בשמותם, ושלדאבוננו אבדו ואינם (על אדותם כבר דברנו למעלה).

---

1) דה״א י׳, יג־יד. – 2) שם יא, א־ג. – 3) שם כ״א, (וע׳ ש״ב כ״ד). – 4) שם כ״ג, והלאה; כ״ט. – 5) דה״ב ל״ה כ־כג (וע׳ מ״ב כ״ג, כט). – 6) ש״ב כ״א, יט. –

הפורמולות מוכיחות למדי, כי יש לנו כאן דבר עם מסדר אשר כל מהלך ההסטוריה גלוי וידוע לפניו 1) והוא מעבד ומעצב אותה לפי רוחו ולפי דעותיו. את פעולתו זו של אותו המסדר־המעבד אנו מרגישים בכל הספר עד מלכות י ה ו י ק י ם, שעליו הוא אומר בפעם האחרונה את פזמונו הקבוע: ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה וכו׳. וכפי הנראה אין המסדר הזה יודע עדיין את דבר החרבן, כי הוא גמר את מלאכתו קודם לכן. את ספר ההסטוריה הזה, המעובד ברוח הדעת של „משנה תורה״, לקח ישראל אותו בגולה, ושם, כימי דור אחד אחרי־כן, נערך מחדש עם מלואים והוספות. העורך החדש הכניס לתוך ספור המעשים רמזים על הגלות העתידה לבוא (למשל, בתפלת שלמה, מ״א, ח, מד — נא; ובתעודת־הבקרת על מנשה, מ״ב כ״א, ז — טו; ובדברי חולדה הנביאה, שם כ״ב, טו — כ; ובדברי התהלה על יאשיהו, שם, כ״ג כו — כז; ועוד בכמה מקומות), וגם המשיך את ספור המעשים ממות יהויקים ועד החרבן והגלות ועוד הוסיף ידיעה קצרה על החסד, אשר עשה אויל־מרדך עם יהויכין.

עם ספרי המלכים התחילה „ע ש י ת ההסטוריה״ בישראל, כלומר: כתיבתה ועבודה של ההסטוריה העתיקה לתכלית מיוחדת וברוח מיוהד, להתאימה עם התפתחות הדת האופיציאלית. מסדרי ספרי המלכים הורו את הדרך, איך לשפוט ולהשקיף על המעשים רק מתוך נקודה אחת, מתוך הנקודה הצרה של הדתיות הפולחנית. ואם דרכיהם של מסדרי ספרי המלכים לא זכו בעינינו, מה נאמר ומה נדבר ואיזה שם נקרא למעשי האונס בהסטוריה, שהרשה לעצמו בעל ספר דברי הימים? קצת עוות ההסטוריה שבספרי המלכים במה נחשבה היא לנגד הכפיות והפניות, ההעלמות והאַלמות, הגלויות והנסתרות שבספר דברי הימים?

פרק זמן של מאתים שנה בערך מבדיל בין ספרי המלכים ובין ספרי דברי הימים (זמן חבורם של אלה נקבע ע״י החוקרים לערך כשלש מאות ושבעים שנה לפני החרבן השני). אם מתוך ספרי המלכים מדבר רוחו של „משנה התורה״, הנה ספרי דברי הימים טבועים בחותמה של „תורת הכהנים״ שמימי עזרא ונחמיה ואילך פרשה ממשלתה על חיי ההוה וגם השפיעה על משפט חיי העבר. ובבחינה זו יקר לנו ערכם של ספרי דברי הימים, כי מתוכם נראה עד היכן הגיע בימים ההם סלוף דברי ההסטוריה הקדומה ואי־הבנת המעשים כמו שהם.

בעל „דברי הימים״ נותן לנו, כביכול, הסטוריה שלמה ומקיפה, המתחילה מאדם הראשון וגומרת בשיבת־ציון (בראשונה היו ספרי דברי הימים ועזרא ונחמיה חבור אחד, באופן ששני האחרונים היו המשכם והשלמתם של ספר דה״י). אך את כח אומנותו הוא מראה לא במה שהוא מודיע, אלא במה שהוא מ ע ל י ם. כל מה שאינו לפי רוחו ושאינו עולה יפה לתכליתו, הרי הוא עובר עליו בשתיקה והיה כלא היה. למשל, על אדות ש א ו ל אין הוא מודיע לנו כלום, מלבד את דבר מותו במלחמה, והוא כותב על ה„מצבה״ שלו את הדברים היפים הללו: „וימת שאול במעלו אשר מעל ביהוה על דבר יהוה אשר לא שמר

1) כי היה לנגד עיניו חומר גדול של רשימות הסטוריות וגם ספרים שלמים שהוא מזכירם בשמם: „דברי שלמה״, „דברי הימים למלכי יהודה״ (וספר כזה למלכי ישראל), ולדאבוננו לא הגיעו לידינו.

עליה אור חדש ע״י גלוי מגלות א י ל י פ נ ט י נ ה ; אך, כמובן, נתחברה נבואה זו בזמן מאוחר.

מלבד זה הוכנסו אח״כ לחלק זה איזו דברים שלא היו בו מעיקרא, כמו, למשל, הנבואה על ש ב נ א (כ״ב, טו והלאה), שהיא — בדרך אגב — אחת הנבואות המועטות על איש פרטי.

פרשיות כ״ד — כ״ז הן שוב ענין בפני עצמו: מן אפוקליפסיס, חזיון־מסתורין לעתיד לבוא, שלדאבוננו לא נמסר לנו בצורתו המקורית אלא בתבנית מעובדת יתר מדי, שהפרוץ מרובה בה על העומד. והפרשיות שאחריהן (כ״ח — ל״א) הן דברי תוכחות, שנאמרו בזמן מצור ירושלים ע״י סנהריב והצלתה הנפלאה. באותם הימים מוכיח ישעיה בדברים נמרצים את ה„חכמים המדיניים״ שבחצר חזקיה, שכרתו ברית עם מצרים: „ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח... וכשל עוזר ונפל עזור״.

פרשיות ל״ב — ל״ה הן נבואות משיחיות ושיכותן לישעיה מוטלת בספק גדול; רק חוקרים מועטים מתאמצים להשיב לו את פרשיות ל״ב, ל״ג; אך פרשה ל״ד היא, לכל הדעות, לא לישעיה, כי היא עוסקת בדבר חדש: נ ק מ ה ב א ד ו ם, ובחומר זה התחילו לטפל רק לאחרי החרבן, בשביל שהאדומים עזרו לכשדים בהריסת ירושלים. רמז לזמנן של הנבואות הללו אפשר אולי למצא בקריאה האופיית אל הקוראים (ל״ד, טז): דרשו מעל ס פ ר י ה ו ה וקראו! והכונה היא לספרי הנבואה.

אל ספרו של ישעיה הראשון נספחו ארבע פרשיות ה ס ט ו ר י ו ת (ל״ו — ל״ט), המקבילות כמעט מלה במלה (מלבד ה„מכתב לחזקיהו״) אל הדברים המסופרים במ״ב (י״ח, יג, עד כ׳, יט). כאן מדבר לא הנביא בעצמו אלא מדברים על אדותיו, ובכל זאת הוכנסו הפרשיות הללו אל ספרו, בהתאם אל הדעה היהודית, שכל נביא כתב את דברי ימי דורו, — דעה שיש בה קורטוב גדול של אמת. כי הנביאים לא היו אנשי־עיון הפורשים מן הצבור, אלא דוקא אנשי־מעשה העוסקים עם הצבור, ועיניהם פקוחות ולבם ער לכל פרטי חיי העם הפנימיים, למגרעותיו הסוציאליות, לשגיאותיו הדתיות ולחסרונותיו המוסריים. ואיש כישעיה, שבודאי היה ממרום עם־הארץ שבעיר־המלוכה (גם אם לא נחזיק בדברי האגדה התלמודית „אמוץ ואמציה אחים היו״), היו נהירים לו היטב גם כל שביליה הגלוים והנסתרים של הפוליטיקה ה ח י צ ו נ ה שבימיו. כי על כן ראוים דברי תוכחותיו ונבואותיו להחשב כאילוסטרציות להסטוריה המדינית של זמנו, וספרו — ככל ספרי הנבואה — ראוי לשמש מקור וחומר לחוקרי ההסטוריה. אלא שאנו צריכים לזכור את הכלל, כי כל נביא הוא שופט קשה יתר מדי, הוא צופה ומביט על הכל רק מנקודה דתית־מוסרית חמורה, גם בענינים פוליטיים, שאין בהם מקום כלל להשקפה כזו. ובאמת, כלום הרע א ח ז לעשות כל־כך, בבקשו לו עזרה ארצית, עזרת בשר־ודם, כשראה, שהוא לבדו לא יוכל לעמוד בפני שני המלכים התקיפים ממנו (רצין ופקח) ולא נשען רק על יהוה לבדו? 1)

---

1) ישעיה ז׳.

ג) ספרי הנבואה.

הראשון במעלה בין ספרי הנבואה, ספר ישעיה, הוא בעיקרו קובץ של שלשה ספרים שונים, שאין אנו יודעים, מי ולמה קבצום יחד. רק זאת יודעים אנו בבירור, כי כשלש מאות שנה לפני החרבן השני כבר היה הספר מאוחד בשלשת חלקיו וכלו מיוחס לישעיה; כי בן־סירא, שחי כמאתים ושבעים שנה לפני החרבן, אומר בספרו (מ״ח, כד) כי „ישעיה נשא חזון לאחרית הימים ונחם את אבלי־ציון", ובזה הוא מתכוון להדיא לדברי ישעיה השלישי (ס״א, ב – ג) „לנחם כל אבלים, לשום לאבלי־ציון וגו'". הרי שספרו של ישעיה היה בימי בן־סירא באותה התמונה שהוא לפנינו. גם זאת נוכל להחליט, כי זמן התהוותו של הקובץ נמשך לא פחות ממאתים שנה. אך יותר איננו יודעים מ„סודות המערכת" שלו (כי מן ההשערות הרבות שנאמרו בזה לא נתקבלה עדיין אף אחת).

שלשת הספרים נחלקים כך: ל״ט הפרשיות הראשונות מתיחסות לישעיה עצמו („ישעיה הראשון"), מפרשה מ' עד נ״ה בכלל מיחסים לנביא אחר, שקוראים לו „ישעיה השני", ומפרשה נ״ו עד סוף הספר – ל„ישעיה השלישי". אבל גם כל „ספר" בפני עצמו אינו „מעור אחד" ואין בו אחדות שלמה. הנה הספר הראשון גם הוא מין קובץ המורכב מחלקים הללו: פרשה א' עם כתובת מפורשת: חזון ישעיהו בן אמוץ וגו', והיא מכילה תוכחות קשות של ישעיה. הפרשיות ב' – י״ב הן עוד חלק מיוחד עם כתובת קצרה מהראשונה: הדבר אשר חזה ישעיהו וגו'. החלק הזה גומר בשיר תודה המורכב משני קטעים של מזמורי תהלים. בחלק זה נמצא פרק אבטוביוגרפי (ו' – ח'), מעובד ע״י עורך מאוחר, ונקבע שם שלא במקומו, שהרי פרשה ו', המספרת איך נהיה ישעיה לנביא, היתה צריכה לבוא בראש הספר (כמו שאנו מוצאים פרשה מעין זו בראש ספרו של ירמיה ושל יחזקאל). חלק זה עשיר בדברי שירה ונבואה נעלים ונפלאים. ביחוד הנבואות המשיחיות בפרשיות ב' („והיה באחרית הימים..."), ט' („העם ההולכים בחשך ראו אור גדול" עד „כי ילד יולד לנו..." 1)), י״א („ויצא חטר מגזע ישי..." ו„גר זאב עם כבש", וכל הפרשה הנפלאה כלה).

פרשיות י״ג – כ״ג הן שוב חלק מיוחד עם כתובת מיוחדת: „משא בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ", ואל ה„משא" מצטרפים עוד תשעה „משאות" על עמים אחרים שהיה לישראל עסק עמהן (פלשת, מואב, ארם, מצרים, ועוד). רוב הנבואות האלה אינן מישעיה. על קינת־הלעג המצוינה על מלך בבל (י״ג) כבר רמזנו למעלה, שנתחברה בסוף גלות בבל. בסוף „משא מואב" (מפרשה טו, א עד טז, יב) נאמר בפירוש: „זה הדבר אשר דבר יהוה אל מואב מאז, ועתה דבר יהוה לאמר..." כלומר: כל אותה הנבואה אינה מישעיה, אלא שהוא השתמש בנבואה עתיקה לצרך חדש. מענינת מאד היא הנבואה על מצרים (יט, יח – כה), שבה נזכרה „עיר־ההרס" („ליאונטופלויס"), נבואה, שעתה זרה

---

1) יש משערים, שהשמות שנזכרו בפסוק זה: פלא יועץ, אל־גבור, אבי־עד, שר־שלום, לוקחו מאיזה המנון מתולוגי לא־עברי והוסבו על בן־דוד העתיד לבוא או שכבר נולד בימי הנביא.

הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ
וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים.
וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ
וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי־אֶקְדָּח . . . 1)

ורב יהיה שלומם, בצדקה יכוננו, מעושק לא ייראו ומחתה לא תקרב אליהם.

ובעת ההיא יראו הכל, כי רק יהוה הוא האלהים, הוא ברא שמים וארץ והוא מנהיג העולם מאז ועד הנה. כל אלהי העמים הבל וריק, אך גם האדם וכל הגוים כאין נגדו: „כל הבשר חציר, וכל חסדו כציץ השדה" 2). ובכל זאת יש לו ליהוה דבר נכבד: „שמעו, איים, אלי, והקשיבו, לאומים, מרחוק" 3). כי כל בני האדם צריכים להכיר את צדקת יהוה ואמתו, כל אפסי־ארץ ישימו לו כבוד ויגידו תהלתו והוא יהיה להם לאלהים; וכל זה יבוא ע"י ישראל: „ונתתיך לאור גוים, להיות ישועתי עד קצה הארץ" 4). כי ישראל הוא „עבד יהוה", שליחו המפיץ את אמונתו וידיעתו בין אומות־העולם.

החומר של „עבד יהוה" נדרש אצל ישעיה השני במקומות רבים: מ"ב, א—ז; מ"ט, א—ו; נ', ד—ט; ובפרט בפרשה נ"ג (עם שלשת הפסוקים האחרונים של פרשה נ"ב). ואולם עדיין לא באו החוקרים לידי הסכם בדבר טיבו ומהותו של אותו „עבד ה'": האם הכונה לכנסת ישראל שבימי הנביא או לאיש פרטי, „קדוש", שסבל בגלל דתו, בעשרות השנים האחרונות של גלות בבל. זוהי שאלה שקשה לפתרה, ובפרט שפרשה נ"ג (שהיא לבדה יכלה להפיץ אור על פרובלימה זו) נשתבשה כל־כך, עד שבכמה פסוקים אין אנו יודעים כהוגן אף פירוש המלים.

ספרו של ישעיה השלישי (נ"ו—ס"ו) מעביר אותנו מבבל לירושלים (כי שם נכתב, בלי כל ספק). ושוב אנו נכנסים לעולם חדש. אמנם לא נקל כלל לברר את הפרשיות הללו לפרטיהן, ולא רק מפאת השבושים שעלו בהן בכמה מקומות; וגם עדיין לא נפתרה השאלה הכללית, אם כל הפרשיות הללו הן יצירה אחת מאוחדת או שהורכבו משתי יצירות והעורך הוסיף עליהן משלו. אך זה מתברר מתוכן בודאות גמורה, כי העתיד המזהיר, שהבטיח ישעיה השני, לא בא ויעודיו לא נתקימו. מתוך הפרשיות הללו משתקפת עת של תסיסה, של חוסר אחדות, של נגודים וקטטות, שהגיעו לפעמים, כפי הנראה, עד להתמרמרות עזה (פרשה נ"ז). אך בצדן של התמונות המעציבות הללו יש אשר תפתח פתאום תמונה מלאה זיו ונגוהות המשכרים את העינים; כמו למשל פרשה ס' („קומי אורי, כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח"), זו השירה הנפלאה המצירת בשלל־צבעים את אשרה ועשרה ואת ערכה העולמי, המקיף, של ירושלים לעתיד לבוא.

1) ישעיה נ"ד, י"א—י"ב. — 2) שם מ', ו. — 3) שם מ"ט, א. — 4) שם ו. —

עם פרשה א׳ (ספרו של „ישעיה השני״) אנו נכנסים לעולם אחר לגמרי. ישעיה הראשון העביר על פנינו את התקופה אשר בה היתה נ י נ ו ה גברת ממלכות וכל העמים אשר במערבה של אסיה, ובכלל זה גם ישראל ויהודה, היו משועבדים למלכות א ש ו ר; וישעיה השני מעביר אותנו אל אותו הזמן, אשר מלכות אשור כבר עברה ובטלה מן העולם וגם על מלכות בבל החדשה, ממלכת הכשדים, הקיץ הקץ, כי מושל־עולם חדש, כ ו ר ש מלך פרס, הולך ובא, והנביא חושף לפנינו את מעמד־רוחם ותקוותיהם של גולי ישראל בבבל באותה השעה ההסטורית הגדולה.

הנביא הנעלם, שאנו מכנים אותו „ישעיה השני״, חי ונתגדל בין אותם הגולים, הוא יודע את כל המצוקות והענויים, שסכלו בני עמו על אדמת נכר בגלל דתם ודעותיהם. לכן הוא מלא שמחה, פוצח רנה, כשהאיר ה מ ז ר ח, כשהוא דומה לראות את דמדומי השחר של הגאולה. ואת לבו המלא על כל גדותיו הוא שופך בשירים נעלים; ויש לשער, כי שיריו התפשטו בין הגולים, בתור „מגלות עפות״, בעלום שם מחברם, מפני פחד הבבלים. השירים הללו בשרו, קודם כל, את הגאולה, את היציאה מעבדות לחרות, העתידה לבוא:

נַחֲמוּ, נַחֲמוּ עַמִּי, יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם,
דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ;
כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ, כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ... 1)

וביתר עז וביתר התלהבות:

עַל הַר גָּבֹהַּ עֲלִי לָךְ, מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן,
הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ, מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָיִם,
הָרִימִי — אַל תִּירָאִי!
אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה: הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם! 2)

ואחרי הגאולה תתחיל תקופה מ ש י ח י ת; אושר וברכה ילוו את הגולים השבים לארצה; ידים נעלמות, ידי רוחות, תסולנה להם דרך פלאי במדבר:

כָּל גֶּיא יִנָּשֵׂא
וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ... 3)
תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ
וְתַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס... 4)

בשמחה יצאו ובשלום יובלו, ההרים והגבעות יפצחו לפניהם רנה וכל עצי־השדה ימחאו כף. וכאשר ישובו לארצם ימצאו לפניהם ירושלים חדשה, נהדרה, שידי יהוה בעצמו יסדוה:

---

1) ישעיה מ׳, א—ב. 2) שם, ט. 3) שם, ד. 4) שם, נ״ה, יג.

לשאול בסתר את עצת ירמיה, אך לא מצא עז בלבו לעשות כעצתו; הוא ירא כל־כך את השרים השואפים למלחמה, עד שהכריח את ירמיה לדבר שקר 1). אז בא חקץ על ממלכת יהודה, על ירושלים ועל המקדש, וגם על צדקיהו רפה־הרוח. לירמיה הותר לשבת בארץ עם גדליה בן־אחיקם אשר הפקד לנציב; אך אחרי שנהרג גדליה הכריחוהו יוחנן בן־קרח וכל שרי החילים לרדת אתו מצרימה 2), ושם, כפי הנראה, מת. אחרי צאתו לירושלים אבד זכרו, ואין אנו יודעים עוד דבר על אדותיו.

עוד יותר ממאורעות חייו מלאה ענין התפתחותו הפנימית. להפך מישעיה ירא הוא את „דבר יהוה". את מתת הנבואה עם הסכנות ומפח־הנפש הכרוכים בה. הוא רוצה לברוח אל המדבר 3) ומקלל את יום הולדו: „אוי לי, אמי, כי ילדתני, איש־ריב ואיש־מדון לכל הארץ" 4). אך כשהוא אומר להפקיע את עצמו „מדבר ה'" ולא ידבר עוד בשמו „והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל" 5). וכן הוא רב ומדיין עם קונו, והוא מטיח דברים כלפי מעלה, שאלהיו אשם בצרת נפשו ועוזב אותו ביגונו „מפני ידך בדד ישבתי, כי זעם מלאתני" 6), „היו תהיה לי כמו א כ ז ב, מים לא נאמנו" 7). אבל יהוה סולח לו את חטאת שפתיו, והוא מעודד את רוחו: „ונתתיך לעם הזה לחומת־נחשת בצורה, ונלחמו אליך ולא יוכלו לך, כי אתך אני להושיעך ולהצילך, נאום יהוה" 8).

בתאור זה של חיי ירמיה החיצונים הבאנו הרבה מקומות חשובים מתוך ספרו, שאין ספק בהם, שהם באמת דברי הנביא. כי אמנם לא כל נ"ב הפרשיות של ספרו אפשר לזקוף על חשבונו. הבקרת מחלקת את נבואות ירמיה הודאיות בסדר כזה: מפרשה א' עד פרשה י"ז, פסוק יח בכלל, הן עיקרה של המגלה הראשונה; ויש מצרפים אליהן גם את פרשה ל"א (הנפלאה והמצוינה בכמה בחינות, ויש שוללים אותה מירמיה). במגלה השניה, בממלכת יהויקים, נוספו עוד הנבואות הללו: פרשה י"ח; כ' ז – יח; מן כ"א, יא עד כ"ב, ט; כ"ה; ל"ה. אחריהן באות: י"ג, יח והלאה; כ"ב, כ – ל. ולאחרונה הפרשיות: כ"ג, כ"ד; כ"ז; ל'; ל"ב. הפרשיות הביוגרפיות המרובות שבספר ירמיה (ביחוד מן ל"ו ואילך) לקוחות מספר תולדות ירמיה שכתב ברוך בן נריה; וכנראה גם פרשיות כ"ו, כ"ט (מכתבו של ירמיה אל הגולים בבבל) ול"ד, יצאו מתחת ידו של ברוך.

מלבד זה נספחו אל הספר בזמן מאוחר שלש הפרשיות האחרונות: נ' ונ"א, נבואות על בבל, יצירות מצוינות מזמן שאחרי גלות בבל, ופרשה נ"ב, הלקוחה כמעט מלה במלה מספר המלכים השני כ"ד, יח עד סוף הספר. אך גם הנבואה נגד מחללי השבת (י"ז, יט – כז) נחשבת בצדק להוספה מאוחרת מימי הבית השני. וכן צריך לחשוב גם את התוכחות והנבואות: י' א – טז; ל"ג, יד – כו, ועוד קטעים אחדים.

1) שם ל"ח, כד – כז (ויתר הדברים – באותה פרשה קודם לכן). – 2) פרשיות מ"ב; מ"ג. – 3) ט', א. – 4) ט"ו, י. – 5) כ', ט. – 6) ט"ו, יז. – 7) ט"ו יח. – 8) ט"ו, כ.

גם זמנו של הספר השלישי קשה להגביל בדיוק. ברור הדבר, שהוא צעיר לימים מן השני, ואם כן הוא מזמן שאחרי הגלות. אבל אין לדעת, אם נתחבר תכף אחרי שיבת ציון או שמחברו היה בן דורו של מלאכי (כפי שמחליטים חוקרים אחדים), והוא שייך אפוא לתקופת עזרא. גם אין להבין, מדוע נספח לספרו של ישעיה השני. -

ואחרי שטיילנו ארוכות בחלקיו השונים של הקובץ הגדול, ששם ישעיה נקרא עליו, הרינו מרגישים ביציאתנו עוד יותר מבכניסתנו, כמה מסובך הוא הספר הנכבד הזה וכמה מלא הוא חידות פליאות, שאולי לא תפתרנה עד עולם. —

גם ספרו של ירמיה הוא קובץ מורכב ומסובך, אך הספקות שנופלים בו אינם מרובים כל־כך והתרתם נוחה יותר.

ירמיה הוא האחד מכל הנביאים, שמאורעות־חייו והתפתחותו הרוחנית־הנפשית גלויים וידועים לנו בבהירות יתרה. הוא היה מן הכהנים אשר בענתות, ובשנת י"ג למלכות יאשיהו החל להנבא, בראשונה בעירו, בענתות, אך עד מהרה סכרו אנשי עירו את פיו: „לא תנבא בשם יהוה ולא תמות בידינו!" 1) אז העתיק את חוג פעולתו לירושלים הקרובה, ושם לא הפריעוהו כל ימי יאשיהו. אך תכף בראשית ממלכת יהויקים החלו הרדיפות. הכהנים והנביאים וכל העם אמרו להמיתו על אשר נבא, כי „כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב". ואמנם הפעם נצל ממות בהשתדלותם של „אנשים מזקני הארץ" 2); רק אסרו עליו לבוא בית ה' 3). משום כך, ומפני השנוי הכביר שנתהוה בעולם — נפילת נינוה ועלית בבל לגדולה — , ראה לו הנביא לחובה להכתיב לתלמידו, לברוך בן נריה, את כל דברי נבואותיו עד העת ההיא, למען יקרא ברוך את המגלה באזני העם בבית ה'. כאשר נודע דבר המגלה ליהויקים, צוה שיקריאוה לפניו, ובשמעו את הדברים הכתובים בה, שרף אותה באש אשר על האח המבוערת לפניו. אך ברוך כתב מפי ירמיה על מגלה אחרת את כל אותן הנבואות „ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה" 4). כאשר עלו הכשדים על ירושלים (באחרית ימי יהויקים) נבא ירמיה אחרית רעה לירושלים: „ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה, כל עובר עליה ישום וישרוק" 5), וכאשר ערב את לבו לבוא לחצר בית ה' הכהו פשחור הפקיד. בינתים נשתנו העתים לרעה: על כסא המלוכה ישב צדקיהו, שהיה כל ימיו נתון בידי מפלגת השואפים למלחמה, שהסיתוהו בלי־הרף למרוד במלך בבל. ואולם עצת ירמיה היתה תמיד, להכנע ולקבל את מרתו של מלך בבל. ברוח זה כתב אל בני־הגולה בבבל (שהגלו עם יהויכין) 6), וברוח זה נבא בירושלים. אך עמלו היה לשוא: צדקיהו מרד במלך בבל ונבוכדנאצר עלה על ירושלים לעשות בה שפטים. וגם אז לא חדל ירמיה לעורר להכנעה ולהשתעבדות, ובגלל זה נחשב בעיני הקנאים כבוגד, וישיבוהו בבית הכלא וישליכוהו אל הבור וחייו היו בסכנה גדולה. צדקיהו בעצמו היה מוסיף

---

1) ירמיה י"א, כא. – 2) שם פרשה כ"ו. – 3) שם ל"ו, ה. – 4) שם ד' ל"ו. – 5) שם פרשיות י"ט ; כ' . – 6) שם כ"ט.

קובץ ספרי הנביאים הקטנים „תרי עשר" גדול מאד בערכו ובעושר תכנו המגוון. גדולה חשיבותו, מפני שהוא מקיף זמן של שש מאות שנה, למן ראשוני הנביאים, שהתחילו כותבים דברי נבואתם בימי ירבעם השני מלך ישראל, ועד האחרון שבהם, שהשפיק בהזיות ובחזיונות אפוקליפסיים בימי אנטיוכס אָפיפנוס. ומה עשיר ומגוון תכן הקובץ הגדול הזה! בצדו של עמוס הקשה והזועם אנו מוצאים כאן את הושע הרך ומלא־הרגש; בצדו של מיכה בן העירה בעל הטענות — את צפניה המהודר מזרע המלוכה; אצל זכריה הדיפלומטי — את מלאכי הקנאי; וכיוצא בזה. גם יש לקובץ זה יתרון גדול: רוב הספרים שבו אפשר לקבוע את זמנם בדיוק.

שלשת הנביאים עמוס, הושע ומיכה נבאו כמעט בזמן אחד, בימי ירבעם השני מלך ישראל ועוזיהו מלך יהודה. עמוס, בן העיר הקטנה תקוע, והושע, שמקומו לא נודע לנו, נבאו שניהם רק על ממלכת אפרים. הברק החיצוני של ממלכת ירבעם השני, הצלחתו במלחמותיו עם הארמים ויתר שכני ישראל, הכו בסנוורים את עיני בני אפרים מראות את הרקבון הפנימי, את הקלקלה הסוציאלית העלולה להחיש את קצה של הממלכה. והושע, הצעיר מעמוס, עודנו מספיק להעביר אותנו מתפארת מלכותו של ירבעם גם אל תקופת המהומות והקשרים ומלחמות־האזרחים, שהתחילו באפרים תכף לאחרי מות המלך הזה ושהיו באמת התחלת הקץ. כי על כן ספריהם של שני הנביאים האלה, עם החומר הרב על המצב התרבותי והדתי שבימיהם, הם באורים ומלואים חשובים מאד אל הידיעות המקוטעות והיבשות, שנמסרו לנו בספרי המלכים על אותה תקופה העצובה בדברי ימי ממלכת אפרים. שני הנביאים צופים באספקלריה מאירה ורואים את הקטסטרופה הנוראה ממשמשת ובאה: את גלות ישראל ע"י מלך אשור „מהלאה לדמשק" „על אדמה טמאה" „ולא יסכו ליהוה יין ולא יערבו לו זבחיהם" ולא יוכלו לחוג שם את חגי יהוה.

מספרו של עמוס ראוי להזכר ביחוד המשא הגדול שבשתי הפרשיות הראשונות, שבו מזהיר ומאיים יהוה את כל העמים על עברם על חוקי האנושיות הקבועים. החוקים האלה הם: שאסור להתנהג באכזריות עם שבויי־מלחמה או להרגיז מנוחתם של המתים („על שרפו עצמות מלך אדום לשיד"), שאסור לעשוק ולהונות את העני בהערמה משפטית, וכיוצא בזה. כמו כן יש לציין את מראות־הנבואה שלו (בפרשיות ז, ח) ואת מקרהו עם אמציה כהן בית־אל שהלשין עליו לפני ירבעם וגרש אותו מבית־אל, „כי מקדש־מלך הוא ובית־ממלכה".

בספרו של הושע, המצטין ביחוד בסגנון לשונו הקצר והחריף, מענין אותנו ספור זווגו הראשון והשני, ששניהם לא עלו יפה. זנותה של אשתו היא לו משל וסמל לאי־אמון של ישראל לאלהיו. וכמו שהנביא אינו עוזב את אשתו למרות דרכיה הרעים, כן לא יטוש גם יהוה את עמו, כי רחום וחנון הוא ומרבה לסלוח.

עם מיכה המורשתי (בשלש הפרשיות הראשונות של ספרו) אנו עוברים לירושלים. הנביא בן־העירה התמים והישר, נרעש ונרגז מאד על השערוריות

אך בזה עוד לא הותרו כל הספקות, שנופלים בחבור זה. ביחוד מתחבטים החוקרים הרבה בדבר השנויים העצומים שבתרגום השבעים לעומת הנוסח העברי שבידינו, שנויים שבשום ספר אינם רבים ומתמיהים כל־כך כבספר ירמיה. וכמו כן עדיין לא באו החוקרים לידי הסכם בדבר הנבואות „על הגוים" (מ"ו – מ"ט, וגם פרשה כ"ה). אמנם בראש הספר (א', ה) אומר יהוה לירמיה: „נביא לגוים נתתיך" ושוב בפסוק י': „ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות..."; כי על כן נראים דברי אותם החוקרים, שעיקר דברי הנבואות הנ"ל הם מירמיה, אבל בצורה מעובדת מאוחרת. וגם בדבר הפרשיות המצוינות ל' ול"א, באים כמה חוקרים לידי פשרה כזו: בעיקרן הן מירמיה אלא שעובדה צורתן בזמן מאוחר עם הוספות אחדות. (החוקרים הנוצרים מתענינים בפרשה ל"א, ביחוד בגלל הנבואה על אדות „הברית החדשה" שבה – בפסוקים ל' עד לג – אך באמת אין דברים כאלה מפתיעים כלל את מי שיודע ומבין היטב את רוחם ולשונם וסגנונם של הנביאים בכלל; דברים ממין זה לא קשה למצוא גם אצל ישעיה וביחוד אצל יחזקאל. אבל באותה פרשה ל"א יש הרבה יופי פיוטי ורוך ונפשיות בלתי־מצויים – תכף הפסוקים הראשונים, ואח"כ התמונה המרעישה והמלטפת את הנפש כאחד, זו של „רחל מבכה על בניה" עם הפסוק המוסיקלי־הריתמי „הבן יקיר לי אפרים וגו'". אך כל זה אינו לוקח את לב החוקרים הנוצרים; רק הבטוי „ברית חדשה", הוא איננו מניח להם לישון...).

בספרי הנבואה הגדולים יש רק אחד הראוי באמת לשם „ספר", הוא ספר יחזקאל. הנביא הזה, שהתנבא בבבל, למד מן הבבלים הרבה דברים, ובין השאר גם המנהג לרשום על כל דבר שבכתב את־המקום והשנה והחודש והיום. מתוך זה אנחנו יודעים כי נבואתו הראשונה נאמרה בשנה החמישית לגלות יהויכין 1), ונבואתו האחרונה – בעשרים ושבע שנה 2) (לאותו התאריך). אלא שבספרו לא נסדרו הנבואות עפ"י הסדר הכרונולוגי הזה והן באות בו בערבוביה. ולמשל הפרשיות האחרונות של ספרו נרשמות „בעשרים וחמש שנה לגלותנו", בעוד שבפרשה כ"ט באה נבואתו האחרונה משנת ל"ז, ופרשה ל"א נרשמת „באחת עשרה שנה"! – מלבד זה יש גם בספרו הוספות ותקונים מזמן מאוחר, אבל במספר מועט, לפי הערך.

יחזקאל הוא בין הנביאים הופעה פתולוגית, ואישיותו מסובכה ומורכבת מכמה וכמה נגודים. ומתוך כך גם ספרו – המחזיר לנו את פעולתו הרוחנית של מחברו – גם הוא מסובך ומרכב מיסודות שונים ומשונים: יש כאן תורות־כהנים וחוקי־פולחן בצדן של דרשות ותוכחות, הוראת דרכי־תשובה בצדם של חזיונות־מסתורין ואפוקליפסיות, ציורים מליציים נפלאים ושירה רכה נפשית בצדם של תאורים ודבורים גסים. ועוד כמה נגודים וזרות.

---

1) יחזקאל א, ב. – 2) שם כ"ט, י. –

ההיא אחפש עם ירושלים בנרות" 1) (על יסוד הפסוק הזה נהגו הציירים והפסלים לתאר את צפניה עם פ נ ס בידו, מין דיוגנס עברי).

ספרו של ח ב ק ו ק, קשה מאד לעמוד על זמנו, ולפעמים – גם על כונתו (כי במקומות רבים, ביחוד בפרשה השלישית, הדברים מגומגמים ומשובשים מאד). הרבה השערות שונות נאמרו על הנביא הנמלץ והרגש הזה, המשוע וזועק חמס אל יהוה על ה„צער העולמי" בדברים היורדים לתוך תוכה של הנשמה, שכמוהם לא נשמע מפיו של שום נביא („ותעשה אדם כדגי־ים, כרמש לא מושל בו!"). אך קרוב לודאי הוא, שזמנו חל בימי יאשיהו.

זמנם של ח ג י ו ז כ ר י ה הראשון (בעל שמונה הפרשיות הראשונות של הספר המיוחס לו) נקבע בדיוק בספריהם (כי גם הם כיחזקאל, רשמו על נבואותיהם את השנה והחדש והיום). הם נבאו אחרי גלות בבל, בשנים הראשונות למלכות דריוש. בספריהם אנו מוצאים ציור נאמן של מצב הרוחות בין שבי הגולה בשנים הראשונות אחרי שיבת־ציון. אחרי הרוח הכהה והדאבון של העת הראשונה הורגשה בקרב עדת ירושלים התרגשות עצומה. בממלכה הפרסית קמו מהומות וסכסוכים פנימיים, שהיו עלולים להביא אותה לידי הריסה. ח ג י נבא בשם יהוה: „אני מרעיש את השמים ואת הארץ, והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכת הגוים" 2) – וזה יהיה האות לביאת המשיח. ובכן התחילו עוסקים בשקידה נמרצה בבנין הבית, עשו עטרה למלך המשיח העתיד לבוא, וצפו בכליון־העינים למהלך המאורעות. אבל לא כאשר דמו כן היה. דריוש הראשון הצליח להשיב את סדרי הממלכה לקדמותם ותקפה של המלכות הנכרית נראה עתה מוצק ונכון מבראשונה. בירושלים נזדעזעו ממש על התפתחות זו של הקריזיס, ונדהמים ומהוממים שמעו את הידיעה, שהביאו הרוכבים במראות הלילה של ז כ ר י ה: „התהלכנו בארץ והנה כל הארץ יושבת ושוקטת" 3). אז ראה הנביא לו לחובה לדבר דברים טובים, דברי־נחומים, כדי לעודד את רוח העם. התחילו מקיפים אותו בשאלות שונות, וביניהן, כפי הנראה, גם זו: מדוע עוד לא נתן יהוה את היכלת להקים את חומת ירושלים הפרוצה? על זה עונה הנביא תשובה דיפלומטית מחוכמת: „פ ר ז ו ת תשב ירושלים מ ר ו ב א ד ם ו ב ה מ ה בתוכה, ו א נ י אהיה לה – נאום יהוה – ח ו מ ת א ש סביב" 4).

כמאה שנה אחרי־כן נתחברו ספריהם של מ ל א כ י ו ע ו ב ד י ה. זה האחרון שמח לאידם של ה א ד ו מ י ם, שהורדו „ממרום שבתם" ע"י שבטי ע ר ב, ההולכים לרשת משכנות לא־להם. ומספרו של מלאכי אנו רואים, כי מצבה ה מ ו ס ר י של העדה הצעירה בירושלים היה מקולקל מאד וכל תקנותיו וגזרותיו של עזרא בשעתו נגד נשואי־התערובות לא הועילו ולא האריכו ימים, „כי חלל יהודה קדש יהוה ובעל בת־אל־נכר" 5).

על ספרו של י ו א ל וצביונו האפוקליפסי כבר דברנו למעלה.

ספר י ו נ ה הוא ספור־אגדה, ורק משום שהשבו, כי אותו יונה בן אמתי (שבאמת אינו מחבר הספר אלא נושא הספור) הוא הנביא יונה בן־אמתי מגת־

1) שם י"ב. – 2) חגי ב', כא־כב (וע"ש פסוק ו'). – 3) זכריה א', יא. – 4) שם ב', ח־ט. – 5) מלאכי ב', יא.

והתועבות, שהוא רואה בעיר המלוכה. ביחוד מתעיבים לעשות בשדרות העליונות. „ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו״ „ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה״. והוא קורא אליהם בחמת רוחו ומנבא להם אחרית רעה:

שִׁמְעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית־יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית־יִשְׂרָאֵל
הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ,
בּ וֹ נֵ י צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַיִם בְּעַוְלָה...
בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ
וִירוּשָׁלַיִם עִיִּין תִּהְיֶה
וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר 1).

שאר הפרשיות של ספר זה (ד׳ – ז׳) א י נ ן ל מ י כ ה ; כך מחליטים כמעט כל החוקרים. בהן מצוין ביחוד „דין־תורה״, שבין יהוה ועמו (ו׳, א – ח), שעליו דברנו כבר למעלה.

כמאה שנה אחרי שלשת הנביאים האלה חלה תקופת נבואותיהם של שלשת נביאים „קטנים״ אחרים: צ פ נ י ה, נ ח ו ם ו ח ב ק ו ק (שכולם נבאו, כנראה, בימי יאשיהו). הזמנים נשתנו וגם נבואותיהם של הנביאים קבלו צורה חדשה וחומר חדש. מצד אחד פונה שמשו של א ש ו ר לערוב, ומצד שני ממשמש ובא „ספר התורה״ הגנוז בבית ה׳. ה„רשע״, כלי־קבול לחרון אף ה׳, זהו לפי־שעה א ש ו ר , אשר רדה באף גוים זמן רב כל־כך, וכנגדו י ש ר א ל הוא עתה ה„צדיק״, המקבל את חסדי ה׳ ויעודי הנחמה של נביאיו. נ ח ו ם, המשורר הנעלה, מנבא על מפלת נינוה ועל המטבח אשר יערכו בה, בשירה מליצית כבירה המתחילה בתאור חי זה:

הוֹי עִיר־דָּמִים, כֻּלָּהּ כַּחַשׁ, פֶּרֶק מְלֵאָה !...
קוֹל שׁוֹט, וְקוֹל רַעַשׁ־אוֹפָן, וְסוּס דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה...
לַהַב־חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית – וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד־פָּגֶר,
וְאֵין קֵצֶה לַגְּוִיָּה וְכָשְׁלוּ בִּגְוִיָּתָם. 2)

וכל שומעי דבר מפלתה של נינוה ימחאו כף, כי „על מי לא עברה רעתך תמיד!״ 3)

זמן חבור ספרו של צפניה קדם קצת למציאת „ספר התורה״. הנביא הזה כותב בעת ש ה ס ק ת י ם עשו שמות במערבה של אסיה. הוא רואה בעלית הגוי הפרא הזה אותות מבשרים את בוא יום־הדין, יום יהוה הגדול: „יום־עברה היום ההוא, יום צרה וצוקה...״ 4) גם ירושלים לא תנקה: „בעת

1) מיכה ג׳, ט – יב (וכל הפרשה). – 2) נחום ג׳, א־ג. – 3) שם בסוף הספר. 4) צפניה א, טו. על תכנם של הכתובים האלה נתחבר בימי הבינים שיר דתי נוצרי בלשון לטינית, הנודע בכנסיה הקתולית על פי התחלתו: dies irae dies illa („יום עברה היום ההוא״).

תרגומים

החפר, שנזכר במ"ב (יד, כה), לכן קבעו אותו בין ספרי הנבואה. ספר יונה – כמו מגלת רות – מביע דעה נעלה, היוצאה מתוך השקפת־עולם אוניברסליסטית: יהוה, יוצר הכל, חומל על כל ברואיו, בלי הבדל דת ולאום, להפך מהאדם־קטן־המוחים וצר־הלב והעין.

נשאר לנו עוד לדבר על „ז כ ר י ה השני", כלומר, על שש הפרשיות האחרונות (ט' – י"ד) של ספר זכריה. יש בהן הרבה דברים מדומדמים ומגומגמים, לכן קשה לעמוד על ענינן של הנבואות האלה בכלל. על זמן חבורן נחלקו דעות החוקרים עד מאד. ואולם מליצותיו המעולפות בסודות. הזכרת י ו ן בתור עם שליט 1), דברי הזלזול כלפי הנביאים 2), והערך הגדול שניתן לחג הסכות 3), – כל אלה הם סימנים מובהקים לזמן מאוחר מאוד. –

לאחרונה ראוי להעיר, כי המאספים והמסדרים של ספרי הנבואה התכונו במלאכתם זו גם לתכלית מעשית חשובה מאד. הקבוצות הללו נועדו למקרא באזני העדה בבתי־כנסיות בשבתות ובמועדים, לתורה ולמוסר ולנחמה, ולחזוק הרוח הלאומי והדתי בכלל. כי על כן אי־אפשר היה לתת את הספרים כמו שהם; הם היו טעונים עריכה, קצת שנויים בלשון, וגם מקצת תקונים והוספות, ביחוד בנוגע ל ע ת י ד ה מ ש י ח י, אשר בני העם הוסיפו עוד לחכות ולצפות לו. כדי „שלא לעמוד בדבר רע", כדי „לצאת בכי טוב", הוסיפו המסדרים העורכים, אחרי איזו נבואה קשה, דברי־נחומים, יעודים משיחיים. הוספה ברורה וגלויה כזו אנו רואים בפרשה האחרונה של ספר עמוס: מפסוק ז' עד סוף הספר נוספו דברים טובים, יעודים לימות המשיח, כדי להמתיק את מרירותם של הדברים שקדמו לזה. אבל גם בספרי הנבואה האחרים יש למצוא הוספות של המערכת מעין זו: רובן בספרי ישעיה, ובפרט בפרשיות כ"ח – ל"ה. גם הנבואה המשיחית הנפלאה „והיה באחרית הימים" שבראש פרשה ד' בספר מ י כ ה (ושנמצאה גם בישעיה ב', א והלאה), נקבעה כאן בודאי ע"י המערכת, כדי לרכך את הרושם הקשה שעשו על קהל השומעים דברי מיכה בפסוק האחרון של פרשה ג': ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה וגו'

1) זכריה ט', יג. – 2) י"ג, א־ז. – 3) י"ד, טו־כ.

מנפרד

מאת

לורד בירון

פואימה דרמטית

תרגם מאנגלית

דוד פרישמאן

„יֵשׁ דְּבָרִים, הוֹרַצְיוֹ, בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ
עֲצֻמִּים מֵאֲשֶׁר יִרְאוּ כָּל חוֹקְרֵיכֶם בַּחֲלוֹמוֹתָם.“

הנפשות:

מנפרד.

צַיָד.

כֹהן אב בהיכל מוֹרִיס הקדוש.

מְנוּאֵל.

הֶרְמן.

רוח ההרים, הממֻנה על האַלְפִּים.

אחרימן.

נֶמֵיזִיס.

הַפַּרְצוֹת, הממֻנות על גורל האדם.

רוחות ועוד.

מקום הדרמה באַלְפִּים העליונים — מקצת בארמון מנפרד ומקצת בהרים.

אַקְט רִאשׁוֹן.

מחזה ראשון.

מנפרד לבדו. — **המקום:** יציע גותית. — **המועד:** חצות לילה.

מנפרד.

אֲמַלֵּא הַמְּנוֹרָה שֵׁנִית, אַף־כִּי לֹא תַאֲרִיךְ לְהָאִיר
כְּכָל־אֲשֶׁר שׂוּמָה עָלַי לִהְיוֹת עוֹד יוֹשֵׁב וָעֵר:
תְּנוּמָתִי, אִם אָנוּם מְעַט, לֹא שֵׁנָה הִיא, זוּלָתִי
הָגוּת תָּמִיד נִמְשֶׁכֶת — וְלַעֲצוֹר אוֹתָהּ לֹא אוּכָל;
בִּלְבִּי לִי לֵיל שִׁמֻּרִים, וְעֵינַי אֶסְגּוֹר לְבַעֲבוּר
הַעֲמֵק לְהַבִּיט אֶל־קִרְבִּי. וּבְכָל־זֹאת אָנֹכִי חַי
וְצֶלֶם וּדְמוּת לִי כְּאַחַד הָאָדָם שֶׁנְּשָׁמָה בְּאַפּוֹ!
וְאִלּוּ יָדַעְתִּי כִּי נוֹתְנִים הַפְּגָעִים לַנָּבוֹן תּוֹרָה!
אֲבָל כָּל־דַּעַת הוּא מַכְאוֹב כְּרֹב לְחָכְמָה בְּאָדָם
כֵּן יִרְבֶּה לָקוּט בְּנַפְשׁוֹ בְּבֹאוֹ עַד־חֵקֶר הָאֱמֶת
הַמָּרָה כִּי עֵץ הַדַּעַת אֵינֶנּוּ גַּם עֵץ הַחַיִּים.
נִסִּיתִי כְבָר בְּכָל־חָכְמָה, בְּחֵקֶר וּבְרָזֵי כָל־פֶּלֶא
וּבְדַעַת הָעוֹלָם וּצְבָאָיו; נִתַּן לְרוּחִי הַכֹּחַ
לִכְבֹּשׁ כָּל־אֵלֶּה לְנַפְשִׁי — וּמוֹעִיל לֹא הָיָה בְהֵמָּה;
עָשִׂיתִי עִם אָדָם טוֹב וְטוֹב מָצָאתִי גַם אָנִי
בְּקֶרֶב רַבִּים מֵאָדָם — וּמוֹעִיל בָּאֵלֶּה לֹא הָיָה;
וְאוֹיְבִים קָמוּ עָלַי וַיִּתְנַכְּלוּ אֵלַי וְלֹא יָכְלוּ,

בְּשְׂרִידֵי עֵינֵי הָאֵשׁ שֶׁל עוֹלָם נִתָּץ וְנֶהֱרָס,
בִּשְׁאוֹל הַלָּזוּ הַשָּׁטָה בְּגַלְגַּל עוֹלָם הַנֶּצַח,
בְּקִלְלַת עוֹלָם הַזֹּאת הָרֹבְצָה מְאָז עַל־נִשְׁמָתִי,
בָּרוּחַ הַזֶּה הָרֹדֶה בִּי וּבְקִרְבִּי וְעַל־סְבִיבִי —
בָּאֵלֶּה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם לְהִכָּנַע אֵלַי: הִגָּלוּ!

בירכתי היציע מתוך החשֵׁכה יגָלה כוכב. הכוכב עומד תחתיו. קול זמרה ישָׁמע:

הרוח הראשון.

בֶּן־הָאָדָם! רְאֵה, נִגְלֵיתִי
מִנֵּי עָבִים לָךְ, מִבֵּיתִי
אֲשֶׁר רִקַּם צֶאֱלֵי אֶמֶשׁ,
אֲשֶׁר כִּסָּה זְהַב הַשֶּׁמֶשׁ,
עֶרֶב תְּכֵלֶת עִם־אַרְגָּמָן,
וְהוּא אֶת־זְבוּלֵי קִרְבּוֹ טָמָן.
חֵטְא הוּא דְבָרְךָ שֶׁהִקְשַׁבְתִּי —
אַךְ עַל־קֶרֶן אוֹר רָכַבְתִּי
חִישׁ אֵלֶיךָ, כִּי אִוִּיתָ!
הַגֵּד, אָדָם, מַה־צִּוִּיתָ?

קול הרוח השני.

מוֹנְבְּלַן הוּא מֶלֶךְ הֶהָרִים,
הַמְעֻטָּר מִקַּדְמֵי הַיָּמִים;
כֵּס מַלְכוּת לוֹ סְלָעִים, לְבוּשׁ מַלְכוּת לוֹ עָבִים,
וְכֶתֶר לוֹ שֶׁלֶג עוֹלָמִים.
אֵיתָנֵי הַיְעָרוֹת לַחֲלָצָיו מַחֲגָרוֹת,
וּצְנֵפוֹת הַקֶּרַח בְּכַפּוֹ;
וְחִכּוּ בְנִפְלָן, לֹא יֵרְדוּ לְשִׁפְלָן,
עַד אֹמַר — וְהִשְׁלִיכָן בְּאַפּוֹ.
וּגְלִילֵי הַשֶּׁלֶג, הַגּוֹלְשִׁים וְקֹפְאִים,

וְרַבִּים כָּרְעוּ לְפָנַי — וּמוֹעִיל לֹא הָיָה בָאֵלֶּה;
וְטֹב וָרָע וְחַיִּים וְכֹחַ וּתְשׁוּקוֹת בַּנֶּפֶשׁ —
כָּל־אֲשֶׁר אֶמְצָא בָאָדָם — בְּהַגִּיעָם אֵלַי וְהָיוּ
כְגֶשֶׁם בְּתוֹךְ הַחוֹל לְמֶרֶגַע הָאָרוּר הָ אֶ חָ ד.—
אֵין פַּחַד לְפָנַי, וָאָחוּשׁ בִּלְבִּי אֶת־סֵבֶל הַקְּלָלָה
הָרֹבֶץ עַל־אִישׁ אֲשֶׁר זָרָה מֵעוֹדוֹ הַיִּרְאָה לְנַפְשׁוֹ
אוֹ הַלְמוּת לֵב מִתְקְוָה אוֹ רוּחַ מִתְפָּעֵם מִתַּאֲוָה
אוֹ אַהֲבָה בַלֵּב הָאֹרֶבֶת לְעִנְיָן אוֹ חֵפֶץ בַּחַיִּים. —
וּבְכֵן לִמְלַאכְתִּי עָתָּה! —

הוֹי אַתֶּם, מַלְאָכִים נַעֲלָמִים!
הָרוּחוֹת אַתֶּם כֻּלְּכֶם מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם מִסָּבִיב,
אֲשֶׁר בִּקַּשְׁתִּי מֵעוֹדִי אֶתְכֶם בָּאוֹר וּבַחֹשֶׁךְ —
הוֹי אַתֶּם שָׁם הַמִּתְשׁוֹטְטִים סָבִיב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה,
וּמִשְׁכָּן לָכֶם בַּשָּׁמַיִם בְּעֶצֶם הַדַּק מִן־הַדָּק —
אַתֶּם שָׁם אֲשֶׁר מִרְבָּץ לָכֶם בִּמְרוֹמֵי כָל־הָרִים
בִּמְקוֹם אֵין־נָתִיב וּמְסִלָּה, וַאֲשֶׁר מְחִלּוֹת עָפָר
וְנִבְכֵי יַמִּים גַּם־יַחַד נֶאֱמָנִים אִתְּכֶם בִּבְרִיתְכֶם —
בְּקֶסֶם הַשֵּׁם הַלָּזֶה הַמַּשְׁלִיט אוֹתִי בָכֶם
הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם הַפַּעַם: עֲלוּ, עֲלוּ, הִגָּלוּ!

(דממה.)

הַאֻמְנָם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי? — וּבְכֵן בְּשֵׁם אֲדֹנֵיכֶם
הָרֹאשׁ לָכֶם וְהָרִאשׁוֹן, בָּאוֹת הַנּוֹרָא הַזֶּה
אֲשֶׁר מִפָּנָיו תֶּחֶרְדוּ, בֶּעֱזוּז הָעִזּוּז הַנֶּעְלָם
אֲשֶׁר אֵין־מָוֶת עִמּוֹ: עֲלוּ נָא, הִגָּלוּ, הִגָּלוּ!

(דממה.)

עוֹדָם מִסְתּוֹלְלִים בִּי. — רוּחוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ,
מִיָּדִי לֹא תִמָּלֵטוּ! בַּכֹּחַ הֶעָצוּם מִכֹּחַ
כָּל־נִבְרָא שֶׁהָיָה בָאָרֶץ מֵאָז וּמֵעוֹלָם וְעַד־עַתָּה,
בְּקֶסֶם אַכְזָרִי הַלָּז, פְּלִיט כּוֹכָב מֻכֶּה רְסִיסִים

יַגְבִּיהוּ שִׂיא אֶל־רוֹם —
שָׁם מוֹלַדְתִּי אֲשֶׁר נָטַשְׁתִּי
בְּרֶגַע נָתַתָּ הַצָּו: —
עֶבֶד אֲנִי לְלַחֵשׁ קְסָמֶיךָ
וּרְצוֹנְךָ לִי יִהְיֶה לְקָו.

הרוח החמישי.

רוֹכֵב אָנֹכִי עַל־מֶרְכְּבוֹת רוּחַ,
הַסְּעָרוֹת — בֵּיתִי שָׁם;
הֶעָנָן אֲשֶׁר עֲזַבְתִּי עַתָּה
מִבְּרָקִים עוֹדוֹ חָם;
כַּחֵץ מִקֶּשֶׁת, עַל־יָם וְיַבֶּשֶׁת
נֶחְפַּזְתִּי אֵלֶיךָ בִּשְׂעָרָה;
אֳנִיָּתִי עָפָה, כַּבָּרָק חָלָפָה,
וְאַחֲרֵי בִּתְהוֹם לֵיל נִקְבָּרָה.

הרוח הששי.

זְבוּל לִי בְצִלְלֵי תְהוֹמוֹת הַלַּיְלָה —
עַל־מָה הִרְגַּזְתַּנִי בְעֻזְּךָ לְמַעְלָה?

הרוח השביעי.

הַכּוֹכָב הַמּוֹלֵךְ מֵאָז עַל־גּוֹרָלְךָ,
זֹאת יָדַי מִקַּדְמֵי הַיָּמִים בּוֹ מָלְכָה:
מָה רַעֲנָן אָז הָיָה הָעוֹלָם וְאֵין־אֶמֶשׁ —
לֹא עָף עוֹד כָּמוֹהוּ בִסְבִיבֵי הַשֶּׁמֶשׁ;
זֶה אָרְחוֹ בַּמִּדָּה, זֶה עוּפוֹ בַּזֶּרֶת —
אָז הָיָה הַנֶּחְמָד בְּכוֹכְבֵי תִפְאֶרֶת.
אַךְ בָּא יוֹם — וְנֶהְפַּךְ לְגוּשׁ שֶׁל־לְהָבִים,
לְגַלְגַּל בְּאֵין תֹּאַר הַנֶּחְפָּז בֵּין־עָבִים,
לְלַפִּיד מְעוֹפֵף, לְחִתִּית וּמְאֵרָה

לְאִטָּם מִמְּקוֹמָם יֶעְתָּקוּ;
וַאֲנִי הוּא הַמְפַקֵּד לָהֶם וְהִתְגַּלְגָּלוּ,
וַאֲנִי כִּי אָצוּ וְהִתְחַזָּקוּ —
כִּי רוּחַ הָהָר וַאדוֹנָיו אָנֹכִי,
אַבִּיט וְאַדְמָתוֹ חַתָּה,
וְרָגְזוּ מוֹסְדוֹתָיו, וְעַד תַּחְתִּיּוֹתָיו—:
מַה־תִּשְׁאַל מֵעִמִּי אַתָּה?

קול הרוח השלישי.

בְּתַכְלֶת מַעֲמַקֵּי הַמַּיִם,
שֶׁגַּלִּים לֹא יִשְׁטְפוּ שָׁם,
וְזָרָה שָׁם רוּחַ נוֹשֶׁבֶת,
וְרֹבֵץ שָׁם תַּנִּין הַיָּם,
וּבְתוּלַת הַמַּיִם עֹנֶדֶת
לִשְׂעָרָהּ הַיָּרֹק זֵר צָב —
עַד־שָׁמָּה זֶה לַחְשְׁךָ בָּא לִי
כְּרַעַם בְּגַלְגַּל רָב;
עַד־דְּמָמַת הֵיכַל הַפְּנִינִים
חָדַר הֵד קוֹלְךָ אֵלַי —:
אֲנִי זֶה אֲדוֹן הָאוֹקְיָנוֹס!
הַגֵּד: מַה־תִּפְקוֹד עָלָי?

קול הרוח הרביעי.

שָׁם בִּמְקוֹם הַזְּוָעוֹת נָמוֹת
עַל־פְּנֵי רְפִידוֹת אֵשׁ,
וְנַחֲלֵי גַפְרִית שְׂרֵפָה מְצוּיִם
כָּל־גַּל: עֲלֵה וָרֵשׁ;
שָׁם בִּמְקוֹם יְסוֹד הָאֲנָדִים
תָּקוּעַ בְּתוֹךְ הַתְּהוֹם,
כְּמִדָּה אֲשֶׁר אֶל־מוּל הַשָּׁמַיִם

הרוח.

אֲנַחְנוּ יְכֹלִים לָתֵת רַק זֹאת אֲשֶׁר־יֵשׁ בְּיָדֵנוּ:
שְׁאַל־נָא עֲבָדִים לְךָ אוֹ מִמְשָׁל אוֹ שִׁלְטוֹן בָּאָרֶץ,
אֶת־כֻּלּוֹ אוֹ חֵלֶק מִמֶּנּוּ; שְׁאַל לְךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת
לִכְבּוֹשׁ לְךָ הַיְסוֹדוֹת, שֶׁאָנוּ אֲדוֹנִים לָהֵמָּה,
אֶת־אֶחָד אוֹ כֻּלָּם יַחְדָּו — וְהָיוּ כָל־אֵלֶּה לָךְ.

מנפרד.

שָׁכֹחַ — שָׁכֹחַ אֶת־נַפְשִׁי — הַאֻמְנָם לֹא תוּכְלוּ לִמְצוֹת
מִנֵּי עוֹלָמוֹת נַעֲלָמִים, שֶׁאַתֶּם רֹדִים בָּהֵמָּה,
אֶת־זֶה אֲשֶׁר נַפְשִׁי שֹׁאָלֶת?

הרוח.

לֹא לָנוּ הַשִּׁלְטוֹן בָּזֶה,
גַּם לֹא בְיָדֵנוּ הַדָּבָר; וְאוּלָם — לָמוּת תּוּכָל.

מנפרד.

הֲיִתֵּן לִי מוֹתִי שָׁכֹחַ?

הרוח.

יְצִירֵי אַלְמָוֶת אֲנַחְנוּ
וְאֵין אָנוּ שֹׁכְחִים נֶצַח. חַיֵּינוּ חַיֵּי עוֹלָמִים,
וְזֶה אֲשֶׁר עָבַר, אוֹ עָתִיד — לָנוּ רַק הֹוֶה הִנֵּהוּ
הֲתִמְצָא בָזֶה לְךָ מַעֲנֶה?

מנפרד.

רַק הָחֵל בִּי תְּהָתֵלּוּ —
וְאוּלָם הַכֹּחַ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם אֵלַי הַפַּעַם,
הוּא סִגֵּר אֶתְכֶם בְּיָדִי. עֲבָדִים, אַל תַּמְרוּ רְצוֹנִי!
הָרוּחַ, הַנְּשָׁמָה, הַנִּיצוֹץ, זֶה נִיצוֹץ פְּרוֹמֶתּוֹס בְּקִרְבִּי,

לִצְבָא כָּל־הַשְּׁחָקִים וּבְכָל אֲשֶׁר יֵרָא;
בַּכֹּחַ אֲשֶׁר נִטַּע בְּקִרְבּוֹ מִלֵּדָה
יִתְגַּלְגַּל חֲדַל נָתִיב וְדֶרֶךְ לֹא יֵדָע —
מִפְלֶצֶת בֹּעֵרָה בִּמְרוֹמֵי הַשְּׁחָקִים,
וְשִׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם הַמְשֻׁלָּח רַק בְּרָקִים.
אַךְ אַתָּה, הַנָּהוּג פֹּה מַטָּה עַל־יָדוֹ,
הָרֶמֶשׂ, שֶׁלִּבִּי יִבְזֵהוּ וַעֲבָדוֹ,
הֵן אַתָּה בַּכֹּחַ — וְהוּא לֹא כֹחֶךָ,
כִּי שָׁאוּל לְךָ הוּא עַד־אִם אַכְנִיעֶךָ —
אֲנַסְתַּנִי לָרֶדֶת לִרְגָעִים מְעַטִּים
לִמְקוֹם רוּחוֹת דַּלִּים מְקוֹלְךָ פֹּה חַתִּים,
לְבַעֲבוּר אֶתְוַכַּח עִם־נֶפֶשׁ כָּמוֹךָ —
בַּמָּה, הַגֵּד אֵפוֹא, גּוֹרָלְךָ אֶתְמֹכָה?

שבעת הרוחות.

אֲדָמָה, יָם, רוּחַ וָלַיִל, הַר וְסַעַר וְכוֹכָבְךָ,
אֶת־כֻּלָּם, בֶּן־אָדָם תּוֹלֵעָה, פְּקוּדָתְךָ אֵלֶיךָ הוֹעִידָה;
נִקְבְּצוּ, בָּאוּ הָרוּחוֹת כֻּלָּם לְמִשְׁאֲלוֹת לְבָבְךָ —
מָה אֵפוֹא תִשְׁאַל מִמֶּנּוּ, בֶּן אָדָם רִמָּה? הַגִּידָה!

מנפרד.

שָׁכֹחַ — —

הרוח הראשון.

אֶת־מָה — אֶת־מִי — וּמָה הוּא אֵפוֹא?

מנפרד.

אֶת־זֹאת אֲשֶׁר בִּי בְלִבִּי! הַבִּיטוּ נָא בִי וּקְרָאוּ —
הֲלֹא יְדַעְתֶּם גַּם אַתֶּם, וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל הַגִּידָה.

הרוח.

רַק רֶגַע עוֹד: הֵן בָּאנוּ, וְלָכֵן תֵּן וְנַעַבְדֶךָ;
שִׂים אֵפוֹא אֶל־לֵב וְהַגֵּד, הַאֵין לְךָ זוּלַת זֶה דָּבָר,
שֶׁיֵּשׁ בְּיָדֵנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ וְעֶרְכּוֹ לֹא נִקְלֶה בְּעֵינֶיךָ?

מנפרד.

אֵין לִי כָּל־דָּבָר! — אַךְ עִמְדוּ — עִמְדוּ עוֹד רֶגַע רַק אֶחָד —
חָפֵץ אָנֹכִי לִרְאוֹתְכֶם פָּנִים אֶל־פָּנִים. אֶת־קוֹלְכֶם
שָׁמַעְתִּי בְּדַבְּרוֹ אֵלַי; מָתוֹק וְנוּגֶה צִלְצוּלוֹ
כְּשִׁירָה עַל־מַיִם רַבִּים; וְאָנֹכִי רֹאֶה לְפָנַי
רַק מַרְאֶה מוּצָק אֶחָד שֶׁל־כּוֹכָב נֹגַהּ גָּדוֹל,
וְדָבָר לֹא אֶרְאֶה זוּלָתוֹ. גְּשׁוּ נָא אֵלַי בְּתַבְנִיתְכֶם,
הָאֶחָד אוֹ כֻּלְּכֶם יַחַד, בְּצַלְמְכֶם אַתֶּם וּדְמוּתְכֶם.

הרוח.

אֵין צֶלֶם לָנוּ וּדְמוּת, זוּלָתִי דְּמוּת הַיְסוֹדוֹת,
שֶׁאָנוּ הַמָּקוֹר לִהְיוֹתָם וְאָנוּ הָרוּחַ שֶׁבְּקִרְבָּם:
בְּחַר אַתָּה לָנוּ הַדְּמוּת — וְנִגָּלֶה אֵלֶיךָ בְּתוֹכָהּ.

מנפרד.

לֹא לִי הַבְּחִירָה הַזֹּאת; אֵין תַּבְנִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
נִמְאָסָה אוֹ טוֹבָה בְּעֵינַי; כִּי עַל־כֵּן יָקוּם הָאֶחָד,
הֶעָצוּם מִכֻּלְּכֶם יַחַד, וְלָבַשׁ כִּרְצוֹנוֹ הַמַּרְאֶה
הַנִּבְחָר מִכָּל־זוּלָתוֹ בְּעֵינָיו. — קוּם וָחוּשָׁה!

הרוח השביעי.

(יִגָּלֶה בתבנית אשה יפה).

הַבֵּט!

מנפרד.

הוֹי אֵל אֱלֹהִים! אִם־כָּכָה הוּא וְאִם אַתָּה
לֹא מִקְסַם כָּזָב פֹּה וְלֹא חֲזוֹן מַהֲתַלּוֹת כְּלָךְ,

הַבָּרָק בְּנַפְשִׁי פְּנִימָה — כָּל־זֶה בִּי נוֹצֵץ וּמַזְהִיר
וְחֹדֵר עַד לְמֶרְחַקִּים, כְּמִשְׁפַּט הָרוּחַ בְּלִבְּכֶם,
לֹא נוֹפֵל מִמֶּנּוּ כָּל־מְאוּמָה, אַף־אִם רַק עָפָר לְבוּשׁוֹ.
עֲנוּ־לִי פֶּן אַרְאֶה אֶת־יָדִי אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם מֶה אָנִי!

הרוח.

אֵת אֲשֶׁר עָנִינוּ, נַעֲנֶה. וְזֶה אֲשֶׁר אוֹתְךָ עָנִינוּ
הֲלֹא הוּא גַם בִּדְבָרֶיךָ.

מנפרד.

מַה־זֶה עֲנִיתֶם אֵפוֹא?

הרוח.

אִם אֱמֶת הוּא אֲשֶׁר אָמַרְתָּ, כִּי כְרוּחֵנוּ רוּחֲךָ,
אָז הִנֵּה עָנִינוּ אוֹתְךָ, כִּי זֶה אֲשֶׁר פִּי הָאָדָם
יִקְרָא לוֹ מָוֶת בִּשְׂפָתוֹ — אֵין לוֹ עִמָּנוּ דָבָר.

מנפרד.

כִּי־עַתָּה רַק לַשָּׁוְא קְרָאתִיכֶם מִזְּבוּלְכֶם אֵלַי;
לֹא תוּכְלוּ, אוֹ לֹא תַחְפְּצוּ, לַעֲזָר־לִי.

הרוח.

רַק צַוֵּה;
כָּל־מַה שֶׁיֶּשְׁנוֹ לָנוּ לְפָנֶיךָ נְשִׂימוֹ וּלְךָ הוּא:
שִׂים לִבְּךָ לָזֶה בְּטֶרֶם תְּשַׁלְּחֵנוּ מֵעִמְּךָ וּשְׁאַל —
שְׁאַל מְלוּכָה אוֹ שִׁלְטוֹן אוֹ גְבוּרָה, שְׁאַל לְךָ אֹרֶךְ יָמִים — — —

מנפרד.

הוֹי קְלָלָה! מַה־לִּי וְלְיָמִים? אֲרֻכִּים מִדַּי לִי גַם יָמַי,
יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אָנֹכִי — סוּרוּ, גְּשׁוּ הָלְאָה, הֵעָלוּ!

כְּחוּשׁ אֶת־הֶחָזוֹן, וְהוּא עוֹד לֹא נִרְאָה,
אַף קָרוֹב לְךָ הוּא וְהָיָה וְהִנּוֹ;
אוֹ־אָז וּתְקָפוּךָ תַּעֲלֻמוֹת כָּל־יִרְאָה,
וְתַבִּיט לְאָחוֹר לְבַעֲבוּר הֲכִינוֹ —
וְרָאִיתָ וְהָיִיתָ כֻּלְּךָ מְשׁוֹמֵם,
וְהִנֵּה אָנֹכִי רַק צִלְּךָ הַדּוֹמֵם;
רַק כֹּחֲךָ זֶה שֶׁלִּבְּךָ הִכִּירוֹ
וְשׁוּמָה עָלֶיךָ בְּכָל־זֶה לְהַסְתִּירוֹ.

זֶה נַחַשׁ קֶסֶם, זֶה לַחַשׁ אָלָה
מֵרֶחֶם אִמְּךָ קִדֶּמְךָ בִּקְלָלָה;
יָרַד הָרוּחַ מֵאַרְבַּע הָרוּחוֹת
וַיָּשֶׂם בִּכְבָלִים אוֹתְךָ בַכֹּחַ,
וּמִפְּנֵי הַסְּעָרָה קוֹל קֹרֵא בַטְּחוֹת:
הִנָּזֵר, הִנָּזֵר מֵעֲלֹז וּמִשְּׂמֹחַ!
וִיהִי לְךָ לַיְלָה כְּבַד אֹפֶל וָאֶמֶשׁ,
שֶׁיִּמְנַע מֵעִמְּךָ תַּנְחֻמוֹת כּוֹכָבָיו,
וִיהִי לְךָ יוֹמָם יוֹם נֹגַהּ וָשֶׁמֶשׁ,
הַמְצַוְּךָ רַק לִקְרוֹא: לוּ שָׁקַע בְּעָבָיו!

מִתַּרְמִית דִּמְעָתְךָ, הַזָּבָה עוֹלָמִית,
שָׁחַטְתִּי מִיץ לִי, שֶׁכֹּחוֹ לְהָמִית;
מִלִּבְּךָ מָצִיתִי, מִתַּחַת לְעוֹרוֹ,
אֶת־דָּמוֹ הַשָּׁחוֹר מִשְּׁחוֹר כָּל־מְקוֹרוֹ;
מִשְּׂחוֹק שְׂפָתֶיךָ גָּזַלְתִּי הַנָּחָשׁ,
זֶה שֶׁהִתְפַּתֵּל בַּלָּט שָׁם וְרָחָשׁ;
מִפִּיךָ רָדִיתִי אֶת־זוֹב כָּל־הַנְּעִימוֹת,
שֶׁהֵן הֵן הִסְתִּירוּ בְּחֻבָּן כְּלִיל כְּלִמּוֹת —
וַיְהִי כִּי בָחַנְתִּי כָּל־רוֹשׁ וָרוֹשׁ,
וָאֵרֶא כִּי רוֹשְׁךָ לַכֹּל לְרֹאשׁ.

כִּי־עַתָּה אֲאַשֵּׁר עוֹד. תְּנֵנִי וְאַחֲזִיק בְּךָ,
תְּנֵנִי וְנָשׁוּב עוֹד — —

(התמונה נעלמת).

הוֹי, לִבִּי בִּי נִשְׁבָּר!

(מנפרד נופל ארצה מתעלף).

קול לחש יִשָּׁמַע!

כִּי תִטְבּוֹל בַּגַּלִּים קֶרֶן הַלְּבָנָה,
כִּי־תִגַּהּ בַּדֶּשֶׁא תוֹלַעַת הַקּוֹץ,
וְתִפּוֹל עַל־קֶבֶר אֵשׁ מְעֻנָּנָה,
וְיִתְעֶה אוֹר מַתְעֶה עַל־מִשְׁטַח הַבֹּץ;
כִּי־יִפְּלוּ כוֹכָבִים בְּרַעַשׁ מִמְּרוֹמִים,
וְעָנוּ לָהֶם הַיַּנְשׁוּפִים הַהוֹמִים,
וְעָמְדוּ מִסָּבִיב הֶעָלִים דֹּם
בְּצֵל הַגִּבְעָה הַיּוֹרֵד מֵרֹם —
אָז רוּחִי אָנֹכִי תָּנַח עָלֶיךָ
בְּעֹז וּבַקֶּסֶם, וְהִיא תְּנַהֲלֶךָ.

וַיְהִי כִּי־תִפּוֹל עָלֶיךָ תַּרְדֵּמָה —
אַךְ הִנֵּה לֹא יִישַׁן בְּךָ גַּם הָרוּחַ;
יֵשׁ צֵל, וְהוּא לָעַד לֹא יָפוּחַ,
יֵשׁ שְׁעָפִים, וְהֵם אֵין מָנוֹס מֵהֵמָּה;
קֶסֶם לֹא־תֵדַע, וְאֵיתָן וְתַקִּיף
תָּמִיד תָּמִיד עָלֶיךָ יַקִּיף;
יְכַסְּךָ תָּמִיד כְּבֶגֶד הַמֵּת,
וּכְמוֹ בָּעֲנָנָה יְסֻבְּךָ כָּל־עֵת —
אוֹ־אָז וְנֶאֱחַזְתָּ עַד־קֵץ כָּל־הַיָּמִים
בְּרַתְּקוֹת רוּחִי זֶה עִם־הַקְּסָמִים.

וַיְהִי כִּי בְבֹאִי לֹא רָאֹה תִרְאֵנִי —
אַךְ עֵינְךָ גַּם־אָז הֲלֹא תְחוּשֵׁנִי

כִּי עֹז וְשִׁלְטוֹן אֵין לוֹ עַל יְמֵי הַזְּמָן שֶׁעָבַר,
וַעֲתִידוֹת, בְּטֶרֶם יֵרְדוּ יְמֵי הַזְּמָן שֶׁעָבַר
לִתְהוֹמוֹת הַמַּחֲשָׁבִים, לֹא אֶדְרוֹשׁ. — אִמִּי־אַרְצִי!
וְאַתָּה יוֹם, הַמְחַדֵּשׁ מוֹצָאוֹ פֹּה לְפָנַי,
וְאַתֶּם הָרִים סָבִיב, לָמָּה כֹּה יְפִיתֶם,
וַאֲנִי אֲנִי לְאַהֲבָה אֶתְכֶם הֵן לֹא אוּכַל?
וְאַתְּ גַּם אַתְּ הָעַיִן הַגְּדוֹלָה הַמַּזְהִירָה
עַל־פְּנֵי הַיְקוּם מִסָּבִיב, עַל־הָאָרֶץ וְעַל־כָּל צְבָאָהּ,
וּפְקוּחָה הִיא עַל־כֹּל, וּמְקוֹר תַּעֲנֻגוֹת הִיא
לְנִשְׁמַת אַף כָּל חַי — אֶל־לִבִּי לֹא תָאִירִי.
וְאַתֶּם סְלָעִים רָמִים, אֲשֶׁר עַל־שְׂפַתְכֶם אֶעֱמוֹד
וְאַבִּיט עַל־גְּדוֹת הַנַּחַל הַשּׁוֹטֵף אַט לְמַטָּה
וְאֶרְאֶה הַבְּרוֹשִׁים הַגְּבֹהִים, וְהֵמָּה קָמְטוּ תַּחְתָּם
וְהָיוּ כִּשְׂיחִים קְטַנִּים מֵעֹצֶם מֶרְחַקִּים נוֹרָאִים, —
עֲנוּ לִי: אִם קְפִיצָה אַחַת, נִיד יָד אוֹ מִדְרַךְ רֶגֶל
אוֹ רוּחַ נוֹשֶׁבֶת רֶגַע, כִּי־תִתְקוֹף אוֹתִי פִּתְאֹם,
יְכֹלִים לְקַלַּע אוֹתִי עַד־עֶרֶשׂ לֶב־הַצּוּרִים,
לָנוּחַ שָׁם עַד־עוֹלָם — עַל־מַה זֶּה אֶתְמַהְמֵהַּ?
אָחוּשׁ בְּלִבִּי הַחֵפֶץ — וְדַלֵּג לֹא אֲדַלֵּג;
אֶרְאֶה הָרָעָה בְּעֵינַי — וְלֹא אֵט מִפָּנֶיהָ אָחוֹר;
רֹאשִׁי הוֹלֵךְ סֹבֵב — וְרַגְלַי תַּעֲמוֹד הָכֵן;
בְּקִרְבִּי כֹּחַ פֶּלְאִי וְהוּא הָעוֹצֵר אוֹתִי
וְחֹתֵךְ גּוֹרָל לִי לִחְיוֹת וּלְהוֹסִיף לִחְיוֹת, —
אִם נִקְרָא חַיִּים לָזֹאת אֲשֶׁר נָשָׂא אֶשָּׂא עִמִּי
אֶת־סֵבֶל שִׁמְמוֹת רוּחִי וֶאֱהִי לְנִשְׁמָתִי קֶבֶר;
כִּי־הִנֵּה חָדַלְתִּי בַּקֵּשׁ חֶשְׁבּוֹן לְפָעֳלַי אָנִי —
זֹאת עַצְלוּת הָאַחֲרוֹנָה אֲשֶׁר הִבְשִׁילָה הָרָע —

(נשר יתעופף).

הוֹי אַתָּה צִפּוֹר כָּנָף, צִיר תּוֹקֵעַ עָבִים
וְרוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת עַד־גָּבְהֵי שִׂיא שָׁמַיִם!

בְּקִפָּאוֹן לְבָבְךָ וּשְׂחוֹקְךָ, שְׂחוֹק שֶׁקֶר,
בִּתְהוֹם כָּל תְּכָכֶיךָ בְּאֵין קֵץ וּבְאֵין חֵקֶר,
בְּעֵינְךָ הַנִּרְאָה כְּכְלִיל תֻּמַּת צְדָקוֹת,
בְּרוּחֲךָ הַסְּגוּרָה בְּתוֹךְ אַלְפֵי חֲלָקוֹת,
בְּיִתְרוֹן כִּשְׁרוֹנְךָ לְבַשֵּׂר בַּסְּבִיבוֹת
כִּי לִבְּךָ לֶב־אָדָם וּמָלֵא נְדִיבוֹת,
בָּזֹאת אֲשֶׁר אָח הָיִית לְקַיִן
וּבְצַר לְאָחִיךָ צָהַלְתָּ כַּיַּיִן —
בְּכָל־אֵל אֲקַלֶּלְךָ וְאֶקְרָא בְּקוֹל:
הֱיֵה־נָא לְנַפְשְׁךָ אַתָּה לִשְׁאוֹל!

וְעַל־רֹאשְׁךָ אֶצֹּק אֶת־סַף הַתַּרְעֵלָה,
וְהָיְתָה לְמַסָּה לְנַפְשְׁךָ הַהוֹלֵלָה;
אַל־שֵׁנָה לְךָ וְאַל־לְךָ מָוֶת,
וְהָיָה גוֹרָלְךָ רַק בַּלָּהוֹת צַלְמָוֶת;
וּמוֹתְךָ תְּבַקֵּשׁ, וּרְאִיתוֹ רַק סָבִיב,
וּמִלְּאָךְ חִתִּית — וְכָבָה כַּשָּׁבִיב.
רְאֵה הִנֵּה הֵחֵל הַקֶּסֶם אֶת־פָּעֳלָיו,
כְּבָר הִשְׁלִיךְ עָלֶיךָ דוּמָם אֶת־כְּבָלָיו;
מְצָאֲךָ דְּבָרִי, וּבְאֵין־קֵץ וּבְאֵין־סוֹף
יִמְחַץ לִבְּךָ. — הֱעָלֵה וַחֲלוֹף!

מחזה שני.

הר היונגפרו.—עת־בֹּקֶר.—מנפרד לבדו על־כַּף סלע.

מנפרד.

הָרוּחוֹת אֲשֶׁר קְרָאתִי, הֵמָּה עֲזָבוּנִי —
הַכְּשָׁפִים אֲשֶׁר דָּרַשְׁתִּי, הֵמָּה רַק רִמּוּנִי —
הַתְּשׁוּעוֹת אֲשֶׁר בִּקַּשְׁתִּי, הִנָּה רַק הֶלְאוּנִי;
לֹא אֶבְטַח עוֹד עַד־עוֹלָם בְּדָבָר חוּץ לָאָדָם,

הציד.

גַּם פֹּה עַל־פְּנֵי הַמְּסִלָּה
חָמְקָה הָאַיָּלָה מִמֶּנִּי; כַּף רַגְלָהּ זֹאת הַמְּהִירָה
רִמַּתְנִי הַפַּעַם הַזֹּאת; צֵידִי הַיּוֹם לֹא יִשְׁוֶה
בַּעֲמָלֵי הָרַב הַזֶּה אֲשֶׁר אֵימוֹת מָוֶת עִמּוֹ. —
אַךְ מִי־זֶה הָאִישׁ הַלָּז? אֵינֶנּוּ לְפִי מַרְאֵהוּ
גַּם הוּא כְּמוֹנִי צַיָּד, וּבְכָל־זֶה עָלֹה עָלָה
עַד שִׂיא הַמְּרוֹמִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ אוֹתָם
אַף שׁוֹכְנֵי הֶהָרִים בָּזֶה, זוּלָתִי צַיָּד בָּחוּר.
שִׂמְלָה נִבְחָרָה לִבְשָׂרוֹ וּפָנָיו כְּגִבּוֹר חַיִל
וּמַרְאֶה לוֹ כְּמַרְאֵה אֶחָד מֵרַבֵּי הָאָרֶץ
מִקֶּרֶב בְּנֵי הַחֹרִים — כָּכָה אֶרְאֶנּוּ מֵרָחוֹק.
הָבָה וְאֶקְרַב אֵלָיו —

מנפרד.

(לא יראה את הַקָּרֵב).

כִּי כָכָה הָיִיתִי עַתָּה —
קָדְקֹד כִּסַּתּוּ שֵׂיבָה מִתְּגֹרַת פְּחָדִים פִּתְאֹם,
דֹּמֶה לִבְרוֹשִׁים אֵלֶּה מְנֻפְּצֵי סַעֲרַת רוּחַ,
הֲרִיסַת חֹרֶף אֶחָד בְּלֹא עָנָף וּבְלֹא קְלִפָּה,
גֶּזַע אֲשֶׁר רָקַב עִם־שֹׁרֶשׁ אֲשֶׁר קֻלַּל
וּבְקִרְבּוֹ חָשׁ רַק אַחַת, כִּי הוֹלֵךְ הוּא וָמֵת —
וְלִהְיוֹת כָּמוֹהוּ עַתָּה, וְלִהְיוֹת לָנֶצַח כָּכָה,
בְּעוֹד נוֹצַרְתִּי אַחֵר! — וְעַתָּה פָּנַי קֻמְטוּ,
קֻפְּדוּ בְּרֶגַע אֶחָד — לֹא בְשָׁנִים וְלֹא בְיָמִים —
עֻנּוּ בְכוֹר הַזִּקְנָה — וְיָמִים אַאֲרִיךְ כָּכָה! —
הוֹי גּוּשֵׁי קֶרַח נֹפֶל, סַלְעֵי גַּלֵּי שֶׁלֶג,
וְנָשְׁבָה בָהֶם הָרוּחַ וְהִתְגַּלְגְּלוּ פִּתְאֹם אַרְצָה
וְקָבְרוּ הֶהָרִים תַּחְתָּם — הוֹי בֹּאוּ, פַּצְפְּצוּ אוֹתִי!
הִנֵּה אֶת־קוֹלְכֶם אֶשְׁמַע מִלְּמַעְלָה וּמִלְּמַטָּה,

הֵן יָכֹל תּוּכַל בְּעוּפְךָ לָטוּשׁ עָלַי לְבַעֲבוּר
שִׂימֵנִי לְךָ לְשָׁלָל וּלְטֶרֶף לְגוֹזָלֶיךָ;
אַךְ הִנֵּה תַּחֲלוֹף הָלְאָה לְמָקוֹם לֹא תוּכַל עַיִן
לְהַבִּיט עוֹד אַחֲרֶיךָ, וְעֵינְךָ רַק לְבַדָּהּ
תַּחְדֹּר פֹּה לְמַטָּה, לְמַעְלָה אוֹ לְפָנִים,
חָדֹר וְנָקֹב הֵיטֵב. — הוֹי, מַה־יָּפְיָפִית!
מַה־יָּפֶה כָּל־הָעוֹלָם עַד־כַּמָּה שֶׁיֵּרָאֶה!
מַה־נֶּחְמָד הוּא בִּפְעָלָיו וְנֶחְמָד בַּאֲשֶׁר הוּא!
וַאֲנַחְנוּ אֲשֶׁר אֲדוֹנָיו יִקְרָא פִּינוּ לָנוּ,
חֶצְיֵנוּ אֲנַחְנוּ עָפָר וְחֶצְיֵנוּ הַשֵּׁנִי אֵלִים,
וְכֹה אוֹ כֹה לֹא נִסְכּוֹן לָרֶדֶת אוֹ לְהִתְרוֹמֵם;
רַק עֵרֶב רָע אֲנַחְנוּ, וְעֵרֶב הָבֵא נָבִיא
אֶל־בֵּין הַיְסוֹדוֹת סָבִיב; לִבֵּנוּ יִשְׁאַף בָּנוּ
עַבְדֻּת וְגָאוֹן יַחַד, וַאֲנַחְנוּ פֹּה נִלְחָמִים
עִם־פִּגְעֵי אֶרֶץ שְׁפָלִים וְעִם־מַחְשָׁבוֹת שְׁחָקִים רָמוֹת
עַד בֹּא הַמָּוֶת לָנוּ לְהַכְנִיעֵנוּ וּלְשִׂימֵנוּ
לָזֹאת, שֶׁפִּינוּ יָרֵא מֵהַזְכִּירָהּ אֶל־נַפְשֵׁנוּ
אוֹ דַבֵּר בָּהּ לְאַחֵר. — צְלִיל קוֹל אֲנִי שׁוֹמֵעַ!

(קול חליל רועים נשמע מרחוק).

קוֹל תְּרוּעַת חָלִיל הוּא מֵחֲלִילֵי הֶהָרִים פֹּה!
כִּי עִתּוֹת יְמֵי קַדְמוֹנֵינוּ לֹא הָיוּ פֹה עֲדָנָה
רַק מָשָׁל בְּפִי הָרֹעִים; עוֹד נִשְׁמַע פֹּה בַּשָּׂדוֹת
קוֹל תְּרוּעַת חָלִיל עֹלֶה עִם־צְלִיל הָעֵדֶר יַחַד;
מַה־צָּמְאָה נַפְשִׁי לִשְׁתּוֹת הַקּוֹלוֹת הַמְתוּקִים הָאֵלֶּה!
מִי־יִתֵּן וְהָיִיתִי עַתָּה לְרוּחַ לֹא־נִרְאֶה לָעַיִן,
לְרוּחַ הַצְּלִיל הַמָּתוֹק, לְנִשְׁמַת חַיֵּי הַקּוֹלוֹת,
לְנֶפֶשׁ הַנְּגִינָה הַחַיָּה, לְהֱיוֹתָהּ בְּאֶפֶס חֹמֶר —
לִחְיוֹת וְלָמוּת יַחְדָּו עִם־צְלִילֵי הַקּוֹלוֹת הַבְּרוּכִים,
שֶׁהֵם הוֹלִידוּ אוֹתִי! —

צַיָּד עולה.

הָיָה גּוֹרָל מוֹנְטְרוֹזָה — עַל־מַה זֶּה, עַל־מָה לֹא נִצַּבְתִּי
אָנֹכִי אָז מִתַּחְתָּיו ?

הציד.

הִזָּהֵר לְנַפְשְׁךָ, רֵעַ !
רַק פְּסִיעָה עוֹד אַחַת לְךָ וְהָרָעָה הִנֵּה בָּאָה —
אִם־תֶּאֱהַב יוֹצֶרְךָ אַל־תַּעֲמוֹד עַל־שְׂפַת הַשֵּׁן הַקִּיצוֹנָה !

מנפרד.

(לא ישמע בדברו).

רַק קֶבֶר כָּזֶה לוֹ אֶמְצָא וְהָיָה לִי הוּא הַנִּבְחָר,
שֶׁשָּׁם תִּשְׁכַּבְנָה עַצְמוֹתַי בִּמְנוּחָה בִּתְהוֹמוֹת מַעֲמַקִּים,
וְלֹא תְפֻזַּרְנָה בָּזֶה עַל־מְרוֹמֵי הַסְּלָעִים הָאֵלֶּה,
מִשְׂחָק לְרוּחוֹת סְעָרָה — כְּמוֹ עַתָּה — כְּמוֹ־זֶה עַתָּה —
אַחֲרֵי הַגִּיחִי מִזֶּה. — הֱיוּ שָׁלוֹם, שָׁמַיִם פְּתוּחִים !
אַל־כָּכָה תַּבִּיטוּ אֵלַי כְּמוֹכִיחִים אוֹתִי עַל־דָּבָר —
לֹא לִי הֱיִיתֶם מוֹעָדִים — אֲדָמָה, קְחִי־לָךְ אֶת־חֶלְקֵךְ !

(מנפרד עושה כה וכה להתנפל מעל הסלע, והציד אוחז בו פתאם ומושך אותו בחזקה לאחור).

הציד.

עֲמוֹד, עֲמוֹד, חֲדַל בִּינָה ! אִם־אָמְנָם מָאַסְתָּ חַיֶּיךָ,
וְאוּלָם אַל־נָא בְדָמְךָ הַכָּבֵד מֵעָוֹן תְּשַׁחֵת
יְפִי בִקְעוֹתֵינוּ הַטְּהוֹרוֹת — קוּמָה וּלְכָה נָא עִמָּדִי —
אֵת אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּי בּוֹ פַּעַם לֹא אָשׁוּב וְאַרְפֶּה מִמֶּנּוּ.

מנפרד.

מַה חֹלֶה בִי לִבִּי ! הוֹי אַחֲלַי, אַל־כָּכָה תַחֲזֵק בִּי הָכֵן —
חַלָּשׁ אָנֹכִי — הֶהָרִים מְחוֹלְלִים סָבִיב וּמְרַקְּדִים —
עֵינַי הוֹלְכוֹת וְכֵהוֹת — וְאַתָּה, הָאִישׁ, מִי אַתָּה ?

כָּל־רֶגַע תִּפְרֹץ סְעָרָה, וְעָלַי עָלַי תִּפְסַחוּ,
וּנְפַלְתֶּם רַק עַל רָאשֵׁי יְצוּרִים חֲפֵצֵי חַיִּים,
עַל־יְעָרוֹת רַעֲנַנִּים וְרַכִּים, עַל סֻכּוֹת וְעַל־בָּתֵּי הַחֲוָחִים
שֶׁל שׁוֹכְנֵי כְפָרִים שַׁאֲנַנִּים הַחוֹלְמִים שַׁלְוָה נֶצַחַת.

הַצַּיָּד.

הִנֵּה־זֶה הֵחֵל הָאִד לַעֲלוֹת בַּלָּט מִן־הַבִּקְעָה —
וְעָלַי פֹּה לְהַזְהִירוֹ מֶרֶדֶת, פֶּן יַחֲטִיא בַּחֹשֶׁךְ אֶת־דַּרְכּוֹ,
וְהֶחֱטִיא גַּם־יַחַד עִמָּהּ אֶת־חַיָּיו, וְהוּא טֶרֶם יֵדָע.

מַנְפְרֶד.

עָשָׁן מִסָּבִיב הָאִד וְרֹבֵץ עַל־צִנְפּוֹת הַקֶּרֶת,
עָבִים מִתְפַּתְּלִים לְרַגְלַי, לְבָנִים וּשְׁקוּיֵי גָפְרִית,
כְּקֶצֶף הַיָּם הַנִּגְרָשׁ בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל תַּחְתִּיָּה
אֲשֶׁר כָּל־גַּל וְגַל יִשָּׁבֵר אֶל שְׂפָתוֹ הַחַיָּה
הַמְלֵאָה לָהּ חֹטְאִים כַּחוֹל. — רֹאשִׁי סֹבֵב הוֹלֵךְ!

הַצַּיָּד.

אֶגַּשׁ־נָא אֵלָיו בַּלָּט; כִּי צַעַד נֶחְפָּז מִקָּרוֹב
יַפִּיל עָלָיו אֵימָתָהּ, וְרַגְלָיו, לְפִי אֲשֶׁר אֶרְאֶה,
הִנֵּה הֵחֵלּוּ כּוֹשְׁלוֹת.

מַנְפְרֶד.

הָרִים מִסָּבִיב נָפְלוּ
וְעָזְבוּ אַחֲרֵיהֶם בְּקִיעִים נִפְרָצִים בְּתוֹךְ הֶעָבִים,
וְעִמָּם הִרְגִּיזוּ יַחַד אֶת־מוֹסְדוֹת הָאֲלָפִים אֲחֵיהֶם;
מִלְּאוּ יֶרֶק הַגֵּאָיוֹת אֶת־מַפַּל עֲפַר הֲרִיסָתָם,
עָצְרוּ אֶת־שֶׁטֶף הַנְּחָלִים בֶּעֱזוּז הִתְפָּרְצוּתָם פִּתְאֹם;
עָמְדוּ הַמַּיִם כְּנֵד בְּתוֹךְ הָעֲרָפֶל וַיְבַקְשׁוּ
נָתִיב חָדָשׁ לְזִרְמָם. כָּכָה בְּיָמִים מִקֶּדֶם

אַקְט שֵׁנִי.

מחזה ראשון.

סכה בהרי האלפים בסביבי בֶּרְן. — מנפרד והציד.

הציד.

לֹא, לֹא — רַק שְׁבָה וְהִנָּפֵשׁ — אַל־לְךָ הָלוֹךְ עֲדֶנָּה:
גַּם־בְּשָׂרְךָ גַּם־רוּחֲךָ יַחְדָּו לֹא יִסְכְּנוּ עוֹד גַּם־שְׁנֵיהֶם
לִתְמוֹךְ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ. — עַד־יַעֲבוֹר עוֹד מוֹעֵד מִצְעָר;
כַּאֲשֶׁר רַק יִיטַב לְךָ, אָז נֵלְכָה וֶאֱהִי מַנְהִיגֶךָ —
וְאַתָּה רַק תַּגֵּד לְאָן.

מנפרד.

הֶרֶף. לָמָּה־זֶּה תִשְׁאַל?
יָדַעְתִּי הַשְּׁבִיל בִּלְעָדֶיךָ וְאֵין חֵפֶץ לִי יוֹתֵר בְּמַנְהִיג.

הציד.

בְּגָדֶיךָ וְתֹאַר פָּנֶיךָ מְעִידִים עַל גֹּבַהּ מַצָּבְךָ:
עַל־אֶחָד מִבְּנֵי הַחֹרִים, אֲשֶׁר טִירוֹתָם בַּסְּלָעִים
נִשְׁקָפוֹת עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה בַּשְּׁפֵלָה. אֶל־מִי מִן־הַטִּירוֹת
הָיִיתָ אַתָּה לְאָדוֹן? אֲנִי רַק שַׁעֲרֵיהֶן יָדַעְתִּי.
אָרְחִי וְרִבְעִי בַּחַיִּים רַק מִצְעָר וּמְעַט יוֹבִילֻנִי
עַד־הָאוּלַמִּים הַיְשָׁנִים הָאֵלֶּה, לְהִתְחַמֵּם בְּאִשָּׁם
וְלִשְׁתּוֹת שָׁם עִם־הַמְשָׁרְתִים. אֶפֶס הַנְּתִיבוֹת הַיּוֹצְאוֹת
מִקֶּרֶב הָרֵינוּ וְעוֹבְרוֹת וְעוֹלוֹת עַד דַּלְתוֹתֵיהֶם,
אוֹתָן יָדַעְתִּי מִנְּעָרַי — אֵי זֹאת מֵהֵנָּה טִירָתְךָ?

הצַיָד.

עוֹד מְעַט וְאֶעֱנֹךְ עַל־זֹאת. — רַק קוּמָה וּלְכָה נָא עִמָּדִי!
הֶעָבִים הוֹלְכִים וּכְבֵדִים. הָבָה — עָלַי פֹּה הִשָּׁעֵן —
הַצִּיגָה כַּף רַגְלְךָ פֹּה — וּפֹה הַחֲזִיקָה בַּמַּקֵּל —
הִסָּמֵךְ רֶגַע בְּסִבְכָךְ — וְעַתָּה תֶּן־לִי אֶת־יָדְךָ
וֶאֱחוֹז בְּאֵזוֹרִי הָכֵן — לְאַט־נָא לְךָ — הִנֵּה כָּכָה —
רַק דֶּרֶךְ כִּבְרַת אֶרֶץ וְנָבוֹא עַד־אָהֳלֵי הָרֹעִים.
אַךְ בֹּא־נָא. עוֹד מְעַט וְנִמְצָא מוּצָק לְכַפּוֹת רַגְלֵינוּ,
מַסְלוּל בְּמוֹרָד שֶׁשְּׁטָפוֹ הַפֶּלֶג בְּעִתּוֹת הַחֹרֶף. —
בֹּא־נָא — בֶּן־חַיִל אַתָּה — רַק אָמְנָם נוֹצַרְתָּ מֵרֶחֶם
לִהְיוֹת לְגִבּוֹר צַיָּד. — סֹב־נָא וְצֵא לְךָ אַחֲרָי.

(מדי רדתם בכבדות מעל הסלעים יורד המסך).

מנפרד.

תּוֹחֶלֶת! תּוֹחֶלֶת! — הוֹי הֶרֶף מִמֶּנִּי וְגֶשׁ לְךָ הָלְאָה!
רַק נוֹצְרָה הַמִּלָּה הַזֹּאת לַבְּהֵמָה הַנֹּשֵׂאת מַשָּׂא
וְלֹא לַצִּפֳּרִים הַטּרְפוֹת; קוּם וְהַטִּיפָה אוֹתָהּ
לְזֹחֲלֵי עָפָר כָּמוֹךָ — אֵינֶנִּי מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ.

הצַיָד.

רַק אוֹדֶה אֶת־אֵלִי כִּי אֵינְךָ! אֵין חֵפֶץ לִי לִהְיוֹת כָּמוֹךָ,
וְלוּ גַם יִגְדַּל שְׁמִי עַל־כָּכָה כְּוִילְהֶלְם טֶל.
תְּהִי־נָא צָרָתְךָ מַה־תְּהִי עָלֶיךָ לָשֵׂאת אֶת־נִטְלָהּ,
וְכָל־הִתְרַגֶּזְךָ לַשָּׁוְא הוּא.

מנפרד.

הַאֵין אֲנִי נֹשֵׂא אוֹתָהּ?
רְאֵה־נָא וְהַבִּיטָה עָלַי — הֵן חַי אָנֹכִי עוֹדֶנִּי,

הצַיָד.

רַק חַבְלֵי שָׁבָץ הֵמָּה — לֹא חַיֵּי אָדָם שְׁלֵמִים.

מנפרד.

הֲלֹא זֶה דְבָרִי אֵלֶיךָ, הָאִישׁ! חָיִיתִי שָׁנִים,
שָׁנִים אֲרֻכּוֹת וְרַבּוֹת, וְאוּלָם כָּל־אֵלֶּה כְּאַיִן
לְעֻמַּת הַשָּׁנִים הַבָּאוֹת אֲשֶׁר לִי לִסְפֹּר מֵעַתָּה:
דּוֹרוֹת — דּוֹרוֹת עוֹלָם — מְלוֹא עוֹלָם עִם־הַנֵּצַח —
וְזֹאת כִּי אֶצְמָא תָמִיד בְּאֵין קֵצֶה אֶל־הַמָּוֶת,
וּצְמָאִי זֶה לֹא יָסוּף מִקִּרְבִּי עַד־הָעוֹלָם!

הציד.

הַאֻמְנָם כֵּן? גַּם מַחֲצִית חַיֵּי אִישׁ לֹא שָׂמָה
עָלֶיךָ עוֹד חוֹתָמָהּ — הֵן זָקֵן אֲנִי מִמְּךָ!

מנפרד.

מָה אֵפוֹא לְּךָ וְלָזֹאת?

הציד.

סְלַח־נָא לִי, אָדוֹן, עַל־שְׁאֵלִי
וְשׁוּב וְהִצְהַלְתָּ פָּנֶיךָ. קוּם וְטָעַמְתָּ אֶת־יֵינִי;
בְּצִירוֹ עוֹד בָּצִיר יָשָׁן; וְאָמְנָם זֶה־פְּעָמִים אֵין מִסְפָּר
הֵמַס אֶת־קַרְחִי בְגִידַי בִּהְיוֹתִי עַל־הָרֵי הַשֶּׁלֶג,
וְכָכָה יַעֲשֶׂה גַּם עִמְּךָ — רַק שֵׁב וּשְׁתֵה־נָא עִמָּדִי.

מנפרד.

הֵעָלֵה, הֵעָלֵה מִזֶּה! רַק דָּם הוּא הַדָּבֵק לִשְׂפָתוֹ! —
הַלְעוֹלָם, אוֹיָה, הַלְעוֹלָם לֹא יֵרֵד לְתוֹךְ הָאֲדָמָה?

הציד.

מַה־פֶּשֶׁר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה? רַק אֵין זֶה כִּי לִבְּךָ הִתְבַּלָּע.

מנפרד.

דָּם הוּא, אָמַרְתִּי — דָּמִי! הַזֶּרֶם הֶחָם וְהַטָּהוֹר
שֶׁנָּזַל בְּגִידֵי אֲבוֹתַי וְנָזַל גַּם בְּגִידֵינוּ,
בְּעוֹדֵינוּ בִימֵי נְעֻרֵינוּ וּבְעוֹד לָנוּ שְׁנֵינוּ לֵב אֶחָד,
וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אָהַבְנוּ אַהֲבָה חַטָּאָה וְזָרָה —
אָז נִשְׁפַּךְ הַדָּם הַלָּזֶה — וְתָמִיד הוּא עֹלֶה מֵאֶרֶץ
וְנוֹתֵן הַצֶּבַע לֶעָבִים, הַסֹּגְרִים מִפְּנֵי שָׁמַיִם,
שֶׁשָּׁם אֵין מָקוֹם לְךָ — וְשָׁם לֹא אֶהְיֶה גַּם אָנִי.

הציד.

הוֹי אִישׁ אֲשֶׁר זָרִים דְּבָרָיו וּמַחֲשַׁבְתּוֹ פְרוּעָה לַמֶּחֱצָה,
הַמַּרְבִּיץ בִּישִׁימוֹן אֶת־לִבּוֹ — וִיהִי־נָא מַכְאוֹבְךָ מַה־יְּהִי
וּתְהִי־נָא יִרְאָתְךָ מַה־תְּהִי — הִנֵּה עוֹד רְפָאוֹת לָהֵמָּה:
תְּשׁוּעַת הַקְּדוֹשִׁים בָּאָרֶץ וְאֶל־אֱלֹהִים הַתּוֹחֶלֶת —

וּכְתָב הַמַּצֵּבָה עָלָיו — אַהֲבָה מֵעִם נְכָדֶיךָ.
אֶת־זֹאת רָאִיתִי בְךָ — וְאַחַר אַבִּיט אֶל־לִבִּי —
אַךְ רַב לִי! — לִבִּי בְתוֹכִי שָׂרוּף זֶה־יָמִים וְשָׁנִים.

הציד.

הֶחָפֵץ חָפַצְתָּ לְהַחֲלִיף גּוֹרָלְךָ חֵלֶף גּוֹרָלִי?

מנפרד.

לֹא, רֵעִי! לֹא אֶחְפּוֹץ הַשְׁחִיתְךָ, לֹא אֶחְפּוֹץ לְהַחֲלִיף גּוֹרָלִי
עִם־אִישׁ וִיהִי מִי יֶהִי — לְבַדִּי אוּכַל שְׂאֵתוֹ;
וִיהִי כִּי מַר הוּא וְנוֹרָא, אַךְ נָשׂא אֶשָּׂא לְבַדִּי
אֵת אֲשֶׁר לֹא יִשְׂאוּ אֲחֵרִים בַּחַיִּים אַף־גַּם בַּחֲלוֹמָם,
אִם לֹא כִּי תַחְתָּיו יַכְרִיעֵם לְעֵת אֲשֶׁר יִישְׁנוּ אֶת־שְׁנָתָם.

הציד.

וְאַתָּה פֹה בְחֶמְלָתְךָ — הַחֶמְלָה עַל־פִּגְעֵי אֲחֵרִים —
תֹּאמַר כִּי שְׁחוֹרָה נִשְׁמָתְךָ? — אַל־נָא תְדַבֵּר כָּכָה.
הֲיֵשׁ כִּי אִישׁ טְהָר רוּחַ יוּכַל לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבָיו?

מנפרד.

חָלִילָה, חָלִילָה מִמֶּנִּי! — יָדִי הָיְתָה בָאֵלֶּה
אֲשֶׁר אֲהֵבוּנִי מְאֹד — וְאָהַבְתִּי מִכֹּל גַּם אָנִי;
לֹא קַמְתִּי עַל־אוֹיֵב מֵעוֹדִי כִּי־אִם בְּהִלָּחֲמִי עַל־נַפְשִׁי —
אָכֵן הַפַּעַם הָרַגְתִּי בְּחַבְּקִי וּבְנַשְּׁקִי בְּאַהֲבָה.

הציד.

יִתֵּן אֱלֹהִים לְךָ שָׁלוֹם! שׁוּב לֵאלֹהִים בְּכָל־לִבְּךָ
וְשַׁבְתָּ בָּזֹאת גַּם אֵלֶיךָ; וַאֲנִי פֹה אֶתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ.

מנפרד.

אֵין חֵפֶץ לְנַפְשִׁי בָּזֹאת; אַךְ נְעִימָה עָלַי חֶמְלָתֶךָ.
הוֹלֵךְ אָנֹכִי — בָּא מוֹעֵד — שָׁלוֹם לָךְ! — הֵא זָהָב

מנפרד.

הֲתַחְשׁוֹב כִּי־תִסָּפֵר לְפִי יָמִים מְנָת הַחַיִּים?
הֲלֹא רַק כְּפִי פְּעָלֵינוּ כֵּן נִמְנֶה עִתּוֹתֵינוּ!
אֲנִי — פְּעֻלּוֹתַי הָפְכוּ אֶת־יָמַי וְאֶת־לֵילוֹתַי
לְחַיֵּי עַד, שֶׁקֵּץ וְתִכְלָה אֵין לָהֵמָּה;
כַּחוֹל עַל־שְׂפַת הַיָּם הֵם דּוֹמִים אִישׁ אֶל־אָחִיו —
אֲטוּמִים עַד אֵין־מִסְפָּר — מִדְבָּר קַר וְשׁוֹמֵם —
וּמִשְׁבְּרֵי יָם שׁוֹבְבִים יֶהֱמוּ בוֹ בְזַעְפָּם,
וְאֵין דָּבָר שָׁם זוּלָתִי שְׁבָבִים, שְׁבָרִים, סְלָעִים,
וְשִׂיחֵי עֵשֶׂב רַבִּים מָרִים וַאֲכוּלֵי מֶלַח.

הַצַּיָּד.

אוֹי לִי כִּי הִשְׁתַּגַּע — עַתָּה לֹא אַרְפֶּנּוּ.

מנפרד.

מִי־יִתֵּן וְהָיָה כָכָה — כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי אֲשֶׁר
הַדְּבָרִים מִסָּבִיב אֵינָם זוּלָתִי חֲלוֹם תַּעְתֻּעִים.

הַצַּיָּד.

מָה אַתָּה רֹאֶה מִסָּבִיב אוֹ חוֹשֵׁב אַתָּה לִרְאוֹת?

מנפרד.

אוֹתִי אֶרְאֶה וְאוֹתְךָ — הָאִכָּר מֵהָרֵי הָאַלְפִּים —
אֶת־לִבְּךָ הַטּוֹב וְאֶת־בֵּיתְךָ הַנָּכוֹן לִקְרַאת אֹרְחִים,
וְרוּחַ בְּךָ וְכֻלּוֹ טָהוֹר וְעָנָו וְחָפְשִׁי;
אִישׁ הַמְכַבֵּד נַפְשׁוֹ וַהֲגִיגוֹ זַךְ וְתָמִים;
כִּי הָיוּ יָמֶיךָ שָׁלוֹם וְשֵׁנָה — לֵילוֹתֶיךָ,
וַעֲמָלְךָ צְרָפַתְהוּ הַצָּרָה, וְאַתָּה מִפֶּשַׁע נָקִיתָ,
כָּכָה תְיַחֵל לְזִקְנָה וְתָבוֹא בְשָׁלוֹם לַקֶּבֶר,
וְהָיוּ פְּרָחִים נַחֲלָתְךָ וּצְלָב עַל־נִירְךָ הָרַעֲנָן,

וְרַק כִּי אֵין לָהֵנָּה הַחֹמֶר, שֶׁמֶּנּוּ קֹרַצְתְּ;
אָכֵן זֹאת יִפְעַת נְעֻרַיִךְ עֵינָהּ כִּלְתִּי יֶלֶד יָשֵׁן,
וְאִמּוֹ יִתְפָּעֵם בָּהּ לִבָּהּ וּתְנִיעוֹ וּתְטַלְטְלוֹ דוּמָם;
כְּצִבְעֵי הַשּׁוֹשָׁן הַזְּרוּעִים בִּידֵי דִמְדּוּמֵי הַקַּיִץ
עַל־שַׁלְגֵי הֶהָרִים הַזַּכִּים בִּמְרוֹמֵי צוּקֵי הַקֶּרַח,
לְעֵת כִּי אֹדֶם הָאָרֶץ יְחַבֵּק אֶת־פְּאַת הַשָּׁמַיִם,
כֵּן יִהְיֶה נֹגַהּ פָּנַיִךְ, וְהָלַךְ וְגָדֵל וְגָבַר
מִיִּפְעַת קֶשֶׁת הַשֶּׁמֶשׁ הַנְּטוּיָה עָלַיִךְ מִמָּעַל.
הוֹי, מַה־יָּפִית, הָרוּחַ! עַל־מִצְחֵךְ הַצַּח וְהַבָּהִיר,
שֶׁשָּׁם נִשְׁקֶפֶת אֵלַי חֶדְוַת נִשְׁמָתֵךְ הַשְּׁלֵוָה, —
וְהָיְתָה גַּם־זֹאת לְעֵדוּת כִּי חַיֵּי אַלְמָוֶת חַיֶּיהָ, —
עַל־מִצְחֵךְ אֶרְאֶה הָאוֹת, כִּי תִשְׂאִי לְחַטַּאת בֶּן־עָפָר,
שֶׁרוּחוֹת מוֹשְׁלוֹת בַּסֵּתֶר לֹא מָנְעוּ מִמֶּנּוּ אֶת־חֶפְצוֹ
לִהְיוֹת מִתְחַבֵּר אֲלֵיהֶן לְעִתִּים בַּעֲשׂוֹתוֹ בִּלְהָטָיו, —
וְסָלַחַתְּ כִּי קְרָאתִיךְ וְכִי אַבִּיט עָלַיִךְ מְעַט מִצְּעָר.

רוח ההרים.

בֶּן־עָפָר! יָדַעְתִּי אוֹתְךָ וְיָדַעְתִּי גַּם אֶת הָרוּחוֹת
הַנּוֹתְנוֹת הָרוּחַ בְּךָ; יָדַעְתִּי כִּי־אַתָּה בֶן־אָדָם
שֶׁרַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלִבּוֹ וְרַבִּים וְשׁוֹנִים מִפְעָלָיו,
טוֹבִים עִם־רָעִים יַחְדָּו, וּמִדָּה לֹא יֵדַע בִּשְׁנֵיהֶם;
מַשְׁחִית וּמָשְׁחָת כְּאֶחָד מִתְגָּרַת מַדְוָיו הָרַבִּים.
רָאִיתִי כָל־אֵלֶּה מֵרֹאשׁ — מָה אַתָּה שֹׁאֵל מֵעִמִּי?

מנפרד.

רַק הַבֵּט אֶל־יִפְעַת תְּמוּנָתֵךְ — וְזוּלַת זֹאת אֵין דָּבָר.
מַרְאֵה פְּנֵי הָאֲדָמָה מָסַךְ בְּקִרְבִּי שִׁגָּעוֹן,
וָאָחִישׁ לִי מִפְלָט מִמֶּנָּה אֶל־חֵיק תַּעֲלֻמוֹתֶיהָ,
וָאֶחְדֹּר לִמְעוֹנוֹת הָרוּחוֹת הַמּוֹשְׁלִים בְּיָדָם הַחֲזָקָה
וְהֵמָּה גַּם־הֵמָּה לֹא יָכְלוּ לְהוֹשִׁיעַ בְּרָב אוֹ בִמְעָט.

עִם־תּוֹדָה — אַל תָּשֵׁב אֶת־פָּנַי — רַק שְׂכָרְךָ הוּא וּבִצְדָקָה —
רַק אַל־נָא תֵּלֵךְ עִמָּדִי — יָדַעְתִּי אֶת אָרְחִי לְבַדִּי —
גַּם חָדְלָה הַשּׂאָה בֶּהָרִים — וְשָׁנִית בְּךָ הַעִידוֹתִי,
רְאֵה בְּקַשְׁתְּךָ הַפַּעַם: שֵׁב־פֹּה וְאַל־תֵּלֵךְ אַחֲרַי.

מחזה שני.

גַּיְא עמוק בָּאַלְפִּים — פרץ מים נופל.

מנפרד (בא).

לֹא עֵת צָהֳרַיִם עוֹד — עוֹד קַרְנֵי קֶשֶׁת הַשֶּׁמֶשׁ
נְטוּיוֹת עַל־שֶׁטֶף הַזֶּרֶם עִם־צִבְעֵי שָׁמַיִם מַחֲלִיפִים.
גַּלֵּי עַמּוּד הַכֶּסֶף מִתְגַּלְגְּלִים חִישׁ וּמִשְׁתַּפְּכִים
כְּנֶגֶד הַמֻּצָּב זָקוּף עַל־קָדְקֹד רֹאשׁ הַסֶּלַע,
וּמַזִּים קֶצֶף זָהֳרָם עִם־רַצֵּי אוֹר מִסָּבִיב
גַּם־פֹּה גַּם שָׁם, וְהָיוּ כִּזְנַב הַסּוּס הַלָּבָן,
סוּס עֲנָקִים זֶה, שֶׁעָלָיו רֹכֵב הַמָּוֶת,
כַּכָּתוּב עַל־סֵפֶר הֶחָזוֹן *). אֵין עַיִן פֹּה בִּלְעָדַי
הַשּׁתָה בְּרֶגַע הַזֶּה אֶת־כָּל הַמַּרְאֶה הַנֶּהְדָּר!
בָּדָד עָלַי לְהִתְהַלֵּךְ בַּעֲזוּבַת הָעֵדֶן הַזֹּאת,
וְרַק לְרוּחַ הֶהָרִים לְבַדָּהּ אוּכַל לִקְרֹא,
וּבָאָה וְנָתְנָה עִמִּי יְקָר לַמַּיִם הָאֵלֶּה:
הָבָה וְאֶקְרָא לָהּ עַתָּה!

(מנפרד אוסף מן המים בחפניו ומַזֶּה אותם על סביביו ומדבר בדממה את לחשיו. לאחר רגע והנה רוח ההרים הממֻנה על האַלְפִּים עולה אל מתחת למעגל הקשת של השמש על פני הזרם).

הוֹי, מַה־יָּפִית, הָרוּחַ!
שַׂעֲרוֹתַיִךְ חוּטֵי אוֹר וְזִיו עֵינַיִךְ נוֹצֵץ,
אֲשֶׁר לְיֹפִי מַרְאַיִךְ גַּם בְּנוֹת הָאֲדָמָה הַדַּלּוֹת
תְּיַפֶּינָה וְקָרְנוּ גַם הֵן וְהָיוּ כִּבְנוֹת הַשָּׁמַיִם —

*) יוחנן, ז׳ ח׳.

הֶעָרֹם מֵחָצִיר; אָהַבְתִּי הִתְנַפֵּל אֶל־זֶרֶם הַמַּיִם
וְעִם־הַשִּׁבֹּלֶת הִתְגַּלְגֵּל עַל־כֶּתֶף הַמִּשְׁבָּר הַנֶּחְפָּז,
הַנִּפָּץ וְשָׁב וּמִתְחַדֵּשׁ בַּיָּם אוֹ בַנַּחַל הַשּׁוֹטֵף
כָּכָה הָמָה בִי רֵאשִׁית הַכֹּחַ בְּשַׁחַר נְעוּרָי!
אוֹ הָלַךְ לְבִי בַלֵּילוֹת אַחֲרֵי יָרֵחַ הַמְשׁוֹטֵט
וְאַחֲרֵי שִׂיא הַכּוֹכָבִים וְאַחֲרֵי צֵאתָם וּבֹאָם,
לִתְפּוֹשׂ אֶת־נֹגַהּ הַבָּרָק, עַד־חָשְׁכוּ עֵינַי מֵרְאוֹת;
אוֹ הַבֵּט וְהַאֲזֵן מִסָּבִיב לְרַעַשׁ הֶעָלִים הַנּוֹשְׁרִים,
לְעֵת כִּי־רוּחוֹת הַסְּתָו רָנּוּ אֶת־רִנַּת הָעֶרֶב.
אֵלֶּה שִׁעַשְׁעוּ אֶת־נַפְשִׁי — וְגַם זֶה־שִׁבְתִּי לְבָדָד;
כִּי־הִנֵּה בְּבֹא לִי בְנֵי אָדָם, שֶׁאָח הָיִיתִי לָהֵמָּה —
וְאוֹי לִי כִּי אָח הָיִיתִי! — וְהֵמָּה גָבְלוּ אֶת־דַּרְכִּי,
אוֹ־אָז וָאָחוּשׁ כִּי־עִמָּם יַחְדָּו צָלַלְתִּי לַתְּהוֹם
לִהְיוֹת עָפָר כְּמוֹהֶם. — בְּדְרָכַי הָרְחוֹקוֹת יָרַדְתִּי
לִמְעָרוֹת הַמָּוֶת וָאֶחְקוֹר הַסִּבּוֹת לְפִי מַעַלְלֵיהֶן;
מִנִּי עֲצָמוֹת בָּלוֹת וְגֻלְגָּלוֹת שֶׁהָיוּ לְאָבָק
הֶעֱלֵיתִי תוֹרוֹת חֲדָשׁוֹת, נוֹרָאוֹת בְּעֵינֵי הַקָּהָל.
כָּכָה עָבְרוּ לִי לֵילוֹת וְשָׁנִים בְּחָכְמוֹת נִשְׁכָּחוֹת,
שֶׁרַק קַדְמוֹנֵינוּ יְדָעוּן; עָבְרוּ לִי יָמִים בְּעָמָל,
בְּמַסּוֹת נוֹרָאוֹת וְקָשׁוֹת, בְּצוֹמוֹת לְעַנּוֹת אֶת־נַפְשִׁי —
שֶׁהֵמָּה גַם־הֵמָּה נוֹתְנִים שִׁלְטוֹן וָעֹז עַל־הָרוּחַ
וְעַל־רוּחוֹת וְשֵׁדִים בָּאָרֶץ וּבְקֶרֶב הָרוּחַ מִסָּבִיב
וּבְמֶרְחַב הַשְּׁחָקִים מִמַּעַל וּמְמַלְאִים אֶת־כָּל הַיְקוּם —
כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ מַבָּטִי לְנֶאֱמָן בִּמְעוֹנוֹת הַנֵּצַח,
כְּכָל־אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵי הַמָּגִים וְזֶה אֲשֶׁר הֶעֱלָה
אֶת־אֵירוֹס וְאַנְטְרוֹס בִּגְדֵרָה מִתְּהוֹמוֹת מַעְיַן מִשְׁכָּנָם*)
כְּמוֹ שֶׁאֲנִי הֶעֱלֵיתִיךָ, אָכֵן כֹּרַב לְחָכְמָתִי

*) הפילוסוף יַמְבְּלִיקוּס.

שָׁאַלְתִּי אֵת אֲשֶׁר גַּם הֵמָּה קָצְרָה יָדָם מִתִּתּוֹ;
עַתָּה לֹא אוֹסִיף עוֹד לִשְׁאֹל.

רוח ההרים.

מָה אֵפוֹא הָיָה הַדָּבָר
אֲשֶׁר שְׁאַלְתּוֹ מֵעִמָּם וּלְתִתּוֹ לֹא עָמַד כֹּחַ
בְּבַעֲלֵי הַכֹּחַ הָעֲצוּם הַמּוֹשְׁלִים בְּעוֹלָם לֹא־נִרְאֶה?

מנפרד.

מַתַּת שְׁאֵלָתִי — אַךְ לָמָּה אֶשְׁנֶה הַדָּבָר חִנָּם?

רוח ההרים.

אֲנִי לֹא יָדַעְתִּי מַה הוּא; פְּתַח שְׂפָתֶיךָ וְהַגֵּד.

מנפרד.

יְהִי כֵן — וְלוּ גַם יַכְאִיב — אַחַת הִיא לִי אִם כָּכָה
וְאִם כָּכָה. — וּבְכֵן, הַגּוּתִי, מִצְאִי אֵפוֹא הַמִּלִּים! —
מִקַּדְמַת נְעוּרַי לֹא הָלַךְ רוּחִי עִם־רוּחַ בְּנֵי אָדָם,
וְלֹא הִבִּיט עַל־אֶרֶץ כְּהַבֵּט עָלֶיהָ עֵינֵי אָדָם;
צִמְאָם לְכָבוֹד וּתְהִלָּה לֹא הָיָה צִמְאִי גַם אָנִי
וְתַכְלִית חַיֵּיהֶם וּפָעֳלָם לֹא הָיְתָה תַכְלִיתִי גַם אָנִי;
שִׂמְחוֹתַי, מַאֲוַיַּי וּכְאֵבַי וְכֹחִי שְׁמוּנַי כְּזָר;
וְאַף כִּי אֶת־חָקָם שָׁמַרְתִּי, לֹא חַשְׁתִּי עִם בְּשַׂר־חָצִיר.
אָכֵן בָּא יוֹם וּבֵינוֹת לְזֹחֲלֵי הֶעָפָר הָעֹטְרִים
אֵלַי מִסָּבִיב מָצָאתִי נֶפֶשׁ יְחִידָה, וְהִיא —
אֶחֱשֶׁה וְאַחַר אֲדַבֵּר. אָמֹר אָמַרְתִּי: מָאַסְתִּי
מִהְיוֹת לִי מַגָּע עִם־אָדָם וְעִם־מַחְשְׁבוֹת אָדָם, וְתַחְתָּם
אָהַבְתִּי לָשֶׁבֶת בְּמִדְבָּר, לִשְׁאוֹף אֶת־רוּחַ הַקָּדִים
עַל־פִּסְגּוֹת הָרֵי הַקֶּרַח, שֶׁשָּׁם לֹא יָהִינוּ צִפֳּרִים
לִבְנוֹת אֶת־קִנָּן וְרֶמֶשׂ לֹא יִרְמוֹשׂ עַל־פְּנֵי הַחַלָּמִישׁ

רוח ההרים.

הַבְעֶצֶם יָדְךָ?!

מנפרד.

לֹא יָדִי הָרְגָה, כִּי לִבִּי —: לִבִּי שִׁבַּר אֶת לִבָּהּ —
כִּי הִבִּיט לִבָּהּ אֶל־קִרְבִּי — וַיָּמֹת. דָּם שָׁפַכְתִּי,
וְאוּלָם לֹא דָמָהּ — וּבְכָל־זֶה דָּמָהּ הוּא הַנִּשְׁפָּךְ —
רְאִיתִיו בְּשָׁטְפוֹ — וַעֲצוֹר לֹא יָכֹלְתִּי.

רוח ההרים.

וּבִגְלָלָהּ —

הַנֶּפֶשׁ מִן־הַנְּפָשׁוֹת, שֶׁבְּלִבְּךָ בָּזִיתָ אוֹתָן,
הַגֶּזַע, אֲשֶׁר גִּזְעֲךָ, בְּהִתְעָרֶבְךָ בָּנוּ הַפַּעַם.
חָשַׁב לְהִתְנַשֵּׂא עָלָיו — הֲבִגְלָלָהּ תִּזְנַח אֵפוֹא
כָּל־מַתְּנוֹת הַדַּעַת הַגְּדוֹלוֹת הַנְּתוּנוֹת לְךָ מִיָּדֵינוּ
וְתָשׁוּב לִהְיוֹת לְעָפָר נֶאֱלָח? — הַעֲלֵה מִמֶּנִּי!

מנפרד.

בַּת־רוּחַ! שְׁמָעִינִי הַפַּעַם: לְמִן הָרֶגַע הַהוּא —
וְאוּלָם מִלִּים מֵאֶפֶס — הַבִּיטִי אֶל־קִרְבִּי בִּשְׁנָתִי,
אוֹ עוּרִי אֵלַי בְּעוּרִי — בֹּאִי וּשְׁבִי לִימִינִי!
הֵן חָדַל זֶה שִׁבְתִּי לְבָדָד מִהְיוֹת עוֹד שֶׁבֶת לְבָדָד —:
מִשְׁלַחַת מַלְאָכִים רָעִים מִתְגּוֹרְרִים עִמִּי גַם־יַחַד;
חָרַקְתִּי שֵׁן בַּחֹשֶׁךְ עַד שׁוּב הַבֹּקֶר לִהְיוֹת,
וְאַחַר קִלַּלְתִּי נַפְשִׁי עַד־מוֹעֵד בֹּא הָעֶרֶב;
לְשִׁגָּעוֹן הִתְפַּלַּלְתִּי כְּהִתְפַּלֵּל אִישׁ לְאֹשֶׁר —
וְהוּא לֹא בָא; קָרָאתִי לַמָּוֶת אוּלַי יִגְאַל —
אַךְ רָגְזוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל, וְהַמַּיִם נָטוּ אָחוֹר
וְכָל־פֶּגַע רָע וְנֶגַע מִמֶּנִּי נִשְׁלְחוּ כֻּלָּם;
שְׁפָתַתְנִי יַד הַשָּׂטָן הַקָּרָה עַד לֶעָפָר,

כֵּן גָּדַל צִמְאוֹנִי לְחָכְמָה וּגְבוּרָה וְכָכָה חָזְקָה
תַּאֲוָתִי לַתְּבוּנָה הַצְּרוּפָה, עַד־אִם —

רוח ההרים.

הוֹסִיפָה לְדַבֵּר!

מנפרד.

הֲלֹא רַק לָזֹאת הֶאֱרַכְתִּי כָכָה לְדַבֵּר עַד־עַתָּה
וּבְמַתְּנוֹת רֵיק הִתְהַלַּלְתִּי, לְבַעֲבוּר אוּכַל לְקָרְבָה
לִפְנַת הָרֹאשָׁה בִדְבָרַי, לִמְקוֹר הַוָּתִי הַגְּדוֹלָה —
הָבִי וַאֲדַבֵּר הַפָּעַם. רְאִי, לֹא הִזְכַּרְתִּי אֵלַיִךְ
אָב וָאֵם וְרַעְיָה אוֹ רֵעַ אוֹ אַחַת הַנְּפָשׁוֹת
שֶׁנִּקְשְׁרָה נַפְשִׁי אֲלֵיהֶן בַּעֲבוֹתוֹת חַיֵּי אָדָם —
כִּי אֵלֶּה, כִמְעַט שֶׁהָיוּ, וַיִּהְיוּ בְעֵינַי כְּאֵינָן —
אַךְ אַחַת הָיְתָה בֵינֵיהֶן —

רוח ההרים.

אַל־תַּחְמֹל עַל־נַפְשְׁךָ — דַּבֵּר!

מנפרד.

דָּמְתָה אֵלַי בְּמַרְאֶיהָ — עֵינֶיהָ וּשְׂעָרָהּ וְתָאֳרָהּ,
כָּל־אֵלֶּה, וְאַף גַּם צְלִיל קוֹלָהּ, כָּל־אֵלֶּה דָמוּ אֵלַי;
וְרַק כִּי הָיְתָה נֶחְמָדָה וַעֲנֻגָּה מִמֶּנִּי פִּי־שִׁבְעָה.
הָיְתָה נַחֲלָתָהּ גַּם הִיא מַחֲשָׁבוֹת וּנְתִיבוֹת לְבָדָד,
תַּאֲוָה לְחָכְמוֹת תַּעֲלֻמוֹת וּתְשׁוּקָה לְחַבֵּק מְלֹא עוֹלָם,
וְעוֹד גַּם מַתָּנוֹת נִפְלָאוֹת זוּלָתָן, שֶׁנִּפְלְאוּ מִמֶּנִּי:
חֶמְלָה וּשְׂחוֹק וּדְמָעוֹת — שֶׁהֵמָּה לֹא נָפְלוּ בְחֶלְקִי;
וְאַהֲבָה — אַךְ אוֹתָהּ חַשְׁתִּי בְנַפְשִׁי אֵלֶיהָ גַּם־אָנִי;
וַעֲנָוָה — אַךְ אוֹתָהּ מָנַע גוֹרָלִי מִמֶּנִּי מֵעוֹדִי.
כָּל־מוּם־בָּהּ הָיָה גַם מוּמִי, אַךְ תֻּמָּהּ — זֶה חֶלְקָהּ לְבַדָּהּ.
וַאֲנִי אֲהַבְתִּיהָ וְגַם — הֲרַגְתִּיהָ.

רוח ההרים.

הֲזֶה כָל־דְּבָרְךָ אֵפוֹא?

וְאִם מַעֲנֶה רַךְ מִזֶּה לֹא יֵצֵא עוֹד מִפִּיךָ?

בִּין־נָא עוֹד בַּדָּבָר בְּטֶרֶם תָּשִׁיב פָּנָי.

מנפרד.

אֶת־דְּבָרַי הִנֵּה דִּבַּרְתִּי.

רוח ההרים.

וּבְכֵן הָאוֹכַל אֵפוֹא

לָשׁוּב כַּאֲשֶׁר בָּאתִי? — עֲנֵנִי הַפַּעַם!

מנפרד.

לֵכִי!

(רוח ההרים נעלמת).

מנפרד (לבדו).

פְּתָאִים אֲנַחְנוּ, פְּתָאִים לָעֵת וְגַם לַפַּחַד.

הַיָּמִים בָּאִים דּוּמָם אֵלֵינוּ וְדוּמָם יֵלֵכוּ,

וַאֲנַחְנוּ חַיִּים כָּכָה, וְרַק כִּי כָל־הַחַיִּים

יִהְיוּ לְגֹעַל לָנוּ — וּמִפְּנֵי מָוֶת נִירָא.

בְּכָל־יְמֵי נָשְׂאֵנוּ עָלֵינוּ הָעֹל הַנִּתְעָב —

אֶת־סֵבֶל חַיִּים זֶה עַל־פְּנֵי הַלֵּב הַכּוֹאֵב,

הַנִּדְהָם מִפְּנֵי עָנְיוֹ אוֹ שָׁב וּמִתְפָּעֵם פִּתְאֹם

מִמָּצוֹק אוֹ מִגִּיל, עַד־יַעֲמוֹד דֹּם בְּמוֹתוֹ —

בְּכָל־יְמֵי חַיֵּינוּ שֶׁעָבְרוּ, אוֹ יָבֹאוּ, —

כִּי הֹוֶה אֵין בַּחַיִּים — נִסְפּוֹר לָנוּ יָמִים

רַק מְעַטִּים, מְעַטִּים מְאֹד, שֶׁבָּם נַפְשֵׁנוּ תֶּחְדַּל

מִירוֹא אֶת־פְּנֵי הַמָּוֶת; וּבְכָל־זֶה הֵן תִּתְחַמֵּק

מִפָּנָיו כְּמִפְּנֵי נָהָר בַּחֹרֶף, אִם גַּם נָחוּשׁ

רַק רֶגַע הַצְּמַרְמֹרֶת — עוֹד רַק תַּחְבֻּלָּה אַחַת

וַתְּהִי עוֹד רַק כְּשַׂעֲרָה – וְהַשַּׂעֲרָה לֹא נִתָּקָה;
טָבַלְתִּי בְּיָם דִּמְיוֹנִי, בְּשִׁפְעַת עשֶׁר נַפְשִׁי, –
שֶׁלְּפָנִים שָׁם הָיִיתִי כִּקְרֵיזוּס בְּרֹב הֲגִיגִי, –
אַךְ הִיא, כִּמְצוּלָה חֲרֵבָה, הֵטִילָה אוֹתִי אָחוֹר
לִתְהוֹמוֹת יָם מַחֲשַׁבְתִּי הָעֲמֻקָּה עַד־בְּלִי חֵקֶר.
טָבַלְתִּי בְּיָם בְּנֵי אָדָם – בִּקַּשְׁתִּי בַכֹּל רַק שִׁכְחָה,
מִלְּבַד בִּמְקוֹם שֶׁשָּׁם הִיא – וְזֹאת עָלַי עוֹד לִלְמוֹד.
חָכְמָתִי אֲשֶׁר אוֹתָהּ דָּרַשְׁתִּי יָמִים רַבִּים
חָכְמָתִי בַּת שָׁמַיִם, פֹּה הָיְתָה לִי בַּת מָוֶת –
עִם־אֵידִי אָגוּר – וְאֶחְיֶה – וְאֶחְיֶה עַד־הָעוֹלָם.

רוּח ההרים.

אוּלַי לֹא יִכְבַּד מִמֶּנִּי לְהוֹשִׁיעַ לְךָ הַפָּעַם.

מנפרד.

אַךְ רַק בְּזֹאת תּוֹשִׁיעִי, אִם תַּעֲמוֹד יָדֵךְ לָךְ
לְעוֹרֵר מִקִּבְרָם מֵתִים אוֹ לְהַשְׁכִּיב אוֹתִי אֲלֵיהֶם –
עֲשִׂי נָא זֹאת לְמַעֲנִי – אִם־כָּכָה תַּעֲשִׂי וְאִם־כָּכָה –
אִם־עַתָּה זֶה כְּרֶגַע – וְלוּ בְּמַכְאוֹב קָשֶׁה –
וְרַק כִּי אַחֲרוֹן יִהְיֶה.

רוּח ההרים.

אֵין שִׁלְטוֹן לִי עַל אֵלֶּה:
וְאוּלָם אִם תִּשָּׁבַע לָסוּר אֶל־מִשְׁמַעְתִּי
וְלִשְׁמוֹר אֶת־מִצְוֹתַי, וְעָשִׂיתִי אֶת־חֶפְצֵךְ.

מנפרד.

אָנֹכִי לֹא אֶשָּׁבַע! – שְׁמַעַ! – אֶל־מִי זֶה אֵפוֹא?
הַלְרוּחוֹת אֲשֶׁר אֶת־בּוֹאָן וְאֶת־צֵאתָן פֹּה אֲפַקֵּד?
הַעֶבֶד אֶהְיֶה לָאֵלֶּה שֶׁהֵמָּה לִי עֲבָדִים?
לֹא תִהְיֶה כָּזֹאת עַד־עוֹלָם!

מחזה שלישי.

ראש הר היונגפרו.

הפרצה הראשונה באה.

הפרצה הראשונה.

עָלָה יָרֵחַ, וְעָגֹל וְרָחָב וּבָהִיר הוּא כֻּלּוֹ,
וּפֹה בְּהָרֵי הַשֶּׁלֶג, שֶׁרֶגֶל אָדָם בֶּן־עָפָר
לֹא דָרְכָה עוֹד בָּם עַד־עַתָּה, נִתְהַלֵּךְ אֲנַחְנוּ בַּלַּיְלָה,
וְחוֹתָם עִקְבֵנוּ לֹא יִכָּר; עַל פְּנֵי הַיָּם הַשּׁוֹמֵם,
זֶה יָם הַזְכוּכִית הֶחָלָק עִם־קֶרַח הֶהָרִים הָרָמִים,
נְרַחֵף עִם־מִשְׁבְּרֵי גַלָּיו, שֶׁמַּרְאָה לָהֶם כְּמַרְאֵה
הַקֶּצֶף הַמְּרֻדָּף מִסַּעַר הַקּוֹצֵף וְזֹעֵף וְרֹעֵשׁ,
וְקָפָא פִּתְאֹם בֶּן־רֶגַע — וְהָיָה שִׁבֹּלֶת שֶׁמֵּתָה.
הִנֵּה הַפִּסְגָּה הַתְּלוּלָה, מַעֲשֵׂה תַעְתֻּעֵי יַד דִּמְיוֹן,
מְלֶאכֶת מַחֲשֶׁבֶת יְקָרָה, שָׂרִיד מֵאֶרֶץ שֶׁרָגְזָה,
שֶׁשָּׁם יָנוּחוּ הֶעָבִים לְהִנָּפֵשׁ רֶגַע בְּעָבְרָם, —
וְהִיא הַקְּדוֹשָׁה לָנוּ לְמוֹעֲדֵינוּ וּלְרָאשֵׁי חַגֵּינוּ.
פֹּה מָקוֹם לִי לְחַכּוֹת לְאַחְיוֹתַי בַּעֲלוֹתָן לְהִשְׁתַּחֲוֹת
לְהֵיכַל אַחֲרִימָן אֲדוֹנָן, כִּי הִנֵּה בַּלַּיְלָה הַזֶּה
גָּדוֹל הֶחָג לְכֻלָּנוּ — לָמָּה־זֶּה אֶחֱרוּ פַּעֲמֵיהֶן ?

(קול מחוץ, משורר).

הֶעָרִיץ הַשָּׁבוּי — הַשּׁוֹדֵד
עַל־כִּסֵּא הַמַּלְכוּת — הוּסָר ;
וַיִּשְׁכַּב שָׁכוּחַ וּבֹדֵד
בְּבִלְאוֹ לְאוֹת וּלְמוּסָר.

וַאֲנִי זֹאת בִּשְׁנָתוֹ שִׁבַּרְתִּי
אֶת־כְּבָלָיו; וְעַל־סְבִיבוֹ כָּל־פָּרִיץ,
כָּל־רֵיק וְכָל־פֹּחֵז צָבַרְתִּי —
וַיְהִי כִּמְלְפָנִים לְעָרִיץ !

לִי יֵשׁ בְּאוֹצַר קְסָמַי: אֶשְׁאַל פִּי הַמֵּתִים
מַה־מִּשְׁפַּט דָּבָר זֶה, שֶׁאוֹתוֹ כָּכָה נִירָא.
רַק אֵין־זֶה כִּי הַמַּעֲנֶה הָרַע מִכֹּל הוּא קֶבֶר,
וְזֶה לֹא יַחֲרִידֵנִי — וְאוּלָם אִם לֹא יַעֲנוּ — —
אַךְ גַּם נְבִיא עֵין דוֹר הֵן עָנָה לְבַעֲלַת אוֹב,
וּנְשִׂיא הַשְּׁפַרְטִים הִצִּיל גַּם הוּא מִפִּי הָרוּחַ
שֶׁל־בְּתוּלַת בַּת בִּיצַנְצְיָה מַעֲנֶה עַל־גּוֹרָלוֹ —
כִּי הָרַג אֶת־הַנֶּפֶשׁ שֶׁאָהַב, וְהוּא לֹא יָדַע,
וְלֹא נִסְלַח לוֹ, וַיִּקְרָא אֶל־צֵיאוּס בְּפִיקְסִיָה,
וְאֶת־הַמְלַחֲשִׁים בְּפִיגַלְיָה בְּאַרְקַדְיָה הִקְהִיל כֻּלָּם,
וַיַּשְׁבִּיעוּ אֶת הַמֵּתָה כִּי תָשִׂים קֵץ לְזַעֲמָהּ
וּגְבוּל לְדְבַר נִקְמָתָהּ — וַתַּעַן דְּבָרִים סְתוּמִים,
וְאוּלָם אֲשֶׁר בִּטְּאָה בִשְׂפָתָהּ הֵן עָשְׂתָה. —
הוֹי לוּלֵא חָיִיתִי אֲנִי, כִּי־עַתָּה עוֹד הָיְתָה בַחַיִּים
הַנֶּפֶשׁ שֶׁנַּפְשִׁי אָהֵבָה; הוֹי לוּלֵא אָהַבְתִּי אֲנִי,
כִּי־עַתָּה עוֹד פָּרְחָה בְיָפְיָהּ הַנֶּפֶשׁ שֶׁנַּפְשִׁי אָהֵבָה —
וַתְּהִי עוֹד שְׁלֵוָה כַּיּוֹם וְנוֹתֶנֶת שַׁלְוָה — וְעַתָּה?
וְעַתָּה מָה הִיא? — אֶת־פְּשָׁעַי, אֶת־פְּשָׁעַי הִיא סְבָלָתַם —
הָיְתָה — לֹא אָעֵז לְהַזְכִּיר — הָיְתָה לְאֶפֶס וָאַיִן.
עוֹד מְעַט, עוֹד מוֹעֵד מִצְעָר, וְאָנֹכִי לֹא אֶקְרָא לָרִיק —
וְאוּלָם בָּרֶגַע הַזֶּה יֹאחֲזֵנִי רַעַד כִּי אֶקְרָא.
אָכֵן עַד־כֹּה לֹא יָרֵאתִי מֵעוֹדִי מֵהַבִּיט אֶל־רוּחוֹת,
אֶל־טוֹבוֹת וְרָעוֹת יַחְדָּו, וְעַתָּה תֹאחֲזֵנִי פַלָּצוּת
וָאָחוּשׁ בְּקֶרֶב לִבִּי כְּמוֹ טַל קִפָּאוֹן זָר לִי.
וְאוּלָם לִבִּי לֹא יִפּוֹל גַּם מִפְּנֵי הַנִּתְעָב מִנִּתְעָב,
וְעַל־בַּלָּהוֹת אָדָם אָעוֹז. — הַלַּיְלָה הוֹלֵךְ וְקָרֵב.

(הולך).

אֶת־עִירָם וְאֵידָהּ —
זֶה פְּרִי לַיְלָה אַחַד,
זֶה הֶרֶס עִיר שְׁלֵמָה, זֶה פְּאֵר מַעֲשֵׂה יָדַי —
כֵּן תָּמִיד עָשִׂיתִי וְכֵן יִהְיֶה מַעְבָּדִי!

(הַפְּרָצָה השנית והשלישית באות).

שלשתן.

אֶת־לֵב בְּנֵי הָאָדָם נַחֲזִיק בַּיָּד,
וְאֶת־קִבְרָם נַחְפֹּר בִּצְעָדִים;
וְרוּחַ נִתֵּן לָהֶם — וּבִלְבַד
שֶׁנְּשִׂימֵם לָנוּ לַעֲבָדִים.

הַפְּרָצה הראשונה.

שָׁלוֹם! וְאַיֵּה נֶמֵיזִיס?

הפרצה השניה.

מְלַאכְתָּהּ הַיּוֹם גְּדוֹלָה,
וּמָה הִיא לֹא יָדַעְתִּי; גַּם יָדַי מָלְאוּ עֲבוֹדָה.

הפרצה השלישית.

רְאֶינָה, הִנֵּה הִיא בָאָה.

(נֶמֵיזיס באה).

הַגִּידִי, אֵי אֵיפֹה הָיִית?
אַחְיוֹתַי וָאַתְּ מַה־פִּגַּרְתֶּן מִלָּבוֹא בַּלַּיְלָה הַזֶּה!

נֶמֵיזִיס.

הָיָה עָלַי לְרַפֵּא כִסְאוֹת מְלָכִים מִתְמוֹטְטִים,
לָתֵת לִפְתָאִים נָשִׁים, לִתְמוֹךְ בְּגֶזַע שַׁלִּיטִים,
לְעוֹרֵר אֶת־לֵב בְּנֵי אָדָם לְהִנָּקֵם הַיּוֹם מֵאוֹיְבֵיהֶם,
לְבַעֲבוּר הִנָּחֵם מָחָר עַל־תֻּמָּם בָּהֶם אֶת־נִקְמָתָם;

בְּשָׁפְךְ דַּם רִבּוֹא רְבָבוֹת שֶׁל־אָדָם לִי שִׁלֵּם אֶת שְׂכָרִי,
וְאֶת־שִׁבְיוֹ וְכִלְאוֹ וֶעֱנוּתוֹ — בְּרֶצַח הֲמוֹנִים אַכְזָרִי.

(קול שני מחוץ).

חָתְרָה, עָפָה הָאֳנִיָּה, חָתְרָה, חָפְזָה הָאֳנִיָּה —
וְאָכֹלֶת שְׁאִיָּה הַמְשׁוֹטִים, וְאֶת־הַתְּרָנִים כַּתֹּתִי שְׁאִיָּה;
וְלֹא נוֹתְרָה יָתֵד בַּקִּיר וְלֹא נוֹתַר קֶרֶשׁ בַּחֶבֶר,
וְלֹא נוֹתַר אָדָם בַּחַיִּים לְבַכּוֹת אֶת־עֹצֶם הַשֶּׁבֶר;
רַק אֶחָד, וְהוּא מִדֵּי שׁוּטוֹ הֶחֱזַקְתִּיו בְּצִיצַת שְׂעָרוֹ
כִּי הָיָה מִכֻּלָּם הַנִּבְחָר לִשְׁפּוֹךְ אֶת־רַחֲמַי עַל־בְּשָׂרוֹ:
כִּי גַנָּב הוּא בַּיַּבָּשָׁה, וְשׁוֹדֵד עַל־אָרְחוֹת הַיַּמִּים —
נַאֲצִילוֹ, וְהוֹסִיף עֲשׂוֹת לִי עַד־עוֹלָם כָּאֵלֶּה מַטְעַמִּים!

(הַפְּרָצָה הראשונה עונָה).

הָעִיר עוֹדָהּ נָמָה;
הַשֶּׁמֶשׁ בַּעֲיֵפָה
תִּזְרַח עַל־הַשְּׁמָמָה.
מִסָּבִיב רַק נוּגִים —
בָּאָה הַמַּגֵּפָה:
וַאֲלָפִים הֲרוּגִים
וַחֲלָלִים לִרְבָבוֹת —
הַחַיִּים מִתְמַלְּטִים,
הַגּוּפוֹת נֶעֱזָבוֹת
בְּאֵין מִשְׁעָן וָסַעַד;
אֵין תּוֹמְכִים וּמְפַלְּטִים.
רַק יִרְאָה וָרַעַד,
רַק תֹּעִים וּנְבוּכִים
מָלְאָה הָעֵדָה —
הַמֵּתִים מַה־בְּרוּכִים!
לֹא רָאוּ גַּם יַחַד

הפרצה הראשונה.

כָּבוֹד וְעֹז לְאַהֲרִימָן! כֹּחֲךָ הוֹלֵךְ וְגָדוֹל
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה — אַחְיוֹתַי הַשְּׁתַּיִם עָשׂוּ כִדְבָרְךָ.
וַאֲנִי גַּם אֲנִי לֹא אֵחַרְתִּי מֵעֲשׂוֹת אֶת־אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי.

הפרצה השניה.

כָּבוֹד וְעֹז לְאַהֲרִימָן! אֲנַחְנוּ פֹּה אֲשֶׁר נָכֹף
אֶת־שְׁכֶם כָּל־הָאָדָם לָאָרֶץ — פֹּה נִכַּף אֶל־כִּסְאֶךָ

הפרצה השלישית.

כָּבוֹד וְעֹז לְאַהֲרִימָן! פֹּה עוֹמְדוֹת אֲנַחְנוּ וּמְחַכּוֹת
לַאֲשֶׁר תְּרַמּוֹזְנָה עֵינֶיךָ.

נמֵיזיס.

אַתָּה אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים!
אֲנַחְנוּ בְיָדְךָ, וּמַרְבִּית נִשְׁמַת כָּל־חַי בְּיָדֵנוּ,
וְרֹב כָּל־הַדְּבָרִים כֻּלָּם. הִנֵּה זֶה רֹאשׁ עֲמָלֵנוּ,
לְהַגְדִּיל תָּמִיד כֹּחֵנוּ, כִּי כָכָה יִגְדַּל כֹּחֶךָ
וְעַל־אֵלֶּה נִשְׁקוֹד וְנִשְׁמוֹר. אֶת־פְּקוּדֶיךָ כֻּלָּם
עָשִׂיתִי כַּיּוֹם הַזֶּה, לֹא נֶעְדַּר דָּבָר.

(מנפרד בא.)

רוח.

מִי פֹה?
הַאֻמְנָם אָדָם תּוֹלֵעָה? — הוֹי נִמְהָר, הוֹי עָפָר וָאֵפֶר!
כְּרַע עַל־בִּרְכֶּיךָ כָּרֶגַע, הִשְׁתַּחֲוֵה לַהֲדוֹם אֱלֹהֵינוּ!

רוח שני.

אָנֹכִי יָדַעְתִּי הָאִישׁ — רַב־מָג הוּא וְנוֹרָא עֲלִילוֹת,
וְכֹחוֹ גָדוֹל וְעָצוּם.

לְהָבִיא חֲכָמִים עַד־סִכְלוּת, וּלְמַלֵּט מִפִּיּוֹת אֱוִילִים
דִּבְרֵי נְבוּאוֹת חֲדָשׁוֹת עַל־אֹדוֹת מֶמְשָׁלוֹת חֲדָשׁוֹת,
כִּי־הִנֵּה הַמּוֹשְׁלִים הַיְשָׁנִים עוֹד אֵינָם לְרוּחַ עִתֵּנוּ,
וַאֲנָשִׁים מָצְאוּ אֶת־לִבָּם לַחֲשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת לְבַדָּם
וּלְהָבִיא מְלָכִים בַּמִּשְׁפָּט וּלְדַבֵּר עַל־חֹפֶשׁ וּגְאֻלָּה —
פְּרִי זֶה הָאָסוּר עָלֵינוּ — אַךְ רַב לִי! אֵחַרְנוּ לִמְאֹד —
הָבָה וּנְמַהֵר־נָא עַתָּה. נַעֲלֶה בְּעָבֵי עֲנָנִים!

(הולכות).

מחזה רביעי.

היכל אחרימן. אחרימן על כסא מלכותו העשוי כדור אֵש. רוחות מסביב לו.

מזמור שיר הרוחות.

בָּרוּךְ אַתָּה אֲדוֹנֵנוּ, מוֹשֵׁל אֶרֶץ וְרָקִיעַ!
הַמְּהַלֵּךְ עַל־עָבִים וְיַמִּים — וְעֹז וְשִׁלְטוֹן בְּיָדוֹ
עַל־כָּל הַיְקוּם מִסָּבִיב. אִם רֶגַע בַּשַּׁרְבִיט יָנִיעַ,
וְשָׁב הָעוֹלָם לְתֹהוּ, כִּי כָכָה צִוָּה וּפָקְדוֹ.
כִּי יִנְשׁוֹף בְּרוּחוֹ כִּמְעַט — וְסָעֲרוּ אַחֲרָיו הַיַּמִּים;
יְדַבֵּר — וְעָנוּ לְקוֹלוֹ עָבֵי הַשְּׁחָקִים בְּרַעַם;
יַבִּיט — וְקַוֵּי הַשֶּׁמֶשׁ מִזָּהֳרוֹ סָבִיב נִדְמִים;
יַרְעִים — וּמוֹסְדוֹת אֶרֶץ יִתְפַּלְּצוּ פִּתְאֹם בַּזַּעַם;
בְּצַעֲדוֹ יָקִיאוּ הָרִים אֵשׁ לַהֲמוֹן קוֹל פְּעָמָיו;
מִצִּלּוֹ יֵצֵא הַנֶּגֶף, וְלִהְיוֹת אוֹר לִנְתִיבוֹ
יִקְרָא וְעָלוּ כֹּכָבָיו וְשָׁטוּ זֻמּוֹנִים בְּשָׁמָיו.
צוֹלָמוֹת יִהְיוּ לְאֵפֶר כִּי־יָרִיב אֲלֵיהֶם רִיבוֹ;
לְפָנָיו אֶת־מִנְחַת קָרְבָּנָהּ תַּקְרִיב יוֹם יוֹם הַמִּלְחָמָה
וְהַמָּוֶת יְשַׁלֵּם לוֹ מִסּוֹ; וְאֵלֶּה הַחַיִּים עֲדֶנָה
עִם־כָּל פִּגְעֵיהֶם הָרַבִּים, כָּל־נֶפֶשׁ וְכָל־נְשָׁמָה,
בְּיָדוֹ הֵן כֻּלָּן יַחְדָּו — תִּהְיֶינָה כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶינָה.

(הפרצות ונמיזים באות).

וְלֹא לְבַעֲבוּר יִכְרַע – יִכְרַע־נָא אַרְצָה הוּא,
וְנִכְרַע שְׁנֵינוּ יַחְדָּו.

הרוחות.

רִמְסוּ אֶת־הַתּוֹלַעַת!
גִּזְרוּ אוֹתוֹ לִגְזָרִים! –

הפרצה הראשונה.

גְּשׁוּ הָלְאָה! סוּרוּ! לִי־הוּא. –
אֲדוֹן כָּל־הַכֹּחַ הַנֶּעְלָם! הָאִישׁ הַזֶּה אֵינֶנּוּ
מִבְּנֵי הַיְצוּרִים הַשְּׁפָלִים, כִּי כָכָה יִתְּנוּ אוֹתוֹתָם
זֶה־בּוֹאוֹ וְעָמְדוֹ בֵּינֵינוּ. מַכְאוֹבָיו מַכְאוֹבֵי אַל־מָוֶת,
כְּמוֹ מַכְאוֹבֵינוּ גַּם אָנוּ; חָכְמָתוֹ וְכֹחוֹ וּרְצוֹנוֹ –
כְּכָל־אֲשֶׁר אֵלֶּה מִתְחַבְּרִים עִם בָּשָׂר בֶּן עָפָר וָאֵפֶר,
מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת הַבָּשָׂר לָשֵׂאת אֶת־עֹצֶם הָרוּחַ –
כָּל־אֵלֶּה עֲצֻמִים וּגְדוֹלִים, כַּאֲשֶׁר לֹא נִתְּנוּ כְּמוֹהֶם
זוּלָתִי לִמְעַטִּים מְאֹד בֵּין־יַלְדֵי בְּנֵי הָאֲדָמָה;
כִּי עַל־כֵּן גָּדְלָה תְשׁוּקָתוֹ מִתְּשׁוּקַת יֶתֶר הָאָדָם,
וְהִיא לִמְדַתְּהוּ רַק אַחַת – אֵת אֲשֶׁר יוֹדְעִים גַּם אָנוּ –
כִּי דַעַת אֵינֶנּוּ אֲשֶׁר וּמַדָּע יִקָּרֵא רַק הָמִיר
אֶת חֶסְרוֹן הַדַּעַת הָאֶחָד בְּחֶסְרוֹן דַּעַת חָדָשׁ.
וְאַף גַּם זֹאת: תַּאֲוֹתָיו – זֶה חֵלֶק אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ
לֹא יַצֵּל כָּל־כֹּחַ וְיָצוּר וְכָל מִי שֶׁנְּשָׁמָה בְּאַפּוֹ,
לְמִן הַתּוֹלַעַת וּלְמַעְלָה, בָּאָרֶץ אוֹ בַשָּׁמַיִם –
הֵן מָחֲצוּ אֶת־לִבּוֹ וַיַּעֲשׂוּהוּ לְנֶפֶשׁ, אֲשֶׁר אָנֹכִי,
חַסְרַת הַחֶמְלָה, אֶסְלַח לְמִי אֲשֶׁר יַחְמוֹל עָלָיו.
לִי הוּא וְאוּלַי לָךְ הוּא – אִם כֵּן אוֹ כֵן – וְאוּלָם
אֵין בֵּין־הָרוּחוֹת אַף אֶחָד, שֶׁיֵּשׁ לוֹ נְשָׁמָה כָּמוֹהוּ –
וְעָלֶיהָ אֵיז לוֹ כָּל־שִׁלְטוֹן.

רוח שלישי.

כְּרַע עַל־בִּרְכֶּיךָ, הָעֶבֶד,
כְּרַע וְהִשְׁתַּחֲוֵה כְּרֶגַע! מַה־זֹּאת? הַאִם לֹא יָדַעְתָּ
אֲדוֹנְךָ פֹּה וַאֲדוֹנֵנוּ? הִתְפַּלֵּץ אֵפוֹא וּשְׁמָע:

הרוחות כלם.

הִתְנַפֵּל לָאָרֶץ וּכְרַע, אַתָּה וַעֲפָרְךָ הַמְקֻלָּל,
אַתָּה יְלִיד הָאֲדָמָה, פֶּן תָּבוֹא עָלֶיךָ הָרָעָה.

מנפרד.

יָדַעְתִּי כָל־זֹאת – וְאַתֶּם הֵן תִּרְאוּ: אֵינֶנִּי כוֹרֵעַ.

רוח רביעי.

אֲנַחְנוּ פֹה נְלַמֶּדְךָ לַעֲשׂוֹתָהּ!

מנפרד.

עוֹד לְפָנִים
לִמְּדוּנִי כָל־זֹאת. לֵילוֹת רַבִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
עַל־תִּלֵּי קַרְקָעָהּ הֶעָרֹם, הֵשַׁחְתִּי פָּנַי לָאָרֶץ
וָאֶזְרַע עַל־רֹאשִׁי אֵפֶר; יָדַעְתִּי עַד־קֵץ כָּל־תַּכְלִית
עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת רוּחַ; כִּי מִפְּנֵי עָנְיִי כָּרַעְתִּי,
וּמִפְּנֵי אֵידִי בְקִרְבִּי נִדְכֵּאתִי עַד לֶעָפָר.

רוח חמישי.

וְאַתָּה תַעֲרוֹב אֶת־לִבְּךָ לִמְנוֹעַ מֵאֲחֵרִימָן עַל־כִּסְאוֹ
אֵת אֲשֶׁר מְלוֹא כָל־הָאָרֶץ לוֹ תִתֵּן, וְהִיא טֶרֶם תַּבִּיט
אֶת־מוֹרָא תִפְאַרְתּוֹ כָמוֹךָ? – הִכֹּף – רְאֵה הִזְהַרְתִּיךָ!

מנפרד.

[illegible] אוֹתוֹ וְכָרַע הוּא לָזֶה אֲשֶׁר גָּבַהּ מִמֶּנּוּ –
עֶלְיוֹן כָּל־הָעֶלְיוֹנִים – לַיּוֹצֵר שֶׁיָּצַר אוֹתוֹ,

נמיזיס.

רוּחַ אוֹ נְשָׁמָה,
הֲיִי אֲשֶׁר־תִּהְיִי,
מֵרוֹם אוֹ אֲדָמָה
אֶת־צַלְמֵךְ הָבִיאִי,
אֶת־רוּחֵךְ, אֶת בְּשָׂרֵךְ,
כִּהְיוֹתֵךְ בַחַיִּים
אוֹ כְשׁוּבֵךְ לַעֲפָרֵךְ —
הִגָּלִי לְעֵינַיִם!
עִם־הַלֵּב, עִם־הַפָּנִים,
אִם בְּעֶצֶם וְאִם בְּלִימָה,
אִם כְּעַתָּה וְאִם כִּלְפָנִים —
כָּל־הַמְּצָל מֵרִמָּה.
בֹּאִי בוֹא! בֹּאִי בוֹא! בֹּאִי בוֹא!
מִי שֶׁשָּׂמָּה אָז הִדִּיחֵךְ, זֶה יְבַקְשֵׁךְ עַתָּה פֹּה!

(צלם עשתורת עולה ומתיצב בתוך).

מנפרד.

הַאֻמְנָם זֶה הוּא הַמָּוֶת? הֵן פְּרָחוֹת עוֹד לְחָיֶיהָ! —
אַךְ לֹא כֵן; הַצֶּבַע הַזֶּה אֵינֶנּוּ עוֹד צֶבַע הַחַיִּים,
רַק אֹדֶם זָר וְקוֹדֵחַ, כְּאֹדֶם הַזָּר הַלָּזֶה,
שֶׁיַּד הַסְּתָו תִּזְרָעֵהוּ עַל־טַרְפֵּי הֶעָלִים הַנּוֹבְלִים.
כָּכָה הִיא! — הוֹי אֱלִי! מִי פִּלֵּל מֵאָז לִי כִּי אִירָא
לְהַבִּיט בָּהּ — בְּעַשְׁתֹּרֶת! — לֹא כֵן הוּא — לֹא — רַק נִבְצְרָה
מִמֶּנִּי לְדַבֵּר אֵלֶיהָ — צַוִּי־נָא אַתְּ וְדַבֵּרָה —
תִּסְלַח־נָא לִי אוֹ תַרְשִׁיעַ —

נמיזיס.

בְּשֵׁם הַכֹּחַ הַלָּז אֲשֶׁר שִׁבֵּר
אֶת־בְּרִיחֵי הַקֶּבֶר, שֶׁשָּׁמָּה הָחְבֵּאת:

נמֶיזיס.

מָה אֵפוֹא יְבַקֵּשׁ בָּזֶה?

הַפָּרצה הראשונה.

יַעֲנֶה־נָא הוּא עַל־שְׁאֵלָתֵךְ.

מנפרד.

אֶת־אֲשֶׁר יָדַעְתִּי – יְדַעְתֶּם,
וְלוּלֵא זֶה כֹּחִי בְקִרְבִּי הֲיָכֹלְתִּי עֲמוֹד פֹּה בֵּינֵיכֶם?
אָכֵן עוֹד יֵשׁ מֵעֵבֶר לִגְבוּלְכֶם כֹּחַ גַּם אַחֵר
וְגָדוֹל מִזֶּה, וְאָנֹכִי הִנֵּה־זֶה בָאתִי לִשְׁאוֹל
אֶת־זֶה לְבַעֲבוּר יַעֲנֵנִי עַל־דְּבַר אֲשֶׁר אֲבַקֵּשׁ

נמֶיזיס.

מָה אַתָּה שׁוֹאֵל לְךָ?

מנפרד.

לֹא יָבוֹא הַמַּעֲנֶה מִמֵּךְ:
קִרְאִי לְמֵתִים אֵלַי – כִּי לָמוֹ אֶעֱרוֹךְ שְׁאֵלָתִי.

נמיזיס.

אַחֲרִימָן הַגָּדוֹל! הֲיֶשְׁךָ חָפֵץ לַעֲשׂוֹת חֶסֶד
עִם־אָדָם רִמָּה זֶה לְמַלֵּא אֶת־שֶׁאֱלַת לְבָבוֹ?

אחרימן.

כֵּן.

נמיזיס.

אֶת־מִי זֶה אֵפוֹא תַחְפּוֹץ לְהַעֲלוֹת מִקִּבְרוֹ?

מנפרד.

אֶת־זֹאת אֲשֶׁר קֶבֶר אֵין לָהּ – קִרְאִי נָא לִי אֶת־עַשְׁתֹּרֶת.

אֶתְפַּלָּץ, כִּי הֶמָּה לָנֶצַח – עָתִיד דֹּמֶה אֶל עָבָר.
לֹא אוּכַל לָנוּחַ. לֹא אֵדַע מָה אֶשְׁאַל וּמַה־זֶּה אֲבַקֵּשׁ:
רַק אָחוּשׁ בְּלִבִּי מָה אַתְּ – וְאָחוּשׁ בְּלִבִּי מָה אָנִי.
עוֹד רַק הַפַּעַם חָפַצְתִּי לִשְׁמוֹעַ בְּטֶרֶם אֶגְוַע
אֶת־קוֹלֵךְ שֶׁהָיָה לִּי זִמְרָה – אָנָּא, דַּבְּרִי אֵלָי!
רְאִי־נָא, קָרָאתִי אֵלַיִךְ בַּלַּיְלָה מִקֶּרֶב הַדְּמָמָה;
צִפֳּרִים יְשֵׁנוֹת הִרְגַּזְתִּי מִקִּנָּן מִבֵּינוֹת עֳפָאִים,
עוֹרַרְתִּי זְאֵבִים בֶּהָרִים, לִמַּדְתִּי לְחַגְוֵי הַסְּלָעִים
לִקְרוֹא אֶת־שְׁמֵךְ וְעָנָה אַחֲרַי הֵד קוֹלָם לַשָּׁוְא –
וְרַבִּים עָנוּ אוֹתִי – גַּם רוּחוֹת וְגַם בְּנֵי אָדָם –
וְרַק אַתְּ לְבַדֵּךְ הֶחֱרַשְׁתְּ. הוֹי, דַּבְּרִי־נָא עַתָּה אֵלָי!
אָרַבְתִּי אֶל־צֵאת הַכּוֹכָבִים, הִבַּטְתִּי לַשָּׁוְא הַשָּׁמַיְמָה,
וָאֲבַקֵּשׁ שָׁם אוֹתֵךְ, רַק אוֹתֵךְ. הוֹי, דַּבְּרִי־נָא עַתָּה אֵלָי!
עָבַרְתִּי עַל־כָּל הָאֲדָמָה, וְכָמוֹךְ לֹא מָצָאתִי בְּכֻלָּהּ –
הוֹי דַּבְּרִי עַתָּה אֵלַי! – רְאִי, יַלְדֵי הַתֹּפֶת מִסָּבִיב:
הֵם דָּבְקוּ כֻלָּם אַחֲרַי – וַאֲנִי לֹא יָרֵאתִי מִפְּנֵיהֶם,
וָאֶדְבַּק אַחֲרַיִךְ לְבַדֵּךְ – הוֹי דַּבְּרִי־נָא עַתָּה אֵלָי!
וִיהִי־נָא בְזַעַם – רַק דַּבְּרִי – וִיהִי־נָא אֶת־אֲשֶׁר תְּדַבְּרִי –
רַק קוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִי אוֹתִי – רַק זֹאת הַפַּעַם – רַק פָּעַם!

צלם עשתרת.

מַנְפְרֶד!

מנפרד.

עוֹד מִלָּה – עוֹד אַחַת – רַק בְּקוֹלֵךְ אֶחְיֶה – זֶה קוֹלֵךְ!

צלם עשתרת.

מַנְפְרֶד! מָחָר יִתַּמּוּ יָמֶיךָ וּפְגָעֶיךָ. – שָׁלוֹם!

מנפרד.

רַק מִלָּה עוֹד אֶחָת. הֲסָלַחַתְּ?

דַּבְּרִי־נָא פֹּה אֶל־זֶה אֲשֶׁר דִּבֵּר,
אוֹ אֱלֵי־זֹאת שֶׁעַל פִּיהָ נִקְרֵאת.

מנפרד.

מַחֲרִישָׁה הִיא מְדַבֵּר —
אַךְ הִנֵּה זֹאת דְּמָמָתָהּ תְּהִי לִי לְמַעֲנֶה פִּי שְׁנַיִם.

נמיזיס.

פֹּה הִנֵּה הַגְּבוּל לִיכָלְתִּי. אֲדוֹנִי, אֲדוֹן כָּל־הָרוּחוֹת!
רַק בְּיָדְךָ לְבַדְּךָ הַדָּבָר — צַוֵּה־נָא אַתָּה לְקוֹלָהּ.

אחרימן.

הָרוּחַ! שִׁמְעִי לַשַּׁרְבִיט.

נמיזיס.

מַחֲרִישָׁה הִיא גַּם־עַתָּה!
אֵינֶנָּה מִבְּנוֹת עֲדָתֵנוּ — זֶה־כֹּחָהּ מִמָּקוֹר אַחֵר.
בֶּן־אָדָם, אַל־תִּשְׁאַל לַשָּׁוְא! כִּי נִכְזְבָה גַּם תּוֹחַלְתֵּנוּ.

מנפרד.

שְׁמָעִינִי, שְׁמָעִינִי עַשְׁתֹּרֶת! אֲהוּבָתִי, דַּבְּרִי אֵלַי!
מָה רַבּוֹת סָבַלְתִּי עַד־עַתָּה — מָה רַבּוֹת עוֹד אֶסְבּוֹל מֵעַתָּה —
רְאִי־נָא וְהַבִּיטִי אֵלַי: לֹא שִׁנָּה אוֹתֵךְ הַקֶּבֶר
כְּכֹל שֶׁשָּׁנֵיתִי בִגְלָלֵךְ. הֵן אַתְּ אֲהַבְתְּנִי לִמְאֹד,
וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךְ; לֹא לָנוּ לְעַנּוֹת כָּכָה אִישׁ אָחִיו —
וְלוּ גַּם מָוֶת חָטָאנוּ בְאַהֲבֵנוּ כַּאֲשֶׁר אָהַבְנוּ,
אִמְרִי כִּי לֹא תְבַזִּינִי — כִּי עֹנֶשׁ שְׁנֵינוּ אֶשָּׂא —
כִּי לָגוּר חָשַׁקְתְּ בֵּין־קְדוֹשִׁים — וְכִי אֶבְחַר־לִי מָוֶת מֵחַיִּים!
כָּל נִתְעָב וְנֶאֱלָח הִתְקַשְּׁרוּ עַד־עַתָּה עָלַי לְאָסְרֵנִי
בַּעֲבוֹתוֹת לְמוֹ הֱיוֹתִי — אֶל־הַחַיִּים אֲשֶׁר לְזִכְרָם

נמֵיזיס.

הֲיֵש לְךָ דָבָר עוֹד לִשְאוֹל

אֶת־פִּי אֲדוֹנֵנוּ אוֹ אֶחָד מֵעֹשֵׂי רְצוֹנוֹ?

מנפרד.

אֵין־דָּבָר.

נמיזיס.

כִּי־עַתָּה לֵךְ וְשָׁלוֹם לְךָ עַד־מוֹעֵד.

מנפרד.

עוֹד נִרְאֶה אִיש אֶת־אָחִיהוּ! אַיֵּה? עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה? —

יִהְיֶה בַּאֲשֶׁר יִהְיֶה: וְחֵלֶף חַסְדֵּךְ עִמָּדִי

אָנֹכִי לָךְ עֹבד לֹוֶה. הֱיוּ־נָא כֻלְּכֶם שָׁלוֹם!

(מנפרד הולך).

צלם עשתרת.

שָׁלוֹם!

מנפרד.

אָנָּא, הַגִּידִי:
הֲנָשׁוּב לִרְאוֹת עוֹד פַּעַם אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ?

צלם עשתרת.

שָׁלוֹם!

מנפרד.

עוֹד מִלַּת רַחֲמִים! הַגִּידִי כִּי תֶאֱהָבִינִי.

צלם עשתרת.

מַנְפְרֶד!

(צלם עשתרת נעלם).

נמיזיס.

הָלְכָה וְאֵין עִם־לְבָבָהּ לָשׁוּב עוֹד שֵׁנִית בִּקְרָאֲךָ.
אַךְ דְּבָרָהּ יָבוֹא. וְאַתָּה שׁוּב־לְךָ אֶל־הָאֲדָמָה.

רוח.

הוּא נִבְעַת כֻּלּוֹ – זֶה חֵלֶק אָדָם יְלִיד הָאֲדָמָה
הַהוֹלֵךְ לְבַקֵּשׁ לוֹ דְּבָרִים עַד־אַפְסֵי גְבוּלוֹת אַל־מָוֶת.

רוח שני.

אַךְ רְאֵה נָא: הֵן יִמְשׁוֹל בְּנַפְשׁוֹ וּבְעָזוֹ עָלֶיהָ יִתְגַּבָּר
לְהַדְבִּיר תַּחַת רְצוֹנוֹ אֶת־עָנְיוֹ וְכָל־מְצֻקוֹתָיו.
לוּ הָיָה מִקְהַל עֲדָתֵנוּ כִּי־עַתָּה נֶחְשַׁב בֵּינֵינוּ
לְרוּחַ נוֹרָא עַל־סְבִיבָיו.

הִיא הַנִּלְעָגָה וְרֵיקָה מִכָּל־הֲבָלֵינוּ הָרַבִּים,
הַלַּהַג הַנִּבְעָר מֵאָז, שֶׁרִמָּה אֶת־אֹזֶן הָאָדָם,
מִכָּל אֲשֶׁר לִמְּדוּ אוֹתָנוּ מְלַמְּדֵינוּ הַמַּהְגִּים מֵעוֹלָם —
כִּי עַתָּה הֶאֱמַנְתִּי: רַק אֵין זֹאת מָצָאתִי אֶת־סוֹד הַזָּהָב,
אֶת מִשְׁפַּט „הַקָּאלוֹן" הַנִּבְחָר, וְהוּא הַמִּתְלוֹנֵן בְּקִרְבִּי.
יָדַעְתִּי כִּי תַחֲלוּף הַמְּנוּחָה מַהֵר, אַךְ טוֹבָה גַּם־זֹאת
כִּי יְדַעְתִּיהָ בְּנַפְשִׁי, וְלוּ רַק לִרְגָעִים מְעַטִּים;
הִרְחִיבָה אֶת־גְּבוּלוֹת הֶגְיוֹנִי וַתִּתֵּן לוֹ רַחַשׁ חָדָשׁ.
וַאֲנִי הִנֵּה אֶכְתּוֹב הַדָּבָר בְּסֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנַי:
הָ יָ ה בִּי רַחַשׁ כָּזֶה. — מִי־זֶה הָאִישׁ הַבָּא?

(הרמן שב).

הרמן.

אֲדוֹנִי! זֶה כֹּהֵן־אָב לְמוֹרִיס הַקָּדוֹשׁ שׁוֹאֵל
לְבָרֵךְ פָּנֶיךָ לְשָׁלוֹם.

(כהן־אב בהיכל מוריס הקדוש בא).

כהן־אב.

אַלּוּף מַנְפְרֶד, שָׁלוֹם עָלֶיךָ!

מנפרד.

הֱיֵה בָרוּךְ, אָבִי הַקָּדוֹשׁ! שָׁלוֹם לְךָ בִּגְבוּלֵנוּ;
וִיהִי־נָא בֹּאֲךָ לְכָבוֹד וְלִבְרָכָה לַבַּיִת הַזֶּה
וְלָאָדָם הַיּוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ.

כהן־אב.

מִי־יִתֵּן וְהָיָה כָכָה!
אַךְ דָּבָר לִי אֵלֶיךָ, לְךָ רַק לְךָ לְבַדֶּךָ.

מנפרד (להרמן).

סֹב וָלֵךְ מִזֶּה.

(הרמן הולך).

מָה חָפֵץ אוֹרְחִי הַנִּכְבָּד?

אַקְט שְׁלִישִׁי.

מחזה ראשון.

אולם בהיכל מנפרד. — מנפרד והֶרמן.

מנפרד.

מָה צַתָּה הָעֵת?

הֶרְמן.

עוֹד מְעַט וְשָׁקְעָה הַשֶּׁמֶשׁ,
והִיא הַמְבַשֶּׂרֶת לָנוּ צִלְלֵי עֶרֶב נְעִימִים.

מנפרד.

הַגֵּד, הַאִם כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר פָּקַדְתִּי לַעֲשׂוֹת
נַעֲשׂוּ בְּחַדְרֵי הַמִּגְדָּל?

הרמן.

הַכֹּל, אֲדוֹנִי, נָכוֹן;
וּפֹה הַמַּפְתֵּחַ וְהַנַּרְתִּיק.

מנפרד.

טוֹב. וְאַתָּה לֵךְ!
(הרמן הולך).

מנפרד (לבדו).

הִנֵּה מְנוּחָה בְּלִבִּי — דְּמָמָה לֹא־תֻגַּד בִּדְבָרִים —
אֲשֶׁר עַד־כֹּה לֹא־מָצָאתִי כָמוֹהָ בְּכָל־יְמֵי חַיָּי.
לוּלֵא יָדַעְתִּי הֵיטֵב כִּי תּוֹרַת הַפִּילוֹסוֹפְיָה

מנפרד.

קח חַיָי.

כהן־אב.

הִנֵּה בָאתִי לָתֵת וְלֹא לָקַחַת —
חָלִילָה לִּי מֵהַבְקִיעַ אֶל־מִסְתְּרֵי סוֹד נִשְׁמָתֶךָ;
וְאוּלָם אִם אֱמֶת הַדָּבָר, כִּי־עַתָּה עוֹד מוֹעֵד לְךָ
לָשׁוּב אֶל־אֵלְךָ וּלְרַחֲמָיו; הִתְרַצֵּה אֶל־כְּנֶסֶת קָדְשֵׁנוּ
וְהִרְצִתָה אוֹתְךָ הַכְּנֶסֶת גַּם לֵאלֹהֵי הַשָּׁמָיִם.

מנפרד.

שָׁמַעְתִּי. וְזֶה אֲשֶׁר אֶעֱנֶה: אֶת־אֲשֶׁר הָיִיתִי אוֹ הִנְנִי —
הַדָּבָר הַזֶּה הוּא דְבָרִי בֵּינִי וּבֵין־הַשָּׁמָיִם. —
לֹא אֶבְחַר בְּאָדָם מֵעָפָר לִהְיוֹת לְמֵלִיץ לְנַפְשִׁי.
אִם אֶל־חֻקֶּיךָ חָטָאתִי — עָרְכָה לְפָנַי וְעָנְשֵׁנִי.

כהן־אב.

בְּנִי! לֹא אָמַרְתִּי עֹנֶשׁ, רַק שׁוּב אָמַרְתִּי וּתְרֻחָם,
וְעָלֶיךָ לִבְחוֹר לְבַדְּךָ. וְהָיָה אִם לָשׁוּב תֹּאמַר —
דַּע־נָא כִּי חֻקּוֹת הַתּוֹרָה וּמִשְׁפַּט דָּתֵנוּ הַצְּרוּפָה,
הֵם נָתְנוּ הַכֹּחַ בְּיָדִי לְסַקֵּל מֵעָוֺן הַנְּתִיבָה
וְלַעֲזוֹר לַחוֹטֵא כִּי־יָשׁוּב וִיטַהֵר מֵעָוֺן אֶת־לִבּוֹ.
מֵעִם אֱלֹהִים הַתִּקְוָה — כִּי־הִנֵּה „לִי נָקָם וְשִׁלֵּם"
אָמַר אֲדֹנָי צְבָאוֹת. וְאָנֹכִי זֶה עַבְדּוֹ הֶעָנָו
אֵין לִי בִּלְתִּי־אִם לְשַׁנּוֹת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַנַּעֲלִים.

מנפרד.

הוֹי זָקֵן! לֹא כֹּחַ הַקְּדוֹשִׁים — לֹא קֶסֶם רִבֵּי הַתְּפִלּוֹת —
לֹא לֵב אִישׁ כִּי־יִטְהַר בְּשׁוּבוֹ — לֹא עַנְוַת נִדְכָּא לְמַרְאֶה —
לֹא צוֹם — לֹא חֶבְלֵי מָוֶת — לֹא — וּמִכֻּלָּם גָּדוֹל —
לֹא כֹבֶד כָּל בַּלָּהוֹת עוֹלָם בְּעִמְקֵי הַנֶּפֶשׁ בַּקֶּרֶב,

כהן־אָב.

וּבְכֵן בְּלֹא מָבוֹא אֲדַבֵּר. — זִקְנָה וְקִנְאָה וּכְהֻנָּה,
וּמַחֲשָׁבָה טוֹבָה גַּם הִיא, תִּהְיֶינָה לִמְלִיצַי הַפַּעַם;
וְגַם שְׁכֶנְתֵּנוּ הַקְּרוֹבָה, אִם־גַּם לֹא הִקְרִיבָה לִבֵּנוּ,
תִּהְיֶה לִּי עַתָּה לָּפֶה. — רְאֵה, הִנֵּה שְׁמֻעוֹת זָרוֹת
עֹבְרוֹת עָלֶיךָ בַּחוּץ, וְתוֹכָן רָצוּף כָּל־טֻמְאָה,
וְדָבְקוּ אַחֲרֶיךָ בְּשִׁמְךָ — זֶה שִׁמְךָ הַמְהֻלָּל מִדּוֹרוֹת.
מִי־יִתֵּן וְזֶה אֲשֶׁר עַתָּה יִקָּרֵא בְּשֵׁם זֶה יַנְחִילוֹ
בְּטָהֳרוֹ לַבָּאִים גַּם אַחֲרָיו!

מנפרד.

דַּבֵּר — שׁוֹמֵעַ אָנֹכִי.

כהן־אָב.

אוֹמְרִים כִּי יָדְךָ נָתַתָּ לִדְרוֹשׁ וְלַחֲקוֹר בִּדְבָרִים,
שֶׁצִּוָּה הָאָדָם עֲלֵיהֶם לְבִלְתִּי הָגֹה בָהֵמָּה;
וּבְרִית כָּרַתָּ לְךָ עִם שִׁכְנֵי־מִשְׁכְּנוֹת חשֶׁךְ.
עִם־רוּחוֹת רָעִים וְזָרִים מְקַלְלֵי אֵל בַּשָּׁמַיִם,
הַתֹּעִים וְנִדְּדִים חֶרֶשׁ כְּצִלְלֵי גֵיא צַלְמָוֶת.
עִם־אָדָם, יָדַעְתִּי, עִם־רֵעִים בִּדְמוּתְךָ כְּצַלְמְךָ אַתָּה
תֶּחֱשֶׁה מְדַבֵּר אַף־דָּבָר עַל־סִתְרֵי מַחְשְׁבוֹת לִבְּךָ,
כִּי בָדָד כְּנָזִיר אַתָּה — וְלוּ רַק יְקֻדַּשׁ נִזְרֶךָ.

מנפרד.

מִי אֵפוֹא אֵלֶּה הַמְדַבְּרִים בִּי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה?

כהן־אב.

אַחַי הַתְּמִימִים עִם־אֵלָּם — עַמֵּי הָאָרֶץ הַחֲרֵדִים —
נְתִינֶיךָ גַּם הֵם וַעֲבָדֶיךָ — כֻּלָּם אַחֲרֶיךָ יַבִּיטוּ
בְּעֵינַיִם מְלֵאוֹת כָּל־פַּחַד. הֵן רָעָה נֶגֶד חַיֶּיךָ.

כהן־אב.

לָמָּה תְדַבֵּר כָּזֹאת?

מנפרד.

גַּם אֲנִי כָרוֹמִי אֶעֱנְךָ:

„אֵחַרְתָּ הַמּוֹעֵד!“

כהן־אב.

לָנֶצַח לֹא יְאַחֵר מִמּוֹעֵד הָאָדָם

הָאוֹמֵר לְהִתְרַצּוֹת אֶל־נַפְשׁוֹ, וְנַפְשׁוֹ תִתְרַצֶּה אֶל־אֵלָּה.

הַאֵין לְךָ תִּקְוָה עוֹד? רַק נִפְלָא הַדָּבָר הַזֶּה:

וְרֹב בְּנֵי אָדָם הַמְיַאֲשִׁים אֶת לִבָּם מֵאֵל הֵן יִיצְרוּ

חֲלוֹם דִּמְיוֹן לָהֶם עַל־הָאָרֶץ וּכְטֹבְעִים בַּיָּם יַחֲזִיקוּ

בַּקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה.

מנפרד.

הוֹי אָבִי! רְאֵה גַּם אָנֹכִי

הָיוּ לִי חֲלוֹמוֹת בַּחַיִּים וְהָגוּת טְהוֹרָה בִּנְעֻרַי,

לִשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי עַל־רוּחַ בְּנֵי אָדָם וְהָיוּ לַאֲחָדִים,

לְהָאִיר אֶת־עֵינֵי הַלְאֻמִּים וְלַעֲלוֹת לְמַעְלָה לְמַעְלָה —

לֹא אֵדַע הַגְּבוּל עַד־אָנָה — וְאוּלַי גַּם לִנְפּוֹל נָפֹל;

וְאוּלָם אִם־אֶפּוֹל אָז אֶפּוֹל כְּפֶרֶץ הַמַּיִם בֶּהָרִים,

אֲשֶׁר יִשְׁתָּעֵר מִמְּרוֹמִים מַפִּילֵי חִתִּית בְּגָבְהָם

וְרָעַשׁ לְמַעְיְנוֹת תְּהוֹמוֹת מְפִיצֵי קֶצֶף בִּשְׂעָרָה

(הַמְקַלְּעִים קַלְעֵי עֲרָפֶל שָׁמַיְמָה, וְהָיוּ לְעָבִים

נוֹתְנֵי מָטָר בַּמָּרוֹם אַחֲרֵי הַעְפִּילָם לַעֲלוֹת),

וְהַפֶּרֶץ יִפּוֹל לַשֶּׁפֶל וּבְשִׁפְלוֹ עוֹד עַז הוּא וְנוֹרָא.

אָכֵן כָּל־זֶה הִנֵּה חָלָף. בָּגַד רוּחִי בְנַפְשִׁי.

כהן־אב.

מַדּוּעַ?

זֶה מוּסַר הַלֵּב הָאַכְזָרִי, שֶׁשְּׁאוֹל אֵינֶנּוּ יָרֵא,
יַעַן כִּי עֹז לוֹ בִלְבַדּוֹ לַהֲפוֹךְ לִשְׁאוֹל הַשָּׁמַיִם, —
כָּל־אֵלֶּה לֹא יִמְחוּ מִקֶּרֶב הַנְּשָׁמָה הֶרְחָבָה כַּיָּם
אֶת־מְרוֹרוֹת רַחֲשֵׁי הֶעָוֹן, הֶעָוֶל, הַכְּאֵב וְהַנָּקָם
אֲשֶׁר יִרְחַשׁ אָדָם בְּקִרְבּוֹ; כָּל־פֶּגַע מֵאַחֲרֵי הַקֶּבֶר
לֹא יוּכַל לְיַסֵּר אָדָם, כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אֶת־נַפְשׁוֹ
הָאִישׁ הַמַּרְשִׁיעַ אֶת־לִבּוֹ.

כהן־אב.

כָּל־אֵלֶּה טוֹבִים וּנְכֹחִים;
וְאוּלָם הֵן יֵשׁ כִּי תַחֲלוֹף כָּל־זֹאת וְאַחֲרֶיהָ עוֹד תָּבוֹא
תִּקְוָה חֲדָשָׁה לַטּוֹב, וְהִיא בִמְנוּחַת בִּטָּחוֹן
נְשׂוּאוֹת לַמָּרוֹם עֵינֶיהָ לִמְקוֹר הַטּוֹב וְהַיֶּשַׁע,
וְכָל־אִישׁ הַמְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ, אֶל־נָכוֹן יִמְצָאֶנָּה;
וִיהִי־נָא כִּי כָבֵד עֲוֹנוֹ בָּאָרֶץ כְּכָל־אֲשֶׁר יִכְבַּד —
הֵן יֵשׁ לְעָוֹן כִּפֻּרִים; וְרֵאשִׁית כִּפֻּרִים יִהְיֶה
בִּרְחוֹשׁ הָאָדָם בְּלִבּוֹ כִּי דְרוּשִׁים הֵמָּה לְנַפְשׁוֹ. —
וִיהִי כֵן! כָּל אֲשֶׁר תּוּכַל דָּתֵנוּ לְהוֹרוֹתְךָ תּוֹרֶה,
וְכָל־אֲשֶׁר נוּכַל לִגְאוֹל נִגְאָלְךָ וְנִסְלַח לָךְ.

מנפרד.

כִּי קָרְבוּ יְמֵי הַשִּׁשִּׁי מִמַּלְכֵי רוֹמָה לָמוּת —
כִּי קָרְבָּן הָיָה לְפִצְעוֹ אֲשֶׁר פָּצַע בִּבְשָׂרוֹ בְיָדוֹ,
לִמְנוֹעַ נַפְשׁוֹ מִלָּמוּת מָוֶת אַכְזָרִי בִקְהַל
בְּחֶרֶב הַזְּקֵנִים מִשֹּׁפְטָיו, שֶׁהָיוּ עֲבָדָיו לְפָנִים —
אָז נִגַּשׁ אִישׁ צָבָא אֵלָיו, וּפָנָיו פְּנֵי חוֹמֵל נֶאֱמָן,
וַיֹּאמֶר לִסְתֹּם בְּאַדַּרְתּוֹ אֶת־זֶרֶם הַפֶּצַע הַזָּב,
וְהַמֶּלֶךְ בְּמוֹתוֹ הֲדָפוֹ מֵעָלָיו וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר —:
וְהוּא עוֹד בְּמוֹתוֹ מֶלֶךְ אַדִּיר לְצַוּוֹת וּלְפַקֵּד —
„אַחֲרַתְּ הַמּוֹעֵד — הֲזֶה הוּא אֵמוּן לְבָבְךָ לַמֶּלֶךְ?"

מנפרד.

רְאֵה־נָא וְהַבִּיטָה אֵלַי! יֵשׁ בְּנֵי־אָדָם בָּאָרֶץ,
שֶׁיִּזְקְנוּ בְעוֹדָם צְעִירִים וְיָמוּתוּ בְטֶרֶם יֶחֱצוּ
יְמֵיהֶם, וְלֹא בְיָדַיִם, וְגַם לֹא כְמוֹת בְּמִלְחָמָה;
וְרַבִּים מֵתִים מִטּוֹבָה – וְרַבִּים מֵהַרְבּוֹת הָגֹה –
וְרַבִּים יִכְלוּ בַעֲבוֹדָה – וְרַבִּים מִשֹּׂבַע הַחַיִּים –
וְיֶשׁ־כִּי בְמַחֲלוֹת יָמוּתוּ – וְיֵשׁ מִמַּכַּת שִׁגָּעוֹן –
וְיֶשׁ־כִּי יִבּוֹל וְיִכֶל הַלֵּב וְיֶשׁ־כִּי יִשָּׁבֵר;
וְזֹאת גַּם־זֹאת הִיא מַחֲלָה הַמַּרְבָּה לִמְאֹד חֲלָלֶיהָ
מִכֹּל שֶׁיִּכָּתֵב בְּסִפְרֵי הַלּוּחוֹת לַעֲלִילוֹת הַמָּוֶת,
כִּי־יֵשׁ לָהּ פָּנִים שׁוֹנִים וְשֵׁמוֹת יֵשׁ לָהּ רַבִּים.
וְעַתָּה הַבִּיטָה וּרְאֵנִי! בַּהֲמוֹן כָּל־הָרָעוֹת הָהֵנָּה
הָיָה לִי חֵלֶק גַּם אָנִי; וּמִגְּי הָרָעוֹת הָהֵנָּה
גַּם אַחַת הֵן תִּשְׁפּוֹק לָאָדָם; וְלָכֵן הִשְׁתָּאֵה־נָא אֵפוֹא
לֹא כִּי הִנְנִי אֵת שֶׁהִנֵּנִי, וְרַק כִּי אָנֹכִי הָיִיתִי,
כִּי הָיִיתִי – וְאַף גַּם עוֹדֶנִּי בְּכָל־זֹאת עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה.

כהן־אב.

וְאוּלָם שְׁמָעֵנִי־נָא עַתָּה –

מנפרד.

זָקֵן! כְּהֻנָּתְךָ הִדַּרְתִּי
וּלְשֵׂיבָתְךָ אָשִׂים כָּבוֹד, וְגַם מַחֲשַׁבְתְּךָ אֶל־נָכוֹן טְהוֹרָה;
אֶפֶס עֲמָלְךָ לַשָּׁוְא; אַל תַּחְשְׁבֵנִי לְאִישׁ קְשֵׁה עֹרֶף:
חוֹמֵל אָנֹכִי עָלֶיךָ שֶׁבְּעָתַיִם מֵחָמְלִי עַל־נַפְשִׁי,
וְלָכֵן אֶמְנַע מֵעַתָּה דְּבָרַי מֵעִמְּךָ. – שָׁלוֹם!

(הולך).

כהן־אב (לבדו).

אַךְ נָכוֹן הָיָה זֶה לִהְיוֹת לִיצִיר תִּפְאָרָה:
יֵשׁ עִמּוֹ כָּל־הַגְּבוּרָה אֲשֶׁר יִבָּנֶה מִמֶּנָּה

מנפרד.

כִּי נִבְצְרָה מֶנִּי לְהַשְׁכִּין לֶעָפָר רוּחִי;
מָשָׁל חָפֵץ רוּחִי, וַתְּהִי עָלָיו שׁוּמָה לַעֲבוֹד –
לְהַחֲנִיף – לְבַקֵּשׁ – לֶאֱרוֹב תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־יוֹם –
לְהִבָּקִיעַ אֶל מָקוֹם וּמָקוֹם – לִהְיוֹת לְכָזָב חַי –
אִם חָפֵץ יַחְפּוֹץ לִהְיוֹת לְשַׂר וְגָדוֹל וְנִכְבָּד
בֵּין רֵיקִים וּפֹחֲזִים וּנְבָלִים – שֶׁהֵמָּה הֵמָּה הֶהָמוֹן.
תִּעַבְתִּי הִתְעָרֵב בְּעֵדֶר, וְלוּ אַף לִהְיוֹת לְמַנְהִיג,
וְלוּ אַף לִזְאֵבִים. הָאַרְיֵה בַּדָּד – וְכָמֹהוּ גַּם־אָנִי.

כהן־אב.

וְלָמָּה לֹא חָיָה עִם־אָדָם וְלָמָּה לֹא עָבַד גַּם־יָחַד?

מנפרד.

כִּי מוּזָר הָיָה רוּחִי מֵעוֹדִי לַהֲמוֹן הַחַיִּים;
וְאוּלָם לֹא אַכְזָר הָיִיתִי; כִּי־הִנֵּה לֹא לִבְרוֹא חָפַצְתִּי,
וְרַק לִמְצוֹא שְׁמָמָה לְפָנַי: – לִהְיוֹת כְּרוּחַ הַסַּעַר,
כַּסַּמּוּם הַחַם וְהָאָדֹם הַמְהַלֵּךְ לְבָדָד בַּמִּדְבָּר
וּמְטַאטֵא הַחוֹל הַצָּנוּם, שֶׁאֵין לוֹ שִׂיחַ לִשְׁדֵפָה,
וְסָעַר עַל־גַּלָּיו הַפְּרוּעִים, הַחֲרֵדִים וְנִקְשִׁים גַּם־יַחַד,
וְדָבָר וְאִישׁ לֹא יְבַקֵּשׁ, וְהוּא גַּם הוּא לֹא יְבַקֵּשׁ –
וְרַק אֲשֶׁר יִמְצָא עַל־דַּרְכּוֹ, וְהָיָה זֶה לְבֶן־מָוֶת.
כֵּן הָיָה אֹרַח חַיַּי, וְעַל־אָרְחִי זֶה לִי נִקְרוּ
אֲנָשִׁים וּדְבָרִים – וְהֵמָּה חָלְפוּ כְּבָר וְנָגֹזוּ.

כהן־אב.

אַלְלַי לִי! יָרֵאתִי כִּי אָפֵס מִמְּךָ כָּל־יֶשַׁע
וְיָדִי וְיַד כְּהֻנָּתִי קָצְרָה מֵהוֹשִׁיעַ לָךְ.
וְאוּלָם מַה־צָּעִיר אַתָּה – וְאָנֹכִי חָפַצְתִּי עוֹד ––

הַמַּצְהִיל עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים אֶת־לִבּוֹת הָרֹעִים הַכַּשְׂדִּים,
עַד־נָפְלָם לָאָרֶץ וַיִּשְׁפְּכוּ אֶת־לִבָּם בְּשִׁירִים וּתְפִלּוֹת.
אַתָּה הָאֵל הַנִּרְאֶה הַמְמַלֵּא מְקוֹם לֹא־נִרְאֶה,
שֶׁבָּחַר בְּךָ לְצֵל לוֹ – אַתָּה הַכּוֹכָב הָרִאשׁוֹן!
אַתָּה הַצִּיר אֲשֶׁר עָלָיו יָסֹבּוּ הַמְּאוֹרוֹת הָרַבִּים!
שֶׁעִמְּךָ תִּהְיֶה הָאֲדָמָה לְמַשָּׂא לֹא־יִכְבַּד מִלָּשֵׂאת,
וְאַתָּה כּוֹנַנְתָּ צְבָעִים וּלְבָבוֹת לְכָל־הַיְצוּרִים
הַמְהַלְּכִים לְקַרְנֵי אוֹרֶךָ – אַתָּה אֲבִי כָּל־הַתְּקוּפוֹת,
מֶלֶךְ לִסְבִיבֵי כָל־רוּחַ וְלָעַמִּים הַיּוֹשְׁבִים בָּהֵמָּה
הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים כֻּלָּם! הַנֶּפֶשׁ בְּקִרְבֵּנוּ פְּנִימָה
לֹא תְנַכֵּר אֶת־אוֹתוֹתֶיךָ, וְכֵן גַּם תָּאֳרֵנוּ חוּצָה.
עֹלֶה וְזֹרֵחַ וְשׁוֹקֵעַ אַתָּה בְּזִיוְךָ הַנֶּהְדָּר!
שָׁלוֹם לָךְ! וְאָנֹכִי לֹא אוֹסִיף לִרְאוֹתְךָ עוֹד נֶצַח.
כְּכָל־אֲשֶׁר רָחַשׁ מַבָּטִי הָרִאשׁוֹן אַהֲבָה אֵלֶיךָ,
כֵּן יִהְיֶה מַבָּטִי הָאַחֲרוֹן. לֹא תוֹסִיף עוֹד לְהָאִיר
לְאִישׁ אֲשֶׁר מַתְּנוֹת הַחַיִּים וְהַחֹם לוֹ הָיוּ לְשׁוֹאָה.
רְאוּ־נָא, הִנֵּה־זֶה יָרַד: וַאֲנִי עוֹד מְעַט – אַחֲרֶיךָ.

(מנפרד הולך).

מחזה שלישי

ההרים. היכל מנפרד במרחק מעט. תל־עפר לפני המגדל. בין ערבים. — הרמן, מנואל ועוד מעבדי מנפרד.

הרמן.

רַק זָר הַדָּבָר לְמַדַּי! – לַיְלָה לַיְלָה זֶה שָׁנִים
הֶאֱרִיךְ לָשֶׁבֶת עֵר בַּמִּגְדָּל הַזֶּה וּלְבָדָד.
הָיִיתִי שָׁם – וְכֻלָּנוּ הֵן שָׁם הָיִינוּ לִפְעָמִים;
וְאוּלָם לְפִיו וּלְפִי־תָכְנוֹ לֹא נוּכַל לַחֲרוֹץ אֶל־נָכוֹן
אֶת־מִשְׁפַּט מַעֲשֵׂהוּ שָׁמָּה וּמָה הוּא הַדָּבָר שֶׁחָקַר.
הֵן לִשְׁמוֹר הֵיטֵב עַל־סוֹדוֹ בָּחַר לוֹ חֶדֶר לְשִׁבְתּוֹ,
שֶׁשָּׁם לֹא דָרְכָה מֵעוֹלָם כַּף רֶגֶל זָר זוּלָתוֹ.

צֶלֶם תַּבְנִית אִישׁ לְכָל־יְסוֹדוֹתָיו הַנַּעֲלִים —
וְלוּ רַק בָּלְלָה אוֹתָם יַד אָמָן עֹשֶׂה בְחָכְמָה;
וְצַתָּה רַק תֹּהוּ בוֹ אֶרְאֶה — עֵרֶב אוֹר וָחֹשֶׁךְ —
רוּחַ עִם־עָפָר יַחַד — תַּאֲוֹת עִם־הָגוּת זַכָּה —
וְכָל־אֵלֶּה נִלְחָמִים בְּקִרְבּוֹ בְּאֵין תַּכְלִית וּבְאֶפֶס סְדָרִים,
וְיֵשׁ־כִּי יֵרָדְמוּ מְעַט, וְיֵשׁ־כִּי יָקוּמוּ לַהֲרוֹס. —
לָמוּת בִּקֵּשׁ, וְאוּלָם חָלִילָה מִמֶּנּוּ, אַל יָמוּת;
עוֹד פַּעַם אֲנַסֶּה; טוֹבָה הַגְּאֻלָּה לְאָדָם כָּמֹהוּ,
וְעָלַי הִיא שׁוּמָה לְהוֹעִיל וְלַעֲשׂוֹת אֶת־מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה.
אֵלֶךְ־נָא אַחֲרָיו — בַּסֵּתֶר — וְאוּלָם בְּרֶגֶל נְכוֹנָה.

(הולך).

מחזה שני.

חדר אחר. — מנפרד והֶרמן.

הרמן.

פְּקַדְתַּנִי, אֲדוֹנִי, לְחַכּוֹת אֵלֶיךָ עִם־רֶדֶת הַשֶּׁמֶשׁ —
הִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ יוֹרֶדֶת עַתָּה אֶל־אַחַר הֶהָרִים.

מנפרד.

הַאֻמְנָם כֵּן? הוֹי תֶּן־נָא וְאַבִּיט וְאֶרְאֶה בְּמַרְאֶה.

(מנפרד נגש אל חלון האולם).

הוֹי גַּלְגַּל נֶחְמָד! בִּתְחִלָּה אֱלִיל לַיְקוּם בִּנְעָרָיו,
לְמִשְׁפַּחַת אָדָם עֲצֻמָּה, אֲנָשִׁים חִדְלֵי תַחֲלֻאִים,
הַגִּבּוֹרִים אַנְשֵׁי הַשֵּׁם, שֶׁנּוֹלְדוּ עַל־בִּרְכֵּי מַלְאָכִים
מִבְּנוֹת הָאָדָם הַיָּפוֹת פִּי־שִׁבְעָה מֵרוּחוֹת אֵלֶּה,
שֶׁתָּעוּ וְיָרְדוּ לָאָרֶץ וְלֹא יָכְלוּ לָשׁוּב שָׁמָיְמָה.
הוֹי גַּלְגַּל נֶחְמָד מִכֹּל! שֶׁעָבְדוּ לְךָ וְהִשְׁתַּחֲווּ
בְּטֶרֶם סִתְרֵי בְרִיאָתְךָ יִגָּלוּ לְעֵין הָאָדָם.
אַתָּה הַצִּיר הָרִאשׁוֹן הַנִּשְׁלָח מֵאֲדוֹן הָאֲדוֹנִים,

הרמן.

אֲחֵרִים הַיָּמִים עַתָּה — אַךְ טוֹבִים הָיוּ הֶהָלְכוּ! —
מִי־יִתֵּן וְשָׁבוּ כָאֵלֶּה אֶל־בֵּינוֹת הַחוֹמוֹת הַיְשָׁנוֹת;
הֵן הָיָה מַרְאֵיהֶן כְּאִלּוּ נִשְׁכַּח כָּל־זֶה מִקִּרְבָּן.

מנואל.

כִּי־עַתָּה תַחֲלֶפְנָה רִאשׁוֹנָה אֶת־בַּעְלָן וְאֶת־אֲדוֹנֵיהֶן.
מָה רָאוּ עֵינַי בָּזֶה!

הרמן.

יִיטַב־נָא לִבְּךָ עָלֶיךָ!
בֹּא־נָא וְסַפֵּר בְּאָזְנַי מְעַט מִן־הַדְּבָרִים הָרַבִּים,
לְבַעֲבוּר בַּלּוֹת לַמִּצְעָר אֶת־עֵת הַשִּׁמֻּרִים הַלָּזוּ.
זֶה־כַּמָּה שְׁמַעְתִּיךָ מְדַבֵּר סְתוּמוֹת עַל אֹדוֹת מִקְרֶה
שֶׁקָּרָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה בִּסְבִיבֵי הַמְּצוּדָה בְּמִגְדָּל.

מנואל.

אָכֵן זֶה הָיָה לַיְלָה! וְאָנֹכִי עוֹד אֶזְכְּרָה אוֹתוֹ:
גַּם־זֶה בֵּין עַרְבַּיִם הָיָה וְעֶרֶב הָיָה כְעַתָּה;
הָעָב הָאֲדֻמָּה הַלָּזוּ, הַשָּׁטָה עַל־רֹאשׁ הָאֵגֶר,
שָׁטָה עָלָיו גַּם אָז — עַד־אֶחְשׁוֹב כִּי־זֹאת הִיא גַם־עַתָּה:
צַח הָיָה וְסֹעֵר הָרוּחַ, וְהַשֶּׁלֶג עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים
הֵחֵל לְהַזְהִיר פִּתְאֹם לְאוֹר הַיָּרֵחַ הָעֹלֶה;
הָאַלּוּף מַנְפְרֶד כְּעַתָּה יָשַׁב גַּם אָז בְּמִגְדָּלוֹ, —
וְזֶה אֲשֶׁר עָשָׂה מִי יֵדָע? — אַךְ עִמּוֹ הָיְתָה אָז שָׁמָּה
חֲבֶרֶת מַסָּעָיו וְלֵילוֹת שִׁמֻּרָיו הַיְחִידָה בְּחַיָּיו,
זֹאת אֲשֶׁר מִכָּל הַנְּפָשׁוֹת הַחַיּוֹת עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה,
הַנֶּפֶשׁ הָאַחַת וִיחִידָה אֲשֶׁר אֶל נָכוֹן אֲהֵבָהּ, —
כִּי שְׁאֵרוֹ הָיְתָה וּבְשָׂרוֹ וְשׁוּמָה עָלָיו לְאַהֲבֶנָּה —
הַגְּבֶרֶת עַשְׁתֹּרֶת הִיא — בַּת אָב... אַךְ הַס! מִי בָא שָׁם?

(כהן־אב להיכל מוריס הקדוש בא).

אֶת־שְׂכָרִי לְשָׁלשׁ הַשָּׁנִים הַבָּאוֹת הָיִיתִי נוֹתֵן,
אִלּוּ יָכֹלְתִּי לָבוֹא עַד־תַּכְלִית דְּבַר הַתַּעֲלֻמָה.

מנואל.

כִּי־אָז הֲרֵעוֹתָ לַעֲשׂוֹת. שְׂמַח בִּמְעַט הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר מָצְאָה יָדְךָ עַד־הֵנָּה לָדַעַת —

הרמן.

הוֹי מְנוּאֵל!
זָקַנְתָּ, חָכַמְתָּ מִמֶּנִּי וְרַבּוֹת יָדַעְתָּ לְסַפֵּר; —
וְאַתָּה בַּמִּגְדָּל מוֹשָׁבְךָ; — כַּמָּה שְׁנֵי שִׁבְתְּךָ שָׁמָּה?

מנואל.

עַד־יֻלַּד אַלּוּף מַנְפְרֶד עָבַדְתִּי עוֹד אֶת אָבִיהוּ,
וְהוּא אֶל־אָבִיהוּ לֹא יִשְׁוֶה.

הרמן.

עוֹד רַבִּים בָּאָרֶץ בָּנִים
וְשׁוֹנִים הֵם מֵאֲבוֹתֵיהֶם. בַּמָּה אֵפוֹא נִבְדְּלוּ שְׁנֵיהֶם?

מנואל.

לֹא עַל תָּאֳרָם אֲדַבֵּר, וְלֹא גַם עַל־מִשְׁפַּט מַרְאֵיהֶם,
כִּי־אִם עַל־רוּחָם וְדַרְכָּם. גֵּא הָיָה סִיגְמוּנְד הָאַלּוּף —
אַף עַלֵּז הָיָה וְחָפְשִׁי — אִישׁ קְרָבוֹת וְאֹהֵב תַּעֲנֻגוֹת;
לֹא גָר עִם־הַסְּפָרִים לְבָדָד, לֹא הָפַךְ אֶת רִגְעֵי לֵילוֹתָיו
לְלֵילוֹת שִׁמֻּרִים קוֹדְרִים, כִּי־אִם לְשִׂמְחוֹת וּלְמִשְׁתִּים,
וְהֵם שִׁבְעָתַיִם יָפוּ מִכָּל־תַּעֲנוּגוֹתָיו יוֹמָם;
לֹא הָלַךְ עַל־סְלָעִים לְבָדָד וּבְקֶרֶב הַיְּעָרוֹת כִּזְאֵב
וּמִפְּנֵי אָדָם לֹא בָרַח וּמִפְּנֵי צַהֲלַת הַחַיִּים.

כהן־אב.

לָמָּה?

מנואל.

לֵךְ עִמִּי בַדֶּרֶךְ הַזֶּה וַאֲנִי זֶה אַגֶּדְךָ.

(הולכים).

מחזה רביעי.

בתוך המגדל.

מנפרד (לבדו).

הִנֵּה כוֹכָבִים יוֹצְאִים, הַיָּרֵחַ מִתְנַהֵל לְאִטּוֹ
עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים הַנּוֹצְצִים בְּשַׁלְגָּם. – מַה־נֶּחְמָד הַמַּרְאֶה!
עִם־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֶשְׁכּוֹן, כִּי מַרְאֵה פְּנֵי הַלַּיְלָה
יָקָר לְלִבִּי פִּי־שִׁבְעָה מִמַּרְאֵה פְּנֵי הָאָדָם.
בְּקִסְמֵי סִתְרֵי הַצְּלָלִים שֶׁל־כּוֹכְבֵי אוֹר עֲנֻגִּים
לָמַדְתִּי הָבִין הַשָּׂפָה אֲשֶׁר לְעוֹלָמוֹת אֲחֵרִים.
וַאֲנִי זָכַרְתִּי עַתָּה: בְּעוֹדֶנִּי בִימֵי עֲלוּמַי,
בִּהְיוֹתִי הֵלֶךְ נוֹדֵד נִצַּבְתִּי בְלַיְלָה כָזֶה
בְּמַעְגַּל הַקּוֹלוֹסֵיאוּם לְבֵינוֹת הָעִיִּים הָרַבִּים
שֶׁל־רוֹמָה זֹאת הַתַּקִּיפָה; לְאֹרֶךְ הַכִּפּוֹת הַשְּׁבוּרוֹת
נָעוּ הָעֵצִים הַקּוֹדְרִים בִּתְכֵלֶת מַחֲצִית הַלַּיְלָה,
וְהַכּוֹכָבִים נוֹצְצוּ דוּמָם מִבַּעַד לְבִקִיעֵי הֶחֳרָבוֹת;
מֵרָחוֹק כֶּלֶב־שׁוֹמֵר נָבַח עַל־גְּדוֹת הַטִּבֵּר,
וְקָרוֹב מִזְּבוּל הַקֵּיסָרִים צָרַח וְהֶאֱרִיךְ הַיַּנְשׁוּף,
וּבְחָדְלוֹ וְהֵחֵל מִמֶּרְחָק קוֹל זִמְרַת הַמִּשְׁמָר חֲלִיפוֹת,
וְנָוַע חֶרֶשׁ וּלְאִטּוֹ עַל־כַּנְפֵי הָרוּחַ הָרַךְ.
קַפְרִיסִים מֵעֵבֶר לַפְּרָצוֹת, מַאֲכָל לְשָׁנִים וְדוֹרוֹת,
נִרְאוּ מֵרָחוֹק כְּזֵר עַל־פַּאֲתֵי שְׂפַת הַשָּׁמַיִם –
וְהֵם הֵן קְרוֹבִים מֵהֵמָּה, וְרַק עוֹד כִּמְטַחֲוֵי הַקָּשֶׁת.
בַּאֲשֶׁר קֵיסָרִים שָׁכְנוּ – וַאֲשֶׁר תְּקַנֵּן שָׁם עַתָּה

כהן־אב.

אַיֵּה אֲדוֹנְכֶם בָּזֶה?

הרמן.

הִנֵּה הוּא שָׁם בַּמִּגְדָּל.

כהן־אב.

דְּבָרַי אֵלָיו נָחוּץ.

מנואל.

אַךְ נִבְצְרָה מֵאִישׁ מְבֹא שָׁם.

הוּא יוֹשֵׁב בְּסִתְרוֹ לְבַדּוֹ וְקָצְרָה יַד אִישׁ מֵהַפְרִיעוֹ.

כהן־אב.

לְבַדִּי אֶשָּׂא הַגְּמוּל עַל־פְּשָׁעַי אִם פֶּשַׁע יִהְיֶה –

וְאוּלָם יְהִי מָה וְאֶרְאֶנּוּ.

הרמן.

הֵן רְאִיתוֹ בַּלַּיְלָה הַזֶּה!

כהן־אב.

הֶרְמַן, רְאֵה צִוִּיתִיךָ! הִתְדַּפֵּק עַל־דֶּלֶת הָאַלּוּף

וְהִגַּדְתָּ לוֹ כִּי בָאתִי.

הרמן.

צֻוֹּה צֻוֵּינוּ מֵעֲשׂוֹת כֵּן.

כהן־אב.

כִּי־עַתָּה אֵלֵךְ וַאֲבַשֵּׂר בְּפִי אֶת־בֹּאִי בְּנַפְשִׁי.

מנואל.

כֹּהֲנִי וַאֲדוֹנִי, הֵעָצֵר – רְאֵה, בַּקָּשָׁתִיךָ, חַכֵּה.

כָּל־רָע, אִם אָרַע לַעֲשׂוֹת, עָלַי לְבַדִּי יִפּוֹל,
וְהַטּוֹב עַל רֹאשְׁךָ יֵרֵד — לוּ אוּכַל וְאֹמַר: עַל־לְבְּךָ —
מִי־יִתֵּן וְאֶגַּע עַד־לִבְּךָ בִּדְבָרִים אוֹ בִתְפִלּוֹת,
כִּי־עַתָּה הַפַּעַם הִצַּלְתִּי מִדְּחִיָּה רוּחַ נְדִיבָה;
לֹא עָבַר עוֹד הַמּוֹעֵד.

מנפרד.

רַק אָמְנָם לֹא יְדַעְתַּנִי;
יָמַי הִנֵּה סְפוּרִים וּמַעֲשַׂי כֻּלָּם עֲרוּכִים:
לֵךְ מִזֶּה! פֶּן תִּדְבַּק הָרָעָה גַּם בָּךְ — קוּם לֵךְ!

כהן־אב.

הֲןַ לֹא לְיָרְאֵנִי תֹאמַר?

מנפרד.

לֹא אָנֹכִי הוּא הַמְיָרֵא;
וְאוּלָם בְּתָמִים אָמַרְתִּי כִּי פֹה רַק שׁוֹאָה קְרוֹבָה,
וַאֲנִי זֶה חָפַצְתִּי הַצִּילְךָ.

כהן־אב.

מַה־פֵּשֶׁר דְּבָרְךָ זֶה?

מנפרד.

הַבִּיטָה עַל־סְבִיבְךָ רֶגַע: — מָה אַתָּה רֹאֶה בָזֶה?

כהן־אב.

לֹא אֶרְאֶה דָבָר.

מנפרד.

עַל־סְבִיבְךָ הַבִּיטָה, אֹמַר,
וּמוּצָק הֱיֵה —; הַגֵּד: מָה אַתָּה רֹאֶה עַתָּה?

כהן־אב.

אֶת־זֶה אֲשֶׁר יַפִּיל בַּלָּהוֹת — וְאוּלָם אָנֹכִי לֹא אִירָא —
רֹאֶה אָנֹכִי צֶלֶם שָׁחוֹר וְנוֹרָא וְאָיוֹם

צִפּוֹר הַלַּיְלָה בְּאֵין זְמִירוֹת בְּקֶרֶב הַחֹרְשָׁה הַקְּטַנָּה
הָעֹלָה מִבֵּינוֹת לַחוֹמוֹת שֶׁל־מִבְצָר עַתִּיק וְהָרוּס,
וְשׁוֹלְחָה שָׁרִיגֵי צִמְחֶיהָ עַד־מִשְׁכַּן הֵיכַל הַמְּלָכִים, —
שָׁם גָּזַל הָאֵזוֹב אֶת־נִיר הַשָּׂדֶה לַעֲרָגוֹת הַדַּפְנֵי.
אַךְ קִרְקוּס, מְקוֹם שָׁם נֶאֶבְקוּ עַד־שְׁפֹּךְ דָּם הַגְּלַדְיָטֹרִים,
עוֹד עוֹמֵד וּשְׂרִידֵי עִיָּיו מְלֵאִים גֵּאוּת תִּפְאֶרֶת;
וְאוּלָם כָּל־תָּאֵי קֵיסָר וְאוּלַמֵּי אוֹגוּסְטוּס יַחַד,
כֻּלָּם שַׁחוּ לֶעָפָר, נִתְּצוּ, וְשָׁלַם הַהֶרֶס. —
וְאַתָּה, יָרֵחַ מְשׁוֹטֵט, הוֹפַעְתָּ עַל־כָּל אֵלֶּה,
וְאוֹרְךָ הָרַךְ שָׁפַכְתָּ, לְרַכֵּךְ הַשֵּׂיבָה הַזְּעוּמָה
הַשְּׁפוּכָה שָׁם וְחֹפֶּפֶת עַל־פְּנֵי הָעֲזוּבָה הָעַזָּה,
וּנְקִיקֵי הַדּוֹרוֹת מִלֵּאתָ בּוֹ וְהָיוּ כַחֲדָשִׁים;
חָלַפְתָּ עַל־כָּל אֲשֶׁר יָפֶה וְנָטַשְׁתָּ אוֹתוֹ בְיָפְיוֹ,
וְאֶת־אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָפֶה יִפִּיתָ שִׁבְעִים וָשֶׁבַע,
עַד־נֶהְפַּךְ כָּל־הַכִּכָּר לְמִקְדַּשׁ יִפְעַת דָּת,
וְלִבִּי בִי שָׁטַף וְעָבַר אֶת־גְּדוֹתָיו עַד לְהִשְׁתַּחֲוֹת
לִיקְהַת הַנִּשְׂגָּב הַזֶּה: — כִּי הִנֵּה הַמְּלָכִים הַמֵּתִים,
וְהֵמָּה עֲדֶנָּה בְמוֹתָם מַחֲזִיקִים הַשַּׁרְבִיט בְּיָדָם
וּמָשְׁלוּ עֲדֶן בְּרוּחֵנוּ מֵאֲרוֹנוֹת קִבְרוֹתֵיהֶם. —
כָּכָה הָיָה הַלַּיְלָה! — וְאָמְנָם נִפְלָא הַדָּבָר
כִּי אֶזְכְּרָה אֵלֶּה עַתָּה בְּעֶצֶם הַלַּיְלָה הַזֶּה
אַךְ רְאֵה הִנֵּה זֹאת מָצָאתִי: מַחְשְׁבוֹתֵינוּ עָפוֹת תָּמִיד
אֶת־מְעוּפָן הַזָּר וּפָרוּעַ בְּעֵת אֲשֶׁר שׁוּמָה עָלֵינוּ
לְקַבְּצָן הֵיטֵב וְלָשִׂים סְדָרִים נְכוֹנִים לָהֵנָּה.

(כהן־אב בא).

כהן־אב.

אֲדוֹנִי הַטּוֹב! חָנֵּנִי וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי שֵׁנִית
כִּי־אֶקְרַב אֵלֶיךָ עַתָּה. אַל־תְּהִיֶה עַנְוַת קִנְאָתִי
לְרֹגֶז לְךָ עַל־בּוֹאִי בְּפִתְאֹם וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי.

הרוח.

שְׁמַן הָאִישׁ הַלָּזֶה. — בֹּא! כִּי בָא הַמּוֹעֵד.

מנפרד.

נָכוֹן אֲנִי לְכָל־דָּבָר, וְרַק כַּחֵשׁ אֲכַחֵשׁ כִּי תוּכַל
לִקְרוֹא־לַמִּשְׁפָּט אוֹתִי. מִי־זֶה שְׁלָחֲךָ הֵנָּה?

הרוח.

עוֹד מְעַט וְתֵדָעֶנָּה — בֹּא! בֹּא!

מנפרד.

אֲנִי פָּקַדְתִּי
עַל יְצוּרִים גְּדוֹלִים מִמְּךָ וְעִם אֲדוֹנֶיךָ שָׂרִיתִי. —
גֹּשׁ הָלְאָה:

הרוח.

בֶּן־אָדָם! עִתְּךָ בָאָה — בֹּא! אָמַרְתִּי.

מנפרד.

יָדַעְתִּי וְגַם זֶה יוֹדֵעַ אָנֹכִי כִּי עִתִּי בָאָה,
אַךְ לֹא לְרוּחַ כָּמוֹךָ אַסְגִּיר אֶת נִשְׁמָתִי.
לֵךְ! כַּאֲשֶׁר חָיִיתִי בֶּן־אָמוּת — אֲנִי לְבַדִּי.

הרוח.

כִּי עַתָּה־זֶה אֶקְרָא אֶת־אַחַי אֵלָי. — הִגָּלוּ!

(רוחות באים).

כהן־אב.

גְּשׁוּ הָלְאָה, הַמַּשְׁחִיתִים! — גְּשׁוּ הָלְאָה! צִוִּיתִיכֶם. —
אֵין שִׁלְטוֹן לָכֶם בַּאֲשֶׁר לְיִרְאַת אֱלֹהִים הַשִּׁלְטוֹן,
הִנֵּה אֲנִי מַשְׁבִּיעַ אֶתְכֶם בְּשֵׁם —

עָלָה מֵאֶרֶץ וּדְמוּת לוֹ כִּדְמוּת אֱלֹהֵי הַשְּׁאוֹל;
פָּנָיו לוּטִים בְּשִׂמְלָה וִיצָרָיו בְּעַנְנֵי קֶצֶף;
וְעַתָּה הוּא עוֹמֵד בֵּינֵינוּ — וְאָנֹכִי לֹא אִירָא מִפָּנָיו.

מנפרד.

רַק טוֹב כִּי לֹא תִירָא מִפָּנָיו — לֹא יַעֲשֶׂה עִמְּךָ כָּל־רָע —
אַךְ יֵשׁ כִּי מַרְאֶה נוֹרָא כָּמוֹהוּ יַכֶּה בַשָּׁבָץ
עֲצָמוֹת יְבֵשׁוֹת כָּמוֹךָ, וְלָכֵן אָמַרְתִּי: לֵךְ!

כהן־אב.

וְאָנֹכִי אֶעֱנְךָ: הָיֹה לֹא תִהְיֶה כָּזֹאת; לֹא אֵלֵךְ,
עַד־אִם אֶל־הַשָּׂטָן נִלְחַמְתִּי. מַה־לּוֹ וּמִי־לוֹ פֹה?

מנפרד.

מָה — מַה וּמִי לוֹ פֹה? — אָנֹכִי לֹא קְרָאתִיו —
בָּא כְּאֹרֵחַ לֹא קָרוּא.

כהן־אב.

אוֹיָה, בֶּן־אָדָם אֹבֵד!
מָה אֹרְחִים כָּאֵלֶּה בְּבֵיתְךָ? — מָה אֶדְאַג לְךָ לְאַחֲרִיתְךָ
לָמָּה הוּא מַבִּיט אֵלֶיךָ כָּכָה וְאַתָּה אֵלָיו? —
אוֹי לִי, אֶת־פָּנָיו גִּלָּה: עַל־מִצְחוֹ חָרַשׁ הָרַעַם
פִּתְחֵי שְׂרִיטוֹת אוֹתוֹתָיו — וּמִנִּי עַפְעַפֵּי עֵינָיו
יַבִּיט נֵצַח הַשְּׁאוֹל — הוֹי, מַהֵר קוּם וּבְרַח! —

מנפרד.

כַּלֵּה שְׁאֵלָתְךָ וָצֵא!

הרוח.

בֹּא! —

כהן־אב.

מִי אַתָּה זֶה,
אַתָּה יְצוּר לֹא־יָדַעְתִּי? עֲנֵנִי! דַּבֵּר אֵלָי! —

בְּיָאֵשׁ לִבִּי – בְּחָרֵף נַפְשִׁי – וּבְמַנּוֹתִי לִי מֵעוֹדִי

לֵילֵי שִׁמֻּרִים רַבִּים – בְּגַבֵּר רוּחִי חֲיָלִים –

וּבְחֵקֶר חָכְמַת קַדְמוֹנִים – בְּעוֹד הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ

בְּנֵי אָדָם יַחַד עִם־רוּחוֹת כְּהִתְהַלֵּךְ אִישׁ עִם־אָחִיו

וְלֹא נָתְנוּ לָהֶם יִתְרוֹן שִׁלְטוֹן. – וַאֲנִי עַל־כֹּחִי אֶסְמוֹךְ –

אֵלֶךְ בְּקֶרִי – אֲמָאֵן – בְּרֶגֶל אֶבְעַט וַאֲבָזֶּךָ.

הרוח.

וְאוּלָם פְּשָׁעֶיךָ הָרַבִּים הֲלֹא הֵמָּה עָשׂוּ אוֹתְךָ –

מנפרד.

מַה לִּפְשָׁעִים וְלִיצוּרִים כָּמוֹךָ צַעֲתָּה פֹּה?

הֲבִפְשָׁעִים חֲדָשִׁים אֵפוֹא, הַגְּדוֹלִים מִן־הָרִאשׁוֹנִים

נֵעָנֵשׁ עַל־הָרִאשׁוֹנִים? – לֶךְ־לְךָ לִשְׁאוֹלְךָ!

אֵין שִׁלְטוֹן לְךָ עָלַי – אֶת־זֹאת אָחוּשׁ בְּנַפְשִׁי;

לֹא אֶהְיֶה לְךָ לָנֶצַח – אֶת־זֹאת אֵדַע בְּנַפְשִׁי;

אֵת עֲשִׂיתִי – עָשִׂיתִי; בִּלְבָבִי אֶשָּׂא מְצוּקוֹת

אֲשֶׁר עַד־עוֹלָם תִּקְצַר יָדְךָ לְהוֹסִיף עֲלֵיהֶן עַד־מָה;

הָרוּחַ, רוּחַ הַנֵּצַח, הוּא הוּא הַגּוֹמֵל לְנַפְשׁוֹ

תַּחַת כָּל־מַחְשְׁבוֹתָיו הַטּוֹבוֹת וְהָרָעוֹת יַחַד –

וְהוּא לְנַפְשׁוֹ מְקוֹר הָרָעָה וְהוּא לְנַפְשׁוֹ גַם אַחֲרִיתָהּ –

וְהוּא לְנַפְשׁוֹ גַּם הַזְּמָן וְהוּא לְנַפְשׁוֹ גַם הַמָּקוֹם –

וּבִפְשׁוֹט הַנֶּפֶשׁ פְּנִימָה מֵעָלֶיהָ הַלְּבוּשׁ הַחוֹלֵף

לֹא תַעֲטוֹף צֶבַע מַרְאוֹת מִן־הַחוֹלְפִים שֶׁמִּחוּץ;

רַק שְׁקוּעָה הִיא כְּתַמָּה בִּיגוֹנָהּ אוֹ בִשְׂשׂוֹנָהּ,

שֶׁהֵם, לְפִי תְכוּנָתָהּ, נוֹלָדִים עִמָּהּ יַחַד. –

לֹא אַתָּה הִדַּחְתָּנִי וְלֹא יָכֹלְתָּ לְהַדִּיחֵנִי;

לֹא הָיִיתִי לְךָ לְמַדָּח וּשְׁלָלְךָ גַּם אֵינֶנִּי –

לִמְהָרְסִי הָיִיתִי אָנֹכִי, וְכָכָה אֶהְיֶה מֵעַתָּה. –

הרוח.

הוֹי זָקֵן!

יָדַעְנוּ אֶת־צַעֲמֵנוּ וְאֶת־כְּהֻנָּתְךָ וּמִשְׁלַחְתֵּנוּ;
אַל תַּשְׁחֵת אֶת־דְּבָרֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים לְלֹא־הוֹעִיל.
לַשָּׁוְא יְהִי עֲמָלְךָ: הָאִישׁ הַזֶּה הוּא לָנוּ.
וַאֲנִי זֶה אֶקְרָא אֵלָיו עוֹד הַפַּעַם: בֹּא!

מנפרד.

בֶּקֶרִי עִמָּכֶם אֵלֵךְ! — אִם אָמְנָם תָּחוּשׁ נַפְשִׁי
כִּי נִשְׁמָתִי בִי דֹעֶכֶת — אַךְ עִמָּכֶם אֵלֵךְ קֶרִי!
לֹא אֵלֵךְ מִזֶּה כָּל־עוֹד בִּי נִשְׁמַת חַיִּים זֹאת
לְהָשִׁיב בִּפְנֵיכֶם בּוּזִי, וְכֹחַ בִּי לְהֵאָבֵק
עִם־רוּחוֹת, וְלוּ כְמוֹכֶם. אֶפֶס אִם בְּחָזְקָה
תֹּאמְרוּ לְקַחְתֵּנִי — קְחוּ עֶצֶם עֶצֶם לְבַדָּהּ.

הרוח.

הוֹי בֶּן־אָדָם מַמְרֶה! הֲזֶה הוּא רַב הַמָּגִים
אֲשֶׁר אָמַר בְּלִבּוֹ לַחֲדוֹר לְעוֹלָמוֹת לֹא יֵרָאוּ
וְלִדְמוֹת כִּמְעַט אֵלֵינוּ? — הֲיֵשׁ כִּי בֶאֱמֶת כָּכָה
אָהַבְתָּ אֶת הַחַיִּים? אֶת הַחַיִּים אֲשֶׁר כָּכָה
הֵצִיקוּ לְךָ מֵעוֹדְךָ?

מנפרד.

שְׂטַן שֶׁקֶר, בָּזֹאת תְּכַזֵּב!
רִגְעֵי חַיַּי, יָדַעְתִּי, כִּי הֵמָּה לִי אַחֲרוֹנִים
וּלְמַלֵּט לִי לֹא אֶחְפּוֹץ מֵהֶם אַף רֶגַע אֶחָד;
לֹא עִם־הַמָּוֶת אֵאָבֵק, וְרַק עִמְּךָ וְעִם־מִשְׁלַחַת
מַלְאָכֶיךָ אֵלֶּה פֹּה הָעֹטְרִים אֵלֶיךָ מִסָּבִיב:
זֶה כֹּחִי הַחוֹלֵף עַתָּה לֹא בִבְרִית קְנִיתִיו לִי
אֲשֶׁר כָּרַתִּי עִם־עֲדָתְךָ, כִּי־אִם בְּרָב־לִמּוּדִים —

אוביריום

מטמורפוזות

תרגם מרומית

יהושע פרידמן

סורו, נוסו מִזֶּה, בְּנֵי תֹּפֶת מְהַלְכֵי שׁוֹלָל!
הוֹיָה בִּי יַד הַמָּוֶת – וְאוּלָם לֹא יֶדְכֶם אַתֶּם!

(הרוחות נעלמים).

כהן־אב.

אוֹיָה, מֶה חָוְרוּ פָּנֶיךָ – שְׂפָתֶיךָ הִלְבִּינוּ כָּכָה –
לִבְּךָ מִתְאַמֵּץ לִנְשׁוֹם – מִגְּרוֹנְךָ הַנִּחָר מִתְמַלְּטִים
שִׁבְרֵי קוֹלוֹת יְגֵעִים; – הִתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֶיךָ –
הִתְפַּלֵּל – וְלוּ רַק בַּקֶּרֶב – רַק כָּכָה אַל־נָא תָמוּת.

מנפרד.

בָּא קִצִּי – עֵינַי הַכֵּהוֹת לֹא תוּכַלְנָה עוֹד לִרְאוֹתְךָ –
מִסָּבִיב סֹבֵב כָּל־דָּבָר – גַּם הָאֲדָמָה
תָּנוּד תַּחְתֶּיהָ – שָׁלוֹם – תֶּן־לִי אֶת־יָדֶךָ.

כהן־אב.

קָרָה הִיא – קַר הוּא – עַד־הַלֵּב – רַק תְּפִלָּה אַחַת –
אוֹי לִי! מַה־לָּךְ?

מנפרד.

זָקֵן! לֹא יִקְשֶׁה כָּכָה לָמוּת.

(מנפרד מת).

כהן־אב.

גָּוַע – הִתְנַשְּׂאָה נִשְׁמָתוֹ וַתָּעַף מֵעַל פְּנֵי הָאָרֶץ –
לְאָן? יָרֵאתִי לַחְשׁוֹב עַל־זֹאת – אַךְ הִנֵּה גָּוָע.

פתח דבר

רוּחִי לִי יָשִׁיר אֶת שִׁיר־הַחֲלִיפוֹת, זוּ שִׁנּוּ הַדְּבָרִים
אַף לַחֲדָשִׁים הֲפָכוּם. הָאֵלִים! הֵן יֶדְכֶם תְּחוֹלֵל
אֶת הַהֲפֵכוֹת, — הֱיוּ־נָא עִם שִׁירִי, וְיֵלֵךְ מֵישָׁרִים
שִׁיחוֹ — מֵרֹאשׁ קַדְמֵי־תֵבֵל עַד דּוֹרִי זֶה חַי עַל אֲדָמוֹת.

בריאת העולם

5 טֶרֶם יַבֶּשֶׁת וְיָם יִבָּרְאוּ וּשְׁחָקִים מִסָּבִיב,
אֶחָד אַךְ הָיָה וְיָחִיד יְסוֹד הַיְקוּם עֲלֵי־תֵבֵל, —
כַּאוֹס זֶה שְׁמוֹ, וַיְהִי אַךְ גֹּלֶם אֵין תֹּאַר וּפָנִים,
נֵטֶל לֹא יָמוּשׁ מִמְּקוֹמוֹ, מוּצָק, בּוֹ נִקְבְּצוּ בָאוּ
זֶרַע וִיסוֹד לְכָל דָּבָר, נִפְרָדִים וְשׁוֹנִים גַּם יָחַד.
10 טֶרֶם עוֹד יִתֵּן הַטִּיטַן אֶת אוֹרוֹ לַתֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ;
טֶרֶם גַּם תַּעֲלֶה פֶבֵּי לְחַדֵּשׁ חֲלִיפוֹת קַרְנֶיהָ;
טֶרֶם הָאָרֶץ, נְשׂוּאַת כֹּבֶד מְטִילָהּ, תְּרַחֵף
תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה בָאֲוִיר; גַּם אַמְפִיטְרִיטֵי לֹא שָׁלְחָה
עוֹד זְרוֹעוֹתֶיהָ לְחַבֵּק יַרְכְּתֵי גְבוּלוֹת הָאָרֶץ.
15 אָמְנָם גַּם אֲוִיר וָיָם גַּם אַדְמַת־יַבֶּשֶׁת שָׁם הָיוּ,
אָכֵן אֵין עֶמְדָה בָאָרֶץ, הַגַּלִּים לֹא יִשְׂאוּ הַשּׂוֹחֶה,
תֹּהוּ הָאֲוִיר אֵין אוֹר; גַּם טֶרֶם תְּכוּנָתָם נְכוֹנָה;
אֶחָד בְּאֶחָד נִפְגָּשׁוּ, וְיַחַד יִלָּחֲמוּ מִלְחַמְתָּם,
חֹם — בְּצָרָתוֹ הַקָּרָה, לַח — בְּחֹרֶב יַבֶּשֶׁת,
20 קָשֶׁה — בָּרַךְ, וְהַכָּבֵד בַּאֲשֶׁר כָּבֵד אֵינֶנּוּ.

50 שֶׁלֶג יְכַסֶּה הַשְּׁנַיִם, וּשְׁנַיִם אֲשֶׁר בֵּינוֹתֵיהֶם
מָזְגוּ קָרְתָם וְחָמָּם חֵלֶק כְּחֵלֶק גַּם יָחַד.
יַעֲטֶה אֲוִיר אֶת כָּל הָאֲזוֹרִים, וְהָיָה מִשְׁקָלוֹ
כָּבֵד מֵאֵשׁ, כִּכְבוֹד הֶעָפָר מִכֹּבֶד הַמָּיִם.
יָדַע הָאֵל לַעֲרָפֶל מְקוֹמוֹ וּמִשְׁכָּן לֶעָבִים,
55 דֶּרֶךְ לְקוֹלוֹת וּבְרָקִים כִּי יִתְּנוּ חִתִּיתָם בָּאָדָם.
אָז גַּם לְרוּחַ וָסַעַר, מְחוֹלְלֵי שֹׁאָה וְקָרָה,
יִיעַד אָרְחוֹתָם, לְבִלְתִּי יִפְרְצוּ פֶּרֶץ בָּאֲוִיר,
כִּי גַם כָּעֵת, אַף אִם יֵדַע רוּחַ וָרוּחַ נְתִיבוֹ,
אַךְ בִּדֵי־עָמָל יֵעָצֵר שֶׁטֶף זִרְמָתָם, הַשּׁוֹאֵף
60 לַעֲרוֹץ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ, כִּי רַבָּה מַשְׂטֵמַת הָאַחִים:
אֶ בְ ר וֹ ס בִּזְבוּלֵי אַבְרוֹרָה יִשְׁכֹּן וַיֵּט עַד מַמְלֶכֶת
פָּרַס וּבְנֵי־הָעֲרָב וְהַרְרֵי בֹּקֶר זוֹרֵחַ;
זֶ פִ י ר יְבַקֵּשׁ אֶת קִרְבַת וֶנוּס וְאֶרֶץ נוֹשֶׁקֶת
קַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ בְּבֹאוֹ; יַרְגִּיז בָּ רֵ י אַ ס הַזּוֹעֵם
65 סְקִתְיָה וּמִשְׁכְּנוֹת עַיִשׁ, וְאַ בְ סְ תֵּ ר בְּיַרְכְּתֵי תֵימָן
יַעַל נְשִׂיאִים וְעָנָן וְהִמְטִיר רְבִיבֵי־נְדָבָה.
מָרוֹם מִמַּעַל לָאֲוִיר שָׁם שַׁחֲקֵי־הָאֶתֶר נְטָיו,
חִדְלֵי־הַכֹּבֶד וּשְׁקוּפִים וּטְהוֹרִים מֵחֶלְאַת אֲדָמָה.
כָּכָה יְחַלֵּק הָאֵל וַיַּצֵּב לַכֹּל אֶת גְּבוּלוֹתָיו.
70 אָז גַּם הֲמוֹן הַכּוֹכָבִים יִתְפָּרְצוּ מִתַּחַת מַשָּׂאָם,
הִכְבִּיד עֲלֵיהֶם הַתֹּהוּ, וְהִבְרִיקוּ בַּשָּׁחַק. וַיִּתֵּן
יוֹצֵר הָאֵלִים גַּם נֶפֶשׁ חַיָּה לְכָל מֶמְשְׁלוֹתָיו:
אֵלִים וּצְבָא הַכּוֹכָבִים יִזְבְּלוּ אֶת הַשָּׁמַיִם,
דְּגֵי קַשְׂקֶשֶׂת נוֹצְצָה יֶחֱצוּ הַגַּלִּים, וְתִשְׁכֹּן
75 חַיַּת־הַשָּׂדֶה בָּאָרֶץ וְעוֹף בָּאֲוִיר יִתְעוֹפֵף.

בריאת האדם

אָכֵן לֹא הָיְתָה עוֹד נֶפֶשׁ זַכָּה מֵאֵלֶּה, שׁוֹאֶפֶת
דַּעַת וְשִׁלְטוֹן בְּכָל הַחַי אֲשֶׁר עַל הָאֲדָמָה.

יַד אֱלֹהִים בַּיְקוּם הִיא כוֹנְנָה הַשָּׁלוֹם וַתַּבְדֵּל
בֵּין הַשָּׁמַיִם לָאָרֶץ, בֵּין אֶרֶץ וּמִקְוֵה־הַמַּיִם,
גַּם בֵּין הַשַּׁחַק הַזַּךְ וּמַעֲבֵה הָאֲוִיר, וַתּוֹצֵא
אוֹתָם מֵעֶרֶב הַתֹּהוּ: הִפְרִידָה בֵּינֵיהֶם, אַף שָׁבָה
25 יַד אֱלֹהִים וַתְּקַבְּצֵם וַתְּכוֹנֵן בְּרִית־שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם.
אֵשׁ מִשָּׁמַיִם פָּרְצָה, אֵשׁ חִדְלַּת־מִשְׁקָל מִכִּפַּת
שְׁחָקִים, וַתַּעַל אֶל מְרוֹמֵי־שִׂיאָם — שָׁם אִוְּתָה לָשֶׁבֶת
כָּבֵד מֵאֵשׁ הָאֲוִיר — וַיָּבֹא וַיִּשְׁכֹּן עַל־יָדָהּ;
עָבָה מֵהֶם הָאֲדָמָה, וְכָל יְסוֹד עָצוּם וְכָבֵד
30 בָּהּ הוּא, וַתִּכְרַע תַּחְתֶּיהָ וַתִּשְׁפַּל לָשֶׁבֶת, וְנִקְווּ
בַּיַּרְכָּתַיִם הַמַּיִם וּגְבוּל לַיַּבֶּשֶׁת הִצִּיבוּ.
אָז אֵל פַּלְמוֹנִי — יְהִי אֲשֶׁר יִהְיֶה, שְׁמוֹ לֹא יָדַעְנוּ —
יָבֹא וְגָזַר אֶת כָּל הַקְּבוּצָה הַזֹּאת לִגְזָרֶיהָ:
רֵאשִׁית מַעֲשֵׂהוּ וְצָנַף אֶת הָאֲדָמָה לִצְנֵפַת
35 כַּדּוּר, לְמַעַן הֱיוֹתָהּ שָׁוָה אֶל כָּל עֲבָרֶיהָ;
יָפִיץ אֶת מִקְוֵה־הַמַּיִם וְהָיוּ לְיַמִּים, יַקִּיפוּ
רַחֲבֵי אֲרָצוֹת וְסַעַר מִתְחוֹלֵל מַכֶּה גַּלֵּיהֶם;
גַּם הַמַּעְיָנוֹת יָפְצוּ, הַיְאוֹרוֹת וְאַגְמֵי־הַמָּיִם;
שׁוֹטְפִים הַנְּהָרוֹת גַּם הֵם, עֲקַלְקַלּוֹת יִלָּפְתוּ דַּרְכֵיהֶם
40 יֵשׁ וְאֶל חֵיק הָאֲדָמָה יִשָּׁפְכוּ וּבְלָעָם עֲפָרָהּ,
יֵשׁ וְעַד מֶרְחַקֵּי יָם זֶה רְחַב־הַיָּדַיִם יָבֹאוּ,
יִשְׂאוּ שָׁם דָּכְיָם וּלְחוֹף הַסֶּלַע יְנַפְּצוּ גַּלֵּיהֶם.
צִוָּה הָאֵל וַיִּשְׁתָּרְעוּ הַשָּׂדוֹת, עֲמָקִים הֶעֱמִיקוּ
עָטְפוּ יְעָרוֹת עֲלֵיהֶם וְהַרְרֵי־סְלָעִים הָגְבָּהוּ.
45 אָזַר הַשַּׁחַק אֲזוֹרָיו — שְׁנַיִם יְמִינָה וּשְׁנַיִם
שְׂמֹאלָה, וְלֹהֵט מְאֹד הָאֵזוֹר הַחֲמִשִׁי בַּתָּוֶךְ.
כֵּן גַּם בִּצְנֵפַת הָאָרֶץ רַבַּת־הַכֹּבֶד הִבְדִּילָה
זְרוֹעַ הָאֵל אֲזוֹרֶיהָ וַיִּהְיוּ גַּם הֵמָּה חֲמִשָּׁה;
שָׁמֵם הָאֵזוֹר הַתִּיכוֹן מִשָּׁרָב, לֹא יֵשֵׁב שָׁם אָדָם,

אוֹ אֶת אֱגוֹזֵי הָאַלּוֹן, עֵץ־חָמַד לוֹ עֶלְיוֹן בָּאֵלִים.
פָּרַח הָאָבִיב עוֹלָמִים, וַיְרַחֲפוּ זֶפִירִים שַׁאֲנַנִּים,
רַחֵף וְסַלְסֵל בִּכְנָפָם הַחַמָּה נִצָּנֵי סָפִיחַ.
תָּחִישׁ גַּם שְׂדֵמָה לֹא עֻבְּדָה וְנָשְׂאָה פְּרִי־תְנוּבָה, וְעָטַף
110 זְהַב הַשִּׁבֳּלִים הַמְּלֵאוֹת נִיר, לֹא הֶאֱרִיכוּ מַעֲנִיתוֹ;
יִשְׁטְפוּ נַהֲרוֹת חָלָב אוֹ יִשְׂאוּ צוּף נֶקֶטֶר הַנְּהָרוֹת,
יִטְּפוּ אַלּוֹנֵי־הָאָטָד גַּם הֵם עֲסִיסֵי דְבַשׁ־זָהָב

הוֹרַד סַטוּרְנוּס מַחֲשַׁכֵּי הַטַּרְטַר וְיָשַׁב עַל כִּסְאוֹ
לִמְשֹׁל בְּתֵבֵל יֻפִּיטֵר, — מֵאָז ת ו ר־הַ כֶּ סֶ ף הִגִּיעַ,
115 מָךְ חִין־עֶרְכּוֹ מִזָּהָב וְיָקָר מִנְּחֹשֶׁת נוֹצָצָה.
נָטָה יֻפִּיטֵר אֶת יָדוֹ וַיְקַצֵּר עֲלוּמֵי הָאָבִיב
חִלֵּק הַשָּׁנָה לִתְקוּפוֹת, שָׂם מוֹעֵד לְחוֹרֶף וָקַיִץ,
בָּצִיר הַמְּשַׁנֶּה אֶת טַעֲמוֹ וְאָבִיב מְהִיר־הַכְּנָפָיִם.
חֹרֶב וָחֹם אָז רִאשׁוֹנָה הִרְתִּיחוּ הָאֲוִיר, וְרִגְבֵי
120 קֶרַח מִנִּשְׁמַת־הַסַּעַר הַקָּרָה לַמּוּצָק דֻּבָּקוּ.
אָז גַּם בֵּית־מוֹשָׁב רִאשׁוֹנָה יִהְיֶה בָּאָרֶץ, — בִּמְעָרוֹת
צוּרִים בְּסִבְכֵי יְעָרוֹת אוֹ מְלוּנַת־נְצָרִים עֲבֻתָּה.
צֶרֶס אָז תִּזְרֶה רִאשׁוֹנָה אֶת חָפְנֵי זְרָעֶיהָ בִּתְלָמִים
רְפֻדָּה הָאֵת, וּבְנֵי־בָקָר מִסֵּבֶל הָעֹל יֵאָנֵחוּ.

125 חָלַף תּוֹר־כֶּסֶף גַּם הוּא וַיָּקָם דּוֹר חָדָשׁ, נְ חֻ שְׁ תָּ ן,
רוּחַ אַבִּירִים בְּלִבּוֹ וְיָדָיו לוֹ רַב בַּמִּלְחָמָה,
אָכֵן לֹא יָדַע עוֹד פֶּשַׁע. ד וֹ ר־בַּ רְ זֶ ל אָז קָם בָּאַחֲרוֹנָה.
נִקְבְּצוּ בָאוּ גַּם יַחַד כָּל חֵטְא וְכָל עָוֹן פְּלִילִיָּה:
תַּמּוּ אֱמוּנִים מֵאָרֶץ וָיֹשֶׁר וְתֻמַּת־עֲנָוִים,
130 תַּחְתָּם יָבֹאוּ וְיָרְשׁוּ מְקוֹמָם אַךְ מִרְמָה וָרֶשַׁע,
חָמָס וְנִכְלֵי־בְלִיַּעַל וְאַהֲבַת בֶּצַע־מַעֲשַׁקּוֹת.
יוֹרְדֵי־הַיָּם מִפְרְשֵׂיהֶם צָרְרוּ בְּכַנְפֵי־הָרוּחַ,

אָז הָאָדָם יוּלָּד. הֲיֵשׁ כִּי אֲדוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים,
יוֹצֵר תֵּבֵל וּמְכוֹנָנָהּ, מִזֶּרַע הָאֵלִים הִצְמִיחוֹ,
80 אוֹ בַּאֲדָמָה, אֲשֶׁר מִזְּרוֹעוֹת הָאֶתֶר לְקָחָה,
עוֹד עִקְּבוֹת שַׁחַק, אָחִיהָ מִקֶּדֶם, נִשְׁאָרוּ, — וַיִּקַּח
עָפָר מִמֶּנָּה בֶּן־יַפֶּת וּבָלוֹל בַּמַּיִם וַיִּיצֶר
אָדָם בְּצֶלֶם הָאֵלִים הַמּוֹשְׁלִים בְּתֵבֵל וּמְלוֹאָהּ.
הַשְׁפֵּל אִם תַּשְׁפִּיל כָּל נֶפֶשׁ רֹאשָׁהּ וְתַבִּיט לָאָרֶץ,
85 מָרוֹם יַגְבִּיהַּ הָאָדָם רֹאשׁוֹ וְעֵינָיו אֶל נוֹכַח
שַׁחַק תַּשְׁקֵפְנָה וְהָיָה עַד שִׂיא הַכֹּכָבִים מַבָּטָן.
כָּכָה אֶת אַדְמַת הַתֹּהוּ, גֹּלֶם אֵין תֹּאַר וְהָדָר,
הָפְכָה יַד אֵלִים וַתְּהִי תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים בָּאָרֶץ.

הָיָה בְּרֵאשִׁית דּוֹר־זָהָב, אֲשֶׁר בְּאֵין נוֹגֵשׂ, וְטֶרֶם ארבעה דורות.
90 מִשְׁפָּט וְחֹק יְלַמְּדוּהוּ, אֱמוּנִים וְתֹם שָׁמַר לִבּוֹ.
שְׁפָטִים בַּל נַעֲשׂוּ עוֹד, אַף טֶרֶם עַל לוּחוֹת נְחוֹשֶׁת
דִּבְרֵי הָאָלָה יֵחָרֵתוּ, וְטֶרֶם יָבֹאוּ בִרְעָדָה
דַּבֵּר תַּחֲנוּנִים לַשּׁוֹפֵט, אַךְ יָשְׁבָה הָאָרֶץ בְּאֵין מַחֲרִיד.
עוֹד לֹא יִכָּרֵת הָאֹרֶן וְעָזַב אֶת תּוֹעֲפוֹת הָרָיו
95 לַחְתּוֹר בְּנִבְכֵי הַגַּלִּים אֶל אֶרֶץ נָכְרִיָּה, וְטֶרֶם
יֵדְעוּ בְּנֵי־אָדָם שְׂפַת־יַמִּים זוּלָתִי חוֹף אֶרֶץ־מוֹלֶדֶת.
שׁוּחוֹת עֲמֻקּוֹת עוֹד טֶרֶם מֵזַח לֶעָרִים תִּהְיֶינָה,
שׁוֹפַר נְחֹשֶׁת וַחֲצוֹצְרַת־מִקְשָׁה לֹא הָיוּ עֲדֶנָּה,
אַף לֹא חֲרָבוֹת וְשִׁרְיוֹן; לֹא לָמְדוּ תַכְסִיסֵי מִלְחָמָה,
100 יָשְׁבוּ לָבֶטַח לְאֻמִּים וַיִּרְאוּ מְנוּחָה נָעֵמָה.
עוֹד הָאֲדָמָה לֹא נָשְׂאָה בְעֹל וְלֹא קָרְעוּ סְגוֹר־לִבָּהּ
אֵת וּמַחֲרֵשָׁה, אַךְ נָתְנָה לְמַכְבִּיר תְּנוּבָתָהּ נְדָבָה.
חָמְדוּ בְנֵי־אָדָם צִמְחֶיהָ, לֹא עָמְלוּ יָדַיִם בְּהֵמָה,
גַּרְגְּרֵי־שָׂדֶה יִלְקֹטוּ, בּוּל־הָרִים וּפְרִי־דֻבְדְּבָנִים,
105 יִקְטְפוּ עִנְּבֵי מַלּוּחַ, הָעוֹלִים בֵּין קוֹצֵי הַשִּׂיחִים.

זֵדִים מְנָאֲצֵי־אֵל וְשׁוֹאֲפֵי דָּמִים וָרֶצַח:
צָנְחָה הַכָּרַת פְּנֵיהֶם לֹא כִחֲשָׁה, כִּי דָמִים מְקוֹרָם.

בֶּן סַטּוּרְנוּס אַךְ רָאָה הַדָּבָר מִזְּבוּלוֹ בַמְּרוֹמִים, **סוד האלים**
גֶּאֱנַח קָשֶׁה, אַף זָכַר תּוֹעֵבָה חֲדָשָׁה נַעֲשָׂתָה,
165 תּוֹעֲבַת מִשְׁתֵּה לִיקָאוֹן, עוֹד טֶרֶם יְדָעוּהָ הָאֵלִים.
אָז אֵשׁ חֲמָתוֹ תִּתְלַקַּח, חֲמַת־אַף יֻפִּיטֶר, וַיִּקְרָא
אֶת מְתֵי־סוֹדוֹ הָאֵלִים, יְמַהֲרוּ, לֹא יִתְמַהְמָהוּ.

יֶשְׁנוֹ בַמְּרוֹמִים נָתִיב וּבְזֹךְ הָרָקִיעַ יֵרָאֶה,
שְׁמוֹ נְתִיב־חָלָב יִקָּרֵא, כִּי צַח הוּא מִלִּבְנַת־הַזֹּהַר:
170 שָׁם לִבְנֵי־אֵלִים מְסִלָּה אֶל דְּבִיר אֱלֹהֵי־הַחֲזִיזִים.
יָמִין וּשְׂמֹאל שָׁם יִתְנוֹסְסוּ זְבוּלֵי הָאֵלִים הַגְּדוֹלִים,
פְּתוּחִים לִרְוָחָה וּמְלֵאִים הֲמוֹנִים, לְשִׁכְנָם יִדְרֹשׁוּ;
דַּלַּת הָאֵלִים מִסָּבִיב זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם יִשְׁכֹּנוּ;
שָׁם גַּם אַדִּירֵי הַשַּׁחַק וּקְצִינָיו עַל־גַּבֵּי מְרוֹמִים
175 בָּנוּ בָתֵּיהֶם. אָכֵן נוֹרָא הַמָּקוֹם וְאֵין זֶה —
אַרְהִיב וְאֹמַר — כִּי אִם גִּבְעַת פַּלַּטִּיוֹן לָאֵלִים.

אִוּוּ הָאֵלִים לָהֶם אוּלַם־שַׁיִשׁ בְּיַרְכְּתֵי הַהֵיכָל,
נִשְׁעָן עַל מַטֵּה־הַשֵּׁן יוֹפִיעַ בְּרֹאשָׁם יֻפִּיטֵר,
רֹאשׁוֹ יָנִיעַ וְרָעֲדוּ קְוֻצּוֹת־תַּלְתַּלָּיו, וְאִתָּם
180 יִרְגְּזוּ מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ, הַיָּם וְכָל צְבָא־הַשָּׁמָיִם.
אַחַר יִפְתַּח אֶל שְׂפָתָיו וְדִבֵּר בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה:

„אָז בְּהִתְקוֹמֵם טִיטַנִּים, צִפְעוֹנִים רַגְלֵיהֶם, אַף הֵדוּ
מֵאוֹת יְדֵיהֶם וְלִלְכֹּד אֶת כֵּס הַשָּׁמַיִם הֶעְפִּילוּ,
רֹגֶז לֹא יָדַע לְבָבִי כָּרֹגֶז זֶה־עַתָּה בָּאֲנִי,
185 כִּי אִם אַכְזָרִי וְנוֹרָא אָז הָיָה צָרֵנוּ, אַךְ הָיְתָה

טֶרֶם יְדָעוּהוּ עַד־הֵנָּה, וְאֹרֶן מִתְעָרֶה בֶּהָרִים
יָרַד מִמְּרוֹמָיו, יְלַפֵּת דַּרְכּוֹ בֵּין גַּלֵּי־מֶרְחַקִּים.
135 שְׂדֵמָה, זוּ הָיְתָה נַחֲלַת כָּל־אָדָם, כַּשֶּׁמֶשׁ וְאַוִּיר,
נָטָה עָלֶיהָ הַמּוֹדֵד אֶת קַוּוֹ וַיַּצֵּב גְּבוּלֶיהָ.
דַּי עוֹד לֹא יֹאמַר הָאָדָם, כִּי יִדְרֹשׁ מֵחֵיק הָאֲדָמָה
תְּרוּמַת תְּנוּבָתָהּ וּפִרְיָהּ לְמַכְבִּיר, אָז יִקְרַע סְגוֹר־לִבָּהּ,
הָלֹךְ וְהַעֲמֵק שְׁאֹלָה, עַד יַרְכְּתֵי אֶרֶץ־רְפָאִים,
140 לַחְפֹּר מַטְמוֹנִים הָחְבָּאוּ וְאוֹצָרוֹת, מַכְאוֹבִים אַחֲרִיתָם.
יֶאֱתֶה בַּרְזֶל מְשַׁכֵּל וְזָהָב קוֹבֵעַ־נְפָשׁוֹת,
אִתָּם־מִלְחָמָה הָעֹשָׂה בִשְׁנֵיהֶם גַּם יַחַד מְלַאכְתָּהּ,
זְרוֹעָהּ חֲמוּצָה בְּדָם וּבִצְלְצְלֵי־נֶשֶׁק רוֹעֶשֶׁת.
חָמָס הָאָרֶץ מָלֵאָה: קָם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ בָאֹהֶל,
145 חָתָן עַל חוֹתְנוֹ יִתְגַּבֵּר, גַּם אַהֲבַת אַחִים נֶעְדָּרָה.
אִישׁ יַחֲרֹשׁ רָעָה עַל אִשְׁתּוֹ וְאִשָּׁה עַל בַּעַל־נְעוּרֶיהָ,
תִּמְסֹךְ הָאֵם הַחוֹרֶגֶת סַף־רַעַל וְדָרְשׁוּ הַבָּנִים
אֶל הַיִּדְּעוֹנִים, עַל מִסְפַּר שְׁנוֹת אֲבוֹתֵיהֶם יִשְׁאָלוּ.
כָּרַע גַּם נָפַל הַצֶּדֶק, אָז תָּקוּם הָעַלְמָה אַסְטְרֵיאָה,
150 שְׂרִידַת הָאֵלִים בָּאָרֶץ, וְעָלְתָה מֵעֵמֶק הַדָּמִים.

אָכֵן כְּבָר אָרַב הַשֹּׁד גַּם לְשַׁפְרִיר מְרוֹמֵי הָאֶתֶר. הטיטנים
קָמוּ טִיטַנִּים לְהַכְרִיעַ מַמְלֶכֶת הָאֵלִים בַּשְּׁחָקִים,
הָרִים עַל הָרִים הִרְכִּיבוּ וּגְבָעוֹת עַד שִׂיא הַכּוֹכָבִים.
אָז אֵל־הָאֵלִים גֶּאְדְּרֵי־בַכֹּחַ חֵץ־בְּרָקָיו יְשַׁלַּח,
155 יַרְעִישׁ אוֹלִימְפּוּס וְהָדַף הַר פֶּלְיוֹס מִבָּמֳתֵי הָאוֹסָה.
נָפְלוּ הִתְגּוֹלְלוּ טִיטַנִּים אֶל תַּחַת מַשּׁוּאוֹת הָרֵיהֶם,
דְּמֵיהֶם כַּנָּהָר הִתְפָּרְצוּ וַיְכַסּוּ פְּנֵי אִמָּם אֲדָמָה.
חָמְלָה עֲלֵיהֶם הָאֵם, בַּל זִכְרָם מֵאֶרֶץ יִכָּחֵד,
נָפְחָה נְשָׁמָה וְחַיִּים בִּדְמֵיהֶם הַחַמִּים וַתְּשַׁוֶּה
160 צֶלֶם בְּנֵי־אָדָם לָהֵמָּה. אַךְ הָיוּ גַּם הֵם בְּנֵי־מְרֵעִים,

מַרְאֵה אֲנָשִׁים לְא־אֵל לִי שַׂמְתִּי וָאָשׁוּט בָּאָרֶץ
תִּקְצַר הָעֵת לִי מִסְפּוֹר הַשֹּׁד וְהָאָוֶן מָצָאתִי,
215 רַבּוּ אַף גָּבְרוּ מְאֹד גַּם מִן הַשְּׁמוּעָה שָׁמָעְנוּ.
הַרְרֵי מֵנַלִּים עָבַרְתִּי, רֶבֶץ בְּנֵי־שַׁחַץ, קִילֶנֵי,
גַּם הַר לִיקֵאוּס, הַר־קֶרַח, יַעֲרוֹת־אֹרֶן כִּסּוּהוּ.
אָז קִרְיַת אַרְקַס אָבוֹאָה וָאֵפֶן אֶל אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ.
נָטָה הַיּוֹם וַיְהִי הַנֶּשֶׁף וַתֵּרֶד אֲפֵלָה.
220 אוֹתִי נָתַתִּי, כִּי אֵל בָּא לִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם, וַיִּקְּדוּ
בָּאֵי הַבָּיִת. אָז יִלְעַג לִיקָאוֹן לִמְכַבְּדֵי אֱלֹהַּ.
„הָבָה — יִתְקַלֵּס — אֲנַסֶּה, אִם אָמְנָם אֵל שׁוֹכֵן אִתָּנוּ
אוֹ בֶן־תְּמוּתָה, אַף אָשִׂים אוֹת לִי וָאֵדַע דְּבַר־אֱמֶת".
אָמַר בְּלִבּוֹ הַזֵּד: עֵת תִּפֹּל תַּרְדֵּמָה עַל עֵינַי,
225 יָקוּם עָלַי לְהָרְגֵנִי, — כֹּה בָחֹן יִבָּחֵן הַדָּבָר.
אָכֵן לֹא יֹאמַר עוֹד דַּי, וְאִתּוֹ מֵעַם הַמּוֹלוֹסִים
אִישׁ לְעֵרָבוֹן שָׁלוּחַ — וַיָּקָם וַיַּכּוֹ בֶחָרֶב.
רוֹעֲדִים עוֹד כָּל יְצוּרָיו, וַיְבַשֵּׁל בַּסִּיר הָרוֹתֵחַ
חֶצְיָם, וְיִתְרָם לוֹ יִצְלֶה בָּאֵשׁ עַל הָאָח הַמְבֹעָרֶת.
230 אַךְ אֶת מַטְעַמָּיו לַשֻּׁלְחָן יַגִּישׁ — וָאֶשְׁלַח אֶת בְּרָקִי,
בָּרָק מְפוֹצֵץ, וְהִכָּה הַבַּיִת עַל יוֹשְׁבָיו בְּנֵי־מֶרִי.
נִדְהָם לִיקָאוֹן וְנָס עַל נַפְשׁוֹ הַשָּׂדֶה, שָׁם יִנְהַק,
יְיֵלִיל, אַף דַּבֵּר יְנַסֶּה, אַךְ נֶעְתְּקוּ מִלִּים מֵאִתּוֹ.
פִּיהוּ כִּמְשַׁחֵר לַטֶּרֶף, וְנַפְשׁוֹ, הַצְּמֵאָה לָרֶצַח,
235 מִרְבַּץ עֲדָרִים תְּבַקֵּשׁ, אַף יָשִׂישׂ אִם דָּמִים יָרִיק.
הָיוּ שִׂמְלוֹתָיו לְצֶמֶר שָׂעִיר וְיָדָיו — כִּרְעַיִם,
כֻּלּוֹ כִזְאֵב מַרְאֵהוּ, אַךְ נוֹדְעוּ עִקְּבוֹתָיו מִקֶּדֶם:
שֵׂיבָה בְשַׂעֲרוֹת עוֹרוֹ וְעַזּוּת יָפִיקוּ הַפָּנִים,
עֵינָיו כִּידוֹדֵי־הָאֵשׁ וְזֹעַם וְזָעֵף מַרְאֵהוּ.
240 הָשַׁם הַבַּיִת הָאֶחָד, אָכֵן לֹא אֶחָד הַבַּיִת
חָטָא שָׁאוּל, — וְאֶרִינִיס מַמְאֶרֶת מוֹשֶׁלֶת בָּאָרֶץ

אַחַת מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאַחַת הָעֵדָה, הִתְגָּרוּ מִלְחָמָה.
עַתָּה כִּי אָקוּם, וְאָבְדָה תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ עַד אַפְסֵי
יַמִּים רְחוֹקִים, בְּשָׁאוֹן שָׁם יִשָּׂא מִשְׁבָּרָיו נֵרֵאוּס.
הוֹי פַּלְגֵי שַׁחַת, מְפַכִּים בְּעִמְקֵי תַחְתִּיּוֹת! נִשְׁבַּעְתִּי,
190 רַבּוֹת נִסֵּיתִי וָאוֹחִיל, אַךְ כָּלָה נֶחֱרָצָה מֵאִתִּי, –
הָתֵז הַפֶּצַע, פֶּן אִתּוֹ הַגְּוִיָּה גַּם כֻּלָּהּ תִּסָּפֶה!
אֵלֵי־תַחְתִּיּוֹת הֵן יֵשׁ, אֱלִילֵי־הַכְּפָר, בָּהֶם נִימְפוֹת,
פַּבְנִים, סַטִירִים וּקְהַל סִלְוָנִים הַשּׁוֹכְנִים בֶּהָרִים.
טֶרֶם לָשֶׁבֶת בְּשַׁחֲקֵי־הָרֹם אַחַר כָּבוֹד לְקַחְנוּם,
195 יֵשְׁבוּ לְמִצְעָר שַׁאֲנַנִּים בָּאָרֶץ נַחֲלָתָם מִתָּחַת.
אָכֵן, הוֹי שִׂימוּ אֶל לִבְּכֶם, הֲיֵשׁ כִּי יֵשְׁבוּ לָבֶטַח,
אִם גַּם עָלַי, יְרֵה־בְרָקִים וּמוֹשֵׁל בְּאֵלֵי־שָׁמַיִם,
חָרַשׁ מְזִמּוֹת לִיקָאוֹן אִישׁ־דָּמִים, זֶה שְׁמוֹ עֲלֵי אָרֶץ".

נִרְגְּשׁוּ הָמוּ הָאֵלִים וּשְׁפָטִים בַּחֲמָתָם יִדְרְשׁוּ,
200 שְׁפָטִים לְרֹאשׁ בֶּן־הַמֶּרִי. כָּכָה הִתְרַגְּשׁוּ לְאֻמִּים,
אָחֲזָה שַׁעַר גַּם תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ לִשְׁמוּעַת־בַּלָּהוֹת,
עֵת עֲדַת זֵדִים הִתְקוֹמְמָה לִשְׁלֹחַ יַד־רֶשַׁע בְּנֶפֶשׁ
קֵיסָר וּלְהַאֲבִיד שֵׁם וָזֵכֶר לְרוֹמָא בָּאָרֶץ.
אַהֲבַת־אֵמוּן רֵעֶיךָ אִם נָעֲמָה לְךָ אָז, אַבְגּוּסְטוּס,
205 כֵּן לְיֻפִּיטֶר אֱמוּנֵי אֵלָיו נָעֵמוּ. אָז יִתֵּן
אוֹת וַתָּקָם לִדְמָמָה סַעֲרַת רוּחָם, נָדַמּוּ
קוֹלוֹת הַשָּׁאוֹן, מִפְּנֵי גְאוֹן יֻפִּיטֶר, בְּפָתְחוֹ
שֵׁנִית שִׂפְתוֹתָיו, וְכָכָה יִשָּׂא אֲלֵיהֶם נְאוּמוֹ:

„אַל־נָא תִרְגְּזוּ: כְּבָר נָשָׂא הָעַוָּל אֶת מוּסַר־עֲוֹנוֹ. ליקאון
210 עַתָּה דְעוּ־נָא, מַה פָּעַל הָאִישׁ וְתוֹכַחְתּוֹ מֵאִתִּי.
זַעֲקַת־חָמָס מֵאֶרֶץ הִגִּיעָה אָזְנֵינוּ, וָאֹמַר,
אַךְ דִּבַּת־שֶׁקֶר שָׁמַעְנוּ, וָאֵרֵד מִמְּרוֹמֵי אוֹלִימְפּוּס,

יִשְׁלַח אֶת זְרוֹעוֹ וְהִכָּה בְּמִפְלְשֵׂי־עָבִים – אָז יַרְעִים
רַעַם בַּגַּלְגַּל וְזִרְמָם הַסּוֹחֵף שָׁמַיִם יַמְטִירוּ.
270 אִירִיס, הַצִּיר לְיוּנָה, תַּעֲדֶה שְׂלַל־רִקְמָתַיִם,
תִּצְרֹר לָהּ מַיִם וְנָשְׂאָה מַשְׁקֶה לְפִי הָעֲנָנִים.
תְּצַע לָאָרֶץ הַקָּמָה וְנִכְזְבוּ תִּקְווֹת הָאִכָּר,
יֹאבְדוּ לַהֶבֶל וְהָיוּ לָאַל יַרְחֵי עָמָל וָעֹצֶב.

אָכֵן לֹא מָצָא עוֹד דַּיּוֹ יֻפִּיטֶר בְּשָׁמָיו, אָז אָחִיו
275 לוֹבֵשׁ־הַתְּכֵלֶת אֶת גַּלָּיו יָבִיא לְעֶזְרָה, יְמַהֵר
יַקְהִיל אֶת אֵלֵי־הַנְּהָרוֹת, וְאַף אֶל הֵיכָלוֹ יָבוֹאוּ,
יִפְנֶה אֲלֵיהֶם וְאָמַר: „לֹא עֵת הִיא לְהַכְבִּיר בְּמִלִּים,
אָכֵן זֹאת עַתָּה עֲשׂוּ: יִתְפָּרֵץ מַעְיַנְכֶם הַחוּצָה,
פִּתְחוּ בָתֵּיכֶם וְגֹלּוּ אֶת אַבְנֵי־הַסְּגוֹר מֵאֲפִיקֵי
280 נַהֲרוֹתֵיכֶם, וְשָׁטְפוּ פָּרֹץ וְשָׁטֹף בְּאֵין־מַעֲצוֹר".
שָׁמְעוּ הָאֵלִים וְיַחַד יָחִישׁוּ וּפָתְחוּ לִרְוָחָה
מַעְיְנוֹת הַנְּהָרוֹת וְשָׁטְפוּ קַלֵּי־הַמֵּרוּץ הַיָּמָּה.
קָם גַּם נֶפְּטוּנוּס וַיַּךְ הָאָרֶץ בַּקִּלְשׁוֹן. הִתְפּוֹרְרָה
פִּתְאֹם הָאָרֶץ וַתְּפַלֵּג לְשֶׁטֶף הַמַּיִם תְּעָלוֹת.
285 פָּרֹץ הִתְפָּרְצוּ הַנְּהָרוֹת וַיִּסְחֲפוּ אָחוּ וּשְׁדֵמָה,
יִגְרְפוּ קָמָה וָשִׂיחַ, עַשְׁתְּרוֹת־צֹאן וּבְנֵי־אָדָם,
בָּתִּים וּמִקְדְּשֵׁי־אֵל יַחַד עִם פְּסִילֵי תַרְפֵיהֶם.
גַּם אִם יִמָּלֵט מֵהֶרֶס אַחַד הַבָּתִּים וְעָמַד
הָכֵן עַל כַּנּוֹ, עַל גַּגּוֹ יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ גַּלִּים;
290 שַׁחוּ גַּם מִגְדְּלֵי־רֹם וְשֶׁטֶף מְצוּלָה יְכַסֵּם.

שֻׁדַּד כָּל גְּבוּל, לֹא עוֹד יַפְרִיד בֵּין מַיִם וְאֶרֶץ־יַבֶּשֶׁת,
הָיָה אַךְ יָם עַל אֲפָסַיִם, אֵין חֹק לוֹ, אֵין חוֹף לוֹ מִסָּבִיב.
יֵשׁ כִּי יִמָּלֵט לוֹ אִישׁ בַּגִּבְעָה וּבְסִירַת־הַדּוּגָה
יָתַע מִשְׁנֵהוּ בִּמְקוֹם הֶאֱרִיכוּ מַעֲנִיתָם הַחוֹרְשִׁים.
295 יֵשׁ וְיָשׁוּטוּ וּפָגְעָה סִירָתָם בְּקָמָה אוֹ בַיִת

כְּמוֹ עָשָׂה חוֹזֶה הָאָדָם אֶת רֶשַׁע. אַךְ בָּא יוֹם פְּקוּדָתִי
לִפְקוֹד עַל כָּל מַעֲלָלָיו, כִּי כָלָה נֶחֱרָצָה מֵאִתִּי!"

המבול

יָשְׁרָה בְּעֵינֵי הָאֵלִים עֲצַת יְפִּיטֶר וְאָמֵן
245 יַעֲנוּ אַחֲרָיו וְהָאֵץ יָאִיצוּ בָּאֵל הַמִּתְעַבֵּר.
אָכֵן עַל אָבְדַן הָאָדָם נַפְשָׁם דּוֹאֶבֶת וְשָׁאֹל
יִשְׁאֲלוּ יַחְדָו: מַה־יִּהְיֶה לָאָרֶץ, כִּי תֵשַׁם מֵאָדָם?
מִי עוֹד לָאֵלִים יַקְטִיר לְבוֹנָה? אִם אָמְנָם הָאָרֶץ
מִרְמָס לִפְרִיצֵי־הַחַיּוֹת תִּנָּתֵן וְהָיְתָה לְבָעֵר?
250 רוּחָם הָרַגָּז יְפִּיטֶר יַשְׁבִּיחַ וְאָמַר, כִּי דָאֹג
יִדְאַג לַכֹּל וְכִי יַפְלִיא אוֹתוֹתָיו וּבָרָא דוֹר חָדָשׁ,
זֶרַע אֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יִדְמֶה לָאָדָם מִקֶּדֶם.

אָז אֵל־הָאֵלִים יְכוֹנֵן אֶת חִצָּיו לִשְׁלֹחַ בָּאָרֶץ,
אָכֵן בָּא פַחַד בְּלִבּוֹ, פֶּן יֹאחֵז הַלַּהַב בְּשַׁפְרִיר
255 שַׁחֲקֵי־הָרֹם וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת צִיר תֵּבֵל תְּלַהֵט.
יִזְכֹּר הָאֵל גַּם חֲזוֹן־עֲתִידוֹת בְּסֵפֶר הַחַיִּים:
יָבֹא יוֹם פְּקוּדָה וְלִהֲטָה אֵשׁ נְאוֹת־אֶרֶץ וְיַמִּים,
יָצַּת גַּם זְבוּל הַשָּׁמַיִם, וּמוֹסְדוֹת הָאָרֶץ יְמוֹטוּן.
בְּרָקָיו, זוּ כוֹנְנוּ חָרְשֵׁי־קִקְלָפִּים, אָז יְשַׁלַּח מִפָּנָיו,
260 יִבְחַר לוֹ שְׁפָטִים אֲחֵרִים — הֲמוֹן שִׁפְעַת מַיִם לְשַׁחֵת
יַחַד אֶת כָּל הַיְקוּם, מִטְּרוֹת־עֹז מֵאֲרֻבּוֹת שָׁמָיִם.

יָקוּם וְשָׂם אֶת אַקְוִילוֹ בְּמִשְׁמָר בִּמְעָרוֹת אֵאוֹלוּס
גַּם אֶת כָּל רוּחַ נוֹשֶׁבֶת, בַּל תָּפִיץ הֶעָבִים, וַיְשַׁלַּח
נוֹטוּס לַחָפְשִׁי. בִּיעָף יִפְרֹץ נוֹטוּס וּכְנָפָיו תִּרְעַפְנָה,
265 צִלְלֵי־עֲרָפֶל יַקְדִירוּ אֶת פָּנָיו, פְּנֵי אֵימָה וּמָגוֹר;
זְקָנוֹ כְּבַד־גֶּשֶׁם, וּפְלָגִים מִשַּׂעֲרוֹת הַשֵּׂיבָה יִזְרְמוּ.
מִצְחוֹ מְעוֹנֵי עֲנָנִים וְשׁוּלָיו יַרְעִיפוּ רְבִיבִים.

רָאָה יֻפִּיטֶר, כִּי אַגְמֵי־מַיִם פְּנֵי־תֵבֵל יְכַסּוּ,
325 וּמֵרִבְבוֹת אָדָם אִישׁ אֶחָד אַךְ נִשְׁאַר לִפְלֵטָה,
אַחַת הָאִשָּׁה גַּם הִיא מֵרְבָבוֹת לִפְלֵטָה נִשְׁאָרָה,
שְׁנֵיהֶם נְקִיִּים מֵחֵטְא וְיִרְאֵי הָאֵלִים גַּם שְׁנֵיהֶם, —
הֵפִיץ הֶעָבִים אַף שָׁלַח בָּהֶם אֶת אַקְוִילוֹ לְגָרְשָׁם,
גִּלָּה פְּנֵי שָׁמָיו לָאָרֶץ וּשְׁחָקִים הִבִּיטוּ פְּנֵי־תֵבֵל
330 עָמַד מִזַּעְפּוֹ הַיָּם, וּמוֹשֵׁל בְּגֵאוּת הַגַּלִּים
יִשְׁלַח מִפָּנָיו אֶת נִשְׁקוֹ שְׁלָשׁ־הַשִּׁנַּיִם, וּדְמָמָה
תְּהִי עַל הַמָּיִם. אָז יִקְרָא לִטְרִיטוֹן וְעָלָה מִמְּצוּלָה,
תְּכֵלֶת לְבוּשׁוֹ וּבְנֵי שַׁבְּלוּלִים יְכַסּוּ הַשֶּׁכֶם.
יִקְרָא הָאֵל וְצִוָּהוּ לִתְקֹעַ בְּקוֹנְכָה הוֹמִיָּה
335 תְּרוּעָה לְמַסַּע הַגַּלִּים וּלְהָשִׁיב הַיָּם אֲחוֹרַנִּית.
יִקַּח אָז טְרִיטוֹן שׁוֹפָרוֹ, סוֹחֶרֶת־הַשַּׁבְּלוּל הָעוֹלָה
עָלֹה וְרָחֹב, אֲשֶׁר אִם בְּטַבּוּר הַיָּם בָּהּ יִתָּקַע,
תַּקִּיף הַתְּרוּעָה שְׁתֵּי גְדוֹתָיו מִמִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ עַד בֹּאוֹ.
לַחוֹת שִׂפְתֵי הָאֵל מֵרְסִיסֵי הַזָּקָן וְהָיָה
340 אַךְ בְּשְׁפוֹפֶרֶת תִּגַּעְנָה לִתְקֹעַ וּלְהָשִׁיב הַמָּיִם —
צָלְלָה הַתְּרוּעָה וַיֵּלֶךְ שִׁמְעָהּ בְּגַלִּים רְחוֹקִים,
גַּלֵּי יַבֶּשֶׁת וָיָם וַהֲמוֹתָם וּגְאוֹנָם הִשְׁבִּיחָה.
קַלּוּ הַמַּיִם וְנִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים וְעָלוּ
חֲפֵי הַיָּם וּמְלֹא אֲפִיקֵיהֶם הַנְּהָרוֹת יִזְרֹמוּ.
345 רַחֲבֵי אֶרֶץ יִגָּלוּ מִתַּחַת הַמַּיִם כִּי דַלּוּ,
גַּם הַיַּעַר, זֶה נֶחְבָּא יָמִים כַּבִּירִים, יַגְבִּיהַּ
רֹאשׁוֹ וְהוֹצִיא לַחָפְשִׁי עֲנָפָיו מִכְּסֵי־הָרֶפֶשׁ.

חֻדְּשׁוּ פְּנֵי־תֵבֵל. וַיְהִי כִּי רָאָה דֵיקַלְיוֹן הָאָרֶץ
בָּדָד יוֹשֶׁבֶת שׁוֹמֵמָה וּדְמָמָה רוֹבֶצֶת מִסָּבִיב,
350 נָזְלוּ דְמָעוֹת מֵעֵינָיו וּלְאִשְׁתּוֹ אֲמָרִים יַבִּיעַ:
„הוֹי הַשְּׂרִידָה בָּאָרֶץ, אֲחוֹתִי וְאֵשֶׁת נְעוּרַי!

נוֹפֵל וְתִרְזָה, בִּסְבַךְ צַמַּרְתָּהּ דְּגֵי־יָם נֶאֱחָזוּ.
עֹגֶן כִּי תַשְׁלִיךְ אֳנִיָּה וְנָפַל בָּאָחוּ, וִירֵכָהּ,
יֶרֶךְ־גַּבְנוּנִים, תְּבוֹסֵס גֶּפֶן־אַדֶּרֶת נִסְחָפָה.
שָׁם בִּמְקוֹם גְּדִיּוֹת נֶחְמָדוֹת לְחַכּוֹ עֵשֶׂב יְרַקְרַק,
300 יַלְדֵי־הַתַּחַשׁ מִשְׁתָּתֵי־הַמַּרְאֶה יָנוּחוּ יִרְבָּצוּ.
עַלְמוֹת־הַיָּם תִּשְׁתּוֹמַמְנָה לַבָּתִּים, לַחֳרָשׁוֹת, לַקְּרָיוֹת,
יֶחֱצוּ הַגַּלִּים; בִּסְבַכֵי הַיַּעַר יְקַנְּנוּ דֶּלְפִינִים,
שָׁם בֵּין עֲפָאִים יְטַפְּסוּ, וְרָעַד תַּחְתֵּיהֶם הָאַלּוֹן.
יִשְׂחֶה זְאֵב בֵּין רְחֵלִים וְנָשָׂא הַזֶּרֶם אֲרָיוֹת,
305 יִשָּׂא נְמֵרִים; אֵין מוֹעִיל לַחֲזִיר בְּשִׁנָּיו כִּבְרָקִים,
חִנָּם גַּם רַגְלֵי הַצְּבִי, כִּי טָבְעוּ בְּמַיִם זֵדוֹנִים.
צִפּוֹר נוֹדֶדֶת לַשָּׁוְא אַךְ תֵּתַע וּתְבַקֵּשׁ מָנוֹחַ,
תַּשְׁפִּיל כְּנָפֶיהָ עֲיֵפוֹת וְנָפְלָה אֵין־אוֹנִים הַיָּמָּה.
יִזְעַף הַיָּם וְלֹא יֵדַע מַעֲצוֹר לְרוּחוֹ וְכִסָּה
310 גְּבָעוֹת, וְשֶׁצֶף הַגַּלִּים עַל בָּמֳתֵי הָרִים יִתְגָּעֵשׁ.
הָיְתָה כָּל נֶפֶשׁ לְטֶרֶף גַּלֵּי הַתְּהוֹם, וְאִם יִהְיֶה
שָׂרִיד וְנָפַל גַּם הוּא בֵּין חַלְלֵי רָעָב וְכָפָן.

דיקליון ופירה

בֵּין אֲאוֹנְיָה וְחֶבֶל הָאֶטֵי שְׂדוֹת פוֹקִיס יִשְׂתָּרְעוּ,
אֶרֶץ פּוֹרִיָּה מֵאָז, אַךְ בָּאוּ כְּפֶתַע הַגַּלִּים,
315 שָׁדְדוּ אַדַּרְתָּהּ וַתְּהִי לְמִפְרַץ הַיָּם הַמִּתְגָּעֵשׁ.
שָׁם הַר פַּרְנַסּוּס יִתְנוֹסֵס וְנָשָׂא שְׁנֵי רָאשֵׁי גִּבְעוֹתָיו
עַד הַשָּׁמַיִם וְחָצוּ כְּתֵפָיו אֶת חַשְׁרַת הֶעָבִים.
הֵנָּה, מְשׁוֹט בָּאֳנִיָּה קַלָּה בֵּין גַּלִּים, יְכַסּוּ
אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ מִסָּבִיב, בָּאוּ דֵּיקַלְיוֹן וְאִשְׁתּוֹ
320 תְּפִלָּה לְנִימְפוֹת הֶהָרִים נָשְׂאוּ בְּרֶגֶשׁ, לָאֵלִים
שׁוֹכְנֵי הָהָר וּלְתֶמִיס, חוֹזָה עֲתִידוֹת בָּאוּרִים.
הָיָה דֵּיקַלְיוֹן אִישׁ תָּם וִישַׁר־הַלֵּבָב אֵין כָּמֹהוּ,
אֵין גַּם כְּפִירָה בָּאָרֶץ אִשָּׁה יִרְאַת־הָאֵלִים.

גַּלִּי נָא, תֻּמִּים, אָזְנֵינוּ, בַּמֶּה יִוָּשַׁע הָאָדָם,
380 אַף, רַבַּת־חֶסֶד, הָחִישִׁי עֶזְרָתֵךְ לְתֵבֵל הַנְּשַׁמָּה!"

נָגְעוּ הַדְּבָרִים עַד לֵב הָאֵלָה וַתִּתֵּן אֶת דְּבָרָהּ:
„עִזְבוּ הַהֵיכָל, רָאשֵׁיכֶם כַּסּוּ וּפִתְחוּ חֲגוֹרְכֶם,
עַצְמוֹת הוֹרַתְכֶם הַגְּדוֹלָה אַחֲרֵי גֵוְכֶם הַשְׁלִיכוּ".

נִבְעֲתוּ שְׁנֵיהֶם, נָדַמּוּ. אָז פִּירָה הַדְּמָמָה תַּפְרִיעַ,
385 קוֹלָהּ תְּחַנֵּן לָאֵלָה וּסְלִיחָה תְּבַקֵּשׁ, כִּי מָרְתָה,
מֵאֲנָה שְׁמֹר פִּקּוּדֶיהָ, אָכֵן הֲיֶעֱרַב לִבָּהּ
הַשְׁלֵךְ אֶת עַצְמוֹת הוֹרָתָהּ וְהַכְלֵם אֶת צִלָּהּ בַּקֶּבֶר?
עוֹד דִּבֵּר הָאֵלָה עַל לְשׁוֹנָם וְהָגוּ בוֹ יַחְדָּו לִרְגָעִים,
הָגֹה וְחָקֹר אֶת דִּבְרֵי הֶחָזוֹן הַחֲתוּמִים וּסְתוּמִים.
390 אָז עַל לֵב אִשְׁתּוֹ יְדַבֵּר בֶּן־פְּרוֹמֶתֵּאוּס וְאָמַר:
„רוּחִי אִם נָכוֹן בְּקִרְבִּי וְיֶחֱזֶה־לִּי לִבִּי נְכֹחוֹת,
טְהוֹרוֹת הֵן אִמְרוֹת הֶחָזוֹן, טְהוֹרוֹת לֹא יָעֲצוּ אָוֶן:
כִּי הָאֲדָמָה — אִמֵּנוּ הַגְּדוֹלָה, וְאַבְנֵי הַשָּׂדֶה
הֵן עַצְמוֹתֶיהָ, כִּי יַדּוֹת אֲבָנִים צִוָּנוּ הֶחָזוֹן".

395 יָשְׁרוּ בְּעֵינֵי טִיטַנְיָה פִּתְרוֹנֵי דֵיקַלְיוֹן, אַךְ לִבָּהּ
עוֹד יְסִיתֶנָּה בְּשֶׁפֶק, כִּי זָרִים נִשְׂגָּבִים מִשְּׁנֵיהֶם
דִּבְרֵי הָאֵלִים, אֵין אֵמוּן בְּלִבָּם. אַךְ מַה מֵּהֶם יַהֲלֹךְ?
יַחַד אָז יֵצְאוּ, יְכַסּוּ הָרֹאשׁ וַחֲגֹרָתָם יְפַתְּחוּ,
אַף לַאֲחוֹרֵיהֶם, כְּמִצְוָה, אַבְנֵי־אֲדָמָה יַשְׁלִיכוּ.
400 פִּתְאֹם — מִי יַאֲמִין לַשְּׁמוּעָה לוּלֵי הַדּוֹרוֹת מִקֶּדֶם
יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם? — הִתְמוֹגֵג מְטִיל־הָאֲבָנִים הַמּוּצָק,
הָלַךְ קְפְאוֹנָן וָרַךְ וְתֹאַר וּדְמוּת לָמוֹ יִהְיוּ.
הָלֹךְ וְנָמֹק תֵּלַכְנָה, וּכְהִמֵּס רִגְבֵיהֶן וְרַכּוּ,
תֵּלֵךְ גַּם דְּמוּתָן הַכֵּהָה הָלֹךְ וָאוֹר, וּכְמוֹ מַרְאֵה

יַחַד מַקֶּבֶת בּוֹר אֶחָד נָקַרְנוּ וְיַחַד בְּאַהֲבָה
בְּרִית־נְעוּרֵינוּ קָשַׁרְתְּנוּ וְעַתָּה – הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר!
נַחְנוּ רַק נַחְנוּ הַשְּׁנַיִם יוֹשְׁבֵי תֵבֵל הִנֵּנוּ, –
355 בָּלַע הַיָּם אֶת הַכֹּל מִמִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ.
אַף גַּם אֲנַחְנוּ עוֹד תְּלוּאִים חַיֵּינוּ מִנֶּגֶד וְטֶרֶם
שָׁלֵו נֵדָעָה, כִּי עוֹד יַרְגִּיזוּ הֶעָבִים רוּחֵנוּ.
הוֹי, לוּ נֶחְלַצְתְּ מִכִּלָּיוֹן רַק אַתְּ וְאֵין אֲנִי אִתֵּךְ,
מַה הִשְׁתּוֹחֲחָה עַתָּה נַפְשֵׁךְ עֲזוּבָה! מַה פָּחַד
360 לִבֵּךְ וְרָגַז בְּקִרְבֵּךְ וְאֵין לָךְ מְנַחֵם בַּצָּרָה!
כִּי אֲנִי הֵן נִשְׁבַּעְתִּי, לוּ שָׁטַף שְׁטָפָתֵךְ שִׁבֹּלֶת,
אָז גַּם אָנֹכִי אַחֲרַיִךְ הָלַכְתִּי וָאֵרֵד מְצוּלָה!
הוֹי, מִי יִתְּנֵנִי כְּאָבִי בּוֹרֵא נְשָׁמוֹת, כִּי עַתָּה
חַיִּים נָפַחְתִּי בְּאַף הָאֲדָמָה – וְחָיוּ בְנֵי־אָדָם!
365 אָכֵן כֹּה יָעַץ הָאֵל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ: הָיִינוּ
פְּלֵטַת בְּנֵי־תְמוּתָה רַק שְׁנֵינוּ וּשְׁאֵרִית הָאָדָם בָּאָרֶץ!"

כָּכָה יְדַבֵּר וַיִּבְכּוּ שְׁנֵיהֶם. אָז נוֹעֲצוּ יַחְדָּו
לָשֵׂאת תְּפִלָּתָם לְאֵל הַשָּׁמַיִם וְלִשְׁאוֹל בָּאוּרִים.
מַהֵר יְמַהֲרוּ לֶכְתָּם וּבָאוּ אֶל נְהַר הַקֶּפִיסוּס,
370 נִגְרְשׁוּ, דְּלוּחִים עוֹד מֵימָיו, אַךְ שָׁבוּ אֶל גְּבוּלָם מִקֶּדֶם –
יִשְׁאֲבוּ שָׁם מִן הַמַּיִם וּזְרָקוּם עַל רֹאשָׁם וִיחַטְּאוּ
כְּסוּתָם, וְאַחַר יָרִימוּ פַּעֲמֵיהֶם וְהָלְכוּ אֶל מִקְדַּשׁ
תֶּמִיס. נֶאֱלָחָה כִּפָּתוֹ הָרָמָה, וְאֵזוֹב מְגֹאָל
כִּסָּה פָּנֶיהָ, אַף נִדְעֲכָה אֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמֵם.
375 הִנֵּה אֶל מַעֲלוֹת הַהֵיכָל קָרְבוּ וַיִּפְּלוּ עַל אַפַּיִם
אַרְצָה וְאַבְנֵי־הַקֹּדֶשׁ יְנַשְּׁקוּ בְּיִרְאָה וָרֶגֶשׁ.
„הוֹי, אִם יֵשׁ כִּי יֵעָתְרוּ – קָרְאוּ דֵיקַלְיוֹן וְאִשְׁתּוֹ –
אֵלִים לִתְחִנַּת קוֹרְאֵיהֶם, יִנָּחֲמוּ וְשָׁב חֲרוֹן־אַפָּם, –

יוֹצְרֵי הַכֹּל הֵם, וְיִכֹּן הַשָּׁלוֹם בְּצֶאֱצָאֵיהֶם.
כָּכָה גַם אַדְמַת־הַבֹּץ, בְּיַחֲמָהּ מֵחֹם וּמִשָּׁרָב,
435 רָעֲפוּ שַׁחֲקֵי־הָרֹם כַּעֲבוֹר שׁוֹט־הַמַּבּוּל, וַתּוֹצֵא
חַיָּה וְעוֹף לְמִינֵיהֶם, אֲשֶׁר לֹא יִסָּפְרוּ, וַתְּחַדֵּשׁ
צַלְמָם וּדְמוּתָם כְּקֶדֶם אוֹ בָרְאָה חֲדָשׁוֹת לֹא הָיוּ.
אָז — וְאִם הָיָה לְמוֹרַת־רוּחָהּ הַדָּבָר — גַּם אוֹתְךָ,
פִּתּוֹן, נְחַשׁ־הָעֲנָק, הָאָרֶץ חוֹלֵלָה; הִקִּיפוּ — פִּתּוֹן
440 מְטוֹת בַּדֶּיךָ הֶהָרִים וּמָגוֹר לָאָדָם הָיִיתָ.
אֵל חֲמוּשׁ־קֶשֶׁת הִצְמִיתְךָ — אֲשֶׁר כּוֹנֵן חִצָּיו עַד הֵנָּה
רַק אֶל עָפְרֵי־הַצְּבָאִים, אֶל גְּדִיּוֹת־הַשָּׂדֶה הַקַּלּוֹת —
הֵרִיק עָלֶיךָ אֶת בְּנֵי־אַשְׁפָּתוֹ, וַיַּז מִפְּצָעֶיךָ
רִיר מְרֵרָתְךָ הַשְּׁחוֹרָה וְחָלָל נָפַלְתָּ לָאָרֶץ.
445 חַגִּים וּמוֹעֲדֵי־מִשְׂחָק אָז הוֹעִיד הָאֵל לְזִכָּרוֹן,
זֵכֶר מִפְעָלוֹ כִּי עָז, וְקָרָא לְחַגֵּי־הַקֹּדֶשׁ
מִשְׂחֲקֵי „פִּתִּים", כְּשֵׁם הַנָּחָשׁ, הִכְרִיעָה אֶזְרוֹעוֹ.
שָׁמָּה בִּקְרָבוֹת יִתְחָרוּ, בְּמֵרוֹץ, בָּרֶכֶב, וְהָיְתָה
כִּפַּת הָאַלּוֹן עֲטֶרֶת־נִצָּחוֹן לְרֹאשׁ הַבַּחוּרִים.
450 טֶרֶם עוֹד יִהְיוּ אֲזֵי הַדְּפַנִים, וְעֵצִים אֲחֵרִים
יִתְּנוּ לְפֶבּוּס עֲלֵיהֶם לְזֵר עַל תַּלְתַּלֵּי־הַחֶמֶד.

רֵאשִׁית אֲהָבִים לְפֶבּוּס הָיְתָה דַּפְנֵי בַּת פְּנֵאוּס. — דפני
לֹא יַד הַמִּקְרֶה, אַךְ זַעַם קֻפִּידוֹ לְפֶבּוּס נְתָנָהּ.
גָּבַהּ לֵב פֶּבּוּס, כִּי רִצְּצוּ חִצָּיו הַנָּחָשׁ, וְהִנֵּה
455 רָאָה בְּאַחַד הַיָּמִים — קֻפִּידוֹ גַּם הוּא יִדְרֹךְ קֶשֶׁת.
„מַה לְּךָ, נַעַר מִתְהוֹלֵל, לְךָ וּלְנֶשֶׁק אַבִּירִים?
„לִי הוּא לְפָאֵר אֶת כְּתֵפִי, לִי קֶשֶׁת־גִּבּוֹרִים יָאָתָה —
„לְהַצְמִית מְשַׂנְאַי מִפָּנַי, לִמְחֹץ פְּרִיץ־חַיּוֹת כִּי יָקוּם!
„הִנֵּה אָנֹכִי חֲצָצַי פִּלְּחוּ לֵב פֶּתֶן אַכְזָרִי,
460 „רוֹבֵץ עַל מֶרְחֲבֵי אֶרֶץ וּמְזָרֶה חֲמָתוֹ מִסָּבִיב.

405 אָדָם מַרְאֵיהֶן, וְהָיוּ כְּגֹלֶם הַשַּׁיִשׁ בְּהָחֵל
חָרָשׁ מְלַאכְתּוֹ, כַּפֶּסֶל בְּטֶרֶם עִצְּבָהוּ הַיּוֹצֵר
הוֹיָה יַד־פְּלָאִים בָּאֶבֶן וְרִגְבֵי הֶעָפָר, כִּי רַכִּים
הִנָּם וְלַחִים, וַיִּהְיוּ – לְמִפְלֵי הַבָּשָׂר בַּגְּוִיָּה,
חַלְמִישׁ־הָאֶבֶן הֶחָזָק וּמוּצָק – לְעֶצֶם בַּבָּשָׂר,
410 גִּידֵי הָאֶבֶן גַּם הֵם – לְעוֹרְקִים בִּגְוִיַּת הָאָדָם.
מְהֵרָה קָמָה עֲצַת הָאֵלִים, וּבְהַשְׁלֵךְ הַגֶּבֶר
גָּלְמֵי הָאֶבֶן וְהָיָה צֶלֶם זָכָר לָהֵמָּה,
וּמֵאֲבָנִים הִשְׁלִיכָה הָאִשָּׁה – נְקֵבָה נִבְרָאָה.
לָכֵן גַּם מוּצָק וְחָזָק זֶרַע הָאָדָם וְעָשׂוּי
415 הוּא לִבְלִי חַת, לֹא יְנֻכַּר אוֹתוֹתָיו, כִּי אֶבֶן מְקוֹרוֹ.

פתוך

יֶתֶר כָּל חַיָּה וְעוֹף מְעוֹפֵף יָלְדָה הָאָרֶץ,
אַחֲרֵי יֶחֱמַתָּה לַהַב הַשֶּׁמֶשׁ וַיֵּחַם לְשַׁדָּהּ:
תִּבְעֶה הָאֵשׁ אֶת מֵי הָאֲגַמִּים וְצָבָה הָרֶפֶשׁ,
אָז גַּם יִתְעוֹרְרוּ זַרְעֵי הַחַיִּים הַמְּפֹרִים בְּקֶרֶב
420 חֵיק הָאֲדָמָה, מִלְּשַׁד הוֹרָתָם יִינְקוּ וְגָדְלוּ
הָלֹךְ וְגָדֹל וּדְמוּת יִשְׁווּ לָהֶם לְמִינֵיהֶם.
כָּכָה הַחוֹרֵשׁ גַּם הוּא, עֵת נִילוּס וְשִׁבְעַת נְחָלָיו
יַשְׁקוּ הַשְּׁדֵמוֹת וְשָׁבוּ אֶל חֵיק אֲפִיקֵיהֶם וְיָחֵם
שֶׁמֶשׁ־הַשְּׁחָקִים הַלּוֹהֵט מִשְׁמַנֵּי הָרֶפֶשׁ, – אָז מָצֹא
425 יִמְצָא בֵּין מִגְרְפוֹת אִתּוֹ תַּרְבּוּת רְמָשִׂים וָשֶׁרֶץ.
יֶשְׁנָם וְהֵם אַךְ נוֹלְדוּ וְרָמְשׂוּ מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה,
יֶשְׁנָם – עוֹד טֶרֶם נָכוֹנוּ יְצוּרֵי גָלְמֵיהֶם, וְהָיָה
חֵלֶק הַגְּוִיָּה – נְשָׁמָה בְּקִרְבָּהּ וְיִתְרָהּ עֲדֶנָּה
רִגְבֵי אֲדָמָה, אֲשֶׁר אֵין חַיִּים וְרוּחַ בָּהֵמָּה.
430 לֵחַ וָחֹם כִּי יִתְחַבְּרוּ יַחְדָּו כַּחֹק – וְהִזְרִיעוּ
זֶרַע וְיָלְדוּ מֵהֶם כָּל תּוֹלְדוֹת הַחַיִּים בָּאָרֶץ.
אָמְנָם מִלְחָמָה לָאֵשׁ בַּמַּיִם, אַךְ חֹרֶב וָלֵחַ –

490 חָמַד אַפּוֹלוֹ אֶת הוֹדָהּ, אֵלֶיהָ תְּשׁוּקָתוֹ בּוֹעֶרֶת,
יַחְמֹד וְיֶחְשַׁק וִיקַו, אַךְ שׁוֹלָל תּוֹלִיכוֹ תִּקְוָתוֹ.
אֵשׁ כִּי תֵצֵא וְאָכְלָה מְלִילוֹת־הַקָּמָה בַּשָּׂדֶה
אוֹ בִמְשׂוּכַת־נְצָרִים כִּי תֹאחֵז לַהֶבֶת הַמְּדוּרָה,
הִבְעִיר הַהֵלֶךְ וְהִשְׁכִּים לָלֶכֶת וְאִשָּׁהּ לֹא כִבָּה,
495 כָּכָה בְּנֶפֶשׁ אַפּוֹלוֹ כִּידוֹדֵי־שַׁלְהֶבֶת הִתְלַקְּחוּ,
תִּקַד בּוֹ תִּקְוָה כּוֹזֶבֶת וּתְלַהֵט לַשָּׁוְא אַהֲבָתוֹ.
מַחְלְפוֹת־רֹאשָׁהּ כִּי יִרְאֶה פְּרוּעוֹת תַּלְתַּלִּים וְקָרָא:
„הוֹי, לוּ אֶקְלַע קְוֻצָּתֵךְ!" אוֹ יַבִּיט אֶל בְּרַק עַפְעַפֶּיהָ,
נוֹצֵץ כִּשְׁבִיב הַכֹּכָבִים; אֶל חֶמְדַּת שְׂפָתֶיהָ — וְעֵינוֹ
500 שָׂבְעָה לֹא תֵדָע; אוֹ יַחְמֹד מֵרָחוֹק אֶת עֶדְנַת הָאֶצְבַּע,
לִבְנַת כַּפֶּיהָ וְעֵירוֹם אַצִּילֵי יָדֶיהָ הָרַכּוֹת,
וַאֲשֶׁר כֻּסָּה מֵעֵינָיו — וְצָדַד פִּי־שֶׁבַע אֶת לִבּוֹ.
אָכֵן כְּרוּחַ קַל־כָּנָף הִיא נָסָה מִפָּנָיו, לֹא תִשְׁמַע
רַכֵּי אֲמָרָיו: „הוֹי עִמְדִי, הַנִּימְפָה, עֲמֹדִי! שַׁלָּמָּה
505 תִּהְיִי כְעוֹטְיָה, תָּנוּסִי כְּכִבְשָׂה מִזְּאֵב, כָּאַיֶּלֶת
מִן הָאֲרִי אוֹ כְיוֹנַת־אֵלֶם חֲרֵדָה מִנֶּשֶׁר, —
מִפְּנֵי רוֹדְפֵיהֶן הֵן נָסוֹת, אֲנִי — אַהֲבָתִי רוֹדַפְתֵּךְ!
הוֹי, אַל תִּכָּשְׁלִי בַּמּוֹרָד! הִשָּׁמְרִי, בַּל יִשְׂרֹט הַסִּרְפָּד
רַגְלֵךְ הָרַכָּה, וְאַל־נָא אָנֹכִי אֱהִי בְעוֹכְרָיִךְ.
510 הִנֵּה חַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ, אַל־נָא תְמַהֲרִי, מִנְעִי
רַגְלֵךְ מֵרוּץ וְאֶתְנַהֵל לְאִטִּי אַחֲרַיִךְ גַּם אָנִי!
נִימְפָה! הֲתֵדְעִי, הֲשַׂמְתְּ אֶל לִבֵּךְ, מִי חָמַד אֶת חִנֵּךְ?
הֵן לֹא הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה, לֹא פֶּרֶא הָרוֹעֶה בָּעֵמֶק
עֵדֶר הַצֹּאן! הוֹי, יָדֹעַ לֹא תֵדְעִי, הַבַּת הַסּוֹרֵרָה,
515 מִי הוּא הַלָּז, כִּי עַל כֵּן תִּתְחַמָּקִי: אֲנִי — יַעַבְדוּנִי
דֶּלְפִי וּקְלַרוֹס, טֶנֶדוֹס גַּם קִרְיַת־מְלָכִים פַּתָּרָה.
אָבִי — יֻפִּיטֶר; אָנֹכִי רִאשׁוֹנוֹת יָדַעְתִּי וּנְצוּרוֹת
אַגִּיד בְּחָזוֹן; בִּשְׁמִי מֵיתָרִים זְמִירָתָם יַנְעִימוּ.

„אַתָּה דַיֶּךָ, כִּי לַפִּיד בְּיָדְךָ לְעוֹרֵר אֲהָבִים,
„לָמָּה־זֶּה תַּסִּיג גְּבוּל כְּבוֹדִי וּבְמַעֲשֵׂי־יָדַי תִּתְפָּאֵר?”
עָנָה בֶּן וֶנוּס: „לוּ יִנְחֲתוּ, פֶבוּס, בַּכֹּל חֲצָצֶיךָ,
„חִצִּי – אֶת לִבְּךָ יִמְחֹצוּ! כְּגָבְהַּ חִין־עֶרְךָּ הָאֵלִים
465 „מִן כָּל הַחַיָּה בָּאָרֶץ, כֵּן כְּבוֹדִי אֲנִי – מִכְּבוֹדֶךָ!”
אָמַר וּתְכֵלֶת־הַזֹּהַר חָצָה בִכְנָפָיו הָרַכּוֹת,
קַל עַל־פְּנֵי רוּחַ יִנָּשֵׂא אֶל תְּעָפוֹת רֹאשׁ הַפַּרְנַסּוּס.
שָׁמָּה מֵחִצֵּי אַשְׁפָּתוֹ יִבְחַר לוֹ שְׁנַיִם: הָאֶחָד
עוֹרֵר יְעוֹרֵר אֲהָבִים, מִשְׁנֵהוּ – אֵשׁ־אַהֲבָה יְכַבֶּה
470 שְׁנוּן הָאֶחָד וְזָהָב מִתְנוֹצֵץ בְּשִׁנּוֹ הַחַדָּה,
קֵהֶה מִשְׁנֵהוּ וּמְטִיל־עוֹפֶרֶת בַּקָּנֶה הַנָּבוּב.
אוֹתוֹ יְשַׁלַּח קְפִידוֹ בִּלְבַב בַּת פְּנֵאוּס, וְחִצּוֹ
נוֹשֵׂא־הָאַהֲבָה יַךְ בְּאַפּוֹלוֹ וּפִלַּח אֶת לִבּוֹ.
אָהֹב אָז יֶאֱהַב הָאֵל, וְהִיא – לִשְׁמוֹ וּלְזִכְרוֹ
475 תֶּחֱרַד וְתָנוּס עַל נַפְשָׁהּ, וְחָמְדָה לָּהּ צִלְלֵי־חֹרֶשׁ,
בַּהֲמוֹת יַעַר וְצַיִד, כְּפֶבֵּי תַמָּתִי בָאֵלִים,
מַעֲנָד צָנִיף לְרֹאשָׁהּ וְצָנַף קְוֻצָּתָהּ הַפְּזוּרָה.
רַבִּים יְבַקְשׁוּ קִרְבָתָהּ, אַךְ תַּהֲפֹךְ עֹרֶף לְכֻלָּם,
תֵּתַע בְּסִבְכֵי יְעָרוֹת, וְתִרְחַק וְתִפְחַד מִגֶּבֶר,
480 זָרוּ לָהּ דּוֹדִים וְאַהֲבָה וּמַעֲדַנּוֹת אֵל הַיָּמֵן.
פַּעַם בְּפַעַם לָהּ יֹאמַר אָבִיהָ: „הוֹי, חָתָן לִי הָבִי!”
פַּעַם בְּפַעַם לָהּ יֹאמַר: „בִּתִּי, הוֹי, הָבָה לִי נֶכֶד!”
אֶפֶס כְּחֵטְא בְּעֵינֶיהָ חֲתוּנָּה וְדוֹדִים, וְאָדָם
זוֹ לְחָיֶיהָ הָרַכּוֹת וְלָהַט מִבֹּשֶׁת־עֲלוּמִים,
485 תִּפּוֹל עַל צַוְּארֵי אָבִיהָ, תְּחַבְּקוֹ וְרַכּוֹת תְּדַבֵּר:
„אָבִי מַחְמַלִּי, הוֹי תֶּן לִי, כְּתֵת גַּם יְפִיטֵר לְבִתּוֹ,
אֵשֵׁב בִּבְתֻלַי כָּל יָמַי וְאֶשְׁמְרָה תֻּמַּת עֲלוּמָי”.
נֵאוֹת אָבִיהָ, אַךְ הוֹי, זֶה יָפְיֵךְ לְמוֹקֵשׁ לָךְ יִהְיֶה,
בּוֹדֵךְ וְחִנֵּךְ, כִּי רַב הוּא, יָשִׂים לְאַל נְדָרָיִךְ.

תַּעֲטֶה קְלִפַּת־עֵץ רַכָּה אֶת עֶדְנַת עֲלוּמֵי בַדֶּיהָ,
הָיְתָה הַזְּרוֹעַ לְעָנָף וְשַׂעֲרוֹת־רֹאשָׁהּ לְעָלִים,
550 שָׁרְשׁוּ בָאָרֶץ וְנִצְּבוּ בְּלִי־נוֹעַ רַגְלֶיהָ הַקַּלּוֹת
רֹאשָׁהּ כְּאָמִיר עָלֶיהָ — רַק עוֹרָהּ עוֹד יִקְרַן כְּקֶדֶם.
אָכֵן לֹא יֶחְדַּל הָאֵל מֵאֱהֹב וְהִתְרַפֵּק עָלֶיהָ,
הַלְמוּת לְבָבָהּ הֶחָרֵד יַקְשִׁיב מִתּוֹךְ עֳבִי־גִזְעָהּ,
חַבֵּק יְחַבֵּק אֶת עַנְפֵי־הָאֵלָּם וְעֵצָהּ יְנַשֵּׁק,
555 אוּלָם מַצֶּבֶת־הָעֵץ גַּם הִיא מִנְּשִׁיקוֹתָיו תִּתְחַמֵּק.
רַכּוֹת יְדַבֵּר לָהּ פֶבּוּס: „אִם אֵשֶׁת־נְעוּרִים אֲהוּבָה
„לִי לֹא הָיִית וַתְּמָאֲנִי, יְהִי־נָא זֶה עֵצֵךְ לִי קֹדֶשׁ,
„יִהְיוּ הַדְּפַנִּים זֵר רֹאשִׁי, עֲדִי לְכִנּוֹרִי וְתֶלְיִי,
„יָצִיץ עַל מֵצַח גִּבּוֹרִים נִזְרֵךְ הָרַעֲנָן, עֵת הָמוֹן
560 „חוֹגֵג יוֹלִיכֵם אֶל מְרוֹם קַפִּיטוֹלְיוֹן בִּתְרוּעָה וּרְנָנִים.
„שַׁעֲרֵי הֵיכַל אוֹגוּסְטוּס שָׁם תַּעַמְדִי, כְּשׁוֹמֵר
„נֶאֱמָן סוֹכֵךְ עַל בֵּיתוֹ וּבְצִלֵּךְ הָאַלּוֹן יִתְלוֹנָן.
„תְּהִי רַעֲנַנָּה כִּפָּתֵךְ וּמְלֵאָה זִיו־נֵצַח כְּרֹאשִׁי
„עוֹטֵה־עֲלוּמִים, אֲשֶׁר אֶת נִזְרוֹ לֹא חִלֵּל הַתַּעַר",
565 דִּבֵּר אֶל פֵּיאַן וְנַעֲנוּ עַנְפֵי הַדְּפַנִּים, וּבְנַחַת
הֵנֵד יָנִיד הָעֵץ אֶת רֹאשׁוֹ יְפֵה־הַצַּמֶּרֶת.

איה יֶשְׁנָהּ בְּאֶרֶץ הֵימוֹנְיָה בִּקְעָה וְטֶמְפֵּי תִקָּרֵא,
תּוֹעֲפוֹת־יַעַר לָהּ סָבִיב, שָׁם גַּלֵּי פֵּנֵאוּס מִבֶּטֶן
פִּינְדּוּס יָגִיחוּ, יַרְתִּיחוּ לִבְנַת־הַקֶּצֶף, בְּרַעַשׁ
570 יֵרְדוּ אַשְׁדוֹתָיו וְהֶעֱלוּ אֵדִים וְעַרְפְלֵי־עָנָן,
יִזּוּ עַל מְרוֹמֵי הַיַּעַר רְסִיסֵי־הַזֶּרֶם, וּסְבִיבָיו
נַהַם וּתְשׁוּאוֹת וְרַעַשׁ וְהָלַךְ הַקּוֹל לְמֵרָחוֹק.
פֹּה אֵל־הַנְּהָרוֹת יִסְתּוֹפֵף, פֹּה זְבוּלוֹ וְהֵיכַל אַפַּדְנוֹ:
חֶבְיוֹן מְעָרָה בֵּין כֵּפֵי הַסֶּלַע — שָׁם יֵשֵׁב לַכִּסֵּא,
575 יַפְקִיד אֶת צִבְאוֹת מִשְׁבָּרָיו וִיצַוֶּה עַל נִימְפוֹת בַּגַּלִּים.

שָׁנוּן חֵץ קַשְׁתִּי, אַךְ יֶשְׁנוֹ חֵץ אֶחָד – וַיִּגְבַּר מִמֶּנִּי,
520 לִבִּי הַשָּׁלֵו כִּי חָלַף וַיִּמְחַץ וַיֶּרֶב הַפֶּצַע.
חָכְמַת הָרוֹפְאִים אָנֹכִי יָצַרְתִּי, וּשְׁמִי עֲלֵי־אָרֶץ
רַב לְהוֹשִׁיעַ, וְלִי כָּל צֳרִי וְכָל עִשְׂבֵי־רְפוּאָה.
„אוֹי לִי, אֵין צֳרִי לְמַחֲלָתִי, כִּי חוֹלֵה־אַהֲבָה אָנִי,
„רַבִּים אִם בִּי יִוָּשֵׁעוּ, לִי לֹא תוֹשִׁיעַ חָכְמָתִי״
525 עוֹד הוּא מְדַבֵּר וְהִיא חֲרֵדָה תִּתְחַמֵּק מִפָּנָיו,
עֹרֶף לוֹ תִפְנֶה וְכָתֵף סוֹרֶרֶת לְשֶׁטֶף אֲמָרָיו.
תָּנוּס וְיָפְיָהּ מָה רַב: מֵרוּחַ נוֹשֶׁבֶת יִתְנוֹפְפוּ
שׁוּלֵי שִׂמְלָתָהּ הַקַּלָּה וְחֵן מַעֲרוּמֶיהָ יֶחָשֵׂף;
פִּזְרָה וַתְּסַלְסֵל הָרוּחַ תַּלְתַּלֵּי צַמָּתָהּ, וְגָדַל
530 חִנָּהּ פִּי־שֶׁבַע בְּרוּצָהּ. יִנָּחֵם אַפּוֹלוֹ כִּי שַׁחַת
חֶלְקַת אֲהָבָיו לַשָּׁוְא, וְנִרְגָּשׁ וְנִרְדָּף מִסַּעַר
אַהֲבָה, תָּקַף לְבָבוֹ, יָרוּץ בְּעִקְּבֵי הַיָּפָה.
כֶּלֶב בֶּן־גַּלְיָה כִּי יִפְגַּע אַרְנֶבֶת בַּשָּׂדֶה וְרָגְזוּ
שְׁנֵיהֶם גַּם יַחַד, – הִיא תָּחִישׁ לָהּ מִפְלָט, הוּא יָטוּשׁ אֶל צֵידוֹ;
535 הִנֵּה כִמְעַט יִתְפְּשֶׂנָּה וְתָקַע בָּהּ שִׁנָּיו, שָׁלוּחַ
לוֹעוֹ הַפָּעוּר אַחֲרֶיהָ וְאַפּוֹ יְגַמֵּא עֲקֵבָהּ, –
תּוֹעֶה לְבַב הָאַרְנֶבֶת וְחָשְׁבָה בַּלֶּכֶד חַיָּתָהּ,
רֶגַע – וַתִּפְרֹץ וַתָּנָס, לַשָּׁוְא שִׁנֵּי־טֶרֶף קִדְּמוּהָ; –
כָּכָה גַם דַּפְנֵי נִמְלָטָה וּפֶבּוּס אַחֲרֶיהָ יִשְׁתָּעֵר,
540 שָׁאֹף וְרָדֹף, וְעֹז־אַהֲבָתוֹ לוֹ יִתֵּן כְּנָפַיִם,
יָטוּשׁ וְהָיָה כְּפֶשַׂע בֵּינוֹ וּבֵין צֵידוֹ, וְנָשְׁבָה
רוּחַ־נִשְׁמָתוֹ בִּקְוֻצּוֹת־הַחֵן עֲלֵי חֶלְקַת צַוָּארָהּ.
עָיְפָה הַנִּימְפָה וְחָוְרוּ פָנֶיהָ, מֵרוּץ וּבְרֹחַ
כֹּחָהּ עֲזָבָהּ, בִּרְעָדָה אֶל גַּלֵּי פֵּנֵאוּס תִּתְחַנֵּן:
545 „חוּשָׁה, הוֹי, אָבִי, עָזְרֵנִי! אִם יֶשְׁנָהּ יַד אֵלִים בִּנְהָרוֹת
„תֵּרָאֶה נִפְלָאוֹת וְאָסְפָה אֶת יָפְיִי, לִי נֶהְפַּךְ לְמַשְׁחִית!״
עוֹד אֲמָרֶיהָ בְּפִיהָ וַתְּהִי תֹּמֶר מִקְשָׁה גְּוִיָּתָהּ,

אָז עַל סְבִיבֶיהָ תִּתְבּוֹנֵן וּבִקְשָׁה אֶת אִישָׁהּ, כִּי יָדְעָה
605 רַבּוּ מְאֹד תַּעֲלוּלָיו, רַבּוּ מִתְּמוֹל וּמִשִּׁלְשׁוֹם.
אָכֵן אַיֵּהוּ? אֵינֶנּוּ! „הַאֻמְנָם גְּאוֹנִי יְחַלֵּל?
אוֹ אַךְ שָׁגִיתִי?" תִּתְמַרְמֵר הָאֵלָה וּתְמַהֵר וְיָרְדָה
אַרְצָה, שָׁם תִּגְעַר בְּעַב־הָעֲרָפֶל וְהָלַךְ וְנָמֵס.
רָאָה יֻפִּיטֶר אֶת יוּנָה וְהִנֵּה הִיא קְרוֹבָה וּבָאָה.
610 מִהֵר וַיַּהְפֹּךְ אֶת פְּנֵי בַת אִינָךְ לְעֶגְלָה נֶחְמָדָה.
יָפָה הָעֶגְלָה וּמָלֵא פִּי יוּנָה תְהִלָּתָהּ, אִם אָמְנָם
לַמְרוֹת לְבָבָהּ תְּהַלְלֶנָּה. וְשָׁאֲלָה יוּנָה בְּעָרְמָה,
מָה הִיא הָעֶגְלָה, מֵאַיִן בָּאָה וּמִי בְעָלֶיהָ.
תַּם הוּא לֹא יֵדַע מַה יַּעַן וְכִחֵשׁ, כִּי יְלָדָה הָאָרֶץ
615 אוֹתָהּ אָז תִּשְׁאַל מִמֶּנּוּ אֶת עֶגְלַת־הַחֶמֶד לְמִנְחָה.
נָבוֹךְ יֻפִּיטֶר. הֲיַסְגִּיר יָפָתוֹ בִּידֵי צוֹרַרְתָּהּ?
אוֹ הֶיֶחְדַּל — וְרַב הַקָּלוֹן! יִתְרוֹצְצוּ בְקִרְבּוֹ
בָּשְׁתּוֹ וְעֹז־אַהֲבָתוֹ וַתִּגְבַּר הָאַהֲבָה בְּלִבּוֹ.
אָכֵן הֲיִמְנַע מִנְחָתוֹ מֵאֵשֶׁת־נְעוּרָיו? — הֵן הָבֵן
620 תָּבִין, כִּי דְבַר בְּלִיַּעַל יָצוּק בָּעֶגְלָה הַיָּפָה!
הִנֵּה צָרָתָהּ בְּיָדָהּ, אַךְ טֶרֶם עוֹד תִּשְׁלַו הָאֵלָה,
פַּחַד תְּפַחֵד מִנִּכְלֵי יֻפִּיטֶר. אָז תִּתֵּן לְאַרְגּוּס
בֶּן אַרֶסְטָרוּס עֶגְלָתָהּ וּתְהִי לְמִשְׁמֶרֶת בְּיָדוֹ.

מֵאָה עֵינַיִם לְאַרְגּוּס וְעָטְרוּ אֶת רֹאשׁוֹ מִסָּבִיב. ארגוס
625 שְׁתַּיִם שְׁתַּיִם מֵהֶן תֵּרָדַמְנָה בְּרֹאשׁוֹ חֲלִיפוֹת,
יִתְרָן צוֹפִיּוֹת וּפְקוּחוֹת תָּמִיד וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתָּן.
בַּאֲשֶׁר יַעֲמֹד הַשּׁוֹמֵר, עֵינָיו אֶת אִיָּה תִרְאֶינָה,
אָחוֹר כִּי יִפְנֶה, וְהָיְתָה גַם אָז לִפְנֵי עֵינָיו הַפְּקוּחוֹת.
רָעֹה יִרְעֶנָּה עִם שַׁחַר, עִם שֶׁמֶשׁ — וּסְגָרָהּ עַל מַסְגֵּר,
630 כְּבָלִים יָעִיקוּ מוּעָקָה עַל צַוְּארֵי הָעֶגְלָה הָרַכָּה.
עָלֶה וָצִיץ מַאֲכָלָהּ אוֹ תִקְטֹף מַלּוּחַ בַּשָּׂדֶה,

נִקְבְּצוּ הֵנָּה הַנְּהָרוֹת. בְּרֹאשָׁם הַקְּרוֹבִים יָבֹאוּ
סְפֶּרְכִי גְדָל־תְּרָזוֹת, אֶנִיפּוּס הָרַגָּז וְגַם אֲפִּידַנּוּס,
יָשִׁישׁ בַּנְּהָרוֹת, אַמְפְּרִיסוּס הַשָּׁקֵט גַּם אֵיאַס – וַיִּפֶן
לִבָּם: הַיְקַדְּמוּ בְּרִנָּה אוֹ נַחֵם יְנַחֲמוּ אֶת פְּנֵאוּס.
580 יֶתֶר הַנְּהָרוֹת גַּם הֵם יָבֹאוּ מִמְּקוֹם שָׁם יִשָּׁרְכוּ
דַּרְכָּם וְנָשְׂאוּ אֶל חֵיק הַיָּם אֶת גַּלֵּיהֶם הַתּוֹעִים.
אִינָךְ רַק הוּא לֹא יָבֹא בַּבָּאִים. בְּסֵתֶר מְעָרָה
יִבְכֶּה תַמְרוּרִים וְגָאוּ מֵימָיו מִדְּמָעוֹת: עַל בִּתּוֹ
אַיֵּה יֵבְךְּ, כִּי אֵינֶנָּה. לֹא יֵדַע, אִם עוֹדָהּ בַּחַיִּים
585 אוֹ עִם רְפָאִים תָּנוּחַ. הוֹי אָבְדָה מִמֶּנּוּ, אָב שַׁכּוּל,
לֹא עוֹד יִרְאֶנָּה לָנֶצַח! וּדְאָגָה נוֹרָאָה תְקָפַתְהוּ.
פָּגַע יֻפִּיטֶר בַּנְּעָרָה בְּשׁוּבָהּ מִנַּחַל אָבִיהָ,
פָּגַע וַיִּקְרָא: „הַבַּת בָּהּ בָּחַר יֻפִּיטֶר, וְאַשְׁרֵי
אִישׁ כִּי יִרְוֶה מִנֹּעַם דּוֹדָיִךְ! הוֹי, בֹּאִי אֶל תַּחַת
590 צִלְלֵי הַחֹרֶשׁ הָרָם (הוּא נָטָה יָדוֹ לַיָּעַר),
הִנֵּה עוֹד גָּדוֹל הַיּוֹם וּבוֹעֵר הַשֶּׁמֶשׁ בִּמְרוֹמָיו!
אַל־נָא תֵחַתִּי מֵחַיַּת־הַיַּעַר רוֹבֶצֶת מַחְשַׁכִּים,
בְּטַח לְכִי לָךְ, כִּי אִתֵּךְ אֲנִי אֵל־מָגֵן עָלַיִךְ,
אַל וְעֶלְיוֹן עַל אֵלִים, הַמּוֹשֵׁל בִּגְאוֹן הַשָּׁמַיִם,
595 כִּסְאִי – הַשַּׁחַק וְיָדִי חֲזִיזִים וָרַעַם תְּחוֹלֵל.
אַל־נָא תָנוּסִי, הַיָּפָה!" אַךְ בָּרְחָה הַנַּעֲרָה. כְּבָר עָבְרָה
רִבְצֵי עֲדָרִים עִם לֶרְנָה וִיעָרוֹת עַל גְּדוֹת הַלִּירְקֵאוּס,
תָּרוּץ, – אַךְ פָּרַשׂ הָאֵל עֲנָנָיו, עֲלָטָה רוֹבֶצֶת
סָבִיב, וְהִנֵּה – נִלְכָּדָה, וְתֹם־עֲלוּמֶיהָ מְחֻלָּל.

600 תָּמַהּ הִשְׁתּוֹמֵם לֵב יוּנָה, כִּי רָאֲתָה שְׂדוֹת הָעֲמָקִים
לוּטִים בָּאֹפֶל וְחַשְׁרַת־עֲרָפֶל תִּפְרֹשׂ כְּנָפֶיהָ,
תַּחְשִׁיךְ אוֹר שֶׁמֶשׁ, וְלֹא מִן הַנָּהָר יִתְקַבְּצוּ הָאֵדִים
לֹא מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִתַּמְּרוּ, כִּי שָׁתְתָה לִרְוָיָה.

אָכֵן לֹא אָדָם, כִּי אֵל אָנֹכִי, וַיָּסֶךְ הַמָּוֶת
שַׁעֲרֵי־שַׁחַת בְּפָנַי, וְהָיָה לָנֶצַח כְּאֵבִי".
עוֹדוֹ מִתְלוֹנֵן וְאַרְגּוּס בָּא וּמִזְּרוֹעוֹת אָב, שַׁכּוּל
יִגְזֹל אֶת אִיָּה וְנִהֵל אוֹתָהּ אֶל עֵמֶק־הַמִּרְעֶה.
665 שָׁם עַל רֹאשׁ גִּבְעָה לוֹ יֵשֵׁב אַרְגּוּס וְעֵינָיו הַפְּקוּחוֹת
אוֹרְבוֹת צוֹפִיּוֹת מֵרָחוֹק, נִבָּטוֹת עַל־פְּנֵי כָּל הַכִּכָּר.

נִלְאָה אֵל־מָרוֹם לֹא יוּכַל רְאוֹת בֶּעֱנוּת אֲהוּבָתוֹ,
יִקְרָא לִבְנוֹ, זוּ פְּלֵיַס רַבַּת־הַזִּיו יְלָדַתּוּ,
אַף יְצַוֵּהוּ עַל אַרְגּוּס, לְהַכְחִיד מֵאֶרֶץ חַיָּתוֹ.
670 מִהֵר מֶרְקוּרְיוּס וְשָׂם כְּנָפַיִם לְרַגְלָיו וַיַּעֲנֹד
קוֹבַע לְרֹאשׁוֹ וּבְיָדוֹ שַׁרְבִיטוֹ הַמַּפִּיל תַּרְדֵּמָה.
קַל־הַכְּנָפַיִם יִתְעוֹפֵף מֵהֵיכַל אָבִיהוּ וְיָרַד
אַרְצָה, שָׁם יָסִיר מֵעָלָיו קוֹבָעוֹ וּשְׁתֵּי כַנְפֵי רַגְלָיו,
אִתּוֹ רַק שַׁרְבִיט־הַפְּלָאִים וְהֶחֱזִיק בַּכָּף לֹא יַרְפֶּנּוּ.
675 גְּדִיּוֹת כִּי יִפְגֹּשׁ וְדָלַק בַּשַּׁרְבִיט אַחֲרֵיהֶן, כְּרֹעֶה
יִרְעֶה אֶת עֶדְרוֹ בַּשָּׂדֶה, הָלֹךְ וְחַלֵּל בֶּחָלִיל.
קֶסֶם בֶּחָלִיל, אֶת נֶפֶשׁ אַרְגּוּס תְּצוֹדֵד זִמְרָתוֹ.
„בֹּא־נָא, בְּרוּךְ אֵלִים — יְקַדֵּם אַרְגּוּס אֶת פָּנָיו — שֵׁב אִתִּי
פֹּה עַל הָאָבֶן. כַּר נִרְחָב וְדָשֵׁן, רְאֵה, לְפָנֶיךָ,
680 חָצִיר לְעֵדֶר הַצֹּאן וּמַחֲסֶה מִשֶּׁמֶשׁ לָרֹעֶה".
יֵשֵׁב מֶרְקוּרְיוּס לָנוּחַ, וְשִׂיחוֹת וּדְבָרִים לְמַכְבִּיר
יַרְבֶּה עַל אַרְגּוּס שׁוֹמְעֵהוּ, וְשָׁפַךְ עַל עֵינָיו הָעֵרוֹת
קֶסֶם שִׁירָתוֹ הַנְּעִימָה, שִׁירַת הַגֹּמֶא הַנָּבוּב.
אָכֵן יִתְאַמֵּץ עוֹד אַרְגּוּס, יִתְגַּבֵּר עַל קֶסֶם הַשֵּׁנָה,
685 רַבּוֹת מֵעֵינָיו אִם סֻגְּרוּ בְּחַבְלֵי תַרְדֵּמַת־הַפֶּלֶא,
יִתְרֹן עוֹד פְּקוּחוֹת וְעֵרוֹת. אָז יִשְׁאַל אֶת רֵעוֹ הַמְנַגֵּן,
מָה הִיא מְלֶאכֶת הֶחָלִיל (כִּי טֶרֶם עוֹד הָיָה בָּאָרֶץ).
יָשִׁיב אֲמָרָיו הָאֵל: „עַל הָרֵי אַרְקַדְיָה הָרָמִים — סירינכס

תִּצְמָא לְמַיִם – וְהָיוּ אַגְמֵי מֵי־רֶפֶשׁ מִשְׁתֶּהָ,
צְחִיחַ־אֲדָמָה אֵין־חָצִיר שָׁם תִּשְׁכַּב לָהּ לְמַעֲצֵבָה.
גַּם אִם אָמְרָה תִּתְחַנֵּן לְאַרְגּוּס, בְּמוֹעַל כַּפֶּיהָ
635 אֵלָיו תִּתְפַּלֵּל, – אֲבוֹי, לֹא הָיוּ כַּפַּיִם לָעֶגְלָה!
וּבְהִתְעַטֵּף בָּהּ נַפְשָׁהּ וְלִבְכּוֹת תְּבַקֵּשׁ, וְהָיְתָה
נַאֲקַת הַבָּקָר נַאֲקָתָהּ וְהֶחֱרִיד הַקּוֹל אֶת לְבָבָהּ.
יֵשׁ וְהִיא רֹעָה עַל גְּדוֹת הָאִינָךְ, שָׁם יָדְעָה מֵעוֹדָהּ
שְׂחוֹק וְשַׁעֲשׁוּעִים, וְהָיָה כִּי תִרְאֶה בְּגַלֵּי הַנָּהָר
640 שְׁתֵּי הַקְּרָנַיִם לְרֹאשָׁהּ – וְחָרְדָה וְנָסָה מִפָּחַד.
זָרָה הִיא זָרָה לִבְנוֹת־הַגַּלִּים, וְאִינָךְ אָבִיהָ
לֹא יַכִּירֶנָּה גַּם הוּא. וְשָׁאֹף תִּשְׁאַף אֲלֵיהֶם,
תִּדְבַּק בָּהֶם אַף תִּתְרַפֵּק, וְהֵם אַךְ תָּמֹהַּ יִתְמָהוּ.
צִיצַת עֲשָׂבִים לָהּ יוֹשִׁיט אִינָךְ הַיָּשִׁישׁ, וְאִיָּה
645 זְרוֹעוֹת אָבִיהָ תְּלַחֵךְ. אֶת כַּפָּיו תְּנַשֵּׁק, וּדְמָעוֹת
זוֹלְגוֹת עֵינֶיהָ. לוּ הָיוּ מִלִּים בְּפִיהָ וַתַּגֵּד
שְׁמָהּ וְהַקּוֹרוֹת אֲשֶׁר עֲבָרוּהָ וְקָרְאָה לְעֶזְרָה!
אָכֵן רַק תָּחֹק בְּרַגְלָהּ אֶת שְׁמָהּ בֶּעָפָר וְהָיָה
עֵד לַהֲפֵכָה נוֹרָאָה אֲשֶׁר הֲפָכַתָּהּ יַד־אֵלִים.
650 „אוֹי לִי, נִדְמֵיתִי! – יֵאָנַח מָרָה הָאָב וְהִתְרַפֵּק
עַל הַקְּרָנַיִם הָרַכּוֹת, עַל לִבְנַת צַוְּארֵי הָעֶגְלָה –
„אוֹי לִי! – יֵאָנַח לִרְגָעִים – הַאַתְּ הִיא הַבַּת לֹא נְחָמָה?
בִּקֵּשׁ בִּקַּשְׁתִּיךְ בְּכָל רַחֲבֵי הָאָרֶץ, מִי יִתֵּן
וְלֹא עוֹד נִמְצֵאת וּכְאֵבִי לֹא יִרֶב הַיּוֹם... הוֹי, שַׁלָּמָה
655 הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי, אֵין אֹמֶר וּדְבָרִים, רַק תִּקְרַע אֲנָחָה
לִבֵּךְ הַסּוֹעֵר וְגָעָה אַךְ תִּגְעִי בְּדַבְּרִי אֵלָיִךְ?
שָׁלֵו הָיִיתִי וָאֶשָּׂא אֶת נַפְשִׁי לְעִתֵּךְ עֵת־דּוֹדִים,
הָיָה חֲתָנִי – תִּקְוָתִי, וְנֶכְדִּי – תוֹחֶלֶת־לְבָבִי.
עַתָּה בָּעֵדֶר תִּשָּׂגְלִי, בָּעֵדֶר פְּרִי־בִטְנֵךְ תַּמְלִיטִי
660 הוֹי, מִי יִתְּנֵנִי אָמוּתָה וְאֶשְׁכַּח עֲמָלִי בַּקֶּבֶר

נִפְצַע וְנִשְׁבַּר, וְדָמָיו עַל־פְּנֵי כָל הַסֶּלַע נִשְׁפָּכִים.
נָפֹל נָפַלְתָּ, אַרְגּוּס! חָשְׁכוּ מְאוֹרוֹת עֵינֶיךָ,
720 אֶחָד הַמָּוֶת – וַיְכַס בְּמַשָּׁאוֹן עֵינֶיךָ הָרַבּוֹת.
יוּנָה תִקָּחֵן אֵלֶיהָ וְהָיוּ עֲדִי לְטַוָּסָהּ,
רִקְמַת נוֹצָתוֹ וְתוֹרֵי־כֹּכָבִים לִזְנָבוֹ הַנֶּחְמָד.
אָכֵן רַב קֶצֶף הָאֵלָה וַתְּשַׁלַּח בְּאִיָּה צָרָתָהּ
זַעַם אֶרִינִיס נוֹקֶמֶת, מְכַלָּה עֵינַיִם וָנֶפֶשׁ.
725 אֵימִים יַרְגִּיזוּ לְבָבָהּ וּמְנוּסַת־בֶּהָלָה הִיא נָסָה,
תֵּלֵךְ, תָּנוּעַ בָּאָרֶץ וְשָׂבְעָה אַךְ פַּחַד וּנְדוּדִים.
רַק אֶל הַנִּילוּס לֹא בָאָה עוֹד כָּל יְמֵי־נְדוּדֶיהָ,
וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעָה עַד גְּדוֹתָיו וַתִּכְרַע שָׁם עַל בִּרְכֶּיהָ
גָּהֲרָה אַרְצָה וּמָרוֹם הוֹשִׁיטָה צַוָּארָהּ הַקָּצָר
730 זָקְפָה אֶת רֹאשָׁהּ – עוֹד יָכְלָה זְקָפֵהוּ – אֶל מוּל הַכֹּכָבִים.
מַר תֵּאָנַח וּדְמָעוֹת דּוֹלְפוֹת עֵינֶיהָ וְגָעֹה
תִגְעֶה תַמְרוּרִים וְהָיְתָה כִמְבַכָּה וּמְבַקְּשָׁה עַל נַפְשָׁהּ
לִפְנֵי יֻפִּיטֶר. אָז יָקוּם, יְחַבֵּק בְּאַהֲבָה צַוְּארֵי
אִשְׁתּוֹ וְחִלָּה פָּנֶיהָ לַחְדֹּל מֵאִיָּה הַנְּגוּעָה
735 אַף יִשָּׁבַע אֱמוּנִים וְהָעֵד אֶת סְטִיכְּס נְהַר־שַׁחַת:
„אַל־נָא תִפְחָדִי, לֹא תְהִי עוֹד הַנַּעֲרָה לְמִגְנַת־לְבָבֵךְ!"
שָׁכַךְ חֲרוֹן־אַף הָאֵלָה, וּכְרֶגַע וַיָּשָׁב לְאִיָּה
צֶלֶם תַּבְנִיתָהּ מִקֶּדֶם: סָר מֵעַל עוֹרָהּ הַצֶּמֶר,
נִגְדְּעוּ קַרְנֵי־הָעֵגֶל וַתִּקְטַן גַּם בָּבַת הָעַיִן,
740 שָׁבוּ לָהּ לִהְיוֹת גַּם פֶּה, גַּם כָּתֵף וְיָד כְּמִקֶּדֶם,
תַּחַת הַפַּרְסָה – אֶצְבָּעוֹת, חָמֵשׁ אֶצְבָּעוֹת נִבְקָעוּ,
נִכְחַד צֶלֶם הָעֶגְלָה, לֹא נוֹתַר אַךְ לֹבֶן פָּנֶיהָ,
גַּם עוֹד לֹא תֵלֵךְ עַל אַרְבַּע וּזְקוּפָה קוֹמָתָהּ הַיְשָׁרָה.
רַק עוֹד תְּפַחֵד לִפְתֹּחַ שְׂפָתֶיהָ בִּדְבָרִים, פֶּן תִּגְעֶה
745 גָּעֹה כְּעֶגְלָה, וְחֶרֶשׁ אַךְ תִּפְטֹר, תִּלְחַשׁ מִלֶּיהָ.
עַתָּה לְאֵלָה תֵחָשֵׁב וִיכַהֲנוּ פְּאֵר כֹּהֲנֶיהָ.

יַעַר נוֹנַקְרִיס יִתְנוֹסֵס, שָׁם מִשְׁכַּן דְּרִיַּדוֹת, וַתְּהִי שָׁם
690 אַחַת מֵהֵנָּה הֲכִי־נִכְבָּדָה וְסִירִינְכְּס תִּקָּרֵא.
פַּעַם בְּפַעַם, בִּרְדֹף אַחֲרֶיהָ סַטִירִים אוֹ אֵלִים
שׁוֹכְנֵי הַיַּעַר הַמֵּצַל וְשַׁדְמוֹת־הַבָּר, וְהִתְחַמְקָה
סִירִינְכְּס מִפְּנֵיהֶם, כִּי אָחוֹז תֹּאחֵז בְּדַרְכֵי דִיאַנָּה,
תִּשְׁמֹר תֻּמָּתָהּ כָּמוֹהָ, כָּמוֹהָ גַּם תִּלְבַּשׁ מַדֶּיהָ,
695 אִישׁ כִּי יִרְאֶנָּה וַחֲשָׁבָהּ לָאֵלָה לַטוֹנְיָה, רַק קַשְׁתָּהּ —
קֶשֶׁת עֲשׂוּיָה מִקֶּרֶן, וְקֶשֶׁת הָאֵלָה — כְּלִיל־זָהָב.
אָכֵן בְּאַחַד הַיָּמִים וְהִיא מֵעַל הָרֵי לִיקֵיאוֹס
תֵּרֵד וְהִנֵּה בָּא פַּן לִקְרָאתָהּ, עַל רֹאשׁוֹ זֵר־קוֹצִים,
קוֹצֵי הָאֹרֶן, וַיֹּאמַר..." וְסַפֵּר יְסַפֵּר הַמְנַגֵּן:
700 בָּזְתָה הַנַּעֲרָה לְדִבְרֵי פַּן וּבִמְנוּסָה תִּמָּלֵט,
תָּרוּץ לָהּ תֹּהוּ לֹא־דֶרֶךְ עַד נַחַל הַלַּדוֹ, הַמּוֹלִיךְ
זִרְמוֹת מֵימָיו בֵּין חָפֵּי הַחוֹל, וַתִּתְחַנֵּן אֲלֵיהֶן,
אֶל אַחְיוֹתֶיהָ הַזַּכּוֹת, לַהֲפֹךְ צֶלֶם תַּבְנִיתָהּ.
יָדוֹ כְּבָר שָׁלַח אֵלֶיהָ פַּן לְתָפְשָׂהּ וְהִנֵּה —
705 תַּחַת הַנִּימְפָה הָרַכָּה — גִּבְעוֹל הַגֹּמֶא בְּיָדוֹ.
נֶאֱנַח מָרָה הָאֵל. וְרוּחַ תְּנַשֵּׁב בַּגֹּמֶא,
נָשַׁב וְהָמָה בַּקָּנִים, וּתְלוּנָה חֲרִישִׁית הֱמְיָתָהּ.
חָרַד אֵל־פַּן וַיִּשְׁתּוֹמֵם עַל נֹעַם הַקּוֹלוֹת וַיִּקְרָא:
„יִהְיוּ הַקּוֹלוֹת הָאֵלֶּה מָסֹרֶת בְּרִית־אַהֲבָה לָנוּ!"
710 אֵלֶּה הֵן תּוֹלְדוֹת הֶחָלִיל, אֲגֻדַּת קְנֵי־סוּף, — אֲשֶׁר דְּבֻקוֹ
חַד אֶל אֶחָד בַּדּוֹנַג, וְקָרָא שֵׁם סִירִינְכְּס עֲלֵיהֶם.
עוֹדוֹ מְדַבֵּר וַיַּרְא קִילֶנְיוּס וְהִנֵּה — כְּבָר עָצַם
אַרְגּוּס אֶת עֵינָיו כֻּלָּהֶן, בְּחַבְלֵי תַּרְדֵּמָה סֻגָּרוּ.
הֶחֱרִישׁ מֶרְקוּרְיוּס מִדַּבֵּר, וּלְמַרְבֵּה הַשֵּׁנָה וְנוֹפֵף
715 שַׁרְבִיט הַקֶּסֶם עַל עֵינֵי אַרְגּוּס אֲחוּזוֹת־הַתְּנוּמָה.
אַחַר יְמַהֵר וְשָׁלַף אֶת חַרְבּוֹ וְהִכָּה בְאַרְגּוּס,
הִכֵּהוּ בְּצַוָּאר וְהָדַף אוֹתוֹ מֵאֶבֶן־מוֹשָׁבוֹ

יַעֲלֹץ לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ וְיֶחֱזֶה לוֹ מַרְאוֹת שָׁמַיִם,
הָלֹךְ יֵלֵךְ אֶל אֶרֶץ בְּנֵי כוּשׁ וְעָבַר גַּם הֹדּוּ,
אֶרֶץ חַרְבוֹנֵי־הַשֶּׁמֶשׁ, אָז יָבֹא עַד מִשְׁכַּן אָבִיהוּ.

אָז – כֵּן יְסֻפַּר – גַּם יָלְדָה אִיָּה זֹאת בְּנָהּ, אֶת אֶפַּפּוּס — אפפוס ופאתון
בֵּן לְיֻפִּיטֶר, וְלוֹ הֵיכְלֵי־קֹדֶשׁ בְּעָרִים הַנִּבְנוֹת
יַחַד עִם מִקְדְּשֵׁי אִמּוֹ. וְאִתּוֹ פַּאֵתוֹן בֶּן־שֶׁמֶשׁ
750 נַעַר כְּגִילוֹ וּכְלִבּוֹ הַגֵּאֶה. וַיְהִי בְּהִתְפָּאֵר
עָלָיו פַּאֵתוֹן, כִּי הוּא לֹא נוֹפֵל מִמֶּנּוּ וּפֶבּוּס
אָבִיו הִנֵּהוּ, וַיִּכְעַס אֶפַּפּוּס וַיֹּאמַר: „לַשָּׁוְא אַךְ
תַּאֲמִין, סָכָל, בְּאִמְּךָ, לַשָּׁוְא עַל אָבִיךָ תִּתְגָּאֶה"...
אָדְמוּ פְּנֵי רֵעוֹ, אַךְ עָצַר פַּאֵתוֹן בְּרוּחוֹ, אֶל אִמּוֹ
755 יֵלֵךְ, יִתְאוֹנֵן בְּאָזְנֶיהָ, כִּי לָעַג לוֹ, בָּז לוֹ אֶפַּפּוּס:
„הוֹי, הֲלֹא יִכְאַב לְבָבֵךְ, פִּי־שֶׁבַע הֵן יִכְאַב, כִּי בְנֵךְ הוּא,
בְּנֵךְ זֶה גְּבַהּ־הַלֵּבָב, וַיִּשְׁמַע בְּחַלֵּל מְנָאֵץ
כְּבוֹדוֹ וְדָבָר לֹא הֵשִׁיב אֶל חֵיק מְחָרְפֵהוּ וַיִּדֹּם!
עַתָּה אִם אָמְנָם מוֹלֶדֶת־אֵלִים נוֹלַדְתִּי, הוֹי, תְּנִי לִי
760 אוֹת וְיָדַעְתִּי, אַף יַחַד בֵּין אֵלֵי־הַשַּׁחַק גַּם כְּבוֹדִי!"
כָּכָה יְדַבֵּר וּזְרוֹעוֹ עַל צַוְּארֵי קְלִימֶנֵי תִּתְרַפֵּק,
אַף יַשְׁבִּיעֶנָּה בְּחַיֵּי מֵרֹפְּס, בַּחֲתֻנַּת אֲחָיוֹתָיו,
לָתֵת לוֹ אוֹת יְבַקְשֶׁנָּה, אוֹת וּמוֹפֵת־אֱמוּנִים.
נָגְעָה עַד לִבָּהּ הַתְּחִנָּה, תְּחִנַּת פַּאֵתוֹן, אוֹ אוּלַי
765 דִּבַּת־הַדֹּפִי הִרְגִּיזָה אֶת נַפְשָׁהּ, – וַתָּקָם קְלִימֶנֵי,
פֵּרְשָׂה כַפֶּיהָ אֶל עָל וְעֵינֶיהָ נְשׂוּאוֹת אֶל שֶׁמֶשׁ:
„הִנֵּה נִשְׁבַּעְתִּי לְךָ, בְּנִי, הַיּוֹם בַּשֶּׁמֶשׁ וּבְנֹגַהּ
קַרְנָיו, אֲשֶׁר מִמְּרוֹמוֹ יִרְאֵנוּ אַף יַקְשִׁיב קוֹלֵנוּ,
אֵלָיו, בְּנִי, תִּשָּׂא עֵינֶיךָ וְחַיֵּי־תֵבֵל מִיָּדוֹ: –
770 אָמְנָם בֶּן שֶׁמֶשׁ הִנְּךָ! וְהָיָה אִם שֶׁקֶר דִּבַּרְתִּי,
יֶחְשְׁכוּ עֵינַי מֵרְאוֹת וּנְהָרָה עָלַי אַל תּוֹפִיעַ!
אַף הֵן לֹא יִכְבַּד מֵאִתְּךָ לָבֹא עַד מִשְׁכַּן אָבִיךָ,
פַּאֲתֵי־מִזְרָח – שָׁם יֵשֵׁב, וְקָרוֹב לָאָרֶץ נָוֵהוּ,
אֵלָיו עֲלֵה וּשְׁאַל אֶת פִּיו, אִם יֵשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ!"
775 שָׁמַע פַּאֵתוֹן אֶת דִּבְרֵי אִמּוֹ וַיִּתַּר מִמְּקוֹמוֹ,

אדם מיצקביץ

הפרש

תרגם י. ליכטנבוים

כְּסִירָה נַעֲלָסָה, מִן הַחוֹף נִתֶּקֶת,
מִתְנַשְּׂאָה שׁוּב בִּיעָף בֵּין גַּלֵּי־בְדֹלַח קַלִּים,
אֶת גּוּף הַיָּם בִּזְרֹעֵי־מְשׁוֹטִים מְחַבֶּקֶת
וּכְבַרְבּוּר צַח צַוָּארָהּ תָּרִים עַל הַגַּלִּים, —
כֵּן יֵט עַרְבִי חִישׁ עִם סוּסוֹ מֵרֹאשׁ־סְלָעִים
אֶל מֶרְחֲבֵי עֲרָבָה שׁוֹמְמָה, נָכְרִיָּה,
וּכְפֶלֶד לוֹהֵט יֶהֱמֶה בְּנִבְכֵי מַיִם,
כֵּן תֶּהֱמֶינָה פַּרְסוֹת־סוּס בְּחוֹלוֹת־צִיָּה,

וְהִנֵּה יַפְלִיג סוּסִי כְבָר בַּיָּם הַשּׁוֹמֵם
וַיֶּחֱצֶה כַּחֲזֵה־דֹלְפִין אֶת כָּל גַּל מִתְרוֹמֵם.
חִישׁ־קַל, חִישׁ־קַל, טָס כַּסַּעַר,
עָף וּמְרַפְרֵף עַל הַחוֹלוֹת,
הָלְאָה, הָלְאָה יִדֶּא מַהֵר,
יִגְמַע תִּמְרוֹת־אָבָק עוֹלוֹת.

אַבִּירִי שָׁחוֹר הוּא כְּקַדְרוּת־עָב בָּרָמָה,
וְכוֹכַב־פָּז עַל מִצְחוֹ יִיף כְּנֹגַהּ־שְׁחָקִים,
וּכְנוֹצַת־יַעֲנָה שְׂעָרוֹ עָף לְרוּחַ־שְׁמָמָה
וּלְבָנוֹת רַגְלָיו הֵן וְנוֹצְצוֹת כִּבְרָקִים.

רוּץ, אַבִּירִי קַל כַּנְּשָׁרִים,
סוּרוּ, הָרִים עִם יְעָרִים!

וַיִּנְחַת מִגְּבִי־רוּם וּמַשַּׁק כְּנָפָיו הָמָה
וּפְעָמִים שָׁלֹש סְבִיבִי עוּגָה עָג בֶּחָלָל.

„רֵיחַ פְּגָרִים — קָרָא — אָרַח:
סוּס וְרוֹכְבוֹ עֲלֵי־דָרֶךְ.
טֶרֶף זֶה יְהִי בִשְׁבִילִי —
פָּרָשׁ כְּסִיל וְסוּס אֱוִילִי.
פָּרָשׁ שְׁבִיל בַּחוֹל לֹא יִרְאֶה
וְהַסּוּס לֹא יִמְצָא מִרְעֶה —
שָׁוְא עֲמָלְךָ, הַבֵּידוּאִי,
תְּהוֹם־אֲבַדּוֹן דֶּרֶךְ זוּ הִיא!
פֹּה תָנוּעַ רַק הַסּוּפָה
הַמִּתְהוֹלְלָה בִמְעוּפָהּ;
לֹא לַסּוּס פֹּה רַחֲבֵי־שְׁדֵמָה,
כִּי לְנַחֲשֵׁי־צִיָּה הֵמָּה.
פֹּה יָנוּחוּ פִּגְרֵי־שְׁמָמָה,
רַק הַנֵּץ נָד פֹּה וָשָׁמָּה".

וּלְעֵינַי נוֹסְסוּ צִפָּרְנֵי זֶה הָאוֹרֵב
וַנָּצֶץ אִישׁ בְּאָחִיו פָּנִים אֱלֵי פָנִים, —
מִי נִחַת מִפְּנֵי מִי? הַנֵּץ עָף לָעֲנָנִים
עֵת יָדִי כוֹנְנָה הַחֵץ אֶל מוּל הַטּוֹרֵף.
וְעֵת הִפְנֵיתִי רֹאשׁ וְשַׂמְתִּי בוֹ עֵינַיִם,
בָּאֲוִיר פִּרְפֵּר כְּבָר וַיְנַצְנֵץ כְּבַהֶרֶת...
וּלְאַנְקוֹר נֶהְפַּךְ חִישׁ... וַיִּקְטַן מְפַרְפֶּרֶת,
עַד צְלָל שָׁם וָגָז בִּתְכֵלֶת־הַשָּׁמָיִם.

רוּץ, אַבִּירִי לְבֶן־רַגְלַיִם,
סוּרוּ, נֵצִים, סוּרוּ, סְלָעִים!

שָׁוְא חִכְּתָה לִּי תְמָרָה שׁוֹקֵקָה
עִם פֵּרוֹת וְעִם צִלְלֵי־שׂוֹכָה:
אֲנִי הִתְנַעַרְתִּי מֵחֵיקָהּ. —
נָסוֹגָה הַתְּמָרָה וּנְבוֹכָה
הִסְתַּתְּרָה בִּנְוֵה זֹה הַשְּׁמָמָה
וּבְהֶמְיַת טְרָפֶיהָ לִשְׁעִפַּי הִיא צוֹחֲקָה בִּדְמָמָה.

וְשׁוֹמְרֵי גְּבוּלוֹת־מִדְבָּר מִבְּנֵי שְׁנוֹת־עוֹלָמִים,
יַבִּיטוּ תְמֵהִים בַּבֵּידוּאִי סַלְעֵי־אֵימָה,
וּלְשַׁעֲטַת פַּרְסוֹת סוּס, כְּהֵד־רְעָמִים
תִּתְנַפֵּץ בָּם, עָלַי יָשִׂיחוּ הֵמָּה:

„הוֹי אֱוִיל! לְאָן יְעוֹפֵף?
מִבְּנֵי חִצֵּי־שֶׁמֶשׁ עָפִים
לֹא יְהִי עַל רֹאשׁוֹ חוֹפֵף
לֹא צֵל תָּמָר רְחַב־עֲנָפִים,
אַף לֹא אֹהֶל לְבֶן־יְרִיעָה;
אֹהֶל אֶחָד שָׁם — רָקִיעַ.
שָׁם יָלִינוּ סַלְעֵי־שְׁמָמָה,
רַק כּוֹכָבִים נָדִים שָׁמָּה“.

חִנָּם הֵם הַדְּבָרִים, חִנָּם!
מִשְׁנֵה טִיסָה טָס הִנְנִי,
וְהַסְּלָעִים, אַף זֶה הִנָּם,
כְּבָר רְחוֹקִים הֵם מֵעֵינִי:
הֵמָּה רָצִים חִישׁ וּמְנַתְּרִים,
זֶה מֵאַחֲרֵי זֶה מִסְתַּתְּרִים.

הַנֵּץ בִּמְרוֹמֵי־שַׁחַק אֶת הַדְּבָרִים שָׁמָע,
וַיֹּאמַר, כִּי הַפָּרָשׁ יִהְיֶה לוֹ לְשָׁלָל,

סָבִיב לִי בְּעִגּוּל־חַמָּה
הֲסִבּוֹתִי הָעֵינָיִם,
עַל־פְּנֵי אֶרֶץ וּבְשָׁמַיִם
אֵין עוֹד רוֹדֵף לִי זֶה־כַּמָּה,
לֹא תִבְחַן צְעָדַי אִישׁ הַבְּרִיאָה,
שְׁטוּפַת שְׁנַת הִיא כְּמִלְּפָנִים,
כֹּחוֹת־טֶבַע הָאֵיתָנִים,
פֹּה נִרְדָּמִים בַּדְּמִיָּה.
כַּעֲדַת חַיּוֹת בִּישִׁימוֹנָה,
שֶׁמִּרְבָּצָהּ אֵינָהּ זָעָה
לִדְמוּת אֱנוֹשׁ, אֲשֶׁר תָּעָה
שָׁם בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה.

אֲהָהּ!... אֲנִי לֹא רִאשׁוֹן פֹּה!... בֵּין חוֹלוֹת אֵלֶּה
מִתְנוֹסְסוֹת חֲפִירוֹת שֶׁל סֹלֶלָה...
הֲיַעַטוּ שׁוֹדְדִים מִשָּׁם לִשְׁלַל הַצִּיָּה?
אִם סוּסִים לְבָנִים הֵם וּלְבָנִים הַפָּרָשִׁים!
אַקְרִיבָה: אֵינָם זָעִים... אֶקְרָא: הֵם נֶאֱלָמִים...
אֵין זֹאת כִּי מְתֵי־מִדְבָּר הֵם נִרְדָּמִים,
אֲשֶׁר הָרוּחַ אוֹתָם מִן הַחוֹל הוֹצִיאָה...
וּלְשִׁלְדֵי גְמַלִּים דָּבְקוּ עַצְמוֹת הָאֲנָשִׁים:
וְדֶרֶךְ מַפְּלֵי חוֹר, בָּם נָהֲרוּ עֵינָיִם,
וְדֶרֶךְ מִשְׁקַע לֶחִי, נִקְשָׁה כֻּלָּהּ,
מְפַכֶּה לוֹ הַחוֹל כְּפַכּוֹת נַחַל־מָיִם
וְאַנְחוֹת־זַעְמוֹ שׁוֹטְפוֹת בַּהֲמוּלָּה:

„הוֹי בֵּידוּאִי, אָן תְּעוּפָה?
שָׁם הַמָּוֶת עִם הַסּוּפָה!"

לֹא, לֹא אֶפְחַד מִכָּל צָרִים.

וּפִתְאֹם נִקְרַע עָב מִמַּעֲרַב הַשָּׁמַיִם,
וּבְלִבְנַת כְּנָפָיו אַחֲרֵי רָץ בִּתְכֵלֶת־רָמָה,
וַיֹּאמֶר שָׁם הֱיוֹת לִפְרֹשׂ קַל־כְּנָפַיִם,
כָּמוֹנִי פֹּה בַּשְּׁמָמָה!
עַל רֹאשִׁי שַׁח וְאַחֲרַי צָלַח,
אֶת דְּבָרוֹ לִי עִם רוּחַ שָׁלַח:

„הוֹי אֱוִיל! לְאָן יְמַהֵר?
שָׁמָּה יִבֹּל לֵב מִצָּמָא,
וְעַל מֵצַח חָרֵב שָׁמָּה
עָנָן נֵטֶף־טַל לֹא יַעַר;
יוּבַל זַךְ בִּנְאוֹת־הַשְּׁאִיָּה
אִמְרוֹת־בְּדֹלַח לֹא יַבִּיעַ;
טִפַּת טַל, כִּי תֵרֵד מַטָּה,
תָּבֹא רוּחַ וּבְלָעַתָּה".

לִי זָר כָּל פַּחַד! הָבָה, אֵדֶא הָלְאָה, הָבָה!
שׁוּר! עָב זוּ עֲיֵפָה כָּכָה וּרְכְבֵדוּת שָׁטָה,
וְהִנֵּה יָרְדָה מַטָּה, מָטָה,
וַתָּנַח לָהּ עַל כֵּף מִכְּפֵי־הָעֲרָבָה.
וְכִי הִפְנֵיתִי רֹאשׁ בְּבוּז לָהּ וּבְמַשְׂטֵמָה,
בֵּינֵינוּ נוֹסְפָה כְּבָר כִּפַּת־שְׁחָקִים שְׁלֵמָה.
אַךְ גִּלְּתָה לִי דְמוּת־עָב כָּל מַחְשְׁבוֹת־מִסְתָּרִים.
נִתְכַּרְכְּמוּ פְנֵי־עָב מִשִּׂנְאָה,
וְעָטְתָה מַעֲטֵה מְרִי וְקִנְאָה,
עַד שֶׁחָרָה כְּמֵת וְנֶחְבְּאָה בֵּין הָרִים.

רוּץ, אַבִּירִי בֶּן־עֲרָבוֹת,
סוּרוּ, נִצִּים, סוּרוּ, עָבוֹת!

עָלַי יַבִּיטוּ כֻּלָּם דּוֹמְמִים וְנָאוִים
כִּי אֵין מִלְּבַדִּי אִישׁ בִּמְלֹא הָאָרֶץ כֻּלָּהּ!...
מַה טּוֹב פֹּה מְלֹא־הֶחָזֶה אֲוִיר צַח לִבְלֹעַ!
הִתְנַעֲרָה נַפְשִׁי בִּי וַתִּשְׁאַף רוּחַ־תְּחִיָּה!
אַךְ דַּל, מַה דַּל אֲוִירָהּ שֶׁל הַצִּיָּה
מֵהָרְווֹת אֶת נִשְׁמָתִי צְמֵאַת־הַמַּרְגֹּעַ...
מַה טּוֹב לִפְתֹּחַ עַיִן פֹּה לִרְוָחָה!
וּמַבַּט־עֵינַי צָף וְעָף לֶעָבִים
וְלַמֶּרְחַקִּים, לַמֶּרְחָבִים,
וּמִסּוֹף צִיָּה וְעַד סוֹפָהּ!
מַה טּוֹב לִשְׁטֹחַ זְרוֹעוֹת פֹּה לִרְוָחָה!
וָאֶשְׁטַח אֶת זְרוֹעוֹתַי וְתֵבֵל יָפָה־קוּפְאָה
מִמִּזְרָח וְעַד יָם בְּחֵיקִי דֹּמֶם נָחָה...
וּשְׁעִפַּי טָס כַּחֵץ עַל־פְּנֵי אֲגַפֵּי שְׁמָמָה,
הִתְרוֹמֵם מַעְלָה מַעְלָה עַד לִתְכֵלֶת־רָמָה,
וְכַדְּבוֹרָה שֶׁעִם עֻקְצָהּ תּוֹצִיא גַּם לִבָּתָהּ
כֵּן נַפְשִׁי אַחֲרֵי שְׂעִפַּי עַד־לַשְּׁחָקִים טָסָה!...

רוּץ, אַבִּירִי קַל כַּנְּשָׁרִים!
מַה לִּי סוּפוֹת? מַה לִּי פְּגָרִים?

וּפִתְאֹם אֵי־מִזֶּה וְרוּחַ סְעָרָה בָּאָה
בְּסַעֲרוֹת אַפְרִיקָה רִאשׁוֹנָה, מְלֵאָה זְוָעָה,
הִתְבּוֹנְנָה מֵרָחוֹק בִּי, הִתְאַפְּקָה, הִשְׁתָּאֲתָה,
תַּחְתֶּיהָ סָבְבָה וּלְנַפְשָׁהּ כֹּה הָמָתָה:
„מַה סַּעַר שָׁם, צְעִיר־אַחִים לִי, מִילִידֵי־שָׂטָן
פֹּה נִקְלֶה תָּאֳרוֹ וּמְעוּפוֹ דַּל וְקָטָן
וַיַּחְדֹּר לְמָקוֹם אֶשְׁלֹט רַק אֲנִי יְחִידָה?"
הִתְנַעֲרָה וְעַמּוּד־חוֹל עָלַי הֶעֱמִידָה
וּכְשׁוּרָה בִי בֶּן־תְּמוּתָה וְכִי אֵין לִי מָגוֹר,
כָּל אַדְמַת־צִיָּה הִכְּתָה הַשּׁוֹמֵמָה
וַתַּרְעֵד כָּל חֲלַל עֲרָב מֵחֵמָה
וּכְנֵץ בַּצִּפּוֹר תָּפְשָׂה בִי וַתִּסְגֹּר סָגוֹר.
וְנִשְׁמַת אַפָּהּ בָּעֲרָה, לָהָטָה,
וּבֵין הַחוֹלוֹת כְּנָפָהּ הִתְלַבָּטָה,
קְלָעַתְנִי עָל, לַקַּרְקַע חֲבָטַתְנִי,
וּבְתִמְרוֹת גַּלֵּי־חוֹל כִּסָּתְנִי.
נִגְעַרְתִּי וָאֶלָּחֵם בָּהּ בִּשְׁאֵרִית כֹּחִי,
אֶת חַרְבוֹת שִׁנַּי בָהּ נָעַצְתִּי
גֵּרַסְתִּי חָצָץ, וְרָעַצְתִּי
רֹאשׁ־חוֹל וּגְוִיַּת חוֹל אָנֹכִי.
הִיא פִּרְפְּרָה, עוּף אָמְרָה לַמֶּרְחַקִּים
מִבֵּין זְרוֹעוֹתַי. אַךְ אַרְצָה בַּחֲצִי־גוּף צָנְחָה
וּבְגִשְׁמֵי־חוֹל הִתְפּוֹרְרָה, נִשְׁפָּכָה,
וּלְרַגְלַי נָפְלָה מֵתָה כִּסְלִלָּה שֶׁל כְּרָכִים.

שָׁאַפְתִּי רוּחַ! עֵינַי אֶשָּׂא לַכּוֹכָבִים,
וָהֵם בְּעַפְעַפֵּי־פָז מִכִּפַּת־שְׁחָקִים כְּחָלָה

היינריך היינע

ים הצפון

מחזור שני

תרגם דוד פרישמאן.

מוטו: קסינופון, אנבסים, IV, ז.

א. בְּרָכָה לַיָּם.

תָּלַטַּא! תָּלַטַּא!

הֱיֵה נָא לִי בָרוּךְ, אַתָּה יָם נֶצַח!

הֱיֵה נָא לִי בָרוּךְ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים מֹנִים

מִלִּבִּי הַצֹּהֵל,

כַּאֲשֶׁר בֵּרְכוּךָ לְפָנִים לְשָׁלוֹם

עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים לִבּוֹת יְוָנִים,

מִתְגַּבְּרֵי עַל־פֶּגַע וְשָׁבֵי אֶל־אַרְצָם.

לִבּוֹת יְוָנִים יֹדְעִים לְתְהִלָּה.

שָׁטְפוּ הַגַּלִּים,

שָׁטְפוּ וַיִּרְעָשׁוּ;

הַשֶּׁמֶשׁ יָצְקָה לָאָרֶץ בְּחָפְזָה

אוֹרוֹת שׁוֹשַׁנִּים מְפֻזָּזִים

מַחֲנוֹת הַשַּׁלְוִים הַמָּרְגָּזִים

צָרְחוּ בְקוֹל וַיִּתְעוֹפְפוּ הָלְאָה;

שָׁעֲטוּ הַסּוּסִים, הִשְׁתַּקְשְׁקוּ הַמָּגִנִּים,

וְקוֹל כִּמְנַצֵּחַ הֵרִיעַ עַד־מֵרָחוֹק;

תָּלַטַּא! תָּלַטַּא!

הַשִּׁיגוּף בֵּין־הַמְּצָרִים בְּנוֹת הַצָּפוֹן הָאַכְזָרִיּוֹת!
מִנִּי עֵינַיִם גְּדוֹלוֹת, מְלֻמָּדוֹת נִצָּחוֹן;
רָבוּ חִצֵּי אֵשׁ;
בְּמִלִּים מְלֻטָּשׁוֹת עֲקַלְקַלּוֹת
הָלְכוּ עָלַי אִמֵּיהֶן לְפַלַּח אֶת־כִּלְיוֹתַי;
בִּמְגִלּוֹת כְּתוּבוֹת כְּתָב יְתֵדוֹת רוֹצְצוּ
אֶת גֻּלְגָּלְתִּי לִי הָאֻמְלָלָה וְהַשּׁוֹמֵמָה —
לַשָּׁוְא כּוֹנַנְתִּי אֶל־מוּלָן אֶת־מָגִנִּי:
הַחִצִּים שָׁרְקוּ, הַמַּכּוֹת רָעֲמוּ
וּבְיַד בְּנוֹת הַצָּפוֹן הָאַכְזָרִיּוֹת
הֻדַּחְתִּי עַד אֶל־פְּנֵי הַיָּם —
וְחָפְשִׁי אֶשְׁאַף רוּחַ וַאֲבָרֵךְ אֶת־הַיָּם,
אֶת־הַיָּם הַנֶּחְמָד, אֶת־הַיָּם הַמַּצִּיל,
תָּלַטָּא! תָּלַטָּא!

הֱיֵה בָא לִי בָרוּךְ, אַתָּה יָם נֵצַח!
כִּלְשׁוֹן נוֹף מוֹלֶדֶת לִי יֶהֱמוּ מֵימֶיךָ,
כַּחֲלוֹמוֹת הַיַלְדוּת לִי נִרְאוּ מְצִיצִים
עַל־חוּג גַּלֶּיךָ הַשּׁוֹטְפִים,
וְזִכְרוֹן מִקֶּדֶם לִי שֵׁנִית יְסַפֵּר
עַל־דְּבַר כְּלֵי צַעֲצֻעִים נֶחְמָדִים וִיקָרִים,
עַל־דְּבַר מַתְּנוֹת חֶמְדָּה לְמוֹעֵד לֵיל חַג,
עַל־דְּבַר עֲצֵי אַלְמוּג אֲדֻמִּים
וּדְגֵי פָז וּפְנִינִים וּשְׁלַל צִבְעֵי קוֹנְכוֹת,
אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִי שָׁמָּה בַּסֵּתֶר
בְּתַחְתִּית בֵּית זְבוּל הָאַלְגָּבִישׁ הַזָּךְ.
הוֹי, מַה־עֻלַּפְתִּי בְשִׁמְמוֹת נֵכָר!
כְּמוֹ צִיץ נֹבֵל
בְּקֻפַּת הַפַּחִים שֶׁל־דֹּרֵשׁ אֶל־צְמָחִים,
כֵּן הָיָה לִבִּי סָגוּר בְּקִרְבִּי.
נֶחְשַׁבְתִּי כְּמוֹ בְּמֶשֶׁךְ הַחֹרֶף
חֹלֶה יָשַׁבְתִּי בְחֶשְׁכַּת חֲדַר חֹלִים,
וְעַתָּה יְצָאתִיו פִּתְאֹם,
וּלְנֶגְדִּי יַזְהִיר, וְעַד־הַכּוֹת בַּסַּנְוֵרִים,
אָבִיב אִיזְמָרַגְדִּים, אֲשֶׁר הַשֶּׁמֶשׁ הֱעִירוֹ,
וַעֲצֵי הַצִּיצִים הַלְּבָנִים יֶהֱמָיוּ,
וְהַפְּרָחִים הָרַכִּים יַבִּיטוּ בִי
בְּעֵינֵיהֶם הַצִּבְעוֹת, בְּעֵינֵיהֶם הַנּוֹתְנוֹת רֵיחַ,
וְעָלָה מִסָּבִיב רֵיחַ וַהֲמוֹת וּנְשׁוֹב וּצְחוֹק,
וּבִתְכֵלֶת הַשָּׁמַיִם תָּרֹנָּה הַצִּפֳּרִים —
תָּלַטָּא! תָּלַטָּא!

הוֹי לִבִּי, לֵב גִּבּוֹר, הַמְּדַח אָחוֹר!
עַד־כַּמָּה פְעָמִים, עַד־כַּמֶּה עַד לַחֲרָדָה,

וְהַמַּלָּח הַמִּתְנוֹדֵד עוֹמֵד אֶל הַמָּשׁוֹט
וּמַבִּיט בְּכָל עֵת בָּאֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת
בִּנְשָׁמָה הָרוֹעֶדֶת הַלָּזוּ אֲשֶׁר לָאֳנִיָּה,
וְנִשָּׂא אֶת־כַּפָּיו הַשָּׁמַיְמָה וּמִתְפַּלֵּל:
הוֹי קַסְטוֹר, הַגִּבּוֹר הַמְזֻיָּן, הַצִּילֵנִי נָא אַתָּה,
וְגַם אַתָּה, הַמִּתְגּוֹשֵׁשׁ בְּאֶגְרוֹף, פּוֹלִידֶקֶס!

ב. עֲנָנָה.

קְדֹרַנִּית רֹבֶצֶת הָעֲנָנָה עַל־הַיָּם,
וּמִבַּעַד לְקִיר הֶעָבִים הַשָּׁחוֹר
מִתְמַלֵּט כִּידוֹד הָאֵשׁ הַשָּׁנוּן,
נוֹצֵץ בְּחָפְזָה וְגָז בְּחָפְזָה,
כִּבְרַק מַחֲשָׁבָה מִקָּדְקֹד רֹאשׁ קְרוֹנִיוֹן.
עַל־פְּנֵי הַמַּיִם הַשּׁוֹטְפִים וְהַנִּזְעָמִים
מִתְגַּלְגְּלִים הַבְּרָקִים לְמֵרָחוֹק
וּמְרַקְּדִים סוּסֵי הַגַּלִּים הַלְּבָנִים,
אֲשֶׁר הוֹלִידָם בּוֹרֵיאַס בְּנַפְשׁוֹ
מִסּוּסוֹת אֲרִיכְתּוֹן הַחֲמֻדּוֹת,
וְצִפֳּרֵי הַיָּם הַחֲרֵדוֹת מִתְעוֹפְפוֹת
כְּצִלְלֵי פְגָרִים עַל־שְׂפַת הַסְּטִיקְס,
אֲשֶׁר הֱדִיחָם לַיְלָה כָּרוֹן מִסִּירָתוֹ.

הוֹי אָנִי קְטַנָּה וְעַלִּיזָה,
הַמְחוֹלֶלֶת שָׁם אֶת־הַנּוֹרָא מִמְּחוֹלוֹתֶיהָ!
אֵיאוֹלוּס מְצַוֶּה אֶת־מְשָׁרְתָיו לָהּ הַמְּהִירִים,
וְנִגְּנוּ לָהּ בִּמְשׁוּבָה לִמְחוֹל הַמַּחֲנַיִם הַצָּהֵל;
וּמְחַלֵּל הָאֶחָד וְתוֹקֵעַ הַשֵּׁנִי
וְנֹהֵם הַשְּׁלִישִׁי עַל פִּי נֵבֶל־עָמוֹק —

תַּבְנִיתָהּ הָעֲנֻגָּה כִּבְרוֹשׁ
סְגוּרָה בְּשִׂמְלָה לְבָנָה, כְּלָּהּ תַּאֲוָה;
עֲתַר תַּלְתַּלֶּיהָ הַשְּׁחוֹרִים
כְּמוֹ לֵיל עֲדָנִים
מִשְׁתַּפֵּךְ מֵעַל קָדְקָדָהּ הַמְעֻטָּר צַמּוֹת,
וּמִסְתַּלְסֵל, כַּחֲלוֹם מָתוֹק,
עַל־פָּנֶיהָ הַמְתוּקִים וְהַלְּבָנִים;
וּמִתּוֹךְ פָּנֶיהָ הַמְתוּקִים וְהַלְּבָנִים
נוֹצֶצֶת עַיִן גְּדוֹלָה וַעֲצֻמָּה,
כְּמוֹ שֶׁמֶשׁ שְׁחוֹרָה.

הוֹי שֶׁמֶשׁ שְׁחוֹרָה, עַד־כַּמֶּה פְּעָמִים,
עַד־כַּמָּה עַד לְחֶדְוָה, שָׁתִיתִי מִמֵּךְ
לַבּוֹת אֵשׁ אַדִּירוֹת בַּקֹּדֶשׁ,
וָאֶעֱמוֹד וָאָחוֹג וָאֱהִי שִׁכּוֹר אֵשׁ —
וְאַחַר רִחֵף שְׂחוֹק יוֹנָה תְמִימָה
עַל־שְׂפָתַיִךְ הַגֵּאוֹת הַתְּלוּלוֹת אֶל־עָל,
וּשְׂפָתַיִךְ הַגֵּאוֹת הַתְּלוּלוֹת אֶל־עָל
הָגוּ מִלִּים מְתוּקוֹת כְּאוֹר־יָרֵחַ
וְרַכּוֹת כְּרֵיחַ הַשּׁוֹשַׁנָּה —
וְנִשְׁמָתִי הִתְנַשְּׂאָה
וַתָּעָף כְּנֶשֶׁר לַשָּׁמַיִם מִמָּעַל.

הַחֲרִישׁוּ אַתֶּם הַגַּלִּים עִם־הַשַּׁלְוִים!
חָלַף עָבַר הַכֹּל, אֹשֶׁר וְתִקְוָה,
תִּקְוָה וְאַהֲבָה! עַל־הֶעָפָר אֶשְׁכַּב,
וַאֲנִי אִישׁ מַשְׁמִים, פְּלִיט אֳנִיָּה נִשְׁבָּרָה,
וְאֶת־פָּנַי הַלּוֹהֲטִים אֶלְחַץ
אֶל־הַחוֹל הָרָטֹב.

ג. פְּלִיט הָאֳנִיָּה הַנִּשְׁבָּרָה.

תִּקְוָה וְאַהֲבָה! כָּל־חֵילַי הֻכָּה רְסִיסִים!
וַאֲנִי גַם אֲנִי, כְּמוֹ נִבְלַת פֶּגֶר
אֲשֶׁר הֱקִיא הַיָּם בְּזַעְפּוֹ,
אֶשְׁכַּב עַל־שְׂפַת הַיָּם,
עַל־שְׂפַת יָם זוּ הַשּׁוֹמֵמָה וְהַמְּקֻרְחָה.
מִמֻּלִּי מִתְנוֹדֵד יְשִׁימוֹן הַמַּיִם,
מֵאַחֲרַי רֹבְצִים רַק יָגוֹן וָפֶגַע,
וּמִמַּעַל לִי פּוֹשְׁטוֹת הֶעָבִים,
יַלְדוֹת הָרוּחַ הָאֵלֶּה הַשְּׁחוּפוֹת וְאֵין־תֹּאַר,
אֲשֶׁר בִּדְלָיֵי עֲרָפֶל
תִּשְׁאַבְנָה מַיִם מִתּוֹךְ הַיָּם,
וּנְשָׂאוּם בְּעָמָל וּנְטָלוּם בֶּעָמָל,
וְשָׁבוּ וּשְׁפָכוּם אֶל־תּוֹךְ הַיָּם,
וְהָיָה כָל־זֶה עִנְיָן רָע וּמַשְׁמִים
וּמוֹעִיל אֵין בּוֹ, כְּחַיַּי גַּם אָנִי.

הַגַּלִּים הֹמִים, הַשַּׁלְוִים צֹרְחִים,
זִכְרוֹנוֹת קְדוּמִים נֹשְׁבִים עָלַי;
חֲלוֹמוֹת נִשְׁכָּחִים, חֶזְיוֹנוֹת נִדְעָכִים
וּמְתוּקִים עַד־הָצִיק עֹלִים אֵלָי.

יוֹשֶׁבֶת בַּצָּפוֹן אִשָּׁה,
וְיָפָה הָאִשָּׁה, כְּמַלְכָּה הִיא יָפָה.

בִּמְרוֹמֵי הַשָּׁמַיִם, עֲדוּיַת אַרְגָּמָן
וְנוֹצֶצֶת בִּיקָרוֹת יַהֲלֹמֶיהָ,
וְכָל־יְצִירֵי הָעוֹלָם
יֶאֱהָבוּהָ כֻּלָּם וְיִשְׁתָּאוּ אֵלֶיהָ כֻּלָּם,
וְאֶת־כָּל יְצִירֵי הָעוֹלָם
תְּשַׂמַּח בְּאוֹר מַבָּטָהּ, וּבְחֻמּוֹ;
וְרַק בָּעֶרֶב תָּשׁוּב בְּלֹא חֶמְדָּה וּבְתִגְרַת יָד
אֶל־בֵּיתָהּ,
הַבַּיִת הָרָטֹב, וְאֶל הַחֵיק הַמְשׁוֹמָם
אֲשֶׁר לְבַעֲלָהּ הַיָּשִׁישׁ.

„הַאֲמֶן־לִי — הוֹסִיף רֵעִי עַל־דְּבָרָיו,
וַיִּשְׂחַק וַיֵּאָנַח וַיָּשָׁב וַיִּשְׂחַק —
„רַק אָמְנָם שָׁלוֹם אֱמֶת לָהֶם שָׁם לְמַטָּה
יֶשׁ־כִּי יִישָׁנוּ, אוֹ יֶשׁ־כִּי יָרִיבוּ יַחַד,
אֲשֶׁר יִרְעַשׁ לְקוֹלָם פִּתְאֹם הַיָּם פֹּה לְמַעְלָה,
וְשָׁמַע הַמַּלָּח מִקֶּרֶב שְׁאוֹן הַגַּלִּים
בִּגְעֹר הַזָּקֵן בְּאִשְׁתּוֹ:
„הוֹי זוֹנָה סוֹבֶבֶת תֵּבֵל כֻּלָּהּ!
הוֹי מְנָאֶפֶת בְּקַרְנֶיהָ!
כָּל־הַיּוֹם תִּלְהֲטִי לַאֲחֵרִים בְּאַהֲבָתֵךְ,
וּבַלַּיְלָה, כְּסוּרֵךְ אֵלַי, וְהָיִית עֲיֵפָה וְקָרָה!"
עַל־תּוֹכָחוֹת כָּאֵלֶּה בְּסֵתֶר חֲדַר הַמִּטּוֹת —
הֵן תָּבִין אֶת־זֹאת! — תִּתֵּן אֶת־קוֹלָהּ בִּדְמָעוֹת
הַשֶּׁמֶשׁ הַגֵּאָה, וְתִבְכֶּה אֶת־עָנְיָהּ,
וְתִבְכֶּה עַד־בְּלִי דַי, עַד־כִּי אֱלֹהֵי הַיָּם
כְּרֶב לְמְצוּקוֹתָיו יִשְׁתָּעֵר פִּתְאֹם מֵעַרְשׂוֹ
וּבְחָפְזָה יָשׁוּט אֶל־פְּנֵי הַיָּם מִלְמַעְלָה,
לִשְׁאֹף מְעַט רוּחַ עִם־דֵּעָה צְלוּלָה.

ד. שְׁקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ.

הַשֶּׁמֶשׁ הַיָּפָה
יָרְדָה אֶל־תּוֹךְ הַיָּם בַּלָּט;
הַמַּיִם הַשּׁוֹטְפִים הִנֵּה־זֶה כִּסָּם בְּצִבְעוֹ
הַלַּיְלָה הַקֹּדֵר;
רַק עוֹד זֹהַר הָעֶרֶב
יְשַׁטְפֵם בְּאוֹרוֹת זָהָב,
וְזִרְמַת הַשִּׁבֹּלֶת הָרֹעֶשֶׁת
תִּדְפּוֹק אֶל־שְׂפַת הַיָּם אֶת־הַגַּלִּים הַלְּבָנִים,
הַמְרַקְּדִים בְּחָפְזָה וּבְחֶדְוָה.
כְּעֵדֶר טְלָאִים כִּבְדֵי צֶמֶר,
אֲשֶׁר יְדַפְּקֵם אֶל־רִבְצָם לְמוֹעֵד עֶרֶב
הָרֹעֶה הַמְזַמֵּר.

מַה־יָּפָה הַשֶּׁמֶשׁ!
כֹּה דִבֵּר אַחֲרֵי דְמָמָה אֲרֻכָּה זֶה רֵעִי
הַמְהַלֵּךְ עִמִּי עַל־שְׂפַת הַיָּם,
וּבְלָצוֹן מְעַט, וּמְעַט בְּדַאֲבוֹן נֶפֶשׁ,
גִּלָּה אֶת־אָזְנִי: הַשֶּׁמֶשׁ הִיא אִשָּׁה יָפָה,
אֲשֶׁר הִתְחַתְּנָה בֵּאלֹהֵי הַיָּם הַזָּקֵן
רַק לְמַעַן הַכָּבוֹד;
יוֹמָם תִּתְהַלֵּךְ שְׂמֵחָה

ה. זִמְרַת בְּנוֹת הָאוֹקְיָנוֹס.

הָלוֹךְ וְהַלְבֵּין יוֹרֵד הָעֶרֶב עַל־גְּדוֹת הַיָּם,
וּבָדָד עִם־נִשְׁמָתוֹ הַבּוֹדֵדָה
יוֹשֵׁב אִישׁ עַל־חוֹף הַיָּם הַקֹּרֵחַ,
וּמַבִּיט לַמָּרוֹם בְּעַיִן קָרָה כַּמָּוֶת
אֶל־כִּפַּת הָרָקִיעַ הַגְּבֹהָה וְקָרָה כַּמָּוֶת,
וּמַבִּיט אֶל־הַיָּם הַמִּתְגָּעֵשׁ לְמֵרָחוֹק –
וְעַל־פְּנֵי הַיָּם הַמִּתְגָּעֵשׁ לְמֵרָחוֹק
מְרַחֲפוֹת אַנְחוֹתָיו, כְּשָׁטִים עַל־רוּחוֹת,
וּבְיָגוֹן תְּשׁוּבֶנָה אֵלָיו,
כִּי הַלֵּב אֲשֶׁר אָמְרוּ לְהַשְׁלִיךְ בּוֹ עֹגֶן,
וְהִנֵּה הוּא סָגוּר לִפְנֵיהֶן –
וְהָאִישׁ מִתְיַפֵּחַ בְּקוֹל, אֲשֶׁר יַרְגְּזוּ הַשַּׁלְוִים הַלְּבָנִים
מִתּוֹךְ קְנֵי הַחוֹל,
וְעוֹפְפוּ וְהֶקִּיפֻהוּ מַחֲנוֹת מַחֲנוֹת שְׁלֵמִים,
וְהוּא יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אֶת־דִּבְרֵי הַשְּׂחוֹק הָאֵלֶּה:

צִפֳּרִים שְׁחוֹרוֹת הָרַגְלַיִם,
אַתֶּן הַמְעוֹפְפוֹת עַל־יַמִּים בִּכְנָפַיִם לְבָנוֹת,
אַתֶּן הַסֹּבְאוֹת מֵי יַמִּים בְּחַרְטֻמִּים עֲקֻמִּים
וְזוֹלְלוֹת עַל־חֶלְבּוֹ אֶת־בְּשַׂר הַשֶּׁרֶץ בַּמַּיִם,
מָרִים חַיֵּיכֶם כְּטַרְפְּכֶן הַמָּר!

כָּכָה בְמוֹ עֵינַי רְאִיתִיו תְּמוֹל בַּלַּיְלָה
עֹלֶה עַד־חֶצְיוֹ מִן־הַיָּם;
עַל־בְּשָׂרוֹ אֲפֻדַּת צֶמֶר פִּשְׁתִּים צְהֻבָּה,
עַל־רֹאשׁוֹ מִצְנֶפֶת לַיְלָה לְבָנָה כַּחֲבַצֶּלֶת,
וּפָנָיו נִבְלִים".

מֵעֲנַן עָבֵי תְכֵלֶת, וּפְנֵיהֶם כְּאֵימִים,
נִשְׁקָף יָרֵחַ צָהֹב כֶּחָצִיר.
גַּלֵּי הַיָּם מִתְקוֹמְמִים וְהֹמִים,
וּמִתַּחְתִּית הַיָּם הַמִּתְקוֹמֵם וְהֹמֶה
עֹלֶה בִנְכָאִים כְּלַחַשׁ רוּחַ תֹּעָה
קוֹל זִמְרַת בְּנוֹת הָאוֹקְיָנוֹס,
קוֹל אִשּׁוֹת הַמַּיִם הַיָּפוֹת וְרַחֲמָנִיּוֹת,
וּמִכֻּלָּן יִשָּׁמַע הַקּוֹל הַנָּעִים
שֶׁל־אֵשֶׁת פֵּילוֹס בַּת־רַגְלֵי הַכֶּסֶף,
וְכֻלָּן נֶאֱנָחוֹת וּמְזַמְּרוֹת:

הוֹי כְּסִיל, הוֹי כְּסִיל, הַכְּסִיל הַמִּתְהַלֵּל!
הוֹי מֻכֶּה וּמְעֻנֶּה!
נִרְצְחוּ אַרְצָה כָּל־תִּקְוֹתֶיךָ,
כָּל־יַלְדֵי לִבְּךָ הַמְשַׂחֲקִים לְפָנֶיךָ,
וְלִבְּךָ בְּךָ, אוֹי לְךָ, כְּמוֹ נִיּוֹבֵי
נֶהְפַּךְ מִכֹּבֶד עֶצֶב לְאָבֶן!
לַיְלָה לְךָ בְּקָדְקֹד רֹאשְׁךָ,
וּבִרְקֵי הַשִּׁגָּעוֹן מִתְלַקְּחִים בּוֹ לִרְגָעִים,
וְאַתָּה מִתְהַלֵּל מֵרֹבֵי מַכְאוֹבוֹת!
הוֹי כְּסִיל, הוֹי כְּסִיל, הַכְּסִיל הַמִּתְהַלֵּל!
קְשֵׁה עֹרֶף הָיִיתָ כְּרֹאשׁ־בֵּית אָבִיךָ,
גְּדוֹל הַטִּיטָנִים, אֲשֶׁר אֵשׁ הַשָּׁמַיִם
גָּנַב מִן־הָאֵלִים וַיִּתְּנָה לִבְנֵי אָדָם,
וְהוּא, נְשׁוּךְ עַיִט וְאָסִיר אֶל־סֶלַע,
הֶעְפִּיל לָאוֹלִמְפּוֹס, הָעֹפֶל וְהָאֲנָק,
עַד־קוֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתַּחְתִּית הַיָּם
וּבָאנוּ אֵלָיו לְזַמֵּר לוֹ תַנְחוּמִים.
הוֹי כְּסִיל, הוֹי כְּסִיל, הַכְּסִיל הַמִּתְהַלֵּל!

אָכֵן אָנֹכִי, בָּרוּךְ הָאֱלֹהִים, רַק מָתוֹק אֶטְעַם!
אֶת־רֵיחַ הַשּׁוֹשַׁנָּה הַמָּתוֹק אֶטְעַם,
זֹאת רַעֲיַת הַזָּמִיר, אֲשֶׁר אָכְלָה זִיו יָרֵחַ!
וְאֶטְעַם גַּם מָתוֹק מִזֶּה: תֻּפִּינֵי מַמְתַּקִּים
מְמֻלָּאִים חֶמְאָה מֻרְבֶּכֶת;
וְגַם אֶת־הַמָּתוֹק מִמָּתוֹק אֶטְעַם:
מֶתֶק אַהֲבָה וּמֶתֶק הֱיוֹתִי אָהוּב.

אַהֶבֶת הִיא לִי, אֹהֶבֶת הִיא לִי, זֹאת חֶמְדַּת הַבְּתוּלוֹת!
עַתָּה הִיא עוֹמֶדֶת בַּעֲלִיַּת קִיר בְּבֵיתָהּ,
וַתַּשְׁקִיף לְמוֹעֵד עֶרֶב הַחוּצָה אֶל־דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ,
וַתַּקְשִׁיב וְנַפְשָׁהּ תִּכְלֶה אֵלַי – חֵי נַפְשִׁי!
לַשָּׁוְא הִיא תָרָה עַל־סְבִיבָהּ, וְאַחַר תֵּאָנֵחַ,
וּמִדֵּי הֵאָנְחָהּ תֵּרֵד אֶל־הַגָּן,
וְהִתְהַלְּכָה לְרֵיחַ הַגָּן וּלְזֹהַר הַיָּרֵחַ,
וְדִבְּרָה עִם־הַפְּרָחִים וְסִפְּרָה בְאָזְנֵיהֶם
עַד־כַּמָּה אֲנִי, בְּחִיר לְבָבָהּ, נֶחְמָד
וְעַד־כַּמָּה כְּלִי מַחֲמַדִּים – חֵי נַפְשִׁי!
אַחַר עַל־מִשְׁכָּבָהּ, בִּשְׁנָתָהּ, בַּחֲלוֹמוֹתֶיהָ,
תְּרַחֵף בְּאָשְׁרָהּ עָלֶיהָ תְמוּנָתִי הַיְקָרָה,
וְאַף גַּם בַּבֹּקֶר לְמוֹעֵד פַּת שַׁחֲרִית
תֵּרֶא אֶת־פָּנַי הַצְּהֻלִּים
עַל־הַלֶּחֶם הַמָּרוּחַ בַּחֶמְאָה הַנּוֹצֶצֶת
וּבְלָעַתּוּ בְחָפְזָה מֵאַהֲבָה – חֵי נַפְשִׁי!

כָּכָה יִתְהַלֵּל וְשָׁב וְהִתְהַלֵּל,
וְאֶל־בֵּינוֹת הַדְּבָרִים יִצְרְחוּ הַשְּׂלָוִים
בְּלַעַג שְׂחוֹק קָר.
דִּמְדּוּמֵי עֲרָפֶל מִתְנַשְּׂאִים וְעֹלִים;

ו. אֱלֵי יָוָן.

יָרֵחַ פֹּרֵחַ מָלֵא! לְנֹגַהּ זָרְחֲךָ
נוֹצֵץ, כְּזָהָב שׁוֹטֵף, הַיָּם;
כְּאוֹר יוֹם בָּהִיר, וְרַק עֲמָמֵהוּ דִמְדּוּמִים,
שׁוֹכֵן עַל־גְּדוֹת הַיָּם לְכָל־רָחְבּוֹ;
וּבִשְׁמֵי הַתְּכֵלֶת הַזַּכָּה, חִדְלַת כּוֹכָבִים,
מִתְשׁוֹטְטִים הָעָבִים הַלְּבָנִים,
כְּצַלְמֵי אֵלִים עֲנָקִים
הָעֲשׂוּיִם שַׁיִשׁ מֵאִיר.

לֹא! לֹא כֵן הַדָּבָר, לֹא עָבִים הֵמָּה!
רַק אֱלֵי הֶלַּס הֵם, הָאֵלִים הָהֵמָּה הִנָּם!
אֲשֶׁר לְפָנִים בְּרָב־עֲלִיצֻתָם מָשְׁלוּ בָעוֹלָם,
וְעַתָּה, כִּי נִדְּחוּ וָמֵתוּ,
הֵם פֹּשְׁטִים כְּאֵימֵי עֲנָקִים עֲצֻמִּים
בַּשָּׁמַיִם בַּחֲצוֹת הַלָּיְלָה.

מִשְׁתָּאֶה וּמֻכֶּה בְּסַנְוֵרֵי פְלָאוֹת בִּינוֹתִי
בְּזִבּוּל הָאֵלִים הַמְשׁוֹטֵט הַלָּז,
בְּפִסְלֵי הָעֲנָקִים
הַנָּדִים בְּאֵימֵיהֶם וְאִלְּמִים בַּהֲדָרָם.
זֶה שָׁם הוּא קְרוֹנְיוֹן מֶלֶךְ הַשָּׁמַיִם;

וְאַתָּה הֲלֹא חַלָּשׁ מִמֶּנּוּ שִׁבְעָתַיִם,
וּבְחָכְמָה תַּעֲשֶׂה לוֹ תַשְׁלִים אֶל־הָאֵלִים
וְתִשָּׂא דוּמָם אֶת־סֵבֶל כָּל־עֶנוּתְךָ,
וְתִשָּׂא דוּמָם, נָשֹׂא וְהַאֲרִיךְ וְנָשֹׂא,
עַד־תִּקְצַר רוּחַ אַטְלַס בַּעֲמָלוֹ גַּם הוּא,
וְקָם וְהִשְׁלִיךְ מֵעַל כְּתֵפָיו הָעוֹלָם הַכָּבֵד
אֶל־לֵיל הַנֵּצַח.

כָּכָה הֵרִיעוּ בְּזִמְרָה בְּנוֹת הָאוֹקְיָנוֹס,
אֲשׁוֹת הַמַּיִם הַיָּפוֹת וְרַחֲמָנִיּוֹת,
עַד־הִגְדִּיל קוֹל הַגַּלִּים הַהֹמִים —
מֵאַחֲרֵי הֶעָבִים הִתְחַבֵּא הַיָּרֵחַ,
הַלַּיְלָה פָּעַר אֶת־פִּיו,
וַאֲנִי הֶאֱרַכְתִּי לָשֶׁבֶת בַּחֹשֶׁךְ וָאֵבְךְּ.

וְלוּ הַנְחִילַנִי חָפַצְתְּ חֶסֶד בְּשָׁרֵךְ,
כְּיֶתֶר הַגִּבּוֹרִים, אָז מַתַּי מְפַחֵד —
כְּנִבְלַת אֱלֹהִים נִרְאֵית לִי עַתָּה,
וַיָּנוּס שָׁרַת הַמָּוֶת!
לֹא עוֹד בְּאַהֲבָה יַבִּיט אֵלַיִךְ
אָרֶס הַנּוֹרָא מִמְּקוֹמוֹ.
וְעֵינֵי פֵיבוּס־אַפּוֹלוֹ הָעֶלֶם
מַה־קֹּדְרוֹת; כְּבָר נֶאֱלָם עֲגָבוֹ
הַמְשַׂמֵּחַ לְבָבוֹת בְּמִשְׁתֵּה בְּנֵי אֵלִים.
אַף עָצֵב מִמֶּנּוּ פִּי שְׁנַיִם הֶפֵיסְטוּס!
אָכֵן לֹא יוֹסִיף צוֹלֵעַ זֶה עַד־עוֹלָם
לַעֲזוֹר אַחֲרֵי הֵיבֵי
וְלִמְזוֹג לָאֵלִים בִּמְסִבָּם בְּיָד אֱמוּנָה
אֶת־הַנֶּקְטָר הַמָּתוֹק. — הָכְרַת מֵאָז
שְׂחוֹק אֵלִים זֶה, אֲשֶׁר אָמְרוּ לֹא יִכָּרֵת.

לֹא אֲהַבְתִּי אֶתְכֶם מֵעוֹלָם, האלים!
כִּי לְזָרָא לִי הָיוּ הַיְוָנִים.
ויוֹתֵר מֵהֵמָּה תִעַבְתִּי אֶת־הָרוֹמִים.
אֲבָל חֶמְלָה קְדוֹשָׁה וְרַחֲמִים אֲיֻמִּים
יִשְׁטְפוּ אֶת־לִבִּי,
אִם עַתָּה אַבִּיטְכֶם בִּמְרוֹמִים שָׁם,
הוֹי אֵלִים עֲזוּבִים,
הוֹי צְלָלִים מֵתִים תֹּעֵי בַלַּיְלָה,
הוֹי מוּגֵי בַעֲרָפֶל וְרוּחַ יַשִּׁיבְכֶם —
וְאִם אֶזְכֹּר מַה־קַּלִּים וְרַכֵּי לֵבָב
הָאֵלִים אֲשֶׁר נִצְּחוּכֶם,
הָאֵלִים הַחֲדָשִׁים, הַמּוֹשְׁלִים, הַתְּפֵלִים,
הַשְּׂמֵחִים לְאֵיד וְלֹבְשֵׁי עוֹר כֶּבֶשׂ בַּעֲנָוָה —

לְבָנִים כַּשֶּׁלֶג תַּלְתַּלֵּי קָדְקֳדוֹ,
הַתַּלְתַּלִּים הַמְהֻלָּלִים מַרְעִישֵׁי הָאוֹלִמְפּוֹס,
בְּיָדוֹ עוֹד יַחֲזִיק הַבָּרָק הַנִּדְעָךְ,
עַל־פָּנָיו רֹבְצִים יָגוֹן וְשׁאָה,
וְרַק עוֹד הַגָּאוֹן מִקֶּדֶם עִמּוֹ.
טוֹבִים מֵאֵלֶּה, צֵאוּס, הָיוּ הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים,
אֲשֶׁר אָז הִתְעַנַּגְתָּ תַּעֲנֻגֵּי שָׁמַיִם
עַל־נְעָרִים וְנִמְפוֹת וְקָרְבַּן הַפָּרִים!
אָכֵן גַּם אֵלִים לֹא יִמְשְׁלוּ נֶצַח;
הִדְפִּים הַצְּעִירִים מִפְּנֵיהֶם אֶת־הַזְּקֵנִים,
כַּאֲשֶׁר הָדַפְתָּ אֶת־אָבִיךָ הַיָּשִׁישׁ אַתָּה
וְאֶת־כָּל מְסָרְפֶיךָ הַטִּיטָנִים מִפָּנֶיךָ,
יֻפִּיטֶר הַהוֹרֵג בִּקְרוֹבָיו!
וְגַם אוֹתֵךְ, יוּנוֹ הַגֵּאָה, אַבִּירָה!
לֹא הוֹעִילָה יִרְאָתֵךְ לָךְ עִם־קִנְאָתֵךְ;
בָּאָה אַחֶרֶת וַתִּקַּח אֶת־שַׁרְבִיטֵךְ,
וְחָדַלְתְּ מִהְיוֹת מַלְכַּת הַשָּׁמַיִם,
וְעֵינֵךְ הַגְּדוֹלָה כָּהֲתָה,
וְיָדַיִךְ־חֲבַצָּלוֹת הָיוּ בְּאֵין כֹּחַ,
אֲשֶׁר עַד־עוֹלָם לֹא תַשִּׂיג נִקְמָתֵךְ
אֶת־זֹאת הַבְּתוּלָה בְּעֻלַּת הָאֱלֹהִים
וְאֶת־בֶּן הָאֱלֹהִים עֹשֵׂה הַנִּפְלָאוֹת.
וְגַם אוֹתֵךְ, פַּלַּס־אַתֵּינֵי, אַבִּירָה!
הַבְּמָגֵן עִם־חָכְמָה לֹא עָמְדָה לָּךְ יָדֵךְ
לְהַעֲבִיר מֵעַל רָאשֵׁי הָאֵלִים הָרָעָה?
וְאוֹתֵךְ גַּם אוֹתֵךְ אַבִּיר, אַפְרוֹדִיטֵי,
אֲשֶׁר זָהָב הָיִית מִלְּפָנִים וְעַתָּה כָּסֶף!
אָמְנָם עוֹד חֶמְדַּת חֲגוֹרָתֵךְ עֲדִית,
אַךְ חִיל יֹאחֲזֵנִי בַּסֵּתֶר מִפְּנֵי יָפְיֵךְ,

ז. שְׁאֵלוֹת.

עַל־שְׂפַת יָם, יָם שׁוֹמֵם, לְמוֹעֵד הַלַּיְלָה
עוֹמֵד עֶלֶם־אִישׁ;
לִבּוֹ נִמְלָא מַכְאוֹב, רֹאשׁוֹ נִמְלָא סְפֵקוֹת,
וּבְשִׂפְתֵי קֹדְרוּת יִשְׁאַל אֶת־הַגַּלִּים:

הוֹי פִּתְרוּ לִי אַתֶּם אֶת־חִידַת הַחַיִּים,
הַחִידָה הַמְּצִיקָה מִקַּדְמֵי רֹאשׁ עוֹלָם,
אֲשֶׁר הָגוּ מֵאָז בָּהּ רָאשִׁים מָה רַבִּים,
רָאשִׁים חֲבוּשִׁים בְּמִגְבְּעוֹת חַרְטֻמִּים,
רָאשִׁים בְּצָנִיף וְרָאשִׁים בְּצֶפֶת שְׁחוֹרָה
אוֹ בְמִצְנְפוֹת שֵׂעָר, וְאֶלֶף אֲלָפִים אֲחֵרִים
מֵרָאשֵׁי בְנֵי אָדָם יְגֵעִים וּמַעֲלֵי זֵעָה —
הַגִּידוּ נָא לִי מַה־פֵּשֶׁר הָאָדָם?
מֵאַיִן הוּא בָא? וְאָנָה הוּא הוֹלֵךְ?
וּמִי זֶה יוֹשֵׁב עַל־כּוֹכְבֵי הַזָּהָב?

הַגַּלִּים יֶהֱמוּ הֲמִיתָם לָנֶצַח,
הָרוּחַ יָפוּחַ, הֶעָבִים יָנוּסוּ,
הַכּוֹכָבִים יָצִיצוּ בְּאֵין מֵבִין וְקָרִים —
וּכְסִיל יְחַכֶּה לְמַעֲנֶה.

כִּי־עַתָּה תִתְקְפֵנִי מַשְׂטֵמָה אֲיֻמָּה,
וְנַפְשִׁי תִשְׁאַל לְגַדֵּעַ אֶת־הֵיכְלֵי הַחֲדָשִׁים
וְלִלְחוֹם לָכֶם, הָאֵלִים הַקַּדְמוֹנִים,
לָכֶם וּלְמִשְׁפַּטְכֶם הַנֶּאֱמָן עַד־עוֹלָם;
וְאֶל־מִזְבְּחוֹתֵיכֶם הָרָמִים
אֲשֶׁר יוּקְמוּ שֵׁנִית וְיֻקְטַר עֲלֵיהֶם קָרְבָּן,
תִּשְׁאַל נַפְשִׁי לִכְרוֹעַ אֲלֵיהֶם גַּם אָנִי
וְלִפְרוֹשׂ אֶת־כַּפַּי וּלְהִתְחַנֵּן —

כִּי יְהִי אֲשֶׁר יֶהִי, הוֹי אֵלִים קַדְמוֹנִים!
אִם אָמְנָם לְפָנִים בְּמִלְחֲמוֹת הָאָדָם
נְתַתֶּם יָד תָּמִיד עִם־מַחֲנוֹת הַמְנַצְּחִים,
וְאוּלָם לֶב־אָדָם טוֹב וְיָשָׁר מִכֶּם,
וּבְמִלְחֲמוֹת הָאֵלִים אֶתֶּן־יָד עַתָּה
עִם־מַחֲנוֹת הָאֵלִים הַמְנֻצָּחִים.

* * *

כָּכָה דִבַּרְתִּי וְעַיִן בְּעַיִן רָאִיתִי
כִּי־חָפְרוּ בַמָּרוֹם צַלְמֵי הֶעָבִים הַלְּבָנִים
וְהִבִּיטוּ אֵלַי כְּהוֹלְכִים לָמוּת,
קָרְנוּ מִזִּיו מַכְאוֹבֵיהֶם, וּפִתְאֹם נֶעֱלָמוּ.
הַיָּרֵחַ זֶה־עַתָּה הִסְתַּתֵּר
מֵאַחֲרֵי עֲנָנִים אֲשֶׁר קָדְרוּ הָלֹךְ וְקָדֹר;
הַיָּם הִתְגָּעֵשׁ אֶל־עָל,
וְכִמְנַצְּחִים יָצְאוּ כּוֹכְבֵי הַנֵּצַח
עַל־פְּנֵי הַשָּׁמָיִם.

כְּסוּסִים יְרֹקִים־שְׁחוֹרִים עִם־רַעֲמוֹת כֶּסֶף
רָקְדוּ הַגַּלִּים בְּלִבְנַת סַלְסוּלֵיהֶם;
כְּמַחֲנוֹת בַּרְבְּרִים, וְנוֹסְסִים הַמְּפָרָשִׁים,
סָתְרוּ מִמְּלֵּנוּ אַנְשֵׁי הֶלְגוֹלַנְדִיָּה,
אַבִּירֵי יָם הַצָּפוֹן הַנּוֹדְדִים הָאֵלֶּה!
מִמַּעַל לִי בִּתְכֵלֶת נֵצַח
הִתְשׁוֹטְטוּ עָבִים לְבָנִים
וְהִזְהִירָה שֶׁמֶשׁ הַנֵּצַח,
שׁוֹשַׁנַּת שָׁמַיִם זֹאת, זֶה פֶּרַח הָאֵשׁ,
וּפָנֶיהָ הִבִּיטָה בַּעֲלִיצַת בְּרְאִי הַיָּם; —
וְהַשָּׁמַיִם וְהַיָּם וְלִבִּי בִּי גַּם אָנִי
הֵרִיעוּ כְּמוֹ הֵד:
אֲהַבְתִּיהוּ! אֲהַבְתִּיהוּ!

ח. פֵינִיקְס.

עוֹפֵף צִפּוֹר מִמַּעֲרָב,
וְלַמִּזְרָח יְעוֹפֵף,
לְאֶרֶץ הַגַּנִּים בַּמִּזְרָח מוֹלַדְתּוֹ
אֲשֶׁר שָׁם הַבְּשָׂמִים יִתְּנוּ רֵיחַ וְיִשְׂגּוּ,
וּתְמָרִים יִרְעָשׁוּ וּמַעְיָנִים יָפִיצוּ קָרָה —
וּבְעוּפוֹ יְזַמֵּר צִפּוֹר הַפְּלָאוֹת:

אֲהֵבַתְהוּ! אֲהֵבַתְהוּ!
אֶת צַלְמוֹ הִיא נֹשֵׂאת בְּלִבָּהּ הַקָּטֹן,
וְנֹשֵׂאת בִּנְעִימוֹת אוֹתוֹ וּבְסֵתֶר —
וְלֹא תֵדַע אֶת זֹאת!
אֲבָל בַּחֲלוֹמָהּ הוּא עוֹמֵד עָלֶיהָ,
וְהִתְחַנְּנָה אֵלָיו וּבָכְתָה וְנָשְׁקָה יָדָיו,
וּבִשְׁמוֹ תִקְרָא,
וּבְקָרְאָהּ וְתִיקַץ וְתִשְׁכַּב מַרְעִידָה,
וְתָשׁוּף עֵינֶיהָ הַיָּפוֹת מִשְׁתָּאָה —
אֲהֵבַתְהוּ! אֲהֵבַתְהוּ!

* *
*

נִשְׁעָן אֶל־הַתֹּרֶן, עַל־הַסִּפּוּן הַגָּבֹהַּ
עָמַדְתִּי וָאַאֲזִן אֶל־זִמְרַת הַצִּפּוֹר.

עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהָאֳנִיָּה נִלְחֶמֶת
עִם־הַגַּלִּים הַזֵּדוֹנִים הַנִּרְגָּשִׁים;
כְּסוּס מִלְחָמָה זָקוּף עַתָּה מִתְיַצֶּבֶת
עַל־צַדֵּי יַרְכָהּ, עַד יַחֲרוֹק הַמָּשׁוֹט לְהִשָּׁבֵר,
וְעַתָּה הִיא שָׁבָה וְהִתְנַפְּלָה מִמַּעֲלֶה רֹאשָׁהּ
אֶל־לֹעַ הַמַּיִם הַשֹּׁאֵג,
וְאַחַר, כַּעֲיֵפַת אַהֲבָה וּבְאֶפֶס דְּאָגָה,
תְּחַשֵּׁב לְהַרְגִּיעַ
בְּחֵיק עֲנָק־הַגַּל הַשָּׁחוֹר
הַמִּשְׁתָּעֵר לִקְרָאתָהּ בַּכֹּחַ,
וּכְפֶרֶץ מַיִם נִבְעֶה בְּתוֹךְ הַיָּם
יִפּוֹל פִּתְאֹם תַּחְתָּיו וְיֵהָפֵךְ לְגַלְגַּל לָבָן
וִיכַסֶּה בְקִצְפּוֹ גַּם אוֹתִי.

וְעוֹד וְהִתְשׁוֹטֵט וְרַחֵף וָמוּט —
מֶרְבָּה מִגְּשׁוֹא!
לַשָּׁוְא תָּתוּר עֵינִי וּתְבַקֵּשׁ
אֶת־אַשְׁכְּנַז הַחוֹף. אוֹי לִי, רַק מַיִם!
וּמַיִם אַחֲרֵיהֶם, רַק מַיִם מִתְנוֹדְדִים!

כְּהֵלֶךְ בַּחֹרֶף בַּלַּיְלָה הָעֹרֵג
אֶל־כּוֹס תֵּה חַמָּה וּמְשִׁיבַת נֶפֶשׁ,
כֵּן תַּעֲרֹג נַפְשִׁי עַתָּה אֵלַיִךְ,
אַתְּ אַשְׁכְּנַז אֶרֶץ מוֹלַדְתִּי!
תְּהִי נָא אַדְמָתֵךְ הַמְּתוּקָה זְרוּעָה
שִׁגָּעוֹן וּפָרָשִׁים וְשִׁירִים רָעִים
וּמְגִלּוֹת דָּת דַּקּוֹת וּתְפִלּוֹת;
יִשְׂבְּעוּ נָא נַפְשָׁם סוּסַיִךְ נִמְרָיִךְ
בְּשׁוֹשַׁנִּים תַּחַת הַקּוֹצִים;

ט. חָלְיֵי הַיָּם.

עַנְנֵי אַחֲרֵי־צָהֳרַיִם הַצְּחֹרִים
נִשְׁקְעוּ הָלֹךְ וְהִשָּׁקֵעַ בִּתְהוֹם הַיָּם,
וְהַיָּם עָלָה לִקְרָאתָם קְדֹרַנִּית —
וּבֵינוֹתָם חָפְזָה הָאֳנִיָּה.

וַאֲנִי חֹלֵה יָם עוֹד יוֹשֵׁב אֶל־הַתֹּרֶן
וְחוֹשֵׁב מַחֲשָׁבוֹת עַל־נַפְשִׁי אָנִי.
מַחֲשָׁבוֹת עַתִּיקוֹת, כֵּהוֹת מִשֵּׂיבָה,
אֲשֶׁר עוֹד לוֹט אָבִינוּ חִשְּׁבָן,
בִּשְׁתוֹתוֹ דַּיּוֹ מִן־הַטּוֹב הַלָּז,
וַיְהִי אַחַר־כֵּן בְּכָל רָע.
לִרְגָעִים וָאֶזְכֹּר גַּם מַעֲשִׂים קַדְמוֹנִים:
בִּנְסוֹעַ לְפָנִים בִּנְתִיבוֹת יָם סֹעֵר
נְזִירִים עוֹדֵי צְלָב, וַיִּשְּׁקוּ בֶּאֱמוּנָה
אֶת־פֶּסֶל הַנַּעֲרָה הַקְּדוֹשָׁה, וַתְּהִי לָהֶם זֹאת לִרְפְאוּת;
וְאַבִּירִים חֹלֵי יָם לְעִתּוֹת בַּצָּרָה כָזֹאת
לָחֲצוּ לְמוֹ־שְׂפָתָם אֶת־נַעַל הַיָּד הַמְּתוּקָה
אֲשֶׁר לִגְבִרְתָּם, וְרָפָא לָהֶם בֶּן־רָגַע —
וַאֲנִי פֹה יוֹשֵׁב וּמְכַרְסֵם בְּרֹגֶז לֵבָב,
דָּג מָלוּחַ יָבֵשׁ, הַמְרַפֵּא הַמְּמֻלָּח הַלָּז,
בְּבֹא לָנוּ חֵבֶל קִיא חָתוּל וֶעֱנוּת כָּלֶב!

י. בַּחוֹף.

אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּא עַד־הַחוֹף,
וְנָטַשׁ מֵאַחֲרָיו הַיָּם עִם־הַסְּעָרָה,
וְעַתָּה הוּא יוֹשֵׁב בְּחֹם וּבִמְנוּחָה
בַּמִּרְתֵּף הַטּוֹב שֶׁל־רָאשֵׁי עִיר בְּרֶמֶן.

מַה־נֶּהְדָּר הָעוֹלָם וְנֶחְמָד,
לְעֵת־כִּי נִשְׁקָף מִתּוֹךְ הַכּוֹס הָרוֹמִית,
מַה־יִּזַּל הָעוֹלָם הַקָּטָן הַלָּז הַשּׁוֹטֵף
אֶל־תּוֹךְ הַלֵּב הַצָּמֵא, הוּא וַהֲדָרוֹ יַחְדָּו!
אֶת־הַכֹּל אֶרְאֶה בַּכּוֹס:
אֶת־דִּבְרֵי יְמֵי הָעַמִּים הַקַּדְמוֹנִים עִם־הַחֲדָשִׁים,
אֶת־הַיְּוָנִים עִם־הַטּוּרְקִים, אֶת־הֶגֶל וְאֶת־גַּנְז,
וְיַעֲרוֹת צִיטְרוֹנִים וּמִשְׁמְרוֹת צָבָא,
וְאֶת־בֶּרְלִין וְשִׁילְדֵּי וְטוּנִיס וְהַמְבּוּרְג,
וְרֹאשׁ לַכֹּל אֶת־צֶלֶם דְּמוּת אֲהוּבָתִי,
אֶת־קָדְקֹד הַכְּרוּב עַל־קַרְקַע יֵין רֵינוּס הַמֻּזְהָב.

הוֹי, מַה־יָּפִית, מַה־יָּפִית אַתְּ חֶמְדָּתִי!
כְּשׁוֹשַׁנָּה הָיִית!
לֹא כְּשׁוֹשַׁנַּת שִׁירָס
רַעְיַת הַזָּמִיר, אֲשֶׁר שָׁר תְּהִלָּתָהּ הָפִיס

יֵלְכוּ נָא נְדִיבַיִךְ־קוֹפַיִךְ קוֹמְמִיוּת,
שׁוֹדֵי עֲדִי רֵיק בְּגַאֲוָה כַשָּׂרִים
וְנוֹתְנִים אֶת־נַפְשָׁם עֶלְיוֹנִים עַל־יֶתֶר
הַבָּקָר הַמַּקְרִין הַהוֹלֵךְ בִּכְבֵדֻת;
יֹאמַר נָא קְהַל עֲדַת שַׁבְּלוּלַיִךְ
כִּי נַפְשׁוֹ נֶפֶשׁ אַלְמָוֶת,
יַעַן־כִּי יְשָׁרֵךְ אֶת־דְּרָכָיו בַּלָּט;
יוֹצִיא נָא מִשְׁפָּט לְפִי רֹב הַדֵּעוֹת,
אִם רָמָה בַגְּבִינָה — הַגְּבִינָה שֶׁלָּךְ;
וִיבַקֶּשׁ־נָא עֵצוֹת חֲדָשׁוֹת יוֹם יוֹם,
בַּמֶּה יוּכַל אָדָם לְהֵיטִיב הַצֹּאן הַמִּצְרִית,
לְבַעֲבוּר יִיף צַמְרָהּ,
וּגְזָזָהּ הָרֹעֶה כְגוּזוֹ אֶת־יִתְרָן
בְּאֵין הַפְּלוֹת דָּבָר —
יְהִי אֲשֶׁר יֶהִי, יְכַסּוּךְ נָא כֶּסֶל וָרֶשַׁע,
אַתְּ אַשְׁכְּנָז כְּלֵךְ!
וַאֲנִי אֲנִי אֶעֱרוֹג בְּכָל־זֶה אֵלַיִךְ:
רַב לִי כִּי אַדְמַת מוּצָק לִי אָתְּ!

וּמְמְשָׁרְתֵי הוֹרְדוֹס וּצְבָא כָּל־הַשָּׂרִים
הָעֲדִים זָהָב וּלְבֻשִׁים אַרְגָּמָן —
הַאִם לֹא מֵאָז דִּבַּרְתִּי כָּזֹאת,
כִּי לֹא עִם־חֶבְרַת שְׁפָלִים עַד לִמְאֹד,
וְרַק עִם־מִבְחַר אַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה
הִתְהַלֵּךְ כָּל־יָמָיו מֶלֶךְ הַשָּׁמַיִם!

הַלְלוּיָהּ! מַה־יָּפִיחוּ עָלַי בִּנְעִימוֹתֵיהֶם
הַתְּמָרִים אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל!
מַה־יִּתֵּן רֵיחוֹ הַמֹּר אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן!
מַה־יִּרְעַשׁ הַיַּרְדֵּן וְיָחוֹג מִשִּׂמְחָה! —
גַּם נַפְשִׁי נֶפֶשׁ אַלְמָוֶת תָּחוֹג,
וְעִמָּהּ אָחוֹג גַּם אָנִי, וּבְחוּגֵנוּ
וְהֶעֱלַנִי עַל־הַמַּעֲלוֹת וְהוֹצִיאַנִי לְאוֹר עוֹלָם
אֲדוֹן הַמַּרְתֵּף הַיָּשָׁר שֶׁל־רָאשֵׁי עִיר בְּרֶמֶן.

אֲדוֹן הַמַּרְתֵּף הַיָּשָׁר שֶׁל־רָאשֵׁי עִיר בְּרֶמֶן!
רְאֵה נָא, עַל גַּגּוֹת הַבָּתִּים יוֹשְׁבִים
הַמַּלְאָכִים, וְהֵמָּה שִׁכּוֹרִים וּמְזַמְּרִים;
הַשֶּׁמֶשׁ הַלֹּהֵט שָׁמָּה בַּמָּרוֹם
אֵינֶנּוּ בִלְתִּי חֹטֶם שִׁכּוֹר אָדֹם,
חֹטֶם נִשְׁמַת הָעוֹלָם,
וּמִסָּבִיב לְחֹטֶם נִשְׁמַת הָעוֹלָם הָאָדֹם
סוֹבֵב הוֹלֵךְ הָעוֹלָם הַשִּׁכּוֹר כֻּלּוֹ.

וְלֹא כְּשׁוֹשַׁנַּת הַשָּׁרוֹן
הַקְּדוֹשָׁה וַאֲדֻמָּה, חֶמְדַּת לֵב הַנְּבִיאִים; —
כְּשׁוֹשַׁנַּת הַיַּיִן בְּמַרְתֵּף בְּרֶמֶן הָיִית!
הֵן הִיא שׁוֹשַׁנַּת הַשּׁוֹשַׁנִּים,
אֲשֶׁר כִּרְבוֹת יָמֶיהָ כֵּן תִּפְרַח וְתִמְתַּק,
וְרֵיחָהּ רֵיחַ אֵלִים, שֶׁהוּא הִרְהִיבַנִי,
הִלְהִיבַנִי כֻּלִּי, הִשְׁכִּירַנִי כֻּלִּי,
וְלוּלֵא אֲדוֹן בֵּית הַמַּרְתֵּף בִּבְרֶמֶן,
שֶׁהֶחֱזִיק בִּי הָכֵן, בְּצִיצַת רֹאשִׁי הָכֵן,
כִּי־עַתָּה מָעַדְתִּי וָאֶפּוֹל!

הָאָדָם הַיָּשָׁר! יָשַׁבְנוּ גַם יַחַד
וּכְאַחִים שָׁתִינוּ,
דִּבַּרְנוּ עַל־דְּבָרִים נִפְלָאִים וְנַעֲלִים,
נֶאֱנַחְנוּ וַנִּפּוֹל אִישׁ עַל־לֵב אָחִיו,
וְלֶאֱמוּנַת הָאַהֲבָה הוּא הִקְדִּישָׁנִי —
שָׁתִיתִי לְחַיֵּי כָּל־אוֹיְבֵי הָעֲצָמִים,
וְסָלַחְתִּי לַעֲוֹן כָּל הַמְשֹׁרְרִים הָרָעִים,
כְּכָל־אֲשֶׁר יִסְלְחוּ בְּאַחֲרִיתִי גַם לִי —
בָּכִיתִי מֵחֶרְדַּת קֹדֶשׁ, וְאַחַר
נִפְתְּחוּ לִי שַׁעֲרֵי הָעֵדֶן,
שְׁנֵים עָשָׂר הַשְּׁלִיחִים, עֲנָקֵי הֶחָבִיּוֹת הַקְּדוֹשִׁים,
מַטִּיפִים שָׁם בְּאֵין מִלָּה, וּבְכָל־זֶה מַה־יְּבִינוּם
כָּל־הַגּוֹיִם יַחְדָּו!

אָכֵן אֵלֶּה הֵם אֲנָשִׁים!
חַדְלֵי תֹאַר מִחוּץ, לְבוּשֵׁיהֶם רַק עֵץ,
וְאוּלָם מִבַּיִת יָפִים הֵם וּמְאִירִים
מִקְּהַל כָּל־הַלְוִיִּם הַגֵּאִים בַּמִּקְדָּשׁ

שירים

יא. אֶפִּילוֹג.

כְּשִׁבֳּלֵי הַחִטָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה,
כֵּן תִּצְמַחְנָה וְתִשְׁטוֹפְנָה בְּקֶרֶב רוּחַ הָאָדָם
הַמַּחֲשָׁבוֹת.
אָכֵן מַחְשְׁבוֹת הָאַהֲבָה הָעֲנֻגוֹת,
כְּפִרְחֵי אַרְגָּמָן וּתְכֵלֶת הֵנָּה
הַפֹּרְחִים בְּחֶמְדָּה בֵּינֵיהֶן.

פִּרְחֵי אַרְגָּמָן וּתְכֵלֶת!
הַקּוֹצֵר הַזֹּעֵם יְמָאָסְכֶם וַחֲשָׁבְכֶם אֵין מוֹעִיל,
וְגֹלֶם־עֵץ יְכַלְּכֶם בְּבוּז בְּדִישׁוֹ,
וְאַף הַהֵלֶךְ אֲשֶׁר אֵין לוֹ כֹּל
וַאֲשֶׁר מַרְאֵיכֶם יְשַׁעֲשַׁע וְיָשִׁיב נַפְשׁוֹ,
יָנִיעַ עֲלֵיכֶם רֹאשׁ
וְיִקְרָא לָכֶם רַק קוֹצִים יָפִים.
אוּלָם הַנַּעֲרָה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה,
הַקּוֹלַעַת עַטְרוֹת הַפְּרָחִים,
הִיא תְכַבֶּדְכֶם וְהִיא תִקְטָפְכֶם,
וְתַעֲדֶה בָּכֶם תַּלְתַּלֶּיהָ הַיָּפִים,
וּבְעֶדְיָהּ זֶה תַּחְפּוֹז אֶל־כִּכַּר הַמְּחוֹלוֹת,
אֲשֶׁר חֲלִילִים וְכִנּוֹרִים יָרִיעוּ שָׁם בְּשִׂמְחָה
אוֹ תָבֹא אֶל־תַּחַת הַתִּרְזָה הַדּוֹמֵמָה,
אֲשֶׁר שָׁם קוֹל דוֹדָהּ יָרִיעַ בְּשִׂמְחָה
פִּי שְׁנַיִם מֵחֲלִילִים וְכִנּוֹרִים.

יעקב כהן

באמצע הרקיע

שִׁיר אֶבִּי

לשאול טשרניחובסקי

לחג יובלו:

*

*

מַעֲשֵׂי פְלָאוֹת וּמְאוֹרָעוֹת

פִּי הָעָם לְסַפֵּר יֵדָע,

נְשָׁמוֹת פּוֹרְחוֹת צַרְטִילָאוֹת

זוֹרְעוֹת תְּמִיהָה וְאֵימָתָה –

נְשָׁמָה אַחַת תּוֹעָה בָדָד

מִתְדַּפֶּקֶת עַל לְבָבִי,

נִשְׁמַת אִשָּׁה נָאוָה־קוֹדְרָה,

וּמְבַקֶּשֶׁת גְּאֻלָּתָהּ;

הָהּ, לֹא אֶשָּׂא תְּהוֹם מַבָּטָהּ,

אִלֵּם עוֹמֵד בִּי מַבָּטָהּ,

וּבִנְשֹׁר דִּמְעָתָהּ חֶרֶשׁ

לִבִּי יִזְעַק בַּחֲבָלָיו; –

הָבָה אָשִׁיר שִׁיר־חַיֶּיהָ,

מְנָת רְבָבוֹת בְּחַיֶּיהָ,

בִּצְלִיל־שִׁיר אֲקַדֵּשׁ כְּאֵבָהּ

וּשְׁלוֹם־נֵצַח אַשְׁרֶה עָלָיו.

הִנֵּה סָרָה הִיא לַמִּטְבָּח,
עוֹזְרָה עַל־יַד הַמְּבַשֶּׁלֶת;
הִנֵּה קוֹפְצָה הִיא לֶחָצֵר,
מִשְׁתַּעֲשַׁעַת עִם הַיְלָדִים,
עַל־פְּנֵי כֻלָּם מִתְהוֹלֶלֶת;
וְהִנֵּה רָצָה אֶל הַשְּׁכֵנוֹת,
רֵעָה הִיא לְכָל הַשְּׁכֵנוֹת,
וּמְסַפֶּרֶת וּמְזַמֶּרֶת
וְחוֹזֶרֶת אֶל הַבַּיִת
וּפָנֶיהָ מְשַׁלְהָבוֹת
וּבְלוֹרִיתָהּ מְדַבְלֶלֶת.

„חַי אָנִי, כִּי אֵין זוּ נַעֲרָה,
כִּי אִם סַעַר, אֵשׁ־שַׁלְהֶבֶת!"
הָיְתָה אִמָּא בָהּ נוֹזֶפֶת
וּמוֹסִיפָה: הֵן תֵּבוֹשִׁי,
עַלְמָה כַלָּה,
בַּת שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה עַלְמָה,
וּכְמוֹ יַלְדָּה מִשְׁתּוֹבֶבֶת!"
וְהַבַּת נִצֶּבֶת נֶגְדָּהּ
וּמַעֲמִידָה פָּנִים תְּמִימוֹת,
מְצַמְצְמָה, מַבְלִיטָה פִּיהָ,
כְּמוֹ מֵעֶלְבּוֹן, כְּמוֹ לִנְשִׁיקָה,
וּבְעֵינֶיהָ גַּנָּב קָטָן;
„שֵׁד!" מְטִילָה עוֹד בָּהּ אִמָּא
וּכְבָר כַּעֲסָהּ נִדָּף הוֹלֵךְ,
וְרֶגַע שׁוֹהָה עוֹד עַל זִיוָהּ
וּמְהַרְהֶרֶת: בְּלֹא עַיִן־הָרָע —
אַל־נָא אֶפְתַּח פֶּה לַשָּׂטָן!

א.

שִׂפְרָה'לִי כַּלָּה.

נַעֲרָה הָיְתָה, נַעֲרָה קְטַנָּה,
שְׁחוֹרַת־חֵן וְקַלַּת־דַּעַת,
וְרָדִים פָּרְחוּ בִלְחָיֶיהָ,
שְׂחָקִים נָגְהוּ מֵעֵינֶיהָ
וּבִשְׂחָקִים רָקְדָה חַמָּה —
חַמָּה צְעִירָה, אֵין רְבָב לָהּ,
עוֹד כָּל כֹּחָהּ לֹא פִתְּחָה,
שְׁכוּרַת פֶּלֶא־עַצְמָהּ תִּקְפֹּץ,
תִּצְהַל וְלֹא תִשְׁמַע פַּעֲמָהּ;
מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב
שָׁעָה קַלָּה לֹא תָנוּחַ,
וְהָעוֹלָם מָלֵא תְרוּעָה,
צְחֹק וָשִׁיר וּמְשׂוֹשׂ קְרָנַיִם,
הַמִּתְפָּרְצוֹת לְכָל רוּחַ.

מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב
הָיְתָה שִׂפְרָה'לִי צוֹחֶקֶת
וּמְפַטְפֶּטֶת וּמְחוֹלֶלֶת.
וּמְטַפֶּלֶת בְּכָל דָּבָר,
בְּכָל מָקוֹם אוֹר זוֹרֶקֶת.

מְקוֹם מִתְנַשֵּׂא גַּן הַ„שְּׂרָרָה"
וְאַשְׁדוֹת מֵי הַנַּחַל הוֹמִים;
כָּל הַנָּשִׁים עִם הַנְּעָרוֹת,
שִׁפְרָה'לִי מְאֹד יוֹדַעַת,
בָּהּ מִסְתַּכְּלוֹת אַף מְשִׂיחוֹת,
רוֹאוֹת יִקְרוֹת תַּכְשִׁיטֶיהָ,
צוֹפוֹת זָהֳרָהּ עַל רֹאשָׁהּ,
זֹהַר כַּלָּה כְּזֹהַר כֶּתֶר —
וְלוֹהֲטָה מִשְׁכְּרוֹן־אֹשֶׁר,
זוֹרְחָה אֹשֶׁר, הִיא מִתְהַלֶּכָה
וּכְבַת־מַלְכָּה בֵּין הַבָּנוֹת,
כֻּלָּן סוֹגְדוֹת לָהּ בַּסֵּתֶר;
גַּם זוֹ צִירְ'ל הַמַּרְשַׁעַת
בְּפָנֶיהָ הַיְרַקְרַקּוֹת
צוֹחֲקָה שָׁלוֹם לָהּ עַל־כָּרְחָהּ,
מִדֵּי עָבְרָהּ, וּשְׂפָתֶיהָ
חִוְרוֹת הֵן וְדַקּוֹת־דַּקּוֹת...

וַהֲרֵי כְּבָר אוֹצָר גָּדוֹל,
מַתַּן־כְּלוּלוֹת, שָׁמוּר אִתָּהּ:
כָּתְנוֹת־בַּד וְכָתְנוֹת צֶמֶר
וְאַלּוּנְטִיּוֹת רְקוּמוֹת
עִם מִטְפָּחוֹת, מַעֲשֵׂה סוֹרֵג,
עִם חֲטוּבוֹת מַפּוֹת־שֻׁלְחָן
וְכָל כְּלֵי־לָבָן שֶׁל הַמִּטָּה —
וּמִתְמַלֵּא עוֹד הָאוֹצָר,
יוֹם וָיוֹם מִתְרַבֶּה אִתָּהּ.
תְּמֵהָה, צוֹהֲלָה כַּצִּפּוֹר
עַל כָּל דָּבָר, כְּמוֹ עַל פֶּלֶא,

עַלְמָה כַלָּה! כֵּן, יוֹדַעַת
שִׁפְרָה'לִי, מְאֹד יוֹדַעַת:
אַבָּא בָא מִדֶּרֶךְ פַּעַם,
אָמַר: „מַזָּל טוֹב לָךְ, שִׁפְרָה!
יֵשׁ לָךְ חָתָן –
וַהֲרֵי הֵן הַמַּתָּנוֹת!"
וַהֲרֵי הֵם שְׁמוּרִים אִתָּהּ,
הָעֲגִילִים, זָהָב טָהוֹר
וּבְמִשְׁבְּצָתָם אַבְנֵי־יַהֲלֹם,
עִם הַפְּנִינִים,
שָׁלשׁ מַחְרְזוֹת הַפְּנִינִים,
בְּזִיו־תְּמָן מְצֻיָּנוֹת:
שִׁפְרָה'לִי בָהֶן מַבִּיטָה
וְלֹא תֵדַע לִבָּהּ, לָמָּה
יִדֹּם כֹּה וְיַעֲרֹג לָצֵאת
וְאֵין מִלָּה גַם בְּפִיהָ,
וְגַם כֹּחַ אֵין בְּנַפְשָׁהּ
לַעֲמוֹד בְּתוֹךְ זֶה הַדְּמָמָה.

מִדֵּי שַׁבָּת, לִכְבוֹד שַׁבָּת,
עוֹנְדָה שִׁפְרָה'לִי הַפְּנִינִים,
רְבִיד־הַפְּנִינִים עַל צַוָּארָהּ
וּבְאָזְנֶיהָ הַיַּהֲלֹמִים;
מִדֵּי שַׁבָּת, יוֹם כִּי יֵרֵד,
יוֹצֵאת שִׁפְרָה'לִי וּמְטַיְּלָה,
עִם חֲבֶרְתָּהּ חַסְיָה מְטַיְּלָה,
לְאֹרֶךְ כָּל הָרְחוֹב הַגָּדוֹל,
חוּט־הַשְּׂדֵרָה לָעֲיָרָה,
וְעַד הָעֵרוּב,

מְנִיפָה אוֹתוֹ, קוֹשְׁרָה אוֹתוֹ
לְקָדְקָדָהּ כִּמְנַצַּחַת;
חַסְיָה נוֹטְלָה אֶת הַשֵּׁנִי,
כְּחָל־הַסֶּרֶט, מִתְבּוֹנֶנֶת
אֶל מַעֲשֵׂהוּ, אֶל תַּחֲרָתוֹ,
דַּקַּת־קְפָלִים, וְאֶל הַסֶּרֶט
בָּהּ הָעוֹבֵר, לִהְיוֹת נִקְשָׁר
בַּעֲנִיבָה כְפוּלָה אַחַת.
עוֹמְדָה שִׁפְרָה'לִי וּמְחַיְּכָה
מוּל הָרְאִי וּמוּל רְעוּתָהּ:
בִּשְׁבִיס־לַיְלָה זֶה לְרֹאשָׁהּ
וּמוּל עָרְפָּהּ תַּלְתַּלֶּיהָ,
סָפֵק אִשָּׁה, סָפֵק נַעֲרָה —
גַּם בְּעֵינֶיהָ,
מַה חֲדָשָׁה הִיא וּכְמוּסָה!

— „וּמַה־זֶּה? — מְעִיל־הַשַּׁחֲרִית!"
וְשִׁפְרָה'לִי שׁוֹלַחַת עַצְמָהּ
לְתוֹךְ הַמְּעִיל רְחַב־הַגִּזְרָה,
וְהוּא עָשׂוּי
אַטּוּן טוּרְקִי חוּם וּמְנֻמָּר
בִּכְתַב־רָזִים, שָׁחוֹר וְתוֹלָע —
סוֹגְרָה אוֹתוֹ עַל קִשּׁוּרָיו,
עוֹמְדָה, חוֹבְרָה שְׁתֵּי יָדֶיהָ
תַּבְנִית קֶשֶׁת כְּלַפֵּי בֶטֶן,
רֶמֶז לֵאמֹר: חָבִית גְּדוֹלָה...
צוֹחֲקוֹת הַנְּעָרוֹת יַחַד,
וְחַסְיָה רוֹאָה אֶת חֲבֶרְתָּהּ,
וַהֲרֵי הִיא אִשָּׁה צְעִירָה!

יֵשׁ יוֹשֶׁבֶת הִיא נִדְהָמָה
עַל אַרְגָּזָהּ הַפָּתוּחַ,
סָבִיב לָהּ חֲמוּדוֹתֶיהָ:
הַאַף אָמְנָם לָהּ כָּל אֵלֶּה?!

חַסְיָה הִיא חֲבֵרָה טוֹבָה
וְנֶאֱמֶנֶת לָהּ כִּלְבָבָהּ;
לָהּ רַק לָהּ תְּסַפֵּר הַכֹּל,
אֲשֶׁר שָׁמְעָה, אֲשֶׁר הָגְתָה
בַּמִּסְתָּרִים וַאֲשֶׁר חָלְמָה
לִפְנוֹת בֹּקֶר עַל מִשְׁכָּבָהּ.
חַסְיָה זוּ, אַף הִיא יוֹדַעַת
אֶת כָּל חֵפֶץ בָּהּ, וּבְטֶרֶם
גַּם לְאִמָּא אוֹתוֹ שָׂחָה –
וּכְבָר לָהּ הִבְטִיחָה אִמָּא
שִׂמְלַת־מֶשִׁי לַחֲפָּתָהּ,
מֶשִׁי לָבָן, מִן הַמֻּבְחָר,
עִם מִקְלַעַת פִּרְחֵי־כֶסֶף,
עִם סַלְסָלוֹת, מַעֲשֵׂה־אָמָן,
וְשֹׁבֶל נִמְשָׁךְ כַּהֲלָכָה.

„חַסְיָה! טוֹב, כִּי בָאת הָרֶגַע,
אַךְ זֶה רֶגַע
וְגָמַרְתִּי אֶת הַשְּׁבִיסִים".
– „אַתְּ עֲשִׂיתִם?" – „לֹא, כִּי אִמָּא,
רַק הַסְּרָטִים בָּם הִכְנַסְתִּי,
וְאִם גְּמַרְתִּים – גַּם עֲשִׂיתִים!"
קוּפְצָה שִׁפְרָה'לִי וְחוֹטְפָה
שְׁבִיס־הַבַּד, לוֹ סֶרֶט אָדֹם,

ב.

צְלָלִים אִלְּמִים.

יֵשׁ יִזְדַּעֲזַע כָּל הָעוֹלָם,

עַל־פְּנֵי שֶׁמֶשׁ עָב כִּי חָלָף —

גַּם לֵב שִׂפְרָה'לִי לִפְעָמִים

יֶחֱרַד פִּתְאֹם, צְלָלִים אִלְּמִים

זָחֲלוּ וַיְכַסּוּ עָלָיו.

יוֹשְׁבָה הִיא עַל תִּיק־הַטַּלִּית,

תִּיק שֶׁל סַמִּיט, וּבַזָּהָב

שְׁמוֹ רוֹקֶמֶת — מְאוּם לֹא תֶּהְגֶּה,

רַק בִּלְבָבָהּ

מַעְיָן שֶׁקֶט יֶהֱמֶה הָמֹה;

בָּא וְהוֹלֵךְ פְּתִיל־הַזָּהָב,

אֶצְבְּעוֹתֶיהָ חוֹמְקוֹת, גּוֹלְשׁוֹת,

עַל הַסַּמִּיט, רַךְ וְשָׁחוֹר,

פִּתְאֹם תֶּהְגֶּה:

כָּכָה רַךְ וְעָנֹג שְׂפָמוֹ...

אִמָּא סִפְּרָה מִפִּי אַבָּא:

יָפֶה הוּא וּשְׁחוֹר־עֵינָיִם —

וַדַּאי גַּם חֲתִימַת זָקָן

אֶת לְחָיָיו כְּבָר מַעְגִּילָה...

סִפְּרָה אִמָּא מִפִּי אַבָּא:

וּמֵרֶגֶשׁ אֶחָד פֶּלֶאִי
תְּפוּשׂוֹת יַחַד, שְׁתֵּי הַנְּעָרוֹת
חוֹבְקוֹת זוֹ אֶת זוֹ וְנוֹשְׁקוֹת,
וּבְעֵינֵיהֶן
וּבִלְבָבָן יָם שֶׁל שִׁירָה.

כְּסָתוֹת וּמַצָּעוֹת פְּשׁטִים,
רוֹבְצִים יַחַד
דּוֹמְמִים וְכִבְהַמְתָּנָה;
הַכֹּל דּוֹמֵם כַּאן וְשַׁאֲנָן!
גַּם הַתִּקְרָה זֹה הַכְּפוּפָה,
מִשְּׁנֵי עֲבָרֶיהָ כְּפוּפָה,
כְּמוֹ סוֹכֶכֶת עַל סוֹד יָקָר
וּמְקָרֶבֶת כָּל־בַּחֶדֶר
קִרְבַת נֶפֶשׁ נֶאֱמָנָה.
בְּעַד הַחַלּוֹן יַעַר־גַּגּוֹת,
מֶרְחַק שָׂדוֹת עִם רָקִיעַ —
הַכֹּל מְבֻדָּל כַּאן וּמְיֻחָד,
מוּרָם כֹּה עַל כָּל הַבְּרִיּוֹת
וְעֵין־זָר הֵנָּה לֹא תַבְקִיעַ.
עוֹמְדָה שִׁפְרָה'לִי וּפִתְאֹם
מָגוֹר לָהּ וְצַר מִסָּבִיב!
זָר הַשֻּׁלְחָן, זָר הָאָרוֹן,
גַּם הַכְּתָלִים, אַף סְיָדוֹ,
קָרִים כֹּה — הַתִּקְרָה צָרָה!
גַּם כְּלֵי־מִטָּה אֵלֶּה פְּשׁטִים,
נִרְאִים שׁוֹמְמִים וּנְטוּשִׁים,
כְּאֵלֶּה קְנֵה־הַקַּשׁ הַנְּטוּשִׁים
וְתַגּוֹצוֹת הַמְּפֻזָּרוֹת
עַל הָרִצְפָּה, לֹא טְהוֹרָה...
עוֹמְדָה שִׁפְרָה'לִי וּפִתְאֹם
נוֹהֲמָה נְהִימָה כְבוּשָׁה,
וּמְנַמְלְטָה מִן הַחֻרְבָּה,
מִן הַחֶדֶר הִיא נִמְלָטָה,
קוֹפְצָה, טָשָׁה מִן הַמַּעֲלוֹת,

מְשֻׁלָּם הוּא בְּכָל הַמַּעֲלוֹת!
לַמְדָן הוּא, לְעִלּוּי נֶחְשָׁב,
מְזַמֵּר מַפְלִיא, בַּעַל־קוֹרֵא,
וּכְתַב־יָד לוֹ – מַרְגָּלִיּוֹת,
נוֹדָע בְּכָל הָעִיר לִתְהִלָּה.
סִפְּרָה אִמָּא... אַךְ מַה פָּנָיו?
עֵינָיו פַּעַם לוֹ רָאֲתָה! –
וְחוֹזֵר, הוֹלֵךְ פְּתִיל־הַזָּהָב
וְאֶצְבְּעוֹתֶיהָ קוֹדְחוֹת חֶרֶשׁ,
וְהִיא נִבְהֶלֶת:
מַה תְּהִי לְפָנָיו מְנָתָהּ?!
הַאִם טוֹב אוֹ רַע לְבָבוֹ?
אִם הוּא עַקְשָׁן? אִם הוּא כַּעֲסָן?
וְאֵיךְ יְדַבֵּר דְּבָרָיו אִתָּהּ?
אוֹי!... הַמַּחַט הָעִוֶּרֶת!
אֱגֶל־דָּם כְּגֹדֶל גֶּרֶשׂ
נוֹצֵץ עַל רֹאשׁ אֶצְבַּע־שְׂמֹאלָהּ –
שִׁפְרָה׳לִי יוֹשֶׁבֶת תְּמֵהָה
וּבִרְסִיס הַדָּם מַבִּיטָה
בְּמִין פַּחַד זָר מַבִּיטָה...

עוֹלָה הִיא עַל הָעֲלִיָּה
שֶׁעַל בֵּיתָם, בָּעֲלִיָּה
עוֹמְדָה הִיא, עֵינֶיהָ גְדוֹלוֹת: –
כַּאן יָגוּרוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד
שָׁלֹשׁ שָׁנִים,
שְׁנוֹת־הַמְּזוֹנוֹת בֵּית אָבִיהָ.
מִטּוֹת שְׁתַּיִם, שֻׁלְחָן, כִּסְאוֹת
וְעַל הַמִּטּוֹת גַּלֵּי־כָרִים,

הָיֹה תִהְיֶה לָךְ לִבְרָכָה".
סָרְבָה שִׁפְרָה'לִי מִתְּחִלָּה,
אַחַר פָּשְׁטָה כַף־יְמִינָהּ;
„מַזָּל רַב לָךְ, הַיְפֵהפִיָּה!"
פָּסְקָה זוֹ אַךְ נָטְלָה יָדָהּ,
וּכְמִכְתָּב־חַרְטוּמִים קוֹרְאָה
רָעֲפוּ בְסוֹד מִלֶּיהָ,
וּבַת־צְחוֹקָהּ עַל פָּנֶיהָ
הֶאִירָתַן אוֹר שֶׁל בִּינָה.
„בְּרִיאוּת טוֹבָה, אֹרֶךְ־יָמִים —
חָיֹה תִחְיִי מֵאָה שָׁנִים;
פַּעַם אַחַת תִּנָּשְׂאִי —
שִׁשָּׁה לָךְ יִוָּלְדוּ בָנִים;
עֹשֶׁר רַב בְּחֶלְקֵךְ יִפֹּל,
כָּל חַיַּיִךְ — קַו זֶה שׁוּרִי! —
דֶּרֶךְ אַחַת גְּדוֹלָה, פְּתוּחָה".
דִּבְּרָה כֹה וְעוֹד הוֹסִיפָה,
וְשִׁפְרָה'לִי הֶאֱזִינָה דוּמָם
אֶל הַנְּבוּאוֹת, לִבָּהּ פָּעַם
וּמִגִּיל הִתְאַפֵּק רוּחָהּ.
וְהִנֵּה צְרוֹר שֶׁל קְלָפִים בָּלִים
בְּיַד הָאִשָּׁה וְהִיא מְשַׁדֶּלֶת:
„חַלְּקִי אֶת הַצְּרוֹר לִשְׁלֹשָׁה,
עַל הַתִּיכוֹן חָמֵשׁ פְּרוּטוֹת..."
שָׁמְעָה שִׁפְרָה'לִי בְקוֹלָהּ,
מַהֵר נָטְלָה זוֹ הַקְּלָפִים,
אֶחָד אֶחָד הָפְכָה אוֹתָם,
סֵדֶר פֶּלְאִי סִדְּרָה אוֹתָם —
פִּתְאֹם נִפְתְּחָה הַדֶּלֶת...

סוֹעֲרָה לְתוֹךְ הַבַּיִת
עִם צְחוֹק רַב וְזֶרֶם־דְּבָרִים
וְנֹגַהּ רָחוֹק בְּמַבָּטָהּ.

וְכָל שֶׁיִּקְרַב יוֹם הַחֲתוּנָּה
מְנוּחַת שִׁפְרָה'לִי נוֹדֶדֶת —
וְיֵשׁ תְּבוּאָנָה תְּמִיהָה רַבָּה,
תִּצְפֶּה וְלֹא תֶחֱזֶה בִּלְתִּי
יָם־עֲרָפֶל לְפָנֶיהָ,
לְתוֹךְ עֲרָפֶל הִיא צוֹעֶדֶת...
וּבְיוֹם אֶחָד לִפְנוֹת עֶרֶב
וְהִיא לְבַדָּהּ יוֹשְׁבָה בַיִת
מִטְפְּחוֹת־הַבַּד מוֹלֶלֶת,
קָנְתָה אִמָּא לָהּ „מְצִיאָה" —
קַדְרוּת־עֶרֶב, רָז בִּלְבָבָהּ,
יָצְאָה כְּבָר מִן הַזָּוִיּוֹת,
חֶרֶשׁ נִכְפְּפָה עַל כְּתֵפָהּ,
אֶל צְחוֹר בַּדָּהּ שָׁלְחָה כַּפָּהּ,
עָמְדָה וְלֹא פָּתְחָה פִּיהָ —
פִּתְאֹם מִן הַמִּטְבָּח אִוְשָׁה,
קָפְצָה שִׁפְרָה'לִי לַמִּטְבָּח,
אִשָּׁה שְׁחוּמָה, עֵינֵי־אֵשׁ לָהּ,
טַבְּעוֹת־פָּז לָהּ בְּאָזְנֶיהָ —
צְנוּעָה לִקְרָאתָהּ בָּאָה,
גּוֹחָה וּמְדַבֶּבֶת כָּכָה:
„שָׁלוֹם, נַעֲרָה יְפֵהפִיָּה!
הַרְאִי לִי כַּף־יָדֵךְ, נַעֲרָה,
וַאֲגִידָה לָךְ עֲתִידֵךְ...
שָׁלֹשׁ פְּרוּטוֹת רַק תַּנִּיחִי,

לוּ הַצְלָחָה תָאִיר פָּנִים,
קוֹדְחֵי־קִנְאָה, לֹא יָנוּחוּ
וְלֹא יִסְלְחוּ בְּנֵי־שָׂטָן
לוּ אֶת אָשְׁרוֹ עַד הָעוֹלָם;
עַל־כֵּן הִיא סַכָּנַת־נֶפֶשׁ
גַּם לְחָתָן גַּם לַכַּלָּה
לַיְלָה לַהֲלֹךְ בְּלִי שׁוֹמֵר
וַאֲפִילוּ פְּסִיעָה קַלָּה".
זָכְרָה שִׁפְרָה'לִי הַדְּבָרִים,
מְלֵאָה יִרְאָה נַעֲלָמָה —
וְהִנֵּה צְלָלִים, צִלְלֵי־זְוָעָה,
כְּמוֹ נֵעוֹרוּ מֵעֲבָרִים,
מֵאֲרֻבָּה וּמֵחַלּוֹן
צָצוּ פִּתְאֹם בְּרוּאִים זָרִים,
עֵרֶב־רַב שֶׁל אִישׁ וְתַיִשׁ,
שְׂעִירִים, נַעֲוִים וּמְטֹרָפִים,
קוֹרְצִים עַיִן, שׁוֹלְחִים לָשׁוֹן,
צוֹחֲקִים זָדוֹן לָהּ וּנְקָמָה —
עָמְדָה שִׁפְרָה'לִי בְּלֹא־רַעְיוֹן
וּבְעוֹרְקֶיהָ עָצַר דָּמָהּ.

„מַה־זֹּאת?״ קָרְאָה אִמָּא, כֻּלָּהּ
תִּמְהוֹן־זַעַם, כַּף סָפָקָה;
שִׁפְרָה'לִי נְבוֹכָה, בּוֹשָׁה,
גַּם הַצְּנוּעָה נִבְהָלָה,
גֵּרְרָה הַקְּלָפִים יַחַד,
וְכֶחָתוּל הַמִּשְׁתַּמֵּט
כִּוְּצָה עַצְמָהּ וְדָמְקָה.
וְאֶל שִׁפְרָה'לִי אָז תִּפֶן
אִמָּא בְּתוֹכֵחוֹת קָשׁוֹת:
„חֵטְא וְחֶרְפָּה! בַּת־יִשְׂרָאֵל
וּבַצְּנוּעִים דּוֹרֶשֶׁת!
אִם לֹא תֵדְעִי, כִּי זֶה נַחַשׁ
וְכִי זֶה אָסוּר מִן הַתּוֹרָה?
וְהֵיכַן כֻּלָּם?
אֵיךְ נִשְׁאַרְתְּ לְבַדֵּךְ בַּיִת
וְהַשָּׁעָה בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת?!״

שָׁמְעָה שִׁפְרָה'לִי הַדְּבָרִים,
נָשְׂאָה רֹאשׁ וְעֵינֶיהָ זִיקִים,
נִזְכְּרָה בְּאַזְהָרַת אִמָּא
לְבִלְתִּי צֵאת יְחִידָה עֶרֶב,
גְּזֵרָה מִפְּנֵי הַמַּזִּיקִים.
וְאֵלֶּה הָיוּ דִּבְרֵי אִמָּא:
„מָלֵא עוֹלָם רוּחוֹת רָעִים,
מִכָּל צֵל וּמַחֲבֹא אוֹרְבִים
הֵם לָאָדָם, שׂוֹנְאֵי־אָדָם,
לְהַכְשִׁילוֹ וּלְהַפִּילוֹ
וּלְצוּדֵהוּ בְּחֶרְמֵי־שְׁאֹלָם;
עַל־כֵּן מִשְׁנֶה אִישׁ יִשָּׁמֵר,

סָפֵק אֱמֶת — וְהֶחֱרִישָׁה.

אַף כְּשֶׁקָּם הַבַּדְחָן לְפִזּוּם

פִּזְמוֹן־מוּסָר בְּקוֹל־קִינוֹת,

וְהַנָּשִׁים סָבִיב בָּכוּ,

כְּמוֹ עַל אֵיזֶה חֻרְבָּן בָּכוּ,

עַד גַּם בָּקְעָה דִמְעַת־עֵינָהּ —

בָּכְתָה וְלֹא יָדְעָה לָמָּה

וּבְתוֹךְ דֶּמַע עָצְרָה צְחוֹקָהּ:

נָשִׁים אֵלֶּה,

עַל־מֶה כָּכָה תְּקוֹנֵנָּה?

אַךְ כְּשֶׁרָעֲשׁוּ הַחֲצֹצְרוֹת

עִם הַתֹּף: הֶחָתָן הוֹלֵךְ!

וּכְמוֹ רֶטֶט עָלִים סָבִיב

חָלַף קוֹל: הֶחָתָן הוֹלֵךְ!

וְהוּא בָא עִם הַמְּחֻתָּנִים,

שְׁפַל־עֵינַיִם וּלְבֶן־פָּנִים,

פִּתְאֹם נָשָׂא הָעֵינָיִם —

נִנְעֲרָה כִּלְשֶׁטֶף־זֹהַר,

הַשָּׁמַיִם לָהּ נִפְתָּחוּ

וְלִבָּהּ קָפַץ עַד שָׁמָיִם!

עַתָּה יָדְעָה: כָּל־זֶה אֱמֶת!

פָּנִים רוֹאָה הִיא אֶל פָּנִים

מַאֲוַיֶּיהָ הַנַּעֲלָמִים;

עַתָּה יָדְעָה, בָּרוּר חָשָׁה:

יוֹם זֶה רֹאשׁ לְכָל הַיָּמִים.

וְהִנֵּה יוֹשְׁבָה הִיא, טַבַּעַת־

הַקִּדּוּשִׁין עַל אֶצְבָּעָהּ;

סָבִיב אוֹר וָגִיל וּנְגִינוֹת,

ג.

הָרִקּוּד.

בָּא הַיּוֹם, הַיּוֹם הַגָּדוֹל,
שִׁפְרָה'לִי לוֹ חִכְּתָה כָּכָה!
וּכְשֶׁבָּא הַיּוֹם הַגָּדוֹל,
לֹא הֶאֱמִינָה, לֹא הֵבִינָה,
כְּאִלּוּ פִּתְאֹם כֹּל שָׁכָחָה.
בָּאוּ קְרוֹבִים וּמְחֻתָּנִים,
כְּלֵי־הַזְּמָרִים נִגְּנִים בָּאוּ;
וְכָל הַתְּכוּנָה שֶׁבַּבַּיִת
וְהַבֶּהָלָה — הַאַף אָמְנָם
כָּל־זֶה אָמְנָם בִּשְׁלָהּ הוּא?
צָמָה צוֹמָה, הִתְפַּלֵּלָה,
מִלְּאָה כֹּל אֲשֶׁר צִוְּתָהּ:
„בְּכִי, הִתְוַדִּי עַל כָּל עָוֹן,
יוֹם זֶה לָךְ כְּיוֹם־כִּפּוּרִים"
אָמְרָה אִמָּא לָהּ — הִיא שָׁמְעָה
אֶת הַדְּבָרִים — לֹא בָכָתָה.
וּכְשֶׁבָּאוּ הַשְּׁשְׁבִינוֹת
בִּגְדֵי־חֻפָּה לְהַלְבִּישָׁהּ,
צָחֲקָה קִרְבָּהּ וְתָמֵהָה,
הָיָה לָהּ כַּחֲלוֹם הַדָּבָר,

„אִכְלִי, שִׁפְרָה׳לִי, אֱכָלִי!״
מְעִירָה אוֹתָהּ הַמְחֻתֶּנֶת
עַל יְמִינָהּ,
וְהִיא עֲדוּיָה קְרִינוֹלִינָה
וְנִזְמֵי אַבְנֵי־חֵן אֲרֻכִּים,
אִשָּׁה כְּבוּדָה, פִּקְחִית־עַיִן,
אִשָּׁה זָרָה וּכְמוֹ אֵם לָהּ;
וְהִנֵּה אִמָּא מִתְקָרֶבֶת,
וְהִיא עֲסוּקָה בֵּין הַמְּשַׁמְּשׁוֹת,
וְטוֹבַעַת לָהּ בְּמִצְחָהּ
נְשִׁיקָה רַכָּה, אֵשׁ עֲצוּרָה —
יוֹשְׁבָה שִׁפְרָה׳לִי כִּשְׁכוּרָה,
לִבָּהּ נִסְחָף בָּהּ, טַבַּעַת־
הַקִּדּוּשִׁין עַל אֶצְבָּעָהּ.

הַס! הַבַּדְחָן פּוֹסֵק פְּסוּקָיו,
שָׁר וּמְדַבֵּר בַּחֲרוּזִים,
דָּאִים, בָּאִים, אַף נִקְרָאִים,
דִּבְרֵי־מְשָׁלִים, דִּבְרֵי־בְדִיחוֹת,
מְסַפֵּר מַעֲשִׂיּוֹת שֶׁהָיוּ
וְלֹא הָיוּ, מַרְצֶה שִׂיחוֹת
עַל בַּטְלָנִים וְשַׁקְרָנִים,
עַל הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים;
הַכֹּל צוֹחֵק, הַכֹּל צוֹהֵל,
וְהַבַּדְחָן מַעֲמִיד פָּנִים
כְּלֹא יוֹדֵעַ, שׁוֹתֵק רֶגַע,
מְחַקֶּה מַעֲשֵׂה־אוֹב וְהִנֵּה
שְׁנֵי שְׁתָפִים יַחַד רָבִים,
אָב מְיַסֵּר בְּנוֹ הַקָּטָן,

צְלִיל מִזְלָגוֹת עִם שַׂכִּינִים,
צְחֹק וּדְבָרִים, עִרְבּוּב דְּבָרִים,
וְהַמְּלָה סְתָם עוֹמֶדֶת
גַּם בַּטְרַקְלִין
גַּם בַּחֶדֶר שָׁם הַגְּבָרִים;
פֹּה גַּם שָׁם הַקָּהָל צוֹהֵל
עַל שֻׁלְחָנוֹת מְלֵאֵי־מֶגֶד,
קְעָרוֹת הוֹלְכוֹת, קְעָרוֹת בָּאוֹת,
נוֹשְׂאוֹת דָּגִים וּבְשַׂר־עוֹפוֹת,
צְלִי וּמְבֻשָּׁל, וּמִתְרוֹקְנוֹת
וּמִתְמַלְּאוֹת כּוֹסוֹת־יַיִן,
בָּרָק נִתָּז מִכָּל עַיִן
וּמְמַלְּלָה כָּל לָשׁוֹן
וְכָל שִׂמְלָה אוֹמְרָה שִׁירָה —
יוֹשְׁבָה שִׁפְרָה'לִי וּמְאִירָה,
כֻּלָּהּ שִׁכְרוֹן־אוֹר, טַבַּעַת־
הַקִּדּוּשִׁין עַל אֶצְבָּעָהּ.
— רְאִי הַכַּלָּה, כַּמָּה נָאָה!
— רְאִי עֵינַיִם אֵלֶּה שְׁחוֹרוֹת,
כִּשְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם שְׁחוֹרוֹת!
— מַלְכָּה צְעִירָה!
— בְּלֹא עַיִן־הָרָע, מַמָּשׁ מַלְכָּה!...
קוֹלְטָה שִׁפְרָה'לִי בְּלֹא־צְדִיָּה
אֶת הַמִּלִּים, אֶת הַפּוֹרְחוֹת,
וּמַשְׁפִּילָה עַפְעַפֶּיהָ
וּמַגְבִּיהָה עַפְעַפֶּיהָ:
בַּת־צְחֹק חִבָּה לְעֻמָּתָהּ —
עוֹנָה הִיא בְּבַת־צְחֹק חִבָּה
וּמֵאֹשֶׁר נִסְחַף לִבָּהּ.

חִישׁ מִפֹּה, מִשָּׁם הִצְטָרְפוּ
סִיעוֹת סִיעוֹת לַשַּׁלְשֶׁלֶת,
שָׁב לְבָחוּר, דַּל לְעָשִׁיר
נָתַן יָדוֹ בַּשַּׁלְשֶׁלֶת,
וְהַמַּעְגָּל הָלַךְ רָחַב
וְהָרִקּוּד הָלַךְ גָּבַר,
רִקּוּד חוֹזֵר
לַמַּנְגִּינָה הַחוֹזֶרֶת
וְלִמְחִיאַת־כַּף הַנָּשִׁים,
עָנְתָה אוֹתוֹ
בְּהַסְכָּמָה מְעוֹרֶרֶת.
פִּתְאֹם שָׁב הַמַּעְגָּל אָחוֹר
וְהָרִקּוּד עַל עֲקֵבוֹ
וּבַחֲיָלִים מְחֻדָּשִׁים;
פִּתְאֹם שְׁנַיִם — וְאֶל הַמַּעְגָּל!
רָקְדוּ זֶה מוּל זֶה, נָסוֹגוּ,
קָרְבוּ שׁוּב וְשׁוּב נָסוֹגוּ,
חָזְרוּ, וְהִנֵּה דָבְקוּ יַחַד,
שְׁלוּבֵי־כָתֵף רוֹקְדִים הֵמָּה
וַעֲוָיוֹת מִתּוֹךְ רִקּוּד,
מַטִּים רֹאשׁ, מוֹשִׁיטִים זְרֹעַ,
רוֹקְעִים עַזּוֹת
וּמִיַּד מִתְחַטְּאִים הֵמָּה,
סַבִּים תְּמִימִים עַל מְקוֹמָם
בְּתוֹךְ הַמַּעְגָּל הַמִּסְתּוֹבֵב,
בְּתוֹךְ הָרִקּוּד הַמִּתְגַּבֵּר,
רִקּוּד חוֹזֵר
לַמַּנְגִּינָה הַחוֹזֶרֶת
וְלִמְחִיאַת־כַּף הַנָּשִׁים

תַּרְנְגוֹלִים קוֹרְאִים, עוֹנִים,
פָּרוֹת גּוֹעוֹת, נוֹבְחִים כְּלָבִים...
שׁוֹמְעָה שִׁפְרָה'לִי, לֹא שׁוֹמְעָה,
כַּאן וְלֹא כַאן טָשָׁה נַפְשָׁהּ
וּבָאֶחָד דְּמִי־הֶגְיוֹנָהּ:
שׁוּב הִיא חָשָׁה אֶצְבְּעוֹתָיו,
כְּשֶׁהֵן רוֹעֲדוֹת וְנוֹגְעוֹת
בְּאֶצְבָּעָהּ לָרִאשׁוֹנָה;
שׁוּב הִיא חָשָׁה אֵמוּן זְרֹעוֹ,
הֶסְכֵּם צַעֲדוֹ, רָז קִרְבָתוֹ,
כְּשֶׁהֵם חוֹזְרִים מִן הַחֻפָּה,
צְפִיפָה עַל פָּנֶיהָ, סָבִיב
שְׁאוֹן כְּלֵי שִׁיר וְעָם רַב חוֹגֵג;
וְהִנֵּה יוֹשְׁבִים הֵם לְבַדָּם,
עַל הַשֻּׁלְחָן מְרַק הַזָּהָב
נוֹצֵץ, מַסְבִּיר עֵינֵי־שָׁמְנוֹ –
שְׁתִיקָה... בּוּשָׁה... פִּתְאֹם מַבָּט!
גַּל שֶׁל אֵשׁ – וּכְבָר הִתְמוֹגֵג...

תַּם הַמִּשְׁתֶּה. קְהַל הַגְּבָרִים
קָם וְשָׁטַף אֶל הַטְּרַקְלִין,
נִרְתְּעוּ לְצַד הַנָּשִׁים
בִּצְחֹק־עֲנָוָה, כְּלֵי־הַזֶּמֶר
שִׁיר הִרְקִידוּ, חַי וּפָזִיז!
וַיִּתְעוֹרְרוּ הַגְּבָרִים
וַיֶּאֶחֱזוּ שַׁלְשֶׁלֶת,
וְהָרִקּוּד הִנֵּה הֵחֵל
עִם הַשִּׁיר חִישׁ קַל וּבְמַעְגָּל,
רִקּוּד חָפְשִׁי, עַלִּיז, עָזִיז.

הָלְאָה יַחַד וּבַמַּעְגָּל!
הָלְאָה מַהֵר, יֶתֶר מַהֵר,
טוּשׁ וְקָפוֹץ וְשָׂמֹחַ,
שׁוֹט וְחוֹלֵל
וְהִתְהוֹלֵל עַד בְּלִי־כֹחַ!
כִּי יֵשׁ עוֹלָם, כִּי יֵשׁ חַיִּים,
כִּי אֵל אֶחָד בַּשָּׁמַיִם,
אֲשֶׁר בְּאַהֲבָתוֹ בָּרָא
אֶת כֻּלָּנוּ
וְאֶת הָאַהֲבָה נָתַן לָנוּ
וְאֶת הַחֶדְוָה וְאֶת הַצָּרָה
וְאֶת הַגְּאֻלָּה מִן הַצָּרָה,
כִּי אֲנַחְנוּ חַיִּים......

פִּתְאֹם —
וּכְקוֹל־נֵפֶץ עָמוּם חָדַר:
אֵי הֶחָתָן?
הֶמְיָה נְבוּכָה חָרְדָה אַחֲרָיו,
הִכְּתָה גַל עַל גַל מִסָּבִיב:
אֵי הֶחָתָן?
וַיִּשְׁתַּתְּקוּ כְּלֵי־הַזֶּמֶר
וַיִּתְפּוֹרֵר חוּג הַמְרַקְדִים,
פָּנוּ הָאֲנָשִׁים סְבִיבָם,
נִצְּבוּ דוּמָם עַל הַכַּלָּה:
חִוְּרָה יָשְׁבָה זוּ עַל כִּסְאָהּ,
קְפוּאַת־פַּחַד, וְעֵינֶיהָ —
מוּל הַצַּיָּד עֵינֵי יַעֲלָה
וַיָּרוּצוּ הָאֲנָשִׁים
וַיָּפוּצוּ בְּכָל הַבַּיִת

...הוֹ! הוֹ! טוּשׁ וְקַפֵּץ
טוּשׁ וָנוֹעַ עַל אֲדָמָה,
עַל אֲדָמָה
נֶאֱמָנָה זוֹ וִיקָרָה,
שׁוּט וְסָבֹב בְּלִי מַטָּרָה,
שׁוּט וְעָבֹר
בְּהַרְגָּשָׁה פְּלִיאָה אַחַת,
כִּי יֵשׁ חַיִּים וְיֵשׁ נַחַת
וַאֲנַחְנוּ חַיִּים אָנוּ...

... הוֹ! הוֹ! עַל אֲדָמָה —
וְהִתְנַשֵּׂא מֵאֲדָמָה!
יֵשׁ מְרוֹמִים, יֵשׁ מְאוֹרִים,
וְהֵמָּה צוֹחֲקִים, רוֹמְזִים, קוֹרְאִים,
וְהֵמָּה יוֹרְדִים לִקְרָאתֵנוּ
לְקַבְּלֵנוּ —
כְּבָר הַכְּרוּבִים עַל רָאשֵׁינוּ!
הֵן הַיּוֹם יוֹם־שִׂמְחָה לָנוּ...

... הוֹ! הוֹ! הַשָּׁמַיִם
רוֹקְדִים סָבִיב, כָּל הַמְּאוֹרוֹת,
וַאֲנַחְנוּ בֵּין הַמְּאוֹרוֹת
וּמִי יָחוּשׁ עוֹד אֲדָמָה?
הַכֹּל זֹהַר,
תַּכֹּל כִּלְיוֹן לֵב וּנְשָׁמָה
וְאֵין־סוֹף נַחַת,
מַעְגָּל אֶחָד, אַהֲבָה אַחַת,
וְאֵל אֶחָד עַל כֻּלָּנוּ

ד.

בִּידֵי הַמַּזִּיקִים.

נָסָה יַעֲלָה מִפְּנֵי אוֹיְבָהּ,
רָצָה כָּל־עוֹד בָּהּ נְשָׁמָה —
רֶגַע עוֹד וְיִמְצָא אוֹתָהּ
חִצּוֹ אוֹ כְּבָר אוֹתָהּ מָצָא?
כָּכָה לֹא הִבְחִינָה דָּבָר
שִׁפְרָה'לִי, כֹּה נַפְשָׁהּ רָצָה
עַל־פְּנֵי גְבָעוֹת, עַל־פְּנֵי שׁוּחוֹת,
שַׁוְעַת־אֵלֶם אַחַת כֻּלָּהּ:
הַצִּילוּנִי! וְהִיא טָשָׁה,
כָּל־עוֹד כֹּחַ קִרְבָּהּ טָשָׁה—
הֵן לֹא נִכְרְתָה כָּל תִּקְוָה
אוֹ הַאֻמְנָם כְּבָר נִכְרָתָה?

לֹא! לֹא אָפְסָה עוֹד כָּל תִּקְוָה,
עוֹד בְּכָל הַדְּרָכִים סָבִיב
וּבַיְּעָרִים וּבַכְּפָרִים
שָׁטוּ שְׁלִיחִים, עוֹד לֹא חָזְרוּ
מִן הַ„צַּדִּיק" הַמִּתְחַתְּנִים;
אִמָּא דִּבְּרָה דִּבְרֵי־נֹחַם,
וְכָל הַבָּא לַבַּיִת הֶעֱמִיד

לַעֲבָרָיו וּלְמִסְתָּרָיו —
אֵין הֶחָתָן!
וְאֶת הֶחָצֵר עַל נָמֶיהָ
וְאֶת הָרְחוֹב הִרְגִּיזוּ כֻלּוֹ
וְאֶת כָּל זָוִית מֵחֶשְׁכָּתָהּ —
אֵין הֶחָתָן!
וַיִּתְפַּלֵּץ כָּל הַבַּיִת,
אוֹר הַנֵּרוֹת חָוַר לָמוּת,
בְּשָׁמְטוּ חִישׁ כָּל הָאוֹרְחִים
כִּנְמְלָטִים מִמַּפֹּלֶת;
אִלְּמִים עַל מִשְׁבְּצוֹתֵי חַגָּם
עָמְדוּ הַחֲדָרִים, קִרְבָּם
טַמְטוּם־אֵימָה, וְחַלּוֹנוֹת
מֻכֵּי־אֹפֶל בָּם הִבִּיטוּ
בְּלִי מַחֲשָׁבָה, בְּלִי יְכֹלֶת...

כְּמוֹ נְטָפִים בָּקְעוּ קָרִים.

הִיא צוֹפִיָּה: עַל עֲרָבָה
שׁוֹמְמָה, בְּתוֹךְ עַב־אָבָק,
רָצִים הֵם, אֲשֶׁר־לֹא־טוֹבִים,
קָהָל גָּדוֹל,
צְלָמִים קוֹדְרִים חֲוַרְיָנִים,
דְּחוּקִים רָצִים וּבְבֶהָלָה
שְׁנַיִם אוֹחֲזִים בְּאָדָם,
בִּזְרוֹעוֹתָיו גּוֹרְפִים אוֹתוֹ,
דּוֹפְקִים אוֹתוֹ,
רָצִים עִמּוֹ עַד בְּלִי־אוֹן בּוֹ,
עֵינָיו בּוֹלְטוֹת, רוּחוֹ כָּלָה;
הִנֵּה רֹאשׁוֹ נוֹפֵל עִלְפֶה,
בִּרְכָּיו כּוֹשְׁלוֹת וְהוּא נִשְׁמָט,
הֵמָּה רָצִים, הֵמָּה דוֹפְקִים,
סוֹחֲבִים כְּפֶגֶר אוֹתוֹ
הָלְאָה בְּתוֹךְ עַב־הָאָבָק,
בָּעֲרָבָה הַשּׁוֹמֵמָה
וְהִנֵּה הֵם נְמוֹגִים פִּתְאֹם
בִּפְאַת־מֶרְחָק וְנִבְלָעִים
עִם הָאָבָק,
יַחַד עִמּוֹ הֵם נִבְלָעִים
וְאֵין זֵכֶר עוֹד לָהֵמָּה...

הִיא צוֹפִיָּה: בַּחֲצִי־אֹפֶל
תּוֹעֶה אָדָם, עָיֵף נִגְרָר,
פִּתְאֹם יַעֲמֹד: יָם שֶׁל דֹּמֶן
הַרְחֵק הַרְחֵק מִשְׂתָּרֵעַ
יֵט הַצִּדָּה — בִּצָּה שְׁחוֹרָה,

פְּנֵי־בִטָּחוֹן, בֵּרַךְ, הִזְכִּיר
    חַסְדֵי־שַׁדַּי הַנֶּאֱמָנִים; —
יָדְעָה שִׁפְרָה'לִי בִלְבָבָהּ,
יָרְאָה לַחֲשֹׁב הַמַּחֲשָׁבָה:
יַד לֹא־טוֹבִים כַּאן בָּאֶמְצָע!
אִישׁ לֹא הִגִּיד,
    אַף הִיא רֶמֶז לֹא פָּלָטָה —
אֵי־שָׁם בַּזָּוִיּוֹת סָבִיב
רָחֲשׁוּ כְּקְפּוֹת־שְׁרָצִים
צְלָלִים, סוֹד־בַּלָּהוֹת אִתָּם —
    הִיא כְבָשְׁתַם בְּמַבָּטָהּ
רֶגַע עֵינָהּ אַךְ הִסִּיחָה
    וְהַצְּלָלִים בְּחַשְׁרָתָם
אֲפָפוּהָ, פָּצוּ פִיהֶם,
לִלְחֹשׁ סוֹדָם לָהּ הֵחֵלּוּ —
    בְּקוֹל־זְוָעָה הוֹרִישָׁתָם

אַךְ בַּלַּיְלָה, בְּהִצָּמֵד
עַפְעַפֶּיהָ הָעֲיֵפִים,
גַּם הַנֵּר, מָגִנָּה אִלֵּם,
    נֶאֱסַף אַט אֶל הָאֲפֵלָה —
קָמָה חֶרֶשׁ הָאֲפֵלָה,
כְּבֵדָה צָנְחָה עַל חָזֶהָ
וּמַסֶּכֶת בַּלְהוֹת־תֹּפֶת
    לִטְווֹת דּוּמָם לָהּ הֵחֵלָּה,
שָׁכְבָה שִׁפְרָה'לִי כִּכְפוּתָה
    וְהַמַּרְאוֹת הָאַכְזָרִים
תָּקְפוּ, עִנּוּ, קָרְעוּ נַפְשָׁהּ —
רֹאשָׁהּ כָּאַב, עַל רַקָּתָהּ

— חַי לְצִלּוֹתוֹ! וּצְחֹק־שִׁקּוּץ
מְלַוֶּה אֶת מְחִי־כַּפָּיִם;
אֵשׁ הַמְּדוּרָה קוֹפְצָה פִּתְאֹם
וּמִתְלַקַּחַת לְשַׁלְהֶבֶת.
וְהַמְּעָרָה מְלֵאָה עָשָׁן
קוֹפְצִים צְלָלִים בְּתוֹךְ הֶעָשָׁן,
פָּנִים שְׂעִירִים עִם קַרְנַיִם —
בְּרַק־חֲנִית! גּוּף חַי מְפַרְפֵּר
עַל הַחֲנִית — וּלְאֵשׁ הַמְּדוּרָה!
„אִמָּא!..." אֶל מִטָּתָהּ עָמְדָה
אִמָּא, נֵר בְּיָדָהּ, שְׂבִיסָהּ
שָׁמוּט לַאֲחוֹרֵי רֹאשָׁהּ,
וְעַל רֹאשָׁהּ
דַּלְיֵי שֵׂיבָה פְּרוּעָה־פְּזוּרָה...

אֶל מִנֶּגֶד — בִּצָּה שְׁחוֹרָה.
יֹאמַר לָשׁוּב — הָאֲדָמָה
רַכָּה תַּחְתָּיו, יֹאמַר לָצֵאת —
עַד הַצַּוָּאר הוּא שׁוֹקֵעַ.
וּכְבָר רוֹעֲשִׁים עַל רֹאשׁוֹ
עוֹפוֹת קוֹדְרִים, אֵימֵי־כָנָף,
נוֹקְרִים אַחַת בּוֹ וּפוֹרְחִים,
חָגִים עָלָיו, שָׁבִים יוֹרְדִים,
נוֹקְרִים מִצְחוֹ, מֹחוֹ, עֵינוֹ
אֵין זְעָקָה כְּבָר בִּגְרוֹנוֹ,
דָּמוֹ יָצִיף אֶת כָּל פָּנָיו...

מִתְעוֹרֶרֶת הִיא רְגוּזָה,
מַשָּׂא אֶבֶן כְּמוֹ הִסִּיעָה
שׁוּב סוֹגֶרֶת עַפְעַפֶּיהָ
מֵאֲפֵלָה,
תַּחַת עָקַת הָאֲפֵלָה
שׁוּב נִרְדֶּמֶת. הִיא צוֹפִיָּה:
מְעָרַת־צוּרִים, מְדוּרַת־עֵצִים
יוֹקְדָה אַט בְּלֵב הַמְּעָרָה,
סְבִיב הָאֵשׁ יְצוּרִים שְׁחוֹרִים
לוֹהֲטִים, בְּקֶרֶן־זָוִית
מוּטָל הוּא, גַּל דָּם וּפְצָעִים,
נוֹשֵׁם כָּל־עוֹד רוּחַ אִתּוֹ
מְלַגְלְגִים אֲשֶׁר־לֹא־טוֹבִים
עַל קָרְבָּנָם, יוֹשְׁבִים דָּנִים:
הֲלִגְזָרִים לִגְזֹר אוֹתוֹ
אִם בְּרַגְלָיו לִתְלוֹת אוֹתוֹ
אוֹ לִצְלוֹתוֹ חַי לְאִטּוֹ

וּמְלֶחְיָהּ גָּז הַפֶּרַח.
לֹא עוֹד פִּזְזָה הָרִצְפָּה
תַּחַת רַגְלָהּ, לֹא עוֹד צִלְצֵל
קִיר גַּם סִפּוּן בִּצְחֹק־זְהָבָהּ,
כָּל הַבַּיִת
הָפַךְ קְדֹרוּת אִלְמָה, שָׁבָה.
בַּעֲלִיָּתָהּ, נְוֵה־עֲתִידָהּ,
— תַּקִּיף הָיָה זֶה רְצוֹנָהּ —
קָבְעָה מְקוֹמָהּ, יָשְׁבָה תָדִיר,
מִן הַבְּרִיּוֹת מִתְבּוֹדֶדֶת,
מִתְיַחֶדֶת עִם אֲסוֹנָהּ.
מִדְּמִי־בָדָד עֲלִיָּתָהּ
שָׁמְעָה אֶת הַזְּמָן בְּטוּשׂוֹ,
אֶת יָמֶיהָ כִּי יַחֲלֹפוּ
וְתִקְוָתָהּ אִתָּם סָפָה;
מִבְּעַד אֶשְׁנַב עֲלִיָּתָהּ
צָפְתָה עַל־פְּנֵי מֶרְחַק עוֹלָם,
רָאֲתָה בְגֹוַע עוֹלָם
וּבִהְיוֹתוֹ מִקְשָׁה כֵהָה,
עִם לְבָבָהּ קִרְבָּהּ קָפָא.
אָמְנָם, יֵצֶר תְּקָפָהּ עָרִיץ
לָחוּשׁ קֹר בְּנָשְׁכוֹ בְשָׂרָהּ,
לִרְאוֹת שְׁלָגִים שְׁלָגִים יוֹרְדִים,
קוֹבְרִים דוּמָם כָּל הָעוֹלָם;
וּבִפְעֹר שְׁעַת בֵּין־הַשְּׁמָשׁוֹת
תְּהֹמָה פִּתְאֹם —
שֶׁקְּעָה בָהּ בְּחֶדְוָה זָרָה,
צַלְמֵי־לַיְלָה, פַּחֲדֵי־לַיְלָה,
הָיוּ לָהּ לַעֲדָנִים פְּרָאִים;

ה.

שִׁפְרָה'לִי בּוֹכִיָה.

„אִי לָךְ, צֹעֲנִית רַמָּאִית!
כִּי שִׁקַּרְתְּ בְּלֹא אֵל בִּלְבָבֵךְ
וְחָזִית לִי חַיֵּי־אֹשֶׁר,
אֹשֶׁר אִשָּׁה, אֵם עַל בָּנִים —
הוֹי, כִּי כָל נְבוּאוֹתַיִךְ
בָּגְדוּ יַחַד! — אָמְנָם אַחַת,
אַחַת אִירָא, פֶּן תִּתְקַיֵּם:
חָיֹה אֶחְיֶה מֵאָה שָׁנִים..."
כָּכָה בָאֹפֶל קְשִׁי־רוּחָהּ
הָיְתָה שִׁפְרָה'לִי מְהַרְהֶרֶת,
תּוֹהָה דוּמָם עַל גּוֹרָלָהּ,
צְנוּעָה חוֹשְׂפָה לִפְנֵי שְׁחָקִים
אֶת חָזֶהָ הַפָּצוּעַ:
„אֵלִי! רְאֵה, מַה לִּי עוֹלַלְתָּ...
וּמַדּוּעַ כֹּה עוֹלַלְתָּ
לִי, הָהּ אֵלִי? הָהּ, מַדּוּעַ?!"
קַיִץ עָבַר, גְּשָׁמִים בָּאוּ,
חֹרֶף בָּא וְקֹר וָקֶרַח:
שִׁפְרָה'לִי, גַּם שִׁמְשָׁהּ קָדְרָה,
נִסְתְּרָה מֵאַחֲרֵי עָבִים,

עַכְשָׁו כְּשֶׁהָרְצִיחוֹת רַבּוּ
וְהַדְּרָכִים בְּסַכָּנָה?! —
וְשֵׁנִית נִסְגְּרָה הַחֲשֵׁכָה,
וְהִיא שׁוֹמֵמָה מִשֶּׁהָיְתָה,
עַל רֹאשׁ שִׁפְרָה'לִי, עַל נַפְשָׁהּ,
נֶאֶלְמָה עוֹד יוֹתֵר נַפְשָׁהּ,
כְּאֵבָהּ יוֹתֵר בָּהּ צָפָנָה.

וּבֵין כַּךְ הִתְגַּלָּה אָבִיב,
קָסַם אָבִיב אוֹר וּנְעוּרִים,
יָצַר פְּרָחִים מֵאֲדָמָה
וּבְרָקוֹת מִכָּל אֶבֶן
וַיַּפְרִיחַ כַּנְפֵי־רְנָנִים —
כָּל הָעוֹלָם
דָּץ מֵעֶדְנָה וּבִכּוּרִים
בַּעֲלִיָּה, מוּל הָעוֹלָם,
שִׁפְרָה'לִי הִתְלַבְּטָה דוּמָם,
כָּמְהָה כַּאֲסִירַת־חשֶׁךְ
וַתֵּאָנַק
מִמּוּעָקַת הָאֲסוּרִים.
רוּחוֹת־עֶרֶב, רוּחוֹת־רַחֲמִים,
שָׁוְא לָהּ לָחֲשׁוּ סַבְלָנוּת;
כּוֹכְבֵי־עֶרֶב, כּוֹכְבֵי־אַהֲבָה,
רַק אֶת עָנְיָהּ, הִזְכִּירוּהָ; —
הַרְחֵק שָׁם, בִּקְצֵה הָעוֹלָם,
הָיְתָה עֵינָהּ, נַפְשָׁהּ תְּלוּאָה,
מְקוֹם שָׁמַיִם זָרִים כָּלִים
וַאֲדָמָה כָּלָה זָרָה,
מְקוֹם אֵין רֶגֶשׁ עוֹד וּתְנוּעָה...

וּכְמוֹ מָגוֹר אָחַז לִבָּהּ
בֹּקֶר אֶחָד בַּהֲצִיצָהּ
וְהִנֵּה מִתַּיִךְ הָרָקִיעַ,
עָבִים תְּמִימִים בָּרָקִיעַ.
וְהַגַּגּוֹת הַמֻּשְׁלָגִים
זָבִים אוֹר וְיוֹרְדִים מָיִם..

כְּעַם קֶרַע בָּרָק לָבָן
חֶשְׁכַת נַפְשָׁהּ הַנֶּאֱלָמָה:
בָּא שָׁלִיחַ, סִפֵּר: הַרְחֵק
מִן הָעִיר שְׁנֵי מִילִים מָצְאוּ
נְעָרִים רוֹחֲצִים בַּנָּהָר
גּוּף טָבוּעַ, חֶצְיוֹ שֶׁלֶד,
תַּחַת גֶּשֶׁר מָצְאוּ אוֹתוֹ,
עָצוּר בֵּין הַכְּפִיסִים שָׁמָּה.
אַבָּא מִהֵר חִישׁ לַדֶּרֶךְ,
מִהֲרוּ מִמְּקוֹמָם, בָּאוּ
גַּם הַמְחֻתָּן וְהַמְחֻתֶּנֶת
לִבְדֹּק אֶת הַגּוּף בְּעַיִן —
שׁוּם סִמָּנִים לֹא מָצָאוּ
הָיָה כָּל הַגּוּף כְּפֶצַע
אֶחָד כָּחֹל וְנָפוּחַ,
בָּשָׂר מָעוּךְ וּמִתְמַזְמֵז
וּבְאֵין זֵכֶר שֵׂעָר עָלָיו,
וּבִמְקוֹם שׁוֹקַיִם הָיוּ,
אַף וּלְחִי וּמִלּוּא יָרֵךְ —
בּוֹלְטָה עֶצֶם, חוֹר פָּתוּחַ.
וּמִי יַפְסִיד כָּל עוֹלָמוֹ
לְהָעִיד עֵדוּת וְהִיא סָפֵק

יוֹרְדוֹת לִרְחֹץ אֶל הַנַּחַל,
כֻּלָּן תֹּם וְגִילַת־שְׁלוֹמִים;
שָׁמָּה יַחַד הָיוּ יוֹשְׁבוֹת,
סוֹרְגוֹת, רוֹקְמוֹת, שׁוֹתְקוֹת יַחַד
וּמַקְשִׁיבוֹת לָאֲשָׁדוֹת,
לִשְׁאוֹן מֵימֵי הָאֲשָׁדוֹת
הַמִּתְגַּלְגְּלִים בְּסֻלָּם —
שֶׁמֶשׁ בּוֹעֵר בִּגְבוּרָתוֹ,
עֵץ וָכַר בִּדְמָמָה פּוֹרְחִים,
רֶמֶשׂ זוֹחֵל בֵּין הַדְּשָׁאִים —
וְהַמֵּימוֹת נוֹפְלִים נוֹפְלִים,
לוֹקְחִים דָּבָר, נוֹתְנִים דָּבָר
וּבְזִרְמָתָם עוֹמְדִים תָּמִיד,
שָׁוִים תָּמִיד,
וּבְהֶמְיָתָם אַט מְשַׁכְּכִים
אֶת כָּל עֶלְבּוֹן
וְאֶת מַאֲוַיֵּי־נֶפֶשׁ כֻּלָּם...

הָיָה יוֹם בִּימוֹת־הַחַמָּה,
פָּנָה כְבָר הַיּוֹם לָלֶכֶת
וְהַנַּחַל בֵּרַךְ דַּרְכּוֹ,
פִּתְאֹם שִׁפְרָה'לִי הִרְגִּישָׁה:
חַסְיָה, חַסְיָה הִיא אַחֶרֶת!
מַרְבָּה צְחֹק הַיּוֹם וְלָצוֹן,
פִּתְאֹם חוֹמְקָה בַּמֶּרְחַקִּים,
וְהִנֵּה רֹךְ לָהּ שֶׁטֶף־חִבָּה
וּדְבַר־מָה בַּלֵּב שׁוֹמֶרֶת...
פָּנָה כְבָר הַיּוֹם לָלֶכֶת
חַסְיָה נָטְלָה רֹאשׁ רְעוּתָהּ

חַסְיָה אַחַת הָיְתָה פּוֹקְדָה
אֶת חֲבֶרְתָּהּ בִּבְדִידוּתָהּ;
חַסְיָה אַחַת יָדְעָה לַהֲלֹךְ
אֶת חֲבֶרְתָּהּ, לָפִיג צַעֲרָהּ
וּבְלֹא־כְלוּם, רַק בִּמְצִיאוּתָהּ
הָיְתָה לָהּ כְּמַלְאָךְ תָּמִיר,
דַּק־הַחוּשׁ וּזְהִיר־הַכָּנָף
וּבִלְבָבוֹ אַהֲבָה בָרָה;
הָיְתָה לָהּ כִּבְשׂרַת־שָׁלוֹם —
וּבְעֵינֶיהָ הַחֲמִימוֹת
כְּמוֹ הֵבִיאָה לָהּ מֵרָחוֹק
אוֹר וְתִקְוָה לֹא־בְאֻרָה,
הָיְתָה חַסְיָה מוֹשְׁכָה אוֹתָהּ,
לוֹקְחָה אוֹתָהּ אַט בְּיָדָהּ
וּפוֹתַחַת לָהּ אֶת כִּלְאָהּ —
יוֹצֵאת עִמָּהּ אֶל הָעוֹלָם,
מַרְאָה עוֹלָם לָהּ בְּיָפְיוֹ,
מָה רַב יָפְיוֹ
וְכִי נִבְרָא גַם בִּשְׁבִילָהּ.
וּבְגֹבַר יְמוֹת־הַחַמָּה
הָיוּ הוֹלְכוֹת שְׁתֵּיהֶן יַחַד
חוּץ לִתְחוּם שֶׁל הָעֲיָרָה,
מְקוֹם מִתְנַשֵּׂא גַן הַ„שְּׂרָרָה"
וְאַשְׁדּוֹת מֵי־הַנַּחַל הוֹמִים;
שָׁם בַּמּוֹרָד עִם הַנַּחַל
יָשְׁנָה חֹרְשַׁת־לִבְנוֹת דַּקָּה,
לִבְנוֹת־כֶּסֶף גְּבֵיהֵי־קוֹמָה
כַּעֲלָמוֹת בְּנוֹת־אֲצִילִים,
בְּגְדֵי־צְחוֹר לְבוּשׁוֹת קְלִילִים.

כֹּחָהּ סָר, בִּרְכֶּיהָ פָּקוּ,
וּבִבְכִי, לְבָבָהּ רֻטַּשׁ,
כָּרְעָה, נָפְלָה עַל הַקְּרָעִים,
בָּכְתָה, שָׁפְכָה אֶת לְבָבָהּ,
אֶת כָּל מֶרְיָהּ וְעֶנְוֹתָהּ...
קֶבֶר! הוֹי, לוּ מֵתָה שָׁכְבָה
כֹּה לָאָרֶץ, לֹא עוֹד קָמָה! —
וְהַצְּלָלִים עָבוּ סָבִיב,
וְהַדְּמָעוֹת שָׁטְפוּ, שָׁטְפוּ,
רִוּוּ תַּחְתָּהּ אֶת הַקְּרָעִים,
אָזְלוּ אַט — וְהָיְתָה דְמָמָה,
חֶשְׁכַּת־דְּמָמָה בָעֲלִיָּה,
חֶשְׁכַּת נֶפֶשׁ רֵיקָנִיָּה,
וּבַחֲלַל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ —
חֶשְׁכַּת־עוֹלָם בְּלִי נֶחָמָה...

שרלוטנבורג, תרע״ח.

צָהֲלָה לְתוֹךְ עֵינֶיהָ,
סִפְּרָה לָהּ בִּנְשִׁימָה קְצָרָה:
עֶרֶב זֶה – וְהִיא אֲרוּסָה!
וּפָנֶיהָ שָׁנוּ פִּתְאֹם,
דָּבְקָה בָּהּ וַתִּשָּׁקֶנָּה
וּבְעֵינֶיהָ אוֹר כֹּה עָנָו,
וּבַת־צְחֹק לָהּ דָּוָה כָּכָה,
כְּאִלּוּ בִקְּשָׁה סְלִיחָה מֶנָּה...
חָזְרָה שִׁפְרָה׳לִי כִּדְחוּפָה
לַעֲלִיָּתָהּ. בַּעֲלִיָּתָהּ
דָּרְכָה כֹּה וָכֹה כִּנְמֵרָה,
חָשְׁקָה לִנְשֹׁךְ, לִטְרֹף סְבִיבָהּ.
חֲסִיָה! אַחַת הָיְתָה חֲסִיָה
לָהּ עַד עַתָּה – וְאֵינֶנָּה,
כִּי עַל־כֵּן לָהּ כֹּה הִכְאִיבָה!
אָכֵן רַק לְעוֹרֵר חֶמְלָה
תּוּכַל עוֹד... וּבְעֵינֵי־זַעַם
תָּרָה כֹּה וָכֹה בַּחֶדֶר,
חָשְׂפָה שֵׁן וְשָׁחֲרָה טֶרֶף,
רֶגַע עָמְדָה אֶל הָאָרוֹן –
מִן הָאָרוֹן,
מַשֶּׁהוּ פָּתוּחַ, הִלְבִּין
קְצֵה שִׂמְלָתָהּ, שִׂמְלַת־חֻפָּה,
עָמַם דֹּם בְּצֵל הָעֶרֶב –
פָּתְחָה אֶת הָאָרוֹן, תָּפְשָׂה
אֶת הַשִּׂמְלָה, בַּחֲמַת־שַׁחַץ
נִבְלְעוּ בָהּ צִפָּרְנֶיהָ,
קְרָעִים קְרָעִים קָרְעָה אוֹתָהּ
קָפְאָה רֶגַע עַל הַקְּרָעִים,

ד. שמעונוביץ

עם אביב

שירים

אֲדָר.

מַה תְּדַדִּי צִפּוֹרִי עֲלֵי רִגְבֵי הַקֶּרַח?
— „עוֹד הַקֶּרַח לֹא נָמֵס, אַךְ עוֹד יוֹמוֹ לֹא יֶאֱרַךְ"...
בֵּינוֹת רִגְבֵי הַקֶּרַח צִפּוֹר קְטַנָּה מְדַדָּה,
צִפּוֹר קְטַנָּה מְדַדָּה וּמְצַפְצֶפֶת לְבַדָּהּ.

הִנֵּה זָרְחָה הַחַמָּה, הִנֵּה שֵׂגִית הוּעָמָה.
הָאִילָנוֹת צְרוּמִים נַעֲזוּבָה וּדְמָמָה...
בֵּינוֹת רִגְבֵי הַקֶּרַח מַה תְּדַדִּי, צִפּוֹרִי?
בַּהֲמִיָּה הַקָּוָה מַה, נִשְׁמָתִי, תְּסָעֲרִי?

אַנְקוֹר.

הָעֵצִים יָבְשׁוּ, לֹא עוֹד יַשְׁחִירוּ,
קְלִיפָּתָם עַזָּה כְּעֵין־הָאֵפֶר
וְהִיא רַעֲנַנָּה וְכִמְרֻחָצָה,
וְכִמְרֻחָצִים הֵם הַזַּלְזַלִּים —

זַלְזַלִּים דַּקִּים, עֲרֻמִּים, טְהוֹרִים,
כִּקְהַל יְלָדִים נֶחְמָדִים, דַּלִּים,
בְּלִי כְסוּת לִבְשָׂרָם, אַךְ זַךְ לְשַׁדָּם,
וְיוֹם אֲבִיבָם עוֹד גָּדוֹל, גָּדוֹל.

לְרוּחַ־בֹּקֶר יָנוּעוּ חֶרֶשׁ,
הַבֹּקֶר כֵּהֶה, הַשַּׁחַק עָכוּר,
יְצַפְצֵף אַנְקוֹר בְּקוֹל מִתְאַפֵּק,
יְנַתֵּר רֶגַע וְעָמַד תַּחְתָּיו.

וּכְאִלּוּ יַאֲזִין לְקוֹלוֹת־סֵתֶר
מֵעִמְקֵי־עוֹלָם. גַּם לִבִּי מַאֲזִין.
עַל־פְּנֵי הַכַּלָּה עוֹד הַהִנּוּמָה,
חֲתָנָהּ יִשְׁמַע אֶת הַלְמוּת לִבָּהּ...

פְּדוּת.

הֶחָיְתָה זוּ שְׁלוּלִית אֲבִיבִית, אוֹ נַחַל, אוֹ אוּלַי אֲגָם?
מִלַּהַט הַשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹקְעָה הֶאְדִּימוּ הַמַּיִם כַּדָּם.

בְּמִקְוֵה־הַמַּיִם, בַּתָּוֶךְ, עֵץ עָרוֹם הִתְרוֹמֵם בְּלִי־נִיד,
עַל רֹאשׁוֹ הִתְנוֹעֲעָה צִפּוֹר, כְּנָפֶיהָ לְבָנוֹת כַּסִּיד.

מַה־תִּבְכִּי, הַצִּפּוֹר, בָּעֶרֶב, בִּקְרוֹב יוֹם־הָאָבִיב לָמוּת?
— „כְּבָר כָּבִים בַּמַּעֲרָב הֶעָבִים וּלְנַפְשִׁי לֹא בָאָה עוֹד פְּדוּת“...

וּבוֹכָה בִּדְמָמָה הַמַּלְכָּה שֶׁכִּשְּׁפָהּ הַמְכַשֵּׁף הָרָע,
בַּמֶּרְחָק יָרֹנּוּ אֲפִיקִים. הָאִילָן לֹא נָע וְלֹא זָע.

כְּבָר כָּבִים בַּמַּעֲרָב הֶעָבִים וּלְנַפְשִׁי לֹא בָאָה עוֹד פְּדוּת.
מַה־תִּבְכִּי, הַצִּפּוֹר, בָּעֶרֶב, בִּפְנוֹת יוֹם־הָאָבִיב לָמוּת?

אֶל שַׂדֵּךְ הַנָּדִיב, הַחַנּוּן,
אֶל חֵיקֵךְ הַחַם וְהַמְּנַחֵם?

בִּקַּשְׁתִּיךְ בְּמֶרְחֲבֵי יַמִּים,
חֲקַרְתִּיךְ בְּעַרְבוֹת־שָׁמַיִם —
וּפֹה אַתְּ, מִתַּחַת לְרַגְלַי...
הַלֵּבָב הִתְאַפֵּק גַּיְדֹּם.

וּמַכְאוֹב חֲרִישִׁי בְּלִי־גְבוּלוֹת...
הוֹי אִמָּא־אֲדָמָה, הוֹי אִמִּי,
רַק עַתָּה רְאִיתִיךְ רִאשׁוֹנָה,
מִי יֵדַע אִם לֹא בָּאַחֲרוֹנָה?

בְּטֶרֶם אֶפָּרֵד לָנֶצַח
מֵחֵיקֵךְ הַמְשַׁכֵּר וּמַסְעִיר —
בְּטֶרֶם אָשׁוּבָה לָנֶצַח
אֶל סֵיקֵךְ הַמְּיַשֵּׁן וּמַשְׁקִיט...

אֲדָמָה.

בֵּין שְׁלָגִים נְמַסִּים וּבִצּוֹת
לִי נִגְלְתָה פִּתְאֹם אֲדָמָה
רְוָיָה וּדְשֵׁנָה וּשְׁחוֹרָה,
בֵּין שְׁלָגִים נְמַסִּים וּבִצּוֹת.

הֶהָיְתָה זוֹ תוּגָה אוֹ חֶדְוָה?
הֶהָיָה זֶה יֵאוּשׁ אוֹ אֹשֶׁר?
הַלֵּבָב הִתְאַפֵּק וַיִּדֹּם,
וּמַכְאוֹב חֲרִישִׁי בְּלִי פִּתְרוֹן.

הֶהָיוּ הַשְּׁחָקִים אֲפוֹרִים?
הֲשָׁחֳקָה תְכֵלֶת מַזְהִירָה?
רַק פִּסַּת אֲדָמָה רָאִיתִי
רְוָיָה וּדְשֵׁנָה וּשְׁחוֹרָה.

אֲדָמָה! אֲדָמָה! אֲדָמָה!
הַאָמְנָם אַתְּ הִיא הַנַּעֲלָמָה,
שֶׁאוֹתֵךְ חִפַּשְׂתִּי כָּל יָמַי
בִּנְדוּדִים אֲפֵלִים וּכְבֵדִים?

הַאָמְנָם אַתְּ הִיא שֶׁאֵלַיִךְ
שָׁאַפְתִּי כְּיוֹנֵק אֶל אִמּוֹ

כְּבָר נִכְפְּפוּ הַכְּתָלִים, רְעוּעָה הָאַכְסַדְרָה,
כְּבָר נִדְלְחוּ הַשְּׁמָשׁוֹת, הַתִּקְרָה כְּבָר הִתְקַדְרָה
קוֹל אִמִּי הַחֲרִישִׁי מַגִּיעַ לִי מֵחַדְרָהּ.

בְּחַדְרָהּ דְּמִי וָשֶׁקֶט. עֲלֵי רִצְפַּת־תַּקְרָשִׁים
שָׁטוּחַ תֶּבֶן הָעֹמֶר. הַכְּתָלִים כַּחֲדָשִׁים.
הַ„פֶּסַח" שָׁם יָנוּחַ, שָׁם קֹדֶשׁ־הַקֳּדָשִׁים.

מַרְטִיבוֹת דְּמָעוֹת בְּהִירוֹת פְּנֵי אִמָּא הָעֲגוּמִים,
אַךְ אָבִי דּוֹם בִּי מַבִּיט וּבְעֵינָיו אוֹר־נִחוּמִים,
הָאֵלָה אַט תָּנִיעַ בַּדֶּיהָ הָעֲרֻמִּים.

כְּאָז כְּעַתָּה צְחוֹקְךָ, אָב עָיֵף, צְחוֹק־נֶחָמָה,
וְשֵׁנִית אֶשְׁמַע, אִמָּא, אַנְחָתֵךְ הַנֶּעֱלָמָה,
מֵאַהֲבָה וּמֵרַחֲמִים מַה רוֹטְטָה הַנְּשָׁמָה...

— „עָיַפְתָּ, בְּנִי, עָיַפְתָּ בָּאָרֶץ הַנָּכְרִיָּה"...
הַמֵּחַם עַל הַשֻּׁלְחָן מְזַמְזֵם בִּדְמִיָּה,
כְּבָר פָּנָה יוֹם, בַּמַּעֲרָב עוֹד לוֹהֲטָה הַשְּׁקִיעָה...

אֶל בֵּיתִי.

אֶל בֵּיתִי מָה אֶתְגַּעֲגַע, בֵּית אָבִי וּבֵית אִמִּי,
כְּבָר זָקֵן, זָקֵן אָבִי וְזְקֵנָה, זְקֵנָה אִמִּי,
כְּבָר עָבְרוּ יָמִים רַבִּים וְהֵם לֹא שָׁמְעוּ שִׁמְעִי.

בְּצָהֳרֵי־נִיסָן אָבוֹא. צוֹהֶלֶת הָעֲיָרָה,
וּשְׁלוּלִיּוֹת בָּרְחוֹבוֹת וּתְכֵלֶת־עָל וּנְהָרָה,
וְשָׁרָה לִי כָּל צִפּוֹר, כָּל קֶרֶן־אוֹר לִי שָׁרָה.

יְהוּדִים נוֹשְׂאִים מַצּוֹת, אֵד עוֹלֶה מֵחֲצֵרוֹת
אֵד לָבָן וּמִתְאַבֵּךְ, מְכַשְּׁרִים שָׁם הַקְּדֵרוֹת,
וּקְרִיאוֹת־חֶדְוָה קוֹרְאִים הַשְּׁכֵנִים עַל הַגְּדֵרוֹת.

לְאַט מִתְנַהֵל סוּסִי. רַק יִצְעַד וְיִנָּפֵשׁ,
כְּתַחַת לָאוֹפַנִּים נִתָּזִים מֵימֵי־רֶפֶשׁ,
אַךְ שֶׁמֶשׁ גַּם בָּרֶפֶשׁ וּמָתוֹק כֹּה לַנֶּפֶשׁ.

נִפְתָּחִים חַלּוֹנִים וּנְעָרוֹת בַּחַלּוֹנִים,
מְצַחְצְחוֹת הַשְּׁמָשׁוֹת וּמְשׁוֹרְרוֹת פִּזְמוֹנִים,
וְצַמּוֹת־נֹעַר נָעוֹת וְשׂוֹחֲקוֹת עֵינֵי־יוֹנִים.

אַךְ הִנֵּה גַּם הֶחָצֵר, הֶחָצֵר עִם הַגִּנָּה,
עוֹד רִגְבֵי שֶׁלֶג עָכוּר מַלְבִּינִים שָׁם בַּפִּנָּה,
הַצְּלָלָה הָעֲרֵמָה אֶת רֹאשָׁהּ לִי מַרְכִּינָה.

גַּרְעִין.

אוּלַי אֶשְׁכַּב בַּשָּׂדֶה הַשָּׁחוֹר
עַל הַקַּרְקַע הַלַּח וְהַדָּשֵׁן?
תַּחַת עַנְנֵי־נִיסָן הַחַמִּים,
בָּעֲרָפֶל הַחַם וְהֶעָשֵׁן?

כְּבָר עָיַפְתִּי מִשּׁוּט בַּמֶּרְחַבִּים,
כְּבָר שָׁכַרְתִּי מֵרוּחוֹת הַדִּיצָה...
אוּלַי אֶשְׁכַּב בַּשָּׂדֶה הַשָּׁחוֹר
וְאָנוּחַ לָרֶגַע בַּבִּצָּה.

כַּאֲשֶׁר יִתְבַּץ הָרְאֵם רַב־הָאוֹנִים,
כְּהִתְפַּלֵּשׁ צְפַרְדֵּעַ הַלָּשָׁה...
הֵן אִם זַעֲוַת תֵּאֵל, לְפַלְצוּ,
הֵן נִשְׁמָתִי הֲדָשָׁה, חֲדָשָׁה...

אוּלַי אֶשְׁכַּב בַּשָּׂדֶה הַשָּׁחוֹר
וְהָיִיתִי לְגַרְעִין צָנוּעַ
וּמַה־טּוֹב לִי לִרְקֹב בָּאֲדָמָה,
וּמַה־טּוֹב לִשְׁכַּב בָּהּ בְּלִי־תְנוּעָה...

וּבַקַּיִץ, בְּבֹרֶץ שִׁפְעַת־אוֹרִים
תַּחַת תְּכֵלֶת־שָׁמַיִם הַבְּהִירָה,
אָז בֵּין אַלְפֵי נִצָּנִים כְּמוֹנִי
אֶת נִצָּנִי שֶׁלִּי לֹא תַּכִּירָה...

לְבְלוּב רִאשׁוֹן.

יֵשׁ עַרְבֵי־נִיסָן וְהֵם מַה קָּרִים.
הָרוּחַ יִשֹׁב. עַל־פְּנֵי הַנְּחָלִים
עוֹד יִקְרַם קֶרַח. בִּרְשְׁרוּשׁ עָצוּב
יִתְנוֹדֵד גִּבְעוֹל וּדְמִי בַּשָּׂדוֹת.

אָז אֶעֱמֹד בָּדָד בִּדְמִי הַשָּׂדוֹת
אֶל מוּל הַמַּעֲרָב. אַרְגָּמָן רַעֲנָן
וְחַי וְסוֹעֵר מִמְּרוֹמָיו נִגָּר,
וְצִפּוֹר־עֶרֶב מִתְלַבְּטָה הַרְחֵק.

הַאִם זוּ צִפּוֹר מִתְלַבְּטָה הַרְחֵק
בְּשַׁעֲרֵי מַעֲרָב, אֲפוּדֵי־לַהַב,
אוֹ אוּלַי נַפְשִׁי הִיא הַטּוֹבֶלֶת
בְּאֵשׁ־נְעוּרַי, בִּדְמֵי־אֲבִיבִי?

אַרְגָּמָן רַעֲנָן וְחַי וְסוֹעֵר
מִמְּרוֹמִים נִגָּר. עָטוּף־אַרְגָּמָן
כְּמֶלֶךְ צָעִיר לִקְרַאת הַמַּעֲרָב
בְּגָאוֹן אֶצְעַד בְּרֹאשׁ הָרוּחוֹת.

הוֹי, לִבְלוּב רִאשׁוֹן שֶׁל שְׁקִיעוֹת אָבִיב
מִי יִרְאֶה הוֹדְךָ? עַל פְּנֵי הַנְּחָלִים
עוֹד יִקְפָּא קֶרַח. הָרוּחַ יִשֹּׁב.
מִתְנַדְנֵד גִּבְעוֹל וּדְמִי בַּשָּׂדוֹת...

וַיִּפְּכוּ הַשְּׂחוֹק וְהַשִּׁיר וְהַמְּחוֹלוֹת
בְּלִי נוֹעַ וּמִבְּלִי רְעַשׁ,
אַךְ צָלְלוּ אָזְנַי מִתְּרוּעוֹת וְקוֹלוֹת
וּסְחַרְחַר מִמְּחוֹלוֹת הָרֹאשׁ,
וְשִׁכּוֹר מִשִּׁפְעַת הַשְּׂמָחוֹת הַגְּדוֹלוֹת
נִרְדַּמְתִּי וָאִישַׁן עַד בּוֹשׁ...

הִתְוַדְּעוּת.

בַּבֹּקֶר הִתְפָּרְצָה אֶל חֲדָרַי בִּדְמָמָה
חֲבוּרָה עַלִּיזָה בִּצְחוֹק;
הַצְּחוֹק צְחוֹק מִתְאַפֵּק וְהוּא לֹא יִשָּׁמַע
אַךְ נִסְעֲרָה נַפְשִׁי בְּלִי־חֹק
וּצְלָלִים עֲכוּרִים, שֶׁאָרְבוּ לַנְּשָׁמָה,
הִתְחַמְּקוּ הִתְחַמֵּק וּרְחֹק.

זוּ הָיְתָה חֲבוּרַת קַרְנַיִם מַזְהִירוֹת,
יְדִידוֹת עֲלִיּוֹת מִכְּבָר.
„הֲתַכִּיר? – לִי רָמְזוּ בִּשְׂחוֹק וּבִזְמִירוֹת, –
„הֲתַכִּיר, מִי אָנוּ? קוּם כְּתָר"...
וּשְׂמָחוֹת נֶעֱלָמוֹת, עֲמוּקוֹת וּבְהִירוֹת,
הֵצִיפוּ אֶת חַדְרֵי הַקֹּר.

עוֹד יָשֵׁן הָעוֹלָם, עוֹד דָּמַם הָעוֹלָם,
עוֹד חִוְּרִים, עוֹד צְנוּעִים שְׁמֵי־צֵל,
אַךְ נָשְׂאוּ הַנְּגֹהוֹת בְּרִנָּה אֶת קוֹלָם
וַיִּשְׁטֹף וַיִּזְרֹם כַּגַּל,
וּמַזְהִיר מִשְּׂחוֹקָם וְנִכְסָף מִמְּחוֹלָם
שׁוֹרַרְתִּי עַל שַׁחַר וָטָל.

בְּשׂוֹרָה.

הַאֻמְנָם בָּאתֶם לִכְבוֹד הַפֶּסַח
וּבְפִיכֶם בְּשׂוֹרָה מִנּוֹף־אֲבִיבִי?
לִפְנוֹת הַבֹּקֶר קְהַל קַוֵּי־שָׁנִי
הֵצִיפוּ חַדְרֵי הָרֵיק, הַקָּר;
בְּעַד הַחַלּוֹן וּבְעַד הַפֶּתַח
הֶחְלִיקוּ קַלִּים וְרָחֲפוּ סְבִיבִי
וְלָטְפוּ רֹאשִׁי וְנָשְׁקוּ פָּנַי
וְקִשְּׁטוּ כְתָלַי בְּנֹגַהּ בָּר.

בִּרְחוֹבוֹת קָרִים שֶׁל אֶרֶץ זָרָה
קִדַּמְתִּי אֶתְמוֹל אֶת נֶשֶׁף־הַחַג,
רַק הַכּוֹכָבִים לִי, לַעֲרִירִי,
בִּרְכָתָם שָׁלְחוּ מֵהַתְּכֵלֶת־עָל, —
וְעַתָּה לִבִּי רָוֶה־נְהָרָה:
מִכְּנַף־הָאָרֶץ שִׁיר גֵּא, שִׁיר שַׂגִּיא
מֵיתָרֵי הִרְעִיד, לוֹ עוֹנֶה שִׁירִי,
שִׁיר דְּרוֹר וּמֶרְחָב, שִׁיר אוֹר וָטָל.

מִכְּנַף הָאָרֶץ, מֵאַפְסֵי־יַמִּים
אַקְשִׁיבָה זְמִירוֹת, זְמִיר גַּלֵּי־תְכֵלֶת...
הַיָּם הִתְעוֹרֵר לִנְגֹהוֹת צְפִירָה
וַיִּלְבַּשׁ מַלְכוּת וַיֹּאמַר שִׁיר...

יְשָׁנוֹת.

הֵן הַדְּבָרִים עַתִּיקִים, הֵן הַדְּבָרִים עַתִּיקִים:
כָּל הַנְּחָלִים לַיָּם אֶת מֵימֵיהֶם מְרִיקִים...
אַךְ מַה צַּר לִי עַל כָּל נֵטֶף קָט,
שֶׁהִתְחַמֵּק מִמְּקוֹרִי בַּלָּאט.

הֵן הַדְּבָרִים מַה עָמְקוּ, הֵן הַדְּבָרִים מַה יָּפוּ:
כָּל הַיָּמִים, הַלֵּילוֹת אֶל הַנֶּצַח יִשְׁאָפוּ...
אַךְ יְגוֹנִי מַה עָמוֹק וָעָז
עַל כָּל רֶגַע שֶׁחָלַף וָגָז.

וּבְעַרְבֵי הָאָבִיב לָמָה תִבְכֶּה, לְבָבִי?
מַה תְּחַפֵּשׂ, לְבָבִי, בֵּין מַשּׁוּאוֹת מַעֲרָבִי?
הֲלֹא תִרְאֶה, כִּי כָבוּ שְׁמֵי רוֹם,
הֵן בַּמַּעֲרָב לֹא יִזְרַח הַיּוֹם...

לֹא שָׁמַעְתִּי הַשָּׁנָה...

לֹא שָׁמַעְתִּי הַשָּׁנָה אֶת הָרַעַם הָרִאשׁוֹן,
רֵאשִׁית אוֹנוֹ שֶׁל אָבִיב, רֵאשִׁית שִׁיר־הַמְנַצֵּחַ;
לֹא רָאִיתִי הַשָּׁנָה אֶת הַבָּרָק הָרִאשׁוֹן,
אֶת הָאֵשׁ הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַתּוֹר הַפּוֹרֵחַ.

לֹא קִדַּמְתִּים בְּרֶגֶשׁ, לֹא קִדַּשְׁתִּים בִּתְפִלָּה,
לֹא פָּתַחְתִּי לִקְרָאתָם אֶת חַלּוֹנִי עִם דַּלְתִּי,
לֹא תִקְרַבְתִּי לִפְנֵיהֶם מִנְחַת תּוֹדָה וְגִילָה,
וַאֲנִי מַה־צִּפִּיתִי, וַאֲנִי מַה־יִּחַלְתִּי...

כֵּן אֲלֵיהֶם, אֲלֵיהֶם יָצְאָה נַפְשִׁי בְּרִנָּנָה
כָּל הַחֹרֶף הָאִלֵּם, כָּל הַחֹרֶף הַזּוֹעֵם,
עֵת בְּכִלְאָהּ הַלָּבָן כָּל הָאָרֶץ יְשֵׁנָה,
רַק אֲנִי לֹא יָשַׁנְתִּי, כִּי חִכִּיתִי לְבוֹאָם.

אַךְ מִצַּפּוֹת וְקַוּוֹת עָנַף לִבִּי וַיִּלֶא
וּבְקֶרֶב קֵץ־הַפְּלָאוֹת עָלָיו נָסְכָה תַרְדֵּמָה
וּבְקוּם כָּל הָאָרֶץ מִנִּי שְׁנַת־הָאֲפֵלָה
רַק אָנֹכִי יָשַׁנְתִּי שֵׁנָה כְּבֵדָה, שׁוֹמֵמָה.

וּבִצְחֹק אָבִיב צָעִיר אֶת צְחוֹק־זְהָבוֹ רִאשׁוֹנָה
כָּל הָאָרֶץ הִזְהִירָה, רַק אָנֹכִי יָשַׁנְתִּי,

בִּזְרָמִים זַכִּים, בִּזְרָמִים חַמִּים
מִשְׁתַּפְּכִים אוֹרוֹת עַל עַרְבוֹת־תְּכֵלֶת,
וּבְהֶמְיָה זַכָּה, צְעִירָה. בְּהִירָה
מִתְנַפְּצִים גַּלִּים אֶל סַלְעֵי־נִיר...

... וְעַל הַחוֹלוֹת מִתְנַהֲלָה אוֹרְחָה
מִשְּׂדוֹת־הַשָּׁרוֹן אֶל גְּבוּל־מִצְרַיִם,
תְּנוּעֶינָה חֶרֶשׁ דַּבְשׁוֹת גְּמַלִּים
וְזוּג יְצַלְצֵל כִּי הֵאִיר יוֹם;
מִמְּרוֹם מוֹשָׁבָהּ בַּת־קֵדָר פּוֹרְחָה
לִי רוֹמְזָה דוּמָם בִּצְחוֹק־עֵינַיִם,
מִשְׁתַּפְּכִים אוֹרוֹת וְהוֹמִים גַּלִּים
וְגִיל וּנְעוּרִים וּזְהַב הַלּוֹם...

תְּלוּנוֹת.

מַה תֵּילִילוּ הָעֵצִים, וּמַה תֶּהֱמוּ מָרוֹת
בִּשְׁעוֹת־לַיְלָה עֲמֻקּוֹת לְלֹא־שְׁנָת וַחֲלוֹמוֹת?
בִּשְׁעוֹת־לַיְלָה עֲמֻקּוֹת לְלֹא־שְׁנָת וַחֲלוֹמוֹת
אַקְשִׁיב דֹּם וְלֹא אָבִין תְּלוּנוֹתֵיכֶם הַזָּרוֹת.
הֲשְׁטָפוּכֶם זִכְרוֹנוֹת עַל עִדָּנִים אֲבוּדִים,
עַל תּוֹר רָחוֹק, תּוֹר־קְסָמִים, תְּקוּפַת־פְּלָאִים נַעֲלָמָה,
טֶרֶם רֻתְּקוּ גִּזְעֵיכֶם לַעֲבֵי־הָאֲדָמָה
וּבְנֵי־חוֹרִין וְקַלִּים, צְמֵאֵי חֹפֶשׁ וּנְדוּדִים
הִתְהַלַּכְתֶּם עַלִּיזִים אֶל כָּל אַרְבַּע הָרוּחוֹת,
אֶל כָּל פִּנּוֹת הָאָרֶץ הַמַּזְהִירוֹת, הַבְּרוּכוֹת?
אוֹרְחוֹת, אוֹרְחוֹת עַלִּיזוֹת בַּמֶּרְחָבִים טִיַּלְתֶּם,
עַל מִשְׁבָּרִים נְשָׂאתֶם וְעַל הָרִים הֶעְפַּלְתֶּם,
וַאֲחֵיכֶם הַקְּטַנִּים, פִּרְחֵי־יַעַר נִסְתָּרִים,
בְּשׁוּלֵיכֶם הֶחֱזִיקוּ, שׁוּלֵי כְּסוּתְכֶם הַיְרֻקָּה,
אִתְּכֶם אָרְחוּ לְחֶבְרָה כָּל הַדֶּרֶךְ הָרְחוֹקָה
עִם אֲחֻזַּת־רֵעֵיהֶם: קְהַל חַרְגּוֹלִים, פַּרְפָּרִים
דְּבוֹרִים, זְבוּבִים, יַתּוּשִׁים, חֶבְרָה שׁוֹרְקָה וְרָנָּה
וּמְזַמְזֶמֶת וּמְנַסְּרָה, רַבַּת־גִּיל וּמְגֻוָּנָה.
אַף גַּם נִלְווּ אֲלֵיכֶם דַּיָּרֵיכֶם הַזְּרִיזִים
אוֹרְחִים־פּוֹרְחִים מִתְעַלְּסִים, קְהַל מְזַמְּרִים עַלִּיזִים,
וְכִמְאַסְּפִים לַמַּחֲנֶה רָצוּ שְׁפַנִּים וּצְבָאִים,
חֲלְדּוֹת־סְנָאִים, אַרְנָבוֹת, הוֹלְכֵי־בֶטֶל טַיְלָנִים,

וּבְהִנָּשֵׂא הַבְּשׂוֹרָה בְּכָל הוֹדָהּ וּגְאוֹנָהּ,
כָּל הָאָרֶץ הֶאֱזִינָה, רַק אֲנִי לֹא הֶאֱזַנְתִּי.

וּמִשְּׁנָתִי עֵת קַמְתִּי עוֹד הָאָרֶץ פָּרָחָה,
עוֹד הִתְחוֹלְלוּ גֵּאוֹת סוּפוֹת־אָבִיב נֶהְדָּרוֹת,
אַךְ הַבְּשׂוֹרָה הַצְּעִירָה כְּבָר נִשְׁכָּחָה, נִשְׁכָּחָה,
אַךְ יְשָׁנוֹת, יְשָׁנוֹת נִדְמוּ עַתָּה הַסְּעָרוֹת...

רוּחַ צַחָה נוֹשֶׁבֶת, רֵיחוֹת־בֹּשֶׂם מַזִּילָה,
חָדָשׁ מַזְהִיר פַּרְדֵּסִי, צַח כְּעוֹלֶה מִטְבִילָה,
רַעֲנָן יִצְחַק לִקְרָאתִי, כְּסוּי־בְּרָקוֹת יְנוֹעַ,
מַבְרִיק יֶרֶק מִלְּמַטָּה, קוֹרְנָה תְּכֵלֶת מִלְּמַעְלָה,
רַק עַל עֵינַי הַלֵּאוֹת פְּרוּשִׂים צִלְלֵי־לַיְלָה,
רַק לְבָבִי הֶעָיֵף שׁוֹאֵף שֵׁנָה וּמַרְגֹּעַ...

רֵעַי צְמָחִים מֵעוֹלָם, קְרוֹבֵי עַם־הָאִילָנִים
צְמֵאֵי חֹפֶשׁ וּמֶרְחָב, חוֹשְׁקֵי גִיל וְשַׁעֲשׁוּעִים.
אֵלֶּה הָיוּ טִיּוּלִים שְׁטוּפֵי חֶדְוָה וּנְגֹהוֹת,
שָׁשׂוּ אֶרֶץ וּשְׁחָקִים עַל הַכְּנוּפְיוֹת הַתּוֹעוֹת,
רָקְדוּ לְבָנוֹת עִם תְּרָזוֹת, צְבָאֵי־חֵן עִם אַרְנָבוֹת
שִׁיר, שַׁעֲשׁוּעִים וּמְחוֹלוֹת מִלְּאוּ נִיר וַעֲרָבוֹת...

מַה תְּיֵלִילוּ, הָעֵצִים, וּמַה תֶּהֱמוּ מָרוֹת
בְּשְׁעוֹת־לַיְלָה עֲמֻקּוֹת לְלֹא־שְׁנָת וַחֲלוֹמוֹת?
בְּשְׁעוֹת־לַיְלָה עֲמֻקּוֹת לְלֹא־שְׁנָת וַחֲלוֹמוֹת
אַקְשִׁיב דֹּם וְלֹא אָבִין תְּלוּנוֹתֵיכֶם הַזָּרוֹת.
הֲתַבִּיעוּ יְגוֹנְכֶם? הֲתְסַפְּרוּ אֶת פִּידְכֶם?
הֲתַלִּינוּ עַל רוּחוֹת אֲשֶׁר פָּשְׁטוּ אֶת הוֹדְכֶם,
אֲשֶׁר חָמְסוּ נִצַּתְכֶם, בָּהּ כָּל תִּקְוַת־עֲתִידְכֶם,
וַיִּשָּׂאוּהָ בִּשְׁבִילִים, לֹא יְדַעְתֶּם מֵעוֹדְכֶם?
הַסְחָפוּכֶם גַּעְגּוּעִים עֲלֵי אַחִים וִילָדִים,
אֲשֶׁר זָרְעוּ הָרוּחוֹת בָּאֳרָחוֹת נַעֲלָמוֹת
וּמָרְחָקִים מִמְּקוֹרָם, מִמְּכוֹרָתָם נִפְרָדִים,
גַּם לֹא יֵדְעוּ, מִי יִבְכֶּה לָהֶם פֹּה עַל אֲדָמוֹת?
מִדֵּי לַיִל, עֵת אֶתְהַפֵּךְ לְלֹא שְׁנָת עַל מִשְׁכָּבִי,
אַקְשִׁיב דֻּמָּם רַב קֶשֶׁב אֶל הַהֶמְיָה הַיְשֵׁנָה,
אַקְשִׁיב דֻּמָּם רַב קֶשֶׁב וּבַל אוּכַל אֶבְחָנָה,
אִם זֶה הוֹמִים הָעֵצִים, אוֹ זֶה הוֹמֶה לְבָבִי
אוֹ אִם עֵץ עִם הָעֵצִים גַּם אֲנִי, גַּם אָנֹכִי,
וְעִם עֵצִים בַּלֵּילוֹת אֶבְכֶּה דֹּם כִּכְלוֹת כֹּחִי...
עוֹבֵר אַט לֵיל־נְדוּדִים לְלֹא־שְׁנָת וְדִמְיוֹנוֹת,
בּוֹקְעִים קַוִּים רִאשׁוֹנִים בְּעַד פִּרְצֵי הַתְּרִיסִים,
מַחֲוִיר אֵפֶר הַכִּירָה, נִשְׁמָע צִפְצוּף הַסִּיסִים,
עָיֵף אָקוּם מֵעַרְשִׂי, אֶפְתַּח אַט הַחַלּוֹנוֹת,

הַזְּרִיחוֹת עִם הַשְּׁקִיעוֹת וְעַנְפֵי עֵץ־תַּפּוּחַ
וּבָא אֵלַי שִׁיר־צִפּוֹר וְנִפְנוּף כַּנְפֵי־רוּחַ —
וְשׁוּב אָנֹכִי צִפּוֹר עִם קְהַל צִפֳּרִים עָפוֹת,
וְשׁוּב אָנֹכִי רוּחַ עִם רוּחוֹת חָפְשִׁים, זָרִים
וְשׁוּב אֲנִי מְעוֹפֵף אֶל גְּבוּלוֹת לֹא־נֶחְקָרִים...

וְשׁוּב אֲנִי מְעוֹפֵף...

הוֹי לִבִּי הַיָּגֵעַ, הוֹי לִבִּי הַיָּגֵעַ!
מַה־תַּחְלֹם עוֹד בְּמַחֲבֹא, מַה־תַּחֲלֹם בְּמִסְתָּרִים
עַל דְּרָכִים לֹא־נוֹדָעִים, עַל יַמִּים וְעַל הָרִים,
וְאַתָּה הֵן יוֹדֵעַ, וְאַתָּה הֵן יוֹדֵעַ
כִּי נוֹתְרָה רַק הָאַחַת, כִּי רַק מְסִלָּה אַחַת
מְסִלָּה כְּבוּשָׁה, קְצָרָה בְּאָבָק מִשְׁתַּטַּחַת,
הַנְּעָרִים יֹאמְרוּ תְהִלִּים וְתַחְרֹק הָעֲגָלָה,
וּבָהּ רַק פַּעַם אֶעֱבֹר, רַק פַּעַם וְאֶחְדָּלָה...

הוֹי כַּנְפֵי הָאֲבֵלוֹת, הוֹי כְּנָפַי הָאֲבֵלוֹת!
מַה פִּתְאֹם כֹּה תִרְעַדְנָה, תִּרְעַדְנָה דֹם בַּלֵּילוֹת
כִּנְכוֹנוֹת לְהִנָּתֵק, כִּנְכוֹנוֹת לְהִתְרוֹמֵם
אֶל מִגְדְּלֵי־נְעוּרַי הַגְּבֹהִים, הַנִּשְׂגָּבִים,
אֶל שִׂיא שָׁמַיִם בְּהִירִים, אֶל מַמְלְכוֹת הֶעָבִים,
וְאַתֶּן הֵן תֵּדַעְנָה, כִּי דָּמִי קַר וְדוֹמֵם,
וְאַתֶּן הֵן תֵּדַעְנָה, כִּי נוֹתְרָה רַק הָאַחַת,
רַק נוֹתְרָה טִיסָה אַחַת אֶל תְּהוֹם רוֹבֶצֶת תָּחַת...

עִם לִבִּי כֹּה אָשִׂיחַ, אָשִׂיחַ עִם אֶבְרוֹתַי,
אַךְ פְּתוּחָה דֶּלֶת חֲדָרִי וּפְתוּחִים חַלּוֹנוֹתַי
וְלִצְרָשִׁי, עֶרֶשׂ־חָלְיִי, מִבַּעֲדָם לִי נִשְׁקָפוֹת

וְקַדְרוּת נְאוֹת הֶהָרִים, בְּאֵבֶל יָפְיָם
אֶל תַּעֲמֵי־אֵל שְׁכוּחַ יָאִיר שְׁבִיל.

לֹא הֻגַּד לִי אַף אַחַת מִנִּי אֶלֶף
מִיְּגוֹנֵךְ וּמִיָּפְיֵךְ, וּמִטּוּב
תַּנְחוּמֵךְ לֹא יָדַעְתִּי, כִּי יְשַׁוַּע
יוֹם יוֹם וָלַיְלָה לַיְלָה לִבִּי: שׁוּב!

עַל גַּלֵּי־גִיל נִשֵּׂאתִי אֶל חֻפַּיִךְ,
וּבְעוֹד הַלֵּב לֹא פִלֵּל, בָּא הַחֲלוֹם,
אֵיךְ אָשִׁיר לָךְ וּפִרְחֵךְ עוֹד בִּלְבָב
וְזָהֳרֵךְ בְּעֵינַי עַד הַיּוֹם?

יעקב פיכמַן.

שִׁירִים.

מוֹלֶדֶת.

I

הוֹי, אַרְצִי, אֶרֶץ־עָם וַחֲזוֹן־לְאֻמִּים,
מֵרָחוֹק יְדַעְתִּיךְ, וְרֵיחֵךְ בָּא
אֵלַי מֵעֵבֶר יַמִּים וַאֲרָצוֹת
אֶל עַרְבוֹת־נוֹד, לֹא פָּקַד אוֹתָן יָהּ.

בַּחֲלוֹם אֲבִיבֵי־חַיַּי פָּרַח הוֹדֵךְ
וּבְכָל הֲגִיגֵי־לֵב עָלַי נִגְלֵית.
וַתְּסוֹכְכִי כָּעֵץ עַל בֹּקֶר־יָמַי
וְעַל כָּל שִׁמָּמוֹן נוֹפֵךְ לִי הִטֵּית.

אַךְ לֹא יָדַעְתִּי סוֹד יְקוֹד־אֲדָמָה
וּקְדֻשַּׁת רֶגֶב־חוֹל וּצְחִיחַ סֶלַע דַל,
כָּל עוֹד לֹא דָרְכָה רַגְלִי עַל עֲפָרֵךְ,
כְּיַד אוֹהֶבֶת – חַם, כְּרַחַשׁ אֵמוּן – דַל.

כָּל עוֹד לֹא יָנְקָה עֵינִי זְהַב שְׂדוֹתַיִךְ, –
הֲדַר בַּשְּׁפֵלָה, נוֹשֵׂאת פְּרִי וָגִיל,

אַתְּ הַמְפַיֶּסֶת כָּל עֲלוּבֵי־עוֹלָם,
אַתְּ הָרוֹפֵאת כָּל נֶגַע־לֵב וּמְרִי;
עִם כָּל קְשֵׁה־יוֹם וְנִדָּה אֶפְרֹשׂ כַּפַּי —
הֲיִי נָא מַחֲבֵא־גִיל לָעַד גַּם לִי!

II

יָדַעְתִּי: יֵשׁ אֲרָצוֹת מְלֵאוֹת הָדָר
וּפְלָאִים עוֹד לָרֹב מִצִּיר עַד צִיר;
אַךְ אֶת הַבְּרֵכָה צִוָּה אֵל בִּגְבוּלֵךְ
נַשֵּׁק אֶת כָּל אַוִּיתֵךְ גִּיל וָשִׁיר.

מִי עֵירֹם, דַּל הִתְהַלֵּךְ בְּאַרְצוֹת נֵכָר,
וּכְגַבְעוֹל קָנֶה לִבּוֹ עֻלַּף מֵת,
מֵרֵיחַ עֲרָבַיִךְ שָׁב לִפְרֹחַ,
בְּחֶסֶד־אֵם לְבָנָיו כִּי נִגְלֵית.

אֵין אִישׁ אֲשֶׁר לְנְגִינַת מֵי־כִּנֶּרֶת,
חֲרִישֵׁי־גַל וּבְהִירֵי שְׂפוּנֵי־תְהוֹם,
אֶל יוֹצְרוֹ לֹא הִתְרַצָּה וּבִבְרָכָה
לֹא נָשָׂא עֵינוֹ הַדּוֹמַעַת רוֹם.

אֵין לֵב, אֲשֶׁר בְּחֵיקֵךְ שָׁפַךְ עָצְבּוֹ
וַיָּשָׁב רֵיק מִמֵּךְ וְהַכְּאֵב לֹא רַךְ.
אַתְּ הַמְנַחֶמֶת! אֶל כָּל בָּא לַחֲסוֹת בָּךְ
אַתְּ לוֹחֲשָׁה, וְלַחֲשֵׁךְ מָתֹק: שְׁכַח

בְּדָפְקוֹ עַל אָהֳלוֹ גֶּשֶׁם־חֶשְׁוָן רִאשׁוֹן,
וּבְחֶדְוַת יֶרֶק חַי יַזְהִירוּ יַרְכְּתֵי הָר.

יָפִית בְּשֶׁפַע נִיסָן כִּי תִפְרָחִי.
בִּנְקִיק כָּל כֵּף כִּי יִרְעַד צִיץ וָאֵב:
אַךְ שִׁבְעָתַיִם קְרוֹבָה אַתְּ בְּאֶבְלֵךְ
וִיתֹם עֵירָמֵךְ, אַדְמַת־יָהּ, לַלֵּב.

III

כִּי יִשְׁאַל אִישׁ לְיָפְיֵךְ, וְהֶחֱרַשְׁתִּי.
לִי רִנְּנוּ הַיָּמִים בָּךְ, וּכְבוֹד
הַלֵּילוֹת טְהוֹרֵי־אוֹרוֹת רָנָּה לִבִּי;
כָּל רֶגַע נָשָׂא גִיל לִי וּשְׁלַל־הוֹד.

כָּל תֵּל, כָּל שָׂדֶה בְּאֶבּוֹ דוֹאֵב לִבִּי.
כָּל תֶּלֶם גִּדָּח בָּךְ, כָּל גִּבְעֹל כָּר וָנִיר
וַתִּמְתַּק דִּמְעַת־עֵינַי עַל חָרְבָּנֵךְ
וְרוּחִי רוֹנְנוּ כָּל עִי, כָּל אֶבֶן־קִיר.

מַה יֵּדַע זָר מִפֶּל אֲשֶׁר עוֹד הוֹתִיר
לִפְלֵטָה אֱלֹהִים לִי פֹּה בַּכֹּל —
בְּמִזְרְעוֹת בָּר מְלַבְלֵב בִּפְאַת שָׂדֶה,
בִּדְמוּמִית אַחַת נוֹצְצָה בַּחוֹל.

כִּי יִשְׁאַל אִישׁ לְיָפְיֵךְ, וְהֶחֱרַשְׁתִּי —
כָּל הוֹדֵךְ רַק לַשָּׁב, לַנֶּאֱמָן לָךְ לָעַד;
בְּצָהֳרֵי יָמִים יוֹקְדִים גִּיל לוֹ שִׁמְשֵׁךְ
וִיבָרְכֵךְ פִּיו בְּצִנַּת לֵיל כִּי דַּד.

בְּתָרְךְ שֶׁרַב־קַיִץ שַׁדְמוֹת הָר וִיבוּלָן,
וְחָרְבוּ יִבְלֵי גַיְא וְאָבַל גֵּץ בָּאֵפֶר;

מִי פַּעַם הִקְשִׁיב קוֹלֵךְ מִן הַדְּמָמָה
וַיֵּשְׁתְּ מִזִּיו שְׁחָרַיִךְ בִּרְכַּת־תֹּם, -
מֵאַחֲרִית יָם יֵבְךְ לִבּוֹ אֶל חָפַּיִךְ,
מֵאַחֲרִית יָם יְחַל לָךְ לֵיל וָיוֹם.

אַתְּ אֶרֶץ זָבַת־הוֹד אַתְּ נִיר הַחֲלוֹם לַדּוֹרוֹת
אַתְּ תִּקְוַת עַמִּי וְעָצְבּוֹ לַעֲדֵי־עַד —
אַשְׁרֵי הָאִישׁ, בְּדָמוֹ רְוָה הוֹלֵךְ!
אַשְׁרֵי הַלֵּב, אֵשׁ־קָדְשֵׁךְ בּוֹ הִצַּתְּ!

תרע״ח.

IV

פֹּה שָׁמַח לִבִּי צִלְלֵי הַזְּוָעָה,
פֹּה עַל כָּל שְׁבִילַי שֶׁמֶשׁ לָבָן נָח.
פֹּה אֵלֵךְ לִי לְאַט. מָה רַבִּים מַטְמוֹנַיִךְ,
מוֹלַדְתִּי, הַשְּׁמוּרִים לִי עוֹד בָּךְ!

פֹּה אֵלֵךְ לִי לְאַט. פֹּה יוֹמִי גָּדוֹל.
וּבְכָל אֲשֶׁר כַּף־רַגְלִי תִּדְרֹךְ, שָׁם
אַתְּ אֶרֶץ לִי הָרַכָּה וְהַטּוֹבָה —
מִשַּׁדְמוֹת גַּיְא וָהָר עַד שִׁמְמַת הַיָּם.

מַה מָּתֹק יֵשׁ מִתְעוֹת בַּהֲרָרַיִךְ, —
שְׁזוּף שִׁמְשֵׁךְ, שְׁקוּי אֲוִירֵךְ סֹב וָשׁוֹט,
כָּל צוּק וָגַיְא וַאֲפִיק־נְחָלִים נִשְׁכָּח
מִיּוֹם לְיוֹם בְּאַהֲבָה שׁוּב וּפְקֹד.

מַה יֵשׁ בָּעוֹלָם רַךְ מִלֵּיל יְרִיחוֹ,
מִדְּמְמַת הַיַּרְדֵּן וּמִשְּׁלוֹם
הַיְשִׁימוֹן עַל גְּדוֹת הַיָּם הֶעָזוּב
כִּי יִגְוַע לְאַט עַל פִּסְגּוֹת מוֹאָב יוֹם.

מַה זַּךְ מִזֹּךְ הַיָּגוֹן בְּעַרְבֵי קִדְרוֹן,
כִּי יִצְעַד הֵלֶךְ דּוֹם בֵּין חָרְבוֹת עָם
וּבְלִבּוֹ יָרֹן לַחַשׁ הָאֲדָמָה,
כִּבְטַרְפֵי אִילָן מַגַּע רוּחַ נָם.

אַךְ הָאֳנִיָּה נָעָה דֹּם
וַתֵּשֶׁט מֵאֶרֶץ־הַחֲלוֹם:
וַתְּהִי בִּלְבָבִי מִנִּי אָז
כְּחִידַת־גִּיל, כְּמֶתֶק־רָז
לְנַחֲמוֹ בְּלֵילֵי־צוֹד:
בְּעֵבֶר יַמִּים יְשָׁנִי עוֹד...

1923

צִידוֹן.

מִיָּם רְאִיתִיהָ בְּעֶדְנַת יוֹם,
לֹא נְאוֹת בְּנֵי־אִישׁ, כִּי אִם חֲלוֹם.
מִחֳרָשׁוֹת גַּן בְּתְכֵלֶת אֵד
לֹא עָלָה קוֹל, לֹא בָא לִי הֵד.
כְּמוֹ נִשְׁכְּחָה כֻלָּהּ פֹּה עַל־יַד
הַיָּם הֶעָתִיק — וְלָעַד.
רַק צְחוֹק הֲדַס וּשְׁחוֹר הַבְּרוֹשׁ
וְסִבְכֵי עֵץ אֲדֻמֵּי־רֹאשׁ
עִם נַהֲלֹלֵי־זָהָב כְּמוֹ
מִנּוֹף אֲגָדִי בָלְטוּ פֹה...
לֹא, רֶגֶל אִישׁ לֹא דָרְכָה שָׁם
מֵעוֹלָם עוֹד. וּלְעוֹבְרֵי־יָם
רוֹמֶזֶת עִיר־הַסּוֹד מִתּוֹךְ
זֵר פִּסְגּוֹת־שֶׁלֶג, לַהֲבֵי־זֹךְ,
וְרֹמְזָה: בְּאַרְצוֹת עָב וָקֹר,
כִּי יְשְׁנִי עוֹד, הַנּוֹדֵד, זְכֹר!

פֹּה בְּצָהֳרֵי־שֶׁמֶשׁ שׁוֹקְטִים לִי
מֵרָחוֹק קָמְסָה עִיר־הַדְּמִי,
וְעֵינַי נָחָה עַל הַנּוֹף
וְלִבִּי כָלָה אֶל הַחוֹף;

בְּדוֹבֵב לֵיל.

בְּדוֹבֵב לֵב, מַה יֶּחְפְּרוּ
נְגִינוֹת יוֹם וָאוֹר!
יֵשׁ קִסְמֵי צֵל וְרוֹעֲפִים
גִּיל מוּזָר תְּהוֹמוֹת־שְׁחוֹר.

כֹּה רַכִּים נִיבֵי לַיְלָה לִּי
וְהֶבְיוֹן יַעֲרוֹ טוֹב —
מַה שָּׁקֵט פִּתְאֹם לִבִּי בִי
לְנֹכַח גְּבוּל אֵין סוֹף!

מַה טּוֹב בְּיַם־סְתָרִים זֶה
עִם כָּל אָשְׁרֵנוּ צְלֹל,
וְאֶל מַעֲמַקָּיו, כִּבְדֵי־גִיל,
כִּלְחֵיק אֵם רַךְ לִנְפֹּל!

עֵינֵינוּ מִמִּצְהֲלוֹת אוֹר,
מִיָּמִים גִּלּוּיֵי־הוֹד —
עַל גְּבוּל שְׂדֵי־גִיל כֹּה קוֹסְמִים לִי
מְבוּעֵי צֵל וָסוֹד.

מַה מָּתֹק יִמְחַץ חֵץ הַתְּהוֹם,
מַה קַּל הַד גַּל בַּחוֹף!

* *

*

מִי אֲנִי? אֲנִי רַק הֵד הַסְּעָרָה,
רַק מִפְרָשׂ זַךְ עַל חֶלְקַת־יַמִּים בָּרָה
לִי בִרְכַּת־אוֹר עַל תְּהוֹמוֹת־אֹפֶל קָרִים,
וּבְעֶצֶם יוֹם בִּי צְלָלִים נֶחֱרִים זָרִים.

לְאָן? עַל יָם וְאַרְצוֹת־הוֹד רְחוֹקִים
לִי שָׁרִים דוֹמָם גַּלֵּי־אוֹר יְרוֹקִים;
אַךְ, שְׁבוּי הָרוּחוֹת, אֵתַע יָמִים רַבִּים —
כָּל אִי, כָּל חוֹף לְנַפְשִׁי גִיל מְנַבְּאִים.

אֲנִי רַק מִפְרָשׂ לָבָן עַל־פְּנֵי יַמִּים,
וּשְׁלוֹמִי אֶל כָּל חָפֵי־לֵיל נְשַׁמִּים;
לִי שִׁיר כָּל יוֹם, לִי רְבָבוֹת תַּנְחוּמִים, —
וָנָד אֲנִי עִם רוּחוֹת־יָם עֲגֻמִים.

בֹּקֶר אֱלוּל.

הִלְבִּינָה דֶרֶךְ. רְטֻבֵּי־טַל,
פֹּה סְבָךְ, שָׁם נַהֲלֹל יִתְגַּל
מִתּוֹךְ צְחוֹר אֵד, וּכְתוּעִים הֵם
בִּשְׂדוֹת הַגַּיְא עֲזוּבֵי־אֵם.

מַה יֵּשׁ עוֹד וְהִרְנִין לִבִּי פֹּה?
כָּל דַּרְדַּר עוֹמֵד שָׁלֵו לוֹ.
הַדֶּשֶׁא מֵת. אַף רֶטֶט־מָה
לֹא יַעַבְרֶנּוּ. יוֹמוֹ בָא.

וּמָה הַיָּעַר? אוּלָם רֵיק.
וְזָהָב עָגֹם לוֹ בַחֵיק.
כָּל שְׁעָרָיו פְּתוּחִים. צֵא וָבֹא.
אַךְ לְאִטְּךָ צְעַד, הִתְהַלֵּךְ פֹּה!

לֹא, אֵין עָלַי אֲדָמוֹת עוֹד
כְּאָב מָתוֹק מֵעֲזֹב.

זֶה כְּבָר עַל רֹאשׁ כָּל שְׁבִיל וּשְׁבִיל
זְהַב יוֹמִי נוֹשֵׁר לְאַט,
וְרַךְ, לֹא אֵדַע מָה, עָלַי
מַרְעִיפִים צִלְלֵי־עַד.

בְּפְרֹחַ הָעֲרָבָה.

I

הֵן טַרְפֵי גַנִּי טֶרֶם עוֹד יַזְהִיבוּ
וְרַכִּים לֵילֵי־סִיוָן עוֹד עַל רֹאשִׁי,
אַךְ רֵאשִׁית תּוֹר־הַפְּלָאוֹת אֶשָּׂא קִרְבִּי
כְּשֵׂאת יְמֵי־הַיַּלְדוּת הַחֲבִיבִים,
וּבְאֶרֶג מִקְסָמֶיהָ עוֹד לְבָבִי
יְפַרְפֵּר דֹּם וּמָתֹק פִּרְפּוּר כְּאֵבוֹ.
מֶה הָיָה אָז, לֹא יָדַע אִישׁ. אַךְ הָיוּ
אֲחֵרִים פְּנֵי הַיָּמִים לִי לְפֶתַע,
וְלֵילוֹת עִמְקֵי־צֵל וְזַכֵּי־רוּחוֹת
הִשְׁתָּעֲרוּ עַל מַעֲרְמֵי גַנִּי
וַיְדוֹבְבוּ אֶת שִׂיחָיו הָעֲזוּבִים
וּבְכָל חַלּוֹנוֹת בֵּיתִי לִי הִבְהִיקוּ
עֲנָגֵי שְׁחוֹר וְרַעֲנַנֵּי־דְמָמָה...
לֹא יָדַע אִישׁ, כִּי עוֹלָם מֵת וּצְלָלָיו
זֶה אַחַר זֶה כְּבָר הוֹלְכִים וּמִסְתַּלְּקִים:
הַלַּיְלָה תָּעָה חָרֵד סְבִיב חַלּוֹנִי
וַיְנַקֵּשׁ בְּאֶצְבְּעוֹתָיו, וַאֲנִי,
עוֹד רוֹבֵץ תַּחַת אֵבֶל נִשְׁכָּח,
בְּשִׂקֵּי הִתְגּוֹלַלְתִּי,
וּבְהַלְבִּין כָּתְלֵי מְעוֹנִי כְּבָר מִסְּבִיבִי

* *
*

כַּצִּיץ בְּטֶרֶם יוֹצִיא תּוֹר אֲבִיבוֹ,
בָּשְׂמוֹ יֶעְדַן וְדַק מִיּוֹם לְיוֹם,
כֵּן יֶעֱמַק רֹךְ זִכְרוֹנֵךְ קִרְבִּי, נַעֲרָה,
בְּטֶרֶם תֶּחֱרַב כּוֹס הַגִּיל עַד תּוֹם.

כְּכָל אֲשֶׁר לָלֶכֶת אַרְחִיק, נַעֲרָה,
כֵּן תֻּגַּךְ תִּנְהַר דְּמוּתֵךְ בִּי, וִיקוֹד
הַיָּמִים אֲשֶׁר בֵּרְכוּ הוֹד־עֲלוּמַי,
בְּטֶרֶם יִדְעַךְ כָּלִיל, יִגְבַּר עוֹד.

סְפֹארַת לִבְנֶה רַךְ לְאַחַר גֶּשֶׁם
יְגוֹן מֶבָּטֵךְ מַזְהִיר, לַח וָטוֹב –
לוּ פַעַם עוֹד יֵשְׁתְּ לִבִּי זֹךְ הַדִּמְעָה,
לוּ פַעַם אוֹר זֶה חַם עָלַי יַעֲרֹף!

כְּכָל אֲשֶׁר לָלֶכֶת אַרְחִיק, נַעֲרָה,
כֵּן יֶעֱמַק וְרַךְ בִּי הַחֲלוֹם –
לוּ פַעַם עוֹד בְּצִלֵּךְ יִפְרַח לִבִּי,
בְּטֶרֶם תֶּחֱרַב כּוֹס הַגִּיל עַד תּוֹם!

מַאֲפִילָה עַל חֲזוֹן הַיּוֹם הַבָּא,
אַתְּ, נַעֲרָה גוֹאֶלֶת, לִי נִגְלֵית
עַל שְׁבִילֵי בְדִידוּת חַיָּי!
אִם אַתְּ הִיא הָאוֹת לְיָמִים גְּדוֹלִים
זוּ צָהֲלוּ לִקְרָאתִי מִנִּי אָז
לְהַמְטִיר הוֹד עֲלֵי יְשִׁימוֹן נְעוּרַי,
אוֹ בָאת עִם שְׁלַל אֲבִיבִי אֲשֶׁר אֵחַר,
נִסְחֶפֶת עִם אֲפִיקָיו הָאַדִּירִים
בִּפְרֹחַ הָאֲדָמָה רִאשׁוֹנָה, —
אַךְ בְּאוֹר עֵינַיִךְ, זַךְ וְרָטֹב,
כְּיַעֲרֵי־מֶרְחָק כְּחֻלִּים עִם עֲרָבִים,
לִי פָרַח שׁוּב הָעוֹלָם, וְאִתָּךְ שָׁבוּ
כָּל פִּלְאֵי קַדְמוּת־הַיֵּי וַיָּבֹאוּ;
וּבְרֹךְ מַחְלְפוֹתַיִךְ הָעֲנֻגּוֹת
כִּבְחֵיק הַיָּם הָרַעֲנָן כִּי הִסְתַּרְתִּי
אֶת פָּנַי רֶגַע מְעַט, וַיִּמֹּג עֶלְבּוֹן חַיָּי;
וּבְרֵיחָן, טוֹב וְצוֹנֵן, מוּת חָפַצְתִּי
מֵאֹשֶׁר, — וּבְפִי
עוֹד שִׁיר הַבְּרָכָה לָךְ וְלֵאלֹהָי.

II

אָז נִשְׁמְעָה בִּגְבוּלוֹת הָעֲרָבָה
רִאשׁוֹנָה שִׁירַת־נְעוּרַי, נְגִינַת־חַיָּי
וָאֵצֵא שְׁכוּר־אֲבִיבִי לִקְרַאת אָשְׁרִי
וְעַד אַפְסֵי יָם הִגִּיעַ הֵד נִצְחוֹנִי,
לֹא יָדְעוּ עוֹבְרֵי־אֹרַח חֶדְוַת סוֹדִי
וְרֵעַי לֵילִי שָׁמְעוּ וַיִּשְׁתָּאוּ;
כִּי הָיָה פִתְאֹם אַחֵר לִי הָעוֹלָם,
וְהֵם לֹא רָאוּ,

וּקְרִיאַת פְּדוּת
כְּבָר צָלְלָה כְּרַעַשׁ גַּן בְּיוֹם־הַגֶּשֶׁם,
עוֹד רִנַּת לַיְלָה רִפְרְפָה עַל רֹאשִׁי
וְצִירֵי־יוֹם נַעֲלָמִים
עַל פִּתְחֵי לִבִּי דָפְקוּ וְלֹא נַעֲנוּ.

הוֹי, אַחֲרוֹן לְלֵילֵי הַבַּלָּהוֹת,
עֵת עֲבֵי־בְשָׂרָה חַמּוֹת כְּבָר נִשָּׂאוֹת
וְכָל סְכָךְ בּוֹדֵד מֵעֲזוּבַת אָחוּ
לִקְרַאת הָרוּחוֹת יִשְׁלַח זְרֹעוֹת בַּדָּיו —
הַלַּיְלָה בּוֹ יִפָּרֵד לֵב מֵעָצְבּוֹ,
יִפָּרֵד וְלֹא יֵדַע, כִּי עִם שַׁחַר
הָעוֹלָם אַחֵר יִצְהַל כְּבָר לְפָנָיו
כָּל רוּחַ שַׁף, וַתָּנַח הָעֲרָבָה
בְּמַעֲטֵה־אֵדִים חַם וְלָבָן,
עֲשָׂבִים דָּמְמוּ וְעֵינוֹת־גַּיְא
הִפְסִיקוּ מִלְמוּל זְהָבָן —
וְעוֹלָם כֻּלּוֹ עָמַד מַחֲרִישׁ עִמִּי
וַיַּאֲזֵן לְנַפְשׁוֹ הַהֲתוּמָה:
רַק רֵיחוֹת דַּקִּים, בָּאִים מִמֶּרְחַקִּים
כְּרֵיחַ הָאֲדָמָה בְּעֶדְנַת שֶׁמֶשׁ
בְּלַבְלֵב דָּגָן בְּאִבּוֹ,
תְּמָהוֹן מָתֹק הִשְׁקוּ אֶת לְבָבִי. — —

וּבְרִגְעֵי־חִידוֹת אֵלֶּה,
צֵל גְּבוּלוֹת יוֹם וָלֵיל, לֹא שָׁר עוֹד לֵב
כָּל עַנְוַת־הוֹדָם,
בֵּין אוֹר וָצֵל כִּי תָלִין אֶרֶץ רַבָּה
וּכְנַף חֲלוֹם גּוֹוֵעַ

הוֹי, נַעֲרָה, אֲשֶׁר נִקְרֵית עַל דְּרָכַי
בְּיַעֲרוֹת חַיַּיִם הַנִּשְׁכָּחִים, —
אַתְּ לֵב צְלוּמַי וְאוֹרָם וַאֲבִיבָם,
אֲשֶׁר לְזִכְרֵךְ יִלְהַט עַד הַיּוֹם
כָּל צִיץ־נְשָׁמָה בִּי וָחַי —
מִבֹּקֶר יָמַי לָךְ צִפִּיתִי דוּמָם,
מִכָּל מַעֲמַקֵּי עָנְיִי לָךְ קָרָאתִי,
וּבְבוֹאֵךְ לִי, וַיִּגְאוּ יְאוֹרֵי חַיַּי
וּשְׁפוּנֵי שִׁיר וּטְמוּנֵי תְהוֹמוֹת אַהֲבָה
בְּהֶמְיַת כְּאֵב וְרַחֲמִים נִסְחָפוּ,
וַיְלַהֵט רֹךְ כָּאֵשׁ כָּל חַדְרֵי לְבִּי
וְדִמְעוֹת לֵילֵי־נְדוּדַי מָתְקוּ לִי, וִיגוֹנִי
כְּפַעֲמוֹנֵי־שֶׁלֶג פָּרַח לָבָן; —
וּבְבוֹאֵךְ, רָחֲבוּ קְצָוַי, גְּבוּלוֹת עוֹלָם
וְצֵל הַיָּמִים סָר וְקִלְלָתָם,
וַתְּרַפְּדִי אֶת כָּל שְׁבִילַי
יְקַר זְהַב צְלוּמַיִךְ;
וּמִשּׁוּבִי מֵאַחֲרַיִךְ, כָּבֵד בְּאוֹרֵךְ,
כָּל רוּחוֹת הָעֲרָבָה אֶת בְּשָׂמַיִךְ
חֲטוּבִים נָשְׂאוּ אַחֲרַי, —
וַיִּפְרְחוּ מֵאָז נְאוֹת הָעֲרָבָה.

תרע״ח.

וְאֶרֶץ לָבְשָׁה הוֹד כְּלוּלוֹתֶיהָ,
וְהֵם לֹא זָעוּ;
רַק קִרְבִּי רָן הָאוֹר וּכְלִבְלוּב פְּלָאִי
בְּלֵילֵי־אָבִיב חַמִּים רֶגֶשׁ דָּבָר,
לֹא אֵדַע שְׁמוֹ, גַּם יוֹם, גַּם לַיְלָה,
וָאֵלֵךְ דֹּם עַל יָדֵךְ, שָׂשׂ וְגֵא וְנָבוֹךְ.
אַךְ אֶל מְעוֹנִי אַחֲרַי לֹא נְהַגְתִּיךְ;
כִּי יָמִים רַבִּים בֵּיתִי הָיָה רֵיק
וְנֵרוֹת חַג לֹא צָחֲקוּ בְּעַד אֶשְׁנַבּוֹ,
וְאֵיךְ אֲבִיאֵךְ, נַעֲרָה עוֹטַת־לָבָן,
אֶל צֵל מְעוֹנִי וּמַעֲרֻמֵּי כְתָלָיו?

לֹא! לֹא כְּצֵיד הַיַּעַר, עַז וְנָכוֹן,
כְּצִפּוֹר קְטַנָּה, מְפַרְפְּרָה בַּכָּף
נְשָׂאתִי אָשְׁרִי;
כִּי פָּגַע בִּי מַזָּלִי עַל גְּבוּל יַמִּים
וְאָנֹכִי לֹא פִּלַּלְתִּי לוֹ בְּבֹאוֹ;
וָאֱהִי לוֹ כְּמִתְנַכֵּר לֵילוֹת רַבִּים,
בְּזָרְעוֹ אֶל כֹּכָבָיו עַל כָּל שְׁבִילַי;
וּבְחַג הַיּוֹם הַגֵּא עַל בָּמֳתֵי־עוֹלָם,
עוֹד תַּרְתִּי מִסְתּוֹר־צֵל לַלֵּב וּדְמָמָה
אַתְּ לֹא יָדַעַתְּ כָּל עָנְיִי־נְעוּרַי,
וִיגוֹן עֵינַיִךְ, בּוֹשׁ וְחָרֵד, שָׁאַל
כְּהֶגֶה גַּל בְּמִפְרַץ־יַמִּים עָזוּב,
כְּשִׂיחַ כּוֹכָב זָע בְּהִוָּרֶת־שַׁחַר,
וַאֲנִי רַק נָשַׁקְתִּי זֹךְ־אֶצְבְּעוֹתַיִךְ
וָאֵשְׁתְּ אֶת צִלֵּךְ, מְאֻשָּׁר וְאוֹבֵד,
וּכְאוֹצַר־אֱלֹהִים נָשָׂאתִי דְּמִי־יְגוֹנֵךְ,
וְאֶל מְעוֹנִי אַחֲרַי לֹא נְהַגְתִּיךְ

בָּאֻרְוָה.

אֲנִי שׁוֹכֵב לִי בָּאֻרְוָה
וּבָאֻרְוָה יֵשׁ לִי סוּס.
שְׁעַת־עַרְבַּיִם. עֶצֶב שָׁחוֹר.
נַפְשִׁי שׁוֹאֲלָה לָמוּת.

לֹא, בַּמָּוֶת לֹא חָפַצְתִּי,
חַיַּי תְּנוּ לִי, חַיֵּי־דְרוֹר!
פַּעַם שָׁמָּה הַרְחֵק הַרְחֵק...
הָיוּ יָמִים רַבֵּי־אוֹר.

מַצַּע־תֶּבֶן לִי וּלְסוּסִי,
אֻרְוָה מָטָה וַעֲזוּבָה.
בָּעֲיָרָה, בֵּין שְׂדוֹת־לִיטָה,
הָיְתָה נֶפֶשׁ לִי אֲהוּבָה.

יַלְדָּה טְהוֹרָה, לֵב – נֵר־תָּמִיד
וּמַבָּטִים – אוֹר כּוֹכָבִים,
יָמִים־צְלָלִים עוֹבְרִים, גָּזִים,
אָפְסוּ בְּשׁוּרוֹת וּמִכְתָּבִים.

קוֹרָה רְקוּבָה – בְּקִיעִים – רוּחַ–
קַר בָּאֻרְוָה; סוּסִי רוֹעֵד;

מ. ז. וולפובסקי.

שִׁירִים.

בַּקְסַרְקַטִים.

הָגוּת־תְפִלָּה בִי הִתְרַחֲשָׁה לִפְנוֹת עֶרֶב,
עֶרֶב אָבִיב,
תְפִלָּה דַלָּה, קְצוּצַת־כָּנָף לְלֹא צְלִילִים
לְלֹא־שָׁבִיב.

בְּעַד חַלּוֹנוֹת הַקְסַרְקַטִים נִבַּט עָצֵב
עֶרֶב גוֹסֵס.
פִרְפֵּר לִבִּי בִי כְּצִפּוֹר בְּדָמֶיהָ
וְהִתְבּוֹסֵס.

שִׁירֵי־אָבִיב הָיוּ לְפָנִים, אֵם וְאַחִים,
בֵּית־מוֹלֶדֶת.
בַּקְסַרְקַטִים מַתְנֵק לִי. אֲנָחָה אִלְּמָה
בִּי נוֹדֶדֶת...

* *
*

צְחוֹק לִי וְלֹא צְחוֹקִי,
גִּיל לִי וְלֹא גִילִי,
בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה נַפְשִׁי —
מַה לִּי כָּאן וּמִי לִי?

יָמַי לְשִׁכָּרוֹן
אַךְ הַלֵּילוֹת קָשִׁים.
שֶׁבְּצָפָתַיִם נוּגִים
שִׁירַי הַחֲדָשִׁים.

שַׂק־הַמִּסְפּוֹא רֵיק. מִפִּתִּי
אֲנִי פּוֹרֵס לוֹ וְלוֹעֵט:

„סְלַח־נָא, טוּס! הָא לַחְמָא עַנְיָא
הוּא לְשְׁנֵינוּ — פַּת־נְדוּדִים.
דֹּם נֹאכְלֶנּוּ. כָּאן בַּנֵּכָר
שְׁנֵינוּ דַּלִּים וְגַלְמוּדִים.

בִּקֹּרֶת

יעקב כהן.

עִם דִמְדוּמֵי הָעֶרֶב...

עִם דִמְדוּמֵי הָעֶרֶב עָלָה תַעַל נַפְשֵׁנוּ, כְּאָה דְמָמָה וָחִיל,
עוֹד יִתְעוֹרְרוּ כָּל גַּעְגֻּעֵינוּ וְיַחְפְּשׂוּ מוֹצָא וּשְׁבִיל;
אָנָה יַהְתְּרוּ מַעְיְנֵי־נַפְשֵׁנוּ? הֵמָּה יִשְׁטְפוּ גָּבֹר וּשְׁטֹף
בַּהֲמֻלָּה חֲרֵדָה כְּגַלִּים וְכַמַּיִם שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף —
כַּמַּיִם שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף...

עוֹבֵר יוֹם, עוֹד מְעַט וְכָל שִׂיחַ יִשְׁתַּתֵּק, הַשֶּׁמֶשׁ כִּי רַד;
מִכָּל פִּנּוֹת הָעוֹלָם יִתְכַּנְסוּ וִינַצְּחוּ כָל צִלְלֵי־עַד;
גַּם יוֹמֵנוּ חִישׁ יַחֲלֹף וְאֹפֶל־נְצָחִים עָלֵינוּ יְכַס —
הָבָה נָשִׁיר שִׁירֵנוּ, שִׁיר־אַהֲבָה, כָּל עוֹד זֹהַר אַחֲרוֹן לֹא פַס...
כָּל עוֹד זֹהַר אַחֲרוֹן לֹא פַס!

הָבָה נָשִׁיר אֶת עָגְמַת־נַפְשֵׁנוּ עִם צִפּוֹר וְרוּחַ וָעֵץ,
אֶת כָּל כִּלְיוֹן־נַפְשֵׁנוּ נָשִׁירָה לְחַיִּים בְּלִי־גְבוּל וּבְלִי־קֵץ;
וּבִשְׁקֹעַ עִם חשֶׁךְ הַדְּמָמָה הַגְּדוֹלָה עַל אֶרֶץ וּמֵתִים,
עוֹד יִשָּׁמַע קוֹלֵנוּ, קוֹל יָתוֹם, הַקּוֹרֵא מִתְּהוֹם לֵאלֹהִים —
מִמְּצָרֵי הַתְּהוֹם לֵאלֹהִים...

תרע״ת.

י. א. לפידות.

חג השחרות.

(ליובלו של ש. טשרניחובסקי).

בא אני אל החג הזה כאורח לא־קרוא, שהרי בנוהג שבעולם אין משתתפים בחגיגת יובל של משורר אלא משוררים ומבקרים מומחים, ואני הלא איני לא הא ולא הא, אלא סופר סתם

אבל יש שהמשורר, שחוגגים את חג יובלו, מהודק ומחובר כל כך אל התקופה שהוא חי בה ויוצר בה, עד שכל השתלשלותו מראשית הויתו הפיוטית ועד התפתחותו הגמורה היא גם השתלשלות הויתם והתפתחותם של בני דורו, והיא מסמנת את ששונם וצערם, את מהלך תקותיהם ויסוריהם, מלחמותיהם ונצחונותיהם של בני גילו, של בני זמנו, שבאו עמו יחד לאויר העולם בעת ובשעה אחת, ויובלו אינו פרק מסוים ביצירתו שלו בלבדו, אלא שהוא גם חוליה מיוחדה בתולדות קוראיו ובמדה ידועה הוא גם יובלם של הקוראים. ואם לא יכירני מקומי בין המבקרים והמשוררים, החוגגים כיום את חגו של טשר־ניחובסקי, הלא רשאי אני להשתתף בחגם של קוראיו, כי גם להם יובל כיום. הם — ואני בתוכם — חוגגים עכשיו את חג יובלם הם...

ובאמת, כשיבוא ההסטוריון הספרותי לרשום את מפעלי דור דור ומשורריו ויגיע למשוררו הצעיר של „אפולו" בספרותנו הצעירה, לא ידע מי קדם למי: אם הדור קדם לטשרניחובסקי או טשרניחובסקי קדם לדורו?

וסוף סוף הלא יחליט, כי כרוכים ירדו שניהם לעולמנו, שחדש נעוריו אחרי בלותו, — כי אין ביניהם מוקדם ומאוחר, כי שניהם השלימו זה את זה, כי שניהם מלאו זה אחרי זה, כי שניהם השפיעו זה על זה, כי שניהם נולדו ביחד, כי שניהם גדלו ביחד ושניהם התבגרו ביחד ושניהם גם זכו והגיעו לחג יובלם כאחד...

הדור החדש, הצעיר, והמשורר החדש, הצעיר — דור השחרות ומשורר השחרות, דור של נעורים ומשוררם של נעורים...

אַל תֵּחַת, אִם הַשֶּׁמֶשׁ רַד,
וְלֹא יַעֲצָרְךָ קֶרַח־עַד!
וְלֵךְ וָלֵךְ בְּשֵׁם אֲדֹנָי,

רְגָשׁוֹת נִצְמָתִים בִּידֵי חֲדְלֵי־אוֹנִים,

קָמוּ לִתְחִיָּה מִמַּסְגֵּר מְאַת דּוֹרוֹת.

אוֹר־יָהּ לִי! אוֹר־יָהּ! בִּי קוֹרֵא כָּל גֶּרֶם,

חַיִּים, הוֹי חַיִּים! כָּל עֶצֶם, כָּל עוֹרֵק.

אוֹר־יָהּ וְחַיִּים!...

וכל זה הלא אינו מליצה של שיר, חזיון של חולם בהקיץ, כי אם מעשים שהיו בלי כחל ובלי פרכוס. כי מי מאתנו לא יזכור אותם ימי התסיסה של התחיה, ימי התעוררות הצעירים, אשר מאויים כבירים מלאו את נפשם ודם סולד סער בקרב לבם?

ולפני המחנה עבר ברדיטשבסקי, שגם הוא חש בקרבו מעין התחדשות של נעורים, מעין זרם חדש של „צעירות" מתחיל מקלח בקרבו, והוא קורא בקול:

– הבו לי חיים! הבו לי את ההוד שבחיים, הבו לי את היופי שבחיים! הבו לי שירת החיים!

ואנו, הצעירים, הרגשנו פתאם, כי אמנם זוהי הקריאה הנכונה, הממלאה את כל חדרי לבנו, את כל טפה שבדמנו ואת כל קורטוב שבמוחנו. הרגשנו כי אמנם זוהי שאיפתנו היחידה, שאיפתנו העיקרית. כי זהו כל צמאוננו, אשר לא יתן מרגוע לנו.

היתה לנו אמונה, היתה לנו תורה, ואחרי־כן באה ההשכלה, באה „הכפירה", בא „המדע", באה ההתבוללות, באה הלאומיות, באו כל יתר מיני „האושר", שהשפיעה עלינו המאה הי"ט, מאת האמנסיפציה, אבל הלא כל זה לא הספיק לרוחנו, כל זה היה ענין לגדולים, לבוגרים, לזקנים, לישישים, אבל אנו, אנו „הצעירים", צריכים לחיים, צריכים לזוהר־שמש, צריכים לקומץ של אהבה, צריכים לילדות, לשחרות, לגיל־עלומים, לעליצות נפש!...

ואנו יושבים בבצות תחומנו ושקועים עד הצואר ברפש, בזוהמה, ושמינו מכוסים גוילים עתיקים שבלו מיושן!...

והספרים החדשים, שבאו לרשת את מקומם של הגוילים המטושטשים? האם הם יכלו להשקיט את הנשמה הצעירה, הדורשת את תפקידה? כן, כן! מי לא שר על החיים ועל הטבע ועל האהבה מימות לטרס ועד י. ל. גורדון ועד מאנה?!... אבל הלב הצעיר לא יכול למצוא בשירים ההם אלא געגועים לחיים ולטבע ולאהבה; רק אידיאל, רק שאיפה רחוקה, שאין להשיגה, ולא את עצם החיים ולא את עצם הטבע ולא את עצם האהבה, שבלעדיהם אין שחרות, אין נוער ואין גיל־עלומים. ואפילו ביאליק, הראש למשוררינו הצעירים, הלא הודה בפה מלא:

...בִּשְׁעַת רַחֲמִים, בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת,

שְׁחִי וַאֲגַל לָךְ סוֹד יִסּוּרָי:

עַד תִּמְצָא מָקוֹם שָׁם בִּמְלֹא
כָּל כֹּחוֹת נְעוּרָיו לִבְּךָ יַךְ.

והמבקר בבואו להעריך את ערך משורר „העשתרת והבל" מצד עצמו, מנקודת מבט האמנות, כפי שהמשורר מתגלה בעומק תכנה של שירתו, ביפי צורתה, במקוריותה ובבהירות אינדיבידואליותה, — עוד לא יצא ידי־חובתו כל עוד שלא ברר כהוגן אותו התוכן ואת עמקו של אותו התוכן, שהקורא הצעיר החדש חזה מלבו ביצירותיו הפיוטיות של משוררו, אשר נברא להיות לו לפה ולמליץ לרגשותיו הסוערים בנבכי נשמתו...

כי אמנם יש משוררים כאלה, שזכו למתנה גנוזה ולברכה מיוחדת, אשר יצירי רוחם, נוסף על חשיבותם כשהיא לעצמה, משמשים לדורם גם כעין סמבולים, כעין כלי־קבול להערות אל תוכם את שאיפותיו וחלומותיו, אשר הדור הרה אותם ואשר הגה אותם בלבו... ולא רק לדורם בלבד, אלא לפעמים גם לדורות רבים אחריהם...

המבקר האמתי — כותב סופר אחד — מחויב להביא בחשבון את ערכו של „פרומתוס הנאסר", לא רק כפי שיצר אותו וכפי שרצה ליצור אותו אסכילוס, אלא גם כפי שהשתקף בהכרת „הקהל הרואה" בשעתו וגם כעבור אלפי שנים. המבקר האמתי מחויב להביא בחשבון את ערכו של „דון־קישוט", לא רק כפי שצייר אותו וכפי שרצה לצייר אותו סרוונטס, אלא גם כפי שהוסיף עליו „הקהל הקורא" בכל דור ודור לפי טעמו ולפי דרישת רוחו...

בין משוררינו, שהתחילו בכהונתם בתקופת הצעירים, לפני חצי יובל שנים, אין עוד כטשרניחובסקי אשר בני גילו וזמנו הוסיפו והרחיבו את תוכן יצירותיו מפנימיותם הם, ממהלך רוחם, מהרהורי לבם, מהאנטוזיאסמוס שלהם, מן הפתוס שלהם, עד שמלבד ערכם הפיוטי של „מנגינותיו וחזיונותיו" הראשונים עוד גדלה חשיבותם בתור סיסמות, בתור שירי־מַרש למחנה גדול השואף ועולה אל ארץ־מאוייו...

ולעתים לא רחוקות היו שיריו של טשרניחובסקי מצלצלים באזנינו אנו, הצעירים, רק כהד רחוק־רחוק של סערות־לבנו ההומה.

ובשעת יובלו של טשרניחובסקי, האם לא נזכיר את היובל של „הסערות ההן, של הלבבות ההומים" ההם?!...

* *
*

איך קרה כדבר הזה? מאין באו לנו מחדש כחות הנעורים? מאין נבקעו כל אותם רגשות השחרות והעדנה? מי הוליד כל אותם המחנות של הצעירים באמת, אשר אין קץ לצמאונם, לשאיפותיהם, לבטחונם ולעוז לבם, אחרי אשר כבר —

זָקֵן הָעָם — אֱלֹהָיו זָקֵן עִמּוֹ!

אבל מי תכן את דרך הרוח?! ופתאם והנה —

ואתם הלא תזכרו את ההתמרמרות והאנקות, אשר מלאו בהן ברדיטשב־סקי וחבריו את חלל עולמנו; הלא רק בשם טפה אחת, קורטוב אחד דק של חיים, של חיים גופניים, של חיי אדם ממשים חרדו על היהדות את כל החרדה הזאת!....

* *
*

ופתאם – כאלו בגן, אשר שדדו והשימו בחורף, נשמע לפתע שיר הזמיר... האם הזמיר הביא את האביב אל הגן, או האביב הכשיר את הגן וקרא לאביב?...

בקרב מחננו, מחנה הצעירים, נפלה מנגינה חדשה, רעננה, משכרת...

עַל הַחַיִּים הַחֲדָשִׁים,

עַל הַחַיִּים הַנְּעוּרִים,

חֻפַּת־תְּכֵלֶת תַּרְהִיב עָיִן,

תִּתְפַּזֵּרְנָה קַרְנֵי־אוֹרִים.

כעין בשורה צללה שירה זו באזנינו. משורר צעיר מלא אש־עלומים בצהלת־גיל מכריז:

סְבִיבִי חַיִּים, סְבִיבִי אוֹרָה,

שִׁירַת־אֹשֶׁר, שִׁירַת־פֶּלֶא,

זִמְרַת שַׁאֲנָן בְּעֵדֶן גַּנִּים,

שִׁירַת נִמְלָט מִבּוֹר כֶּלֶא.

ולכאורה הלא אין כל חדש בחרוזים הללו. בעתונים, בשבועונים ובירחונים העברים אפשר היה למצוא דוגמתם למרבית. וכי יפלא: הלא זה שר עלם רך, שעוד לא מצא את לשונו ואת סגנונו המקורי?! ובכל זאת, – ובכל זאת, – מה נאמן ונכון הוא החוש של השחרות! – הצעירים הרגישו תיכף, כי משוררם נולד, כי זמירם בא ביעף – האלהים יודע, מאין בא אל גננו השומם עדין!...

והמשורר הצעיר הזה ישיר על דבר החיים, על דבר היופי, על דבר האהבה ועל כל החומר הפיוטי, אשר אמנם שרו עליהם משוררינו לפניו, אבל רק עתה הרגשנו אנו, הצעירים, בראשונה, כי לפנינו „הפעם עצם מעצמנו ובשר מבשרנו". שירתו היתה חמרית, ארצית, ממשית ולא חזיון ולא משל. הטבע, אשר עליו יזמר, אינו ענין מפשט, שבודה מלבו איזה חולם אומלל בכסלון ובבטלון, כי אם שדה ממש ויער ממש, שהוא רואה אותם בעיניו. הים הוא אותו התהום העמוק „אשר שם אניות יהלכון" ו„לויתן זה יצרת לשחק בו", והאור הוא אותו ה א ו ר השופע ומחמם ומרהיב את הלב ולא רק איזה סימבול נאצל, – וההר, והעמק, והפרח, והשמחה, והצער, – כל אלה הם דברים שהלב הצעיר אינו רק חומד אותם והוגה בם מפי השמועה, כי אם נושא אותם בקרבו וחי בהם ומלא אותם ושוקע בהם, כאשר ישקע הדג בגלי מימיו... הוא איננו שואף אל החיים,

אוֹמְרִים: נְעוּרִים יֵשׁ בָּעוֹלָם —
הֵיכָן נְעוּרַי?
וְעוֹד רָז אַחֵר לָךְ אֲגַלֶּה:
נַפְשִׁי נִשְׂרְפָה בְּלַהֲבָה:
אוֹמְרִים: אַהֲבָה יֵשׁ בָּעוֹלָם —
מַה זֹּאת אַהֲבָה?...

כך הודה בנקיון־לבו ביאליק בעצמו, ויתר חבריו הקטנים ממנו בכשרון וברוח יצירה מה יענו אבתריה! ... אם בשיריהם על האהבה, על התאוה, על היופי לא היו מכוונים כלפי השכינה וכלפי כנסת ישראל וכלפי „ציון עיר הקודש", הלא בכל אופן לא נרגיש ביצירותיה הרטט הממשי, החמרי, הארצי הגמור. את עולם הנעורים המוחשי היו רק משיגים, רק משתדלים להשיג על־פי השכל ועל־פי הסברה, כמו שהיה אדם הכהן שר... על היין, למשל. בודאי שזה היה לו מעין יין עילאה, מעין יין המשומר, שהיה הסופר הישיש והמדקדק המובהק, בעל הזקן המגודל ובעל הירמולקה הרבנית, משעשע בו את נפשו במעוף חזיונו בין כרכי הראב"ע והרלב"ג ור' יונה אבן ג'נאח...

היו מזמרים על דבר „יפעת שחקי אל" ועל דבר „האהבה בת השמים" וכדומה, ואפשר שנשמות בלות מזוקן היו באות לידי התפעלות לרגלי אותם החרוזים הנאצלים והנעלים; אבל נפש הנוער של הדור המתחדש, של דור הצעירים היתה „מגושמה" ביותר ובחלה ברגשות הרוחניים והמפשטים. היא חלמה על דבר עולם עברי חדש, אשר —

יִחְיֶה, יֶאֱהַב, יִפְעַל יָעַשׂ,
דּוֹר בָּאָרֶץ! אָמְנָם חַי,
לֹא בֶעָתִיד — בַּשָּׁמַיִם,
חַיֵּי רוּחַ לוֹ אֵין דָּי...

ואנו בקשנו בכל מלא עינינו, ומבוקשנו לא מצאנו, בכל מקום — או זקנה, שנשרו שניה, או שחרות נואשת, מתעטפת בצמאון ובמאויים, שלא מצאו לחם לא שבר ולא בטוי.

וְנַפְשִׁי כִּי גָרְסָה לְחֹפֶשׁ וְחַיִּים —
פִּי מָלֵא אָלָה, אֶחֱרוֹק שִׁנַּיִם,
מָתְנַי אֲשַׁנֵּס כְּפַעַם בְּפַעַם, —
וְכִמְשְׁתּוֹלֵל אֶשּׁוֹךְ כְּבָלַי בְּזַעַם...

ואתם הלא ידעתם, הלא לא שכחתם את היאוש הנורא אשר תקף את „נחמן בן הרב" של פיארברג, והלא גם הוא היה בן דורנו, בן גילם של הצעירים.

וְהַשִּׂיחַ, וְצָב הֲרַת־רְצָמִים:
כִּי לֹא אֵל רוּחוֹת הוּא, – אֱלֹהַּ הַלֵּבָב, –
זֶה שְׁמוֹ וְזֶה זִכְרוֹ לְעוֹלָמִים...

ובשעה שהמשורר מגלה לנו את סודות אהבתו, –

בַּאֲבִיב יָמֵינוּ, בַּחֹדֶשׁ הָאָבִיב,
בַּשְּׂדֵרָה הַהִיא הַנִּשְׁכָּחָה
וּבְרִגְעֵי לֵיל קֶסֶם וַהֲמוֹן תַּעֲלוּמוֹת,
חִבַּקְתִּי, נָשַׁקְתִּי אוֹתָכָה.

וַתְּהִיֶה, וַתֵּשֶׁר הַדְּמָמָה סְבִיבֵנוּ,
בְּחַבְּקִי וּבְנַשְּׁקִי אוֹתָכָה,
עַד כִּי הֶאֱזַנְתִּי אֶת לִבְּךָ בָּרֶטֶט,
הַהוֹגֶה וְדוֹפֵק בְּךָ כָּכָה –

בשעה שהוא מגלה את הלוט מעל פני סוד אהבתו, אנו מכירים תיכף, כי אף היא, אהבת המשורר, כמו אלהיו גופא, אינה „בת השמים", כי אם בת הארץ. אצל טשרניחובסקי מצא הקורא הצעיר בראשונה את האהבה כמות שהיא, את האהבה, שהיא כלה דם־עלומים מפעפע, ואת האהובה, שהיא כלה בת אדם וחוה, ואת החבוק, שהוא שליבת זרועות מוסקוליות, ואת הנשיקה, שהיא צמידת שפתים סולדות, ולא מליצה נשגבה, ולא בדותה מתוקה של לב מתעלף בהרהורי אהבה...

* *

*

האהבה למשורר הצעיר, כמו ליתר הצעירים, הוא „מעשים בכל יום" ובשביל כן גם קדושתה פגה לו ממנה ולבו גס בה במקצת, מה שאין כן למשוררים שקדמוהו, שלהם היתה האהבה רק ענין של שאיפה, של אידיאל בלתי־נתפס ובלתי־מושג, – כאותה הלבנה, שאנו רוקדים כנגדה ואין אנו יכולים לנגוע בה ועל־כן אנו מקדישים אותה. ומה גדול היה הקצף של מיכה יוסף לבנזון, למשל, אלו היה קורא אז שירי האהבה הסריוזיים של טשרניחובסקי, שרוח ליצנות חודר את כל סריוזיותם, מעין השירים „מרים", „דירה חדשה" „הן שבתי בית אבותי" או „את מי אוהב?" – וַי לפרופנציה כזו:

אֶת מִי אֹהַב? – „בַּת הָאוֹפֶה"?
לֹא, כִּי אֶחְמוֹד הַמַּעֲדַנִּים.
וְאִם לְלִבִּי אַתָּה צוֹפֶה, –

הוא איננו מבקש עוד את החיים, אשר אנחנו הצעירים בתחום מושבנו בקשנו אותם ולא מצאנום, כי אם הוא חלק מן החיים, חלק מן הטבע, חלק מן היפעה, חלק מן המעין הנובע, ואח לכל ציץ ולכל צמח:

וּבְרֶטֶט הַחַיִּים הַמְּפַכִּים עַל סְבִיבִי,
הִרְגַּשְׁתִּי וְאָבִין נְאוּמָם,
וּבְסַפְּרָם לְתֻמָּם
כְּפִטְפּוּט תִּינוֹקוֹת,
הִכַּרְתִּי בַּשִּׂיחוֹת, שֶׁבַּצְּנִעָה הֵן בּוֹקְעוֹת
וְעוֹלוֹת
הִכַּרְתִּי קוֹל אַחַי, אַחַי הַקְּטַנִּים,
שֶׁאוֹתָם עֲזַבְתִּי זֶה רַבּוֹת בַּשָּׁנִים,
בְּהַפְרִיד אֱלֹהִים בָּאָרֶץ אֵיתָנִים,
וְנִשְׁאֲרוּ דְוּוִים וְנַעֲנִים
עַד בְּלִי הַכִּיר אָח אֶת אָח...

הרגשה דקה זו „ברטט החיים המפכים" היא שעשתה תיכף את טשרני־חובסקי העלם לרעם ולחביבם של הצעירים. הם חשו ממרחק, כי צעיר הוא כמותם, וכי ששונם ששונו הוא ויגונם יגונו הוא, ויהי להם מאז לפה להביע את כל רחשיהם ואת כל תקוותיהם...

והוא שר לנו על־דבר תחית הלב, על־דבר אידיאלים כבירים, על־דבר אידיאלי השחרות, על־דבר אלהי הנוער, על הוד הפרחים, על חמדת החיים ועל־דבר פלאי האהבה. וכל זה הוא פשוט כל־כך, ארצי כל־כך, הולין כל־כך עד כדי למוש בידים.

וְכִי תִשְׁאֲלוּ לִי לֵאלֹהִים אֱלֹהָי:
„אֵיפֹה הוּא וְנַעַבְדֶנּוּ בִּרְנָנָה?"
— פֹּה בָּאָרֶץ גַּם הוּא וְהַשָּׁמַיִם לֹא לוֹ. —
וְהָאָרֶץ לְאָדָם נִתָּנָה.

אִילָן נָאֶה, נִיר נָאֶה—דְמוּת צַלְמוֹ גַּם בָּם,
וְעַל כָּל הַר גָּבוֹהַּ יִתְעַלֵּם;
מְקוֹם בּוֹ רֶגֶשׁ הַחַיִּים, בָּשָׂר וָדָם
בַּצּוֹמֵחַ וּבַדּוֹמֵם יִתְגַּלֵּם;
וּמִשְׁפַּחְתּוֹ — כֹּל יֵשׁ: הָאַיָּלָה וְהַצָּב,

הוקרנו מן „האהבה הקדושה״, השוכנת בין עבים ושרשים אין לה באדמה. צעירים היינו, וכצעירים חפצנו להיות ולחיות, כשובבים, כשכורי הרגש, — ולשכרון רגשותינו מצאנו ראשונה את המבטא הנכון אצל טשרניחובסקי. ויום חג היה לנו אותו היום, שבו הגיע לידנו הגליון הצהבהב של „הדור״ ובו נדפס שיר „ההפקרות״ של המשורר הצעיר על דבר „הנאוה מדילסברג״ : הלא תזכרוהו :

מַה גָּדַל הַגִּיל פֹּה! הַמֶּלְצַר, לֹוג יַיִן!
לְחַיַּיִךְ, הַנָּאוָה, הָרַבָּה בַּשָּׁנִים!
מַה שָּׁפְרוּ עָלַיִךְ קִשּׁוּרֵי הַשָּׁנִים,
מַה יָּאֶה לָּךְ לוֹבֶן הַשַּׂלְמָה!
עוֹד כּוֹס לִי מַהֵרו, הַמֶּלְצַר! הָעַלְמָה!

... גַּם אַתְּ וְאַל נָא תִּכָּלְמִי.
הַבִּיטִי בִי, יָפָה: זֶה חָזִי כַּגַּל,
וּזְהַב שְׂפָמִי מֶשִׁי יִלָּפֵת אֶל עָל.
שְׁתִי וְנֵצֵאָה בַּמְּחוֹלוֹת.

— — — — — — — — — —

וּמַה תִּתְחַמְּקִי מִמֶּנִּי, הַנָּאוָה?
עוֹד נֵצֵא בַּמְּחוֹלוֹת, אַךְ מְעַט קָט תּוֹחִילִי.
לַכֹּל זְמָן... שָׂמִינִי עַל לִבֵּךְ וּשְׁקִי לִי...
חַבְּקִינִי וּשְׁקִי לִי בְּכֹחַ וּבְחֹם
וּשְׁקִי! כִּי מִי יֵדַע, מַה יֵּלֶד יוֹם,
וְאִם נָשׁוּב נִתְרָאֶה, יוֹנָתִי.

החרוזים הללו, המצוים כל כך ורגילים על שפתי הסטודנטים הצעירים הגרמנים, מלאי חדות החיים, היו כל כך חדשים לנו, היו כל כך מפליאים אותנו בערינו אשר בתחום האפל השקוי תמיד באבלות, עד כי נדמו לנו ל„שיר־השירים״ החדש, אשר לבנו חרד ושכר מצלצול המלים בלבדו...

„הנאוה מדילסברג״ כמעט שהתחילה בשבילנו תקופה חדשה בחיי־שחרותנו. הרגשנו על־פי עזוז השיר, כי אין זה דמיון הבאי, אלא שיש כאן באמת עברי חדש, שכבר שבר מעל צוארו את עול הגלות, את עול הגזירות, וסובא מלא לוגמיו את החיים המרתיחים, את החיים המלאים והמשכרים...

* *
*

את הריפוטציה של טשרניחובסקי יצר הקורא הצעיר, אשר ביום שהתפרסמו שיריו הראשונים, לפני עשרים וחמש שנים, ענד לראשו תיכף את עטרת

מַה לִּי לְעַג הַשַּׁאֲנַנִּים?!

וּמַמְתַּקִּים גַּם אֲהַבְתִּי,
וּמֵרֵעַי זֹאת לֹא אַעֲלִים,
וּבִשְׁבִיל מַעֲדַנִּים שַׁבְתִּי
אֶל הַנַּעֲרָה בַּתַּלְתַּלִּים.

האין זו קלות־ראש? האין זה מעשה־נערות? האין זה קצת הוללות? האין זה חלול האהבה ולהבה הקדוש?

אולם אנו, הצעירים, הלא אל קלות־ראש זו התפללנו. כבר קצה נפשנו במעשה זקנות ושאפנו אל מעשה נערות. חפצנו לטעום טעם הוללות, הפקרות, חלול קדשים. צעירים היינו והפצנו להשתובב, לשחק, להשתעשע בחיים. והחיים בעיקרם הלא אינם סריוזיים כלל, אינם „כבדי־ראש", אינם מכירים בקודש. על כל תקופות הזמן מבכרים הצעירים את האביב, ומה יביא לנו האביב מלבד פרחים צצים ונובלים, מלבד זמירים מזמרים ונדמים, מלבד זהרים נוצצים וכבים?... ומה יש בכאן מלבד צחוק מרנין לב, מלבד שעשוע מושך את הנפש ומשכר את החושים?...

לוּ אַךְ כַּכּוֹכָב הַנּוֹפֵל בַּנְּשָׁפִים
עַל שְׁמֵי חַיַּיִךְ שְׁמִי חָלַף, גָּז,
אִם בָּא בְּעֹז וּרְתוּקוֹת הַכְּשָׁפִים.
וְאִם תַּחַת צִלּוֹ לָנֶצַח כָּרָעַתְּ —
נָא אַל תְּקַלְלִינִי אָז,
נָא אַל תְּקַלְלִינִי אַתְּ!

— — — — — — — —

וְיוֹם בּוֹ תִּזְכְּרִי אַהֲבַת נְעוּרַיִךְ,
נְשִׁיקוֹתַי וַהֲגִיגִי מְלֵאֵי־אֵשׁ.
אוֹ קָרוּת מִלַּי וּנְהַר דִּמְעוֹתַיִךְ
בָּעֶרֶב נִפְרַדְנוּ לָעַד, —
נָא אַל תְּקַלְלִינִי אָז,
נָא אַל תְּקַלְלִינִי אַתְּ!...

האם בנוסח כזה אפשר לדבר על אדות אהבה לאשה, על אדות „נשיקות והגיג אש" ביום, ועל אדות הטרגדיה הבאה אחריהם, על אדות „מלין קרות ודמעות פרידה" תיכף בערב? האין זה רק „פלירט", רק לקקנות של רגע? אולם אנחנו גם את הפלירט הזה, האמתי, הבא משפעת החיים, משכרון הדמים,

אַךְ מַה נִּפְלָאָה הַתְּמוּנָה הַזֹּאת, הַנִּשְׁקֶפֶת בְּחַלּוֹנִי!
אֵל שַׂגִּיא־כֹּחַ! הַיְקוּם רוֹחֵץ בְּאוֹרָה, בִּנְגוֹהוֹת,
וְנָהֲרוּ פָּנָיו, כִּפְנֵי נַעֲרָה נָאוָה בְּשַׂחֲקָהּ.
כְּשֵׁרַת־בָּרֶקֶת מַזְהִירָה יִנְהֲרוּ גַּלֵּי הַנֵּקֶר
לַגְּבִיל אֶת אַדְנֵי הָהָר; וְהָהָר עוֹטֶה אוֹר וְהוּא אֲוִירִי.

נִדְמֶה עוֹד רֶגַע וָקָם, וְנִתַּק מִמְּקוֹמוֹ, וְעָלָה
וְנָסַק שָׁמַיְמָה הָהָר. וְהוּא נוֹכַח חַלּוֹנִי, אַךְ אַחֲרָיו
נִרְאֶה הַשֵּׁנִי, וְהוּא אָפֵל וְיַעֲרֵי־אֹרֶן צַמַּרְתּוֹ.
פָּנָיו נִזְעָמִים, כִּפְנֵי אִישׁ שָׂעִיר, שֶׁסָּמְרוּ שַׂעֲרוֹתָיו.
וְאַחֲרוֹן, אַחֲרוֹן עַל קְצֵה גְּבוּל הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
הַרְחֵק, הַרְחֵק מְאֹד, בַּמֶּרְחָק הָעוֹטֶה עֲרָפֶל,
הַר כֻּלּוֹ תְּכֵלֶת שָׁם נִשְׁקָף, מִתְלַכֵּד עִם עָבִים כְּחוּלִים.

היפלא, אם הצעיר, הכורע תחת סבל עלומיו „בנחלי הבתות" בערי התחום, בהגיעו למקום זה, היתה קריאתו מתפרצת בלבו ומתערבת בקריאת המשורר הצעיר כמותו:

— — — חַיִּים אָהַבְתִּי וָאוֹר
חֶרֶס־אֲרִיאֵל אִוִּיתִי וּמָאוֹר הַיּוֹם בִּגְבוּרָתוֹ!

* *

*

חיים, אור, חרס־אריאל, „אלילות עדינות ונאות" — — —
אולם הם אינם המוטיבים היחידים, המניעים את נימי כנורו של המשורר הצעיר.

תסיסת כח־העלומים, השאיפה ליופי, התשוקה לחיים מלאים, שלמים, משוכללים ונהדרים גרמו לשנויי ערכין במחנה הצעירים. מצד אחד התגברה בלב ההתמרמרות נגד העבר הלאומי, נגד הקולטורה הלאומית, שהנפש הצעירה לא יכלה למצוא בהם די ספוקה, די מזונותיה הרוחניים, ושהם רק העיקו בכל כבדם על הרגש ועל הרוח. ברדיטשבסקי וחבריו קבלו על „הספר" שלנו, על „המורים" הקדמונים שלנו, כי הסירו את לבנו מן האמת הנכונה, מן החיים. זו לא היתה מלחמה בדת בשם ההשכלה, בשם המדע, בשם הציויליזציה ובשם האמנציפציה, כי אם מחאה נגד שעבוד החיים, נגד סרוס הרגש — בשם ההוד שבחיים ובשם היופי שברגש. ובעוד שמשורר גאוני אחד, בהתעמקו בחידת קיומנו במשך אלפי שנים, למרות ענויי הגלות ולמרות יסורי הרדיפות המרגיזים, בא

המשוררים, בשעה שהבקורת הקפדנית והחשששנית פקפקה עוד ביחוסה אליו, כי מצאה את פרי רוח־שירתו בוסר עדיין. אולם הקורא הצעיר לא על־פי הטעם ולא על־פי הלעיסה ישפוט, כי אם על־פי הריח, ופירות, שלא בשלו כל־צרכם, הלא ריחם הנחמד לא יגרע על־ידי זה... כי לא הגמל ולא הבשל גורמים לריח המתוק, כי אם הפריחה והלבלוב...

והריח המתוק והרענן, ריח העלומים והאביב, ריח פרח רך, ריח בושם, נדף אף מחרוזיו הראשונים של טשרניחובסקי. אנחנו הצעירים חשנו בו גם בין השיטין של חרוזי הנוער. ודי היה לנו רק להסתכל בסוף כל שיר ולקרוא בשם את המקום, שבו נתחבר, שבו נשקה רוח השיר על מצחו של המשורר הצעיר, כי לבנו יפעמנו וראשנו ילך סחרחר.

„לוזנה", „הידלברג", Klingenteich „פלזנמר" Bas de Rioux, גדות ה„נקר" — — —

אל תלעגו. בשבילנו, הצעירים, כל זה היה מלא קסם, כל זה היה אומר: אור נהדר, שמש בהיר, יפעת הרים, חיים של התפעלות ועליצות נפש!...

במקום: וילנה, קישינוב, ורשה, גרינקישיק, סלובדקה, יֶדִוַבנה, אישישוק...

אמת, ששמות ערי המערב לא היו זרים לנו עוד גם לפני טשרניחובסקי. בתחלה היתה ה„השכלה", שעיניה היו תלויות תמיד אל עבר הג בול הווירז'בולובי והאלכסנדרובי, ואחר־כך באה ה„אירופאיות" והקולטוריות, שאף הן היו פונות תמיד כלפי המערב. אירופה היתה לנו מאז מקום־למוד. אולם בשירי טשרניחובסקי העירה אירופה אותנו לתשוקות ושאיפות אחרות. אירופה היתה לנו מעתה מופת־חיים...

שְוֵיצִיה, חופי הרינוס, הרי הטירול נעשו קרובים ללבנו לא משום שאיזה סופר או חכם שוכן שם ומחבר השקפות־עולם כלליות או יהודיות, כי אם מפני שהם מכשירים את לבנו לחזיונות־שירה נעלים, לחלומות־נוער נהדרים על־דבר חיי־קסם, על־דבר ארץ־פלאות —

> וּבְאֶרֶץ־הַפְּלָאוֹת תְּהַלֵּכְנָה אֱלִילוֹת עֲדִינוֹת וְנָאוֹת,
>
> עוֹמְדוֹת בְּיָפְיָן לָנֶצַח, בַּאֲבִיב עוֹלָמִים תִּפְרַחְנָה,
>
> חוֹמְדוֹת וּמְחַבְּבוֹת הַחַיִּים בְּסַעֲרוֹת הַחֵשֶׁק וַעֲדָנָיו,
>
> מוֹרָא־הַיּוֹפִי שֶׁל שַׂיִשׂ עַל פְּנֵיהֶן, וּבְלִבָּן אֵשׁ תּוּקָד.
>
> וְאִתָּן אֱלִילִים עֲנָקִים, הַמְּשֵׁל וָפַחַד עִמָּהֶם,
>
> כֹּחַ וּגְבוּרָה לָהֵמָּה. וּבַרְזֶל עָשׁוֹת שְׁרִירֵימוֹ;
>
> קְרוֹבִים לָאָדָם וְלִלְבָבוֹ וַחֲפֵצִים בְּאָשְׁרוֹ וּבְגִילוֹ...

הוי, כמה געגועים ליופי, לאביב, לאויר צח, לזוהר, לשירה ולאהבה היו מתעוררים בלב הצעיר, הנובל באיזו פנה חשכה בליטה או בפולין, בקראו אצל טשרניחובסקי את החרוזים הצוהלים, שהתפרצו מנשמתו, בשבתו על יד חלון מעונו שעל חוף הניקר:

ובשעה שאחד־העם מתנבא במחנה הזקנים וקושר כתרים לאלהי־היהדות, „לאל הזועם", לאל „הזהיר במצוה קלה כבחמורה", לאל הנזיר מן החיים, וחושב את היופי ואת החן לשקר ולדבר־בטלה, באותה שעה עומד המשורר הצעיר ומתפלל וכורע על ברך לפני אלהי היונים, „לנכח פסל אפולו"...

אֶל נַעַר, נֶאְדָּר רַעֲנָן, כְּלִיל יֹפִי,
חוֹלֵשׁ עַל שֶׁמֶשׁ וּמִסְתְּרֵי הַחַיִּים,
בְּעַרְפִלֵּי הַשִּׁירָה וּבִגְנָזֵי גְוָנֶיהָ,
בְּיַם הַנִּגּוּנִים, הַמַּאֲלִיפִים גַּלֵּימוֹ;
אֶל גִּיל הַחַיִּים בְּכָל עָשְׁרָם וַהֲדָרָם,
תָּקְפָּם וּצְפוּנֵי מַשְׂכִּיּוֹת גְּוָנֵיהֶם...

— — — — — — — — — —

בָּאתִי עָדֶיךָ, מוּל פִּסְלְךָ אֶקֹּדָה,
פִּסְלְךָ — סֵמֶל הַמָּאוֹר בַּחַיִּים...

ובשעה שאחד־העם מתעמק ומתחבט ומתלבט במוסר היהדות, כפי שהתחיל מתרקם בתורת משה, בתקופת המדבר, וקבל צורה מסוימה ב„פרקי אבות" בשנות יצירת התלמוד, ונשתכלל כלו ב„מורה" וב„שולחן ערוך" בימי הבינים, — באותה שעה עצמה עומד טשרניחובסקי לפני חורבת ארמון עתיק של איזה פרש מהולל מימי הבינים, ועינו לא תשבע מראות ונפשו תכוה מקנאה:

שׁוּר, חִנָּה הִנָּם מִבְצָרֶיךָ, דּוֹר גֵּאֶה,
מִשְׁפַּחַת הַבַּרְזֶל, דּוֹר נַעֲרָץ, גְּדָל־דֵּעָה,
הַשָּׁם צוּרִים קִנּוֹ וּמְכוֹן רִבְצוֹ רְכָסִים,
וְנִשְׁקָף מִשָּׁמָיו עַל בֵּית הַנִּנָּסִים!
בְּאַבְנֵי־עַד שִׁמְךָ, שֵׁם־עַד, עַל אֲדָמוֹת,
דּוֹר גָּדוֹל בֶּאֱמוּנָה וְכַבִּיר בָּאֲשָׁמוֹת!
פֹּה בְּאַרְמוֹן הַיְשִׁימוֹן, בִּירֻשַּׁת כִּלָּיוֹן
פִּי אֶלֶף תְּקָפַנִי עֱזוּז־הַצִּמָּאוֹן
לְאוֹתוֹ הָרָצוֹן, הַנִּמְרָץ וּבוֹעֵר
וּמַעְצוֹר לֹא יַכִּיר וְלַכֹּחַ הַסּוֹעֵר,
שֶׁהֵםּוּ פֹּה גַּלִּים וַיִּתְגָּעֲשׁוּ...
וְשָׁטְפוּ, וְחָלְפוּ וְעָבְרוּ עַל גְּדוֹתָם —
לְהַזּוֹת מִשְׁפְּעָם עַד אַפְסֵי הָאָרֶץ

לידי התפעלות מפני כח „הספר", מפני כח „המורים" והנביאים שבכל דור ודור ובת־שירתו משתפכת בפניגיריקה המפורסמת —

אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁךָ לָדַעַת אֶת הַמַּעְיָן,
מִמֶּנּוּ שָׁאֲבוּ אַחֵינוּ הַמּוּמָתִים...

באותה שעה עצמה משורר־„הצעירים" מתקצף ומתרגז נגד „המעין" הזה גופא, ובמר לבו, הוא שואג:

וְלַנְּבִיאִים כֹּה אָמַר אֱלֹהִים אֱלֹהָי:
אֲמַרְתֶּם: נִבֵּאנוּ לָאֻמֶּת —
וְהָיָה הַזֶּרַע זְרַעְתֶּם לְסָס,
וְאָכַל אֶת עַמִּי עַד תֻּמֶּם.

הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם יַחֲלִישׁוּ הָעָם,
וְעָלוֹ עוֹד יִכְבַּד וּכְפָפוֹ;
אֲשֶׁר אִם יָקוּם בְּפָנָיו הַזְּבוּב —
וְלֹא יִהְיֶה בוֹ כֹחַ לַהֲדָפוֹ.

וְהָיָה מִשְּׂמוֹ אֶת עֵינָיו אֶל עָל,
וּבְעַנְנֵי שְׁמַיָּא בִטְחוֹנוֹ,
וְהָיְתָה נַחֲלָתוֹ מוֹרָשָׁה לַצָּר,
וְשַׁח מִנִּי אָדָם בְּאֵין אוֹנוֹ.

ואפילו אותה הברכה, שביאליק, „חסידו" של אחד־העם „הזקן", מוצא בהשפעה הרוחנית של מורי העם, של הנביאים, של הפרושים, של הרבנים, שהודות לה לא יכלו הצרות לכלותנו, טשרניחובסקי, „חסידו" של ברדיטשבסקי „הצעיר", חושב אותה לקללה:

וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים זֶה יִהְיֶה הַדּוֹר,
הַקָּם לָכֶם, בְּשִׁמְכֶם מִתְיַמֵּר:
כָּל נֶפֶשׁ שְׁפָלָה וְלֵב אַרְנֶבֶת, — הַלֵּב
שְׁבִיב הַתִּקְוָה בוֹ הוֹלֵךְ וְגוֹמֵר.

וְיָמִים עוֹד נִצְפְּנוּ בְּעַרְפִלֵּי הָעֵת
וְאָמְרָה בַּת־עַמְּךָ תּוֹלַעַת:
„שָׁפַר עָלַי חֶלְקִי וּמְנָת כֶּלֶב חַי", —
בְּשִׁפְלוּתָהּ, כִּי אֵינָהּ יוֹדַעַת.

והבהירים, אל תחת קוי השמש החמים והמלטפים ואל מימי הנהר החיים המרוים, כי אז יבלו תיכף!...

ואתם הלא תזכרו עוד את החשד ואת הפחד, אשר עוררו בקויב ה„זקנים" התגלות הרצל ובני לויתו על שמי הציוניות... צעירים מערביים, מגדות הרינוס והסינה, ספוגי־אור, ספוגי־חיים שאפשר שגם את טעם הגלות לא טעמו כהוגן ואת הספר העברי בעיניהם לא ראו ומן „המעין" העתיק לא שאבו אפילו טפה אחת, — והם באים לעמוד בראש התנועה הלאומית, בראש תנועת התחיה!...

כי הזקנים לא ידעו, לא הבינו, כי לא רק הגלות, ולא רק הספר הבלה ולא רק „המעין" העתיק, אשר הירוקה צפה על פניו, הנם המקורות היחידים להכרה הלאומית ולרות השואף לתחית העם. כי עוד גדול מהם כח ה ח י י ם עצמם להוביל אל ה ת ח י ה, כי דוקא טעם היופי והיפעה מעורר בלב הקודר בשעבודו לשאוף, ולא רק לשאוף, כי אם גם להלחם בעד הגאולה, בעד „חיים חדשים". ואמנם לא היו ימים מועטים ומשוררו של אפולו, לא פחות מהמשורר של „יהוה" העיר את כנורו לשירי התחיה.

שְׂאוּ נֵס צִיּוֹנָה, שְׂאוּ נֵס צִיּוֹנָה!
הָעִיזוּ וַעֲלוּ. הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם!
אַל תִּרְפֶּה יָדֵנוּ עַד נְשִׁימָה אַחֲרוֹנָה,
כָּל עוֹד בְּעוֹרְקֵינוּ יֵשׁ טִפָּה שֶׁל דָּם.
נָרִיקָה הַחֶרֶב כַּזָּקֵן, כַּנַּעַר!
מִי זֶה הַיָּרֵא וְרַךְ־הַלֵּבָב?
נָשֵׁינוּ, טַפֵּנוּ כִּי יֵרְדוּ הַשַּׁעַר,
חֲלוּצִים נֵצֵאָה וְנֶאֱסוֹר הַקְּרָב!...

זוהי שירת ב ר־כ וכ ב ה, אשר ישיר אותה משוררו של אפולו, הכורע על ברך לפני חיי ארץ, חיי גבורה והוד, חיי בשר ועצמות, חיי רגש בריא וטבעי. הוא קורא לחרב, הוא אוסר מלחמה:

אֵי קַשְׁתִּי, אֵי חַרְבִּי, חֶרֶב מִלְחֶמֶת?
חַרְבִּי לִי תְּנוּ — לֹא אָשִׁיב לְנִדְנָהּ
עַד אוֹיְבַי וּמְשַׂנְאַי אֲגִירָה בַּשֶּׁלַח.

ואם אחרת לגמרי היא שירת נחמיה, שירת „יסוד המעלה" אשר ישיר אותה משוררו של „יהוה" המעריץ את „המעין" העתיק, הבוחר בספר במקום הסיף וקורא לעבודה של בונים וסידים במקום מלחמה, עד שגם האריה הנוהם בר־כוכבה מקבל בחזיונו צורת תמים מתרפס, כצורתו התמימה של עזרא הסופר, שהתנצלותו קודמת למרדותו („אין זאת, כי רבות צררתונו"), — ואם שונות שתי שיטות שירה אלו, הלא סוף־סוף אל תכלית אחת הן מביאות שתיהן, אל

לְמַלֵּא מְלֹא־תֵבֵל אַךְ מוֹטָה וָפֶרֶךְ.
הִתְנַעֵר נִכְסַפְתִּי אָנֹכִי אַךְ פַּעַם
וְהִתְחוֹלֵל בְּשׁוֹא חַיִּים, בְּנֵפֶץ וָרַעַם...

מעשה רב מימי הבינים, ומעשה פרש מימי הבינים. אחד־העם בוחר בראשון והמשורר הצעיר אוחז בשני – – –

* *
*

עשרים וחמש שנים, – ועדיין אני זוכר כיום את המלחמה הכבדה, שהתלקחה במחננו על „הצעירים" הללו, שטשרניחובסקי היה ה„בארד" שלהם. ה„זקנים" התריעו על המרדות ועל „זניחת אל אבות" ועל עלבון התורה ועל „העבודה הזרה". הם קללו וחרפו את ה„יאזונים" החדשים, הזונים אחרי אלילי יון וכנען, אחרי ה„בל" ואחרי ה„תמוז"...

והפעם יצא הקצף עליהם לא מפאת הדת ולא מפאת האמונה, – כי לא ממחנה ה„יראים" יצאו הזקנים, הנלחמים ב„צעירים", כי אם ממחנה ה„לאומיים", אשר קנאו לעם ולקיומו ולכבודו ולהתנערותו מעפר...

כי הימים הם ימי התעוררות הלאומיות בקרבנו, ימי התגברות השאיפה לשחרור העם משעבוד הגלות. אולם ה„זקנים" האמינו, כי גם השחרור מן הגלות זקוק לאותו „המעין עצמו, אשר ממנו שאבו אחינו המומתים" את כחם ואת סבלותם לשאת בעול הגלות... ראשית־כל מן הצורך הוא לחזק את ההכרה הלאומית, וההכרה הלאומית הלא יונקת מן העבר הלאומי, מקדשי האומה, מהערצת האל הלאומי, מן ה„תחום" הלאומי. שכינת ישראל כלולה בספריו הבלים ובעולמו העתיק ובעבי צלליו ובענן האפל הכבד הפרוש עליו. יש מן הצורך לזכור תמיד את הצרות, אסור להסיח את הדעת אף רגע מהרוגי ורמיזה, ומגנצה וקישונוב, כדי לפרנס בלשד מוחם את הרוח הלאומי...

ושאיפת הצעירים וצמאונם האדיר לחיים, ליופי, לשירה ולתענוגים, הבוז, שהם בוזים „את מנת חיי כלב", שעמנו חי בהם אלפי שנים, והשנאה לבית־כלאו הצר, וההתפעלות למרחבי העולם הזר בארצות־הפלאות תחת השמים הבהירים, – הלא כל אלה ישכיחו מלבם את אידיאלי „התחיה" הלאומית וימיתו בקרבם את הרצון הלאומי...

האם מן „הנאוה מדילסברג" תבנה האומה הישראלית? האם אפולו יוליך אותנו ציונה?...

המשורר? האם הפתוס הלאומי ישאב מנבכי הרינוס והניקר הנוצצים והצוהלים ולא ממשברי הויסלה והדניפר והנימן, אשר על חופיהם נענים מרבית אחיו של המשורר?...

כן, כן, עתה יראה הדבר לנלעג ביותר. בן־אדם, שראה פרחים צצים באורנז'יריה, יוהאמין, כי רק זהו הדרך היחידי, הטבעי להפרחת פרחים, וכי אך יוציאו את הפרחים מן האורנז'יריה החוצה אל תחת כפת השמים הרחבים

יהושע פרידמן.

משורר ה„יש".

(קוים מתפיסתו הפיוטית של ש. טשרניחובסקי).

I

משורר עכו"ם, משורר עליז, כורע על ברך לחיים, לגבורה וליופי. מעריץ את אפולו, אל־נער ורענן. אוהב את האור בכל גלוייו.

ואולם בלבו שוכנת מחשבה ערה ותוססת תמיד. את זהר המצח מעיבים קמטי רעיון מפרכס, חותר ומבקש. אל תראוהו שהוא מתעדן ככה לאור השמש, בתוך שפע של חיים. אל תראוהו שהוא מתהלך כאח עם רבבות היצורים, הרוקמים את רקמת הוויתם רבת־הצבעים בזרועות הזיו של היום. זוהי שעת־הפסקה של הנפש, שעת שחוק ושעשועים. אך הנה ינטו הצללים. הלילה בא ומוחה את כל תמונה, סותם כל חזון. צעיף עלטה עוטף את הכל, ונפש המשורר יוצאת לעבודתה. רק אז מתנער בקרבה רטט־החזון, תסיסת הרעיון ההוגה, החוקר והמבקש.

בִּדְמִי לֵיל תּוֹר הַדְּמָמָה,
יְסֻבּוּנִי דוּמָם
שְׁעִפֵּי־קֶסֶם, חֲלוֹמוֹת־אוֹרוֹת. —
בֹּקֶר יַעַבְרוּ כְּתֻמָּם.

לאור היום מתפתחת המציאות. החיים מגלים את עתרת גוניהם. הצורה חוגגת את נצחונה. אכן המציאות היא רק צורת הדברים. הצורה היא רק מסוה המציאות. החיים הגלויים הם רק אפר על פני עצם הדברים. ה„יש" עצמו, ה„יש" הגדול, האדיר והכולל, מתפרץ ממצר גבולי הצורה ועובר על גדותיה. החיים אין הם החיים עצמם. צריך למצוא את החידה המתעלמת בחביונם. צריך למצא את ה א ג ד ה של החיים. כי ה„אגדה", הרעיון המגולם, היא היא המציאות האמתית. ואותה יודע רק הלילה חסר־התמונה ועטוף־הערפל.

בַּשָּׁעוֹת הַחוֹלְמוֹת שֶׁל לַיְלָה,
בַּדְּמָמָה הֲרַת־הַגַּעְגּוּעִים,

אידיאל אחד הן מנהגות. וביאליק וטשרניחובסקי, אם בדרכים שונים יצאו, הלא אל מקום אחד באו – אל שער השירה העברית, אל חלומותיה, יסוריה, תקוותיה ושאיפותיה הנצחיות...

* * *

מצד אחד, „דינירה", שכלה המנון לעתיקות יון, ומצד השני „קבוץ גליות"; מצד אחד „עוד תקד שירת אהבה", ומצד השני „בין המצרים", פואימה שהיא כלה ספוגה מסתירות הגלות ומצערה; מצד אחד „שיר עשתרת ובל", ומצד השני „משירי הגולים"; מצד אחד „הנאוה מדילסברג", ומצד השני — „ברוך ממגנצה". מצד אחד התגשמותם של ששון החיים ויפים, ומצד השני – קללה שחורה משחור ליל הסתיו. – מתוך השתקעות באטמוספירה זרה של חול, שכלה אור וחדוה, מבצבץ ועולה רוח־הקודש הלאומי המנהם כיונה...

מאין? אי הדרך? – לא, ה„זקנים" לא יכלו להבין את חידת הצעירים! ועוד נפלאה ממנה היתה חידת המשורר הצעיר, אשר, לכאורה,

נֶטַע זָר הוּא לְעַמּוֹ, צִיץ נָכְרִי לַכֹּל

פֶּרֶא לָמַד אוֹר־יָהּ, שֶׁלֹּא נִסָּה בָּעֹל...

אשר בין אחיו העברים כמעט שלא ישב ואת פתם לא אכל ואת מימיהם לא שתה, אשר כל ימי נערותו בלה אם בין הרי קרים ואם על חוף ים־השחור ואם בין פסגות השורצולד בחברת „המלאכים הצהובים" – „מטילדה" ו„קטכן" ו„לנכן" העליזות, – מה לו ולצער עמו, לענותו, לתקותו? מאין לו שירו? מאין לו רוחו? מאין לו שפתו?

ואני נזכר במה שקראתי בילדותי בספר עתיק אחד מתקופת ימי הבינים, אשר כיום שכחתי את שמו:

– בן־ישראל – נאמר בספר ההוא – אם מיום הולדו יביאוהו אל המדבר ויעזבוהו שם לנפשו בין חרבות הציה, אשר לא ישמע שם קול איש מעודו, והיה כאשר יגדל וכשרון־הדבור יגמל בלשונו, ופתחו שפתיו בשפת עמו, שפת הקודש, כי היא שפתו הפנימית, שפת נשמתו...

את שפתו הפנימית, את שפת הנשמה, אשר יירש בן ישראל מאבותיו הקדמונים, לא יחרישוה גם שאון גלי הרינוס והמית יערי טורינגיה, אף משק החיים העליזים וההומים, כמו שלא תשכיחנה מלבו דממת המדבר השמם...

כזו היתה אמונת ה„צעירים" בתקופת השחרות לפני עשרים – עשרים וחמש שנים, למרות חששותיהם של ה„זקנים". וכי אמנם חושם הבריא לא רמה אותם, הלא על זה יוכיח דרך היצירה הנהדר של משורר תקופת השחרות, שחג יובלו אנו חוגגים כיום.

חג־יובלו של טשרניחובסקי הוא חג־נצחון לערכים החדשים של ה„צעירים", של „תקופת השחרות" לפני חצי יובל שנים – – –

III

ה„יש״ הקדמון וקול האיתנים מפכים בחדרי הלב. האדם גם הוא הלא רק נפץ בודד הוא מן התהו־ובהו. המשורר עצמו הנהו אך מזר נדת תועה באין סוף של הבריאה. כל היש וכל הנמצא, גם האדם, גם הסהר, גם המעין ההומה וגם היער אחוז־החלומות, ניצוצות הם, שבבים של הכאוס הקדמון.

טשרניחובסקי כטיוטשיב הרוסי, רואה ומרגיש תמיד את הכאוס הקדמון שבטבע ובעולם. וכמו טיוטשיב הוא מרגיש אותו ביתר שאת וביתר עז בתוך אפלת הלילה. אך לו, לטשרניחובסקי, אין הלילה מלא תעלומות פחד ובלהות, אין הוא רואה בטבע כחות הרס נאבקים, והחיים אינם לפניו מחבא של רוחות רעות ומזיקים. בתהו־ובהו של טשרניחובסקי שוררים ביותר הכחות המושכים ולא הכחות הדוחפים. הכאוס הרה, נושא בקרבו את הקוסמוס, מלא זרעי הרמוניה וקרבת־נפש ומשיכה פנימית. שברי הכאוס הבודדים נמשכים זה אל זה ומתגעגעים זה על זה. אחים שנתרחקו הם, אחים אשר נפרדו בשכבר הימים. לכן רב ככה המון הגעגועים בלב האדם ובכל הבריאה. לכן קרובה כה ללבנו ומובנה לאזננו שפת הטבע האלמת. הד־קדומים מתלונן בעמקי הנשמה, ורגש אחוה אל כל מה שיש, וגעגועים על מה שהיה, וכליון־נפש אל כל מה שיהיה:

וּבְרֶטֶט הַחַיִּים הַמְפַכִּים עַל סְבִיבַי
הִרְגַּשְׁתִּי וָאָבִין גְאוּמָם,
וּבְסַפְּרָם לְתֻמָּם,
הִכַּרְתִּי בַשִּׂיחוֹת, שֶׁבַּעֲנָוָה הֵן בּוֹקְעוֹת,
הִכַּרְתִּי קוֹל אַחַי הַקְטַנִּים,
שֶׁאוֹתָם עֲזַבְתִּי זֶה רַבּוֹת בַּשָּׁנִים
בְּהַפְרִיד אֱלֹהִים בָּאָרֶץ אֵיתָנִים.

IV

אל האחים האיתנים האלה נמשך המשורר בכל לבו. כליון נפש וצמאון מיוחד לו לכל האיתן ועז וחסון אשר בעבר, בקדמות ימי עולם או במרחקי חיי האדם אשר חלפו. הלילה הקדמון, שיח־קדומים של המעין, מחצב אבנים בוטש מכבר, קברות דור נכר, ערבות מתות ושוממות — כלם, כמו אבן שואבת, מושכים אליהם את נפש המשורר. אזניו נטויות וקשובות, ובהן מתדפק תמיד הד רחוק, פליט העבר הקדמון. עיניו תמיד צופיות לאחור, — שם צללי עבר, צלמי ענק, מרחפים נגדן. האם לא „אחד מבני הנפילים, גבורי האשון״, דולק שם אחרי תאו? האם לא גולם אבן־סקיתים עומד בודד בתוך מרחבי הערבות המתות? האם לא דור נכר קם שם מקברו בתוך מעטה צל היגון, צל מאות בשנים?

אַגָּדוֹת קָיָמוֹת וְחַיּוֹת,
אַגָּדַת הַחַיִּים הַגְּלוּיִים.

II

המשורר אוהב ומתיחד עם הלילה לא מפני החדלון, כי אם מפני הקיום שבו. לא מפני שהוא מסתיר, כי אם מפני שהוא מגלה את הלוט. לא בשביל אלם הדממה, כי אם עקב ההד המפעם בתוך הדממה.

כי בתוך הדממה של הלילה מתהלך הד „הלילה הקדמון". הלילה, בעל החלל הגדול הוא „רחב־הידים", בן־חורים. מלא יפעת פראים, נאוה „כבקדמת היצירה". הוא סמל התהו־ובהו שקדם למעשה־בראשית, דמות דיוקנו של הכאוס הקדמון. בו חי עוד אותו ה„יש" הגדול בטרם התפוצץ לניצוצות ניצוצות ונדחק אל דפוסי העצמים הבודדים והרבים בתבל. בו נשמע עוד סוד שיח הכחות הגדולים, קול האיתנים מקדם, בטרם היו עוד שותפים ליצירה. תחת כנף כל צל מצל, בחביון עב הענן, בערפלי הקסם של הערב, בעלטה השוממת של חורבה נעזבה, – בכלם, האפלוליים והדוממים, חסרי־התמונה וקפואי האלם, מתלונן בסתר ומפרכס ומתפרץ לצאת ה„יש" הקדמון אביר־העולמים.

בְּלֵיל זֶה, לֵיל אָפֵל, לֵיל חֶשְׁכַת־הַתְּהוֹם,
זָרוּ לוֹ סַהַר וּנְגֹהוֹת,
כְּעַנְקֵי־בַלָּהוֹת מִתְנַשְּׂאוֹת בְּרוֹם
שְׁטוֹת הַשְּׂדֵרָה הַגְּבֹהוֹת.
בְּלֵיל זֶה בְּאֱשׁוּן עִמְקֵי אֶרֶץ וָעָל
„יֵשׁ" אַדִּיר, נֶעְלָם, יִתְנַעֵר

. . . .
. . . .

בֵּין קִבְרוֹת דּוֹר נֵכָר אֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי,
וּבְחֶבְלֵי הַקֶּסֶם נֶהְדַּפְתִּי, נִמְשַׁכְתִּי,
בְּמַעֲטֵה צֵל יָגוֹן, צֵל מֵאוֹת בַּשָּׁנִים,
כְּאִלּוּ הִתְגַּלֵּם בּוֹ קוֹל הָאֵיתָנִים
עִם אוֹתוֹ הַ„יֵּשׁ", בֶּן הַלַּיִל רַב־אוֹנִים,
מוֹרֶשֶׁת הַסַּעַר וְנַחֲלַת קַדְמוֹנִים,
הַמְּפַכֶּה בְּמִסְתָּרִים וּבְחַדְרֵי לֵב גָּבֶר.

הצורות, מחליפים את הזמנים, מוחים את הגבולים. „בחליפות עתים יש שעבר חי עודנו, ונגש יום ביום כצל בעקב האור". באביב – „נגע גבול שירי אשתקד בזרע בול". בגרעינים – „לשד חיי עולם, חיי עד". באדמה – „דורות דשא ושבטי חי, חיי מחר, פגרי תמול". הים – „נושא בעול של הריון ולידת עד" לידת עד – זהו סוד היקום. הכליון עצמו הוא בטוי היצירה והלידה שאינה פוסקת. והמשורר גם הוא, אחד מ„נפצי התהו ובהו ושבריו", נושא בלבבו משאת־נפש זו של כליון וחיים, חולם לו –

עֹז לְהִתְמַכֵּר בְּלִי חַת לַכִּלָּיוֹן,
לִהְיוֹת, בְּהִשָּׁנוֹת הַדְּמוּת וְהַיָּמִים,
חוּט אֶחָד בְּרֶשֶׁת כָּל כֹּחוֹת עוֹלָמִים,
רוֹקְמִים בַּגָּלוּי וְאוֹרְגִים בַּסֵּתֶר
חִידַת הַחַיִּים, לָעַד לֹא תִפָּתֵר.

VI

בפרוצס זה של התהוות נבלעים בנעימה ומוצאים את פתרונם הנגודים שבחידת החיים. העבר חי בתוך ההוה, בתוך ה„יש", „כרשף גלום באבן שש". הכליון מתחדש בלידה. הכאוס מוצא גלגולו בקוסמוס. אין אלה נגודים כלל, כי אם מצבים שונים של ה„יש": הסטטיקה והדינמיקה שלו. היצירה המתמדת, ההתהוות, הולכת ומתגלמת, הולכת ויוצרת צורות, ובצורות אלה תסיסתה מתגבשת, נתכת ונטבעת כמתכת בתוך הדפוס, מוצאת מנוחת־שלום והרמוניה. ואולם יסוד התסיסה לא נגמר. האנרגיה היצירית מוסיפה לחתור חתירותיה. המסוה הקפוא של ההרמוניה הגלויה רק מסתיר מן העין את המשיכות והדחיפות, את ההרס והבנין, את הכליון והלידה אשר בפנים העצם.

היום הוא סמל הסטטיקה של החיים, תמונתם הגלויה ועומדת, בטוים השלו וההרמוני. האיתנים נתפרדו, הספיקטרה של ההויה נתפוצצה לניצוצות צבעיה השונים, „היש" הגדול והכולל התכווץ והתכנס לתוך רבבות הוויות קטנות, יצורים מגוונים, מיקרוקוסמים שלמים, עולמות בודדים לעצמם. עין המשורר רואה את כלם וסופגת את שפעתם המנומרת עולם ועולם לחוד, יציר ויציר לבדו.

אָז יִמָּלֵא שָׂדֶה קֶסֶם, הָאֲדָמָה – רֶגֶשׁ חָי,
מִן אֲפִיקֵי הַגֵּיאָיוֹת וְעַד הַנִּצָּה שֶׁבַּגָּיְא.
מִבְּנֵי בֶטֶן הָאֲדָמָה יַעַל מַחֲנֵה צִיצֵי־בָר,
עֵינֵי־תְכֵלֶת אַט יִפְתָּחָה צִיץ „זְכְרִינִי" שֶׁבַּבָּר;
„הַפַּצְמוֹנִית" שְׂחוֹק עַל שְׂפָתָהּ, בְּמִשְׁעוֹל דְּרָכִים וּבַגָּיְא,

העבר הוא הלילה של הזמן. וגם עליו זרוע אור־אשפים מלא רז ופלא. כמו מקסם הערפל של הלילה, כן מרחק הצללים של העבר, משוה על הכל הוד אדירים ויפעה פראית. בעבר הכל חסון, כביר ונאדר. לתוך מרחקי האלם נראים לנו אך גבורים וענקים. שם שדי, אל אלוהי כובשי כנען, ואפולו, אל דור־נפילים בארץ; שם הירקולס ושם בר־כוכבא; שם „דור גדול באמונה וכביר באשמות" ושם ברוך ממגינצה ונאקת קללתו: „ארור אתה, גוי אכזרי!" רוח פרצים אופפת העבר; תאוות־סופה, להבות מרד ונקם קודחות שם בלבות הענקים. הכאוס, עמוס כחות אין־סוף, שופך עוד שם את כל ממשלתו, שם הוא קרוב, קים ויציב. ה„יש" האדיר קם בכל מורא הודו. וגם פה, בצעיף־הערפל של העבר, כמו מאחורי פרגוד הלילה, הוא מגרה, מרגיז ומושך את דמיונו של המשורר „בצלצלי שיר מני־קדם, באגדות־אשפים ונגינות, בערפלי הדורות נגוזו — קול מושך לב אדם בחזקה". הכאוס ממשיך את קיומו גם בזמן, והעבר, צל הכאוס הזה, לא יחדל מהיות, כי אם מוסיף להתקיים, מוסיף להתגלות:

יָנוּחַ הֶעָבַר אֶת שְׁנָתוֹ בְּקִבְרוֹת עֲנָקִים, לוֹ חָצָב
אַף בְּלֵילוֹת שְׁחוֹרִים וְנוּגִים... נִדְמֶה, אַגָּדוֹת הַקְּדוּמִים
מַעֲלוֹת בָּשָׂר וָדָם וְהִנָּן מִתְעוֹרְרוֹת לִתְחִיָּה,
וְקָמוּ אֲנָשִׁים חֲסֻנִּים מִתַּחְתִּית הַבָּמוֹת הַנּוּגוֹת
לִרְאוֹת בָּעוֹלָם הַחַי, וְעֵינֵיהֶם גְּדוֹלוֹת וּתְמֵהוֹת...

V

חיי העבר הם יותר מחיים: הם א ג ד ת החיים. בהם מפעמת יותר ונשמעת יותר נשמת הזמן, צלצול שלשלת הקיום. לא העבר הוא העיקר למשורר, כמו שהלילה כשהוא לעצמו אינו עיקר. שניהם הם רק א מ צ ע י ת פ י ס ה למשורר לתפוס את מהות הדברים. כדרך ההפשטה בהגיון, הבאה לבטל את כל מה שהוא ארעי, מקרי, תנאי, בכדי לתפוס את העצם, את המוחלט, את אשר מחוץ לתנאים. הלילה מטשטש את תחומי הצורה והולך ומקיף את כל חלל המקום. העבר בולע לתוכו את כל מה שהיה, את כל החליפות והתמורות, ומגלה את התהום הערומה של הזמן. שניהם אך בחינת אבסטרקציה הם בשביל דמיונו של המשורר. שניהם נחוצים לו למען ייטיב לראות, לתפוס ולהרגיש את סוד העולם. מזוין בקנה־חזות זה, באספקלריה כפולה זו, ישקיף עד למרחוק, יראה עד לעומק ההויה, יתפוס את הכחות הפועלים בה, את הפרוצסים המתחוללים בקרבה.

העולם הוא רק הופעת רגע. המציאות היא אך התגלות של פרוצס הולך ונמשך. מערכת היקום אינה סוף מעשה, השלמת הכאוס. ההרמוניה הנה רק לבוש רגעי של התהו ובהו. הכאוס עצמו הוא נצחי, הולך ומתגלה, הולך ויוצר קוסמוסים חדשים והרמוניות חדשות. ה„יש" איננו מתבטא ב„היה", הוא איננו גם „הווה", הוא הנהו רק — מ ת ה ו ה. לפני עיני המשורר עומד תמיד „ח ל ו ם של ע ו ל מ ו ת מ ת ה ו י ם". כחות היצירה הומים ותוססים תמיד, משנים את

ומתוך עב־הענן, מתוך שואת הסערה, הוא שומע גם כן את הקריאה הזאת:

לְךָ נִכְחָךְ אַתָּה, אִם עֲטָרוֹת קֵיסָרִים
מְנָת חֶבְלְךָ אוֹ יַלְקוּט שֶׁל רוֹעֵה־עֲדָרִים.
„וְהַדֶּרֶךְ מַה לָּךְ?" – אִישׁ כִּי יִשְׁאַל – עֲנֵהוּ
הֵן אֶת אֱלֹהַי אֲנִי מְבַקֵּשׁ אַיֵּהוּ...!

האפיקורס העליז באמת מלא סריוזיות רליגיוזית עמוקה. הלב המסתער מבקש אלהים. השאיפה אל „יש" אדיר, ההתרפקות על מקור הקדומים – הלא בזה צפון סוד הרגש הדתי. במשורר מפרכסת בכל עז שאיפה לאלהות, תשוקה להקדיש ולהעריץ, דבקות וצמאון לדבר אלהים. הוא תמיד מבקש, תועה ומבקש, ונכון בכל רגע להדבק באל הגדול והנשגב, אשר יפגש על דרכו ואשר ישבור את צמאון־נפשו. הנה הוא כורע לנכח פסלו של אפולו; הנה הוא מקשיב בהמית לב מתפעם לשיר עשתורת ובל; והנה הוא נספח על עדת בנות־ציון המבכות את התמוז. ואולם גם כל האלים האלה, המושלים רק בצד אחד של ההויה, אינם נותנים את המנוחה הרצויה לנפשו. הוא שואף ומבקש את ה„יש" האדיר, את האל הכולל. והוא מזרז תמיד את עצמו לשוב ולבקש, השכם ובקש את האלהים: „אל תעמוד שם, כי לך בקש, אי קדשי אל".

והמשורר, נראה, מוצא סוף־סוף את האלהים אשר בקש. אל גדול ונאדר הוא, אולם קרוב ומשפיל לשבת.

וְכִי תִשְׁאֲלוּ לִי לֵאלֹהִים אֱלֹהָי:
„אֵיפֹה הוּא וְנַעַבְדֶנּוּ בְּרִנָּנָה?"
– פֹּה בָּאָרֶץ גַּם הוּא וְשָׁמַיִם לֹא לוֹ –
וְהָאָרֶץ לָאָדָם נְתָנָהּ.
אִילָן נָאֶה, נִיר נָאֶה – דְּמוּת צַלְמוֹ גַּם בָּם,
וְעַל כָּל הַר גָּבוֹהַּ יִתְעַלֵּם;
מְקוֹם בּוֹ רֶגֶשׁ הַחַיִּים, בָּשָׂר וָדָם,
בַּצּוֹמֵחַ וּבְדוֹמֵם יִתְגַּלֵּם.

האל זהו הכאוס היוצר, אביוּ־הבריאה, מקור כחות ההויה, הוא איננו שוכן במרומים, איננו עומד מעל לחיים, כי אם מתגלם בתוכם: בצומח ובדומם, באילה ובצב, בשיח ועב הרת־רעמים. כל יציר, כל רמש ופרח, כל גל וקרן – ניצוצות של אלהות הם.

תַּחַת בִּרְכַּת שֶׁמֶשׁ יִכּוֹף „שֶׁן־הָאַרְיֵה" רֹאשׁ־פָּז לוֹ
וּבִנְשִׁיקַת שֶׁמֶשׁ יֶאְדְּמוּ פְּנֵי הַגַּרְגַּר מְלֵאִים חֵן,
וְכַכַּלָּה בַּעֲדִי־צַחַר הַדְּבְדְּבָנִים יַעַמְדוּ כֵן.
הָעֶפְרוֹנִי יַשְׁכִּים, יִדְאֶה עַל אֶבְרוֹתָיו מְלֵאוֹת טָל,
וּבַעֲלוֹת הַשֶּׁמֶשׁ תַּאֲדִים, בּוֹשָׁה הִיא כִּי אַחֲרָה קוּם
וּבְמַנְגִּינוֹת יְקַדְּמוּהָ סִיס־הַגַּיְא וְהַדְּרוֹר הַחוּם
וּבְהִשָּׁמַע קוֹל הַשִּׁירָה הַמִּתְהַלֵּךְ עַל־פְּנֵי חוּץ,
בָּא הָרֶמֶשׂ מִנִּי כִּלְיוֹת הָאֲדָמָה וְהֶעָרוּץ,
קְהַל תּוֹלָעִים וּבְנֵי־תוֹלָע, חָסִיל, עָשׁ וְצִפֹּרֶת־גַּן
פְּרָחִים חַיִּים, צִיצִים עָפִים — זְבוּבֵי־רִקְמָה מֵעֵת לָעֵת.

המון עולמות, וכל אחד וכחות־ההויה שלו, כל אחד ושאיפתו לחיים, להתגלות מתוך פריחה ושגשוג, מתוך רמישה ותנועה, מתוך ריח וצבע, יפעה והמית־סתר. שלמות והרמוניה בכל אחד ואחד, שלום ואחוה בין כלם יחד. וכמו מנוחת־שלום היא חותמה של הטבע, קפאון־שלוה הוא הוא סוד הבריאה.

אך באמת אין בטבע „רגעי שנת וחלומות ימתקו", כי אם „רגש וסערות־קרב", — דינמיקה נאדרה ורבת־עז. והלילה הוא ראי דינמיקה זו. וכנטות היום, בהפרש כנף הדמדומים והערפל של הלילה, ונשמעה וצלצלה אז יותר שפה זו של תנועה, חתירה, תסיסת היצירה. אז ינוע בעז יתר, מלא געגועים ושאיפות־סערה גם לבו של המשורר.

VII

לאן ? אנה מושכים הגעגועים את לבו המתגעש של המשורר ? המשורר עצמו מתקשה בחידה זו. והד לבו עונה לו מן הסערה:

„לְאָן, לְאָן" ? — אֶל אֲשֶׁר יֵשׁ
קוֹל קוֹרֵא לְךָ: צְלַח וָרֵשׁ!
מְקוֹם צוּקֵי־צוּר שָׁם נוֹשְׁקִים תְּהוֹם;
וּגְבוּלוֹת אֵין לְתְהוֹמוֹת רוּם,
מְקוֹם יֶתֶר־אוֹר לְאוֹר־הַיּוֹם
וְלַיְלָה יָלִין בְּיַצְּרוֹת־דָּם.
וְאַל תַּעֲמֹד שָׁם, כִּי לְךָ בַּקֵּשׁ
אֵי קָדְשֵׁי אֵל וְהֵיכָלוֹ אֵשׁ.

הוא „מחיר נקבע מן הוא ועד העולם" ; ו„שכחי־זמן וחליפות־חיים שם חיי דור חולף, נוצרים, מסורות־קדומים – פרחים, עוד נטעו הסבות". וממעל מרחפת בת הצחוק של זיו היום. לאורו הבהיר מפרכסת כל הקלידוסקופה הרגילה של המשורר, שפעה מנומרת של ציצים וירקות, יתושים וחסילים, חתולים וכלבים, תרנגולים וצפרים עם העפרוני, ותיקו של בקר, בראש. והרמוניה שוקטה אופפת את הכל, „שלוה חולמת, דומית בית־מקדש ששמם".

אכן אל תוך שלות־המנוחה הקופאה מתפרצים וחודרים רוחות נוגים של געגועים נעלמים. „בנשפי חרפים חשאים רועד ומפרכס לו נים של עצבות קדושה וצנועה". והערבה גם היא – „רוח של תוגה חרישית מרחפת על פני הערבה, שירת יגון־העולמים, עמוקה, אלמת ומרה, שיחות עולמות שהיו. תעלומות הימים הבאים". על קצה גבול האמת והאגדה עומדת הערבה, ועל פניה מרחפים צלמי־ענק של העבר הרחוק. „פרסים פה נלחמו עם הסקתים, אחריהם ידודו משפחות הפטשניגים ובני הפולובצים לשבטיהם". והחיים של האדם גם הם, תסיסת יצירה וחליפות מזעזעת בסתר את אשיותיהם המוצקות. מסביב לזקנים וזקנות, גבורי האידיליות, שוקקות חבורות של ילדים, בריות חדשות, ריז'לה תלמידת הגימנזיה, חנא העשוי לבלי־חת, ולולה מפריח היונים וכו'. אצל ה„צאינה וראינה" שבארון־הספרים עומדת „טרפה פסולה" של פושקין.

דָּבָר נַעֲשֶׂה בְּעוֹלָם מְרוֹמָם וְנִשְׂגָּב וְאַדִּיר,
קָדוֹשׁ וחביב מְאֹד, אַךְ חִדֵּשׁ, חָדָשׁ לְגַמְרֵי.
וְנוֹרָא הֶחָדָשׁ הַזֶּה: מִי יוֹדֵעַ מַה כָּרוּךְ בַּעֲקֵבוֹ?
וְיָשָׁן – הַיָּשָׁן, אֲהָהּ, מָט לִנְפּוֹל לִפְנֵי הֶחָדָשׁ!
עוֹדוֹ מִתְקַיֵּם מְעַט קָט... וְהוֹלְכוֹת הַחֲתִירוֹת וּרְחָבוֹת
תַּחַת הֶעָבָר הַמָּט, וְרַבִּים הַבְּקִיעִים וְהַפְּרָצִים
לְמַרְאֵה עֵינַיִם הַכֹּל כַּאֲשֶׁר הָיָה לְעוֹלָמִים.

התהוות אורגת בסתר. רוח־פרצים חשאית באה ומרגזת את השקט האידילי. יד של משבר אורבת ונטויה אל האהלים הנשכחים. דרמות חרישיות מתגנבות ונוספות טפה של מרה בכוס השלום והבטחה. וקולו של המשורר נעשה נוגה ורך עד מאד, נפשי ומלא השתתפות.

X

השתתפות, קורבה פנימית לאוביקט של יצירתו, חודרת את כל שירתו של המשורר. היא טובעת את חותמה לא רק בתוכן, אך גם בצורה, באורגניזציה החיצונית של שירו. משורר זה, שהוא אח וחבר לאיתני הטבע, מדבר בשפתם של אחיו הצומחים, סופג ומגלה את המית קולם של חבריו הדוממים.

יש שהמשורר הוא פרח ולשונו היא שפת תפרחים.

VIII

את הניצוצות האלה סופגת נפשו של המשורר באהבה וחבה רכה. השפע שבטבע, הרבוי של חזיונותיה מוצאים בטוי בהיר בצבעי מכחולו. אכן עוד יותר תופס המשורר את האחדות של הטבע. יותר משאנו רואים אצלו ציורי טבע נבדלים, תמונות וצורות בודדות אנו רואים את הטבע כלה, את הבריאה בכללה. אין הטבע בשבילו בכלל אוביקט של הסתכלות, כי הוא איננו עומד מחוץ לטבע, כי אם חי בתוכה, מתמזג בקרבה בתור אחד מחלקיה, אטם בתוך אטמיה. „אני ציץ בר" – מכריז ומודיע המשורר. „אני אח לסערה, לסלעים וליערים" – הוא שב ומעיד על עצמו. המעין גם הוא הנהו קרובו, והמשורר שומע ומבין את שפתו.

והתפיסה הרליגיוזית של המשורר מקבלת תרי אנפין, שניות מיוחדה. היא הולכת ועוברת חליפות מפנתיאיסמוס פיוטי למונתיאיסמוס מתלהב. פנתיאיסטית היא אותה הטבע המגלמת בחזיונותיה את כחות ההויה הרבים. פנתיאיסטית היא בהרמוניה המקפת ומאחדת את שלל צבעי הבריאה השופעת אך ברגעי הסער והקרב, כהסתער נפש המשורר מתוך סופת געגועים, לבו מתפרץ ושואף אל ה„יש" הגדול, הכביר והיחיד. ומאחורי הקוסמוס הפנתיאיסטי, המגולם, היצור, קם ומופיע הכאוס המונותיאיסתי, המהוה, היוצר, הפועל ובעל התנועה.

ואולם בעצם הרגשתו את הטבע נשאר ומפעם תמיד רגש דתי. שירתו היא שירת ההערצה, אשר תכנה הוא – האלהת הטבע.

IX

וחיי האדם גם הם, כמו הטבע, „רגעי שנת" שוררים בהם בעת ובעונה אחת עם „סערות הקרב". הרמוניה רכה ושאננה מרחפת ממעל ומשבר של דרמה נסתרה חודר ומזעזע מבפנים. התהוות טמירה נארגת בתוך הדממה הנקפאה. והמשורר גם פה עובר חליפות מהסתכלות שלוה לרגשנות פנימית, מרפרוף רך ומתון להתעמקות לירית.

מתוך המזג ההרמוני הזה נולד החן המיוחד הנסוך על פני האידיליות של טשרניחובסקי. שלוה אפית, המכנסת ומסתרת את הנפש תחת חביון כנפיה, מאוחדת כאן עם נפשיות ערה, חרדה ופתוחה לקראת הזעזועים החשאיים שבחיים. החוטים המיוחדים, הרוקמים את מסכת הארג הפיוטי של המשורר, שבים ועוברים פה לנגד עינינו. המשורר שב ומגלה לפנינו את מוטיביו היסודיים, מושגיו ונטיותיו הפיוטיות, וחורזם למחרוזת פנינים שלמה וכלולה.

הסטטיקה של החיים שנקפאו – היא הנה השתי, מסכת־היסוד של רוב האידיליות. חיים פטריארכליים, פשטות כפרית. איזו עירה בודדה ופרושה מן העולם, או כפר תועה ונשכח בתוך מרחב אין־סוף של הערבה. סביבה מוצקה ועומדת נצחים, ומדות וארחות־חיים, שהם נחלת דורי־דורות. גם ספל־הנחושת פה הוא עתיק, כבד משקל ומוצק, דורון ישן מאיזו דודה ע"ה. גם מחיר הכובע

רוך וענות־חן. הליריסמוס שלו אינו יוצאני, קולני, אינו פותח את כל שערי נפשו. הוא מגלה לנו אך טפח טפח של עולמו הפנימי, ובצניעות רכה וזהירה הוא משתף אותנו בפנתו החבויה, איזו הצטמצמות יפה שורה בהשתפכות נפשו בשירו.

XI

ואשריהו ויישר כחו של המשורר שלא היה נביא ושופט, מוכיח בשער, מטיף לעם ומקונן לאומה.

לא בא אלינו בטענות, לא נתן עלינו בקולו, לא קרע לפנינו סגור לבו ופצעיו, לא דפק על דלתותינו ולא דרש ממנו תשומת־לב והקשבה לדבריו.

ויהי ההפך, כי ירא ממרגל חרש, המקשיב בסתר בהשתפכו בחיק שירתו, והיה בהגלות ברבים חלומו ונער חצנו ממנו:

בִּנְגִינוֹת־גִּיל עַל גַּבֵּי כְתָב
חֲלוֹמִי כְּבָר לֹא לִי הוּא...

לא אלינו ולא באזנינו נשא את דבריו, ושירו היה רק הד פעמיו בלכתו, אטום תועה וערער, בתוך חלל העולם. הד העולם עצמו היה שירו, שירת ה„יש" ההוה והמתהוה, אשר בהיות החשכה והגיח הלילה מתוך התהו־ובהו והתפעם אז ההד והעיר רטט טמיר בנפש.

והיה בהיותו אז חולם בהקיץ, ורעד גם לבנו ללחש חלומו והקשבנו לו, אף אם לא קראנו ואם לא דפק על דלתינו, הקשב והאזן ברצון ותודה.

אשריהו ויישר כחו של משורר.

אֲנִי צִיץ־בָּר וּנְשִׁיקוֹת־חֹם.
מַרְעִיפוֹת עָלַי טָל,
חֲלוֹמוֹת־זָהָב פָּרְחוּ לִי
בְּגִיל וּבְנֹגַהּ־גַל.

— — — — — — — — —

חֲלוֹמוֹת הֶעָבַר סַבּוּנִי,
זָכֹר אֶזְכָּרְכֶם – וְאַתַּמָּה כְּנִיר
קִסְמֵי תַּעֲלוּמוֹת וְרִקְמוֹת הַשִּׁיר
בְּלִבִּי עֲלִיתֶם וּפְרַחְתֶּם.

ויש שבו מפעם הסוד הקולי שבטבע. שיריו הם „חזיונות ומנגינות". בשירה יש מלחש התנועה ומן ההמיה המסתרית של הגל המפכה. שיר ומעין נרדפים תמיד. „השיר נתך", „שירת אהבה תקר". והלילה עצמו, החביב ביותר על המשורר, אותו החלל הגדול והריק של הכאוס. הלילה עצמו תפס בדמיונו של המשורר מתוך המוסיקה הדוממת של האופל, מלאה קולות אוריריים, הברות צלליות, לחשים מרפרפים, אליטרציות קוסמות.

לַיְלָה... לַיְלָה... לֵיל־אֱלִילִים,
לְלֹא כוֹכָב, לְלֹא אוֹרוֹת – –
שְׂרִידֵי שְׁעָרִים, שְׁיָר אֲשֵׁרוֹת,
עֵצִים עֳרִים פּוֹרְשֵׂי פֹּארוֹת – –

צְלָלִים צָפִים, צְלָלִים צוֹלְלִים
חוֹלְפִים חֶרֶשׁ כַּתִּנְשָׁמוֹת – –

וחליפות הנגודים שבהוויה, הפכי השנת והקרב גם הם שופכים את ממשלתם על מערכתו הפיוטית של שירתו. הם יוצרים את מתינותו ההרמונית ואת רגשנותו הסוערת; את המית מנגינותיו הרכות לפני כל פרח ורמש, ואת עזוז חרוזיו המתרוצצים בשעת שאיפה אל כחות־האיתנים בבריאה; את עדנת ציוריו הבהירים ביום ואת ערפלי־הגעגועים בהרהורי הערב ובנוקטורנות; את הנעימה המוסיקלית של מליו ואת הזרות הפראית בצרופיהן; את חליפות החרוזים הנקביים והזכריים, אלה הנוטפים כרביבי־בקר והללו הנתכים כפתי־הברד.

ועל כלם הרמוניה שקטה ורבת חן, התרכזות בעלת מדה וקצב, שווי־משקל פנימי מתמיד ועומד. איזו סריוזיות מיוחדה נסוכה עליו גם ברגעי חדות־הנפש. הוא עליז, אך ענו. היופי שלו אינו מגרה, אינו מרגיז, כי אם מלא זיו בהיר וצוחק. תאותו רבת־רגש, אך שומרת תום. אהבתו עליזת־הנוער עלוטה

למשמעם; כי לא כמכשף המכניע את הניב השירי העברי במאמר־קסמים עומד טשרניחובסקי, כי אם כמחפש אחרי מבואותיו הפנימיים, כרודף אחרי צירי המלה הנעלמים – וטרם יתפסם.

ככל משורר אמתי, המעלה מתהום נפשו את המנגינות הרוחשות בה, את המון הקולות ובנות־הקולות המשתפכים לתוכה מחלל־העולם, המעביר לפנינו את המראות והגונים הדקים, המתרשמים בראיתו החדה והתופסת – צריך היה טשרניחובסקי להמציא ניב־שפתים שירי מיוחד לו, שיגלם את כל החי והחתום בחבו; – ובזה צפון סוד נצחונותיו של טשרניחובסקי, וגם כשלונו, כשלון המחפש והמחדש.

אמנם לא יחיד הוא טשרניחובסקי, שחדש את דמות השירה העברית, שגאל את השיר העברי המרופף והחור ונתן לו נוגה חדש; – פמליה של משוררים קמו לנו בשלשים השנים האחרונות והראשון בהם – ביאליק, שידע את הנתיבות אל המבואות הפנימיים של הלשון העברית השירית, חשף את האוצרות הגנוזים בה ושלט בה שליטה בלא גבול. וכל אותה הפמליה של המשוררים החדשים – כלם יצקו לתוך השירה העברית מיסוד הברזל, הוסיפו לה און ועצמה לא שערוה קודמיהם, העבירו בה קלוחים חיים – והוציאוה מן המשעולים הצרים אל המרחב, בו נחים עתה כתמי אורה מרפרפים ורומזים לכל עובר, בו מתהלכים צירי־בשורה, בשורת החיים החדשים.

ואולם טשרניחובסקי היה הראשון, שבא אל שירתנו גדוש חזיונות ומראות חדשים והתאמץ למצוא בהם ב ט ו י ע צ מ י. חפץ היה להקיר מן הלשון העברית אותם הצלילים שהמו בנפשו, ולפיכך היה תועה ומתדפק על שעריה, ולא תמיד היו נפתחים לפניו. ואולם במקום שהוא משעבד את הדבור הפיוטי אל חזיונו ומנגינתו, במקום שהוא שולט בלשון שליטת־אמן ונכנס לבתי־גנזיה, הרי הוא יוצר לפנינו שירה בהירה ופשוטה בת ריתמוס שוטף ומלבב.

הנה מה שכתב טשרניחובסקי לפני עשרים וארבע שנה.

מִנִּי רְכָסֵי הַתֵּל
יִשְׂתָּרַע הַצֵּל,
יַקְדִּיר, יָעִיב עֵין מַעְיַן־הַכֶּתֶם
יָנוּם, יִישַׁן הַגַּל,
סַהַר יָהֵל מֵעָל,
סָבִיב אוֹרָה וּמְנוּחַת הַקֶּסֶם
יִבְרֹק כּוֹכַב הַצִּיר...
פִּתְאֹם נֵעוֹר זֶפִיר,
יֶהְגֶּה אַט בְּאַשְׁדוֹת נַחַל־הַמַּיִם,
וַיְכַּנֵּף בַּסּוּף...

נ. גרינבלאט.

שאול טשרניחובסקי.

(שרטוטים ליצירתו הפיוטית).

באותם הימים — ובחלל עולמנו עוד היו מנסרים הדי השירה החריפה והארסית, הנוקבת עד תהום פצעי חיינו החשוכים — שירת גורדון, וטרם נדמו באזנינו הצלילים הצנועים והנוגים של המשורר החולה מאנה, וביעף טסו ועברו בשירתנו שירי האהבה הקטנים והמפורכסים, הכתובים על־פי תוים שאולים, שירי פרץ, וזעיר שם, זעיר שם היתה עולה ובוקעת השירה רות התאניה והצער הלאומי של ביאליק, — באותם הימים עצמם הופיע בשנת תרנ"ט בהוצאת „תושיה" ספר־שירים קטן „חזיונות ומנגינות" של שאול טשרניחובסקי עם מכתב־המלצה למו"ל מאת ראובן בריינין, שהיה נחשב אז למבקר המודרני בספרותנו וראה חובה לעצמו להגן על משורר צעיר זה, בעל „המהלך החדש", מפני המבקרים זעומי־העין, כביכול...

ואמנם זר וחדש היה אז שם המשורר לקהל קוראי־עברית המצומצם, אם כי איזו שירים שלו באו כבר ב„אוצר הספרות" של גרבר, ב„השרון" של באדר, ובעוד איזו מאספים גליצאים, שלא היו שכיחים ביותר ברוסיה, וזרה וחדשה היתה גם שירתו.

כל מי שמנגינות חדשות הומות בנפשו, שנושא בחבו עולם עשיר ומורכב של צבעים וגונים דקים ביותר — ירבו חפושיו אחרי הבטוי הבולט והאמיץ ביותר, תגדל התאבקותו עם גלמי הלשון וחבלי יצירתו יקשו עליו, ולעומת זה ירבו גם נצחונותיו העליזים, נצחונות המחיה והמחדש של צורות השירה ותכניה.

ובספר השירים של טשרניחובסקי ראינו רשומי אותה ההתאבקות הקשה עם הלשון השירית שלנו וגם הנצחונות עליה.

אמנם אין להעלים על אמת זו גם בשעה של חג לשירתנו החדשה, שלא תמיד יצא טשרניחובסקי מנצח מהתאבקות זו.

כשהנך מטיל בפרדס הריחני של שיריו — יש שאילנות ישרים, זקופים וחסונים ירהיבו את עיניך בעמדתם המוצקה, ויש שגדולי־פרא סבוכים יכבידו עליך את דרכך; יש שצלילי מוסיקה קצובים ומדודים יעלו לאזניך וישבו את נפשך בקסם הצפון בהם, בעוז השופע מהם. ויש שתכבד עליך הנשימה

ומצורפות בכור התולדה, כי לא הרי התולדה של מאפו, מיכ"ל והבאים אחריהם, המעולפת צעיף רומנטי, אגדי, כהרי התולדה אצל טשרניחובסקי, שהיא מציאות חיונית, יש ממש, המזועזע את כל הויתו. במקום שירת־הנכאים של ה„אני" הבודד, הנזעם, אכול־הספקות, הנוהם מעצמת מצוקותיו במקום כל אותה השועה הטרופה, הבוקעת מחלל־חיינו – הופיע לפנינו אדם בעל נפש שלמה וטבולת־אור, המתדבקת עם מקור האורה. כי לא שיח־אנוש עצוב מספר לנו המשורר, לא התהומות הקודרים של הנשמה הקרועה חושף הוא לפנינו, כי ספורים אחרים בפיו:

לִי סִפֵּר הַמַּעְיָן וַיְסַפֵּר הַגַּל...
וְאֵת אֲשֶׁר לִי סִפְּרוּ אֲנִי לֹא יָדַעְתִּי,
אַךְ נַפְשִׁי הִרְגִּישָׁה, אַךְ נַפְשִׁי הִבְחִינָה
בְּרֶטֶט הַנְּגִינָה
וּבְזַעֲזוּעֶיהָ.
וּמְלֵאָה הִיא אוֹתָם.

(שם 22).

נפשו של המשורר מלאה אותם הקולות השוטפים מן המעין והגל שנראים לו כ„נפש יקרה" ו„לב מאד קרוב", ומאזינה היא ל„שיח־הקדומים" של היער השח „בכל אלפי גזעיו, בענפיו, ביונקותיו וצאצאיו", מרגיש הוא ומבין את הלשון של רטט החיים שביער, לשון אחיו הקטנים, ובה רוקם הוא גם את שיריו היפים.

כל המראות, שמעביר לפנינו טשרניחובסקי, כל העולם, שבו מתהלכת בת־שירתו – הוד קדום, רוח נשגבה ופלאים מרחפים שם. הלילה הוא אצלו „בן חורים ולו הוד יפעת־פראים, נאוה כבקדמת היצירה". בגן הוא רואה „יפי־פלאים, שטרם לו שם על אדמות יקורא", הככר הוא „ענן־אגדות ועולם־פלאים", גבנוני הארגמן של ההר נראים לו למלאים „הוד ועוז ויפעה זרה, פראית".

אוהב הוא המשורר את הענקיות, את העוז הפראי ואת שפעת החוסן השפוכים בטבע, ועיניו משוטטות תמיד בין הרים ושלגים, כפים ערירים וסלעים ענקיים ויערות שקועים בשלות־עד. הוא מטיל את עצמו לתוך זרועות העולם הפראי והקדום, עד כי לפעמים יחזה בדמיונו גם את ה„גבר הפרא", את „בני־הנפילים" ושאר היצירים של העולם הקדמון.

גבולות החיים נמחים בשירה זו, אין כאן אף הד כל־שהוא, אף זיע של המציאות העכורה, של השטף הדלוח המחויש את האזנים בכרך. בשירי טשרניחובסקי אנו רואים את המשורר המתרחק מכל התהו־ובהו, מכל הקשקושים הטרופים של עולמנו, עד כי הוא נדמה לנו לפעמים באמת ל„מזר הנדח באין־סוף של הבריאה".

ואולם לא מסתכל בלבד הוא המשורר, לא רק צייר הוא, המעלה על הבד את אשר עינו תופסת, כי אם מתדבק הוא בעולם־יה דבקות יסודית. שואף הוא:

שור: שָׁם יָעוּף הַכְּרוּב,
נִשָּׂא שֶׁפִי עַל כּוֹכַב שָׁמָיִם.
(שירים צד 7).

זכרו, מה היה לפני עשרים וארבע שנים כחה הציורי של השירה העברית, והתבוננו אל תמונה · שקופה זו של הערב. ותרגישו את הנצחון של השירה החדשה, שירת טשרניחובסקי.

וחדשה היא שירה זו, לפי שדלל אותה המשורר ממעינות חדשים לגבי השירה העברית. שירתו של טשרניחובסקי נזונה ביחוד מן ההסתכלות במראות הטבע. אזניו קשובות לכל הרוחש וחי „ב„יש" האויר והנעלם", מתהלך הוא בממלכת הבריאה כבן המתחטא לפני אמו, והיא המרעידה את נימי נשמתו, ממלאה אותו רגשי הוד והשתוממות; כל החזיונות הגלוים והנעלמים בה, כל האגדות החיות הקימות בה – כלם מדובבים את שפתיו; עיניו של המשורר משוטטות בהויה המופלאה, שיופי קדמון נסוך עליה, ואותו היופי זולף לתוך לבו, לב צעיר, שקץ בקריה, שפרק מעליו את עול החולין והטומאה שבה, עול הקטנות, הקהות והטמטום של „המאה הנבוכה", והוא עומד ביער קדום, בין „אחים איתנים בתבל ומלואה" ואמריו מפכים:

כֹּחַ וְעָצְמָה אֶל הָבוּ לִי, הָבוּ!
לְרַוּוֹת רְגָשַׁי לַחַיִּים יִרְעָדוּ,
לְמִצּוֹת יַם תּוּגָה עַל גַּלָּיו וּנְטָפָיו,
לָחוֹג בְּסַעַר הַחֵשֶׁק וּרְשָׁפָיו.
(שם 16).

אותה ההתרפקות על האיתנים שבתבל ומלואה וההתפעלות משפעת העוז והאון שבהם, התפעלות המגיעה עד כדי פולחן, שהיו לרקמת שיריו של טשרניחובסקי, השתפכו לתוך שירתנו כצלילים מעולם זר ורחוק והיו תועים ימים רבים בה, מובדלים ובודדים.

באזנינו היו הומות כל הימים מנגינות העצב והצער, העצב של הנשמה העיפה והרצוצה, הנמקה בשממונה, והצער של האומה הדוויה והסחופה, – ופתאם השיבו עלינו רוחות־קסם צחים ומלבבים חזון עולם חסין, צעיר ורענן, החוגג את חג עלומיו הנצחיים; מתהלכים אנו בעולם עוטה קדרות וזועה, שמים אפורים ודלוחים תלוים על ראשינו וכל חיינו שרויים בצל, כהים ודלים. והנה בא משורר בן־אורה, חרז קרן לקרן, שזר חוט־כסף לחוט־זהב וארג את שירת החיים החפשים, שירת הפריחה והלבלוב, ההוד והתפארת שבבריאה החוגגת – האם אין זו התגלות נעימה ומפתיעה לשירתנו!

אמנם כן הוא. האישיות השירית של טשרניחובסקי הוא חזיון נפלא בחיינו. כי בו הרגשנו כמעט ראשונה את הנשימה החיה והחפשית של היחיד דק־החוש ומפונק־היופי, את הגלוי החדש של הרגשות אנושיות מזוככות

וּלְמֶרְחַק הֶעָתִיד הַמָּלֵא תַעֲלֻמוֹת
מְלֵא נֹעַם וָזִיו אֲבִיאֶנּוּ.

כך נושא המשורר את חלום אהבתו לממלכת היופי של „עת יותר טובה ודור מאד נעלה”.

אמנם אותה האהבה רקומת־הדמיון, האהבה האידיאלית של יצורים טהורים ומזוככים תתגלה אך לעתים רחוקות בשירי הנוער של טשרניחובסקי.

קרוב הוא המשורר יותר מדאי אל הארץ, הוא ספג לתוכו יותר מדאי מעסיס החיים המפכים והסוערים, שישאר „מעבר גבול יובלות”.

והלא דם־העלומים כה רותח, הלב החומד חיים כה יוקד מתאוה, והמשורר קורא לאהובתו להתעלס באהבים.

כָּל עוֹד גַּם פָּנֵינוּ לְהָבִים,
גַּם לִבִּי גַּם לִבֵּךְ כִּיקוֹד,
תֹּר נֹעַר, תֹּר שָׂשׂוֹן נִצָּבִים,
עַד הֵם לֹא הִרְחִיקוּ לִנְדּוֹד.

(שם 51).

ואם גם ינות הסער בלב האהובה, אם תדעך האש תוך רהטי דמיה, יודע המשורר „שיר פלא”, המרתיח את הדם ומעיר „עז אהבה וחשק”.

אותו „שיר הפלא”, עולה ובוקע מכמה מזמורי האהבה של טשרניחובסקי, כי בעצם, גם האהבה היא אצלו שכרון־גיל של הבריאה החוגגת, נטף־אושר מכוס־התענוגות של החיים, שאם גם ימסך בה האדם „רוש פתנים” להרעילה, הלא הוא משלם בעדה בטל־נעוריו. כזו היא האהבה הפורחת בלב, המסערת את הדם וממלאה את הנפש עדנים אין־קץ. באהבה זו אין זכר להרגשה החולנית של עקורי־חיים, להתפלספות המיגעת של הרוקים המזדקנים, שאפר צונן בלבם ופזמוני תאוה בפיהם. חיה היא אהבה זו, וקלות של חדוה מזהירה מפוזת בה, ושקויה היא כלה עסיס העלומים הפורחים; ולפיכך אין המשורר כמעט יודע את כוס היגון, את מצוקות הנפש העמוקות של האהבה החולנית, המרדפת כצל, גוזלת את המנוחה ומקדירה את אופק החיים, כי בעצם לא רגש אהבה אחד ומתמיד, המלחך בלהבו את כל הויתו, מגלה המשורר בשיריו, לא שירת ההערצה הכבירה לאהובה אחת יחידה, הערצה המגיעה עד כדי התמכרות של קדושה, הוא שר, וגם לא האהבה הנוגה, שזר חוחים על ראשה הוא מציר, כי אם הרגשות הקלים והמרפרפים, המנצנצים וחולפים כברק. רוב שירי האהבה של טשרניחובסקי מוקדשים ביחוד ל נ א ו ה, ל י פ ה פ י ה, לזו הרחוקה, המתגלית פתאם בדרך החיים, הטסה ועוברת לפניך ביעף, מבלי להשהות עליך את כשפיה המשכרים. אין זו בעצם שירת האהבה, אלא שירת האירוס, שירת היופי המלבב והמשכר, המלטף ומשקיט, היופי שאינו משעבד, אינו תובע ואינו שם כבלים על רוחך.

לִהְיוֹת, בְּהִשָּׁנוֹת הַדְּמוּת וְהַיָּמִים,
חוּט אֶחָד בְּרֶשֶׁת כָּל כֹּחוֹת עוֹלָמִים,
רוֹקְמִים בַּגָּלוּי וְאוֹרְגִים בַּסֵּתֶר
חִידַת הַחַיִּים לָעַד לֹא תִפָּתֵר.

(שם 16).

ולפי שהוא חי עם כל כחות עולמים, שרואה את עצמו „אח לסערה" ולבו שכור גיל, אותו הגיל הגדול השפוך במרחבי הבריאה, — אין הוא מרגיש את הפחד השחור מפני המות, מפני אימות הטבע ומפני הכליון שבו, כי „במקום יתר אור לאור היום" ו„הלב במלוא כחות נעוריו" יך, „המות מלא הוד כל־כך". אבל לא „הוד המות" צודה את לב המשורר, לא למנוחת הקפאון, לדממת התהו והאפס נושא הוא את נפשו, כי אם לסערה הגדולה, המכה גלים בכל רחבי היקום, לחדוה הנצחית שבעולם הבהיר, לפריחה של כל החי בתולדה.

ואותו ההימנון הגדול לחיים ולבריאה, לדבקות של האדם בטבע, לאור ולחדוה, – עולה ונשא מתוך הרבה, הרבה שירים של טשרניחובסקי, וכשברירי השמש המשתפכים לתוך חלל־העולם, מנצנצים מכל עבר ומסמאים את עין רואם, כך ינצנצו משירי המשורר שלנו רסיסי האור, המשרים את נגהם על כל הבא במחיצתם, על כל המתיחד עם בת־שירה בהירה וקלה זו.

המשורר בן האורה, המתרפק על עלומי ההויה הבהירה, הפותח לרוחה את נפשו לכל עסיס הפרחים המלבלבים בגן־עדנם של החיים – כלום לא יראה את האשה – זה פרח־החן ורב החמדה, הרוזם לכל בהיר־עין וצודה בקסמיו כל לב ער לחדוה ואושר!

ואמנם בשבילי השירה של טשרניחובסקי מרפרפת גם הדמות הקוסמת של האשה. פעמים שהיא מתגלית לפנינו תמה וזכה ומעולפת זיו שלא מעולם זה, ופעמים כאלילה קדמונית יפה ונאה, החיה בסערת החשק.

יש שהמשורר מתרומם מעל למציאות ומעביר לפנינו את יצירת־דמיונו, משרה עליה הוד עליון וקסם־פלאים.

וּכְלִילַת הַיּוֹפִי לִי פִּתְאֹם נִגְלֵית־
מְלֵאַת זִיו־נֹגַהּ כְּאֶרְאֶלִּים
וּבְסוֹד שַׂרְפֵי־מָרוֹם בַּעֲרִיפִים דָּאִית
בְּאַשְׁמַנֵּי לֵיל חֶשְׁרַת צְאֶלִים.

(שם 46).

אולם גם המשורר מרגיש שבעולם האפור, בקרב הטומאה והחולין שבחיים המקיפים אותנו, אין מקום ליופי הנעלה.

וְאֶת שִׁמֵךְ אֲנִי אֶשָּׂא עַל כַּנְפֵי הַשִּׁירָה,
מֵעֵבֶר גְּבוּל יוּבְלוֹת אֶטָּעֵנוּ,

ומרגיזות. הרי מן הפתוס אנו נמלטים. והנה בא טשרניחובסקי וכתב לנו שורה של שירים־כרוזים, המשמשים מעין מניפסט למחוללי מהפכה ומשני ערכין בתולדה העברית, והשירים הם כלם פתוס.

המשורר עומד „לנכח פסל אפולו" וקושר כתרים ל„דור שכור־החיים", ל„אל נער, נאדר, רענן וכליל־יופי", ושופך את זעמו על „הגסיסה לדורות", על העם הזקן ואלהיו הזקנים, על „פגויי אנשים ורקב זרע אדם, מורדי החיים". הוא מתודה לפני „האל הנער" על החטאים, שחטא עמו הזקן, ומכריז בגלוי על תשובתו עליו:

אוֹר יָהּ לִי! אוֹר יָהּ! בִּי קוֹרֵא כָּל גֶּרֶם,
חַיִּים, הוֹי חַיִּים! כָּל עֶצֶם, כָּל עוֹרֵק,
וָאָבֹא אֵלֶיךָ,
בָּאתִי עָדֶיךָ, מוּל פִּסְלְךָ אֶקֹּדָה,
פִּסְלְךָ — סֵמֶל הַמָּאוֹר בַּחַיִּים.

(שם 121).

כך ממטיר עליך המשורר המון קריאות פתיטיות על האור והחיים, כורע ומשתחוה, מתודה ולוחש, מתודה וקורא ומרבה בסימני קריאה, המרגיזים במקצת, ומרגיזה ביותר כל אותה הנימה של ההתיפות, של השכרון הנפרז והחשוד...

פתוס נפרז, ופסוקים מפוצצים על כח וגבורה וחיים ויופי אנו מוצאים גם בשיר „מחזיונות נביא השקר", וצר מאד לראות את המשורר, המפרש את שירתו, כי כל אותם השירים ממין זה נראים לנו לפירוש, ופירוש לא־עמוק ביותר לאותן ההרגשות של כח וגבורה, אור ויופי, שהמשורר מגלה בשיריו הלירים האמתיים.

יש אמנם מי שרואה פנתיאיסמוס, למשל, בחרוזים כעין אלה:

וְכִי תִשְׁאֲלוּ לִי לֵאלֹהִים אֱלֹהָי:
„אֵיפֹה הוּא וְנַעַבְדֶנּוּ בִרְנָנָה?"
פֹּה בָאָרֶץ גַּם הוּא וְהַשָּׁמַיִם לֹא לוֹ. —
וְהָאָרֶץ לְאָדָם נְתָנָהּ.
אִילָן נָאֶה, נִיר נָאֶה דְּמוּת צַלְמוֹ גַּם בָּם,
וְעַל כָּל הַר גָּבוֹהַּ יִתְעַלֵּם;
מְקוֹם בּוֹ רֶגֶשׁ הַחַיִּים, בָּשָׂר וָדָם,
בַּצּוֹמֵחַ וּבְדוֹמֵם יִתְגַּלֵּם.

(שם 129).

ואכן המשורר אינו מתרומם כאן על הסברה וריתוריקה, וזוהי נקמת בת־השירה, הבועטת בכל פעם שבאים לרדות בה בפרך ולעשותה כלי־שרת לרעיונות

לוֹכֵד צִפּוֹר־גָּן
הֲכִי יֶאְשָׁם,
קוֹטֵף שִׂיחַ גַּיְא
וְלֹא יִסְלַח לוֹ?

(שם 3).

טשרניחובסקי שר לנו שירת האהבה החפשית, שיש בה גם מן השובבות הקלה („את מי אוהב", „דירה חדשה") וגם מסערת הדם ומשכרון החושים („הנאוה מדילסברג", „ליפהפיה"), אבל אין בה מן הפריצות הגסה, והתאוה החולנית של חנוקי־החיים, מן הגעגועים וההתרפקות חדלי־האון, מן האירוטיקה הנפרזה של כמה ממשוררינו החדשים, כי המשורר מאציל גם על אהבה סוערת מקסמה ותומה של הנפש העדינה והיפה. כשאנו קוראים את הפואימה „לנכן" ומתבוננים אל התום המלבב והפשטות הנעימה השפוכים על אותו היצור הנחמד, אותו „המלאך הצהוב", ועל כל אותה האהבה הטהורה והעדינה — אנו מרגישים את כל החן המזהיר שבשירי האהבה של טשרניחובסקי.

כך ישיר המשורר, שדולה את שירתו ממעיני החדוה הברוכים, מעיני־הנעורים.

טשרניחובסקי הליריקן מגלם בשיריו את היפה והנהדר, את העוז והחוסן; טשרניחובסקי האמן צר תמונות הטבע המרהיבות בשמנונית צבעיהן המבריקים, שר על היערות וההרים, הים והסלעים, הערב והלילה, האביב והפרחים, — ויוצר את השירה החפשית, שאינה יודעת גבולי דורות ותחומי חיים קבועים, השירה, שהיא עצמה כולה אור ויופי, ולכאורה הרי הוא הליריקן הטהור הראשון שקם לשירתנו שפקעה השתעבדותו לתורות, למסורות, ואין לו שום מטרות, מלבד האמנות.

ואולם גם באופק הבהיר של ליריקה טהורה זו מתגלים זעיר־שם, זעיר־שם כתמים כהים, גם לתוך הצלילים היפים והשוטפים בזרמתם החפשית גם־כן מתפרצים לפעמים מעין שריקות של פתוס קולני, המפריעות בעד ההרמוניה שלהם, כי יש שטשרניחובסקי עוזב את שירת היופי והעוז ועובר להטפת היופי והעוז בתור תורת־חיים והשקפת־עולם.

אם אין אנו רואים בשירתו של טשרניחובסקי את הערצת העבר הנפרזה, את הגעגועים הגדולים לחיים שחלפו לבלי־שוב, אם אין בו מן הרומנטיקה של הסופרים, שהחיים הנובלים טפחוה, ושירתו פרקה מעליה את עול הישן לגמרי, הרי הטילה עליה עול אחר, עול החדש, וגם החדש עשוי לשעבד, להיות לכבלים למוזות.

והרי מתענגים אנו על שירתו של טשרניחובסקי ביחוד, לפי שקלה בה הנשימה, שאין הצללים הקודרים של „גלות־השכינה" מרחפים עליה. שאין „סבל־הירושה" מעיק עליה. מתרפקים אנו על שירה זו ונמלטים מזמן לזמן למחיצתה בשעה שהלב נכסף לאויר חפשי, מקום אין בו הצעקות המחרידות

יעקב פיכמאן.

אברהם מאפו.[1]

I

אברהם מאפו היה מבעלי־האגדה הטפוסיים שבספרות העברית, מן השותקים והענותנים, הרוקמים במסתרי חייהם את תפארת שירתם; מאלה שאינם מבהיקים בחכמת יושבי־קרנות ובעמקנותם היתרה של תלמידי־חכמים תריפים. הוא היה מאותם הצדיקים הנסתרים, אשר בחיים ילגלגו עליהם האנשים הפקחים, ואשר להם תצפה במסתרים בת־המלכה בכתר־הזהב. משכילי ווילנה שמאותה התקופה לא השיגו ברוב חכמתם את הרוח הגדולה, אשר נולדה בספרות העברית. הם התיחסו אליו בבוז נסתר. אפילו המשורר לבנזון־האב 2) חומד לצון לו על „ספרי הרמונים״, שלא הבין מה טיבם. אנו מכירים את היחס הקדמוני הידוע של בעלי־ההלכה אל בעל־האגדה.

מאפו לא היה בעל מוח חריף וחושב מחשבות, למרות שבספוריו אנחנו מוצאים פניני רעיונות מפוזרות פה ושם. המחשבה ביצירת מאפו אינה מבריקה לעינינו, אינה מכריזה על עצמה. אין כאן רצון להראות חריפות וחדושים. המחשבות מזהירות באורם הצנוע של ציצי־עמק פשוטים, הנקלעים בין עשבות הערבה ואשר רק העין הבוחנת מכירה את יפים המיוחד. אלה הן מחשבות־הרגשות, מחשבות־מראות, שאינן פרי המוח ההוגה, כי־אם נצני הלב האוהב ורסיסי העין הרואה.

כמשורר לא ידע לשון אחרת, מלבד „לשון המראות״. הוא היה מליץ, אך במובן הנעלה של המלה הזאת; מאלה, שיותר מדי הקשיבו אל רנת הככבים וישכחו את לשון האדמה. האמן מוצא אמנם גם ב„עיט צבוע״ את שבילי־החיים הנאמנים, אך במקום שהוא נגש אל ענינים פרוזאיים בעצם, הוא ממלמל ממש כילד. אנו מכירים תיכף את בעל־הדמיון, אשר דבר אין לו עם ידיעת החיים המצוים וחכמתם הזלה. מכתביו, אשר בהם ישא אמרתו על דברי שירה וספרות, מלאים חן ספוריו הנשגבים. אך בענינים של חיי יום־יום הוא מתלבט ואינו

---

1) על מאפו כתבתי לפני שנים אחדות בירחון „מולדת״. הדברים היו שם מכוונים ביותר לבני־הנעורים ונשמטו כאן, מלבד שרטוטים בודדים אחדים, שלא היו בכדי להשמט. י. פ.

2) בהקדמתו ל„תורת האדם״.

ומגמות ידיעות; ואין כל הבדל בזה, אם אלה הם ישנים ומסורתיים לפי מהותם, או חדשים ומתפרצים.

אולם המשורר האמתי והאמן האמתי אם גם שבע יפל – וקם, כי האור הגדול שבנפשו ילוהו גם בשעת דמדומי יצירתו ובכשלונותיה.

טשרניחובסקי נכשל בדרך אל „אפולו״, בגד בחזיונותיו השיריים ונד על ה„חזיונות של נביא השקר״, נהג קלות־ראש בבת־שירתו ב„שירי ציון״ שלו, אבל קם והזדקר מלא־קומתו באידיליות היפות והשקופות, שפעם הן ספוגות תוגה נוחה ומזהירה (דוקא האידיליות שלו הומות איזו נימות נוגות) ופעם הומור חי ומלבב ועל כלן שפוכה אותה השלוה והרחבות של הערבה, שהוא מתאר באחת האידיליות שלו בצבעים חיים ובהירים כל כך.

הדרך מן השירה העברית כלואת־החומות אל המרחב הבהיר מתפתלת בכמה שבילים. יש מהם, שאנו שוהים בו כשהות הנודד העיף, קפוא צנת־הנכר, בפנת־המולדת החמה והשקטה, שהכל כה קרוב, חביב ואינטימי. ואם נוגים הצלילים ההומים שם באזנינו, אם נראים מפכים בו – נפשנו פתוחה לקראת; כי אחד הוא היגון החי בלבנו ואחת התפלה המרחפת על שפתינו.

ויש מהם שאנו נמלטים אליו בגבור בנו הגעגועים להדוה מזהירה, לעלומים חוגגים ושוקקים. עוד הרבה זר לנו שם ונראה לא ברור, עוד לא הורגלה העין למראות המרפרפים, אולם שעה קלה נעמוד ונח עלינו האור, ותקפה אותנו החדוה, חדות־המרחבים הבהירים.

ושביל זה, המוליך אותנו אל המרחבים הבהירים – שם שאול טשרניחובסקי יקורא עליו.

הוא נצל בעוד מועד. אור שירת המקרא הטבעית, ראי החיים הבהיר, אשר גרש תמיד את הרוחות הרעים מתוך לבב האנושיות, נפל על רוחו ויפנה את נשמתו מאד מסתוריה. ובכלל לא היתה נשמת מאפו מורכבת מאורות וצללים, כנשמת משוררנו המקובל, שלא מצאה לה מנוח ותהי כלה ועורגת תמיד „אל אשר לא כאן". מאפו היה אדם בעל נפש אפית. אלהים עשה אותו ישר. בין כל עקומי הגב והמוח של דורו היה אולי האחד, אשר נפשו היתה ישרה ועינו בהירה; האחד אשר אהב בכל תום לבבו את החיים הפשוטים ואת שירתם הבריאה. לוצטו נמלט אל מקלט הטבע, נרדף מן החיים המסוכססים, אשר הופיעו לפניו כמו בעד הערפל. הוא בא להתיחד עם הטבע יחוד של מסתורין, ומאפו שאף אל שירת העבודה העליזה אשר בהרים ובעמקים. ללוצטו היו סוף־סוף כל החיים רק פרוזדור לטרקלין, ומאפו חמד כבר את החיים המתוקים ותפארתם הגלויה.

מובן, שגם מאפו אינו עוד אותו האמן הריאלי, אשר כל מראות החיים וצבעי החיים יקרים וקרובים לו כאחד. דמיונו הרומנטי של מאפו עוד ירא את קור המציאות ורוקם את חזיונותיו בחשאי, אך אור השמש הלבן שפוך גם על הוללי אפרים וגם על מחבואי הלבנון. ארג אגדה ומציאות – סוד כהה של כל שירת המקרא, היה גם סוד קסמיה של יצירת מאפו. המחבר עצמו חי בעולם האגדה אשר יצר לו, ועל־כרחנו גם אנו חיים את החיים האלה. המשורר אצל עלינו מתומו. מכיון שהוא חי על אגדתו, היא נעשית על־ידי־כך כבר ריאלית. אין זאת עוד בדיה.

שירת מאפו היא שירת האגדה. גם את הטבע וגם את האדם עשה אלהים בחכמה. הוא לא עשה את מלאכתו רמיה. הרע אינו מונח בתוך הטבע, כי אם מחוצה לה. הרע אינו מחויב־המציאות, אינו חוק, כי אם מקרה, – מעֻות נתן לתקון. לכל הפגום יש תקוה. כל אותם האנשים הרעים והחזיונות המבהילים אינם אלא צללי־אימה, צללים חולפים ועוברים, בשעה שהטובים והתמימים והישרים הם הם העמודים התיכונים, אשר עליהם נשען העולם, הם הם יסודו הקבוע ועומד, אשר כל הרוחות הרעים לא יזיזו אותו ממקומו. הלא כך דרכה של האגדה! ויצירותיו של מאפו הנן קודם־כל אגדות. אם אין לכם עוד התום שבנשמה והבהירות שבנשמה, אל נא תקראו עוד את מאפו. כבר עבר המועד. את מאפו צריך לקרא יחד עם כתבי־הקדש. כשקוראים את „אהבת־ציון" ו„אשמת־שומרון", אסור להתחכם. המשורר פתח לפנינו גן־סתרים, אשר קסמים בו ופלאי־פלאים. נעמיק ללכת בשביליו המעוקלים! ואל נא נביט לאחורינו, אל נא נזכר את החיים אשר עזבנו שם, ואל נא נחשוב, כי אותם החיים הם האמתיים, ההכרחיים. אם אלף פעמים ירמו אותנו החיים, אין זה כי אם משגה. כל חיי המציאות של כמה דורות אינה אלא היריעה, אשר עליה מתרקמת האגדה. סוף האגדה לבוא, ואם גם יאחר – ינחמנו מאפו. אין אנחנו עזובי־אלהים עוד.

כזה הוא עולמו של מאפו, כשהוא נסקר כלו בסקירה אחת. כמלאך טוב הוא עומד על יד ימינם של גבוריו החביבים, מצילם ומפלטם בעת צרה. כנחמיה, גבורו החכיב ב„עיט־צבוע", הוא בא רק לנחם, להושיע. אם על־ידי נס ואם בדרך־הטבע, אך הוא לא יתן למוט רגלם. ככה יהי עולם האגדה!

מוצא לא את הבטוי הנכון ולא את הטון המתאים. הרפואות, אשר הוא מציע לפני אחיו 1) (היושב בפריז...) ושאר עצותיו בענינים מעשיים, מראים לנו את האדם בעצם תמו. ואולם רק „פקחים" ממין ידוע יראו בזה סימנים של שטות. בקרן־זוית אחת מיצירות מאפו יש יותר חכמה והבנת־חיים מאשר באלף תופשי־עט זריזים, אף כי אלה לא יכשלו בבטוי של בטלנות לעולם. זה היה היהודי התמים הראשון בספרותנו, אשר בז בכל לבו להמון החיים העלוב אשר מסביבו, יען כי רוחו היתה מרחפת בעולמות אחרים, אשר הם נעשו לו לריאליות הנאמנה, היחידה. אין להכחיש, שלפעמים עושה בטוי ידוע במכתביו, פליטת העט, רושם לא־נעים. את החוזה לא נעים לראות בעולם המציאות הגס, אך הנגוד העמוק שבינו ובין היהודים המתחכמים אשר מסביבו, שבינו ובין רוב סופרי התקופה — היה מסימני הגאולה. זה היה אות לימים אחרים, לאנשים אחרים, ההולכים ובאים. על מפתן הריניסנס העברי עומד מאפו, כסמל של בטול היהדות הפקחית, של שיבת עם־אובד אל החיים ואל הטבע, אל עצמו ואל אלהיו.

זאת היתה קפיצת־ענק. בפסיעה אחת עבר המשורר את כל שממת הדורות, הרס את קיר־הברזל שבינינו ובין חיים נשכחים, ורגליו צעדו על אדמת האגדה. במקום המלחמה הגלויה עם חיי המפלצת אשר סבוהו, הרים את וילון־הכשפים ויגל תפארת ימים אשר לא שערוה — והחיים אשר מסביב נסוגו לאחור כנבהלים, נתבטלו מאליהם. נעשה ברור, כי כל זה אינו אלא חלום רע — שהחיים האמתיים הם לא כאן, לא כאן. הנער התמים אשר קרא פעם את חזיונות מאפו לא יכל עוד לחיות בלא חלום־מולדת, בלא תקות־הגאולה. החיים אשר פה נעשו למין חניה זמנית, למין אכסנית־דרכים. העיקר נצטמצם בהיקף אחר, תחת שמים אחרים. מי שמסר את עצמו לזרועות הרוך של חזיונות אלה, כבר נעשה זר במחנהו לכל ימי חייו.

שירת מאפו נעשתה למחבא־הגיל בספרותנו. החיים נתרפאו משממונם, טהרו מזוהמתם. נפתח הארמון העתיק, אשר איש לא בא בשעריו זה כמה. נופו של אילן האגדה התחיל שוב נוטה למבואות המקוללים. הבהיקו אוצרות הזהב, אשר איש לא ראה אותם ולא שם אליהם לב. על ההרים הירוקים אשר מסביב לשכונות הגיטו הדלות נראו רגלי־מבשר, כמו סרה קללת האומה. הנס של מאפו היה אות, כי אלהים חפץ עוד פעם בנו, חפץ בגאולתנו. משורר כזה ינתן רק לעם, אשר גאל יגאל.

II

אברהם מאפו היה יוצר האידיליה הראשון בספרותנו החדשה. באהבה אל הטבע ולהוד הבדידות שבטבע קדם לו ר' משה חיים לוצטו; ואולם לוצטו היה יותר מדי משורר טרגי, יותר מדי היה חסר את השקט ואת הבהירות הנפשית, כדי להסתכל ישר בחיים ובחזיונותיהם. גם על מאפו אמנם האפילו צללי הקבלה בנערותו וגם הוא השתוקק ימים רבים יותר מדי אל אשר מאחורי הקלעים, אך

1) מכתבי מאפו לאחיו (נתפרסמו בירחון „הזמן" ע"י הד"ר נ. סלישץ).

אינני יכול לשהות על הפרטים יותר מדי, אך אינני יכול לבלי הזכיר את המחזה הנפלא מחיי ההוללות אשר בשומרון והוא כולו רוקם מחרוז אחד בודד כעין „הוי עטרת גאות שכורי אפרים", או את הציורים הבהירים מחיי גלעד ורופאיה וכהניה, המנצלים את החולים, הבאים לבקש רפאות למחלתם, וגם הם בנוים רק על הפסוקים: „הצרי אין בגלעד", „גלעד קרית פועלי און". השם „זכרי גבור אפרים" מעורר את כח דמיונו של מאפו ליוצר תמונה ענקית, אשר תאיר לנו את בני אפרים וחייהם באור אגדי־אפי, ועל־פי קוים בודדים בישעיהו ובדברי־הימים הוא מציר לנו את תמונת יחזקיהו, המלך האחרון למלכי בית־דוד, אשר העם בחר בו ויקו לו, למשיחו וגואלו.

בכל אלה אנחנו מכירים את בעל־האגדה העתיק, שדרכו היה ל מ ל א ו ל ה ר ח י ב את אשר צוין במקרא ציון סתום ובודד — דרך היצירה העברית בתקופותיה הרבות. כריח מים רעננים היה ריחה של שירת התנ"ך לכל יוצר עברי וממנו הפריחו הלבבות ויקומו לתחיה כחות־היצירה הנרדמים. זה היה המשען הנאמן היחידי, ולא היה משורר כמאפו, אשר לפניו נפתחו האולמים העתיקים בכל הודם, אשר היה נאמן בהם כמוהו. הוא היה כאן בן־בית יחידי — האחרון שבחוזים וראשון למשוררי תקופה שלמה, אשר הודו עליה.

III

לב טהור ועין טהורה נתן לו אלהים ושקט עמוק השיב על נפשו, אשר הרחיקהו מן הצעקה והאנקה אשר הקימו מסביב בעלי־המום, למען יראה עוד פעם את העולם ביפיו הראשון וישמע עוד פעם את רננתו הנשגבה; אותו השקט, אשר הרבה ממנו היה רק למיכ"ל ומעט ממנו — לגרדון הצעיר בתקופת „דוד וברזלי". זה היה הקו ברוחו, אשר הבדילהו מבני דורו; בזה היה הראשון למשפחת המשוררים והאמנים, אשר קמו אחריו. החיים התחילו מנגנים לפניו את נגונם הנצחי, והוא רק ספג את הוד קולותיהם מתוך מחבואיו, ואושר־חייו היה אחר־כך לספר את אשר חזה, לשאת את משאו על חיי האדם ותכונותיהם.

האמנות הספרנית לא היתה לו דבר שבמקרה, כשם שהיה האפוס לוַיזל, כי אם דבר שבהכרח — חלק נפשו ממעל. הוא היה מספר מבטן ומלידה — האפיקן הראשון והנאמן, אשר נולד לנו לאחר הפסקה של כמה דורות. משורר לירי היה רק באותה מדה, אשר בלעדיה לא יצויר אפיקן אמתי, זה שהחיים הם לו „גיא חזיון" והוא נושא עליהם את אמרתו מבמת הדורות. היה לו אותו הפתוס של עד הימים והמעשים הגדולים, ולא של שופטם. מהמית רוחו אצל על גבוריו החביבים, והוא כבר חי בהם, נ ת ב ט ל בהם. כזה יהיה האפיקן.

הוא לא היה פסיכולוג במובן המודרני. הוא לא ידע את אנשי־החידות, אשר נפשם תהום־סתרים לעצמם ומעשיהם נחתכים על־ידי כחות לא ידעום. גבוריו נשמעים לקולות־החיים הפשוטים, הקוראים להם. הוא לא היה פסיכולוג משום שהיה אפיקן טהור. הפסיכולוג בהכרח מזלזל בתום החיים, במראות החיים, הפסיכולוג מסב את עינינו מזרם־החיים וצבעיו להביט אל תהומותיו. את לב

אלו היה מאפו רק משורר אגדי, ערכו בתור אמן היה יכול להיות גדול, אך לא במדה כזו, שנעמיד אותו בראש תקופתו ובראש יוצרי הפרוזה החזיונית שלנו. האגדה היא בטוי הילדות של האומה – מלמול רוחה הראשון. ומאפו היה הבטוי הכי־שלם של תקופה ריבולוציונית שלמה, של ערכיה החדשים. אל חקירת יצירתו המפורטת עוד לא נגשנו. אך אלה, שלא יהיו נרתעים לאחור מפני איזו מליצה יתרה, עתידים עוד לגלות ביצירת מאפו אוצרות מחשבה ושירה, אשר לא שערנום. יבא יום וספרים יכתבו עליו, ספרים מפורטים וגדולים, אשר יסירו את שכבת האבק מעל דפי „אשמת שומרון" ו„עיט צבוע", ואור חדש יפל אליהם ודורות רבים עוד יחלמו עליהם ויתחנכו עליהם. ספר אחד מצוין כתב על תולדות האמן ראובן בריינין, אשר היה לנו לנר עד הנה ואשר כלנו מכירים לו טובה בעדו; אך יצירתו של מאפו ראויה לחקירה מדעית שלמה ומקיפה. הן על עינות השירה העברית החדשה אנו עומדים כאן, על מוצאיה הראשונים.

השירה העברית עוד לא עמדה בתקופת ילדותה בהיות לה מאפו. זאת היתה תחית העבר עם נשמת ההוה. יצירת מאפו היתה תחית התנ"ך. מאפו היה מעין פירוש חדש לשירת המקרא, פירוש מתוק אשר באר כל סתום, אשר האיר את העינים ואת הלב, פירוש בתמונות ומראות ושיר, אשר צרף את הנפרדים ויפיח נשמת חיים אחת באלפי חזיונות קטנים ומתפוררים. לאחר שקראנו את יצירות מאפו, קמה ותחי לפנינו הנבואה העברית כתורת חיים נצחית, מוארת ומחוממת, במבחר רעיונותיה. עוזיאל, סתרי, נחמיה, אמנון – כל אלה אינם מליצים, הנואמים בניבי הנביאים היפים ולבם בל עמם. אלה הם משוררים עתיקים־חדשים, כהני אל עליון, אשר אש בוערת בלבם. לא מליצות ריקות בפיהם. קנאת רעיונותיהם אוכלתם. על תורתם הם חיים, כואבים, סובלים – מלתם לא תשוב ריקם.

יצירת מאפו החיתה לא רק את שירת הנבואה, – היא החיתה את ארץ־ישראל העתיקה. היא יצרה לנו ארץ־ישראל ריאלית, ארץ־ישראל אשר ראינו אותה בעינינו למן הלבנון ועד מבוא־השמש בעריה וכפריה, בשדותיה, כרמיה ויערותיה. ארץ אשר ה א מ נ ו בה, אשר לא יכלנו לבלי האמן במציאותה, יען כי בכל שתי האפופיות הגדולות אין אף קו אחד, אף שרטוט קל, אשר לא יהיה מיוסד על כתבי־הקודש, – העד היחידי הנאמן לחיי הקדומים שלנו, שנשאר מלפני אלפי שנה. שירת מאפו דיה להוכיח, עד כמה חי עוד התנ"ך בלב יהודי ועד כמה הוא נושא פירות עד היום. ככה יתעמק בנבכי השירה הקדומה רק בן העם, אשר רוחו יצרה ואשר ממקורה יינק ועליה יחיה זה אלפי שנה. אך בלא רוח־הקדש יתרה, בלא מתנת יוצר יוצאת מן הכלל אי־אפשר היה להקים את הבנין הנהדר הזה, אשר נוגה החלום לו ואשר גם קול משק החיים הרענן עולה מתוך כל פנותיו.

אחת העבודות החשובות בחקירת מאפו תהיה להראות את אלפי הרמזים אשר מצא בתנ"ך ומחוטיהם טוה את ארג שירתו ומראותיה. העבודה הזאת תוכיח, כמה גדול היה כח־ההמצאה הגאוני של המשורר, כמה היתה עינו חודרת וכמה חריפות עמוקה היתה בשכלו של אדם תמים זה. לרגל העבודה אשר לפני,

קורא האחד מתוך התלהבות ומגלה דברים לא ידעום אנשי שיחו, עד שהשני מוצא לו איזו אמתלה לבטל את דברי חברו והוא נכנס לתוך דבריו ומתחיל מתוך בוז: „הן עוף השמים הוליך אליך את הקול״ – כלומר, בודה אתה מן הלב דברים לא ידעת... כמה טבעית היא התהדרות עלובה זו של עבדים לפני חבריהם וכל היחס שלהם אל הסכסוכים הפנימיים שבחיי אדוניהם, – יחס המתבטא בסוף השיחה רק בהערה קצרה של אחד העבדים: „אכן אולת היא, הקשורה בלב בני־מרום־עם־הארץ!״.

לבני „מרום־עם־הארץ״ האלה מאפו עצמו מתיחס ביראת־הכבוד. המשורר המסכן, אשר ראה מסביב לו רק את הדלות היהודית, המנולת את החיים, היה משתוקק לאנשים אחרים, אשר גובה להם והוד־אצילים וחן קדומים, חן פטריארכלי. נסוך על כל תנועותיהם ודבוריהם. בזה התגלה האפיקן שבמאפו המחבב ביותר את צורות החיים הקבועות והעתיקות. ואת כל האצילות שבגבוריו החביבים הוא מגלה ביפי לשונם, בהוד מדברותיהם. עוז של אפוס מפעם את ספורי יהושבע וקינותיה, את דברי עוזיאל ומשאותיו. מתוך לשונם אנו מכירים תיכף את רום מוצאם ויחסם; להם מתאימות גם מליצותיהם הרמות. הן זאת היא הלשון, אשר בה ידברו בחירי האומה וגבוריה.

מאפו נשא בלבבו געגועים לגבור, לגדל־הדור, לאיש־העליליה; לאיזה כח סוכך, אשר יגן על עם יתום. גבוריו החביבים הם כלם אנשי־לב ואנשי־מוח. כלם הם משוררים וגבורי־מלחמה. „ה׳ נתן לך תפארת־אדם ולשון־למודים — אומר אחד מגבוריו – ומה נמלצו אמרותיך! וצדיק ה׳, לא יעשה עולה ולא יתן מוט לאשר חנן כל אלה״. אלהים בעצמו מגן על בחיריו. שוב בעל־האגדה לפנינו, המאמין, כי אין הקדוש־ברוך־הוא משרה את שכינתו אלא על גבור וחכם; האפיקן, אשר גבוריו הם כלם בני־אלהים, רבי הפעלים, אשר מרחם אמם נוצרו לגדולות. עצם האפוס הריהו תמיד הערצת הגבורים, אנשי־השם אשר מעולם. שירת האפוס פוסקת בכל תקופה, שהמשוררים הם אינדיווידואליים ביותר ואינם עלולים עוד להתפעל מגבורים, להעריצם – לראות בהם את אנשי־המעלה, את יחידי־האומה. משורר האפוס הוא רק זה, המבקש את הגבורה והתפארת באדם, השואף אל הגבור. ומי יודע? אולי לצמצום גבולותיה של הפרוזה הספורית שלנו גרמה עצמיותם היתרה של מספרינו; מאפו כבר היה מעריץ את גבוריו מעט יותר מדי. כשהוא בא לציר את אלישבע, למשל, הוא מקדים ואומר: „עתה יבא נא הקורא לראות בתפארת הבריאה הנפלאה״ *). ובסגנון אפי אמתי הוא מתחיל את תאור בגדיה ועדייה: „ואלה המחלצות ועדי העדיים אשר היו על אלישבע ביום הולדת לה״ **)... כל פרט ופרט כאן חשיבות רבה לו; כל שרטוט קל הריהו סמל הגדולה והתפארת. ככה יספר רק האפיקן האמתי, שכל העולם נצטמצם וחי רק בשביל גבורו ובזכות גבורו. ביחס כזה יש בלי ספק משהו מהתפעלות דתית, מהערצת אלים.

---

*) עיט־צבוע, חלק ב׳, 64.

**) שם, 66.

מאפו האפיקן לוקחים החיים בשלל חזיונותיהם. הוא אוהב לשמוע את קול האנשים בשיחם ושיגם, בצהלת צחוקם ומהתלותיהם ובהשתפך נפשם באבלם ומצוקותיהם. הוא איננו אוהב רק את הקפאון, את החיים שחדלו מהיות ענין, שעמדו מהמיתם. את לבו משמחים החיים בהתגלותם, – כל חיים שהם. הצבעים, הקולות המאויים – שפע החיים. באותו העונג, שהוא מציר את עולי־הרגל לירושלים, הוא מספר גם על שכורי־אפרים בשומרון; נעים לו למסור את שיחת התום של שולמית ומינקתה בנאות הלבנון, כשיחת־הגנבים של חפר ובוקיה במערת פריצים. האהבה למסור את שיחות־האנשים הרחבות היא תמיד ממדות האפיקן. הדבור הוא האמצעי הכי־חשוב לו לגלות את תכונת האדם, את הפסיכולוגיה שלו וליצור את אותה האטמוספירה של חיים, שהיא תמיד נחנקת על־ידי הציור. הציור מדביק את הדברים אל מקומם; הדבור מראה אותם בתנועתם. גם הומירוס, גם וירגיליוס השתמשו באמצעי הדבור החי בבואם אל נקודות האפוס הכי־גבוהות. *) ביצירות מאפו השיחות תופסות לפעמים מקום אולי מעט יותר מדי – באמצעי התאור לא היה עשיר ביותר; האפוס העברי קבל תמיד את מרום בטויו לא בפלסטיקה ציורית, כי אם בפתוס של הדבור. ואולם אין לנו להצטער על זה כלל. ספורי עוזיאל ואלישבע ב„אשמת־שומרון", הם דפי אפוס יחידים במינם.

מאפו מפליאנו בכלל באמנות השיחה אשר ביצירותיו. מובן, שיש בהן מונולוגים ארוכים ביותר ופה ושם מליצות בודדות יתרות, שעל־פיהן ימהר הקורא, בן־דורנו, להוציא משפט שלילי עליהם; ואולם מי שיקשיב אל צלצול הדברים מעט ויתעמק מעט באותה המליצה, כשהוא מתרגם אותה ללשוננו ומושגינו אנו, יוכח מיד, שכל ניב הוא כאן במקומו וטבעי לפי המוציא אותו ומגלה את אפיו של הדובר יותר מכל חטוטים פסיכולוגיים. הנביאים, הכהנים, שועי ירושלים ועבדיהם, שוכני היער והכרמל – כל אחד מדבר כלשונו האישית, כל אחד נבדל בסגנונו; אפילו לגנבים ולרוצחים צבע דבורם המיוחד. ושטף הדברים ישר ושוקט ורחב. אין ממהרים. לדבור יש כאן חשיבות יתרה. הכל קבוע ואין לשנות דבר. שומעים אנחנו את קול האנשים בדברם, ואיננו מאמינים, שבמליצת המקרא הקפואה, בלשון של צירופי פסוקים, אפשר היה להכניס כל־כך הרבה טבעיות, כל־כך הרבה אמת ריאלית. הנה אנחנו פותחים את „אשמת שומרון" ושומעים את שיחת העבדים, העושים את דרכם בעבי טל בין ארזי הלבנון ומספרים על קורות המלחמה ועל עסקי אדוניהם לחבריהם, אשר נשלחו ללוות אותם. „שלשתנו מבני־דלת־הארץ – פותח האחד – ואיך נשא מדברותינו על גוי ואדם?" ובכל־זאת הוא הולך ומדבר על הכל בפרטות יתרה. חברו בא ומוסיף על דבריו, והשיחה הולכת ומתפתחת בדרך טבעית. כל אחד מתחרה עם חברו, מתכון להראות, כי אין סתום לפניו בחיי „מרום־עם־הארץ" ולפניו גלויות כל תעלומותיהם. כל אופן השיחה מבליט את שיחת המדברים – שיחת עבדים, הרואים את כל הנעשה בבית אדוניהם דרך אספקלריה עבדותית שלהם. „את מי תגיד מלין!"

*) למשל ע"ד כבוש טרויא.

משדי בית־לחם הגלוים יביאנו המשורר אל סתר הכרמל וגניו וכרמיו, ואנו שומעים כבר את קול תפלת תימן, הרמז הראשון לטפוס מאפו האידילי: „לי הוכיח ה׳ כבוד, עושר ובת אלוף ביהודה; תן כל אלה, ה׳, למי תתן – תן כבוד למושלים, עושר לאנשי חסד, בת אלוף ביהודה לאוהבי עדי־עדיים, משי ורקמה; ולי תנה את העלמה הזאת, אשר לא אמירנה בבנות מלכים ביקרותיהן. תנה לי חלקת שדה וכרם על אדמתך הרחבה ואהל קטן לשבת בו עם היחידה הזאת, ומאושר אנכי בארץ״. ואפילו אמנון, זה של „גדולות נוצר״, אשר יכניע את כל הלבבות בפיו וכשרונותיו, גם הוא ישיר בהשתוחח עליו נפשו:

אַךְ שַׁלְוָה, אַךְ שֶׁקֶט בְּאֹהֶל רוֹעֶה –

לָמָּה תִּתְשַׁהוּ, הוֹי רוֹעֶה רוּחַ!

בשובנו אחר זה עוד פעם העירה, חלום היער והכרמל כבר לא יעזבנו. געגועי גבוריו של מאפו אל „האדמה הרחבה״ היו געגועי היהודי החדש, כליון נפשו מן הגיטו המקולל אל השדה, אשר ברכהו ה׳.

לא כל הטפוסים שביצירה זו עלו למחבר במדה שוה, אך רובם מצוינים באמת החיים והשירה. הנה ידידיה, טפוס של נדיב, מוקיר חכמים ונביאים, אחד מאצילי ירושלים, הנאמן בהבטחתו לרעו יורם, ואם גם יעלה לקרבן ידידותו את אושר בתו היחידה. הנדיבות שבאצילות נפשו ביחד עם האטמוספירה הקשה שבבית־אצילים נכרות מתוך היחס של ידידיה אל אמנון, מציל בתו ורב הכשרונות, אשר ימשוך אליו חסד ובכל־זאת לא ישכח אף רגע, כי הוא בן „בוז משפחות״. בבית־ישרים זה, אשר בני הנביאים מתהלכים בו ויראת־אלהים מקננת בכל פנותיו, קר לנו בכל־זאת מעט. למרות כל ההוד אשר ישוה מאפו על הבית, היה האויר בשדות בית־לחם יותר נוח מאשר פה.

אחרת היא תרצה, האם הטובה והנכנעת לבעלה. היא נחמת־הבית. בה אין כבר אותו הקושי האצילי שבידידיה. היא קודם־כל אם, הרוצה באושר בתה. אשה, הרואה כבר בעיני־האם שלה אל מה צפויה בתה האומללה בהיותה לעזריקם. בסתר לבה היא מקוה לנס, אשר יגאל את תמר מידי העריץ הזה, ובהכנעת־נשים היא אומרת לבעלה: „הרף מבתנו עד מלאת לה שמונה עשרה או עשרים שנה, כי לא תאחר לשאת מכאובים מידי עזריקם״. אנו מכירים כבר את הסוד הנצחי אשר ירוקם בין האם והבת בעסקי אהבה – הסוד אשר אין לאב כל חלק בו...

תימן הוא, כאמור, כבר ממשפחת בני האידיליה. רק הוא ביותר וכפוף ונשמע לאחרים. אין הוא נושא את נפשו לגדולות. רע טוב הוא ונאמן באהבתו לאמנון, אשר בכבודו יתימר. את כל תכונתו הוא מגלה בדבריו אל אמנון: „ידעתי, כי ישלים אבי חפצך לתת לך יד ושם בין הרוכבים, גבורי החיל, ואתך גם אני לראות עוזך וכבודך״. אושר לו לראות עוזו וכבודו של רעו – אות הרעות הקלסית, אשר אפס זכרה כליל בימינו. בתימן נרמז הטפוס האידילי הבהיר, אשר קבל אחר כך את בטויו השלם במנוח ההרמוני אשר ב„אשמת שומרון״.

בכל סגנונו הרחב של מאפו, בשטפו הישר והאטי נכר המשורר האפי, המסתכל השוקט, אשר יקלוט את שירת העולם ומראות העולם כאחד, אשר עינו ולבבו משתתפים השתתפות שוה ביצירתו. אין כבר אותה הנשימה הקצרה שבספורי האגדה העממיים שלנו; השאיפה להעמיד את האגדה רק על תכנה המצומצם. המספר שמח על כל נפש נוספת במשפחת שירתו כעל עולם מלא ומספר גבוריו הולך וגדל לעינינו על כל פרק ופרק שבספריו. שפעת אנשים ומראות אשר כזאת ביצירה ספורית מעידה תמיד על תכונתו האפית של היוצר, זה אשר רעבון תמידי לו לכל הצבעים והחזיונות, זה שמכניס לחוג יצירתו את הקרובים והרחוקים גם יחד ולא ידע שבע.

IV

ביצירתו הראשונה האמן כמעט תמיד יתגלה עוד ברפיונו. אך החן המיוחד, הנסוך על כל שירה ראשונה, יכסה גם על פגימותיה. זהו הנצחון הראשון, ובה כלולים על הרוב גם כל הנצחונות הבאים. וגם ב„אהבת־ציון", יצירתו הראשונה של מאפו, שאין בה עוד אותו עושר הדמיון וחירות הדמיון שב„אשמת שומרון" ואותה החריפות בתיאור התכונות העממיות שב„עיט צבוע", אנו מוצאים כבר את היסודות לכל יצירותיו הבאות. לא רק דרכי היצירה של מאפו, שאמנם נתרחבו הרבה אחר־כך, כי אם גם כל התכונות החשובות ביותר שביצירתו מסומנות כבר כאן אם מעט ואם הרבה. כל עולמו של המשורר כבר נשקף בברכה שוקטה זו. כל חלומותיו ומשאות־נפשו בה חתומים.

רוח של אידיליה שוקטה ובהירה נחה עלינו, כשאנו נכנסים לתוך עולם שלם וקדמון זה. דממת שדה ויער, הד עדרים על מי־מנוחות ושירת רועים ורועות מוציאים אותנו כרגע מן העולם, שאנו נתונים בו. הוד היים אחרים לוקח את לבנו. ואנו מפקירים את עצמנו לגלים החמים, הנושאים אותנו מפה הלוך והרחק, הלוך והרחק. העולם העתיק הולך ומתגלה לפנינו בכל פשטותו וחנו. כל אשר יראה ואשר ידובר ואשר יעשה פה — אחדות של הרמוניה לו; אין דבר אשר יפריע את החלום. למן הדף הראשון, המתחיל בסגנון הספורי של התנ"ך — „איש היה בירושלים בימי אחז מלך יהודה ושמו יורם בן אביעזר, אלוף ביהודה ושר־אלף, ויהי לו שדות וכרמים בכרמל ובשרון ועדרי צאן ובקר בבית־לחם יהודה" — אנו כבר נושמים אוירם של חיי־קדומים. מקרית מלך ושרים, המלאה תשואות ומרמה, ילך המשורר אתנו „למועד חדש האביב" ללון בכפרים. שם „הגבעות חוגרות גיל והעמקים עדויי רקמת פרחים"; שם נשמע עם שאון זרמת פלגים ויבלי־מים גם את שירת האביב לאמנון, היא שירת לב מאפו עצמו:

לַדַּלִּים וְלָרוֹזְנִים יִזְרַח שֶׁמֶשׁ צְדָקָה
רוּחַ אֱלֹהִים עַל גְּאוֹת שְׂדֵי הָצָּקָה.

כרביבי־אביב טובים רועפים עלינו ניבי השירה הזאת. העולם עוד לא השבת מטהרו, ואנחנו מתהלכים עם „בני ציון היקרים ובנותיה היפות" כבגן אלהים.

הטפוס הזה עוד אלימנטרי מאד. מאפו הצעיר עוד לא הציץ אל תהום־הזועה של נפש האדם. אך הסטירה היא גם פה כבר עוקצת למדי. המונולוג של זמרי בהשליכו את אלילו מצוין בחריפותו. באשפת הפיטן האידילי טמונים גם חצים שנונים משוחים ברעל.

* *
*

ב„אהבת־ציון״, מובן מאליו, העיקר לא בתכונות הנפשות הבודדות, כי בשירת הספר כלו, בכל צבע המחזות המיוחד, – בנגון־החיים החדש, אשר עלה מתוכו. זאת היתה קודם־כל שירה אידילית – המנון לכבוד הטבע. השקט המתוק עוד פרוש על העולם. אפילו אמנון אינו איש־מלחמה, כי אם משורר – ילד רך וחולה־אהבה, אשר קולו מלא תחנונים רבים ולבבו יהמה משפעת רוך וחמלה. ידידיה, תרצה, תימן, סתרי — אלה הם בודאי אנשי אידיליה. וצללי עוריקם, זמרי ומתן מתבטלים באור השמש הכללי.

זה היה שיר־תהלה חדש לארץ, לאהבה, לנעורים, הד „ציון הלא תשאלי״, אשר הצית געגועים לא רק ל„ירושלים־של־מעלה״, כי אם גם לחיי־אדמה מלאים, לעבודה, לתחיה, ליצירת העם והיחיד. האביב היה עוד הפעם בארץ, ו„אהבת־ציון״ היתה שירתו. זאת לא היתה עוד מליצה פושרה של בטלנות. בהירות הלב שפוכה על כל מלה. כמילודיה ענוגה עולה מתוכה כל רחש־נשמה. אור שפוך גם על עצבה וגעגועיה: „ויהי עבודתם בהר נחמד, הנשען על שפת הים אשר כרמי חמד יציצו כנזר על ראשו ומראה הים הנשקף אל עבר פניו וישוה עליו הוד והדר; ויזכור אמנון את עיר אלהים ואת מחמדי נפשו וינהם מנהמת לבו, ויהי כשתיל־זית אשר הסיעוהו מקרן בן־שמן ויטעוהו על ארץ מלחה, אשר עליו יבולו והודו יחשך״. איך הוא מצייר את מבוכת הנשמה הראשונה מתוך אהבה: „מה היה לך, אמנון? הנה זה כמה ימים זרות אתבונן בך. שנית פניך ומעגלותיך ינועון ולא אדע. במחשכי יער תחמוד לשבת כצפור בודד, ועל כל אפיקי מים תערוג כאיל; מעת אשר תזרח השמש על נאות שדי עד אשר יפוח היום, תקפוץ מהר לגבעה ומגבעה לעמק מבלי דעת מה תבקש״... וכמה פקחות סטירית בדברי זמרי: „הן שמים חדשים וארץ חדשה ראו עיני פה, ארץ נעמה ויושבים שוקטים על שמריהם. שמים טהורים על ראשיהם ושחקים ירעיפו עליהם צדק... משפט וצדק אכן צנה וסוחרה הם לעשיר, כי ישמרו את הוני מנגוע בו יד, אך כצנינים הם לאיש רש כמוני, אשר נשבר משען לחמי ומימי״...

מובן, שהמשורר נכשל לא פעם במליצה יתרה, אך על הרוב הוא יוצא בשלום מרשתה בעזרת המצאה ערומה. לאחר שסתרי משמיע באזנינו את לקחו הארוך בשבח חיי הכפרים, – דברים שהם כל־כך יקרים למשוררנו, הוא שם בכל־זאת בפי ידידיה את האירוניה הקלה: „חשוך דבריך אלה ליום צום ועצרה, כי אז תטיפם בשער באזני יושבי קריה. הלא חג היום לה׳ – הבה נשתה!״ ובזה הוא מטיל רעננות חדשה לתוך השיחה. ההומור הקל אינו זר לו כלל. חוש־האמן הסתום שומרהו מאבני הנגף אשר על דרך השירה.

בתמר התאחדה אצילות האב וגאונו ורוך האם ופשטותה. מן הרגע הראשון אשר נגלתה לפנינו בשדות בית־לחם, אנו רואים את האשה, אשר תעלה על מוקדי אהבתה; את אחת מבנות־ציון אשר בשיר־השירים, אשר רשפי לבה שלהבת־יה. המחבר יציגנה לפנינו ביפיה וישים בפיה את חמדת מליצותיו ודברי חכמתו. עוז רוח לה ובטוחים אנחנו בה, כי לא תלך אחרי האיש, אשר לבה לא לו, אין היא מן הכפופות והנכנעות. אך תחת יד האהבה והקנאה גם היא תזעק ביסוריה כאשה אובדת־עצות וחסרת־ישע. אמנם לולא השתדל פחות המחבר לשית עליה הוד והדר, היה יותר מצליח.

הגבור, אשר אליו כוננו כל קוי השירה של היוצר, הוא, כמובן, אמנון כמשורר, גבור ונדיב־רוח יופיע לפנינו; אין סגולת הגוף והנפש אשר לא חונן בה. באהבתו לתמר ובגעגועיו לירושלים, עיר ה׳, בנודו למרחקים, הוא דומה באמת לגבורי־הרוח ומנעימי־הזמר העתיקים, אלה אשר על מיתרי־לבם ככנור ינגן העולם. בכל שיחותיו הוצק חן והדר, ובמכתבו מננוה הוא מתגלה כמשורר אלגי נשגב. „השמש ישיש כגבור לרוץ ארח, הלוך ואור עד הצהרים, והנה הוא עומד עיף ויגע בחצי השמים; קול בעלי כנף חדל; מעט מעט תצער יפעתו, הצללים יגדלו והיום פנה — הלא כן ארח איש עלי אדמות וכן ינועון מעגלותיו, מעגלות החיים. מה נעים שחר טל ילדותו, ומה נחמד אור ימי עלומיו! אז כל חשך ינוס מפניו והתקוה המשחקת לפניו תרון באזניו מכנף רננים. אך אהה! התקוה עד חצי ימיו תנחנו וכאמו תנחמנו, ולעת זקנה תעזבנו, והנה האיש כצל נטוי, וזכרון ימי עלומיו בדד ינחנו בדרך עולם"...

בתור טפוס חי סובל תמיד הגבור משפעת הוד והדר, אשר יעטרנו האמן; אך בתור סמל אידיאלי של בחיר־אלהים, כאשר יציגהו לפנינו מאפו, אמנון לוקח לב כאחד מבני־העליה, כשעשוע הטבע, כיצירת־אלהים נבחרה, — כאשר יהיה תמיד המשורר בעיני העם.

באמנון חפץ מאפו להראות את סמל האדם נבחרהו, את האיש למופת — את היהודי בתפארת אדם, בזהר החלום. זה היה יציר הדמיון, אך מהודו אצל על צללי האדם שבמציאות. בו הבהיק משהו מחזון־העתיד.

סתרי ואבישי אחיו, שליחי הכפר, מביאים אתם בכל פעם שהם באים העירה את ריח השדה. בתוך החנופה והתככים אשר בעיר שלום־נפשם משתפך כשמן הטוב על גלי ים סוער. הד ההתקוממות העתיקה של הנביאים כנגד התרבות המשחיתה של הכרך עולה מהם. הם בעצמם, הבריאים, הבהירים והישרים, כאילו מגשימים את הרעיון, שכל הקרוב אל הטבע קרוב אל האלהים.

מטפוסי הגבורים השליליים, אשר יצר מאפו באמנות כה מפליאה ב„עיט־צבוע" וביחוד ב„אשמת־שומרון" — טפוסים העולים במדה ידועה גם על גבוריו האידיאליים, יש לציין ב„אהבת־ציון" ביחוד את זמרי, זה אבי הצבועים שביצירת מאפו, אשר נפגשהו אחר־כך גם בשמו וגם בשמות אחרים ביצירותיו הבאות של המשורר. בקובנה, עיר מולדתו של מאפו, קן ה„מוסריים" והחנפים, ודאי שהטפוס הזה היה מצוי והעסיק את דמיונו של המשורר ביותר. ב„אהבת־ציון"

גבורים, ואם אמנם לא היה עוד בכחו של המשורר להתגבר על כל המכשולים, מכל מקום יצירתו תשאר תמיד כחזיון ספרותי מצוין ומיוחד במינו, — כפסגת הזמן וכאות תקופה חדשה לספרותנו.

ההיתה זאת באמת יצירה ריאלית? על זה אפשר להשיב: הן ולאו. השגותיו של ליליבלום ופפירנה בנידון זה ברובן צדקו. ודאי שלשון האנשים כאן, ביחוד בפי גבורי ההמון הפשוט, אינה אמתית ואינה טבעית. ודאי, שנעמן ואלישבע, הגבורים למופת, אשר המשורר יצירם בהתפעלות גדולה הם עלובים למדי. אך רכוש השירה באוצר הספרות הזה הוא בכל אלה גדול מאד. ואפשר להגיד בבטחון גמור כי ביום שנשוב אל הגן הנטוש הזה, עוד ירעש פרי אילנותיו והיו לנו לברכה. „עיט צבוע" היה נסיון שלא הצליח, ובכל־זאת צעד בו האמן צעד גדול קדימה. „עיט צבוע" אינה הדוגמה היחידה של יצירה, שהמחבר נדון בה בריסוק אברים, ובכל זאת יצא כמנצח.

„עיט צבוע" אינו רומן ריאלי. זאת היא גם כן יצירה אפית, שאמת וחזון, מציאות ודמיון מתלכדים ומתמזגים בה יחד. זאת היא בעיקרה יצירת־עם. האמת שבה היא האמת שבדמיון העממי. היסוד הריאלי שבה היא עוד לא המציאות כמו־שהיא, — למדרגה זו הספרות עוד לא הגיעה אז — כי אם המציאות, כפי שהיא חיה ומתרשמת במושגי העם. זאת היא מדרגת־המעבר מן האגדה אל המציאות, מעולם המיתוס אל עולם העשיה. לכל תקופה של אמנות ריאלית קודמת תמיד תפיסת החיים עממית־רומנטית. זאת היא דרך ההתפתחות בכל ספרות. דמיון העם והשגת העם הנם תמיד היסוד הראשון בשירה. זאת היא אמת השירה העמוקה, אשר משהו ממנה נשאר תמיד בכל אמנות נצחית גדולה. אין היא יוצאת עוד מתוך הסתכלות בלתי־אמצעית בחיי המציאות, כי אם מתוך אינטואיציה, מתוך הרגשה סתומה, שיש בה הרבה מן האטביסמוס. זאת היא האמת שבאגדה המשמשת חומר מצוין לאמני דור ודור. ערב של דמיון ומציאות היה היסוד לכל הטרגדיה היונית בפריחתה. רק הוא מעמיד את השירה על יסוד הנצח, אפילו שקספיר וגיטה, בירון ואיבסן עוד יוצרים את טפוסיהם הנצחיים על יסוד יצירי הדמיון העממיים. שיילוק ופויסט, מנפריד ופיר גינט — הם כולם קונצפציות של חכמת־עם, ירושת־דורות, שנצטרפו בכור האמן ורוחו היונקת מכל התחומין.

ב„עיט צבוע" החוטים הריאליים הראשונים נקלעים ברקמת האגדה. כל אותם יצירי־הבלהות מעין געל, צדוק והדומים להם לקוחים מאוצר הדמיון העממי — זאת היא הדמות אשר ערך העם לעריציו. כל „גביר" הריהו ברחוב העניים מעין בריה אגדית. על כן גם ביתו של איש פשוט ומצוי כעובדיה יהפך בכח הדמיון הרומנטי לארמון פלאים וחג־הסדר בליל הפסח יתואר כתמונה אפית רבת־צבעים ורבת־ערך ו„עמנואל האדיר" — זה יהיה כבר לאדם שלא מעולם זה, ליציר־סתרים, למעט מאלהים. אם נביט על כל אלה, כעל פרי דמיונו של העם, כפי שהוא משיג את העולם הזר לו, לא נהיה נפגעים עוד מהעדר הריאליסמוס. פה יש ריאליסמוס אחר — האמת שבדמיון, האמת שבשירה העממית, שיש לה תמיד יסודה הנפשי הנאמן.

ביחוד נכרת הרוח החדשה בשירת הטבע. ב„אהבת ציון" אין עוד התאורים הנפלאים של הלבנון ונאות ההרמונים אשר ב„אשמת שומרון". אין מאפו מתכון עוד בכלל לציר את הטבע, כי אם לספר את כבודה. אך ריח הרים יעמקים וצהלת מים והמית עלים וקסמי אור וצל כבר מלאה השירה התמה הזאת. אנחנו עדים להתפיסות ראשונה של היהודי עם הטבע — התפיסות חרדה וצניעה. אין האוהב מעיז עוד לשאת עין אל הכלה, אך נשימתה החמה כבר משכרת אותו. שערי הגן הנעול כבר נפתחים.

V

הרושם, שעשה הספר „אהבת־ציון" בזמנו והשפעתו על בני־הדור, אין לשער. הוא נעשה לכלם מקור אור ושיר, קן החלומות והמאויים הכמוסים. עליו חיו ועליו חלמו ועליו סבלו באהבה. הכל הרגישו, כי הפעם נוצר ספר עברי אמתי, ספר שנכתב ברוח־הקדש, שהורתו ולידתו בטהרה. השפעתו על הקוראים היתה כהשפעת האגדה והמדרש בשעתם. הכל הרגישו את הקשר הפנימי, שבינו ובין התנ"ך — שהוא נולד בכחו, ברוחו, בהשפעתו. בארצות־הקדם, אשר גם שמה הגיע, היו מתיחסים אליו, כאל ספורי התנ"ך ממש. ואין פלא: הוא היה באמת ההמשך הישר שלהם, אבן־המלואים במשבצתם.

מאפו השקיע חומר מקראי מרובה כל־כך ביצירתו הראשונה, שאי־אפשר היה בלי איזו הפסקה לגשת מיד אל יצירה אחרת כמתכנתה. חוש האמן הבריא הגיד לו, שיניקה יצירית מתמידה ממקור אחד, ואפילו ממקור המקורות ככתבי־הקדש, היא מסוכנת במקצת. התחילו לוקחים את לבו גם חזיונות הזמן החדש, והרצון לחנך, לישר את העקמומיות שבלב, להורות דרך, להשפיע באופן בלתי־אמצעי הביאהו אל הרעיון לכתב את הרומן שלו מחיי־ההוה — את „עיט צבוע" אל צללי הימים הסוערים חפץ לשפוך את אור לבו הישר, את שירת נפשו המרגיעה. במלחמת העת אשר נטשה בין המחנות מעבר מזה ומזה חפץ להיות איש־הבינים. כלם היו משועבדים לדעותיהם ומשוחדים מהן, והוא היה בן־חורין יחידי — האחד אשר בלבו להטה אש־הקדומים הטהורה, ממוזגת ומטוהרת באור הימים החדשים. רק הוא, האמן, היה יכול לשפוט בצדק את שתי המחנות גם יחד — הוא כאב את מכאובי כלן. „עיט צבוע" היה צריך להיות לא רק האפוס של הזמן, כי אם גם אבוקת מחשכיו, מרפא הריסותיו.

הרומן, כפי שעלה במחשבתו של האמן, היה צריך להקיף את כל מראות הזמן ושאלות הזמן. ב„גיא החזיון" הזה היו צריכים לעבור כל אישי התקופה. הנוצצים והנובלים, החולפים והבאים — תמונה רחבת־ידים בכל יפיה וכיעורה, באורותיה וצלליה. כחפצו ב„אהבת ציון" לצמצם את כל הזיונות העבר, כן חפץ ב„עיט צבוע" לחתום את חזון ההוה. מאפו היה הראשון, אשר אהב את הבד הרחב, אשר לא ידע שירה אחרת בלתי אם שירת החיים ב ה ק פ ם ה ש ל ם, בשטחם הכולל. לשירה כבירה כזו יגש רק אמן גדול, המכיר בכחו ומאמין בשליחותו. במדרגת התפתחותו הקטנה של סגנון הפרוזה העברי זה היה צעד

הנאמן לאלישבע ומתפלל לאושר גברתו – מטפוסי „העבדים הנאמנים", אשר נפגשם אחר־כך ב„אשמת שומרון" בסביבה רומנטית, או את אליעזר הצובע ואסנת הצנועה, ואנשי ההמון העוברים לפנינו – וראינו עד כמה גדול היה כחו של מאפו בתיאור התכונות העממיות ועד כמה נחטא לו, אם נראה בו רק מספר רומנטי, אשר אין לו דבר עם החיים הנאמנים. מובן, שהמשורר נכשל בהפרזות רבות, ובנידון זה צדק לילינבלום הרבה בבקרתו השנונה וצדק גם פפירנה בהשגותיו; אך באמן כמאפו, שהיה ראשון גמור במקצוע חשוב כל־כך ביצירת רומן עברי מן הדין הוא לבקש את מה ש י ש בו ולא לחפש רק את המומים.

הגבורים, אשר בהם חפץ מאפו להגשים את הרעיון של יצירתו, את אורותיה וצלליה של התקופה, הנם בכל־זאת לא אנשי־העם, אשר כה הצליח לתארם, כי אם שני תלמידי־חכמים, עמודי־הדור, מוריו ומדריכיו מעבר מזה ומעבר מזה – עמוד־האש של ההשכלה הצרופה ועמוד־הענן של כת החנפים, נחמיה וגדיאל. בפי נחמיה שם מאפו את מיטב רעיונותיו, בו הביע את כל אשר הגה לבו, כל אשר צוה לדור. אותו העמיד מעל לסכסוכי ההיים. כצופה נתנו, כנביא־הדור, כמורה־הצדק. נחמיה הוא החוזה, מבשר החיים החדשים, חיים נאמנים לטבע ולאלהים. כמשורר ידבר מבמתי החכמה, וטוהר וחן ואהבה בשפתיו. בדמותו המאירה ישוה רוך על החיים הקודרים אשר מסביבו. הוא הצדיק, המנחם, הוא המגין על הסביבה, כאילן רענן עלי דרכים.

בר' גדיאל הגשים המשורר את שנאתו – את התלמיד־חכם המר והיבש, הממית בנשימתו הקרה את כל ציצי החיים הענוגים. זהו „בעל־ההלכה", הפלפלן והעקמן, אשר צל תורתו יחתום בעד אור השמש הטוב. נחמיה הוא האיש, אשר אלהים עשהו ישר והוא מתהלך בין האנשים לספר להם, כי חסדי ה' עוד לא תמו; הוא בא לתבוע את כל עלבון, לרפא, להושיע. ולעומתו גדיאל הוא נביא „אל זועם", הבא תמיד „בתלונות אין קץ ובדברים קשים כגידים", זה ש„מגיש אבן במקום לחם"... בשני הטפוסים האלה סמן מאפו את דרך השירה העברית: ביצירת פרץ, ברדיצבסקי ואפילו אחד־העם עוד ישמע הדם של שני העולמות האלה.

לעומת המון האנשים החיים האלה, כמה עלובים הם בני הדור החדש, המשכילים „המתהלכים לרוח הזמן"! דוקא הם אינם מדברים בלשון בני־אדם ומלאים אותנו בלהג הרבה. המשכילים הצעירים נתבלבלו אצל מאפו, כנראה, בצעירי יהודה מימי קדם, ואולם כל מה שהיה מוקף זהרי כבוד בחזון רומנטי, היה נלעג בסביבה של חיים ריאליים. אמנם גם באלה יש הרבה קוים ישרים ואמתיים. כמו שיש באותם הטפוסים, שיצאו שלמים מתחת ידו, גם כמה קוים מזויפים. באותה דרגה של התפתחות ספרותנו ושפתנו, האמנות השלמה, לפי מושגינו אנו, היתה מן הנמנעות. אך גם מתוך קריאה שטחית נרגיש תיכף, עד כמה חיים ונאמנים אל המציאות הם אנשים כצפנת, מרדכי אביה, לוי, ירחמיאל, פתחיה, ועד כמה מטושטשים הם פניהם של נעמן ואלישבע, עתניאל ועתליה והנמנים עליהם. בסצינה האחת של שיבת ירחמיאל לביתו יש יותר אמת ושירה

ואולם גם המון נפשות חיות, לקוחות מתוך עצם החיים המצויים, יצר לנו מאפו ב„עיט־צבוע" — גלריה שלמה של טפוסים, אשר לא פללנו להפגש אתם באולמי שירתו החוגגים. מה שמפליא ביותר ברומן זה, הוא, כי מאפו, ה„בארד" של השועים, אדיר־העם ונדיב־הארץ, הצליח ביצירה זו דוקא בטפוסים העממיים, — האנשים הדלים, אשר לא תואר ולא הדר להם, אלה שמתהלכים בירכתי הבימה, בשעה שהקצינים והרוזנים ברובם עוברים לפנינו כצללים ורוח חיים אין בהם. נראה, שבעמדו על אדמת המציאות, כחו של המשורר יפה ביותר בחזיונות, שיש בהם משום מראית־עין. רק בחיי העבר גדול כח־הדמיון; בהוה — החיים מטביעים את חותמם על הכל בידם החזקה.

המצוין שבטפוסי־העם האלה היא בלי ספק האכסנאית צפנת. זוהי כמעט דמות קלסית בבהירותה ושלימותה. מין חיה יפה וערומה, אשר תאוות רבות סוערות בדמה החם ובכל אלה צעדיה זהירים ודבריה ספורים; מאלה שעל גחלים יתהלכו ולא יכוו. אפילו מאפו עצמו נמשך, כנראה, אחרי בריאה חזקה וחוטאת זו, והוא מעביר אותה לפנינו לעתים קרובות למדי. יש בה כבר מן הנשים הסוררות ונצורות־הלב שב„אשמת־שומרון" — משהו מקטורה, משהו מרעומה. לוי אוהבה, משרתו של געל, הנופל תחת משא הסוד של חטאיו מבקש בה מחסה וסעד במצוקות־הרוח. אויר־נפשה הבגד והמעל מאותן אכסנאיות המצויות גם במעשיות־העם.

בעלה ירחמיאל, בטלן וחסר־מזל טפוסי, איש תם האובד בתמו, צויר בחרט משורר. רחמים נסתרים נובעים על האדם המסכן הזה — זה הצדיק הישר, נקי־הכפים ונקי־הלב, החי באמונתו בין בלהות המרמה והכחש אשר מסביב לו. באיזה הומור עגום יספר לנו המשורר על חסיד וזכאי זה, תינוק מגודל זה, אשר יאיר באור נשמתו השוקט את עצב חייו! הומור זה מגלה לנו את ההומניסטן שבמאפו, את האמן בצאתו מחוגו — במשלו על יצירתו. כזה יהיה תמיד צחוק המשורר מתוך אהבה ליצוריו.

טפוס עממי מצוין הוא ביחוד פתחיה השמש, גבור ותמים, כח טבע אדיר ועור, שכור טוב־לב ומוקיר חכמים, — זה שאגרופו קודם לשכלו; איש־העם בכל קויו ותנועותיו. השיחה אשר בינו ובין ר' צדוק [1] מלאה הומור רענן. הננו שומעים קול העם בדברו, אף כי המליצה לא תחסר גם פה. המחזה, אשר בו יתנפל בעל־האגרוף על ירחמיאל וממטיר עליו את מהלומותיו, בשעה שעלוב זה מוכיח לו במאמרי חכמים מן התלמוד, כי צורבא מרבנן הוא וכי „המרים יד על חברו נקרא רשע" — רוה בדיחות־עם נפלאה.

אם עוד נזכיר את נחשון השדכן עם פנקסו „בת־קול", פרוטוטיפוס של גבורי שלום־עליכם, את ר' קלונימוס עם ההומור של בית־המדרש שלו — כת שלמה של לצנים ובטלנים ומלחכי־פנכא, אשר היטיב לצירם מאפו ביד אמן; את ר' מרדכי „איש תם", אביה של צפנת, טפוס של עם־הארץ, שנעשה בזקנותו לירא־שמים; את המשרת הזקן עזרה, טפוס העלובים המתענים בדממה תחת ידי אדונים עריצים, המזכיר במקצת את עכן ב„אהבת־ציון"; את שמריה המשרת,

---

1) עיט־צבוע, חלק ב', 150–51.

למדרגה של אמנות... בכל פעם שאנו רואים אותו ושומעים אותו בדברו — זכרו נא ביחוד את שיחתו המחוכמה עם אלישבע — הוא מתגלה לפנינו כפסיכולוג נוקב עד תהום נפש האדם, כדיפלומט חרוץ ודק, ואנחנו מתחילים להבין את סוד השפעתו הגדולה על הסביבה. ביצירת הטפוס הזה הראה לנו מאפו, עד כמה היה בו נטוע כבר רגש האוביקטיביות ביחסו אל גבוריו. אולי גם כנגד חפצו חנן אותו במעלות השכל, המרימות אותו באמת למדרגה של „גבור". גם זה הוא מכבשונו של עולם היצירה — ביחס היוצר גם ליציריו הכי־שליליים יש תמיד מעין סימפטיה נסתרת...

מקום מיוחד תופסים בספר זה המכתבים, — מגלות ארוכות־דברים ורבות־להג אלה, היורדות ממש לחיינו. הצורה האפיסטולרית, שיש בה תמיד מן הרומנטיקה, מקלקלת הרבה את היצירה הזאת. יוצאים מן הכלל הם מכתביו של עזריאל, הנוסע החולם, השולח לנו את ברכותיו מארצות השמש הרחוקות. כמו במניפה לא־נראה הם משיבים עלינו רעננות נעימה. כמו הד מארץ נעלמה. ריחות המזרח עולים מתוכם, ובצבעי החלום הגדול של המשורר ישתפכו ויאירו. בהם הביע מאפו את כל כליון נפשו העז לארץ־פלאות, לנוף־השירה. „ממצרים קראתי לך, רעי, מירושלים אצלתי לך ברכתי ואמרותי, ועתה אזכרך מארץ ירדן וחרמונים, כרוח צח עובר על פרחי השרון ועל שושני העמקים, ישאף רוח בשמיהם ויריקהו אל כל אשר יעבור עליו, — כן תעבור רוחי על כל מחמדי ימי קדם אשר ישיתו קסם על כל חושי בי, ישפכו רוח חן אל שורות גליוני"... געגועי הלוי נשמעים ממכתבים אלה. נפש המשורר יוצאת אל הארץ ילידת־דמיונו; הוא מקנא בגבורו המאושר: „מי יתן וכמקרהו יקרני גם אני!"... חלום המשורר — עולמו הריאלי היחידי.

* * *

הרומן „עיט צבוע", הנופל בשלמותו ולטוש סגנונו מ„אהבת ציון", היה, כאמור, בכל־זה צעד גדול קדימה בספרותנו. החיים, חיי־השעה, עלו מעתה על במת השירה. המשורר ירד מגבעות הדמיון לראות את אחיו, להכיר את חייהם. נפלה המחיצה של שירי־מחקר ומאמרי דרוש, ובים הקרוש של הספרות נגעו הרוחות המנשבות הראשונים.

ב„עיט צבוע" התחיל המשורר שואל לנתיבות החיים, התחיל מבקש דרכים לחנוך העם, לתחית נפשו. מאפו לא ידע דרך אחרת מלבד דרכם של „בעלי האגדה". הוא ידע רק דרך אחת — תורת אלהים חיים, משיבת נפש עיפה, תורת האהבה והרחמים. בכל תום שירתו הוא מתקומם כנגד הקפאון של הרבנות וחריפותה היבשה. תורת נחמיה ואסף היתה תורת החסידים הראשונים, „התורה המנגנת", עבודת אלהים מתוך שמחה שבלב. במלחמת נחמיה ור' גדיאל אנו עומדים כבר „בין שני ההרים" של פרץ.

ב„עיט צבוע" אנו שומעים בראשונה את קול הקריאה לא רק ל„אהבת מישרים", כי אם גם „לעבודת מעשה". מאפו אמנם רואה את זה עוד בעד ערפלי

מאשר בעשר שיחות „משכיליות" של אלה. גם בעולם הדמיון נוגעת מלכות המציאות, וגם השירה אינה מרוממת את האנשים החיים מעל לזמנם. המשכילים ההם עוד לא היו „אנשים למופת". היהודי החדש עוד לא נולד.

אלישבע, „הבריאה הנפלאה", כמו שקורא לה המשורר, אינה נפלאה כלל בעינינו. היא דוקא מצוינה כנערה מצויה, בת מקשיבה וטובה, ההוגה כבוד לחיי הסביבה ונשמעת לשלטונה. במובן זה ברא מאפו טפוס יפה של נערה משכלת, הרוצה למצא חן בעיני אלהים ואדם. אין זאת עוד תמר, אשר אהבתה כאש בוערת ואשר אין דבר, אשר יוכל לעמוד על דרכה. לולא העמיד אותה המשורר למופת, לא היינו באים בטענות עליו כלל. אלישבע היא בת זמנה, ורק שהמשורר לא היה צריך להיות מתפעל ממנה כל־כך.

נעמן הוא כבר „רומנטי" יותר מדי, בכל אמצעי הספור הפחותים השתמש מאפו להציגו לפנינו בתור איש־הפלאות. הוא מתחפש בשם רעהו זימון, מציל את אבי אלישבע מכף מרצחים — הוא המלאך והוא הגואל גם את משפחתו וגם את משפחת אהובתו, ובכל אלה יעבור כצל לפנינו. אין בו רוח חיים. כאן הכריע לא המשורר, כי אם בעל־הדמיון, שלא היה מתאים לזמנו, ולמקומו. על אליפלט הגבור, המציל את חפצי־בה מיד תכושי ביער אפרים, נופל זהר קדומים. שם הכל טבעי. פה הכל מזויף.

מעט יותר טוב הוא עמיל, טפוס של צעיר ריק, המתגאה בברק ההשכלה החיצוני. האחרים: עתניאל, עתליה, אחיטוב וזימון משורטטים בלא יד בטוחה, בלא חוטי־שדרה הם כלם. כל הקהל הגדול הזה עובר כמו בערפל.

יוצא מן הכלל הוא כמעט רק זרח העלוב, יוצא חלציו של געל העריץ — בן־יחיד טפוסי, חלש ורפה־רוח, אשר עושר אביו בא לרעתו; אביו קשה כארז והוא כבר רך ורצוץ וקלוש, ציץ חור אשר לא זרחה עליו שמש ילדות, אשר גם דם אהבתו לא יזעק בגאון־עלומים והוא נשרף בלהב תאותו. אנו מכירים בו תיכף את אבי הצעירים הנובלים, אשר כל ספרותנו היפה בשנים האחרונות מלאה אותם.

כאמן מצוין יתגלה מאפו בתכונות הגבורים השליליות אשר ב„עיט צבוע". געל, משרת שנתעשר מגזלת בעליו, ויורד אחר כך לחייו, העושה כל עול וקונה את מחצית „עולם הבא" מידי חתנו ר' צדוק — הריהו טפוס לקוח כמעט כולו מספורי המעשיות העממיות. עובדיה, גביר מלוה־ברבית, שיש לו בית־הכנסת בחצרו, שאינו חשוד על שום דבר רע, שהוא תמיד „נעשה ואינו עושה" וביתו מלא בכל־זאת גזלת עשוקים; זה שביתו הוא מרכז החיים פה ואין לדעת, אם מצודתו פרושה על הסביבה, או — מה שיותר נכון — הוא בעצמו במצודת הסביבה ועושה את רצון אחרים, לפי שאין לו רצון שלו; זהו טפוס מצוי בכל זמן, טפוס של אם־חורגת עם החנופה והמתיקות הדקה והמזויפת שב„פיה הקדוש" היא צביה, כלתו של עובדיה — מטפוסיהן של נשי התרמית, העולות תמיד באופן מצוין למאפו.

למרות כל ההפרזות הרבות וענני הדמיון אשר עטה מאפו את ר' צדוק, הצליח ליצור בו טפוס מצוין של רמאי „בחסד עליון", שתרמיתו מתרוממת עד

הגאולה נשמע מתוכם, אלה שראו את הדברים בחזון ויחרדו לראותם בהקיץ. נכאים עמוקים עולים מתוך דברי נחמיה הזקן, אשר ישית בהביטו לאחור על ימי חייו אשר עברו: „כן חלפו עברו עתותי הטובות, ימי אביב וקיץ — הוביש כל ששון, נבל כל ציץ, מכל פרח יציץ חרף וירקון, מכל עץ — שלכת, ומכל זמרה — קול הוגה יגון באזני. לא נותרה בלבי רק אהבה ליוצר הכל, רק הוד שמים ומרחבי אין קץ, אליהם ירוץ לבבי רצוא ושוב... אכן בהשקיפי על כל אשר לי מסביב, והנה חרף בלבבי״...

„אנוד לך, נחמיה! — ישיב לו אחד הצעירים — הן נפשך ירעה לך, ואני ידעתי שרש דבר נמצא בך — כי רוח־חיים החל לפעמך בטרם השחר עלה״...

ככה אנו מוצאים ביצירה זו, אשר אור וחשך, שירה ומליצה גם יחד שולטים בה בערבוביה, את צורת הדור, את כל משאות נפשו — את הגיל אשר בזריחות התקופה ביחד עם יגון ראשית שקיעותיה.

VI

עוד בטרם גמר מאפו את „עיט־צבוע״, הוא מבשר את קוראיו *) על דבר „אשמת־שומרון״, „אשר אל חזיונותיה הרבים והנשגבים ישתאו וישתוממו נערים וזקנים״... מצללי־התהו של תקופתו הוא ממהר שוב ונמלט אל „חמדת ימי קדם״, אשר שמה „תשאהו רוח החזיון״. מ„מריבות העם״ העלובות של זמנו הוא עובר אל אפוס־המלחמה של שבטי אחים בימי־קדם. שקט האידיליה ותשואות הקרב גם יחד לקחו את לבבו חליפות.

„אהבת־ציון״, היתה כמעט כלה רק אידיליה אחת. אימת סנחריב וחילו נופלת כצל־עבים חולף על שדות שמש. חיי החברה, כמו קשר שבנא וכדומה, אינם תופסים כמעט מקום שם. מן השורה הראשונה אנו עוזבים את עולם התנועה של חיי־המון, והננו יוצאים למרחבי שדות ושקט־עמקים. תום אהבה ויסורי אהבה — אלה הם כמעט כל הכחות, המניעים את ראשי גבוריו. ב„אשמת־שומרון״ התרומם המשורר עד למדרגה של יצירת אפוס לאומי, שאין דוגמתו בכל השירה העברית. מלחמת יהודה ואפרים שמשה לו יריעה רחבה לרקמת חזון בהירה של חיים רבי־צבעים ורבי־ענין. לא רק שרי יהודה ושרי שומרון בחיי המשפחה שלהם, בשעת שלום ובימי מלחמה, הכהנים והנביאים, שרי הצבא ואנשי החיל, כי אם כל ההמון בשלל תמונותיו מתנועע לפנינו במצבים שונים, ואנחנו חיים עם קריאת האפופיה המצוינה הזאת לא רק חייהם של יחידים, כי אם חיי עם שלם, אשר בהיקף הרחב שלהם נכנס גם בן־המלך היושב על כסאו, וגם השפחה אשר אחר הריחים. בני־יהודה ובני־אפרים ביחסם אלה לאלה — מכל זה יש לנו כבר קוים בודדים ב„אהבת־ציון״, ואולם ב„אשמת־שומרון״ יהיה לכל זה מורא־הוד. החיים הפרטיים של הגבורים מתמזגים כאן עם הטרגדיה הלאומית של שנאת־אחים ומלחמת־אחים — כל זה שהיה משמש מימי עולם חומר ליצירות האפוס הנשגבות.

*) בהקדמתו לחלק השלישי של „עיט־צבוע״.

החלום על „ככר ארץ אשר עליו ישבו האנשים שבת אחים" ויחיו מעמל כפיהם; אך את החלום הזה הן חולמים עתה מבחר צעירינו, בכל ציורי הכפר של מאפו אנו שומעים את הריתמוס החי של העבודה, את שירתה הפשוטה. חולם החלומות הזה מכיר בהשפעתה המטהרת של עבודת־כפים, זאת שירת עתידנו וחלום תחיתנו האמתית. כמו ב„אהבת־ציון", הוא קורא אותנו לשוב אל הטבע: „הנני בא לשפוך רוח חן על נאות שדי ורוח כהה על משכנות הערים" — מטיף נחמיה. „צלם אלהים חופף על כל הנברא - אנו שומעים את תורת רוסו בנוסח עברי - רק האדם כעבור עליו רוח עועים יסיר חותם יוצרו מעל לבו" שיבת היהודי אל הטבע ואל העבודה - היה חלום חייו של המשורר, ובכל יצירותיו אנו שומעים את הדו.

בזרח בן געל הראה לנו בהבנת אמן גדולה את קרבן החנוך הנורא של הימים ההם. הננו רואים את הציץ הנובל מאין טל, מאין שמש. „ותהי ראשית דרכו - מספר לנו מאפו את דרך חנוכו של זרח - לסגרו כמצורע בחדר כלאו וימנע ממנו אור יום, אור שכל אדם ותורת חיים, וימנע ממנו חמדת האביב ונאות דשא ופרחים, מחמדי היוצר השר יצרם בעבור האדם - - - בשומו נגד פניו אל זועם, מיסר ומוכיח בשבטים נוראים ובמוסר אכזרי"... הנה איך השיג כבר אז המשורר את קלקלת החנוך אצלנו!

חוג השירה ודרכי האמנות והסגנון התרחבו הרבה ב„עיט צבוע". המשורר הכניס רעננות רבה בשיחות העממיות המשתפכות כבר לפעמים בזרם של הומור עליז. ובסגנון כזה, שלא קוינו לו ביצירת מאפו. בלשונה של צפנת יש כבר בטויי־עם גמורים כאלה: „לפי מקומותינו, כן מנגינותינו". „הן אישי לא יצלח לכל, בלתי אם לכוף כאגמון ראשו, ה' יסלח לי חטאת שפתי"... ובפי ירחמיאל, היושב בבית־האסורים בליל־החג בעלילה אשר שמו עליו, גם פתגם עתיק עולה כלשון העם התמה והנאמנה: „רבונו־של־עולם! כל העולם כלו בנחת וירחמיאל בצער" כמה טבעית ועממית היא שיחתו של מרדכי הזקן בשוב ירחמיאל אל צפנת: „אשריך בני וטוב לך, כי בשבע השנים אשר היית נודד בארץ מרחקים הכינות לך תורה ומעשים טובים, ואנכי - אוי נא לי, זקן גוע בפאת מטה, יבש כחרש כחי, לא אוכל לעשות מאומה לנפשי להכין צידה לדרכי הרחוקה, ואף כי לביתי, כי רק אל בתי עיני, היא צפנת אשתך, אשת־חיל, ה' יחזק כחה ויאמץ זרועותיה! הלא כאשר גדול שמך בתורה, כן נודע שמה בכל המחוזות האלה, וכל עוברי־דרך ינהרו ויסורו אל בית מלוני, כי תקדם בתי פניהם באמרי שפר; גם שרים ורוזנים מדי עברם ישיחוה, באהבם חן שפתיה - לא ידעתי מאין למדה כל זאת?"... בדברים מעטים אלה מתגלית כל תכונת הזקן ויחד עם זה אנחנו שואפים את אויר בית־המלון ומכירים את האכסנאית היפה, המושכת ב„חן שפתיה" גם שרים ורוזנים... שיחות־עם אלה מעידות, כי מאפו היה לא רק רומנטיקן תמים, כי אם אמן גלוי־עינים, אמן בעל חושים בריאים וסופגגיים, אשר שמח על ציד־החיים אשר נקרה לו בכל אשר פנה.

הד יתמותם הראשונה של טובי הדור, נביאי החיים החדשים, כבר עולה מתוך ודויי הגבורים החרישים בהשתפך עליהם נפשם. יגון הבודדים על סף

לא רק בכח ידיו, כי אם גם בערמת־לב. מאפו כאילו סמל בו את בגרות הגוף והרוח, את האיש הנהדר בחצי ימיו, את הנודד הבוטח, אשר יצחק בנסיונו הרב לכל פחד. ואולם גם את חן השירה והנעורים לא מנע ממנו. המשורר יחון תמיד בגבורה ובתפארת את גבוריו החביבים.

לעומתו הציג לנו את מנוח, איש־האידיליה, אשר אמנם גם הוא נס מ„דור תהפוכות" ו„שאון קריה" אל צל הלבנון, אך לא מתוך בוז, כי אם מאהבתו את בטחון השדה ואהלי־היער השאננים. זהו האיש, שכולו אידיליה. בביתו, נוה־השלום, יבקשו אף ימצאו מרגוע כל מרי־נפש, כל יגיעי־כח. זהו המחבא מסערות החיים, הכפרי הטוב, שאין בו מן הגבורה והתפארת, אך ברכת אלהים חופפת עליו ועל כל הבאים בקרבתו. אם בעוזיאל סמל מאפו את משאת־נפשו, את שאיפתו לגבורים, הגשים במנוח את אשר היה בעצמו — האיש אשר לחוף ימים ישכון וממסתור סלעיו יביט אף ישיר על הוד הים הסוער.

בחכמת אמן ציר לנו את יהושבע בגאותה ובהכנעתה, ביפי מליה ובחכמת המטרוניתא, המלומדת בנסיון ויסורין. חיה ונאמנה היא בת־השוע הזאת בכל תנועה ובכל מליצה, שהיא מקשטת בה את צערה, כמו שנאמנה היא גם מרים בת שמר בדממת בטחונה ובגעגועיה הכמוסים. כמה השכיל המשורר להציג בתוך בני שומרון הצוהלים וההוללים את דניאל, נער קל־דעת זה, שאסון עמו ומשפחתו הפך אותו לאיש אחר והוא תועה בין ההמון וכהניו ושואל לאלהים! כמה חן נסך על בנות ציון הטהורות — טפוסי הנשים החביבים והראשונים בספרותנו, אשר יצר לנו המשורר ויקבע אותן ככוכבי־ערב הכחולים והצנועים בשמי שירתנו.

ב„אשמת שומרון" יש רוממות של אפוס. הפרקים המתארים את תנועת ההמון והכהנים ונביאי השקר בשומרון הם מדפי הפרוזה היותר בהירים, שיש בספרותנו החדשה. זמרי ועמרי, ערומי־טרף אלה, המתפתלים מסביב לעץ־החיים הפורח כנחשים רעים: זכרי, גבור־אפרים, דמות של אימה אדירת־כח, ובתו רעומה, בריה של מיתוס בגבורתה ובצמאון נקמתה לאביה — על כל אלה נופל כמו אודם האור של יום שוקע. המות רובץ לפתח העיר החוטאת. הכליון אורב פה מכל פנה. ובעולם נבוך זה מתנועעים האנשים כמו בנוגה האגדה.

מחרדת עולם זה קורא לנו במרחקים נוה־הצדק של מנוח, כמפרץ־תכלת בהיר בים סוער וזועף. הנה לא יגיע שאון הקרב הרחוק. פה, בנאות המבטחים, יספרו על בלהות העולם כמו על חלום רע. פה גם הרע אינו נורא עוד. רוח זוך וענוה מתחילה נושבת עלינו כשאנו מתקרבים אל החרמונים, נאות השלום: אנו הולכים לקראת האושר, אפלת העולם נשארה הרחק מאחורינו. פה צוה ה' את הברכה. בין צורים וסלעי־מגור תועים אנו וסבכי־עצים עבותים סוגרים עלינו. נורא הוא הלילה פה, בין הררי־הסלעים הגבוהים, אך הנה זרחה השמש על הלבנון, ומתחת צורי־היעלים עולה עלינו תפלת־הבקר לשולמית:

„ברכי נפשי את ה' אורי ישעי, המאיר עיניכי לחזות מוצאי בקר, אל נאדר בקודש, אשר הודך על השמים והדרך על כנפי שחר, אל שמחת גילי, אשר לבנון ושריון בשמך ירננו, גם ירנינו את לבבי; אתה צור לבבי, אשר לילה שחרתיך,

ותמה אני על אלה, שרואים ב„אשמת שומרון" סימני ירידה לכשרונו של מאפו. אמת, שהפבולה היא כאן מסוכסכת ביותר ובנינה הכללי של היצירה פגום במקצת אמת היא גם זאת, שאריכות דברים יש כאן וגם אין המשורר רואה, מרוב אהבתו לבני־יהודה, את היופי הרב, שהיה בודאי גם בחייהם של בני־אפרים, של זה העם השמח והבוטח, האוהב חיים ושירה, השש לקראת קרב והוא הולך למות ושירת־הגיל בפיו. ואולם כמעט כל יצירה אפית היא, לפי אפיה המיוחד, מסובכת במקצת. „ציד המראות" אשר יקרה למשורר ירחיקהו לעתים קרובות משביליו הישרים. והסימפטיה לצד אחד היא כאן טבעית מאד. הן לא מחקר הסטורי נתן לנו מאפו, כי אם שירת העבר, היונקת מכתבי־הקדש ונשענת כולה רק עליהם. חוש האמן הנאמן אשר למאפו הוא הוא אשר הזהירהו מנטות אפילו הטיה קלה מאחר המקרא, מן היסוד החזק הזה, אשר עליו נבנה כל בנינו. טנדנציוזיות זו שבהארת בני־אפרים — זהו היסוד האגדי־העממי, אשר עליו היה מוכרח המשורר לעמוד בשירת־קדומים זו. הטיה אחת הצדה, — וכל הבנין היה מתפורר לרסיסים.

ב„אהבת ציון" נכרים ביותר סימני הגהוץ והלטוש של הלשון וההרצאה. מאפו בעצמו מתודה: „בניתי, הרסתי עד צאת לאור „אהבת ציון"... כל דבור עומד כאן בודד ומכריז על יפיו. המליץ עוד עובד את עבודתו; המשורר עוד כפות. ב„אהבת ציון" אין עוד חירות. בעבודה של עשרים ושתים שנה על יצירה אחת אפשר לשפר את הסגנון, לטהרהו; ואולם רעננות הדברים, ההבל החם שעליהם יקרים לנו שבעתים מן השלימות שבמלאכה. מאפו אמנם היה יותר מדי משורר, בכדי שיהיה לוטש את יצירתו עד יציאת נשמה, אף אין עוד אותו הבטחון, שביחד עם הזהירות של האמן, הוא עושה נפלאות. הוא עוד בורר ומנפה, „בונה והורס". ואנו רואים אמנם, כי הבנין היפה נבנה כולו „אבני גזית". ב„אשמת שומרון" יש כבר פראות, חירות. המשורר תועה ביערות דמיונו, וטוב לו לתעות, לאבוד דרך. אנו רואים כבר את המשורר בבטחונו. בסגנונו יש רחבות, יש שטף מהיר. המליצה אינה מסבה על עצמה את העין ביותר; היא כבר מסתתרת בצל השירה. ב„אשמת שומרון" יצא המשורר אל המרחב. ביצירה זו נפגוש אמנם הרבה מן האנשים והמראות, אשר ביצירותיו הקודמות, אולם בהשגת אמן מצורפת, השגת אמן שנתרחבה והתעמקה.

בעוזיאל אנחנו מכירים תיכף את אמנון שגדל ויחזק — את ארז־היער אשר יצא משתיל־הבית הענוג. זאת היא באמת דמות גבור — האיש אשר סערות החיים האדירות הכו עליו בלי חמלה, והוא לא שח ולא נשבר תחת ידם הקשה, כי אם הוסיף כח ויעצם במלחמותיו ונדודיו. זהו כבר האיש, אשר עוז לו לבוז, להמית באמרי פיו. המשורר עצמו כבר למד לדעת את כל השקר והשממון שבאנשי דורו, והוא שם בפי גבורו דברים לוהטים באש המשטמה: „על כן מאסתי תבל כמדבר, כארץ נוראה; אחת אמרתי — מי האיש החפץ חיים, הרוצה לראות בטוב ה', ישב בדד; מי האיש ירא ה' אשר יקוט בדור תהפוכות, יבוז לשאון קריה ולתשואות עיר ויושבי בה, יעזוב עמו ובית אביו לשבת במערות צורים ובערוץ נחלים"... המשורר יתארהו לפנינו כאיש־מזמות, אשר ילחם עם אויביו

עץ רענן, וכמוהו עצמותיך תפרחנה עוד מעט לתקופת האביב, כחום צח עלי אור, וצמחו כבין חציר, והעריפו שמים טל והיו שקוי לעצמותיך". אנו רואים, שהמשורר נמשך אחר השיחות הסטיריות החריפות לא־פחות מאשר אחר שיחות התום של גבוריו.

את לב מאפו המשורר לוקחת הערמה, כקסם השטן הנעלם, אשר ימשוך אחריו את הנפש הנשחתה בעצמתו. קטורה אומרת לזמרי: „עתה ראיתי ערמתך, והיא תמשכני אחריך"... הנכלים והמרמה הם ענין לאנשים האלה כשהם לעצמם. זהו גלוי כחותיהם, ועליהם גאותם. הערמה היא להם מלאכת־מחשבת, ומאפו אוהב לארוג את קורי השכל האלה, לעשות מהם רקמת צבעים מזהירה, וברגע אחד לעשות אתם כלה.

אך אהבתו הנאמנה של המשורר היא לאנשי־התום, לענוי־הארץ. ב„אשמת־שומרון" יצר לנו מאפו סמל האשה, המרבה אושר בעולם, הסוככת בצלמה הזך על כל צללי החיים – את שולמית, פרח לבנון זה, אשר ירמוז מתוך סתר היער בעינו המאירה לכל נודד: זה המנוחה! ביצירותיו הקודמות של מאפו אנו פוגשים גם־כן את נשי התום האלה בפנינה ואלישבע. אף שם הן אלימנטריות ביותר. פה גלה לנו המשורר את הנערה האוהבת, כסמל השירה, כשליחת אלהים. הפרקים אשר בהם יסופר על נדודי הלילה של דניאל בסבכי הלבנון הם כמעט סמלי שירה לאובדי דרך החיים בהגלות להם מתוך ערפלי הלב אור אלהים הנאמן, בהשמע להם קולו ממעמקי התהום.

בנתן אנחנו רואים שוב את טפוסו של ירחמיאל, אשר ב„עיט צבוע", את האיש התמים, אשר מכות ומרורים מנת חלקו בחיים, את האיש, אשר זרו לו נכלי המציאות. גם בו סמל, כמו בירחמיאל, את ההומור של החיים, את ה מ ת פ י ס הנצחי, אשר כל פגעי החיים לא יסירו את תומתו ממנו.

ב„אשמת שומרון" אנו מוצאים ציור קטן אחד – היחידי ביצירת מאפו – אשר בו נשמע גם שיחת י ל ד י ם בתומם. פה אנו פוגשים את תמר בהיותה עוד ילדה, ובאיזו הבנה נפשית מראה לנו המשורר את תום הילד ביחד עם אותות המרד הראשונים שבאפיה. „הגידי לי, תמר תפארתי, למי יפעת־עינים?" – „לתמר!" ענתה הילדה. – „ולמי חן ויופי?" – „לתמר!" השיבה הילדה בתומתה. „הכל לתמר! ענתה קציעה בשחוק, אך מדוע לא לקחת את עזריקם רעך בבואך הלום?" – „אנכי לא אוסיף לשחק אתו, ענתה הילדה, כי פוחז הוא, בי ובאחי יתקוטט, – על־כן לא אקחהו גם בעלותנו אל בית הקיץ אשר לנו בהר הזיתים, כי מאסתיו מהיות חבר לי"... ובאמור לה תרצה אמה: „מלחמה לך באביך, בתי, ולך נכונו שבטים" – היא עונה בשובבות ילדים: „לא לי, כי אם לעזריקם נכונו שבטים: אנכי אשחק את תימן אחי, ואל עזריקם לא אביט עוד". בציור נחמד זה, שנשאר בודד ביצירת מאפו, אנו רואים את צחוק המשורר הטוב ואת האמנות הגדולה למסור בלשון המקרא שיחת־ילדים כל־כך טבעית וספוגת הומור.

את כל בכורי שירת מאפו אשר ב„אשמת־שומרון" אנו רואים בתאורי הטבע השלמים אשר אין כמוהם ליופי בכל שאר יצירותיו. הוד החלום עליהם ונשימת החיים הרוה. שירת הלבנון היא, קסמי־היער בנוח עליהם עין הבודד הזכה. בעד

הקיצותי ועודך עמי; ה' השומר אותנו בתוך לבאים בין הרי טרף, המושיע אדם ובהמה, ועדרינו שלום מפחד ורועיהם ירביצום לבטח בנאות דשא, ועל מבועי שלום ינהלום, ופראים לא יו־עו ולא ישחיתו בכל גבולנו — שמע נא גם לאמתך מצרה ויגון, כי בך חסיה נפשי"...

כמה היא משיבה את נפש ההלך העיף — התפלה הזכה הזאת! בנאות החרמונים אנו, בבית מנוח הישר. והבית עומד בצל ברושים רעננים. מעינות־מים ושדי־תרומות וגנים וכרמים סביבו, יערות דבש לו ונופת־צופים, ומלאכי־שלום מתהלכים פה וזורעים אור וברכה על הכל. לא לחנם „יחרדו פריצי החיות מן החבל הזה ולא ירעו ולא ישחיתו בגבולו". גם לב „פריץ־חיות" ירך מקול תפלתה הטהורה של שולמית, והאש הרעה המתלקחת בעיני הטורף תכבה כרגע, כי יפגש את מנוח התמים.

* *
*

ב„אשמת־שומרון" אנו חוזרים בעצם על כל שבילי היצירה של מאפו. בפואימה זו לא הכניס מאפו מוטיבים חדשים, לא ברא סגנון חדש; אף בה הביא לידי בטוי גמור את שירת נפשו, בה הרחיב והעמיק את יצירתה מ ת ו כ ה — בה השיג את השלמות, את כל אשר אפשר היה להשיג בתנאי הזמן, באמצעי היצירה של הזמן. בה נתרכז כשרונו הרב, בה נתבגר.

„אשמת־שומרון" היא במדה יותר גדולה יצירה ביבלית מ„אהבת־ציון". פה בולטים ביותר יסודות המקרא הנאמנים. ה„משא" הגיע כאן עד מרום הבטוי והיופי. התפלה והודוי הנפשי הם פה כמעט אמצעי הלב היחידים. נאומי עוזיאל ויהושבע, תפלות שולמית, מרים ועוזיאל, ודויי הלב של דניאל אינם כאן דברי מליצה, כי אם פרץ הרגש הרענן, לשון הלבבות. הד הנבואה ושירת תהלים אנו שומעים בהם. במשאות עוזיאל מפעפע זעם ה' הנאמן, בתפלות שולמית ומרים משתפך הלב באמונת תום. בעד ערפלי המליצה מאירה תמיד נשמת האדם.

דניאל בהשתוחח עליו נפשו יביע ככה את מבוכת נפשו: „הן אלמן אנכי מאלוה, וחכמת מה לי. ומה תפארתי וגבורתי, כי אבטח במו? עודני רך וצעיר, ומה רבו החליפות אשר עברו עלי! הוזה שוכב הייתי בירחי קדם ושלות השקט היתה רפידתי; כן עברו ימי נעורי. אז הקיצותי מקול תרועת מלחמה. כמעט עברה חיתי בשלח, ויצילני אלהים מחרב מלחמה ויושיבני במחשכים, ואנכי לא ידעתי אל מי אקרא בצר לי ולפני מי אשפוך שיחי — עד בוא יום אורי וישעי, כי נפתח בית־כלאי וקול קורא לי דרור. שמחתי עלצתי, ואגילה בישועתי ולא ידעתי למי אשיב תודות; וכצרתי כן תודתי כבדה על לבי"... שימו לב אל הבטוי: „וכצרתי כן תודתי כבדה על לבי". מי יגיד, כי אלה הם דברי ריטוריקה?

בשיחות זמרי ועמרי וקטורה, בלהג הכהנים ונביאי־השקר מראה לנו המשורר, עד כמה ספגה רוחו גם את הסטירה של הנביאים. גם לעג הכושי על חפצי־בה בהתנפלו עליה ביער להרגה נפש, מצוין בחריפותו ואכזריותו: „הן זאת מנוחתך עדי־עד, אשה נהלאה. ושכנת תחתך ולא תרגזי עוד. פה תשאפי צל

מה שהיה מאפו לדורו, אנו יודעים כלנו ; אך בתקופת היצירה, שבאה אחריו נשאר כולו בצל. רוחות השירה החדשות גרשוהו בחרפה, ודמות המשורר הענוגה, מבשרת השחר, כמו נמוגה לאט לאט באור היום הסואן. השפעתו על התפתחות שירתנו היתה בערך מועטה, אף כי לרומן העברי היה משמש עוד דוגמה ימים רבים, ולא רק סמולנסקין, כי אם גם ברודס (ב„שתי הקצוות" ביחוד) עוד לא השתחררו ממנו. התקופה של שנות הששים לא היתה מסוגלת לקבל השפעה משירה רומנטית, וכבר קובנר, פפירנה ולילינבלום, המתיחסים עוד בכבוד אל יוצר „אהבת ציון", אינם יכולים להשלים עם הפגימות האמנותיות שביצירתו.

מה שהיה מאפו לדורו, לא יהיה עוד לנו, לא יהיה גם לאלה שיבואו אחרינו. אין בימינו תמימים כאלה, אשר יאמרו להשיב אותנו אל יצירת מאפו. אך הגעגועים על שירת־חזון, אשר התעוררו עתה בלב רבים, יהיו מושכים אותנו מזמן לזמן אל פנת חלום עזובה זו. פה, בשקט גן נשכח זה, עוד פורח מה ללב, עוד יש רמזים רבים לשירה אשר תבוא. הדור, אשר יחונך בלי מאפו, יהיה חסר דבר לא ימנה. בחייו יהיה פגם נִכר. הילדות בלא שירת מאפו תהיה ילדות בלי טל, בלי אגדה.

לא אל התום שבשירת מאפו אנו עורגים, לא אל האופטימיות שבה, הנובעת ממקור לא־עמוק, כי אם אל השלמות הנפשית, אל המרחב של הדמיון, אל ארצות האגדה. עיפנו מן המונוטוניות, מחוסר צבעים, מן הצמצום שבשירה. אנו נחנקים באויר זה של פקחות, של עמקנות, של התלבטות במקום אחד, של נקור נצחי בנקודה אחת. אנו עורגים לשירה, שלא הוגשה לנחושתים. ביצירת מאפו, מאמינים אנו, עוד יש כח משחרר. היא תסיר את התבלול מן העין. לתוך הקפאון של הפרוזה העברית החדשה תכניס מעט מחומה, מאמונתה, מעלומיה.

ההיה מאפו האמן תמים כל־כך ? האמן האמתי תמיד תמים וערום כאחד... הוא בולש ומרגל את מסתרי הבריאה באיזה אינסטינקט סתום. גם זאת היא שליחותו, והוא לא ידע. וטוב שלא יהיה מכיר בשליחות זו ביותר, למען עשותה באמונה. אנחנו רגילים לראות במאפו רק את המשורר התמים, את בן־הטבע. ואולם גם הטבע ערום. צאו ובדקו בפנות היצירה של מאפו וראיתם, כי מעיני מלמד זה מסלובודקה לא נעלם דבר. כעור יגשש, ועינו צופה בתהומו של עולם.

כנפש כל משורר, היתה גם נפשו רקמת הפכים וסתירות רבים. בטלנות וחכמה, תום וערמה, הכנעה וגאון, שקט ופתוס – כל אותם הניגודים הפנימיים, העושים את האדם למשורר. ואולם העולם היה מזהיר ג ל ו י לפניו ביפיו. הוא היה אופטימיסטן. „בכל מראה עינים" ראה את חכמת היוצר הגדולה. במנוחת נפשו וגם ביגונו הבהיר אנו מכירים את המסתכל, את ציד הערבות הגלויות.

רק באחרית ימיו התחילו מושכים את לבו גם צללי־הנפש של האדם. ביצירתו המוזרה האחרונה „חוזי חזיונות", שחציה מעשית־עם וחציה הזיה משונה, עוברים כבר לפנינו צלמי הערפל, אשר פניהם לא יראו ורק כמו בחלום חזיון לילה יופיעו. בפרקי היצירה הזאת יש איזו שירה פראית. עיף ממראות השמש של יהודה העתיקה, התחיל המשורר נושא את עיניו אל „הרי הנשף", אשר שם תעו הרוחות האפלים של שבתי־צבי ודורו. זה היה, כידוע, רק פתיחה לשירת

ערפלי־טל אנו רואים אותו ראשונה, עת יחורו כוכבי־בוקר וגיל העולם המתאפק עוד שפון במחבואיו המתוקים – העולם בזהרי שחר דוממים, שהוא חביב על משוררנו ביותר. תאורי השחר, שעת־הפלאות אשר על גבולות יום ולילה, שהיו גם סמל חייו וזמנו, עלו תמיד באופן מצוין למאפו. כמעט את כל גבוריו, את עוזיאל, שולמית, אמנון וירוחם אנו רואים עם עלות השחר – בשפכם את לבם לפני ה׳. שעה זו היא מסוגלת לתפלה, שעת התעוררות האמונה והתקוה, – השעה אשר לפני צאת השמש. ואולם גם את רגעי צהרים הגדולים, בהיות השמש שלטת יחידה בעולם ואין מנוס ומפלט מפניה, הוא מציר בשרטוטים בטוחים מצומצמים: „היום בוער כתנור, וחמתו הבקיע אל בין הארזים. אין ענן למסך ואין רוח צח נושבת. עיפה כל נפש לחום הבוער. בהמות שדי ערגו על אפיקי מים, פראים שאפו רוח, ועשבות הרים התעלפו מחורב בציון״. מקוים בודדים ונפסקים הוא יוצר את האור והצל, את א ו י ר ו של העולם, שהוא מציר. גם את זה למד מתוך שירת המקרא.

ב„אשמת שומרון״ נמצא גם תאורי שיר מיוחדים במינם, שמגיעים בשרטוטים בודדים למדרגה של סמלים עמוקים. ציור הבאת קרבן־אדם ביערות אדום מצוין באור המסתורין, השפוך על פני כלו: „בין סבכי היער ההוא מגורות תלויות זעיר שם, זעיר שם להאיר אפלתו. אין עוף מעופף ואין רוח נושבת שם. ועם תועי לבב המתהוללים באימים זוחלים כנחשים באין אומר ודברים בין השיחים, ויראה ורעד יבוא בם מקול מר צורח, הנשמע לרגעים כקול אנקת חלל – – וכעבור מספר רגעים ודממת מות שבה. בנתיבות אימה אלה הובילו אדומים עלם מכלל יופי״... בציור עוד יותר סימבולי מטיל המשורר אור־אימה על ארמון זכרי, בהכות אותו דניאל בחרב, אשר נתנה לו בידי רעומה: „עודנו נוהם, והנה קול יללת רעומה נשמע מעבר הגן ו א ב ח ת ח ר ב נ ר א ה ל נ ג ה ה י ר ח – ותרב המהומה והמבוכה בארמון זכרי הנדהם והנאלם דומיה״...

פה כבר הפיטן הרומנטי עושה בלהטיו.

VII

ככה הלכה והשתלמה שירת מאפו ותהי לאור זמנו, אך להגיע למדרגה של א מ נ ו ת גמורה לא היה בכל־זה בכחה. יותר מדי היה עליה עוד שלטון המליצה. הגבולות היו צרים, ואויר חייה של האמנות הוא המרחב, העתקת צור המסורת ממקומו. באמנות גדול כחה של הטרדיציה, אך בלי מרד, בלי פריקת־עול בחזקה היא נשארת בקפאונה. ומאפו, שהיה בבחינות רבות מחדש ויוצר ערכין, לא עמד עוד בסוד מעשי־בראשית. הוא לא היה ה ו ר ס. הוא לא העז. חומר ליצירה שמשו לו היסודות שמצא מן המוכן. הצירופים החדשים המעטים מתבטלים בישן. זה היה קול החיים החדשים, אך בגבולות שגבלו ראשונים – בסגנון התקופה. שירת מאפו היתה התחלה. זה היה כח מניע, מפרה. היא קראה למרחב, אך בעצמה עוד היתה דבוקה אל סלע הדורות.

וברכת שירתו השרה על בקר חיינו, ונגה להם וזוך להם עד היום מזהרה הרחוק.

כצל מתוק היתה לנו השירה חזאת בימים ההם, כשהחיים מסביב עוד היו כה דלים ומחוסרי־יופי, ואולם החלום הזך על גוה־הישרים אשר בלבנון ילונו גם כאשר ניעף מרוב נדודים ואותו הצל המתוק לא יחדל מרמוז ממרחקים לאובדי המדבר.

מאפו ולאמצע יצירתו, אך בתקופת ההשכלה עוד לא היו הרוחות מוכשרות לכך, המשורר שבמאפו לא נתן לסטירה, שתשפוך את ממשלתה כליל על יצירה זו, אך גם המשכיל עמד על דרך המשורר וימנעהו מהציץ בעד חרכי המסתורין. הרומנטיקה בתקופת ההשכלה לא יכלה לשלוח שרשים עמוקים, ועל־כן היתה השפעת מאפו כל־כך קלה. מחרבוני הזמן נבלו עד מהרה ציציה הרכים גם בשירת גרדון הצעיר.

שירת מאפו היתה הקציר של תקופת המאספים, יבול שדותיה. את השפעתם של יוצרי ההשכלה הראשונים אנו מכירים בכל פנותיה. בה עלו זרועי האידיליה שבחזיונות לוצטו, נטיעי האפוס שב„שירי תפארת" ו„ניר דוד". היא הגשימה במובן ידוע את השקפות הרנ"ק. ככל משורר גדול, שהוא זוכה במתנות זמנו וכבושיו, קלט גם מאפו את כל רמזי היצירה והסגנון של אלה שקדמו לו ויהי המאסף לנודדי השירה שבתקופתו. אך שירתו, כבטויה היותר שלם של תקופת המליצה, כבר נשאה בתוכה גם את זרע הכליון שלה. בשירת המליצה לא נשאר עוד לאחר מאפו מקום לכבושים ונצחונות חדשים. מאפו עצמו כבר מרגיש, כי צרו לו גבולות לשון המקרא, והוא נלחם עם בני דורו בעד ההיתר להשתמש ב„שיחות חכמים" ו„לשון המשנה רחבת הידים" בתאורי החיים של ההוה, ו„עיט צבוע", בכל חסרונותיו, הוא סוף־סוף היצירה הריאלית הראשונה, ראשית בכורי הפרוזה העברית.

* *
*

אנחנו מרימים על גבעות ספרותנו את הנס הירוק של שירת מאפו, לא כאות ירידת היצירה בזמננו, המרכינה את ראשה כלפי גדולת העבר. עם כל „חסרונותיה" של הפרוזה העברית בימינו, אנחנו יודעים את דרך ההתפתחות הגדולה והעצומה, שעברה בארבעים השנים האחרונות. אך דוקא משום שגדלה ועצמה עתה במדה כזו, דוקא משום שאין עוד יראת המליצה עליה והיא משתחררת יותר ויותר משעבודה, – הגיעה השעה לשוב ולפקוד את המעין העזוב הזה. אנו מאמינים, כי יצירת מאפו עתידה עוד להכניס רעננות רבה לשירתנו, לעורר בה נימין שנאלמו, לתקן בה פגם ידוע. אנו מאמינים, כי יש בה בשירה אלימנטרית זו כדי לחדש, כדי להרחיב. גאולת הספרות באה לעתים קרובות מן „הפנות העזובות".

שירת מאפו לא תגלה לנו עתה עמוקות ונצורות. גבעות המחשבה שבימיו היו עתה למישור. את כל זה כבר עזבנו מאחורינו. שירה זו לא היתה מעולם מטה זעם, אש מצרפת. לא עוז לניבה ולא עומק לתהומה, מנהלת היא אותנו על מי־מנוחות ודרכיה דרכי־נועם. אך באוירה יש הוד מטהר, יש כח מחזיר לימי הילדות, – זה שספרותנו, חסרה עתה לגמרי כי לא היה עוד בינינו משורר, אשר עיניו כה ברכו את החיים, אשר לבו היה מלא עוד התום הקדמוני והוד הילדות של העולם כמוהו; לא היה עוד בינינו משורר, אשר ידע את מחבואי האלהים מזעם החיים, השמורים לנו מאז ומעולם, כמוהו. את סוכת־שלומם של חיי־נצח פרש עלינו

בו ע״י זה שאנו מגדירים אותו וקוראים לכל עצם ולכל חזיון בשמו הנכון, כדי שיחיה ויפעל גם בקרבנו ובפנימיותנו כמו שהוא חי ופועל מחוצה לנו. זוהי יצירה חדשה, והיא הולכת ויוצאת אל הפועל בלי שנרגיש בה בכל שעה ובכל רגע על־פני תבל. בספרות ובאמנות, וגם במדע, היא מגיעה לידי ההרמוניה העליונה ומחדשת בכל יום מעשי־בראשית.

יצירת־בראשית כעין זו היא בריאתו של הטפוס האנושי „דון־קישוט" ע״י סרוונטס. בהופעתו עצמו יש כבר סוד הפלא וקסם מיוחד נסוך על ראשיתו.

בהישפניה הרחוקה בתקופה רבת־עלילות, שבערות איומה מצד אחד ושאיפה לגדולות מצד שני היו מעורבות זו בזו ורחפו באויר, היה היה חיל זקן שהשתתף במלחמות רבות, שטעם גם טעם שבי וידו אבדה לו בקרב. הרבה פרנסות שונות היו לו, אבל מזון ומחיה היה לו מעט עד מאד. בצעירותו הוציא הישפני זה ספרים אחדים ונחל קצת כבוד והשביע קצת את רעבונו, אך יותר מעשרים שנה עברו כבר מני אז, ועתה היה לו בית־תפירה והתפרנס בדוחק וחי בודד ועזוב. כי מי השם לב לאיזה בעל־מום עני? בן חמשים ושבע היה האיש כאשר נשאו פתאום הרוח לנסות שוב את ידו האחת שנשארה לו, והוא הוציא ספר־התולים שקרא את שמו „מאורעותיו של האביר הפקח דון־קישוט הלמנשי".

וראה זה פלא: לפתע פתאום נעשה החיל הגדם לאחד האנשים המהוללים ביותר בארצו ואחרי־כן יצאו לו מוניטין בכל העולם וכבודו מלאה את הארץ. האבירים ומפעליתיהם שעליהם חפץ סרוונטס לשפוך את לעגו עברו ובטלו זה כבר מן העולם, אבל פרסומו של סרוונטס ופעולתו אינה חדלה, אלא מקבלת בכל תקופה ותקופה צביון מיוחד. אין שום ספק, כי בספרות העולמית יש לנו עתה הרבה ספרי אמנות טהורה וסתם ספרי־חיים, המתארים את הסביבה האנושית ואת לב האדם באמונה ובאהבה והעולים בקויהם הבודדים על יצירתו של סרוונטס, אבל, כנראה, לא בקויו הבודדים עלה ה ו א לגדולה. כל המעלות המשובחות, המצינות את היצירה הספרותית, באו אמנם אצלו בהיסח־הדעת והעשיר מופלג פזרן מטבעו כן פזר סרוונטס מגנזי־נפשו מלא־חפניו, אך גם זה אינו חדוש וכבר היה לעולמים וישנו גם עתה לרוב. ואם נבוא לחפש את סוד השפעתו בזה שאסף למקום אחד את כל הטוב והיפה שהיו בנפשו, את כל התלאות שעברו עליו בימי חייו הקשים ואת כל חיי הסביבה ועשה מכלם יצירה נפלאה, גם פה לא נמצא את כל הפתרון. ספרים שונים כתב סרוונטס ומהם טובים ויפים, אך ספרו זה האחד נעשה לאחד הספרים, הנקראים ביותר בין במולדתו ובין בכל הארצות, שיד התרבות האירופית מגיעה עדיהן. בין הספרים בעלי ערך חנוכי רב בשביל האנושיות תופס ספרו של סרוונטס את המקום הראשי. עליו נתחנכו מדעת ושלא־מדעת דורות רבים של קוראים סתם ועל חשבונו נתעשרו הרבה סופרים. קו לקו, שרטוט לשרטוט היה מצטרף בנפש הקורא וצפים אחרי כן ועולים ממעמקי הלב בשנוי שם וצורה. ומשנה־ברכה היתה והווה בירושתו הנפלאה של בעל־המום המסכן מהישפניה: עצם הרכוש מצד אחד ואמצעי הגדלתו מצד שני. דומה הדבר לאיש שהנחיל לבניו פרדס נאה רב־הצמחים והשאיר להם גם את כל מכשירי העבודה, כגון מזמרות, משאבות, מזרקות, מעדרים ועוד; וגם את סוד העבודה מסר להם, כי חוץ מטפוסו

דוד אריה פרידמן.

מנדלי מוכר ספרים ומיגואל סרוונטס.

(הקבלות).

I.

השם „דון־קישוט" חדל זה כבר להיות שם איש פרטי. במשך מאות השנים, שהאנשים משתמשים בו בספרות ובחיים, הוא נעשה כבר לשם כללי ונהפך למושג שלם ולסמל חי. הוא לא התרוקן מתכנו אף לרגע, אלא היה הולך ומשנה אותו בהוציאו את הישן מפני החדש כמעין המתגבר. מתי נולד דון־קישוט? — שאלה חמורה! שמו נודע בעולם ראשונה בשנת 1605, היא השנה שבה הוציא הגאון ההישפני את ספרו הנפלא, אבל הוא עצמו בתור טפוס אנושי היה חי ופועל גם לפני סרוונטס וגם אצל כל העמים האחרים. ואם לא היה ידוע לאנושיות כמות שהוא בשלמותו הנפשית, הנה הרגשה סתמית של מציאותו ודאי היתה אצל האנשים, אך הרגשה זו לא הביאה עד סרוונטס לידי הכרה ברורה של הטפוסיות והעולמיות שבמושג זה. בא סרוונטס וברא אותו מחדש וקרא לו שם. מני אז מתחילים חייו העצמיים והנצחיים של דון־קישוט.

רבוא רבבות שמות ומושגים נשאים בכל שעה ובכל רגע בחלל העולם, נפלטים ע"י האחד ונקלטים ע"י השני ונעשים באופן כזה קנין־הרבים, אף־על־פי שלפעמים קרובות עד מאד לא כל אדם יורד לעמקם ותופס אותם כראוי ולא כל אדם פולטם כמו שהוא קולטם. בכל אלה המושגים העוברים מפה לפה וממות למות חלים הרבה שנויים ובכל זאת משתמשים בהם כמו במטבע העוברת לסוחר. אך מעטים המה המעלים על לבם את זכרונו של האיש, שחקק ראשונה את צורת המטבע, קבע את ערכה וברא על ידה חדשה בארץ. וגם אנו בחפזנו קוראים אנו לכל הדברים והחזיונות הנפגשים על דרכנו בחיים בשמותיהם הישנים הקבועים ועומדים אבל אין אנו חושבים כלל על הרגש הנשגב של מתן־השם וקריאתו הראשונה על־ידי האדם. וחבל. חשיבות מיוחדה יש לה לקריאת השם לדבר, כי על־ידה נעשה האדם שותף ליצירה ובורא מחדש את כל העצמים בנתנו להם קביעות, צורה ומקום בעולם הממשי ובעולם המחשבה והרגש. גם על רבון־כל־העולמים יסופר, כי הביא אל האדם את שאר יצוריו „לראות מה יקרא לו". במעשה זה התגלתה קביעת היחס בין האדם והיקום. ובאמת, אנו מכירים את העולם ואת כל הנעשה

אותו ביודעים או בלא־יודעים. הודות להשפעת־גומלין זו הולכים החיים ומתקדמים. יש שהיצירה הראשונה השפעתה על בני דורה או על בני הדורות הבאים מתגלית רק בזה שהיא מעוררת את מחשבתם והרגשתם וגורמת ליצירות חדשות לגמרי, אבל יש שהיא מסתפגת בנפש האדם ומשתלבת ברוחו ונשארת ביצירתו בהסתר־פנים כמי הגשם המתוספות לברכת־המים. הברכה קשה להכיר בה אחרי הגשם אי־אלו הם מימיה העצמיים ואי־אלו הם טפות־הרם, אעפ״י שאין שום ספק, כי מי־העבים לא נעלמו בה: הם התפזרו במעמקי הברכה ונבלעו בה, והוסיפו לה חן־טוהר ורעננות.

כך הוא הדבר בכל השפעה רוחנית אמתית, וגם בהשפעתו של ספרו של סרוונטס. אצל הרבה סופרים שונים יש לגלות את השפעתו של היוצר הגאוני או של יצירתו הנפלאה. עקבות סרוונטס או עקבות דון־קישוט — את שניהם יש למצוא בספרות של כל עם. ומציאה זו באה לא מתוך חפוש ונקור, אלא בהיסח־הדעת, כי זוהי גדלותו של סרוונטס, שגלה ביצירתו רק מה שיש בעולם ובכל זאת עשה חדשה בעולם הספרות. הטפוס האנושי של דון־קישוט ישנו אצל כל עם ועם, כי הלא אנושי הוא וכל־עולמי, וכעת ישנו כבר בצורה זו או אחרת גם בדברי הספרות המקוריים של כל העמים. כלום לא היה חסר הדבר, אלא שימצא גם בספרותנו, או משום שישנו בחיינו או משום שהוא בא אלינו ע״י השפעה מן החוץ או ע״י חקוי. כידוע, יש לנו נטיה גדולה גם לזה וגם לזה, אך אין שום ספק, כי בספרותנו החדשה שומעים אנו את הדי החיים המיוחדים שלנו, ומוצאו של דון־קישוט העברי ודמות־דיוקנו צריכים עיון.

2.

כשאנו קוראים את כתבי מנדלי־מוכר־ספרים ובאים עד ל„מסעות בנימין השלישי", זכרון ספרו של סרוונטס עולה על לבנו מאליו וקם לנגד עינינו בהיסח־הדעת. בלי שום מחשבה זרה מתעוררת בנו איזו הרגשה סתמית, כי ליצירתו זו של מנדלי ולאותה של סרוונטס יש איזה יחס. מה הוא היחס ובמה הוא מתגלה — אין אנו יכולים, כמובן, להחליט בסקירה ראשונה. אבל כל מה שאנו מתעמקים בשאלה זו, הוא מתחוור לנו ביתר בהירות. אם זהו יחס המוצא או יחס הדמיון, אם יד ההשפעה היתה בזה או הכרח חיוני הוא שפעל כאן — כל זה מתברר לנו, כשאנו עוברים מבנימין השלישי אל כל סביבתו. אצל קצר־הראות וצר־המחשבה תתעורר ראשית־כל השאלה, אם אין לנו פה עסק עם חקוי פשוט לדון־קישוט, שמנדלי בא ליהדו. ואכן שאלת־תם כזו יש לה מעין חזוק בדמיון החיצוני המרובה בפרטי המאורעות ובשלוביהם אצל מנדלי וסרוונטס. אך מחשבת־פגול זו אין לה, באמת, שום יסוד ומופרכת מעיקרה. ויצירתו הכללית של מנדלי תוכיח.

מנדלי מו״ס הנהו עשיר כל־כך בכחות־יצירה ובאמצעי־יצירה, עצמי וגדול כל־כך האמן שבתוכו עד שאין לו שום צורך בחקוי. הארי אינו עוזב

הנפלא של דון־קישוט יש אצל סרוונטס אוצר גדול של אמצעי־יצירה. זה אופן תפיסתו את החיים וזו מדת התואר שלו, זה התולו המיוחד וזו הרצאת הדברים ואריגתם – בכלם ברא סרונטס תבניות־מופת, ואם מכל דמויותיו יש ללמוד הרבה, מדמותו המרכזית של דון־קישוט על־אחת־כמה־וכמה. הוא הוא האיש, שכל דור ודור מגלה בו חדשות, ובספורי חייהם של רוב הסופרים אנו מוצאים כי הקריאה בספרו של סרוונטס השפיעה עליהם הרבה. ורבבות הקוראים, שלבם בכלל הוא גן נעול, האם לא הם עטרו את סרוונטס בעטרת גאון והאם לא הם נאמנים לו בכל תקופה ותקופה בלי שום יחס לשנוי טעמם ודרישותיהם ?

כבר בשעתו של סרוונטס גדלה השפעת הספר כל־כך, עד שנמצא בן־אדם, שהחליט להשתמש בפרסומו של הספר ולהוציא ממנו חלק שני מזויף. זה היה המחקה הראשון של סרוונטס, וסרוונטס מתאונן עליו מרה בהקדמתו לחלק השני, שהוא עצמו הוציא אח״כ. כמובן, כאשר יצא לאור ספרו של סרוונטס כלו נשכח הזיפן, אבל בארצות אחרות ובספרויות אחרות היו מופיעים פעם כפעם מזייפים ומחקים שונים, שהיו עוברים וחולפים מהר משעה שהיו מתחילים להתפשט התרגומים הנכונים והמדויקים של יצירת סרוונטס במלואה או בקצורה או בקצורי־קצוריה. המחקים היו מתמעטים וחולפים והמושפעים היו הולכים ומתרבים.

וזה היה סימן־ברכה לכל ספרות.

כי איזוהי ספרות מבורכה ? הוה אומר : זו שיש לה מדריכים ומחנכים טובים בצורת ספרי־מופת ותבניות גאוניות של גדולי־הקדמונים האוצלים מרוחם על הדורות הבאים. זה המצוי אצל המעינות העתיקים יודע, כמה רעננות מחיה את הנפש במימיהם. מאושר הוא העץ השתול על נחל־קדומים, וספרות שיש בה מסורת־אבות – אחת היא איפה ישבו ה„אבות״, בעבר הנהר או בארץ־המולדת – ספרות כזו יש בה מקור־חיים שאינו פוסק.

ואף בין בני דור אחד חשובה היא השפעת־הגומלין. כי אינו דומה המושפע למחקה. המחקה הוא קודם־כל דבר עני ברוח ובמעש. שנית, אין לו אמונה אפילו בכחותיו המעטים והוא מתבטל מפני כל. והשלישית : הוא גונב מחברו וגונב גם את דעת הבריות. לא כן המושפע. משנה הוא ומחדש את תורת רבו, מוסיף עליה נופך משלו ומשלב בה את חיי רוחו העצמי ואת נסיונותיו החיוניים הפרטיים. לאמתו של דבר, אמלל הוא המחקה ומעורר חמלה, כי עקר הוא ומשולל הוא ענג־היצירה. אשרי המשפיע שיש לו רב, אבל גם למושפע טוב כשרכושו הנפשי מתרבה בצדק ולא במרמה. ההשפעה היא בעיקרה חזיון טבעי, המונח ביסודי החיים וההתפתחות של היקום. כל חזיונות הטבע משפיעים זה על זה והנם בעת ובעונה אחת גם מושפעים זה מזה, כי גלגל הוא החוזר בעולם, וזה המושפע היום יוכל להעשות מחר למשפיע וכן להפך. כלנו הננו מושפעים אם מתרבות הדורות שקדמו לנו או מנושאי התרבות הסובבים אותנו. ויחד עם זה הננו גם משפיעים כל אחד עפ״י דרכו ובמקצועו. כי המושג של רכוש חוזר הנמצא בתורת הכלכלה, העובר מיד אל יד, הולך ומשתנה וגדל מעצמו ומתוספת זרה, מושג זה צודק גם במקצוע התרבות הרוחנית. מה שאיזה יחיד בורא היום יכול להעשות מחר קנין־הרבים וכל יחיד חדש מבין אלה הרבים הבאים קולט אל תוכו את החודש ומשנה

לולא היה נברא הטפוס של דון־קישוט על־ידי סרוונטס היה מנדלי צריך לברוא אותו. אפשר שהיה אז בטפוס זה הרבה לקויים ופגימות, אבל בעצם הדבר היה מנדלי הסופר העברי הראשון והיחידי, שיכול וצריך היה לברוא מעצמו את דון־קישוט. כל התנאים החיצוניים עמדו לעזרתו, וגם תכונותיו הנפשיות היו מסוגלות לזה. כסרוונטס בשעתו כן היה מנדלי מסוג האנשים המרחיבים לראות, היינו: מאותו מין האנשים, שיש להם כשרון מיוחד לתפוס בבת־אחת תמונות־חיים רבות ושונות ולהקיף אותן מכל עבר. שדה־ראיתם של אנשים אלה גדול הוא עד מאד. לפעמים יש שהרופא מתאמץ לברר אצל האיש הפונה לעצתו את היקף־מבטן הפיזי או את שדה־ראיתן של עיניו. יש מקרים כאלה, שמפני סבות ידועות נעשה היקף־מבטו של האדם צר, לא בדרך השאלה אלא פשוטו כמשמעו. כשאין כל מחלה מפריעה מגיע שדה־הראיה בעבר האחד לכל היותר לתשעים מעלות העגול. על מנדלי ועל סרוונטס יש לאמר ביחס פסיכי, כי היקף־מבטם הוא בן 360°, היינו: מלא כל הסביבה. וגם זה מפליא: ליד תפיסתם המקיפה והמרהיבה של שני סופרים אלה מוצאים אנו אצלם גם תאורים מפורטים ומדויקים של פרטי־הפרטים ודקדוקי־הדקדוקים של כל הנפגש על דרך יצירתם. בנוהג שבעולם, כי מי שתופס הרבה אינו יכול לשים לב אל הפרטים, אבל לא כן סרוונטס ומנדלי. עינם היתה בבת־אחת מרבה לראות ומדיקת בראיתה. וראיה לזה: כל דף מקרי איזה שיהיה ב„ספרי הקבצנים", „בעמק הבכא" או בשאר הכתבים מצד אחד וכל עמוד מקרי ב„מאורעות של דון־קישוט הלמנשי" מן הצד השני. שניהם אוהבים לתאר באריכות ובדיקנות יתרה את כל דבר ודבר, שמעורר את תשומת־לבם ושניהם שונאים מטבעם את הבהילות. איזו שלות־נפש מיוחדה במינה מרחפת על יצירתם ומסתכלים הם בעולמו של הקב"ה מתוך הרחבה. טבע הדברים מחייב, כי זה שראה הרבה בחיים, ראה את האויליות ואת הרע, השליט בכל, וגם את הטוב והיפה, המציץ ומאיר אפילו מתרכי העולם הכעור, ואדם כזה הבין כבר, כי אחד הוא גורלה של בריה קטנה ושל בריה גדולה וכי אין להתפעל יותר מדי מן הטוב, כמו שאין להשתומם על הרע. אצל אדם כזה, בת־צחוקו, אף אם נראית היא כרגזנית וכעסנית, הנה בעיקרה טובה וסלחנית. ומכאן אנו באים להומור הנפלא של סרוונטס ולסרקסמוס המיוחד במינו של מנדלי. בסקירה ראשונה נדמה, כאילו היה הבדל עצום ביניהם בנדון זה, אבל, באמת, יסוד נפשי אחד לשתי התכונות והוא: הרגשת המגוחך. גם סרוונטס, גם מנדלי הרגישו במדה שוה את הגחוך הרב שבהרבה הופעות חיוניות ואצל שניהם לשונם טבולה בחרדל. אצל האחד מרובה היה דבש־הרחמים על עקיצות־הארס, אצל השני – להפך, אבל סוף־סוף באו שניהם לידי בת־הצחוק של אהבת־האדם הכללית, הסולחת אפילו לרע את רשעתו. כי חוץ מקורבתם הנפשית, שנימיה נמתחו מעל הדורות כנימי־הכסף לכוכבים, היתה אצלם דרך התפתחות אחת וגורל אחד, למרות ההבדל העצום שבאופני החיים. ואין זה תמוה כלל: דרכי הנפש וחייה נצחיים הם ואין לזמן שליטה עליהם. ומשום זה גם בגשתנו אל אחד הקדמונים רשאים אנו וצריכים אנו קודם־כל

לעולם את טרפו, כדי ללעוס תכן. מנדלי עצמו הנהו „מעין סרוונטס". ע"ד השפעה רוחנית מצדו של הגאון ההישפני, ואולי ע"ד השפעה חזקה, אפשר, כמובן, לדבר ולהתוכח. אבל להיות מושפע אינה כלל חרפה, ביחוד כשהמשפיע הוא גאון היצירה העולמית והמושפע עצמו הנהו גם כן אחד הענקים שביצירה האנושית, וביחוד כאשר יש הרבה סבות חיוניות ונפשיות שונות להופעתו של דון־קישוט העברי בספרות העברית גם בלעדי ההשפעה הזרה.

ובכן — איפה הן נקודות המגע בין שתי היצירות של שני הסופרים הגדולים, שפעולתם וערכם בספרות עמם היתה בכל אופן דומה? החדש מנדלי מה שהוא בטפוס כלו או בפרטי־אפיו, ואם חדש, איזהו הקשר בין יצירתו זו ושאר יצירי־רוחו?

כלל גדול הוא בחיים: אין אדם משפיע על חברו אלא אם חברו הוא. זאת אומרת, כי כל השפעה דורשת ראשית כל קורבת־רוח ודמיון־נפשי, ושנית — תנאים חיצוניים וגורמים כלליים שיאפשרו אותה. מי שתכונותיו ורעיונותיו של הזולת הנן זרות לרוחו, ודאי שתכונות אלו הזרות תמצאנה בקרב נפשו התנגדות גדולה מצד מערכי־לבו התמידיים, ולהשפעה במובנה הרגיל לא יהיה שום מקום. בין אנשים זרים לגמרי יכולה להיות רק הסתגלות ידועה, מה־שאין־כן בבני טפוס אנושי אחד או דומה.

אמת, כי למצוא דמיונות בין אדם לאדם אפשר בנקל, יען כי מספר קוי־הנפש אינו כלל וכלל אין־סופי, אלא הם חוזרים ונשנים בקשרים שונים באנשים רבים אף בזמן מועט. וגם אין זה כלל מן הראוי לחפש דמיונות, ביחוד צריכה להתרחק מזה הבקרת האמתית שחדושיה הם ילידי ההמצאה היצירתית החפשית והמקרית, היורדים על האדם בלי התעמלות והשתדלות מצדו כנגוהות תועים בערבי־בציר וכרוחות־האביב בשדמות האביב.

אבל יש השואות־נפש, הצפות ועולות מאליהן ממעמקי הרגש והמחשבה, כאלו היה מלאך־דומה מכה עליהן ומצון: צאינה. לסוג זה של ההשואות שיכת גם זו של יצירת מנדלי ליצירת סרוונטס. וגם זה ראוי להעיר: לא לשם קביעות שויו של מנדלי היא באה. אין לך בבקרת מדה מגונה מזו של ההערכה והאומדנה. אין לך חזיון המאוס ביותר מזה שהמבקר מתעטף בתגא של שופט ודין, או כשאחד הסופרים בא לחלק כבוד או להורות דעה לחבריו הגדולים או הקטנים ממנו ביצירה. מעשים כאלה אינם כלל בגדר הבקרת האמתית, שתפקידה הוא רק ברור מהותה של היצירה והארה נכונה של מערכי־לב האדם, אבל לא הערכת שוים של דברי סופרים.

והנה, כשאנו יוצאים לראות בדרכי הנפש הנפלאים וסרים למשעול יצירתו וחייו של מנדלי מוכר ספרים מתגלה לפנינו במקרה, כי דמות הסופר, שנשאה עליה את השם „מנדלי", היו בה הרבה קוים נפשיים המשותפים לה ולאישיות היוצרת של סרוונטס. יסודות אפיים אלה הם האפיק הפנימי, שדרכם זורמים ובאים גלי ההשפעה, ההולכים ונמשכים מהחיל הגדם, שחי במדריך־העיר לפני שלש מאות שנה אל בן־קפוליה הליטאית, שנתעלה למדרגת נשיא הספרות העברית בתקופתנו. וכמעט שלא נתרחק מדרך האמת, אם נאמר, כי

של העם העברי היא היחידה שבה צריך היה בזמן מן הזמנים להגלות ראשונה אופי אנושי זה. במקרה הקדימה הספרות הישפנית להוציא מתוכה את דון־קישוט העולמי, יען כי ספרותנו, שלא נפסקו חייה במשך אלפי שנים, הנה בכל־זאת צעירה עד מאד לימים במובן האירופי. אבל די להעיף עין על חיי העמים מסביב לנו ולשוב ולהביט על העם העברי בשבתו בביתו ובלכתו בדרך, בארחות־חייו ובמקרי־המות שבקרבו, כדי שיתחוור לנו, כי עם זה יכול לקבל פטנט מיוחד על דון־קישוטיות.

יש אנשים, המפקפקים בכלל עד כמה יש מקום לדבר על סגולתו המיוחדת של איזה עם להוציא מקרבו טפוס אנושי זה או אחר, וכה ישאל השואל: אם אנושי הוא הטפוס – מה נפקא־מינה בן איזה עם הוא? אבל שאלה כזאת היא שטחית עד מאד ואין בה טעם. ההגיון הבריא וגם המציאות ילמדונו, כי ישנם טפוסים אנושיים המצוים ביותר אצל עם אחד ואינם מצוים במקרה אצל עם אחר, כי כל טפוס אנושי יש לו צביון מיוחד ואפילו תארו בספרות מוכרח להיות טבוע בחותם העצמיות או הלאומיות, מה שנעשה מאליו ובלי־הכרה אצל הסופר־האמן האמתי. וזה מובן: הן אפיו של האדם ומערכי־לבו המיוחדים, ביחוד אפיו של האיש הטפוסי, אינם כלל דבר שבמקרה, הצומח וגדל כפרח־בר בכל מקום ששמה ישאהו הרוח. נפש האדם היא תמיד תוצאה ישרה וגם מסובבת של הרבה גורמים חיצוניים ופנימיים, הפועלים בעולם והיא תלויה במהלך־החיים ובהשפעתם המתמידה על חברת האנשים. מי יטיל ספק בכל זה?

כל צמח מצמחי הארץ, וביחוד הצמחים המיוחדים והנבחרים, דורשים להופעתם ולגדולם לכל הפחות קרקע ידועה ואקלים ידוע, ולפעמים גם טפול מיוחד, וכשחפצים אנו להעבירו למקום חדש, יש שהוא אינו מכה שרשים, נובל וכמש או גדל חלש ומוזר בשנויים משונים. וכך הוא גם הטפוס האנושי, יש אמנם שהוא צומח מתחתיו כאילו לפתע פתאום, אבל פתאומיות זו שעורה הוא מאות שנים של הכנה והתפתחות טמירה ונעלמה מעין־רואים והעיקר הוא הקרקע המיוחדה והסביבה המתאימה, שהן היסוד המאפשר בכלל את הופעתו של טפוס זה או אחר. יש שישאהו הרוח אל סביבה זרה, אבל אז תחולנה בו השפעות זרות והוא ישתנה לגמרי בהתאם לתנאי־החיים החדשים, שבתוכם גדל.

אצל כל עם ועם ישנם, כמובן, כל מיני בני־אדם, אבל לא אצל כלם דומים הם זה לזה בני המין האחד ולא במדה שוה הם מגיעים לידי טפוסיות. והנה, לולא ידענו כי דון־קישוט הלמנשי, שעליו מספר סרוונטס הוא הישפני מלידה ומבטן, היינו אומרים עליו, כי נשמה יהודית לו. מסופקני, אם כל הסמנים, שנתן בדון־קישוט יוצרו הספרותי הראשון, ישנם גם עתה אצל בן־הישפניה, וכמדומני מעטים המה עד מאד האנשים, החושבים את דון־קישוט הלמנשי לטפוס הישפני לאומי, אבל בשביל המתעמק קצת בפסיכולוגיה של הנפש היהודית אין כל ספק, כי אצל העברי הנוכחי בכל מקום שהוא ומה גם אצל הטפוס היהודי ההסטורי ישנה דון־קישוטיות במדה גדולה עד מאד. ואחת

לברר לנו את היסודות האנושיים של חייו ויצירתו, כי אחד הוא סדן־הלב וגם פטיש־החיים בעיקרו אחד הוא. המימרה המחפירה הידועה: אם הראשונים כמלאכים אנו כבני־אדם וכו' — כוזבת היא. גם הראשונים היו בני־אדם כמונו היום, ואולי יותר חלשים ויותר אמללים ממנו, אבל „מלאכים" לא היו בכל אופן, ולהתבטלות עצמית אין מקום. תמיד היה אשרו של האדם כה אנושי וגם צערו היה כל־כך לבבי, עד שיש לנו לגשת אל אדיפוס ואל איוב כאל אחינו הסובל והכואב, ומה גם כשאנו מדברים באחד הסופרים, שחי רק לפני מאות שנים אחדות. חזיונות חייהם של מנדלי וסרוונטס היו כמובן רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, אבל אחת היא מסלת האדם שבה ילך ואחד הוא הצופה על הליכותיו. לאמתו של דבר, יש דמיון נפלא במהלך התפתחותם של שני הסופרים האלה.

האחד – נולד וחי בארץ של עריצים ופראים ובסביבה של בוערים צרי־המוח, עבר תכופות ממקום למקום, הרחיק נדוד ובא בנסיונות חיים קשים ומרים ועסק בדברים שונים ומשונים, שדבר אין להם עם תביעת־נפשו וגנזי־הרוח הגדולים שלו, נסה את ידו ברומח ובעט ובשניהם נחל נצחון קל, ורק קרוב לשנת־הששים בחייו נולד בקרבו האמן הגאוני והוא נעשה לפתע לאחד מנשיאי הספרות העולמית. השני – גם כן נולד וחי בפנה נדחה בארץ פראית בסביבה של בטלנים, טעם כבר בבחרותו טעם נדודים, היה נע־ונד, סבל מחסור וצער ועסק במקצועות ספרות וחיים שונים, שאישיותו היוצרת לא יכלה למצוא בהם את תקונה, ורק אחרי שהגיע לחצי־ימיו התגלה אצלו האמן הגדול, שהשפעתו על הספרות העברית אינה פחותה מזו של סרוונטס על הספרות העולמית, ואולי גם גדולה מזו.

מיגואל סרוונטס, שנלחם אצל ליפנטה וידו אבדה לו שם בקרב, שעבד ב„צי שלא ינוצח" וחבר דרמות שונות וגם רומן אחד בשם „גלטיה" נשכח כבר, אבל חי וקים הוא סרוונטס מחברו של „דון־קישוט". המשכיל ש"י אברמוביץ, שתרגם „ידיעות הטבע" לעברית ו„פרקי שירה" ליהודית, גם כן נשכח מלב רבים, אבל הסופר מנדלי מו"ס לא במהרה ישכח.

שניהם מצאו את דרכם בחיים רק אחו"י שנות עמל ותלאה ושניהם הגיעו ביצירתם להר־ההר של ההשפעה הרוחנית ושל הנצחון הרוחני, אעפ"י שמאות שנים ורבבות פרטי־חיים הפרידו ביניהם, בכל־זאת היתה קורבה נפשית ביניהם ומנדלי מוכן היה לקבל השפעה מסרוונטס ולחדש את יצירתו של זה עפ"י דרכו והלך־רוחו. ואם נוסיף עוד את תנאי החיים החיצוניים, את זו הסביבה המיוחדת המגדלת דון־קישוטים, אז נבין, עד כמה טבעית היא הופעתו של דון־קישוט בתור טפוס אצל מנדלי מוכר ספרים בלבוש עברי.

3

נצייר לנו לרגע, כי סרוונטס לא היה ולא נברא וכי דון־קישוט בתור טפוס ספרותי וחיוני עוד לא בא לעולם. אז צריכים אנו לאמר, כי ספרותו

ידע קנאה ותאוה, לא התנשא איש על רעהו ועין אדם לא צרה בחברו — — ומאוויי האדם, אהבתו וגעגועיו אף הם לבשו מלים פשוטות ותמימות, כתומת רחשי־הלב אשר הולידו אותם. גם את השקר לא ידע האדם עוד ולא השיגו התרמית והחנופה את גבול האמת והתום — — ועתה הנה באו ימים אחרים, ימים רעים מאד. התאוה והקנאה הרימו ראש והרשע יתהלך בקומה זקופה. ומיום ליום הולכת ורבה רעת האדם והתועבה תפרוץ בכל גבולותיו. אין אמת ואין משפט ואין צדק ואין תום ומישרים בארץ" („מאורעות דון־קישוט", בתרגומו של ביאליק). ככה ידברו השכם והערב ניני־הנביאים, שדרישות־הצדק העתיקות נתגלגלו אצלם בתורות שונות של התנועות הסוציאליות והמוסריות. דון־קישוט העברי הוא המשתדל תמיד ביחוד לעורר בלבות הערלים את הכרה זו של שלטון הרע והוא המאמין בנחיצותה ובאפשרותה של מלחמה תדירית בסדר העולמי. הרגשת העלבון והצער שבחיים והגעגועים העזים לעולם שכלו טוב מביאים אצל העברי לשתי תוצאות. או שהוא בא על־ידי חוש־המציאות שלו וע"י ענויו הגדולים לידי מחשבת־נקם של שילוק, או, להפך, כשמערכי־לבו הפרטיים ספוגים אהבה לאדם ואמונה כבירה בנצחון הטוב, אז הוא נעשה לדון־קשוט. שניהם נלחמים ברע. האחד בא מתוך משטמה לעושקים וחפץ ל ע ק ו ר את הרע ולאבד זכרו, והשני — הגנתם של העשוקים היא הסיסמה שלו והוא חושב רק ל נ צ ח את הרע ולהחזירו למוטב. פעם יתגלה בעברי השילוק ופעם — הדון־קישוט, אבל יותר מצוי הוא הטפוס השני. השילוקים נולדים בימי דין וחשבון לאנושיות, אבל את הדון־קישוטים אנו מוציאים לאלפים בכל זמן. וכשאנו רואים בין חלוחמים השונים בשביל האשר הכללי מספר כה רב של יהודים, שהם עצמם בחייהם הפרטיים לא ידעו שום מחסור ושבאו לידי הכרת הנחיצות של המלחמה ברשעות רק מתוך רגש מוסרי, כשאנו שמים לב לרבבות ה„מהפכים" והמתקוממים מקרב אחינו — מוכרחים אנו להודות, כי לעמנו המסכן, הבזוי והמבוזה, יש כשרון מיוחד לגדל מתוכו א ב י ר י ם. כדון־קישוט הלמנשי הם שקועים ראשם ורובם בשאיפות של תקון־העולם וכמהו הם טועים לפרקים טעות כה איומה ב„דולציניה" שלהם, שהיא באמת רק כפרית גסה והמונית. גם הם היו בתי־האכסניות, העומדים בצדי־הדרכים, נראים להם כטירות־רוזנים והפונדקאים הגסים לשרים ומלכים, וגם אותם יקרה לפעמים תכופות אותו המקרה הרע, שהעבדים המשוחררים על־ידם והבחורים, שנצלו על־ידם מעושקיהם, מקללים ומכים אותם, מה שקרה את דון־קישוט הלמנשי. בכל־זאת הם נלחמים בחרף־נפש על רעיונותיהם, סובלים בוז ומהלומות וחולמים על הימים הטובים שבוא יבואו. לא פעם הם נופלים בידי ה„גלבים" וה„כמרים" הבוערים, אבל נושאים הם בגאון את אגן־הנחשת השבור על ראשם כמו עטרת־מלכים ופניהם עצובים ומאירים כאחת. בין כל האבירים הנודדים של האנושיות דון־קישוט העברי הוא בחיר־המין, שלו נאה ביותר השם „האביר בן דמות־היגון"...

יש בעברי כל הנימים המוסריים והפסיכיים, שמהם מסכת־הנפש של דון־קישוט נארגת. זו הרוחניות הקצונית, שהמעשיות המרובה שבאה לו מתוך הנסיון המר אינה יכולה בכל־זאת לבטלה ולהוציאה מלבו, זו הפעלנות המהירה

היא סיסמת־חייו ואחד הוא גורלו בין שהדון־קישוט העברי חי ומת ברחוב־היהודים ובין שהוא עמל ואובד בתוך אוכלסי הגוים. משוגע ומגוחך בעיני הקרובים, שנוא ובזוי על־ידי הרחוקים — האם לא העם העברי הוא המוציא מקרבו לפעמים קרובות עד מאד את האידיאליסטן הקצוני, המקריב את נפשו על מזבח הצדק והאושר העולמי? האין יש שנדמה לנו, בראותנו את מעשיהם של המעולים שבבני־ישראל ואת גורלותם, כי הם הם „האבירים הנודדים" האמתיים, שאת דמות־דיוקנם בין אומות העולם צריך לחפש ואצל העם העברי היא נפגשת מאליה? האם לא תמוה קצת המספר הרב לפי־הערך של ה„גולים הפוליטיים" מבין היהודים, שכל חטאם היה בארצות שונות ובתקופות שונות מה שחפצו להביא גאולה לעולם העשוק והמדוכא? האחד נלחם בשביל אשרם של האנשים ברחיים של רוח ובעדרי־בהמות, השני מתנפל על הכנופיה השחורה של הכמרים וגונבי־הסוסים לשם ממשלת הצדק והיושר, השלישי מקעקע את בירת־הרוזנים כדי להגין על העניים, וכן כלם הם דון־קישוטים. בכל מקום שיש סובלים ונענים, עשוקים ונעלבים, בכל מקום שהרשע משתרר על התום שם מתראה תמיד דון־קישוט טוב־הלב וגדל־הרוח, מקבץ סביבו רבבות נושאי־כלים ויחד אתם הוא יוצא למלחמה בשמם של העשוקים ולשמם; וכאשר תשאל ללאומיות של האביר הנודד, הכואב את מכאובי הרבים והזרים, יענו לך רק לפעמים רחוקות, כי הישפני הוא, אף אם שדה המערכה של מלחמתו היא באותה שעה ארץ הישפניה. הוא הדין ברוסיה, באנגליה, בגרמניה ועוד. בכל אלו הארצות בזמנים שונים תשמע, כי דון־קישוט זה, הנלחם בחרוף נפש בעריצות וברע, הוא בן העם העברי. הוא ששתה את כוס־התרעלה של החיים עד תמה וטעם מכל היסורים שבעולם יודע את נפש הדך, הסובל וכואב ומוכרח להעלים את יסוריו, כי בין כה ובין כה אין מי שיחמול עליו ויריב את ריבו. הוא שראה במשך נדודיו הרבים את שלטונם של החומסים והרוצחים ואת ידה התקיפה והחזקה של הרשעות הגאה — רק הוא מרגיש בצערה העמוק של האמת ובעלבונו של הצדק, שאין להם מקום תחת השמש. כבן אצילים עתיקים מרגיש דון־קישוט העברי, אף אם אין לו הכרה ברורה בזה, כי ל„אביר הנודד" ישנה רק מטרה אחת והיא — ל„הביא פדות וגאולה לכל אמלל ולהושיע עני ודך מיד חזק ממנו". בבואו להוציא אל הפועל את מטרת חייו זו יש שהוא נופל, אבל הוא קם מיד, כדי להמשיך את מלחמת־המצוה. כדון־קישוט הלמנשי הוא כמעט תמיד מוכה, אבל כמוהו אין הוא מתיאש לעולם ואינו מסתלק משאיפותיו ומתעודתו. מדי יום ביומו במשך אלפי שנה עובר דון־קישוט העברי ממקום למקום ובכל מקום בואו הוא מצטרף לחברת רועי־העזים הגסים והמטומטמים, שאין להם בעולמם כלום חוץ מחתיכת הגבינה ומנאד־היין ונושא לפניהם את נאומיו הנפלאים על הטובים, ש צ ר י כ י ם להיות ושאת בואם צ ר י ך לקרב.

מתקופה לתקופה באים יחידים ובפעם המאה ואחת הם מספרים על תור־הזהב של האנושיות, כאשר „שלום ואמת שלט בארץ ואהבה ואחוה ורעות היו בין האדם ובין רעהו — — — ותמימים וישרי־דרך היו בני־האדם ולבם לא

הסביבה אין בספרותנו משלן, מסוגל היה לברוא את הטפוס הספרותי בכל שלמותו. אבל דוקא מעלותיו אלו היו בעוכריו. על ידן נמשך יותר מדי אחרי תאור הסביבה והכלל ולא התעכב די־צרכו על שכלולו של הפרט. ראיה לזה הוא הפזור הרב שאנו רואים בכלל בתאוריו של מנדלי וביחוד בתאורו של דון־קישוט העברי, ומי שיחפוץ לברר את מהותו אינו יכול להסתפק ב„מסעות בנימין השלישי" אלא צריך יהיה לקבץ קו לקו ותג לתג מתאוריהם של כל הדלפונים, הכסלונים והבטלונים, הפזורים בכל כתבי מנדלי. אך, גם אחרי עבודת־כנוס זו לא נקבל אישיות חיה ושלמה כמו זו של יציר סרוונטס, כי אם רק דמות־איקונין.

ב„מסעות בנימין השלישי" נתן מנדלי סטירה מצוינה, אבל היא מכוונת נגד צבור שלם ולא נגד אישיות אחת. לא הטפוס ולא הפרט היו לפני עיני האמן, אלא הסביבה. ואם יש את לבנו לדעת את מבנה הנפש האמתי של דון־קישוט העברי כמו שהוא בלי הלבוש של לץ ושוטה, שהלבישו בו מנדלי, אין אנו רשאים להאמין אמונה שלמה בכל מה שכתוב עליו בספור המוקדש לו. חרות־הלשון של המשורר גדולה היא תמיד וגדולה ממנה היא חרות־הלשון של הסטיריקן ומשום זה מחויבים אנו לבקר את אמתותם של התאורים הבאים ב„מסעות" ע"י התאורים שבאו בכתבי מנדלי האחרים, שבהם לא כון להרע. לתאורים מקריים אלה המאירים לנו את מערכי־הלב של דון־קישוט העברי כמו בהיסח־הדעת ובלי מחשבה זרה יש ערך יותר גדול משיש לתאורי בנימין. את האמת האוביקטיבית נמצא דוקא בין השורות המקריות המוקדשות לו בתוך כתבי מנדלי השונים. בכל־אופן, חשובת שורות בודדות ופזורות אלו בזה שהן משמשות לנו בתור עד שני בדברי עדות.

4

דון־קישוט בתור טפוס אנושי ישנו תמיד בחברה האנושית, אבל לידי גלוי הוא בא רק במקרים ידועים. ואם תשאל, איך הוא מתגלה בעולם, תקבל תשובה קצרה וברורה: במעשיו. דון־קישוט מצטין קודם־כל־דבר במפעלותיו האופיות רק בשבילו ובהתנגשותו התדירית עם סביבתו. דון־קישוט בתור יושב־אהל הוא חזיון אי־אפשרי בשום אופן, מעין נונסנס פסיכולוגי. רק הודות לפעלנותו ולמאורעות־חייו באה הדון־קישוטות שבנפשו לידי גלוי. את זה הבינו גם סרוונטס וגם מנדלי הראשון ספר לנו על „מאורעותיו" של גבורו, יען כי כל מאורע הנהו קשר של פעולות. השני בא לתאר את „מסעותיו" של בנימין שלו, יען כי גם בהם יש אפשרות של התנגשות עם העולם החיצוני. בן־אדם מתבודד, שאינו בא במגע־ומשא עם שאר העולם ובורח מן המעשים הממשיים, יכול להיות עפ"י טבעו בעל חלומות, בן־הזיה, שונא־עריצים ואוהב־עניים, תמים, שוטה ועוד ועוד – אבל „דון־קישוט" לא יהיה. המעט שהדון־קישוטות היא סכום ידוע של קוי־נפש הקשורים זה בזה כנימי־הארג באריג, היא נושאה עליה גם חותם כללי, מיוחד. היא דורשת סביבה חיונית מיוחדת ומקום

והעזה שאינה יודעת כל מעצור, זו התמימות וזו ההזיה, המבצבצות ועולות אפילו דרך שכבת הערמומיות והריאליות שמכסות לפעמים את לבו — כל אלה הקוים מתערבים ומשתלבים עם קוי־נפש אחרים וכלם יחד ברבוי גוניהם וצבעיהם עושים את הנפש הישראלית לתשבצת מזרחית צבעונית, שפעם יגבר בה הנגה האחד ופעם השני.

עד עתה לא נהגו האנשים לערוך סטטיסטיקה ולפקוד את מספר הטפוסים הספרותיים העצמיים, הנמצאים ונפגשים בחיים ובחברה האנושית, אבל לו היו פוקדים את מספר הדון־קישוטים בין בני־האדם, אז היה בלי־ספק מספרם של הדון־קישוטים העבריים רב עד מאד. וכמעט שאין הדבר תמוה כלל... בשרון היו גדלות חבצלות, על רכסי הלבנון לבלבו ארזים, הערבה שבדרום מתכסה בעשבי־לענה ואדמת־הצפון הקר — באזוב אפור, — ואיך תהיה אחרת? בתוך אותה הסביבה ובתוך אותם תנאי־החיים, שבהם נמצא העם העברי בגולה, הדון־קישוטים הם חבצלותיו וארזיו, ועליהם גאותו. ההכרח החיוני של גדולים כאלה ברור לעין, וגם הדעת נותנת, כי כל המעשה כלו טבעי הוא. מי שהמציאות מרה לו, בהכרח שיחפש מתיקות בהזיה, ומי שהממשיות מכאיבה לו, בדין הוא שיבקש לו מפלט בארצות החלום. במשך הימים נעשים כבר החלום והזיה לצרך נפשו ולקו יסודי, וטיבו של האדם משתנה לגמרי. וכן גם בשאר מערכי הלב. זה האיש שהורגל לגבי ההפתעות היותר משונות בגורל חייו, זה שהנהו תמיד מוכן „למהלומות ולעטרות־מלכים כאחד", טבע הדברים מחייב, שכל דבר אי־אפשרי יראה בעיניו לאפשרי. הן מקרי־חייו עצמו הנם אי־אפשריים ומחרים ובכל־זאת הלא חי — מדוע לא יוכל גם הוא לשאוף לדברים הנחשבים למוזרים? עם, שבניו הם היום ראשי המדינה והחברה ומחר הם מגורשים ככלבים, כמו שהיה בהישפניה, אומה, שאישיה היו אתמול משפלים עד ארץ ומבוזים כעבדים והיום הם חותכים את גורלה של ארץ מעניהם, כמו ברוסיה, היש להתפלא על אמונתה הגדולה באגדה, בין שהיא טובה ובין שהיא רעה? העברי הורגל זה כבר להתיחס בבטול גמור למציאות וגם אמן את ידיו במלחמה עם ה„מכשף הגדול", הוא מהלך־החיים הריאלי, אויבם התדירי של הדון־קישוטים. ובכ"ז דוקא ממשיות זו היא שהולידה את המחנה העצום של החולמים האידיאליסטים מתוך היהודים.

מנדלי מו"ס השכיל לתאר את זו הסביבה המגדלת דון־קישוטים, אף־על־פי שראוי להודות, כי תאורו איננו מקיף ואין בכחו לבאר לנו את כל מערכי־לבו של דון־קישוט העברי. אין אנו מרגישים בו את היסוד האנושי בכל היקפו, ואף שרשיו העבריים העצמיים קצתם מכוסים ממנו. כשאנו קוראים את חיי בנימין הבטלוני ואת מפעלותיו ב„מסעות בנימין השלישי", אין אנו יכולים לראות בו תבנית שלמה ומהודרת של הטפוס האנושי או של הטפוס העברי. זהו רק אסקיז, רק קצורו של ציור. וגם זו לטובה. חיבים אנו תודה למנדלי על נתנו לכהפ"ח ראשונה את היתדות ואת המסד של הבנין. נסיונו של גדל האמנים העברים לא ילך לבטלה וכשהוא לעצמו ברכה בו. לכאורה תמוה הדבר שמנדלי לא נתן לנו את תמונתו השלמה של דון־קישוט העברי אלא רק את פרצופו. נדמה היה, כי רק הוא, שידיעתו את חיי־עמו וחדירתו לתוך ארחות

אוכלים רקיקי־מצות וצפיחית בדבש ושותים מים מנאדות, הולכים יחף ובלא מכנסים עטופי מעילים וסדינים ונזמים על חטמיהם" — — („בימים ההם").

עולם זה נשאר חקוק על לבו של הילד וגם כאשר גדל ונעשה לאחד הבטלונים או הדלפונים נשא את זכרונו בחבו וחי בו. עומדים היו בתוך הבצות ואגמי־המים של עירותיהם המרופשות ועיניהם היו רואות צמחים וחיות משונים, כי על־כן מרחפים הם בארץ־החלום והאגדה. אותו הילד, שעליו דובר כבר, „לא ידע ולא ראה במראה לבו אלא דודאים, נטף ושחלת וחלבנה, כרמים ותמרים ותאנים ורמונים וזיתים, עצי־שטים ועצי־גפר, ממיני החיות ידע — — — — את שור־הבר, הרובץ על אלף הרים ואת הראם הגדול כהר תבור שלא הכניסו לתבה בשעת המבול אלא חוטמו. ממיני הרמשים ידע את השפיפון, וממיני העופות ידע את התור ותרנגלא ברא, שהביא את השמיר, — — וזיז שדי, העוף הגדול, שמכסה גלגל־חמה בכנפיו" (שם). את אלה הצמחים, החיות, הרמשים והעופות אנו פוגשים גם בלקסיקון של בנימין השלישי. ומה פלא, כי בנימין זה מתגעגע וחושב על השפיפון והשמיר ועוד, אם הגה בהם תמיד בילדותו? זקנותו לא בישה את ילדותו, אלא עוד עלתה עליה בכמה וכמה. יושבי הגיתו כגדול כקטן היו כלם בעלי־חלומות, כל אחד עפ"י דרכו. האחד היה חי בעולם שהיה ואיננו עוד, השני היה מרחף בעולמות שלא היו ולא נבראו כלל, השלישי היה בודה מלבו ובורא לו עולמות כחפצו, והצד השוה שבכלם, שרחוקים היו מן המציאות ולא היו שמים לב לארץ ולדרים עליה. שדים, מזיקים, מלאכי־חבלה, מתים תועים בעולם, גלגולים וכדומה — כל זה היה ענין בשבילם לענות בו והיה נותן תכן עשיר לחיי־הנפש שלהם. באותה שעה עצמה, שהילדים היו מטילים בארצות המתוארות למעלה היו יושבים הגדולים מאחורי התנור בבית־המדרש ושוקלים וטרים גם כן בדברים מעין אלה, כמו בטבעת־המופת וברבי שמלקי או בארמילוס השטן, במשיח בן יוסף, בשור־הבר ובין המשומר ובאוזיו של רבה בר בר חנא („בעמק הבכא"). כילדים קטנים, המאמינים בתמת־לבבם לכל חלום ולכל חזון, כן מתיחסים הקבציאלים והדלפונים לגוזמאות ולאגדות, פרי ההזיות הקדומות. מדברים הם בהם כבדברים של ממש.

„סבור היה הירשילי בימי ילדותו, שהגדולים עולם בפני עצמו והקטנים עולם בפני עצמו ואין שני עולמות אלו נוגעים זה בזה כמלא נימא; אבל לאחר ימים ראה, שטעות היתה בידו, ובאמת אין אלו אלא עולם אחד. הכל, הקטנים עם הגדולים, ילדי העברים הם, שפה אחת ודברים אחדים לכלם, ומעשיהם ודרכיהם, גם חכמתם ורובי תורתם שוים..." („בעמק הבכא").

החלום והפנטסיה היו המוצא היחידי לרוח האדם שבעבר, שהיה מתלבט בכתלי הגיטו והם היו גם הספוק הנפשי והמלוי הטבעי לצרות המושגים והידיעות של יושבי כסלון.

גם על דון־קישוט הלמנשי מספר סרוונטס, כי חוג מבטו היה צר עד מאד וכי היה שקוע כלו בעולם של נסים ונפלאות. גם הוא ראה סביבו לא את המציאות הריאלית, אלא את החיים הבדוים והאגדיים, שעליהם קרא בספריו. במקום סיחון האמורי של הירשלי ובנימין היה אצל דון־קישוט הלמנשי אמדיס

לפעולה. כי בארבעה דברים הדון־קישוט נכר: בחנוכו, בשאיפותיו, במפעליו ובתוצאותיהם. שני הסמנים הראשונים הם היסודות הפסיכיים למערכי־לבו. אבל השנים הנותרים הם האמצעים המיוחדים שעל־ידם הוא מתגלה ומתפרסם בעולם. סרוונטס נתן בגבורו את כל הסמנים המובהקים ועל־כן יצא טפוסו שלם ונפלא בשכלולו. לא כן מנדלי. על־דבר חנוכו וראשיתו של דון־קישוט העברי אנו מוצאים די־חמר בכל כתבי מנדלי, על־אדות מפעלותיו – רק ב„מסעות בנימין השלישי", אבל על שאיפותיו ופעולתו בחיים אין אצלו שום זכר. כלנו יודעים הרבה ממשאות נפשם של הדון־קישוטים העברים ומהשפעתם בעולם, אך זה ש א נ ו יודעים ממקורות שונים ומנסיוננו בחיים אין אנו רשאים כלל לשים בפי מנדלי ולמלאות אחריו ביצירתו. אין הוא נצרך לעזרתנו ואנו אין לנו אלא מה שעינינו רואות. אם מנדלי כתב את „קצור מטעות בנימין השלישי", שהוא באמת ק צ ו ר תאורו של דון־קישוט העברי, גם אנחנו אין לנו אלא לברר בקצור את מהותו, כי שאר הקוים האופיים חסרים מן הספר, וצריך לחכות לסופר גדול אחר, שיבוא להוסיף ולברך על המוגמר.

ובכן, במה כלולה הדון־קישוטיות של בנימין השלישי או של הדומים אליו בבטלון, בכסלון ועוד? במלים אחרות, במה נבדל גבורו של מנדלי מגבורו של סרוונטס ובמה הוא דומה אליו?

ראשית־כל: דון־קישוט הלמנשי נראה לנו במולדתו כיחיד בדורו. דון־קישוט הבטלוני רבים כמותו. בחברה המשונה של נזירים, כמרים, גלבים ופונדקאים וגם אבירים, הנהו ה„גבור" ההישפני המיוחד במינו. אעפ"י שהוא בן־סביבתו, בכל זאת אינו אח ורע לבני־סביבתו. הוא משכמו ומעלה על כל בני־דורו וכל רואהו יכיר בו מיד, כי אינו דומה להם. לא כן בנימין השלישי. דון־קישוט זה עם הטלית־ותפלין תחת זרועו במקום רומח וחנית אינו מצטין בשום דבר מרבוא־רבבות אחיו. כל אחד מהם מסוגל היה למעשים כה גדולים וכל אחד עלול היה להעשות כמותו גבור לסטירה כה עוקצת. בנימין השלישי הוא רק שם כולל ליוצאי קבציאל, צלמון, כסלון ועוד. שמותיהם הפרטיים הם שונים, אבל הנפש אחת היא. ואם יש להכיר בהם אי־אלה הבדלים בפרצוף ובתכונות כאשר יגדלו, הנה בילדותם כמעט שאין בין האחד והשני ולא כלום. חנוכם, עולם מחשבותיהם ותנאי חייהם – הכל אחד הוא. פעמים יקרא ילד כזה שלמה'לי, פעמים – הרשלי, אבל היינו הך. לא השם הוא העיקר. משלמה'לי כזה או מהירשילי כזה מ ו כ ר ח לצאת אח"כ בנימין השלישי, אם רק לא יהיו מפריעים יוצאים מן הכלל. הנה מספר מנדלי מו"ס על אחד מהם, כי „עדיין נער קטן הוא, אפרוח מוטל בביצתו ואינו מכיר לא את מקומו ולא את שכניו הדרים עליו – זה הקטן רוח דמיונו נשאתהו במראה למדינת־הים וממלכות רחוקות, לממלכות סיחון האמורי ולממלכת עוג מלך הבשן, לאשור ולבבל בארץ שנער, הוא בדלפונה ורוחו ונשמתו באלוני־ממרא, במדבר ובערבה, בהר ובשפלה ובחוף ים־המלח ותחת אשדות־הפסגה. לפניו אנשים, שמדברים בלשון הקודש, ארמית, לשון תרגום ואשדודית. במקום משכן נשמתו – בני אדם יושבים באהלים, רוכבים על אתונות ועל גמלים, וחמורים רובצים בין המשפתים;

להם בשבחינו, שאנו גבורים משונים ויודעים תכסיסי־מלחמה על בורין ואנחנו מה חטאנו, אם היהודים התנהגו עמם בערמה והרי גם אותנו הטעו היהודים — — מענין טכסיסי מלחמה לא היה מדובר בינינו כלל, והריני מקבל עלי שבועה חמורה מדאוריתא, בטלית ובקיטל, שלא היו מזכירים מזה אפילו בדבור קל. אטו בחזק־יד עסקינן: חטוף ועשה מה שלבך חפץ, אתה שלך ואני שלך! וזה הרי שלא ביושר"... (מסעות בנימין).

בנימין מתרעם קצת, אבל אינו כועס חלילה. הוא אינו מצייר לעצמו כלל, כי עולה תעשה בעולם וכי חוזק־היד תהיה לו שליטה על האדם. היתכן?... אעפ"י שהוא עצמו הנהו הנוגע בדבר, בכל־זאת הוא מדבר על המעשה המגונה והנורא של שני החוטפים רק כעל דבר שבטעות. בשבילו, כמו בשביל גבורו של סרוונטס, נראים כל המעשים הרעים שבעולם וכל המפלות שהוא נוחל, כאיזו „טעות" ולא יותר, והכרה אחרת אי־אפשרית היא בשבילם. הדון קישוט מוכרח לבטל במחשבתו את כל המעצורים הנפגשים על־דרכו, כי אם לא יעשה כך, הוא צריך לשבת בית, יען שהמעצורים והמקרים הרעים מתחילים אצלו מיד כשהוא יוצא לפעלו. אצל הדון־קישוטים, יהיו מי שיהיו, רבים הם לא רק המפריעים האוביקטיביים, אלא גם בשאיפותיהם ופעולותיהם עצמן ישנו מפריע פנימי תמידי. בתוך נפשם הם נושאים אתם יחד את הרצון העז ואת היכולת הקטנה. לפעמים קרובות עד מאד דומים הם לאנשים החפצים להתפרץ לתוך איזה בית בשעה שהם שוכבים כפותים לפני הדלת. יש שהדלת סגורה ויש שהיא פתוחה, אבל העיקר הוא זה שהאנשים עצמם כפותים. כל פעולה אפשרית בכלל רק אז, כשישנו יחס ממשי בין הפועל והפעול, אבל מי שיעמיד את מקלו בפנה ביום־קיץ וכאשר ירד אחרי זה במקרה הגשם יחשוב, כי הוא הוא שגרם לגשם כי ירד — איש כזה יגלה רק את הוסר־ההגיון שלו ואת עקמומיות־מוחו. דון־קישוט הלמנשי רואה מרחוק עדרי־צאן, אכל במחו המלא הזיות נהפכים תוך כדי ראיה עדרי־הצאן לשני מחנות צבא גדולים והוא מחליט לצאת עליהם במלחמה. סנדריל, נושא־כליו של בנימין השלישי, שגם הוא נגוע בדון־קישוטיות שלילית, רואה נהר מרופש ומסריח וחושב אותו לירדן. בנימין עצמו רואה סירוניות בדמות כובסות וירוקה שעל פני המים נראית לו כאי גדול או כדג אגדי. הצד השוה שבהם, שהם רואים בכל מהרהורי־לבם. דון־קישוט הלמנשי מתגעגע על מחנות־צבא, על עשוקים ועושקים, על נעלבים ועולבים ועוד, כדי להגלות על ידם ולמלאות את תפקידו בחיים ולעזור לכל נצרך. מובן הדבר, כי לבו בודה לו את כל מה שנפשו מבקשת. גם לבנימין השלישי נחוצים יהודים אדמונים, סטמבול, ירדן, שפיפון וכדומה, וגם הוא דמיונו ממציא לו את כל אלה בשפע.

וזהו אשרם של הדון־קישוטים. חבר טוב יש להם המנעים את חייהם וממתיק להם את מרירות הימים ודמיונו שמו. על־ידי חברם זה הולך ומשנה העולם את צורתו לגמרי, יתר־על־כן: דמיונם הולך לפניהם ומפנה את הדרך. הוא עוקר הרים ומישר עמקים, מיבש בצות־מים ומקרב את האוקינוס, בקצור בורא עולמות חדשים כרצונו של הדון־קישוט. זהו כחו של חברם וזו גבורתו

מגליה, במקום כדרלעומר — רולנד הנורא, תחת השפיפון ענין אותו הדרקון, וכן הלאה. בכל זה רואים אנו רק שנוי שם אבל לא שנוי עצם, כי אין בין האביר ההישפני והבטלן העברי בנדון זה שום הבדל.

שדים, מזיקים וגלגולים נחשבו כלם בעיני דון־קישוט כדברים היותר נוראים והיותר ממשיים שבעולם זה. לא מפני המציאות פחד, כי אם מפניהם, והה! מי ממנו לא היה כך בילדותו? מי מאתנו לא בלה את הרגעים היותר נפלאים והיותר מאושרים שבחייו בשעה שהיה נשא בילדותו על כנפי החלום? ומה איומים היו פחדינו מפני הצללים של הדמיונות! אך כל זה עבר מהר, ואנחנו השתחררנו משלטונם של השדים והמזיקים משעה שהחלונו להאמין באילקטריה ובבקטריות. עולם מלא ויפה היה לנו בילדותנו; מלאכים טובים לוונו על דרכינו, בנות־מלכים חכו לנו, מעינות־פלא וגני־קסם רמזו וקראו לנו, ואנחנו — די היה לנו רק להסתר מעין־רואים ולהתבודד באיזו פנה אפלה בבית או בחצר וכל זה האשר נתן לנו בבת־אחת, מה יפה היתה אז ארץ־החלום, שמיה, צמחיה ואנשיה! מי מאתנו אינו סר לפעמים גם עתה אל פנת הגעגועים והחלום? לפעמים הוא מקלטנו היחידי שבו אנו מוצאים מרגוע מעול המציאות הקשה. ובכל־זאת... אין אנו נשארים זמן רב בעולם זה של הילדות התמימה. קול החיים הממשיים הולך וחזק ומחזיר אותנו ל„מוטב", היינו משעבד אותנו שוב לספר־החוקים, לדיני־החברה, לאילקטריה ולבקטריות. לא כן הדון־קישוט. הוא נשאר כל ימיו י ל ד ג ד ו ל. הוא מתיחס בתמימות מרובה אל כל הנעשה סביבו ואינו יודע שום ערמה, איזה גלב גס יכול לרמות אותו ואיזו כפרית משרתת בבית־מרזח מהתלת בו, אבל אינו מרגיש בכל זה, לא משום שהוא חסר־רגש או משום שהוא נוח לכל וסובל עלבונות בדומיה — הן אביר הוא! — אלא מפני שהוא אינו חושד בשום אדם. סרוונטס זהיר בכבודו של גבורו ואינו מדגיש יותר מדי את זו האמונה הנפרזה ואת זו התמימות הגדולה המגוחכה לפעמים מאד. מנדלי התיחס לגבורו כסטיריקן, ומשום זה נראה לנו בנימין השלישי לא רק כתמים, כי אם כשוטה גמור. כזו היא גרסת מנדלי, אבל מכיון שאין הוא נותן לנו דמות שלמה ומדויקת של הדון־קישוט, אלא פרצוף לשחוק, צריכים אנו להתעכב רק על יסודי הנפש של הדון־קישוט העברי ולא על התכונות המקריות, שמנדלי העניק לו בכונה ובמחשבה תחלה. השטות היא לאו־דוקא, אבל התמימות והאמונה הנפרזה בכל — מדות מיוחדות הן לדון־קישוט סתם, וגם למהדורתו העברית בפרט.

בנימין השלישי אינו מבחין בין אדם לאדם ובין מעשה למעשה. הכל חשוב בעיניו והכל ראוי להאמין בו. חסרה לו המחשבה המכריעה והמבחינה, הנה נפגשו על דרכו שני היהודים החוטפים, המבטיחים לו הרים וגבעות נוטפי מור ולבונה — בנימין הולך אחריהם כמשה'לי הקטן בשעתו. וגם כאשר נפל בפח וראה כבר את עצמו בקסרקטין בבגדי החילים, הוא מדבר עם חברו־לאיד רק על־דבר איזו „טעות", וכה יאמר: „הריני אומר לך, סנדריל, בפירוש, שדבר זה כלו אינו אלא טעות ושדוך רע לשני הצדדים מלכתחילה. אנו לא מועילים להם והם לא לנו. אלו היהודים, שמסרו אותנו בידיהם, בודאי ספרו

הנה, אך גם המעט שיש לו מלא שבוש וטעויות. כן הוא יוצא לפעלו הכביר וחושב להשתתף במלחמות גדולות בהיותו בסביבות כפר־מולדתו השקט והנדח, או הוא יוצא למסעותיו הגדולים למצוא את עשרת השבטים ועוד לא התרחק תחום־שבת מעירתו והנהו שואל את הכפרי הנפגש לו: איזהו הדרך לארץ־ישראל? אגב־אורחא: זה הכפרי אינו מבין, מה בנימין סח. את הדון־קישוטים יקרה לפעמים קרובות, כי הסובבים אותם אינם מבינים את שפתם. בכל־זאת יש הבדל בין גבורו של סרוונטס ובין זה של מנדלי. בזה בשעה שדברי דון־קישוט הלמנשי הנם למעלה מהשגתם של שאר האנשים עפ״י תכנם – דברי בנימין השלישי קשים לשומעם מפני ששפתו נלעגת. גם בזה בשאר מנדלי נאמן לעצמו בתאורו: הוא הראה רק את המגוחך שבחצוניות של הדון־קישוט העברי. השיחה של שני הנוסעים המהוללים עם הכפרי השט בדוגית מגוחכת עד מאד כשהיא לעצמה, אבל הצד הדון־קישוטי שבה נדחה מפני ההלצה המקרית, ה„משכילית״ של מנדלי. לא דון־קישוט המדבר רמות לפנינו, כי אם יהודי, שאינו יודע לדבר רוסית. זוהי כל הצעקה, ובצדק נוכל לקרוא: כולי האי? בנימין השלישי אינו יודע את שפת האו״ץ, הוא אינו יודע גיאוגרפיה במדה שיודע אפילו ילד הלומד בבית־ספר, בנימין בער הוא, פרא לא־לומד ועוד ועוד, אבל כל מדות מגונות אלו הן סוף־כל־סוף רק מקריות ולא מהן יבנה טפוס אנושי. לו היה בנימין יודע את לשון־המדינה כהלכה, גם אז לא היו מבינים רבים לרוחו, והא ראיה: דון־קישוט הלמנשי. לא פרט זה או אחר חשוב בעדנו, כי אם היסוד, והוא – צרות־המחשבה ועניות־דעתו של בנימין השלישי. גם על הדבר היותר יקר לו, על הענין שנעשה לו למטרת־חיים ולשאיפת־נפש, היינו ע״ד נסיעתו אין הוא יודע כמעט כלום. ערב רב של גוזמאות וידיעות־בדים במוחו. בתור ציור תוכל לשמש לנו שיחתו עם סנדריל בשעה שהוא בא להציע לפניו לצאת אתו למסעותיו. הנה היא השיחה:

– „סנדריל – פתח בנימין לאמר – אמור לי, יודע אתה מה הוא שם... מחוץ לבטלון... שם... שם... ?״

– „יודע אני ויודע – עונה ואומר סנדריל – הפונדק מרזחה שם״ – –

– „שוטה שבעולם, כנגד מקום רחוק אני מדבר, רחוק הרבה מזה״.

– „עוד רחוק יותר מן הפונדק הזה! – אמר סנדריל משתומם – לא, מקום רחוק מאותו הפונדק איני יודע. ואתה, בנימין, אתה יודע ?״

– אם אני יודע, תשאלני? יודע אני ויודע, אכן שם ישוב העולם נגלה בכל כבודו, קרא בנימין בהתלהבות – –

– „ומה זה שם ?״

– שם, שם – נתלהב בנימין, מתנועע ואומר – שם שפיפון, שמיר... – – – כך, כך, רחימאי, הכל שם״. („מסעות בנימין השלישי״).

שיחה זו באה ללמדנו, מה איומה היתה הריקניות שבמוחו של בנימין השלישי, אבל שוב צריכים אנו לדעת, כי זוהי תכונתו האינדיווידואלית ואינה שיכת לדון־קישוט העברי. נגד זה יש טפוסיות ידועה, כמעט טפוסיות לאומית, בזו העובדה, שכל מחשבתו של בנימין השלישי סובבת סביב ארץ־ישראל. כל

בלי כל התאמצות יתרה ובלי עמל רב מתהוות חדשות בבריאה ואין שום מחיצה מבדילה בין האמת והמשל. לא החיים נראים כחלום, כי אם החלומות נראים כקטעי־חיים ממש. על אחד המוסמכים לדון־קישוטיות מספר מנדלי, כי אחרי ששמע די־צרכו על הנסים והנפלאות המשונים של שיחות־הבדים „מאותה שעה ואילך הבריות נראות לשלמה׳לי כגלגולים... ועולמנו זה כלו אינו אלא עולם־הדמיון" („בימים ההם").

גם דון־קישוט הלמנשי בטוח, כי המציאות הממשית היא מעשי ידי „המכשף הגדול" וכי רק מראות־דמיונו הם אמתיים וריאליים. לנו, האנשים הפשוטים, קשה להבין עולם הפוך זה, אבל בשביל הדון־קישוטים הוא טבעי. ובאמת, טבעי הוא בשבילם יען כי אינם מסוגלים לראות אחרת. אפשר כמעט לאמר, כי עינם טבעה בכך להפוך את כל הנראה: עליונים למטה ותחתונים למעלה, וראוי להזכיר את העובדה המדעית כי מטבע העין הוא לתת את בבואת כל העצמים בהפוכם. ואכן כל נולד רואה בראשיתו את הכל בסדר הפוך, אלא שבמשך הזמן, העובר עד אשר תתעורר אצל הילד הכרתו הראשונה, הוא מאמן את עיניו לראות נכוחה. כך שנו חכמים. הדון־קישוטים, כאמור, נשארים במצב־הילדות עד שיבה, ומשום זה אין כל פלא בדבר, שהם רואים עולם הפוך: הם לא אמנו עוד את עיניהם לראות ישר... רואים אנו אותם עומדים על המדרגה הראשונה של התפתחות האדם, כאשר חסרה לו הרגשת ההרמוניה שבחזיונות וההבנה הברורה, לו גם המדומה, בכל הנעשה. ידיעותיהם כל־כך מסובכות, עד שגרועים הם מעמי־הארץ הבורים. אלה האחרונים אינם יודעים קרוא וכתוב, אבל לכהפ"ח חושם הבריא אתם. לא כן דון־קישוט. להותו הוא יודע ספר ומאמין בספר, מאמין יותר מדאי. איתו השפיפון, השמיר ושאר הידיעות הבוטניות, הזואו־לוגיות, האטנוגרפיות והגיאוגרפיות — כלן מקורן אחד: הקריאה העורת והתמימה בספרים שאינם הגונים. ולהבחין בין ספר טוב לרע ולהרגיש בכלל, איזה הבדל בין מה שכתוב בספר ומה שנעשה בחיים — לזה אין הדון־קישוט מסוגל, והוא נכשל. בנימין השלישי הוגה יומם ולילה בספרים תפלים, שנכתבו לפני הרבה מאות שנים ע"י בעלי מוחות עקומים ובעלי נפש פזורה, וגם דון־קישוט הלמנשי שואב את ידיעותיו בעניני העולם והחיים מתוך מעינות עכורים כאלה. הרומנים על האבירים ותעלוליהם, אלה ספרי ההבל שסרוונטס חפץ ללעוג להם ולבטלם מן העולם, נעשו לחם־חקו של גבורו. אין הוא פוסע אף פסיעה אחת מבלי שיהיו נגד עיניו מעשיהם של הקודמים לו. „כך עשה אמדיס מגליה". „כך עשה בנימין מטולידה" — הכשר כזה הוא החשוב ביותר בעיני הדון־קישוטים. הולכים הם בעקבות רבותיהם בהזיה, וכבר בצעדיהם הראשונים מחוץ לעירתם או לכפרם הם ת ו ע י־ד ר ך, כאילו מן המרחק באו. זרים הם בארץ, ואכן כלם יורדים מארצות־החלום. כשדון־קישוט מחליט בנפשו, ששני עדרי הצאן הבאים לקראתו הם שני מחנות־צבא מאפריקה וצילון, הוא מתחיל כבר לראות בהם פרטים רבים ושונים מכל העולה על רוחו. הוא אינו חושש כלל לטעות־הראיה, כי אחרת אינו יודע. בכלל, אם נבוא לספור את כל מה שחסר לדון־קישוט, נצטרך להזכיר קודם־כל את ההעדר של ידיעות נכונות. ידיעותיו בכלל מעטות

בשבילו נדוד. אלא מה, הגלות? כמוזר יראה הדבר, אבל ראוי לציין, כי בטלון לא ידעה כלל מה זאת „גלות". הבטלונים והדלפונים לא הרגישו כמונו היום את כל העלבון הרב ואת כל המרורים שבחיים אלו. ענויים פנימיים ויסורים נפשיים לא ידעו, כי לא הבינו כלל, מה שפל היה מצבם. „גלות" נקרא בלשונם התיחסותו של גברילה, הגוי של שבת, של טעקלה הכובסת ושל מיקיטקה. זה הגוי הקטן בעל הכלב, ששמו זשוקיל. לולא גלות זו, היתה ממשלת־הבית של הבטלונים והדומים אליהם כאבטונומיה ממש. מה ידעו עלובים תמימים אלה מחרון אין־אונים ומחרפת־נפש, מיאוש קודר וממשטמת־עצמו? רק לפעמים, כאשר היו נתכות על ראשם כעופרת רותחת גזרות איומות פתאומיות, רק אז היו מרגישים את הטעם הנכון של הגלות, אבל בין גזרה לגזרה היו שלוים ושקטים. את עול הזרים הרגישו כהוגן אבותינו לפני אלפים שנה ועתה מרגישים אנחנו אותו, אבל בנימין השלישי „בן חורין" הוא בנדון זה. ואם כן, מה עורר אותו לעזוב את פנתו הטובה? במקומות אחדים של ספורו מתאר לנו מנדלי את סקרנותו של בנימין השלישי, אבל קשה להאמין כי היא היא המשפיעה עליו מרץ ועז. לכל היותר יש בה לפעמים כח־עוצר לעצור את היהודי באמצע דרכו ולעכבו, אך לשמש בתור כח־דוחף כמעט שאינה יכולה. בנימין אמנם נחפז לדרכו והוא רץ על פני השדה ובחוצות, אבל לשם מה ולמה, הוא עצמו אינו יודע. ובברור איננו יודעים גם אנו. תמוה!

אך – אין חלום בלי פתרון ואין משל בלי אמת. זו העובדה עצמה, שבנימין השלישי נעשה לו מקום־מושבו בבטלון צר והוא מוכרח היה על־פי הכרח פנימי לצאת ממנו, כבר עובדה זו חשובה עד מאד. הבטלוני בחל בבטלון, הדלפוני מאס בדלפון — שאו ראשיכם שערי חיים! בלבה של „התולעת היושבת בחזרת" עלתה ראשונה מחשבה אקטיבית — למה תדומו גוים? רק שלשים — חמשים שנה תעברנה וקבציאלי זה יחדור לתוך פרחיכם היפים ויפרוץ ביניכם ויעשה בשבילכם מדריך ומורה. אז תצעקו חמס על יהודיכם, אבל קשה יהיה לכם להסתלק מהטובה האמתית, שהבטלונים מלפנים עשו לכם ומהרעה שעשיתם אתם להם. באותה שעה, שבלבו של בנימין השלישי התעוררו ראשונה המשיכה והגעגועים אל זה הנמצא „מחוץ לבטלון", נולד הדון־קישוט העברי. דל הוא ועלוב, אבל הבאים אחריו יהיו יותר נשגבים ויהיו יותר נהדרים. מדעותיו של בנימין השלישי היו הנסיון הראשון לצאת מתוך חוג־החיים הצר ולראות בעולם ה' הגדול, ואעפ"י שנסיון זה נגמר בלא־טוב, הנסיונות האחרים עלו סוף־סוף בידי הבטלונים ומסעותיהם הצליחו וגם עשו פרי.

כמה השתדל מנדלי מו"ס להבזות בעינינו את גבורו, ובכל זאת מרגישים אנו בתשוקתו של בנימין למרחקים יופי ידוע. הן זוהי התשוקה הסתמית לקצוי־עד ולאין־סוף החיה במעמקי לבו של כל אדם, שיש בו איזה יתרון־רוח, לו גם קל עד מאד, על שאר האנשים. שאיפה רומנטית זו מעדנה את הנפש הכורעת תחת סבלותיה ומצודדה ומחזקה או הלב הכואב והאלם. נעימה לנו ההכרה, שאצל אחד הבטלונים נתגלתה איזו משאת־נפש, לו גם מוזרה ואי־ממשית. מרגע זה חדל כבר להיות רק מגוחך. צללי־היגון באים כבר לנוח סביבו ולעטוף

„הנסיעה" כלה עם כל פרטיה המגוחכים אינה בכל־זאת מקרית כמו רוב הדברים המעוררים אצלנו שחוק. לנסיעתו זו של דון־קישוט העברי הראשון שבספרות יש סבות חשובות, ועלינו לגלותן, יען כי מנדלי בעצמו קצר ולא פרשן.

ובאמת, מה ראה על ככה בנימין, שיצא פתאום לדרכו?

מהו הכח הדוחף והמביא יהודי פחדן זה, שלא עזב מעולם את ד' אמותיו המרופשות והנאלחות, לידי נסיעה כה גדולה, לו גם רק לידי מחשבה עליה? מבינים אנו את מרצו של דון־קישוט הלמנשי: הוא יוצא „להביא פדות וגאולה לכל אומלל", הוא „שואף לגדולות", הוא רודף אחרי הכבוד והוא העומד להתפרסם בעולם בעבור דולציניה אהובתו. אבל בנימין הבטלוני — מה מעורר אותו? האמנם התעוררה בלבו פתאום השאיפה לחירות, המקננת בנפשו של דון־קישוט העברי, הידוע לנו בחיים? או אולי התחיל להרגיש את סבל הגלות ואת צער החיים והחליט בנפשו לדחוק את הקץ ולקרב את הגאולה? מקרים כאלה הן היו אצלנו בדון־קישוטים עברים אחדים!

או אולי שאף פשוט לשנוי מקום ומזל? רבות הנה השאלות ותשובתן אחת: לא.

תכניות גדולות ושאיפות רמות זרות בכלל לרוחו של בנימין השלישי. השגותיו פעוטות ועלובות וממילא גם ספוקן קטן הוא וקל. לאמתו של דבר, בנימין הוא אחד האנשים המאושרים ביותר, כמובן, עפ"י דרכו והבנתו. מנדלי אומר עליו: „לשעבר היה בנימין מצומצם בעולמו, כאפרוח זה בתוך הביצה, או כתולעת זו שקובעת את דירתה בתוך החזרת. כסבור היה שמחוץ לתחומה של בטלון הוא סוף העולם, ואין חיים טובים ונעימים כמו במקומו" (שם). ולא רק בנימין השלישי היה חושב כך. כל הבטלונים דומים זה לזה. הנה מספר מנדלי על קבציאלי קטן אחד: „לשעבר בימי ילדותו, היה סבור כתולעת זו שבתוך החזרת, שאין כקבציאל עיר־חמדה טובה בכל העולם. היא מקום הישוב וטבור הארץ, ומחוצה לה מדבר שממה, מקום תנים וחיות רעות" („בעמק הבכא").

פה מעוררים עליהם את תשומת־לבנו המבטאים הדומים ההולכים ונשנים בשני הקטעים. זה מראה לנו על הקשר הגנטי החי, שבין הירשילי הקבציאלי ובנימין הבטלוני. ולא שנים הם, כי אם ששים רבוא. לבני דורנו, המפונקים בכל מיני פנוקים תרבותיים וחמריים, קשה כמעט לצייר לעצמם, מה מועטים היו צרכי עמנו באותה התקופה והסביבה שממנה לוקח הדון־קישוט המנדלאי. „פת קיבר ותבשיל של גריסין למי שיש לו — סעודה מספקת וטובה היא, ואין צרך לאמר, חלה של סולת נקיה עם צלי רוסילפלייש בערב־שבת, למי שזוכה בכך, זהו ודאי מאכל־מלכים". קפוטה של שבת קרועה מדולדלת ומזוהמת היא בגד של כבוד, והתענוגים הישראליים בבטלון ובדלפון הלא הם שינה בשבת, זיעה בבית־המרחץ וכדומה. ובכן, מה היה חסר לו לבנימין ב„מולדתו"? עושר וגדולה, מעין אותם של המוכסן, שהיו לו „שתי קדרות־נחשת וחמש מחבות־נחשת; קערות־בדיל מבהיקות, מסודרות שורות־שורות על מדף בירכתי הבית, ובלי גוזמה כתריסר כפות טמביק" וכדומה? אך ל„עשירות" כזו לא שאף בנימין השלישי, מפני שהיה שמח בחלקו. וגם אחרי הכבוד לא רדף כדון־קישוט הלמנשי בשעתו. כבודו של בנימין היה מונח ב„מקומו" בבית־המדרש ולא היה שום צרך להרחיק

לעג. הלב האוהב היה מרגיש גם משהו חוץ מלעג ובוז. כמה „תמימות קדושה" בתמונת שתי הזקנות הצנועות והכשרות, שהיו מתעטפות בכל יום בין הערבים בעטיפה של שבת עם צניף טהור לראשן ויוצאות מחוץ לעיר לקבל את פני מלך המשיח! האין בה אפילו בשביל העין האוביקטיבית סמליות עמוקה ויפה? סמל ה צ פ י ה הנצחית שבאדם לקראת הגאולה, שמכרחת לבוא ושמחכים לה אעפ"י שהיא מתמהמהת?... לולא היתה תמונה זו נמצאת בין שירות מלאות ארס על צלמון או דלפון, כי אז היתה משרה הוד ויופי גם עלינו. אבל המשכיל שלום יעקב אברמוביץ והסטיריקן שבמנדלי מוכר ספרים גברו לזמן־מה על האמן הגדול שבתוכו ומפיו יצאו רק דברי התול. ואין בזה שום חדוש, יען כי תמיד מוצאים בעלי התועלת והריאליות בכל געגועי הלב התמים רק חמר לשחוק ולהלצות.

הזקנות היו יוצאות בכל יום מחוץ לעיר לקבל את פני המשיח, מה פלא, שנמצא איש, שהרחיק קצת ללכת לשם דבר זה עצמו? ומה פלא, אם נמצאו אחריו אנשים אחדים, שהרחיקו באמת ללכת ושהגיעו אחרי רוב עמל ותלאה לארץ־ישראל? שתי הזקנות ובנימין ושאר הדלפונים לא ידעו את הדרך ל„ציון" אבל מתוכם יצאו אותם הדון־קישוטים המיוחדים, שהקנו להם גם ידיעות הגונות וגם תכנית מתאימה, כדי להוציא אל הפועל את געגועיהם. רגש אחד הוא המפעם בלבותיהם ואין אנו צריכים כלל להתפלא, אם יבוא איש ויחפוץ להתחיל את קורות התנועות הדון־קישוטיות בישראל בזמן האחרון מטולצי וטריינה, שתי הזקנות של מנדלי מו"ס. האם משום שהבטלונים לא היו מוכנים ולא היו מסוגלים לעשות כהוגן אפילו את הצעד הראשון להתגשמותה של משאת־נפשם, האם מפני זה נבוז להם? לא, כי רק רחם נרחמם. כונתם היתה רצויה, אעפ"י שלא היתה ברורה להם. אמונה עמוקה באידיאל קננה בלבם, ובמערכי־הלב חשובים לא רק פרטי השאיפות, כי אם השאיפה עצמה, תהיה איזו שתהיה, אנושיותה, נצחיותה ויפיה העולמי. גם אצל דון־קישוט הלמנשי אין איש שם לב לדבריו על האבירות עצמה, אלא ליסוד האנושי הנצחי שבשאיפותיו. על כן שואלים אנו את הדון־קישוט על־פי רוב לא רק ב „מ ה" הוא מאמין, כי אם גם א י ך הוא מאמין. על־פי איכותה של אמונת הדון־קישוט אנו רואים את הגודל שבנפשו ואת העוז של רגשותיו. הוא קודם־כל־דבר מאמין גדול, שאינו יודע שום ערמה ושום כונות זרות. כל מה שנמסר לו מפה אל פה או כל מה שנדפס בספר המקובל אצלו נראה לו כדברי אלהים חיים ואין הוא מעיז להטיל ספק בהם, כמו שאינו מעיז לחשוד את מי שהוא באיזה דבר רע. כל אדם וכל ספר קדושים הם בעיניו. זהו אסונם של הדון־קישוטים, אבל לפעמים קרובות יש באמונה עצומה זו גם כח איום העושה נפלאות וגם יופי עליון, כי על־ידי אמונתם בכל הספרים ובכל האנשים הם מחזיקים במסירות־נפש גדולה גם באותם הרעיונות העתיקים, שעליהם בעלי־המציאות הפקחים ממלאים שחוק פיהם. דון־קישוט מאמין באמונה שלמה בדברי־היעוד הגדולים, בחזיונות הצדק והטוב ובחלומות היפים על אושר האדם, אף־על־פי שכל אלה הדברים מחוללים בחיי יום־יום ונראים כמגוחכים בעיני האנשים המעשיים והריאליים. והנה כאן מתחילה האידיאליות הגדולה של דון־קישוט.

גם אותנו יחד אתו. בהחלטתו של בנימין רואים אנו את ענני התוגה הראשונים, תוגת־העולמים של הדון־קישוט העולמי, ההולכים וקרבים ומאירים באור אפור את מצנפת־השחוק שנתן מנדלי בראש גבורו.

באלה הגעגועים המוזרים על בני־משה וארץ־ישראל, שמנדלי מעט לדבר בהם – האין להרגיש את געגועיו של עני ודל, הנמצא בשפל־המדרגה, על אחיו במרחקים ועל מולדתו, שראה אותה רק בחלום? כמה פעמים היו משאות נפש אלו מביאים פתאום את כל העם העברי לידי תנודה בצורת תנועות משיחיות שונות, שהודות לדון־קישוטיות שבהן היו כל־כך עצובות ונשגבות כאחת! הלא הן הכמיהות הגדולות, ספוגות הצער והעלבון, שהיו חיות בלב העם האמלל גם בהיותו שקוע בנבכי יסורים וטומאה. באיזו קלות ומהירות היו מתנשאים לפעמים כל יושבי בטלון בשעה שהגעגועים לארץ־ישראל היו מגיעים אצלם לידי המדרגה היותר גבוהה! וגם נסיעותיהם היו דומות לזו של בנימין. אותה הפזיזות ואותו הבטחון, אותה הבערות ואותה ההתלהבות – מה דומות הן אחת לרעותה נסיעותיהן של הרבה קהלות עבריות שלמות בימי שבתי־צבי, פרַנק ואחרים! כמה דון־קישוטיות טפוסית היתה אז בקלות־הדעת, שבה היו היהודים שוכרים אז בעירותיהם בבוהמיה, באוסטריה ובאשכנז עגלות, כדי לנסוע בהן ישר לארץ ישראל, ובאותה הבהלה, שלותה את כל מעשיהם, החל ממכירה פתאומית של כל חפציהם וגומר ביציאה לדרך בלי שום תכנית ובלי שום מושג בהיר ממצב הדברים האמתי ומהתנאים החיצוניים. המגוחכים הם? אין שום ספק, שבמעשיהם יש הרבה חמר לשחוק, אבל עצם החזיון מעורר רק חמלה וצער, ולפעמים גם השתוממות של כבוד. עבד כי יזקיף קומתו ויזכור ימי־חירותו, אסיר זקן וחלש כי יאירו עיניו בזכרו את אהבת־נעוריו – מי ישחק עליו? ומי ימלאו לבו להתל בגולה ונודד, השמח לקראת כל צל של זכרון, המוסר לו דרישת־שלום ממולדתו הרחוקה, שזה כבר לא ראה אותה? מנדלי מו"ס לועג לכנופית הבטלונים, הרצים כלם, למקטנם עד גדולם, לראות בעיניהם את התמר, שהביא מי־שהוא למקומם. ושוב אנו רואים, כי לא החזיון כשהוא לעצמו הנהו כל־כך מגוחך כמו חיצוניותו. הריצה, הבהלה, הדחק – הנה מה שיוכל היות מגוחך, אבל עצם ההתעוררות יש בה יותר מן הראוי לחמלה. כמה דון־קישוטיות טפוסית מתגלה בשעה זו! בהיסח־הדעת מתאר מנדלי את מהלך־המחשבה המיוחד של הטפוס האנושי העולמי. זה המעבר הקל מציור שבמחשבה לידי ציור של מעשה וזה הכשרון להרגיש בהרגשה ממשית את המדומה – שני קוים יסודיים אלה שבנפש כל דון־קישוט, נראים לנו מתוך הקטע הקטן שב„מסעות". הנה הוא: – „זה התמר הרי הוא מארץ ישראל!... הביטו לו – וארץ ישראל נצנצה במחזה לנגד פניהם: הנה עוברים את הירדן! הנה מערת המכפלה! הנה קבר רחל אמנו! הנה כותל מערבי! הנה טובלים ושולקים ביצים בחמי־טבריה! הנה עולים על הר הזיתים, אוכלים חרובים ותמרים עד בלי די, – – אוי, אוי, היו נאנחים, ועיניהם מקור דמעה" (שם).

רומנטיקה תִפְלה! – יאמרו רבים. שחוק ורעות־רוח! – יקראו אחרים. אבל, באמת, אין אפילו רומנטיקה זו מגוחכת כל־כך, עד שתעורר עליה רק

של הרגשה רעה. מתפזרים המה באותו רגע שהם מתהוים ואינם משאירים עקבותיהם בלב. כרוחות־בקר קלים ושמחים, כן יתגלגלו ויעופו צלצלי שחוקו של סרוונטס ונוגעים ואינם נוגעים בנפש. ונפשנו תתעלה ותתעדן על ידם שלא־מדעת. גם רגשי הצער הצפים ועולים בקרבנו למקרא מאורעותיו של „האביר הנודד" הנם מזוקקים וצרופים. בשעה זו, שהובא אחרי מפלתו האחרונה אל כפרו וכל בני הכפר ראו אותו מונח כפות על ערמת־תבן בתוך עגלה הרתומה לצמד־בקר, לא שחק איש עליו, אעפ"י שמצבו היה בודאי מגוחך, ולהפך, הנשים בכו ונדו לו. רושם מהופך כזה יעשה עלינו דון־קישוט האמתי לפעמים קרובות. יש שאנו מביטים עליו ומרגישים, כי גלי־הצחוק מתחילים להתנועע בחזנו, אך לא הספיקו גלים אלה להגיע עד הגרון ולהתפרץ ממנו והנה נהפכו לאגלי־דמע היורדים בחשאי ובלאט מן ריסי־העינים. כי למרות הגחוך הרב שבכל פרצופו, דון־קישוט הלמנשי הנהו „האביר בן דמות־היגון" ולא בן דמות־השחוק. תוגת־עולמים היא המרחפת על חייו ועל מפעליו המוזרים בשביל תקון־העולם והיא המרככת ומעדנת גם את יחוסנו אליו. דומה היא יצירתו של סרוונטס לפעמון של כסף טהור המוציא מתוכו צלילים שונים, פעם צוהלים, פעם נוגים, אבל תמיד הם טהורים וצלולים. לא כן „מסעות בנימין השלישי". קולו של מנדלי, הבוקע ועולה מיצירתו זו, הנהו כקול פעמון־הסיגים שגם מתוקן די־צרכו איננו: קול צרוד וקשה המעכר את הנפש וקורא ללעג ולבוז. מנדלי חפץ להבזות בעינינו את גבורו וכמעט שחפצו עלה בידו. אך העלה בידו לבזות גם את דון־קישוט העברי? ב„מסעות בנימין השלישי" הוא עומד ומקטרג עליו, אבל הקטרוג גרם רק לזה, שדמותו של דון־קישוט העברי לא עלתה בידי מנדלי. רגש המשטמה והבוז הנהו בכלל משולל כח־יצירה ועל־ידו אפשר רק להרוס אבל לא לבנות. לאור הנר, שפתילתה טבולה במרה, אפשר אמנם לפעמים למצוא קוים בודדים שונים הנעלמים מן העין, אך לצרפם יחד, לחברם ולתת להם חיים אפשר רק ע"י יצירה הבאה מתוך אהבה. כי השנאה עקרה היא. בכתביו האחרים, שבהם נוגע מנדלי בדמותו של דון־קישוט העברי, הוא מראה לו לפרקים גם פנים שוחקות וטובות, אבל בספור המיוחד, שהקדיש לו — שם הוא מתאכזר וכובש את רחמיו ומצליף על גבו בשוט־הסטירה בלי חוס.

יש פתגם רומאי עתיק: „ספר ספר ומזלו". לו מתאים הפתגם העברי: „הכל במזל תלוי, אפילו ספר־תורה שבהיכל". ואמנם כך הוא הדבר. גם ג ב ו ר י הספרים יש להם מזלות שונים. האחד נולד בשעה טובה של קורת־רוח ואהבה רבה, השני — הורתו ולידתו ביום־סגריר עצוב. הראשון — אישיותו וכל הנוגע אליה ספוגי־אור ועטופי־רך הם כלם. האחרון — כל שעה ושעה של חייו קללתה מרובה משל חברתה. יחוסיו הנפשיים של היוצר־האמן ליצירי־רוחו תלוים על־פי־רוב בסביבה, שממנה „גבורו" לקוח. יש בני־אהובה ובני־שנואה, והם נפגשים לפעמים אף אצל סופר אחד. כשאנו רואים אותם אצל סופרים שונים, אז, כמובן, אין שום שאלה על משפט־הבכורה, יען כי על כל אדם חביבה יצירתו האחת, תהיה איזו שתהיה, אבל אשריהו לבן־האהובה ואוי לו לבן־השנואה!

אף שמץ של טובת הנאה אין בכל שאיפותיו. בכל מעשיו ובכל מפעלותיו מבצבצת ועולה נפשו הטהורה, ההולכת רק לאור הכוכב של „דולציניה" אהובת־לבי. אין הוא שואף לא לכסף וזהב ולא לממשלה וכבוד, כי אם להגדיל את כבודה של היפה והטובה בנשים הנחשבת בעיניו כסמל היופי והטוב שבעולם כלו. סרוונטס חוזר ומטעים בכל מקום את בר־לבבו של גבורו ואת האידיאליות שלו. ואכן, הם הם אבן־הבחן להכיר בהם גם בחיים את דון־קישוט האמתי ולהבדילו מהמתחפש לדון־קישוט.

לעת עתה קשה להחליט עד כמה תכונה עיקרית זו נמצאת גם במרכז הנפש של דון־קישוט העברי. הבבואה הספרותית הראשונה שלו, בנימין השלישי, אינו אמנם אוהב־בצע ואיגואיסטן גדול וגם חוש־המציאות כידוע אינו מפותח אצלו כלל וכלל, אבל גם על אידיאלים אין לדבר. אמת, כי בנימין השלישי אינו יוצא למסעותיו לשם כבוש או לשם פרנסה, אבל גם שאיפות רמות ומטרות גדולות אין אצלו. מה שיש בנפשו הוא רק געגועים טמירים וסתמיים, שאינם משתקפים כלל בהכרתו, ומשום זה אין הם יכולים להראות לנו על האידיאליות שלו, יען כי אין בהם שום פעולה, וכשהם לעצמם הנם פסיביים יותר מדי. בנימין אינו איש־מלחמות כדון־קישוט הלמנשי. לא הוא בורא את מאורעותיו, כי אם הם פועלים עליו. דון־קישוט הלמנשי נלחם בכל מקום בואו, אבל בנימין השלישי הוא רק תייר. ויפה קרא לו מנדלי בשם זה.

המאורע האחרון שבמסעות בנימין השלישי הוא המעשה בקסרקטין והשחרור מבית־האסורים, מעשה נורא של שלטון האדם באדם להרע לו. בהשתלבות פרטיו הוא גם מגוחך עד מאד, מגוחך ועצוב כאחת. אך אין הוא בא להוסיף איזה קו חדש במערכי־לבו של בנימין או לסיים את תמונתו, דמותו של דון־קישוט העברי נשארת בלתי־גמורה ורק שרטוטי הפרצוף הבודדים נתנו על הבד. ספור חייו של בנימין השלישי נפסק באמצע. סרוונטס גמר את מגלת־החיים של גבורו בתמונה סמלית מלאה הוד של העלמו לפני מותו. אצל סרוונטס מת איזה אלונזה קויקסנה, הקליפה החצונית של דון־קישוט, אבל „האביר הנודד, בן דמות היגון" נעלם. אנו פוגשים אותו אחרי־כן בחיים ובספרות בצורות שונות, אך סרוונטס הוציאו כבר מתחת ידו בתור טפוס חי ושלם. לא כן הדון־קישוט העברי אצל מנדלי. הוא נשאר עומד כפסל, שיוצרו נתן לו רק את צורתו הכללית והפסיק את העבודה. יש אמנם להרגיש בו את יד האמן ויש להכיר גם את מעוף רעיונו בדרך כלל, אבל בכל זאת הוא רק נציב שיש, המחכה עוד לחרט המחיה.

5

כשאנו גומרים לקרוא את ספרו של סרוונטס מתעוררים בנו רגש אהבה רבה לגבורו והרהורי־עצב ימלאו את לבנו. אעפ"י ששחקנו הרבה בשעת הקריאה, בכל־זאת אין אנו מרגישים אחריה שום בוז או לעג לגבור הספר, הרי השחוק, שסרוונטס מוצא מתוך לבנו, הם צלולים ושקופים ואין בהם עכור

ביבליוגראפיה

מזלו הטוב של האחד יכסה על פשעיו, אם ישנם, וימתיק את מרירות־החיים אם תדביקו. אצל השני כל תקלה וכל קטטה תתלה בו, ואף זכות־אבות לא תעמוד לו.

דון־קישוט הלמנשי שחק לו מזלו. סרוונטס מצא אותו עירום כיום־הולדו מאחורי־הגדר של עם הישפניה, שהיה שקוע כלו בחלאה רוחנית וגופנית. הוא התגולל באשפתם של להקת־האבירים המתנונת והיה רק מטרה לחצי־הלעג והבוז. אז גלה אותו סרוונטס, הסיר מעליו את זוהמת הסביבה, הרחיצו וטהרו, הלבישו עדיים ועשה אותו לטפוס עולמי ונצחי. ועל־ידו נעשה הוא עצמו לנצחי ועולמי: זו אהבה וזה שכרה.

מה שונה היא גורלו של דון־קישוט העברי! הוא נולד בשעה לא־מוצלחת אצל אב קפדן ובסביבה שנואה. עוד קודם צאתו לאויר־העולם היתה כבר אצל אביו רצועת־עור של סטירה, כדי לדוש בה את בשרו. עוד לפני הבראו הוחדה כבר לשונו של מולידו, כדי ליסרהו בשבט־פיו. המסכן! כבר ברגע הראשון ראה את פני מנדלי־מוכר־ספרים והנם זועפים. אחרי־כן מוכרח היה לסבול בוז וגם מהלומות, כי הסטירה המנדלאית ב„מסעות בנימין השלישי" הלמה ומחצה את יציר־רוחו זה ועשתה אותו לבעל־מום. ואולם הוא השיב לאביו את גמולו בראשו: הוא לא הוסיף כבוד על כבודו. כל רואהו יניד לו ראש ויאמר בן־עוני אמלל, שנולד אצל אב עשיר!

ראוי היה דון־קישוט העברי לתאור יותר עמוק וליחס יותר לבבי, אבל גם זו לטובה, שמנדלי הוציא אותו לאויר־העולם וטפל בו ראשונה. מנדלי מוכר־ספרים לא התענין בו יותר מדי ולא הכניסו למעשים טובים, אך — אל יאוש! — הוא עוד ימצא את גואלו.

וויטבסק, אדר תרע"ת.

ביבליוגרפיה.

„רשמות".

מאסף לדברי זכרונות, לאתנוגרפיה ולפולקלור בישראל. כרך א. ערוך על־ידי א. ז׳ רויאנוב בהשתתפות י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק. יוצא מזמן לזמן על־ידי הוצאת „מוריה" באודיסה. אודיסה, תרע״ח.

שטף החיים החדשים הולך ומכלה את הצורות הישנות של היהדות, כל מה שיש בה מן המוצק והמגובש מתרופף, כלה ונפסד, דמויות־החיים, שחותם עתיקות טבוע עליהן, הולכות ונמחות, סגולות העבר הולכות ונכחדות – ולא יפלא, שיש בין בוני ספרותנו אנשים, המפחדים מפני הכליה האורבת לכל „סבל הירושה" שלנו ומתכוונים להציל משניה כל מה שאפשר להציל על ידי „לקוט, כנוס ורשום".

וזוהי אחת התעודות ששמה לה מערכת ה„רשמות". ואולם עוד תעודה ל„רשמות" שמדעית היא על־פי מהותה, והיא לחקור ולדרוש „את חיי העם הישראלי לכל דרכיהם וצורותיהם בכל הזמנים והארצות".

מאספים מסוג זה היו מופיעים, כידוע, ברוסית ובגרמנית, אם כי הקרקע של הלשון העברית יותר מוכשר לצמיחתו וגדולו של ענף־מדע זה. והנסיון לגאול את המדע העברי מכלים נכרים, שנעשה על־ידי בעלי „מוריה" עוד בראשית שנת תרע״ד, הוא מפעל ספרותי חדש וחשוב; ובפרט שהכרך הראשון המונח לפנינו, שיצא כעדות המערכת אחרי הרבה מכשולים ועכובים רבים, מכיל חומר עשיר ומגומר במקצועות שונים.

החלק היותר עשיר במאסף הוא של ה„זכרונות". כשאתה קורא באלה, נדמה לך, שהנך מטייל במוזיאון, שבו נאספו ונצברו המון תמונות ופסלים, חפצים ושברי־חפצים, שרידים וקטעים של הדורות החולפים. עובר אתה ומתבונן לכל אשר לפניך, ודמות החיים שחלפו קמה לעיניך, ורואה אתה פרצופי אישים וטפוסים מן הימים ההם ואת כל רחוב־היהודים כמו שהיה בעבר.

כשאתה קורא, למשל, „על נהר כבר", אבטוביוגרפיה מצוינה זו של י. ל. גורדון, נצבת לפניך חיה לכל צבעיה ושרטוטיה וילנה של ראשית המאה שעברה.

אמנם, המשורר לא השאיר לנו אלא פרק אחד מתולדותיו, „הילדות והשחרות", ושאר גלגולי חייו, החליפות והתמורות, המאורעות רבי־הערך, שעברו עליו ועל בני־דורו במשך תקופתו, לא נרשמו במחברת זו, אבל גם הפרק הזה חשוב לנו. כי מלבד מה שאנו רואים כאן את סביבת גדולו וחנוכו של המשורר, מתוארת בצבעים חיים, את מחזות החיים שהקיפוהו ואת האנשים שהשפיעו עליו – הרי היא, רשימה זו, משמשת לנו במדה ידועה ראי, שבו משתקפת התקופה של ראשית תנועת־ההשכלה בליטה.

ועוד סגולה אחת אתה מוצא ב„על נהר כבר", היא השלמות והחיוניות הלשונית, השטף הטבעי והפשטות ש׳ל העברית הגורדונית, כי הלא כתובים דפים אלה לפני ארבעים שנה, בשעה שרוב סופרי ישראל היו לועסים עדיין את שברי הפסוקים ונעים על פגרי המליצות, ושום זכר ללשון בני־אדם היה לא היה עדיין בספרותנו. האבטוביוגרפיה של גורדון, לפי תאוריה הריאליים, התמונות הבהירות שבה וסגנונה העולה גם על סגנון הספורים של גורדון, יש לה אפוא ערך ספרותי גם לפי המושגים של זמננו.

ולתוך פנה נפלאה ומיוחדה במינה ביהדות הדרומאית, הלא הם חיי החזנים היהודים, מכניס אותנו פנחס מינקובסקי בדפים מספר־חייו. הדברים, שהוא מספר על החזנים, אותם אמני־הנגינה ברחוב היהודים בדור החולף, שהיו מחוננים בחושים מוסיקליים דקים ונאצלים ויצרו זמרה מיוחדה במינה, שיסודות חילוניים ודתיים משמשים בה בערבוביה – חדשים הם לנו, כי כל מה שאנו יודעים על עולם זה מעט הוא מאד.

בחלק „לשון וספר" מענינים: המאמר של הד"ר ש. ברנפלד על היסוד העברי בלשון הספרדית־היהודית, שהוא מעין נתוח פילולוגי, ו„לשון ה„כלי־זמרים" בפולין" של נח פרילוצקי.

חשוב מאד לפי תכנו המקיף הוא המאמר „עם ה„ספר" והספר" של ש. אסף, המטפל ביחסם של היהודים אל הספר בימים הקדמונים ובימי־הבינים. המחבר משתמש בחומר האצור בספרות התלמודית, ב„ראשונים" וב„אחרונים", ומתאר תמונה בהירה כללית של מצב הספר, היחס אליו, התפשטותו וכל הנוגע לתפקיד, שמלא בחיינו בעבר הרחוק.

ש. י. סטניסלבסקי מספר בקצרה את תולדותיו של הביבליוגרף העברי בן יעקב, בן־דורו של אד"ם הכהן, ומפרסם תעודות אחדות, הנוגעות לנסיונו של בן־יעקב ליסד הוצאת־ספרים עברית ברוסיה בשנת תרכ"א.

בחלק „מנהגים והויות" בא מאמר גדול ורב ענין על המנהגים בחיי ישראל. המחבר י. אלזט מפרט את המנהגים ב„עניני אכילה", „עניני שבת ומועד", „עניני תנאים וחתונה", „עניני הריון ולידה", „עניני מיתה, מתים ואבלות".

מתוך דבריו נכר, שהוא בקי בכל חדרי התורה (המחבר הוא רב הרוצה בהעלמת שמו), ולפיכך שם לו לתעודה להתחקות אחרי שרשי המנהגים, לידתם והתהוותם, להפלות המנהגים, שיש להם איזה יסוד בחיינו, מן המנהגים האסופים, שנשתרשו בקרקע העברי על־ידי השפעה מן החוץ.

מתוך מאמרים כאלה אתה עומד על כמה חזיונות משונים בחיינו ומציץ לתוך מסתרי הנפש של המוני־העם.

אחרי מאמר זה באים „לקוטים" של לחשים, סגולות תפלות, בדיחות, חידות ועוד מן הפרורים, שגם הם נותנים מפתח לרוח האומה ודרכי חייה.

בחלק „השיחות והשמועות" יש אגדות שונות מחיי רבנים, צדיקים, מקובלים וחסידים, ותכנם כתוכן הספורים של כותבי „החסידות" אצלנו, כלומר, יותר ממה שמוסרים המחברים „שיחות ושמועות", ששמעו מפי זקנים, הם מפארים ומקשטים אותן ב„יצורי הדמיון"...

בחלק הנקרא „כתבים" בא מאמר של הד"ר בראוור בדבר החדרים בלבוב בשנת תקמ"ב, לתולדות הישוב היהודי בווליקי־לוקי מאת פ. מארק, ועוד תעודות שונות, שיש להן ערך הסטורי.

בסוף ה„רשמות" באות „אגרות" של הריב"ל, מאפו, ד"ר ש. רובין, מ. ל. לילנבלום. ביחוד מענין הוא המכתב של לילנבלום אל סטניסלבסקי, שמתוכו אנו רואים את הישרנות, הפשטות והאמת הנפשית של סופר זה, המודה בתומתו על חוסר ידיעתו וגו', — מדה שאינה שכיחה ביותר בסופרי תקופתו וגם של תקופתנו...

התקופה III.

בעברנו על כל החומר הרב שב„רשמות", אנו מרגישים כי ידים אמונות טפחו בו, ויכול הוא אפוא לשמש כעדות המערכת עצמה, „דוגמא יפה לאותה העבודה החדשה בספרותנו, שנקראה עבודת רשמות".

נ. ג.

„העבר".

ז'ורנאל לדברי ימי היהודים והיהדות. יוצא אחת לכל רבע שנה. העורך שאול גינזבורג, המשתתפים בעריכה: ד"ר משה־אליעזר אייזנשטדט, בן־ציון כץ ושמואל ראזענפעלד. המו"ל: הוצאת „חיים" לזכר המנוח ר' חיים כהן, תרע"ח, כרך ב' שבט־ניסן, פטרוגרד.

יציאת כרך ב' של מכתב־עתי עברי בשעה קשה זו לספרותנו העברית ברוסיה הגדולה בלי־ספק מעשה רב הוא; ואין לבדוק בו ולחפש מגרעות; כי רבים הם המכשולים, העומדים על דרך המערכת, השואפת למצוא את החומר המתאים והראוי לה, ועל־כרחה משתמשת היא גם בחומר ארעי.

ואולם כשהננו מעיינים בכרך ב' של „העבר", אנו רואים, שעולה הוא על הראשון כמו בתכנו, כן בסדורו. ארעיות החומר וקלישותו אינן בולטות בו כל־כך כמו בקודם לו, אם כי בנוגע לליקויי הלשון, וביחוד במאמרים המתורגמים, אינו ניכר בו שנוי לטוב. המאמר היחידי כמעט הכתוב עברית שאינה צורמת את האוזן, הוא דוקא של סופר, שאינו מצוי בספרות העברית (ש. ניגר). וקלקלה כזו הרי ודאי שיכלה ומחויבת המערכת לתקן!

בראש הזורנאל (גם מלה זו צורמת קצת) בא סוף יומנו של י. ל. גורדון. ביומן זה אין אותו הענין הרב, שאפשר היה לקוות מיומנו של אחד מגדולי הספרות בדורו, וסבת החזיון הוא שכתוב היומן בימי „שקיעת שמשו" של המשורר.

כעין הד לשקיעה זו אנו מוצאים ברשימת היומן מג' בתמוז:

„זה ימים וירחים מעת אשר תקפה עלי מחלתי וכבדו ידי מזוקן, לא אשיר עוד בכל עת ובכל שעה שירה חדשה כאשר הסכנתי בימי נעורי בהיותי בריא וסוד אלוה עלי, כי אם מפשפש אני במעשי הקודמים וממשמש בצרורות מכתבי, ומתפרנס מן הישן; ויש

מינקובסקי שופך אור על התפתחות הזמרה המקדשית בישראל, מגלה את הצדדים האמנותיים שבה, ממציא תאורים שנונים ובהירים לגברי־הנגינה הראשונים שלנו, ואנו רואים כמו חיים לעינינו את „ירוחם המקונן", את „ניסי הבכין המתיאש", את „זולצר הרגזן והמפקד הדרמתי", את „וולולי המטיף והמפיס".

הדפים שבספר־החיים למינקובסקי כתובים מתוך הסתכלות פיוטית בעולם „ההדים העמוקים הרמים והנעלים". אנו רואים כאן את האיש, שהשקיע את מבחר כחותיו, את חושו הדק והעדין ב„הדים" האלה. ועכשיו, כשהוא מסב פניו לאחוריו, לשטח החיים שחלפו, מרחפים לעומתו הצלילים וההדים האלה והוא מאספם למשמרת. ומרפרפת על כל הדפים האלה איזה מין תמימות ופשטות מלבבת של המספר את קורותיו, את מאורעות־חייו החביבים עליו, בחוג ידידים וקרובים.

ולא רק את עולם החוגים והנגינה מתאר לנו מינקובסקי; בספורו החי והשוטף עוברים לפנינו מחזות חיים של העיירה הוואלינית והביסרבית, פרצופים שב„חצרות" הרבים, חסידים וכלי־קודש. תאור ה„חצר" של ר' דוד־יל מטלנא נותן לנו תמונה יותר בהירה ויותר חיה מכל החיים הפנימיים של פנה זו מתאורי הרבה מספרים מושבעים שלנו.

ש. ל. ציטרון מספר על „מלחמת הדינסטיות בישיבת וולוזין", מתאר את ה„אישים והזרמים", ששררו בישיבה זו, שהשפיעה על כמה דורות בישראל והקימה הרבה גדולים, רבנים וסופרים מקרבה.

ה„מורד" בדינסטיה המושלת בוולוזין, ר' יהושע השיל לוין, הוא חזיון מלא ענין בעולם „הרבנים החנוטים הקפואים ומאובנים, סריסי רגש־החיים וחפץ החיים".

רגש המחאה נגד סריסות החיים, נגד החניטה וההתאבנות, שהיה סוער בלבו של ריה"ל, מצא את ספיקו במועצות חשאיות, בתגרות קטנות, ואחר־כך במלחמה גלויה נגד ה„משטר הישן", הכל כמנהג מדינה...

פרצופו של ריה"ל וכל פרשת ה„ריבו־לוציה" בוולוזין מתוארים בזכרונותיו של ציטרון בצבעים חיים ומושכים את לב הקורא.

בקטעי הזכרונות של מ. מאירוביץ, אחד הביל"ויים, המספר לנו על ראשית השתלשלותה של התנועה הביל"וית ומסמן את מערכי־הלב של האינטליגנציה הצעירה שלנו בשנות השמונים – יש חומר חשוב לתולדות התנועה של חבת־ציון. המחבר מוסר לנו הרבה רשמים, המחיים לפנינו אותה התקופה ורעשי מדבריה. אולם כשבא המחבר למסור את רשמי כניסתו ל„ראשון לציון", שהיתה עדיין באותם הימים „סלע קרח" עם אהלי־קרשים בודדים, את פגישותיו עם חבריו הצעירים וצאתו אל הגן בפעם הראשונה לזרוע – הומה ורועדת בדבריו נימה נוגעת עד הנפש:

„ומעיני נשרו וטפטפו על הקרקע דמעות, דמעות שמחה ואושר. לבי פחד ורחב בקרבי, עולמות שלמים חבקתי אותה שעה בזרועותי. כן, אני והם, אני והם נחיה את הכל"...

כך מספר איש על זכרון חייו היותר יקר, על „שעת האושר הנפלאה", שלא תמחה מלבו לעולם.

הסופר הזקן א. י. פפירנה, שתחלת עבודתו הספרותית נעוצה בשנות הארבעים למאה שעברה, מספר לנו הרבה „זכרונות ושמועות" מבני דורו והדור הקודם לזה. יש בהם קטעים, המשמשים חומר היסטורי לתולדות תנועת ההשכלה בקרב יהודי רוסיה, כמו „שתי דרשות", „וואלף טוגנהלד וליאון מנדלשטם", „שמאל מקרבת וימין דוחה", שבהם יסופר על ענין התקונים בחנוך ישראל והתפקיד שמלא בזה הד"ר לולינטאל, ועל ענין הדפסת ספרי־למוד וספרי־קריאה באותו הזמן. ויש בהם גם בדיחות פיקנטיות ואניקדוטות מחיי המשכילים; וכאלה כן אלה מגלים כמה טפחים מן העבר שלנו.

בזכרונותיו של איש־נעמי יש רשמים חיים ונאמנים מהליכות היהודים וביחוד של החסידים באוקריינה.

א. ז. רבינוביץ, יהושע ברזילי ויהושע סירקין מכניסים אותנו לתוך העיירה הליטאית בראשית המאה שעברה, וכל אחד מהם מחיה לפנינו צלמים וטפוסים, שכבר נמחו ונטשטשו והיו לצללי עבר.

במאמר הקטן „שוטים ומשוגעים ברחוב היהודים" מספר המחבר א. הנ. קטעי זכרונות על אודות טפוסים שונים של משוגעים. נושא זה חשוב ביחוד לפסיכיאטר, ואלמלא ההערות המענינות של עורך ה„רשמות", לא היה שום ענין לדברים אלה בצורתם זו.

כפי שאנו רואים, רבים ושונים הזכרונות שב„רשמות". כל קטע מהם — קטע־חיים הוא; כל גרגיר וגרגיר — אבק־זהב של עברנו הוא; ומי יתן ויוסיפו ללקטם ולשימם למשמרת.

מלבד חלק הזכרונות באים במאסף צוד הרבה חלקים, מהם מדעיים ומהם לקוטי תעודות עתיקות.

לסוג המדעי יש לחשוב את המאמר הגדול „יהודי תימן, שירתם ומנגינתם" של א. ד. אידלסון, הבא בראש המאסף. על היהודים התימנים הרבו אמנם לכתוב בפובליציסטיקה הארצישראלית. אבל על תולדותיהם וארחות חייהם נכתב מעט מאד, ומאמרו של אידלסון, המטפל ביחוד בשירתם ומנגינתם של יהודים אלה נותן גם מושג מקיף מתולדותיהם ותמונה שלמה מחייהם.

בחלק „פלגות בישראל" בא מאמר מאת ד"ר ש. א. פאזנאנסקי על „מיסדי כתות בישראל בתקופת הגאונים" ו„לקורות החסידות", ישנו פרקים על אלימלך מליזנסק והרב מאפטא — מאת הד"ר הורודצקי.

„מנויורק ועד רחובות".

מנהג מקובל הוא בימינו, שכל סופר או משורר הנוסע בארץ־ישראל כותב את רשמי מסעו בספר. תשעים ותשעה למאה מן הספרים הללו עשוים על־פי נוסח ידוע: כך וכך דברי מליצה על הארץ בכלל, כך וכך דברי קינה על השממה, כך וכך דברים צדדיים על הא ועל הא. אין פלא אפוא, כי אחרי כל הספרים הרבים האלה אנו יודעים רק מעט מאד על־דבר ארץ־ישראל. ורק יחידי סגולה שבין הסופרים נתנו לנו רשמי מסעם בארץ־ישראל, שעוררו בלבנו חבה אל ארץ־האבות ומחשבות על־אודות עתידה.

אחד מן המעטים האלה הוא המשורר יהואש, שספרו מונח עתה לפנינו *).

יהואש ידוע לקהל הקוראים בתור משורר, ולפיכך אפשר היה לשער כי ספר־מסעותיו יהיה מלא דברי שיר (הרי גם אלה שאינם משוררים כל עיקר, כיון שבאו לארץ־ישראל פתחו בשירה). ואולם הוא עמד וכתב דוקא ספר של פיליטונים נחמדים, שהקורא ימצא בהם הרבה יותר דברי פיוט מבכמה וכמה שירים והרבה יותר דברים של טעם מבכמה וכמה מאמרים עמוקים וקשים של סופרים „רצינִיים". אמנם ברוב הפרקים של הספר, בתחלתם או בסופם, אנו מוצאים שורות אחדות בחרוזים, אך אלו אינן עיקר, ואפשר לסלוח להמשורר יהואש על חולשתו זו (אין אדם יכול להתגבר על הרגל של שתי עשרות שנים או יותר) בשביל דברי הפרוזה היפים, הבאים אחרי דברי השירים.

חותם של אמיריקה, שבה ישב יהואש עשרים ושלש שנים, טבוע על כל הספר, אין בו סימן לבכינות המצויה אצל הרוב הגדול של משוררינו. ספוג הוא הומור בריא, מעין זה של האמריקני, אלא שממוזג בו גם טעם יהודי, ולכן הוא קרוב לנפש הקורא היהודי.

חמשה־עשר הפרקים הראשונים של הספר מטפלים בספורי ההכנות אל הנסיעה ובתאורי המקומות, שעבר בהם המשורר בדרכו לארץ־ישראל. כל פרק ופרק בפני עצמו הוא פיליטון נעים, המשרה על הקורא רוח של בדיחות־הדעת וגורם לו שעה קלה של תענוג. מן הפרק הששה־עשר ואילך עוסק יהואש בעניני ארץ־ישראל, נוגע בשאלות החמורות של הישוב שמתחבטים בהן סופרינו ועסקנינו, מחוה דעתו בשאלות הלשונות, מתאר כמה וכמה תאורים ממראות הארץ ומטיב יושביה, מעיר כלאחר־יד על הרבה מעניני הישוב. אך בדרך־כלל אפשר לאמר חשיבות יתירה יש ל„איך" של דברי יהואש על ארץ־ישראל מאשר ל„מה" שהוא אומר.

*) „פון נויארק ביז רחובות און צוריק". נויארק 1917.

יהואש מספר בשבחה של ארץ־ישראל. יש בו ניצוץ מנשמתו של כלב בן יפונה, שאמר: „עלה נעלה וירשנו אותה", אף כי גם הוא ראה, לא פחות מחבריו, את כל המכשולים על דרך הישוב שם. ומי שיודע את טיב שירתו של יהואש יתפלא ביחוד על רוח אופטימיות זו בנוגע לארץ־ישראל. בתור משורר נמנה יהואש על משפחת בעלי הצער העולמי, שרואים את החיים כענין רע שברא אלהים לאדם לענות בו. אך כיון שבא לארץ־ישראל, נתמלא לבו גיל לקראת כל קרן־שמש, כל פרח־זיו, כל הד־שיר וכל צל־תקוה.

ואולם יש לזכור, ראשית, כי יהואש איננו ציוני מאתמול, כלומר, אחד מאלה שנהפכו בן־לילה ממתבוללים קצונים ללאומיים נלהבים ושארץ־ישראל, כמו הלשון העברית, זרה להם ואין בלבם זקה אליה, ורק בפיהם הם מתגעגעים עליה. יהואש הוא „חובב־ציון" שנעשה ל„ציוני". נפשו קשורה בארץ־ישראל באלפי נימים מימי ילדותו, וכל הטענות ההגיוניות כנגד הישוב בארץ־ישראל לא תוכלנה לעקור מלבו את חבתו לארץ־האבות.

ושנית – ואולי זהו הוא העיקר – יהואש היה דר כ"ג שנים באמריקה, בארץ החולין שבחולין, הגשמיות שבגשמיות, ולפיכך יקר בעיניו, עיני משורר, כל ניצוץ של קדושה, כל קורטוב של רוחניות, כל שאיפה לחיים של שלמות; אפילו הקנאות היתרה ללשון העברית, קנאות זו, שמביאה לידי רדיפה את הז'רגון (לשון שירתו של יהואש), מוצאה חן בעיניו, משום שרואה הוא בה התגלות של אידיאליסמוס מצד אלה, שהקדישו חייהם לתחית לשון־עם.

את ה„אני מאמין" שלו בנוגע לארץ־ישראל מביע יהואש במכתב אל רעו, שבתוך שאר הדברים הוא אומר:

„...פוגש אני בריות קטנות, שרואות ב„ישוב" רק כר לעניניהם הקטנים, שעולים על שכם העם, כדי שיאמר עליהם, כי המה הראש; או פוגש אני בסוחרים־מוכרים, שמעלים את שער הקרקעות ועושים עצמם כחלוצים ובונים, שהשם „ציון" בפיהם ועגל־הזהב בלבם – ואיני זז מחבתי לארץ־ישראל אפילו כמלוא־השערה. הבריות הללו לא יטמאו את ארץ־ישראל ולא יחללוה, ולא עוד אלא שהארץ תזקק ותטהר אותם, אם לא אותם עצמם, הנה את יוצאי חלציהם. אלה הם הגרעינים הרקובים, שמהם תצמחנה שבלים בריאות ומלאות" (15־214).

ובמקום אחר הוא אומר: „בארץ־ישראל תמצא לה כל היהדות את תקונה... רוב כחנו כלה לתהו בבנין חומות מסביב לגיטו"...

ואת מכתבו לרעו מסיים יהואש: „כאשר תבא לארץ־ישראל, תביא עמך רק דבר אחד: חבה..."

דבר אשר דגתיו בגניזה מהיותו קטן בעיני, עתה חביב הוא עלי כדבר יקר עתיק־יומין ואני מוציא אותו מקרן אפלה ומעמידהו בקרן אורה. וזה אמנם לאות, כי דללו וחרבו מעיני בי, שחו בנות השיר ופסקה הנבואה".

(שם 25)

מתוך שורות נוגות אלה עולה קולו הרפה והרצוץ של „נעים הזמירות" בדורו. זהו מעין ודוי איום של הרואה בנר נפשו, כי הולך הוא וכבה, ומתאמץ להאציל על עצמו מנגה האור הרחוק של חייו הקודמים ומיצירתו הקודמת.

ולפי שהמשורר עצמו הרגיש אז, כי דללו מעיניו, לא יפלא, שאין אנו שומעים עוד את קלוחם החי ביומן שלו. הדברים סובבים שם ברובם על קטנות, כגון פרושי מלות, התאוננות וקינות על פשיטת־הרגל של בית גינזבורג, עניני משרה ועבודה ועניני בית וכדומה.

אופיים הם מאד דברי גורדון על הישוב בארגנטינה ועד כמה הוא חרד ודואג לחנוך ילדי המתישבים, שיתאים לרוח התורה והאמונה... והלא אדם זה היה לזועה לחרדים!

ש. ג י נ ז ב ו ר ג עומד על ה„בהלה" בשנת תקצ"ה, כשהתפשטה השמועה בקרב יהודי רוסיה, שיאסרו הנשואין, ועל היחס של האינטיליגנציה היהודית אל הפוליטיקה של ניקולאי הראשון בנוגע ליהודים. כדי לתת תמונה בהירה של הבהלה, הוא מפרסם את ספורו של אייזיק־מאיר דיק „הבהלה", שעדיין לא נדפס עד עכשיו בעברית. אם נסיר את הפסולת המשכילית שבספור זה, הספוג הומור חי ומכיל תאורים היוניים — נוכל לקרוא אותו בעונג גם עכשיו.

י. צ י נ ב ר ג מטפל במלחמת הקהל ב„רב האחרון" בוילנה. המחבר מתאר את העריצות והתקיפות של הקהל והפרנסים היהודים, שדכאו את כל מי שדרש לצדק ויושר בעניני הצבור. המאמר מיוסד בעיקרו על פנקס אחד בדבר הריב והמחלוקת, שפרצו בין פרנסי הקהל הוילנאי והאב"ד האח־ון, אלא שהרבה המחבר בהערות וציונים המכבידים על הקורא לעמוד על עיקר הדברים.

ב„פרצופים" של י. ל. קנטור וש. פרוג, שתוארו על־ידי רעם המנוח ד"ר י. קצנלסון בנאומים שנשא אחרי מותם, יש רק שרטוטים מרפרפים, שאינם מצורפים לתמונה שלמה, כי הרי דברים שבעל־פה הם. ולחנם לא צינה המערכת, כי נאומים הם, שהרי יש בזה משום זלזול בכבוד המנוח, שיבואו ויקראו את דבריו אלה כדברים שבכתב.

בסוף המאמר „גרובין" של ב ע ל־מ ח ש ב ו ת יוסיף המחבר קוים ושרטוטים לתמונת החיים בבית־אולפנא „מוסרי" זה, שבלה שם שנים אחדות מימי נעוריו. דרך אגב מתאר בעל־מחשבות בצבעים בהירים את הסביבה הבעל ביתית ברחוב היהודים בסוף המאה שעברה ואת מצב החנוך, שהיה שורר בסביבה זו.

ה פ ר ו פ י ס ו ר י. ק ו ל י ש ר נותן במאמרו „היהודים ותעשית המשי במאה הי"ח בפרוסיה" דף הסטורי מענין מתולדות היהודים בגרמניה, שמתוכו אנו למדים על התפקיד הכלכלי, שמלאו שם היהודים ועל ערכו של זה ב„אמנסיפציה" שלהם.

וגם ק ו ל י ש ר הכן מטפל בתולדות היהודים בגרמניה ומבאר במאמרו „פורים־פראנקפורט במאה השבע־עשרה" את הגורמים הכלכליים של הפרעות, שעשו הפועלים של עיר זו ביהודי המקום.

פרק הסטוריה מלא ענין מחיי היהודים בפולין מספר ע. נ. פ ר ע נ ק במאמרו „הרב ר' דובער מייזליש". המחבר מוסר את פרטי חייו של רב זה, שהיה חזיון מיוחד במינו בעולם הרבנים לפי פרשת עבודתו המדינית (השתתפותו במרד הפולני) ויחוסיו הקרובים לאצילי פולין ורוסיה.

ש. נ י ג ר מטפל בכתביו העבריים של אייזיק־מאיר דיק, דבר שלא נעשה עדיין בספרותנו. המחבר עומד על כל ספריו העבריים של דיק ומשתדל להראות את ערכם הספרותי וההסטורי. מטרתו, כפי שהוא מעיר בסוף המאמר, היא להוציא את ה„ניצוצות" של יצירת סופר שירד מגדולתו, ולפיכך אינו בודק במומיו. ואכן צודקים דברי המחבר, „שאינו דומה סופר שעבר זמנו לסופר בן־זמנו". סופר כדיק ראוי לכך שנעלה אותו המעט הקיים משכבות האבק של העבר ונציל אותו מן השכחה העולמית.

א. ט ש י ר י ק א ב י ר מספר את כל פרטי המשפט המבהיל של לעא פרענק, הוא ביילים האמריקני. אמנם מאמר זה לכאורה אין מקומו ב„העבר" כי ידובר בו על הנעשה לעינינו ממש, אבל ראוי הוא המאורע הזה, המגלה את פצעי היהדות האמריקנית לזכרון לדור אחרון.

ב„עלה למזכרת" המנוח הרמן כהן נגע הד"ר א. ק א ר א ל נ י ק, בחמשת הדפים שכתב, בכל השיטות הפילוסופיות העולמיות עד כהן בכלל...

מלבד כל המאמרים הנזכרים באה בסוף הספר העתקה פוטוגרפית של הספר „קול שועת בת יהודה" מאת המומר י. ל. נעוואחאוויץ. אל הספור מצורף מבוא מאת ב נ צ י ו ן כ ץ, המדבר על תנועת ההשכלה בין יהודי רוסיה ופרטי חייו של נעוואחאוויץ.

בתור הוספה ל„העבר" בא קובץ כתבים וכרוזים הנוגעים למחלוקת בין המתנגדים והחסידים בשנות תקל"ב־תקע"ו עם הקדמה והערות מאת ש מ ע ו ן ד ו ב נ ו ב, שנתן משום מה לכל זה שם מוזר קצת באותיות רומיות „חאסידיאנא".

אם נתבונן אל החומר המגוון, שבא ב„העבר" ונזכר, כי ברובו חובר על־ידי כחות מקומיים — הרי נודה, שקובע הוא ברכה לעצמו.

ג. ג.

מעורב עם הבריות, וריח של דיו לא היה נודף ממנו.

מר ש מ ע ו נ י קרא למאמרו על שלום־עליכם שם „זכרונות ומחשבות". בזכרונותיו יש הרבה דברים מלאים ענין ; אך ה„מחשבות שלו נותנות מקום לוכוח... ואפשר שלא היה כדאי כלל להציגן בקובץ זה, משום כבודו של הנפטר.

בחלק „המכתבים" באו רק מכתבים מעטים, שכתב שלום־עליכם אל ה„סבא" ז"ל, אל ר ב נ י צ ק י, אל מר ש ר י ר א, אל מר שמעוני. לפי דברי ספקטור בזכרונותיו, אילו אספו את מכתביו של שלום־עליכם, אפשר היה להוציא עשרים כרכים חדשים, שערכם הספרותי לא היה פחות משאר כתביו שנדפסו.

ומתוך „השפע" הרב הזה באו בקובץ שלפנינו כמה מכתבים, שמוטב היה אילו לא נדפסו. כידוע, יצאו בכלל עוררין על המדפיסים מכתבים פרטיים של סופר לאחר מותו, משום שרק ח י י ר ו ח ו נוגעים אל הקהל ולא חייו הפרטיים, אבל אפילו לדעת המתירים והמקילים בענין זה, צריך לנהג זהירות יתרה בפרסום מכתביו של סופר שנפטר.

אך אם — לפי דבריו של ספקטור — יכל כל יהודי לכתוב „זכרונות" על־דבר שלום־עליכם, הנה קשה כקריעת ים־סוף לכתוב מאמר־בקורת על כתבי שלום־עליכם. על־פי־רוב, בא מאמר בקרת ל ב א ר לפני הקורא את יצירת האמן, ל ג ל ו ת לעיניו את הקוים הנעלמים שבה, ל פ ר ש את הסתום. ואולם כתביו של שלום־עליכם קלים להבין כל־כך, ו ג ל ו י י ם כל־כך, עד שכל ה„באורים" וה„פרושים" לא רק למותר הם, אלא גם למחסור.

הנה כתב, למשל, ש. נ י ג ר בקובץ זה מאמר גדול בן שלשים ואחד עמוד בשם „טוביה החולב", ולאחר שיתאזר הקורא ויעבר עליו מראשיתו ועד סופו יבואר לו רציון חשוב, כי טוביה החולב הוא בעל לב מלא אהבה. כמובן, השכיל המבקר להביע רציון זה ברוב עמקות וברוב דברים, כיד ה' הטובה עליו, אבל פרצופו של טוביה לא נעשה על ידי כך בהיר יותר.

מר צבי הירשקאן בא במאמרו, הקטן בכמותו מן הקודם, לגלות סוד פרסומו של שלום־עליכם ולבאר, מפני מה נתחבב כל־כך על כל העם היהודי, „אף־על־פי שלא בא לעולמנו בדבור חדש, שיש בו הכח להכריח את הקהל לשמעו..." לפי דעתו, יש לבקש פתרון לחידה זו באותה עובדה, „שאין לך סופר, שיהא מתאים ב צ ו ר ת יצירתו או — לפי בטויו של ביאליק — ב נ ו ס ח שלו, אל טעמה ונימוסה של אומתו, כמו שלום־עליכם". ביתר באור : „החנוני היהודי, איש המסחר, שלא היה מימיו, על צד האמת, ב ח י י ם, ב ר ח ו ב. בררן בנוגע ליצירה, לסגנון ולמדה, כששמע מפיו של שלום־עליכם מעשיות רבות, עצובות ומבודחות, על דבר חייו הדלים, העגומים והמעוררים צחוק, נשאר לעולם מכיר טובה לשלום־עליכם, משום שהספורים האלה נמסרו לו בלשונו ולפי הנוסח שלו, ואפילו בתנועותיו והעויותיו... ובאותו חוסר־הסגנון הטבוע עליו..."

אם זה הוא הפתרון הנכון של ה ח י ד ה, וכמה מן האמת יש בפתרון זה, ואם יש בו כדי לפתר את „החידה", מפני מה חביב שלום־עליכם גם על אוהבי „הסגנון והצורה" — ודאי שיש לדון בזה, אך אין הדבר מעניני כאן.

בחלק המאמרים באה עוד רשימה מאת י. ד ו ב ר ו ש י ן „שלום־עליכם ההומוריסטן" ומאמר קצר מאת הד"ר מ. שאץ : „שלום־עליכם הרופא העממי". —

ב. א.

„אנטולוגיה עברית".

Еврейская Антологiа, сборникъ молодой еврейской поэзiи. Подъ редакцiей В. Ф. Холасевича и Л. Б. Яффе. Предисловiе М. О. Гершензона.

המשורר ל. י פ ה, בהשתתפותו של המשורר הרוסי ח ו ד ס ו ב י ץ לקחו עליהם את העבודה הקשה והאחראית לתת את מבחר הדברים הליריים של שירתנו הצעירה בתרגום רוסי. אנטולוגיות כאלה, כפי שידוע לי, כבר ישנן בכמה לשונות. ראיתי אנתולוגיה אחת של שירתנו הצעירה גם בהונגרית. מובן מאליו, שדוקא בעברית עוד אין לנו ספר כזה, שיש בו כדי לקרב את הקורא העברי אל הליריקה שלנו — קורא זה, שהוא כל־כך זקוק לזקוק הטעם בכל מה שנוגע לדברי שירה. אבל אין זה מענינננו.

מי שמכיר את כל הקושי שבתרגום שירה לירית, לא יגש אל הספר בתביעות מרובות ביותר. תרגום מוצלח של שיר לירי, שהוא מעלה בלב אותו ההד של המקור, הוא תמיד מעשה־נס. המתרגם דברי ליריקה זקוק ל„רחמי־שמים" אולי במדה עוד יותר גדולה מאשר המשורר המקורי. הן הליריקה בגלוי וכסוי, במשחק הריתמוס, בצירוף־המלים, ואפילו — בצירוף האותיות... על המתרגם איפוא למצוא אמצעי־בטוי לכל קפריסה ונטיה זרה של המשורר, שבמקור יש להן חנן המיוחד ובתרגום אינם אומרים לנו כלום. אם בפרוזה אין המתרגם פסוק כצורתו משיג את מטרתו, על־אחת־כמה־וכמה דברי שירה, שבטוי הרגש יושג לא באמצעים ישרים, כי אם כמעט בסוד הצירופים המוסיקליים.

ואמנם הוא עצמו, י ה ו א ש, הביא עמו לארץ־ישראל ח ב ה במדה מרובה עד מאד, וזו שסיעה אותו לגלות שם עולם מלא, שאינו נראה לאלה שבאים שמה לשם תיור בלבד.

„יש ארץ־ישראל של חג, של פאר, של קריאת „הידד", ויש ארץ־ישראל של חול, של יגיע־כפים ושל בריאות... הראשונה נועדה לתירים ולשוקלי שקל, שבאים לראות, להיכן הלכו שקליהם, והשנית הולכת ומתגלית רק לקרוב, לבן־בית *) (ע' 168).

ובכח ה ח ב ה הזאת לארץ־ישראל, שיהואש אומר לנטוע בלב כל איש יהודי הרוצה להתישב בארץ־העתיד של אומתנו, הוא פותר על נקלה את השאלה הקשה על דבר יחס האכרים והפועלים זה לזה, שאלה סוציאלית זו, שבגולה מתחבטים בה עד היום והיא שבראה לנו מפלגות ופרקציות גם בין הציונים. י ה ו א ש מספר בשבחם של הפועלים היהודים בארץ־ישראל ורואה בהם תקות הישוב, אלא שבכל זאת הוא מחבב את ה„בועזים" (בשם „בועז" קוראים בארץ־ישראל לאכר בעל־אחוזה, העומד ברשות עצמו) ואינו מקטרג עליהם. וכך הוא אומר:

„הרבה קרבנות הביא „בועז" זה והרבה סבל בשביל ארץ־ישראל וקשור הוא אליה בכל חוטי נשמתו. והאהבה המשותפת אל הארץ ואל העם גדולה ועצומה היא מן החשבונות שבין זה לזה..." „שמי־התכלת עם השמש משלימים ביד רחבה את השכר שקפח „בועז".

אולם, כמו שאמרתי, עיקר חשיבותו של ספר־המסעות הזה אינו ב ת כ ג ו אלא ב צ ו ר ת ו. דרך אגב משלב י ה ו א ש בהרצאת הדברים הגדות־קסם ושיחות־עם, שיצירות נאות הן כשהן לעצמן.

ברשימה קצרה זו אי־אפשר לי להביא דוגמאות רבות מן הספר הנעים הזה. ואולם קשה לי להתאפק מתרגום שני קטעים קטנים מתוך ספרו של י ה ו א ש:

„בהבט אדם על הרי יהודה הרכים, החולמים, העטופים ערפל, ונדמה לו כי השם „הרים" מגושם הוא, חולין הוא להם... אולי הם „נשמות של הרים"? אם מות ימותו הרים וחלק להם לעולם הבא, אזי פניהם כפני הרי יהודה... והם שרוים תחת מעטה הערפל הדק יומם ולילה וחולמים... וזרח השמש ובא השמש, כוכבים צצים וכבים, — והם שרוים עטופים בכפתם הכחולה חולמים... זכרונות? תקוות? (II, ע' 18).

ועוד דוגמה אחת מן ההומור של י ה ו א ש. הוא מספר על־דבר הפעמון במושבה „רחובות", הקורא להתחלתה ולסיומה של העבודה בשדה או לסעודת־הצהרים. פעמון זה היה משמש לפנים בבית־כניסה לנוצרים ועכשיו „נתגיר" ובא לדור במושבה עברית.

„וזהו הטעם — אומר י ה ו א ש — מפני מה אין קולו שלם, ומדוע יש שעל שני הקולות, שהוא מחויב על־פי יושר להשמיע, הוא מוסיף עוד שלישי, חצי־קול וחצי־אנחה... הדבר פשוט: הפעמון לא חזר בתשובה שלמה. געגועים יש לו על בית־הכניסה... ומאז נודע לי „יחוסו" של הפעמון, אבד חנו בעיני. שונא אני גרים, ובפרט אלה שמקשקשים" (ע' 27 II).

אין ספק שכל אלה המחבבים את י ה ו א ש יקבלו את ספרו זה כאגרת־שלום נעימה מאת אח קרוב; ואלה שאינם ממוקירי שירתו, ש„חגיגית" היא יותר מדי, יקראו את הפרוזה שלו בענג רב, על שם פשטותה וקלותה וטבעיותה.

ב. א.

„לזכרו של שלום־עליכם" *)

הקובץ הספרותי הזה, הנאה בחיצוניותו, כולל שלש מחלקות: א) זכרונות של סופרים וקרובים ע"ד ש ל ו ם ־ ע ל י כ ם; ב) מכתבים מעטים מאת המנוח אל אחדים מידידיו; ג) מאמרי־בקרת על־אדות ערכו הספרותי של ש ל ו ם ־ ע ל י כ ם או של קצת מיצירותיו. ונוסף על זה: נוסח המצבה על קברו של שלום־עליכם, שחבר בעצמו, ותוכן הצואה, שהשאיר אחריו לבניו ולבנותיו.

בחלק הזכרונות אנו מוצאים שני מאמרים קצרים (י. ד. ב ר ק ו ב י ץ: „פטירתו של שלום־עליכם", והד"ר מ. קויפמן: „זכרונות"), שהם יותר דברי־הספד של אנשים קרובים מאד אל הנפטר, ואינם בכלל זכרונות ספרותיים, אף־על־פי שנקראים בהתענינות מרובה ויש בהם (ביחוד במאמר השני) כמה וכמה קוים לתאור פרצופו הרוחני של שלום־עליכם.

השם „זכרונות" הולם יותר את מאמרי הסופרים דובנוב, ספקטר ורבניצקי, אלה שזכו להתודע אל המנוח בראשית ימי עלותו על במת הספרות. חשובים הדברים למי שיבוא לכתוב את תולדות הספרות היהודית. שלשת הסופרים הנזכרים כולם עוסקים בתקופה אחת של חיי שלום־עליכם, כולם מספרים, כמעט, דברים אחדים. כולם עומדים ומעידים, כי שלום־עליכם קנה לו שם עם פסיעותיו הראשונות באהלי ספרותנו; כולם מעידים, כי שלום־עליכם אהב אהבה רבה את הספרות היהודית וקנא לכבודה קנאה גדולה; כולם מעידים, כי שלום־עליכם היה איש־רעים,

*) י ה ו א ש בא לארץ־ישראל להשתקע שם, אך מאורעות המלחמה הכריחוהו לעזוב את הארץ ולשוב לאמריקה.

*) „צום אנדענק פון שלום־עליכם (זאמעלבוך). רעדאקטירט פון י. צינבערג און ש. ניגער. —

מתקופה לתקופה

בנוגע לאנתולוגיה עוד גדול הקושי ביחוד לאותם המתרגמים הרוסים, שאינם יודעים את הלשון העברית במקורה והוצרכו לתרגום פרוזאי, שנעשה ע"י אחרים. מטעם זה נבלעו כמה גונים דקים, שבלירקה טשטושם מביא לידי מיעוט המדות. פה ושם נפלו גם שגיאות, שקלקלו לא־מעט. ואולם עם כל הפגימות האלה אנו מכירים, כמה עמל ויגיעה הושקע בספר זה מצד העורכים. בתרגומים אלה השתתפו אחדים מבחירי משוררי רוסיה המודרניים, אך לפי־שעה היה כמעט מן הנמנע להוציא ספר כזה בשלמות גמורה.

האנתולוגיה פותחת בשירי פ ר ץ ו פ ר י ש מ ן, שהשפעתם על שירתנו הצעירה אינה מוטלת בשום ספק. בחירת שירי פרץ מוצלחת במובן ידוע, אף־על־פי שמורגש חסרון דוגמאות מן „העוגב" — ביחוד השירים האחרונים של ספר זה, המגלים ביותר את אפיו של המשורר. גם תרגום השירים האלה — שנעשה ע"י המשורר הרוסי ב ל ט ר ו ש י י ט י ס — עלה יפה עד־מאד; ביחוד השיר השני, שהוא ממש מעשה־אמנות. פחות מוצלחת היא בחירת שירי פרישמן. השירים „בלילה" ו„עלטה" הם אמנם משיריו הנבחרים, אך שניהם הם בני מין אחד ועל־פי תכנם וצורתם קשים מאד לתרגום. השיר „בשביל המשיח" ניתן לנו בתרגום יפה מאד (של חודסביץ). בשיר „עלמה", מלבד הבית הראשון, עלה בידי המשוררת הרוסית ז ש י ר ק ו ב ה (אשה נוצרית המתרגמת מן המקור העברי) למסור לנו את העצב הדק של האלגיה היפה הזאת. הרושם של השיר „בלילה" נתקלקל הרבה ע"י החרוז האחרון של הבית הראשון: O Боже мой, הנגינה של המלה мой, שאנו מתפלאים על אדם בעל טעם כחודסביץ, שלא הרגיש בצלצולו הפגום.

גם מצד בחירת השירים וגם מצד טיב תרגומם עלו ביותר ב י א ל י ק ו ט ש ר נ י־ ח ו ב ס ק י. משל ביאליק באו באנתולוגיה זו, מלבד תרגומים ידועים מקודם, גם „הברכה" ושיריו שנדפסו ב„כנסת" בתרגום מצוין של ו י א ט ש ס ל ב א י ב נ ו ב, ו„הולכת את מעמי", „נטוף נטפה הדמעה", „והיה כי תמצאו" בתרגומיהם היפים של י פ ה, ד ו י מ ר, ב ל ט ר ו ש י י ט י ס ו מ ו ל ו ג ו ב. משל טשרניחובסקי מצטיין ביחוד תרגום האידיליה „כחום היום" מאת חודסביטש; עלה יפה עד מאד תרגום השיר „עת כנור תחת יד רוגשת יתיפח" (ע"י פ. ב ר ק ו ב) וטובים השירים „קסמי יער", „מות התמוז" „על ערבות מתות", „עולות רגל", „על המים", שבאו בתרגומיהם של חודסביטש, ל י פ ס ק י ר ו ב ול. ב נ ד ו ב ועוד.

משירי י ע ק ב כ ה ן טובים ביותר „על העירה הנרדמת" ו„נגינות גנוזות" (ע"י חודסביטש ווירחובסקי). מתפלאים אנו, שלא הובא שירו המצוין „רוח בקר על הבקעות" וכדומה. בחירת שירי כהן בכלל לא עלתה יפה.

משירי ש נ י א ו ר בא תרגום המבוא של „בהרים" בתרגום יפה של מ ה ר ש ־ ק. טוב גם תרגום השיר „בחדרי" (בתרגום ליבמן) ו„פרגים" (תר' בלטרושייטיס). משיריו הגדולים באו קטעים מ„אל צלילי המנדולינה" (תר' חודסביץ). לתיאור תכונתו של שניאור חסר השיר המצוין „משטמה" שבו גלה המשורר את עצמו בכל כחו ואמתו.

משירי שמעונוביץ תורגם „השומרוני האחרון" (תר' חודסוביץ). תרגום „על נהר כבר" עלה יפה. הצליח גם תרגום „מים אל ים" (ע"י ליפסקרוב).

ב י ע ק ב ש ט י י נ ב ר ג ו י צ ח ק ק צ נ ל ס ו ן נהגו העורכים צמצום יותר מדי. באו רק שנים שנים שירים קטנים מכל אחד, גם לא מן היותר טובים שיש למצוא אצלם.

משירי י ע ק ב פ י כ מ ן באו בתרגום יפה „ארצי" ו„אהבתי הארץ הבוטחה" (ע"י חודסוביץ וכריוסוב). פחות מוצלח תרגום השיר „יום יום אני הולך אל מעונך" בביתו האחרון.

מלבד אלה באו עוד תרגומים משיריהם של „א ב ר ה ם ב ן י צ ח ק", י. ק ר נ י, א. מ י ט ו ס, א. פ י י ע ר ש ט י י ן ור. ש א ו ל. בראש הספר באה הקדמה מאת מ. א. ג ר ש נ ז ו ן.

זה הוא תוכן האנתולוגיה. אם נקבל בחשבון את תנאי הזמן, שלא נתנו את היכולת להשיג את כל החומר והכבידו את העבודה על העורכים בכלל, אין אנו רשאים לחפש את המומים שבספר זה, וחייבים אנו, להפך, לברך את הוצאת „ספרות", שבימים קשים כאלה הצליחה להוציא ספר יפה כזה, שבכל חסרונותיו אפשר בכל־זאת לקבל ציור מהתפתחות שירתנו הצעירה.

י. פ.

איסידור לזר.

הסערה בצלוחיתנו.

I

פרי הריבולוציה.

מצד אחר:

– ועד הקהלה במוסקבה, ספאסקא־גלינישצינסקיא 8, טיליפון №.

ומן הצד השני:

– דער קהלה־ועד אין מאסקווע ספאסקא־גלינישצינסקאיא 8 טעלעפאן №.

וכן בפטרוגרד. מצד אחר – ועד הקהלה, פטרוגרד, טיליפון וכו'. ומן הצד השני: קהלה־ועד, פעטראגראד, טעלעפאן וכו'.

וכן בניז'ני, וכן בסמולינסק, וכן בוולוגדה ויתר הערים והעירות, שנפזרנו שם בשנים האחרונות לרגלי המלחמה.

פסוק ותרגום בצדו. „ועד־הקהלה". ופירוש לו – „קהלה־ועד", „טיליפון" פירושו – „טעלעפאן".

מעין תרגומי החדר מלפנים!

והיה כי ישאלך בנך למחר: „מה זאת?" ואמרת לו:

– בעבור זה עשו העסקנים לנו בפרוץ הריבולוציה בארץ!

והיה אם לא יאמר די בתשובתך זאת, והוספת וספרת לו עוד לאמר:

– כי הימים היו גדולים וכבירים. חזיונות אשר לא שערו ולא מללו אותם, באו ונהיו. מאורעות נשגבים, שכמוהם לא היו עוד, התחוללו בכל הארץ. דם ואש ותמרות עשן לא חדלו במשך שבועות וירחים ושנים. העולם נהפך והתערה מיסודו. עליונים ירדו למטה ותחתונים התחרו לעלות למעלה. השקפות עולם ושאיפות דורות ומאויי המינים ואינטרסי מעמדות נאבקו והתנגשו זה בזה. כחות איתנים התלכדו ויאחזו איש בגרון רעהו, בנינים עתיקים נהרסו, חומות בצורות נחרבו; אוצרות עד נפסדו או נחמסו ועברו מיד בעליהם ליד זרים. כל יסודי החברה התמוטטו ורבואות ידים נסו להניח במקומם אבני־פנה חדשות. כל הישן וכל הבלה נמחה ועמו נפגע גם הרבה מן הבריא ומן המעולה, ותחתיהם קוו המתחרים והמתגוששים להקים בירת חיים טובים ומשוכללים מאלה...

אז תגבר גם בינינו הסערה. הריבולוציה הגיעה גם במחננו עד מרום קצה, ותוצאותיה היו כבירות ומפליאות. הקהלות, די בכל אתר ואתר, „נחלצו חושים", באו והדפיסו בלנקים חדשים „שלא שבעתם העין", בלנקים, אשר כמוהם לא היו עוד. מצד אחד: „מוסקבה" ומצד שני – „מאסקווע". מצד אחד: „טיליפון" ומן הצד השני: „טעלעפאן"...

ועתה באו וראו והשתוממו:

– מה גדול כחה של הריבולוציה!...

* *
*

והנה לפנינו „ועד־הקהלה", „קהלה־ועד", „טיליפון" „טעלעפאן" – זה בצד זה, זה על יד זה, במנוחה, בהשקט, בנחת!... כאלו שלום־אמת, שלום־נצח שרר ביניהם מאז ומעולם!...

לא, הדור הבא אחרינו לא ימצה עד עולם את כל עומק התהום, אשר עבר ביניהם מלפנים, את כל תוקף השנאה, אשר שלטה ביניהם בימינו, – בין „ועד־הקהלה" ובין ה„קהלה־ועד", בין ה„טיליפון" ובין ה„טע־לעפאן".

ממש – „שבולת" ו„סבולת", – אף־על־פי, שלכאורה, אין העין הגסה רואה את ההבדל הגדול ביניהם; אף־על־פי שלכאורה אין כאן אלא שנוי תבות ומקפים בלבד!...

דם אדם נגר כמים. המלחמה היתה גדולה וכבדה ועצומה. היא היתה נוראה ממלחמת הבולשיביקים במנשיביקים, ממלחמת הסר"ים השמאליים בס"רים הימניים, ממלחמת

בבחינת – „זקנה מלקטת לו שחורות; ילדה מלקטת לו לבנות" והיהודי מוכה מכאן ומכאן.

והעתונים והעסקנים הצבוריים עושים סחורה בדמנו וברכושנו ובטהרת בנותינו, כל אחד ואחד לפי צרכו; כל אחד ואחד רוצה שמפלגתו תבנה מחורבננו, ועושה לו אגיטציה ופומבי מהגולגלות הרצוצות של היהודים ומכרסיהם המבוקעים ומילדיהם הנשחטים ומבתיהם השדודים.

הריבולוציונירים משמיעים קול תרועה:

– באו וראו את אכזריותם ואת אנטי־שמיותם של הקונטר־ריבולוציונירים.

והקונטר־ריבולוציונירים צווחים ככרוכיה אף הם:

– בולשיביקים, אן ריבולוציונותכם, „פילושמיותכם" ?!...

* *
*

ואמנם אין כל־ספק שלא הם, שלא הריבולוציונרים יהיו הראשונים למצוה זו של רצוץ גלגולת ובקוע בטן של יהודים, של שחיטת בניהם וטמוא בנותיהם, של הריסות בתיהם וגזל עמל־כפיהם.

גלוכוב ונובגורוד־סיוורסק אינן מקרים בודדים, אינן חזיונות מיוחדים, שהריבולוציה הולידתם.

ואף גם זאת: מעולם לא יעלה על הדעת לחשוד את המנהיגים הריבולוציונרים כי הם אשמים במעשים הנוראים, כי הם קראו, כי הם ארגנו בכונה את הפרעות ביהודים.

ולא רק משום שביניהם נמצאו רבים מאחינו. לא, מצד זה גדולה אמונתנו בפילושמיותם של חברי השלטון שאינם יהודים מכפילושמיותם של אלו שהם יהודים...

„מלומדים" אנו למדי ביהודים גדולים ותקיפים כאלו, המפחדים תמיד למחות על העול הנעשה לעמם, אף בשעה שיש בידם למחות, – שמא „אהבתם הנפרזה" לאחיהם העשוקים תקלקל את השורה – והם כובשים פניהם בקרקע...

אולם הפעם לא שמענו את קול נגידותו של ראש השלטון האדום, כי ידבר קשה עם אנשי „צבאותיו האדומים" על מעשיהם במדה המחויבה...

נעשו איזו נסיונות ותוקנו איזו תקנות להאבק באנטישמיותם של „בעל־הבית" הרוסי, הנוטה ונוהה בלבו אחר הקינטר־ריבולוציה, אבל יחד עם זה כמעט שלא הושם לב לחקור כהוגן את מעשי הצבא הריבולוציוני בגלוכוב ובנובגורוד־סיוורסק וברדושקוביטש...

לא ראינו את ראשי הפורעים יושבים על־ספסל הנאשמים בטריבונל. לא שמענו על דבר דינם הקשה, שנדונו בו על מעשיהם, לו גם למראית־עין בלבד, כמנהג יתר הממשלות, שבנוגע ליחוסן אל היהודים – הלא זה אנו מחויבים להדגיש, – אינן כוות אפילו את צפרנו של ראש השלטון הבולשביסטי...

לא ישבו השופטים למשפט. לא הוזמנו העדים ולא נקראו לא קטיגורים ולא סניגורים, – ולו יהא רק כדי „לרחוץ בנקיון" את הידים, לפחות, לסמא את עיני הבריות...

* *
*

ומבלי משים יעלה על הלב האפיזוד הקצר המסופר ברומן הצרפתי „מר בירז'ירה בפריז".

„בשבת שעברה – מספר הנגר ריפאר לפני הפרופיסור בירז'ירה, כמסיח לפי תומו, – בשבת שעברה נאספנו בחבורה שלנו, – ארבעה קרחים ואחד גלוח, והוכות התלקח בינינו, בין החברים הסוציאליסטים, כנהוג, החבר פלישה, זקן מנוסה, מן הלוחמים שבשנת השבעים־ואחת, קומונר, מן ה„נשלחים" לפנים, בר־נש כדבעי, עלה על הטריבונה ואמר לנו:

– אזרחים, הרגעו! הבורגנים האינטיליגנטים הנם בורז'ואזיים לא־פחות מהבורגנים של הצבא. הניחו לקפטיליסטים לדרוס איש את אחיו (הימים אז ימי מלחמת „הדרייפוסיסטים" באנטידרייפוסיסטים). הצליבו את ידיכם והביטו מרחוק, עד בוא האנטישמיים. ברגע הנוכחי הם מלמדים את ידיהם לקרב בעזרת קני־רובים של קש וחרבות של עץ. ברם, כשתגיע השעה לחלוקת הקפיטלים, אין אני רואה שום חטא בזה, א ם י ת ח י ל ו ב י ה ו ד י ם ק ו ד ם.

והחברים, בשמעם את הדברים האלה יוצאים מפי הקומונר והריבולוציונר הזקן, מחאו כף בהתפעלות ובנחת רוח"...

כך מספר אנטול פראנס, שבשום־אופן אין לחשדו בטינא כלפי הריבולוציה הסוציאלית.

ומי יודע, כמה קומונרים כאלה נמצאים עתה גם בין הקומוניסטים הריבולוציונים ברוסיה!

ומאחר שברוסיה המאושרת כבר הגיעה השעה לחלוקת הקפיטלים, למה לא יתחיל הצבא האדום בכריהם ובכסתותיהם של היהודים שבגלוכוב תחלה?!...

ומאחר שברוסיה המאושרת כבר הגיעה השעה להשמדת הבורז'ואזיה, למה לא יתחיל הצבא האדום במוחותיהם ובבטניהם של היהודים שבנובגורוד־סיוורסק תחלה?!...

ואתנה, בנות גלוכוב ונובגורוד־סיוורסק ורדושקוביטש, אל תיללנה ואל תכבינה על שברכן ועל אסונכן. החבר פלישה, שהוא קומונר זקן וריבולוציונר רגיל, אינו רואה שום חטא בזה...

אדרבא, אפשר שזכות הוא לגביכן, שהריבולוציה הסוציאלית מתחילה מכן, מבשרכן ודמכן – – –

הסוציאליסטים בקד״טים, ואפילו ממלחמת הפרוליטריון בבורג׳ואזיה !... את כל האזנים שבכל תפוצות־ישראל החרישה חריקת־השנים האיומה של קולי ה„טיליפון״ מעבר מזה וקולי ה„טעלעפאן״ מעבר מזה.

הפרוליטריון שבכל אומה ולשון מתנכל לאויבו בנפש וילטש את חרבו ויכון את קנה־הרובה שלו, כי חפץ להוציא מידיו את „ערכיו״ ואת „קניניו״ – את קומץ זהבו ואת מקצת רכושו יחד עם כלי־התעשיה, המוביל אותו אל דרך העושר והשלטון...

לשם זה קמו פועליו של מורוזוב במורוזוב. לשם זה הסיתו בהם מנהיגיהם, הדואגים להם ולאשרם נגד הבורגנים.

ובאותה שעה הפרוליטריון שלנו, הפרוליטריון של „העם הנבחר״ מזדיין ומתחיל במלחמה לשם ה„טעלעפאן״...

והמעמד הקפיטליסטי אף הוא מותר על כל יתר „ערכיו״ וקניניו ועניניו ומוסר נפשו על קדושת שם „טיליפון״...

כך דרכם של „בני־הנביאים״, שמניחים את כל האינטריסים החמריים שבעולם ומגינים בחייהם ובחיי נשותיהם ובחיי בניהם ובנותיהם על האינטירסים הרוחניים...

מה להם ב„קפיטל״, מה להם בפבריקאות, מה להם בקרקעות ואחוזות ? ! יזכה בהם כל הרוצה ; יבואו בני־עשו ובני־ישמעאל וירשו את רוטשילד ואת מורוזוב. יקחו להם את „נזיד העדשים״ וימלאו בו את כרסם, ואנו, בני יעקב, נושאי „דגל־הרוח״ בעולם, נמית עצמנו על שבולת ועל סבולת, על „טיליפון״, ועל „טעלעפאן״...

התקופה הלא היא הרת ריבולוציות בעולם. הבה ונפיח אף אנו במחננו את אש הריבולוציה..

הבה, אחים פרוליטריים, נקומה, נחלצה יחד. הלאה „הטיליפון״ ! יחי ה„טעלעפאן״ ! מות לבורז׳ואזיה. יחי „הקהלה־ועד״ !.....

והבורז׳ואזיה אף היא על משמרתה תעמוד בחרף־נפש ולא תסור :

– רק ה„טיליפון״ ! עד טפת דמנו האחרונה נלחם ב„טעלעפאן״ ! הבוז לבני־ההמון ! „יחי ועד־הקהלה״ !

* *
*

אבל, רבונא־דעלמא־כולא ! איך קרה לנו הנס הזה באחרונה ? !...

באיזה אופן השלימו ביניהם השונאים האלה, הצוררים והצדים איש לנפש רעהו בקשיות־עורף ?

איככה נעשו האויבים לאוהבים ? איך זה קמה ביניהם הרעות והאחוה עד שהם חונים איש בצד רעהו כשכנים טובים וצהובים זה לזה מאז ומעולם ?

איך זה יכיל אותם הגליון יחד ? מצד אחד „טיליפון״ ומן הצד השני – „טעלעפאן״ ? מצד אחד „ועד־הקהלה״ ומן הצד השני – „קהלה־ועד״ ?...

וכי מדרך הריבולוציה היא זו לסיים בפשרות ?

והלא כל עצם הריבולוציה לא בא לעולם, אלא כדי להכריע סוף־סוף בהחלט בין הערכים השונים והסותרים המשמשים בערבוביה עד עכשיו, בין הכחות השוטמים איש את אחיו והמוכרחים להתפשר איש עם אחיו עד עת־מצוא, כלומר, כל־עוד שהשנים כתקונן, להכריע, להביא לידי נצחון את אחד מן „הצדדים״, אבל לא להשלים בין השונאים, לא לקרב את המרוחקים !...

הזאת היא ריבולוציה ?...

כי שני המחנות ינצחו ? כי הפרוליטריון והבורז׳ואזיה יצאו מן המלחמה וידי כולם על העליונה ? כי הטלית שאחזו בה שניהם, תשאר אצלם עולמית ?...

מי יודע – אפשר שבאמת כך הוא טבעה של ריבולוציה יהודית, של ריבולוציונרים יהודים, שבאים לשפוך דמם לשם „טובת המעמדות״ ונהרגים על „שבולת״ ו„סבולת״, על „טיליפון״ ו„טעלעפאן״....

כראשית המלחמה כן תוצאותיה – חן יהודי מתוח עליהם . . .

„ועד־הקהלה״ מצד אחד ו„קהלה־ועד״ – מצד שני. טיליפון מצד אחד ו„טעלע־פאן״ – מצד שני.

וזהו לנו פרי הריבולוציה.

הריבולוציה המיוחדת בתפוצות־ישראל.

II.

גלוכוב, נובגורוד־סיווירסק ועוד.

בודאי, שלא „הם״, שלטונינו, המציאו את מעשי הפרעות ביהודים, מעין אלו שצבאותיהם עשו בגלוכוב, בנובגורוד־סיווירסק, ברודושקיביטש וביתר הערים והעירות הרבות.

בודאי שלא הם היו הראשונים לדבר זה ואף לא האחרונים. בודאי שקישינוב קדמה לגלוכוב, והומל קדמה לנובגורוד־סיווירסק.

וגם באותה שעה עצמה, שהעתונים השונאים לשלטונינו, ספרו על־דבר המעשים הנוראים, על־דבר היהודים המומתים והנשחטים והנחמסים בגלוכוב על ידי ה„צבא הריבולו־ציוני״ – הנה באותה שעה עצמה הריעו העתונים של השלטון על־דבר המעשים הנוראים של הצבא הקונטר־ריבולוציוני ועל דבר תועבותיו נגד היהודים בערי ה„היידא־מאטשינא״...

הצבא הריבולוציוני הרג ביהודים וחמס ואנס וטמא בשם הריבולוציה ; הצבא הקונטר־ריבולוציוני עשה בנו אותם המעשים עצמם בשם הקונטר־ריבולוציה, ומובן.

שהרי אין לחשוב את הנצרות הבאה מאסיה, שזכו אותה בשותפות לכל עמי אירופה בעל־כרחם, – שיהא להם ריליגיה.

כי אמנם אין הריליגיה, כפי שראינו, אלא הבבואה הלאומית, ההתגשמות האישית של נשמת האומה. ומכיון שלכל אומה ואומה נשמתה שלה, הלא בהכרח שלכל אומה ואומה גם הריליגיה שלה, שלה בלבדה, שאין לזר חלק בה, ושכל הבא לעקור אותה, כאלו הוא עוקר את נשמת האומה.

אם לצרפת ולפולין, למשל, ריליגיה אחת, בודאי שאין ריליגיה זו התגשמותה החיצונית של לאומיותם של הצרפתים או הפולנים, ואינה אפילו חלק קטן מנשמותיהם הפנימיות, השונות אחת מחברתה, ובודאי שאינה אלא ענין חיצוני, יסוד זר בחיי האומה, שבכחו רק למנוע ולעצור בעד התפתחותה וגדולה, ושמשום זה אפשר שבאמת נחוץ להרחיקו מחיי האומה, כמו שמרחיקים מן הגוף כל דבר זר לו, שבמקרה בא אליו ע״י דקירה או תחיבה.

לנצרות, כפי שהחזיקו בה העמים האי־רופיים, חסרים דוקא הסימנים היסודיים, שבלעדיהם אין לה שום אופי של ריליגיה, כל עוד שאין הנצרות מקפת את כל חיי האדם בכל מצביו ובכל רגעיו, מקומתו בבקר, מנעילתו את סנדלו, מרחיצתו את ידיו ואת פניו ועד בליעתו את הפרוסה הראשונה ועד צאתו בשוק לפרנסתו ועד שובו בערב הביתה ועד מסבתו בחברת אשתו ובניו ועד שכבו במטתו. כי דוקא אלו הסימנים, שהיו המשכילים הראשונים מראים עליהם באצבע בבוז ובכעס, – דוקא הם הם גופי הריליגיה. והפילוסוף הרוסי סרגי׳ וולאדימירוביטש סולביוב בשעתו כבר הרגיש בזה ואמר:

– בשעה שתלמידי הנוצרי חלקו את החיים לשתי רשויות: לרשות הקיסר ולרשות האלהים, („הבו לקיסר אשר לקיסר, והבו לאלהים אשר לאלהים״), שאין אחת נוגעת בחברתה, באותה שעה נגזרה הגזירה על הנצרות וחדלה להיות ריליגיה, כי „אין אתר פנוי מהאלהים״ ואין ריליגיה, שאינה שולטת בכל הרשויות.

התורה, שנוגעת רק בצד זה או בצד אחר של חיי האומה או של חיי האדם ואינה באה ללמד על כל החיים כולם, מן הצפורן ועד הקדקוד, אפשר שהיא השקפת־חיים מקובלה או מתוקנה, אפשר שהיא מורה־חיים – הגון או בלתי־הגון – אבל בכל־אופן אינה דת, אינה ריליגיה...

ומי יודע, אם כל ההיסטוריה האירופית של ימי־הבינים, כל אותן המלחמות התמידיות, של אותם מסעי־הצלב, כל אותן האינקוויזי־ציות, – מי יודע, אם כל אלה אינן אלא פרכוסי הרוח המבקש את אלהיו אשר לו ואת דת ההולמת אותו, או, יותר נכון, הרפתקאות הרוח הנלחם על חירותו מעול אלהים זרים לו.

אולם העם מוצא את אלהיו, בשעה שהוא מוצא את נפשו, בשעה שהוא מכיר ויורד לעומק נשמתו. כי הלא גם בנידון זה לא יש מאין יוצר העם, כי אם בצלמו ולפי אפיו הוא בורא את אלהיו, כי אלהיו של כל עם הלא נשמתו הוא, רוחו הוא, אשר הוא נושא בקרבו...

ובאמת, יחד עם הרינסנס, יחד עם התחוורותה של הכרת העמים האירופיים, מתחילה גם השתחררותן האטית מעול הנצרות, אבל לא בתור השתחרות מעול הריליגיה, כי אם לשם בקשת הריליגיה האמתית, הריליגיה הלאומית, לפי רוחה של כל אומה ואומה.

ההכרה הלאומית של העמים הגרמנים הביאה אותם לידי תורת לוטיר, קלויניזמוס, צווינגליזמוס, בכטיזמוס, אנגליקניזמוס, ועוד כדומה להם שהתחילו צצים ופורחים באירופה. אולם כל אלה אינם אלא הצעדים הראשונים על דרך ההכרה האישית הלאומית, שמתחילה מסתמנת על־ידי ריליגיה אישית לאומית.

וגם הקריאה ל„השמדת הריליגיה״, שקראה לה „הריבולוציה הצרפתית״, לא היתה אלא מחאה כנגד הפלסיפיקציה של הריליגיה, כנגד הנצרות, שכפו אותה על האומה כגיגית. כי גם הריבולוציה הגדולה לא לבטל את הריליגיה באה, כי אם למצוא את הריליגיה אמרה ויגעה וחפשה. ורוביספיר היה הראשון, שהכיר בצורך להקים קולטוס חדש תחת הקולטוס הישן, שהתחיל בהריסתו. ומאותו הרגע העבודה הזאת, חבלי לידה זו של דת לאומית, של דת מתאימה לרוח העם, הולכים ונמשכים... והם יגמרו בשעה שהכרת האומה תתחוור כל צרכה ואישיותה תתפתח למדי, מבלי כל אונס מן החוץ, עד כדי להתגשם בריליגיה מקורית, שכל עיקרה לא יהיה אלא התגלמותו של רוח העם ונטיותיו...

* * *

ובודאי שכזה יהיה גם דרך התפתחות הריבולוציה הרוסית בנוגע לריליגיה שלה, אם תמהר להשתחרר גם היא מן ההשפעות הזרות המאוסות, שאינן מחוברות עמה חבור הסטורי, חבור לאומי ואורגני...

לא לבטול הריליגיה תגיע האומה הרוסית, כי אם ליצירת ריליגיה, ריליגיה שלה. אבל מה ענין זה לעם עתיק, שכבר מצא את עצמו ושכבר הכיר את רוחו, ושרוחו כבר נתגשם בריליגיה שלו העתיקה כמוהו ?...

וכי אין הדרישה להפריד בין חיי העם העברי ובין אלהיו כעין „פסיק רישיה ולא ימות״ ?!...

האין זה כמו שאומר למחות את צורתו וצבעו ורשמיו האופיים של התפוח או של השושנה, מפני שענין חיצוני הם בעיניו ?...

. . . וחס לנו לחשוד בשלטון הריבילו־ציוני שברוסיה, שאף הוא „מוחא כף בהתפעלות ובנחת־רוח" לדבריו של הקומונר הזקן פלישה וחבריו; אבל הלא אין לכחד, כי גם מחאתו נגרם לא היתה תקיפה ומספיקה כדי צרכה במאורעות הנוראים . . .

ועל זה אנו קובלים — — —

III.

„פאראזיטים".

. . . שמא ראיתם מימיכם „פאראזיטים" כאלה, שאנו מוצאים עתה בכל מקום ובכל פנה, ב„מחננו הריבולוציוני" ?..

הכל הם נוטלים מן המוכן, הכל הם נוטלים משל אחרים, הכל הם נוטלים בהקפה . . .

אף מושג אחד ריבולוציוני לא חדשו מעצמם. אף מלה אחת חדשה לא בראו משלהם. אף סיסמה אחת אין להם מבית־מדרשם. גם התארים, שבהם הם מכבדים גם את בעלי־בריתם וגם את מתנגדיהם, גם הדגלים, שהם קוראים את „השדרות הרחבות" לדגול בהם, הכל גנוב אתם, הכל מן החוץ לקוח עמם...

גם עצם „הריבולוציה היהודית", גם עצם „הפרוליטריון היהודי", גם „הקפיטא־ליזמוס היהודי", גם „מלחמת המעמדות העברים" ברחובות פטריגרד ומוסקבה ופינזה ויקטרינבורג, — הלא כל זה אינו אלא תרגום גרוע משפה לועזית.

ואפילו את הכנויים „קורנילוב" ו„קרנ־סקי" ו„טשיכו־סלובק" משכו להם מאוצר זר. מעשה ב„בונדיסט" ידוע, שבדרשו באספת־עם גדולה במוסקבה כנגד הציונים, לא מצא לו זלזול אחר יותר נאה לצרכו מלכנות את מתנגדיו בשם „וּוברים קורסקאים", כמו שהיו נוהגים ב„דומה הרביעית" לגנות במרקוב וחבריו . . .

ולא על זה אני דן, שהקיל בכבוד הציונים והשום ל„מרקוב השני", — יבואו הציונים ויריבו לעצמם, — אבל האזן נכוה מן הבנליות, מחוסר המקוריות, מהעדר היכולת לשאוב מן הלב אף מלה אחת, אף דבור אחד, אף הגה אחד משלו! . . .

רק חקוי של ילדים, של קופים, רק „סומוגאיות" תפלה.

וזה להם לכלי־זין להלחם. בו הם באים לפתור ובו הם באים לבנות.

משום שכך סותרים השכנים. משום שכך בונים השכנים.

הכל נטול בהקפה על־מנת שלא לפרוע. הכל בא להם ב„שלוח־יד".

* * *

ו„בשלוח־יד" זכו להם גם בסיסמה ע"ד ה„סוקולאריזציה", זאת אומרת: על־דבר „הפרדת הריליגיה מן השלטון" שלנו, כביכול, על־דבר גירושה מן החיים הלאומיים והצבוריים, מן הבית, מן בית־הספר ומיתר הפנות, שקננה שם.

מעולם לא ראיתי בני אדם חוזרים על דברי אחרים בלי שום הבנה אל עומק הענין, כמו בנידון דידן.

ריליגיה. — ומזו ריליגיה? חיים לאומיים — ומה הם חיים לאומיים?

מזה לאום? מזו לאומיות?

ההיסטוריון הגרמני המפורסם מקס לינץ במאמרו „הלאומיות והריליגיה" בא, למשל, לידי החלטה, כי הלאומיות והריליגיה הם מושגים בלתי־נפרדים לעולם. אולם לא באבטוריטט זה או אחר תליא מילתא. העיקר הוא, שהריליגיה אינה גם ענין קים בפני עצמו, אלא שהיא רק החזות החיצונית של הלאומיות, רק הבטוי הכולל של האישיות הלאומית, של נטיותיה, שאיפותיה, הבנתה את העולם, סימפטיותיה; הריליגיה היא סכום מקצעות היצירה של העם; אין הריליגיה מסמנת למפרע את דרכי החיים של איזו אומה, כי אם להפך, היא בעצמה מסומנה ומוגבלה ומוגדרה על־ידי נטיות העם, על־ידי אפיו, על ידי הטמפרמנט שלו, על־ידי מהלך חייו.

ליונים הקדמונים ולרומאים גם התיאטרון היה ענין של ריליגיה, גם הספורט, גם המשחקים האולימפיים.

לצורים העתיקים גם האהבה היתה חלק הדת. כי אכן אין הדת אלא הסמל היותר בולט והיותר אינטימי של מומינטי ההכרה וההרגשה של העם היותר דקים והיותר ממירים.

וכשבאים כיום בני אדם ודורשים:

— זרו הלאה את הריליגיה, ותנו לנו במקומה את התיאטרון —

הלא הם צריכים לשים לב, שאלמלי באו בטענות כאלה אל היונים העתיקים ע"ד הרחקת הריליגיה מתוך מחיצת חיי העם, הלא ע"י זה עצמו היו פוסלים ממילא גם את התיאטרון גופא כפרט של ריליגיה...

* * *

בש„הגויים" הכריזו על הפרדת הריליגיה מן החיים, כענין העומד מחוץ להם, מחוץ לחיים, הלא יש ידים לדבר.

שהרי בעצם הדברים עדיין אין לעמים האירופיים ריליגיה שלהם, ריליגיה, שנבעה והקרה מתוך תוכם של חייהם האישיים, של חייהם האינטימיים, שכוללת ומקיפה את טיבם וטבעם ונטיותיהם ושאיפותיהם בכל עת ובכל מקרה.

הרוסים גזרה והעמידה עלינו קומיסריון יהודי, והמהפכה הסוציאלית נעשית עובדה, שאין להרהר אחריה.

באחת הועידות של המועצות אמר לנין:

— אנו נוהגים תמיד לעשות מעשים ולהעמיד את העם פנים־אל־פנים מול העובדות, ואחר־כך — תבואנה הסדרות הרחבות ותדונינה אחרי מעשי השלטון...

הקומיסריון היהודי הוא עובדה, ועובדה זו באה להעיד, כי הריבולוציה הלאומית אצלנו כבר נתקיימה.

כל זה מתאים, כפי שאתם רואים, אל שיטת הבולשיביזמוס, שזכין בריבולוציה שלא מדעת הזוכה; ובכל־אופן הלא יש בשיטה זו השקפת־עולם מסוימה, ואולי גם מיוסדה במקצת לדידה...

אבל על־דבר הריבולוציה הלאומית היהודית הלא מרבים לדבר גם יתר העסקנים הריבולוציונירים שבינינו, שלפי דבריהם צוררים הם ללנין וחבריו, ומתנגדים לשיטתו, שיטת הסוציאליזמוס האומפירטיבי, הכופרת, כדברי לנין עצמו, בדימוקרטיות, שאינו, לפי דעתו, אלא יסוד בירזשואזי!...

ורק עליהם אני תמה — — —

V.

מסביב לבשורה.

אחרי הדיקלרציה האנגלית בדבר השבת ציון לבעליה הקדמונים, באה ההסכמה עליה גם מצד צרפת, גם מצד איטליה, גם מצד אמריקה.

שמעה גרמניה ומהרה אף היא, כדי „להכעיס את אויביה", להודיע בפומבי את דעתה, שאם ינצחו „עמי המרכז" והשיבו את ארץ ישראל לעם־ישראל. והשמועות הגיעו לכאן, שגם טורקיה מצדה מהרה להתחיל במשא־ובמתן עם ראשי הציוניים בדבר ממשלה אבטונומית יהודית בארץ יהודה.

ומי יודע? אפשר שבאמת אין אלו ערמומיות דיפלומטיות בעלמא. אפשר שבאמת גם הדיפלומטיה למדה במשך השנים האחרונות לדבר בלי לב־ולב ובלי הונאת־דעת.

סוף־סוף התחילו גם הספקנים לרכך את לבם ולהאמין. שמא! ואם אין כאן נדבת לב של מושלים ורוזנים הלא אפשר שיש כאן צורך השעה. אפשר שהפוליטיקה העולמית גורמת לכך, שכברת הארץ המחברת את שלשת חלקי תבל, את אסיה ואירופה ואפריקה תשוב ליד העם המפוזר בכל חלקי תבל והמשמש תמיד כעין פצים ביניהם, ואפילו בשעת חירום...

ורק מצד אחד עדיין הפסימיסטים מפקפקים בדבר: — נניח לרגע אחד שאין בכאן גנבת־דעת וכרכורי פוליטיקה, אבל מי זה יערב לנו, כי כשנאחז מחדש בארץ זו, שלא נהיה עוד הפעם למטרה לחצי איתני תבל המתגוששים והנאבקים מאז ומעולם על כבישת הארץ הזאת, שהיא כעין שער ופתח אל העולם העתיק והעולם החדש? והלא כבר נסינו שתי פעמים בכמו אלה? ואם הנסיונות ההם כבר נשכחו מלבנו מרוב ימים, הלא נזכור בחורבן בלגיה ובחורבן סרביה, שדמן שותת עדיין!...

ואמנם כל ענין הדיקלירציה לא היה כדאי לטפל בו, אלמלי אותן הממשלות, שמידן באה לנו הדיקלרציה, לא היו מבטיחות לכל באי עולם, שהן עכשיו ממיתות עצמן רק על השראת שלום־אמת בין עמי־הארץ.

ואפשר שלא באקראי בעלמא כרך בן־אמוץ ביחד את שתי נבואותיו על־דבר היעוד הלאומי העברי ועל דבר היעוד האנושי הכללי. ואפשר שלא משום קפריסה ריקה בלבד של „חולם חלומות" נשא אותו דמיונו לפתוח בחזיונו „על יהודה וירושלים" כי „באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות", ולסיים במשא על כל גויי הארץ, כי „יכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה".

אפשר שגם הנביא בשעתו כבר עמד על דבר זה, שאין גאולת ישראל באה בלי גאולת האנושיות, בלי שלטון האחוה האמתית בין בני האדם, ואם כי לא מטעמם של הקוסמו־פוליטים שבינינו...

ואם יש מפקפק גם בזה, שהטרגדיה האחרונה של האנושיות תנהל אותה סוף־סוף אל המנוחה ואל השלום, — אפשר שספקו זה סופו להתאמת. אבל אז אפרוש ואוריד דמעות לא על הדיקלרציה האנגלית שנכזבה, כי אם על התקוות היותר נעלות של המין האנושי שנתבדו...

ואתם לא לציונים תלגלגו על שמאמינים הם בקלות דעת להבטחת אנגליה וחברותיה, כי אם לכם בעצמכם תלעגו, שהאמנתם גם אתם בקלות דעת לדיקלרציה של חוזי האנושיות מאז ומעולם על־דבר עתידה המאושר של תבל כלה באחרית הימים...

VI

„הבטלן המשוגע".

„הבטלן המשוגע", שמימי י. ל. פרץ, עדיין חי הוא בינינו „ובריא אולם" — תודה לאל.

אכן אריכת ימים זו כדאית היא להפליא את הלבבות — — —

וכמו „בימי שחרותו", אינו פוסק עד היום לחקור ולבדוק במהותו, בעצם ה„אני" שלו, לדעת ולבחון את סמני אישיותו הפרטית.

הלא האלהים, הריליגיה, זה הצל של האומה, זהו ההד של קול נשמתה, שאין כל בריה יכולה לגרשו, להשתיקו או להחרישו מכל וכל, אם לא יאלם את הנשמה גופה!...

ואם אין הריבולוציונירים שלנו מכירים בדבר זה, הלא זה רק מפני שבכלל אינם רגילים להכיר בשום ענין ובאים ונוטלים הכל מן המוכן משל אחרים „ומסתמכים אכתפייהו" של „חבריהם", שקולם מדבר מתוך גרונם...

IV.

המהפכה היהודית.

הריבולוציה התחילה, כידוע, בפטרוגרד, בבירת הממלכה הרוסית, בקרב העם הרוסי. ואף־על־פי־כן לא נמנעה מלהתפשט עד מהרה, כפרק־מים, גם באוקרינה, גם בגרוזיה, גם בסיביר, בין כל העמים והשבטים השונים, היושבים בחבל הארץ שבין הים השחור וים־הקרח הצפוני, שבין נהר הביקאל ונהר הוולגה והדניפר.

ואף־על־פי שכל ריבולוציה היא ראשית כל מאורע לאומי, חזיון אינדיבידואלי, המראה על המהפכה והשנוי הכביר, שנתהוה בנשמת האומה בנוגע להערכתה את ערכי חייה הפור־ליטיים, האוקונומיים והמוסריים ; ואף־על־פי שקשה לצייר לנו, שמהפכה פסיכולוגית כזאת תתחולל בעת ובעונה אחת אצל עמים שונים, שאין ביניהם אלא קורבת שכנות, קורבת מקום או אפילו עול שלטון משותף, שהרי אין הרי־בולוציה מצטמצמת בהשתחררות מן השלטון הישן, אלא שהיא מראה על מצב פסיכולוגי חדש, שאין כמותו גמל בבת־אחת אצל כל העמים השכנים. –

בכל־זאת אין לתמוה על המראה, כי הריבולוציה הרוסית גרמה לריבולוציות, במדרגות שונות, גם אצל יתר העמים בקרבתה. הר־השלג הגבוה שעל ראשי האלפים, בנפלו מפני כבדו, גורר בדרכו אחריו גם את יהר צבורי השלג שעל סביבותיו, אף שמצד עצמם לא כבדו כל־כך ולא גבהו כל־כך והיו יכולים עוד להחזיק מעמד במשך זמן כל־שהוא, אלמלא ה„לווינה" שהתמוטטה.

ויש שצבורי־השלג הקרובים נופלים ויורדים אל התהום ואפילו לא מחמת נגיעה ממש מצד הלוינה המתמוטטת, אלא מקול נפלה בלבד, מחמת הזדעזעות־האויר החזקה.

ומי זה יתמה אפוא, אם אחרי המהפכה הרוסית, באה גם המהפכה האוקרינית, אם בנוסח הבולשיביזמוס או רק בנוסח המינשי־ביזמוס, אם תיכף לזה התחילה התסיסה גם בקוקז וגם בקרים ? ולא רק במקצוע הפוליטי, במקצוע השלטון החצוני, אבל גם בדרך הרי־בולוציה הסוציאלית, בדרך של שנויי כל הערכים הקולטוריים הפנימיים, בדרך מלחמת המעמדות ובדרך התאבקות השקפות העולם השונות של המעמדות השונים !...

ואף אני לא הייתי תמה נגד המכריזים על הריבולוציה בקרב העם היהודי היושב ברוסיה, אלמלי היה ברור לי, שאלו המכריזים אחרו קצת את השעה. שהרי מהפכה זו, שהם מכריזים עליה, כבר נתקימה אצלנו לפני שנתים ולפני שלש שנים ואולי גם לפני ארבע שנים, או יותר נכון לאמר, שהמאורעות של אלו השנים גרמו שלא תהא שום ריבולוציה בעולם יכולה עוד להתפרץ בקרבנו, מאחרי שהן השמיטו מתחתיה את הקרקע החברותית, שרק בה יכולה הריבולוציה הסוציאלית להצמית צמח ולהפריח פרח ולתת פרי. וכי אפשר לריבולוציה סוציאלית לאומית להתחולל אצל איזה עם, מבלי סטרוקטורה סוציאלית לאומית נאותה לה?!...

הריבולוציה הסוציאלית הלאומית מבצבצת בתחילה, כידוע, ביחוסים ההדדיים של המעמדות השונים של האומה. וזאת אומרת, כי המעמדות הללו צריכים לבוא במגע־ומשא תמידי על דרך התעשיה הלאומית המשותפת עד כדי שאינטירסיהם השונים יבואו לידי התנגשות איקונומית ומוסרית בתחום יצירתם הכלכלית הלאומית, שכולם עסוקים בבנינה זה בצד זה וזה על יד זה

ואם אפשר היה להתנגשות מעמדית לאומית כזו לבוא בוילנה או בורשה, במקום שהפועל היהודי עבד אצל הפבריקאנט היהודי, במקום שאינטריסיהם הסותרים היו נגשים איש ברעהו, במקום שאם לא היתה לנו כלכלה לאומית במובן המדעי, הלא היה לנו שם זכר לתעשיה לאומית, – הלא אי־אפשר להתנגשות זו לצאת אל הפועל במוסקבה או באירקוטסק, שנפזרנו שמה בשנים האחרונות ושעד היום אין אנו דרים במקומות אלו בהמון ואין הקפיטאליסט היהודי, בנוגע לצרכיו האיקו־נומיים, נפגש עם הפרוליטרי היהודי במחיצה אחת ואין אינטריסיהם של האחד, בתור נותן עבודה, ושל השני, בתור עושה בעבודו;, נוגעים זה בזה נגיעה מעמדית־לאומית ואפילו כמלא נימה. הפרוליטריון היהודי במוסקבה ובאירקוטסק, אם ישנו כזה באלת הערים, נעסק ע"י הקפיטאליסט הרוסי או הטטרי, ותחת זה גם הקפיטאליסט העברי שם עושק את הפרוליטריון הרוסי או הטטרי... ומאין אפוא תצמח לנו הריבולוציה הסוציא־לית־הלאומית אצלנו ? „המן הגורן או מן היקב ?!"

* *
*

ולא על המהפכה הבולשיביסטית אצלנו אני דן. שהרי מהפכה כזו באה עפ"י רוב לא מפני היחוסים החברותיים הממשיים, לא מפני החוקים ההסטוריים, כי אם בגזירת השלטון העליון. ממשלת־הפועלים־והאכרים

VII.

אבטונומיה.

מיום שהתחוללה הריבולוציה ברוסיה נגשו כל העמים השונים, היושבים בארץ הזאת, לסדר ולבנות על יסודות חדשים את חייהם הפוליטיים.

כמובן, שגם אנו הגשנו לפני כס הריבו־לוציה את חשבונותינו ותביעותינו ודרישותינו במקצוע זה. אבל בעוד שיתר העמים פתחו במעשים, בעובדות, באקטים ריבולוציוניים, אנו, כדרכנו מאז, פתחנו תיכף בתיאוריות, בסברות ובשיטות עיוניות. הקדוש ברוך הוא ברחמיו הגדולים הזמין חתיכת־בשר ל„חברינו" מכל המינים, וכלם רוצים למצוא בה את טעמם הנאה להם והמתוק לחכם.

ברור הדבר להם, שעם ישראל אינו צריך אלא לאבטונומיה. אבל איזו אבטונומיה? האם אבטונומיה קילטורית־לאומית, או אבטו־נומיה פוליטית או אבטונומיה פירסונלית? האם נסתפק במינימום האבטונומי בנוסח ה„בונד", או שיש לנו להתאים דרישותינו הלאומיות אל נוסחתו של הפרופיסור יילינק, או אפשר שנעז פנים ונסמוך תביעותינו על שיטת הסוציאליסט שפרינגר?

אולם מדברי כלם מבצבצת ההכרה, כי סוף־סוף הפתרון היותר נאות לשאלת מצבו של עם משולל שלטון היא אבטונומיה טירי־טוריאלית שהרי רק אבטונומיה כזאת יכולה להספיק לנו בפועל במלוא מובנה, ורק היא יכולה לכלול בקרבה גם את האבטונומיה הקולטורית, וגם את האבטונומיה הפוליטית, גם את האבטונומיה הפירסונלית, או, יותר נכון, האבטונומיה הטיריטוריאלית תעשה למיותרות את כל המלחמות בעד יתר האבטונומיות מכל המינים.

אבל... אבל מה לעשות לאומה הישראלית, שאין לה טיריטוריה? הלא בהכרח שאנו מחויבים לחפש אחרי תרופות אחרות, שתועלתן וגם אופן קיומן במעשה עדיין לא נתחוורו כל צרכם, מפני שעד היום לא יצאו מחוץ לגדר העיוניות, ולא הגיעו לידי מעשה נסיוני...

גלוי וידוע לכל, שאין טוב לאדם מלדור בדירה מיוחדה, שהוא בעלים לה ועושה בה, כאדם העושה בתוך שלו. אבל מה לעשות ל„דיירי הזויות" בדירותיהם של אחרים? אבל מה לעשות ל„דיירי המטות", שאין להם אפילו קרן זוית בדירה זרה להאחז בה, ואין להם בעולמם אלא מטתם, שהם שוכבים עליה בעד פרוטותיהם האחרונות תחת תקרה של נכרים?...

ואמנם לעתים קרובות תפגשו בעסקנים נדיבי־לב, שאינם פוסקים מלדאוג לגורל אלו „דיירי הזויות" „ודיירי המטות". הם מחבלים תחבולות שונות ומחוכמות להמתיק להם את מרירות מצבם תחת צל קורה זרה ותחת רשותם של אנשים זרים...

וכי אין העסקנים הללו ראוים לתהלה ולשבח על נדיבותם? אבל –

נשבע אני לכם בנקיטת־חפץ, שאיני לא בולשיביק ולא בן בולשיביק. „אזרח" פשוט אני, כיתר רבבות האזרחים, אשר ברחבי רוסיה, ובכל זאת אין אני יכול לכבוש את האמת שלא להודות, כי רואה אני חלק הגיון של הגיון ישר במעשיהם של הבולשיביקים לטובת האומללים משוללי הדירות, העומדות ברשותם...

תחת העזר הרחמנותי ותחת הסעד התמידי ותחת התמיכה שאינה פוסקת מצד העסקנים לטובת האומללים הנזכרים, באו הם ופסקו:

– כי „דיירי הזויות" ו„שוכרי המטות" יחדלו מן הארץ, כי יש לכל אדם ואדם הזכות על דירה שלמה שלו. כי אמנם גם יש בעולם מקום לכל אדם ואדם, שיקבע לו שם דירה מספיקה לו. לשם זה נחוץ מתחילה רק להוציא מיד המעטים את ארמנותיהם וטירותיהם המרווחים ביותר, שיש בהם כדי דירות מרווחות לרבים, החונים בלי בית ובלי מעון...

וכי אין אתם רואים, כי גם בשאלות האבטונומיה הלאומית, שאתם מתחבטים בה, אפשר לנסות את הפתרון הזה? וכי אין אתם מוצאים, שבעולמו הרחב של הקדוש ברוך הוא יש די מקום לטיריטוריה מיוחדת ולרשות מיוחדת גם בשביל אלה העמים הבודדים הקטנים, המסתופפים בפנת גג או בפנת מרחף ברשותם של עמים זרים, עד כי אין מוצא אחר רק מלבנות פאליאטיבים מסופקים בנוסחתו של שפרינגר ואדלר בשביל העמים האומללים „דיירי הזויות" ו„שוכרי המטות"?...

ואפשר שגם בכאן צריך ללכת בדרך הרדיקלי של „החברים הבולשיביקים" ולאמר לאלה העמים הגדולים, שהחזיקו בטיריטוריה במדה העולה על צרכיהם האמתיים, כי יתכוצו במעט ויפנו מקום כל־שהוא גם לאלה האומללים, שהגורל השליכם החוצה בלי מחסה ובלי מסתור ובלי מעמד!..

„חברים", שימו לב! אם באמת „השדרות הרחבות" של היהודים הכיר ברוע מצבן תחת בעלים זרים, הלא מן הראוי שתבאנה לדרוש דוקא את האבטונומיה הטיריטוריאלית מחמת שהיא גדולה ומקיפה יותר, ולא תאמרנה די באבטונומיות הקולטוריות והפר־סונליות וכדומה, שאינן אלא תרופות ותחבולות ארעיות?!...

בשעה של ריבולוציה סוציאלית בנוסח הבולשיביזמוס מצד אחד, ובשעה של שנוי התחומים והגבולים הפוליטיים והטיריטורי־אליים בכל העולם כולו מסופו ועד סופו מצד שני – כל התופס מועט – אינו אלא מן המתמיהים – – –

היכן הוא גופא? במה מצטמצם עיקר טיבו – אם בחתמו המיוחד, אם בצבע עיניו המיוחד, אם בקולו, או בגזרת הקפוטה שלו, או בשמו מנדיל ברײנה'ס, שהבריות יכנוהו בו להבדילו מאחרים, מבני אדם בדומה לו?

ובשעה שהר־בולוציה הומה וגועשה ורותחת כמרקחה על ימינו ועל שמאלו של מנדיל ברײנה'ס, בשעה שהכל מסביב אץ וממהר לגאול את אינדיבידואליותו ולתפוש בזכיותיה, – עדיין הוא, מנדיל ברײנה'ס, עומד בפנת בית־מדרשו ומתוכח ומתפלפל עם עצמו, בהרמת אגודל, במה יוכיח וידייק, כי באמת אינדובידואום הוא, ואם באמת יש לו טפוסיות מיוחדת אם באמת הוא – הוא ולא אחר, ואם באמת אחר אינו הוא!? מנלן?

* * *

מה הם הסימנים המובהקים, איזו הם האטריבוטים האופיים, שבהם תלויה לאומיותנו בעיקרה? במה מתגלה ביחוד הטפוס הלאומי? שמא בריליגיה המיוחדה? והלא אומה פלונית יש בכרכי הים, שאין לה ריליגיה מיוחדה? שמא ביצירה המיוחדה? והלא עם פלוני יש במדי, שעדיין לא הכניס כלום משלו אל אוצר היצירה? שמא בלשון המיוחדת? והלא כמה אומות יש בעולם, שלשונות רבות מתהלכות ביניהן ואף־על־פי־כן אין זה מפריד בין בני אומה אחת?

והרי האוקריינים הפרבוסלביים ביחס אל הרוסים? והרי האוסטריים ביחס אל הגרמנים? והרי השווייצים שחצים מדברים צרפתית וחצים מדברים אשכנזית? והרי כלאי השבטים שבאוסטריה־אונגריה? והרי האמרי־קנים המדברים אנגלית? והרי הבריטונים שבצרפת הדרומית, המדברים בריטונית ואף־על־פי־כן מחזיקים הם בצרפתיותם?

ובכן – מה הם הסימנים הלאומיים?

הטריטוריה המסומנת? אבל הטריטוריה הלא בכל־אופן אינה אלא תנאי מוקדם להתהוותו של העם, כקרקע בשביל הצמחים; במדה ידועה תלוי בו גם קיומו של העם, אף אחרי שכבר בא לאויר העולם, גם התפתחותו הטבעית, אבל אין זו מסמני אישיותו, אין זו מחלקי מהותו?!

והעיקר – שהרי אמנם אנו אין לנו בעולם טריטוריה מיוחדת, שהרי פזורים ונפוצים אנו בכל רחבי התבל. שמא אין אנו עם?

לא, מנדיל ברײנה'ס יודע ומכיר בעצמו שהוא מנדיל ברײנה'ס. ואף־על־פי־כן הדרא קושיה לדוכתיה – במה אפוא יודע כי אמנם מנדיל ברײנה'ס הוא ולא איוואן פטרוביטש?

* * *

ואמנם הלא לנו יש השקפת עולם מיוחדת, יותר נכון – יש לנו הרגשת־עולם והכרת עולם מיוחדת, יש לנו דרכי יצירה מיוחדים, יש לנו אל מיוחד, שהוא התגלמות נשמתנו הלאומית המיוחדת, שאינה פוסקת עולמית!

ואני בטוח, כי כל אלה דים לקבוע לנו את המטבע הלאומית שלנו, ואיני מפקפק אף שעה קלה, שאמנם רק עפ״י אלה הסמנים נכרת כל אומה ונבדלת לפי אישיותה הלאומית.

ואלא מאי? השווייצאים, הסלובקים, היענקים? אולם העדר הסימנים הללו אצלם לעת־עתה אינו מכריח עדיין לשנות את השקפתי על לאומיותי, כמו שאינו ראיה לכפור גם בלאומיותם.

משל למה הדבר דומה? לתינוק שראה את הגפן הרך שלא הספיק עוד להביא את פירותיו ולא רצה להאמין שגפן הוא:

– הא כיצד? גפן – ואיה הם אשכלותיו ואיה הם ענביו, שרק על פיהם אנו מכירים את הגפן?

ותינוק אחר מוכיח מנטיעה רכה זו, אדרבה, שהגפן הוא עץ, שאמנם אין בו לא אשכולות ולא ענבים...

אוי, ילד טפש, אל תדין מן הבוסר על הבשל. הצמיחה והפריחה, הלבלוב והגדול והבאת הפירות הטיפוסיים של כל עץ הוא פרוצס ארוך ונמשך, ורק כאשר יגדל העץ ויגמל ויתבגר, רק אז יתגלה לנו בכל פרטי טבעו המיוחד; ואז גם עליו וענפיו ופריו המיוחדים ימהרו להגלות לעין!...

אין העמים הצעירים בערך, שזה מקרוב באו, שזה רק דורות מספר לקיומם, באים ללמד על מהות עם עתיק, כי אם להיפך. וגם העמים העתיקים לא הגיעו אל תכלית קיומם, אל התפרדותם לפי אישיותם בין לילה. שנות מאות ואלפים עברו עליהם עד שבגרה נשמתם המיוחדת, עד שאמונתם, שפתם ויצירתם בגרו וגמלו והתפתחו אצלם בתור סימנים לאומיים קבועים...

ואמנם יש שגם עצים זקנים ומגודלים נלקים בשדפון זמני ופירותיהם נכמשים ועליהם נושרים וגזעם עומד ערום ועריה לפי שעה. אבל גם הימים הרעים האלה אינם יכולים ללמד על מהות העצים בכלל ועל טיבם וסמניהם המיוחדים...

והעמים הצעירים ואלה העמים שנלקו בשדפון לפי שעה, סוף־סוף שיגיעו גם הם לריליגיה שלהם המקורית, לשפתם המיוחדת וליצירתם הטפוסית או שיעברו ויבטלו מן העולם מכל וכל, כמו כל דבר שאינו עושה פרי...

ורק בכדי יענה מנדיל ברײנה'ס את נפשו בקושיותיו ובפרכותיו ובסתירותיו העצומות בנדון זה – – –

ואתם באים ותולים את הקלקלה באבסינ־טיאיזמוס של זדון!...

* * *

עוד בטרם נחקר מצבנו במושבותינו החדשים, אם ישיבתנו בהם קבע או ארעית, ואתם מהרתם להקים לנו טירות והיכלים ומגדלים לדורות.

למרביתנו עדיין לא נמצא בערים, שיד הזמן הגלתה אותנו לשם בעל כרחנו, אפילו דירה ראויה לישיבת אדם, ואתם באים עלינו בעקיפין, כי נתחיל בבנין היכלנו הקולטורי...

עדיין אין אנו יודעים, אם אל מדבר גדול תעינו, אם בעצם פרשת מסעותינו אנו עומדים, ואתם מנבאים לנו בשם הצרכים, שאי־אפשר להכירם ולהעריכם כהוגן אלא במקום ישוב קבוע...

והלא אפשר, שהיום אנו יושבים בכאן ומחר עלינו לשוב ולאחוז דרכנו הלאה...

וגם אלה העסקנים, שקוראים אלינו יום יום לתמוך בסיסמותיהם וללכת אחריהם, עדיין אין אנו יודעים, עד אימתי ישבו בתוכנו...

מי יודע, אם הרוח אשר הביאם בבוקר הנה ממרחקים, לא ישוב וישא אותם בערב שנית למרחקים...

עם בעל ששים רבוא, התועה במדבר־שממה, אפשר לו להקים אהל־מועד לו, אבל לא לבנות בית־מקדש...

כי בית מקדש כזה לו גם יבנה בנס, הלא רק על־פי התכנית „אשר הראיתי לך בהר" היה נבנה ולא לפי תנאי המקום ולא לפי תנאי הזמן ולא לפי תנאי הסביבה...

ואמנם העסקנים, שנגשו אל בנין הקהלה „בפונדק לשעה", רק על־פי תכנית קבועה מראש, רק על־פי פרוגרמה עיונית בנו אותה; את אשר הרו והגו בוילנה רצו לקיים במוסקבה; ואת אשר הביאו אתם מאו־דיסה רצו לנטוע בטולה, ואת אשר קבלו מפי מפלגתם בורשה רצו להוציא אל הפועל בקורסק...

אולם כל בנין צבורי צריך להבנות על יסוד החיים המנוסים ולא על יסוד פרוגרמות.

בנין מפי הפרוגרמה דומה לקקיון דיונה, אשר בין לילה יכלה והיה כלא היה.

כי הוא לא יזכר לעולם על ההתרשלות הצבורית והאבסינטיאיזמוס יאכל אותו ויערער אותו עד היסוד.

IX.

שברי התחלות.

על קרקע המצולה של ההוה, השוטף ורותח עדיין, כמה שברי תקוות מזהירות וכמה חרסי התחלות הסטוריות, שניפצו ואבדו בסערה!

ובתוכן, בתוך שאר שברי המעשים, שירדו לטמיון בעצם ראשיתם, נמצאות גם תקוות לא מעט והתחלות לא מעט משלנו.

אולם לאבדותינו אלו איש לא ינוד לנו ואיש לא יחמול עלינו, כי רק צחוק ולעג יעירו בלבבות.

כי מי זה יבוא ויפסיד בידים אנרגיה צבורית, בשעה שהפסדו כבר גלוי וצפוי מראש?...

כי לא נחשול פתאומי קם על הספינה, הטוענת את התחלותינו ההסטוריות" — הים היה כלו כמרקחת, והמפרשים היו כלם קרועים, והמשוטים היו שבורים, והמלחים היו מתי מספר; ואף אלה לא ידעו לאן יחתרו ובאיזהו דרך יסיעו את הספינה ולאיזה נמל יעבירו את הטעינה...

כזה היה מצב הדברים בשעה שעסקנינו הרימו את „נס תרגם" יהפליגו ל„מים עזים".

האם בתנאים כאלו אבדו גם לעם הרוסי „אספת היסוד" ו„שלטון הערים" וכדומה.

האם הרשות לא היתה נתונה למאמינים להאמין, כי „אספת היסוד" בשעתה, למשל, תגבר על האזרחים ותגיע בהצלחה אל קצה המבורך?.. הלא כחות שונאיה ושוטמיה עוד לא הובא במספר בשעה ההיא? ומלבד זה — הלא היה כל זה ענין של מלחמה של מלחמת שני מחנות, ואין בורחין מפני המלחמה, אפילו בשעה שכנגדך גלית הגבור מזוין מכף רגלו ועד קדקדו ואין בידך אלא ילקוט של רועים ומספר קטן של חלוקי אבנים...

מה שאין כן אנחנו. „אספת היסוד" שלנו נקראה ברגע שלא המקום ולא השעה ולא המאורעות מסביב היו מתאימים לה. כלנו ידענו, כי לפי המצב ההוא אין כל אפשרות ואין כל בסיס לקיומה. שדרות העם לא יכלו להתענין בה; רוב מנין ורוב בנין של היהדות ברוסיה נפרדו מעלינו, יושבי המרכז, ע"י הקו הדימרקציוני; והסיטואציה הכללית הבריחה אפילו את המועט שנשאר כאן, להחיש מפלט להם ולנפשם ולבני־ביתם ולרכושם הרחק מן „המרקחה" הרוסית...

ודוקא באותה שעה מצאו עסקנינו לנחוץ לקרוא ל„אספת היסוד". הלא צריך לארגן את היהדות... לשם מה? על שם מה? מי דרש אותה בשעת מבוכה כללית זו?

כמובן — העם! כמובן — „השדרות הרחבות"!..

ולאיזה צורך? וכי קוו לבסס את מצבנו בראש ה„ויזוף" הרוסי? וכי עלה על דעתם שתהא האפשרות ביד „אספות היסוד" לדון בשאלות חיינו, לפתור אותן ולסדר אותן בשעת חירום כזו, שאנו עומדים בה?...

לא, לעבודה כזו לא פללו „השדרות הרחבות" ולא בקשו מידי עסקנינו אבל הן צמאו, כנראה, לשמוע את נאומי מנהיגיהן מעל במת „הקלוב העברי" בפטרוגרד; העם

VIII.

קקיון דיונה.

בנוהג שבעולם שאת המתרשלים בעניני הכלל אין חושבים לכח מניע, פועל ומשפיע. העסקנים בזים למתרשלים, מביטים אליהם בשאט־נפש, אבל אינם מתיראים מפניהם, אינם מתגרים בם מלחמה, כמו בשונא, כמו במתנגד ומפריע.

את המתרשל בעניני צבור, את „האבסינ־טיאיסט" מגרפים על התרשלותו ומבטלים אותו בלב – ודי. מכאן ואילך אפשר לעבור אל סדר היום...

אבל האם באמת כך הוא הדבר? האם באמת אין המתרשל בא בחשבון? האם באמת אין המתרשל יכול להשפיע ולהניע ולהפריע ולהרוס את הבנינים, שעמלים בהם העסקנים בשקידה, אם הוא, המתרשל, מצטרף למנין מסוים!...

הנה לפנינו בנין הקהלות המחודשות והמתוקנות לפי רוח הריבולוציה, השורר על סביבותינו ובקרבנו. למרות היגיעות שיגעו כל המפלגות והכתות הרבות שבינינו, למרות הפומבי והפרסום והפרוקלומציות המפוצצות בראש כל חוצות והמודעות הגדולות על כל קיר וגדר, והמיטינגים והדרשות בכל אולם ריק, באו אל הבחירות רק כעשרים או כעשרים ואחד אחוז למאה מכל התושבים היהודים. מחזה זה שנראה בתחלה במוסקבה, בשנה בפטרוגרד ומשם עבר אל כל אוכלוסינו החדשים.

ואף־על־פי־כן האמינו העסקנים, כי מעשי הבחירות נשלמו, כי בנין הקהלות מבוסס. אמת שהמתרשלים שקלו למטרפסיהו: זלזלו בם על האבסינמיאיזמוס שלהם, גדפו אותם – ואחר חדלו...

– הלא רק את עצמם הם מבזים בהתרשלותם, ואנחנו לפי גודל עסקנותנו גם בלעדיהם נתקיים!... הבו אפוא ונתחיל במלאכה, והאבסינטיאיסט ישא את חרפתו...

והאבסינטיאיסט שמע את החרופים, שהרפו אותו, ושתק.

* * *

הוא שתק בשפתים עצומות כשפתי החנוט. אבל מה חשב בלבבו בשעת מעשה? האם גם לחשוב התרשל בענין זה, או שהיה בטוח ב„נצחונו" למפרע ושתיקתו היתה משמעת:

– מאי איכפת לי בחרופיכם? ! אם בחיה וראינו, יד מי תהיה על העליונה!...

ואמנם לא עברו ימים מועטים, והעסקנים בעצמם הרגישו כעין קלקול בבנין הקהלות החדש. הם ראו, כי אין סימן ברכה בכל אשר יעשו.

למרות כל העמל אשר יעמלו, למרות כל הטורח אשר יטרחו.

משום מה? מהי סבת הדבר, שהם אינם זוכים לראות פרי בעמלם? למה יבנו היום קרן־זוית זו וקמו בבוקר ומצאו את קרן הזוית השניה הרוסה?...

התחילו מריבים זה עם זה. האשימו הבונדיסטים את הציונים: הציונים טפלו עון ב„מאוחדים"; ה„מאוחדים" הראו באצבע על „פועלי־ציון"; „פועלי־ציון" הרשיעו את בעלי „המפלגה העממית".

ותגדל המבוכה בין העסקנים; ותרב המחלוקת ביניהם.

ועדיין אין איש מהם שם לבו אל השונא הנחבא מאחרי כתלי הבנין החדש ושותק, כדרכו, בשפתים עצומות.

האבסינטיאיסט בטוח היה מעיקרא, כי „אלה בשקידתם, ואלה בעסקנותם" והוא בהתרשלותו יגבר.

ואמנם אין תכסיס־מלחמה זה מופלא ביותר, ואפילו תינוק דלא חכים ודלא טפש יכול היה לחזות מראש, כי כך תהיה אחרית הדבר.

אין בנין מתקיים על אבן־פנה אחת. האורגניזציה של הקהלות באה לטובת העם ובשביל העם, והעם ב ר ו ב ו ה ג ד ו ל פנה אליה עורף, ומהיכן תהא אורגניזציה זו יונקת את יניקתה?...

בידוע, שאורגניזציה כזו, שאין לה יסוד ותמיכה מצד הרוב, סופה להבטל עד מהרה...

* * *

אכן גדול רוח הסתירה של האבסינטי־איזמוס, של ההתרשלות, ואתם לא ידעתם, אתם גם לא נסיתם להלחם בו...

אתם גם לא שמתם לבכם אליו כראוי לאויב כביר.

כי גם לאויב לכם לא חשבתם אותו. „אין כאן אלא התרשלות פשוטה של יושבי־קרנות".

אבל שמא ראיתם יושבי קרנות מתרשלים בדבר, שהם צריכים לו?...

ואם ראיתם התרשלות מצד רוב מנינו ורוב בנינו של הצבור בצרכיו, בודאי שמחויבים אתם להתגבר עליה ולעשות מלחמה נגדה בתחבולות.

וראשית־כל צריכים אתם לפשפש במעשיכם: שמא לא ירד הצבור לסוף דעתכם, או שמא, לאידך גיסא, לא הכרתם אתם את צרכי הצבור האמתיים?...

ובין כך ובין כך – הלא בכם האשם ובצואריכם הקולר תלוי.

ויש אשר גם הצבור מכיר בשאיפותיכם הרצויות, וגם אתם הבינותם את הדרוש לו, א ל א ש ל א כ ו נ ת ם א ת ה ש ע ה, – וגם על זה אתם נדונים.

ויש אשר גם השאיפות רצויות, והצרכים גברו וגם השעה מכוונה, אלא שאין לצבור אמון בכם, מפני שגם את שמעכם לא שמע מתמול שלשום, – הלא גם זה מידכם ידרש

ובאמת הדרשות הנאמרות במוסקבה למה להן להיות נשנות בפטרוגרד ? בכל־אופן, צמאונן של ה„שדרות הרחבות" הלא אינו מגיע עד לידי כך !...

* *
*

הוי, ההתחלות הלאומיות שלנו ! הוי, „אספת־היסוד" שלנו, בנין הקהלות שלנו ! לא חללי חרב ולא חללי מלחמה נפלתן ! אפילו הקומיסריון היהודי לא מהר להניף ידו עליכן !... ציץ נובל הייתן בחייכן וקל־וחומר במיתתכן, ואין מי שיוריד אפילו דמעה על קברכן !...

ורק הלעג לעסקנים שלכן, שאינם יודעים את השעה ואינם מכירים את המקום ואינם מבינים את המעשה אשר יעשו ואת אשר לא יעשו, בהתאם לתנאי החיים, ומאבדים את האינרגיה של הצבור ללא הכרה וללא תועלת. — — —

.X

קדושה ופוליטיקה.

„וכי מה ענין שמיטה אצל הר סיני ?" וכי מה ענין קדושה לפוליטיקה ?

ואף־על־פי־כן – מיום שהתחילו ממשלות אירופה ואמריקה מפרסמות את החלטתן, כי ארץ־ישראל צריכה לשוב לרשות היהודים לאחר שתנטל בזרוע מיד טורקיה, לא פסקו הטענות והמחאות בעתונותן של מפלגות נוצריות ידועות.

– הא כיצד ? ארץ ישראל ליהודים ? ו„קבר המושיע" מה יהא עליו ? האם העולם הנוצרי יראה בעיניו וידום, בהתפשט על „הגל הקדוש" ידם של אלו, שהם הם האשמים בדמיו הקדושים של השוכן תחתיו ?... האין זה חלול הקודש ?..

ומובן שגם הממשלות הנאמרות באו לידי החלטתן הנזכרת בדבר ארץ־ישראל לישראל לא משום חבתן „לעם הנדכה", הגולה מאדמת אבותיו, כי אם מפני מניעים פ ו ל י ט י י ם ; אולם בחוגים הנוצרים הידועים נאמר, כי כדאי הוא „הגל הקדוש" לעכב, אם גם הפו־ליטיקה דורשת את הצעד הזה...

ודוקא באותה שעה באה בעתונים ידיעה על־דבר הסכמת האפיפיור עצמו על החלטת הממשלות. אין האפיפיור בעצמו רואה שום רע בזה, אם „עפרו" של בן האלהים יהא מונח בחלקו של אותו העם, שעפרו מפוזר בכל פנות תבל...

אבל אותם הנוצרים, שהם „אפיפיורים יותר מהאפיפיור בעצמו", לא לקחו מוסר גם מעובדה זו. האפיפיור בדידיה ואינהו בדידהו. בודאי שגם האפיפיור הסכים להשיב ארץ־ישראל לבעליה מלפנים, והם, – הם לקדושת הקבר הם חוששים !...

אמנם התעטפות זו באיצטלה של קדושה מתאימה ליתר מעשי הצביעות והרמאות והשקרים בשם אידיאלי הקדושה, שאוחזים בהם עמי תבל הנאורים מראשית הירידה היותר נוראה של האנושיות במשך המלחמה האכזריה, שהציפה את כל פני האדמה ברם...

וכי באמת העולם הנוצרי שוטם את היהודים ורודף אותם, מפני שעל ידם נרצח הנוצרי ולא מפני... ש ב ק ר ב ם נ ו ל ד הנוצרי ?!...

האם אין כל תולדות עמי אירופה הנוצרים, כביכול, מוכיחות, כי חייו של ישו ונבואתו היו שנואים וזרים להם יותר ממיתתו ומהשתתקות דבורו ?...

האם אין כל המעשים באירופה מיום התפשטות הנצרות ועד היום, עד הטרגדיה האחרונה שבעולם הנוצרים, – האם אין זו חניקה ממושכה ב„נבואת־ההר", שהעמים המאמינים אינם יכולים לא להקיא אותה ולא לבלוע אותה ?...

– עוד טרם יקרא התרנגול הראשון – אמר ישו לפטרוס, תלמידו היותר קרוב לו – ואתה כבר תכפור בי !...

וכי מעשי הנוצרים המאמינים מאז ומעולם אינם מעידים על כפירה זו שאינה פוסקת ?...

ובין כך היו רבותינו שבגולה מלמדים אותנו :

– בואו ונחזיק טובה לישו הנוצרי, שאלמלא הוא לא נתפשטה האמונה באל אחד בעולם.

כמדומה לי שבלשון הזה כתוב אצל אחד מגדולינו שבספרד. וזה נאמר דוקא, בשעה שהרדיפות בשם הנוצרי ו„קברו הקדוש" גברו עלינו במדרגה שאין למעלה הימנה! ... דוקא בשעה שבשם הנוצרי נכרו לנו קברים קדושים לאין קץ ולאין מספר בכל קצות הארץ !...

האין זו ראיה, שיותר ראוי לעמים הנוצרים לדאוג, שלא תתחלל קדושת חיי מושיעם ע ל י ד ם, מלדאוג שלא תתחלל קדושת מיתתו על־ידי היהודים ?!...

המרקיז ד י ־ ר ע ו ו י נ א ל – באחד מרומניו של גואי די מופאסאן, שהוא, לפי דרכי חייו ומדרגת מוסריותו אינו עולה ואינו נופל מיתר חבריו המרקיזים, שסלוני „החברה הגבוהה" בפריז מלאים אותם, וכמוהם גם הוא נוצרי אדוק, אם גם טולירנטי וליברלי במדה ידועה, מפני שהמצב מכריחו תמיד לבוא במשא־ומתן עם „מלוים יהודים", – כשהיה מרקיז זה מגיע בשיחותיו עד ענין „מיתתו של המושיע", היה אומר, ברכות לשונו, שבעיקר הדבר אין הוא נוטה לחיב את כל העם היהודי בשביל צליבתו של בן־האלהים ע"י יהודים רוצחים אחדים, אבל –

לא בקש מאתם ל ח ם, כדרך הזוללים מלפנים, כי אם מ ח ז ו ת בלבד. העם, ברגע ההסטורי הזה, עגם לראות בפעם המאה ואחת, כיצד הפו״צ נועץ את צפרניו בגרונו של ה„גרו־פיסט״, וכיצד ה„עממי״ עורך מטבח לציוני לאור האיליקטרון בנשפים של גהוק ופהוק או של טירור לבן ואדום?!...

* *
*

„כאספת היסוד״ שלנו, כך היתה גם „ועידת הקהלות״ שלנו. והימים ימי תגבורת המלחמה בין „הלבנים״ ובין „האדומים״ ברוסיה, סנחלקה למדינות, מדינות אין קץ. וכל חלוקה קורעת מעל המרכז ערים ופלכים ונפות. ובתוך אלה הערים והפלכים והנפות נמצאות גם קהלות רבות יהודיות, ישנות וחדשות, שע״י הפירוד המדיני הכללי, „נחתכו״ גם הן מאתנו, יושבי המרכז, שלא מדעתן ושלא מרצונן, – למרות האבטונומיה הקולטורית, הלאומית והפירסינלית ט„המאוחדים״ הבטיחו לנו...

בתוך גבולנו נשארו אך כעשר „קהלות״, שאינן מצטינות באוכלוסיהן, – אבל –

„ה ל א צ ר י ך ל א ר ג ן א ת ה ק ה ל ו ת״ – – – והועידה נקראה.

ואני הייתי בפטרוגרד ובאתי אל ישיבות „אספת היסוד״. זכיתי לשמוע את נאומי „הגרופיסט״ הכרסני, וה„פועל־ציון״ האדמוני, וה„עממי״ ה„דק כצרור״, ואת ה„ציוני״, שכל כיסיו מלאים „דיקלרציות״, ואת ה„מאוחד״ המעונה ע״י שגיותו כתואמי סיאם, ואת ה„בונדיסט״, שרגלו האחת ב„תחומנו״ ורגלו השניה ב„תחומם״ והוא בתקל על כל צעד...

ולא עברו ימים מועטים, ואני במוסקבה ונזדמנתי לבוא אל „ועידת הקהלות״ באולם הטיכניקאים, אולם ברגע הראשון נדמה לי, כי רגלי שוב הובילוני אל „אספת היסוד״, שבנס נתגלגלה מפטרוגרד למוסקבה. ממש אותן הדרשות והנאומים עצמם; אותם הוכוחים והריבות והטענות והמענות, ששמעתי ב„קלוב העברי״ בישיבת „אספת היסוד״, ולא נעדר מהם אף כמלא השערה. ולא זו בלבד, אלא שגם ראשי המדברים שבכאן היו אלו בעצמם, שהיו והנם גם ראשי המדברים באספת־היסוד ובכל אספה צבורית אחרת.

שוב זכיתי לשמוע את ה„פועל־ציון״ האדמוני, ואת „העממי״ הדק כצרור, ואת הציוני הקרוב למלכיות העולם, ואת ה„מאוחר״ ששתי נשמות מתרוצצות בתוכו, ואת ה„בונ־דיסט״, המפשק את רגליו; ורק רבנים ליטאים אחדים נוספו עליהם, שמהרו הנה מערי „פליטתם״ בכונה לקדש „שם שמים״, ולהראות ל„כופרים״, כי בעז״ה, גם אותם לא „השה אלוה חכמה״ ולשון וכי גם הם ידעו לעת מצוא לנאום נאומים פרלמנטריים לא־פחות מאלו, שסגלו להם כשרון זה בקונ־גרסים הבזילאים מלפנים או במועצות הפועלים והאכרים בזמן האחרון... כי במקום תורה שם חכמה....

* *
*

אולם מספר „הפנים החדשות״ ב„ועידת הקהלות״ היה מעט, כאמור. עיקר מנינם של הצירים היה מאלה העסקנים גופא, שהם גם חברי „אספת היסוד״ וגם דבריהם ואינטרי־סיהם והשגותיהם לא נתחדשו כלום במקום זה...

ואני נזכר בפתגמו של פרישמן, שאמר פעם אחת על „הפינגסים הצבוריים״ שלנו, כי בעיקר הדבר אין לנו אלא רובל אחד, שהוא מתגלגל וחוזר הלילה מתוך קופת־צבור אחת אל קופת צבור אחרת...

עכשיו אמנם הזמנים נשתנו עלינו במדה ידועה. ראשית, הרובל הלא כבר חלף ועבר מן העולם ומקומו ירשה ה„קירינקה״ והקירינקות צצו וצמחו אצלנו במדה גדולה, ומכיון שכן, זוהי שנית, נזדלזלו עלינו ולבנו גס בהן ואין אנו חסים כלל לבזבז אותן על ימין ועל שמאל. היוצא מזה, שגם מספר הקירינקות, הממלאות את ריקניותן של קופות־הצבור השונות, גדל גם הוא, אבל עסקני הצבור, רק „נער יכתבם״ וכל מי שהוא „נושא בעול״ ב„ י ק א פ א״, הוא הוא גם עמוד־התיכון של „א ר ט״, וממילא שהוא גם חבר ל„אספת היסוד״, וממילא שהוא גם ציר „ועידת הקהלות״, וכדומה, וכדומה...

איש אחד, והוא הוא המומחה לכל השאלות ולכל הענינים ולכל הצרכים, שאף הם, בעיקרם, אינם אלא אחד לעת־עתה – בשעה שצרכינו וענינינו אינם תלוים בנו ובשעה שבאמת אין הצבור יכול לפנות את דעתו לכל אותן האורגניזציה ו„ההתחלות״, שהעסקנים מטפלים בהן לשמו ולטובתו: –

דברי ריבות של כנופיות (במקומם של מעמדות!) והתנגשות של פרוגרמות (במקומן של מפלגות!)...

והאיש הזה הוא האחד בכל האספות, ודברו אחד בכל המצבים, כי רק אחת הוא יודע: או שהוא נלחם בציונות, או שהוא נלחם בבונדיזמוס, או שהוא שונא את ההיבריזמוס...

וממילא שאפשר היה לחזות מראש, שסופה של אספת־היסוד להיות כלה מאליה, אחרי שנקראה ועידת הקהלות, מפני שלפי חוקי הטבע אין גוף אחד משמש בשני מקומות בבת־אחת, כשם שאין שני גופים משתמשים במקום אחד; ומכיון שהעסקן היחידי עסוק בועידת הקהלות שבמוסקבה, בידוע, שאינו יכול להתעסק גם באספת היסוד שבפטרוגרד... ואמנם לא עברו ימים מועטים מיום שועידת הקהלות התארגנה ל„מוסד תמידי״, כביכול, וחברי אספת־היסוד בעצמם, דרשו את בטולה, מפני שאין שתי האורגניזציות הללו אלא „כפל־הענין״...

S. P. Norman

הפרבוסלבי, האלילות הביזנציה, המגשמת את הרוח, המבקשת למצוא מבטא ודמות ריאלי למהות שבמסתורין, בעוד שהאמנות שלנו שוללת תמיד את הדמות, הדוחקת ומצמצמת את המהות שבמסתורין...

התיאטרון העברי צריך אפוא לקבל מאת התיאטרון האירופי את אומנות המשחק בכללה, את אופן העריכה, את הרוטינה הסצינית, אבל אין לו להדבק מראשית יצירתו באיזה זרם מיוחד, באסכולה מיוחדת, בהשקפת־עולם ואמנות מיוחדת. הוא אינו צריך להיות תיאטרון של סטניס־לבסקי, כמו שאינו צריך להיות אפילו תיאטרון של... ריינהרד...

אין זה „פוקוס", כי מצחקים עברים מיטיבו לצחק לאחרים לפי טעמם ורוחם של זרים: את כוחנו זה, כמבטאו של ניטשה, כבר הראינו לעולם; הגיעה השעה, שננסה לצחק למעננו, לפי טעמנו ורוחנו. אם יש תקוה לתיאטרון עברי, הלא לא בדרך התיאטרון הכללי ילך, שהוא הולך עכשיו ומתדלדל, ואפילו לא בדרך זו או אחרת, שהמומחים מציינים לו, לתיאטרון הכללי, בתור סגולה להנצל מרדת שחת, כי אם בדרכו הוא ילך, בדרך אשר יתוה לו רוח־היצירה של העם.

סוף